michael mann

iktidarın tarihi

küresel imparatorluklar ve devrim 1890-1945

cilt III

phoenix

III. Cilt

İktidarın Tarihi

Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945

Michael Mann

phoenix

Bu kitabın yayın hakkı PHOENİX YAYINEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

İktidarın Tarihi
Küresel İmparatorluklar ve Devrim, 1890-1945
Micheal Mann

Orijinal Künye: The Sources of Social Power, Volume 3: Global Empires and Revolution, 1890-1945, Cambridge University Press, 2012
Çevirmenler: Ali Rıza Güngen, Özgür Balkılıç
Editör: Hüseyin Aykol
Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak
©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.
Nisan 2017, Ankara
ISBN No: 978-605-9801-54-6
Phoenix Yayınevi
Sertifika No: 11003
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay/Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@phoenixkitap.com
http://www.phoenixyayinevi.com
Baskı:
Desen Ofset A. Ş.
Sertifika No: 11289
Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2
Çankaya/Ankara Tel: 0 (312) 496 43 43
Dağıtım:
Siyasal Kitabevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com

İktidarın Tarihi

Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945

Michael Mann

İçindekiler

Önsöz

Bu işe toplumlarda iktidar ilişkilerini ele alan tek bir kitap yazmak niyetiyle 1980'li yılların başında giriştim. İktidar kuramlarına eşlik edecek birkaç ampirik örneği incelemeyi hedefliyordum. Fakat incelediğim örneklerin sayısı zamanla arttı ve yazmak istediğim tek kitap, iktidar ilişkilerini tarihsel çerçevede ele alan dört ciltlik kapsamlı bir esere dönüştü. *İktidarın Tarihi*'nin 1986 yılında basılan ilk cildi, tarihin başlangıcından Sanayi Devrimi'nin arifesine dek tarih sahnesinde boy göstermiş toplumlarda iktidarın tarihini ele alıyordu. Toplumsal iktidarın Sanayi Devrimi'nden günümüze kadarki hikâyesini ele alacak bir ikinci cilt yazıp kitabı güya sonlandıracaktım. Fakat çalışmalarım, deyim yerindeyse şirazesinden çıktı ve kitabın İkinci cildi de alabildiğine genişledi. Dolayısıyla *İktidarın Tarihi*'nin İkinci cildi 1993 yılında ilk kez basıldığında sadece 1760-1914 aralığını ve o dönemin en gelişmiş ülkelerini kapsıyordu. 1993 yılından beri ise -çalışmam faşizm, etnik temizlik ve ABD'nin dış siyaseti gibi konularla ilgili sık seyahatlerim nedeniyle bölünmüş olsa da- kitabın Üçüncü ve Dördüncü ciltleri üzerinde çalışıyorum. Kitabın İkinci cildinde gelişmiş ülkelerin inşa ettikleri dünya imparatorluklarını ihmal ettiğimi görünce Üçüncü ciltte bu konuyu ele almaya ve konuyla ilgili eksikliği gidermeye karar verdim. Sonuçta modern toplumların anlaşılmasının yolu bu imparatorlukların anlaşılmasından geçiyordu. İşte bu nedenle *İktidarınTarihi*'nin Üçüncü cildi 1914 yılından evvel var olan dünya imparatorluklarıyla başlıyor ve 1945 yılında sona eriyor. Bu da iktidar hakkındaki anlatımı 1945'te bıraktığım yerden alıp bugüne kadar getireceğim bir Dördüncü cilt yazmam gerektiği anlamına geliyordu. Kitabın Üçüncü ve Dördüncü ciltleri üzerinde birlikte çalıştığım için Dördüncü cilt fazla gecikmeden, birkaç ay sonra yayımlanabilecek.

Okurların bu gecikmeyi mazur göreceğini umarım. Ben, kendini her genellemeyi bir veri yığını ile desteklemek zorunda hisseden iflah olmaz bir amprisistim. Bu durum, çok fazla araştırma yapmamı gerektirdi.

Bu kitabın yazılışı sırasında benden desteğini esirgemeyen insanlara teşekkür etmek isterim. Her şeyden önce, yazdıklarımı kıyasıya eleştiren ve bana hep destek olan dostum John A. Hall'a minnettarım. Ralph Schroeder de çok yardımcı oldu ve müthiş bir eleştirmenlik örneği sergiledi. Bill Domhoff Amerikan siyaset yaşamına dair derin tarihsel bilgisini paylaşarak yıllar boyunca olağanüstü yardımcı oldu. 8. Bölüm'de çok yardımı dokundu. Barry Eichengreen 7. Bölüm'de yardımcı yorumlar yaptı ve Büyük Bunalım'a dair iktisatçıların çalışmalarını kabaca anladığımdan emin olmamı sağladı.

Bu kitabı yazdığım süre boyunca Los Angeles'ta California Üniversitesi'nde profesördüm. Sosyoloji Bölümü'ne bu kadar anlayışlı ve kolej şeklinde bir akademik yuva sağladıkları için ve Bölüm ve Üniversite'ye sağladıkları araştırma fonları ve yazma zamanındaki cömertlikleri nedeniyle minnettarım. Ayrıca çok sayıda yetenekli UCLA öğrencisine ders verme ayrıcalığına sahiptim. Derslerimde sıklıkla bu ciltteki meseleleri tartıştık ve haftalık okumalarda bu cildin çoğu taslak bölümü yerini aldı. Ödevlerinin ve genel sınıf tartışmalarının argümanlarımı geliştirmemde ne kadar yardımcı olduğunu fark etmemiş olabilirler.

Ayrıca Ivan Szelenyi'nin başlattığı benim ve meslektaşlarım Rogers Brubaker, Andreas Wimmer ve CK Lee'nin devam ettirdiği Sosyoloji 237 Semineri'nin sağladığı teşviki belirtmeliyim. Bob Brenner ve Perry Anderson, merkeze sunuş yapmak için davet edilen saygıdeğer araştırmacılar gibi, *Toplum Kuramı ve Karşılaştırmalı Tarih Merkezi* seminer serisinde daimi birer teşvik kaynağı oldular. Benim için uygun bir şekilde, bunlar kitapta ele alınan başlıkların çoğuna değindiler ve böylece bunları daha iyi anlamama yardımcı oldular. Okuyucu bibliyografyada alıntılanan çok sayıda eseri fark edecektir. Bunları okumak UCLA'in artık Charles E. Young Araştırma Kütüphanesi ismini alan harika Üniversite Araştırma Kütüphanesi olmaksızın mümkün olmazdı.

Nicky Hart, 30 yıldan fazla bir süre esas destek kaynağım oldu. O ve çocuklarımız Louise, Gareth ve Laura hayatımı yaşamaya değer kılmaya yardımcı oldular.

1 Giriş

İktidar Tarihi'min bu Üçüncü cildi 1945 yılına kadarki tarih dilimini ele alıyor. Ne var ki işin içinde iki farklı zaman ölçeği olduğundan kesin bir başlangıç tarihi koymak istemiyorum. Kitabımın sanayileşen gelişmiş ülkeleri ele alan İkinci cildi 1914 yılında sona erdiği için bu cilde de 1914'ten başlıyor ve söz konusu ülkelerin ülke içi hikâyelerini kaldığı yerden anlatmaya devam ediyorum. ABD ile Japonya örneklerini ele alırken ise biraz daha geçmişe uzanıyorum. Üstelik bu ciltte, kitabın İkinci cildinde ihmal ettiğim küresel imparatorlukları da ele alıyorum. Bu ise, İkinci cildi ve 1914'ten epey önce başlayan daha uzun bir zaman ölçeğini işe katmamı gerektiriyor. Ayrıca bu ciltte 1914-1945 döneminin diğerlerinden çok da farklı bir dönemmiş, dingin bir denizin ortasında kargaşalı bir adaymış gibi görülmemesi gerektiğini, o dönemin krizlerinin modern Batı uygarlığının yapısal eğilimlerinin zirveye varışının birer işareti olduğunu da göreceğiz.

İki dönemde de asıl hikâye küreselleşmelerin zaten seyir halinde olduğudur. Kullandığım çoğul ekine dikkat: O dönemde birden fazla küreselleşme süreci mevcuttu. *İktidarın Tarihi*'nin önceki ciltlerinde de yeri geldiğinde belirttiğim gibi, insan toplumları birbirinden görece bağımsız dört ayrı iktidar kaynağı -ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal- ekseninde biçimlenirler. (Buna "İEAS iktidar modeli" adını veriyorum.) İşte bu nedenle, genel olarak (tekil haliyle) küreselleşme, aslında ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal iktidarın dünya çapında çoğul uzantılarını da kapsamaktadır.

Toplumlarda iktidarın başlıca örgütlenme biçimleri bu ana kaynaklar etrafında ortaya çıkar. Bu ciltte ele aldığımız zaman aralığında iktidarın en temel örgütlenme biçimleri *kapitalizm, imparatorluklar* ve *ulus devletler* olmuştur. Modern küreselleşme üç ana kurumsallaşma sürecini barındırmıştır: kapitalizmin küreselleşmesi, ulus devletin küreselleşmesi ve imparatorlukların küre-

selleşmesi ki, bu imparatorlukların yerini günümüzde tek bir imparatorluk, yani Amerikan imparatorluğu almıştır. İktidarın temel örgütlenme biçimlerinin -kapitalizm, ulus devletler ve imparatorluklar- üçü de etkileşip birbirini dönüştürdü. Bu dönem boyunca kapitalizm Schumpeter'in *yaratıcı yıkım* diye adlandırdığı olgu sayesinde hızlandı: İmparatorluklar önce yükseldi, sonra düşüşe geçti; bunların yerini kitlelere eşitsiz bir yurttaşlık hakları demeti sunan çok sayıda ulus devlet aldı. Bu dönemin gelişmiş ülkelerinde genel manzara -şehirlerde, fabrikalarda toplanan, silâhaltına alınan, halkçı ideolojiler ve kitle partileri tarafından harekete geçirilen- kitlelerin iktidar tiyatrosunda artık sahneye çıkmaya başladıklarını gösteriyordu. Bu manzara da, kitlelerin yeni yeni kıpırdanmaya başladığı sömürgelerin görünümüyle büyük bir tezat teşkil ediyordu.

Bu yüzden, küreselleşme hızla ilerlediyse de coğrafi ve kurumsal olarak *çok biçimliydi,* yani farklı ve birbiriyle rekabet eden biçimlerde billurlaştı. En basit şekliyle ifade edilirse üç karşılıklı etkileşim ağının -ve toplumsal iktidarın dört kaynağının teşkil ettiği ağların- sınırları farklılaştı. Rakip imparatorlukların dünya imparatorlukları halini alması dünyayı bütünleştirmedi, kesimlere ayırdı. Ulus devletlerin rekabeti yerleşik uluslararası düzeni ve mevcut uluslararası düzenlemeleri yerle yeksan etti; korkunç ve ayırıcı savaşlara yol açtı. Avrupa uygarlığı önce yükseldi, sonra kendi kibrinin kurbanı olup düşüş yaşadı. İşte kitabın bu cildinin alt başlığını bu nedenle *Küresel İmparatorluklar ve Devrim, 1890-1945* koydum. Bu ciltte esas olarak söz konusu çoğulluğu ve bölünmeleri ele alıyorum.1945 yılından sonra ise imparatorluklar çökecek ve çoğu ulus devlet kılıçları sabanlarla ikame edip dünyayı yeniden kaynaştıracaktı. Bu nedenle *İktidarın Tarihi*'nin Dördüncü cildinin alt başlığı *Küreselleşmeler* olacak. Bu başlığı ise küreselleşme süreçlerinin yine çoğul bir seyir izlediği ve fakat bütünleşme, kaynaşma eğiliminin de arttığı savıyla koydum.

Kapitalizm, imparatorluklar ve ulus devletler; birbiriyle çekişen ideolojiler yarattılar. Kapitalizm, sınıf ve sınıf çatışması ideolojileri üretti. Bunların bazıları devrimci ideolojilerdi ama çoğu -T.H. Marshall'ın da 1940'larda betimlediği üzere- sivil, siyasi ve toplumsal yurttaşlık hakları yanlısı insanlarla başarıya ulaşma fikriyle -bu haklar bakımından kadınlar erkeklere, bazı etnik/ırksal gruplar da diğerlerine göre geriye kalıyor olsa da- uyuşmuşlardı. Yurttaşlık ulus devletleri güçlendirdi. Kapitalizm daha önce hiç olmadığı kadar küreselleşip ulusaşırı bir olgu halini aldı. Dolayısıyla ulusal ve ulusaşırı ilişkiler arasında çelişkiler keskinleşti. İmparatorluklar; emperyalizm, antiemperyalizm ve ırkçılık gibi ideolojileri doğurdu. Ulus devletler, bazıları aşırı saldırganlaşan milliyetçi ideolojiler inşa ettiler. Bu ideolojiler arasında yaşanan çatışmalar iki büyük dünya savaşında zirve noktasına ulaştı. Bu dönemden sonra ise söz konusu çatışmalar çoğu anlaşmazlığın "kaba" kuvvetle -savaşla- değil "yumuşak" kuvvetle, yani müzakereler aracılığıyla çözülen, bildik savaş-

lara daha az benzeyen bir görünüme büründü. Gelgelelim bu kez de gerçek "ulus"un kim olduğu sorusu kuşaklar boyu süren iç savaşların ve çatışmaların yaşanmasına neden oldu. Bütün bu çatışmalar bu dönem boyunca -hem dinsel hem de seküler- fazlasıyla ideolojik hareketler yarattı. Dolayısıyla küreselleşme hiçbir zaman tekil, bütünleştirici veya kaynaştırıcı bir süreç olmadı; dışa dönük, birbirine benzemeyen birçok itkiden oluşuyordu. Üstelik sağladığı bir nebze kaynaşmanın yanında birçok kırılmaya, ayrışmaya ve çok daha fazla küresel krize neden oldu.

İktidar'ın Tarihi'nin 1760-1914 yılları arasını ele alan İkinci cildi, "iktidarın ileri ucu" adını verdiğim şeye -kapitalizme ve o zamanlar öncelikle Avrupa ile Kuzey Amerika'da kurulan ulus devletlere- odaklanıyordu. Bu ciltte ise aynı çizgide devam edip iktidarın 1914-1945 yılları arasında kalan dönemde ileri ucunu teşkil eden ABD'yi, Batı Avrupa ülkelerini, Sovyetler Birliği'ni, Çin'i ve Japonya'yı mercek altına alıyorum. Kitabın bazı bölümleri belirli bir ülkeye ya da bölgeye odaklanıyor. Diğer bölümler ise daha geniş ve karşılaştırmalı bir bakışı yansıtıyor. Bu bölümler tarih anlatısı ile kuramsal kavramları ve açıklamaları harmanlıyor. İmparatorlukları da anlatıya dâhil ettim; çünkü Batının (sonra da Japonya ile SSCB'nin) iktidarının dünyaya yayılmasını sağlayan asıl araçlar bunlardı. İmparatorlukları hakkıyla kavrayabilmek için Britanya, Japon ve Amerikan imparatorluklarının gelişim sürecini irdelemek ve tartışmak gerekiyordu. Bu nedenle, ampirik çözümlememi 1914'ten çok daha önceki tarihlerden başlattım. Bunlardan sonuncusu, gelmiş geçmiş tek gerçek küresel imparatorluktur ve hâlen ayaktadır.

Modern dünyada iktidarın tarihini yazmaya yeltenmek abesle iştigal derecesinde ihtiraslı bir girişim gibi görünebilir. Nitekim toplumlar karmaşıktır ve tarih dönemleri hakkında şu an elimizde olan bilgi ve belge miktarı tek bir insanın bilgi edinme ve sindirme kapasitesini fazlasıyla aşmaktadır. Flaubert "Tarih yazmak koca okyanusu içip bir bardaklık çiş yapmak gibidir" demişti. Öyle olsa bile tarihsel sosyoloji teknikleri bize başlıca toplumsal-yapısal eğilimleri belirleme ve kısayollar kullanma imkânı sunuyor. Bu sayede aynı işi daha yoğun bir sıvıdan, daha az miktarda içerek yapmam mümkün oluyor. İlerleyen sayfalarda düz ve sade bir tarih anlatımı söz konusu olmayacak; daha ziyade tarihçilere hitap edecek birkaç ölçü anlatıyla makro sosyolojinin hammaddesi olan kuram ve karşılaştırmalı analizden birkaç ölçüyü aynı potada eriten bir anlatım söz konusu olacak. Çünkü bu kitapta dönemin temel iktidar yapılarının nasıl geliştiğini, genişlediğini ve çeşitlendiğini -kapitalizm ile ulus devletin zaferini, imparatorlukların yükselişinin ve çöküşünü, faşizmi, devlet sosyalizmini, bunların tüm ideolojilerini, ekonominin ve savaşın gittikçe artan yıkım kapasitesini- açıklamaya çalışıyorum. Gerçeklere tek gözümüz kapalı bakarsak 20. yüzyılda olup bitenleri ileri ve yukarı doğru yol alan bir evrim süreci gibi anlamak ve anlatmak elbette mümkün olur. Nitekim bugüne

dek bu birçok kez yapılmıştır. Öyle ya, kapitalizm ile ulus devletler beraberlerinde insanların yaşam süresinde uzamayı, okuryazarlıkta artışı ve dünya genelinde birçok yere refahı da getirmemiş midir ve hâlen getirmemekte midir? Yurttaşlık kurumu sınıf çatışmasını bir nebze olsun dizginlememiş midir? Dünyanın birçok yerinde savaşlar yerini barışa bırakmamış mıdır? Kapitalizm ile demokrasi sonunda hem devlet sosyalizmini hem de faşizmi tarihe gönderip dünyaya hâkim olmamış mıdır? Bunlardan hareketle modern evrimsel gelişim şemasını kullanarak ele aldığımız dönemin *nomolojik* (yasalı) açıklamasını sunmak isteyenler olabilir.

Gelgelelim bu, üç nedenden ötürü mümkün değildir. Birincisi, 1914 ile 1945 yılları arasında kalan dönemin deneyimi gelişmiş ülkeler için dahi oldukça eşitsizdi. Bu ülkeler, iki korkunç dünya savaşında kıyasıya savaşmış olabilirler ama aradaki zaman zarfında sevişmeyi de ihmal etmediler. Hem reformları hem de devrimleri bizzat deneyimlediler ve bir Büyük Buhran, o ana kadar neredeyse kesintisiz devam eden bir ekonomik kalkınma sürecini kesintiye uğrattı. Bu saydıklarımız, dönemin Üç Büyük Kesintisi idi. İkincisi, yukarıda sıraladığımız eğilimler büyük ölçüde Batı merkezlidir; çünkü dünyanın başka kesimleri bu aşamalardan geçmemiştir. Üçüncüsü, "Batı" ve Diğerleri" gerçekten de bazı yapısal eğilimler sergilemişlerse de mevcut süreç üzerinde belirleyici olan başka önemli etkiler ve sonuçlar rastlantısaldı; iki uçluydu ve tersine dönebilir nitelikteydi. Dünya asla yekpare bir yer olmadı. Kapitalizm, ulus devletler, imparatorluklar, savaşlar ve ideolojiler kendilerine özgü gelişim mantıklarına sahiplerdi ama her biri etkileşti ve belli aralıklarla bir diğerini saf dışı bıraktı. Uzun vadeli yapısal eğilimler, döneme özgü sorunlarla ve insanların yeni davranış örüntülerine uyum sağlayabilirliğiyle etkileşim halindedir. İnsanlar tam anlamıyla akılcı değillerdir, amaçlarına ulaşmak için tasarılarını her zaman sabırla ve sebatla şekillendirmezler. Yaratıcılıkları, duyguları, yanlış hesapları ve talihsizlikleri sık sık araçsal akıl yürütmeyi ve geniş kapsamlı seküler eğilimleri sekteye uğratır.

İşte bu nedenle, küreselleşme süreci, dünyayı değiştiren bir dizi beklenmedik kriz -aciliyetini herkesin apaçık biçimde gördüğü halde dönemin mevcut kurumları dâhilinde çözülmesi imkânsız sorunlar ve olaylar- sonucunda kesintiye uğramıştır. Bu ciltte ele alıp tartışacağımız başlıca krizler, I. Dünya Savaşı, Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı olacak. Dördüncü ciltte ise bu temayı Dehşet Dengesi'ni (*Mutually Assured Destruction*, MAD), 2008'in Büyük Neoliberal Resesyonu ve İklim Değişikliği olgusunu tartışarak sürdüreceğiz. Nitekim saydığım bu son üç krizin hayaleti bugün de üzerimizde dolanıyor.

Bu yapısal krizlerin talihsiz ve beklenmedik biçimde üst üste binen birçok nedeninin ve aşamasının olduğunu ilerleyen sayfalarda göreceğiz. Bunların çoğu tarihin cilvelerinden ibaretti; çünkü birbirinden ayrı birkaç nedensellik zincirinin sonuçları olduklarını geçmişe doğru izlerini sürerek açıklayabiliyo-

ruz fakat hepsini aynı çatı altında toplayıp bunlardan tek birinin nedensel sonucu olarak açıklayamıyoruz. Bu krizler için söyleyebileceğimiz şey, zamanlamalarının dünya için çok kötü olduğuydu. Bu bakımdan büyük kriz diye adlandırdığımız durumda farklı nedensellik zincirine sahip bir dizi irili ufaklı başka krizin üst üste yığılmasıyla ortaya çıkan bir tepe noktasından ibarettir. Gerçekte tekil bir olay değildir. Toplumsal yapının gözlerden uzak kalmış ve önemsiz görülen zayıflıkları söz konusu krizler üst üste binip büyüdükçe fark edilmeye başlandı. Oysa bu üst üste geliş kendi başına kaçınılmaz bir durum değildi.

Aslında geriye dönüp bu tür krizlere baktığımızda insanların geliyorum diyen krizi engellemek ya da çözüme kavuşturmak için gerekli imkâna sahip oldukları halde, deyim yerindeyse basiretlerinin bağlandığını, bu nedenle önlemleri zamanında ve yeterince alamadıklarını görüyoruz. Krizler üst üste gelmeye devam ettikçe atılması gereken adımlar gitgide radikalleşmek zorunda olsa da bütün bu krizler ilkece önlenebilirdi. Bu nedenle, bu krizler insanın her an gafil avlanabildiğini, hata yapabildiğini ve gerileme ihtimalinin ya da ilerlemenin rotasından sapma ihtimalinin her zaman var olduğunu bize hatırlatıyorlar. İki dünya savaşını düşünün. Bunlar felaketle sonuçlanıp savaşın taraflarının çoğuna yıkım ve acı getirmiş olabilirler ama bir yandan da dünyayı değiştirdiler. Bu değişimler de büyük oranda rastlantısaldı; bunlardan hiçbiri kaçınılmaz değildi. Savım odur ki I. Dünya Savaşı olmasaydı ne Bolşevik Devrimi ne de kayda değer bir faşizm olurdu. II. Dünya Savaşı olmasaydı Çin Devrimi ve Soğuk Savaş yaşanmaz, ABD bir küresel imparatorluk halini almaz ve belki de kapitalizm bu kadar gelişmezdi. Olmasaydı ne olurdu oyununu-gerçekleşmemiş fakat daha rastlantısal kalan bir büyük olay yaşanmasaydı gerçekleşmiş olabilecek eğilimler üzerinden akıl yürütmeyi- sürdürebilirim. Önceki yüzyıllar da savaşlar ve ekonomik kalkışmalar ile sonuçlanmış krizlere sahne oldu; fakat o krizlerin bu denli küresel sonuçlar doğurma ihtimali oldukça zayıftı. Belki bir yandan da tarihin daha eski dönemleri hakkında geriye dönük daha fazla değerlendirme yapabildiğimiz için geçmişte daha bütünlüklü bir örüntü ve daha az rastlantısallık görüyoruz. O olayların içinde bizzat bulunmuş olanlar ise muhtemelen böyle görmüyorlardı.

Bu tekil durumlar ve olaylar, toplumları açıklayacak bilimsel yasa arayışlarını olanaksız hale getirir gibi görünmekte ve bizi açıklamanın karşı kutbuna, insan ilişkilerinde biricik olanın, *ideografik* olanın rolüne yöneltmektedir. Farklılaşan, biricik olan sadece zamanlar ve mekânlar değildir: Savaşlar ve ekonomik canlılık, durgunluk ve çöküş gibi makro süreçlerin de biricik etkileri vardır. Savaşların yapısal nedenleri mevcuttur ve bunlar genellikle çok sayıda, rastlantısal ama zaman içinde bir araya gelen nedenlerdir. Bir araya gelen bu birbirinden ayrı nedensellik zincirlerini tek tek açıklamakta epey başarılı olabiliriz ama sonra bir an gelir, genellikle küçük bir grup insanın verdiği kararlar-

la ve karar verme süreciyle karşı karşıya kalırız ve işin renginin o andan itibaren değiştiğini görürüz. 1914 yılında savaşa girmeye küçük bir grup devlet adamı karar vermişken, II. Dünya Savaşı'nın zeminini tek bir adamın kararları hazırlamıştır. Her iki örnekte de faillerin pek akılcı hareket etmediklerini, verdikleri kararlarda duygularının oldukça etkili ve belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Elbette bu kararlar kökleri derinlerde bulunan bir militarizmin revaçta olduğu, imparatorluklar arasında çekişmelerin yaşandığı, farklı ideolojilerin dolaşımda olduğu ve ekonomik sistemler arasında kıyasıya rekabetin bulunduğu, yani farklı nedensellik zincirlerinin üst üste bindiği koşullarda alındı. İşte bu nedenle, tartışma konumuz olan dönem hakkında bir şeyler kaleme alırken karşımıza çıkan kendine has ilk güçlük, çağın iktidar ilişkilerinin ne derecede makro yapılarının gelişim mantığının ürünleri olduklarını ve bu ilişkilerin hangi ölçüde hem dünya tarihine yön veren olayları doğuran dönemin konjonktürü tarafından hem de çok büyük bir iktidarı ellerine geçirmiş bireyler tarafından yeni bir güzergâha birlikte sokulduğunu doğru değerlendirebilmektir.

Bu eğilimler hep beraber göz önüne alındıklarında, toplumu açıklamak için, olağan zamanlarda kapitalizmin, ulus devletlerin ve diğer yapıların yavaşça, kendi mantıkları ve iç olanakları çerçevesinde evrim geçirdiklerini ya da olağan güzergâhlarında seyrettiklerini ileri süren *kesintili denge* modeline başvurmak gerektiği sonucuna varılabilir. Oysa bu yapılar bir yandan da onları bir anda raydan çıkarıp başka bir güzergâha sokan fasılalı krizler tarafından kesintiye uğratılırlar. Streeck (2009) bu modeli "uzun istikrar, anlık kesinti" ifadesiyle özetler. Bu model, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı kavramlaştırmak amacıyla iktisatçılar tarafından aleni biçimde kullanılmaktaysa da kapitalizm, ulus devletler ve diğer unsurlar birbirlerinden *ortogonal* biçimde -yani belirleyici olmayan şekillerde- farklılaştığı için yetersiz kalmaktadır. Keza farklı coğrafyalarda hüküm sürüp farklı zamansal gelişme ritimlerine sahip olmalarına rağmen birbirlerine nüfuz da etmektedirler. Toplumsal değişimi kavramlaştırmak, işte bu nedenle bugüne dek önerilen kuramların öngördüğünden daha karmaşık ve daha dinamik bir iştir.

Krizlerinin vurduğu darbeleri değerlendirebilmek, olmasaydı ne olurdu türü akıl yürütmelere -örneğin, krizi önceleyen savaş veya başka bir önemli olay olmamış olsaydı ne olurdu gibi- hatırı sayılır ölçüde başvurmayı gerektirir. Gelgelelim bu akıl yürütme biçimi zaten nedensel akıl yürütmelere içkindir. "B'ye A neden oldu" dediğimizde hem önce A'nın, ardından da B'nin meydana geldiğini -ki bu bir olgu bildirimidir- hem de A olmasaydı B'nin de olmayacağını (B'nin alternatif bir nedeni yoksa elbette) bildirmiş oluruz. Bu durum, daha geniş kapsamlı bir spekülasyonu örtük olarak barındıran, olmasaydı ne olurdu türünde bir akıl yürütmedir. Olmasaydı ne olurduların mantığını ilerleyen sayfalarda daha açık kılmaya çalışacağım.

İkinci temel güçlük ise dönemin en önemli toplumsal yapılarının ve süreçlerinin belirlenmesidir. Bunları belirleyebilmek için, toplumsal iktidarın dört kaynağı -ideolojik, ekonomik, askeri, siyasal- ekseninde geliştirdiğim İEAS modelini kullanacağım. Bu dört kaynağın hepsini dikkate almadan kapsamlı açıklamalar yapmanın olanaklı olmadığını iddia ediyorum.

Toplumsal İktidarın Kaynakları

İktidar, başkalarına kendiliğinden yapmayacakları şeyleri yaptırma kapasitesidir. Hedeflerimize -ne olurlarsa olsunlar- varmak için başka insanlarla hem işbirlikleri hem de çatışmalar barındıran iktidar ilişkilerine gireriz ve bu ilişkiler toplumları üretir. Bu tür bir girişim *İktidarın Tarihi*'nin ilk iki cildinde de başvurduğum, iktidarın üç tarzını barındırmaktadır.

1. *Kolektif* iktidar ile *bölüştürücü* iktidarı -yani başkalarıyla yapılan işbirliği *aracılığıyla* sağlanan iktidarı ve başkaları *üzerinde* kurulan iktidarı- birbirinden ayırabiliriz. Çoğu güncel iktidar ilişkisi -örneğin toplumsal sınıflar ya da bir devlet ve vatandaşları arasındaki iktidar ilişkileri- iktidarın her iki biçimini de kapsar. İşçi ile işveren arasında bir çatışma olabilir ama eve ekmek götürebilmek için iki taraf işbirliği yapmak zorundadır. Kolektif iktidar insanların doğadan daha fazla kaynağı kolektif bir şekilde çekme olanağının müthiş ölçüde arttığı 20. yüzyılda özel bir ilgiye mazhardır. Tarımın ve sanayinin üretkenliğinde artış 1900 yılında 1,6 milyar olan dünya nüfusunun dörde katlanarak 2010'da neredeyse 7 milyara ulaşmasına, ortalama bir insanın daha uzun boylu ve cüsseli olmasına, ömrünün iki katına çıkmasına ve okuryazar olma olasılığının da eskisinin iki katı olmasına olanak tanımıştır. Bu artışlar haklı olarak insanlığın büyük başarıları olarak görülmektedir. Ancak ironiktir, doğal kaynakların eskisinden çok daha fazla sömürülmesi yeryüzünde yaşamı tehdit eden çevre sorunlarına yol açtığı için söz konusu başarıların son derece karanlık bir yanı da vardır. Bu nasıl bir kibirdir ki en büyük zaferimiz nihai yenilgimiz oluyor!
2. İktidar *otoriter* de olabilir, *yayılmış* da olabilir. Otoriter iktidar, buyurgan bir bireyin veya kolektif bir aktörün buyruklarına bilinçli biçimde itaat eden tebaa gerektirir. Her iktidar örgütünde gücü görece az veya çok olan bir liderlik konumu söz konusuysa da bu iktidar biçiminin en kuvvetli olduğu yerler askeri veya siyasi iktidar örgütleridir. Öte yandan, yayılmış iktidar doğrudan buyurmaz; görece kendiliğinden, bilinçdışı biçimde yayılır ve merkezi değildir. İnsanları belirli davranış kalıplarıyla kısıtlar ama bunu buyruklar yoluyla yapmaz. Bu iktidar tarzı, sosyalizm gibi bir ideolojinin veya iktisadi piyasaların yaygınlaşması örneklerinde olduğu gibi, daha ziyade ideolojik ve ekonomik iktidar ilişkilerinde karşımıza çıkar. İşte bu nedenle, piyasalardaki kısıtlamalar genellikle kişilerin eylemlerinden azade doğal durumlarmış gibi görünür, hatta bu nedenle bir iktidar süreci olarak görünmez hale gelebilirler.

3. İktidar *yaygın ya da yoğun* da olabilir. *Yaygın iktidar* en ücra yerlerde bile çok sayıda insanı örgütler. Küreselleşmenin en bariz yönlerinden biri de budur. Yoğun iktidar ise katılımcıları onlarda üst düzey bağlılık ve kararlılık sağlayarak harekete geçirir. En güçlü iktidarlar, daha çok sayıda insanı ortak iş yapmaya ikna eden ya da onları buna zorlayan bu iki iktidar tarzının bileşimi aracılığıyla tesis edilir.

İktidarın en etkili icrası kolektif ve bölüştürücü, yaygın ve yoğun, otoriter ve yayılmış iktidarı aynı potada eritir. İşte bu nedenle tek iktidar kaynağı -örneğin ekonomik ya da askeri- kendi başına bütün bir toplumsal yapıyı belirleyemez. Başka iktidar kaynaklarıyla harmanlanmak zorundadır. Kitabın Dördüncü cildinin sonunda, iktidarın kaynaklarından herhangi birinin diğerlerine son kertede üstünlüğü olup olmadığı sorusuna eğiliyorum; çünkü bu temel kuramsal sorulardan biridir. Şimdi ise toplumsal iktidarın dört kaynağının daha eksiksiz bir açıklamasını vermeye çalışacağım. Tekrarlıyorum, bunlar hedeflerimize -bu hedefler ne olursa olsun- en etkili şekilde ulaşmak için başvurduğumuz örgütlenme yollarıdır.

(1) *İdeolojik İktidar* yaşamın anlamını bulma, norm ve değerleri paylaşma ve başkalarıyla birlikte estetik ve ritüel pratiklere katılma ihtiyacından kaynaklanır. Din ya da daha seküler "izmler" olmadan yapamıyor gibi görünüyoruz. Her yöne çekilmeye meyilli "kültür" terimini kullanmaktansa burada "ideoloji" terimini kullanmayı tercih ediyorum. Dinsel anlam sistemleri de ataerkillik, liberalizm, sosyalizm, faşizm, milliyetçilik, ırkçılık ve çevrecilik gibi seküler ideolojiler gibi, kitabın bu cildinde zaman zaman karşımıza çıkacak. İdeolojik hareketler güçlerini dünya hakkında kesin bilgilere ulaşmak konusundaki yetersizliğimizden alırlar. Dünya resmimizdeki boşlukları ve belirsizlikleri, kendileri bilimsel olarak sınanamayan ve genellikle umutlarımız ile korkularımızı yansıtan inançlarla doldururuz. Tanrının varlığını ya da sosyalist veya İslamcı bir geleceğin erişilebilir olduğunu hiç kimse kanıtlayamaz. Özellikle kurumsallaşmış ideolojilerin ve pratiklerin işlemez hale geldiği, onların yerine önerilen alternatiflerin ise haklarında yargıya varmayı sağlayacak hiçbir sicil kaydı bulunmadığı kriz hallerinde ideolojiler özellikle gerekli hale gelirler. İşte bu an, bize dünyaya ilişkin sınanmamış fakat akla yatkın görünen kuramlar sunan ideologların iktidarına en kolay boyun eğdiğimiz andır.

İktidarın Tarihi'nin önceki ciltlerinde *aşkın* ve *içkin* ideolojiler arasında bir ayrım yapmıştım. Aşkın ideolojiler en ihtiraslı ideolojilerdir. Başka iktidar ağlarından çıkanları kendilerine çekip yeni bir din veya faşizm yahut yeşil çevreci hareketler gibi kendi ağlarını yaratarak, yerleşik kurumlarda var olan çatlaklardan içeri sızarlar. İçkin ideolojiler ise mevcut iktidar ağları içinde duygusal ve ahlaki dayanışmayı güçlendirirler. Bazı ideolojiler bunların her

ikisini bünyesinde barındırır. Kitabın 2. Bölümü'nde göreceğimiz üzere, ırkçılık, "beyaz ırkı" birleştirirken sınıf ayrımlarını aşmaktadır. Max Weber (aktaran Gerth ve Mills, 1946: 280) dünyanın büyük ideolojilerini demiryolu sisteminden devşirdiği bir metaforla tanımlıyordu: "Dünya imgelerini" üreten fikirler diyordu, "tarihi başka bir yola sevk eden makasçılardır (işaretçilerdir)." Aynı durum aşkın ve içkin ideolojiler için geçerlidir.

"Toplumsal İktidarın Kaynaklarını Gözden Geçirmek: Eleştirilere Yanıt" (2006: 346) başlıklı yazımda üçüncü bir tipi, özerk ideolojik iktidarın asgari mevcudiyetini *kurumsallaşmış ideolojiler* olarak belirttim. Bunlar genellikle kurumların içinde saklıdır ve sorgusuz sualsiz benimsenirler, hatta bilinçaltında gizlenirler. Bu nedenle muhafazakârdırlar, bugünkü toplumsal düzeni korumaya hizmet eden değerleri, normları ve ritüelleri barındırırlar. Bu ideolojiler daha ziyade çok istikrarlı toplumlarda hüküm sürerler (örneğin 1950-1980 yılları arasında Batı ülkeleri), oysa aşkın ve içkin ideolojiler toplumsal istikrarsızlığa ve krizlere verilen birer tepkidir. Örneğin ataerkillik, kurumsallaşmış ideolojinin uzun süre boyunca sorgusuz sualsiz kabul görmüş, saldırılara dahi dayanmış, çok iyi bir örneğidir. Marksistlerin geleneksel olarak ideolojik iktidardan anladıkları böyle bir şeydir; çünkü toplumsal değişimin toplumun maddi düzeyiyle açıklanabileceğini düşünmüşlerdir. Bu konuda onlarla aynı kanıda değilim.

Güçlü ideolojiler akıl, ahlak ve duygu arasında bir köprü görevi görürler. Taşıyıcılarına anlamlı gelirler ve fakat iman ile duygusal bağlılık da gerektirirler. Başka bir deyişle, önce makul olmaları gerekir; bir ideoloji az çok makul olmadıkça yayılamaz ama bir ideolojinin anlamlı olduğu algısı da onun bizi bilimsel yönüyle olduğu kadar ahlaki ve duygusal yönü itibarıyla da kendine çekmesine vesile olur. Jack Synder'in (2005) de belirttiği üzere, ideolojik heves aşılanmış gruplar, bu hevesten yoksun gruplara göre daha kuvvetli olurlar. Bir ideolojinin varlığının ana göstergeleri, toplumun bütüncül bir açıklamasını sunma ve daha iyi -genellikle ütopyacı- bir gelecek tahayyülü önerme iddiasında olması, ayrıca aktörleri ve onların eylemlerini iyi ya da kötü diye yargılayabilmesidir. Bu bileşim hem fedakârlığa hem de şiddete olanak tanır. Yukarıda saydığımız ilk iki ideolojik iktidar türü, genç nesiller üzerine eğilen, karizmatik liderlere ve azimli, coşkulu eylemcilere sahip öncü hareketler tarafından kullanılır. Gerçi en güçlü ideolojilere karşı belirli bir önyargının var olduğunu, bunların yerine daha pragmatik ve tavizkâr çözümlerin tercih edildiğini de itiraf etmeliyim.

Modern uygarlıkta bilim bir ana ideoloji olarak mı görülmelidir? Schroeder (2007, 2011) bu soruya olumsuz yanıt verir ama daha önceki bütün uygarlıkların aksine, modern uygarlıkta teknoloji öncülüğünde hızlı keşiflerle ilerleyen bilimin bütün ideolojilere hâkim olduğunu ileri sürer. Doğru biçimde belirttiği üzere, bilim inançla ilgili değildir; bulguları tekrarlanabilen ve stan-

dartlaştırılmış araştırma teknolojileri aracılığıyla inceltilebilen belirli bir türde bilgi ortaya koymakla ilgilidir. Ernest Gellner, bilimin, doğa felsefesinin gelmiş geçmiş tüm biçimlerinden çok farklı olduğunu; çünkü maddi dünyayı gerçekten de dönüştürebileceğini, hatta bunu bugüne kadar toplumu ve doğayı son derece görkemli bir dizi dönüşüme uğratarak gerçekten yaptığını ve insanlığın doğa üzerinde kolektif iktidarını sonuçları ne olursa olsun sağlamasına vesile olduğunu söylemiştir. Kitabın bu cildinde, özellikle ikinci sanayi devriminin neden olduğu dönüşümleri vurguluyorum. Dahası, bilim duygulardan tamamen arınma, onları işe karıştırmama arzusu nedeniyle de hakiki ideolojilerden farklıdır ve ideolojilerin aksine daima bilimsel reddiyeye açıktır. Bilim insanlarının kendileri de buna genellikle inanırlar, dolayısıyla bilim insanı kisvesine bürünmüş sahtekârlar bir kenara, nadiren bizden koşulsuz bir itaat bekleyen kumandanlar gibi davranırlar. Schroeder, bilimin görece özerk oluşunun bir sonucunun da bilim dünyasının az sayıda, yalıtılmış ve etliye sütlüye karışmayan, dolayısıyla da toplumsal hareketleri seferber etme becerileri yok denecek kadar az olan meslekten uzmanlar ve araştırma kurumları barındırması olduğunu kabul etmektedir. Bu durum ise modern bilim ile teknolojinin ihtişamlı iktidar teknikleri üretmesine ve fakat bunları hep başkalarının kullanmasına neden olmaktadır. Örneğin nükleer enerjinin getirdiği iktidar nedeniyle bilim, ekonomik, siyasi ve askeri iktidarın sahiplerine tabi olmuştur. İşte bu nedenle Schroeder'in bilimin piyasa kapitalizmi ve devletin yanı başında modern toplumların üçüncü *özerk* yapısı sayılması gerektiği yollu fikrine tamamen katılmıyorum. Bilimsel bilgi aslında diğer bilgi türlerinin yanında kendine has yeri olan bir çeşit anomalidir. İnsan gruplarının kolektif iktidarlarını arttırmak konusunda öne çıkan birtakım özellikleri olmuştur; ancak kendini başka toplumsal iktidar kaynaklarını kullananların hizmetine vakfettiği için bölüştürücü iktidarı neredeyse yok gibidir. Bu durum, benim iktidar modelimi daha da karmaşıklaştırıyorsa da toplumların kuramlarımızdan daima daha karmaşık olduğunu kabullenmek gerek.

İdeolojiler (ve bilim) oldukça yayılmış ve geniş bir coğrafi mantığa sahiptir: Askeri ya da ekonomik etkileşim ağları içine sıkışıp kalmazlar; çünkü insanların birbirleriyle iletişimde oldukları her yerde yayılabilirler. Bu durum, ideolojinin *devrimci* ya da *özgürleştirici* nitelik kazanmasına, yani insanda hem yerel iktidar yapılarından azat olma hem de daha gündelik anlamıyla düşünce özgürlüğüne kavuşma hissi uyandırmasına neden olmaktadır. Gelgelelim ideolojinin yayılma özelliği ona açık uçluluk da bahşeder; çünkü fikirler ve değerler onun aracılığıyla bir yerel gelenekten veya tarihsel uygarlıktan bir diğerine ulaşma ve birbirine karışma, harmanlanma olanağına kavuşur. Küreselleşme sürecinde onun bu özelliği daha da önem kazanmıştır. İdeolojiler, kesintili denge halini andırır şekilde zamansal olarak da ayrıksıdırlar. Mevcut iktidar yapısı, kademeli olarak, mensuplarının (her ne kadar muhalif alt kültürler her zaman var olsa da) ya-

şamlarında ve inançlarında teamüller halini alıp kurumsallaşan kendi ideolojisini üretir. Bu ideoloji, toplumsal çevreyi artık açıklayamaz hale gelince ortaya çıkan ideolojik mayalanma dönemi, taraftarları toplumu kökten değiştirecek (veya değiştirmeye yeltenecek) yeni ve son derece kuvvetli başka bir ideoloji üretebilir. Gelgelelim çoğu insan aşırı ve ateşli bir ideolojik ortamda çok uzun süre yaşayamaz. Bu nedenle, bu ideoloji de öncelleri gibi zamanla durulur ve toplumsal aktörlerin gündelik ve ziyadesiyle pragmatik davranışlarının kurumsallaşmış gerekçelendirilme aracı haline gelir.

(2) *Ekonomik İktidar* insanın doğadan ürün elde etme, bunları dönüştürme, bölüştürme ve tüketme ihtiyacından doğar. Ekonomik ilişkiler çok kuvvetlidirler; çünkü emeğin yoğun hareketliliği ile sermayenin, ticaretin ve üretim zincirlerinin oluşturduğu son derece yaygın bir şebekeyi bir araya getirip hem yoğun ve yaygın bir iktidarın hem de olağan şartlarda otoriter ve yayılmış bir iktidarın bileşkesini sağlarlar. Bu çiftlerden ilki üretime, ikincisi ise piyasalara odaklanır. Ekonomik iktidar ilişkileri çoğu insanın gündelik hayat alışkanlıklarına nüfuz eden ilişkilerdir; birçoğumuz günün üçte birini çalışarak, işte geçiriyoruz. Ekonomik iktidar, askeri iktidarın aksine nadiren hızlı ve köklü değişimlere neden olur. Ekonomik iktidarın neden olduğu değişim genellikle yavaş, birikimlidir; zamanla derinlere nüfuz eder.

Ekonomik iktidarın modern çağda ana örgütlenme biçimi sanayi kapitalizmi olmuştur. Kitabın bu cildinde kapitalizmin dünyaya nasıl yayıldığına odaklanacağız. *Sanayileşme* terimi, işbölümündeki artışa ve sanayi araçları ile tekniklerinde yaşanan gelişmelere göndermede bulunur. Kapitalizmin üç temel özelliği vardır: (1) ekonomik kaynakların büyük bölümünün mülkiyetini az sayıda insana bahşeder; (2) işçilerin çoğu mülkiyetten koparılmıştır, yalnızca kendi emek becerilerinin kontrolüne sahiplerdir ama açık piyasalarda emeklerini satıp satmamakta biçimsel olarak özgürdürler; (3) emek dâhil tüm üretim araçlarını piyasalarda alınıp satılabilir meta haline getirir; bu da dört temel piyasa biçiminin -sermaye, emek, üretim ve tüketim- piyasalarda birbirleriyle değiştokuş edilmesini sağlar. Kapitalizm son dönemin en istikrarlı ve dinamik iktidar örgütlenmesi olmuştur. Teknolojik yeniliklerin ve çevredeki bozulmanın çoğundan kapitalizm sorumludur. Marx'ın terimiyle "üretim araçları", bu dönemde muazzam boyutlarda gelişmiştir. Bu gelişme sürecinin farklı evrelerini genel hatlarıyla saptamak mümkündür. Kitapta ele aldığımız dönem sanayi kapitalizmi ile başladı. Kapitalizmin bu biçimi yüksek üretkenliği gittikçe artan fakat yine de henüz görece düşük bir seviyede seyreden tüketici talebiyle birleştirerek 20. yüzyılın ilk yıllarında *şirket kapitalizmine veya örgütlü kapitalizme* dönüştü. Bu evrede hâlen büyük oranda ulusal sınırlarla kısıtlıydı. Sonraları, II. Dünya Savaşı sırasında, yüksek üretkenliği tüketicilerin kitlesel talepleriyle birleştirip daha Keynesçi bir hale geldiyse de hâlen büyük ölçüde ulusal sınırlara hapsolmuş haldeydi.

Bu nedenle semeresini tam olarak ancak savaştan sonra verebildi (bunu da kitabın Dördüncü cildinde göreceğiz).

İşte bu, Schumpeter'in (1957) "yaratıcı yıkım" diye adlandırdığı ve büyümenin eski sanayiler ile örgütlenme biçimlerinin yıkılıp yerine yenilerinin yaratılması aracılığıyla sağlandığı sürecin bir örneğidir. Fakat bu sürecin temposu ve ritmi bu tabirin düşündürdüğü kadar hızlı ve ani değildir. Ekonomik icatlar nadiren ani kırılmalar yaratırlar. Gerçekte bunlar pek çok kurcalama evresinin birikimli olarak birbirini izlemesidir. Coğrafi olaraksa kapitalizm piyasaların genişleyip dünyanın dört bir yanına oldukça düzgün ve istikrarlı şekilde yayılmasını sağladı. Bunu ulusal, uluslararası ve ulusaşırı karşılıklı etkileşim ağlarını (bu terimler daha sonra açıklanacak) kaynaştıran karmaşık bir süreç aracılığıyla sağlamıştır. Kapitalizm ayrıca yoğun ve yaygın iktidarı hem yaşamlarımıza derinden nüfuz ederek hem de geniş toplumsal alanlar boyunca yayarak birleştirir. *Metalaştırma* piyasa rasyonalitesinin hem kamusal hem de özel hayata kademeli şekilde sirayet etmesini ifade etmek için kullanılan terimdir. Her şeyin metalaştırılması, kapitalizm dâhilinde bugün de devam eden gerçek bir tarihsel sürecin abartılmasından ibarettir.

Kapitalizmin -yine Marx'ın terimiyle- "üretim ilişkileri", ekonomik iktidar kaynaklarıyla ortak bir ilişkiye sahip gruplar olan toplumsal *sınıflar* üzerine odaklanır. İçinde bulunduğumuz sınıf da dâhil olmak üzere tüm sınıflar toplumlarda son derece önemlidir. Mesleklerin ve hane halklarının hangi sınıflara ait olduğunu kesin olarak belirlemek için sosyologlar geçmişte büyük çaba sarf ettiler. Ne ki bu yersiz bir hareketti; çünkü meslekler son derece çeşitlidir ve çoğu insan Wright'ın (1985) "çelişkili sınıf konumları" olarak adlandırdığı konumlarda bulunurlar. Örneğin yüksek vasıfları olan birçok insanın sermayesi yoktur ve ekonomik kuruluşlar içindeki güçleri de pek azdır. Başka bazıları bu kuruluşlarda önemli bir güce sahiptir fakat sermayeden yoksundur. İşte bu nedenle sınıfları en genel anlamlarıyla, sağduyuya başvurarak belirleyeceğim. Haliyle, sınıfların sınırları oldukça bulanık görünecek. Sınıfların gerçek toplumsal aktörler haline gelebilmeleri için Marx'ın saptadığı iki özelliğe sahip olmaları şarttır: Üretim araçlarıyla kurdukları nesnel ilişkiler ekseninde tanımlanabilmeleri anlamında "kendinde" sınıf olmak ve aynı zamanda bir ölçüde kolektif örgütlenme becerisine sahip olmaları anlamında "kendi için" sınıf olmak. Ana üretim araçlarına sahip olan ve genellikle kendi ayrıcalıklarını sürdürmek için açık kolektif niyet ve etkin bir örgütlenme yetisi sergileyen kapitalist sınıfın kimlerden oluştuğu sorusu önemli bir sorun oluşturmasa da mülk sahipliğinin alt kademeleri için bu sınıf kimliği bulanıklaşarak Marksistlerin küçük burjuvazi dediği şeyden ayırt edilemez hale gelir. Üst kademelerde ise bu sınıfı iyi ücret alan fakat sermaye sahibi olmayan yöneticiler ve meslek uzmanlarından oluşan katmandan ayırt etmek güçleşmektedir. Köylülük tanımı nispeten daha sorunsuzdur. Oysa işçi sınıfı için bunu söyle-

mek mümkün değildir. Çünkü varlığı sadece işçilerin -eskinin kol emekçilerinin, yani mavi yakalılarının- değil, aynı zamanda kendi çıkarları için mücadele eden bir işçi hareketinin varlığını da gerektirir. En güçlü işçi sınıfı hareketleri, köylüleri ve beyaz yakalıların alt kademelerini de kendi saflarına katmayı başarmıştır. Orta sınıfın sınırları çok daha bulanıktır; orta sınıfa mensup olanlar (İkinci cildin 17. Bölümü'nde ele aldığım 19. yüzyıl örneğiyle gösterdiğim üzere) çok çeşitli siyasal duruşlar sergilemekte ve birbirinden alabildiğine farklı çizgide örgütlere katılabilmektedir. Gündelik kullanımda olduğu gibi, çeşitliliği vurgulamayı istediğim anlarda bu terimi "orta sınıflar" diye çoğul haliyle kullanacağım.

Sınıfların rolü dengeli ve eşit olmamıştır. Ele aldığımız dönem içinde işçiler ile işverenler, köylüler ile toprak sahipleri arasında var olan sınıf mücadelesi kimi zaman devrimleri de barındırmakla birlikte genellikle kapitalist reformları içermektedir. Dördüncü ciltte göreceğimiz üzere son onyıllarda Kuzey'de işçi sınıfının örgütlerinden ve tabandan gelen tüm baskılar azalmıştır. Haliyle kapitalist sınıf, tabandan gelen baskılar ve meydan okumalarla daha seyrek karşılaşmaktadır. Bu durum ise sermayenin işçi sınıfından çok daha fazla güce sahip olduğu daha asimetrik bir sınıfsal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna karşın Güney'de işçiler ve köylüler arasında kıpırdanmalar yeni başladı ve gelecekte muhtemelen daha büyük kolektif örgütlenmelere gidecekler.

Sınıflar genellikle farklı fraksiyonları barındırırlar. Finans kapitali, kapitalist sınıfın ayrı bir fraksiyonu olarak ele alacağım. İşçi sınıfı ve orta sınıf, kapitalist sınıfa göre daha sıkça kesimlere ve kesitlere ayrılagelmiştir. *Kesim* ortaklıkları, vasıflı bir uğraş ya da meslek dalı sınıfın ortak çıkarları için değil de sırf kendi çıkarları için örgütlendiğinde ortaya çıkar. Sendikaların çoğu ve bütün meslek dernekleri bu temelde örgütlenirler. Sınıflar ve kesim aktörleri *yatay*, yani kendi tabakalaşma düzlemleri üzerinde, diğer sınıflardan ve kesimlerden hiyerarşik olarak ayrılmak suretiyle örgütlenirler. Bu nedenle kapitalistler işçilerin, vasıflı işçiler vasıfsız işçilerin, hekimler hemşirelerin, hemşireler ise hastane temizlik görevlilerinin üstünde yer alırlar. *Kesitler* ise sıklıkla bir firmanın bütün işçilerini kapsayarak sektörde *dikey* olarak örgütlenirler. İşe özgü vasıfları barındıran tecrübeli işçilere ihtiyaç duyan işverenler, önerdikleri emeklilik maaşı, ikramiyesi ve sağlık hizmetleri gibi "altın bilezikler" yardımıyla bu işçileri ellerinde tutmaya çalışabilirler. İşte bu durum o işçileri başka yerlerde bulunan, aynı sınıfa ya da kesime mensup diğer işçilerden ayırır. Uluslar da aynı şekilde farklı ülkelerde yaşayan işçileri birbirinden ayırır. Küreselleşme ve ulusal yurttaşlığın ortaya çıkışıyla ulusal kimlik, ortaya çıkabilecek sınıfsal eylemleri parçalayıp bölmüş, böylece zayıflatmıştır. Kapitalist sınıfın genellikle aynı anda iki kimliği vardır. Bunlardan biri ulusal kimliğidir, diğeri ise ulusaşırı kimliğidir. Oysa ABD'li ve Meksikalı işçiler ilkece ulusaşırı

bir işçi sınıfının mensubu olarak görülebilirler ama ABD'li işçiler uyrukları nedeniyle çok daha imtiyazlıdırlar ve ulusal kimliklerine Meksikalı işçilerle sınıf dayanışmasına girmekten daha fazla önem verirler. Aslında Amerikalı işçiler çoğu bakımdan Meksikalı işçilerin "üstünde" yer alırlar, hatta (sendikaları böyle olduğunu kabul etmeyecek olsa da) sınıf benzeri bir ilişki aracılığıyla onları sömürmektedirler. Sınıflar, kesimler ve kesitler birbirini keser, böler ve zayıflatırlar. Kesimler ve kesitler ne kadar kuvvetli olursa sınıfsal kimlik de o kadar zayıf olur. Keza bunun tersi de geçerlidir.

(3) *Askeri İktidar*. Kitabın önceki ciltlerini yazdığım günlerden bugüne kadar geçen zaman zarfında askeri iktidarın tanımını "yoğunlaşmış ve ölümcül şiddetin toplumsal örgütlenmesi" olarak daralttım. Bu tanımda "yoğunlaşmış" sözcüğü harekete geçirilmiş ve hedefe odaklanmış, "ölümcül" ise can alıcı anlamına geliyor. *Webster's Dictionary,* şiddeti, "fiziksel gücün zarar vermek veya istismar etmek amacıyla kullanılması" ya da "yoğun, çalkantılı ya da hiddetli ve genellikle yıkıcı sonuçları olan eylem ya da kuvvet" diye tanımlıyor. Benim de iletmek istediğim anlamlar bunlar: Askeri güç, hedefine odaklanmıştır, fizikseldir, hiddetlidir ve her şeyden evvel ölümcüldür. Can alır. Askeri iktidarın sahipleri "direnirsen ölürsün" derler. Ölüm tehdidi dehşet verici bir şey olduğundan, acı çekme, uzuvlarımızı kaybetme ve ölüm ihtimalleriyle karşı karşıya kaldığımız oranda askeri iktidar bizde korkuya has psikolojik duygular ve fizyolojik semptomlar uyandırır.

Askeri iktidar, en ölümcül şekilde devletlerin silahlı kuvvetleri tarafından devletlerarası savaşlarda kullanılır ve bu durum özellikle ele aldığımız dönem için geçerlidir. Burada, siyasal iktidarla açık bir örtüşme söz konusudur; ama ordular çoğunlukla toplumun farklı bir kastı olarak ve her zaman ayrı bir şekilde örgütlenirler. Askeri özerklik darbe tehlikesini de beraberinde getirdiğinden, despot yöneticileri ürkütür. Orduya güvenmedikleri zaman, ordu ve muhaliflere karşı silahlı koruma sağlayacak kendi muhafız güçleri şeklinde silahlı polis ve güvenlik güçleri oluşturmaya meylederler. Stalin ve Hitler subay birliklerini temizleyerek bunu yaptı. Örgütlü ölümcül şiddet ayrıca isyancılar, paramiliter yapılar ve çeteler gibi devlet dışı aktörlerden de gelir. Bu ciltte, paramiliter yapılar sağ ve solun devrimci hareketleri arasında ele alacağız. Elbette, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan savaşların çoğu devletler arasında değil, iç savaş hizipleri arasında gerçekleşti ve ölümlerin çoğuna bunlar yol açtı. Askeri iktidar sadece büyük müfrezeler tarafından kullanılmaz.

Askeri iktidar diğer iktidar kaynaklarına kıyasla kurallara daha az bağlıdır. Savaşın kuralları, yakın zamanda 11 Eylül Saldırılarında, Afganistan, Irak ve Guantanamo'da gördüğümüz gibi, her zaman istikrarsızdır. İçsel olarak askeri iktidar ilişkileri birbirine açıktan zıt despotik hiyerarşi ve kolektif yoldaşlığı, yoğun fiziksel disiplin ve birlik ruhunu, birleşimleri askerlerin terör

karşısında araçsal akıl gereği yapılacak şey olan kaçma gibi bir şeye yeltenmeyeceği anlamına gelmek üzere birleştirir. Düşman olarak tanımlanan dışarıdakiler üzerinde kullanılan askeri iktidar düşünülebilen en despotik iktidardır. Ancak militarizm başka örgütlere de siner. Örneğin, büyük faşist hareketleri, sosyalist rakiplerinden daha heybetli kılan şey militarizmleri olmuştur.

Askeri iktidar toplumlarda zamansal olarak daha ziyade kesintili bir rol oynar. İstikrarlı askeri rejimler biçiminde varlığını sürdürebilirse de diğer durumlarda ani patlamalar şeklinde, korkunç ve yıkıcı -nadiren de oldukça yapıcı- biçimlerde ortaya çıkabilir. Ancak çoğu toplum bilimci açısından merak uyandırır bir şekilde görünmez olmuştur. Ciltlerimin (üzücü olsa da) gerekli bir görevi, askeri iktidarın toplumlardaki merkezi yerini restore etmek oldu. Bu ciltte, Avrupa tarihinin yüzyıllar boyunca olağandışı bir şekilde militarist olduğunu ve bu militarizmin küresel imparatorlukların fethini mümkün kılıp bir hastalık gibi Japonya'ya ve ABD'ye yayıldığını ileri süreceğim. 20. ve aslında 21. yüzyılın gelişimi askeri iktidar ilişkilerine çok şey borçludur.

(4) *Siyasal İktidar* toplumsal yaşamın merkezi ve ülkesel düzenlenmesidir. Hükümetin temel işlevi bu alanda düzenin tesisidir. Burada yalnızca -siyasal iktidarı (ya da "partileri") sadece devletlere değil, her türlü örgüte atfeden- Max Weber'den değil, siyaset bilimcilerin "yönetişim" kavrayışından, yani şirketler, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve toplumsal hareketleri de içeren birbirinden farklı pek çok tüzel kişiliğin dâhil olduğu bir idare kavrayışından da ayrılıyorum. "Siyasal" terimini -salt ulusal düzeydeki yönetimi değil, yerel ve bölgesel yönetimleri de kapsayacak şekilde- sadece devlet ile ilişkili olarak kullanmayı tercih ediyorum. STK'lar ya da şirketler değil devletler, kurallarını topraklarında yaşayan kişiler üzerinde buyurucu kılan merkezi topraksal biçime sahiptirler. Bir STK'nın üyeliğinden ya da bir şirketten ayrılıp onun kurallarına uymak zorunda olmaktan kurtulabilirim. Oysa topraklarında yaşadığım devletin kurallarına uymanın ya da uymamanın cezasını çekmek zorundayım. Siyasal iktidar coğrafi bakımdan diğer üç iktidar kaynağından daha fazla sınırlandırılmıştır; zira siyasi iktidar ağları merkezi ve teritoryal bir anlayışla yoğun ve rutin biçimde ayarlanır ve düzenlenir. Ayrıca normal koşullarda devletlerin kapladığı alan ideolojilerin, ekonomilerin ve askeri müdahale gücünün uzandığı alanlardan daha küçüktür.

Devletin *despotik iktidarı* ve *altyapısal iktidarı* arasında bir ayrım yapabiliriz (Aslında aynı ayrım her iktidar örgütlenmesi için yapılabilir). Despotik iktidar devlet seçkinlerinin başlıca sivil toplum gruplarının temsilcileriyle görüşmeden, keyfi kararlar verebilme yetisidir. Altyapısal iktidar (despotik olsun olmasın) bir devletin topluma gerçekten nüfuz etme ve ülke sathında siyasal kararları lojistik olarak uygulayabilme kapasitesidir. Bu ayrımı "Devletin özerk iktidarı: kökenleri, mekanizmaları ve sonuçları"nda (1988a) yaptım. "Gözden geçirilmiş altyapısal iktidar"da (2008) bir miktar değiştirmiş olsam

da, bu ciltte özellikle komünist ve faşist rejimler bağlamında tanımımı daha da değiştireceğim. Altyapısal iktidar, devletlerin iktidarın toplumlar boyunca yayılmasına ya da toplumlara nüfuz etmesine ("aracılığıyla iktidar") olanak tanır. Despotik iktidarın uygulaması toplum üzerinde belirli bir derecede otoriter iktidar ("üzerinde iktidar") sahibi olan bir devlet aracılığıyla gerçekleşir. Böylece devletler iki oldukça farklı anlamda güçlü olabilirler. Vatandaşlarına istedikleri bir şeyi emredebilir (despotik iktidar) ya da toprakları boyunca kararların uygulanmasını sağlayabilirler (altyapısal iktidar). İkisini birbirine karıştırmamalıyız. Açıkça demokrasiler ve despotizmler, daha sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi, bu güçlerin oldukça farklı birleşimlerine sahiptirler.

Devlet tarafından cezalandırılmak şiddetli olmaktan ziyade bürokratiktir. Yasal ritüeller ve rutinler çoğu devletin şiddet kullanımını azaltır. Meşruiyet (ideoloji) ya da şiddetin (ordu) birinden çok merkezden bölgeler aracılığıyla uygulanan düzenleme, devletin ana fonksiyonudur. Özneleri mahkemelerde, meclislerde ve bakanlıklarda hukuk ve ritüelleşmiş siyasal müzakereler peşindedir. Hukuk ve koordinasyonun arkasında fiziksel kuvvetin bulunduğu doğrudur; ancak bu, nadiren ölümcül eylem halinde harekete geçirilir. Siyasal kuvvet ritüelleşmiş, makine benzeri, kurallarla yönetilen ve şiddet içermeyen sınırlama şeklinde görünür kılınır. Hukuk ortaklaşılan, işlevsel ölçülere göre ceza verir. Eğer önemsiz kusurlardan suçlu bulunursak şartlı salıverilebilir ya da para cezasına çarptırılabiliriz. Daha ciddi suçlar için cezalar artar ve hapiste özgürlüğümüz zorla elimizden alınır. Ancak direnmezsek hapsedilme ritüelleşmiş ve şiddet içermeyen şekilde olur. Sanık sandalyesinden alınır, kelepçelenir ve kilitli bir hücreye tıkılırız.

Bu ciltte ele alınan devletlerden şiddeti en yoğun biçimde uygulayanlar, hiç kuşkusuz siyasal ve askeri iktidar arasındaki ayrımı muğlaklaştırdılar. Naziler ve Stalinistler, tek suçları -Yahudi ya da Kulak gibi- düşman sayılan bir kimliğe sahip olmak olan çok sayıda insanı öldürdüler. Yasal biçimler düzmeceydi. Ancak silahlı kuvvetlere değil özel olarak yaratılmış silahlı güvenlik polisine dayanmaya meylettiler. Ancak zaman zaman bütün iktidar kaynakları içiçe geçerek bulanıklaşır. Üretim araçlarına devlet sahip olduğundan, Sovyetler Birliği'nde ekonomik iktidarla siyasi iktidar bulanıklaşmıştı. Günümüzde bazı devletlerde resmi görevliler yoz kapitalist ilkeler altında işlettikleri ekonominin önemli bir kısmını kontrol ederler; ancak bu örnekler siyasal ve ekonomik iktidar arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaz. Oldukça zalim devletler de siyasal iktidarı askeri olandan ayırmanın faydasını yadsımazlar.

Ele aldığımız dönemin başlarında önde gelen devletlerin çoğu ikiliydi; içeride ulus-devlet haline geliyorken dışarıda imparatorluklara sahiplerdi. Daha sonra Amerikan imparatorluğu hariç bütün imparatorluklar çöktü ve *ulus devlet* -coğrafi olarak tanımlanmış ve sınırlanmış bir alanı halk adına yö-

neten devlet- ideali, yerkürenin hegemonik siyasal ideali haline geldi (fakat gerçek durum her zaman bu idealle uyumlu değildi). 19. ve 20. yüzyıllar boyunca ulus devlet dünyada daha yaygın ve -haklarını kendi sınırları ve hukuku içinde kafeslediği vatandaşları için- daha yoğun hale geldi. Milliyetçilik duyguları arttı. Göreceğimiz gibi, saldırgan milliyetçilik önemliydi ama ancak zaman zaman ortaya çıkıyordu; ortaya çıktığında da (Nazi Almanyası ve militarist Japonya hariç) savaşın nedeni olmaktan ziyade sonucuydu. Ancak milliyetçiliğin kayda değer bir duygusal muhtevası ve ayinsel bir kuvvetlendirici yönü bulunmaktaydı. İlkin aşkın, sonra içkin hakiki bir ideolojiydi. Ulus devletin büyümesinin bir unsuru olarak "tebaalar" eşit sivil, siyasal ve toplumsal haklardan faydalanan "vatandaşlara" dönüştürüldü. Fukuyama iyi yönetimin üç şey sağladığını ileri sürüyor: kamu düzeni, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilir idare (2011). Çoğu modern hükümet kamu düzenini sağlamıştır. 20. yüzyıl itibariyle Batılı devletler (çoğunlukla ırksal ve sınıfsal önyargılar barındırsa da) hukuk devletini ve buna ek olarak (kimi erkeklerin ya da çoğu erkeğin katılabildiği) seçimler aracılığıyla hesap verebilirliği de sağladılar. Daha sonraları gelişmiş ülkelerde liberal demokrasi yayıldıkça sivil ve siyasal haklar herkesi içine alacak şekilde genişledi; ancak çok sayıda toplumsal hakkın eklenmesi sosyal liberalizmi ya da demokrasiyi de yaydı. Bu hakların ve daha genel olarak demokrasinin genişlemesi daha sonra dünya ölçeğinde düzensiz bir şekilde devam etti.

İkinci cildin 3. Bölümü'nde, farklı modern devlet kuramlarını ele almış ve sınıf kuramlarının, elit kuramlarının ve çoğulcu kuramların hepsinin devletlerin gerçekten ne yaptıklarını anlatabilmek için çok basit kaldığı sonucuna varmıştım. Modern devletin *çok biçimli* olduğunu, yani farklı siyasal meselelere ve devleti oluşturan ve bu meseleler hakkında lobi faaliyeti yürüten çekirdek unsurların birbirinden farklı çıkarlarına göre farklı biçimlerde billurlaştığını ileri sürdüm. Neredeyse bütün modern devletler siyasal iktisat konularında öz itibarıyla kapitalist olagelmişlerdir. Yapısal Marksistler ve neoklasik iktisatçılar bunun devletlerin yapabileceklerinin önüne sınırlar koyduğuna inanırlar. Block, ziyadesiyle soyut olan bu kavramı, toplumsal aktörler düzeyine indirdi; bunu, söz konusu sınırın sivri ucunu *iş dünyasının güveninin* -yani hükümetlerin, sermayedarların bir ulusal ekonomiye ancak hükümet tarafından sağlanan genel siyasi ve ekonomik iklime güven duymaları koşuluyla yatırım yapacağından korkmasının- oluşturduğu saptamasıyla yaptı. Eğer güven duymuyorlarsa o zaman sermayeleri, ekonomik hasar verecek ve hükümetin meşruiyetini azaltacak şekilde ülke dışına yatırılır ya da hiç yatırılmaz. Block, bununla beraber, hükümet ve iş insanlarının alttan gelen bir baskıyla reforma doğru itilebileceğini belirtir (1987: 59). Bu kitapta, bu varsayılan sınırların gerçekte değişebilir olduğunu ve sadece sınıfsal ve siyasal mücadelenin değil aynı zamanda borçluluğun etkisini ve özellikle yatırımcı güveni

örneğinde bu sınırların gerçekte kapitalizmin genel çıkarlarına zarar verebileceğini vurgulayacağım.

Modern siyaset elbette büyük ölçüde kapitalizm ve sınıf mücadelesi ve bunun uzlaşısı üzerinde billurlaşır. Ancak modern devletler ayrıca göreli pasif stratejiler karşısında askeri stratejiler etrafında da billurlaşır ve bunlar bazı sınırlar dayatır: bir uçta yenilgi ve savaşta çekilen gereksiz acı, diğerinde başkalarının saldırganlığı karşısında geri çekilen rejimin sebep olduğu ulusal aşağılanma. Yine hükümetler rejimin hayatta kalmasını tehlikeye atacak bir şekilde meşruiyet yitireceklerdir. Çoğu devlet ayrıca seküler karşısında dini meseleler, adem-i merkezilik karşısında merkezilik vb. etrafında meselelerin her birinin ayrı destekçi seçmenleriyle, kaba sınırlar koyduğu bir biçimde billurlaşır. Her ne kadar bazı Marksistler böyle yapmaya kalkıştıysa da bunları kapitalist billurlaşmaya indirgeyemeyiz. Ancak bunlar birbirlerine taban tabana zıt da değillerdir. Sadece farklıdırlar ve bu siyasal karmaşıklığı getirir. Farklı yönlerde çekiştirirler ve sıklıkla hiçbir çıkar grubunun amaçlamadığı bir sonuca yol açarlar.

Devletler askeri ve siyasal iktidarı *jeopolitik* dediğimiz şeyde, dışa yönelik olarak da sergilerler. *Sert jeopolitik* savaş, ittifaklar ve caydırıcılıkile ilgilidir. *Yumuşak jeopolitik* hukuk, ekonomi, sağlık, eğitim, çevre ve benzeri ölümcül olmayan alanlarda devletlerarası siyasal düzenlemelerle ilgilidir. Özellikle 1945'ten bu yana yumuşak jeopolitik, uluslararası anlaşmaların ayrıntılarını kaleme alan, bunlara uyumu denetleyen ve uymamayı yaptırımlarla cezalandıran birçok hükümetler arası kurum (HAK) barındırdı. Bu durum, uluslararası alanı rutinleşmiş siyasal düzenlemeye tabi kılarak siyasallaştırır. Tersine sert jeopolitik, bu alanı askerileştirir. Birçok küreselleşme kuramcısı bunun ulus devletlerin altını oyduğunu varsayar ancak büyük oranda yanılıyorlar: Küreselleşme hem ulus ötesi hem de devletler ve imparatorlukların jeopolitikası tarafından yapılandırılan uluslararası bir biçim aldı. Ulus devletler, tebaaları devletin sınırları içinde pek çok, dışında ise oldukça az hakka sahip olan vatandaşlara dönüştürmek suretiyle ülkesinde yaşayan insanları daha sıkı biçimde kavradı. Milliyetçilik bu sıkı kavrayışın ürettiği ideolojiydi.

Dört iktidar kaynağı, özellikle modern toplumlarda, birbirlerinden bir derece özerkliğe sahipler. Schroeder (2011) bu özerkliği vurgulamıştır; ekonomik sonuçlar esas itibarıyla ekonomik nedenlerin sonuçlarıdır; ideolojiler ise daha önceki ideolojilerden gelişir, diğer kaynaklar için de durum benzerdir. Nihai olarak, benim anlayışımda, bu dört kaynak *ideal tipler*dir; gerçekte katışıksız biçimde pek bulunmazlar. Karışımlar içinde, saf olmayan halleriyle karşımıza çıkarlar. Dördü de toplumsal varoluş için ve birbirlerinin varlığı için gereklidir. Herhangi bir ekonomik örgütlenme, örneğin, bazı üyelerinin ideolojik değerler ve normlar paylaşmasını gereksinir. Ayrıca askeri savunma ve devlet düzenlemesine ihtiyaç duyar. Bu nedenle, ideolojik, askeri ve siyasal örgütler

ekonomik olanların yapılanmasına katkıda bulunur ve tersi de geçerlidir. İktidar kaynakları, farklı sosyomekansal sınırlar ve zamansal dinamiklerle birbiri üzerine düşen, kesişen ilişkiler ağları üretirler; birbirleriyle olan ilişkileri iktidar aktörleri için beklenmeyen, yeni boy gösteren sonuçlar doğurur. Toplumlar özerk düzeyler ya da verili bir sosyomekansal karşılıklı etkileşim ağının alt sistemlerinden oluşmaz. Her biri farklı sınırlara sahiptir ve kendi temel iç mantığına uygun olarak gelişir. Fakat önemli geçişler söz konusu olduğunda, ekonomi ya da devlet gibi kurumların aralarındaki ilişkiler, hatta kendi kimlikleri başkalaşım geçirir. Dolayısıyla benim İEAS modelim bir toplumsal sistem değildir. Bundan ziyade gerçek karmaşık toplumları ele almaya girişirken kullanılacak bir analitik .giriş noktası teşkil eder. Dört iktidar kaynağı ayrı örgütsel ağlar ve kendi amaçlarının peşinde olan insanlar için ayrı araçlar sunar. Seçilen araçlar ve hangi birleşimde seçildikleri, tarihsel olarak verili ve kurumsallaşmış iktidar konfigürasyonlarına ve bunların içinde ve çatlakları arasında ortaya çıkan oluşumların arasındaki karşılıklı etkileşime bağlıdır. Bu durum, insan toplumlarında toplumsal değişmenin ana mekanizmasıdır: tek bir iktidar elitini ebediyen iktidara yapışmaktan alıkoyar. Sürekli olarak çatlaklar arası yeni iktidar konfigürasyonlarının ortaya çıkışı kurumsallaşmış iktidar ilişkilerini hazırlıksız yakalar. Toplumsal iktidarın kaynakları ve bunları barındıran örgütler ayrım gözetmezdir; kurumsallaşmış güçlerle yeni ortaya çıkan çatlaklar arası güçler karmaşık bir etkileşimiçinde birbirlerine geçmiştir. Toplumsal değişimi belirlemede bu kaynaklardan birinin nihai olarak öncelikliymiş gibi öne çıkarmaktan kaçındım. Yine de kitabın dördüncü cildinde nihai belirleyicilik konusunda kimi sonuçlar çıkarıyorum.

2
Parçalı İmparatorluk Küreselleşmesi: Britanya İmparatorluğu

Giriş: İmparatorluk Tipleri

İmparatorluklar tarihte geniş ölçekli toplumlar boyunca en hâkim yönetim biçimini oluşturdular. Bunun nedeni toplumsal grupların çoğu amaçlarını silah zoruyla genişleyerek gerçekleştirebilmelerindedir. Bir anlamda, imparatorluklar daha fazla açıklamaya gerek duymazlar. Daha güçlü gruplara insanların genel olarak arzuladıkları amaçları gerçekleştirmeleri için yardımcı olurlar ve böylece -en azından savaş bu tarz amaçları gerçekleştirmek için fazla yok edici olana kadar- tarih boyunca her yerde bulunur olmuşlardır. Avrupalılar erken modern dünyada kendi güçlerini büyük oranda artırdıkları için, ağır silahlı olduklarından ve hem maddi hem de fikri çıkarlar peşinde gittiklerinden, doğal olarak dünyayı fethetmeye kalktılar. Emperyalizm, modernitenin temel bir özelliği oldu.

Modern İngilizce'de imparatorluk (*empire*) kelimesi Latince *imperium* kelimesinden gelir. "Ordu yöneten generalin ve hukuk zırhıyla donanmış hâkimin kullandığı iktidar" yani askeri ve siyasal iktidarın birleşimi anlamındadır. Modern kullanımda buna bir de coğrafi unsur eklenir: merkezdeki güç tarafından çevre bölgeler üzerinde kullanılan iktidar. Bir imparatorluğu, merkezdeki bölgenin çevre bölgelere hâkimiyet kurduğu, onların başlıca karşılıklı etkileşimleri için aracı olarak hizmet gördüğü ve çevre bölgeler arasında ve onlardan merkeze kaynak aktarımını yönlendirdiği baskı ile edinilmiş ve korunmuş merkezi, hiyerarşik bir yönetim sistemi olarak tanımlıyorum.

Bu nedenle imparatorlukların merkezlerinde siyasal ve askeri iktidarı harmanladıklarına dikkat edilmeli. İmparatorluklar ilkin merkezin sahaya sürdüğü veya sürme tehdidinde bulunduğu askeri güç aracılığıyla büyürler. Sonrasında yeri geldikçe, çevre direniş sergiledikçe, tekrar kuvvete başvuru-

lur. İmparatorluklar genellikle dünyaya diğerkâmca iyilik getiren hayır kurumları olduklarını öne sürerler. Aslında yönettiklerine faydalar sağlayabilirler; ancak bunlar sadece muhtemel yan ürünlerdir. Başkalarına yardım etmek istiyorsanız, evlerine dalmaz, genç adamlarının çoğunu öldürmez, genç kadınlarının çoğuna tecavüz etmez ve takiben daha sonra belki bir fayda gelebilecek otoriter bir siyasal rejim dayatmazsınız. İmparatorluğun ilk hedefi -tam da bunu yapacak askeri güce sahip olduğu için- başkalarının toprağını, mülkünü, bedenlerini ve ruhlarını yağmalamaktır. Bu nedenle imparatorluk tesis etmek, temelde askeri, otoriter iktidarın dışavurumudur. Bu iktidar tepeden yönetilir. İmparatorluğun ön koşulları daha çeşitlidir. Fetihten sonra imparatorluklar başka iktidar kaynakları (siyasal, ekonomik ve ideolojik) kullanarak hüküm sürebilirler ve o zaman sahiden faydalı da olabilirler. Modern imparatorluklar büyük oranda ekonomik emperyalizm barındırmaları bakımından öncekilerden ayrılırlar; çünkü kapitalizm merkez ve çevre ekonomileri bütünleştirme konusunda önceki üretim tarzlarından daha etkindir. Kâr elde etmenin ve küresel bütünleşmenin yolu olarak kapitalizmin büyük oranda askeri yayılmanın yerini aldığına ilişkin makul bir argüman ileri sürenler var. Bunu ileri bölümlerde ve kitabın Dördüncü cildinde ele alacağım.

İmparatorluklar çeşitlilik gösterdiği için bunları ana biçimlere ayırıyorum:

(1) *Doğrudan İmparatorluk* fethedilen bölgeler Roma İmparatorluğu ve Çin İmparatorluklarının zirveye ulaştıkları dönemlerinde olduğu gibi merkezin alanına dâhil edildiğinde ortaya çıkar. Merkezin egemeni aynı zamanda çevre üzerinde de egemen haline gelir. Askeri fetihten sonra, başta despotik bir şekilde olmak üzere, siyasal iktidar çokça kullanılır. Bir kez kurumsallaştı mı, otoriter siyasal iktidar merkezden çevreye doğru akar ve daha yayılıcı nitelikteki ekonomik ve ideolojik iktidar bunu takip eder. Son olarak, fethedilen topraklardaki halklar Romalı ya da Han Çinli kimliğini benimsediklerinde imparatorluk görünürden kaybolabilir ve siyasal iktidar daha az despotik ve daha fazla altyapısal hale gelebilir. İktidar böylece aşamalı olarak askeriden siyasala, oradan da ekonomik ve nihayet ideolojik biçimlere bürünebilir. Bu durum, en başarılı imparatorluklardaki doğal sıradır. Rusya'nın son örneği olduğu tarihsel imparatorlukların pek çoğu komşularının bölgeleri üzerinde genişlemiştir. Ancak çoğu modern imparatorluk denizaşırı bölgelere yayılmıştır ve buraları bütünleştirmek daha zordur. Dahası ırkçılık, fethedilen halkların kendilerini Britanyalı, Japon ya da Amerikan olarak tanımlamasının önüne geçtiği için, söz konusu denizaşırı imparatorluklarda görünürden kaybolma eyleminin gerçekleşmesini engellemiştir. Modern zamanlarda çok fazla yerleşimci olmadan doğrudan yönetim, başarması zor ve koruması masraflı hale gelmiştir. Bu yüzden modern imparatorluklar daha fazla kıyı ötesi imparatorluk türlerine yönelmişlerdir.

(2) *Dolaylı İmparatorluk*ta da emperyal merkezin siyasal egemenlik iddiası söz konusudur. Ancak burada çevredeki yöneticiler bir ölçüde özerkliklerini korur ve pratikte emperyal otoritelerle oyunun kurallarını müzakere ederler. Fetihlerin tekrarlanması gerekiyor olmasa da askeri gözdağı süreklidir. Despotik ve altyapısal iktidarı daha zayıf olan emperyal devletin yönetimi daha ılımlıdır. Lord Cromer'in Britanyalılar ile ilgili sözlerindeki gibi: "Biz Mısır'ı yönetmiyoruz, biz sadece Mısır'ın yöneticilerini yönetiyoruz" (Al-Sayyid, 1968: 68). Amerikalılar 1898'de Filipinler'de buna kalkıştılar; ancak kitlesel direniş onları tutumlarını kısmen değiştirmeye zorladı. Bundan sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD), geçici koşullar dışında dolaylı imparatorluğa kalkışmadı. Dolaylı imparatorlukta ordunun ve idarenin kadroları büyük oranda yerli halktan gelir ve bu halk yerel ve bölgesel yönetimlerde de ağırlıktadır. Britanyalılar merkezi siyasal iktidarı ve askeri tekeli yerli ayaklanmaları bastırmak için ellerinde tuttular; ancak gündelik yönetim yerli seçkinlerle işbirliğini ve onların ekonomilerine, siyasalarına ve kültürlerine bir miktar saygı göstermeyi gerektiriyordu.

Bu ilk iki tip, diğerlerinden farklı olarak, sınırlandırılmış bir bölgedeki işgali -yani *sömürgeleri*- barındırır.

(3) *Gayrı resmi İmparatorluk* çevre yöneticilerinin eksiksiz biçimsel egemenliklerini korudukları; ancak bu yöneticilerin özerkliklerinin çeşitli derecelerde askeri ve ekonomik iktidarı birleştiren emperyal merkezlerin verdikleri gözdağıyla sınırlandığı durumlarda ortaya çıkar. Modern imparatorluklarda kapitalizm bu gözdağının üstüne kayda değer bir ekonomik zor ekleyebildikçe, gayrı resmi imparatorluk hâkim biçim haline gelmiştir. R. Robinson (1984: 88) bu durumu Britanya İmparatorluğu örneğinde şu şekilde açıklar:

> Daha zayıf bir topluma kendi iradesi hilafına serbest ticaret koşulları kabul ettirmek için uygulanan zor ya da diplomasi; ekonomik tavizler ya da siyasal ittifaklar karşılığında zayıf devletlere verilen dış borçlar, diplomatik ve askeri destek; dış ticari ve stratejik çıkarlar yararına zayıf devletlerin iç siyasetine, ithalat-ihracat sektörlerine yapılan doğrudan müdahaleler ya da uygulanan nüfuz; son olarak, yabancı bankerlerin ve tüccarların yerli ekonominin çeşitli sektörlerini ele geçirmesi.

"Gayrı resmi imparatorluk" terimi genellikle zorun niteliğini belirsiz bırakacak biçimde kullanıldığından, bu türü farklı zor biçimlerini barındıran üç alt tipe ayırıyorum.

(3a) *Gayrı resmi "savaş gemisi" İmparatorluğu* askeri iktidarın kısa ve keskin müdahalelerle sergilendiği yerlerdedir. Savaş gemileri ve benzerleri bir ülkeyi fethedemezler; ancak limanları topa tutarak (daha yakın dönemlerde bombalayarak) ve ardından kısa baskınlar için birlikler indirerek ızdırap verebilirler. Avrupa imparatorlukları, Japonya ve ABD hep birlikte 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Çin'e bu tarz bir acı çektirdiler. Bunun sonucu olarak

bu ülkeler ile Çin arasında imzalanan eşitsiz anlaşmalar, Çin'in gümrük gelirleri ve bütçesi üzerindeki siyasi denetim aracılığıyla rutin bir şekilde uygulandı ve gerekli olduğunda askeri müdahalelerle pekiştirildi. 20. yüzyılın başındaki Amerikan "Dolar Diplomasisi" doğrudan askeri gözdağının, başka bir örneğiydi; fakat bu örnekte sömürgeler söz konusu değildi. Bu askeri ve siyasal müdahaleler otoriter buyurucu iktidarı barındırırlar.

(3b) *Vekiller aracılığıyla Gayrı resmi İmparatorluk* zor uygulamak için yerel vekiller kullanır. 1930'larda ABD zoru, karşılığında ekonomik ve askeri yardım verdiği, ABD'nin dış politikasını destekleyen yerel despotlara ihale etmeye yöneldi. Sonra, II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, ABD yerelde himaye ettiklerine yardım için, büyük ölçüde yeni oluşturulan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) aracılığıyla, gizli askeri operasyonları buna ekledi. Bu otoriter iktidarın doğrudan merkezden yönetilmediği dolaylı askeri gözdağıdır.

(3c) *Ekonomik Emperyalizm* askeri zoru ekonomik zorla değiştirir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Britanya dünyanın her yerine savaş gemisi göndermenin lojistiğinin oldukça göz korkutucu olduğunu gördü ve katışıksız ekonomik zora yöneldi. Arjantin'de, örneğin, ithalat ve ihracat ve yatırımlardaki egemenliğini serbest ticareti ve borçların eksiksizce ödenmesinizorla kabul ettirmek için kullandı. ABD, sonraları, önderlik ettiği uluslararası banka örgütlenmeleri aracılığıyla çevre ekonomilere müdahale ederek bu tutumunu genişletti. Bu tarz "yapısal uyum" konusunda çevre ülke "hayır" deme özgürlüğüne sahiptir; ancak bu durumda yabancı yatırım ve ticaretin durması gibi etkili caydırıcılar devreye girer. Askeri güç ya da herhangi bir çeşit otoriter iktidar bulunmadığı ya da çok az olduğu için yukarıda yaptığım tanıma görebu tam anlamıyla bir emperyalizm değildir. Ancak "ekonomik emperyalizm" terimi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ben de bu kullanıma uyacağım.

(4) *Hegemonya* burada Gramscici anlamda hâkim bir gücün, bunu meşru ya da en azından normal olarak gören diğerleri üzerinde rutinleşmiş liderliği olarak kullanılıyor. Hegemonya çevrenin gündelik toplumsal pratiklerinin içine yerleşmiştir ve bu yüzden pek fazla açık zora ihtiyaç duymaz. Dolaylı ve gayrı resmi imparatorluklarda çevre rejimler emperyal efendiye hizmet etmek üzere sınırlanmış hissederken, hegemonyada gönüllü olarak, hegemonyanın normal ve doğal görünen oyun kurallarına boyun eğerler. Hegemonya Nye'ın "yumuşak iktidar" kavramından daha fazlasını içerir. Nye yumuşak iktidarı tamamen ideolojik bir şekilde tanımlıyor: "[İ]stediğini zor ya da ödemeler aracılığıyla değil çekim yoluyla elde etme kabiliyetidir. Ülkenin kültür, siyaset, idealler ve siyasalarının çekiciliğinden kaynaklanır" (2004: x). Hegemonyada kesinlikle bu tarz bir "yumuşak" ideolojik iktidar unsuru olsa da, 19. yüzyılda Britanya'nın ya da günümüzde ABD'nin başka devletleri sadece çekici değerler ve siyasalar önererek denetleyebileceğinden şüpheliyim. İsveç ve Kanada bunu başaramıyorlar. Britanya ve ABD bunlardan farklıdır, zira

İsveç ve Kanada'nın aksine bu ikisinin başka ülkelerdeki insanların gündelik hayatlarına nüfuz edecek ve onları belirli biçimde davranmaya yöneltecek şekilde yürüttükleri bazı işler vardır. 19. yüzyılda sterlinin ve günümüzde ABD dolarının hâkimiyeti ekonomik senyoraj anlamına da geliyordu; diğer ülkeler düşük faiz oranlarıyla sterlin ya da dolar satın almakla Britanyalılara ve Amerikalılara kendilerine sağladıklarından daha fazla fayda sağlamış oluyorlardı. Yabancılar basitçe ihracat fazlasıyla yapılması gerekenin bu olduğunu düşünüyorlardı. Bu otoriter değil yayılmış iktidardır, hiç kimse doğrudan buyruk almamaktadır. Zayıf devletler, ülkelerini başkalarından korumak amacıyla, kendi topraklarında askeri üsler kurması için -tıpkı ABD'yi davet eden Avrupalıların yaptığı gibi- hegemonik devlete ödeme yapabilirler.

Bu tipler doğrudan olandan dolaylıya, gayrı resmi imparatorluk alt tiplerinden hegemonyaya doğru gittikçe azalan askeri ve artan siyasal, ekonomik ve ideolojik iktidar barındırırlar. Aslında, salt hegemonya zor olarak deneyimlenmediği için imparatorluk bile değildir. Bunlar ideal tipler olduğundan hiçbir gerçek imparatorluk bu kalıplara tam olarak oturmaz. Aslında genellikle imparatorluklar bu hâkimiyet biçimlerinin birçoğunu birleştirirler.

İmparatorlukların yayılmasını nasıl açıklarız? Doyle (1986: 22-6) açıklamanın merkez iktidardan güçleri, çevredeki güçleri ve genel olarak uluslararası ilişkiler sistemindeki güçleri harmanlaması gerektiğini kaydeder. İmparatorluk hâkim gruplara kendi ödüllerini -bu ödül yağma, düzenli kâr, statü, insanlara din değiştirtme ve benzerleri, ne olursa olsun- artırma olanağı sağlar. Ancak metromerkezci açıklamaların, yani Hobson ve Lenin'in emperyalizm teorisi, Cain ve Hopkins'in "centilmen kapitalizmi" tezi (1986) ve Amerikan imparatorluğunu çözümlemek için sıklıkla kullanılan istisnacılık gibi merkeze odaklanan açıklamaların ötesine geçmemiz gerekir. Çevreye odaklanan çevremerkezci açıklamalar da aynı şekilde sınırlıdır; gayrı resmi imparatorluğu çevredeki istikrarsızlığın emperyal genişlemeyi özendirmesi bağlamında ele alan Gallagher ve Robinson'un (1953) yaklaşımı ve imparatorlukları uluslararası ilişkilerin sistemik özelliklerine indirgeyen yapısalcı realist kuramlar örneklerinde olduğu gibi. Her üçünün karışımı gereklidir.

Emperyal inançları da işin içine katmalıyız. İlkin bir devletin hedef aldığı bölge üzerinde karşı konmaz üstünlükte bir güce sahip olduğu ve yolu tıkayan hiçbir büyük rakip bulunmadığı algısı gereklidir. Bu durum, söz konusu bölgeyi kuvvet kullanımıyla ele geçirmeyi mümkün kılar. Başarıya olan güven bu nedenle emperyal genişlemenin bir ön koşuludur ve askeri başarı her zaman olmasa da genellikle bunun öncüsüdür. Tarihçiler başka üç güdünün göreli ağırlığını tartışırlar: ekonomik kazanç, jeopolitik stratejik güvenlik ve ideolojik bir statü ya da görev algısı. Birisi, piyasada mübadele yoluyla değil, askeri güç kullanıp ekonomik kaynakları ele geçirerek de ekonomik kazanç sağlayabilir. *İktidarın Tarihi*'nin ikinci cildinde (1993: 33) iki ana ekonomik kâr

ve çıkar kavrayışını ayırdım. Yayılmış bir piyasa mantığı çıkarlar ve kârı piyasadaki faaliyetin sonucu olarak görür. Otoriter bölgesel mantık bunların bölge ve kaynakların doğrudan ya da dolaylı denetimi tarafından güvence altına alındığını düşünür. Emperyalizm büyük oranda bu ikinci mantık tarafından üretilir; ancak merkantilizm ve gayrı resmi imparatorluk gibi ara biçimler de söz konusudur. Kısa süre önce David Harvey (2003) "sermaye mantığı" ve "alan mantığı" arasında benzer bir ayrım yapmışsa da kendisi bir Marksist olarak ikincinin önemini azımsama eğilimindedir.

Stratejik güvenlik güdüsü genellikle emperyalistler tarafından başka devletler ve imparatorluklardan gelecek tehditlere karşı savunmacı genişleme olarak görülür. İmparatorluk, büyüdükçe kendisini daha az güvende hisseder! H. James (2006: 101) stratejik güvensizliğin imparatorlukların ana güdüsü olduğuna inanır. Ben ise ana güdü olarak bunun yanına gaspla edilen kârın cazibesini de koyuyorum. İdeolojik güdüler daha az hâkim görünür; ancak iki esas tipte ortaya çıkarlar. Bunlardan ilkinde, heykellerine baktığımızda - Napolyon ve (aynı zamanda ırksal bir statü tesisi peşindeki) Hitler'de olduğu gibi- pek çok eski hükümdarı yönlendirmiş görünen kuvvet kullanarak statü üstünlüğü tesis etme duygusu söz konusudur. Büyük imparatorlukların seçkinleri, hiçe sayılmayı ya da isyanı intikamı en ağır biçimde alınması gereken aşağılamalar olarak düşündüler (bunun örneklerini hem Britanya hem de Amerikan imparatorluklarında göreceğiz). Duygulardan ziyade değerlere yönelen ise ideolojik bir görev duygusudur. İmparatorluklar her zaman görev tanımları geliştirirler. Romalılar fethettikleri yerlere düzen ve adalet getirdiklerini söylediler. İspanyollar Tanrı sözü getirdiler. Britanyalılar serbest ticaret ve refah, Fransızlar *la mission civilisatrice,* Amerikalılar demokrasi ve serbest girişim getirdiklerini söylediler. Gerçekte, modern Batı imparatorlukları -her ne kadar bu duygu çoğu durumda ırkçılıkla malul olsa da- kolektif olarak dünyaya uygarlık ve Aydınlanma değerleri getirdiklerine ilişkin daha geniş bir duyuya da dayanıyordu. Görev tanımları, sırf kâr ya da güvensizliğe göre daha yüksek güdüler sundukları, dikkatleri projenin militarizminden uzaklaştırdıkları ve emperyalistlerin kendilerine moral bir destek sunmada kullanışlı oldukları için tipik durumda genişleme başladıktan sonra güçlenirler. Ancak bir kez gündeme getirildikten sonra görevin kendisi ayrı bir hayat kazanabilir ve daha fazla genişleme güdüsünü yarabilir. Bu güdüler askeri, ekonomik, stratejik/jeopolitik ve ideolojik iktidar kaynaklarına ilişkindir ve elbette genellikle değişik bileşimlerde içiçe geçmiş haldedirler.

Bunlar, bu ciltte bütün modern imparatorlukları tartışırken kullandığım kavramlar. Avrupa'nın dünyadaki sıra dışı genişlemesi ile başlıyorum. Avrupalıların faydalandıkları imparatorluklar elde etmede neden bu kadar başarılı olduğunu ve bunların neden bu kadar çabuk çöktüklerini soruyorum. Genel

bir giriş sonrasında bunların en büyüğü olan Britanya İmparatorluğu'na odaklanıyorum.

Avrupalılar Emperyalizmde Neden Bu Kadar Başarılılardı?

Beraberlerinde yerleşimcilerin de geldiği durumlarda, modern imparatorluklar en önemli dönüşümlere yol açmışlardır. Crosby'nin (1993) "ekolojik emperyalizm" kuramı dört çeşit yerleşimci tanımlar. İlki acımasız bir fethi kafasına koymuş olan insanlar, yani yırtıcıların en büyükleridir. Yerlilerin topraklarını, mallarını ve mesleklerini çalar ve çoğu durumda onları köleleştirip ya da katledip topraklarına yerleşirler. İkincisi bu insanların evcil hayvanlarıdır; domuzlar, besi hayvanları, atlar, köpekler. Bunlar Yeni Dünya'daki hayvan yetiştiriciliğinde baskın hale geleceklerdir. Bunlardan tekrar yaban hayata dönenler, kısa süre içinde burada da baskın hale geldiler. Üçüncüsü insanların birlikte getirdikleri tohumlardır. Çoğu yerde Avrupalıların sabanları Yeni Dünya'nın yüzey topraklarını kaldıran ilk sabanlardır. Bunun sonucunda da Avrupa tohumları evrimleşerek her yana yayılırlar. Hayvan postları potinleri getirdi ve tohum filizleri yerli bitkileri kapı dışarı etti. Günümüzde Amerika kıtalarında ve Avustralya'da bulunan tohum türlerinin yarısından fazlası Avrupa kökenlidir. Dördüncüsü çoğu yerlinin bağışıklık sahibi olmadığı Avrupa'nın hastalıklı mikroplarıdır. Bu da büyük oranda kasıtsız olan kitlesel ölümlerle ve bir etnik kırımla sonuçlanmıştır. İnsanlar, tohumlar, hayvanlar ve mikroplar birlikte dünyayı dönüştüren azgın bir ekolojik emperyalizmi oluşturmuşlardır.

Böylesi türden imparatorluklarının faydalı bir tarafı da vardı. Kolomb'un mübadeleleri aracılığıyla elma, muz, kayısı, armut, kahve, buğday, havuç ve şalgam batıya aktarılırken mısır, patates, şeker, domates, kabak, kakao, ananas ve tütün doğuya Avrupa'ya (ve Asya'ya) getirildi. Fethedilen kilometrekareler, din değiştiren ruhlar ve artan ticaret hacimlerinden çok bu mübadeleler gündelik maddi yaşamda tarıma ilk geçişten bu yana en büyük dönüşümü beraberinde getirdi. Bu insanların diyetini çeşitlendirdi ve insan ömrünün uzamasında önemli bir etken oldu. Özellikle İngiltere'de sanayi devriminin önemli bir önkoşulu olan tarım devrimine katkıda bulundu. Bugün besin küreselleşmesinin göstergeleri olarak McDonalds'laşmaya ya da dört mevsim süpermarketlere dikkat çekenler buna göre daha önemsiz bir şeyi vurguluyorlar. Avrupalılar kıtaların dillerini de değiştirdiler. Ayrıca Avrupa limanlarını Afrika ve Amerika ile bağlayan üç kıtalı Atlantik ticaretleri (mamuller, köleler, şeker/pamuk), 17. yüzyılın sonlarından itibaren ilk İber emperyal kolonilerinin yapmadığını gerçekleştirerek ayırt edici bir kapitalist bütünleşme sağladı. Başta bu ticaretin Amerikalar dışındaki nüfuzu, deniz kıyılarıyla ve yol alınabilir nehirlerle sınırlıydı. Sonra Sanayi Devrimi'nin açığa çıkardığı güçler Av-

rupalıların imparatorluğu karada da yaymasına olanak sundu. 1914 itibarıyla, Kolomb'dan 400 yıl sonra, Avrupalılar dünyanın çoğunu yönetiyordu.

Bu durum, modern küreselleşmenin ilk evresiydi ancak sadece sınırlı bir bütünleşme sağladı. Bu dönemde ortaya çıkan emperyalizmin biricik özelliği çok sayıda rakip imparatorluğun -İspanya, Portekiz, Hollanda, Britanya, Fransa, Rusya, Almanya, Belçika, ABD, Japonya, İtalya- mevcudiyetiydi. Her biri, *parçalanmış küreselleşme*nin en uç kısmını, farklı bir küresel dilimi oluşturuyordu. Emperyalistler kendi açık güç üstünlüklerini anlamakta zorlandıkça, bu durum, ırksal kırılmalara da yol açtı. Kapitalist piyasalar, üretim zincirleri ve ideolojiler siyasal sınırları ulus ötesi bir şekilde kırmaya uğraşsa da, fiyatların 19. yüzyıl sonundan önce yakınsamaması gerçeğinden anlaşılabileceği üzere tek bir küresel piyasa yoktu (O'Rourke ve Williamson, 2002). Her bir imparatorluk kendi ticaret şirketlerine tekel lisansları ve fiyatlama gücü bahşediyordu. Her bir güç, ticaretinin orantısız büyüklükteki bir bölümünü kendi imparatorluğuyla ve çıkar alanıyla yapıyordu ve bu ticaret piyasa ve bölgesel kavrayışlar arasında bir yere düşen merkantilist uygulamalar aracılığıyla korunuyordu. Wallerstein'ın 16. yüzyılda başlayan ve münferit ilkeler aracılığıyla yönetilen "kapitalist dünya sistemi" mevcut değildi, bir potansiyeldi. Dünya sisteminin "çevre"si dediği, "merkez" ve "yarı çevre" olarak tanımladıklarıyla sadece marjinal bağlantılara sahipti. Beyaz olmayan kolonilerdeki gündelik yaşam çoğu yerde emperyalizm tarafından pek fazla değiştirilmedi; çünkü emperyalizm oldukça yüzeysel bir şekilde yayılmıştı. Sömürgeleştirilmiş halkların çoğu, 19. yüzyılda yönetici seçkinleri ortaçağ Avrupa'sındaki halklar kadar nadir gördü. İmparatorluklar yaygındı; ancak yoğun değillerdi.

Avrupalılar bütün dünyayı ele geçirmediler. En kuvvetli uygarlıklar ve Avrupa lojistik erişiminin uzanabildiği yerdekiler Avrupa uygulamalarını benimsediler ve hayatta kaldılar. Japonya, Çin, Osmanlı Türkleri ve İran kendi tarihsel çekirdek bölgelerine tutundular. Hindistan fethedilse de, Müslüman Ortadoğu gibi Hindu ve Müslüman kültürleri oldukça direngen kaldılar. Sadece Japonya emperyalist kulübe katılmayı becerdi.

Avrupa başarısının en doğrudan nedeni üstün askeri güçtü; daha yüksek bir uygarlık düzeyi, bilimsel devrimler ya da kapitalizm değil. Savaştaki yeterliliği daha o zamandan uzun bir geçmişe sahipti (Bayly, 2004: 62). Avrupalılar MS ikinci binyıl boyunca, muhtemelen başka herhangi bir kıtanın sakinlerinden daha savaşçı olageldiler. Avrupalılar Mars'tandı. Küresel savaşların kaba istatistiklerine 1494'ten bu yana, daha iyilerine 1816'dan itibaren ulaşılabilir. Her iki dönemde de ağırlık Avrupa savaşlarındadır (J.S. Levy, 1983; Gleditsch, 2004; Lemke, 2002). Bu veriler 19. yüzyıl başında Latin Amerika'da yaşanan savaşları ve Afrika'daki sömürgecilik öncesi savaşları eksik saymış olabilirse de Doğu Asya ile yapılacak karşılaştırmalar daha sağlam bir zemine dayanıyor. Doğu Asya 1590'lar ile 1894 arasında yalnızca Çin'e yönelik barbar akınla-

rıyla ve küçük ölçekli beş tane iki devletli savaşla kesintiye uğrayan 300 yıllık bir barış dönemi yaşadı. Bundan önceki 200 yıl boyunca Çin sadece bir kez -Vietnam ile- savaşa girdi. Japonya'da ateşli silahlar 1637'den itibaren iki yüzyıl boyunca yasaklanmıştı. Buna karşın Avrupa güçleri 1494 ve 1975 arasındaki yılların yaklaşık yüzde 75'inde devletler arası savaşlarda yer aldı (J.S. Levy, 1983: 97). Tamamen savaşsız geçen tek bir 25 yıllık dönem olmadı. Komşularından haraç alma şeklindeki Çin sistemi Asya barışının korunmasına yardımcı oldu. Aslına bakılırsa bu sistem de maddi olmaktan ziyade sembolikti; zira Çin aldığından daha fazlasını geriye ödüyordu. Özellikle Çin iş klanlarının yürüttüğü bol miktardaki uluslararası ticarete olanak sağlayan ve Asya boyunca serpilip gelişen şey, hegemony.aydı (Arrighi, 2007: 314-20; Andomino, 2006).

Avrupalılar düşmanlarının savaş sanatlarına pek değer vermiyorlardı. Afrika ve Amerika kıtalarında düşmanlarının cesaretine saygı duydular ancak kendilerinin daha örgütlü ve daha iyi donanımlı olduğuna inanıyorlardı ki, genellikle de öyleydiler. Asya'da savaşçı olmayan ve yumuşak başlı uygarlıklarla uğraştıklarına inandıkları için durum farklıydı. Britanyalılar, muharebelerin sonucunu müzakereler ve rüşvetin belirlediği Hint savaşlarından küçümsemeyle bahsettiler. Buna karşın yerliler Avrupalıların acımasızca şahdamarlarına saldırdığını kaydettiler. 18. yüzyıl Çin düşünürü Chęng Tingzuo şöyle yazdı: "Uzaklardaki Avrupa! ...İnsanları çok yönlü kurnazlıkları [ve] aşırı maharetleriyle tanınır. Ateşli silahlar gibi zalim şeyleri en uç noktasına kadar araştırmışlardır". Japonya'daki Meiji Restorasyonu'nun önemli kuramcılarından Fukuzawa Yukichi 1875'te hayıflanıyordu: "Dışarıyla bir ilişkimiz olmadan çok uzun bir barış dönemi yaşadık. Bu sırada ara sıra savaşlarla uyarılan diğer ülkeler buharlı tren, buharlı gemi, büyük silahlar ve küçük el silahları vb. gibi birçok yeni şey icat ettiler". Bir Afrikalı şöyle şikâyet ediyordu: "Beyaz adam kalleşçe ve daha kötüsü öldürmek için [dövüşüyor]" (Elvin, 1996: 97, Eternad, 2007: 86).

Avrupa militarizminin nedensel zinciri oldukça geriye uzanır. Avrupa içi savaşlar, çok zamandır savaşçılar açısından kârlı oluyordu. 10. yüzyılda, Avrupa Frank İmparatorluğu'nun eski topraklarını kapsayan bir merkez ile daha zayıf devletleri, kabileleri ve kendi kendini yöneten köylü topluluklarını içeren bir çevreden oluşuyordu. Merkezin yöneticileri daha sonra kendilerine eşlik eden şövalyeler, askerler, hâkimler, çiftçiler, zanaatkârlar ve tacirlere toprak ve başka nimetler sunarak çevre halklarını fethettiler, serfleştirdiler ve sömürgeleştirdiler. Bütün sınıflarda, yaşça küçük oğullara ve gayrimeşru oğullara ailelerinden pek az şey kalıyordu; bunlar dünyada kendi yollarını bulmak zorundaydılar. Yerleşimin yeni olduğu ve katı statü farklarının olmadığı bir bölgede toprak ve ticaret sahibi olma ümidine -ki bu müthiş bir dürtüdür- kapıldılar. Bartlett (1994), MS 1350'ye kadar, yaklaşık 400 yıllık bir süre boyunca, politik olarak daha fazla örgütlenmiş ve askerileşmiş olan merkezin

çevreyi yuttuğunu gösterir. Belirttiği üzere, çevrelerini fetheden, sömürgeleştiren, yöneten ve "uygarlaştıran" merkezler için doğru kelime *imparatorluk* kelimesidir. Norman istilaları ve Töton Şövalyelerinin Litvanya'ya akınları benim imparatorluk tanımıma tam oturuyor.

Merkez için savaş kârlıydı. Ayrıca soylu ailelerin askeri eğitim almış; ancak mirasta payı olmayan ve sarayın maiyetinde bulunması sorun yaratan küçük oğullarını -*juvenes* ve *milites*leri- ihraç etmekteydi. Tıpkı beraberlerinde gidecek olan tacirlerin yeni pazarlar, rahiplerin de yeni ruhları fethedebilecek olması gibi, bunlar da yeni toprakları fethetmek için yollanabilirlerdi. Bu sömürgeci genişlemede yerleşimciler -İspanya'da Vizigot ve Frenk lordların ya da başka yerlerde Normanların yaptığı gibi- genellikle çevrede kendi devletlerini kurarak özerk hale geldiler. Genişlemenin temel güdüsü ekonomikti; ancak feodal tarzda: mirastan pay alamayan soylu erkekler üzerlerinden rant ve emek hizmetleri sağlayabilecekleri topraklar ve köylüler aradılar. Toprak arzusu önde gelen güdüydü; sonra ticaret, sonra ruhların kurtarılması geliyordu. Tanrı tarafından kutsanmış ve yüksek bir toplumsal statü taşıyan savaşçı ideoloji genç erkeklerin yüksek ölüm riski taşıyan maceralara daha kolay atılmasını sağladı. Ancak toprak ona bağlı köylülerle birlikte geldiğinden, bu toprak, başka insanların pahasına ele geçirilen bir toprak değildi.

1350 itibarıyla bu ilk sömürgeleştirici evrenin sonucu büyük oranda küçük devletlerle dolu bir Avrupa oldu. Kimse bunları tam olarak sayamaz; çünkü çok fazla egemenlik katmanı vardı. Tilly (1990: 45) nasıl saydığınıza bağlı olarak 80 ile 500 arasında bir tahminde bulunur! Bunu yüzyıllarca daha süren ikinci aşama olan "devlet yutma aşaması" takip etti. Küçük devletlerin büyükler tarafından yutulması sonucunda 1900 itibarıyla sadece 25 devlet kalmıştı. Doğuda kazananlar imparatorlukları da geleneksel olarak kendi adlarıyla anılan Romanov, Habsburg ve Osmanlı monarklarıydı. Batıda küçük devletler ulusal devlet dediğimiz İspanya, Fransa ve İngiltere devletlerce yutuldular. Ancak Basklıların, Provanslıların ve Gallilerin doğrulayacağı üzere bunlar da gerçekte emperyaldiler.

Bu ikinci evrede de esas amaç toprak olarak kaldı ama bu amaç artık mevcut lordları ve serfleri hâkimiyet altına almakla gerçekleştiriliyordu. Yutanlar önceki dönemlerdeki gevşek lord birliklerinden ziyade devletlerdi; ancak bunlar da kendi başlarına değil tefeciler ve tüccarlarla birlikte hareket ediyorlardı. Bu devletler oldukça kademeli bir şekilde nüfus üzerindeki kontrollerini sıkılaştırdılar. Savaş daha büyük devletler için kârlı olarak kaldı ve savaşçı ideolojisi genç erkeklerin kâr arayışı içinde risk almasını kolaylaştırmaya devam etti. Savaş daha küçük devletler için kârlı ya da rasyonel değildi; ancak sonrasında kendilerini barışçıl bir şekilde bünyelerine katacak daha büyük güçlerle evlilik ittifakları yaparak yenilginin gereğini baştan yerine getirmeyi öğrendiler. Feshedilmiş devletlerin vakanüvisleri pek bulunmuyor-

du ve Avrupalıların kolektif savaş hafızasına göre savaş ihtişamlı ve kârlıydı. Bu yüzden savaş çıkarmaya devam ettiler. Küçükleri yuttuktan sonra ortaya daha büyük problemler çıkacaktı. Kalan devletler, eski Çin tarihinde ayakta kalan son devletler gibi, birbirlerine düşeceklerdi.

Fakat işler oraya varmadan Avrupalılar emperyalizmin, bu sefer bütün dünyaya yayılan, üçüncü evresini başlattılar. Romanovlar ve Habsburglar doğuya doğru karadan yola koyuldular ama Habsburgların oluşturduğu sadece daha güçlü komşulara karşı bir ölçüde ortak savunma arayışındaki halkların gevşek bir federasyonuydu, yani bir "hafif imparatorluk". Tersine Portekiz, İspanya, Hollanda, Fransa ve Britanya deniz aşırı imparatorluklar kurdular. Avrupa militarizminin nedensel zinciri deniz teknolojisindeki yenilikler zinciriyle iç içe geçerek okyanus ötesinde olasılıklar ortaya çıkardı. Üstelik bu durum, Avrupa dışı imparatorlukların durağanlık ya da düşüş yaşadığı uygun bir sıraya denk geldi. Bu nedenle, genişleme başarılı olabildi. Ayrıca yoksulluktan ya da dini baskıdan kaçan yerleşimciler de buna katkıda bulundu. 20. yüzyıl itibarıyla Avrupalılar ve yerleşimcileri, parçalanmış bir rekabet içinde olsa da, dünyaya hâkim olmuş görünmekteydiler.

Askeri gücün büyük oranda yol bağımlı olduğu bir binyıl yaşandı. Savaş, Avrupa devleti için ölüm kalımın anahtarı oldu. Eğer bir devlet askeri gücünü geliştirme konusunda başarısız olduysa, varlığı sona erdi. Kıtadaki kesintisiz savaş durumu kademeli olarak, küçük orduların ve donanmaların düşmana yoğun bir ateş gücüyle karşılık verebileceği yoğun bir savaşma biçimi oluşturdu. Disiplinli piyade, süvari ve topçuların (önce okçuların sonra topçuluğun) koordinasyonu düşmanlarına savaş alanında bir savaş makinesi izlenimi verdi. Karada ve özelikle de denizde kullanılan silahlardaki teknik gelişmeler hızlı bir şekilde birbirini takip etti ve silahların maliyeti sürekli azaldı. 1600 ve 1750 arasında Fransız ordusunda asker başına başarılı atış oranı on kattan daha fazla arttı (J. Lynn, 1997: 457-72). Ateşli silahlar Çinliler tarafından icat edilmiş olsa da, Çin'in başlıca düşmanı olan hareketli göçebe süvarilere karşı etkili olamadılar ve pek fazla geliştirilmediler. Japon silahları, Tokugawa döneminin uzun barışı boyunca yerinde saydı. Tersine Avrupalılar sürekli savaştılar ve metalürji, balistik ve patlayıcılarda üstünlük kazandılar. Çin kaynakları 1500'lerin ilk yıllarında Avrupalıların önde olduğunu teslim ettiler (Chase, 2003: 142; krş. Biyant, 2008). Ancak Avrupalıların silahları ilk başta kendileri karşısındaki üç "barut imparatorluğu"ndan -Osmanlılar, Persler ve Babürler (ve Babür sonrası Hint devletleri)- teknik olarak daha üstün değildi. Fark daha ziyade eğitim, disiplin ve taktiklerdeydi; yani askeri örgütlenmede. Gemilerin topçuları ve kara bataryaları daha eşgüdümlü ve süreğen ateş etmek üzere eğitilmişlerdi. Piyade, süvari ve topçuların karmaşık eşgüdüm taktikleri düşmanınkilerden

daha üstün düzeylere ulaşmıştı. Bunlara kıyasla düşmanın -genellikle sayıca üstün olan- kuvvetleri, itişip kakışan kalabalıklar gibi görünüyordu.

Doğal olarak bu askeri üstünlüğün önkoşulları diğer iktidar kaynakları arasında özellikle devletlerin ve şirketlerin artan gelir toplama kapasitesindeydi. Devletler vatandaşlarını sistematik olarak vergilendirmeye ve silâhaltına almaya başladılar. Bu durum, gerekli altyapılar her bir devletin tüm topraklarını kapsayacak şekilde genişledikçe, daha toprağa dayalı bir devlet anlayışının gelişmesine yol açtı. Batı Avrupa'da devletler daha ulusal hale geldiler. Bu ikili mali-askeri Darwinci süreç geride, deniz aşırı halkların karşısına çıkmak üzere sadece en uygun askeri ve siyasal güçleri bıraktı. Küçük Avrupa güçleri, atlı okçular ya da hafif süvarilerin daha uygun düşeceği açık arazide savaşan etkili yerli orduların üstesinden kolayca gelemediler. Ancak nihayetinde başka hiçbir ordu sabit meydan muharebesinde ateş gücünü sürekli geliştiren Avrupa atışçılığına karşı duramadı. Bu durum, özellikle daha dar bir alana sıkışmış daha yoğun bir savaş halinin söz konusu olduğu denizde geçerliydi. Bu yoğun militarizmin endüstriyel kapitalizmin ekonomik iktidarı ile birleşmesinin ürünü olan teçhizat Avrupalıların karadaki iktidarını da arttırdı. Ancak bu iktidar, Avrupalı yerleşimciler eşlik edene değin çok yoğun bir iktidar değildi. Küçük orduların yoğun ateş gücü savaş alanında zaferleri getirdi; ancak fetih sonrası devletlerin nüfus üzerinde gündelik kontrol uygulamalarına yetmedi.

Emperyalizmin ikinci ve üçüncü evreleri arasında, hem İspanya hem de İngiltere açısından neredeyse kesintisiz bir süreklilik vardı. Ocak 1492'de İspanya'daki son Mağrib krallığı olan Granada, En Hıristiyan Majesteleri Ferdinand ve Isabella'nın eline geçti. Üç ay sonra Kristof Kolomb Hindistan'a ulaşmak üzere denize açıldı. Ekim ayında yolu kesen bir kıta buldu. Meksika ve Peru fatihler (*conquistadores*) ve ruhbanlar tarafından çabucak fethedildi. Bunlar da yine -çoğunlukla Extremadura ve Endülüs'ün yoksullaşan üst tabakalarından gelen- ailelerinin küçük oğullarıydı. Esas cazibe yine feodal nitelik taşıyordu: kral için yeni bölgeler, fatihler için toprak ve ona bağlı köylüler, yüksek toplumsal statü ve Kilise'nin ruhları ele geçirmesi. Hepsine hâkim olan Amerika kıtalarının altını ve gümüşüne dair açgözlülüktü. İspanyol emperyalizmi kapitalizmi önceledi.

Bir süre sonra İskoçya ve İrlanda'daki İngiliz fetihleri deniz aşırı imparatorluklar için laboratuar oluşturdu (Ohlmeyer, 2001: 146; krş. Canny, 2001). Kuzey İrlanda'daki Londonderry şehri deniz aşırı koloniler için bir modeldi. Katolikleri yönetmek ve "uygarlaştırmak" için ada Londra ve İskoçya'dan Protestan yerleşimcilerle "dolduruldu". Lenman'ın iki kitabının başlıkları *İngiltere'nin Sömürgeci Savaşları, 1550-1688* ve *Britanya'nın Sömürgeci Savaşları 1688-1783* ilk sömürgeci savaşların Britanya Adaları'nda İngilizler tarafından, ikincisinin diğer kıtalarda yeni homojenleşen Britanya tarafından veril-

diğini göstermektedir. İskoçlar ve İrlandalılar vatanlarındaki yoksulluk ve sömürüden kaçmak için daha güçlü motivasyona sahip olduklarından yerleşimci akışı arttı.

Deniz aşırı sömürgecilik bazı ortaçağ geleneklerini korudu. Avrupa hâlâ ülkelerinde kendilerinden esirgenen toplumsal statü ve yukarı hareketlilik peşinde hayatlarını riske atan küçük erkek evlatların, evlilik dışı çocukların, huzursuz misyonerlerin, çiftçilerin ve zanaatkârların baş belası enerjisini ihraç ediyordu. Avrupalılar sadece ılıman bölgelerde serpilip gelişebildiler. Bu yüzden başka yerlerdeki emperyal itişmeler, yerleşimden ziyade ticarete dayandı. Bu da kolonileri olmayan gayrı resmi imparatorluğa; önce Venedik ve Ceneviz'den sonraları da Portekiz, Hollanda ve İngiltere'den yükselen bir ticari deniz emperyalizmine yol açtı. Bu da süreç içerisinde -genellikle tekel aracılığıyla- dünyanın farklı kesimlerindeki fiyat farklılıklarından faydalanmaya dayanan bir tüccar kapitalizmi haline geldi. Biri kara savaşı ve doğrudan yönetilen yerleşim kolonileri merkezli, diğeri ticari tekelleri ve gayrı resmi imparatorluğu güvence altına almak için donanma merkezli iki emperyal gelişim yolu oluştu. Avrupalı yerleşimci çiftlikleri ve plantasyonları tüccarlar aracılığıyla Avrupa'ya (ve Asya'ya) gönderebilecekleri kârlar elde etmeye başlayınca, bu ikisi herhangi bir devletin sınırlarını aşacak biçimde daha genel bir kapitalist emperyalizm içinde birbirine bağlandı. Tacirler açık denizlerde uzun süre kalmadılar. Söylediklerine göre yerliler arasındaki keşmekeşten bıkmışlardı. Tekelleri kabul ettirmek isteğiyle içeride denetim arayışına girdiler.

Emperyalizm genişledikçe hem daha kapitalist, hem de daha devletçi hale geldi. Askeri iktidar ekonomik ve siyasal iktidar tarafından pekiştirildi ve yeniden yönlendirildi. Avrupa genişlemesi güç üstünlüğünün bu kaba derecesi göz önünde bulundurulduğunda neredeyse kaçınılmazdı. Bunu sadece 1914-1918 savaşıyla karşılaştırılabilir bir Avrupa savaşı ya da Avrupalı olmayan bir imparatorluğun büyük dirilişi durdurabilirdi; ancak ikisi de pek olası değildi. Yine de, birbirinden farklı olan iki mantık -topraksal devlet fethi mantığıyla ve yayılmış piyasa sömürüsünün mantıkları- hiçbir zaman tam olarak bütünleşmedi. Avrupa tek bir iktidar merkezinden yoksun ve iyi ya da kötüye kullanılabilecek gösterişli bir dinamizme sahip, daha önceki ciltlerde "çok iktidar aktörlü uygarlık" olarak tanımladığım durumdaydı. Bu durum, Avrupa emperyalizmine devletler ve kişisel maceracılar, kapitalistler, misyonerler, yerleşimciler ile bu ikisinin kesişimini temsil eden lisanslı tüccar-merkantilist şirketler tarafından itilen yerinde duramayan, eşitsiz bir dinamik sağladı. Bu kadar dağınık ve dinamik bölgeleri tekil imparatorluklar içerisinde tutmak zordu. Bu imparatorluklar uzun süre yaşamadılar.

Bütün bu imparatorluklarla uğraşamayacağım için en büyüğüne odaklanıyorum. Britanya, ilk denizaşırı sömürgelerini 17. yüzyılda kazandı. 18. yüzyılın ortalarında Fransa'ya karşı muzaffer savaşlar sonrasına daha fazlasını elde etti. Kuzey Amerika'nın çoğunu kaybettikten sonra kendini Asya'ya ve daha sonra da Afrika'ya yöneltti. I. Dünya Savaşı'nı kazandıktan sonra da Milletler Cemiyeti mandası altında son bir bölgeler demetini bunlara ekledi. Devletin ülke içinde vergi toplamadaki etkinliğiyle desteklenen üstün bir donanma gücüne sahip olan ve saldırgan savaşın rutin ve normal kabul edildiği gelenekleri devralan Britanya seçkinleri bir imparatorluk oluşturabilirlerdi ve böyle de yaptılar. Britanya ayrıca kendisine militarizmi için gerekli ekonomik iktidarı temin eden, içeride üretkenlikte başı çekmesini sağlayan tarımsal ve endüstriyel devrimlere öncülük etti. Britanya dünya tarihinin uygun bir anında, hem kıta Avrupa'sında faydalanılabilir bir iktidar dengesi bulunan hem de diğer yerlerdeki büyük devletlerin bir durağanlık ya da düşüş yaşadığı bir zamanda genişlediği için şanslıydı. Seçkinlerin -farklı bir nedensel zincirin sonucu olarak- parlamentodaki kralda kurumsallaşmış kaynaşması, onların bu olumlu halleri kullanmak üzere etkin politikalar tasarlayabilecekleri anlamına geliyordu.

Bütün bunlar kıyıdan uzak küçük bir adanın küresel hale gelmesine, yaygın iktidarın da yoğun iktidara dönüşmesine olanak sundu. Bu askeri, politik ve ekonomik iktidar kaynaklarının herhangi birinin yokluğu muhtemelen küresel genişlemeyi engellerdi; daha güçlü bir Asya orada Avrupalıları daha eşit bir ticarete zorlayabilirdi. Genişlemenin toplam bir vizyonu, bir dünya sistemi hegemonunun gelişiminin içkin mantığı yoktu; ancak her seçkin nesil yeni fırsatlar buldu. Sonuç, Greenwich Meridyeni'nin evrensel zaman standardı, sterlinin dünyanın rezerv parası ve (ABD'nin de katkısıyla) İngilizce'nin dünyanın *lingua franca*'sı olmasıydı. 1920 itibarıyla dünya yüzeyinin dörtte birini kapsayan bu imparatorluk -bazı açılardan en cılızı olsa da- gelmiş geçmiş en büyük imparatorluktu.

Bu kime fayda sağladı? Kuşkusuz tüccarlara, imalatçılara ve maceradan sağ çıkabilen -ki birçoğu çıkamadı- yerleşimcilere kâr getirdi. Pek çoğunu sürükleyen -sıklıkla dindarlık kisvesine bürünmüş olsa da- aslında genç erkeklerin kendi yaşamlarını riske atmalarına yol veren adrenalin yüklü bir macera arayışıyla ittifak halindeki bir kâr ve yukarı hareketlilik arayışıydı. Ancak ana ülkenin zenginliğini artıran Avrupa imparatorlukları muhtemelen sadece Britanya ve Hollanda imparatorluklarıydı. Japonya da daha sonra kârlılıkta bu ikisine katıldı. Diğer imparatorluklar masraflıydı ve kendi tebaalarının çıkarlarına hizmet edip etmedikleri daha belirsizdi (P. O'Brien ve Prados de la

Ascosura, 1998; Etemad, 2005). İmparatorluğun cazibesi kitleler için genellikle aldatıcıydı.

Fethedilen halklar imparatorluktan fayda gördüler mi? Emperyalistlerin kendileri böyle olduğunu söylediler; ilk başta Karl Marx da. Hindistan genel valisi Lord Curzon "Britanya İmparatorluğu, Tanrı şahittir ki, dünyanın gördüğü en büyük iyilik aracıdır" şeklinde buyurdu. Güney Afrika Başbakanı Mareşal Smuts imparatorluğun "dünya tarihindeki en geniş örgütlü insan özgürlüğü sistemi" olduğunu söyledi. Uzun bir zaman için çoğu Britanya düşünürü bu fikre katıldı. Fransız düşünürleri de kendi imparatorluklarıyla ilgili olarak aynısını yaptılar. Ancak Marx fikrini değiştirdi ve Britanya serbest ticaretinin yerlilere zarar verdiğini ileri sürdü. Koruyucu gümrüklerle daha iyi durumda olurlardı dedi. Yakın on yıllarda imparatorluklar nerdeyse bütün cazibelerini kaybettiler. Daha önce sömürgeleştirilenlerin kızgınlığı üzerine kurulu, postemperyalist ülkelerin suçluluk duygusunun özendirdiği postkolonyal çalışmalar büyük oranda [emperyal deneyime ilişkin olarak, ç.n.] olumsuza döndü. Britanya, Amerikan ve Fransız hükümetlerinin çoktandır ölmüş öncüllerinin yanlışları için resmi özürler dilendi: soykırım, kölelik ve sömürü için çok üzgünüz. Ancak Batıda imparatorluk halk arasında maceracı baştan çıkarıcılığını koruyor; çok satanlar imparatorluk yanlısı olmayı sürdürüyor.

Dahası bazı düşünürler yakın zamanda ABD'nin dünyanın iyiliği için Britanya'nın emperyal yükünü üstlenmesini istediler. Kitapları *İmparatorluk* (2002) ve *Dev Heykel*'de (2004) Niall Ferguson, ABD'den dünyaya barış, temsili hükümet ve zenginlik getirmesini istedi. Britanyalılar, diyordu, öncülük ettikleri "serbest ticaret, serbest sermaye hareketleri ve köleliğin kaldırılmasıyla, özgür emekle" liberal bir imparatorluk geliştirdiler. "Küresel bir modern iletişim şebekesi geliştirmeye muazzam miktarlar" harcadılar ve "dünyada emek, sermaye ve malların ideal dağılımını" teşvik ettiler. "[D]aha önce ya da o zamandan bu yana eşi görülmedik küresel bir barış... Batılı hukuk normları, düzen ve yönetişim", temsili hükümet ve "özgürlük düşüncesi" getirdiler (2002: xx-xxv). Ferguson, Britanya'nın bu sırada vahşet uyguladığını teslim etse de, bunları 1850'den öncesine tarihler ve diğer imparatorluklarınkilerden daha az olduğunu söyler. Kilit nokta der, Britanyalılar gittiğinden bu yana önceki sömürgelerin büyük oranda kötüleşmesidir. Bu iddiaları ekonomik büyüme ve temsili hükümet üzerine (göreceğimiz gibi pek de etkileyici olmayan) verilerle desteklemektedir.

Deepak Lal (2004) de serbest ticaret emperyalizmini destekler ama imparatorlukların kendi değerlerini ya da kurumlarını başka kültürlere dayatabileceğine inanmasa da desteklemektedir. Eğer bunu denerlerse, istenilenin tersi bir sonuç alacaklarını söyler. Bir neoliberalde ender rastlanan biçimde serbest piyasaları doğal olarak görmez. Çünkü bunlar düzene bağımlıdır ve düzen de

mülkiyet haklarını güvence altına alan, mülk sahiplerini yatırım yapmaya, üreticileri mübadele etmeye ve işçileri tercih ettikleri istihdamı seçmeye teşvik edecek bir hukukun üstünlüğünü tesis edecek kurumsallaşmış askeri asayişten gelmektedir. İmparatorluklar tarih boyunca bu tarz bir düzeni sağlamıştır, der. İktisat tarihçisi Harold James (2006) özgürlük, düzen ve imparatorluk arasındaki gerilimi fark etse de, benzer bir iddiada bulunur. Lal, bütün imparatorluklar içerisinde en etkilisinin Britanya İmparatorluğu olduğunu, zira kapitalist ve endüstriyel devriminin serbest ticaretle desteklendiğini, bu durumun da dünya ekonomisinin bütünleşmesine katkıda bulunduğunu ve Hindistan ya da Gana gibi ülkelerin de bu bütüne katılımına olanak sağladığını söyler. Daha ziyade neoklasik iktisadın genel kaidelerine dayanmış, söylediklerini destekleyecek pek bir veri ortaya koymamıştır. Britanya İmparatorluğu'na düzülen bu methiyeler haklı mıdır ya da postkolonyal kötüleyicilere mi inanmak gerekli?

Britanya'nın Genişlemesi ve Askeri İktidarı

İlkin en kötüsüyle uğraşacağım. Ilıman bölgelerde yerleşimciler genellikle yerli emeğini değil toprağı istediler. Bu yüzden yerlileri sürmek için ateş güçlerini kullandılar. Bu durum, en vahşi haliyle yerleşimcilerin kendi kendilerini yönettiği yerlerde yaşandı ve bu kolonilerin çoğunluğu Britanyalıydı. Günümüzün kıtasal Amerika Birleşik Devletleri, ilk irtibat zamanında, 4 ila 9 milyon arasında Yerli Amerikalı barındırıyordu. 1900 itibarıyla ABD sayımında, yüzde 95'in üzerinde bir kayıp oranıyla geride 237 bin Yerli kalmıştı. Avustralya İlk Filo zamanında 300 binden fazla Aborijin barındırıyordu. 1921 sayımında yüzde 75'lik kayıp oranıyla geride 72 bin Aborijin kalmıştı. İki kıtada da en büyük katil, hastalıklar olduysa da, yerleşimciler ölü sayısına sevindiler ve tekrarlanan soykırım dalgalarıyla buna katkıda bulundular. Yerleşimin siyasası ne kadar temsiliyse, ölümler o kadar çoktu; demokratik soykırım. Yerleşimciler kolonyal otoritelerden daha kötülerdi (Mann, 2005: Bölüm 4). Bu bir çeşit sapkın küreselleşmeydi. Dünyanın halklarını bütünleştirmek yerine bunları yeryüzünden silip, yerlerine Avrupalıları koydu. Daha sonra Avrupalılar toprağın doğal verimini sömürmek için yeteneklerini kullanacaklardı. Bu hepsinden çok, günümüzdeki Amerikalıları oluşturacak yerleşimciler için geçerliydi.

Etnik kıyım ve soykırımla karşılaştırıldığında kölelik yumuşak görünür. 16. yüzyıl itibarıyla kölelik Avrupa'da ortadan kalkmaktaydı; ancak Yeni Dünya'nın şeker, tütün ve kahve ekonomisi dışarıda buna yeniden hayat verdi. Modern kölelik modern tarım, endüstri ve donanma konjonktüründen ortaya çıktı. Plantasyonlardaki ve tarımsal ürünleri işleyen fabrikalardaki büyük, yoğunlaşmış ve zorla disipline edilmiş emek güçlerini bünyesinde barın-

dırıyordu. İnsanları kendi ülkelerinde köleleştirmek zor olduğundan (direnebilir ya da kaçabilirlerdi) köleler Avrupa deniz gücüyle başka kıtalardan getirildiler ve bu nedenle daha önceki köleliklerin neredeyse hepsinden farklı olarak, kölelik ırksal bir karakter edindi. Afrika elbette köleliği biliyordu ve Afrikalı seçkinler kendi soy ağlarından olmayanları köleleştirmek konusunda bir tabuya sahip değillerdi. Bunu, Avrupalılar gelmeden çok önce Arap liderliği altında yapıyorlardı. Avrupalılarda olduğu gibi kadınların çalışması konusunda da bir tabuları yoktu. Bu nedenle Afrikalılar başka Afrikalı kadın ve erkekleri köleleştirmek için istihdam edilebildiler. Bu durum, Avrupalılar söz konusu olduğunda mümkün değildi. "Amerikalarda köleliğin yükselişi" diye yazar Eltis (2000: 279), "Batı Avrupa'da özgürlüğün doğasına bağlıydı". Kısa zaman içinde halkların en özgürü olan Britanyalılar bu yükselişe öncülük eder hale geldiler.

Yaklaşık 12-13 milyon köle Afrika'dan zorla alınarak Yeni Dünya'ya götürüldü. İki milyonu aşırı kalabalık, kötü beslenme ve vahşi kolluk önlemleri yüzünden yolda öldü. 1770 itibarıyla en fazla sayıda köle taşıyanlar Britanyalılardı ve kitlesel tüketime yönelik kitlesel üretime öncülük eden Karayipler ve Kuzey Amerika'daki Britanya plantasyonları en fazla kölenin çalıştırıldığı yerlerdi. Bu durum, "kapitalist mantığın... ilk, en az kamuflajlı ifadesiydi" ve değerli metallerin ihracından tarımsal kapitalizme sömürgeci geçişi mümkün kıldı (Blackburn, 1997: 554; Eltis, 2000: 37; D. Richardson, 2001). Amerikalarda köleliğe, yarı özgür bağlanmış Avrupalı emeği eşlik etti. Wallerstein (1974) merkezde özgür emek ve çevrede baskılanmış emek bileşiminin kolonyal kapitalizmin yapısal bir özelliği, daha önceki imparatorluklara nazaran bir yenilik olduğunu gösterdi. Ancak yerli nüfusun çoğunluğunun sömürülmüş olsa da bu şekilde baskılanmadığını eklemeliyim. Kölelik ve emeğin sıkı disiplinini içeren plantasyonlar, bunlardan çok daha fazla sayıdaki köylü mülk sahipleri ve büyük oranda özerk benzer başka hanelerin arasında kalmış olan baskı adalarıydı. Baskıyı daha az doğrudan ve daha nadiren hissettiler. Bunun siyasal dengi anavatandaki ulusal vatandaş ve dışarıdaki emperyal tebaa arasındaki ikilikti. Hiç kuşkusuz, söz konusu olan serbest ticaret değildi ve kuşkusuz kölelik kölelere fayda sağlamıyordu; Afrika'da yoksul ama özgür kalmayı tercih ederlerdi. O zamana kadar Britanya İmparatorluğu, yerli halklar açısından tamamen olumsuzdu.

Ancak 18. yüzyıl sonunda radikaller ve Evanjelikler Britanya'da ideolojik reform kampanyaları başlattılar. Biri, özellikle Hindistan'da korkunç olan, hükümet yozlaşmasına karşıydı. Bu hareket başarılı oldu ve bundan sonra Britanya kolonyal yönetimi göreli olarak (Ferguson'un dediği gibi) yozlaşmamış kaldı. Daha çarpıcı olan, Britanya İmpratorluğu'nda 1807 ve 1833'te iki aşamada köleliği tamamen kaldıran ikinci kampanyaydı. Köle ticareti hâlâ kârlı olduğundan ve kaldırılması Britanya Antilleri'nde şeker endüstrisinin

çöküşüne yol açtığından, köleliğin kalkması için süren siyasal kampanyada, ruhların eşitliğine olan Hıristiyan inanç ekonomik güç çıkarlarının üstesinden gelmiş göründü. Crescher (2002: 232) bunun "modern tarihte ahlaki eyleme dayanan en pahalı uluslararası politika" olduğunu söyler. Ancak Britanya kapitalizmi köle ticaretine bağlanmış kaldı ve yabancı gemileri kullanmaya döndü. Kâr ahlaki retoriğe siyasetten daha az duyarlıdır; ki bu da devletçi/kapitalist imparatorluğun ikili doğasının başka bir göstergesidir. Yine de takip eden, Britanyalı ya da başka hiçbir hareket bir daha yerli halklar için benzer bir kazanım sağlayamadı (B. Porter, 2001: 219-20). İmparatorluğun en büyük faydası oldukça erken -1850'den önce- yaşandı, liberal olmaktan ziyade evanjelikti ve kapitalist kurnazlık tarafından altı oyulmuştu.

Ticaret kölelikten daha iyiydi; ancak eşitsizdi. Britanya kolonyal ticareti İngiltere'den mamul ürünler, Afrika'dan köleler ve Amerikalardan plantasyon ürünlerinin üçlü mübadelesine dayanıyordu. Sonra Doğu Hindistan Kumpanyası Asya'da yönetimi ele aldı. Bir kumpanya görevlisi Hintlilerden "Yerliler savaşa bağımlı olmayan oldukça sessiz ve ürkek bir halk… Gelir bunlardan büyük bir kolaylıkla toplanabilir" diye bahsediyordu (Lenman, 2001b: 110). Artık emperyal ekonomi merkezden mamul malların çevrenin daha basit mamulleri ve tarım ve maden ürünleri ve daha basit mamuller karşılığında mübadelesine yoğunlaştı. Zamanla merkezden çevreye ihraç mamullerinin değeri çevreden ithal edilen malların değerini büyük oranda geçti ve denge, "görünmeyenler", finans, gemicilik ve diğer ulaşım araçları artı profesyonel ve hükümet hizmetleri ile sağlandı.

Eşitsiz mübadele devam etti. Roma ve Çin İmparatorluklarında merkez çevreye yatırım yaptıkça ve Romalı ve Çinli yerleşimciler yerlilerle evlendikçe bölgeler zamanla daha eşit hale geldiler. Bu imparatorluklar, fethedilen yerlerin emperyal kimliğe asimile edilen yerlilerine faydalar sağladılar. Ancak Avrupalılar yerlileri asimile etmediler. Sömürgelerden ham maddelerin ihracı sıfır gümrükler hatta bazen ihracat sübvansiyonları ile teşvik edildi; ancak Avrupalılar, yerlileri imalat, gemicilik, uluslararası ticaret gibi yüksek kârlı sektörlerin dışına iterek kendileri için tekeller oluşturmaya yöneldiler. Böylece Kuzey Amerika sömürgelerinin kaba dökme demir üretmesine izin verilirken çelik üretmesine izin verilmedi. Bu dışarı itmenin en açık hali Hindistan'daydı. Doğu Hindistan Kumpanyası Hintli tüccar-aracıların gücünü artırarak Hintli dokumacılar tarafından dokunan giysilerin fiyatını 30 yıl boyunca düşürdü. Daha uygun mübadele şartları dayatmaları, dokumacıların kolektif eylemini bastırmaları ve nihai olarak kumpanyanın giysi tekelini zorla kabul ettirmeleri için bu aracılara kredi garantisi ve Doğu Hindistan Kumpanyası'nın askerlerinin desteği verildi. Dokumacılar muhtemelen 18. yüzyılda Britanya'daki muadillerinden daha yüksek bir hayat standardına sahiplerdi; ancak imparatorluk bunu tersine çevirdi. Sadece askeri güç tehdidi, bu güç ger-

çekte kullanılmaksızın, sözleşmeleri ve tekelleri güvence altına almak için yeterliydi (Parthasarathi, 2001). Daha önce birbirinden ayırdığımız iki mantığın iç içe geçişine örnek oluşturacak şekilde söz konusu piyasalar bölgenin otoriter denetimi ile destekleniyordu. Bu iç içe geçiş bir zamanların büyük ve canlı Hint tekstil endüstrisinin altını oydu. Hindistan "yağmalandı" (Ray, 2001: 514-6). Doğu Hindistan'daki Cizvit vaiz Francis Xavier "imparatorluk" kelimesinin "soymak fiilini bütün kipler ve şahıslar için çekmek" anlamına geldiğini ilan etti (Appleby, 2001: 97-8). Sömürge savaşlarının arta kalanlarda kendilerini karşılaması bekleniyordu (P. Marshaa, 2001: 5). Bazı yerliler -Hintli tüccar aracılar gibi- imparatorluktan fayda gördüler; ancak bu fayda çoğunluğun zararına gerçekleşti.

İmparatorluğun merkezdeki ülke açısından önemini abartmamalıyız. İmparatorluğun, Britanya'nın yıllık gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYH) yüzde 1'inden biraz fazlasını temin eden kârı muazzam değildi. İki temel katkısından ilki Kolombvari ürün değişiminden kaynaklandı ki, bu katkı artan nüfusu beslemeye ve böylece emeğin kentlere akmasına olanak sağlayan İngiliz 18. yüzyıl tarım devriminde bir rol oynadı. İkinci katkı 1770'lerde, Britanya yatırım sermayesinin yüzde 21'i ile yüzde 55'i arasındaki bir kısmını kölelikten elde edilen kârların oluşturduğu bir sırada, şeker atölyelerinin ve emek kontrol yöntemlerinin Britanya'da ortaya çıkmakta olan fabrika sistemini etkilediği, endüstriyel devrim için kritik bir anda geldi. Kolonilerdeki atölyeler ve plantasyonlar emek üzerinde kısa daha yoğun denetim biçimleri sunuyordu ve bunlar kısa süre içerisinde ana ülkenin işçi sınıfına (ve daha seyrek biçimde köylülüğüne) de uygulanır oldu. Ancak imparatorluk, sanayi devriminin ana nedenlerinden biri olmaktan ziyade hali hazırda hızla büyümekte olan ekonomiye bir itkiydi (O'Brien, 2004, Blackburn, 1997; Schwartz, 2004; Inikori, 2002 ise buna karşı çıkıyor). Daha sonra Hindistan ve beyaz Dominyonlar [*commonwealth* üyesi ülkeler, özellikle Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda, ç.n.] ekonomik olarak daha önemli hale geldiler; ancak Britanya ekonomik büyümesi temelde imparatorluğun bir ürünü değildi.

İdeolojik misyon beyanları İspanya İmparatorluğu'nda olduğu gibi ön planda değildi; ancak Britanyalılar (ve Hollandalılar) özgürlük ihraç ettiklerini iddia ettiler. Yönetimleri "ticari, Protestan ve denizsel" nitelikteydi. Bu niteliklerin hepsinin de Kıta Avrupası'nın ve Asya'nın despotizmine karşı özgürlüğün somutlanışı olduğu varsayılıyordu (Armitage, 2000: 173,193). Genişlemeye kendi hesabına çalışan, kendi kaynaklarını kendileri bulan, iş adamları, kiliseler ve bilimsel topluluklar tarafından desteklenen maceraperestler -girişimciler, kiralık askerler, misyonerler, hatta bilim insanları- öncülük ediyordu. Britanyalılar, Fransızlar ve Hollandalılar arasında özel silahlı ticari şirketler genellikle biçimsel sömürge yönetimini öncelediler. Aydınlanma da "üretken" Avrupalıların "geliştiği" ve dünyanın kaynaklarını "iyileştirdiği"

ancak "Müsrif Yerli"nin bunları harcadığı ve zorla vesayet altına alınmayı hak ettiği gerekçesiyle bu sürecin meşrulaştırılmasına katkıda bulundu (Drayton, 2000: 90, 229-34). Bu ideoloji, Batı'daki yeşil hareketin 20. yüzyılın sonlarında doğayı yağmalayan ve yok eden batılılara karşın onunla uyum içinde yaşayan yerlileri övmesiyle ironik bir şekilde tersine döndü.

Britanyalılar yerli liderlerle anlaşmalar imzalarken genellikle dürüst davrandılar. Ancak küçük yazılmış kısımlar yerlileri aşamalar halinde topraklarından ve mesleklerinden etti. Direndikleri ve Britanya vatandaşlarını öldürdüklerinde, bu durum, ırksal olarak aşağıdakilerin acımasız ilkel bir vahşeti olarak kınandı. Bu duygusal tepki, korkunç misillemelere neden oldu. İngiliz hükümeti şirketlerin ve kolonilerin kendi usulünce işi halledip sıkıntıya yol açmamasını isteyerek karışmamayı tercih ederdi. Yine de yetkililer nihai görevlerinin Britanya vatandaşlarını korumak olduğunu biliyordu. Öyle olmasaydı, merkez ülkedeki kızgınlık bunları görevden uzaklaştırabilirdi. Silahlı yerleşimci ve tüccar gruplarının alanda başlattığı olaylardan geri kalmamaya çalışan otoriteler nedeniyle, buna yetişmeye çalışan bir imparatorluktu. Daha fazla bölge ele geçirildi ve imparatorluk neredeyse amansız bir şekilde, ancak genel bir vizyondan yoksun olarak daha büyük ve doğrudan hale geldi (B. Porter, 2004: Bölümler 1-3, Burroughs, 2001: 170-2; Galbraith, 1963).

Britanya 19. yüzyılın ortasından itibaren serbest ticarete yöneldi. Teknolojik üstünlüğü ürünlerinin gümrük korumasına ihtiyacı olmaması anlamına geliyordu. Britanyalı liberaller Kraliyet Donanması'nın sadece piyasaları serbestleştirdiğini ileri sürerek "imparatorluk" inkârını (bugün Amerikalıların yaptığı gibi) sürdürdüler (B. Porter, 2005: Bölüm 5). Gayrı resmi imparatorluk, "serbest ticaret emperyalizmi" artık sömürge imparatorluğundan daha yaygın hale geldi (Gallagher ve Robinson, 1953). Bazı piyasalar Çin ve Tayland'da olduğu gibi savaş gemileriyle açıldı ve sonra çok düşük gümrükler dayatıldı. Başka tür bir güç pek gerekmiyordu; çünkü Britanya zaten serbest koşullardaki ticaretten büyük kazanç sağlıyordu. Britanya İmparatorluğu genişledikçe ve daha kapitalist hale geldikçe hafifliyordu.

Avrupalılar, Amerikalılar ve Japonlar "Yeni Emperyalizm"de, yani 1870'lerin sonundan I. Dünya Savaşı'na kadar olan yayılma patlamasında daha fazla sömürge ele geçirdiler. Bu dönemde Marksizm ve toplumsal bilimlerin canlanıyor ve gelişiyor olması günümüzde de etkisini koruyan açıklamaların ortaya çıkmasını sağladı. Liberal gazeteci John A. Hobson (1902) Yeni Emperyalizm'in içerideki artık sermayeyi dışarıya yatırma ihtiyacından kaynaklandığını söyledi. Britanya dış ticaret ve yatırımında bu dönemdeki büyük artışı gösteren tablolar üretti. Lenin "Kapitalizm geliştikçe daha fazla ham madde ihtiyacı olur... daha acımasız rekabet oluşur, bütün dünyada ham madde arayışı daha telaşlı hale gelir. Sömürgelerin elde edilmesi için mücadele daha azgın bir hal alır" diyerek Hobson'ı genişletti. Aslında sermayenin

gelişmiş ülkelerde aşırı birikiminin sadece deniz aşırı imparatorluklarda yatırılabilecek bir artık ürettiğini söyledi (1939: 82). Lenin, Hilferding ve diğerleri gelişmiş ülkelerdeki ekonomik yoğunlaşma ve tekeli tespit ettiler ve buradaki tekellerin dışarıda korunan bölgesel piyasalar -sömürgeler- gereksindirdiğini ileri sürdüler. Kapitalizmin bu üç eğiliminin kapitalizmi kırılganlaştıracak ve büyük savaşlara yol açacak emperyalist rekabeti yoğunlaştırdığına inanılıyordu. Emperyalizmin kapitalizmden önce var olduğu; ancak kapitalizmin ona yeni bir parça kattığını fark ettiler.

Ancak Hobson, Hilferding ve Lenin yanılıyorlardı. İlkin uluslararası ekonomik sistemde işbirliği söz konusuydu. Britanya'nın artık imalattaki öncülüğü yoktu; ancak dünyanın rezerv parasına ve en büyük bankacılık sistemine sahipti. Neredeyse bütün yabancı bankaların ticaret bağlantılı ödemeleri kapatmak üzere Londra'da şubeleri vardı. Kârlarını Londra bankalarına ticarileşmiş senet adı verilen düşük faizli kısa vadeli mevduat biçiminde koyuyorlardı. 1908 itibarıyla yabancı ve kolonyal bankaların bu fonları Britanya'daki toplam banka fonlarının üçte biri ile yarısı arasında bir yekûna tekabül ediyordu. Britanya bankaları bu fonları bugünlerde Amerika'nın yaptığı gibi çevre ülkelere uzun vadeli yüksek faizli borç vermek için kullanıyordu. Her ikisi de düşük faizli ödünç alıp yüksek faizle borç vermekten finansal arbitraj elde etti (Schwartz, 2004: 118-19). Bu durum, güçler arasında (bugün de olduğu gibi) ortaklaşılan bir uygulamaydı; çünkü emperyal merkezde güvenli bir rezerv para ve finansal kurumların olması -Britanya'nın (ve Amerika'nın) güvenilirliği başka herhangi bir alternatiften daha yüksek olduğu müddetçe- herkes için avantajlıydı. Bu nedenle, kapitalist finans dünyası artan emperyal rekabeti desteklemedi. Bunun gerçekleşmesi farklı kaynaklara dayandı.

Dahası ticaret ve finansın önemli bir kısmı, sadece ufak bir bölümü sömürgelerle ilişkili olmak üzere, gelişmiş kapitalist ülkeler arasında gerçekleşiyordu ve ne Hobson ne de Lenin Britanya sömürge ticareti ve sermayesinin sadece bir kısmının beyaz olmayan sömürgelere gittiğini fark ettiler. En büyük kısmı Avustralya, Güney Afrika ve Kanada'daki beyaz yerleşimci kolonilerine gidiyordu. Beyazlar kendi aralarında ticaret yapıyorlardı. Her koşulda deniz aşırı yatırımda artış esasen deniz aşırı kârları birleştirip yeniden yatırmaktan ve zaten elde bulunan yabancı varlıkların değerinin artışından kaynaklandı. Bu, merkezden gelen artık sermaye değildi.

Marksistler kadar muhafazakârlar tarafından da ileri sürülen alternatif bir açıklama dışarıda genişlemenin içeride sınıf çatışmasını başka yöne çevirebileceğine dayanan *sosyal emperyalizm*di. Bazı politikacılar bunu önerdiler ve bazen işe yarar gibi göründü. Ancak bu Britanya'da böyle olmadı. İşçi sınıfı büyük oranda imparatorluğa ilgisiz kaldı ve Britanyalı yerleşimcilerin akışı zayıfladı (B. Porter, 2005: Bölümler 6, 9). Bu ekonomik argümanların bazıları Japonya gibi belirli imparatorluklar için açıklayıcı olabilir (bkz. 4. Bölüm).

Ancak genelde Yeni Emperyalizmin, özel olarak da Britanya emperyalizminin iyi bir açıklamasını teşkil etmezler.

Merkezdeki ekonomik ilişkilere odaklanan açıklamalar çok sınırlıdır; oysa küresel olarak düşünmeliyiz. Öncelikle, imparatorluklar ve yerliler arasındaki askeri güç farkı artıyordu. 19. yüzyılın sonlarında buharlı gemi, Maksim tüfeği ve (tropik hastalıklara karşı koruma sağlayan) kinin daha küçük ordularla daha geniş bölgelerin fethini mümkün kıldı (Headrick, 1981; Fieldhouse, 1973). Etemad (2007: Bölüm 3) kininin abartıldığını ifade eder, 1880 sonrasında Maksim tüfeğinin etkisine katılır; ancak Avrupalıların kalıcı ve tayin edici avantajını çok sayıda yerliyi kendileri için öldürme işini yapmak üzere eğitebilmeleri olarak görür. Bu olduğunda emperyalizmin yoğun ateş gücü gerçekten içerideki bölgelere erişebildi. İkincisi büyük güçler arasındaki rekabet sonlu bir kürenin doldurulmakta olduğu, dolayısıyla da bölgeleri şimdi, başkalarınca doldurulmadan önce elde etmek gerektiği anlamında yoğunlaştı. 1880'lerde Alman ve Belçika emperyalizmleri aniden Doğu Afrika'da görünür oldu ve Fransız emperyalizmi canlandı. 1890'larda Japonya, İtalya ve ABD de sömürge arayışına girdiler. Söz konusu olan stratejik bir güdüydü: eğer biz sömürgeler ele geçirmezsek düşmanlarımız geçirecek. Ekonomik nedenler de vardı. Kapitalistler gelecekte bir ara büyük vurgun yapmayı umdular. Afrika sözü edilmemiş zenginliklere sahip olabilirdi, Asya pazarları olağanüstü büyüktü. Biçimsel bir anlamda, halen parçalı olsa da, bu küreselleşmeydi. Çünkü art bölgelerde emperyal yönetim genellikle sağlam olmasa da, neredeyse bütün küre biçimsel olarak sömürgeleştirilmişti.

Ancak imparatorluk merkez ülke siyasetine nadiren hâkim oldu. Sömürgeler Westminster'da çok öncelikli değillerdi. Önemli siyasetçiler kariyerlerini yıkıma uğratacağını düşündükleri sömürge görevlerinden kaçınırlardı ve imparatorluk hakkındaki müzakereler her zaman Avam Kamarası'nın boşalması anlamına gelirdi. Emperyalistler -deniz aşırı çıkarlara sahip işadamlarının, maceracıların, misyonerlerin ve başka ideologların oluşturduğu çeşitlilik barındıran bir grup- siyasetçilerin karşılayabileceğinden daha fazla kaynak talep ederdi. Britanya hükümetleri gerçekçi sorular sorardı: bir sefer ne kadara mal olurdu? Buna değer miydi? Bu sorular, fetih gerçekleştikten sonra, dikkatli davranmayı ve idarenin görece yumuşak olmasını buyururdu. Ancak Britanyalıların ölümüne neden olan büyük sömürge ayaklanmaları kendini haklı gören bir intikamcılığa yol açardı. Yine de Afganistan'daki Britanya yenilgileri sadece geçici misillemelere yol açtı ve nihai olarak geri çekilmeye neden oldu (tanıdık geliyor mu?). Genişleme idealleri ve öfkeli gurur, Afganistan'daki Rus etkisini ucuzca sınırlandırma stratejik amacına kıyasla arka plana atıldı. Britanya seçimlerinde mücadelenin emperyal meseleler üzerinden yürümesine neden olan tek örnek Güney Afrika'daki kararlı Boer isyanı oldu. Ardından, I. Dünya Savaşı sonrasında hükümetler tutumluluk derdindeydiler ve tutumlu-

luklarını da sömürgelerde yapmaya çalıştılar (Kirk-Greene, 2000; B. Porter, 2005: 105-8; Fieldhouse, 1999: 73-6). Britanya ve Avrupa meseleleri imparatorluktan daha önemli olmayı sürdürdü. Britanya devletinin emperyalist niteliğinin billurlaşması ülke içerisinde daha belirsizdi.

Lenin, Afrika için mücadele ve I. Dünya Savaşı'nın bağlantılı olduğunu düşünmüştü; ancak güçler bu mücadeleyi diplomatik olarak düzenlemeyi beceriyorlardı. 1885'te güçlerin her birine, o bölgenin sınırlarını etkin olarak edebilme şartıyla, Afrika topraklarının bir bölümünü kendi toprağı ilan etme hakkı tanıyan Berlin Anlaşması'nı imzaladılar. Böylece hepsi küçük kuvvetlerle daha içeri girerek tamamen sembolik bir varlık edindiler. Buna karşın kimse rakiplerinin iddialarının gerçek bir varlığa dayanıp dayanmadığını tartışmadı; çünkü kendi iddiaları da aynı oranda muğlaktı. Tehlikeli anlaşmazlıklara alanda çözümler getirildi. "Fashoda Olayı"na bakın. Bir Fransız kuvvetinin Nil'in kaynağına doğru Afrika boyunca ilerlediği haberi üzerine, daha önce Sudan'ı ilhak etme taleplerinin tümünü reddetmiş olan Britanya hükümeti, buraya kendi sefer kuvvetlerini sevk etti. Fransız kuvvetleri uzun bir mesafe kat ederek Britanya donanmasına ait bir kuvvetle aynı anda Nil kıyısındaki Fashoda kentine ulaştı. Birbirleriyle karşılaştıklarında tedirginlik verici bir duraklama oldu. Sonra Britanyalıların savaş gemileri olduğu ve kendilerinin olmadığı için Fransızlar geri çekildi. Böylece Britanya Sudan'ı ilhak etti. İki imparatorluk çevrenin hilafına kendi rekabetlerini düzenlemeyi becerdiler. Emperyal rekabet krizleri sürekli olarak ortaya çıktı; ancak diplomatik bir şekilde çözüme kavuşturuldular. 5. ve 14. bölümlerde göreceğimiz gibi Avrupa'nın 1914 ve 1939'daki ölüm sancısı savaşlarına zemin hazırlayan deniz aşırı emperyal rekabet değildi. Bunu yapan Avrupa'daki rekabetleriydi. Lenin yanılıyordu.

20. yüzyıl ağarırken Britanya hükümeti halen maceracılara yetişmeye çalışıyordu. Stanley, Rhodes, Goldie ve Lugard gibi adamlar kendi şirketleri için Britanya hükümetinden tekel lisansı almak peşindeydiler. Belçikalıların kralı hepsinden daha sömürücü olan kendi özel şirketini kurdu. Maceracılar omuzlarında silah, ceplerinde boş anlaşma formları taşıyorlardı. Afrikalı hükümdarlar toprak üzerindeki ya da ticari haklarından vazgeçmeye ikna edildiler ya da zorlandılar. Şefler Britanyalılarla yapılacak bir ittifakı kazancın takip edeceğini düşündüler; bunun yerine şirketin daha katı ticaret koşulları arayışı geldi. Yerli hükümdarlar ya da tacirler direndiler ve kargaşa devam etti. Afrika'nın ılıman bölgelerine şefler tarafından öngörülemeyen sayılarda silahlı yerleşimci girdi ve topraklarını ele geçirdiler. İş savaşa dökülecek olursa Afrika'nın parçalılığı ile askeri dengesizliğin bileşimi Britanya zaferini kaçınılmaz kılıyordu (Vandervort, 1998; Wesseling, 1989).

Çoğu imparatorlukta olduğu gibi imparatorluk pekiştikçe misyon açıklamaları daha göze çarpar olmaya başladı; çünkü genişlemeye daha ahlaki bir

ton sağlıyorlardı. Pek fazla insan kendisini salt açgözlülükle hareket ediyormuş gibi görmek istemez. Bu bir "uygarlaştırma misyonu" idi ve 19. yüzyıl özgürlük belirteçleri olan "Ticaret, Uygarlık ve Hıristiyanlık" üçlüsünü yayan "Anglo-Sakson Irkı" tarafından yürütüldüğü için de ırk eğilimliydi. Şiddet kaçınılmazdı, deniyordu; çünkü yerliler düzen sağlamada yetersiz olup, birbirleriyle "sonsuz bir savaş" içindeydiler. Ekonomik kâr maceracılar için çekiciydi. Devlet ise, rakip imparatorluklar ufukta görünecek olursa kâr olanaklarından neredeyse bağımsız olarak stratejik nedenlerle de devreye girerdi (Pakenham, 1991: xxiv; Reid, 2007; Gallagher ve Robinson, 1953; Fieldhouse, 1973: Bölüm 13). Güdüler giderek karmaşıklaştı.

Şiddet imparatorluğun genişleyen uçlarında sürekliydi. Güney Afrikalı yerleşimciler Kuzey Amerika'dakilerden daha ılımlıydı; çünkü yerlileri emekçi olarak kullanmak istiyorlardı. Yine de katliamlar gerçekleşti. Natal'da 1874-1875'te yerleşimciler ve Britanya birlikleri, Hlubi ve Putini erkek, kadın ve çocukları katlettiler. Natal'ın Zuluları 1906'da aynı kaderi paylaştılar. 1860'lar ve 1870'lerde savaş gemileri her yıl Nijer nehri boyunca Britanya tacirlerine direniş gösterilen yerlere, köyleri yakıp yıkan ve erkek, kadın ve çocukları öldüren cezalandırma seferleri düzenlediler. George Goldie'nin Ulusal Afrika Kumpanyası 1879'da nehir boyunca "serbest ticaret" uygulamak için Kraliyet Fermanı edindi. Gerçekte bu Afrikalı tacirleri bastırmak demekti. O zamana kadar etkili tüccarlar olan Brass halkını açlığa maruz bırakıldılar. Brasslar da 1895'te misillemede bulunup bazı kumpanya çalışanlarını öldürdüler. Britanya'da öfke hâkimdi ve Goldie Britanya hükümetinden bunları "yok etmesini" istedi. Kral Koko ve şefleri en kötüsünden korkup, Galler Prensi'ne, "*özellikle* çalışanları öldürmüş ve vücutlarının bazı *parçalarını yemiş olmaktan* dolayı *gerçekten de çok üzgün*" (kendi vurguları) olduklarını belirttikleri bir özür mektubu yazdılar. Özür Britanyalı hoşgörülü liberal baskı grupları tarafından desteklendi ve büyük bir baskı gelmedi. Ancak kumpanya kısa zaman içerisinde uygulamalarına yeniden başladı ve Brass halkı açlık çekti. 1895'te Rodezya'ya yerleşildi ve Şef Lobengula'nın bölgesindeki her şeye -toprak, hayvanlar, mülkler- Rhodes'un ticari şirketi ve diğer beyaz silahlı çeteler arasında bölünecek ganimet muamelesi yapıldı. Direnen herkes öldürüldü. 1870 ve 1902 yılları arasında, Britanya zor kullanarak veya zor kullanma tehdidiyle Afrika'da 15 yeni koloni ve protektora edindi (Pakenham, 1991; Headrick, 1981: 73-4). Yerleşimciler 1940'larda Kenya'da hâlen toprak gasp ediyorlardı.

Britanyalılar (Hindistan'ın kuzeybatı ucundaki sürekli şiddeti saymazsak) 1871'den 1914'e yaklaşık 30 sömürge savaşı yaptılar. Britanyalılar, Fransızlar ve Hollandalılar kendi aralarında en az 100 kez savaştılar. Sadece Kenya'da, Britanyalılar 20 yıllık bir süre boyunca her yıl bir muharebe yaptılar (Wesseling, 1989: 8-11; Wesseling, 2005). Sömürge savaşlarında Avrupalıların kayıpları 280-300 bin kadardı. Fethedilen halkların yüzde 90'ı sivil olan kayıp-

ları ise 50-60 milyon civarındaydı (Etemad, 2007: 4. ve 5. Bölümler). Bu durum, *demokratik barış kuramını*, yani demokrasilerin birbirleriyle savaşmama eğiliminde oldukları savını çürütüyor. Çoğu yerli yönetim, topluluğun barış ya da savaş kararlarında yer aldığı ve insanların kendi iradeleri hilafına savaşmak zorunda olmadığı doğrudan demokrasilerdi. Britanya, Fransa ve Hollanda hükümetleri temsili niteliğe (erkekler için) büyük oranda sahip olduklarından, demokrasiler büyük bir düzenlilikle birbirleriyle savaşıyorlardı.

Savaşlar gittikçe daha kanlı hale geliyordu. Afrikalılar arasındaki önceki savaşlardan da muhtemelen daha kanlı oluyorlardı. Etiyopya ve Zulu İmparatorlukları ve Sokoto Halifeliği'nin aralıklarla "yakıp yıkma" taktikleri kullanmasına karşın çoğu Afrika şefi, rakiplerini nadiren tamamen yenebilecekleri koşullarda, diplomasi ve ritüel nitelikteki düşük yoğunluklu çatışmayı toptan savaşa tercih ediyorlardı. Buna rağmen sömürgeciler yerlilerin "vahşi", "kana susamış" ve savaşa eğilimli olduğunu ileri sürüyorlardı (R. Smith, 1989; Reid, 2007). Afrika ve Avrupa arasındaki bir farklılık Afrika'da toprağın değil emeğin kıt oluşuydu. Afrikalı hükümdar çoğu için topraklarını genişletmenin bir anlamı yoktu. Kâr amaçlı savaş toprak ele geçirmek için değil kullanmak ya da satmak üzere köleler ele geçirmek içindi. Afrikalılar Britanyalıların şiddetini insan ele geçirmenin de ötesinde bir şey olarak algıladılar. Avrupalılar, sömürge yönetimine bağlı kılınmalarının tek yolu bu olduğu için Afrikalıların "adamakıllı yenilmesi" gerektiğini ileri sürdüler (Vanderwort, 1998: 2, 185-205, 219). Albay Callwell'in çok satan askeri kitapçığı "Küçük Savaşlar" (1906 baskısı: 40, 108) sahada muharebeden kaçınan yerlilere karşı yürütülecek bir yıpratma savaşının, ürünleri ve kasabaları yok edip sürüleri çalarak düşmanın "en çok değer verdiği" şeylere saldırması gerektiğini belirtti. "Uygarlaşmamış ırklar müsamahayı ürkekliğe bağlar. [Avrupa'ya]... uyarlanmış bir sistem, tamamen hesaba çekilmesi ve yıldırılması gereken, aksi halde yeniden ayaklanacak olan fanatikler ve vahşiler karşısında uygun değildir". Liberal imparatorluk bu muydu?

Britanya'da her zaman antiemperyalist baskı grupları oldu. Başbakan Gladstone bile Zuluların ve Afganların kendilerini savunma hakkını teslim eden 1879 tarihli ünlü konuşmasında antiemperyal görünmekteydi:

> Diyelim ki direndiler, siz de aynı şeyi yapmaz mıydınız? Köylerinden dışarı çıkarak direndiklerinde, gördüğünüz dışarı çıkanların katledildiği ve köylerin yakıldığıydı... kadınlar ve çocuklar kışın soğuğunda yok olmaya sürüklendiler... Hiçbir siyasal gereklilik olmadan, insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar anlamsız bir savaşın bu tarz sonuçlarının İngiltere adıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini düşünmek mi? Bizim verdiğimiz isimle vahşilerin haklarını hatırlayın. Afganistan'ın dağ köylerinde, karlar altındaki mütevazı evlerin mutluluğunun ve oradaki yaşamın kutsallığının Yüce Tanrı'nın gözünde sizin haklarınız kadar dokunulmaz olduğunu hatırlayın.

Gladstone'un Afganistan için söyledikleri günümüz için de geçerli! Ancak ironik bir şekilde Britanya, onun başbakanlığı döneminde imparatorluk taraftarı Disraeli döneminde fethedilen topraklardan daha fazlasını ele geçirdi. Sonraları ABD'de liberal başkan Woodrow Wilson, deniz piyadelerini daha emperyalist olduğu varsayılan öncüllerinden daha fazla sefere yollayarak benzer bir çelişkiye yakalandı. Ne yazık ki liberalizm, süreçte muhalefet üretse de henüz emperyal sonuçlar üzerinde fazla etkiye sahip değildi.

Şiddet, I. Dünya Savaşı sonrası Britanyalılara Milletler Cemiyeti tarafından bir manda olarak teslim edilen Irak'ta devam etti. Kenya'da, halen topraklara el koyan yerleşimcilerin öncülüğünde 1950'lere kadar devam etti (G. Kershaw, 1997: 85-9). Mau Mau 1950'de ayaklandığında tepki acımasızdı. Yaklaşık 20 bin Kenyalı çatışmada öldü ve -Fransızların Cezayir'deki infazlarını geride bırakacak biçimde- binden fazla Kenyalı da resmi olmayan mahkemelerde gelişigüzel davalar sonrası infaz edildi. Çok daha fazlası Britanya tevkif kamplarında öldü. Mau Mau toplamda 32 Avrupalı yerleşimci öldürdü; tipik bir emperyal orantısızlık. 1850'lerde değil 1950'lerde gerçekleşen bu kıyımlar imparatorluğun zamanla liberalleşmek durumunda olduğu anlayışını geçersiz kılmalıdır. İşkence görenler arasında Başkan Obama'nın büyükbabası Husein Onyango Obama da bulunuyordu. Hayaları metal çubuklar arasında sıkıştırıldı. Bu nedenle, Britanya'ya karşı hayatı boyunca kızgınlık duydu (*The Observer*, 14 Aralık 2008).

Britanya argosunda Mau Mau karşılığı olan Mickeyleri sorgulayan bir polis memurunun anımsadıkları:

> Bir şey söylemeyeceklerdi elbette ve biri, uzun kömür karası bir piç gerçekten küstahça bana sırıtmaya devam etti. Sertçe tokatladım ama sırıtmaya devam etti. Bu yüzden, hayalarına vurabildiğim kadar sert vurdum. Yere yığıldı ama sonunda ayağa kalktığında tekrar sırıttı ve kendimi kaybettim, gerçekten kaybettim. Silahımı o sırıtan ağzının içine soktum ve bir şey söyledim, ne olduğunu hatırlamıyorum ve tetiği çektim. Beyni karakolun her yerine dağıldı. Diğer iki Mickey boş bakışlarla orada dikiliyorlardı. Çetenin geri kalanını nerede bulacağımı söylemezlerse onları da öldüreceğimi söyledim. Tek kelime etmediler. Bu yüzden, ikisini de vurdum. Biri ölmemişti; bu yüzden onu kulağından vurdum. Komiser yardımcısı çıkıp geldiğinde Mickeylerin kaçmaya çalıştığını söyledim. Bana inanmadı ama tek söylediği "bunları göm ve duvarı iyice temizle" oldu (aktaran D. Anderson, 2004: 300; krş. Elkins, 2005).

Sömürgeler bir kez fethedilip sakinleştirildiğinde şiddet azaldı; çünkü bunu sürdürecek kadar Britanyalı yoktu. Bir yerleşimci kitlesi olmadığında doğrudan yönetimden yerli seçkinler aracılığıyla dolaylı yönetime doğru geri çekilme söz konusuydu; ancak yerlilerden kurulmuş alaylar sömürgecilere bir dereceye kadar karşı koyma gücü sağlıyordu. Kuvvet ve seçkinlerle uzlaşmanın birleşimi istikrar ve barışla sonuçlandı. Bu durum, Britanya İmparatorlu-

ğu'nun en büyük başarısıydı: küçük bir ülkenin, yerli seçkinlerce ve geniş ölçüde askere alınan yerlilerden oluşan birliklerce desteklenen az sayıda memuru aracılığıyla devasa bir imparatorluğu yönetmesi. Henüz dünyanın çoğunda milliyetçilik çağı başlamamıştı. Yerel seçkinler herhangi bir isyanı bastırabileceğini düşündüklerinde imparatorluğun tarafında yer alır; sıradan yerliler ise kendilerine ödemede bulunursa imparatorluk için dövüşürdü. Yukarıda bahsedilen kıyımların çoğunda birliklerin çoğu yerlilerden oluşuyordu. Yerliler arasında, özellikle dolaylı yönetim altında, her zaman kazananlar ve kaybedenler oldu.

Gayrı resmi imparatorluk dolaylı ya da doğrudan yönetimin mümkün olmadığı; ancak Britanya'nın etkisinin bulunduğu yarıçevrenin bağımsız devletleri arasında yayıldı. Latin Amerika'da bunun kaynağında İspanya İmparatorluğu'na karşı isyanlarda Britanya'nın sağladığı donanma desteği vardı. Britanya'nın yardımda bulunduğu ülkelerin ekonomilerine daha sonra Londra'nın şirketleri sahip oldu. En yüksek yatırım Arjantin'deydi; ancak savaş gemisi diplomasisinin etkili olamayacağı kadar büyük ve uzaktı. Bu nedenle, Britanya yapısal uyum programlarının ekonomik baskısına başvurdu. Arjantin 1900 başlarında Britanya'nın ithalat ve ihracatının yüzde onunu temin ederken Arjantin'in ithalat ve ihracatının yüzde 50'sini ve yatırım sermayesinin çoğunu Britanya temin ediyordu. Arjantin, New York, Paris ve Berlin'de daha fazla yatırım için çabaladıysa da başarıya ulaşamadı. Bu nedenle, kendi yararına politikalar yürütmesi için Arjantin hükümetlerine Britanya baskıda bulunabiliyordu. Peru, Britanya'ya borçlarını ödemediği için 1876'da yaptırımlara maruz bırakıldıktan sonra, baskı özellikle etkili oldu (I. McLean, 1995; M. Lynn, 2001; Cain ve Hopkins, 2002: 244-73; Darwin, 2009: 3. Bölüm). Gayrı resmi imparatorluk Çin'de, Tayland'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve serbest ticaret, tekeller ve borç yapılandırmasının sürekli savaş gemisi diplomasisiyle desteklendiği Mısır'da daha da sertti. Bazı limanların işgal edildiği oldu ama emperyalizm çoğunlukla kıyıların dışında kaldı.

Bu imparatorluk zaman ve mekan boyunca büyük oranda değişti. Erken genişleme bölgelerinde gayrı resmi imparatorluğa dönüştüğü sırada yeni sömürgelerde kanlı fetih ve doğrudan imparatorluk hâkimdi. Ferguson ve Lai tarafından sunulan 1850 öncesi karşısında 1850 sonrası şeklindeki ikilik fazla katıysa da, daha sakin bir yönetime doğru bir eğilim mevcuttu. Fakat bunun zamanlaması bölgeler arasında farklılıklar sergiliyordu; zira farklı bölgeler farklı zamanlarda fethedilmişti. Şimdi daha barışçıl üç iktidar kaynağını, ekonomik, siyasal ve ideolojik kaynakları inceleyeceğim.

Britanya İmparatorluğu küreseldi; ancak dünyanın sadece bir kısmını kapsıyordu ve 20. yüzyıl başında kendi içine dönüyordu. Darwin (2009) üç ana yüksek kâr bölgesinden söz eder: beyaz yerleşimci dominyonları; Londra'nın ticari, gayrı resmi imparatorluğu ve külçeler, piyasalar ile askeri insan gücü temin eden Büyük Hindistan. Ferguson (2004) 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında imparatorlukta kayda değer ekonomik büyüme gösteren istatistikler sunar. Ancak tuhaf bir şekilde verilerini neredeyse sadece -o zaman dünyada en yüksek büyüme oranlarına sahip olan- beyaz dominyonlardan, yani Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve Güney Afrika'dan almıştır. Britanya'nın yabancı yatırımlarının toplamının yüzde 40'ının sömürgelere gittiğini gösteren rakamlar ekler (2004: 191). Ancak, bunun yüzde 70'ten fazlası Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya gitmiştir. Güney ve Orta Amerika, Avrupa menşeli insanların yönettiği "yeni Avrupalar" niteliğindeydi. Britanyalılar herhangi bir Avrupa gücünden daha fazla denizaşırı yatırımda bulunuyor olsa da toplam Britanya yabancı yatırımının sadece yüzde 10'u Asya ve Afrika'ya gidiyordu. Fransızlar ve Almanlar, Doğu Avrupa'nın gelişmesine kendi denizaşırı imparatorluklarının gelişimi için yaptıklarından fazla yardımda bulunuyordu, Amerikalılar en fazla Kanada ve Britanya ile ticaret yapıyordu.

Britanya'nın kendisini 19. yüzyılın sonlarında, Avrupa'dan çekip kendi imparatorluğuna doğru yönelttiği sıklıkla dillendirilir. H. James (2006: 212) bunun, yükselen diğer güçler karşısında "küresel alandaki başarısızlık için bir teselli ödülü" olduğunu söyler. Ancak geri çekilme bundan daha sınırlı bir alana, Britanya dış yatırımlarının yüzde 60'ını emen, beyaz dominyonlardan ve ABD'den oluşan Anglofon bir makro bölgeye doğru olmuştur (Davis ve Huttenback, 1987: 37-9, 56-7; Simon, 1968; Clemens ve Williamson, 2004). Anglosaksonların dayanışması tam olarak dünya savaşlarında ortaya çıkacaktı. Dış ticaretin dünya üretimine oranı zirvesinde olduğundan 1914 öncesi dönemin çoğunlukla kapitalist gelişmenin en küresel aşaması olduğu iddia edilir. Bu da yanıltıcıdır; çünkü bu eğilim parçalıdır. Söz konusu eğilimler tek şeyden ziyade iki şeye işaret eder: daha bütünleşmiş bir Kuzey Atlantik ekonomisi ve beyaz ırkın küresel yayılımı.

Beyaz dominyonlarda ve daha az oranda Latin Amerika'nın yeni Avrupalarında, yerlileri yok etmek ve sonra emperyal boyunduruğu sona erdirmek yerliler için değilse de, yerleşimciler için en iyi ekonomik sonucu üretti. Bu durum, deniz aşırı imparatorlukların çelişkisiydi. Koloniler üzerindeki denetimleri başta beyaz yerleşimcilerden destek gelen yerlerde en yüksek düzeydeydi; ancak yerleşimciler emperyal güç olmadan işleri daha iyi idare edebileceklerine karar verdiler.

Avrupa ve Amerika ülkeleri Britanya önderliğinden ekonomik olarak yararlandılar. Kendi ekonomilerini yöneten egemen devletler olsalar da Britanya sermayesi ve vasıflı emeğinin serbest ithalatından da fayda gördüler. Kolay bir teknoloji transferi söz konusuydu; yabancılar Britanya üretim yöntemlerini kopyaladılar ve geliştirdiler. Ancak Adam Smith'in değil Friedrich List ve Alexander Hamilton'ın reçetelerini takip ederek henüz yeni doğmuş endüstrilerini korudular ve yüzyılın ortalarından sonra Britanya ile rekabet edebilir hale geldiler ve gümrüklerini düşürdüler. 1870'ten sonra altın standardının normlarını benimsediler ve para birimlerinin değerlerini altınla değişim için Britanya Hazinesi tarafından belirlenen cari paritede tuttular. Bu durum, daha düşük maliyetle borç almayı ve dışarıdan içeriye daha çok yatırım yapılmasını mümkün kıldı. 1870'lerden başlayarak çoğu Avrupa ülkesi, Japonya ve dominyonlar altın standardını benimsediler. ABD ve İtalya da, arada geçici olarak terk etmiş olsalar da tekrar cari pariteye dönerek genellikle altın standardında kaldılar. Diğer Güney Avrupa ülkeleri bunu beceremedilerse de altın standardını yakından takip ettiler, ama Güney Amerikalılar sıklıkla konvertibiliteyi askıya almak ve devalüasyona gitmek durumunda kaldılar (Bordo ve Rockoff, 1996; Obstfeld ve Taylor, 2004). Bir devletler hiyerarşisi söz konusuydu; tepedekiler beyazdı. Japonya kenarda tutulursa altın standardı aynı zamanda bir beyaz standardıydı.

O'Rourke ve Williamson, (2002) 19. yüzyılın sonlarında, gelişmiş ekonomilerin meta fiyatlarının bir ölçüde birbirine yakınsadığını ortaya koydular ki, bu yakınsama, bütünleşik bir ulusaşırı ekonominin ölçüsü olmak bakımından normalde kullanılan ticaret/GSYH oranından daha iyi bir göstergedir. Ancak bu durum, küresel nitelikte olmaktan ziyade Atlantik ötesi nitelikteydi. Avrupa, Kuzey Amerika, Yeni Zelanda/Avustralya ve Latin Amerika'nın güney ucunu daha fazla bütünleştirmeye yarıyordu ve Avrupalıların Atlantik ötesine kitlesel göçüyle perçinleniyordu. Klasik iktisat kuramının sermayenin emek fazlası olan yerlere akacağını belirtmesine karşın burada beyaz sermaye beyaz emeği takip ediyor; ırk, iktisat kuramına baskın çıkıyordu. Dünyanın çoğu için 19. yüzyılda gerçekleşen ulaşım devrimi hem iyi hem de kötüydü. Ulaşım devrimi, birincil ürünlerin fiyatlarını mamul mallara göre artırarak çevre ülkelerin ticaret hadlerini iyileştirdi ve onları ihracata yönelik tarıma teşvik etti. Bu da, daha gelişmiş ülkeleri, özellikle Hindistan'ı sanayisizleştirme eğilimindeydi. Bu nedenle, çevrede kişi başı gelir artış oranları daha da geride kalmaya başladı ve küresel gelir eşitsizliği arttı (J. Williamson, 2006).

Kâr getiren sanayinin ve ticaretin çoğu anakaradaki vatandaşlara ait olsa ve kârın çoğu anayurda aktarılıyor olsa da, Britanya'nın kolonileri, bir imparatorluğun parçası olan toprakların az sayıdaki bağımsız ülkenin gerçekleştirdiği uluslararası ticaretinin neredeyse iki katını gerçekleştirdiği 1860-1914 dö-

nemi patlamasından paylarını aldılar (Mitchener ve Weidenmier, 2008).[1] Bazı koloniler sanayisizleşti; hammadde ve yiyecek malzemeleri ihracına daha fazla dayanır hale geldi. Giderek bu mallar genellikle daha ileri teknoloji versiyonlarıyla -şeker kamışı yerine pancar, rafine yiyecekler, doğal boyalar yerine kimyasallar, doğal iplik yerine sentetikler ve benzerleri- daha zengin ülkelerden de temin edilebilir hale geldi. Bu durum da, zengin ülkelerin mallarına oranla fakir ülkelerin mallarının fiyatlarını düşürdü (P.O'Brien, 2004). Milanovic, Lindert ve Williamson, (2011) nüfusu canlı tutmak için gerekli olanın ötesinde seçkinlerin elinde biriken artığın oranını yani *sömürü oranları* dedikleri şeyi hesaplamak için Gini katsayılarını kullandılar. Otuz sanayi öncesi toplumdan oluşan örneklemdeki ülkelerden altısı yüzde 100'lük bir sömürü oranına sahipti, yani buralarda seçkinler bütün artığı alıyordu. Bunların hepsi de çeşitli imparatorluklara ait kolonilerdi. Hindistan ile Kenya da bu örneklerin arasındaydı. Örneklemde kolonilerden alınan diğer üç ölçüm, yani Hollanda İmparatorluğu'ndaki Java için yapılan iki ölçümle Britanya'nın elindeki Bihar'dan alınan ölçüm yüzde 70 civarında bir oran gösteriyordu. Öyle görünüyor ki, kolonilerde üretilen artık beyaz seçkinlere ve az sayıdaki yerli işbirlikçiye gidiyordu. Kolonyal seçkinlerin gelirleri bugün bile bunları dünya nüfusunun en tepedeki yüzde 0,1'i arasına yerleştirirdi! Bu ölçülere bakılırsa sömürge imparatorluklarının *raison d'etre*'i sömürüydü.

İmparatorluk çağının en çarpıcı özelliği dünyanın gördüğü en büyük küresel eşitsizliğin, "büyük ıraksama"nın ortaya çıkışıydı. Beyaz ırk sanayileşirken diğerleri -Japonya hariç- sanayileşmedi. Emperyal anakaralarda kitlesel hayat standartları ve yaşam süresi büyük oranda arttı; ancak yerli kolonilerinde oldukça ufak bir artış oldu. Nüfus artışı hayat standardındaki bu yükselişin etkisini götürüyordu; dolayısıyla gerçekte yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı artmıştı (van Zanden vd, 2011). 1860 civarından başlayarak ana ülkeler ve -beyaz Dominyonlar ve Hint külçesi hariç- imparatorlukları arasındaki ticaret anakara ekonomilere oransal olarak önceki dönemlerden çok daha az katkıda bulundu. Koloniler ikinci sanayi devriminin ürünlerini alamayacak kadar fakirdi ve gelişmiş dünya daha fazla kendi içine döndü (Etemad, 2005: 293). Eşitsiz gelişim 1914-1950 döneminde de devam etti. Bu dönemde beyaz ırk küreselleşti ve diğer ırklar büyük oranda dışlandılar. Ekonomik küreselleşme sadece imparatorluklar arasında parçalara ayrılmış değildi, ırksal olarak da ayrıştırılmıştı.

---

[1] Mitchener, beyaz dominyonlar bir tarafa bırakılacak olsa bile Britanya kolonilerinin diğer ülkelerden daha iyi durumda olduğu konusunda beni temin etti.

Britanya'nın ihracatının dörtte birini ve Asya ve Afrika'ya giden yatırımlarının çoğunun alan Hindistan en değerli koloniydi. Altın standardını Britanya'nın uygulamasına olanak verdi; milyonu aşan ordusu imparatorluğu savundu. GSYH'si 1880'den 1920'ye yılda yüzde 1'den daha az arttı, sonra yatay hale geldi, 1930'larda geriledi (Roy, 2000: 218-23; krş. Tomlinson, 1993). 1947'deki bağımsızlık öncesindeki yüz yılın büyüme ortalaması yılda yüzde 0,2'ydi. Aynı dönemde Britanya'nın kendisi bunun neredeyse 10 katı bir oranla büyümüştü. Yaşam süresi de Britanya'dan farklı olarak muhtemelen herhangi bir gelişme sergilemedi (International Labor Office, 1938). Bu durum, nüfus artışının iktisadi kazanımları silip atmasının sonucu olamazdı; zira Hindistan'ın nüfus artış hızı Britanya'nınkinden düşüktü. Britanya'nın Hindistan'daki sağlık politikası da asgari düzeydeydi. Daha kapsamlı tıbbi geliştirme politikalarının yerel uygulamalara ters düştüğü her durumda Britanyalılar geri çekildi. Bu nedenle, Arnold (1993) pek fazla Hintli bedeninin sömürgeleştirilmediği sonucuna varıyor.

Hindistan devasa bir ülkeydi ve fazla Britanyalı barındırmıyordu. 1931'de sadece 90 bin Britanyalı ekonomik olarak aktifti. Bunların üçte ikisi orduda ya da polis teşkilatındaydı. İki bin Britanyalı idareci neredeyse 300 milyon Hintliyi yönetiyordu; yönetebilmeleri bile dikkate değerdi. Rollerini iyi ya da kötü anlamda abartmamalıyız. Ülkenin yoksulluğa, cehalete, yüksek ölüm oranlarına saplanıp kalması bunların suçu muydu? Ekonominin ana itici gücü Britanyalılar değildi ve yerel toplumsal yapıların gelişme önüne koyduğu engelleri kaldıramazlardı (Tirthankar Roy, 2000: 262; krş. 1999: 59). Britanya siyasetinin etkileri marjinaldi; ancak marjinal olarak yararlı mı oldu yoksa zarar mı verdi?

Dadabhai Naoroji yeni oluşturulan Hindistan Ulusal Kongresi'nin başkanıydı. Britanya iktidarına dair ünlü ekonomik bilançosuyla (1887: 131-6) Britanyalıların içlerindeki iyi yana başvurdu. Onların çabalarını övdü, tek istediği sözlerini yerine getirmeleriydi. Ancak eleştirileri sivri ve doğruydu. Britanya ekonomik politikasının Hindistan'ı Asya'da üretilen mallar karşısında rekabet üstünlüğüne sahip olan Britanya ihraç malları için açık tutmaya yönelik olduğunu düşünüyordu. Serbest ticaretin anlamı Britanya'nın Hindistan'a mamul mallar ihraç edebilmesi ve karşılığında ham maddeler alabilmesiydi. Bu durum, Britanya imalatıyla rekabet edemeyen Hindistan zanaat endüstrilerine zarar verdi (Roy, 1999; Washbrook, 2001; Parthasarathi, 2001; Roy, 2000: 128). Tekstil 1870'ler itibarıyla göreli olarak refaha geri döndü; ancak ihraç edilenlerin değeri ham maddelerden ve tarımsal ürünlerden daha düşüktü (B. Porter, 2004: 53). Stratejik sanayiler olarak görülen gemi yapımı, madencilik ve metallerde Hint uzmanlığı bastırıldı ve demiryolu malzemeleri İngiltere'den ithal

edildi (Arnold, 2000: Bölüm 4). Bastırma askeri kuvvetle değil ticaret hadlerini manipüle ederek başarıldı; sömürü dolaylıydı.

Bir miktar gelişme 20. Yüzyılda gözlendi. Hint milliyetçileri yabancı ürün boykotları örgütleyerek yeni doğmuş olan endüstrileri korunması için Britanyalılara baskı yaptılar. 1896'da Hint atölyeleri Hint kumaşının yüzde 8'ini sağlıyordu. 1913 itibarıyla yüzde 20'sini ve 1945 itibarıyla yüzde 76'sını sağlar hale geldiler (Maddison, 2007: 128). Ancak bu değişim için Britanyalıların kendi gerekçeleri vardı. I. Dünya Savaşı Hindistan'ın stratejik önemini, savunma ihtiyacını ve diğer kamu harcamalarını arttırdı. Britanyalılar toprak vergilerini artırmak istemediler; çünkü bu durum, yerelden yönetme konusundaki dayanakları olan toprak sahiplerini kendilerinden soğuturdu. Bu yüzden, gümrüklerden gelir elde etmek için ithal malları vergilendirmeye başladılar. Bu politika, Alman ve Japon mallarını da dışarıda tutmaya yaradı. Ortalama gümrük oranlarının 1900'de yüzde 5'ten 1930'da yüzde 25'e yükselmesiyle tekstil, demir ve çelik, şeker ve kâğıt gibi sanayi kollarına korunma sağlanmış oldu. Ayrıca Britanyalılar Hindistan bağlantılı sterlin harcamalarından tasarruf etmek istediler ve bu nedenle Hintlilerin ihtiyaçları artan oranda Britanya'dan değil Hindistan içinden temin edildi. 1934 civarından başlayarak sanayi büyüdü ve II. Dünya Savaşı'yla iyice ivme kazandı. Hindistan bağımsızlığın da öncesinde Hintlilere fayda sağlayan güdümlü ekonomiye (*dirigisme*) kaymıştı (Kohli, 2004: 253-4).

Britanya mali politikası, Naoroji'ye göre, ihracat kazançlarını Londra'ya aktarmaktı. Hindistan'ın ihracatı diğer ülkeler karşısında büyük bir fazla verirken Britanya ile büyük bir açık veriyordu. Bütün imparatorluğun para birimi sterlin olduğundan, Hint milli gelirinin yüzde biri ve net tasarruflarının muhtemelen yüzde 20'si kadar tutan Hint kârları Britanya'ya döndü (Maddison, 2007: 121). Bu durum, Britanya'nın diğer sanayileşmiş ülkelerle olan ticaret açığının yüzde 30-40'ını karşılayarak Britanya'ya cari hesabını dengeleme, altın standardında kalma ve dünyanın rezerv parasını temin etme olanağı verdi (S.B. Saul, 1960: Bölüm 8). Bu politika düşük gümrükler, yüksek döviz kuru (ithalatı teşvik için) ve devasa askeri bütçeler nedeniyle deflasyonistti. İmparatorluğun dünyanın çeşitli yerlerine konuşlandırılmış savaşa hazır birliklerinin çoğunu sağlayan Hindistan, imparatorluk savunmasının temel taşıydı (Darwin, 2009: Bölüm 5). Hindistan'ın refahı ve askerlerini dışarı aktarmadan İmparatorluk yaşayamazdı.

Ancak Naoroji, Britanya yönetiminin faydaları da olduğunu kabul etti. 1900 yılından başlayarak -birlikleri taşımak ve Britanya'ya giden ve oradan gelen malları aktarmak için kullanılsa da- demiryolları ve limanlara yapılan harcamalar genellikle doğrudan savunma harcamalarından fazlaydı. Sulama projeleri başlıca asker toplama bölgesi ve eski askerlerin yerleşim yeri olan Pencap'taydı. Tomlinson (1993: 148-9) "İdari kaygılar kalkınma girişimlerinin

önüne geçti… Hindistan'da gerçekleşen gelişmeler… büyük ölçüde ekonomiyi kimisi zararlı kimisi zararsız ihmaller aracılığıyla idare eden yöneticilerin yarattığı atalete rağmen başarıldı" der (krş. Misra, 2003; Subrahmanyam, 2004; Roy, 2000: 243, 252-7, 273). Bu yatırımlar, Britanya'ya geri akıtılan miktarlardan daha azdı ama demiryolları ile beraber imparatorluğun ağırlık ve uzunluk ölçüleri, para birimi ve sözleşme hukuku ekonominin bütünleşmesine katkı sunmuştu. Hintlilerin ortalama boyu, Britanya yönetimi süresince biraz iyileşen sağlığın göstergesi olarak hafifçe arttıysa da ülkenin bağımsızlığından sonra bu artış çok daha hızlı oldu. (Brennan vd., 1997). Bütünleşme, Hindistan 1929 yılında Büyük Bunalım'ın etkilerini hissettiğinde bir dezavantaj haline geldi (Tomlinson, 1993: 69-70); ancak Lai'nin iddia ettiği üzere toplamda bütünleşme, dışlanmadan daha iyidir.

Hintli seçkinlerin çoğunun durumu oldukça iyiydi. Aslında Britanyalılar bunlarla sömürülerini paylaştı. Britanyalılar Babürlülerin yerini alan devletleri yok ettikten sonra toprak sahiplerinin faydalanacağı şekilde toprak vergilerini azalttılar. Köylerde eşitsizlik arttı ve topraksız köylüler sayıca çoğaldı. Mülk sahipleri genişleyen ticaret ve eğitimden de fayda gördüler (Maddison, 2007: 120 ve sonrası). Okuma yazma oranları 20. yüzyılda ikiye katlandı; fakat bu oran çok düşük bir seviyeden başladığından artıştan seçkinlerin ancak göreli olarak küçük bir grubu yararlandı. Nüfusun 1911'de yüzde 5'i, 1947'de yüzde 11'i okuryazardı. Bağımsızlık ilanı zamanında her kademede çoğu devlet memuru Hintliydi ve İngilizce biliyordu; zira 1835'ten beri yüksek öğretimde eğitimin tek dili İngilizceydi. İngilizce çok dilli alt kıtada seçkinlerin dilsel birleştiricisi oldu. Zamanla, İngilizce ifade edilen bir milliyetçiliği ortaya çıkararak bir Truva atı olduğunu gösterecekti.

Verecek hanesine bakılacak olursa, Britanya yönetimi sırasında kitlesel kıtlık artmıştı. 1876-1878 kıtlığı 6-8 milyon, 1896-1897 ve 1899-1900'deki iki kıtlıksa yaklaşık 20 milyon insanın ölümüne neden oldu. Cornelius Walford (1878-79; krş. Digby, 1901) bu dönem boyunca Londra'ya tahıl ihracının devam ettiğini kaydetmiştir. Mike Davis'in Hindistan için gösterdiği üzere kıtlıklar kısmen doğal, kısmen toplumsaldır (2000: 110-11, 158-9, 172-3). Vergiler köylülerin kuraklık karşısındaki kırılganlığını artırmıştı. Sömürge öncesi otoriteler gelir beklentilerini hasatlara göre ayarlarken, Britanyalılar arkadaki bürokratik devletten gelen esnek olmayan vergiler koydular ve faydacılığa ve serbest ticarete sıkıca bağlı kaldılar. Kıtlık Komisyonu'nun 1878 Raporu'nda "Kıtlık zamanında yoksulların yardım talep etmeye hakları olduğu doktrini… muhtemelen bu tarz bir yardımı her zaman talep edebilecekleri doktrinine yol açacaktır... [bunu] ciddi bir kaygı taşımadan ele alamayız" ifadesi yer alıyordu. Genel Vali Lytton "yiyecek fiyatını düşürme amacıyla hükümetin hiçbir şekilde müdahalede bulunmaması" emrini vererek, ekibini "insani histerilere" direnme konusunda uyardı. Genel Vali Lord Curzon "Hindistan'ın finansal konumunu müsrif bir hayırse-

verlik uğruna tehlikeye atan herhangi bir hükümet ciddi eleştiriye muhatap olacaktır; ancak ayrımsız sadaka aracılığıyla nüfusun dokusunu ve kendine yeterliliğini zayıflatan herhangi bir hükümet de topluma karşı suç işlemiş olacaktır" beyanında bulundu (M. Davis, 2000: 31-3, 162).

Laissez-faire kıtlık sırasında dahi tahıl fazlasının İngiltere'ye ihraç edilmesini güvence altına aldı. Britanyalı tüketiciler, Hintlilerin aksine, kıtlıkların neden olduğu yüksek fiyatları karşılayabildiler. Hintlilerin vergi affı talepleri reddedildi. M. Davis (2000: 22) "İmparatorluğun açlık çeken 'tebaa' karşısındaki politikaları ahlaken 18 bin feet (yaklaşık 5 bin metre) yükseklikten bomba atmaya denkti" sonucuna varır. "Milyonlarca insan, özellikle de Britanya yönetimi altındaki Hindistan'da, demiryolu raylarında ya da tahıl depolarının merdivenlerinde ölmüşken buharlı ulaşımın ya da modern tahıl piyasalarının hayat kurtaran faydaları hakkındaki kendini beğenmiş iddiaları nasıl değerlendirmeliyiz?" diye sormaktadır. Piyasalar ve demiryolları, daha yüksek satın alma gücü aracılığıyla başka yerlere çekilen gıda ürünlerini yokluk çeken bölgelerden daha verimli bir şekilde söküp aldı. İronik biçimde, demiryolları olmasaydı yokluk çeken alanların halkları daha iyi durumda olurlar ve böylece kendi ürünlerini tüketebilirlerdi. Tıpkı İrlanda kıtlığında olduğu gibi hükümet piyasaların en çok sayıda insana en yüksek verimlilik temin ettiği varsayılan doğal işleyişine karışmaması gerektiğini beyan etti.

Lakshmi Iyer (2004) Hindistan'daki hükümet için ustaca bir test tasarladı. 1858 reformlarından sonra, Britanya bölgenin yaklaşık yarısını ve nüfusun üçte ikisini doğrudan yönetiyordu. Geri kalanlar, kendi bütçelerini yöneten Hint racaları aracılığıyla dolaylı olarak yönetiliyordu. Britanyalılar daha zengin tarımsal alanlara hâkimlerdi ama daha az kamu malı -okul, sağlık kliniği ve iletişim altyapısı- inşa ettiler ve yerli hükümdarlar Britanyalılardan daha fazla vergi topladı. Bu fark toprakların niteliğindeki farklardan kaynaklanmış olabilirdi. Bu nedenle Iyer, geriye mirasçı bırakmadan ölen racaların bu suretle Britanya denetimine geçen topraklarını ele aldı. Ekonomik gelişme bakımından bu süreç rastlantısal bir süreçti. El değiştiren bölgelerde de daha az kamu malı yapılmıştı. Demek ki, Hintliler Britanya yönetimi altında yerli prenslerin yönetimi altında sahip olduklarından daha az kamu malına sahip oluyorlardı.

Emperyal yağmanın ilk evresi geçtikten sonra, kıtlık zamanları dışında Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan ekonomisine şu ya da bu yönde muazzam bir etkisi olmadı. Bazı politikalar zararlıydı; bazıları yararlı. Bütüne bakıldığında küçük de olsa bir ekonomik gelişmeden söz edilebilirdi; ancak bundan kitlelerden ziyade seçkinler yararlandı. Britanyalılar olmadan Hindistan'ın kaderi nasıl olurdu bilemeyiz. Bağımsızlığını korusaydı ekonomik kaderi, Çin'de olduğu gibi daha da kötü olabilirdi. Öte yandan, dünya ekonomisine kendi şartlarıyla dâhil olabilseydi, Japonya'da olduğu gibi, daha iyi de olabilirdi. Britanyalıların ülkeyi ele geçirdiği sırada, Babür sonrası Hindistan

Çin ile Japonya arasında bir yerlerdeydi: durağan da değildi, pek o kadar dinamik de. Sınırlı ölçüde toparlanma belirtileri gösteren düşüşteki eski bir büyük uygarlıktı. Ne de olsa Avrupa müdahalesini çeken Hint imalat ve ticaretinin canlılığı olmuştu. Hindistan dünya tekstillerinin dörtte birini sağlıyordu. Babür sonrası yerli devletlerden bazıları -örneğin Mysore ve Maratha- modernleşiyordu. Mülkiyet hukuku evrilmekteydi ve Hint bilimi yavaşça gelişiyordu (Bayly, 1996: 21-38; Arnold, 2000: 1-18; Maddion, 2007: 130 daha az iyimserdir). Sömürgecilik sırasında bunların hepsi yarıda bırakıldı. Bağımsızlık sonrası Hindistan'la zıtlık çarpıcıdır: Britanya Hindistanı'nın yıllık ortalama GSYH artışı yüzde 0,1 olmuşken, bağımsızlık sonrası için bu oran yüzde 1,7'dir. Easterlin (2000: tablo 1) 1945'i Hindistan için dönüm noktası ilan eder. Kesin bir cevap mümkün değilse de, Britanya'nın olmadığı alternatif tarih senaryolarından en akla yakını ekonomik gelişmenin bir parça daha iyi olduğu bir senaryo olurdu.

Bazı sömürgeci başarı öyküleri de vardı. Malaya, artan kauçuk talebini karşılamak için doğru bir zamanlamayla başka yerlerden getirilip dikilen kauçuk ağaçlarına dayalı olarak bir ekonomik canlanma yaşadı. Plantasyonların çoğu Britanyalılara aitti ve kârları Britanya'ya naklediliyordu. Yine de bunların yerliler için yan sonuçları vardı. 1929 itibarıyla Britanya Malayası Asya'da en yüksek kişi başı GSYH'ye sahipti ve Hindistan ve Çin'den gelen binlerce göçmene istihdam sağlıyordu (Drabble, 2000:113). Batı Afrika'lı çiftçiler Amerika'dan getirilip ekilen kakaodan faydalandı. Gana'da Afrikalı köylüler ve tacirler iyileştirilen ulaşım altyapısının katkısıyla hızla büyüyen bir sanayi geliştirdiler. Gerçekten de bitki nakilleri muhtemelen emperyalizmin en işe yarar ürünüydü; dünyaya yiyecek ve ilaç üretiyordu. Britanya emperyalizminin en iyi huylu destekçisi Whitehall Sarayı değil Kew Bahçeleri'ydi. Elbette bunun nedeni Britanyalıların emperyalizmden ziyade bahçelere düşkün olmasından da kaynaklı olabilir (Drayton, 2000).

Çoğu koloni kendilerini dalgalanan meta fiyatları karşısında kırılganlaştıran şekilde tek bir tarımsal ürüne ya da tek bir doğal madde işlemeciliği endüstrisine bağımlıydı. Bu durum, emperyal merkezle değerli ekonomik anklavlar arasında kanal vazifesi gören, sömürge başkentlerinin ithalat ve ihracata vergi koyup lisans veren liman şehirleri olduğu *eşikbekçisi devletlerin* beslenmesi anlamına geliyordu. Madenler ve plantasyonlar yerel ekonomi için pek yan ürün üretmeksizin ürünlerini doğrudan yurtdışına gönderirlerdi ve içerideki diğer bölgeler hükümetin lojistik erişiminin dışında kalırdı (Cooper, 2002: Bölüm 1). Hindistan'dan başka sadece beyaz hâkimiyetindeki Güney Afrika'ya ülkeyi bütünleştiren bir altyapı miras bırakılmıştır. Tropik ihracat 1883'den 1913'te yüzde 3'ten daha hızlı büyümüşse de, bu durum çoğu üreticinin hayatını etkilemedi; çünkü çiftliklerin çoğu Avrupalıların mülkiyetindeydi (Reynolds, 1985). Batı Afrika ihracat piyasası kurulları imparatorluk

döneminin sonlarında iç tüketim vergilerini kalkınma projelerine yönlendirdiler; ancak yerleşimcilerin tarımı ormanlarını ve meraları aşındırıyordu. Dünyadaki tarım alanları 1850 ile 1920 yılları arasında yüzde 70 arttı. Sonuç kırsal emeğin eksik istihdam edilmesi ve bunun sonucu olarak ücret düzeylerinin düşmesi oldu (Tomlinson, 1999: 64-8). 1940'lara kadar Afrikalılar yararına bir ekonomik kalkınma pek söz konusu değildi.

Afrika Hindistan'dan daha sonra, Britanyalıların prensipte kalkınma taahhüdüne bulunduğu bir dönemde sömürgeleştirildi. Ancak Afrika'daki koloniler yoksuldu ve sağladıkları kaynak azdı; otoriteler kaynakları onlar için savurmayacaklardı. 1903'te Londra'da Koloniler Ofisi ve Sudan Ofisi'nin toplam çalışan sayısı 200'den biraz fazlaydı. Bunlardan çok azı kolonilere bir kez olsun gitmişti. Afrika'daki 15 koloniye yayılmış sivil koloni memurlarının sayısı 1200'dü. Kolonileri sadece yerli seçkinlerle uzlaşarak yönetebilirlerdi. Özel mülkiyet ilişkilerini dayatma girişimleri genel olarak huzursuzluğa yol açtığı için, Britanyalı yöneticiler, yerlilerin Avrupalılara ait çiftliklerin ya da madenlerin yararına mülksüzleştirildikleri yerler dışında bu girişimlerden vazgeçtiler. Fransız ve Belçika sömürgelerinde olduğu gibi toprak bol ama emek kıt olduğundan, bazen zorunlu çalışma uygulamalarına başvurdular. Britanya mülkiyetindeki yüksek değerli yerleşim yerleri, Britanyalıların (ya da Fransızların) sadece bölüp yönetmekle yetindiği daha geniş toprakları arasında konumlanmıştı. Kıtanın kuzeyinde İslami sivil topluma nüfuz etmekte özellikle zorlandılar. Sömürgeciliklerin çoğu zamanla sömürgeci güç ve onun yerleşimcileri değerli toprağın çoğunu ele geçirdikçe ve buraları yerel seçkinler aracılığıyla daha ekonomik biçimde yönetmenin yollarını öğrendikçe hafifledi. Katliamların -İspanyolların Karayipler'de, Britanyalıların Kuzey Amerika'da yaptıkları gibi- en şiddetlileri erken dönemlerde gerçekleştiyse de sömürgeciliğe geç girişen imparatorluklarda da şiddetli katliamlara rastlandı: Belçika Kralı Leopold'un Kongo'daki madenlerinde olduğu ya da Almanların Güneybatı Afrika'da ya da İtalyanların Etiyopya'da yaptığı gibi.

Bütüne bakıldığında Afrika'daki ekonomik gelişme sınırlıydı (Maddison, 2007: 228). Etemad (2007) nüfusun kolonyal fetih dönemlerinde felaket derecesinde azaldığını, ancak sonraları bu kayıpları fazlasıyla yerine koyduğunu, bunun da sonraları yüksek doğum oranı tarafından ket vurulan gerçek bir ekonomik büyümeye delalet ettiğini ileri sürer.

Kolonilerin, imparatorluğun fetih aşamasındaki ekonomik performansının son derece başarısız olduğunu düşünüyorum. Sonraları bu performansın ne kadar iyi olduğu daha muğlaktır ama koloniler arasında ve emperyal iktidarın kayırılan vasalları haline gelenlerle gelmeyenler arasında farklılaşma olduğu görülür.

Bu büyük farklılaşmanın geniş kapsamının bütünü için sömürgeciliğin suçlanamayacağı açıktır. Gördüğümüz gibi emperyal sömürü gerçekten de

vardı. Ancak Batı ve diğerleri arasındaki büyük ve artan ekonomik farklılığın arkasındaki asıl neden ana ülkelerin ve sömürgelerinin içsel koşullarının arasındaki farklılıklarda yatmaktadır. Batı sanayileşmiş; Japonya ve sömürgeleri hariç diğerleri sanayileşmemiştir.

Sömürgelerde Siyasal İktidar İlişkileri

Siyasal iktidar ilişkilerinde büyük resim yine bir tezat sunuyordu: bu seferki tezat emperyal merkezde ve beyaz yerleşimci kolonilerinde sivil ve siyasal vatandaşlığın ortaya çıkışı ile kolonyal çevrede kitabi olma hali ya da ulus devletle imparatorluk arasındaydı. Lai ve Ferguson, Britanya imparatorluğunun göreli olarak verimli, düşük maliyetli ve yozlaşmamış olma anlamında "iyi hükümet" sağladığını söylemektedir. Ferguson buna ek olarak Britanya'nın temsili hükümeti teşvik ettiğini de vurgularsa da beyaz dominyonlar dışında bu konu biraz kuşkuludur (Ward, 1976). I. Dünya Savaşı sonrasına kadar beyaz koloniler dışındaki hiçbir sömürgede yerel düzeyde dahi sınırlı bile olsa oy hakkı tanınmamıştır. Asya'da, eyalet kurullarında az sayıda atanmış (seçilmiş değil) yerli üye yer alıyordu; ancak askeri politika ya da dış politika ile ilgili herhangi bir söz hakları yoktu. Yerleşimciler ile yerliler arasındaki bu çifte standart, kendini sık sık gösteren tepkilere neden oluyordu. Britanyalılar -1857'deki Hint İsyanı ile yarım yüzyıl sonra ise Afrika'daki gelişmelerle- yerli seçkinlerin yardımcı olacağı daha az doğrudan bir yönetime ihtiyaç duyduklarını fark ettiler (Louis, 2001: vii-ix; Crowder, 1968). Bu rol için geleneksel egemenler olduklarına inandıkları seçkinleri seçtiler; ancak gerçekte Britanya desteği kralları, şefleri ve yüksek kastdakileri daha önce olduklarından daha güçlü kıldı (Mamdani, 1996). Temsili hükümetten uzağa doğru atılan bir adımdı bu; söz konusu olan Britanyalılar ve yerel üst sınıflar arasında potansiyel bir milliyetçi muhalefeti önlemek için ittifak kurmasıydı.

Bütün emperyalistler gibi Britanyalılar imparatorluğun yerlilerin yararına olduğunu ileri sürdüler. Bu iddia Lamarkçı bir toplumsal evrim anlayışını da içeriyordu; buna göre Britanya hâkimiyetinin yarattığı "ortam" yerlileri ayağa kaldıracaktı. Koloniler "renkli ırkları korumak ve geliştirmek için... emanette" tutuluyordu. Britanya'nın liderleri ne ölçüde gelişmenin mümkün olduğu konusunda bölünmüşlerdi. Thomas Macaulay, Avam Kamarası'nda "Hindistan'ın Avrupa bilgisiyle eğitilen kamu aklı... gelecek bir çağda Avrupa kurumları talep edebilir" görüşünü ifade etti. Nihayet bir Hindistan parlamentosu kurulduğunda bunun "İngiliz tarihinin en gururlu günü" olacağını söyledi. (Kölelik karşıtı hareketin lideri) William Wilberforce "kendi ilkelerimiz ve düşüncelerimizin; kanunlarımızın, kurumlarımızın ve terbiyemizin; hepsinin ötesinde her türlü gelişmenin kaynağı olan dinimizin ve... ahlaki değerlerimizin tedricen aşılanacağı" vizyonuna sahipti. Elbette, Britanya'nın kendisi he-

nüz sorumlu, temsili bir hükümete sahip değildi (B. Porter, 2004: 32-3; B. Porter, 2006: 52; A. Porter, 2001).

Britanyalıların hayat standartları 1870'lerden başlayarak yükseldi ve 20. yüzyıl gelirken yaşam beklentisi aniden yükseldi. Britanyalı erkeklerin artık siyasal vatandaşlığa erişmiş olması kolonilere yerleşimci akışını yavaşlatıyordu. Dahası, artık imparatorluğu "uygarlaştırmak" Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi yerlileri verili bir toplumsal düzenle bütünleştirme anlamına gelmiyordu. Dünya ölçeğinde kişi başı GSMH'deki, hayat standartlarındaki ve ölüm oranlarındaki farklılıklar 18. yüzyılın sonlarında bile önemli boyutlarda değildi ama 20. yüzyılın başına gelindiğinde artık önemli boyutlara yükselmişti. 1880'lerde kalkınmanın beyaz adamın yükü olduğuna dair emperyalist bir duygu taşkınlığı vardı. Bu durum, merkezin yerliler üzerindeki üstünlüğünü tehdit etmeyecekti; zira merkez çok daha hızlı kalkınıyordu. Şimdi daha mütevazi bir yedieminlik anlayışı ortaya çıkmıştı: Britanya İmparatorluğu yerli halkları süreğen bir eşitsiz ekonomik ve siyasal gelişme süreci içinde arkasından sürükleyip götürecekti.

Britanyalıların oy hakkı genişledikçe emperyalizm yanlısı hareketler de emperyalizm karşıtı hareketler de imparatorluktaki halk bilincini artırmaya çalıştılar. İşçi sınıfı propagandadan fazla etkilenmedi; ancak orta sınıflar kendi ülkelerindeki yoksullara yardım hareketlerine benzeyen hayırsever bir girişim olarak gördükleri imparatorluğa ilişkin olumlu bir yaklaşım benimsediler. Emperyalizm ataerkildi; çocuk benzeri sömürge uluslar "aile"sini onlar erişkinliğe ulaşana kadar yetiştiriyordu. Britanya liberalizmi yetişkinliğe ulaşınca kendi kaderini belirleme hakkı tanınacağı sözü verdi; ancak şimdi değil. Yine de liberalizm ve sosyalizmin klasik metinleri -John Locke, John Stuart Mill ve Karl Marx- gelişmiş uygarlıklarla sınırlı olmadan evrensel terimlerle yazılmıştı. Bunları okumak tahsilli milliyetçilerin kendi davalarının meşruluğuna olan güvenini artırabilirdi.

Baskı özellikle Hindistan'da yerlilerden geldi. 1880'lerde reform savaşları Hintlilere alt kademe bölgesel memurluklara giriş yolunu açtı (Sinha, 1995: 100-1). İkisi de yeni kurulan Hint Ulusal Kongresi ve Müslüman Birlik siyasal temsil talep ettiler. Bunun yerine genel vali Lord Curzon, Kongre milliyetçilerinin zararına olacak şekilde "en soylu ve en yüksek kademedeki Hint centilmenlerinin" "geleneksel" otoritesini öne çıkardı. Bu milliyetçiliğin altını oymak için girişilen bir sınıf stratejisiydi. Ayrıca Hindular ve Müslümanları bölerek yönetmeye çalıştı. Ne var ki 1906'da Britanya'da liberal bir hükümetin işbaşına gelmesi -kısıtlı bir oy hakkı olan seçimlerle belirlenmiş- az sayıda seçilmiş üyeyi bölgesel yasama meclislerine ekleyerek bir hareketlilik getirdi (Dilks, 1969: 239; R. Moore, 2001: 435-45; krş. B. Porter, 2004: 211-16; Darwin, 2009: Bölüm 5).

Afrika daha fazla çeşitlilik gösteriyordu; ancak kalkınmada daha geriydi. Afrika'nın çoğunu Sudan Siyasi Servisi yönetiyordu; 1952'ye kadar bu servisin tüm çalışanları Britanyalılardan oluşuyordu (Kirk-Greece, 2000: 248-9). 1923'de Nijerya valisi "Çoğu bölgenin barbarlıktan çıkmadığı Nijerya gibi bir ülkede, güçlü ve belirli sınırlar içinde otokratik bir hükümet temel önemdedir" diye görüş bildirmişti (Wheare, 1950: 42). Afrika'da dolaylı yönetimin kuramcısı olan Lord Lugard şunları söyledi:

> Hükümet ideali sadece evrimci yöntemlerle gerçekleştirilebilir ki, bu yöntemler Amerika ve Avrupa demokrasilerini, yani görece küçük bir eğitimli sınıfın çoğunluğun doğal sözcüsü olarak tanındığı temsili kurumlar aracılığıyla yönetimi üretmiştir... Farklı uluslardan tarihçi ve sosyologların hükmü... oy birliğiyle verilmiştir: tam bağımsızlık henüz ufukta görünmemektedir (1922: 193-7).

Sömürge Bakanı Malcolm Macdonald, 1938'de "Sömürge İmparatorluğu'nun bazı kısımlarındaki insanların kendini yönetmesi, nesiller hatta yüzyıllar alabilir. Ancak Afrika'nın en geri halklarına dahi kendi ayaklarında durmayı öğretmek, bu doğrultuda bunları teşvik etmek politikamızın esas kısmıdır" (Marx, 2002: 151) dedi. Bu adamların "geri halklar"ın kendisinden daha farklı bir zaman çerçevesi vardı.

Bazı yetkililer şüpheciydi. Hindistan'da üst düzeybir yetkili olan Sir Alfred Lyall "tarihin hiçbir bölümünde bir ulusun kendini yönetmek ve bağımsızlık için başka bir ulus tarafından eğitildiğini görmedim: her ulus İngilizlerin yaptığı gibi dünyada kendine yer açma kavgası verdi," diyerek 1882 gibi erken bir tarihte olacakları gördü (B. Porter, 2006: 53). Milliyetçiler giderek bir tür özyönetim talep ettiler. Hindistan ajitasyon, grev, ayaklanma ve sonra baskı, ardından daha fazla ayaklanma ve sonunda taviz gibi döngüleri yaşadı. Kongre ve Müslüman Birlik'in her ikisi, 1913'te tam bir özyönetim talep etti. I. Dünya Savaşı, yüz binlerce Hintlinin Avrupa ve Afrika'da İmparatorluk için savaşmasıyla, taleplerinin meşruluğunu artırdı. Kitlesel gösterilerden sonra 1919'da bölge meclislerinde seçilmiş üyelerin sayısı artırıldı ve bazı bölgesel bakanlıklar bunların denetimlerine bırakıldı. General Dyer'ın 1919'da Amritsar'da göstericileri kanlı bir şekilde bastırması, Kongre ve Müslüman Birlik'in kitlesel destek almasına yardımcı olarak istenenin tersi bir etki yarattı. Savaş sırasında Britanyalı erkek azlığı nedeniyle imparatorluğun kamu hizmetlerindeki Hintli görevlilerin oranı 1915'te yüzde 5'ten 1920'de yüzde 10'a yükseldi. Savaş sonrasında gelen Britanyalı göçmenlerinin sayısının çok az olması dolayısıyla bu oran artmaya devam etti. Üst tabakadan çok milliyetçileri güçlendirerek 1939'da yüzde 42'ye ulaştı (Kirk-Greene, 2000: 248-9). 1935'te (yine ayaklanmalara tepki olarak) Britanyalılar yerel düzeyde temsili ve sorumlu bir hükümet önerdiler. Milliyetçiler tam bağımsızlık isteyerek bunu reddettiler. Çoğu Britanyalı İşçi Partili siyasetçi bağımsızlığı destekledi; çoğu

Muhafazakâr, İmparatorluğun henüz uzun bir ömrünün olduğunu düşünüyordu. Ancak Curzon üzgün bir şekilde bundan şüphe etmeye başlamıştı: "Yabancı bir hükümetle asla uzlaşamayacak" olan "yavaşça büyüyen bir milliyetçi hissiyat var. Mevcut güçler ve eğilimler bir bütün olarak birleştirici değil, bölücü". Curzon'ın umudu "aramızda sonsuza dek açılan ırksal yarılma üzerinde süreğen köprüler inşa etme[ye]" dayanıyordu; ancak bazen, bütün bunların daha ne kadar süreceğini merak etmekteydi (Dilks, 1969: 95, 105).

Hinduizm ve İslam direnişe yardımcı oldu. Babür seçkinleri ve tacirlerinin erken direnişi dahi yabancı işgali altındaki Hint devletinin bir tür vatansever savunusu duygusu içeriyordu. Henüz tam gelişmemiş bir milliyetçilik hissi tahakküm altındakilere anlamlı geldi ve çok sayıda mezhep ve tarikattan tek bir Hindu din kültürünün yükselişine yardımcı oldu. Bu his, maddi olarak üstün Britanyalılar karşısında ruhani bir üstünlük iddiasına temel oluşturdu (Bayly, 19965: 345-52; Bayly, 2004: Bölüm 6; Chatterjee, 1993: 121; Ray, 2003). Bu Batıcılık, Britanya okullarında eğitim almış yeni Hint orta sınıfının daha seküler bir modernleşme ve reform ideolojisi geliştirdiği sırada Gandici milliyetçiliği besledi. Asya kolonilerinde muhafazakâr kültürel tepkiler, Britanyalılardan daha modern olma iddiasındaki bir milliyetçiliğe dönüştü (Gelber, 2001: 152-61).

Sınırlı ve eşitsiz olsa da, kalkınma milliyetçi orta sınıfın büyüklüğünü artırdı. İmparatorluğun başarısı, ironik bir şekilde kendi mezar kazıcılarını üretti. İki savaş arası dönemde, Gandi ile Kongre ve Müslüman Birlik kitlesel hareketlere öncülük ettiler. Bunların birliği (Hintliler dini, hizipsel, etnik ve sınıfsal çizgilerde bölünmüş oldukları için) gerçekteki Hint ulusundan çok, ortak baskı ve ırkçılık deneyimine dayandı: çoğu kolonide olduğu gibi.

Sömürgelerde İdeolojik İktidar İlişkileri

19. yüzyılın büyük ideolojik eğilimi ırkçılığın yükselişiydi. Daha erken dönemlerde başarılı imparatorluklar fethettikleri halkları -kendilerinden çok farklı olmayan komşularına doğru genişliyor olmaları sayesinde- kültürel olarak asimile ediyorlardı. Ruslar bunu 19. yüzyılda halen yapıyorlardı; böylece fethedilen yerlilerin çoğunu asimile ettiler. Ancak Batı Avrupalılar deniz aşırı yerlere -dünyanın öbür yarısına- gittiler ve oralarda fiziksel olarak kendilerinden farklı görünürde "yabancı" halklarla karşılaştılar. İçlerinde en belirgini deri rengi olan bu yabancı nitelikleri anlamak için uğraştılar. Yabancıları ırklarına göre ayırdılar; ancak dinleri kendilerine herkesin Adem ve Havva'dan geldiğini öğrettiği için bu ayrım ilkin biyolojik anlamda değildi. İlk başlarda onların yaptığı güç bağlamında bir sınıflandırmaydı. En zayıf ırklar "vahşiler"di, en güçlüleri ize -bunların çoğu "yozlaşmış" addediliyor olsa da- "uygar"dı. Geri kalmışlık için açıklamalar iklim, bölge, kötü yönetim ve dinsizlik

gibi coğrafi ve toplumsal etkenleri vurguluyordu. Ancak Hıristiyanlar en geri kalmışların dahi aklı ve ruhu olduğunu söylüyorlardı; bunlara yol gösterilmesi gerekse de bunlar "bizim kanımızdan"dı. Başta pek çokları ırk farklılıklarının kalıcı olmasının zorunlu olmadığına inanıyordu. Bu durum, tıpkı Aydınlanma değerleri gibi küreselleşmenin evrensel olmasına bir ölçüde destek sunan bir ideolojiydi. Montesquieu zeki bir Fars elçisini ve Voltaire bir Huron Kızılderilisini kendi Fransız toplumlarına eleştirel ve eğlenceli bir bakış atmak için kullandılar. Katzenstein'ın (2010) hatırlattığı üzere uygarlıklar tekil değil, çoğul ve az çok açık uçluydu. Irkçılık, emperyalizm, oryantalizm, Hıristiyanlık ve Aydınlanma fikirlerinin bileşimi farklı yönlerde ilerleyebilirdi.

İspanyollar Aztek ve İnka seçkinlerine din değiştirttiler ve onlarla evlendiler. Birlikte yaşama ve karşılıklı evlilik başlarda Britanya yerleşimcilerinde de yaygındı; ancak kölelik ırkçılığı teşvik etti. Bir beyaz ırka dair ilk kavramlar kendilerini köle "siyahlardan" ayırmak ve sömürülerini haklı göstermek isteyen Amerikan çiftçileri içinde ortaya çıkmış görünür (T. Allen, 1997). Bu tarz ırkçılık henüz, Avrupalıların kendilerine karşı koyan uygarlıklara saygı duyduğu Asya'da görünür değildi. Birbiriyle evlenme, birlikte yaşama ve metres edinme yaygındı. 1780'de Hindistan'da vasiyet bırakan Britanyalı erkeklerin üçte birinin vasiyetlerinde, varisler arasında Hintli eşler veya eş olmayan hanımlar ya da bu bunlarla ilişkiden doğan çocuklar bulunuyordu (Dalrymple, 2002: 34). Ancak 1780'lerde, Doğu Hindistan Kumpanyası karma evlilikleri önleme politikasına geçti ve karma evliliklerin ürünü olan, daha önce ayrıcalıklı muameleye tabi tuttuğu çocukları işten çıkardı. Irkçılık Hindistan'da 1830'larda daha da arttı. Artık, kan ve uygarlığın "neredeyse aynı şey" olduğu "kanın kalibrasyonunun sömürgeci düzen için hayati öneme sahip hale geldi[ği]" düşünülüyordu (Bayly, 1996: 219; Sen, 2002: 143; Collingham, 2001). Birlikte yaşama ve metres edinme artık gayrı ahlaki kabul ediliyordu ve Hıristiyan toplumun dışından yapılan evlilikler kınanıyordu. Irksal katmanlaşma, hepsi de beyaz olduğu için, Avrupalılar arasındaki bariyerleri azalttı. Kolonidekiler arasındaki sınıf bölünmeleri artık anavatanda olduğundan daha az önemliydi. Britanyalılar ayrıca hem maddi hem de ahlaki gelişme kavramları getirdiler. 18. yüzyıl Britanya'sı hızla gelişiyordu ve tersine, Hindu ve Müslüman toplumlar olduğu yerde duruyor ya da çürüyor gibi görünmekteydi. Hintliler düzeltilemez ölçüde tembel ve yozlaşmış olmakla suçlanmaktaydı.

Irkçılık Britanya'da henüz aynı ölçüde güçlü değildi. "1833'te, Avam Kamarası'nda Britanya'da köleliğin kaldırılması hakkında yapılan son görüşmelerde, hiçbir parlamenter Afrikalıların herhangi bir ırksal yetersizliği olduğunu iddia etmedi ya da buradan yola çıkan bir görüş ileri sürmedi" (Drescher, 2002: 81). Hindistan'da dolaylı yönetime duyulan ihtiyaç ırkçılığın altını oyuyordu. Macaulay "bizimle yönettiğimiz milyonlar arasında tercümanlık yapabilecek bir sınıf oluşturmak için elimizden geleni yapmalıyız; soy

ve renk bakımından Hintli zevk, fikir, söz ve anlayış bakımından İngiliz olan bir sınıf" diyordu (Young, 1957: 729). Britanyalılar soyluların, Brahmanların ve diğer saygın kişilerin oğullarına İngilizce eğitim verdiler ve kendi sınıf ayrımlarını Hint toplumunun geleneksel statülerine uyarladılar. Hintli seçkinler uygar görünüyorlardı; Hintli köylüler öyle görünmüyordu. Racalar, Brahmanlar, Müslüman eşraf "kast temelli toplumun seçkin önderleri" haline geldikçe Britanya sınıfı ve Hindistan kastı bütünleştiler (Cannadine, 2001: Bölüm 4). Yerliler arasındaki farklılıklar Afrika'da daha az görünse de, Britanyalılar bunu da kullandılar. Prensler, yüksek tabaka aileler, şefler ve diğer önemli kişilere gücün yanısıra üniformalar, payeler, madalyalar ve unvanlar verildi. Dolaylı yönetim ırkçılığı kamusal alanda sınırlandırarak, ırkla sınıfı bağdaştırdı.

Ancak Britanyalılar birbirine rakip iki yerel seçkin grubu geliştirdiler: geleneksel seçkinler ile daha alt kademe yönetime sınırlanmış ve daha kötü davranılan yeni eğitim görmüş avukatlar, profesyoneller, yöneticilerden oluşan bir orta sınıf. Afrikalıların huzursuzluğu bir bütün olarak halka hitap eden, yerliler arasındaki sınıfsal bölünmeleri görmezden gelen popülist bir milliyetçiliğe dönüştü. Britanyalılar bunları küçümser göründüler. "Soyluları"ı uygar, savaşçı ve erkeksi "doğal liderler" olarak görmelerine karşın, kamu görevlilerine "yumuşak ve efemine" anlamında aşağılayıcı bir terim olan *babus* adını taktılar ve İngilizceyi aşırı düzgün ve resmi konuşmalarıyla dalga geçtiler. Afrika'nın kalıtsal şefleri "misyon oğlanlarına" üstün tutuldu. Sudan'da bu ikinci gruba Avrupa usullerini taklit eden "Effendiler" ve (aslında kendilerinden yaşça daha küçük olan) Britanyalı "adam"ların emrinde çalışan "oğlan"lar olarak anılıyordu. Irak'ta Britanyalılar "bozulmamış soylular" olan kabile şeflerini "güvenilmez" şehirli milliyetçi avukat ve politikacılara tercih ediyorlardı (Burroughs, 2001: 181-2; Cell, 2001: 243; Sharkey, 2003; Dodge, 2003: 4 ve 5. Bölümler). Bu dolaylı yönetimin bozulup böl ve yönete dönüşmesiydi; yani ulusa karşı sınıf.

Irkçılık Hindistan'da özel alana hâkim olmaya devam etti. Britanyalılar ve yerlilerin özel hayatları ayrı kaldı; kast ve dini engeller bunu pekiştirdi. Hindu saflık kavramı kimin kimle evlenebileceği ve yemek yiyebileceğini merkeze almıştı; temiz olmayanlarla bir temas söz konusu olamazdı. Bu kendi alanları olduğundan, kadınlar özel hayattaki ayrımcılığı güçlendirdi. Yüksek statülü Hindu ve Müslüman kadınlar, Avrupalılar tarafından her gün aşağılandıkları kamusal alandan denetleyebilecekleri ve Batılılara karşı ruhsal üstünlüklerinin ete kemiğe büründüğünü söyledikleri özel alana doğru çekildiler (Chatterjee, 1993: 122-30). Britanyalılar, Hintli ve Müslüman kadınların tavırlarına ve kıyafetlerine "vücudu kapatma"yı soktular. Rahat Hint giysileri terk edildi. Yerlerini baştan aşağı düğmeli, kafasında başlıklı bilgisiz bey ile onun kabarık etekli, korseli hanımı aldı. Beden ve çevre arasına bir "his duvarı" örülerek rahatlık katı bir formelliğe tabi kılındı (Collingham, 2001). Yerlilerin sosyal kulüplere girişine izin verilmedi ve Avrupalı kadınların yoksullar arasın-

da, esas ülkelerindeki pek çok kadının yaptığına benzer, sosyal çalışmalar ve hayır işleri yapması tasvip edilmedi. Yabancıyla evlenme daha seyrek hale geldi. Britanyalı erkekler için Hintli kadınlarla ilişki yaşamak 1900 itibarıyla artık bir tabu haline gelmişti. Afrika'da Britanyalılar (ve Fransızlar) karışık evliliğe karşı kanunlar çıkardılar. (Yerleşimci Hindistan'daki ve yerleşimci bölgeleri dışında) Afrika'daki Britanyalıların pek azı buradaki ikametlerini sürekli olarak gördüler; eğer bunu karşılayacak paraları varsa çocuklarını Britanyalı okullarında eğittiler. Merkez ve çevre arasındaki gidiş gelişleri bunları, çocuklarının Hintlilerin alışkanlıklarını benimsemesinden korkan, "imparatorluk uğruna çile çeken" kültürel melezler haline getirdi. 300 milyon Hindu ve Müslüman arasına yerleşmiş küçük beyaz cemaatin güvensizlikleri ilişkilerin iyi olmasına katkı sunmuyordu (Procida, 2002: 97-100, 195-8; Buettner, 2004).

19. yüzyılın sonlarında biyolojik ırkçılık arttı. "Irksal bozulma" durağan ve geri kalmış toplumları açıklar görünüyordu. Pervasız cinsellik ve melezleşme engellenmeli ve ataerkil modeller eklenmeliydi. Askeri bakımdan Avrupalılardan daha zayıf olan uygar ırklar "efemine", daha geri kalmış olanlar "çocuksu"ydu. Hindistan'da üst düzey bir Britanyalı görevli olan Sir Lepel Griffin ırkçılıkla ataerkilliği müthiş bir şekilde bütünleştiriyordu:

> Kadınları kamusal yaşam ve gerektirdiği sorumluluklar için yetersiz kılan karakteristikler kendi cinslerine içkindir. Bir kadın için maskülen olmak en kötü suçlamayken kadınsı olmak en yüksek övgü olduğundan, bu karakteristikler onur vericidir. Ancak Bengallilerde olduğu gibi erkekler kadınlara özgü karakteristiklere sahip olduklarından dolayı siyasi yaşama katılma hakkından mahrum kaldıklarında, elde ettikleri ya da korudukları bu tür özgürlükler için savaşan daha güçlü ve cesur ırklar tarafından kınanmaya hazır olmalıdırlar (Sinha, 1995; krş. Sen, 2002; Staler, 2002: 78).

Ataerkil ırkçılık dolaylı yönetimi ayrılmış bir apartheide dönüştürme eğilimindeydi. Afrikalı yerliler daha ilkel kabul ediliyorlar; ancak Hıristiyanlığa geçiyorlardı. Bu nedenle, sosyal Darwinizm hiçbir zaman Lamarckçılığın ve Hıristiyanlığın gelişme kavramlarına baskın çıkamazdı. Kuramsal olarak, ırksal farklılıklar Hıristiyanlaşma ve kalkınma aracılığıyla aşılabilirdi. Misyoner okulları okuryazarlık da sağlıyorlardı ki, muhtemelen imparatorluğun esas faydası da buydu. Misyonerler Müslümanlar, Hindular ve Budistler arasında daha az başarılıydı. Romalılar rakip bir kurtuluş dinine sahip büyük bir halkı fethetmiş olsalardı; onlar da sorun yaşarlardı. Küçük bir dinle, Yahudilerle dahi başları yeterince derde girmişti.

Özel hayattaki ırkçılık yerliler için emperyalistlerle özdeşleşmeyi zorlaştırıyordu. Bunların pek çoğu Britanya uygarlığınca cezp ediliyor; ancak beyazlar tarafından toplumsal ve ırksal olarak itiliyorlardı. Bazıları sadıktı; çünkü ayrıcalıkları Britanyalılara dayanıyordu. Ancak yeni orta sınıfın gerek özel ilişkilerinde gerek genel düzeyde deneyimlediği ırkçılık, Britanya ve Fransa

imparatorluklarını Romalıların ya da Han Çinlilerinin izlediği kültürel asimilasyon rotasından alıkoydu. Ekonomik, siyasal ve askeri iktidar ilişkilerinin hepsi ırkçılığın oluşmasına katkı sunduysa da, başlıca etki ideolojiden - Britanyalıların, uygarlıkların farklı düzeylerde olmasına geçerli Britanyalı ideolojilerinin süzgecinden geçirilmiş bir açıklama bulma arayışından- geldi. Irkçılığın en büyük önemi etkisindeydi; çünkü emperyalistlerin benimsemesi gereken son ideoloji ırkçılıktı! Sömürgeleştirilenlerin Britanyalı (veya Fransız) hissedememesi ya da Britanyalı kabul edilememesi etnik kimlikler üstü sınıf ittifakı projesinin sonunu getirecekti; özellikle de ekonomik kalkınma ve siyasal temsilin önünün açılmaya başladığı ve bu sayede orta sınıf milliyetçiliğinin yayılmakta olduğu bir sırada. Avrupa emperyalizmi ölümcül bir çelişki içeriyordu: ırkçılık ideolojisi beyaz sömürgecilerin birliğini artırıyor ama yerliler nezdindeki meşruiyet kaybı bunun getirdiğinden fazlasını götürüyordu. Irkçılık imparatorluğun intiharıydı.

Genel olarak imparatorluk yerlilere yaramadı. Ordunun, siyasal ve ekonomik iktidarın üst kademeleri Avrupalıların elindeydi. Bu durum, giderek daha da ırkçılaşan ve özel alanda kamusal alanda olduğundan daha yoğun olan bir ideoloji tarafından destekleniyordu. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, yerliler buna içerlediler ve bir süre sonra karşı koydular. Bütüne baktığımda, emperyalizm yanlısı bir coşkudansa kolonyalizm sonrası olumsuzculuğa daha yakın bir yere çıkıyorum. Yeni sömürgeler kan ve demirle alındı. Pasifleştirme sonrasında yerlilerin ödediği bedel azaldıysa da çarpıcı bir fayda da pek görülmedi. Dünya Britanyalılara imparatorluğundan ziyade tarımsal ve sınai devrimleri, bilimleri ve botanikleri için teşekkür etmeli. İmparatorlukları diğerlerine kıyasla daha yumuşak olsa da, bu imparatorluk hiç olmasa dünya daha kârlı çıkardı. Dünya tek bir dünya sistemine doğru ilerlemektense parçalanmış olarak kaldı. Kıtalar arası bütünleşme büyük ölçüde dünyanın beyaz halkları için ayrılmıştı.

İmparatorlukların Zayıflaması

Britanya İmparatorluğu'nun en geniş haline ulaşması 400, çökmesiyse sadece 40 yıl aldı. Avrupa üstünlüğü kısa ömürlü oldu; deniz aşırı imparatorlukların bütünleştirilmesi zordu. Beyaz yerleşimciler temsili hükümetler talep ettiler ve başka yerlerde de ırkçılık asimilasyonu engelledi. İki dünya savaşı nihai suikastçilerdi. Hindistan Britanyalılara yardım için ilkinde 1.2 milyon ve ikincisinde 2 milyon asker gönderdi. Askeri katılım Britanya'nın kendisinde de olduğu gibi siyasal talepler üretti. Bunlara cevaben zımnen savaş sonunda özyönetim reformları yapılacağı vaat edildi. Bir Hint milliyetçisi erken bir coşku içinde ilk savaşın "tarihi elli yıl ileri götürdü"ğünden söz ediyordu. 1917'de "ılımlı düşüncenin daha da düşmanca hale gelmesini önleme" arayışındaki liberal Hindistan Bakanı Sör Edwin Montagu "sorumlu hükümet"

vaat etti (B. Porter, 2004: 232-4). Savaşın sona ermesi, cesaret kazanmış terhis edilmiş askerlerin, kolonilerde milliyetçi hareketler oluşturmak üzere öğretmenlere, avukatlara, sendikacılara, kamu görevlilerine eklenmesini sağladı. Japonya'nın yükselişi Asya halklarında direnişi güçlendirdi. 1917'de Başkan Wilson, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa "her halkın altında yaşayacağı egemenliği seçme hakkına sahip olmasını" sağlamak için girdiğini ilan ettiğinde hepsi heyecanlandı. Aynı yıl kolonyalizm karşıtı Bolşevikler, Rusya'da iktidarı ele geçirerek bütün dünyada diğer radikal milliyetçilere ilham verdi.

I. Dünya Savaşı, Almanya'ya yenilgi getirdi ve bu ülkenin hayli küçük imparatorluğunu da kaybetmesine yol açtı. Aynı savaş Britanyalılara ve Fransızlara ise zafer getirdi; bunlar kendi daha büyük imparatorluklarında çalkantılı savaş sonrasını baskının ve yerel seçkinlere pragmatik şekilde uyum göstermenin bir karışımıyla karşıladılar. Amerika'nın kolonilerindeki yönetim daha da yumuşaktı. Japonya da savaşta muzafferdi ve 4. ve 12. bölümlerde ele alacağım üzere daha doğrudan yönetilen bir imparatorluk için bastırdı. Ancak beyaz dominyonlar ve İrlanda bir tarafa bırakılırsa, Avrupa imparatorluklarında yerlilere verilen rüşvet asgari düzeydeydi. Kaybeden güçlerin bazı kolonileri ellerinden alınıp kazananlara verildiği için savaş sonrası anlaşmalar yeni bir ihanet anlamına geliyordu. Woodrow Wilson kendi kaderini tayin hakkını destekleyen bir ifadeyi Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne koyamadı. Japonya ise -Wilson dâhil- kimseyi ırkların eşitliği maddesine ikna edemedi. Böyle bir madde hem imparatorluklar hem de Wilson'ın Demokrat Parti'sini tehdit ediyordu. Büyük güçler emperyalizmi su üstünde tutma konusunda birlik oldular.

Savaş sonrasında olanlar, kolonilerdeki milliyetçilerin büyük oranda kendilerini ihanete uğramış hissetmelerine neden oldu. Çok sayıda değillerdi; ancak imparatorluklar kendi mezar kazıcılarını yaratıyorlardı. Yerliler daha iyi eğitimli ve daha kentli hale geldikçe, imparatorlukların resmi ideolojilerinin -Britanya söz konusu olduğunda liberalizm ve Fransa söz konusu olduğunda seküler cumhuriyetçilik- daha fazlasını özümsediler. Bu ideolojilerle ve gerçek dünyadaki sömürü ve imparatorlukların ırkçılığı arasındaki tezat sarsıcıydı ve direnişe yönlendiriciydi.

Hava kuvvetinin, bir yandan bu kuvveti kullanan tarafının kayıplarını minimumda tutarken bir yandan da etkin ve ucuz bir baskı aracı sağladığı anlaşıldı. 1920'de Britanya, Arap-Kürt ayaklanması ile karşılaştığında Iraklı asi köyler bombalandı ve hardal gazına boğuldu. Bu yıkıcıydı, çoğu köy liderini teslim olmaya zorladı. Bombalamaların yol açtığı can kayıplarıyla ilgili haberler nihayet duyulduğunda Sömürgeler Bakanı Winston Churchill cüretkârca "gaz kullanımı hakkındaki bu hassasiyeti anlamıyorum. Uygar olmayan kabilelere karşı enerjik bir terör yaymak [için] zehirli gaz kullanılmasını şiddetle destekliyorum" diyordu. Hava kuvveti Britanyalılar için "yarı-uygarlar" karşısında kullanılacak "açık şekilde ahlaka uygun bir toplumsal denetim aracı" olarak görülüyordu. *Risk aktarma militarizmi*ni, yani riski kendi kuvvetlerinden

düşmanın asker ve sivillerine aktarma anlayışını önceden haber vermekteydi. Ancak bombalama bittiğinde Britanyalılar dolaylı böl ve yönet politikasına dönmek zorunda kaldılar. Kendilerinden önceki Osmanlı İmparatorluğu ve günümüzdeki Amerikalılar gibi. Britanyalılar yüzlerini Suriyeli Haşimi ailesinden boşta ve sürgünde bir kral olan Faysal'a döndüler ve onu tahta oturttular. Şii, Kürt ve Sünni köylüleri yönetmek için onun kentli Sünniler arasındaki destekçileriyle kabile şeyhlerinin bir karışımına bel bağladılar (Dodge, 2003: Bölüm 7). Yaptıkları, daha sonraları Saddam Hüseyin ve Amerikalılar tarafından olgunluğa vardırılan etnik/dinsel baskının tohumlarını atmaktı.

Ancak Batıda imparatorlukların yakında ortadan kalkabileceği genel hissi boy gösterdi. İlk başta Aydınlanmadan ve Amerikan ve Fransız Devrimlerinden türetilmiş olan değerler, emperyal ve ırksal baskı ışığında küresel olarak yeniden yorumlanıyordu. İmparatorlukların ana ülkelerinde dahi bu durum, ideolojik rahatsızlığa yol açıyordu. İki savaş arası dönemde sadece Japonya ve İtalya sömürge edinmeye devam ediyorlardı ve yaptıkları kıyım daha öncekilerden kötü olmadığı halde yaygın biçimde kınanıyordu. Liberaller ve sosyalistler giderek imparatorluğu sadece göreli olarak barışçılsa ve kalkınmaya yol açıyorsa kabul edilebilir görmeye başladılar. Yerli halkları uygarlaştırma ve asimile etme idealleri yayılıyordu. Asimilasyon idealleri 20. yüzyılın başında Fransız imparatorluk yöneticileri arasında yayılmıştı; ancak bu durum, Fransa nüfusundan daha fazla Afrikalı Fransız yaratacaktı. Kuşkusuz Fransızlar için bu kabul edilebilir değildi. Bu nedenle, asimilasyon sadece eğitimli ve *métis* [melez, ç.n.] azınlığı hedef aldı. Daha geniş siyaset dolaylı yönetimin Fransızca karşılığı olan *association* (ortaklık) terimine kaydı. Müslüman bölgelerde Fransız imparatorluğu, böl ve yönet uygulayıp, bazı emirlere, tarikatlara ve mezheplere dayanarak başka bazılarını baskı altına aldı (Betts, 1961; Conklin, 1998; D. Robinson, 2000). 1920'lerde Fransız ve Britanyalı sömürge görevlileri daha fazla kalkınma fonu için lobi yaptılar; ancak hükümetler daha fazla para ayıramayacaklarını söylediler. Retorik daha kolay geldi ve Britanya İmparatorluğu'nun "özgürlük, hoşgörü ve ilerleme"yi barındıran bir "*Commonwealth*" olduğu ilan edilmişti (B. Porter, 2005: 312). İmparatorluk artık şirin olmak zorundaydı ki, bu zor bir istekti. Sonunda, ırkçılık nedeniyle güçlenen milliyetçilik zafer kazanacaktı. 1939'da emperyal boyunduruktan kurtulmak için daha uzun bir süre gerekeceği düşünülüyordu. Ancak sonra II. Dünya Savaşı geldi ve bütün bunlar bir anda tamamen sona erdi.

3
Amerika ve İlerici Dönemdeki İmparatorluğu, 1890-1930

Amerika Birleşik Devletleri, II. Dünya Savaşı sonrasında dünyaya hâkim hale geldiğinde, kurumları küresel bir önem kazandı. Bu nedenle, bu ciltte bunlara büyük bir dikkat gösteriyorum. ABD, bugün güçlerin en kapitalisti ve geride kalan tek emperyal güç ve her iki durumun da önemli küresel yansımaları bulunuyor. Bunu açıklamak için başvurulan en yaygın kalıp, ABD'nin diğer bütün ülkelerden tamamen farklı olduğu iddiası anlamına gelen *Amerikan istisnacılığı*. Daha sonraki bölümlerde bu farkın tek bir boyut -ırk- hariç büyük ölçüde abartıldığını göreceğiz. Ancak genel olarak bu kalıp günümüzde, geçmişte olduğundan daha iyi işlemektedir. Bu bölümde, Batılı emperyalistler kulübüne katılırken dahi içeride ayırt edilir bir ilerici reform hareketi ile uğraşmakta olan Amerika Birleşik Devletleri'ni hem içeride hem dışarıda inceliyorum. Oldukça karışık bir hikâye bu.

Amerikalılar emperyalist olarak adlandırılmayı sevmezler. Kurucu Babalar ve Anayasa dünya için özgürlüğün ışığını yakmamış mıdır? Amerika Birleşik Devletleri faşizm, komünizm ve diğer imparatorluklara karşı savaşa önderlik etmemiş midir? ABD'nin imparatorluğa değil özgürlüğe ilham kaynağı olduğu, dışarıdaki girişimlerinin diğer halkların da özgürlüklerini kazanmasına yardımcı olduğu, bunun emperyalizm değil "Wilsoncu müdahalecilik" olduğu söylenir. Amerikalılar imparatorluk olduklarını inkâr ederler; çünkü Amerika Birleşik Devletleri işe önce kendi kıtası içinde bir imparatorluk elde ederek başlamış, sonra kendi yarı küresinde bir imparatorluk elde etmiş ve son olarak neredeyse küresel bir hâkimiyet sağlamıştır. Kıtasal aşamadan sonra üç emperyal çıkış olmuştur: birincisi 1898 sonrasında, bir diğeri 1945 sonrasında ve başarısızlığa uğrayan üçüncüsü 21. yüzyıl dönümünde gerçekleşmiştir. Bu bölümde, ben 1898 çıkışına odaklanıyorum. Amerika'nın Doğu Asya'daki müdahalelerini bu bölümde ele almıyorum. Onlara Çin ve Japonya'ya

odaklanan bölümlerde bakacağım. I. Dünya Savaşı'ndaki Amerikan varlığı 5. Bölüm'de tartışılacaktır.

Emperyalizmin Birinci Aşaması: Kıtasal İmparatorluk, 1783-1883

Bu ilk aşamada beyaz Amerikalılar bugün kıtasal Amerika Birleşik Devletleri olarak bilinen kıta alanını fethettiler ve buraya yerleştiler. Devletler bugün tek bir ülke olarak bütünleşmiş olduğundan bu emperyalizm olarak görülmez. Gerçekten de 19. yüzyılın sonunda "imparatorluk" kelimesi deniz aşırı fetihler için ayrılmıştı. Ancak aslında aşamaların en korkuncu kıta Amerika'sı aşamasıydı zira bu aşama 4-9 milyon yerli sakinin yüzde 95'inden fazlasını mülksüzleştirip öldürmüştü. Yerlilerin çoğunluğu hastalıktan öldü; ancak bu ölümler duygudan yoksun bir kayıtsızlıkla karşılanıyor ve kasten öldürme dalgaları ile iç içe geçiyordu. Etnik kırımın ve soykırımın hızı ABD, Britanya'dan bağımsızlık kazandığında ve California ve Güneybatı, İspanya ve Meksika'dan gasp edildiğinde arttı. Bu hızlanmanın benzerleri beyaz yerleşimcilerin kendi yönetimlerini kurdukları dönemlerde Avustralya'da ve daha küçük bir ölçekte Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'da da gerçekleşti. Yerleşimciler neredeyse her yerde sömürgeci ya da kilise otoritelerinden daha ölümcüldü; *de facto* olarak kendi kendilerini yönetir hale geldikleri ölçüde daha fazla insan öldürdüler. Bütün bunları *Demokrasinin Karanlık Yüzü: Etnik Temizliği Açıklamak* (2005: bölüm 4) içinde belgeledim. Amerika Birleşik Devletleri için bu aşama normal yerleşimci sömürgeciliğiydi; yani yerliler olmaksızın toprağı ele geçirmek. Wilsoncu ya da insani hiçbir yanı bulunmuyordu. Aydınlanma değerleri pek ortada yoktu; ancak bu ölçeği dışarıda bırakılırsa istisnai de değildi. Yerleşimciler aynı zamanda Afrika'dan köleler ithal ettiler. Britanya İmparatorluğu'nda 1833'te kölelik kaldırıldıktan sonra ABD köleliğin (Afrika'nın kendisi dışındaki) esas yuvası haline geldi. Böylece ırksal bir hiyerarşi oluşturuldu: uygar beyazlar en tepede yer alıyordu, sonra yoz Latinler, sonra Afrikalı Amerikalılar, sonra da Yerli Amerikalılar geliyordu. Bu hiyerarşinin, yarıkürede benzer ırksal gruplarla karşılaşan ABD emperyalizminin ikinci aşamasına da etkileri oldu.

1883 itibarıyla, Pasifik'e erişilmiş ve toprakların sınırına gelinmesiyle ilk emperyal aşama sonlanmıştı. Hiçbir ana güç Amerika Birleşik Devletleri'ni tehdit etmedi. Yarıküredeki en büyük rakip Britanya İmparatorluğu'ydu. Ancak Britanya düşman değildi ve ABD'nin Anglosakson kimliğini paylaşıyordu. Amerika'nın, diğer güçleri yarıküreye müdahalede bulunmamaları konusunda uyaran 1823 Monroe Doktrini ancak Kraliyet Donanması'nın yardımıyla uygulanabilmişti. ABD henüz dışarıda yayılmacı değildi. Kongre savaş vergisi çıkarmayı kabul etmezdi ve İçsavaş dönemindeki devasa sapma dışında ordu küçüktü; sadece Kızılderilileri, Meksikalıları ve grevdeki işçileri yıl-

dırmaya yönelikti. 1881'de donanma sadece 50 gemiden oluşuyordu ki, bunların çoğu devri geçmiş gemilerdi. Dışişleri esasen ticarete odaklanmıştı; ticaretin çoğu da yabancı gemilerce gerçekleştiriliyordu. Belki de Amerikan emperyalizmi sona ermişti. Bu ülke Avrupa Birliği'nin 19. yüzyıldaki bir dengiydi, nitelikliydi fakat zararsızdı.

1880'lerden I. Dünya Savaşı'na kadar olan bu dönemde Amerikan istisnacılığı kalıbının odağında Amerika'nın Avrupa ülkelerine kıyasla sergilediği varsayılan iki iç fark vardı: sosyalizmin yokluğu ve devletin zayıflığı. Werner Sombart'ın kitabı *Birleşik Devletler'de Niye Hiç Sosyalizm Yok*? (1976) ilk farklılığın klasik ifadesiydi. Sombart Amerika'yı kendi anavatanı Almanya ile karşılaştırdı. Amerika'da çok az sosyalizm varken Almanya'da bolca bulunuyordu; ancak Amerika Birleşik Devletleri değil Almanya istisnaydı. Başka hiçbir ülkenin bu kadar büyük bir Marksist hareketi bulunmuyordu. İsveç, Danimarka ve Avusturya gibi ülkeler daha sonra daha ılımlı Marksist partilere sahip oldular; ancak bunlar karşılaştırma için uygun değillerdi. ABD'ye ilkin Britanya Adalarından gidenler yerleştiği için, Almanlar ve İskandinavlardansa Birtanyalılar ve İrlandalılarla daha fazla kültürel ve kurumsal benzerlik görmeyi bekleyebilirdik. Kendileri de Anglofon yerleşimci toplumları olan Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda ile daha fazla benzerlik bekleyebilirdik. Ancak Anglofon toplumların hiçbiri kayda değer bir sosyalizme şahit olmadı ve bunların emek hareketlerinin hepsi Marksizmi açık açık reddettiler (Bosch, 1997, McKibbin, 1984). Amerika Birleşik Devletleri sosyalizmin yokluğu açısından benzer ülkelerle karşılaştırıldığında istisna teşkil etmezler. Ancak Sombart'ın sorusunu yeniden biçimlendirebiliriz; çünkü ABD zaman zaman diğer Anglo ülkelerden farklılıklar gösteriyordu. Diğer Anglosakson ülkelerde eski liberal geleneği yeni ortaya çıkan emek hareketiyle birleştirerek bir Liberal-İşçi (*Lib-Lab*) siyaseti gelişti. Lib-Lab siyasetini yürüten sosyalist olmayan işçi partileri Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda'da hükümet oluşturacak kadar güçlülerdi. Kanada ve İrlanda ancak koalisyon hükümetlerinde küçük ortak statüsü kazanan küçük işçi partilerine sahip oldular. Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nde asla önemli bir işçi partisi olmadı. Bu bağlamda, Anglosakson ülkelerin en aşırısı oldu. Bu duruma uygun istisnacılık sorusu "Neden lib-lab geleneği yok?" olabilirdi ama Yeni Düzen döneminde Amerika'da da lib-lab kendini gösterdi.

Amerika Birleşik Devletleri, zayıf bir devlete sahip olma bağlamında istisnai miydi? Mutluluk verici bir şekilde, tıpkı diğer Anglosakson ülkeler gibi, yöneticinin tebaasına/vatandaşlara rutin bir şekilde danışmadan emirler yayımlama kapasitesi, yani *despotik iktidar* bağlamında zayıftı. Amerikan anayasası açık amacı bir monark/diktatörün ya da çete iktidarının oluşmasını engellemek üzere kurumlar tasarladı. Güçleri ayırarak federal devlet ve yerel yönetim arasında, yürütme, yasama ve yargı organları arasında, yürütme içinde

seçilmiş ve atanmış görevliler arasında ve yasama içinde Senato ve Temsilciler Meclisi arasında böldü. Güçler ayrılığının kapsamı modern devletler açısından istisnaidir.

Ancak ABD'nin *altyapısal iktidarı*, devletin kendi bölgelerine nüfuz etme ve emirleri yerine getirme kapasitesi federal düzeyde dağıtılmış olsa da, düşük değildi. Bunu federal, eyalet ve yerel olmak üzere bütün düzeylerde devlet tarafından kullanılan GSMH oranları bağlamında kabaca ölçebiliriz. Bu ölçüye göre 19. yüzyıl ABD yönetimi, ordusunun küçüklüğü nedeniyle büyük Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldı. Devletlerin sadece sivil harcamalarını dikkate alacak olursak, aradaki fark çok daha küçüktü; Amerikan devleti bütün düzeylerde GSMH'nin yüzde 7'sini kullanırken, Büyük Britanya yüzde 8, Fransa yüzde 9 ve Almanya yüzde 10'unu kullandı (Mann, 1993: Tablolar 11.3-11.4). Altyapısal iktidarı bağlamında gücü amaçları için yeterliydi (Novak, 2008) ve Leviathan uyanıyordu.

İkinci Sanayi Devrimi

Büyüklüğü, doğal kaynaklarının bolluğu, ılıman iklimi ve yerleşimcilerinin Avrupalılar olması dikkate alındığında Amerika Birleşik Devletleri her zaman büyük bir ekonomik güç olmaya adaydı. Kaynaklarla dolu verimli topraklar ve minerallerden oluşan, herhangi bir yağmacı kuvvetten binlerce mil ötede bir kıtadaydı ve bütün diğer güçlerden daha büyüktü. İlk zamanlardan başlayarak, Amerikalılar daha iyi beslendiler, daha sağlıklı ve uzunlardı ve Avrupalılardan daha fazla yaşadılar ki, bütün bunlar ülkeyi göçmenlerin gözünde en çekici hedef yapıyordu. İlkin Britanya adalarından ve Kuzeybatı Avrupa'dan, daha sonra Avrupa'nın geri kalanından, Latin Amerika'dan ve Asya'dan milyonlarcası geldi. Göçmenler, arkalarında bıraktıklarından daha genç, daha eğitimli ve daha girişimciydiler. Bazı durumlarda kovuşturmalardan kaçan çalışkan bir cemaatin topyekûn göçmesi söz konusuydu; Püritenler ve Yahudiler ile Küba, İran, Vietnam gibi 20. yüzyıl devrimlerinin kaybeden orta sınıfları gibi. Bu durum, Yeni Dünya'nın vaadi dini hoşgörüyü, siyasal özgürlükleri ve ekonomik girişimi birleştiren bir özgürlüktü. Sivil ve politik özgürlük ile kapitalizmin birlikteliği yeni göçmen dalgalarına seslenmeye ve Amerikan ideolojisinin karakteristik unsuru olmaya devam etti.

Böylesi bir beşeri sermayenin bu doğal bolluk ortasında yeşermesi için gerekli olan, doğal ve beşeri kaynakları sömürmeye yardım edecek, böyle az nüfuzlu bir kıtada iyi iletişim sağlayacak ve göç kanallarını açık tutacak bir yönetimdi. Böylece bol doğal kaynakları ve ithal edilen sermayeyi makineleşmek ve emek üretkenliğini artırmak üzere kullanarak emek kıtlığının üstesinden gelinebilirdi. Vasıflı emek kıtlığı, transfer edilebilir parçalar gibi endüstriyel tekniklerin standardizasyonuna itki oluşturdu. Bu da daha sonra teknolo-

jinin endüstriler arasında transferini ve emeğin vasıfsızlaşmasına dayalı kitlesel üretimi sağladı. Devletin jeoloji kurumları doğal kaynakları açığa çıkardı ve hükümet, bakir olduğu kabul edilen toprakları sömürülmek üzere hibe etme gücüne sahipti. Sermaye çoğunlukla Britanya'dan geldi; çünkü getiri oranı yüksekti ve Britanyalılar akraba gibiydiler. ABD doğanın kaynaklarının en büyük yağmacısı olarak, atığı dipsiz bir kuyu gibi düşünülen doğaya geri gönderilen sanayiler geliştirerek sınaî dönemde biricik bir avantaja sahip olmaya başladı. Amerika üretim zinciri boyunca doğal kaynakların kullanımında aşırı derecede müsrifti (Abramowitz ve David, 2001: 42-4). Bu durum, bir Amerikan erdemi olarak görülmeye başlandı; şimdi ise bir kusur olarak görülüyor. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, 1910 itibarıyla, en kalabalık ve en büyük endüstriyel ulustu. Büyük bir askeri güç haline gelmesi kaçınılmaz değildi; daha ziyade konjonktürün ürünüydü.

Federal hükümet posta, telgraf ve telefon gibi iletişim altyapılarını sübvanse etti ve düzenledi (John, 1997); eyaletler ve yerel otoriteler demiryolları ve kanallara sponsor olup bunlar için toprak bağışladılar. Bu *laissez-faire* değildi. 1882'ye kadar göçmen kısıtlamaları yoktu. Daha sonra Ellis Adası'yla, Asyalıları Dışlama Yasalarıyla ve Güneybatı sınırıyla ilişkili sınırlamalara karşın göç politikasının açıklığı büyük oranda sürdü. Beşeri sermaye eğitim ve kamusal sağlık önlemleri aracılığıyla beslendi. 1890 itibarıyla ABD eğitim harcamasında ve ilk ve ikinci öğretimdeki çocukların oranı açısından en üst kademedeki ülkeler arasındaydı (Lindert, 2004: Bölüm 5). 1862'den sonra, "tarım ve mekanik beceriler gibi öğrenim alanlarında eğitim verecek" üniversitelerin kurulması için arazi tahsis edildi. Devlet görevlilerinin sayısının oransal büyüklüğü bakımından yapılan sıralamada, eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler de işin içine katıldığında, Amerika Birleşik Devletleri 14 ülke arasında sırasıyla Britanya ve Hollanda'dan sonra üçüncü geliyordu (Tanzi ve Schuknecht, 2000: 25-6).

ABD'nin 19. yüzyıldaki hızlı kentleşmesi, tıpkı sanayileşen diğer ülkelerde de olduğu gibi, esasen bulaşıcı hastalıklar dolayısıyla ölüm oranlarında bir artışa neden oldu. 1890'larda şehir yönetimleri su kaynaklarının korunmasını, filtrelenmesini ve klorlanmasını iyileştirdiler. Ayrı kanalizasyon sistemleri kurdular. Hastanelerde hijyeni artırdılar. Sütün pastorize edilmesini ve et güvenliğini standart hale getirdiler. 19. yüzyılın son üçte birlik bölümünden II. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde şehirlerde ölüm oranlarında görülen düşüşün aşağı yukarı yarısı bunlarla ilişkilidir. İyileşmenin diğer yarısı ise satın alma gücünü artıran ve beslenmeyi geliştiren ikinci sanayi devrimince sağlanmıştır. Sonuç daha sıkı çalışabilecek ve daha iyi düşünebilecek, daha sağlıklı ve daha uzun bir nüfustu (Floud vd, 2011). Kalkınma bağlamında Novak'a göre (2008: 758) "devletin izi her yerdeydi". Yönetimin altyapısal iktidarı, kıta büyüklüğündeki bu ülkenin her köşesine nüfuz etti. Federal dü-

zeyde küçükse de devlet altyapısal olarak zayıf değildi. Küresel rakipleri entegrasyonu daha zor, uzaklara yayılmış denizaşırı imparatorluklar olduğundan, arazilerin bütünü bakımından Amerika'nın altyapısal iktidarı rakiplerininkinden daha fazlaydı.

20. yüzyılın başlarında tamamen kullanılmaya başlanan teknolojik yeniliklere dayanan ikinci sanayi devrimi 1870'lerde ortaya çıktı. İkinci sanayi devriminin merkezinde yeni yüksek teknolojili endüstriler, yani kimya, demir çelik ile madencilik endüstrileri vardı. Bu endüstrilerin hepsi de ekonomik faaliyetin tüm alanlarına yayılan iki "genel amaçlı teknoloji" olan elektrik ve içten yanmalı motorları kullanıyorlardı. Collins'in (1994) "yüksek uzlaşılı hızlı keşif bilimi" dediği dönemden başlayarak yarım yüzyıl süren ve 20. yüzyıla damga vuran sürekli bir bilimsel ve teknolojik keşifler dönemi oldu (Smil, 2005). İşleyen teknolojilere dönüştürüldüklerinde bu keşifler hem kapitalizmi hem de dünyayı değiştirdiler. Bu nedenle, Schroeder (2011) bilimi, modern kurumlar üçlemesinin üçüncüsü olarak, piyasa kapitalizmi ve devletin yanında yerleştirmek ister. Bu keşiflerin çoğu, birinci sanayi devriminde görülen kurcalayıcı zanaatkârlar ya da centilmen bilim insanları tarafından yapılmadı. Bilimin artık üniversitelerde ve başka düzenlerdeki laboratuarda bir dereceye kadar kurumsal bir özerkliği vardı ve araştırma sonuçları başka bilim insanlarının hakemliğine sunuluyordu. Buna karşın teknolojik ve ticari sömürü bunlardan ziyade kâşiflere patent hakkı bahşeden ulusal patent sisteminin yardımcı olduğu büyük kapitalist şirketlerin yeni araştırma bölümlerinden ve bu tür şirketler kurmayı uman zengin destekçilerden geldi. Yeni patent kanunlarının bir sonucu olarak, yoğun uluslararası rekabet ortamında her ufak teknik ilerleme, bilimsel ve teknolojik yeniliği özel mülkiyet için temellük eden bir patentle desteklendi.

Schumpeter'in kapitalizmin biricik kabiliyetinin "yaratıcı yıkım" yaratması olduğu kavrayışının arkasında da ikinci sanayi devrimi yatmaktaydı. Ona göre "yaratıcılığın" kaynağı "yeni metanın, yeni teknolojinin, yeni arz kaynağının, yeni örgütlenişin... yol açtığı rekabetti... tayin edici bir maliyet ya da kalite avantajına yol açan, mevcut şirketlerin kâr marjlarına ya da çıktılarına değil bizzat hayat kaynaklarına darbe vuran bir rekabetti". Devletin bazı yeni teknolojilerdeki (özellikle de demiryollarındaki) ve yeni teknolojilere yatırımı daha öngörülebilir bir şekilde kârlı kılan patent haklarındaki dahlini değil, sadece derecesini ihmal etti. "Yıkım" ise yeni üretim araçlarının hâlihazırdaki piyasa konumlarını parçalayıp varolan envanterleri, fikirleri, teknolojileri, vasıfları ve iş modellerini işe yaramaz hale getirmesiyle ortaya çıkıyordu. Bu sayede kapitalizm "durmaksızın eskiyi yok ederek, durmaksızın yeniyi yaratarak ekonomik yapıyı *içeriden* devrimcileştirir. Bu Yaratıcı Yıkım kapitalizm hakkındaki temel olgudur. Bu durum, kapitalizmi oluşturan ve her kapitalistin içinde yaşamak zorunda olduğu şeydir" (Schumpeter, 1942: 82-5).

Bu aslında kapitalizmin ikinci büyük yaratıcı yıkım evresiydi. İlki 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında, süreç zarfında tarımsal emek gücünün çoğunu yok ederek hem tarımsal hem de sınaî bir devrim yaratmıştı. İkincisi şirket kapitalizmi merkezliydi. Çoğunlukla kömür tüketimine dayalıydı; hem tarımda hem de sanayide yeni yüzyılda ileri ülkeler sathına yayılan bir kitlesel sınaî üretim ve üretkenlik artışına yol açıyordu. Tarımın üretkenliği hem kadınlar hem de erkekler için daha yüksek kalori alımıyla daha iyi beslenme rejimlerine yol açarak yükselmeye devam etti. Ancak aynı zamanda ne gerçek ücretleri önemli oranda artırdı ne de kitlesel tüketim talebini anlamlı miktarda yükseltti. Kapitalizm beslenme rejimleri açısından mükemmeldi; ücretler içinse pek öyle değildi. Yine de kusur ve dalgalanmaları ne olursa olsun, kapitalizm daha önce görülmemiş bir düzeyde ekonomik gelişmeye öncülük ediyordu.

Bazı önemli patenti alınmış keşifleri listeliyorum. Von Liebig'in bitkilere besin sağlamak için inorganik maddeleri kullanması nitrojen, sentetik nitrojen ve amonyum sülfatların sabitlenmesine yol açtı. Bu yeni gübreler tarımsal üretimi artırdılar ve belki de bu sayede 20. yüzyılın başlarında Maltusçu bir krizi önlemiş oldular; onlar olmasaydı artan nüfus tarımın besleyebileceği kapasitenin ötesine geçebilirdi. Bunun yerine gıda maddeleri ucuzladı ve kalori alımı, yaşam süresi beklentisi ve tarımdan sanayiye akan işçi sayısı yükseldi. Sentetik kimya, patlayıcıların ve zehirli gazın kitlesel üretimine yol açarak savaşı da değiştirdi. Bu keşifler kimya sanayinin kapitalist gelişmenin bu aşamasındaki merkezi önemini göstermektedir. İçten yanmalı motor, dizel motor ve elektrik gücü makine mühendisliğinde bir sıçramaya yol açarak arabalar, kamyonlar ve tanklar yapmayı mümkün kıldı. Bunlar meta taşımacılığını güçlendirerek pazarların coğrafi alanlarını genişletti. 20. yüzyılın önemli bir niteliğini oluşturacak biçimde devletlerin öldürme güçlerini de artırdılar. Akkor ve daha sonra neon ışıklar, güçlendirilmiş beton, kablosuz telgraf ve telefon, alüminyum ve daha sonra paslanmaz çelik, X-ışınları, radyoaktivite, aspirinin sentezi ve iklimlendirme, bunların hepsi, kısa süre içerisinde hızla icattan kullanılabilir ticari teknolojilere dönüştüler ve bu arada kolektif ekonomik güçte ve kendilerine yatırım yapanların kârlarında devasa artışlara yol açtılar (Smil, 2005) .

Bilim birçok ülkeden gelse de, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya bunu piyasaya taşımakta öncüydüler. Almanya araştırma üniversitesini icat etti. ABD -hepsi de üretimi piyasaları yoğunlaştırmak için güçlü araçlar olan-elektrikle çalışan tezgâhlar ve montaj hatlarıyla motorlu taşımacılıkta öncüydü. Amerika Birleşik Devletleri'nin daha büyük bir iç pazara ve doğal kaynaklara, özellikle de I. Dünya Savaşı'ndan önce dünya çapında sanayi yakıtının yüzde 90'ını oluşturan kömüre sahip olmak gibi avantajları vardı. Doğalgaz, hidroelektrik güç ve özellikle petrol kullanımı savaş sonrasında artsa da, kö-

mür bu dönem boyunca en büyük enerji kaynağı olmayı sürdürdü. Amerika'nın üstünlüğü şirket büyüklüğünden kaynaklanmıyordu, Avrupa'da da benzer boyutlarda şirketler vardı (Hannah, tarihsiz). Daha ziyade kaynak yoğun teknolojilerden doğan daha fazla üretkenlikte ve insan sağlığındaki gelişmelerde yatıyordu. Floud ve çalışma arkadaşları (2011) faydalı bir döngüden bahseder: daha sağlıklı işçiler sadece daha fazla çalışmakla kalmazlar, aynı zamanda daha iyi düşünerek teknolojik değişimin hızını arttırırlar. Bu da refahı artırarak ve beslenme rejimini iyileştirerek insanların daha da üretken çalışmasına olanak sağlar. Bu durum, çoğu gelişmiş ülkede yaşanıyordu; ancak ABD öndeydi ve 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca da önde olmayı sürdürdü.

Bütün bunlar hem emeğin hem de sermayenin örgütlenme ölçeğini genişletti. Endüstriyel ve finansal sermaye arasındaki bağları yoğunlaştırdı. Hilferding 1915'te, buna "Örgütlü Kapitalizm" adını verdi. Chandler (1977) piyasanın "görünmez el"inin yerini kitlesel üretime ev sahipliği yapan ve -araştırma ve geliştirme, üretim, satış gibi- farklı branşları koordine eden şirketlerin "görünür el"inin alması olarak tanımladı. Bu ölçek artışı, gelişmiş ekonomilerde 1970'lere kadar devam edecekti. Etkisi işgücünü büyük üretim birimlerinde "kitleselleştirmek" ve onu daha sıkı bürokratik hiyerarşi ile denetlemekti. Bağımsız zanaatkârlar, şirketlerin vasıflı ve yarı vasıflı çalışanlarına dönüştüklerinde özerkliklerinin çoğunu kaybettiler. Elbette direnerek sendikaların büyümesine zemin sağladılar; aynen ulus devletlerin sıkılaşmasının sosyalist ve lib-lab direnişinin büyümesini desteklediği gibi.

Şirketler kendi örgütlenme şemalarının her düzeyinde tepeden gelen emirlere göre yönetildiklerinden bürokratik ve hiyerarşiktirler. Bu bağlamda herhangi bir despotik rejim gibidirler. Ancak şirketler arası ilişkiler büyük oranda piyasa tarafından yönetilmeye devam etmiş ve bu durum da toplumun geleneksel kısıtlarının piyasanın üstünden "sökülüp alınmasının" sürdürülmesini sağlamıştır. Polanyi (1957) bunun sadece toplumların piyasaların acımasızlığına tepki gösterip toplumun geleneksel kısıtlarını yeniden "yerleşik kıldığı" 1940'lara kadar süren bir evre olduğunu düşünür. Schroeder (2011) piyasaların güçlerini koruduğu ve genişlettiğini ileri sürerek buna karşı çıkar. Kitabın bu cildinde, Polanyi'nin sözünü ettiği karşı saldırıyı resmedecek, bunun ne ölçüde başarılı ya da kalıcı olduğu sorusunu bir sonraki cilde bırakacağım.

İkinci sanayi devrimi Amerika'yı en büyük ulusal ekonomi yaptıysa da ülke küresel ölçekte baskın değildi. Piyasaları -büyük oranda- yereldi ve yüksek gümrüklerle korunmaktaydı. Amerikan finans kapitalizmi gelişiyor olsa da hâlen Britanya sermayesi için denizaşırı bir istikamet niteliğindeydi ve dünya ekonomisinin Kuzey Atlantik bölümünün bir parçasıydı.

Devlet de 1970'lere kadar devam edecek şekilde büyüdü. Ekonomide "öndekilere yetişme" yeni teknolojileri ve örgütlenişleri taklit etmeye ya da

uyarlamaya bağlıydı; enformasyon toplama, sermaye bir araya getirme ve altyapıyı geliştirme işleri içinse uygun olan araç devletlerdi. Japonya örneğinde de göreceğimiz gibi "geç kalkınma" endüstriyel öncülerinkinden daha devletçi oldu. Şirketlerin ve devletlerin -yani ekonomik ve siyasal gücün- göreli kuvveti ve birbirleriyle tam olarak nasıl harmanlanacakları zamana ve mekâna bağlı olarak değişti ve bunların karşılıklı etkileşimlerindeki değişimler sadece ekonomik iktidar ilişkilerini değil, aynı zamanda yerel siyaset ve jeopolitiği de yapılandırmaya yardımcı oldu.

ABD şirketleri siyasal olarak çok güçlüydü ve bunların nüfuzları ifadesini her ikisi de altın standardı ve yüksek gümrük oranları yanlısı olan Kuzeydoğu'nun imalat sanayicileriyle Cumhuriyetçi Parti'nin ittifakında buluyordu; ulusal pazarın bütünleşmesi konusunda duyarlı olan Yüksek Mahkeme bunların yanında yer alıyordu. Serbest ticaret yanlısı Güney ise bir tarafa bırakılmıştı (Bensel, 2000). Bu durum, Kuzeyli kapitalistlere işçilerin kolektif örgütlenmesini savuşturma kapasitesi sağladı. Ancak hızlı sanayileşme ve şirketlerin büyüyen gücü, toplumsal problemler olarak tanımlanan eşitsizliği, kentleşmeyi ve göçü artırdı. Sağ cenahtan Peder Josiah Strong ülkeyi tehdit eden yedi "tehlike" -göç, Katoliklik, kamusal eğitimin zayıflığı, Mormonizm, alkolizm, sosyalizm, servet farklılıkları ve kentleşme- karşısında gürlemekteydi (Blum, 2005: 217). Merkezden ve soldan şirketlerin iktidarına yönelen eleştiriler ilerici hareketten geldi.

İlericiler: Modernleştirme ile Yeniden Dağıtım Arasında

Bu dönemde, bütün gelişmiş ülkelerde kapitalizmi ıslah etmeye ve düzenlemeye yönelik hareketler ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hareket, geleneksel kurumlarla uyumu mümkün olmayan, şirketlerin etkili olduğu, çok sayıda etnik grup barındıran yeni bir kentli ve endüstriyel toplumun ortaya çıkmakta olduğuna dair yaygın algıya karşılık vererek kendisine ilerici adını verdi. Woodrow Wilson bunun "eski kanunlar altında sıkıntı çeken yeni bir dünya" olduğunu söylüyordu. İlericilik iki esas anlam taşıyordu. İlki var olan kurumları *modernleştirmek*, bunları yeni koşullar altında ekonomik büyüme yaratma ve toplumsal düzen oluşturma açısından daha verimli hale getirmekti. Bu anlam, doğası itibarıyla sağa da sola da ait değildi ve dolayısıyla siyasi yelpazenin farklı yerlerinden her tarafından destekçileri vardı. Britanya liberalizmi ve Fransız cumhuriyetçiliği aynı özelliklerin bazılarına sahipti. Diğer anlam daha radikaldi: gücü, şirketlerinkini azaltıp daha ayrıcalıksız Amerikalılarınkini artıracak şekilde *yeniden dağıtmak*, böylece geçmişte var olduğuna (haklı olarak) inanılan daha eşitlikçi güç ve servet dağılımını ve sıradan insanların kendi kaderlerini belirleyebilme derecesini yeniden tesis etmek. Bu iki ilericilik akımının ağırlıklarını değerlendireceğim.

Modernleştirici kanat, mahkemelerin ve hâlen (özellikle yerel düzeyde ve eyalet düzeyinde) patronaj peşindeki tarafların etkisi altında bulunan hükümetin kapasitesini ve verimliliğini arttırmayı savunuyordu. Hükümet 40 eyaletin ve 6 bin yerel politik birimin egemenliği altındaydı. Şehir genellikle "makinaları" ya da yerel eşraf klikleri tarafından idare ediliyordu. Modernleştiriciler federal hükümetin genişlemesi gerektiğini ve bütün hükümetlerin patronaj ve yolsuzluktan korunması gerektiğini söylüyorlardı. Bu düşünce, toplumun devlet tarafından rasyonel biçimde düzenlemesini destekleyen devletçi bir ideolojiye meyletmekteydi. Richard Ely "Devleti, olumlu desteği insanlığın gelişiminin vazgeçilmez koşullarından birisi olan bir özne olarak ele alıyoruz" demişti (Jacoby, 2004: 5). Federal hükümetin boyutu sadece ekonominin büyüklüğüne oranla büyüdü ve daha yeknesak bir vergi sistemi oluştu (Campbell, 1995: 34). 1882 Pendleton Yasası "ganimet" sistemini daraltan yavaş bir bürokratikleşmeyi başlattı. Ancak çoğu Amerikalı, özellikle Demokratlar ve güneyliler "büyük yönetim"den çekinerek daha fazla reformu engellediler (Mann, 1993: 365-7, 393, 470-1; R. Harrison, 2004: 265-70; Orloff, 1988: 45-52). Radikaller bürokratlar ve şirketlerin daha fazla iktidarını değil daha fazla hesap verebilirliği savundular. Senatörlerin doğrudan seçimle belirlenmesini, 1920 itibarıyla 20 eyalette referandumların yeniden canlandırılmasını ve 16 eyalette önseçimlerin yapılmasını sağladılar. Bunların şirket ve hükümet seçkinlerinin iktidarını sınırlayacağını umdular. Ne var ki seçkinler istedikleri sonuçları almak için, hâlen bugün yaptıkları üzere kendi istedikleri sonuçları elde etmek için halkoyuna etkide bulunacak finansal kaynakları seferber ederek duruma uyum sağladılar (Goebel, 2002: 154-6, 194-6). Radikaller yasamanın üstünlüğünü ve idarenin ve mahkemelerin onları yorumlarken daha az hareket alanına sahip olması için yazılı kuralların daha açık ifade edilmesini savundular. Büyük oranda başarısız oldular; mahkemeler hukuku yorumlarken muhafazakâr ve iş dünyası taraftarı önyargılarını sürdürdüler (Sanders, 1999: 388-9).

Radikaller aynı zamanda hükümetten gelen bağışlar, lisanslar ve sözleşmelerin demiryolları, bankalar ve tröstler arasında halkı sömürmek ve küçük işletmeleri ortadan kaldırmak için bir komploya vesile olduğunu ileri sürerek ekonomik gücün yoğunlaşmasına saldırdılar. Ancak antitröst yasaları tam tersine yasal bütünlüklü şirket birleşmelerini teşvik ederek şirket yoğunlaşmasını arttırdı (W. Roy, 1997). William Jennings Bryan, bir protesto dalgasının desteğiyle ve popülist hareketi Demokrat Parti'nin içine taşıyarak şeytani tröstlerin düzenlenmesini talep etmek üzere partinin hükümete güvensizlik duyma geleneğinden uzaklaştı. 1900'deki seçimi kaybetti; ancak muzaffer Cumhuriyetçi rakibi Theodore Roosevelt antitröst programının bir kısmını çaldı. Şehir ve konut planlama reformları daha temiz su, kanalizasyon ve hastaneler getirdi; fakat yargının özel mükiyet haklarına bağlılığı sıklıkla radikal-

leri engelledi. Ancak mahkemeler demiryollarının belediyece denetimine dair planları engellediğinde radikaller fiyat ve hizmetlerin kamusal denetimini sağlamak üzere demiryolu komisyonları kurdular. Bu denetim yöntemi kamu hizmetlerine uzandı (Rodgers, 1998: 160-207; R. Harrison, 1998). Bu bir başarıydı, kamu hizmetleri alanına sıkışsa da, sağlık ve nüfusun üretkenliği açısından büyük yansımaları oldu.

Bazı şirket yöneticileri bile meşru işletmeleri gayrı meşru işletmelerden korumak, piyasa tahmin edilebilirliğini artırmak ve siyaseti anonim şirketlerde somutlandığını söyledikleri daha rasyonel ekonomik düzen etrafında örmek için düzenleme gerekliliğini teslim ediyordu. Bunlar, ılımlı reformların daha radikal tasarıları törpüleyeceğini de umuyorlardı. Sherman ve Clayton Yasaları tröstlerin güçlerini radikallerin istedikleri kadar olmasa da sınırladı. Mahkemeler şirket varlıklarına özel mülkleri koruyan hakların aynısını bahşederek işletmeleri mutlu etti. Dönem şirket liberalizmi ya da yönetsel liberalizm olarak adlandırılan şeyi sağlamlaştırdı (Weinstein, 1968: ix-x; Sklar, 1988; Dawley, 1991: 64; Kolko, 1963: 3, 284). Bazı ilerici entelektüeller başlangıçta işçilerin ve küçük çiftçilerin radikal taleplerini desteklediler. Ancak daha sonra "hükümeti demokratik siyasetin baskılarından yalıtacak... etkin bir modern devlet yaratacak... siyasal olmayan yeni bir tür uzman yönetimi... yönetilen bir şirket demokrasisi" kurmak için bunu önemsizleştirdiler. Ayrıca işçilere ütopyalar vaaz eden radikalleri ve sosyalistleri kınadılar (N. Cohen, 2002: 15, 113, 255-6; Fink, 1997: Bölüm 2). İktidarın yeniden dağıtımı etkin bir bürokratik düzen ve şirket düzenine tabi kılınmıştı (Wibe, 1967: 132, 145-6, 166, 295). Refah bakımından eşitsizlikler 20. yüzyılın ilk onyılında bu yüzyılın en yüksek düzeyine yükseldi. Aynı zamanda hükümet sübvansiyonları ve yoksullara yapılan transferler bakımından yedi ülkelik örneklemde (Japonya ile birlikte) en eli sıkı olan Amerika'ydı (Lindert, 1998; James ve Thomas, 2000; Tanzi ve Schuknecht, 2000: 31). Reform mevcuttu ancak radikallerin değil modernleştiricilerin egemenliği altındaydı. Kapitalist iktidar bir ölçüde düzenlenmişti; ancak zayıflatılmamıştı.

Güney ırk ayrımı yanlısı, eyalet hakları konusunda kıskanç ve ahlaken muhafazakâr kalmayı sürdürse de pek çok kırsal popülisti de barındırdığı için bu konularda bölünme eğilimindeydi. 1900'de hâlen nüfusun yüzde 37'sini oluşturan çiftçiler tekelci demiryolları, bankalar ve tröstler ve sanayi yararına kendilerini sömüren gümrükler nedeniyle kızgınlardı. Daha düzenleyici, daha büyük bir devlet yaratmak istememişlerdi; ancak kendilerini büyük tröstlerden koruma mücadelelerinin niyet edilmeyen sonucu bu oldu (Sanders, 1999: 1, 29, 388-9). Nüfuzları, en üst düzeyine, çeperdeki güney ve batı eyaletlerinden senatörler ve temsilciler meclisi üyeleri Ortabatı'nın ve sınır eyaletlerinin partilerinin çizgisinden hoşnut olmayan Cumhuriyetçileriyle ve sendikalara yakın az sayıda Demokratla bir araya gelip Cumhuriyetçi Parti'nin

Washington'daki iktidarı 1896'dan 1912'ye kadar elinde tutmuş olan büyük şirket yanlısı kuzeyli çekirdeğini alt ettiklerinde ulaştı. Bu tarihten sonra demiryolu düzenlemesini güçlendirdiler, en azından kısmi antitröst yasaları çıkarmayı başardılar ve 1913'te bankacılıkta Federal Rezerv Sistemi'ni yaratmakta rol oynadılar. Washington'daki Federal Rezerv Kurulu tarafından koordine edilen 12 yeni bölgesel banka, para ve kredi akışlarını denetliyor ve bankacılık paniklerinde son kredi mercisi rolünü yerine getiriyordu (Sanders, 1999: 77-8). Bu önlemler sadece büyük şirket yanlısı modernleştiricilerin değil, demiryolu tarifeleri ve bankacılık krizleri karşısında kırılgan olan küçük işletmelerin ve çiftçilerin de yararınaydı. Ancak siyasal iktisat tarım karşısında sanayi kayırmaya devam etti ve çiftçiler kendi sektörlerinin uzun vadedeki düşüşünü engelleyemedi. Çiftçi gelirleri II. Dünya Savaşı'na kadar düştü.

İsveç ve Danimarka'da yeniden dağıtımcı reformlar işçi-çiftçi ittifakı tarafından güvence altına alınmıştı; ancak Amerikan işçi-çiftçi ittifakının temelleri zayıftı. Sanders, sendikaların, ittifakın "yaratıcılıktan epeyce yoksun ve iddiasız bir uzantısı"ndan ibaret olduğunu, kendi kısmi çıkarları için uğraştıklarını söyler. Amerikan Sendikalar Federasyonu (AFL) devleti baskıyla özdeşleştirdikleri için federal siyaseti büyük oranda görmezden geliyordu. Sendikalist "Wobblies"[2] de aynısını yapıyordu. Bu nedenle, emek meseleleri ilerici programlarda ancak sınırlı bir yer tutuyordu (Bensel, 2000: 143-56; R. Harrison, 1997, 2004 (2005'te tekrar gözden geçirme): Bölüm 4; Lichtenstein, 2002: Bölüm 1). Dawley "İlerici platformdaki toplumsal adalet ilkeleri, ücretler, çalışma saatleri ve koşulları hakkındaki sosyalist taleplerin yumuşatılmış hallerini içeriyordu... İlericiler, sosyalist fikirleri güvenli kanallara akıtarak ve daha sonra felaketçilik karşısındaki tek alternatifmiş gibi görünerek sosyalistleri devre dışı bırakmayı başardılar" (1991: 134-6) der. Söz konusu toplumsal adalet ilkelerinin çok azı uygulanmıştır.

Skocpol (2003) 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar Amerikan gönüllü kitle derneklerinin işlerinin iyi gittiğini gösterdi. Bunlar Masonlar gibi kardeşlik cemiyetleri, Hıristiyan Kadınlar Alkolle Mücadele Birliği gibi dini topluluklar, Amerikan Lejyonu ve Cumhuriyetin Büyük Ordusu gibi veteran örgütleri, okul aile birliği gibi eğitim baskı grupları, *Grange* ve Amerikan Çiftçi Dernekleri Federasyonu gibi çiftçi örgütleri, iş grupları ve sendikaları kapsadı. Amerikan Emek Birliği AFL bütün bunların en büyüğüydü. Yerel dernekler, ulusal örgüte delege seçen bölgesel ya da eyalet derneklerine delegeler gönderdiler. Dernekte öğrenilen vasıflar politikacılara kulis yapmak için kullanıldı. En büyük derneklerin çoğu farklı meslek ve gelir düzeylerinden insanları ortak vatandaşlık içinde ulusal birlik duygusunu güç-

---

2 Dünya Sanayi İşçileri Sendikası üyelerine verilen ad [ç.n.]

lendirerek bir araya getirdi. Bu araçlar sayesinde sıradan insanlar siyasal güç kullandılar.

Bazı sıradan insanlar güç kullanabilmiş olsa da, sonuçlara bakılırsa şirketler en başarılılarıydı. Alkolle mücadele hareketi de epey başarı sağladı. Diğer organizasyonların çoğunun hedefi çeşitli etkilerle daha özel çıkarlardı ve sendikalar bu konuda başarısızlardı. California, Wisconsin ve Washington'daki bir çalışmada Clemens (1997) etkili olmak için bazı koşulları belirtmektedir. Baskı grubu siyasetinin yerel düzeyde en başarılı şekilde zayıf siyasal partiler ve karma ekonomilerin olduğu eyaletlerde oluştuğunu söylemektedir. Üç derneğe odaklanır: Çiftçiler Birliği ve Kadın Kulüpleri Genel Konfederasyonu birer milyon üyeye, AFL ise 1.5 milyon üyeye sahipti. Radikal retoriklerini terk edince ve eyalet federasyonları olarak örgütlenince eyalet düzeyinde bazı parçalı reformlar konusunda başarı sağladılar. Sendikalar için esas konular işçilerin tazminatları, annelerin ve yaşlılık maaşı, işsizlik sigortası ve sağlık sigortasıydı. Eyalet yasama meclislerine çok sayıda emek örgütü destekli tasarı getirildi. Bunlardan bazıları yasalaşarak sonradan Yeni Düzen reformlarına model hale geldi (krş. Orloff, 1988: 55-7). Çiftçi kooperatifleri federasyonları eyalet tarım ajansları ile yakın çalıştıkları yerlerde, kadın kulüpleri ise eyalet eğitim ajanslarıyla birlikte çalışabildikleri yerlerde etkiliydi. Elbette Clemens reformun gerçekleştiği eyaletleri seçmişti. Çoğu eyalette reform olmadı ya da oldukça farklı reformlar söz konusuydu. İncil Kuşağı'ndaki[3] eyaletler boyunca gönüllü derneklerin en büyük çabası ahlaki muhafazakârlık doğrultusunda oldu. Bunun kapsamında baskıcı cinsel kanunlar, ayrımcılık ve yaratılışçılık da vardı. Gönüllü dernekler üyelerinin gündemini dillendirmeleri için araçlardı ancak bu gündemler olağandışı biçimde çeşitliydi.

Radikallerin ana problemi iş dünyasının tahakkümüydü. İş dünyası otoyollar ve okullar için hükümetin harcama yapmasını inşaat sözleşmeleri, daha düşük işlem maliyetleri ve daha vasıflı bir emek gücünü beraberinde getirdiği için hoş karşıladı. Bu kalemler için eyalet ve yerel yönetim harcamaları 1902 ile 1927 arasında 10 kat arttı. Ancak aynı kesim yeniden bölüşümcü refah programlarına tamamen karşı çıktı. İş dünyası bir *yatırım grevi*yle ilerici bir eyaleti tehdit edebilir; maliyetlerin en düşük ve sendikaların en güçsüz olduğu yer her neresiyse oraya gidebilirdi. Tekstil sanayiinin çoğu artık kuzeyden güneye taşınmıştı. Eyalet ve yerel hükümetlerin refah harcamaları aynı yıllarda dört kat arttı; ancak bu ekonomideki toplam büyümenin gerisindeydi. Refah harcamaları otoyol harcamalarının yüzde 9'u, eğitim harcamalarının yüzde 6'sında kaldı (Hacker ve Pierson, 2002: 293-4). Çoğu bölgede toplumsal vatan-

---

3 ABD'de muhafazakârların yoğun olduğu güney eyaletlerini ifade etmek için kullanılmaktadır [ç.n.]

daşlık büyük oranda yerinde saydı. Bu devletin dizginlerinden büyük oranda boşanmış kapitalizmdi. Emek davası geri kalıyordu.

İşçi Sınıfı Olmaksızın Emek Hareketi

İkinci sanayi devrimi kaçınılmaz olarak işçilerin kolektif direnişini getirdi. İkinci ciltte (1993: 635-659) I. Dünya Savaşı öncesinde Amerikan işçilerinin çıkarlarını korumada diğer ülkelerin işçileri kadar kavgacı olduklarını not etmiştim (krş. Voss, 1994). Önde gelen altı ülke arasında sadece Britanyalı işçiler Amerikalılardan daha fazla sendikalara katılma eğilimindeydiler; ancak Amerikan grev oranı bu altı arasında en yüksek olandı. Amerika sendikalılık ve grev oranları diğer endüstriyel ülkelerin ciddi bir şekilde gerisinde kalmaya ancak 1920'lerde başladı; fakat işçilerin müttefiklere ihtiyacı vardı. Çiftçilere dayanmak uzun vadeli bir çözüm değildi; çünkü tarımda büyük birleşmiş çiftlikler avantajlıydı. Küçük çiftçiler ve emekçiler topraktan atılıyordu. Feministler sayıca azdı, Afrikalı Amerikalılar, Meksikalılar ya da Asyalılar arasında ajitasyon yapılması beyazları uzaklaştırmaktaydı. İşçiler kendi başlarınaydı.

Bu kitabın İkinci cildinin 3. Bölümü'nde devletlerin sorun alanları ve dâhil olan güçler dengesine göre farklı biçimlerde kristalize olduklarını ileri süren çok biçimli bir devlet kuramının taslağını verdim. Modern devletin ana billurlaşmalarından birisi Marksistlerin ileri sürdüğü üzere sınıf mücadelesine kaynaklık eden kapitalist biçimdir. Ancak modern devletler işçi sınıfı oluşumunun altını oyan başka biçimlerde de kristalize oldular. Şimdi bu perspektiften, emeğin varsayılan yedi zayıflığını (tanımlama Lipset ve Marx, 2000) en fazla karşılaştırılabilecekleri örnekler olan Anglofon ülkelerle paralellikler kurarak ele alacağım.

(1) Amerikan emekçileri üstün bir askeri güçle karşılaştılar. Grev oranı işverenler askeri güce erişebildikleri ve anlaşmazlıkları barışçıl biçimde çözmedikleri için yüksekti. İkinci ciltte, I. Dünya Savaşı öncesinde emek anlaşmazlıklarında Ruslar hariç Avrupalı işçilerden çok daha fazla Amerikalı işçinin öldürüldüğünü belirttim. Bu şiddet polis, Pinkerton gibi özel işveren paramiliter örgütleri, Ulusal Muhafızlar ve hatta düzenli ordu tarafından doruğa ulaştırılan baskıdan kaynaklanıyordu (Archer, 2007: 5. Bölüm). Ancak az sayıdaki işçi karşılarındakini despotik açıdan zayıf bir devlet olarak görmüştür!

ABD, Yerli Amerikalıları bastırmak, köleliği ve Meksikalıları kontrol etmek için yurtta da militarist bir devlet olarak kristalize oldu. Askeri iktidar artık büyük oranda işçilere karşı -kesimlerinin çıkarları için mücadele veren zanaat birliklerine karşı olduğundan ziyade genel endüstri düzeyinde örgütlenen sendikalara ve sosyalistlerin öncülük ettiği gösteriler ve grevlere karşı- kullanılıyordu. Bu eylemler özellikle tehlikeli görülüyordu; çünkü işçi sınıfı

dayanışması hayaletini hortlatıyorlardı. Zanaat birlikleri ise böyle değildi. Bu nedenle, hem Britanya hem de Avustralya'da 1890'larda görünür olan daha geniş "yeni sendikalar" Amerika Birleşik Devletleri'nde daha zayıftı (Archer, 2007: 31-9). Baskıya uğrama korkusu AFL'yi örgütlenmesini, emek piyasasındaki güçlerini işverenleri müzakere etmeye zorlamak üzere kullanabilen vasıflı işçilerle sınırlandırmaya yönlendirdi. Yeni Düzen'e kadar baskın olan sınıf sendikacılığı değil sektör sendikacılığıydı ve bu kısmen askeri iktidara bağlıydı. Ne var ki Çarlık Rusyası'nın çok daha fazla baskı uygulaması bu işçileri devrimci sosyalizme doğru cesaretlendirmişti. Neden ABD'de böyle olmadı? İşverenlerin başka avantajları da olmalıydı.

(2) İşveren şiddeti meşru kanun uygulaması olarak sunulabiliyordu. Sıklıkla belirtildiği üzere bu devlet "mahkemeler ve partiler" devleti olarak kristalize oldu ve mahkemeler işverenlerin mutlak mülkiyet haklarını koruyarak sendika karşıtlığını sürdürdüler. Amerika Birleşik Devletleri, Fukuyama'nın hukuk devletini de kapsayan üç iyi yönetim kriterinin hepsini yerine getiriyordu; ancak kanunlar kimindi? Orren (1993) iş kanununun "efendi-köle" ilişkilerini düzenleyen "feodal" kanunlardan esinlenildiğini bile belirtir. Hâkimler Britanya'dan ithal edilen, işçilere işverenlerin mülküymüş gibi davranan düzenlemeleri uyguladılar. Bir hâkim kanunun sadece efendinin "üstünlüğü ve iktidarını" ve işçinin "görev, tabiyet ve... sadakatini" onayladığını belirtti. Başıboş gezenlere ilişkin düzenlemeler uygun durumdaki erkekleri çalışmaya zorladı ve sözleşmenin "bütün süresince" bunları orada tuttu: bir dönem için kiralanmış işçi, maaşlarının herhangi bir kısmına bütün dönemi tamamlamadan hak kazanamazdı. Bazı mahkemeler ayrıca iş arayan işçilerin bir önceki işverenden referans mektubu edinmelerini zorunlu kıldı. İşverenler böyle mektuplar temin etmek için herhangi bir yasal yükümlülük altında olmadıklarından mahkemeler işçileri hareket etmekten alıkoyabilirlerdi. Özgürlük işverenler içindi, işçiler için değil (Glenn, 2002: 86-8; Burns, 2009). Bu bağlamda, feodal olan Avrupa değil Amerika'ydı; sivil vatandaşlık haklarında geride kalmıştı.

Roy ve Parker-Gwin (1999) işveren güçlerinin esas dayanağının işveren işbirliğinin şirketler, birleşmeler ve meslek birlikleri aracılıyla yasal olarak korunması, buna karşın işçilerin kolektif eylemlerinin bireysel özgürlüklerin ve mülkiyet haklarının ihlali olarak görülerek tanınmaması olduğunu belirtir. Kolektif eylem çoğunlukla "suç niteliği taşıyan tertip" olarak tanımlanmaktaydı. Mahkemeler, işçilerin sendika üyesi olmasını yasaklayan *sarı sözleşmelere* karşı sendika yanlısı eyaletlerce çıkartılan kanunları iptal ettiler. Bazı mahkemeler işçilerin ücret pazarlığında birlikte hareket etme hakkını tanıdılar ama bu hak başka şeyler için pek nadiren tanındı. Maksimum çalışma saatleri söz konusu olduğunda mahkemeler paternalist bir anlayışla hâkimlerin kırılgan gördüğü işçileri -çocukları, kadınları ve bazen madencilik gibi tehlikeli işler-

deki erkekleri- koruyabilirdi; ancak "normal" mesleklerdekileri erkek işçileri korumazdı. 1873 ile 1937 arasında kadınların korunması ilkin eyalet düzeyinde daha güçlüydü; ancak daha sonra federal mahkemeler de devreye girdi. Bütün mahkemeler 20. yüzyılın başlarında çocuklar konusunda daha koruyucu hale geldiler (Novkov, 2001). Buna karşın erkek işçilere desteğin reddi Yeni Düzen'e kadar devam etti.

Avustralya'da bu dönemde sendikalara karşı komplo suçlamaları artık savunulmuyordu ve yüzyılın sonunda, 9. Bölüm'de ele aldığım ilerici emek hakemliği sistemi devreye girdi (Archer, 2007: 95-8). Britanya sendikalarının kolektif hakları 1875'te yasal olarak tanındı ve devlet sendikalara tam pazarlık özgürlüğü vererek emek ilişkilerinden büyük ölçüde çekildi. Alman, Fransa'da ve başka ülkelerde devlet daha aktif bir rol üstlendi; ancak görevliler emek uzlaşmazlıklarında daha ziyade işverenlerin tarafında olsa da aynı zamanda kamu düzenini koruma görevlerinin bilincindeydiler. İşveren uzlaşmazlığının kamu düzenine esas tehdit oluşturduğunu hissettiklerinde, taviz vermeleri için işverenlere baskı uyguladılar. Bu durum, ABD'de kapitalist mülkiyet haklarının korunması, düzenle eşanlamlı olarak görüldüğü için nadiren gerçekleşti.

(3) Kanunlar, sendikaların ideolojik olarak Avrupa ülkelerinde olduğundan daha fazla yalıtılmasını sağladı. Kapitalizm daha geniş bir kişi ve mülkiyet hakları ideolojisinin içine yerleşmiş olarak ortaya çıktı ve mülkiyet haklarını korumak için devlet ya da işverenlerin bir nebze şiddet uygulaması meşru görüldü. Bu kanunlara karşı geldiklerinde sendikalar için Amerikalılar arasında meşruiyet sorunları doğurdu (Lipset ve Marks, 2000: 237-60; LaFeber, 1994; Rosenberg, 1982: 48). Daha sonra Japon işçilerin kıyaslanabilir askeri, siyasal ve ideolojik engellerle karşılaştığını görüyoruz. Bu yüzden, Amerika Birleşik Devletleri bu bağlamda bütünüyle istisnai değildi.

(4) Amerika Birleşik Devletleri emek gücü ırk, etnisite ve din açısından bölünmüştü ve bu istisnaiydi. İşverenler, aynı şirket ya da endüstride çalışan işçiler arasındaki ırk ayrımlarınından faydalanabilirdi. Pullman Vagon Şirketi hâlihazırda önyargılı işçileri karşı karşıya getirerek böldü ve yönetti. Irkçılık beyaz işçiler arasında dayanışma duygusunu güçlendirdiyse de, ırk Pullman'da sınıfın altını neredeyse bir yüzyıl boyunca oydu (Hirsch, 2003). Ancak etnik çeşitlilik Avustralya emek gücünde de bu kadar önemliydiyse de orada sınıf dayanışmasını engellemedi. Archer Amerikan işçilerini (Avustralya ve Britanya'dan farklı olarak) en çok bölenin din olduğunu -Protestanlık ya da Katoliklik- belirtir. Yine de Cumhuriyetçi Parti işçilere dini hatları kesecek şekilde seslenme şansı yakaladı ve 1896'dan itibaren geniş bir işçi sınıfı oy tabanı ile ödüllendirildi. Archer, sendikaların da bunu yapabileceğini ancak yapmadıklarını belirtir (2007: 2. Bölüm). Güneyi düşük ücretli ve sendikasız tutmak için Güneyli seçkinler emek örgütlerinin beyaz ırkı zayıflatmak istedi-

ğini ileri sürdüler. Bu dönemde, Güney oransal olarak bugün olduğundan daha büyüktü; ayrılmış eğitim 1954'e kadar 17 eyalette devam etti. Emeğin zayıf olmasının önemli bir nedeni yüzyılın üçte birinde ırkın sınıfın önüne geçmesiydi.

(5) Bazen Amerikan ekonomik kalkınmasının başarısının ABD emek örgütlerinin zayıflığını açıkladığı söylenir: refah işçileri mutlu etmiştir. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri bu bağlamda istisnai değildi. Avustralya işçileri daha müreffehti ve Amerikalılardan daha iyi besleniyorlardı; ancak güçlü sendikalar ve bir İşçi Partisi kurdular (Archer, 2007: 23-30). Amerika'nın önemli ekonomik farklılığı kıtasal olmasında ve "kuzeyde ileri ve gelişen bir endüstriyel merkez, hızlıca yerleşen batı ucu ve göreli olarak yerinde sayan güney çeperi" (Bensel, 2000: 99) arasında bölünmüş olmasında yatıyordu. Her biri ulusal sınıf dayanışmasını uzak ihtimal kılacak şekilde ayrı sınıf çatışmaları barındırdı: Kuzeydoğuda işçiler karşısında kapitalistler, Batıda çitfçiler karşısında kreditörler, Güneyde plantasyon sahibi tüccarlar karşısında küçük çiftlik sahipleri ve ortakçılar. Gümrükler, vergiler, borç ve altın gibi siyasal iktisatın önemli federal meselelerine kuzey sanayisi hâkimdi (Bensel, 2000: 175-8). Batının kimi kısımları Kuzeyle ekonomik olarak birbirlerine bağımlıydı; ancak Güney özellikle yüksek gümrük politikası nedeniyle Kuzey tarafından sömürüldüğünü hissediyordu.

(6) Bu devlet, beyaz erkeklere hesap verebilir bir yarı demokrasi olarak kristalize oldu. İşçiler siyasal vatandaşlıktan dışlanmadılar. Almanya ve Rusya'da bütün işçilerin siyasal dışlanmışlığı işçilerin kısmi, katmanlı, bölgesel, etnik veya dinsel farklılıklarının üstünü örttü. *İktidarın Tarihi*'nin İkinci cildinde Avrupa'da işçi sınıfı bilincinin oluşumunun esas itici gücünün ekonomik sömürüden daha ziyade siyasal dışlanma olduğunu gösterdim. Bu itki ABD'de bulunmuyordu; ancak Avustralya ve Yeni Zelanda'da da bulunmuyordu ve Britanya'da büyük oranda eksikti. Amerika Birleşik Devletleri emekçilerini ayırt edici şekilde dezavantajlı kılan vatandaşlık değil parti sistemiydi.

(7) Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda ekonomileri ve siyasetleri liberaller ve muhafazakârlar arasında ulusal bir parti bölünmesi yaratmaya meylettiler. Emek kendisini daha sonra liberalizmin içine sokup büyüyerek ona hâkim oldu ve lib-lab siyasetini oluşturdu. Bölgesel farklılıklar bazen önemliydi; ancak bu ulusal mücadelenin önemini azaltmadı. Ancak ABD'de siyasal iktisat bölgesel bir biçim aldıkça siyasal partiler bölgesel bir şekilde kristalize oldular. Cumhuriyetçi Parti, her şeyden önce kuzey endüstrisini temsil ediyordu; ancak 1896'dan başlayarak kuzeydeki sanayi işçilerinin sektörel çıkarlarını da temsil etti. Demokrat Parti, en açık bir şekilde Güneyi ve tarımı temsil etti. İki parti de ayrı bölgeleri, sektörleri ve etnisiteleri ve bu kimlikler etrafındaki örgütlü patronaj makinalarını temsil etti. İşyerindeki sınıf sömürüsü deneyimi ne olursa olsun, sınıf çatışmasını siyasete tercüme etmek o kadar kolay

değildi. Sadece *Greenback*ler ve Popülistler gibi küçük üçüncü partiler sınıf temelinde küçük çiftçiler ve çiflik çalışanları arasında örgütlendiler ve emek yanlısı patformlarıyla destek aradılar. Bölge ve ekonomik sektör sınıfa galip geldi ve geniş bir çiftçi-emekçi ittifakını engelledi; Güneydeyse ırk her şeye baskın geldi.

İki büyük parti de bir miktar işçi desteğine sahipti. Güneyli işçiler ve güneyli olmayan göçmen işçilerin yanısıra geçimlik üretim yapan çiftçilerin çoğu Demokratları desteklerdi. Afrikalı Amerikalılar, Apalaşlar'da geçimlik üretimle iştigal eden çiftçiler ve ABD doğumlu Kuzeyli işçiler Cumhuriyetçilere oy verirdi. Ancak işçiler iki partide de etkili değildi. Kuzeyin büyük şirketleri Cumhuriyetçilere hâkimdi, küçük işletmeler de Güneyli Demokratlara. İşçiler işyerlerinde işverenlere direnebilirlerdi; ancak seçimlerde bunu yapamazlardı. Bu sosyalizmin yokluğu değil -paradoksal bir şekilde işçilere oy hakkının tanındığı bir siyasa içinde- herhangi bir ulusal siyasal etkinin yokluğu sorunuydu. 1896'dan 1912'ye Cumhuriyetçiler Beyaz Saray ve Kongre'yi ellerinde tuttular ve standart büyük işletme yanlısı muhafazakâr bir partiye daha da benzediler; ancak Demokratlar bir lib-lab alternatif sunmadılar. Siyasetin bölgesel kristalleşmesi sendikaları daha geniş bir sınıf tabanından ve hâkim ideolojilerden yalıtma, böylece onların askeri araçlarla bastırılmasını kolaylaştırmada etkiliydi.

(8) Bazı araştırmacılar siyasal kurumları vurgulamakta.[4] Bu araştırmacılar üçüncü partilerin, en çok oy alanın sandalyeyi kazandığı basit çoğunluk sisteminde karşılaşacağı engelleri vurguluyorlar. Ancak aynı seçim sistemine sahip Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda'da işçi hareketleri ilk önce maden ve sanayi bölgelerini kazandı ve yoluna devam etti. Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanlık seçimleri sadece bir adet ulusal seçim bölgesine sahiptir. Burada üçüncü partilerden bir emek adayının alacağı oy merkezci adaya zarar vererek muhafazakâr adayın kazanmasına neden olur. Amerikan seçim sistemi üçüncü partilerden kongre üyeleri ve hatta birkaç senatör çıkarabilir; ancak kolayca bir başkan çıkartamaz. Bu bir faktördür ama o kadar belirleyici olduğu söylenemez. Başkanlar ırk konusundaki görüşleri ne olursa olsun Güneyin gücüne saygı göstermek zorundaydılar. Emeğin gücüne aynı oranda saygı göstermemelerinin nedeni diğer kristalleşmelerin bu gücü zayıflatmasıydı. Amerika Birleşik Devletleri federalizmi bir diğer önemli siyasal kurumdur ve sıklıkla emeğin karşısında bir engel olarak görülür. Emek sorunları ancak eyaletler arası ticaret hususunu kapsıyorsa federal hükümetin alanına girerdi; dolayısıyla emek sorunlarının çoğu eyaletlerin meselesiydi. Bazıları aynı savaşı tekrar tekrar, eyalet eyalet vermenin sendikaları engellediğini söylemekte-

---

4 Mann, emeğin zayıflığı açısından tartıştığı yedi noktaya bu bölümün girişinde bahsetmediği siyasal kurumları eklemektedir [ç.n.]

dir. Ancak federalizm aynı şekilde emeğin, çok sayıda sendika üyesini barındıran elverişli sanayileşmiş eyaletlerde ilk kazanımları sağlayıp daha sonra stratejilerini daha zor eyaletlere taşımasına yardımcı olabilirdi. Federalizm her bir eyalete yatırım çekmek için emek maliyetlerini azaltmayı teşvik ederek dibe doğru bir yarış başlattı (Robertson, 2000). Bu federal sisteme sahip olan Avustralya'da belirleyici değildi. Orada işçi partileri her bir eyalette ortaya çıktıktan sonra ulusal bir işçi partisinde birleştiler (Archer, 2007: 84-6). Demokrasinin burada bahsedilen iki prosedürel unsuru aşılmaz engeller değildiler.

Bu sekiz unsurun bazıları ABD'de emeğin gücünü diğer sanayileşen ülkelere göre zayıflattı. Bu erkek demokrasisinde bölgesel (ve Güney'de buna ek olarak ırksal) kristalleşme en fazla siyasal birliktelikleri etkiledi ve en çok İskandinavya ve Avustralya'da ortaya çıkanlara benzer bir işçi-çiftçi ittifakı olanaklarını zayıflattı. Demokratlar, Batı ve Güney'de genellikle kırsal radikalizmin ifadesi olurlarken Güney'de ırkçı ve sendika karşıtı duyguları bünyelerinde topladılar. İktidardaki Cumhuriyetçi Parti, destekçileri sanayi işçileri olmasına karşın Kuzey'in işadamlarının kontrolündeydi. İşverenlere mahkemelerin ve askeri gücün denetimini bahşeden siyasal sistem emek örgütlenmesinin önünde bir engeldi. Bu durum bütün sendikacılığı engellemedi; ancak meslek birliklerinin daha az vasıflı işçilerle ittifak halinde daha geniş endüstriyel sendikalar ya da siyasal partiler kurmasının önüne geçti. Sınıf ideolojisine yaslanarak, daha az vasıflı işçiler arasında yayılmaya kalktıklarında bu baskıyla karşılandı. AFL başkanı Gompers, sınıf temelli sendikalardan ve işçi partilerinden uzak durup meslek tekelleri üzerinden örgütlenmenin daha iyi olduğu şeklinde pragmatik bir sonuç çıkardı. AFL sendikaları, kendilerini Katolikler için daha az çekici kılacak şekilde çoğunlukla Protestandı. Sendikalar mevcuttu; ancak örgütlü bir işçi sınıfı yoktu. Bu durum, "istisnai"sözünün kullanımı için bir ölçüde destek sağlar.

İktidarın Tarihi'nin İkinci cildinde önemli olumsal olayların, özellikle Gompers'in sanayi sendikalarından gelen bir İşçi Partisi oluşturma girişimini oy verme prosedürleriyle oynayarak savuşturduğu 1892 ve 1893'teki iki AFL ulusal konferansının altını çizdim. Bu şaibeli seçim diğer türlü sonuçlansaydı muhtemelen bir İşçi Partisi, Cumhuriyetçi ve Demokrat oyların önemli bir kısmını alabilir ve üç partili bir sistem oluşabilirdi. Voss (1994) daha önce, Emek Şövalyeleri'nin (*Knights of Labor*) kısa bir süre için zanaat birlikleri ve sanayi sendikaları arasındaki uçurumu kapattıkları 1880'lerde bir fırsat penceresi görmektedir; ancak hükümetler tarafından desteklenen birleşmiş işverenlerin baskısı karşısında yenildiklerini söyler. Robertson (2000) büyük şirketlerin birleşme hareketinin AFL sendikalarının kaybettiği "Sendikasız İşçi Çalıştırma Savaşı"na (*Open Shop War*) yol açtığı 1900'ün hemen sonrasında gelen daha geç tarihli bir üçüncü pencereden bahseder. Sınıfın statükoya karşı çıktığı bu üç meydan okuma da yenilgiye uğramıştır; muhtemelen burada bir

olumsallıktan ziyade bir örüntü söz konusudur. Amerikan sendikaları dönemin sendikal büyümesinde pek pay sahibi olmadılar ve diğer Anglofon ülkelerin ve Avrupa ülkelerinin aksine işçiler liberallerle ülkeyi lib-lab ya da sosyalist patikalara taşıyacak anlaşmalar yapmadılar. Lib-lab davalar İlerici Dönem'de geride kalmaya başlamışlardı. Sonuçta bu ABD'yi tamamen istisnai olmasa da uç bir örnek kıldı.

Başarılan Yeniden Bölüşümler: Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet

Bu dönemde, ikisi de öncelikle sınıf meselesi olamayan iki ana yeniden bölüştürücü reform başarıldı. Birisi toplumsal cinsiyetle ilgiliydi: 1920'de beyaz kadınlara oy hakkı sağlanması, siyasal vatandaşlık hakkına sahip olanların sayısını ikiye katladı. Amerika Birleşik Devletleri, kadınlara seçme hakkı tanıyan ilk grup devletler arasında değildi (1893'te Yeni Zelanda, 1902'de Avustralya, 1906'da Finlandiya ve 1913'te Norveç); ancak 15 ülkenin kadınlara oy hakkını tanıdığı ikinci dalganın parçasıydı. İkinci başarı eğitimle ilgiliydi: ABD toplam eğitim harcamasında ve ilk ve ortaöğretim gören erkek ve kızların oranları açısından lider ülkeler arasında kalmaya devam etti. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkelerinden önce kitlesel devlet ilkokullarına sahipti (Lindert, 2004: Bölüm 5). Erken 20. yüzyılda ABD ayrıca ortaöğretimi de yaygınlaştırdı. 1910 ve 1914 arasında liselerden mezun olan gençlerin oranı yüzde 9'dan yüzde 50'nin biraz üzerine çıktı.

Otoriter Prusya da eğitimde öncü konumda olsa da, erken demokratikleşme sıklıkla Amerikan eğitim ilerleyişinin temel bir nedeni olarak ele alınır (Skocpol, 1992: 88-92). Amerikan kadınları oy hakkına sahip olmadan çok önce eğitim alıyorlardı. Daha önemlisi eğitimin yerel olarak idare ediliyor oluşunun daha iyi eğitim sağlamak üzere Protestanlıkla, dini çeşitlilikle veya güçlü seküler bir hareketle birleşmesiydi (Lindert, 2004: 104-10). Amerikan okulları, eğitim reformunun öncülerinden olan diğer Anglo-beyaz yerleşimci kolonilerinde de olduğu üzere yerel olarak idare ediliyordu. Bu ülkelerde yerel topluluklar kendi çocuklarına fayda sağlamak üzere kendilerini vergilendirmeyi seçiyorlardı; bu evlerinin çok yakınına yaptıkları bir yatırımdı. Yerel topluluk ne kadar homojen ve istikrarlıysa ilkokulları ve liseleri genişletme kararı o kadar erken alınıyordu ve daha fazla okulun olduğu bölgeler daha eşitti ve etnik olarak daha homojendi (Goldin ve Katz, 1999, 2003). Okullar yerel cemaatlerin yaşamında ve ABD'nin ulus duygusunda her daim merkezde yer aldılar. Bir göçmenler ulusunun çocukları kıta büyüklüğünde bir ülkede dünyanın en özgür ülkesinde yaşadıklarını öğrendikleri kararlı bir şekilde İngilizce konuşulan bir sistem içinde eğitim aldılar. Tarih eğitimi, diğer ülkelerde olduğu gibi ulusal erdemi öğretme yolu olarak anlaşıldı. Bu dönemin esas eğitim tartışmaları dinle ilgiliydi: okullar esasen Protestan

temalar aktarmaya devam mı etmeliydi yoksa Katolik göçü bunu sakıncalı hale mi getirmişti?

Kızlar -diğer lider ülkelerde olduğu gibi- erkeklerden daha az eğitim aldılar ve genellikle erkeklerle aynı okullarda eğitilmediler (Goldin ve Katz, 2003). Patriarka, diğer beyaz yerleşimci kolonilerinde olduğu gibi ABD'de de biraz daha zayıftı. Bu genellikle *sınırda yaşama*ya atfedilir: yerleşik kurumların yokluğu, yerleşimci hane halkının bütününün üretime katılması ihtiyacı ve kadınların hane halkı içinde gücünü artıran bir unsur olarak kadın sayısının azlığı. Kadın istihdamı 1880 ve 1900 arasında ikiye katlansa ve 1920 itibarıyla yüzde 50 daha artmış olsa da ayrımcılık emek piyasasında daha görünürdü. Kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farklılıkları durağandı. Toplamda gelir eşitsizliklerinin arttığı bir dönemde ufak da olsa bir başarıydı bu.

Bu dönemde, hiçbir ülkede diğer toplumsal vatandaşlık haklarında önemli gelişmeler olmadı. Hiçbir ülke, I. Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar bir refah devletine doğru yöneldiği kanaatinde değildi; ancak Amerikan erkekleri geride kalıyordu. Yeni Düzen öncesinde erkekler için beş farklı refah programının benimsenmesi, yaygınlaşması ve zorunlu hale gelmesi -toplamda 15 refah uygulaması- bakımından ABD en sanayileşmiş 15 ülke arasında dokuz ile 15. sıralar arasında yer alıyordu (Hicks vd., 1995: 337; krş. Tanzi ve Schuknecht, 2000; Hicks, 1999; Rodgers, 1998: 28-30; Keller, 1994: 178-82).[5] Sıra dışı bir şekilde Yeni Düzen öncesinde kadınlar refah programları açısından erkeklerden biraz daha iyi durumdaydı. Federal düzeyde her iki cins de pek bir başarı elde edemedi. Eyalet düzeyinde erkekler daha da az başarılıydı. Pek sanayisi olmayan batıdaki eyaletlerde sendika taraftarı yasaların çıkması olasılığı kuzeydeki sanayi eyaletlerindekinden daha fazlaydı (Hacker ve Pierson, 2002: 289-90, 294-5). 1923 öncesinde hiçbir eyalet erkeklerin azami çalışma saatlerini ya da asgari ücretlerini düzenleyen yasa çıkarmamıştı; ancak kadınlar için azami çalışma saati düzenlemeleri 41, asgari ücret 15 eyalette yasalaşmıştı. Yeni Düzen'e kadar herhangi bir işsizlik sigortası yoktu. İşçilerin işyerinde gerçekleşen sakatlıklar için tazminat alması 1920 itibarıyla 42 eyalette kabul edilmişti. Çoğu durumda bu kabulün nedeni, üyelerinin çoğunluğu işçi sınıfından olan jürilerin işçilere yeni tazminat kanunlarının gerektirdiğinden daha fazla tazminat ödemesine karşı önlem alma düşüncesiydi (Bellamy, 1997). Sadece altı eyalette kanunlar erkeklerin emekli maaşı almasını öngörü-

---

5 İstisna gazilere, gazilerin dullarına ve muhtaçlarına verilen İç Savaş maaşlarıydı. Tepe noktasında bunlar bütün federal harcamanın üçte birini oluşturuyordu ve bir milyon gaziye ya da muhtaçlarına ödeniyordu (Skocpol, 1992). Fransa daha az asker emeklisi maaşı veriyordu ve Almanya ve Avusturya-Macaristan gazilere ordudaki hizmetleri sonrasında devlette iş veriyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bu maaşlar federal hükümetin yüksek gümrük gelirleri nedeniyle yüksek bir bütçe fazlası olduğu zamana denk geldi. Gümrüklerle birlikte yükseldi ve düştü (Hacker ve Pierson, 2002: 288-9).

yordu. Buna karşın 40 eyalet ufak çocuklarına bakan yoksul bekar annelere maaş ödüyordu. Bu sayı 1930'da 46 eyalete çıktı. Amerika Birleşik Devletleri yalnız yaşayan ve evli olmayan annelere destek vermede öncüydü. Britanya'da evli olmayan anneler 1945'e kadar herhangi bir destek alamıyorlardı; ahlaksızlık teşvik edilmemeliydi (C. Gordon, 1994: 44; Kiernan vd. 1998: 6; Gauthier, 1998: Tablolar 3.1 ve 3.2).

Kadınlar erkeklerden daha iyi durumdaydı; çünkü çocuk doğuruyor ve yetiştiriyorlardı. Annelik siyasal olarak kıymetliydi; çünkü çocuklar ırkın geleceğini oluşturuyordu (Mink, 1995). 1908 tarihli Oregon'a Karşı Muller davasında Yüksek Mahkeme'nin kararı, "kadınların fiziksel olarak sağlığının ırkın gücünü ve canlılığını korumak için kamu yararı ve bakımının konusu" olduğunu belirterek kadınlar için azami çalışma saati düzenlemelerini yasalaştırdı. Skocpol (1992) bunu toplumsal vatandaşlık haklarına "maternalist" yol olarak tanımlar. İkinci istihdam anlayışıyla saatleri sınırlandırmak "daha zayıf olan cins"i korumak olarak düşünülmüşse de asgari ücretler gerçek bir başarıydı. Madenler ve fabrikalar ağır çalışma koşulları getiriyordu ve daha narin olan cins bunlardan bir ölçüde korunmalıydı. Elbette beyaz kadınların siyah, Asyalı veya Meksikalı kadınlardan daha fazla korumayı hak ettiği düşünülüyordu (Glenn, 2002: 83-6). Ancak bu korumalar aynı zamanda eve esas ekmek getirenlerin -erkeklerin- emek piyasasında daha az rekabete maruz kalmasını sağlıyordu.

Kadın kulüpleri ve kadın sosyal hizmet görevlilerinin vurguladığı maternalist argümanlar I. Dünya Savaşı'nda askere alınan Amerikalıların sağlığının kötü oluşunun yetersiz annelikten kaynaklandığını ileri sürdüler (Oysa Avrupalı askerler Amerikalıların fazlaca sağlıklı göründüğünü düşünüyorlardı). 1920'de kadınlar federal bir Kadın Dairesi'ne kavuştular. Bir sonraki sene bunu Çocuk Dairesi ve ilk büyük federal sağlık bakım programı takip etti. Skocpol'e göre "yeni hükümet işlevleri anne sevgisinin evrenselleşmesi olarak normatif bir şekilde gerekçelendiriliyordu" (1992: 522). Skocpol, orta sınıf kadın hareketlerinin bu programların oluşumunda belirleyici olduğunu düşünür; ancak aslında oy hakkı konusunda olduğu gibi kadınlar halihazırda yarı açılmış bir kapıyı yumrukluyorlardı. Oy konusunda liberal bireycilik ideolojisi feministlerin kullanımına açıktı; refah programları ile patriarkal ve dinsel ideolojiler de feministlerin tarafındaydı. Kadınlar dönemin Amerika Birleşik Devletleri'nde ve muhtemelen herhangi bir yerindeki en başarılı toplumsal hareket olan içki karşıtı harekete öncülük ettiler. Bu hareket, 1910'larda genelevlere ayrılan mahallelerin kapatılmasını ve 1918'de içki tüketiminin yasaklanmasını sağladı. Bu hareket, içkiyi kadınlara ve çocuklara kötü davranılmasına yol açan bir erkek ahlaksızlığı olarak görüyordu. Sorun sadece erkeklere açık olan eğlencelerdi; çözüm ise arkadaşlığa dayanan evlilikti. Erkekler zayıf cinsti;

ancak kadınlar onları ahlaken güçlü kılabilirdi. Ne yazık ki, içki yasağı başarısız oldu; erkekler uslanmaz şekilde zayıf ve günahkârdı.

Maternalist programlar maliyetli değillerdi ve lobicileri bu tasarıları sulandırdıktan sonra iş dünyası da kadınların çalışma saatleri ve ücretleriyle ilgili düzenlemelere düşmanca yaklaşmadı (Hacker ve Pierson, 2002: 291-2). Az sayıda yararlanan vardı, ödemeler düşüktü ve yararlanma koşullarına "yararlananları desteklemek kadar denetlemek ve disipline etmek için de" etkili kısıtlamalar getirilmişti (C. Gordon, 1994: 45). Skocpol bunun (pek de hayata geçmemiş) maternalist bir refah devletine giden potansiyel bir yol olduğunu söyler (1992: 526). Bu programlar pek cömertçe değilse de federal hükümetin yoksullar için bir refah sorumluluğu üstlenmesi gerekliliğinin ilk ifadeleriydi. Bu döneme kadar, cinsiyete dayalı yeniden bölüşümde ABD geride kalmış değildi; hatta bazen liderlik yapıyordu. Eğitim reformunda daha tutarlı bir liderdi. Bu başarılı reform alanları kapitalist iktidara doğrudan tehdit oluşturmadılar. Bunlar ayrı bir politik kristalleşme olan kapitalist iktidarın yoluna engel çıkarmıyordu.

Irksal Ricat

Amerika Birleşik Devletleri, ulusun içinde baskılanmış büyük bir azınlık ırk varlığı nedeniyle gelişmiş ülkeler arasında istisnaiydi. Brezilya, ABD'den 20 yıl sonrasına kadar köleliği tamamen kaldırmamış olsa da, köleliğin ırksal bileşeni Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu kadar vurgulu değildi. Bunun sonucunda, köleliğin kaldırılmasından sonra eski köleler toplumun bünyesine Brezilya'da ABD'de olduğundan daha çok içerildiler. Deri rengi Brezilya'da sınıfla ilintili olmayı inatla sürdürse de, siyah Brezilyalıların ayrı bit kast olarak ötekileştirmesine yol açmadı. Avustralya Aborijinleri ve Yeni Zelanda Maorileri ülkelerinde büyük oranda ırkla tanımlanmış azınlıklardı; ancak Aborijinler çoğunlukla beyaz toplumundan ayrı yaşadıkları ve Maoriler de daha fazla güce sahip oldukları için durumları Amerika Birleşik Devletler'deki siyahlarınkinden farklılardı.

İlerici olarak adlandırılan bir dönemde, ırk açısından bir ilerleme yoktu: aslında tam tersi geçerliydi. Amerikan yerlileri çoğunlukla öldürüldüler ve hayatta kalanlar ulusal hayatın kenarında kaldılar. Afrikalı Amerikalılar farklıydı. Çoğunluğu, bölgesel ekonomi için hayati önemde olsalar da daha fazla tecrit edildikleri, ekonomik olarak sömürüldükleri ve sivil ve siyasal vatandaşlıktan dışlandıkları Güney'de yaşıyordu. Çoğu siyah (ve bazı yoksul beyazlar) Yeniden Yapılanma'ya tepki sırasında sindirildi ve oy hakkından mahrum bırakıldı. Virginia'da potansiyel seçmen kitlesine katılım 20 yılda yarı yarıya düşerek 1904'te sadece yüzde 28 oldu (Dawley, 1991: 161). Hiçbir Afrikalı

Amerikalı bunun zayıf ya da demokratik bir devlet olduğu düşüncesine katılmazdı.

Çoğu "ilerici" Afrikalı Amerikalıların koşullarına kayıtsızdı, hatta ayrımcılığın yeni ırk bilimi tarafından desteklendiğini düşünürdü. Yüksek Mahkeme'nin 1896 tarihli Plessy Ferguson'a Karşı davasında aldığı kamusal alanda ayrımcılığının yasal olduğu kararı "İlerici hukuk sisteminin güncel toplum kuramına bağımlılığının ve devlet düzenlemesini kabul etmeye hazır olmasının bir örneği" idi (Keller, 1994: 252). Mahkeme, Afrikalı Amerikalıların İç Savaş'ın ardından köleliği kaldıran, yargılamanın hukuka uygun yapılmasını, yasaların eşit korumasını ve oy hakkını güvence altına alan 13, 14 ve 15. anayasa değişiklikleri aracılığıyla sözde tanınmış olan haklarının altını mütemadiyen oyuyordu (Burns, 2009). Eyalet hakları esasen Güney'in ırka dayalı düşük ücretli ekonomisini korumak için yeniden ihdas edildi. 1890 ile 1920 arasında güneyde Jim Crow yasaları ve linçler, kuzeyde ise beyaz ırk ayaklanmalarında artış görüldü (Belknap, 1995: 5-9; Dawley, 1991: 240-1). Bu ırkçılık Amerikan emperyalizmini güçlü bir şekilde etkileyecekti. Irk hususundaki tek gelişme tecrit edilmiş siyah toplulukların içinde, okuryazarlığın ve okullaşmanın yaygınlaşmasıyla gerçekleşti. 1865'te güneyli siyahların yüzde 10'dan azı okuryazardı. Bu oran 1890'da yüzde 55'e yükseldi (Blum, 2005: 82-3). Siyahların kiliseleri beyaz tacizlerinden bir uzak örgütlenme mekânı edindiler. Kendi toplumlarına hizmet götürmek üzere siyah bir orta sınıf oluştu ve direniş girişimleri sürdü gitti (Glenn, 2002: 109-43). Bu tohumların başarılı bir isyan olarak çiçeklenmesi uzun bir zaman alacaktı.

Göçmenlere karşı da yerlici bir tepki vardı. Çinli ve Japon göçmenlere getirilen kısıtlamalar 1924'te Asyalıları Dışlama Yasası'nda (4. Bölüm'de göreceğimiz üzere dış politikada olumsuz sonuçlarla birlikte) zirve yaptı. Deniz aşırı göç azaldıkça, diğer işçilerin yerini Meksikalılar aldı. Irk, tarımda sözleşmeli emek, borç esareti, mahkûm emeği gibi çeşitli emek biçimleriyle ve milyonlarca tarım işçisinin vatandaşlık hakkı almasını engellemek üzere evsizlere karşı çıkarılan yasalarla iç içe geçti (Glenn, 2002: 186-92, 156-8). İyi niyetli maternalist programlar, sosyal hizmet görevlilerinin kadınlara, Anglo orta sınıfın annelik ve beslenme pratiklerini uygulamak suretiyle "ırksal kurtuluş" dayatmalarına yol açtı. "Hâlâ spagetti yiyorlar, daha Amerikalılaşamamışlar" yazmaktaydı bir İtalyan ailesinin sosyal hizmet görevlisi. Başka biri, Yahudi yiyeceklerinin "genel olarak fazla çeşnili, fazla zengin, fazla keskin ve fazla yoğun" olduğunu not etti. Bir broşür Meksika yemeğini marullu sandviçler ve mısır unu krakerlerle değiştirmeyi tavsiye etmekteydi (Mink, 1995: 90-1). Abur cuburun birleştirdiği bir ulusa doğru gidiş başlamıştı.

ABD'ye ırkçılığı nedeniyle gereğinden fazla serzenişte bulunmamalıyız. Diğer ülkelerin deniz aşırı sömürgelerini dâhil edersek dönem açısından ABD istisnai değildi. Britanya, Fransa, Almanya, Belçika ve Japonya bu dönemde

yeni sömürgeler ediniyorlar, ırk bakımından aşağı gördüğü halkların haklarını tanımıyorlardı. Bu halkların kolonyalizmden kurtuluşu Afrikalı Amerikalıların sivil haklarını edinmesi ile yaklaşık aynı sıralarda gerçekleşti. Hem ABD'deki hem de sömürgelerdeki siyah halklar aradaki ilişkiyi açıkça gördüler. Avrupalılar ve Amerikalılar köleliğin mirasını paylaştılar, tek fark Amerikalıların köleliği iç iktidar düzenlemelerine yedirmesiydi.

Sonuçta ilericiler iktisadi ve siyasal iktidarın modernleşmesine ve toplumsal cinsiyette ve eğitimde ilerlemeler kaydedilmesine katkı sağladılar. İş hayatını daha dürüst ve açık kıldılar; ancak iktidarı yeniden bölüştürmekte başarısızdılar. Hükümetin altyapısal iktidarının dizginleri büyük işletmelere verildi. Amerika büyük işletmelerin, bankaların ve tröstlerin egemenliğine girdi. Yardım işlerini yürüten federal bürokrasi ve eyalet bürokrasileri ise işçilerle çiftçilere pek az ilgi gösteriyor; Amerikan yerlilerine, Afrikalı Amerikalılara ve Asyalılara ise hiç ilgi göstermiyordu. Eğitimde atılım gerçekleşti. Kadınlar devasa siyasal adımlar attılar. Bazı yoksul anneler ufak yardımlar aldılar ve sendikalar yavaşça gelişti. Ancak bu reformlar genellikle sınıf eylemiyle başarılmadı ve Kuzey'de ekonomik muhafazakârlığı Güney'de ise ırkçı muhafazakârlığı hâkim konumda bıraktılar. Popülistler ışıltısını kaybediyordu. Sendikalar apolitik kalmaya devam ettiler. Sosyalizm neredeyse hiç yoktu ve lib-lab siyaseti de pek gelişme göstermiyordu. Amerika Birleşik Devletleri, henüz istisnai değildi; ancak bu dönemde daha uçta olan gelişmiş ülkelerden biriydi. İşçilerin kendilerinden daha kolektif biçimde örgütlenmiş bir kapitalizm tarafından örgütsel olarak alt edilmiş olmaları kayda değer. ABD ile karşılaştırılması en mümkün örnek Japonya'ydı.

Muhafazakâr 1920'ler

Amerika Birleşik Devletleri, sıra dışı bir Büyük Savaş deneyimi yaşadı. İki milyon Amerikan askeri seferber edilmiş, bunların bir milyonu cepheye ulaşmışsa da sadece 17 ay savaştılar. Savaşan diğer ülkelerin her birinin bir milyonu aşan kayıplarına karşılık, Amerika Birleşik Devletleri'nin kaybı 116 bindi. Kitlesel seferberlik savaşının kimi olağan sonuçları vardı. ABD kazanan tarafta olduğu için savaş varolan iktidar yapılarını meşrulaştırdı. Savaş çok uzun sürmediğinden, savaşa katılan diğer ülkelerin aksine Amerikalıların hüküm süren rejimin yetersizlikleri ya da fedakârlıkların eşitsizliği hakkındaki öfkesi su yüzüne çıkacak zaman bulamadı. Amerikan halkı tarafından kayda değer fedakârlıklar yapılmadığından savaş sonrası için halka daha iyi yaşam sözleri verilmedi. ABD'nin yaşadığı deneyim sadece bir ilk savaş yılından ibaret olduğu için, hissettiği de askerin ve bayrağın etrafında toplanan ve savaş coşkusunu paylaşmayanlara saldıran ilk baştaki o vatanseverlik dalgasından ibaret kaldı. Sonuç olarak bu savaş var olan güç dağılımını tahkim etti.

Bu durum, hemen savaştan önce (çoğu ülkede olduğu gibi) yaşam belirtileri gösteren sosyalistler, sendikalistler ve radikal popülistler için iyi olmadı. Bunların çoğu, Amerikan halkıyla ya da değerleriyle hiçbir alakası olmadığı gerekçesiyle savaşa karşı çıkmıştı. Haklılardı ancak tek ödülleri kovuşturulmak oldu. Vatansever dalga, savaş döneminde pasifistlerin ve solcuların kovuşturulmasına destek oldu (Lipset ve Marks, 2000: 237-9). Savaş karşıtı bir konuşma yaptığı için, sosyalist Eugene Debs'e hemen herkesin tasvip ettiği 10 yıllık bir hapis cezası verildi. Debs, 1912 başkanlık seçimlerinde oyların yüzde 6'sını almayı başarmıştı. Kampanyasını hapishaneden yürüttüğü 1920 seçimlerde oy oranı yüzde 3.4'e düştü. Sosyalizm savaştan zarar gördü. Rusya'da Bolşevizmin ortaya çıkışı da işleri zorlaştırdı. Buna karşın başka yerlerde olduğu gibi savaş, Amerika'da da ekonomide devlet düzenlemelerini arttırdı. Bu geçiciydi (ancak bazı düzenlemeler Yeni Düzen ile geri döndü). Savaş öncesindeki devlet öncülüğünde reform düzenlemeleri -bunların çoğu Alman kaynaklı olduğundan- gözden düştü (Rodgers, 1998: 6 ve 7. Bölümler).

Savaş sırasında federal hükümet, grev yapmama taahhütleri karşılığında sendikalarla işbirliğine girdi. Bu işbirliği, sendikaların ve grevlerin savaş sonrası olağan yükselişine katkı sağladı. Ancak baskının da etkisiyle, ABD'de bu yükseliş başka yerlere göre daha hızlı ve daha eksiksiz şekilde sönümlendi. Yeniden bir sınırlanmamış sendikasız işyerleri dönemi başladı (Haydu, 1997). Anarşist bombalamaların da katkısıyla, Başkan Harding Amerika'nın "Kızıl Korkusu" dönemlerinin en ölümcülünü destekledi. Palmer baskınlarında 10 bin solcu tutuklandı, çoğu işkence gördü ve hapse atıldı. Yabancı uyruklular sınırdışı edildi. Çoğu zanaatkâr temelli ve kesimci olan AFL sendikaları, sosyalistler ve "titrek" sendikalistleri ile birlikte tek bir "Kızıl Tehdit" başlığı altında ele alınır oldu. Amerikan Lejyonu ve Ku Klux Klan'ın başını çektiği kalabalıklar sendikaların toplantılarını dağıttı. Bürolarını yakıp yıktı ve hatta linçler icra etti.

1922 demiryolu grevinde uygulanan şiddet daha da yoğundu. Savaş düzenlemeleri sayesinde demiryollarında çalışan sendikalı üye sayısı 400 bine çıkmıştı. İşçilerin yüzde 80'i savaş sonrası özelleştirme ve kuralsızlaştırma planlarına karşı iş bıraktılar. İşverenler sendikaları tanımayı reddettiler ve şirket güvenlik görevlileri, yerel milisler ve eyalet milisleri ile federal kolluk kuvvetlerinin eşlik ettiği grev kırıcılar getirttiler. Çatışmaların şiddete dökülmesi üzerine Başkan Harding müdahale etme gereği duydu. Başkan ilkin uzlaşı aradı; ancak işverenler buna yanaşmadı. Ardından, Adalet Bakanı, Harding'i bu meselenin çözümünün greve karşı genel kapsamlı, anti-tröst içerikli bir mahkeme emri çıkartmak ve bunu federal kuvvetlerin desteğiyle uygulatmak olduğuna ikna etti. Bu hamle, en sonunda sendikaların direnişini kırdı. İşçilerin görece şanslı olanlarına işyeri sendikalarına katılmak ve sarı

sözleşmeler imzalamak koşuluyla işe dönüş izni verildi. Bu çıplak sınıf mücadelesi patronlar tarafından kazanıldı (Davis, 1997).

Sendikalar 1920'lerde pek çok ülkede yerinde sayıyordu. ABD'de ise emek hareketi ciddi bir düşüş içindeydi. Sendikalaşma oranı 1920'de yüzde 17'den 1933'te yüzde 7'ye düştü. Artık sadece (daha az sanayileşmiş bir ülke olan) Japonya'da daha az sendikalı vardı. Sendikalar sadece eski zanaatlarda varlıklarını devam ettirdiler; kimyasallar, çelik, otomobil ve kauçuk mamulleri gibi gelişen sanayi sektörlerinde neredeyse hiç yoklardı. Sosyalist Parti'nin üye sayısı 1920 ile 1921 arasında 109 binden 27 bine düşerek dörtte birine indi. Bir sonraki yılda da yarı yarıya azaldı ve bir daha hiç toparlanmadı. 1924'de sosyalistlerin oyları önemsiz oranlara geriledi.

Baskı yaygın bir destek buluyordu; çünkü hedef alınanlar medyada aşırı şiddet taraftarı ve hatta vatan haini olarak gösteriliyordu. Sosyalistler ve komünistler "yabancılar" olarak itham ediliyor ve Amerika karşıtı düşüncelerin akışını durdurmak için göç kısıtlamalarının gerekli olduğu düşünülüyordu. Ku Klux Klan ulusal bir misyon edindi: siyahlara, Katoliklere, Yahudilere ve "yabancı Bolşeviklere" karşı Beyaz Protestanların Üstünlüğü'nü korumak. 1920'lerin başlarında KKK kadın hareketine yarım milyon kadın katıldı ve Klan "Portestanların normal gündelik hayatıyla bütünleşik" hale geldi (Blee, 1991: 2-3). Tepki aynı zamanda feministlerin kongreden Eşit Haklar Tasarısı'nı geçirme umutlarını sona erdirdi. 1920'lerde Muhafazakâr Cumhuriyetçilerin hükmü yürüyordu.

Ancak ekonomik büyüme yeniden başladı; savaş ABD için kârlı olmuştu. Britanya ve Almanya Amerikan bankalarına ağır bir şekilde borçluydu. Amerika artık dünyanın lider ekonomik gücüydü. Amerikan şirketlerinin yeni küresel hâkimiyetin avantajlarından faydalanmaya başlamasıyla büyüme de yeniden başlamıştı. 1920'ler boyunca yıllık gerçek GSMH büyüme oranı yüzde 4'ten daha fazlaydı. İmalat üretkenliği de yüzde 5'ten daha fazla arttı (Abramowitz ve David, 2001). İktisadi faaliyetler de giderek daha az sayıda elde toplandı: 1930 itibarıyla 100 şirket neredeyse ekonominin yarısını kontrol ediyordu. Elektrikle çalışan iş tezgâhı, içten yanmalı motor ve montaj hattı, üretkenliği artıran genel amaçlı teknolojilerdi (David ve Wright, 1999; Abramowitz ve David, 2001; R. Gordon, 2005). Otomobil montaj hattı, modernitenin sembolü haline geldi. 1916'da 9 milyon motorlu taşıt yollardaydı. 1930'a gelindiğinde bu sayı tüketiciye daha az maliyetle 27 milyona ulaştı. Çelik, cam, kauçuk ve petrol sanayileri büyüdü. Banliyölerin büyümesi otomobille canlandı ve bu da inşaat sektörünü canlandırdı. Field (2011) kötü planlamanın, arazinin verimsiz kullanımının ve naif yatırım balonlarının altyapısı kötü olan ve bölümlenmesi ekonomik olmayan bir aşırı gelişmeye yol açtığını belirtir. Ancak evlerin yüzde 60'ına elektrik ulaştı; bu da ev aletlerinde ufak bir patlama yarattı. Hazır giyim kıyafetlerle tekstil sektörü genişledi.

Zincir mağazalar ve kataloglar bir orta sınıf tüketim toplumunun gelişmesini sağladı. Gazeteler ve dergiler kitlesel reklamlar tarafından finanse edilir hale geldi. Radyo, sinema filmleri ve müzik albümleri işleri aldı yürüdü ve Hollywood, Fransa'nın yerine geçerek filmlerin yeni yuvası oldu. Ulus ekonomik olarak daha bütünleşik hale geldi; ekonomistler bu gelişmeleri açıklamak için ulusal nitelikli, ulusal olarak kafeslenmiş ekonomi kuramları geliştirdiler (Barber, 1985).

Irkçı mevzuat göçü durdurdu. On yıl boyunca işsizlik oranının sadece yüzde 4-6 düzeyinde olması, bazı şirketleri refah tazminatları ve iç emek pazarı aracılığıyla terfi olanakları sunmak gibi altın prangalar aracılığıyla, kendi vasıflı işçilerini elde tutmaya teşvik etti (Berkowitz ve McQuaid, 1992: Bölüm 3; Cohen, 1990). "Refah kapitalizmi" emek gücünü katmanlara ayırarak sınıf dayanışması potansiyelinin altını oydu. Emek kıtlığı, Afrikalı Amerikalıların daha yüksek ücret aldıkları ancak konut ayrımcılığına maruz kaldıkları Kuzey'e kitleler halinde göç etmesine -anaakım Amerika'yla muğlâk bir bütünleşmeye- yol açtı.

Kişi başı gelir, 1920'lerde muhtemelen hafif bir şekilde arttı (Costa, 2000: 22). David ve Wright (1999; krş. Smiley, 2000) reel ücretlerin arttığını belirtmektedir; ancak R. Gordon (2005) emeğin ulusal gelirdeki payının yerinde saydığını söyler. Gelir verileri muğlâk olsa da -her ikisi de uzunca bir süre daha iyi beslenmenin göstergesi olan- doğumda ortalama yaşam süresi beklentisi ve ülke içinde doğmuş erkeklerin ortalama boyunun 1920'lerde arttığı muğlâk değildir (Steckel, 2002). Eşitsizlik I. Dünya Savaşı sırasında azalmıştı; ancak sonrasında artış gösterdi. 1920'lerin sonları itibarıyla gelir ve servet eşitsizliği 20. yüzyıldaki herhangi bir on yılda olduğundan daha yüksekti (Wolff ve Marlet, 1989; Piketty ve Saez, 2003).

İktisadi olarak en kötü performansı tarım gösterdi. Çiftlik emekçileri ve küçük çiftçilerin gelirleri tarımsal fiyatların düşüşüyle birlikte görünür şekilde azaldı. Buna cevaben çiftçiler genellikle toprağı aşırı işlediler. Birçoğu çiftliklerini terk etti ve göç etti. Bunun sonucunda kırsal popülizm güç kaybetti. Şehirler birden çok etnik grup barındırmaya devam ediyordu; ancak beyazlar arası etnik çatışma azaldı. Ulusal Ku Klux Klan çöktü ve büyük oranda Güneyli bir güç haline geldi (Blee, 1991: 175-6). Demokratlar, Protestan işçilerle Katolik işçileri birbirinden ayıran alkol yasağının zincirlerinden kendilerini kurtardılar. İki büyük parti diğer sanayileşmiş ülkelerin partilerine benzer hale geldi. Cumhuriyetçiler iş dünyasının, Demokratlar ise -güney haricinde- halk sınıflarının partisi oldu (Craig, 1992; Dawley, 1991: 213-4). Artık bir lib-lab ittifakının zemini vardıysa da, bu hâlen gerçekleşmemişti. Demokratik liderlik muhafazakâr olmayı sürdürüyor ve yakında iktidara dönecek gibi de görünmüyordu. Amerika sağa kaymış, önceki muhafazakâr eğilimlerinin pek çoğunu ve Amerikan istisnacılığı izlenimini pekiştirmişti.

Çok borazanlığı yapılan yeni tüketim toplumu herkes tarafından paylaşılmadığından vatandaşlığa evrensel bir katkı değildi. Amerikan toplumu, Hollywood tarafından gösterildiği şekliyle ayrıcalıklıydı ve yabancılar bunu kıskanıyordu. Bu toplumu, Amerikalı işçiler de kıskanmaktaydı. Amerikalıların yarısı ancak geçinecek kadar ya da ona çok yakın bir gelirle yaşıyordu ve hâlen rehincilerden ve yerel tefecilerden borç alıyordu. Filizlenen kredi sektörü, orta sınıf aileleri ev ipoteklerinin sorumsuz borç değil saygı duyulan bir bağımsızlık göstergesi olduğuna ikna ediyordu; ancak işçiler hâlen kiralık evlerde oturuyorlardı (Calder, 1999). Eksik tüketim kuramcıları, tüketimin kitlelerdeki düşük alım gücü tarafından baskılandığını ileri sürüyorlardı. Zenginlerin yatırım yapacak parası vardı; ancak işçi kitlelerinin harcayacak daha az parası bulunuyordu. Bu da, diğer gelişmiş ekonomilerde de olduğu üzere, kapitalizmin yüksek üretkenlikten yüksek tüketici talebine doğru genel bir dönüşümünü engelliyordu. Durumdan sadece orta ve üst sınıflar faydalanıyordu; bu da aşırı kapasite tehlikesini ve borsanın sallanan temeller üzerinde hızla yükselişinin tehlikelerini beraberinde getirmekteydi. Bütün bunlar, 1929'daki Büyük Buhran'a neden oldu. Büyük Buhran da bastırılmış emek huzursuzluğunda büyük bir artışa neden olacak ve ABD'yi iç siyasette yerküre çapında bakıldığında anaakım kabul edilen politikalara döndürecekti. Jeopolitikte anaakıma dönüş ise daha önce gerçekleşmişti.

Emperyalizmin İkinci Aşaması: Yarıküre İmparatorluğu, 1898-1930'lar

Yüzyılın tam sonunda, ABD, Orta Amerika, Karayipler, Pasifik adaları ve Çin'e doğru yayılarak ansızın deniz aşırı emperyalistler kulübüne katıldı. Deniz aşırı emperyalizmin gelişi yavaş gerçekleşti. 1823 Monroe Doktrini, yarıküre hâkimiyeti için erken bir iddiada bulunduysa da, bu durum ancak Britanya ve donanması Asya ve Afrika'ya odaklanmak üzere uzaklaşınca gerçekleşebildi. Amerika Birleşik Devletleri, kendi kıtasını doldurdu; ikinci sanayi devrimi ABD'yi büyük bir ekonomik güç haline getirdi ve ABD kayda değer bir donanma edindi. Bütün bunlar 1890'lar itibarıyla gerçekleşmişti; bu da ABD'nin emperyalizm aracılığıyla ülke dışında kâr, farazi bir güvenlik ve jeopolitik statü peşine düşebileceğini anlamına gelmekteydi. Zamanın kulübe geç katılan diğer güçleri Almanya, Japonya ve İtalya gibi ABD de hemen işe girişti. Burada istisnai bir şey bulunmuyor.

ABD siyaseti, diğerlerini piyasaları Amerikan mallarına kapatmaktan alıkoymayı hedefleyen asgari bir gayrı resmi emperyalizm uygulamak oldu. Bu siyasete destek olmak için gübre olarak kullanılan guano açısından zengin adalarla birlikte Pasifik kıyılarında kömür ve donanma istasyonları ele geçirdiler. 1890'da ABD Donanmasında Albay olan Alfred Mahan, *Tarihte Deniz*

Gücünün Etkisi'ni yayımladı. Yayınlandığında ses getiren bu kitap, modern bir ekonominin uluslararası ticarete dayandığını; bu ticaretin de bir açık deniz filosu tarafından korunmasının gerektiğini ileri sürüyordu. Federal yönetimi artık büyük bir bütçe fazlası verdiğinden bu fazla gemi inşasına harcandı. Amerikan seçkinleri Anglo-Saksonların dünyaya karşı bir görevi olduğu ideolojisi tarafından yönlendiriliyorlardı. Donanma siyaseti ticaret gemilerinden, kruvazörlerden ve kıyı savunma teknelerinden savaş gemilerine kaydı. ABD 1898 itibarıyla dünyanın en büyük üçüncü donanmasına sahipti. Sanayi ülkelerinin en önde geleni için bir savaş gemisi filosu oluşturmak kolaydı. Kara kuvvetleri sadece 25 bin kişiden oluşuyordu ama zaten bir kara savaşı düşünülmüyordu.

Yeni stratejik düşünceler de mevcuttu. Yeni Emperyalizm küreyi dolduruyordu ve dışarıda kalmak istemeyen Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Asya için kapışmaya katıldı. Amerikan yarıküresinde Avrupa etkinliğinin işaretleri ABD diplomatlarını kaygılandırıyordu. Fransa bir Panama Kanalı planlıyordu. Alman yatırımları büyüyordu ve Avrupa hükümetleri bölgedeki yönetimlere verdikleri borçları tahsil etmek için savaş gemileri gönderiyordu. Washington'da bu dışarıdan müdahalenin durması gerektiği konusunda konsensus vardı. ABD, gemilerini Venezuela ve Britanya Guyanası arasındaki bir sınır anlaşmazlığını çözmek üzere 1895'te harekete geçirdi. Britanya'ya pek az danışılmış, Venezuela'ya ise hiç danışılmamıştı. Dışişleri Bakanı Olney "Bugün Amerika Birleşik Devletleri bu kıtada pratikte egemendir ve ABD hükmü kanundur" (LaFeber, 1993: 2142-83; Ninkovich, 2001: 12-13) sözleriyle bu başarıyla iftihar etti. 1898 itibarıyla Başkan McKinley, Panama Kanalı projesini işi bata çıka yürüten Fransızlardan devralmak ve Kolombiya veya Nikaragua'dan kopartılan topraklarda bir Kanal Bölgesi, yani ABD denetiminde bir tür yarı devlet oluşturmakta kararlıydı. ABD, bölgeyi ele geçirmeye değil, daha önce Louisiana ve Alaska'da olduğu gibi, satın almaya uğraşıyordu.

Yurtiçinde, ikinci sanayi devrimi işverenler ve sendikalar arasında çatışmaların artmasını ve kitlesel etnik göçün yarattığı gerilimleri beraberinde getirdi. *Sosyal emperyalizm*, yani yurtiçindeki sınıfsal ve etnik mücadeleleri hafifletmek adına ülke dışında bir imparatorluk oluşturmak kimilerinin gözünde bir çözümdü (Weinstein, 1968). İlericiler çatışmayı işçi haklarını genişleterek ve kitlesel tüketim talebini canlandırarak halletmeyi savundular; muhafazakârlar işveren özgürlüklerinin yitimini ve bunun ima ettiği yüksek maaşları reddettiler. Ancak imparatorluk aşağıdan çok az destek buldu. Öncelikle bunun nedeni bir yerleşimci lobisinin bulunmayışıydı. Amerikalılar hâlen içeride sınıf atlamaya odaklanmışlardı. ABD net sermaye ithalatçısı olarak kaldı. Yeni pazar arayışında hiç artık ABD sermayesi yoktu; Hobson/Lenin emperyalizm argümanı geçerli değildi. 1893-1897 Buhranı doymuş iç pazara atfedildiğin-

den, bazı sanayiciler artık üretimi emmek üzere dışarıda pazarlar ele geçirmeyi destekliyorlardı.

1895'te ekonomik toparlanmaya başlangıçta ihracat öncülük ediyordu ve ilk kez ihraç mallarının büyük kısmını çiftlik ürünleri değil mamul mallar oluşturuyordu. Bu mamul mallar, Latin Amerika ve Karayiplerden gelen hammaddelerle ve şeker, kahve ve muz gibi ABD'nin üretemediği tarımsal ürünlerle mübadele ediliyorlardı. Bu ticaret, madencilikle ve şeker, tütün, kahve ve tropik meyve üretilen plantasyonlarla iştigal eden büyük şirketlerin elindeydi; söz konusu ticarete Amerika'nın sahip olduğu demiryolları ve limanlar hizmet sağlıyordu. Muz üreticileri 1899'da dev Birleşik Meyve Şirketi'nde (*United Fruit Company*, UFCO) birleştiler. Şeker şirketleri Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan rafineleştirme işlemi ile İspanyol Karayipleri'ndeki plantasyonlarda yapılan yoğun üretimi eşleştirdiler. ABD işletmeleri İspanyol sömürgesi Küba'ya 1895'te 50 milyon dolar yatırmıştı ve ABD ile Küba arasında ticaret, Küba-İspanya ticaretinden daha büyüktü (Ayala, 1999; Perez, 1990; Schoonover, 1991:170). Bu şirketler Amerikan ekonomisinin sadece küçük bir kısmını oluştursalar da, bölgeye yönelik siyasete ilgi duyan Amerikalıların çoğunluğunu temsil ediyorlardı. İmparatorluk yanlısı bir lobi oluşuyordu ve bu lobi İspanyol İmparatorluğu'nun Amerika kıtasında kalan kısmını ele geçirilmeye hazır yerler olarak görüyordu.

Burada söz konusu olan, Britanya İmparatorluğu örneğinin tersine, maceracıların ve silahlanmış ticaret şirketlerinin oluşturduğu o ana özgü ağların değil büyük şirketlerin ve bankaların öncülük ettiği potansiyel bir ekonomik emperyalizmdi. Bazıları İspanya'yla yapılan 1898 savaşına bu lobinin yol açtığını belirtir (LaFeber, 1993: Bölümler 4,5; P. Smith, 2000: 27-9; Schoonover, 1991, 2003). Mead (2001) bunu dinamik ulusal ekonomiyi genişletme amaçlı "Hamiltoncu" bir hükümet-işveren işbirliği olarak görür. Andrew Carnegie ve John D. Rockefeller gibi sanayiciler bunun için uğraştılar. Çoğu işadamı ve çoğu başkan dış politikayı pek önemsemiyorsa da, 1896'da McKinley'nin başkan seçilmesiyle iş dünyası yanlısı, donanmayı genişleterek aktif şekilde yabancı pazar arayışına girişmeye kararlı, Cumhuriyetçi bir başkan işbaşına geldi (LaFeber, 1993: 330-3). McKinley İspanya'yı yarıküreden atmak için stratejik bir fırsat da görmüştü. Amerika Birleşik Devletleri, İspanya'nın kolonilerini başka imparatorlukların eline geçmesini engellemek zorundaydı. Bu nedenle bu kolonileri ilk önce onlar ele geçirmeye karar verdiler.

Ancak herhangi bir siyaset, dışarıdaki maceralara para harcama konusunda isteksiz olan Kongre'den geçirilmesi gerekiyordu. Bölgede çıkarları olan bazı sermayedarlar hâlen İspanyol İmparatorluğu'na arka çıkma yanlısıydı. Dış politika, Kongre'nin öncelikleri arasında ilk sıralarda değildi; iş dünyasının konsolosluk hizmetlerinin iyileştirilmesi talepleri dahi partizan mücadelede çamura saplanmıştı (Pletcher, 1998: 4, 26-45). Trubowitz (1998: 31-95) yine

de Kongre'nin fikir değiştirmekte olduğunu düşünür. 1890'lardaki oy kayıtları Kuzey ve Güney arasında bir dış politika ayrımını açığa vurur. Kuzeyli Kongre üyeleri yerli sanayiyi koruyacak gümrüklerden yanaydılar ve Amerika kıtalarında ve Asya'da pazarları açmak için gayrı resmi emperyalizm ve donanmanın genişletilmesi (gemi inşası Kuzeydoğudaydı) yanlısıydılar. Ucuz tarımsal ihraca bağımlı olan Güneyliler ise serbest ticaretten yanaydı; üstelik bunların esas ticaret ortakları donanmanın genişlemesinin alarma geçirmesinden korktukları Britanya'ydı. Batılı Kongre üyeleri daha ziyade iç pazara yönelmişlerdi; ancak hayati gördükleri yurtiçi konularda destek karşılığında tayin edici oyları sunabilirlerdi. Kuzeyliler bu oy ticaretine daha istekliydi. Emperyalizmin geleneksel karşıtları olan ve Güney ile Batı'da yoğunlaşmış bulunan popülistler artık bölünmüştü. Bu yüzden, Kongre'de emperyal bir billurlaşma güç kazanıyordu. Ancak Amerika'da yarışmalı seçimlerin ve etkili bir boyalı basının olduğu, halk kitlesine de bu basın aracılığıyla, ideallerin arasına gizlenen çıkarlarla erişilen temsili bir yönetim söz konusuydu. Son bölümde, Britanya'da erkeklerin geniş bir kısmına oy hakkı tanınmasının siyasetçiler üzerinde imparatorluğu meşru göstermek için baskı yarattığını yazmıştım. Benzer bir şekilde potansiyel herhangi bir Amerikan imparatorluğu, İlerici dönemde çoğu Amerikalının şüphe duyduğu iş dünyasının çıkarlarına hizmet ettiği kadar halk için iyi olanı yapıyormuş gibi gösterilmeliydi.

Bazıları dünyada Amerika'nın bir misyonu olduğu hissinin güç kazanmasının emperyalizmin canlanmasının ana nedeni olduğunu iddia eder (Ninkovich, 2001). Şimdi olduğu gibi o zamanlar da pek çok Amerikalı, kendilerinin dünyanın en özgür halkı olduklarına inanıyordu; bu da dünya karşısında bir sorumluluk getiriyordu. Bu bir örnek olma sorumluluğu muydu yoksa bir misyon üstlenme sorumluluğu mu? Örnek olmanın somutlanışı John Winthrop'un 1630 tarihli ünlü tarifindeydi: Amerikalılar "Tepe'nin biri üstünde bir şehir kurmuşlardı, bütün gözler üzerimizdeydi". Böyle bir örnek oluşturmak konusunda ulusal bir uzlaşı vardı; ancak bu durum, imparatorluktan ziyade izolasyonculuğa varabilirdi. İkinci anlam ise bu Amerikan örneğini dünyaya taşımaya, bunu da insani müdahale aracılığıyla yerine getirme dönük bir emperyal misyon sorumluluğuydu. Theodore Roosevelt Amerikalıların tıpkı Romalılar gibi emperyal değerleriyle hatırlanacağını ilan etti: "Bütün büyük egemen kavimler savaşçı kavimler olmuşlardır. Bir kavim sert savaşkan değerleri yitirdiği anda... ticaret ve finansta, bilim ya da sanatta ne kadar başarılı olursa olsun, en iyilerle bir arada anılma hakkını kaybetmiştir" (Auchincloss, 2001: 4). Senatör Henry Cabot Lodge böbürlene böbürlene "Fetih, kolonileştirme ve genişlemede 19. yüzyılda hiçbir halkın ulaşamadığı bir geçmişimiz var. Şimdi bundan geri duracak değiliz" (Schoultz, 1998: 135) diyordu. Amerikan emperyalizminin Britanyalıların ve Fransızların "kaba materyalizm"ini değil "özgürlük" yayacağını da ekliyordu. Bazıları buna sosyal

Darwinizmi eklediler: "kara ırkları yükseltmek" beyaz ırkın göreviydi. Diğerleri İspanyol boyunduruğunda inleyenlerin özgürleştirilmesini talep ettiler. Bu fikir, yaygın bir cazibeye sahipti. Özellikle de başka hallerde iş dünyasının ve strateji elitlerinin yönlendirdiği bir dış politikayı reddedecek olan popülistler arasında.

Emperyalizm karşıtları özgürlüğün namlularla sağlanamayacağını ve emperyalizmin Amerika'nın anayasal özgürlüklerine ihanet olduğunu ilan ettiler. Diğerleri antiemperyalizme ırkçılık üzerinden ulaştılar: yurtdışına müdahale "ırksal kirlilik" tehlikesi yaratıyordu. California'daki yerliciler Asyalıları ırksal kirlenmenin ana kaynağı olarak gördü. Güneyli Demokratlar Karayiplerden gelecek Latinolardan ve Zencilerden korktular. 1900 başkanlık seçimlerini kaybeden Demokrat aday olan William Jennings Bryan, "Filipinliler uygarlığımızı tehlikeye düşürmeden vatandaş olamazlar; yönetim biçimimizi tehlikeye atmadan tebaa olamazlar" (Schoultz, 1998: 142) diyerek imparatorluğa karşı oldukça farklı argümanları bir araya getiriyordu. Burada anayasal haklar ve ırkçılık emperyalizme karşı çıkmak için sıra dışı bir şekilde birleştirilmişti. Emperyalistler ve antiemperyalistler hem sağdan, hem de soldan gelmekteydi.

Tartışmanın dengede olması "ya şöyle olsaydı" türünden bir soruyu gündeme getirir: ABD dış maceralara girişmemiş olsaydı ne olurdu? Bu durumda, İspanyol kolonileri bağımsızlıklarını daha sonra kazanırlar ve Amerika Birleşik Devletleri, yalıtılmışlığını I. Dünya Savaşı'na kadar sürdürebilir, hatta savaş dışında kalabilirdi. Dünya büyük oranda değişmiş olurdu. Ancak bu savaşa ABD'den ziyade Küba'daki olaylar neden oldu. 1895'te kanlı bir ayaklanma başladı. İspanya buna "toplama kampı"nın icadını da içeren bir baskıyla karşılık verdi. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "Özgür Küba" savunucuları, Amerika'nın anayasal geleneklerinin özgürlük savaşçılarına yardım etmeyi gerektirdiği uyarısında bulundular. Buna karşın müdahaleciler ancak -1898'de bayrak göstermek üzere Havana limanına gönderilen- ABD savaş gemisi *Maine* patlayıp 200 Amerikan askerinin ölümüne neden olarak batınca istediklerini elde ettiler. Bu olay halk nezdinde korkak İspanyollara mal edilmiş olsa da aslında bir kazanın sonucu olması daha büyük olasılıktır. Duygular galebe çaldı ve Kongre savaş ilanı için Başkan McKinley'e baskı uyguladı; gerçi belki bu baskı olmasaydı da McKinley zaten müdahaleden yana karar verecekti. Ordu başkana zafer garantisi sunuyordu ve hem Küba'da hem de Filipinler'de çok sayıda asi mevcuttu. *Maine*'in batışının olumsal bir gelişme olduğuna kuşku yoktur; olsa olsa zaten önceden belirlenmiş olan savaş için tam zamanında ortaya çıkan bir bahane sunmuş olabilir (Offner, 1992: ix ve 225; krş. Peceny, 1999: 56-65).

İspanya-Amerika Savaşı sadece üç ay sürdü. Amerika hızlı zaferler elde etti. Sadece Karayipler'de değil Pasifik'te de tahta gemilerden oluşan İspanyol

donanmalarının yok edilişleri bu zaferler arasındadır. Dışişleri Bakanı Hay, buna, "Parlak küçük savaş" diyordu; ancak işgal edilen İspanyol kolonilerinin devralınması üzerine etraflıca düşünülmemişti ve McKinley ve danışmanları bu kolonilerin ne yapılacağına dair açık bir fikre sahip değildi. Bir anlamda, bu kazara kurulmuş bir imparatorluktu. Anakaradaki genişleme sırasında Yüksek Mahkeme "anayasa bayrağı takip eder" kararı vermişti (Kızılderililer için değil elbette, onlar ölüydü). Bu nedenle, daha önce İspanyol tebaası olanlara ilhak ardından anayasal haklar vermeliydi. Ancak McKinley "İspanyollardan, Kübalılardan, Zencilerden oluşan ve doğruyu söylemek gerekirse dinimizle, göreneklerimizle, siyasal gelenek ve davranışlarımızla ve düşünme tarzımızla yakınlıkları aşağı yukarı Dahomey Kralı'nınki kadar olan 1.5 milyonluk bu acayip karışımın yönetimde bir pay sahibi" olmasını istemedi (Schoultz, 1998: 142). "Koloni" sözcüğü kabul edilemez göründüğünden, Küba, Porto Riko ve Filipinler ile bazı küçük Pasifik adaları Yüksek Mahkeme tarafından yerlilerin vatandaş olmasını engellemek üzere kibarca "dâhil edilmemiş bölgeler" olarak adlandırıldı. Gerçekte bunlar kolonilerdi.

Küba Kolonisi

Küba stratejik konumdaydı. Florida'ya sadece 90 mil uzaktaydı ve -Porto Riko ile birlikte- Karayipler ve Orta Amerika'ya geçişi denetliyordu. Bu nedenle, ABD burayı işgal etti (Boot, 2002: 134-5). ABD yönetimi, artık Küba'nın geleceğini denetleme peşindeydi. ABD güçleri Kübalı isyancılara savaşın yürütülmesi konusunda danışmadılar. İspanyollar teslim olur olmaz onları devre dışı bıraktılar ve kurdukları Cumhuriyeti tanımayı reddettiler. ABD *özgürleştirme* kelimesinin "İspanyolları yarıküreden atmak ve ABD işveren özgürlüğünü isyancılardan korumak" anlamına geldiğine karar verdi. Kongre'ye savaş mesajında McKinley "Küba'da iki tarafa da karşı kısıtlamalar getir[eceğinden]" bahsetti (LaFeber, 1994: 202; Perez, 1983: 178; Perez, 1998: 19, 79-80; Offner, 1992: 194, 222). İsyancılar, özellikle eski şeker ve tütün işçileri, tehlikeli görünüyorlardı. ABD konsolosluğu bunları "uygarlık ya da Hıristiyanlığa alışık olmayan... Zenci unsurlar ve yabancı maceracılar... iktidar ve kazanç peşinde koşan" insanlar olarak tanımlamıştı. McKinley'nin İspanya'daki diplomatik temsilcisi "Küba üzerinde bir protektora bana bir tımarhanenin idaresini üstlenmeye oldukça yakın görünüyor" diyordu (Schoultz, 1998: 136). ABD, isyancı halk hareketini bastırınca, işgal hoş karşılanmadı. Amerika'nın himaye ettikleri, çoğunlukla "muhakeme yeteneği olan işveren sınıfı", "erdemli unsur", "zeki ve eğitimli", "mülk sahibi", "iyi ailelerden gelen, iyi konumdaki beyazlar ve "önde gelen askeri komutanlar arasında zenci kanı taşıyan sadece üç kişi vardır" gibi sözcüklerle tasvir edilen seçkinlerdi. Genel Vali Wood, sınırlı bir oy hakkı ile seçilmiş mecliste "beyazların siyah-

lardan sayıca oldukça üstün" olduğunu belirtmekten mutluydu. Ancak sonradan fikrini değiştirerek "on kadar her yönüyle birinci sınıf adam ve onbeş kadar nitelikleri ve karakterleri şüpheli adam ile Küba'daki en kötü düzenbaz ve fakirlerden altısının burada olduğunu söylemeliyim" de dedi. Senatör Platt, "Çoğunlukla çocuk gibiler" yorumunu yapıyordu (Schoultz, 1998: 144-8, 202). Genel Vali Wood ve Savaş Bakanı Root, kendi kendini yönetmek için değil "ilhakın tezahüratla onaylanması" için onyıllarca sürecek bir Amerikan vesayeti gerekeceğini söylüyorlardı. General Shafter "Kendi kendini yönetmek mi? Bu insanlar kendi kendilerini yönetmeye barutun cehenneme uyduğundan daha fazla uymaz!" diyordu (Healy, 1963: 36, 91-6, 148; krş. Hunt, 1987).

Küba hükümetine "kamu borçlarını düşük tutmak; ABD'ye olan yükümlülüklerini tehlikeye atacak herhangi bir anlaşma imzalamaktan kaçınmak; ABD'ye hayat, özgürlük ve mülkiyeti korumak için müdahale hakkı tanımak; askeri yönetimin yasalarını onaylamak ve gerek duyulursa donanma için uzun vadeli kiralıklar temin etmek" (Langley, 1980: 21) gibi şartlar koşan Platt Değişikliği 1903'te Küba Anayasası'na dâhil edildi. Bu durum, aşırı derecede kısıtlanmış bir egemenlik demekti. ABD askeri yönetimi adada 20 yıl kaldı ve himayesindeki Küba hükümetini denetledi. Guantanamo Körfezi'nde o zaman edinilen donanma üssü bugün hâlen şüpheli emperyal işler için kullanılıyor.

Büyük Amerikan şirketleri -kendisi de 1898'de işgal edilen- Porto Riko'da ve 1916'da başlayan sekiz yıllık ABD işgali sonrasında Dominik Cumhuriyeti'nde yaptıkları gibi Küba'da da şeker sanayisini ele geçirmişlerdi. Adalarda, büyük Amerikan şirketlerinin girdileri denetleyerek rakiplerine karşı avantaj elde etmesi ve üretimi düşük emek maliyetleriyle buluşturması garantiye alınmıştı. Ekonomik büyüme gerçekleşiyordu; ancak köylüler bundan fayda görmüyordu. Demiryolları genişletiliyordu; ancak sömürgelerde sıklıkla görüldüğü üzere yabancı mülkiyetindeki şirketlerin ürünlerini limanlara ve ülke dışına taşımak için kullanılıyorlardı. Hatların çoğu şeker sezonu dışında çalışmazdı ve bunlar ekonomi üzerinde geri bağlantı etkisi ya da çarpan etkisi yapmazlardı. Burada ekonomik büyüme vardı ama kalkınma söz konusu değildi (Ayala, 1999; Zanetti ve Garcia, 1998). Ancak bütün bunlar köleliğin kaldırılmasından sonra oluyordu; dolayısıyla ABD şirketlerinde çalışanlar kolonyal sömürünün en kötü biçimlerinden kurtuldular. Aslında buralarda çalışanlar genellikle adadaki başka sektörlerdeki işçilerden daha fazla ücret alıyorlardı.

ABD askeri gücü tekrar tekrar kendini gösterdi. Küba seçimleri "yanlış yol"a sapar ya da himaye edilen hükümet desteğini yitirirse, ABD birlikleri müdahale ederdi. ABD elçisi bu siyaseti şöyle açıklıyordu: "oy kullanmalarını ve kararlarının sonuçlarını yaşamalarını sağla". Eğer sorun çıkarsa "tekrar gider ve oy kullanmalarını sağlarız" (P. Smith, 2000: 52). Amerika Birleşik Devletleri, yurtiçinde kısmen demokratikti; ancak Küba'daki rolü despotikti.

Başkan McKinley, Filipinler'i ilhak etmeyi ilkin düşünmemişti; ancak pek çok uykusuz gecenin ardından vicdanının galip geldiğini söyler:

> Dizlerim üzerine çöktüm ve Yüce Tanrıya ışığı ve rehberliği için dua ettim... bir gece bana göründü... bizim için yapılabilecek başka hiçbir şey kalmamıştı: hepsini almak, bütün Filipinlileri eğitmek, onları yükseltmek, medenileştirmek ve Hıristiyanlaştırmak, böylece İsa'nın uğurlarında öldüğü Hıristiyan kardeşlerimiz haline gelecek bu insanlar için Tanrı'nın inayetiyle yapabileceğimizin en iyisini yapmak dışında hiç bir şey... Sonraki sabah Savaş Bakanlığının baş mühendise (yani haritalarımızın yapımcısına) gittim ve ona Filipinler'i Amerika Birleşik Devletleri haritasına eklemesini söyledim (Schoultz, 1998: 89).

Anlaşılan Filipinlilerin büyük çoğunluğunun Hıristiyan olduğunu bilmiyordu.

Başta işler yolunda gitmiyordu. Yeni yönetim, burada da isyancıların fikri alınmadan oluşturulmuştu. Onlar da direndiler; üç yıllık sömürge savaşı 200 bin ile 400 bin arasında Filipinlinin ölümüne neden oldu. Bu ölümlerin çoğu Amerikalıların İspanyollardan esinlenerek kurduğu toplama kamplarında gerçekleşti. İsyancı bölgelere yiyecek sokulmasına izin verilmedi; ABD'li bir subayının deyimiyle buralar "iniltili ıssızlıklara" dönüştüler. Çoğu hastalıktan, 4 binden fazla Amerikan askeri öldü. McKinley, bütün bunları baştan biliyor olsaydı adaları ele geçirmeye kalkmayabilirdi. İşgal, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk büyük emperyalizm karşıtı hareketi ortaya çıkardı. Mark Twain bu hareketin en ünlü sözcüsüydü. Yale Üniversitesi'nde bir sosyoloji profesörü, William Graham Sumner, savaşı "ABD'nin İspanya tarafından zapt edilişi" olarak tarif etti (1899). Kastı, ABD'nin koloniler edinmeye girişmekle İspanya'nın emperyalist değer yargıları tarafından fethedildiğiydi; toplama kampları bunun bir örneğiydi.

Amerikalılar o zaman kendi görev ufuklarını sınırladılar. Britanya ve Fransız emperyalistlerinin daha önce öğrendiklerini öğrendiler: baskı ancak yerel seçkinlerle bir anlaşma koparmak -gayrı resmi imparatorluk- için dizginlendiğinde işe yarayacaktır. Etnik azınlıklar, isyanda baskın rol oynayan Tagaloglarla savaşmak üzere silahlandırıldılar. Üst sınıf Tagaloglar böylece mülklerini kaybetmektense silahlarını bıraktılar. Az sayıda Amerikalının emperyal Misyon'da yer almayı ya da Filipinler'de iş kurmayı tercih etmesi sayesinde, Filipinli şefler (*caciques*) -geniş himaye ağları olan en zengin altmış aile- kendi vazgeçilmezliklerini kullanmayı öğrendiler. ABD Kongresi, Filipinler kolonisi için kaynak sağlamayı reddettiğinden, bu ailelere vergilerin Kongre'de kabulü için de ihtiyaç duyuluyordu. Durum, Go'nun ifadesine göre (2008) Porto Riko'dakinden farklıydı; orada Amerikalıların bulunuşu (ve korkunç bir kasırga) yerli seçkinlerin iktisadi gücünü ciddi ölçüde törpülemiş ve onları Filipinler'dekilerin aksine, Amerikan çok partili sistemini de içeren si-

yasi değişiklikleri kabule zorlamıştı. Amerikalılar Filipinler'de seçkinlerin hami-himaye edilen ilişkilerindeki yolsuzluktan durmadan yakınsalar da reform önerdiklerinde aileler devrim hayaletini çağırdılar ve Amerika Birleşik Devletleri geri adım attı. Amerikan idaresinin esas etkisi seçkinlerin, yani *illustrados*'un ("aydınlanmışlar"ın), denetim ağlarını yerel siyasetten ulusal siyasete ve Amerikalılar tarafından getirilen reformdan geçirilmiş ve yaygınlaşmış okul sistemi gibi yeni kurumlara yaymaları oldu (Hidalgo, 2002; Go, 2003, 2008: 254; Boudreau, 2003; Ninkovich, 2001: 54-9). Genellikle olduğu üzere imparatorluk geleneksel seçkinlere güç kazandırıyordu; ancak Amerikan sömürgecilerinin yokluğunda beyaz ırkçılığı göreli olarak önemsiz kalmış ve Lamarckçı bir biçim edinmişti. Britanya emperyal kurumlarının incelenmesine dayanan Amerikan vesayetinin yerlileri uygarlık seviyesine yükselteceği varsayılıyordu (Go, 2011). Kongre, I. Dünya Savaşı sonrasında gücünü artıran antiemperyalistlerden ve Filipinli malları ile rekabet eden Amerikan çiftçilerden de etkileniyordu. Ne gerçek bir demokrasi ne de büyük kârlar elde edilebiliyor olduğundan, adaları korumanın pek bir anlamı yoktu; ABD donanması üslerin Amerika Birleşik Devletleri'nden fazla uzak ve saldırıya fazla açık olduğuna 1908'de karar verdiğinde bu düşünce perçinlendi (Pomeroy, 1974: 158-9). 1941 olayları bunların haklılığını kanıtlayacaktı.

1912'ye gelindiğinde, okullar ve savunma dışında Filipinliler kendi hükümetlerinin kontrolüne sahipti. Geniş okul sisteminin tepesindeki yaldızı, ABD kolejlerine her sene gönderilen, çoğu seçkinlerin çocuğu olan 100 Filipinli *pensionado* (yatılı öğrenci, ç.n.) sağlıyordu. Okulda kaydı bulunanların sayısı 1920 itibarıyla bir milyona yaklaştı (Calata, 2002; Ninkovich, 2001: 60-72). Amerika Birleşik Devletleri herhangi bir Britanya kolonisinde olduğundan çok daha hızlı bir şekilde hızlıca doğrudan yönetimden dolaylıya, oradan da büyük oranda kendini yönetmeye geçti. Amerika Birleşik Devletleri, böyle bir girişimde bulunan ilk emperyal güç olarak, 1934'te Filipinler'in bağımsızlığı için on yıllık bir hazırlık programını başlattı (Villacorte, 2002; Roces, 2002). Tam bağımsızlığın 1945'ten sonrasına ertelenmesinin tek nedeni Japon saldırısıydı. Her ne kadar kendi kendini yönetme hakkını elde edenler sadece Filipinli seçkinler olsa da, bu Amerikan emperyalizminin gerçek bir başarısıydı.

Ataerkillik ile birleşmiş Amerikan ırkçılığının yararlı bir tarafı da oldu. "Çocuksu" yerliler Filipinler ve Porto Riko'da oldukça hızlı biçimde yapıldığı üzere özel olarak eğitilip "olgunluğa" kavuşturulabilirdi. "Duygusal, irrasyonel sorumsuz, işe yatkın olmayan, istikrarsız, çocuksu", "erkeksilikten yoksun, efemine" koyu renk ırkları, "küçük kahverengi kardeşlerimizi" yükseltmek bizim görevimizdi. Latinolar ve Filipinliler ırk hiyerarşisinde beyazların altında ancak Zencilerin üstünde yer alıyordu; vahşiler de ormanlarda yaşıyorlardı. Bütün hepsinin İspanyol yönetiminde değeri azalmıştı; ancak vesayet sayesinde vahşiler ve Müslümanlar hariç hepsi kendilerini yönetebilir hale gelebi-

lirdi. Aslında Go'nun (2011) belirttiği üzere bu vesayet, Filipinler zaten halihazırda hayli yüksek bir uygarlık düzeyine erişmiş olduğu için işleyebildi ve çoğu Britanya kolonisinden de daha hızlı şekilde işledi (krş. Go, 2004; Rosenberg, 1999: 31-5; Hunt, 1987: Bölüm 3; P. Smith, 2000: 48-9). Popüler karikatürler çok büyük bir Amerika (*Columbia*) ya da Sam Amca'yı resmeder veya küçük, çocuksu Filipinlilere ya da Latinolara ışığı veya bir patikayı gösterir ya da onlara yardım eli uzatır durumda bir asker resmederler. Bazılarında ise anababaların çocuklarını cezalandırmasını resmeder; ağlayan siyah bir Kübalıyı zorla yıkayan ABD'li general Wood ya da bıçaklarında "20. yüzyıl ilerlemesi" yazan bir makasla bir Çinli'nin (gerici bir toplumun sembolü olan) at kuyruğu saçlarını kesen Columbia gibi: emperyal usulde adet olduğu üzere ırkçılık ve Aydınlanma değerleri iç içe geçmiştir. Ancak çocukların ve küçük kardeşlerin eninde sonunda büyüyecek olması gibi geri kalmış ırkların geriliğinin de kalıcı olduğu düşünülmez.

1904'teki St. Louis Dünya Fuarında, Filipinler'den gelen ve uygarlık düzeyine göre tanzim edilmiş bin "vahşi" ve "Hıristiyan olmayan kabile mensubu" içeren canlı bir sömürge sergisi de vardı. En alt kademede neredeyse çıplak halde bulunan kelle avcısı, köpek yiyici, Igorotlar vardı. En fazla seyirciyi onlar topluyordu. En uygarlarıysa ABD'lilerin eğittiği, Amerikalıların uygarlaştırma yeteneğini gösteren Filipinli askerlerdi. 1930'lar itibarıyla Amerikalılar misyonlarını büyük ölçüde başardıklarını varsayıyorlardı. Yeni sömürgeye, zımni olanlara dahi, gereksinim yoktu; Asya'daki yeni modelde Amerika Birleşik Devletleri kıyılardan uzakta duracak ve -en önemlisi "açık kapı" serbest ticaret olan- Amerikan çıkarlarını herhangi bir toprak ihlalinde bulunmadan gayrı resmi imparatorluk aracılığıyla uygulayacaktı.

Koloniler Neden Geçiciydi?

ABD, 1900'den hemen önce, hem iktisadi hem de stratejik gerekçelerle kolay bir savaşa girişti. Bu savaş da hiç beklenmedik şekilde koloniler getirdi. Bu gelişmenin ardından ABD -Amerikalıların yaratılışları gereği imparatorluktan tiksinmelerinden ziyade zamanın koşullarında yatan gerekçelerle- önce doğrudan ya da dolaylı imparatorluktan vazgeçti ve ufkunu yalnızca geçici kolonilerle sınırladı. Sonraları ise daha da geri çekilerek gayrı resmi imparatorlukla yetindi (krş. Go, 2011). Bunun arkasında altı ana neden bulunuyordu:

(1) Amerika Birleşik Devletleri ilk önce Küba, Filipinler ve Porto Riko'da sınandı. Kolay kısım İspanyolları yenmekti; zor olan yerel seçkinlerin yabancılaştırıldığı ve yerleşimcilerin de bulunmadığı koşullarda buraları yönetmekti. Bu tanıdık gelecektir; çünkü Irak'ın yakın dönemdeki işgali aynı bileşime sahipti. Yerel müttefikler ABD işgali aleyhine döndü; ideal misyon iptal edildi, mevziler azaltıldı. ABD, Küba'da 20 yıl, Filipinler'de 40 yıl kaldı. Porto

Riko'daki varlığını ise hâlen sürdürüyor; ancak bu deneyimlerden daha fazlasını istemedi.

(2) ABD neredeyse hiç yerleşimci göndermedi. Britanya İmparatorluğu hâlen Afrika'daki Britanyalı yerleşimciler ve maceracılar tarafından yeni sömürgeler edinmeye itiliyordu. Yerleşimci lobisi Japon İmparatorluğu'nda da güçlüydü. Ancak ABD hâlen yerleşimcilerin geldikleri yerdi; başka yere yerleşmek için ayrıldıkları yer değil. Bunun istisnası Hawaii'ydi. Buraya akan Amerikalı plantasyoncu nüfusu Hawaii'nin kendileri tarafından kontrol edilen bir Amerikan kolonisi olmasını sağladı. II. Dünya Savaşı sonrasında mutlu bir son gerçekleşti: Hawaii birliğin bir eyaleti olarak asimile edildi. Sosyal emperyalizm tabandan desteğe ihtiyaç duyuyordu. ABD'de bu destek mevcut değildi. Sömürgeler için büyük bir halk lobisi yoktu.

(3) Avrupalılar -diğer güçlerin kendilerinden önce toprak ele geçirmesi korkusunun tetiklediği- Afrika kapışmasının ortasındaydı. Amerika kıtaları için ciddi bir rakibin kapıştığı yoktu. Almanya veya Japonya, Filipinler'in cazibesine kapılabilirdi. Bu nedenle, Britanyalılar ABD'yi orada kalmaya teşvik ettiler. Amerikan yarıküresindeki en büyük tehdit bir ya da iki yabancı savaş gemisiydi ve ABD bunları imparatorluk kurmaktan daha ucuz gayrı resmi yollarla da korkutup kaçırabilirdi ki, Britanya'nın da bu yarıkürede tercih ettiği buydu.

(4) Üç yüzyıllık Avrupa genişlemesi sonrasında, Britanya'nın ve Fransa'nın deneyimli kolonyal kurumları vardı: kolonyal kamu hizmeti, tekel lisansları olan ticaret şirketleri ve kolonyal orduları ve donanmaları. Bunlar yapmaya alıştıklarını yapmaya devam ediyorlardı. Sonradan gelen Almanya ve Japonya militarizme ve devlet destekli şirketlere sahipti. Japonya yerleşimciler de gönderiyordu. Sonradan gelen Amerika Birleşik Devletleri'nin, kolonilerden ziyade gayrı resmi imparatorluğa daha uygun olan donanması haricinde, bu tarz kurumları yoktu. Diğer imparatorluklarla karşılaştırıldığında ABD, kolonyal kurumlara, uzmanlığa ve personele sahip değildi.

(5) Dönem milliyetçilik çağının başlarıydı; periferinin eğitimli mülk sahibi seçkinleri adım adım tüm dünyaya yayılan bir anayasal yönetim devriminin antiemperyalist veya ırksal uyarlamaları olan ideolojileri eklemliyorlardı. Koloni kurmak artık daha zordu. Avrupa imparatorlukları ülkeleri daha önceden -modern milliyetçi hareketler yükselmeden önce- fethetmişlerdi. Ancak şimdi isyancıların daha fazla ideolojik gücü vardı. 1898'de bir İtalyan ordusu Adowa savaşında Müslüman komşulara karşı mücadelenin beslediği Hıristiyan milliyetçiliğini harekete geçiren Etiyopyalı bir monark tarafından yenilgiye uğratıldı. Britanyalılar Hollanda kökenli, kendi ulusal kültürleri olan yerleşimciler olan Boerlerin 1899'dan 1902'ye kadar süren isyanı ile sarsıldılar. Amerikalılar da Güney Afrika'daki Britanyalılar gibi milliyetçi isyancılarla onlara daha fazla kendini yönetme olanağı vererek baş etmeyi öğrendiler; ayrıcalıklı Fili-

pinli seçkinlere "cacique demokrasisi" (B. Anderson, 1988) bahşettiler. Filipinli seçkinler mülkiyet haklarını korumak için ABD ile iktidarı paylaşmaya isteklilerdi; ancak Amerika Birleşik Devletleri bunu başka bir yerde gerçekleştiremedi ve daha yumuşak sömürgeci denetim tarzları bulmaya çalıştı.

(6) Bu dönem, büyük tarım işletmeleri ve bankacılık tröstlerinin dışarıda tekel imtiyazları alma peşinde olduğu büyük tarım şirketleri kapitalizminin yükselişine tanık oldu. Latin Amerika ülkeleri halihazırda mülkiyet haklarını garanti altına alan ve tekel lisansları dağıtan Batılı tarzda devletlere sahipti. Çoğu rejim yoz ve çatışmalıydı; ancak rejimleri yok etmektense bunlara baskıcı bir şekilde yeniden biçim vermek yabancı şirketlerin daha basit taktiğiydi. Yarıkürede daha fazla kârın yolu kolonileştirmek savaş gemileriyle kıyıdan baskı altına almaktı. Batı yarıkürede bunu Britanyalılar zaten yapıyordu; Amerikalılar için de gayrı resmi imparatorluk akla en yatkın çözümdü. Amerikalılar yürütmeye en uygun oldukları emperyalizm biçimini seçtiler. Bu form, devletçi olmaktan ziyade kapitalistti; devletçiliği ise küçük dozlarda uyguluyorlardı.

Savaş Gemileriyle Yürütülen Gayrı Resmi İmparatorluk

Amerika Birleşik Devletleri, emperyalizmi terk etmesi gerektiği sonucunu çıkarmadı; sadece emperyalist biçimleri değiştirdi. 1899 ve 1930 arasında ABD ortalama yılda bir, toplamda 31 adet cezalandırıcı askeri müdahalede bulundu. Asya'da Avrupalıların küçük ortağı olmayı sürdürdü. Dışişleri Bakanı Hay tarafından 1899-1900'de ilan edilen açık kapı politikası, sonradan gelen emperyal bir güç olan ABD'nin Avrupalıların faydalandığı eşit olmayan şartlarla Çin pazarlarına giriş ısrarının ifadesiydi. Amerika Birleşik Devletleri Boxer isyanını 1900'de bastıran birleşik emperyalist güce 5 bin askerle katkıda bulundu ve bu onları eşit olmayan anlaşmalar kulübüne dâhil etti; aynen 8 bin askerle katılan Japonya'nın dâhil olması gibi. Savaşın açık tuttuğu esas pazar, Boxer isyancılarının ve Çin imparatorluk hükümetinin kapatmaya çalıştığı, Çin'e afyon arzıydı. Amerika Birleşik Devletleri, bu nedenle, afyonu sağlayan Britanyalıların küçük ortağı şeklinde olsa da, modern emperyalizmin büyük lekelerinden birine taraftı. Açık kapı politikası sadece bir yolu açtı; çünkü 1930'lara kadar Amerikan pazarları büyük oranda korunmaya devam etti (Eckes, 1935).

31 müdahalenin 28'i Orta Amerika ve Karayipler'deydi. Bölge ülkelerinde pek savaş olmuyordu; ancak eşitsiz gelişme, çoğu ülkede etrafından yalıtılmış bazı ceplerin tarımsal ürünler ve hammadde ihraç edebilmesi, ülkenin geri kalanınınsa tahammül edilemez bir yoksulluğa mahkûm olması anlamına gelmekteydi. Eşitsizlik sınıfsal, etnik ve ırksal ayrımların tahkimiyle daha da kötüleşti. Muhafazakâr, liberal ve milliyetçi reform reçeteleri arasında yoğun bir siyasi mücadele vardı. Sonuç politik istikrarsızlık ve (sorumluluğun nadi-

ren Amerikalılarda olduğu) darbelerdi (Mares, 2001). Ancak yabancı işletmeler, ekonominin geri kalanıyla fazla ilişki içinde olmaksızın madencilik ve tarımsal işletme bölgelerinde tekel imtiyazlarından kâr elde ediyor olduklarından eşitsizliği körüklüyorlar ve ulusal kalkınmaya ket vuruyorlardı. Durumdan faydalanan yerliler, toprak sahipleri, yabancı işletmelerin müşterisi olan tüccarlar ve başka yerlerdekinden daha iyi durumda olan bu bölgelerdeki işçilerdi (Bucheli 2005: Bölüm 6; Dosal, 1993). Kârın çoğu yurtdışına aktarılıyordu ve geri bağlantı etkisi pek azdı. Söz konusu olan bir kez daha kalkınma olmaksızın büyümeydi. 1850 ve 1929 arasında kahve, agave ve petrol sanayilerini inceleyen bir araştırma, Amerikan şirketlerinin Latin Amerika'nın büyük kısmının ekonomik gelişmesini olumsuz etkilediği sonucuna varmıştır (Topik ve Wells, 1998).

Esas sorun yabancı işletmelere verilen tekel imtiyazlarıydı. Bunları, görevleri düzeni sağlamak ve halk protestolarını bastırmak olan *caudillo*ların başında olduğu yozlaşmış; fakat itaatkâr oligarşiler dağıtıyordu. Bu imtiyazlar, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Guatemala ve Nikaragua'da gerçek bir anayasal düzene ve ulusal ekonomik kalkınmaya giden yolun terki anlamına geldi (Leonard, 1991: 95; Whitney, 2001: 1-9, 18-20; Hall, 2000; Dosal, 1993: 1, 75-94, 119-140). Milliyetçilik bayrağının altında harekete geçen liberaller ve radikaller aralıklarla bu tekelci imtiyazların karşısına çıktılar; ancak "devrimlerin tehlikeli potansiyelleri"ni (Hunt, 1987: 105) barındıran herhangi bir şeyin telaşa düşürdüğü Amerikan şirketleri bu girişimlere karşı olma eğilimindeydi. Endişeli Amerikan şirketlerinin, ABD hükümetinin aklını çelmesiyle bir müdahale örüntüsü oluştu. Bu örüntü liberal hükümetleri işlemez hale getirmek için ekonomik baskı uygulamaya, radikalleri yok etmek için askeri müdahalede bulunmaya dayanıyordu (Paige, 1997: 45-6; Mahoney, 2001: 19-23). Şirketler provokasyon yapıyor, hükümet peşinden geliyordu.

Bugünün yapısal uyum programlarının daha doğrudan ve baskıcı bir biçimi olan "sağlam maliye" uygulatmak için Amerika Birleşik Devletleri'nin bazen müdahale sonrasında gümrük dairelerinin ve devlet bütçelerinin yönetimini ele aldığı durumlar oldu. Bunu, Britanya'nın Mısır politikasından esinlenen Theodore Roosevelt başlattı (Rosenberg, 1999: 41-52). Söz konusu politika, Başkan Taft döneminde "dolar diplomasisi" olarak adlandırılmaya başlandı. Amerikan "para doktorları" yerel para birimini istikrarlı hale getirmek için ABD bankalarından borç alıyor, yerel parayı dolar cinsinden çıkartıyor, altın rezervlerini New York'a taşıyor, borcu yeniden takvimlendiriyor ve bütçeyi denetimi ile gümrük gelirlerinin toplanmasını gözetim altında tutuyorlardı (Paige, 1997, 79-80, 162-8, 178; Mahoney, 2001: 190). Doktorlar dış borçların ödemesini kaynağında güvence altına alan ve böylece ülkeyi yabancı yatırım için çekici hale getirecek bir sağlam maliye arayışındaydı. Bu politika, bir yandan da dolar bölgesini genişleterek Britanya sterlininin küresel hâkimiyetini törpülüyordu.

Dolar diplomasisi uygarlaştırma görevinin iş versiyonunun içine yerleşmişti. Veeser'in (2002) Venezuela değerlendirmesinde kimse demokrasiden bahsetmemekteydi. Bunun yerine, serbest piyasanın engellenemezliğini ve rasyonalitesini yaygınlaştırdıklarından, bunun da "aklı başında ve ilerici" yönetimi (muhalifler "çılgın" ve "irrasyonel"di) teşvik edeceğinden bahsediyorlardı. Irksal ve ataerkil emperyalizm ideolojileri eğilip bükülüp bunlara bir iş çeşnisi de eklenmişti. Princeton Üniversitesi'nden Edwin Kemmerer, Cornell Üniversitesi'nde kızgın bir Filipinli öğrenci kalabalığına beyaz ırkın "olgunluk" ve "erkekliği"nin "özdenetim, uzmanlık ve geleceği planlama yetisi" getirdiğini söylüyordu; "Üç yüzyıllık İspanyol yönetimi bağımsız, özgüvenli erkekler değil çocuklar yaratmıştı". Ancak Rosenberg'e göre, bunlar salt bankacıların hisleri değildi; "küçük kasaba esnafının, orta düzey yöneticilerin ve yükselme peşindeki profesyonellerin" de benzer hisleri vardı (1999: 33-9). Dolar diplomasisi eşitsiz bir antlaşma biçimiydi. Bundan en büyük yararı ABD'li şirketler ve yabancı tahvil sahipleri görüyordu. Onlardan sonra da yerli ortakları geliyordu; yerli toplumsa pek az fayda sağlıyordu. Ancak modern yapısal uyum programlarından farklı olarak hegemonik değildi ve tekrarlanan askeri darbeler gerektiriyordu. Doğru ifade, dolar artı savaş gemisi diplomasisiydi; ana destekçileri arasında bölgede çıkarları olan ABD şirketlerinin bulunduğu politik bir billurlaşma.

Altta yatan yerel sorunlar bu şekilde çözülemezdi. ABD müdahaleleri yerel istikrarsızlığın ortaya çıkışının nedeni değilse de muhtemelen uzun vadeli etkisi muhtemelen istikrarsızlığın artması oldu. Deniz piyadeleri gittikleri yerlerde 3 ay ila 25 yıl (Nikaragua) arasında değişen sürelerle Amerika Birleşik Devletleri herhangi bir egemenlik iddiasında bulunmadan kaldılar; kanalın kendine özgü önemi nedeniyle Panama bunun yarım istisnasıdır. Ayala'nın (1999) Karayip şeker sanayisi hakkındaki çalışmasında gösterdiği üzere, müdahaleyi ABD'li tarım şirketlerinin tröstlerinin o yereldeki genişlemesi izliyordu. Lafta liberal olan Woodrow Wilson, deniz piyadelerini kendini emperyalist olarak tanımlayan Theodore Roosevelt'ten daha fazla sık kullandı; bu da Demokratları emperyalizme geri döndürdü. Emperyalizm siyaseti artık iki partinin ortak siyasetiydi; gerçi bu konu nadiren halkın ilgisini celbediyordu.

1900'den 1930'ların ortasına kadar ABD yönetimleri bazen demokrasiyi geri getirmek için müdahale ettiklerini beyan ettiler. Savaş gemileri özgürlüğü, kendi kaderini tayini ve özgürce kendini yönetme davasını destekliyordu; ancak ne zaman bir toplumsal devrim (yani yeniden bölüşüm) esintisi olsa, ya da liberal veya popülist hareketler ABD şirketlerinin çıkarlarını tehdit eder görünse, ABD bunları kısa, keskin askeri müdahalelerle devirdi (Schoonover, 1991: 173; Leonard, 1991: 79-81; Whitney, 2001: 138-9). Stratejik güvenlik tarafından belirli bir uzaklıktan takip edilen kâr, emperyal devlet billurlaşmasının tahrik ettiği hâkim güdüydü. Küba'da Genel Vali Wood "insanlar bana istikrarlı hükümetle neyi kast ettiğimi soruyorlar, 'yüzde 6 faizle para' cevabı veri-

yorum" (Ninkovich, 2001: 102) demişti. Venezuela Başkanı Juan Vicente Gomez, Amerika Birleşik Devletleri'nin sadık bir müttefiki haline geldi. Bunun karşılığında ABD ona "demokratik Sezar" diyerek 27 yıllık diktatörlüğünün vahşiliklerine gözlerini kapadı (Ewell, 1996: 107). Caudillolar, yerel düşmanlarını diktatör ya da devrimciler olarak ihbar ederek demokratik retoriği manipüle etmeyi öğrendiler. Bu dönemin sonunda, ABD'nin daha önce demokraside en fazla ısrarcı olduğu yerlerde acımasız tiranlar hüküm sürüyordu (Drake, 1991: 33). Her daim Amerikan imparatorluğunda iyilik arayan Max Boot, bu demokratikleşme projesinin başarısız olduğunu teslim eder ancak bunu "Diktatörlük yerliydi, demokrasi ise tutmayan bir yabancı nakil, kısmen Amerika onu yetiştirmek için gereken süre boyunca ortamda kalmadığından" (2002: 251) diyerek gerekçelendirir. Ancak her şeyi göz önünde bulundurduğumuzda Amerikan müdahalelerinin toplumsal çatışmayı kötüleştirdiğini ve anayasal hükümeti erişilmez kıldığını söylemeliyiz (krş. P. Smith, 2000: 63).

Bu rasyonel değildi: ulusal ekonomik kalkınmayı bir ölçüde yeniden bölüşümle teşvik eden bir siyaset, yerel istikrar ve ekonomik büyümeye yardımcı olur, ABD ticaretini ve Amerikan şirket kârlarını büyütürdü. Kosta Rika bu tarz bir alternatif stratejinin her iki taraf için de faydalı olacağının yerel bir kanıtıydı. Britanya İmparatorluğu'nda olduğu gibi, bir Latin Amerika ülkesi ABD'den ne kadar bağımsızsa, o kadar fazla ekonomik büyüme kaydediyordu. Ancak tekel imtiyazlarından faydalanan şirketlerin lobi faaliyeti bu alternatifi engelledi. Yarıküredeki Amerikan emperyalizmi alışılmadık bir şekilde şirketlere aitti. Çoğu Amerikalı için imparatorluk radar ekranlarında yer almıyordu; Amerikan iş dünyasının çoğu için de böyleydi. Bölgedeki plantasyonlar ile çıkartma ve ulaşım sanayilerinde tekel imtiyazı sahibi az sayıda şirket için durum farklıydı. Büyük bir karşı çıkar grubu olmadığı için bu şirketler Amerikan emperyalizmi üzerine kötücül bir ağırlığa sahipti. 20. yüzyılın ilk yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nden daha da uzaktaki ülkeler ekonomilerini ABD'nin ağır bir şekilde müdahalede bulunduğu yakınındaki ülkelere göre daha iyi denetim altına alabildi ve koruyabilirdi; ekonomileri de daha hızlı büyüdü. Bu durum, bizi bahsettiğimiz emperyalizmi sömürücü olarak nitelemeye götürüyor.

Uygulanan siyasetin amaçları yurtta türetilmiş ırkçı bir ideolojinin süzgecinden geçirilip kötüleştiriliyordu; yerel siyasetin dış güç ilişkilerine en doğrudan etkisi buydu. Irklar bir uygarlık hiyerarşisi içine yerleştirilmişti: yerli toplulukların üstünde siyahlar, onların üstünde melezler ve onların üstünde beyazlar. Britanyalılar doğrudan olmayan imparatorlukta; yerli seçkinlerle anlaşmalar kotarmakta, yerliler arasındaki büyük sınıfsal ve kültürel farklılıkları tanımakta deneyimlilerdi. Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere sömürgedeki özel yaşamdaki ırkçılıkları serbestçe yükseliyordu; ancak kamu politikası oldukça yavan resmi belgelerden yansıdığı üzere daha pragmatikti. Dışişleri Bakanlığı metinleri farklıydı. Bir brifing metninde şunlar geçiyordu: "Bu

ülkelerde politik istikrar saf beyaz sakinlerin yüzdesiyle az ya da çok doğrudan orantılıdır". Brezilya masası dışişleri bakanını melezlerin "benmerkezci, haz ve iktidar düşkünü" ve zencilerin "neredeyse tamamen okuma yazma bilmeyen ve çocuksu bir kayıtsızlık içinde" olduğu konusunda bilgilendiriyordu. Meksika masası Meksika için "aşağı uygarlıktan bir yerli ırk tarafından yönetilmektedir ve bu tür bir hükümeti ileri derecede uygarlaşmış beyaz ırklarınkilermiş gibi ele almak veya ulusal isteklerle adalet karşı karşıya geldiğinde, sadece mantığın gereği olarak bunlardan adalet beklemek büyük hata olacaktır" diyordu. ABD elçisi "Kabinede çok az beyaz kanı var" diyerek bu tespite katılmıştı. Daha sonra tek tek hükümetin üyelerine geçiyor ve onları "Yerli", "Yahudi", "saf yerli kanından ve çok acımasız" vb. ifadelerle tanımlıyordu (Schoultz, 1998: 278-9; Hunt, 1987). İnsanlar "yerli" (*dago*), "zenci" (*nigger*) ya da "vahşi"lerdi. Beyazlar yüzyıllar süren İspanyol "gerilemesi" sırasında "ırklarının karışmasıyla" "bozulmuşlardı". Roosevelt Kolombiyalıları "aşağılık küçük yaratıklar", "kır tavşanları", "aptal ve katletmeye eğilimli yolsuzlukçular", "saçma zayıflıkta, boğucu derecede cahil, acımasız, hain, hırslı ve bütünüyle gösterişçi" olarak niteliyordu. Deniz generali Smedley Butler, Nikaragualılar için "karşılaştığım en faydasız haşerat topluluğu" diyordu. Üst düzey bir ABD subayı "Haitililer, bildiğiniz gibi, oldukça histerik insanlardır" demişti. Bütün yarıküre 15 milyon "azıcık Katolikleşmiş vahşi" barındırıyordu, bunlar "bir altın yığını üstünde oturan dilenci[lerdi]" ve "neredeyse kelimenin gerçek anlamıyla harcanmış bir kıta" söz konusuydu. Bu önyargıların gücüne yurtiçinde Amerikan ırkçılığı katkıda bulunuyor ve askeri müdahalenin olasılığını artırıyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı olan herkese düşmanlık besleniyordu. Roosevelt Nikaragua Başkanı Zelaya'yı "tarif edilmez bir leş", Venezuela Başkanı Castro'yu "ağza alınmaz rezil küçük maymun" şeklinde tasvir etmişti (Schoultz, 1998: 210, 243, 254; Ewell, 1996: 98-9, 109; Auchincloss, 2001: 57; McBeth, 2001). Daha barışçıl ilişkiler kurulan Latino seçkinler (her zaman beyazlar) "[onların arasında] daha üstün olanlar", "tüccar kısmı", "iyi ailelerden gelen ve iyi konumları olanlar" idi. Ancak bunlar "vahşilerden az daha iyi... son derece aptal, sorumsuz siyasal haydutlar" karşısında azınlıktaydı. "Köylüler... yedi yaşından daha büyük olmayan bir çocuğun zihniyetine sahiptir", "irrasyoneldirler", "herhangi bir ilkeleri olmadan eyleyen", "yağmacılık, kan ve devrim için iştahları hiçbir zaman tatmin edilemez", "işe yaramaz eşkıyalardır" (Schoultz, 1998: 76, 148, 164, 172, 179, 183, 210; Park, 1995: 23-4, 33, 44, 78-90). Bu alıntılar Amerikan diplomatları, askerleri ve işadamlarındandı. Bu tür stereotiplerle, salt iktisadi ya da jeopolitik çıkara dayanan Amerikan politikası gerçekçi olamazdı. Bu insanların iyi bir yönetim oluşturmaktan aciz olduğu Amerikalılara aşikâr geliyordu. Emperyalizm, ırkçı bir ideolojinin süzgecinden geçirilmiş Amerikan şirket çıkarlarını koruyordu.

Bu durum, yine de hafif emperyalizmdi. Amerika Birleşik Devletleri sadece Amerikan şirketlerinin ihracat ve finansal sektörleri denetlemesini sağlamaya yetecek kadar kuvvet kullandı; Amerikan halkı emperyalizme fazla hevesli değildi. Bu özünde bir özel sektör diplomasisiydi ve pek de pahalıya mal olmuyordu. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında daha fazla Amerikalı emperyalizme karşı çıkmaya başladı ve savaş gemisi imparatorluğu görünür bir şekilde bocaladı. Deniz piyadeleri girdikleri ülkelerden kısa zamanda ayrılıyordu. Buna karşın yerleştirilen ve sözüm ona himaye edilen rejimler ABD reçetelerini milliyetçilik ya da yolsuzluk nedeniyle sıklıkla devre dışı bırakıyordu. ABD güçlerine karşı direniş antiemperyal fikirler yayıldıkça daha ısrarlı hale geldi (LaFeber, 1984: 16-18, 302, 361; Leonard, 1991: 60-8). 1920'lerde bankacılar bile savaş gemisi diplomasisiyle sonuç alınamadığına karar verdiler. 1928 seçimlerde hem başkan Herbert Hoover, hem de Demokrat rakibi Al Smith kampanyalarında daha yumuşak bir dış politikayı savundular.

Amerika Birleşik Devletleri hâlihazırda yeni bir taktik bulmuştu: muhalefeti bastırmak için yerli orduları eğitmek. Bu orduların saflarından ABD'nin himaye ettiği, dolaylı Amerikan askeri ve ekonomik yardımı ile düzeni koruyan diktatörler geldi. ABD, artık demokratikleştirme görevini tamamen terk etmişti. "Bir o… çocuğu olabilir ama bizim o… çocuğumuz" yorumu, geleneksel olarak Roosevelt Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a atfedilir ve bu sözlerin Dominik Cumhuriyeti'nin diktatörü Rafael Trujillo'yu tarif ederken kullanıldığına inanılır. Benzer bir yorum Nikaragua'da Anastasio Somoza Garcia, Venezuela'da Juan Vicente Gomez ve onu takip eden Marcos Perez Jimenez, Küba'da Fulgencia Batista ve Haiti'de Francois ("Papa Doc") Duvalier için de yapılabilirdi. Uzun bir vekaleten yürütülen gayrı resmi emperyalizm dönemi başlamıştı. O zamandan bu yana çok daha fazla o... çocuğu oldu.

Amiral Butler 1935'te emekli oldu ve kariyerine ilişkin *Common Sense* dergisinde açıkladığı yeni bir perspektif edindi:

> Aktif askeri görevde 33 yıl ve dört ay geçirdim. Bu dönemin büyük kısmında yaptığım iş büyük şirketler, Wall Street ve bankacılar için üst düzey haydutluktu. Kısaca bir haraççı, kapitalizm için çalışan bir gangsterdim. 1914'te Meksika'nın ve özellikle de Tampico'nun Amerikan petrol çıkarları için güvenli hale getirilmesinde görev aldım. Haiti ve Küba'nın National City Bankası çocuklarının gelirleri toplamasına uygun yerler yapılmasında görev aldım. Yarım düzine Orta Amerika cumhuriyetinin Wall Street yararına gaspedilmesinde görev aldım. 1902-1912 arasında Nikaragua'nın Brown Kardeşler'in International Banking House'u için temizlenmesinde görev aldım. 1916'da Amerikan şeker çıkarları için Dominik Cumhuriyeti'ni meydana çıkardım. Honduras'ın 1903'te Amerikan meyve şirketleri için uygun hale gelmesinde görev aldım. Çin'de 1927'de Standard Oil'in rahatsız edilmemesinin güvence altına alınmasında görev aldım. Geriye baktığımda Al Capone'a birkaç ipucu vermiş olabilirim diye düşünüyorum. Yapabileceği en

iyi şey haraç işini üç bölgede yürütmektir. Ben üç kıtada yürüttüm (Schmidt, 1998: 231).

Ancak gangster çok vahşi değildi. ABD ile bölge ülkeleri arasındaki muazzam güç dengesizliği müdahalelerin büyük kayıplarla sonuçlanmaması anlamına geliyordu. Amerika Birleşik Devletleri Meksika'ya dört kısa süreli baskın gerçekleştirdi ve denetlemek için çok büyük olduğunun farkına vardı; böylece daha küçük ülkelere yüklendi. Ancak bu ülkelerde ne hükümetler ne de isyancılar -çeperdeki ormanlar ve yüksek araziler dışında- ABD güçlerine karşı sürekli bir direniş gösteremedi. Bütün imparatorlukların başvurdukları kıyımların çoğu direnişlere karşı gerçekleştiği için, Amerika göreli olarak daha az kıyım yaptı.

Amerika Birleşik Devletleri yerli işbirlikçiler bulmakta da zorlanmadı. Bunlar Britanya ya da Fransız İmparatorluklarında olduğu gibi prensler, şefler ya da imamlar değildi; Filipinli plantasyon ve şirket sahibi *cacique* aileler ve Latin Amerikalı toprak sahipleri ile ihracat için üretim yapan işadamlarıydı. Bu işbirlikçiler avukatlar, finansal danışmanlar, tüccarlar ve milliyetçi direnişe nüfuz edebilen siyasetçilerden oluşan bir *komprador burjuvazi*ydi. Sınıf ulusu kesiyordu. Gerçekçilerin çoğu, ABD'ye karşı gelmekte pek fayda görmüyordu; çünkü isyanlar muhtemelen başarıya ulaşmayacaktı. Honduras'ta (yedi küçük müdahalenin olduğu ülkede), Liberaller en sonunda önceki kalkınma programlarını terk edip ABD girişimcilerinin hâkim olmasına izin verdikleri yalıtılmış cepler ekonomisini teşvik ettiler (Mahoney, 2001: 176-8). Amerikan imparatorluğu, sınıfa dayalı bu gayrı resmi yönetim modeline bütün 20. yüzyıl boyunca sadık kalacaktı.

1930'ların sonuna gelindiğinde, ABD'nin hedefi Nazi Almanya'sını yarıküreden uzak tutmaktı. Ancak faşizmin ideolojik cazibesine rağmen, 'o... çocukları' hangi taraftan fayda sağlayacaklarını biliyorlardı. II. Dünya Savaşı sırasında sadece Arjantin, ABD'yi desteklemedi. Vekiller aracılığıyla uygulanan dolaylı zor sayesinde, Amerika Birleşik Devletleri finansal açıdan ya da insan gücü açısından gereğinden fazla zorlanmadı. Amerikan halkı da endişeye düşmedi. Amerikan şirketleri kâr ettiler, yerel komprador sınıf da öyle. Roosevelt bunu İyi Komşuluk Politikası olarak adlandırmıştı ama aslında yapılan araçların değiştirilmesinden ibaretti. Amerika Birleşik Devletleri artık işe yaramayan kazanımlarını terk ederken, ekonomik ve stratejik çıkarları için gerekli olanları korudu (Gellman, 1979, 1995; krş. Roorda, 1998: 22-30; B. Wood, 1961; Mares, 2001: 68). Politika diktatörlere kendi çıkarlarının peşinden gitmek için nefes alma olanağı sundu ve bazıları daha önce Dolar Diplomasisi'nin caydırdığı ulusal kalkınma projelerine başladılar (bunlar daha sonra ithal ikameci sanayileşme [İİS] programlarına dönüştüler). Yeni Düzen döneminde Amerika Birleşik Devletleri ıslah edilmiş bir kapitalizmi destekler göründü; bu da Latin Amerikalıları ABD'nin yakında yarıkürede ekonomik re-

formu teşvik edeceğine inanma konusunda cesaretlendirdi. Ne yazık ki II. Dünya Savaşı bu beklentiyi sekteye uğrattı; moment kaçırıldı.

Yarıküreye yönelik Amerikan politikası 20. yüzyıl boyunca sabit kaldı. Bu politika Bolşevik Devrimi öncesinde yerleşmişti; Sovyetler Birliği'nin varlığı pek az değişikliğe neden oldu. Amerika, esasen daha ılımlı emperyal biçimler aracılığıyla olsa da, özellikle kendi yarıküresinde imparatorluk yapmayı sürdürdü. Amerika Birleşik Devletleri kendinin önceki başarısız sömürgecilik patlamasından yumuşamayı ve yönetimi daha az doğrudan hale getirmeyi öğrendiğinden imparatorluk pragmatikti. Amerikan yönetimi diğer imparatorluklara göre daha yumuşaktı. Bu durum, belki de modern emperyalizmin varabileceği en iyi hâldi; ancak bütünüyle pragmatik değildi. Buna karşın, yoğun bir ırkçılıkla anarşizm korkusunun (solcuların gerçekten devrim yapmasından çok ajitasyonlarının kaos üreteceğinden korkuluyordu) bir araya gelişi Amerika'nın seçeneklerini daraltmıştı (Hunt, 1987: 3. ve 4. Bölümler). Liberallere, kaosa neden olacak sel kapaklarını açarlar diye karşı konuluyordu. ABD siyasetinin trajedisi, aslında eşitsizliği, yolsuzluğu, despotizmi -ve dolayısıyla direnişi- yoğunlaştırarak kaos olasılığını arttırıyor olmasındaydı. Bunun nedeni, Amerikan politikasının tamamen materyalist ve araçsal bir şekilde rasyonel olmamasıydı; bu politika fazlasıyla duygusaldı, paranoyak antikomünizmin başlangıcıydı.

Sonuç

Bu bölümde, Amerika Birleşik Devletleri'nin -bu güç henüz tüm yerküreye yansıtılmıyor olsa da- dünyanın ana ekonomik gücü olmaya doğru durdurulamaz ilerlemesini gördük. Ülke içinde, pek çok kuvvetin sonucunda kapitalizm yanlısı bir tarafgirlik vardı. Bu tarafgirlik sadece emeğin değil, aynı zamanda etnik azınlıkların da karşısındaydı ama diğer ülkelere göre daha az kadın karşıtıydı. Amerika Birleşik Devletleri de bütün ülkeler gibi biricikti; ancak kapitalizm yanlısı tarafgirlik, alışıldık anlatının sıklıkla öne sürdüğü üzere, istisnai bir görünüş arz etmeye başlamıştı. Ancak bu çok uzun sürmeyecekti. Dış politikada ABD'nin dünyaya bir emperyal katman daha ekleme doğrultusundaki hareketi -ki ele aldığımız dönemin sonunda bu rolünden geri çekilmeye yönelecekti- daha sıradan bir hareketti. Çok sayıda iktidar kaynağı ve billurlaşması tarafından ileri geri tartaklanan iki eğilim, bütününe bakıldığında oldukça karmaşık olan Amerikan tarihsel gelişmesini oluşturdu. Bütün imparatorluklar gibi diğerlerinden farklıydı; ancak istisnai değildi.

4
Asya İmparatorlukları: Yıkılmış Ejderha, Yükselen Güneş

Giriş: Batı Tehdidi

Bu cilt, Avrupa gücünün dünyada yükselişi ve düşüşünü ele aliyor. Yerlerini Amerika Birleşik Devletleri, SSCB ve nihayetinde Doğu Asya alıyor. Bu nedenle, bu üçüne farklı bölümler ayırıyorum. Bu bölüm, Doğu Asya'nın yaklaşık 1930'a kadar olan dönemini ele alıyor. Batı emperyalizmine direnip sanayileşen ve kendi imparatorluğunu kuran tek ülke olan Japonya'nın yükselişini resmediyorum. Japonya, bunu büyük oranda dünyanın hâlen yaşayan en eski imparatorluğu Çin'in zararına olacak şekilde gerçekleştirmişti. Çin-Japonya ilişkilerini yaklaşık 1930'a, Japonya'nın kendi çöküşüne neden olacak ve nihai olarak Çin komünizminin Doğu Asya'da baskın çıkmasına katkı sağlayacak saldırgan militarizminin başladığı yıllara kadar getiriyorum.

Doğu Asya, Batı güçlerinin lojistik limitlerinin dış ucunda yer alıyordu. Çin ya da Japonya'yı sömürgeleştiremediler ve gambotlarla kurulan gayrı resmi imparatorlukla yetinmek durumunda kaldılar. Çin ve Japonya gelişmiş uygarlıklardı, kültürel dayanışma hissiyle donanmışlardı; bu histen modern bir milliyetçilik doğabildi ve bu ülkelere direnerek ve uyarlayarak modernitenin ulusal versiyonlarını tasarlama olanağı verdi. Ancak bu Çin'de çok daha uzun bir süreçte gerçekleşti. Bu dönemde -modernleşmeyi sağlayacak ya da yabancıların emperyalizmini geri çevirecek reformları tutarlı biçimde uygulamaktan aciz- bölünmüş Çin seçkinlerini birbirleriyle daha tutarlı olan -yurtiçinde reforma gidebilen ve dışarıda Batı emperyalizmini taklit edebilen- Japon seçkinleriyle karşılaştıracağım.

Bin yılı aşkın bir süre boyunca -MÖ 221'deki birleşmesinden MS 1911'e kadar- Çin imparatorlukları Asya'nın büyük bölümünde nüfuz sahibiydi. Ekonomik gelişmeyi, ticarileşmeyi ve bir ölçüde proto-sanayileşmeyi himaye ettiler. Üst sınıflar en iyi şekilde yaşadılar; diğerleri ise Çin'in büyük bir nüfus artışına sahip olmasını sağlayacak kadar refah içindeydiler. İmparatorun kendini Göklerin Oğlu sayması ve ülkesini de -diğerlerinin hepsinden üstün ve dünyaya hükmedebilecek- "Orta Krallık" olarak görmesi şaşırtıcı değildi. Ancak Çin, 15. yüzyılın başlarında, Avrupalılardan yarım yüzyıl önce Afrika'ya ulaşmış olan yedi filosunun sonuncusunu yakıp yok ederek küresel alandan geri çekildi. Bunun yerine kaynaklarını kuzey sınırlarını korumaya sevk etti. Çin, diğer Asya devletlerinden bağlılık hediyeleri ve haraç toplamaya devam etti; arada sırada Türkistan ve Tibet'e yönelik cezalandırıcı askeri seferler yürüttüğü de oldu. Ancak erken modern çağlarda Çin nüfuzu büyük oranda az sayıda savaş içeren barışçıl bir hegemonyadan oluşuyordu (Fairbank, 1968, Andornino, 2006). Japon adalarının bin yıl boyunca bağımsız kalabilmesi ve kendi uygarlığını geliştirebilmesi kısmen Çin'in ölçülülüğünün sonucuydu. Zanaatkârlara özgü üretim ve ticaret Asya boyunca serpilerek erken modern çağda dünyanın en gelişkin uluslararası ekonomisini oluşturdu.

Ne var ki 18. yüzyılda Avrupalılar merkantil ve sınai kapitalizmi geliştirdiler ve Asya'ya tam teçhizatlı emperyalistler olarak vardılar. 19. yüzyılın başları itibarıyla Doğu Asya önemli oranda Britanya baskısı hissediyordu. Zaten düşüşte olan Çin İmparatorluğu haraca bağladığı devletlerdeki otoritesini yitiriyordu ve ülkenin nüfus artışı üretkenlik artışını geride bırakıyordu. Britanya'nın sopası savaş gemileriydi; Hindistan'dan ithal edilen afyon ise Çin emperyal gücünün altını oyan bağımlılık yaratıcı havuçtu. Qing İmparatoru ve maiyeti afyon ithalini yasaklamaya kalktı; ancak yasağı uygulayacak altyapısal iktidara sahip değildi. 1830'lara gelindiğinde Britanyalı tüccarlar Çin pazarına her yıl, her biri 150 libre (yaklaşık 70 kilo) afyon özü içeren 30 bin sandık yığıyordu.

Çinli görevliler 1840'ta Britanyalılara ait depolardaki afyon stoklarını imha ettiler ve iki sarhoş Britanya denizcisini tutukladılar. Britanya savaş gemilerini gönderdi. Birinci Afyon Savaşı'nda Britanya askeri üstünlüğü hızlı bir zafer getirdi. Cennetin Oğlu, Hong Kong'u bırakan, Britanya'ya beş "açık liman" temin eden, Çin mahkemelerinin Britanya vatandaşlarının yargılamasını yasaklayan ve savaşı başlatmış olduğu için Çin'i tazminat ödemeye zorlayan aşağılayıcı anlaşmalar imzalamak zorunda bırakıldı. Afyon ticareti katlanarak arttı; borçlandırılmış Çinli emekçilerin Asya'daki Avrupa imparatorluklarına ihracı da öyle. Çin direnişinin sürmesi 1856-1860 arasında süren ve aynı şekilde sonuçlanan ikinci bir Afyon Savaşı'na yol açtı. Bunun sonucu olarak yapılan anlaşmalar afyon ticaretini düzenlemelerden muaf kıldı ve Hıristiyanlara Çin'in her tarafında inançlarını yayabilme serbestliği sağladı. Birkaç yılda

diğer Batılı emperyalistler de Çin'den eşitsiz anlaşmalar kopardılar. Batı pazarlarının çok daha iyi korunmaya devam ettiği bir dönemde, bunlar genellikle Çin'in (ve diğer Asya ülkelerinin) ithal ürünlerden alabileceği gümrük vergilerini (yüzde 5'in altındaki) çok düşük oranlarla sınırlıyordu.

Yine de Çin fethetmek için fazla büyük ve kalabalıktı ve emperyal otoriteler ve Çinli seçkinler hâlen Batılıları kıyı bölgelerine sınırlamak için yeterli yaygın altyapıyı temin ediyordu. Batı emperyalistleri Çin'i ne sömürgeleştirebildiler ne de yöneticileri devirmek için kendilerine yardımcı olacak yeterince çok yerel seçkin bularak normal böl-yönet taktiklerini etkili bir şekilde kullanabildiler. Çin bağımsız kalacaktı.

Britanya afyonuna karşı direnişe öncülük eden Çinli idareci, imparatorluğu Batı örgütlenmesi ve teknolojisini benimseyerek daha etkin direnmesi konusunda uyardı. Bu tarz fikirler yayıldı, idareciler ve aydınlar reformları tartıştılar, Batı yazıları çevrildi ve göstermelik bazı kurumsal reformlar yapıldı. Saray, Batı bilim ve teknolojisini Çin kurumlarına uyarlamaya çalışan dikkatli bir "Kendi Kendini Güçlendirme Hareketi" benimsedi. Ancak yerel düzeydeki idare, bir yandan yerel idareciler olarak hizmet veren toprak sahibi yerel eşraf tarafından kontrol ediliyordu ve bunların çoğu değişime sıcak bakmıyordu. Emperyal devlet Japonya devletinden daha az kaynağa sahipti - vergiler hasadın Japonya'da yüzde 30-40'ı seviyesindeyken, Çin'de yalnızca yüzde 5-10'unu oluşturuyordu (Esherick, 1995:57)- ve Çinli yerel idareciler daha büyük gayrı resmi bir pay alıyorlardı. Merkezi devletle yerel devlet arasındaki ilişkilerdeki dengedeki fark, Çin'in zayıflığının ve Japonya'nın kuvvetinin esas nedeniydi. Ancak Batı kapitalizmi Çin'e girdikçe pek çok toprak sahibi fırsatlardan yararlanmak üzere şehre taşındı; bu da köylüler üzerindeki denetimlerini zayıflattı. Vergileri ya da kiraları artırma girişimleri daha fazla yerel direnişle karşılaşır oldu (Bernhardt, 1992). Yerel milis güçleri köyleri hükümete karşı savundu, yerel eşkıyalık arttı. Hem hükümet hem de seçkinler despotik iktidarlarının bir kısmını kaybediyordu.

Hollanda ve Rusya'nın Japonya'yı dışa açma girişimleri başarısız olduysa da, bu ülkede direnişin yerli gelenekleri güçlendirerek mi Batı yollarını benimseyerek mi yapılabileceği konusunda çokça tartışmaya yol açtı (Hane, 1992: 58-64). Dış tehdit 1853'te, dört Amerikan savaş gemisinin Edo (Tokyo) Körfezi'ne demir atmasıyla yeniden ortaya çıktı. Tuğamiral Perry raporunda şöyle diyordu: "Buhar artırıldı ve demir alındı ki, gerekirse gemiler, toplarının kabulün yapılacağı yere hükmedebileceği bir konuma götürülebilsinler". Japon yelkenlilerinin rüzgârsız kaldığını ve nehrin ağzından çıkamadığını istihzayla fark etti. Bir çıkarma ekibi gönderdi ve şu yorumu yaptı:

> Denizciler, deniz piyadeleri, müzisyenler ve subaylar da dâhil toplam sayısı 300 olan Amerikalılar... daha efemine görünümlü ve daha ufak tefek Japonlarla bü-

yük karşıtlık oluşturacak şekilde canlı, güçlü kuvvetli adamlardan müteşekkildi. Japonlar büyük bir kuvveti askere almışlardı [ama]... ordularının gevşek düzeninde hiç de büyük bir disiplin belirtisi yoktu... Silahları kılıçlar, mızraklar ve fitilli tüfekti... en azından tantanalı bir atlı geçit töreni sundular (Hawks, 2005:247-50).

Amerikalılar Japonların kuvvetini azımsıyorlarsa, Japonlar da Amerikalıları gözlerinde büyütüyordu. Perry'nin "siyah gemiler"inin bütün ABD donanmasının dörtte birini oluşturduğunu bilmiyorlar ama Çin'in eşitsiz anlaşmalarını biliyorlardı. Dolayısıyla bunu hem reform yapmayı hem de diplomasiye başvurmayı gerektiren bir yakın tehdit olarak algıladılar. Son Tokugawa Şogun "Bir ülkenin bizzat varlığı anlaşmalara uymaya dayanır... Böyle bir zamanda tek başımıza eskimiş geleneklere yapışıp bütün ülkelerin ortaklaştığı uluslararası ilişkilerden geri durursak eylemlerimiz şeylerin doğal akışına karşı olacaktır" (Auslin, 2004: 142) dedi. Bunu eşitsiz anlaşmalar takip etti. Japonya limanlarını açmak, ülkede oturan yabancılara yabancı dokunulmazlığı hakları tanımak, en çok gözetilen ulus hakkını bahşetmek ve Batıyla yapılan ticarette sabit ve düşük gümrük oranlarına razı olmak zorunda kaldı. İki Asya gücünün de imparatorlukla dövüşleri başlamıştı.

Yükselen Güneş

Tuğamiral Perry zamanında Japonya imparator adına bir şogun tarafından yönetiliyordu. Şoguna ek olarak en azından başlarda güçlü yerel kökleri olan 250 feodal lord (*daimyo*) söz konusuydu. Tokugawa döneminin sonlarında daimyoların gücü zayıfladıkça, yerel toplulukların gücü arttı; aynı esnada bu topluluklar -Çin'dekinden farklı olarak- birbirleriyle daha iyi bağlantılı hale geldi. Bu da kolektif örgütlenme kapasitesi hayli fazla "merkezi olmayan ama hiyerarşik olarak bütünleşik" bir devlet ve piyasa sistemine dönüştü (Ikegami, 1997: 133, 171, 235). Japon güçleri Britanya gambot diplomasisine 1864'te başarıyla karşı koydular ve Britanya tarafında can kaybına neden oldular (Auslin, 2004: Bölüm 4). Ancak Çin'in aşağılanması göz önündeyken daha fazla sayıda Japon hayatta kalmanın sadece Batı tekniklerini uyarlamayı değil aynı zamanda Japon kurumlarını değiştirmeyi gerektirdiği uyarısını yapıyordu.

Bu gelişmelerin ardından muhafazakârlar ve reformcular arasında çıkan iktidar mücadelesinde muhafazakârlar kendi aralarında tutarlı bir politikada anlaşamadılar, bu sayede reformcular kazandı (Hane, 1992: Bölüm 4). 1866 ile 1868 yılları arasında şoguna görevden el çektirdiler, isyanları bastırdılar ve Meiji Restorasyonu olarak bilinen reformları başlattılar. Böylece resmi olarak yönetim şogundan alınıp İmparator Meiji'ye iade edilmiş oldu. Gerçek iktidar ise Kyoto'daki eski saraydan gelen kimi alt düzey soylularla ittifak halinde bulunan Satsuma ve Choshu illerinden gelen bir samuray oligarşisine geçmişti.

Birlikte Japonya'nın ekonomik ve askeri gücünü artırmayı ve böylece Batı'ya denk bir "müreffeh ülke, güçlü ordu" yaratmayı amaçladılar. Oligarklar bu amaç doğrultusunda radikal bir adım atarak tüm feodal ayrıcalıkları, diğer sınıf ayrıcalıklarını ve ekonomik hayatta yer almaya dair kısıtlamaları kaldırdılar. Daimyon toprak sistemine son verildi ve 420 bin samurayın yıllık ödenekleri devletçe verilen ücretlere, emekli maaşlarına ve devlet tahvillerine çevrildi. Bu tutarlı bir bütün oluşturan saray seçkinlerinin gündeme getirdiği, kesinlikle radikal ve milliyetçi bir programdı.

Gerçekleşen tam bir yukarıdan devrim değildi. Yeni Meiji merkezi devleti yerel topluluklara reform doğrultusunda baskı uygulamış olsa da bunları zorunlu bırakamazdı. Böylece bir tarafında devletin diğer tarafında ise yerel tüccarların, imalatçıların ve zengin köylülerin olduğu bir ittifak gelişti. Bunların tümü birlikte faydalanabilecekleri ekonomik ve politik modernleşmeyi destekliyorlar ve kendilerini en iyi kişileştirilmiş ifadesini samuray kitlesinde bulan eski feodal düzene karşı konumlandırıyorlardı. Reform pürüzsüz bir şekilde ilerlemiyordu. Devletin sabit parasal vergilere geçişi çok sayıda köylüyü toprak satarak nakit elde etmeye itti; böylece kiracı ya da emekçi oldular. Devlet reformları finanse etmek için zaman zaman para basıyor; bu da enflasyonun alıp başını gitmesine yol açıyor ve bunu para arzında bir daralma takip ediyordu. Bu da önce samuraylardan sonra yoksul köylülerden gelen direnişi şiddetlendiriyordu. Samuraylar 1877-1878 yıllarında ezildi. Yoksul köylülerin direnişinin nedeni 1880'lerin buhranıydı. Köylülerin hoşnutsuzluğu sürdü; zira Japonya da sanayileşen devletlerin pek çoğu gibi tarımı vergilendirerek sanayiyi sübvanse ediyordu. Barrington Moore'un (1967) kaydettiği üzere bu "emeği baskılayan" tarıma bir örnekti; ancak komünist sanayi projeleri kadar keskindi. Fakat köylü direnişi gerçekte reformculara yardımcı oldu. Zira korkan yerel liderler, düzeni yeniden tesis etmek için devletten zorunlu askerlerden oluşan ordusunu göndermesi ricasında bulundular ve böylece askeri iktidarlarını ve siyasi özerkliklerini elleriyle merkezi devlete teslim ettiler. Devletin ve yerel seçkinlerin bütünlüğü sağlandı; bunlar despotik iktidarlarını korudular.

Japon devletçiliği Çin'de benzeri bulunmayan merkezi bir militarizm üzerine bina edilmişti. Fakat Japonlara özgü bir hiyerarşiye itaat kültüründen kullanıma hazır halde alınmış ya da basitçe Meiji oligarkları tarafından dayatılmış değildi. Kademeli olarak, on yıllar zarfında ve ancak yoğun bir çatışma sonrasında elde edilebildi. Reformlar sadece modernleşmek için değil aynı zamanda yerel seçkinlerin modernleşmenin getireceği her türlü çalkalanmaya karşın iktidarlarını korumasını sağlamak için tasarlandı. Amaç iktidarı paylaşmalarına izin vermeden Japon halkının enerjisini kullanacak bir sistem geliştirmekti. İdeal, milliyetçiliği seferber eden, halkı adına -ama halkı yönetime katmadan- yöneten bir devletti; despotik bir ulus devlet.

Meiji oligarkları ülkenin dört güçlü yönünden faydalanabilirdi. Birincisi, Japon ekolojisinin bu ülkede Çin'den daha fazla ulusal mobilize olmaya izin veren yoğun nüfus yoğunlaşmaları üretmesiydi. İkincisi, Tokugawa döneminin sonlarında Japonya'nın zaten Çin'den daha fazla ticari ve kültürel bütünleşmeye sahip olmasıydı; kentle kır arasındaki uçurum Çin'deki kadar büyük değildi. Üçüncüsü, Çinli siyasal seçkinlerden farklı olarak Meiji oligarklarının birliklerini sürdürebilmeyi ve merkeze ek olarak bir ölçüde yerel bölgelerin denetimini sağlamayı da başarmalarıydı; reform uygulanabilirdi. Güçlü yönlerin dördüncüsü Japonya'nın jeopolitik konumuyla ilgiliydi. Japonya'nın konumu Çin'inkinden daha az sorunluydu. Bu konum sayesindedir ki, Japon seçkinleri 30 yıl boyunca ciddi bir dış müdahale olmadan kendi aralarında çekişmiş ve yeniden yapılanmaya gidebilmişlerdi. Beyaz imparatorluklar lojistik erişimlerinin sınırlarına varmışlardı ve bu dönemde başka yerlere odaklanmışlardı. ABD kendi iç savaşıyla ve yeniden inşasıyla uğraşıyordu; Britanya ve Rusya artık Japonya'dan daha fazla Çin'le ilgiliydi. Tam zamanında gerçekleşen bu beklenmedik durum Japonya'ya dayatılan eşitsiz anlaşmaların Japonya ekonomisine Çin'e dayatılanlardan daha az zarar vermesine yol açtı. Japonlar bunun Batı güçleri tekrar saldırmadan önce bir nefes alma aralığı olduğuna inandılar.

Bu 20. yüzyıla kadar uzanan hayati nefes alma sürecinde Japonya, Batıya diplomatik misyonlar gönderdi. En ünlüsü olan 1872-1873 Iwakura Misyonu'nun iki amacı vardı (Nish, 1998). Amacın ilki eşitsiz anlaşmaları gözden geçirmekti; ancak ziyaret ettikleri hiçbir ülke buna hazır değildi. İkincisi Batı kurumları, bilimi ve teknolojisi hakkında bilgi edinmek ve bunlardan kullanışlı görünenleri Japonya'nın nasıl uyarlanacağına dair öneriler yapmaktı. Burada çok daha başarılı olundu. Esas referans noktası artık geçmişte olduğu gibi Çin ya da Doğu Asya değil Batı idi. Yabancı *gaijin*'den öğrenecek çok fazla şey olduğu için beyaz karşıtı ırkçılık pek görülmedi. Batı'ya "uygarlık ve aydınlanma" üzerinden atıfta bulundular ve en son Batı modellerinden uyarlanmış bir geç kalkınma programı uygulamaya karar verdiler.

Meiji reformları dört iktidar kaynağının hepsini kapsadı. Siyasal iktidarda, güçlü bir bürokrasinin parlamentoyla iktidarı paylaştığı Alman tarzı bir devlet getirdiler. Buna ayırt edici Japon odak noktası olarak egemenliğin kendinde yer aldığı bir *tenno*, yani ilahi bir imparator eklediler. 20. yüzyılın ortasına kadar yürürlükte olan Meiji anayasası şu sözlerle başladı: "Japonya İmparatorluğu üzerinde kesintiye uğramamış ebedi bir İmparatorlar soyu hüküm sürecek ve İmparatorluğu yönetecektir". Ordu, polis, kamu refahı, anayasanın gözden geçirilmesi alanları ve olağanüstü hâl yetkileri Anayasa'da İmparator'a bırakılmıştı. İmparatorun başka konulardaki işlemleri için parlamentodan ya da dietten (yani yasamanın alt kamarasından) onay alması gerekiyordu ama bu onay geriye doğru da alınabiliyordu. İdeolojik olarak imparatorun

meşruiyeti dini olarak onaylanmış otorite, sadakat ve aile erdemleri gibi değerlerle desteklendi. İmparatorluk sistemi, yani *tennosei,* kişinin kendi babasına olan görevlerine dayanıyordu. Ulusal siyaseti yöneten ilkeler, yani *Kokutai,* ise siyasal uyum ve -gerçek anlamda- ulusun babası olan imparatorda kişileşmiş ulus ve devlete sadakati kapsıyordu.

Ancak oligarklar o güne kadar bir sembolik lider olan imparatora güçlerini devretmeye pek eğilimli değillerdi. Uygulamada tennosei farklı çalıştı. Oligarklar Fransa ve Amerika'da gördükleri cumhuriyetçilik ve bireycilikten hoşnut kalmadılar; seçkinlerin ataerkilliği, görev ve sadakati ete kemiğe büründüren kolektif kurumlar aracılığıyla yönetmeye devam edebileceği bir devlet tasarladılar. Almanya'da olduğu gibi yürütme ve yasamanın her ikisi de iktidar sahibiydi. Diet esasen bütçe konusunda söz sahibiydi ve (Almanya'dan farklı olarak) başbakanın bütçesini sıkça reddediyordu. Aristokratik bir üst meclis olan Soylular Kamarası tarafından denetleniyordu. Ancak başbakan ve kabinesi her iki meclisten de seçilmeyebilirdi; danışmanlarının tavsiyeleri üzerine İmparator tarafından teker teker atanmaktaydılar. Kabine sorumluluğu söz konusu değildi; her bir ana siyasal kurum -parlamento, bürokrasi, ordu, donanma, başbakan, bakanların her biri- diğerlerinden ayrılmıştı. Formel olarak birbirleriyle sadece, İmparator aracılığıyla iletişim halindeydiler. İmparator, özellikle savaş ve barış konularında, yürütme kararlarını alma iktidarına ilkece sahipti. Bundan dolayı iktidarın kullanımı için imparatora erişim hayati önemdeydi. Politikaların ilan edilmesinin ve uygulanmasının yolu buydu. Kabinenin kimi yüksek sosyal statülü önemli üyelerinin imparatora kişisel erişimleri vardı. Oligarklardan oluşan ve üyelerinin çoğu bakanlık koltuğunda oturmayan Özel Konsey'in üyeleri de imparatora kişisel erişim sahibiydi. En üst düzey askeri görevliler de. Siyaset bu çevreler içinde belirleniyordu; ancak -nihai sorumluluğun imparatorda olması dışında- sorumluluğun kimde olduğu belli değildi. Farklı seçkin hizipleri İmparatoru "esir alabilir" ve onun adına konuştuklarını iddia edebilirdi. Bu nedenle böyle muğlak bir anayasa farklı yönlere çekiştirilebilirdi.

Bix (2001), tennosei sisteminin imparatora önemli bir rol oynama olanağı tanıdığını belirtir; imparator bu rolü siyaseti formüle ederek oynar ya da onun adına konuştuğunu iddia edenleri yalanlamayı başaramayarak bu olanağı kullanamaz. Sistem esasen bireycilik, eşitlik ve haklardan ziyade oligarkların yaygın toplumsal ağ bağlantılarıyla ve topluluk, hiyerarşi ve görev yanlısı değer ve normlar aracılığıyla çalışmıştır. Woodiwiss'in (1992: Bölüm 1 ve 2) belirttiği üzere Meiji'nin yeni getirdiği yasalar, bireylere haklar bahşetmiş; ancak devlet kurumları tarafından tanımlanan kamu düzeni ihtiyacı gereğiyle çoğunu sınırlamıştı. Muhtemelen anayasanın en muhafazakâr unsuru buydu; yurttaşların medeni haklarını kısıtlıyordu. Kapitalist mülkiyet özgürlüğü mutlak bir şekilde garanti altına alınmadı, işçilerin örgütlenme özgürlüğü de. Bu

hukuk devletinden ziyade kanun devletiydi; kanunlara da sadece yargı organları değil polis ve orduda karışıyordu (Hane, 1992: 95-7, 128-30). Bütün bunlar Batı modernleşmecilerinden farklı olarak ayırt edici bir şekilde Japonya'ya özgüydü.

Ancak bu idealize edilmiş despotizm hiçbir zaman tamamen gerçekleştirilmedi ve siyaset bir yanda muhafazakâr oligarklar ile öbür yanda bunların hızla sanayileşmesinin harekete geçirdiği teknokratik ve sınıfsal güçler arasındaki çelişki tarafından yönlendirildi. Oligarklar bu güçleri denetleyemediler ve aslında engellemek de istemediler. Siyasal partilerin toplumu böleceğini düşünüyorlar ve parti ya da hizip çıkarlarını aşabilecek "aşkın kabineler" aracılığıyla yönetmenin daha iyi olduğunu iddia ediyorlardı. Ancak 1895'ten başlayarak diet oluşumunda çoğunlukla orta sınıf gruplarını temsil eden siyasal partilerle anlaşmalar kotarmak zorunda kaldılar. Bu anlaşmalar, 1910'da yetişkin nüfusun sadece yüzde bir kadarının sahip olduğu oy hakkının kademeli olarak genişlemesini sağladı. Erkekler için genel oy hakkı Alt Meclis'ten 1911'de geçti; ancak Soylular Kamarası'nda reddedildi. 1920'lerde diet partileri üstün konuma gelmeye başladılar; başbakanın ilk kez bir parti lideri olmasıyla birlikte 1925'te oy hakkını geçirdiler. Bir süre için liberal partiler emeğin gittikçe örgütlendiği bir dönemde muhafazakârlar aleyhine güç kazandılar. Japonya sanayileştikçe, ağır sanayi ve finans sahipliği de daha yoğunlaşmış hale geldi; holdingleşmiş şirketlerinin başında yer alanlar, yani *zaibatsu*lar, güç kazandılar. Zaibatsuların güçleri üstlendikleri -ve genellikle gayrı resmi nitelikte olan- siyasal danışmanlık rolleri aracılığıyla ve siyasal partilerin finansmanını üstlenmeleri yoluyla uygulamaya konuyordu. Müphem ama büyük bir nüfuzları vardı, özellikle de iç politikayla ilgili yasama meselelerinde. Kendine özgü kimi ayırt edici karakteristikleri hâlen barındırsa da, 1920'ye gelindiğinde Japonya demokrasi ve kapitalizmin Batı rejimleri ile aynı aileden olduğu hemen anlaşılabilecek bir bileşimine doğru yol alıyor görünüyordu.

Buna karşın Japonya'da sivil yurttaşlık daha sınırlı kaldı; bunun nedeni kısmen ordunun daha fazla özerk iktidara sahip olmasıydı. Durumu haklılaştırmak için kullanılan resmi gerekçe bunun yabancıların askeri saldırganlığına karşı koruma sağlamak için gerekli olduğuydu. Anayasa orduya "özerk yönetme hakkı" vermişti. Bu sayede üst komuta tabakası, başbakan ya da kabineye değil doğrudan imparatora karşı sorumluydu. Subaylar her zaman savaş yanlısı değildi; ancak askeri bütçeleri artırmak, statülerini yükseltmek ve özerkliklerini genişletmek arayışındaydılar. Bütçe üzerine verilen mücadeleler, stratejik konularda bölünmüş subayları birleştirdi. Japon subaylar Tennosei'ye doğrudan bağlantılıydı ve silahlı kuvvetlerin iç uyumun esas olduğu kokutai ruhunun cisimleşmiş hali olduğuna inanıyorlardı. Anlaşmazlık bastırılmalıydı. Böylece ordu, Japon iç siyasetinde Batılı ülkelerde alışılmış olana göre daha özerk ve daha gerici bir rol oynadı; solu baskı altına aldı. Bö-

lünmeye yol açtıkları ve yozlaşmış oldukları gerekçesiyle parlamenter kurumlara karşı durdu.

Militarizm anahtar önemdeyse de Japonya için henüz yeniydi. Japonya'nın yüzyıllardır kılıç kullanan samuraylarla dolu feodal bir ülke olmasına karşın böyleydi bu. Çünkü Japonya hep barış içinde yaşamıştı; samuraylar "vasal-bürokratlar" olarak evcilleştirilmişler, cengâverlik kültürleri de savaşçılıktan uzaklaşarak ritüelleştirilmiş bir "onur prosedürleştirmesi"ne dönüştürülmüştü. Samuraylar sokakta kılıç taşırlar; ancak bunları kullanmazlardı. Çalkantılı Restorasyon yıllarında oligarklar içerisinde hem samuraylar hem de çiftçiler bulunan karma milislerin sadece samuraylardan oluşan kuvvetlerden daha iyi savaştığını keşfettiler. Bu nedenle de köylülerden asker toplanıp, subaylıklara da eski samuraylar getirilerek yeni bir ordu oluşturuldu. Köylülerin -sonradan Japon kuvvetlerinin ün kaynağı haline gelecek- disiplini ve itaati öğrenmesi zaman aldı. Samuray kültürü ulusa ve imparatora askerlik hizmeti vermeye döndü (Ikegami, 1997; A. Gordon, 2003: 66-7). Schumpeter'in, emperyalizmin geleneksel, daha eski toplumsal yapılar tarafından üretildiği fikri Japonya için daha da az geçerliliğe sahiptir. Japonya'nın militarist emperyalizmi yepyeniydi ve ülkenin nazik jeopolitik konumu tarafından yaratılmıştı; ülkenin silahlı kuvvetlerinin iç örgütlenmesi bilinçli bir şekilde Batı güçlerini model almıştı, özellikle de Fransız kara kuvvetlerini ve Britanya donanmasını.

Meiji reformcuları bunların yanında dikkate değer bir ekonomik başarı da sağladılar. Reformcular Tokugawa döneminin son yıllarındaki gelişmelere dayanarak ilerleyebilmişlerdi; zira 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kapitalist tipte ticari piyasalar Japonya'da, Çin'de olduğundan daha eşit şekilde gelişmiş ve ön sanayi üretimini geniş alanlara yaymıştı. Thomas Smith (1988: 43-4) çoğu Japon çiftçi ailesinin bir kuşaktan daha uzun süredir tarımsal olmayan işlerde yarı zamanlı çalışma deneyimine sahip olduğunu belirtir. El ürünleri ve zanaat becerileri -özellikle tekstilde- yaygındı. Sugihara (2000, 2004) Japon hane halkı tarımında yerleşik bulunan ön sanayileşmenin önce tekstilde, sonra diğer sanayilerde sınai kalkınmanın emek yoğun bir biçimini geliştirdiğini ileri sürer; bunun Batı'daki sermaye yoğun gelişmeden oldukça farklı olduğunu da belirtir. Toprak ve sermaye kıtken, emek ucuz ve vasıflıydı. Kadın emeği yoğun bir şekilde sömürülüyordu ve okuma yazma oranları bir tarım toplumuna göre yüksekti; Çin'deki düzeylerden oldukça yukarıda olacak şekilde erkeklerin yüzde 40'ı ve kadınların yüzde 10'u okuryazardı. (Ikegami, 2004: 214-6, 300-2). Bu bir düşük ücret, yüksek üretkenlik ekonomisiydi; gelişmekte olan bir ülke için sıra dışıydı. Ikegami, Tokugawa döneminin bir ölçüde adem-i merkezi bir idari yapının, ticarileşen bir ekonominin, yaygınlaşan sanatsal performans kültürünün ve yayılan ticari basım ağlarının bir bileşimine, bir "ağ devrimine" tanıklık ettiğini söyler. Bu devrim de bir "sivil toplum" üretmişti;

burada Tokugawa toplumunun üst ve orta katmanları "ön modern" bir kültür anlayışında ortaklaşıyordu. Bu anlayış statü farkları tarafından parçalanmış; ancak statü etkileşimi ritüelleri aracılığıyla toplumsal dayanışma yaratan "sözsüz iletişim tarzlarından ve ulusal bir Japon kimliğinden" mürekkepti. İkegami, bunun Japon modernleşmesinin ideolojik temellerini sağladığını söyler (2004: 10, 221).

Sonrasında devlet feodal ve sınıfsal ayrıcalıkları kaldırarak yatırımın sürüklediği bir kalkınmaya destek oldu. 1873 tarihli yeni toprak kanunu, devlete öngörülebilir bir yıllık gelir sağlayarak kamu yatırımlarını olanaklı hale getirdi. Tüccar kapitalizmi zaten dinamikti ama artık Japonya Batı'nın endüstriyel kapitalizmine, bilimine ve teknolojisine de sahip olmuştu (Lockwood, 1954: 35). Ancak yabancı yatırımlara hâlen kuşkuyla bakılıyordu; zira bunlar Britanya ve Fransa'nın kolonileri ele geçirme usullerinin ilk hamlesi olarak görülüyordu (A. Gordon, 2003: 71). Toplam sermaye birikiminin hayli yüksek bir oranı, yaklaşık yüzde 30-40'lık kısmı altyapı yatırımları yapan, örnek fabrikalar inşa eden ve -eşit olmayan anlaşmalar yüksek gümrüklerle korumayı yasakladığı için- yeni doğmuş endüstrileri sessiz bir şekilde sübvanse eden devletten geldi. Yatırımların geri kalanı önce Batıdan getirilen buhar gücünü, sonraları da yine Batı kaynaklı elektrik gücünü kullanarak kömür ve tekstil sanayisine yönelen kırsal seçkinlerle tüccarlardan geldi. Japonlar hızlı öğrendiler: Ülkedeki ilk demiryolu hattını 1874'te Britanyalı firmalar inşa etti; sekiz yıl sonra Japon mühendisler benzer uzunlukla bir hattı daha zorlu bir bölgede dış yardım olmadan inşa ettiler (T. Smith, 1988: 45).

Daha hızlı bir sanayileşme 1885'te sonra başladı ve 1913'e kadar GSMH yılda yüzde 2.6 ile 3.6 arasında artış gösterdi; bu oran Batıdakinden daha yüksekti (Crawcour, 1998: 391). Hükümetin sübvanse ettiği ölçek ekonomileri bu dönemde ünlü zaibatsu holding firmalarını yarattılar. Bu holdingler önce finansal klikler şeklindeydi; 1900'den sonra sanayi holdinglerini de bunlara eklendi. Ağır sanayi sübvanse edildi ve ihracat sanayilerine sermaye ve teknik destek verildi. 1894 ve 1904'teki savaşlar, savaş sanayilerine daha fazla devlet sübvansiyonu verilmesine yol açtı. Hükümetin mal ve hizmet harcamaları 1880'lerde, Batı ülkelerinden daha yüksek bir orana, GSMH'nin yüzde 10'una yükseldi. Crawcour'a göre (1997a: 446) hükümet müdahalesinin önemli rolü, hükümetin, birlikte yapılırsa her birini kârlı kılabilecek birbirlerine karşılıklı bağımlılığı olan aktiviteleri -örneğin demirhane, kömür madeni ve demiryolu hattını- eşgüdümlü bir şekilde başlatabilmesiydi. Piyasa tek başına bunu yapamazdı; çünkü özel yatırımcılar tek başlarına bunlardan herhangi birini finanse etmeye isteksiz olacaktı. Japonya geç gelişen bir ülke olduğu için nasıl sanayileşeceğine dair gerekli modeller için dışarıya (ve Japonya'da çalışan Britanyalı demiryolu mühendisleri gibi insanlara) bakabiliyor; sonra da devlet bunları uygulamak için kapitalistleri dürtükleyebiliyordu. Doğu Asya'da 20.

yüzyıl boyunca görüldüğü üzere bu devletin planladığı bir sanayi ekonomisi olmaktan ziyade devlet güdümlü bir sanayi ekonomisiydi. O dönemden başlayarak ve yüzyıl boyunca devam ederek Japonya ekonomik kalkınmayı teşvik etmekte çok başarılı oldu.

Kalkınma da kapitalistti ve devlet yönlendirmesi geçici bir yardım olarak görülüyordu. Sanayileşme rayına oturduğunda, hükümetin ekonomik hayattan çekilmesi bekleniyordu ama gerçekte hiç çekilmedi. Hafif sanayiler tamamen özeldi. Japonya 1868'de Büyük Güçler tarafından serbeste yakın bir ticarete zorlanmıştı. Çin'in ve Britanya İmparatorluğu'nun pazarları açık olduğundan (ve Britanya Rusya karşısında bir ağırlık olarak Japon kalkınmasını hoş karşıladığından) Japonya, Asya'nın dört bir yanına ihracat -özellikle tekstil ihracatı- yapabiliyordu. Japonya, (makineleri başlarda Batı'dan ithal eden) ağır sanayisinin iç tüketim için üretmesi, ödemeler dengesini ise düşük ücretli ama yüksek üretkenlikteki kadın emeği kullanılarak üretilen ve böylece rekabette Batılı üreticileri alt edebilen hafif sanayi ihraç mallarıyla sağlaması bakımından alışılmışın dışındaydı. Asya pazarlarının büyüklüğü Japon ihracatının devasa boyutlara ulaşmasına ve Batı teknolojisini almak için gerekli sermayeyi üretmesine olanak tanıdı. Sugihara'ya göre Doğu Asya'nın emek yoğun sanayileşme biçiminin ayırt edici yanı budur.

Ardından gelen (ve nedenleri Japonya ile tamamen alakasız olan) I. Dünya Savaşı ülkede bir ekonomik canlanma yarattı. Japonya savaşa İtilaf Devletleri tarafında girdi; ancak ilk haftalarda sadece askeri olarak aktifti (ve başarılıydı). Kısa süre içinde, dünyada askeri olmayan mallar için var olan ve savaşan güçlerin artık karşılamadıkları talebi karşılayabileceğini fark etti. Savaş yılları neredeyse yılda yüzde 9'luk bir büyümeye tanık oldu ve Japonya dış borçlarının çoğunu ödedi. Bu döneme kadar tarım aşırı vergilenmiş olsa da yükselişten payını alıyordu. Ne var ki savaş dönemindeki ekonomik sıçramayı savaş sonrası zorluklar takip etti; büyüme 1920'ler boyunca yavaş kaldı. En kötü performansı Japonya'nın ilk sömürgelerinden gelen ucuz ithal ürünler ve küresel aşırı üretim nedeniyle tarım gösterdi. 1918'de büyük pirinç ayaklanmaları oldu; bunları 1923'te büyük hasara yol açan Kobe depremi takip etti. İşler düzeldiyse de, 1930 ve 1931'de Büyük Buhran geldi; ancak Japonya Büyük Buhran'dan sonra da hızla toparlandı. Toplamda bunlar iyi on yıllardı. 1913 ile 1938 arasında Japonya yılda ortalama yüzde 3.9 büyüdü. Bu diğer bütün ülkelerden yüksekti; Japonya dışında yüzde 3'e ulaşan tek ülke Norveç'ti. Doğum oranı 1923'e kadar düzenli olarak arttı; ancak yaşam süresi beklentisinin artışı, nüfus artışının bundan sonra da devam etmesini sağladı (Mosk, 2001; Minami, 1994; Pratt, 1999; Tsutsi, 1998; Crawcour, 1997a, 1997b; T. Nakamura, 1998: Tablo 2; Maddison, 2007: Tablo 4). Batı'daki güçler kadar gelişmiş olmasa da Japonya kayda değer bir şekilde sanayileşmişti ve Çin'i her yıl daha da geride bırakıyordu.

Ulusal bir zorunlu ilköğretim sistemi ve genişleyen ikinci ve üçüncü kademe eğitim; özel ticari gazetelerin, broşürlerin ve kitapların basımının yaygınlaşmasının yanı sıra gelişti. Ancak Japonların ideolojik dayanışması evrensel kullanım için fazlasıyla karmaşık bir alfabe olan kanji tarafından aksatılıyordu. Bu reformcular arasında tartışılan temel bir meseleydi: liberaller bazı basitleştirmeler istiyordu, daha muhafazakâr reformcular ayak diriyordu. Kanjiden, kana ya da romaji gibi daha basit sistemlere geçiş önerileri sonuç vermedi ama kanjinin kendisi basitleştirildi. Artık çocuklar daha önce kullanılan tarihsel ve klasik stiller yelpazesi yerine konuşma dilinde yazmayı öğreniyorlardı. Bu muhtemelen halk kitlelerinin iktidar oyununda sahne alabilmesinin önünde kültürel bir engeldi. Yine de 20. yüzyılın ilk on yılı itibarıyla Japonya'da Almanya hariç bütün ülkelerden daha fazla eser basılıyordu; basılan eser miktarı Amerika'dakinin iki misliydi (Gluck, 1985: 12). Hem kamusal hem de özel medya, yeni olanla gelenekseli harmanlayarak tennosei ve kokutai kavramlarının propagandasını yaptı: eskinin tarımsal köy topluluğu, aile ve Bushido ruhu ve Shinto Konfiçyüsçülüğü değerlerine koşullanmış imparatora tapınma, milliyetçilik, silahlı kuvvetlerin ve imparatorun merkeziliği. Milliyetçilik okullar, silahlı kuvvetler, okullarda yapılan askeri talimler, Emperyal Yedek Ordu Derneği ve çok sayıda propaganda kampanyası aracılığıyla telkin edildi. Bir kinik, Japonların "ulus için yemek yemek, ulus için yüz yıkamak ve ulus için tuvalete gitmek" (A. Gordon, 2003: 137) zorunda olduğunu belirtti. Eğitim ve ordu arasındaki yakın bağlantı Japon milliyetçiliğinin daha kolayca saldırganlığa sevk edilebilmesine neden olacaktı.

Farklı sınıflardan ve bölgelerden Japonların resmi değerleri hangi ölçüde içselleştirdiğini değerlendirmek zordur. Elbette bu, insanların toplumsal düzenden ne kadar fayda sağladıklarını düşündüklerine göre değişkenlik gösteriyordu. Japonya'da dünyanın başka yerinde eşi görülmedik bir ekonomik büyüme yaşanıyor olsa da bir yandan da giderek küreselleşen ekonominin daha da ağırlaştırdığı, bu dönemde özellikle tarımsal aşırı üretimin neden olduğu, normal kapitalist döngülerin etkileri de hissediliyordu. Kır kökenli kitlesel göç insanların yerinden olmasına yol açıyordu, savaşlar da öyle. Böylelikle devlet inşası ve ulus inşası tartışmalarına "modernitenin toplumsal sorunları" (Gluck, 1985: 27-8) da eklendi. Liberalizm, sosyalizm ve feminizm ortaya çıktı; buna karşın Batı'da olduğundan daha toplumsal ve daha az bireysel bir ahlak anlayışı söz konusuydu ve zenginliğe erişmek daha az kutsanıyordu. Yine de ahlak söz konusu olduğunda eşit vatandaşlık ve fırsatlar gibi eşitlikçi ortak değerler ile hiyerarşi, büyüğe tabi olma, rütbeye, bürokratik ve askeri uzmanlığa tabi olma ve imparatora sadakat arasında bir gerilim vardı (Gluck, 1985: Bölüm 8). Alternatif kalkınma patikaları varlığını sürdürdü.

Japonya, 1900 itibarıyla Batı emperyalizmini taklit ediyordu. Birçokları Japon emperyalizminin aşırı askerileşmiş bir ekonomiden ve devletten türediğini düşünür; ancak başlangıçta bu doğru değildi. Ortaya çıktığında emperyalizm olumlu faktörlere çok şey borçluydu: Japonya'nın sanayileşme için gerekli hammaddelerden yoksunluğu, göreli olarak sınırlı iç pazarı ve yüksek nüfus yoğunluğu (hepsi ABD'nin tersi) dışarı doğru genişleme baskısı yaratıyordu. Japonya sanayileştikçe, kaynaklarının artan oranda bir bölümünü -diğer güçlere göre çok daha büyük bir oranını- ithal etmek zorundaydı ve bunları ihracatını artırarak karşılamalıydı. Japonya ekonomisi büyüme yoluna girdiğinde ve nüfus dönüşümü başladığında, aşırı nüfus yoğunluğun da an meselesi olduğu düşünüldü. Böylece Japonya'nın modernleştiricileri, ülkenin hammaddelere ve ihracat pazarlarına erişimini güvence altına almak ve dışarıya daha fazla yerleşimci göndermek gerektiğinde anlaştılar. Bu emperyalizmi daha olası kıldı.

Emperyalizm hangi biçimi alacaktı? Japon seçkinleri, Batı uluslarında olduğu gibi, dış pazarları açan ticaret anlaşmalarından sömürgeler ele geçirmeye kadar uzanan politikalar uygulayarak dışarı genişlemeyi umdular. 1890'lara kadar, hâkim Japon politikası gayrı resmi emperyalizmdi: gerekirse gözdağı vererek pazarların açılmasını, Japonya'nın da Batı güçlerinin bölgede hâlihazırda faydalandığı eşit olmayan haklardan faydalanmasını sağlamak. Ancak Batı güçleri, Japonya'nın Çin pazarlarına kendileriyle eşit bir şekilde erişimi şöyle dursun, Japonya'ya dayattıkları eşit olmayan anlaşmaları kaldırmak konusunda dahi isteksizlerdi. Britanya, Fransa ve Hollanda Asya'da halihazırda önemli sömürgelere sahipti. Fransızlar Vietnam'ı sömürgeleştiriyordu ve Rusya kendi Uzak Doğu bölgelerine bağlanan demiryolları inşa ederek Kuzey Çin ve Kore'ye doğru hareket ediyordu. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Almanya ve Britanya, Çin'de anlaşmalara konu limanlardan içeriye doğru giriyorlar; demiryolları, madenler ve fabrikalar inşa ederek ve geniş arazileri yargı ve kolluk haklarını da devralacak biçimde kiralayarak iç bölgelerde etki alanları oluşturmaya yöneliyorlardı. Askeri müdahale aracılığıyla desteklenen gayrı resmi emperyalizm aracılığıyla pazarlar üzerinde denetim arıyorlardı. Çoğu Asyalı bunun Çin'in kıyı bölgesinin eninde sonunda kolonilere ya da protektoralara bölünmesi doğrultusunda bir adım olduğuna inanıyordu.

"Bu dünyada", diye yorumluyordu bir Japon devlet adamı, "güçlüler zayıfların etini yerler". Zayıflayan Çin'deki Japon elçi, "kuyumcuda yangın çıktığında komşuların durumdan faydalanmaktan kaçınması beklenemez" (Tarling, 2001: 25) yorumunu yapıyordu. Eğer kaynakları kısıtlı olan Japonya gibi bir ülke bu tür fırsatlara erişemezse benzer bir tabi olmaya itilebilirdi. Bu nedenle, Japonya için açık pazar siyaseti izlemek, özellikle de kendisi eşit ol-

mayan anlaşmalar altında didinirken, pek de anlamlı değildi. Japonya için en akla yakın kalkınma modeli -tıpkı rakipleri gibi- bir çeşit yayılmacı emperyalizmdi. Japonya sadece endüstriyel çağa değil aynı zamanda emperyalizm çağına katılıyordu.

Emperyal genişleme hem mümkündü, hem de çok pahalıya mal olacak gibi gözükmüyordu; zira Çin'in Kuzeydoğu Asya'daki haraç ödeyen devletleri koparıp alınabilir haldeydi. İki hedef özellikle çekiciydi: Kore zayıf bir devletti; Tayvan'da devlet neredeyse yoktu. Her ikisi de artık Kore'de sallantıda bir etkisi olan ve Tayvan'da nerdeyse hiç etkisi bulunmayan Çin'e haraç ödüyordu. Japonya'nın ABD karşısındaki jeopolitik durumu ise tam tersiydi; ülke emperyalizmin tehdidi altındaydı. Zayıflayan Çin'in gözlerinin önündeki kaderini paylaşmamak için Japonya kendi emperyalizmini kurmaya yöneldi; yayılma en iyi savunmaydı. Dolayısıyla bu dönemdeki Amerikan yayılmasına kıyasla Japon emperyalizmini anlamak (hatta belki de affetmek) daha kolaydır. Batılılar da Japon emperyalizmine şaşırmadılar; bunu kendi yaptıklarının aynısı olarak gördüler. Sadece başarısı Batılıları afallattı.

Askeri harcamalar, 1880'lerin sonlarında devlet masraflarının yüzde 15'inden 1891 ile1900 arasında ortalama yüzde 34'üne; 1901 ile 1910 arasında ise ortalama yüzde 48'ine yükseldi (Crawcour, 1997a: 445). Meiji oligarklarının kentleşme, sanayileşme, imparatora tapınma, ulusal bir ordu ve ulusal bir eğitim sistemi tarafından pekiştirilen siyasetleri, oligarkların iç çatışmalara karşı kullanışlı bir iç silah olarak gördükleri popüler bir kokutai milliyetçiliği üretti. Bu da onların aklını çeldi; kitleleri yukarıdan harekete geçiren, iç gerilimleri saptırıp dış tehditlere karşı kolektif bir hayatta kalma ve yayılma arayışına dönüştüren *sosyal emperyalizm*e yönelmelerine neden oldu.

Kore ve Tayvan'da ilkin güvenlik kaygıları ön plandaydı. Bu toprakların, ana Japon adalarının etrafında bir savunma çemberi oluşturmanın anahtarı olduğu düşünülüyordu. Kore'de madenler de vardı; ancak hem Kore hem de Tayvan Japonya'dan gelen yerleşimciler ve mamul ürünler karşılığında Japonya'ya esasen tarımsal ürünler gönderiyorlardı. Bu iki ülke kademeli olarak bağımlı ekonomiler haline geldiler. İki savaş arasındaki dönemde ticaretlerinin yüzde 70 ila 90'ı Japonya'ylaydı; 1935 itibarıyla Mançurya'nın mineralleri ve Çin pazarları eklendiğinde Japon ihracatının neredeyse dörtte biri sömürgelereydi. Bu toprakların Japon ekonomisine katkıları hiçbir zaman devasa olmadığından, herhangi birinin buraları ele geçirmenin masraflarına değip değmediği ayrı bir tartışma konusudur (Lockwood, 1954: 52). Bu durum, pek azı net kâr elde eden dönemin imparatorluklarının genel bir sorunuydu. Emperyalizmi iteleyen sadece araçsal, rasyonel bir ekonomik kâr itkisi değildi. Duygusal bir zafer arzusu, rakipler karşısında duyulan güvenlik kaynaklı korku, yerel zayıflıklar ve -bazıları ekonomik güdülere sahip olan, diğerleri imparatorluğun ülke içinde kendi güçlerini artırmalarına vesile olacağını dü-

şünen- belirli çıkar gruplarının fırsatçı kışkırtmaları ve bunlara ek olarak gelecekteki olası kârların cazibesi, küçük küçük adımlarla akılları çeldi; Japonya'da da olan buydu.

Japonya, 1876'dan başlayarak, Kore'ye eşit olmayan anlaşmalar dayatabildi. 1894'te Kore'de iç ayaklanmayla baş edilememesi monarşinin zayıflığını ortaya koydu. Çin düzeni tesis etmek için küçük bir ordu gönderdiğinde Japon hükümeti bunu bir savaş bahanesi olarak kullandı. Kısa süren savaşı Japonya bütünüyle kazandı; zira sürekli bir didişme içindeki Çin kuvvetlerine karşı daha iyi eğitim görmüş ve birlik içinde bir kuvvet olarak hareket eden subayları vardı. Bu iki Asya gücünde seçkinler arasındaki daha geniş farklılıkların bir yansımasıydı. Japonya başka yerlerde Batılılarla arasını açmamak için kendini dizginleyecek kadar dikkatliydi. Zaten Britanya daha fazla çekindiği Rusya'ya karşı bir denge oluşturmasını istediği Japonya'ya dostça davranıyordu. Britanya, 1894'te, Japonya ile yapılmış eşit olmayan anlaşmaları iptal eden ilk güç oldu; diğerleri Britanya'yı takip ederek 1899'da bunu yaptılar. Japonya, savaşın sonucunda Kore'yi kolonileştirmeden bu ülkede daha geniş bir hareket özgürlüğü elde etti. Ayrıca Çin'den mali tazminat aldı; bu ülkeyle yapılan eşit olmayan anlaşmaların bir tarafı haline geldi ve kağıt üzerinde Çin'e ait bir ada olan Tayvan'ı, belli ki pek düşünmeden sadece çok az maliyetle erişilebilir olduğundan, ilhak etti.

Bunlar kısa, başarılı bir savaşın meyveleriydi. Japonya artık başkalarının emperyalizminden korkmaktan kendi emperyal fırsatlarını tanımaya geçiyordu. Bu aşamada "Japon karar alıcılar paranoyadan çok zafere sarhoşluğundan zarar gördüler" (Dickinson, 1999: 256). Amerika Birleşik Devletleri üç yıl sonra dünyanın başka yerlerinde bununla karşılaştırılabilir fırsatları hoşnutlukla değerlendirdi. Savaş aynı zamanda uluslararası ekonominin bir parçasıydı: Japonya, savaş masraflarını karşılamak için Londra piyasasında borç alıyordu; Çin'den aldığı tazminatı da buraya yatırdı. Emperyalizm uluslararası yatırımın meşru bir biçimiydi ve Britanyalı finansörler Japonya emperyalizmine yatırım yapıyordu (Metzler, 2006: Bölüm 2). Küreselleşme, giderek daha da kısıtlanan ulus devletlerin, geniş ölçekteki ekonominin belirgin ulusaşırı eğilimleri arasında parçalı bir emperyalizm peşinde koştuğu bir dünyada karmaşık yükselişini sürdürüyordu. Japonya'nın olağan, yırtıcı bir güç haline gelişi Çin için hiç iyi değildi.

Güçten Düşürülmüş Ejderha

Çin için 1895 yenilgisi yıkıcıydı. Çin'in Asya'da üstünlük iddiasının içinin boş olduğu açığa çıktı. Japonlar haraca bağlanmış topraklardan ikisini pek zahmete girmeden ele geçirdiler. Qing hanedanında bir kriz hissi hâkimdi; kendini güçlendirmeye yönelik reformlar artan baskıları karşılamakta yetersiz kalmış-

tı. Saray karşıtı ve Mançu karşıtı (Qing hanedanlığı Mançurya kökenliydi) anayasalcı hareket Çin kurumlarının değişim ihtiyacı içinde olduğunu söylüyordu. Bu hareketin merkezinde öğrenciler ve özellikle yurtdışında eğitim görmüş entelektüellerin yanı sıra reform yanlısı memurlar ve subaylar da bulunuyordu. Ne var ki, bunların milliyetçilikleri taşra vilayetlerinde ağır basan toprak sahibi-memur sınıfında pek yankı bulmuyordu. Çin seçkinleri arasında siyasal bölünmeler -özellikle yabancı emperyalistlere karşı girişilen ve başarısızlığa uğrayan 1904 tarihli Boxer ayaklanması sonrasında- giderek arttı. Saray bir anayasa vaat etti; ancak sözünü yerine getirmedi.

Sonuç 1911 Devrimi'ydi; imparatordan ve maiyetinden kurtulmayla sınırlı siyasal bir devrimdi, toplumsal bir devrim değildi (Skocpol, 1979). Köylüler -nüfusun çoğunluğu- devrime dâhil olmamıştı. Bu, Sun Yat-sen'in ünlü "Halkın Üç İlkesi"ne -milliyetçilik, demokrasi ve halkın geçimine- dayanan ideallerle bezeli bir eşraf ve kentli orta sınıf hareketiydi. Milliyetçilik "yabancı" Qing hanedanlığını devirmek ve yabancı emperyalistleri sürmek anlamındaydı. "Demokrasi", mülk sahiplerinin oy hakkına sahip olacağı cumhuriyetçi bir yönetimin biçiminin gelmesi anlamındaydı; ancak parlamentonun egemenliği söz konusu değildi; zira Sun modernleşmenin otoriter bir merkez gerektirdiğini düşünüyordu. "Halkın geçimi", "toprak işleyenin" şiarıyla yapılacak bir miktar toprak reformu ile bir miktar devlet kapitalizmi içeriyordu. Sun, daha sonra bu amaçları gerçekleştirmek üzere parti liderine itaat eden, hücreler halinde örgütlenmiş, aidat ödeyen çok sayıda üye tarafından desteklenen profesyonel devrimcilerden oluşan küçük bir öncüyle sıkı Leninist bir siyasal parti kurdu. Sovyet Komintern'i bundan etkilenmişti ve küçük Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) Sun'a destek olma talimatı verdi (Dreyer, 2995: 120-1). Fakat Sun'un partisinin toplumda geniş bir tabanı yoktu; zira Çin'de gerçek anlamda bir burjuvazi -ya da işçi sınıfı diyelim- mevcut değildi ve köylülerin çoğunluğu harekete pek ilgi göstermiyordu. Kitlesel tabandan yoksun olan yeni kurulmuş Çin Cumhuriyeti, fazlasıyla düzensiz bir ortamda çeşitli liberal, sosyalist ve milliyetçi düşünce akımlarından etkilenmiş seçkinlerin bir reform girişiminden ibaretti. Çetin bir mücadele ile karşılaştılar.

Son imparator -küçük Pu yi- 1912'de tahttan zorla indirildi. Sun, yeni cumhuriyetin başkanlığını reformcu bir savaş ağası ve ordunun başkumandanı olan Yuan Shikai'ye bırakmak zorunda kaldı. Yeni rejimin, aralarından bir tanesi yeni kurulan Kuomintang Partisi KMT (Çinceden bazı çevirilerde GMD) olan farklı siyasal ve askeri hizipleri arasında şiddetli anlaşmazlıklar vardı. Devrimin tamamlanmamış olması devletin taşra vilayetleri üzerindeki otoritesini daha da zayıflattı. Yerel düzeyde iktidarı toprak sahibi-memur seçkinler elde tutuyordu ve bunların birçoğu yeni hükümete düşmandı. Skocpol'un (1979: 238-42) da belirttiği üzere, bu durum Fransa'da ve Rusya'da devrimden önceki durumdan farklıydı. Çin'de toprak sahibi sınıf yerel iktida-

rının büyük bölümünü korumayı başarmıştı ama merkezi devletle olan bağları koparılmıştı. Kendi köylülerini bastırabilirlerdi ama köylü isyanı (*jacqueries*) patlak verdiğinde merkezi devleti yardıma çağırmak kolay olmayacaktı. Çin'in parçalanıyor olmasının nedeni devlet ile taşra vilayetlerindeki doğal temsilcileri arasındaki dayanışmanın eksikliğiydi. Japonya ile Çin'in arasındaki tayin edici fark buradaydı. Çin'de Meiji Restorasyonu'nun bir muadili, reformcu Çin oligarklarının birliği mevcut değildi.

Yeni cumhuriyet kendisini bölgesel savaş ağalarına kabul ettirmekte güçlük çekmekteyken, Japonya I. Dünya Savaşı'ndan faydalanarak İtilaf Devletleri safına katıldı ve Çin sınırları içindeki Alman topraklarını ele geçirdi. Ardından başkan Yuan Shikai'yi Japonya'nın himayesine girmeye zorlamak için Çin'e baskısını artırdı. Shukai baskıya direndi ve 1915'te cüretkârca kendini Çin'in yeni imparatoru ilan etti. Bu durum, onun cumhuriyetçi müttefiklerini dehşete düşürdü; ertesi yıl tahttan çekilmek zorunda kaldı. 1917 yılına gelindiğinde hiç biri ülkenin bir diliminden fazlasını kontrol altına alamayan savaş ağalarının değişken ittifakları içine yuvarlanan Çin, yarı yarıya dağılmış durumdaydı.1917'den 1927'ye uzanan "savaş ağaları çağı" içinde köylülerin yerel toplulukları Japonlar, eşkıyalar, savaş ağaları, komünistler ya da cumhuriyetin ta kendisine karşı korumak üzere oluşturduğu Kızıl Mızraklar gibi özsavunma hareketlerinin sayısı arttı (Perry, 1984: 439-41).

Sanayi ve ticaretin görece gelişkin olduğu kıyı şehirlerinde ise anayasa özlemi devam etti. 1919 yılında Japon müdahalesine ve Pekin savaş ağasının hükümetine karşı öğrenci ayaklanmaları patlak vererek kentli sınıflar arasında "Uyanış" adıyla anılan hareketin başlamasını sağladı. Bu milliyetçi 4 Mayıs Hareketi'nin sağladığı ivme, Sun Yat-sen'e Nanking'de komünist parti ile ittifak halinde resmi bir milliyetçi KMT hükümeti kurma olanağı verdi. Sun'un 1925 yılındaki ölümünün ardından General Çan Kay Şek, KMT liderliğini ele geçirdi. Sağında savaş ağaları ve faşistlerle, solunda komünistler ve KMT radikalleriyle karşı karşıya geldi. Yine de1931'e gelindiğinde, Nanking'de Doğu ve Orta Çin'in büyük kısmını kontrol eden cumhuriyetçi bir yönetimi yeniden kurabilmişti. KMT sol kanadını kapsayıp sınırlamış, komünistleri katletmiş ve çok sayıda savaş ağasına boyun eğdirmişti. Ne var ki, bunları yapmakla radikalleri ve savaş ağalarını rejimine dâhil etmiş oldu; bu da rejimin birliğini zayıflattı. Örneğin Jiangsu bölgesinde KMT'nin sol kanadı yerel parti kurumlarını kontrol etmeyi sürdürerek Japon karşıtı boykotlar düzenlemeye, emperyalizmin aracısı kabul ettiği tüccarlara saldırmaya ve hurafe karşıtı kampanyalarla tapınakları yok etmeye devam etti. Hizipsel sürtüşmeler, bazen silahlı çatışmalara dönüşerek 1930'larda da devam etti (Geisert, 2001). 1937 öncesinde Çan'ın KMT rejimi (daha sonra ele alacağım) bazı ilerlemeler kaydettiyse de Çin ejderhasının gerek askeri gerek si-

yasi bakımdan güçten düşürülmüş hali sürdü; ejderha artık bir avcı değil, cazip bir avdı.

Çin cezp ediciydi; zira kıyı ekonomisi yaşam belirtileri gösteriyordu. Uzun zaman önce ticarileşmiş olan ama son zamanlarda pek gelişme göstermeyen ekonomi büyük oranda tarımsal kalmaya devam etti. Bu tarım ekonomisinde -yaklaşık yarısı işledikleri arazinin sahibiyken diğer yarısı işledikleri toprakta kiracı olan- küçük toprak sahibi köylüler ağırlıktaydı. Geri kalmışlığın bir sonucu olarak elimizde pek az güvenilir toplam veri vardır ve genele dair kestirimler birbirlerinden büyük farklılık sergiler.

Rawski'nin (1989) istatistikleri 1914 ile1937 arasında yüzde 1'den biraz daha yüksek epeyce sağlıklı bir kişi başı ekonomik büyümeye işaret eder. Büyüme Japonya düzeyinde değilse de Britanya egemenliğindeki Hindistan'dakine göre daha iyidir. Brandt (1989) da ticarileşmenin tarımsal üretimde ve gerçek ücretlerde artışa yol açtığını belirtir. Perkins (1975) bu dönemde bir miktar toplam GSMH artışı olduğunu; ancak bu artışın etkisinin nüfus artışı tarafından götürüldüğünü belirtmiştir. Philip Huang (1985, 1990) Kuzey Çin'deki yoksul bölgeler ve Şangay civarındaki daha zengin delta bölgesi hakkındaki incelemesinde sadece *kalkınmasız büyüme* tespit etmiştir: köylü hane halkı sadece durumunu tam olarak korumak için daha fazla çalışmak zorundaydı. Bu tartışmalar sona ermemiştir; ancak bu dönemde her ne kadar çoğu Çinli hayatını sadece geçimlik düzeyde sürdürüyorsa da, bir miktar ekonomik büyümenin kaydedildiğini söylemek mümkündür (Ma, 2006: 10; Richardson, 1999: 81-2). Bölgeler arasında belirgin farklılıklar vardı ve ulusal ekonomik bütünleşme pek sağlanamamıştı. Büyük Buhran, Çin'i çok kötü vurmadı; kendi geri kalmışlığı, ulusal bütünleşme eksikliği ve düşük dış ticaret hacmi Çin'i korudu. Ülkenin altın değil gümüş standardında olması da bunda etkili olmuştu. Sanayi, muhtemelen Buhran boyunca büyümeye devam etti. Dönemin en büyük sorunu ekonomik değil askeri karışıklıklardı (Wright, 1991, 2000; Chang, 1969: 60-1; Myers, 1989).

İki bölgede kesinlikle büyüme ve modernleşme yaşandı. Mançurya ve Kuzey Çin'in bazı bölgeleri madencilik sanayisine ve ağır sanayilere sahipti; Şangay başta olmak üzere antlaşma limanları etrafında hızla gelişen bir ticari imalat sektörü gelişiyordu. Şangay bölgesinin Çin'in GSYH'sinin içindeki payı yaklaşık yüzde 7 idi (Ma, 2006: 9; Perkins, 1975: 119). Bu bölgeler ulaşım altyapılarının gelişmesine, önce yabancıların, sonra Çinlilerin kayda değer ölçüde yatırım yapmasına ve mülkiyet haklarının daha fazla güvence altına alınmasına tanık oldu. İmalat sanayi 1912 ile 1936 arasında yılda yaklaşık yüzde 10 büyüdü (Chang, 1969: 71). Antlaşma limanları sistemi artık önemli ekonomik yan getiriler temin ediyordu. Çin, dünya sistemi analizlerinde, bağımlı gelişme gösteren, Batı kapitalist merkeze bağlı bir çevre ekonomisi olarak görülür. Ancak Çin'in ticarileşmesi yüzyıllar öncesine gidiyordu ve büyük oran-

da Batı'dan bağımsızdı; üstelik Mançurya ve antlaşma limanları daha da az bağımlı hale gelmeye başlıyordu (Bergère, 1989: 4; Ma, 2006; Brandt, 1989).

Ancak takip eden siyasi ve askeri gelişmeler esnasında Mançurya ve antlaşma limanları ile kırsal ana gövde arasındaki fark giderek daha açıldı. Yabancıların gözünde Çin kıyı şeridinden ve Mançurya'dan ibaretti. Bunların her ikisinde de aşırılacak cezbedici şeyler vardı. Emperyalizmin olağan ideolojisini paylaşan yabancılar, ülkeyi önemli bir oranda geliştirebileceklerine ve bunu yaparken kendilerine kâr sağlayabileceklerine inanıyorlardı. Potansiyel Çin pazarlarının devasa olacağını düşünüyorlardı. Çin'in trajedisi, en ufak bir ulusal kuvvet devşirilebilecek ekonomik modernleşme alanlarının bir yandan da ülkenin stratejik bakımdan saldırıya en açık alanları olmasıydı. Britanyalılar ve Amerikalılar artık kolonilerden vazgeçmekteydiler. Çin'de yayılmanın daha gayrı resmi yöntemlerini arıyorlardı; ne var ki Japonların kendi kolonilerinde işleri iyi gidiyordu ve -Ruslarla beraber- Çin'in yanı başındaydılar.

Japonya: Sömürgelerin Günışığı

Japon emperyalizmi bir bağlamda diğer emperyalizmlerden daha üstündü: ekonomik büyüme. Japonların 40 yıldan fazla süren doğrudan kolonyal idaresi, Tayvan'a 1913 ile 1941 yılları arasında yıllık ortalaması yüzde 4 ile 4.5 aralığında olan bir GYSH artış hızı getirdi. Bu artış, Tayvan'ın 1950 sonrasındaki ekonomik mucizesinin temellerini attı (Kim ve Park, 2005; Maddison, 2007: Tablo 4). Tayvanlı erkeklerin boyları yaklaşık 1930'a kadar istikrarlı biçimde uzadı. Bu tarihlerden II. Dünya Savaşı'na kadar ise düz bir çizgide seyretti. Bu durum, sağlık durumunun iyileştiğinin bir göstergesidir (Olds, 2003; Morgan ve Liu, 2007). Kore daha büyüktü; bir devleti vardı ve daha birleştirici bir kültüre sahipti. Japonlar ilkin Kore'yi dolaylı olarak Kore monarşisi ve seçkinleri aracılığıyla yönetmeyi denedi. Ancak Kore rejimi himayelerine alabilecekleri kadar güvenilir değildi; bir yandan da Kore yarımadası hakkında Rusya ile yaşanan çatışma büyüyordu. 1898'de diğer güçler Japonya'yı (1895'te Çin'den aldığı) Mançurya'daki Kwantung Yarımadası'nı Rusya'ya vermeye zorladı. Artık Japonya ve Rusya'nın bu bölgelerde birbirleriyle rakip demiryolu projeleri vardı. Britanya Rusya'yı daha büyük bir sorun olarak görmeyi sürdürdü ve 1902'de Japonya ile bir donanma anlaşması imzaladı. Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa bölgede Britanya'nın liderliğini izlediğinden, Japonya Batı güçlerinin bir müdahalesi ile karşılaşmayacaktı. Japonya artık Kore'de en kuvvetli durumda olan yabancı güçtü; ancak "ulusal savunmanın merkezi dayanağı" (Duus, 1995: 175-84) olarak gördüğü bu ülkedeki Rus müdahalesinden rahatsızlık duymaya devam ediyordu.

Ordu başta Rusya'yla karşı karşıya gelme konusunda isteksizdi; ancak Rusya'nın planladığı tüm demiryollarını ve limanları tamamlamadan Pasi-

fik'te büyük bir savaşa girmesinin lojistik bakımından bu ülkenin güçlerini zayıflatacağını hesap etti. Projeler tamamlandıktan sonra güç dengesi Rusya'ya kayabilirdi. Bu nedenle, Japonya 1905'te Rus güçlerine karşı -1914'te Almanya'nın Rusya'ya karşı yapacağı önleyici saldırıya hayli benzeyen- önleyici bir saldırı yaptı. Kimse müdahale etmedi; hatta *London Times* sürpriz saldırıyı olumlu karşıladı (Lone, 2000: 100-5). Batı kesin bir sonuç beklemiyordu; ancak Japonlar herkesi şaşırtarak zafere ulaştılar. Ana Rus filosu Karadeniz'den Japon Denizi'ne varmak için binlerce mil yol aldı. Orada, Tsushima savaşında Japon kıyı bataryalarına fazla yaklaşması ve Japon denizcilik vasıflarını ölümcül bir hatayla küçümsemesi "modern deniz savaşları tarihinde pek benzeri bulunmayan bir yıkım" yaşamasına neden oldu (Dickinson, 1999: 256; Evans ve Peattie, 1997: 124). Rus kara kuvvetleri donanmadan daha iyi bir sınav verdi. Ancak hem Japonların hem de Rusların ağır kayıplar verdiği Sibirya ve Mançurya'da, üstün organizasyonları sayesinde Japonlar kademe kademe üstünlüğü ele geçirdiler. Bu dönemde, Japonlarla ilişkin yaygın klişelerin pek çoğu asılsızdı. Japonya'da kitle iletişim araçları saldırgan, muzaffer milliyetçilik propagandası yapıyorlarsa da, askerlerin acısını gösteren haberler pek çok Japon'u dehşete düşürüyordu. Asker günlüklerinin çözümlemesi, bu aşamada Japon askerlerinin bağnazca ulusları ve imparatorları için savaşmadıklarını ortaya koymuştur. Japon askerleri ölümden korkuyorlardı; geride bıraktıkları köylerini ve sevdiklerini düşünüyorlardı. Ayrıca esir düşenlere iyi davranmaktaydılar. Pek çok Japon askeri, Rus, Çinli ya da Koreli değil de Japon olduklarının farkına ilk kez askerlik hizmeti sayesinde vardı (Shimazu, 2009). Banal milliyetçiliği içselleştirdiler; kendilerine ateş edenler düşman uluslardı ama saldırgan milliyetçilik henüz pek yoktu.

İçeride 1905 Devrimi'nin sıkıştırdığı Rusya, iç amaçlar için ordusuna ihtiyaç duydu. Savaşın çabucak bitmesini istedi; bu nedenle büyük tavizler verdi. Portsmouth (New Hampshire) anlaşması Japonya'ya Kore'de ve Mançurya'nın Kwantung Yarımadası'nda tartışmasız bir dolaylı iktidar sağladı. Çin Mançurya'sının geri kalanı uygulamada Japon ordusu ve yerel savaş ağaları tarafından denetleniyordu. Bu, yüzyıllardan beri Avrupalı olmayanların büyük bir Avrupa gücüne karşı savaşta kazandığı ilk zaferdi. Zaferi kutlayan sadece Japonlar değildi; dünyanın baskıya uğrayan halklarından birçoğu da kutlamalara katıldı.

Zorla açılmış olmaktan ve sonraları da doğal kaynak eksikliğiyle karşılaşmaktan dolayı Japonya daha hızlı bir şekilde emperyalizme yönelmek zorunda kalmışsa da bu aşamaya kadar Japon yayılması da Batılıların yayılmasına benziyordu. Rusya ile yapılan savaş bir önleyici savaştı ama Prusya'nın 19. yüzyıl savaşları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 1898 savaşları da öyleydi. Japon seçkinler Rusya ile yapılan savaşı Japonya'nın ilk büyük misyonu olarak görüyorlardı. Hükümet, 1912'de İmparator Meiji'nin ölümüyle, "güne-

bakanların güneşe dönmesi gibi yüzünü Japonya'ya dönen ülkeler"in Japonya'ya saygılarını sunduklarını söylemişti (Gluck, 1985: 90, 216-7).

Bir sonraki emperyal tırmanma1910'da, Japonya Kore'deki birliklerini artırdığında ve burayı sessizce ilhak ettiğinde gerçekleşti. Bu adımın atılması bir kışkırtmanın sonucu değildi; zira Rusya yenilmişti ve hâlen devrimci kargaşadan sıyrılmaya çalışıyordu. Japonya'ya yönelik herhangi bir tehdit bulunmuyordu. Japonya'nın bütün siyasi hizipleri Kore'ye yayılmayı destekliyordu. Ilımlılar bunu Koreli reformcuların kamu düzenini sağlamasına ve mali durumu sağlamlaştırmasına yardım ederek başarmayı umuyorlardı; ne var ki hem monarşistlerin hem de Japon karşıtı milliyetçilerin sıkıştırdığı Koreli reformcular pek bir ilerleme kaydedemediler. Japonlar düzeni tesis etmek için daha doğrudan bir idare kurmaya doğru zorla sürüklendiklerini hissediyorlardı. Oysa varlıkları kargaşalığı kaçınılmaz kılıyordu. Kore'deki istikrar bozucu etmenlerden biri daha fazla güvenlik talep eden, sayıları 1910 itibarıyla 170 bine ulaşan -ve Japonya içinde ödünsüz muhafazakârların ve muhafazakâr oligarkların desteğine sahip olan- Japon yerleşimcinin varlığıydı. Japonya bir sanayi devrimi geçiriyor olsa da, (tıpkı Britanya'da olduğu gibi) bu refahın aşağıya sıradan Japonlara, özellikle de köylü çiftçilere ulaşması yarım yüzyıldan daha uzun sürecekti. Bunlar için yerleşimci kolonilerinin cazibesi güçlüydü. Saldırgan milliyetçiliği kamçılayan sosyal emperyalizmin bir toplumsal tabanı vardı. Batı güçleri Kore'nin ilhakını protesto etti; ancak Japonya bunun gayrı resmi emperyalizmin yetersizliklerinden kaynaklandığı cevabını verdi. İlhak Japonya'nın güvenlik zaaflarını azaltmak adına yapılmıştı ama Japonya'ya rakip olan ülkelerdeki Japon karşıtı duyguları güçlendirerek bu zaafları artırdı. Silahlı kuvvetler artık emperyal savunma için daha yüksek askeri bütçeler talep etmekte ve bunları elde etmekteydi. Böylece Japon militarizmi ilerlemeye devam ediyordu; ancak hâlen bir ana plan yoktu (Duus, 1995; Lone, 2000: Bölüm 8-10).

Japon seçkinleri Korelilerin kendilerini modernleştirmekten aciz, "uygarlaşmamış" ve "geri" olduklarını; "pislik, sefalet ve uyuşukluk" içinde yaşadıklarını; siyasetlerine "pasiflik, yolsuzluk ve yağcılık"ın hâkim olduğunu iddia eden alışıldık bir emperyal görev beyanında bulunuyorlardı. Bu söylenenler, Britanya İmparatorluğu ve Amerikan imparatorluğu bölümlerimden tanıdık gelecektir. Fazladan, iki Asya ülkesi arasında Korelilerin "yükseltilmesini" mümkün kılacak ölçüde bir etnik köken ortaklığı ve kültürel yakınlık bulunmaktaydı. Japonlar kültürel asimilasyona kalkıştılar: eğer Koreliler ve diğerleri Japonca konuşmaya ve (örneğin isimlerini seçmede) Japon kültürel kavramlarını kullanmaya teşvik edilir ya da zorlanırlarsa bir ölçüde Japonlaşabilirlerdi. Her şeyden öte Korelilerin, Tayvanlıların ve diğerlerinin "komşu" olmaları -bir ihtimal kökenlerinin de ortak olması- Japon sömürgeciliğinin gerçekte

Avrupa ve Amerika sömürgeciliği kadar ırkçı olmaması anlamına geldi (Duus, 1995: 203, 399-423; Eiji, 2002).

Ancak Japonlar yerlilere sevecen davranmadılar. Kore yakınlarda olduğundan Japonya büyük bir ordu gönderebilir, ham madde ve tüketici pazarları Japonya ile bütünleştirilebilirdi. Kore'ye yerleşmeye istekli çok sayıda Japon yerleşimci de vardı. Protektora, Korelilerin direnişini acımasızca bastırdı ve Japon yerleşimcilere çiftlikleri yok pahasına satın almaktan devlette ve iş hayatında kârlı sektörlere hâkim olmaya kadar değişen fatih ayrıcalıkları tanındı. Duus (1995: 431) Japon sömürgeciliğinin en önemli aktörlerinin "metropollerin güçlü iş dünyası çevreleri olmayıp Japon toplumunun orta ve alt katmanlarından gelen huzursuz, hırslı ve tutumlu unsurlar" olduğunu belirtir. Kore ile ticaret o kadar da büyük ölçekli değildi; ancak ticaretle uğraşan Japonlar büyük kârlar elde ediyorlardı (Duus, 1995: 284-8). Bu nedenle yerleşimcilerin ve iş dünyasının çıkarları Japonya'da, Hilferding tarafından düşünülen büyük sermaye egemenliğindeki sosyal emperyalizmden daha popülist bir sosyal emperyalizm biçimini teşvik ettiler.

Japonya, Kore'yi modernleştirmeyi gerçekten de başardı. Mikronezya'daki küçük toprakları dışında Japon İmparatorluğunun kolonileri diğer imparatorluklarınkine göre çok daha yoğundu ve ana vatana çok daha yakındı. Ayrıca Japonya'nın kendi nüfusu (ABD dışında) başka imparatorluklarda görülmeyen bir şekilde bütün kolonilerinin nüfusunun toplamından daha fazlaydı. Rekabet korkusu ya da batağa saplanma korkusu söz konusu olmadığı gibi imparatorluğun ekonomik faydalarından koloni halklarını mahrum bırakma arzusu da yoktu. Tarım ve sanayi teknolojileri kolonilere serbestçe aktarıldı. Tayvan'da kalkınmanın öncülüğünü özel girişimden daha çok koloni yönetimi yürütüyordu (Peattie, 1988: 254-5). Askeri amaçlar için inşa edilen; ancak ekonomik yan etkilerde sağlayan demiryolları ve karayolları Kore yarımadasını bütünleştirdi. Küçücük Kore'de, 1945 itibarıyla, Çin'in tamamındaki modern yolların yarısı kadar uzunlukta modern yol vardı. Eğitim sistemi kat kat genişletildi. Ülkenin eski çağlardan kalma sulama sistemlerindeki çöküş durdurulup tersine döndürüldü ve gübre fabrikaları inşa edildi. Önce tarımdaki, sonra sanayideki Japon yatırımları arttı. İmalat sanayisinin GSYH'ye oranı 1911'de yüzde 6'dan 1940'da -Çin'i, Hindistan'ı veya Japonya'nın kendisi dışında Asya'daki herhangi bir yeri fazlasıyla geride bırakarak- şaşırtıcı bir oran olan yüzde 28'e yükseldi. Kore, protektora devrinin ilk 20 yılında Japonya'nın bir pirinç ambarı olarak görüldü. Ancak aşağı yukarı 1933 yılından sonra bu ülkenin endüstrileri, Japonya'dan Mançurya'ya uzanan bir askeri-sınai kompleks içinde gelişmiş bir arz üssüydü. 1911 ile1939 arasındaki yıllık GSYH büyüme oranı yüzde 4'tü. Bu oran, Tayvan'ın ve Japonya'nın kendisinin büyüme oranlarıyla aynıydı. Kore dünyadaki tüm imparatorluklarda kayda değer ölçüde sanayileşen tek koloniydi (Kim ve Park, 2005, 2008;

Eckert, 1996; Chou, 1996; Cha, 2000; Ho, 1984; Maddison, 2007: Tablo 4). Japonlar, Tayvan'da olduğu gibi burada da II. Dünya Savaşı sonrası gelecek ekonomik mucizenin temellerini atmışlardı. Korelilerin beklenen yaşam süresi koloni döneminde -ekonomik büyümenin çoğu Koreli için daha iyi bir maddi yaşam anlamına geldiğini gösterecek biçimde- 26 yıldan 42 yıla yükseldi. Japon emperyalizminin ilk dalgası küresel Büyük Uyuşmazlığa katkıda bulunmadı ve Doğu Asya'nın ilgili kısmını parçalamaktan ziyade bütünleştirmeye hizmet etti.

Ancak bu başarılara karşılık gelen bir karanlık yön de vardı. İş hayatı büyük oranda Japonlar tarafından kontrol ediliyordu. Zorunlu emek yaygındı, direnişler acımasızca bastırılıyordu ve Kore dilini, soyadlarını ve kültürünü ortadan kaldırmaya yönelik zora dayalı girişimler mevcuttu. Japon soyadlarını benimsemek, Kore aile kültürünün bütün babasoylu mahiyetini Japonların çekirdek aileyi daha çok andıran *ie*'si yararına reddetmek anlamına gelmekteydi (Chou, 1996, Eiji, 2002: 334-5). Bunlara ek olarak Japon kolonileri Pasifik Savaşı'nın geç aşamalarında korkunç acılara katlanmak zorunda kaldılar. Örneğin bu dönemde "seks köleliği" sistemi aracılığıyla binlerce Koreli kadın kitlesel tecavüze uğradı.

Bu sömürgeler söz konusu olduğunda"Japon İmparatorluğu'nun kimseye bir faydası dokundu mu?" sorusunun cevabı aynı soru Britanya İmparatorluğu için sorulduğunda verilenden farklı olmalıdır. 2. Bölümde soruyu Britanya için sorduğumuzda marjinal faydalarla marjinal maliyetleri karşılaştırmaya çalışmıştım. Japonya örneğinde hem maliyetler hem de faydalar çok daha fazla, bu da genel bir yargıya varmayı zorlaştırıyor. Böyle bir yargı kişinin bir yandaki ekonomik refahla öbür yandaki şiddetli baskıyı hangi ölçütlerle karşılaştırdığına bağlıdır. Korelilerin çoğu, kefenin baskı tarafının ağır çektiğini düşünmektedir. Sadece Japonların kendilerine yaptıkları kötülükleri hatırlarlar. Öte yandan, Tayvanlılar ülkelerinin eski hâkimlerine karşı daha cömerttir. Son zamanlarda Koreli araştırmacılar da Japon iktidarının uzun erimli faydalarını teslim ettiler (Shin vd., 2006). Yine de bunlardan en çok faydalananlar, Kore'den daha kapalı bir toplum olan Japon toplumunda sahip olamadıkları serveti ve yukarıya doğru hareketliliği elde eden Japonlar oldu. Bu yükselen güneş imparatorluğuna popüler destek sağlamak açısından önemliydi.

Japonya'da Emperyalizm Tartışması

Emperyalizm sağlam yerleştirilmiş bir politik billurlaşmaydı. Japonların pek azı faydasından şüphe duyuyordu; anlaşmazlık gerekenin ne tür bir emperyalizm olduğu üzerineydi (A. Gordon, 2003: 74, 122-3). Sonunda seçilen yol doğrudan bölgesel emperyalizm oldu; ancak bu önceden kararlaştırılmış değildi. 1905 Rus savaşı sonrasında ulusal güvenliğe ilişkin ciddi bir tehdit yoktu.

Emperyal güçlerin hepsi kendi nüfuz alanlarına sahipti: Kuzey Mançurya'da Rusya; Güney Mançurya, Kore ve Tayvan'da Japonya; Filipinler'de Amerika Birleşik Devletleri, Çinhindi'nde Fransa; Yangtze Vadisi, Güney Çin ve Güney Asya'da Britanya; Shantung Yarımadasında ve dağınık Pasifik Adalarında Almanya. Çin'in uluslararası tavizlerinden hep birlikte pay aldılar. Bu kabul edilebilir bir güç dengesi olabilir miydi? Japonya bundan sonra elinde olanlarla, ek olarak gayrı resmi emperyalizminin tedricen genişlemesiyle ve uluslararası pazarlarda artan payıyla yetinebilir miydi?

İmparatorluklar Asya'yı sonuna kadar doldurmuştu; diğer güçler Japonya'yı Rusya'yı dengeleyen bir güç olmaktan ziyade bölgenin potansiyel hâkim gücü olarak görecek olurlarsa savaş tehlikesi artardı. 1905'in ardından ilk başlarda Japonya'nın askeri ve sivil egemen çevreleri, Kuzeydoğu Çin'de Japon nüfuz alanını genişletmek için güç kullanmanın akıllıca olduğundan kuşkuluydular. Daha az riskli bir alternatif, bütün yabancılara pazara erişim imkânı sunan uluslararası anlaşmalar aracılığıyla bölgenin tarafsızlığını garanti altına almak olurdu. Bu alternatif, Rusya'nın toparlandığında intikam peşine düşmesini engeller ve askeri harcamaları azaltırdı. Ancak I. Dünya Savaşı ve Bolşevik Devrimi bu güç dengesini bozdu. Yenilgiye uğrayan Almanya, resmin dışında kaldı; Ruslar tekrar zayıfladı; Fransa ve Britanya'nın ise toparlanmak için zamana ihtiyacı vardı. Japonya için bir yayılma fırsatı mevcuttu. Savaş'ın ilk yıllarında Alman kolonileri olan Shantung ve Tsingtao ile Mikronezya adalarını ele geçirerek kolay kazanımlar elde etti. Shantung, Mançurya'da veya Kuzey Çin'de yayılmak için kullanılabilecek olası bir sıçrama tahtasıydı. Japonya, bu kazanımların arkasını 1915'te Çin'den Shantung'daki haklarının kabulünü ve Çin'de demiryolu yapmayı da içeren "21 Talep"te bulunarak getirdi. Bu talepler hem Çin milliyetçileri hem de diğer güçler açısından Japon yayılmasının süreceğinin bir işaretiydi.

Japonya'nın 1920'ler itibarıyla Tayvan ve Kore'de koloni imparatorluğu, buna ek olarak Mançurya ve Çin'in kimi bölgelerinde de gayrı resmi imparatorluğu vardı. Ayrıca Japonya Asya'nın geri kalanıyla, Britanya İmparatorluğu ve Amerika Birleşik Devletleri'yle büyük ölçüde serbest ticarete sahipti. Ülkede, hem Japonya ve kolonilerinden oluşan "egemenlik hattı"nın hem de bundan daha geniş olan "çıkar hattı"nın savunulması gerektiği konusunda uzlaşı mevcuttu. Japonya'nın uluslararası ticareti hâlen genişlediğinden, bu çıkar hattının nereleri kapsadığı açık değildi. Yayılma, ülkenin uluslararası pazarlarını genişleterek; Mançurya'da Kuzey Çin'in bazı kısımlarında ve (Çin'in Tayvan'ın karşısına düşen eyaleti) Fukien'de nüfuz alanları oluşturmak suretiyle gayrı resmi emperyalizmi genişleterek ya da yeni koloniler edinip egemenlik hattını genişleterek gerçekleşebilirdi.

Japonya tarihçileri liberallerle milliyetçileri ya da militaristleri dış politika tartışmaları aracılığıyla ayırırlar. Ana hiziplerin hiçbiri pazarların hepsinin

açık olmasını savunma anlamında, yani Batılı anlamda liberal değildi; ancak Batının kendisi de böyle değildi. İmparatorluklar dünyasında Japon liberallerinin çoğu diğer güçleri yabancılaştırmak istemiyordu; ancak militarizmin fazla bir maliyet yaratmadan işlerini göreceğini düşünseler radikalleşebilirlerdi. Bu tartışmalar gayrı resmi imparatorluğu tercih edenlerle kolonileri ya da protektoraları tercih edenleri karşı karşıya getiriyordu. Bu farkı su yüzüne çıkaran Kore ve Mançurya üzerindeki tartışmalardı: yayılmayı silahlı kuvvetler aracılığıyla mı gerçekleştirmeli yoksa müzakereler yoluyla Çinlilerden ve Mançuryalılardan daha fazla taviz kopararak mı; Çin Seddi'nde şimdilik durmalı mı, durmayıp ötesine de geçmeli mi? Dışişleri ilk seçenekleri, ordu ikincileri savunma eğilimindeydi (Duus, 1995; Matsusaka, 2001; Brooks, 2000).

1920'ler liberallere iyi gelmiş gibi görünüyordu. I. Dünya Savaşı'nın sonunda liberal güçler zafer kazandı. Milletler Cemiyeti kuruldu ve 1922 tarihli Washington Deniz Antlaşmaları yapıldı (Dickinson, 1999: 151, 242-56). Japonya'nınki de dâhil donanma büyüklüklerini sınırlayan bu antlaşmaların sonucu Britanya'nın Asya'daki üstünlüğünün sona ermesi ve Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ni Britanya'ya karşı kullanma olanağına kavuşması oldu. Artık Japonya'nın en büyük ticaret ortağı ve yabancı sermaye tedarikçisi Amerika Birleşik Devletleri idi. Politikacıların çoğu daha fazla koloniden değil dikkatli bir pazar genişletme siyasetinden yanaydı ve Çin'de gayrı resmi imparatorluk taraftarıydı. 1920'lerin etkili dışişleri bakanı Shidehara Kijuro yayılmadan yanaydı ama bunun diğer güçlerle işbirliği içinde yapılmasını tercih ederdi. Herhangi bir yayılma, sadece Çin zararına gerçekleştirilebilirdi; ancak pek çok Japon, Çinlilerin Japonya'nın önderlik edeceği bir Asya dirilişine rıza göstereceği umudunu korudu. Çinlilerin Japon vesayetini hoş karşılayacağına inandılar. Ancak yükselen Çin milliyetçiliği bunların boş umutlara dönüşmesine neden oldu. Japonya dünya tarihi ölçeğinde düşünüldüğünde yayılmakta çok geç kalmıştı. İmparatorlukla çağı hâlen sürüyordu; ancak imparatorlukların daha gelişkin kesimleri -Britanyalıların Hindistan'da gördüğü ve Japonların da Çin'de göreceği üzere- milliyetçilikle giderek daha çok karşı karşıya kalıyorlardı.

KMT yönetimi Çin'in eşit olmayan anlaşmalarını feshetmek istedi. Çin'deki Japon dışişleri görevlilerinin ve büyük işletmelerin desteklediği Shidehara, Çin'in Japonya'ya borçlarını ödemesi koşuluyla Britanya ve Amerika'nın anlaşmaları yeniden müzakere etme yönündeki baskılarına boyun eğmeye hazırdı. Çin'de çıkarları olan Japon şirketleri tarafından desteklenen başka Japon politikacıları buna karşı çıktı; muhafazakârlar da cumhuriyetçi bir virüsün Çin'den Japonya'ya geçmesinden korkuyorlardı. Solculuk karşısındaki korku seçkinlerin çoğunu birleştiriyordu (Hata, 1988: 282-6); ancak militarizm çok popüler değildi. Savaşlar sona erdiğinde politikacılar askeri bütçeyi azaltma arayışına girdiler ve halktan destek buldular; çünkü bu, daha az vergi

demekti. Askeri bütçeler azaltıldıkça momentum ılımlılardan yana döndü. Ayrıca Japonya sanayileştikçe uluslararası pazarlara daha bağımlı hale geliyordu. İktisatçıların çoğu uluslararası ekonominin kurallarına uymayı tavsiye ediyordu. Japonya'nın en fazla bağımlı olduğu pazarlar Britanya İmparatorluğu'nun ve ABD'nin pazarları olduğuna göre, bu iki gücü yabancılaştırmak iyi bir fikir olmazdı.

İktisadi tartışmada bir tarafın ağırlık kazanması liberal iktisadi doktrinlere bağlılığı da beraberinde getirdi: klasik iktisat, açık pazarlar, altın standardı, deflasyonist politikalar ve buna eşlik eden ahlaki bir tutumluluk retoriği. Japonya 1920'lerde altın standardında değildi ve liberaller ısrarla altın standardının yeniden kabulünü tavsiye ediyorlardı. Gerek sağda, gerekse solda daha devletçi ve milliyetçi bir kalkınma yolunu savunanlar buna karşı çıkıyorlardı. Muhafazakârlar bürokrasi ve Soylular Kamarası aracılığıyla Meiji Anayasası'nın onlara verdiği güçleri korumak istiyorlardı. Muhafazakârlar İmparatorluğun, silahların ve otoriterliğinin Japon kokutai'sinin çekirdeğini oluşturduğunu düşünüyorlardı. Anglo-Sakson uygarlığının liberal hayranları, yurt içinde parlamenter siyaset, yurt dışında ise gayrı resmi imparatorluk yanlısıydı. İlk yolu savunan ve "Almanlar" olarak adlandırılanlar daha ziyade oligarkların, subayların ve devlet bürokratlarının arasından çıkıyordu; ikinci yolu savunan "Anglo-Saksonlar" ise siyasal partilerde ve sivil orta sınıf arasında daha etkiliydi.

Subayların arasında en uçta olanlar orta rütbelerdeki subaylardı. Bunlar üst komuta kademeleri karşısında belirli bir düzeyde bağımsızlık sergilemeye başlıyorlardı. Son dönemdeki askeri başarılardan kaynaklı bir özgüvenle donanmışlardı. Japonya'nın "topyekûn savaş" ya da "Emperyal Yol" aracılığıyla Batı'ya karşı tüm Asya'nın muzaffer direnişinin öncüsü olacağını düşünüyorlardı (iki katmanlı bir milliyetçilik). Daha sonraları önem kazanan Emperyal Yol, 13. Bölümde ele alınıyor. Topyekûn savaş hizbinin önderi, etkili bir askeri kuramcı olan yarbay Kanji Ishiwara idi. Ishiwara, tarihin döngülerden oluştuğunu düşünüyordu; kısa, keskin ve kesin sonuca ulaştıran meydan muharebelerini halkın tümü tarafından ölümüne yürütülen "yok etmeye veya tüketme dayalı savaşlar" izliyordu. Japonya'nın şimdiye kadarki savaşları hep organizasyon, saldırı şevki ve yüksek maneviyata dayanan kısa ve kesin sonuca ulaştıran cinsten savaşlar olmuştu. Ancak modern endüstriyel devletin yükselişi kısa, kesin sonuca ulaştıran savaşların çağını sonlandırıyordu. Bundan sonra yok etme savaşları devri gelecekti ve bu devirin nihai karşılaşması Batı'ya önderlik eden ABD ile Asya'ya önderlik eden Japonya arasında olacaktı. Ishiwara "İnsanlık tarihindeki son savaş yaklaşıyor... kültürün altın çağına, doğu ve batının sentezine, insan uygarlığının son ve en yüksek aşamasına geçişi teşkil edecek 'insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş muazzam bir dünya çatışması'" (Peattie, 1975: 29, 57-63) diyordu. Dünya tarihi anlayışından kaynaklanan bakışı nihai ve ihtişamlı bir Japon zaferi öngörüyordu.

Topyekûn savaş hizbi, Japonya'nın, gelecekteki bu savaşa hazırlanmak için, Çin ve Mançurya'da yayılarak Asya anakarasında -tercihen Çin'in de işbirliğiyle- kendi kendine yeten bir endüstriyel güç merkezi inşa edip maddi kaynaklarını artırması gerektiği sonucuna vardı. Takahashi Korekyo gibi milliyetçi iktisatçılar Japonya'nın büyük bir güç olmasının yolunun Çin'le birlikte çalışarak "Japonya'nın finansal gücünü Çin'in doğal kaynaklarıyla, Japonya'nın endüstriyel olanaklarını Çin'in emek gücüyle uyumlu bir şekilde birleştiren... tek bir birim" (Metzler, 2006: 128) yaratmak olduğunu söylüyorlardı. Ishiwara, Mançurya'da Japonların ağır sanayiyi ve yüksek teknolojili sanayileri işletmesini, Çinlilerin küçük işletmeleri çalıştırmasını, Korelilerin ise çeltik ekimiyle uğraşmasını önerdi (Peattie, 1975: 100). Çinliler ve Koreliler bu teklifi reddedecek olurlarsa, Japonya'nın ne yapması gerektiğini söylememişti. Ekonomik politika bankacıların ya da zaibatsuların kısa vadeli kârlarına değil uzun erimli askeri inşaya göre ayarlanmalıydı. Emir altındaki subaylar da politikayı etkilemek için politik alana dâhil olmalılardı. Topyekûn savaş politikası, kaynak zengini koloniler ele geçirmek, Japonya'da askeri sınai kompleks inşa etmek ve siyasette ordunun rolünü güçlendirmekten ibaretti; elbette bunların diğer güçleri yabancılaştıracak bir askeri maceracılık olmaksızın başarılması daha uygun olacaktı. Bu güçlerle yapılacak savaşın vakti eninde sonunda gelecekti; ancak Donanma Bakanı Kato'nun dediği üzere "Paramız olana kadar savaş yapmamız da mümkün değil"di (Iriye, 1997: 50-62).

Kolonileri ya da protektoraları savunanlar Japonya'nın Çin'in düşüşüyle bıraktığı boşluğa yerleşmek için gereken askeri güce sahip olduğunu ileri sürdüler. Bu Japonya'nın mahallesiydi ve devrimin zayıflattığı Rusya hariç diğer güçler oldukça uzakta idiler. Şimdiye kadarki askeri harekâtlar başarılı olmuştu. Bu da yeni müdahalelerin cazibesini artırıyordu. Çökmekte olan yozlaşmış, bölünmüş Çin'in fethi kolay olacaktı; üstelik bu fethi savaş ağalarına karşı kısa, keskin muharebeler aracılığıyla parça parça yürütmek mümkün gözüküyordu. Çin'in kuzeydoğunda genişleyen bir Japon etki alanı bu ülkenin ekonomik kaynaklarını güvence altına alacaktı. Savaşın kısa olması, sonrasında nefes alma imkânı sunacak ve kaynaklar bakımından uzun vadede faydalı olacaktı. Japonya öylece yerinde duramazdı; özellikle de Mançurya'da. Nüfuzunu arttırmalıydı yoksa zorla dışarı itilirdi. Bu argümanlar ordu planlama çevrelerine hâkim oldu (Peattie, 1975: 96-8; Barnhart, 1987; Jordan, 1987).

İçeride baskılar da mevcuttu. Önceki zaferler saldırgan milliyetçiliğe halk arasında bir taban sağlamıştı; muhafazakâr oligarklar ve bürokratlarsa iktidara tutunmanın ve "yıkıcı unsurları" yenmenin bir aracı olarak gördükleri sosyal emperyalizme destek veriyorlardı. Sovyetler Birliği kuzeyde gücünü artırıyordu; solcu KMT unsurları Çin'in kıyı şeridinde aktifti. Muhafazakârlar cumhuriyet fikrinin cazibesinin Çin'den Japonya'ya yayılabileceğinden korkuyorlardı. Bu nedenle, oligarklarla ve orduyla birlikte Bolşevizm ve Sovyet

genişlemeciliği tehdidini olduğundan daha büyükmüş gibi gösteriyorlardı. İş dünyasının ve yerleşimcilerin Çin'deki çıkarları herkese zenginlik vaat ediyordu ve halk arasında yerleşimcileri sübvanse etme yönünde bir talep vardı. Nüfus uzmanları buradaki yerleşimci kolonilerinin varlığını sürdürebilir olduğundan kuşku duyuyorlar ve Güney Amerika'ya destekli göçü savunuyorlardı ama medyada hükümet yardımıyla Asya'ya göç hususunda yoğun ajitasyon yapılıyordu (Wilson, 1995: 253-5; L. Young, 1998). Bu koalisyon Asyalı ırkın Batı'ya karşı savunulması gibi çekici bir misyon ifadesini de tahrik ediyordu (Iriye, 1997: 13-26). Kore ve Tayvan'da Japon yerleşimcilerin hoş karşılanmasına ilişkin medya abartıları ile Çinli ve Japon göçmenlere karşı çıkarılan ırkçı yasaların -Japonların ABD'ye göçünü tümüyle yasaklayan- 1924 tarihli federal Doğuluları Dışlama Yasası'nda doruğa ulaştığı Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen haberler arasında güçlü bir zıtlık vardı. Batı'daki "sarı tehdit" korkutmacası Japon kamuoyunu sarsmıştı (Iriye, 1997: 26-8). Japonya'nın Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne ırkçılık karşıtı bir madde ekletme girişimi başarısızlığa uğradı; zira diğer güçler ya ırkçı imparatorluklara sahipti ya da kendi içlerinde ırkçıydılar. Batı "liberalizm"i ikiyüzlü görünmekteydi.

Bu jeopolitik seçenekler arasındaki seçim, Japonya'nın çıkarlarına dair rasyonel bir algıya göre değil, Japonya'nın içindeki bölüştürücü güç dengesine göre yapıldı. I. Dünya Savaşı'nın ardından bu denge, başlarda sol eğilimliydi. Muhafazakâr oligarklar ile kentli profesyoneller ve yeni teknokratik bürokratlar arasında gerilimler mevcuttu. Hükümet, kolonilerden yapılan gıda ithalatıyla desteklenen bir ucuz gıda politikası uyguluyordu. Bu da çiftçilik yapan köylülerin ürünlerinin fiyatlarını baskılıyor, kırsal protestoları ve isyanları besliyordu. Bolşevik Devrimi'nin ve halkın askeri bütçenin düşürülmesi yönündeki talebinin cesaret verdiği işçiler de -oy hakkı da aralarında olmak üzere- daha geniş haklara ulaşmak için halkı galeyana getiriyorlardı. Durumu tehlikeli gören bazı oligarklar taviz vermenin gerekli olduğuna inandılar. Japonya'yı güçlendirmek için kitlelerin siyasal ulusa dâhil edilmesi ve dietin halkın huzursuzluğu karşısında bir emniyet subabı işlevi görmesi şarttı. Siyasal partiler parlamentonun alt kanadında üstünlüğü ele geçirdiğinden 1920'lerin Taisho Demokrasisi dönemi boyunca oligarklar güç yitirmeye devam ettiler. Erkekler için evrensel oy hakkı 1925'te tanındı; sivil vatandaşlık hakları da genişletildi (Benson ve Matsumura, 2001: 21-38; Nish, 2002).

Ancak liberalizmin üç noktada altı oyulmuştu. İlk olarak genel oy kırsal bölgelerin nüfuslarının gerektirdiğinden daha fazla temsilciye sahip olmasına neden oluyordu (bugün de olmaya devam ediyor) ve kırsal bölgeleri hamihimaye edilen ağları ile kontrol altında tutmak daha kolaydı. Köylülerin temsilcileri toprak sahibi eşraftı, başka köylüler değil. İkincisi erkeklere tanınan genel oy hakkıyla beraber sivil vatandaşlığı kısıtlayan Barışı Koruma Yasası çıkarılmıştı. Sınıfsal olarak taraflı bu yasa, hükümet biçimini değiştirmeyi ya

da özel mülkiyeti kaldırmayı amaçlayan grupları yasadışı ilan etti; polisin sosyalist ve komünist partileri ve sendikaları baskı altına almasına ve kamu düzeni gerekçesiyle seçimlere müdahalede bulunmasına olanak tanıdı. Üçüncüsü, artık oy hakkına kavuşmuş olan ve kentlerde kendi kontrollerinde liberal partileri bulunan orta sınıfın büyük çoğunluğu aşağıdaki kitlelerle kurdukları kısa süreli ittifakı terk ettiler. Üst sınıfın denetimi altında olan ve orta sınıfın desteğine sahip muhafazakâr ve liberal partiler iktidar için yarışıyordu; solcular, işçiler ve köylüler büyük oranda dışlanmıştı. Vatandaşlık hakları duraksamış, Japonların çoğu yarı tebaa, yarı vatandaş olarak kalmıştı.

Bölüştürücü iktidarın tekrar muhafazakârlara ve emperyalizme doğru eğilmesi Japon kapitalizminin ihtiyaçlarının bir sonucu değildi; daha liberal bir yol Japon kapitalizmi için daha çok fayda sağlayabilirdi. 19. yüzyıl liberali John Hobson'ın, emperyalizmi teşvik edenin dışarıda kâr arayan sermaye fazlası olduğu iddiası, I. Dünya Savaşı'na kadar önemli bir sermaye ithalatçısı olan ve hiçbir dönemde artık sermayesi bulunmayan Japonya'ya uygulanabilir değildir. Lenin'in kolonilerden elde edilen ekstra kârlar kavramı da uygulanabilir değildir; zira kolonilere giden özel Japon sermayesinin de yabancı sermaye yatırımlarının da hacmi çok küçüktür. Özel sermaye neredeyse bütünüyle Japonya'nın kendi içine gidiyordu; çünkü böylesi daha kârlıydı (Lockwood, 1954: 35). Lenin'in finans kapital tekellerinin gücüne vurgusu da Japonya için geçerli değildir. Daha yakınlarda ortaya çıkan ve Zaibatsu holdingleri ile silahlı kuvvetlerden oluşan hâkim bir askeri sınai kompleksi öne çıkaran kavrayış da -bunlar Japonya'ya felaket getirdikleri geç bir aşamada önem kazanmış olduklarından- açıklayıcı değildir. 1930'lara kadar zaibatsular ağır sanayiden ziyade bankacılık ve ticarete odaklanmıştı ve büyük sermayedarlar, küçük sermayedarların ağırlıkta olduğu Japon koloni girişimlerine fazla karışmıyordu (Çin'de aktif olan Mitsui gibi istisnalar mevcuttu). Aslında büyük sermaye1930'ların sonlarına kadar emperyalizm konusunda kararsızdı. İş dünyası silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarını tedarik ediyor olsa da büyük oranda Britanya ve ABD ithal mallarına bağımlıydı. Önce gelen iş adamları Shidehara'yı destekliyordu. 1930'ların sonlarında ekonomi bütün olarak "yeni zaibatsu"nun kalbinde yer aldığı dev bir askeri sınai kompleksi andırır hâle geldiğinde durum değişti. Büyük sermaye, bütün gruplar arasında 1937-1938 döneminde kotarılan korporatist uzlaşmada yerini almışsa da sözü edilen değişimin zeminini hazırlamakta rol oynamamıştı (T. Nakamura, 1998; Berger, 1977: 85, 225, 333-4, 345-6; J. Snyder, 1991: 134). Büyük şirket kapitalizmi Japon İmparatorluğu'nu doğrudan ileri sürmüş değildi; yaptığı emperyalizme itiraz eden solcuların ve işçi sınıfı gruplarının bastırılmasında ısrar etmekten ibaretti.

Köylülüğün ve işçi sınıfının zayıflığı da antiemperyalist kampı zayıflattı. Tennosei, çatışma ve sınıf yerine toplumsal uyum, sorumluluk, itaat ve ataerkilliğe eğilimli bir ideoloji oluşturarak bunda rol oynadı. Bu işçiler ve köylüleri

rahatsızlıkları dolayısıyla greve gitmekten hatta isyan etmekten alıkoymadı; ancak bu grupları saygınlık, onur ve yardım görme hakkı için sistem içinde talepte bulunarak çözüm aramaya, başka bir deyişle sınıf çatışmasındansa sınıf işbirlikçisi çözümler aramaya teşvik etti (T. Smith, 1988: Bölüm 10).

Yasal mevzuatın özellikle de 1900 yılından sonra çıkan çeşitli Barış Koruma ve Polis yasalarının da benzer bir eğilimi vardı; bağımsız işveren ve işçi örgütlerinin çatışmasındansa kamu otoriteleri aracılığıyla uzlaşmasını buyuruyorlardı. Yasalar "dışarlıklılar"ın (yani ulusal sendikaların) sektör uzlaşmazlıklarındaki rolüne müsamaha göstermiyordu; bu da sınıf bilincini aşağı çekme yönünde bir etkide bulunuyordu (Woodiwiss, 1992: 58-66).

Bu nedenle, ulusal sendikalar az gelişmiş bir şekilde kaldı. Apolitik işçi örgütleri daha önceki dönemlerden miras alınmıştı. Japonya Batı'daki ustabaşlarına benzer vasıflı "seyyar" işçilere sahip olmuştu ancak bunların Batı'daki ilk meslek temelli ulusal sendikaların başlangıcını sağlayan zanaatkâr örgütleri yoktu. Japon fabrikaları geliştiğinde işçi örgütlenmesini tek şirket içinde sınırladılar. İşçiler ulusal düzeyde değil, bir üretim bölümünden diğerine propaganda yaptılar. Ulusal sendikalar kurmak için çok sayıda girişim mevcuttu; ancak kolektif eylemin itici gücü firma içinde kaldı. Japonya, işçi hareketlerinin alışıldık çeşitliliğini -anarko sendikalist, komünist, sosyalist, sosyal demokrat ve muhafazakâr korporatist sendikacılık- sergiliyordu; ancak bunların hepsi, çeşitli amaç ve taktiklerinin ulusal bir sonucu olmaksızın farklı firmalarda ve şehirlerde aynı anda var oldular. 1917-1919 döneminde ve daha sınırlı bir ölçüde de olsa 1930-1931 yıllarında sendikaların üye sayıları ve grev eylemleri artmıştı; ancak hizipçilik sendikaların üstüne koyarak gelişme olanaklarını zayıflattı (A. Gordon, 1985: 416-25, 251; 1991: 203).

Japonya'nın bir diğer özelliği de ikili bir ekonomi geliştirmiş olmasıydı. Ağır sanayi sektörü -kimyasallar, demir ve çelik ve makineler- sermaye yoğundu ve esasen Japonya'nın kendi ihtiyaçlarını karşılıyordu. Teknolojik değişime ayak uyduracak ve işleri aksatmayacak yüksek vasıflı işçilere gereksinim duyuyordu. Bunu başarmak adına çoğunlukla erkek olan işçilerine ödemede bulunabiliyor; deneyimli işçilerini kaybetmemek için kıdem ödemesi ve bir ölçüde refah kapitalizmi oluşturabiliyordu (Taira, 1988: 618-9; A. Gordon, 1985). Çok daha büyük olan ikincil sektör ürünlerini ihraç eden hafif sanayideki ve tarımdaki küçük işletmelerden oluşmaktaydı. Emek yoğun olduğundan düşük ücretler hâkimdi. En sık rastlananlar tekstil fabrikalarıydı ve burada çalışanların çoğunluğu aileleri ya da köyleri tarafından evlenene kadar sözleşme ile fabrikaya tedarik edilen genç kadınlardı. Erkek ücretlerinin ancak yüzde 50'si ile 70'i arasında bir ücret almalarına karşın daha uzun saatler çalışıyorlar, yine de kendilerini geçici işçiler olarak görüyorlardı. 1920'lerde daha aktif hale gelseler de, sendikalar için kullanışlı bir malzeme teşkil etmiyorlardı. 1930'a kadar, işçilerin sadece yüzde 40'ı beş ya da daha fazla kişinin çalıştı-

ğı işletmelerdeydi ve bunların yarısı genç kadınlardı. Kadınlar, imalat işgücünün başka herhangi bir ülkedekine oranla daha büyük bir kısmını oluşturuyorlardı; 1930'larda olmasa da 1920'lerde bu alanda çoğunluktaydılar. Japonya'nın aile çiftliklerinin neredeyse yüzde 40'ı ipek böceği besiciliği ile uğraşıyordu ve bu ailelerin kızları ipekböceği eğirmek için tezgâhlara devam ediyorlardı (Taira, 1988: 619-21; A. Gordon, 1991: 36-7, 64, 758, 185; Gordon, 2003: 100-5; Metzler, 2006: 226). Tarımla imalat arasında ve birincil sektörle ikincil sektör arasında artan sektörel eşitsizlikler ve açılan bir ücret makası mevcuttu. Bu eşitsizlikler, genel işçi sendikaları ya da işçi köylü hareketleri oluşturmayı zorlaştırdı. Sınıf kimliği zayıftı.

Köylüler çatışmalı yıllar olan 1917-1925 arasında sola katıldılar. Meiji reformları çok az toprak reformu içermişti ve ticarileşme Japonya'nın ekilebilir topraklarının yaklaşık yarısını eken kiracı çiftçilerin çoğunu fakirleştirmişti. En fazla ticarileşmiş bölgeler, en çok çatışmanın olduğu yerlerdi ve 1918 Pirinç İsyanlarını takiben kiracı çiftçi birlikleri yaygınlaştı. Köylüler şikâyetlerini dile getirmeye devam ettiler; ancak nadiren sınıf terimleriyle. Mevcut kırsal topluluğun parçası olmak istiyorlardı; ancak daha adil koşullarla. Çatışma döneminde bir süre panikleyen devlet otoriteleri, devletin yönettiği aracılık örgütleriyle ve kooperatiflerle bunları ağa düşürmek için adımlar attı (Taira, 1988: 578-89). Japon askerlerinin çoğunu onların çocukları oluşturduğu için kırsal haneler en azından kısmen asker maaşlarına bağımlıydı. Aynı zamanda sömürgelere yerleşimci olarak giderek yoksulluktan kurtulabileceklerine inandırıldılar. Bu bileşim, sağ kanat militarizmin kırsal bölgelerde sosyalizmden daha fazla alıcı bulması anlamına geldi. Japon kır nüfusu bir daha hiçbir zaman kentli işçi sınıfıyla bir bağ, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Fransa, İspanya ve ABD gibi ülkelerde ortaya çıkana benzer bir radikalizm ya da antiemperyalizm geliştirmedi.

İşçi hareketlerini üç tip örgütlenme -sınıf, sektör ve katman- arasında bir yarışma olarak çözümledim. İşçiler iş kolları arasındaki sektörel farklılıklar ve işverenler arasındaki katmansal farklılıklar tarafından parçalandıkça genel bir işçi sınıfı örgütlenmesi ve kitlesel sosyalist hareketler için olanaklar azaldı. Kentli işçi sınıfı ağır ve hafif sanayi arasında ve ağır sanayideki katmanlar içinde bölündü. Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi burada da işverenler sendika ihtiyacı ortaya çıkmadan bu ihtiyacı ortadan kaldırmayı umdular. Bütün bunlar hem işçi sınıfı hareketlerini hem de liberalleri zayıflattı. Bu bağlamda 1929'da Japonya, ABD'yi andırmaktaydı. İkisi de istisnai değildi, bir reaksiyon dönemi geçirmişlerdi; ancak ikisinde de bu dönemin sonuçları henüz kalıcı hale gelmemişti. Amerika Birleşik Devletleri'nin sola dönüp emperyalizmden uzaklaştığı bir zamanda, Japonya'yı dışarıda daha fazla askeri emperyalizme ve içeride yarı faşist despotizme itmek için Büyük Buhran ve

Çin'de savaş gibi olumsal olaylara gereksinim vardı. Asya'da 1930-1931 yılları 12. Bölümde göreceğimiz üzere çok önemli olacaktı.

2-4. Bölümlere Sonuç: Üç İmparatorluk

Son üç bölümde anavatanı farklı kıtalarda bulunan üç imparatorluğu çözümledim. Daha genel olarak, imparatorluk kurmak, yükselen herhangi bir sanayi gücü için de -tıpkı eski güçler için olduğu gibi- tamamen olağan hale gelmişti. Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İtalya ve Belçika imparatorluklar arasına geç katılanlardı. Hepsinin, devletle şirketlerin farklı harmanlarını içeren farklı sanayileşme yolları olmuşsa da imparatorluk edinmenin en iyi yolu tekti: kendini kabul ettirmiş emperyalistlerin silahlı kuvvetlerini model alan silahlı kuvvetler oluşturmak. Japonya'nın ülke içi modernleşmesi diğerlerinden oldukça farklı biçimlere sahipken, savaşlar yaptığı ve koloniler ele geçirdiği silahlı kuvvetleri neredeyse Batı kuvvetlerinin aynısıydı. Rakip imparatorluklar ve orijinal olarak Avrupalıların tasarladığı militarizm Avrupalı olmayan güçlere de yayıldı ve neredeyse bütün dünyayı hâkimiyeti altına aldı.

Ancak Amerikalıların deniz aşırı emperyalizme yönelmesi (Alman, İtalyan ve Belçikalılardaki gibi) sadece popüler yankısı bulunan momentlerle birlikte, seçkinlerle sınırlı tartışmalar sonrasında gerçekleşmişken Japon yönelimi daha geniş bir desteğe sahipti. Bu farklılığın nedeni, dış tehdit altında olmayan Amerika Birleşik Devletleri'nde imparatorluğun -genel bir kayıtsızlık ortamında yaşayan- az sayıdaki insanın seçimlerinin bir sonucu olmasına karşın Japonya'da insanların çoğunun pek de fazla seçenekleri bulunmadığına inanmış olmalarıdır. Onlara göre dışarıya doğru yayılma, yabancıların emperyalizmine karşı tek mümkün savunmaydı. Aksi halde olacak olan Rusya, Britanya ve ABD arasında sıkıştırılmaktı. İspanya'nın Amerika yarıküresinde gerilemesine benzer bir şekilde Çin'in gerilemesi kendi çevresinde ele geçirilmeye hazır yerler ortaya çıkardı. 1898'de yapılan ilk geniş çaplı savaşta İspanya sömürgelerinden çıkarıldı. Amerikalılar, deniz aşırı yerleşimcileri olmayan, devleti emperyal yetkinliğe sahip olmayan ve kamuoyu imparatorluğa ilgisiz ülkelerine uygun daha hafif bir gayrı resmi imparatorluk kurdular. Bunların aksine, Çin'in gerilemesi baştan çıkarıcılığını 1920'lerde de korudu, ülke dışında bir milyon Japon yerleşimci vardı ve Japonya'nın ilk kolonileşme denemeleri -Amerikalılarınkilerin tersine-epeyce başarılı olmuştu. 1920'lerin hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki göreli olarak liberalizmi Japonların yeni maceralara atılmasını geçici olarak engelledi; ancak 1920'lerin sonu itibarıyla bu engeller işlemez oldu. İki ülke arasındaki en büyük fark, Japonya'da ordunun daha muktedir olması ve daha çok sevilmesiydi. Ülkeyi geri dönüşsüz biçimde daha fazla emperyalizme sürükleyen faktörün ABD ya da Britanya'da

bir eşdeğeri bulunmayan bu faktör olduğu Büyük Buhran vurduğunda anlaşılacaktı. Küresel kriz söz konusu olmasaydı, geri dönüşü olmayan nokta hiç geçilmeyebilirdi.

Britanya İmparatorluğu en karmaşık olandı. En ulusaşırı kapitalizm Britanya'nınkiydi; dolayısıyla Britanya yayılmacılığı da sürekli o anda elinde bulunan emperyal toprakların ötesine taşıyordu. Bunun sonucu iki ayrı süreç oldu. Birincisi, devlet çoğu zaman geriden geliyor, daha önce bağımsız maceracılar, ticari şirketler ya da yerleşimciler tarafından kazanılmış olan toprakları idare etmek için kendini zorluyordu. İkincisi Britanya'nın iktisadi ve finansal yayılması imparatorluğun denetiminin ötesine geçerek 1945 sonrasında daha evrensel ve ulusaşırı hale gelecek küreselleşme biçiminin embriyosunu oluşturdu. Görece sonradan gelen güçler olan ABD ve Japonya'da ikinci sanayi devrimi iki farklı ve daha örgütlü kapitalizm biçimine şahit oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu, daha ziyade şirket temelliydi ve devletçi olmamakla birlikte içe yönelik ve korumacıydı. Yeni yüzyılın başında bir emperyal yayılma atılımı olmuşsa da içeride pek desteği olmayan bu atılım kısa süre sonra hafiflemişti. Hem Britanya hem de Amerika emperyalizmi -ikisinde de bulunan ırkçılık ve Amerika'da gelişmeye başlayan anti-komünizm dışında- göreli olarak pragmatikti. Siyaset oluşturma gücünün artan oranda devlete kaymasıyla büyük şirket kapitalizmi Japonya'da daha fazla devlet denetimindeydi. Bu da dışarıda ordunun öncülüğünü yaptığı, şan ve şeref peşinde koşan daha duygusal, daha dolaysız bir emperyalizm biçimi üretti. Bu emperyalizm, sıklıkla Japonya'nın refahını sürdürmek için zorunlu olduğu söylenerek savunuluyordu ama sonunda onu yok edecekti.

Rakip imparatorluklar küreyi yeni yollarla parçaladılar. Başka ve daha karmaşık fay hatları mevcut olduğu için, bu sadece her imparatorluğun dışarıdan gelenlere karşı engeller oluşturması demek değildi. Britanya ve Amerika yayılmacılığı giderek birbirine daha bağımlı hale gelen bir Kuzey Atlantik ekonomisinin kısımlarıydı. Bu bazen basitçe küreselleşme olarak nitelendirilir; ancak öyle değildi, işin esası makro bölgeler arası yeni bir fay hattının oluşmasından ibaretti. Beyaz ırk dayanışması arttıkça, makro bölgeler arası fay hattı oluşturma işi daha da geniş bir ölçekte ırkçılık tarafından gerçekleştirdi. Bu iki ülke ile Britanya'nın beyaz yerleşimci kolonileri bazen bu dayanışmayı Anglosakson ırkına daraltarak resmi daha da karmaşıklaştırdılar. Anavatanlarda ulus olma duygusuna daha çok yönelen bir karşı eğilim de ilk başlarda mevcuttu. Yine de ekonomik genişleme -özellikle finans kapital ulusal sınırlar arasında daha serbest bir şekilde yayıldığı için- daha evrensel, ulusaşırı bir küreselleşmeye doğru bir durak olarak görülebilir. Ancak Büyük Uyuşmazlık aynı zamanda imparatorluk anavatanları ile sömürgeler ve başka bağımsız yoksul ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkları çoğaltıyordu. Yine de, emperyal sömürünün uyuşmazlığa pek katkıda bulunmadığını ileri sürüyo-

rum. Bu esasen ülkeler arasındaki basit bir farklılıktan kaynaklanıyordu. Batıdakiler sanayileşti, gerisi sanayileşmedi. Japon imparatorluğu bunun dışındaydı; zira Japonya ve kolonileri arasındaki ekonomik uyuşmazlığın artması doğrultusunda bir eğilim yoktu. Hepsi benzer büyüme oranlarına sahipti ve ekonomileri daha fazla bütünleşik hale geliyordu. Ancak Japonların başka biçimlerdeki sömürüleri ve diğer Asyalılar karşısında duyduğu ırkçılığa varan üstünlük duygusu diğer iktidar ilişkilerinde daha fazla bütünleşmenin önüne geçti. Kürenin ciddi orandaki parçalanmışlığı hâlâ sürüyordu. 1914 yılı bunu fazlasıyla gösterecekti.

5
Yarı Küresel Kriz: I. Dünya Savaşı

20. yüzyılın ilk yarısındaki iki büyük savaş dünyada derin çatlaklar oluşturdu. Bundan dolayı, 1914-1945 dönemine, daha önceki ve daha sonraki dönemlerin tam aksine çatışma ve kaosun hüküm sürdüğü bir dönem olarak yaklaşmak geleneklseldir. Kimse bu dönemde ortaya çıkan yarılmayı tartışmayacaktır; ancak savaştan önce bulunan yarılmaları halihazırda vurguladım. Büyük Savaş'ın bunları nasıl yoğunlaştırdığını göreceğiz.

Avrupa'da küçük savaşlarla geçen bir yüzyıl sonrasında, Büyük Savaş kıtayı bir tufan gibi vurdu. Merkez üssü Avrupa olabilir; ancak çoğu kıtada yansımasını bularak neredeyse küresel hale geldi. Şimdi saldırgan emperyalizmi kıtada ve deniz aşırı yayan (2. Bölüm'de tartışılan) Avrupa savaşçı kültürüne bir vurgu daha ekliyorsam da, nedenlerini İkinci cilt, 21. Bölüm'de daha uzun tartıştım. 19. yüzyılda artan yıkımları görünür hale gelir ve Büyük Güçler bunları engellemek üzere ittifaklar oluştururken Avrupa'da savaşlar azaldı. 1914 itibarıyla iki ana ittifak Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'yı; Rusya, Fransa ve Britanya karşısında, ittifaka dâhil olmamış Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte sıraladı. Güç dengesi diplomatik söyleme savaşı engelleyebilecek bir şey olarak girdi. Ancak savaş hâlâ diplomasinin varsayılan tarzıydı; ordular modernleşmeye devam etti ve kıtanın genç erkekleri askere alındı ve yedek birlikler olarak eğitildi: hepsi savaşın oldukça öncesindeydi. Sadece Britanya emek yoğundan ziyade sermaye yoğun ordusuyla mecburi askerlikten yoksundu. Çocuklar (oğlanlar ve kızlar) romantik ve kahramanlık öğeleri barındıran emperyal maceraların hikâyelerini okudular ve militarist bir kültür içine toplumsallaştılar. Avrupalılar hâlâ Mars'tandı. Avrupa, önceki ciltlerde, çok-iktidar-aktörlü olarak adlandırdığım, dört iktidar

kaynağından ortaya çıkan ve bütünüyle merkezsizleşmiş ayrı, rekabetçi aktörlerden oluşan bir uygarlıktı. Orada bu konfigürasyonun, eşi görülmedik ekonomik büyümenin "Avrupa Mucizesi" oluşturmaktaki dinamizmini övdüm. Çok devletli sistemlerin neden çok savaş üreteceğine ilişkin bir gereklilik yoktur; ancak Avrupa'da olduğu gibi militarizm kültürüyle mazruf olduklarında bunun sonsuz bir savaş ve rekabetçi emperyalizm üretmesi muhtemeldir.

Ancak savaş çoğunlukla imparatorlukları olan ülkeler arasında geçtiyse de sömürgeler ya da uluslararası ticaret üzerine çekişmeleri savaşın sebebi değildi. Sömürgeler, yakında geçmişteki Afrika için kapışmanın hayal kırıklığı yaratan sonuçlar üretmesi nedeniyle artık ticari kâr için daha az elzem göründü. Beyaz ırkın yerlileri altta tutmakta ortak çıkarı olduğundan, çoğu kişi doğru bir şekilde beyazlar arasındaki savaşların bütün imparatorlukları, ancak istikrarsızlaştırabileceği sonucuna vardı (Strachan, 2001: 495-6). Bu esasen aynı kıtada hâkimiyet için verilen bir Avrupa savaşıydı. Asya'da çok az askeri eylem vardı ve Latin Amerika'da hiç yoktu. Savaşa Japon katılımı uzun sürmedi. Bunun yerine, 1914'ü önceleyen çatışmalar geleneksel olduğu üzere Avrupa'nın kendisinde yer aldı. Savaş iki Büyük Gücün -Avusturya-Macaristan ve Almanya- daha sonra ana koruyucu güçlerin yardımına geldiği iki küçük güce -Sırbistan ve Belçika- saldırıları şeklinde geleneksel biçimde çıkageldi. Bu durum, bütün binyıllık süre boyunca Avrupa'da askeri emperyalizmin olmazsa olmaz patika bağımlılığını açığa serdi.

Diğer yandan, Avrupa'da savaşın çıkması da, kolaylıkla başka bir tarafa doğru akabilecek sersemletici bir olaylar dizgesi sonrasında geldiği için oldukça rastlantısaldı. 28 Haziran 1914'te genç bir Sırp milliyetçisi, Gavrilo Princip, o zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçası olan Saraybosna'da bir şarküteriden çıkıyordu. O ve arkadaşları şehri ziyaret eden Habsburg tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand'a karşı bir suikast girişimini batırdıktan sonra yiyecek peşindeydi. Gavrilo büyük şaşkınlıkla aniden Arşidük'ün açık arabasının kendisine doğru geri geldiğini gördü; araba yolunu kaybetmişti. Kafası karışmış bir şoför, Büyük Savaş'a yol açmak üzereydi! Fırsatı kullanan Gavrilo tabancasını çıkartarak arabanın yanında koştu. Polisin tepki verecek zamanı yoktu. Arşidük ve karısı Düşes Sophie'ye yakın mesafeden iki el ateş etti; ikisi de yarım saat içinde öldüler. Suikastçılar ele geçirildi. Sırp hükümeti ile bağlantıları olduğu gösterildi: Sırp askeri istihbaratı silahlarını temin etmişti ve Sırp kabine üyeleri suikasttan haberdardı; ancak bunu durdurmak için bir şey yapmamışlardı.[1]

Sırbistan yakın bir zamanda Makedonya ve Kosova'yı Osmanlı İmparatorluğu'ndan almıştı ve o zaman Avusturya-Macaristan tarafından yönetilen

---

1 Takip eden paragraflar özellikle Williamson ve May (2007) ile desteklenen benim İkinci cilt 21. Bölümde yazdıklarıma dayanıyor.

bölgedeki geride kalan Sırp toplulukları arasında genişlemeye niyetliydi. İronik bir şekilde ölü Arşidük Sırbistan'la müzakerede bulunma uyarısı yapan ılımlı bir ses olmuştu. Ölümü, Sırp milliyetçilerini cezalandırmak zorunda olduklarına aksi takdirde birden çok etnik grup barındıran imparatorluğu parçalama peşindeki diğer iddialı milliyetçilerle karşılaşacaklarına maiyetin çoğunu ikna eden Avusturya savaş partisini güçlendirdi. Viyana ve Budapeşte arasında askeri bütçe üzerine atışma nedeniyle etkisizleşen maiyet aynı zamanda savaşın orduyu modernleştirmek için tek yol olabileceğine inandı. Monarşi, 5-6 Temmuz'da Alman hükümeti koşulsuz destek sunduğunda rahatladı. Yaşlı İmparator Franz-Josef tedbirli bir adam olduğundan Viyana'da sayısız tartışma sonrası Avusturya, Sırp hükümetine 23 Temmuz'da suikastın bağımsız bir komisyon tarafından araştırılmasını talep eden katı bir ültimatom verdi. Sırbistan kaçamak bir cevap verdi ve silahlı kuvvetlerini harekete geçirdi. Böylelikle 28 Temmuz'da Avusturya güçlerini harekete geçirdi ve -Mareşal Conrad güçlerinin 15 Ağustos'a kadar gerçekte saldırıda bulunamayacağını söylemiş olsa da- Sırbistan'a savaş ilan etti. Savaşa gidişi durdurmak için yeterli zaman mevcuttu ve bu o tarihte sadece bölgesel bir çatışmaydı.

Ancak Sırbistan'ın Büyük Güç koruyucusu Rusya'ydı ve rejimi, harekete geçerse bunun Avusturya'yı caydıracağını, Romanov hanedanlığının prestijini yeniden sağlayacağını ve içerideki çekişmeleri etkisizleştireceğini umdu. Çar sadece Avusturya'ya karşı 28 Temmuz'da kısmi seferberlik emri verdi. Bunun savaşı önlemesi gerekiyordu ama Avusturyalılar doğrudan Sırbistan'a olduğu gibi Rusya'ya karşı da harekete geçtiler. Çarın yüksek komutası bu tarihte sadece genel, aynı zamanda Almanya'ya karşı, bir seferberliğin teknik olarak mümkün olduğu bilgisini verdi. Sonraki gün Çar'dan bu genel seferberlik emrini istediler. İlk suikasttan bir ay sonra ve Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatomundan sadece bir hafta sonra seferberlik başladı. Tesadüfen Fransız Cumhurbaşkanı Poincare ve dışişleri bakanı bu zamanda St. Petersburg'u ziyaret ediyordu. Rus müttefiklerini engellemeye çalışmadılar. Fransız liderler hâlâ Rusya ve Britanya ile ittifaklarının Almanya'yı caydıracağını umuyordu ve Rusya'nın Almanya'yı tehdit etmesinin kötü bir şey olmadığı sonucuna vardılar.

Kriz boyunca Alman liderler tehditlere bağışık ve Avusturya'yı desteklemek için genel bir savaş riskine hazırlıklı göründüler. Yüksek komuta istihbarat raporlarından muhtemelen öyle olmadığını biliyor olsa da Berlin'de Rus genel seferberliği tehditkâr görüldü. Berlin, tehdit edilmiş hissediyormuşçasına davrandı; çünkü savaş istiyordu. Fransa ve Rusya ile tercihen birlikte değil ardı ardına karşılaşmaya hazırdı. Bu nedenle, Alman hükümeti doğuda olduğu gibi batıda da kendi seferberliği ile cevap verdi. Alman kabinesinin çoğunu görünürde şaşırtan bir şekilde bu, tarafsızlıklarını Fransa ve Britanya'nın garanti altına aldığı yabancı ülkeler olan Belçika ve Lüksemburg'da tren garları

ve güçlendirilmiş pozisyonlar elde etmeyi kapsadı. Bu provokatif bir hareketti, özellikle Schlieffen Planı altında Alman seferberliği Fransız ordularının yandan kuşatılmasının peşinde Belçika üzerinden kuzey Fransa'ya saldırmaya niyetlenmişti. Daha sonra Almanlar Fransa'yı çabucak savaş dışında bırakacak kesin bir darbe vurmak üzere doğuya Paris'e doğru döneceklerdi. Alternatif olarak Fransızlar kuzeye doğru karşı saldırıya geçerse Almanlar kendi kanatlarını Belçika'da kapatacaktı. Her durumda, Almanya daha sonra Doğu Cephesi'ne dönecek ve daha tehlikeli düşman olarak görünen Rusya ile uğraşacaktı. Diğer ordular tarafından paylaşılan varsayım askeri teknoloji ve örgütlenmenin saldırının savunmaya galip geldiği bir noktaya ulaştığı ve hızlı kapatıcı bir saldırının zafer getirebileceğiydi.[2] Ne kadar da yanıldılar!

Alman liderlerin muhtemel iki cepheli bir savaşa rıza gösterme isteği şaşırtıcı gelebilir ancak hızlı bir saldırının bunu engelleyeceğini umdular. Ek olarak Kayzer ve diğerleri, Fransa'yla ittifak ve Belçika'nın tarafsızlık garantisine karşın Britanya'nın savaşmasını beklemediler. Britanya hükümeti Fransa'ya yardım sözü vermeyi reddetti ve Belçika üzerine Almanya'ya bir savaş ültimatomu veremedi. Derinden bölünmüş Liberal Parti sadece küçük bir parlamenter çoğunluğa sahipti. Kabinede bir savaş tehdidinde bulunmaya karşı çıkanlar destekleyenlerden daha fazlaydı (özellikle Dışişleri Bakanı Grey, Donanma Bakanı Churchill ve Başbakan Asquith). Bu pasifistlerin kayda değer biçimde militaristlere karşı geldiği tek hükümetti. Bunlar kabinede daha küçük bir siyasi çapta olsalar da liderlik, hükümetin fazla kavgacı bir tutum sergilemesinin seçmenleri topluca uzaklaştırmasından korktu. Bu devletin askeri billurlaşmasının önüne yerleştirilmiş bir sınırdı. İrlanda'da sürmekte olan iç savaş tehlikesi de Britanya hükümeti için daha öncelikli bir kaygıydı. Çoğu siyasetçi ulusal konuları dış meselelerden üste koyarlar ve burada da durum buydu. Böylece Britanya, Almanya'yı caydırmakta başarısız oldu.

Özel konuşmalarında Britanya'nın büyük partilerinin liderleri ve dışişleri uzmanları Almanların Manş limanlarına ulaşmasını hoşgörüyle karşılayamayacakları konusunda anlaştılar. Yüzyıllar boyunca Britanya politikasını Avrupa kıtasında bir güç dengesini sürdürmeye dayandırmıştı. Müttefikler her daim çok önemliydi; çünkü Avrupa'da Britanya Büyük Güçlerden sadece birisiydi. Avrupa'daki ittifakları Britanya İmparatorluğu'nun başka yerlerde, dünyanın büyük kısmı üzerinde hâkimiyet konumuna doğru sürekli genişlemesine olanak tanıdı. Bu nedenle, Avrupa'da ve daha özel olarak Kuzey Denizi limanlarında Alman hâkimiyeti profesyonel jeopolitikçiler için kabul edilebilir değildi. Britanya gıdasının çoğunu ithal etmekteydi ve Kraliyet Donan-

---

2 Almanya'nın Schlieffen Planı'na bağlı ya da böyle sağlam bir planın gerçekte olup olmadığına ilişkin şüpheler vardı. Ancak 1914'te Alman ordusu varsayılan planın daha esnek bir versiyonunu uygulamaya girişti. Bkz. Zuber 2002; Strachan 2001: 163-8)

ması'nın gücüne karşı gelinirse, bu "kahvaltı için domuz pastırması ya da kahve bulunmaması" anlamına gelir demişti Kipling. Ancak liderler aynı zamanda Britanya halkının savaş için bu tarz soğukkanlı jeopolitik güdüleri kabul etmeyeceğine inandılar. Bu nedenle, "küçük Belçika" saldırıya uğrayana kadar, ahlaken öfkeyi kamçılayıp Liberal seçmenler arasında savaş için daha fazla desteği toplayabilecekleri zamana dek beklemeyi tercih ettiler. Bu seçmenlerin hükümete koydukları pasiflik sınırlarının etrafından dolanma yoluydu. Ayrıca Belçika'ya giren Alman kuvvetlerinin basında geniş olarak ele alınan kıyımlarda bulunması da işlerine yaradı. Zira 2. Bölümde gördüğümüz üzere Britanya İmparatorluğu dünyanın talihsiz halklarını koruyacak bir hayırseverlik kurumu olduğuna inanıyordu. Gerçekte Britanyalı liderler I. Dünya Savaşı'nda, II. Dünya Savaşı'nda olacağı üzere kendi emperyal devletlerinin gücünü korumak üzere savaştılar, Belçika'nın (ya da 1939'da Polonya) bağımsızlığını korumak için değil.

Çoğu Alman lider Fransa'ya saldırılırsa Britanya'nın muhtemelen savaşacağını düşündüler ancak Britanyalıların herhangi bir sözden kaçınmış olduğunu bilmekteydiler ve çoğu kendi seferberlik planlarının Belçika'nın işgalini kapsadığını fark etmedi. Bu Temmuz sonunda açığa çıktığında geri durmadılar; çünkü bunun bir prestij kaybını getireceğini hissettiler ve Britanya'nın gücünü küçümsediler ve bazıları gerçekten savaşmayı istedi. Çoğu Alman kendisini Britanyalıların savaşkan olmaktan çok kapitalist olduğuna ikna etmişti. Britanya liberal jargonuna ahmakça kanarak, Britanyalıları Werner Sombart'ın ünlü formülündeki "kahramanlar" olarak değil "tüccarlar" olarak gördüler. Britanyalıların savaşçı "ruh"a ya da "onur" duygusuna sahip olmadığını söylediler. Britanyalılar savaştığında bu sadece kâr içindi ve yaklaşan savaşta kâr görmek zordu. Bu nedenle, hiç savaşmayacak ya da iyi savaşmayacaklardı. Alman karar alma sürecinde önem taşıyan generaller, Britanya ordusuna yüksek not vermemekte haklıydılar; ancak Britanya militarizmi esasen denizlerde ve küresel olduğu için henüz Avrupa'da görünür değildi. Çabucak bunu Almanya'ya zarar verici bir deniz kuşatmasına çevirebilirlerse de keskin ucunu Avrupalılar değil uzaktaki yerliler hissettiler. Bunu değerlendiren Almanlar dahi Britanya İmparatorluğu'nu nazik olarak gördüler ve savaşın yerlilerin isyanını teşvik edeceğini umdular. Ayrıca Britanya'nın göreli bir düşüşe girdiğini gördüler (Strachan, 2001: 1128-30). Bu gerçeğe dönüşüyor olabilirdi; ancak aceleci davranıyorlardı. Britanya'nın düşüşü henüz yeni başlıyordu ve Almanya için böyle bir karşı koyuş başlatmadan önce bir on yıl daha beklemek daha uygundu; çünkü o zaman her koşulda Avrupa'da ekonomik hegemonyayı tesis etmiş olacaklardı (Offer, 1989). Yanılabilme durumu bu savaşın önemli bir gerekçesiydi.

Bu nedenle, I. Dünya Savaşı bütün devlet adamlarının birbirlerine savaş ilan ettiği Ağustosun ilk haftası başladı. İlanları, Büyük Güçler tarafından

daha küçük müttefiklerini desteklemek üzere bir dizi kararın takip ettiği tesadüfî bir suikastın sonucuydu. Askeri planlamanın sivil denetiminden bir ölçüde özerkliği ve diğer hükümetlerin kararlarını ya da yaklaşan -taarruzu savunma karşısında avantajlı kılmayan- askeri seferin doğasını tahmin etmenin imkânsızlığı durumu daha da kötüleştirdi. Bir Balkan krizi üç büyük monarşiyi, sonra bütün güçleri ve bir yarı-dünya savaşını barındıran bir kriz haline gelmişti. Bu kaçınılmazdı; baskıların birikmesiydi, bazıları güç yapılarında oldukça derinde kök salmış diğerleri daha olumsal farklı nedensel zincirlerin bağlanmasıydı. Diğer türlü gizli kalacak olan; ancak savaşa gidişi destekleyen -Britanya liberallerinin bölünmesi ya da bazı orduların özerkliği gibi- zayıflıklar açığa çıktı. Bunların birbirlerine etkisi çoğunlukla olumsaldı; ancak birleşik etkileri savaş olasılığını artırmaktı. Bu durum, görünürde kabul edilebilir verili askeri diplomasi tarzı ortaya çıkarken, geri çekilmenin getireceği aşağılanma korkusu ile birleşen ideolojik pasiflik sayesinde yoğunlaştı. Devletin askeri billurlaşmasının dayattığı sınırlar barışı değil savaşı destekledi. Sahte bilimsel toplumsal Darwinizm kuramının şişirmesiyle savaşı kaçınılmaz ve hatta gerekli gördüler. En iyi olan, geride olanı ve düşeni yerinden edecekti (hepsi kendilerini elbette en iyi olarak değerlendirdi). Bazıları aynı zamanda savaşın ilham verdiği vatanseverliğin ulusal sınıfsal ya da etnik çatışmalardan kurtulmayı temin edebileceğini düşündü ve bazıları savaşın çok uzun sürmeyeceğini düşündü. Bunların birleşimi devlet adamlarını militarist, birden fazla gücün olduğu bir uygarlıkta yapılacak en kötü şeyin geride durmak olduğuna inandırdı.

Devlet adamları ulusal çıkarları özellikle maddeci şekilde tanımlamadılar. Az sayıda bölge tartışmalı olsa da, Sırp-Avusturyalı anlaşmazlığı haricinde çoğu güç için bunlar ilk başta önemli meseleler değildi. Ancak savaş başladıktan sonra bölge, sanayi ve ticaret üzerindeki rakip savaş iddiaları formüle edildi. Öncesinde devlet adamları öncelikli olarak Max Weber'in kullandığı anlamda statü için savaşıyordu. Zaferin maddi kazanç getireceği varsayımlarına karşın bunu incelikli bir değerlendirmeye tabi tutmamışlardı. Daha çarpıcı olan onur, zafer, statü, muteberlik ve utanç, zayıf görülme korkusu ve bu nedenle dalga geçilme -oyun parkında kavga eden küçük oğlanların duygusal güvensizlikleri- konusunda paylaştıkları vurgulardır. Erkek olmaya dair kavramlar da işin içine girdi. Bütün karar alıcılar elbette erkekti. Offer (1995: 234) "I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı kamusal görünürlüğe sahip hiçbir liderin görmezden gelme lüksünün bulunmadığı bir hakaretler dizisiydi" demektedir. Devlet adamları arasında statü ve erkeklik kaygıları hem kişisel hem de ulusaldı. Ulusaldı, çünkü müttefiklere verilen sözlerin arkasında durmamak ya da bunları yerine getirememek bir kişinin devletinin statüsünü düşürür şeklinde anlaşılıyordu; kişiseldi çünkü devlet adamları geri durduklarında

kendi aşağılanmalarıyla yüzleşemezlerdi. Elbette, geleneksel olarak kendileri savaşamayacak kadar yaşlılardı.

Statü kaygıları ayrıca daha geniş ideolojik kavrayışlara yerleşikti. Bunlar ulus devlete dönüşmekte olan, genellikle Aydınlanma değerleri olan bazı evrensel değerleri barındırma iddiasındaki ulusal devletlerdi. Kendilerine göre Fransa özgürlüğü, Britanya demokrasiyi, Almanya yüksek kültürü ve çok etnik unsurlu hanedanlıklar olan Rusya ile Avusturya gelenek ve düzeni barındırmaktaydı. Geri durmak bu evrensel değerlerin dünyadaki etkisini azaltmak olurdu. Bir savaş nedeni olarak, ideolojik iktidar duygusal, ulusal ve evrensel düzeylerde önemliydi; hâlâ bugün de önemlidir.

Ancak (yine bugün olduğu üzere) samimi bir onur duygusu her yerde manipülasyonla karıştırılıyordu. Savaş savunmacı ve dolayısıyla şerefli görülmek zorundaydı. Böylece görünümü sağlamak üzere rol yapıldı. Alman liderler Rus seferberliğini moral avantaj elde etmek için kullandılar; aynen Britanyalıların küçük Belçika işgalini kullandığı gibi. Avrupa militarizminin ideolojik yerleşmişliği -verili statüsü, savaşçı/küçük oğlan hisleri, manipülasyonlar- ikinci cildin sonunda savaşa kayışa ilişkin daha ayrıntılı çözümlemeye eklemek istediğim noktalardır. Ne yazık ki Ferguson (1999: 1-30) Avrupa militarizminin düşüşte olduğunu söylerken haklı değildir. Burası, militarizmin gücü kadar merhametini de gösterse de, artık umutsuz bir şekilde daha az maddi çıkarı tehlikede olan militarist bir kıta olarak kaldı.

Ancak üç Büyük Güç şüphesiz diğerlerinden daha provokatifti. Habsburg hanedanlığı bunu hayatta kalma olanağı olarak gördü. Eğer Sırplara karşı gelmezlerse, imparatorluğun çökebileceğine inandılar. Baskın güdüleri stratejik güvensizlikti. Ruslar ve Almanlar daha karmaşık güvenlik güdülerine sahipti. Bir yandan Rus hükümeti yakın zamanda pan-Slav bir örtü edinmişti ve sonuçta Romanov hanedanlığının devamını tehlikeye atacak kadar önemli miktarda prestij kaybetmeden Sırplara yardım etmeme seçeneğine sahip olmadığına inandı. Öte yandan bazı Rus liderler bölgesel fırsatlar gördüler: Şimdi, her ne kadar bu 1905'te Japonya ellerinde yaralanan Rus gururunu onarma arzusuyla birbirine geçişse de, Habsburglar aleyhine genişlemek, (uzun zamandan beri bir hedef olan) Konstantinopol kıyılarına ulaşmak zamanıydı. Alman seçkinler arasındaki provokatif iklim iki uçluydu. Düşmanlarla "çevrili", merkezi konumda bir gücün jeopolitik güvensizliği, Almanya'nın kendini savunmak için bunlara karşı saldırıya geçmesi duygusu söz konusuydu. Ancak Almanya'nın silahlı kuvvetlerinin cesaretine güven duyuluyordu. Ferguson (1999: 149-154) ve Strachan (1-35) gibi Alman liderleri, kumarbazlar gibi saldıran Rusya'ya modernleşme planları olgunlaşmadan doğrudan saldırı riskine giren, hemen Rusya ve Fransa'ya saldırma ihtiyacı ve Britanya'ya saldırmadan önce bekleme ihtiyacı arasında kapana kısılmış gergin ve güvensiz liderler olarak görürler. Ancak Hewitson'un (2004) kanıtları

çoğu Alman lideri diplomatik arabuluculukla sorun yaşamayan, savaşı ulusal büyümenin verili tarzı olarak gören ve Alman ordusunun zafer elde edeceğine güvenen şekilde gösterir. Hangisi baskın duygu olursa olsun, şimdi savaşma isteğini paylaştılar.

Bu üç rejim despotikti; en fazla Rusya, en az Almanya. Üç hanedanlık ve maiyetleri kendi yönetim tarzlarına uyumlu olmayan bir modernizmden korkuyorlardı. Savaş iktidarlarını uzatabilirdi; sonuçta savaşıp zaferi kazanmayacaklarsa hanedanların anlamı neydi? Savaş her zaman hanedan zaferinin, açık araçsal olmayan bir hedefin yolunu döşemişti. Almanların tek özelliği militarizminin, liderlerine saldırganlık konusunda daha fazla güven vererek, yakın zamanda oldukça başarılı olmuş olmasıydı. Bu riskliydi, ancak işleyebilirdi. Diğer iki seçkin grubu için bu, ideolojik çılgınlıktı. Kapitalist ve demokratik moderniteden rahatsız bu eski rejimler iyi bildikleri şeye tutunmaya karar verdiler: militarizme. Habsburg, Romanov ya da Alman hükümetlerine sanayiciler, finansçılar ve diğer siviller hâkim olsalardı, bunların savaşa gitmesi pek olası değildi. Rusya askeri bir modernleşme programının ortasındaydı; Avusturya Macaristan büyük bir savaş yapacak durumda değildi ve Alman ekonomik genişleme oranı diğer on yıl ya da civarında Almanya'nın Avrupa'ya hâkim olacağı ve yerini barışçıl bir şekilde güvence altına alacağı anlamına geliyordu. Ancak geniş tabanlı sivil seçkinler bu üç rejimde başta değildi. Büyük oranda pasif kalan ve kendi adlarına neyin tehdit edildiğin pek bilgisine sahip olmayan halklar da öyle.

Demokrasi bir farklılık yarattı mı? Fransa eril bir seçim demokrasisiydi. Britanya da esasen öyleydi ve bunlar saldırgan değillerdi. Ancak demokrasi hâlâ oldukça zayıftı. İşçilerin kentleştiği, sanayileştiği, "kitleselleştiği" yerler dışında çoğu insan kendi "üstün"lerine boyun eğiyordu ve politik olarak, özellikle dış politikada oldukça pasiflerdi. Her koşulda demokrasinin Britanya ve Fransa'da bu farkın altında yatıp yatmadığını söylemek, bunlar hâlihazırda sahip oldukları imparatorluktan tatmin olmuş, doymuş imparatorluklar olduğundan zordur. Her ikisi de savaşı önlemek için daha cesur ve daha eşgüdümlü bir diplomasi yürütmedikleri için suçlanabilirler. Ancak demokrasi Britanya başarısızlığına, Liberal liderler partilerindeki güçlü pasifizm çizgisine teslim oldukları ve halkta baskın savaş karşıtı duygunun bu olduğuna inandıkları için katkıda bulundu. Bunlar küçük Belçika'ya saldırı olana kadar beklemeyi tercih ettiler. Daha cesur liderler içeride siyasal kurşunlara hedef olurlardı. Emperyal güçlerini korumak için dahi olsa Belçika ve Fransa'daki konumlarını Almanya'ya daha önce açık etmelilerdi. Alternatif olarak Almanya'nın ekonomik gücüyle orantılı bir jeopolitik güce sahip olma arzusuna daha anlayışlı yaklaşabilirlerdi. Ferguson (1999: 168-173) bu aşamada Almanya'nın kıta üzerinde, Britanya iktidarını büyük oranda tehdit etmeyen sınırlı savaş hedefleri-

ne sahip olduğu gözleminde bulunmuştur.[3] Savaş hedeflerini daha sonra, savaş başladıktan oldukça sonra genişletti. Britanya Fransa'nın gerilediğini ve Avrupa kıtasının batı yarısında Almanya'nın artık hâkim güç olacağını kabul edemez miydi? Britanya bununla yaşayamaz mıydı?

Fransa Cumhurbaşkanı Poincaré zor bir durumda olduğundan tereddüt etti. Alman saldırganlığından korktuğundan, görevde kaldığı yıllarını Fransız ordusunu güçlendirerek ve Britanya ile Rusya ittifaklarını sağlamlaştırarak geçirmişti. Bu generallerini Belçika içine muhtemel önleyici saldırılarda bulunmaktan alıkoymayı kapsadı. Bunlar askeri açıdan anlamlıydı; çünkü Fransa sahada daha büyük bir orduya sahipken Almanya yedek güçleri çağırmak için zaman harcamak zorundaydı. Ancak bu plan Britanyalılara uygun gelmedi ve rafa kaldırıldı. Ancak esas başarısızlığı Rusları sınırlandıramadığı Temmuz krizi sırasında Rusya'daydı. Aslında dışişleri bakanı Viviani'nin tavsiyesi hilafına koşulsuz bir sadakat sözü verdi. Daha iyisini yapabilirdi; ancak Britanya ve Fransız rejimlerinin sorumluluğu daha azdı. Ağustos'ta Fransa işgal edildiği için savaşmak zorunda kaldı; bunun üzerinde genel bir uzlaşı vardı. Britanya, devlet adamlarının Belçika limanlarındaki Alman savaş gemilerini kabul edilemez görmesi nedeniyle savaştı; halk bunu büyük oranda kabul etti. Her iki ülkenin de küresel imparatorlukları vardı; ancak anayurtları artık kırılgan görünmekteydi.

Diğer çevre devletler daha araçsal bir şekilde dâhil oldular. Osmanlı İmparatorluğu İttifak Devletlerine 1914'te katıldı; çünkü Almanya ona daha fazla yardım sundu ve Rusya en tehdit edici düşmanıydı. Japonya İtilaf Devletlerine 1914'te katıldı; çünkü yakındaki Alman sömürgelerini kolayca ele geçirebilirdi. Avusturya toprakları rüşvetiyle İtalya Üçlü İttifak'ı terk ederek 1915'te İtilaf Devletlerine katıldı. Bunlar -kendi taraflarının kazanması koşuluyla!- oldukça maddeci güdülerdi. Küçük Balkan devletleri her iki tarafa da meyletti ve ABD ve Çin geç bir tarihte 1917'de oldukça karmaşık güdülerle İtilaf Devletlerine katıldılar.

Bütün bu çeşitlilik boyunca tek bir akıldışılık çoğu savaşta olduğu gibi göze çarpmaktadır. Neredeyse savaşa giren bütün devletler zafer güveni estirirler; ancak kazananlar kadar kaybedenler varken bu nasıl mümkün olabilir? Bu savaşın aynı zamanda muazzam maliyetler getirmesi olasıydı ve hakiki kazananlar çok az sayıda olabilirdi. Sonuçta sadece Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın gösterdikleri (görece az) çabaya değen "iyi" savaşlar yaşadıkları söylenebilir. Diğer yerlerdeki aşırı güven liderlerin (ve daha sonra göreceğimiz üzere halkların) kendi ulusal kafeslerinde yalıtılmışlığı ile ilgilidir.

---

[3] Ferguson'u 2. Bölümde Britanya İmparatorluğu üzerinde görüşleri nedeniyle eleştirmekle birlikte mükemmel I. Dünya Savaşı kitabını tekrar tekrar ve olumlu bir şekilde alıntılamak benim için mutluluk.

Burada savaş için, büyük oranda düşmanın aynı coşkusundan habersiz, kolektif bir coşku damıttılar.

Savaş ilan edildiğinde askeri iktidar başa geçti. Savaş, Avrupa'nın dış çeperlerinde, Doğu Cephesi'nde, Balkanlarda ve Rusya ve Türkiye arasında Kafkasya cephesinde sertleşerek yayıldı. Ana unsurlar sömürgelere sahip olduğundan bu aynı zamanda, savaşın sömürgelere dağılmasıyla, emperyal güçler arası bir savaş haline geldi. Savaş yarı küreseldi. Britanya ve Fransa sömürgelerinden ve dominyonlarından önemli kaynaklara bel bağladı. Dünyada en büyük gönüllü güç olan -yüzde 60'ı Pencaplı- Britanya'nın Hint ordusu 1.2 milyon kişi barındırıyordu. Britanya'nın beyaz dominyonları savaşa başka bir 1.2 milyon erkek temin etti. İki milyon Afrikalı, Avrupalı güçler için savaştı ya da onlar için çalıştı ve (savaş sonundaki salgın hastalıklardaki ölü sayısını dikkate almazsak) bunların en az 250 bini Afrika'da öldü. Savaş, devasa lojistik zorluklar nedeniyle küçük ölçekli olsa da Liberya, Etiyopya ve İspanya ve İtalya'nın küçük sömürgeleri dışında bütün Afrika'ya yayıldı. Bir Hint müfrezesi Batı Cephesi'nde Britanya birliklerini desteklemek için bütün dünyada dolandı ve toplamda 600 bin erkeği aşan Afrikalı ve diğer sömürge birlikleri büyük Fransız kayıplarının yerini aldı. Fransız General Mangin, Senegal birlikleri için ırkçı saygı duymasıyla bilinmekteydi: Fransızlara nazaran acıya daha dayanıklı olduklarını düşünüyordu. Şaşırtıcı bir şekilde Japonlar Almanlarla Mikronezya'da savaştı ve Avustralya ve Yeni Zelandalılar Türklere karşı Karadeniz'in girişinde savaştılar. Almanlar buna Dünya Savaşı dediler ve savaş yarı yarıya bu nitelemeyi hak etmektedir; Britanya ve Fransızlar buna Büyük Savaş dediler ve kesinlikle öyleydi. Bugün -her ne kadar çok az kişi önceden böyle düşündüyse ve savaşın kendisi Avrupa uygarlığının korkunç bir parçalanmasıysa da- savaş daha az parçalanmış, daha evrensel bir küreselleşme sürecine giden yolda ölümcül bir istasyon olarak görülebilir.

Savaş Avrupa'da başladı ve sömürgelerde değil orada yoğunlaştı. Bu nedenle, esasen küresel olmaktan çok Avrupa savaşıydı. Britanyalılar Falkland Adaları'nda 1914 Aralık'ında deniz savaşını kazandıktan sonra, Britanya ve Almanya'nın dünya filosu denilen güçleri büyük oranda Kuzey Atlantik ve bitişiğindeki deniz yollarına sıkıştı. Savaş Avrupa'da, özellikle Habsburglar, Romanovlar, Osmanlılar, Sırbistan ve Belçika, daha düşük oranda Fransa için "ölüm-kalım" meselesiydi ve Britonlar ile Almanlar dahi kendilerini varlıklarına tehdit konusunda ikna ettiler. Daha Büyük Güçler, herhangi birinin geri durmasını engelleyen güvenlik ve onurun ikili ideolojik anlayışı süzgecinden geçirilmiş jeopolitik statü için savaştılar. Eğer anlamlı tek savaşın yüksek bir maddi ya da stratejik kazanç ihtimali gözetilen savaş olduğu kabul edilirse, bu mantıklı bir savaş değildi. Çok az savaş öyledir.

Savaşın çok maddeci olmaması, bunun temelde kapitalizmle ilgili olmadığı anlamına gelmektedir. Güçlerin hiçbiri kapitalizmi tehdit etmedi ve peşi-

nen savaş kışkırtıcılığı yapan az sayıda kapitalist mevcuttu. Dünya sistemi kuramcıları savaşın hegemonyaya -gerileyen Britanya'dan dünya sistemindeki hegemonyayı almaya uğraşan yükselen Almanya'ya- ilişkin olduğunu söylemektedir. O zaman itibarıyla, 7. Bölüm'de göreceğimiz üzere rezerv parası olarak sterlinin rolü, ancak Bundesbank ve diğer merkez bankalarının aktif işbirliğiyle mümkündü. Britanya-Almanya ticareti ayrıca artıyordu ve ekonomileri birbirlerine daha bağımlı hale geliyordu. Aslında genel olarak 19. yüzyıl Atlantik ekonomisi savaştan önceki on yıllarda büyük oranda genişledi. Bu ayrıca uluslararası ticaretin küresel hâsılaya oranının 1990'lar öncesindeki en yüksek düzeyine yükseldiği dönemdi (Chase-Dunn vd. 2000). Büyümenin çoğu özellikle yatırım örüntülerine bakıldığında büyük oranda ulusaşan bir nitelikteydi. Ekonomi oldukça işbirlikçi şekillerde küreselleşiyordu. Dahası Britanya tam anlamıyla hiç hegemon olmadı ve Alman liderler hegemon olmayı istemediler. Sadece Britanya, Fransa ve Rusya'yı zayıflatmak ve çok kutuplu bir sistemde haklı yerlerini almayı istediler. Diğer güçler elbette, geçen sekiz yüzyılın herhangi birisinde yapacak oldukları üzere buna karşı geldi. Ekonomik ve askeri güç farklı yollarda gidiyordu. Birincisi artan oranda işbirlikçiydi, ikincisi açık bir şekilde ekonomiye büyük zarar verecek şekilde savaşa doğru yol alırken parçalı bir nitelik arz ediyordu.

Kapitalistlerin ana meşguliyeti kâr elde etmek, tercihen riskli değil güvenli kâr yapmaktır. Kapitalistler, hassas bir ilgi gösterseler ve kâr oranına ilişkin -vergilendirme, sübvansiyonlar, ücret oranları, sendikalar ve benzer yerel meselelerde- yoğun bir şekilde lobi faaliyeti yürütseler de, nadiren kendilerini dış politikaya dâhil eder. Kendi adlarına siyasetçiler iktidarda kalmaya çalışır ve normalde ulusal kapitalist ekonominin sağlığının bunun için temel oluşturduğunu fark ederler. Böylece devletler ve kapitalistler arasında çıkarların uyuşmasını, solcu hükümetler endişe yaratacak olsa da, görmeyi bekleyebiliriz. Bu karşılıklılık temelinde "kapitalist rasyonalite" (Zeitlin, 1980: 25) barındıran modern devletlerin genel olarak kapitalistlerin çıkarlarının peşinde olduğunu iddia eden ve hatta solcu hükümetler için de bunun böyle olacağını belirten (Offe ve Ronge, 1974; Block, 1987, Zeitlin, 1980) işlevsel bir Marksist devlet kuramı oluşmuştur. Ekonomik meselelerde özellikle yerel olanlarda siyasal karar almanın billurlaşmasına ilişkin ampirik iddialarında geçerlilik payı olduğunu teslim etsem de, bu işlevselciliği reddediyorum. II. Cildin 3. Bölümü'nde ileri sürdüğüm üzere devletler farklı seçmenlerin baskısıyla farklı siyasa alanlarında farklı biçimlerde billurlaşan çok biçimli bir niteliktedirler. Kapitalistler genellikle din, ahlak, cinsiyet ya da aile konularında, terörizme ya da (hepsi olmasa da) çoğu savaşa ilişkin ilgi göstermezler ve devlet bu meselelerde nadiren kapitalist rasyonalite içerir. Bu nedenle, 1914'te bütün ülkelerde işverenlerin çoğu savaş istememiş olsa da, ne barış için lobi

yürüttüler ne de savaşın getirdiği yukarıda anlatılan diplomatik ve askeri karmaşıklığı takip ettiler.

Ferguson (1999: 33) "savaşın kökenlerine ilişkin Marksist yorum tarihin çöp kutusuna gönderilebilir" yazarken haklıdır. Savaş kâr ya da ücretler hakkında değildi; çünkü barış her ikisi için de daha iyiydi ve iyi olduğu mütalaa ediliyordu. Yine de hegemonya söz konusuysa savaş bunun peşinden gitmek için akıldışı bir yoldu. Aslında savaş kapitalizme karşı devrimleri doğuracaktı ve birçok kişi peşinen bundan şüphelenmişti. Dünya borsalarının doğruladığı üzere kapitalistler yaklaşan fırtınayı mutlulukla karşılamadı. Temmuzun son haftasına, Sırbistan'a Avusturya ültimatomunun sonrasına kadar hisse senedi fiyatları düşmeye başlamadı; savaş başladığında piyasalar çöküşü engellemek için kapatılmak zorunda kaldı (Ferguson, 2006: 84-91). Elbette savaşa bulaştıklarında kapitalistler buradan nasıl para kazanacaklarını düşündüler: kapitalistler herhangi bir şeyden para kazanabilirler. Almanya Belçika ve Fransa'nın kaynak zengini kısımlarında ve Britanya ile Fransız sömürgelerinde toprak taleplerinde bulununca, Alman ağır sanayicileri hevesle bu taleplere sarıldı. Ancak ne sanayi ne de sermaye savaşı başlattı. Savaş, pek mantıklı olmayan jeopolitik gerekçeleri kullanan, ideolojinin biçimlendirdiği, statü takıntılı devlet adamları tarafından başlatıldı.

Ne de halklar ya da bunların varsayılan milliyetçilikleri savaşı başlattı. O zaman itibarıyla çoğu insanın rutin, sıradan kendi milliyet anlayışı bulunsa da pek azı saldırgan milliyetçiydi ve çoğu kendi üstünlerinin söylediklerine inandı. Milliyetçilik sorun değildi. Örgütlü emek, çoğu köylü ve hatta orta sınıfın çoğu savaş kışkırtıcısı değildi (İkinci ciltte ulus-devletçi olarak etiketlediğim orta sınıf kesimi hariç). Savaş yanlısı gösterileri düzenleyen milliyetçi ve emperyalist baskı gruplarını daha büyük savaş karşıtı gösteriler geride bırakıyordu. Ancak halklar büyük oranda karar alma sürecinin dışındaydı. Bu, her ne kadar en bilgili ve gelecek olan hakkında vehme kapılmaya eğilimli olmaları gerekse de, siyasal ve askeri seçkinler tarafından kararı verilen bir savaştı. Bu bağlamda, bu güçlerin herhangi birinin (dönemlerindeki seçmen sınırlamalarından oldukça ayrı bir anlamda) demokrasi olup olmadığı belirsizdir; çünkü bir yüzyıl boyunca en önemli ve en yıkıcı siyasal kararlar kitlelere herhangi bir şekilde danışılarak alınmamıştır. Bu dış politika alanında "demokrasiler" için tamamen normaldir.

Ancak ilan edildiğinde savaş -neredeyse diğer bütün modern savaşlar gibi- sınıflar nezdinde ve siyasal yelpazede oldukça geniş bir destek buldu (Strachan, 2001: Bölüm 2, Audoin-Rouzeau ve Becker, 2002: Bölüm 4). Devlet adamları iyi yerleşmiş ulusal kimlikler ve hiyerarşik bağlılıkların tellerini hafif bir şekilde çekebildiler. İkinci cildimde, bunların, iktidar altyapılarının devletler boyunca kademeli genişlemesi ile kurulduğunu ileri sürdüm. Ekonomiler, çalışma koşulları, sağlık, eğitim altyapıları ve askere alma artan oranda devlet

tarafından düzenleniyordu. İnsanlar sınırları belirlenmiş bir toplumsal karşılıklı etkileşim ağı olarak ulus-devletin içine olgusal olarak alındılar. Bu durum, Billig'in "banal milliyetçilik" terimiyle yerinde bir şekilde tanımlanmış bir ölçüde gizil ulusal kimlik düşüncesine yol açtı. Bu durum, Billig'in ulusal kimliğin gündelik yaşam sembollerinde "bayrak"laştırılması olarak adlandırdığının aralıklarla yenilediği güvenli bir ulusal kimlik barındırmaktaydı. Bayrak binalardan sarkıtılmışçasınaydı, o kadar ateşli bir şekilde sallanmıyordu; dil, mutfak, müzik ve ayırt edici tabiat ulusal kimliği çağrıştırıyordu. Ancak bugünün duygularını geriye yansıtmamak konusunda dikkatli olmalıyız. Bu duyguların çoğu 1914'te hiyerarşik olmaya devam eden toplumsal yapıların süzgecinden geçti. İnsanlar yerel eşrafa, genç erkekler yaşlılara ve kendi üstlerine, kadınlar erkeklere boyun eğdi. Kadınlar, "erkek olma" ve askere yazılma uyarısında bulunan -ve bunu yapmayanlara korkaklık sembolü olarak beyaz tüy tutuşturan- kadınların sayıca geride bıraktığı bazı radikal feministler haricinde sadık bir şekilde savaşı desteklediler. Bütün önemli karar alıcıların erkek olmasına karşın, bunların yarısı kadın olsa da, bu dönemde fazla bir değişiklik olmayabilirdi. Sıradan halkın üstünde, çoğunluğu hâlâ hiyerarşik hami-himaye edilen ağlarından ibaret siyasal partiler yer alıyordu. Bunlar yarı vatandaş yarı tebaaydı.

Bu sıradan, ancak hiyerarşik milliyetçilik kısaca "gözde" hale geldi. Bu bağlamda coşkulu ve ulusal davanın ve muhtemel sonucun adilliğine güven duyan, savaşmaya istekli anlamına geliyordu. Bazı devlet adamları savaşın başlangıcında -Britanya Dışişleri Bakanı Gery'in ünlü sözünde olduğu gibi "Bütün Avrupa'da ışıklar sönüyor"- kederli olsa da, popüler basında ya da sokak gösterilerinde savaş başladıktan sonra korku ifadesi çok bulunmuyordu. Ulus devletlerinde yalıtılmış, bayrağın etrafında kısa toparlanmayı deneyimleyen çoğu insan şaşırtıcı bir şekilde bunu, diğerlerinin barbarlığına karşı kendi uygarlık versiyonlarını savunmak adına yapılan bir savunma savaşı olarak algıladı. Tanrı'ya inananlar, onun kendi yanlarında olduğunu düşündüler. Okudukları macera kitaplarındaki gibi kolay olacağını düşündüler. Bu nedenle neşeyle, akıldışı bir şekilde savaşı çabucak kazanmayı umdular. Birlikler evi "Noel'de döneceğiz!" diyerek terk ettiler.

Sonradan değerlendirmenin faydalarına sahibiz. Noel'de dönenlerin -ölüler arazide gömüldüğü için- sadece sakatlar ve iş göremez hale gelenler olduğunu biliyoruz. Savaş boyunca 60 milyondan biraz fazla sayıda erkek silahlı kuvvetler için harekete geçirildi. Savaşta ölenlerin sayısı 9.2 milyona ulaştı. 15 milyondan fazlası sakatlandı ve neredeyse 8 milyon savaş esiri ya da kayıp olarak kayda geçti. Kaybolanların çoğu, kalıntıları teşhis edilemeyecek kadar parçalanmış erkeklerdi: bu durum ülkelerini savunurken ölen Fransız erkeklerinin yarısından fazlası için geçerliydi. Bütün birliklerin yarısından fazlası, bu nedenle "zayiat" olarak adlandırıldı. Küçük Balkan ülkeleri en yük-

sek oranda öldürülen askerlere sahipti: Sırbistan askerlerinin yüzde 37'sini kaybetti. Alman, Avusturyalı, Rus ve Fransız birliklerin yüzde 15 ile 20'si, Britanya İmparatorluğu, İtalya ve Osmanlı birliklerinin yüzde 10 ila 15'i öldü. Piyade kayıpları en üst düzeydeydi; çünkü çoğu önde hizmet vermekteydi. Fransızlar piyade subayların üçte birini, erlerin dörtte birini kaybettiler. Her gün 900 Fransız askeri ve 1300 Alman öldü ve vahşet dört yıl devam etti. I. Dünya Savaşı muhtemelen savaşanların hayatları açısından en fazla bedeli olan, üzerinde savaşılan bölge açısından en yıkıcı ve silahların en fazla israf edildiği savaştı. Toplanan tedariğin o tarihe kadar en büyük lojistik organizasyonunu gereksinen, o tarihe kadar hareket halindeki en büyük ordular arasında gerçekleşti.

Askeri iktidarın kendi teknikleri, toplumsal örgütlenmesi ve gelişme mantığı mevcuttur; ancak bu başka bir mantığa benzemez; çünkü savaşta hiçbir şey kaçınılmaz değildir. Askeri iktidar içkin olarak olumsal bir yola sahiptir. Batı Cephesi'nde işler plana göre gitseydi, Almanya savaşı kısa sürede kazanabilirdi ve gerçekten böyle olabilirdi. Alman liderler hesaplarını kısa bir savaş üzerine yaptılar ve saldırının savunmaya karşı galip geleceğini beklediler. Öyle olmadı, savunma galip geldi. Milyonlarca erkek garlara verimli olacak şekilde dağıtılabildiler; ancak daha ileri gitmek topçu bombardımanı altında tıkalı yollarda kamyonların arkasında yavaşça ilerleyen erkekler ve atlara gereksinim duydu. Tedarik ve eşgüdüm sorunları Almanları bitirdi. Belçikalılar demiryollarını parçaladılar, Kuzey Fransa'da yeterince yol yoktu ve Alman kamyonları bozulmaya devam ettiler. Dikkate değer şekilde Kluck'un 1. Alman Ordusu kitlesel olarak Marne'a plan uyarınca Ağustos'ta varmayı başardı. Günde 2 milyon sterlin saman gereksinen 84 bin atın eşliğinde 3 hafta boyunca her gün 14.4 mil[4] hareket ettiler: dikkate değer bir askeri beceri. Ancak yorgun ve yeterince top olmadan, Fransız güçlerini alt edemeyecek durumda vardılar. Takip eden ay Marne nehrinde Joffre'nin Fransız güçleri tarafından tekrar ve tekrar geri püskürtüldüler: 250 bin zayiatla. Bu durum, Almanya için kitlesel bir katliamdı. Bu Britanyalılara güçlerini Fransa'ya taşımak için gereken zamanı verdi. İki taraf da diğer batı ucu çevrelemeye giriştiğinden denize doğru bir yarış bunu takip etti. Burada belirleyici savaş, İtilaf Devletleri'nin elinde tuttuğu tek büyük Belçika şehri olan Ypres'te Ekim-Kasım'da cereyan etti. Bu karşılaşma Britanya'nın Sefer Gücü'nü büyük oranda yok etse de, aynı zamanda Alman ilerleyişinin kesin sonunu getirdi. Alman miti, savaşı Kindermort ya da orada Alman güçlerinin çoğunu oluşturan rezerv taburlarındaki acemiler nedeniyle çocukların ölümü olarak anımsar. Kısa savaş olasılığı Alman ilerleyişinin Batı Cephesi'nin iki kesiminde durdurulmasıyla ortadan kalkmış oldu.

---

4 1 mil yaklaşık olarak 1609 metredir [ç.n.]

Savaş, Batı Cephesi'nde İsviçre sınırından Kuzey Denizi'ne 475 mil uzanarak, mil başına 10 bin askerle bir öğütücü olarak devam etti. Olgun bir sanayileşme düzeyi Almanlar, Britanyalılar ve Fransızların milyonlarca erkeği bütün yıl boyunca silahaltında, besili, giysili ve ciddi hastalıklar kapmadan (savaş tarihinde bir yenilik) tutabileceği anlamına gelmekteydi. Almanlar sonraki iki yıl boyunca açık bir şekilde üstündüler; ancak onlar dahi, topçular ve makineli tüfeğin hâkimiyetindeki bir savaş alanı teknolojisinin ortasında, daha sonra savunmaya uygun bir bölgeyi nasıl alıp tutacaklarını çözemediler. Toplu piyade gücü ilk yarmayı, çok sayıda hayat pahasına da olsa gerçekleştirebiliyordu. Ancak sonra savunmadakiler demiryollarıyla rezervleri gediğin arkasına saldıranların yürüyebileceğinden daha hızlı bir şekilde getirebiliyorlardı. Daha büyük sayılarla karşı saldırı -yeniden tedarik oranının kendini terse çevirmeye başladığı ilk cephe hattı civarına cepheyi iterek- takip ediyordu. Savaşan bütün büyük taraflar, insanları öldürme bilim ve teknolojisine para döktüler; dikkate değer şekilde kısa zamanda denizaltılar, savaş uçakları, tanklar ve bombaların geliştirilmesiyle ödüllendirildiler. En ölümcül gelişme stratejik iletişim ya da teçhizatı (II. Dünya Savaşı'ndan farklı olarak) hedef almayan ancak düşman piyadesini yok etmeyi hedefleyen top mermisi, esasen şarapnel şeklinde ortaya çıktı. Piyade ateşi misket tüfeği döneminden bu yana muhtemelen en fazla zayiata yol açmıştı. Artık sayı bunun üçte ikisine yükseldi (Collins, 2008: 58).

Bu küçük toprak parçalarının alınması için çok büyük rakamlarda insan hayatının feda edilmesi anlamına geldi. Feldmareşal von Falkenhayn daha önce Kayzer'e barış müzakeresi tavsiyesinde bulunmuştu; ancak Batı Cephesi'nde Alman güçlerinin kumandanı olarak ironik biçimde Şubat 1916'da Verdun'da mümkün olan en fazla sayıda Fransız'ı öldürmek üzere "yıpratma savaşı" olarak adlandırdığının içine çekildi. Fransa'yı bunun müzakere masasına getireceğine inandı. 10 ay sonra yıpratması 550 bin Fransız ve 434 bin Almanın zayiatına yol açtı; ancak Verdun alınamadı, Fransızlar da müzakere masasına taşınamadı. Amansız, kararlı Fransız savunması -"Le Boches ne passeront pas" (Hunlar geçemez) sloganı altında- batıdaki savaş için askeri anahtarı temin etti. Bu durum, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcıyla tam bir tezatlık taşımaktaydı.

Sonra, kısmen Alman kaynaklarını bu bölgeden uzaklaştırmak için üçte ikisi Britanyalı, üçte biri Fransız bir güç 12 millik Somme Nehri şeridine karşı saldırı düzenledi. İtilaf Devletleri aynı anda Doğu Cephesi'nde Galiçya'da ve İtalya'da saldırıya geçti. Beş aylık Somme Savaşı 1.1 milyon zayiatla sonuçlandı. 1 Temmuz'da (ilk gün), Almanlara 3 milyon bomba atmalarına karşın Britanyalılar bir günlük kayıplarının en ağırını yaşadılar: 19 bin ölü dâhil 57 bin asker. Bu aynı zamanda herhangi bir ordunun dünya savaşlarında aldığı en ağır bir günlük kayıptı; muhtemelen (eski Çin yıllıklarında verilen sayılara

inanmayacak olursak) tarihteki herhangi bir savaşta da. Somme Savaşı sonunda Britanyalılar kaybettikleri toprakları aldılar. Üç kilometre ilerlediler, her santimetre başına iki adam gibi bir ölüm oranıyla! Ancak kararlılıklarının daha büyük bir sonucu oldu. Alman yüksek komutanlığı artık "makineler savaşı" adını verdiklerini karada kazanamayacaklarına karar verdiler ve vahim bir kararla denizaltı savaşına yöneldiler

Doğu Cephesi daha fazla açık alanı, daha az siperi ve daha fazla hareketi kapsıyordu. Almanlar güçlerinin üçte birini buraya yerleştirdi ve Rus güçlerine karşı, Rusların Avusturyalılar ve Türklere karşı yaptığı gibi, ilk başta büyük toprak kazanımları elde etti. Ancak burada yerel iletişim sistemleri, eşgüdümlü ilerlemeleri ve topçu saldırılarını zorlaştıracak kadar ilkeldi. Avusturyalılar karşı saldırıda bulunarak Rus topraklarını aldılar. Ölü sayısı doğuda da artmaya devam etti; ancak kesin bir sonuç vardı. Rus güçleri zorlanma karşısında çöktü, devrim patlak verdi ve Bolşevikler anlaşma istedi (bkz. Bölüm 6).

Batı cephesinde yıpratma uzun vadede Almanya'yı desteklemedi. Bakıldığında İttifak Devletleri ekonomik iktidar kaynaklarında giderek niceliksel dezavantajlı konuma düşüyordu. Nüfus, GSYH, donanma gemileri ve birlik sayıları açısından ikiye bir geride idiler. Britanya donanma blokajı nedeniyle dış ticaretten mahkûm bırakılmışlardı ve birliklerine ve sivil nüfuslarına tedarikte bulunma konusunda giderek zorlanıyorlardı. GSMH'leri azalırken, Britanya'nınki artıyordu ve Fransa'nınki 1915'in sonundan itibaren toparlanmaya başladı. Batı Cephesi'nde Almanya daha büyük bir orduyla Fransa ve daha zengin, daha fazla küresel kaynağı olan, daha etkili vergilendirebilen, daha düşük faiz oranlarıyla borçlanan ve Fransız müttefikine tedarikte (özellikle kömür) ve finansal yardımda bulunan Britanya tarafından karşılandı (Broadberry ve Harrison, 2005; Ferguson, 1999: Bölüm 5; Offer, 1989). Bu farklılık açık hale geldiğinde hiçbir yeni muharip İtilaf Devletleri'ndense İttifak Devletleri'yle saf tutmadı. Bir ittifak olarak İttifak Devletleri, İtilaf Devletleri'nden daha zayıftı ve daha fazla zayıflamaya devam etti.

Almanya, en iyi talimli (hepsi düzenli ordu mensubu ya da rezerv güç) askerleri ve yerel koşullara göre esnek kararlar alabilen alt kademe subayları ile dengeleyici bir askeri güce sahipti. Alman ordusu daha yüksek bir oranda cephe önü birlikleriyle daha iyi biçimlenmişti. Neredeyse her daim daha fazla zayiata yol açıyor ve düşmanlarından daha fazla esir alıyordu. Ferguson (1999: 300, 336) Ağustos 1914 ve Haziran 1918 arasında her ay Almanların kendilerinin kaybettiğinden daha fazla İtilaf askerlerini öldürdüğünü ya da esir aldığını belirtir. İtilaf Devletleri'ne bir düşman askeri öldürmenin 36 bin 485 dolara mal olurken, dikkat çekici bir orantısızlıkla bunun İttifak Devletleri'ne sadece 11 bin 345 dolara mal olduğunu tahmin eder. Daha önce Batı Cephesi'nde bir Alman nakavt vuruşu her zaman mümkündü; ancak Fransızlar darbelerle başa çıkabildiler ve Britanyalılar toprak için tasarladıklarından daha fazla bir

taahhüdün arkasında durabildiler. Böylece Fransız ve Britanyalı birliklerin eşgüdümü ve teknolojisi arttıkça bir Alman nakavtı daha az olası hale geldi. Almanlar Batı Cephesi'nde 1918'in başlarında son bir büyük hücuma kalkıştılar ve Britanyalılar belirleyici hareketin geldiği sanısına kapıldılar; ancak bunun altında bütün ekonomik iktidar yavaşça bir Alman zaferini engellemek üzere askeri iktidara karşı gelip geliyordu.

Pat durumuna ayrıca iki en büyük güçten birisinin diğerine nakavt yumruğunu vuramaması da yardımcı oldu: Britanyalılar (Fransızlarla birlikte olmalarına karşın) Alman ordusunu Batı Cephesi'nde yenemedi ve Britanya İmparatorluğu'nun kaynakları kürenin diğer yerlerinde muazzamdı. Birinci Lord Amiral Fisher Britanya donanma blokajını "İngiliz dilini konuşan herkesin federasyonu"nun bir parçası olarak gördü. Offer (1989) buna katılır: "Britanya güvenliğinin gerçek varlığı İngilizce konuşan dünyanın bağları ve kaynaklarıydı". Bu durum, Britanya'nın sömürge birliklerinin çoğunun İngilizce konuşamaması dışında doğruydu. Sömürgeler ve beyaz Dominyonlar neredeyse Britanya'nın ekonomik kaynaklarını ikiye katladı ve askeri insan gücüne başka bir yüzde 50 oranında katkıda bulundu.

Britanya'nın keskin ucu Kraliyet Donanması idi. Mayıs 1916'da Jutland Savaşı'nda Kuzey Denizi'ne doğru kuşatmada iyi iş çıkarmasına karşın, Alman Yüksek Deniz Filosu savaşın geri kalanında üslerine doğru geri çekildi. Aslında Belçika limanlarında Alman gemileri Britanya kâbuslarındaki gibi bulunmaktaydı; ancak buraya Dover Devriyesi tarafından sıkıştırılmışlardı ve Almanya kıtadan uzaklaşamadı. Denizaltı savaşı, zayıf donanma gücüne karşı etkili bir Alman tepkisi ve Britanyalı destroyerleri ve ticaret gemilerini ortadan kaldırma peşinde başka bir Alman kısa savaş kumarıydı; ancak bu savaşta çok etkili değildi ve uzun vadede geri tepti. Bir denizaltının iki seçeneği vardı: bir ticaret gemisini batırmak ya da geçişine izin vermek. Denizaltı geminin kime ait olduğunu ya da kargosunu anlamak için kendi büyük avantajı olan görünmezliği yitirmeden yüzeye çıkamazdı. Bu nedenle, Alman denizaltıları Amerika Birleşik Devletleri dâhil tarafsız ülkelerin gemilerini batırmaya devam etti: riskli bir girişim. Kendi namlarına Britanyalılar Almanya'yı bloke ettiler. Afrika'daki sömürgelerinin çoğunu süpürdüler, nihai olarak 1918'de Osmanlı İmparatorluğu'nu Ortadoğu'da mağlup ettiler ve Alman saldırısını atlatmaları için Batı Cephesi'nde Fransız güçlerine yeterince destek ve yardım verdiler. Ancak bu Britanya kapasitesinin sınırıydı. Kesin bir zafere ulaşmak için Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesine ihtiyaç duydu.

Rus güçleri, Almanya'nın savaşı doğuda kazanması ve bazı birliklerini 1917 sonunda batıya transfer etmesine olanak tanıyarak devrimde dağıldılar. O an itibarıyla Amerikan küresel heveslerinin eşlik ettiği Alman denizaltı savaşı Amerika Birleşik Devletleri'ni savaşın içine çekmişti. Alman saldırıları 1918 baharında güçlendi; ancak genelde olduğu üzere cephe hattını fazla ge-

nişlettiler ve İtilaf güçleri onları geri püskürttüler. Yazın İtilaf Devletleri kazanımlar elde ediyordu ve yeni tank ve uçakları ağır darbeler vuruyordu. 15 Temmuz'dan 5 Ağustos 1918'e kadar Marne üzerindeki son umutsuz Alman taarruzunun başarısızlığı ile gerçek durum anlaşıldı: 1 milyondan fazla Amerikalı (kötü hazırlanmış ve düzgün yönlendirilmemiş de olsalar) Fransa'ya varmıştı. Amerika'nın girişi aynı zamanda müttefiklerine sınırsız finansal kredi işareti vermişti. Woodrow Wilson, ABD'de "Bizi savaşın dışında tuttu" sloganıyla kampanya sürdürmüştü. Bu büyük liberal oldukça açık bir şekilde dışişleri bakanı Lansing'e tarafsızlığın vazgeçilmez olduğunu söyledi; çünkü "Beyaz uygarlığı ve dünyadaki hâkimiyeti büyük oradan bizim bu ülkeyi bir arada tutabilmemize dayanıyor idi. Ancak Avrupa'da hakem olma arzusu ve ülkenin Britanya ile artan bağlarının birleşimi daha sonra savaşa katılmak istemesine yol açtı. Denizaltı savaşı tehlikesini manipüle ederek ülkesini savaşa taşıdı. Alman generaller artık liderlerine savaşa devam edemeyeceklerini söylediler.

Amerika Birleşik Devletleri'nin girişi olmaydı, Almanya muhtemelen savaşmaya devam ederdi ve daha eşit bir barış müzakere edilebilirdi: bu dünya için daha iyi bir sonuç olurdu. ABD'nin savaşta olmasıyla Almanya'nın teslimiyetten başka seçeneği kalmadı. Britanyalılar ve Fransızlar da savaşın daha uzaması kendi üzerlerinde daha fazla Amerikan iktidarına yol açacağından barış yapmaları gerektiğini biliyorlardı. Savaşın iki karşı olgusal olası sonucu vardı. İlk olarak, Almanya Fransa'ya erken nakavt vuruşunda bulunabilir, Britanyalıları Fransa'dan çıkarabilir ve sonra Rusya'ya dönebilirdi. Buradaki başarıyla Britanyalılar muhtemelen anlaşma zeminine gelir ve kıtada Alman hâkimiyetini kabul ederdi. İkincisi Almanya denizaltı savaşına hız vermeseydi, bu durum Amerika'yı savaşın dışında tutabilirdi. Sonra Almanlar, Fransızlar ve Britanyalıların hepsi zaferin mümkün olmadığını anladığında müzakere edilmiş bir barış olurdu. Her iki sonuç da Nazilerin iktidara gelmesini, II. Dünya Savaşı'nı ve yanında başka birçok şeyi engellerdi. Ancak bu karşı olguların hiçbiri gerçekleşmeyince iki blok arasındaki ekonomik güçteki farklılık kesin sonucu belirledi: kısa savaş kumarı başarısız oldu.

Askerler Neden Savaştılar?

Bu seçkinlerin yolunu döşediği bir savaş olabilir; ancak savaşanlar kitlelerdi. Nasıl ve neden askerler ve siviller böyle bir askeri iktidarı sürdürdüler? Savaş en fazla savaşçılara etkide bulundu. Neden, devasa risklerle karşı karşıyayken savaştılar ve savaşmaya devam ettiler?

Bir ölçüde savaş uygarlığında bu rutindi. Ülkeler sürekli savaştılar, bu normaldi ve genç erkekler için emirleri onaylamak ve savaşmaya gitmek normaldi. Bir coşku ve disipline edilmiş rutin bu savaşa başladı. Askeri disipline

alışık talimli rezervler profesyonel orduları kısa zamanda genişletebildiler. Yerleri ilk bir ya da iki yılda, başlangıçtaki milliyetçi savaş coşkusunun ürünü olan gönüllüler tarafından desteklendi. Alman gönüllülerin sayısı 1915'in başında 308 bine yükseldi. Başlangıçta Britanyalılar, fazla rezerv güç olmaksızın, baş edebilecekleri kadar -savaşın ilk 18 ayında kayda değer 2.4 milyon kişi- alarak sadece eğitimsiz gönüllülere yaslandılar. Yüksek işsizlik savaşın başındaki ilk dalgaya yardımcı oldu; ancak en büyük dalga Eylül'de savaşın sadece parkta yürüyüşten ibaret olmadığı açığa çıktığında geldi (A. Gregory, 2003: 79-80). Gönüllülük daha sonra düşüşe geçti ve her yerde askere almalar getirildi. Britanya 1916'da bunu getirerek diğerlerinden geride kaldı. Hiçbir ülke gereken asker sayısını karşılamak için askere almayı dayatmada zorlukla karşılaşmadı. Sadece İrlandalı Katolikler ve Fransız-Kanadalılar gibi bazı azınlık nüfuslar isteksiz göründü. Bu uyum için beş ana gerekçe vardı.

1) Genç erkekler savaşları normal, şerefli, kahramanca ve muzafferane gösteren militarist bir kültürün mazrufu olmuşlardı. Britanyalı okul çocuklarının okudukları hikayeler imparatorluğun ve donanmanın zaferi hakkındaydı ve okuyucunun özdeşleşebileceği kahramanlar zaferle donanmış olarak her zaman hayatta kalmaktaydı. Britanyalı oğlanların yüzde 41'i İzciler ya da Oğlan Birlikleri'ne dâhildi. Britanya Avrupa'nın bütünü gibi askeri eğitime alışıktı.
2) Maceraperest güdüler sıradan işçi ya da orta sınıf yaşamının ağırlığından kaçma arzusu ve genç erkekler arasında macera arayışı biçiminde devreye girdiler. Macerayı ölüm taşıyıcısı olarak tasarlamadılar; çizgi romanlarda ve kitaplarda macera ölüm getirmiyordu.
3) Alınanlar bu savaşın bir meşru kendini müdafaa olduğuna inanarak dâhil oldular. Bu hükümetlerinin, yerel eşrafın ve yaygın medyanın kendilerine söylediği şeydi ve diğer ülkelere dair hiç alternatif bilgi kaynakları yoktu. Diğer ülkeler onlara saldırmıştı ya da onları "boğuyordu" (Alman versiyonu) ve Tanrı onların yanındaydı. Savaş başladıktan sonra, düşmanlarının kıyımlarının gösteriminin de yardımıyla bunu bir barbarlığa karşı uygarlık savunması olarak algıladılar. Almanlar francs tireurs -askerleri savaş dışında öldüren Fransız ve Belçikalı gerillalar- yüzünden öfkeye kapıldılar; daha sonra da açlığa yol açan Britanya blokajından. Belçika ve Fransa'daki Alman kıyımları Fransız ve Britanyalıları öfkeye sürükledi. Her ne kadar askerlerin güvensizlikleri ve propaganda kıyımları abartsa da bazıları gerçekti.
4) Asker toplama yereldi. Gönüllüler yerel birimlerde, örneğin Britanya'da "Pals" taburlarında kaydoldular ve bağlılıkları bildikleri insanlara ve boyun eğdikleri eşrafaydı. Yerel cemaat tarafından onurlandırıldılar ve kısmen finanse edildiler. Askere yazılmak için arkadaş baskısı vazifeden kaçmama uyarısında bulundu. Erkek olmak güçlü bir duygusal itkiydi; özellikle kadınların gözünde kullandıkları beyaz tüyleriyle desteklenerek yansıdığı şekliyle. Bu ulusal olmaktan ziyade yerel bir tahkimdi.

5) Düzenli gelir ilk başta bir etkendi ve savaş kısa zamanda tam istihdam getirdiğinde yoksullar arasında öyle olmaya devam etti (Silbey, 2005: 81, 123; Winter, 1986: 29-33).

Bu güdülerin bazıları milliyetçi terimlerle ifade edilmiş olsa da, içerikleri önceki binyılın çoğunda Avrupa ordularına alınanlar arasında mevcuttu: militarist bir kültür; varsayılan barbar düşmanlar; saygı duyulan eşrafın dayattığı yerel cemaat baskıları, erkeklik; macera, düzenli gelir ve toplumsal hiyerarşilerde teşvik.

Askerler çabucak kazanmayı beklediklerinden başta korku içinde değillerdi. Ancak cepheye geldiklerinde savaş macera hikâyelerindeki gibi değildi. Ölüm nadiren kahramanca kişisel savaşla geldi; daha çok yağmur gibi yağdı. Normalde uzun menzilli topçu ateşiyle geldi. Siperlerde bunun karşısında ya da arkalara yakın bölgelerde neredeyse tamamen tahmin edilemez ölüm ihtimali karşısında sinmek katlanılmazdı. Subaylar bu deneyimin adamlarının çoğunu dengesizleştirdiğine ve askerlerinin sadece yüzde 10'unun "hücum ruhu"na sahip olduğuna ikna olmuşlardı. Öldürmek, topçu bataryalarını dolduranlar dışında yapılması çok zor bir işti (Bourke, 1999: Bölüm 2, 73). Ordular yine de tutunumlarını korudular. Cephede askerlerin yaşam koşullarının mahremiyeti ve paylaştıkları aşırı duygu ve karşılıklı bağımlılık, yoldaşlığı destekledi. Tek başına bir adam ölü bir adamdı; birliği destek grubuydu hatta bazen aile yerine geçti. Yine askeri iktidarın geleneksel ikili örgütlenmesi olan yoldaşlık ve hiyerarşinin birleşimi vardı. Maalesef klasik II. Dünya Savaşı *Amerikan Askeri* çalışmalarına kadar bunun üzerine sistematik bir araştırma yoktu. Bu projenin II. Cildi çoğu Amerikan piyadesinin savaşta birincil motivasyonunun, bir bütün olarak orduya ya da ulusal ideolojiye daha genel herhangi bir toplumsal bağlılıktansa birliklerinde gelişen güçlü duygusal bağlardan türediğini söylediğini açığa çıkardı (Stouffer vd., 1949).[5] Fransız birlikleri arasında oluşan bir miktar milliyetçilik tespit etseler de, bu muhtemelen I. Dünya Savaşı'nda da geçerlidir, der Smith, Audoin-Rouzeau ve Becker (2003: 98-100). Yerel diyalektler iletişimi engellediği için ortak bir "siper argosu" ortaya çıktı. Ordu yemekleri ilk mutfakları bölgesel olan erkeklere ortak bir "Fransız" diyeti dayattı. Fransız askerler savaş ilerledikçe ulusal kültürü daha fazla benimsediler.

İkinci ciltte çizdiğim ulusal kafeslerin yoğunlaşması askerlerin kendilerini dolambaçsız bir şekilde Alman, Fransız, Britanyalı vb. görerek sıradan bir ulusal kimlik sahibi oldukları anlamına geldi. Ancak beyaz olmayan sömürge

---

5 14. Bölüm'de göreceğimiz üzere, bu bütün II. Dünya Savaşı orduları için doğru olmayabilir. Shils ve Janowitz'in (1948) Alman Ordusu üzerine (*Amerikan Askeri* araştırmasından etkilenmiş) benzer sonuçlarına karşın daha yakın dönemli çalışmalar çok sayıda Alman askerinin güçlü bir şekilde Nazi ideolojisiyle motive olduğunu ileri sürmüştür.

birlikleri böyle değildi. Anzaklar despot Britanyalı subaylarla çatışmaları aracılığıyla kendilerinin de Britanyalı olmadıklarını keşfettiler. Hemen hepsi bunun bir savunma savaşı olduğu düşüncesine kapıldı; böylece ulusal kimlik vatanı savunma haline dönüştü.

Bu durum, Fransız askerler için kesinlikle böyleydi. Audoin-Rouzeau ve Becker (2002: Bölüm 5) Fransız askerlerinin barbarlığa karşı uygarlığı savunarak adil bir dava için savaştıklarına inandıklarını ileri sürer. Başka Fransız tarihçiler ideolojik bağlılığın askerlerin siperlerdeki deneyimleriyle ne kadar ilgili olduğundan şüphe ederken kuşkuculardır. Maurin 1916 itibarıyla *poilus*'un ("kıllı olanlar") neden savaştığını unuttuğunu belirtir. Savaştılar çünkü öyle yapmaları gerektiği söylendi ve bu alışık oldukları disipline edici hiyerarşilerle, sınıf, devlet, okul ve Kilise ile uyumluydu (1982: 599-637). Smith vd. (2003: 101-12) daha yerleşik, "sıradan" bir çeşit Fransız vatanseverliği tespit eder. Poilus Fransa'dan Boches'i sürmeleri gerektiğini hissetti ve çoğu, köylü olduklarından bunun yolda her metreye siper kazmakla olabileceğini düşündüler. Toprağın savunulması onlara yabancı değildi. Ayrıca ailelerini, cemaatlerini savunduklarına ve çocukları için "Yeni Fransa" yarattıklarına inandılar. Ayrıca kültürel bir gelenekçilik sergilediler. Boş saatlerinde, "muhafazakâr ve geleneksel ağızlarda kök salmış savaş öncesi davranış" ile ağaç, metal ve başka malzemeleri oydular; bunları kabartma ve heykelciklere dönüştürecek şekiller verdiler. Kurşunlar ve eğrilmiş metal haçlara ve Kutsal Kalp heykellerine ve peyzajlara dönüştü ve aynen popüler gazetelerdeki gibi çıplak resimler yaptılar. Vatanseverlik soyut retorikten ziyade pratikte ve rutinleşmiş otorite tarafından dayatılan disiplinde kendini açığa vurdu.

Britanya birlikleri Maurin'in modeline daha yakındır. Britanya'yı savunmaları yurtdışında savaştıklarından o kadar doğrudan değildi. Britanyalı olma düşünceleri bir ölçüde vatanseverlik barındırdı; ancak ayrıca toplumsal üstlerini onaylamaya alışık oldukları için uyumluydular. Subaylar kendi otoritelerini normal gördüğü ve askerleri küçümsemediği müddetçe subaylara boyun eğdiler (Bond, 2002). Bunlar şimdi katı askeri disiplinle desteklenen hâlâ hiyerarşik olan toplumlardı. Avusturya-Macaristan muhtemelen rejime en az halk desteğine sahipti. 1917 itibarıyla azınlık milliyetlerdeki siyasal olarak bilinçli olanlar zafer durumunda değil yenilgide daha iyi durumda olacaklarını biliyordu; ancak sonuna kadar savaştılar; çünkü öbür türlüsünü yapmak zordu. Bütün hiyerarşiler yerindeydi ve insanlar söyleneni yaptılar; çünkü dünyanın düzeni buydu.

Otorite yapısı açısından bir önemli meşruiyet kaynağı erkeklerden subayların -en azından görünür olan alt kademe subayların- yapmayacağı bir şeyin yapılmasını istememekti. Subaylar örnek olarak liderlik ettiler ve zayiat oranları kendi adamlarından daha fazlaydı. Britanya'da ticari ve bürokratik işlerdeki alt orta sınıf işçilerden daha fazla savaş için yazılma eğilimindeydi. Daha

sağlıklı olduklarından sağlık kontrolünü geçmeleri; böylece cephe hattı görevlerine atanmaları daha olası olduğundan, ölme ihtimalleri daha fazlaydı. Yeni Oxford ve Cambridge öğrencileri, yani alt kademe subay birliklerinin seçkinleri, bazı tertipleri yüzde 50 zayiat oranı veren St. Cyr ve École Normale Superieure mezunları gibi en fazla ölme ihtimali olanlardı (Winter, 1986; Smith vd. 2003: 69). Katliam devam ettikçe bütün ordular subay birliklerini genişletmek zorunda kaldılar ve alt kademeden daha fazla insan terfi aldı. Savaş, yoldaşlık duygusunu besleyerek daha fazla sınıf-düzleyici bir deneyim haline dönüştü. Ana haksızlık kent-kır ayrımındaydı: sınai işçiler özellikle vasıflı işçiler genellikle korunan mesleklerdeydi ve askere alınma ve öldürülme ihtimalleri erkekler dövüşürken, çiftliği işletebilecek aileleri olan köylüler ya da çiftlik çalışanlarından daha azdı. Bu haksızlık işçiler ve köylüler arasında potansiyel savaş sonrası sınıf birliklerinin önünü alarak kırsal alanlarda geniş bir kızgınlığa neden oldu. Bu yollarla potansiyel sınıf huzursuzluğu engellendi. Bütün bunlar daha sonra faşizmi güçlendirecekti.

Doğal olarak askerlerin motivasyonu çeşitliydi. Çoğu başlarını eğmeyi tercih ettiler, azı aşırı vatanseverdi, azı düşmana derinden nefret duydu, bazıları yüksek oktanlı erkeksi maceranın heyecanına kapıldı ve bazıları sadece insanları öldürmeyi sevdi (Ferguson, 199: 357-66; Bourke, 1999). Ancak zafer peşinde olma duygusu siperlerde çok uzun sürmedi. Askerlerin savaş sonrası savaş deneyimleri hakkında konuşma isteksizliği kendi davranışlarının -bazen vahşi, bazen korkakça, çoğunlukla ihtiyatlı- varsayılan savaşçı ideallerle uyumlu olmamasının bilincini de barındırdı. Kesin cevaplar olası değildir; ancak genel olarak şiddet üzerine çalışanlar bölünmüştür: bazıları insanların şiddeti, özellikle öldürmeyi sevmediği ve bu konuda çok başarısız olduklarına inanır (Collins, 2008); diğerleri insanların buna bayıldığına. "Doğal" insan eğilimi ne olursa olsun, toplumlar kitlesel öldürmeleri oldukça kolaylaştıran karmaşık toplumsal örgütlenmeler ve meşruiyet rutinleri geliştirir (Malesevic, 2010) : özellikle geleneksel olarak savaşçı Avrupa'da.

Coşkudan çok feragat baskındı. Ölüm ya da sakatlanma büyük risklerdi; Fransız askerlerinin yarısından fazlası iki ya da daha fazla sefer yaralandı. Çoğu asker aralıklarla korkuya kapıldı ve kalıcı olarak duygusal hasar gördü. Psikiyatrik ilaçlar tam gelişmemiş olsa ve acı çeken askerlere gerçek teşhis konulmasa da alkol ve tütün yardımcıydı. Britanya ve Amerikalılar "bomba şoku"nun farkına vardılar, Fransızlar ise *commotion* (travma) ve *obusite*'nin (Audoin-Rouzeau ve Becker, 2002: 25); ancak askeri otoriteler ve tıp otoriteleri genellikle bunların görevden kaçmanın bahanesi olduğunu varsaydılar. II. Dünya Savaşı'nda "savaş yorgunluğu"nun çoğu Amerikan askerini 140-180 gün sonrasında etkisiz kıldığı düşünülmüştü ve her 10 Amerikan askerinden biri ruhsal rahatsızlıklar nedeniyle tedavi görmüştü. Büyük Savaş'ta askerler çok daha uzun süreler boyunca kesintisiz vazifedeydiler. Keegan bu savaşın

askerler arasında onu geçtiklerinde yeni saldırılara istekli girişmeyecekleri bir psikolojik eşik ortaya çıkardığını ve yeni gelen ve bu nedenle mevzuyu sona taşıyacak Amerikalılar hariç bütün büyük orduların bu eşiğe 1918 yazı itibarıyla ulaştığını söylemektedir (1978: 335; 1999: 331, 338, 348-50, 401). Milliyetçilik ya da vatanseverlik gösterileri böyle bir ortamda çekici değildi ve askerler tarafından istenmiyordu.

Ziemann'ın (2007) incelediği kırsal Bavyeralıların çoğu oldukça sakin bölgelerde vazifedeydi. Mektupları onları milliyetçi değil 1917'den itibaren barışı destekleyen isteksiz savaşçılar olarak gösterir. Sınıf bilinci son derece güçlüydü; çünkü askerler subayları saldırgan, kendini beğenmiş Prusyalılar olarak görmekteydi. Mevsimin gerektirdiği zamanlarda çiftliklerine dönmeleri için ayrıcalıklı izinlerin hafiflettiği katı bir disiplinle yerlerinde tutuluyorlardı.

Siperlerin korkunçluğuna karşın disiplin ve yoldaşlık emirlere uymak anlamına geliyordu. Teslim olmak tehlikeliydi; çünkü düşman tepkisi tahmin edilemezdi. Savaşın ortasında silahlarını bırakan çok sayıda asker arkadaşlarının ölümüne öfkeyle dolmuş ya da tarafsız bölgeden geçerek tutsağa eşlik etmenin çok tehlikeli olduğu korkusunu duyan uzmanlaşmış "siper-temizleyiciler" tarafından öldürülmüştü (Audoin-Rouzeau ve Becker, 2002: 40). Teslim olmak daha fazla sayıda kişiyken daha güvenliydi ve bu sadece savaşın sonunda gerçekleşti. Ruslar 1917'de kitlesel olarak teslim oluyorlardı ve 1918 Ağustos'undan itibaren Batı Cephesi'nde teslim olan Almanlar neredeyse dört katına çıktı (Ferguson, 2006: 131).

Kaçmak da riskliydi: yakalanabilir ve hemen öldürülebilirdiniz. Fransız kaçakların oranı sadece yüzde 1'di (Maurin, 1982: 522). Oran Rusya ve İtalya'da daha fazlaydı; ancak yüksek komuta tarafından sorun olarak görülmedi (Widman, 1980: 203-45; Ferro, 1972). Muhtemelen en yüksek oran otoritelerin bunları yakalayacak altyapıdan yoksun olduğu Osmanlı ordularındaydı. Türk ve Kürt askerler yuvalarının yakınına mevzilenmişlerse ortadan kaybolabilirdi; ancak cephede hayatta kalmanın yolunun kaçmaktansa komuta yapısının içinde kalmaktan geçtiği düşünülüyordu. Cephe önü birliklerine gıda, alkol ve tütün sivillerden daha fazla tedarik ediliyordu. 1917-1918 kışında Britanya askerlerinin kitlesel buluşmaları, askerler hayatlarını ülkeleri için riske atsa da arkada bıraktıkları eş ve çocuklarının düzgün besin alamamasını protesto etti. Subaylar giderek askerler dinlenir, boş zaman bulur ve izne gidebilirse morallerinin daha yüksek olduğunu fark ettiler. Güvenli maddi alışkanlıklar çoğu orduda gelişen birliğe sadakat duygusunu pekiştirdi. Bu askeri sarmalayan mümkün tek koruyucu çevreydi (Keegan, 1978: 274-8, 314-7). Bu iyi besili hayvanların içeride dışarıdan daha iyi hissettiği ve her durumda dışarıda uzağı pek göremedikleri (ulus-devlet için kullandığım kafesleme metaforunun sadece sınırlanmış bir eğilim olduğunu fark etmemi sağlayan) gerçek bir kafesti. Maurin'in Fransız veteranları geriden getirilen gazetelerde okudukları-

nın ötesinde savaşın genel gidişatına dair neredeyse hiçbir şey bilmediklerini söylemektedir (1982: 581-97). Middlebrook'un (1972) Somme'da çarpışan Britanyalı kıdemliler her yöne doğru sadece birkaç metre görebiliyorlardı ve tanıklıkları kaotik, kavranamaz bir savaş anlamına gelmektedir. Cepheye yeni gelenler, geride yurtlarında çok daha yoğun propaganda olduğundan daha bilgili ve milliyetçilerdi. Askerlerin iletişimi ve lojistikleri komuta zinciri tarafından denetleniyordu. Kendinden bir ideolojik bağlılıktansa, bu durum, çoğu askerin sonuna kadar savaşma nedenidir.

Bu nedenle, en azından savaşın son haftalarına kadar az sayıda isyan görüldü. Britanya, Almanya, Osmanlı ve Amerikan ordularında neredeyse hiç isyan yoktu. Britanya ordusundaki en ciddi olay Pas de Calais'deki Etaples'da cephe gerisindeydi; generallere değil kötü davranan askeri polis ve resmi görevde olmayan subaylara (RGOS) karşıydı. Avustralya birlikleri, bazı protestoları Britanyalı subaylar tarafından isyan olarak tanımlansa da, kendi haklarını aradılar. Sadece 346 ceza infaz edildiyse de 3 binden biraz daha fazla sayıda Britanya askeri kaçma, korkaklık, isyan ve başka suçlar nedeniyle ölüm cezasına çarptırıldı. Ancak bu sayı -İtalyanlar iki katı askeri vurmuş olsa da- Fransız infazlarının toplamından daha fazlaydı ve Almanya için olan sayının yedi katıydı. Hepsi de orduların büyüklüğü dikkate alındığında küçük rakamlardı.

Daha ziyade ciddi görünenler Haziran-Aralık 1917'deki Fransız isyanlarıydı. Kayda değer dikkat topladılar ve William Faulkner'in güçlü alegorik romanı *Bir Fabl*'a (1954; bilimsel çalışmalar için bkz. Redroncini, 1967, Smith vd. 2003: 117-31) zemin oluşturdular. 25 bin ile 40 bin arasında asker, cephede bir kısım boyunca dalgalanan bir hareket içinde Mareşal Nivelle'in saldırgan piyade stratejisini uygulama emirlerini reddettiler. Nivelle, Nisan 1917'de dar bir koridorda sıkı bir topçu yoğunlaşması, piyade yüklendiğinde önlenemez bir yarma ile sonuçlanması amaçlanan o kötü ün sahibi Chemin de Dames'ı başlatmıştı. Gerçekte yıkıcı Fransız kayıplarına yol açmıştı. Bu yüzden, haftalar boyunca poilus, daha iyi yemek, barınak ve (teslimiyet değil) barış talep ederek, Alman hatlarına yüklenmeyi reddetti. Subaylarına saldırmadılar, düşmana toprak vermediler ve Almanlar saldırırsa karşılık vereceklerini söylediler. Görünürde etkilenen birliklerde herhangi bir devrimci propaganda yoktu ve gerideki solcu militanlardan yalıtılmışlardı. İsyancı birimler arasında iletişim bile sınırlıydı. Bir isyandan çok onaylanmamış grev dalgası söz konusuydu.

İronik biçimde dalga, General Nivelle'in yerine cephe saldırılarının çok fazla cana mal olduğunu düşünen Pétain geçtikten hemen sonra ortaya çıktı. İnsanlardansa makineleri harcamaya geçiyordu ve askerlerin koşullarını iyileştirdi. Pétain gibi askerler de siyasette bir değişim arıyorlardı ve kendilerini meşru protesto kanalları dışına çıkıyormuş gibi görmediler. Smith ve diğerleri bunların, Clemenceau'nun iktidara gelmesiyle sermayede, Nivelle'in *grignotage*

(dişleyerek' ilerlemek) stratejisinin yerini alan Pétain'in *tenir* (tutunma) stratejisi ile cephede kişiselleşen Fransız savaş çabasının sola kayışının parçaları olduğunu ileri sürmektedir. Pétain, ilerideki isyancılara uyarı olarak 49 elebaşı vurulsa da, askerlerin şikâyetlerine yanıt verdi (Pedroncini, 1967: 194, 215). Bu olaylara ve devasa kayıplara karşın Fransız orduları dayandı. Savaş sonunda öncekinden ve muhtemelen Almanlardan daha iyi bir durumdaydılar.

Caporetto savaşı sonrası İtalyan askerleri ilerleyen Avusturyalılar önünde düzensiz bir şekilde kaçtılar; ancak bu askeri bir hezimetti. Yetersiz ve dağılan bir komuta yapısının sonucuydu. İtalyan ordusu daha önceki savaşlarda en az deneyim sahibi olandı. Avusturya-Macaristan'ın kısa süre önce dağılmasından kolay kazanımlar elde etmeyi ummuştu; ancak düşüşteyken dahi Habsburglar profesyonel bir orduya liderlik ettiler. Fransa'da olduğu üzere, daha yetkin ve müşfik bir komutanın atanması İtalyan sorununu çözdü ve "ayrılmış" çok sayıda birliği sancağa dönmeye ikna etti. Osmanlı askerleri iki hezimete katlandılar: İlki başkomutan Enver Paşa savaşın başlangıcında 1914'te askerleri alelacele sağlamlaştırılmış Rus mevzilerine cephe saldırısına yönlendirdiğindeydi; ikinci hezimet Eylül 1918'de Britanyalıların elinden Filistin'deki Megiddo'da yaşandı. Aradaki zamanda diğer ordulardan daha kötü koşullara katlanmalarına karşın yeniden toplandılar ve düşmanlarının saygısını kazanarak sıkı savaştılar.

Savaş ilerledikçe Avusturyalı-Macarların Rus güçlerine direnme kabiliyeti zayıfladı. Brusilov'un 1916'daki saldırısından önce çöktüler ve Almanlar yardım etmek zorunda kaldı. Avusturyalılar artık sadece İtalyan ve Balkan düşmanlara karşı özerk bir şekilde hareket ediyorlardı; daha sonra Rus Devrimi ile ferahladılar. Ancak zayıflık daha ziyade kötü örgütlenme ve teçhizattan kaynaklandı. Rusya ile benzer şekilde yüksek komuta ilkel iletişim ortasında iki cepheli bir savaşı savaşmakta zorlandılar (sadece Almanlar bunu yetkin bir şekilde becerdi) ve subay birlikleri çok uluslu ve çok dilli bir imparatorluğunu merkezkaç eğilimleri ile uğraşırken kısa sürede kırıldılar. Avusturya ve Macar çekirdek birliklerinde isyanlar nadiren görüldü. Ulusal azınlıklardan oluşan -1917 itibarıyla açık bir şekilde İkili Monarşiden ayrılmak isteyen- birliklerde dahi 1918 Mayıs'ında başlayan ve Fransız isyanları ölçeğinde olmayan az sayıda ciddi olay görüldü (Zeman, 1961: 140-6, 218-9; Rothenberg, 1977: 78-84). Falkenhayn ve Ludendorff azınlık birliklerini bunları Alman birimleri ile bütünleştirerek ya da Alman subaylar ve RGOS atayarak kuvvetlendirdi. Prusyalı başçavuşlar Çekler, Rutenyalılar, Hırvatlar ve diğerlerini Habsburg senyörü için sonuna kadar da olsa savaşmaya ikna ettiler (Stone, 1975: 254-5, 262-3, 272-3). Rusların elindeki savaş esirlerinden daha önceki senyörlerine karşı savaşmaları için bir Çek Lejyonu oluşturuldu; ancak bu istisnayla birlikte çok uluslu ordu savaşma isteksizliğinden ziyade zayıf komuta yapısı ve kötü tedarik nedeniyle zayıfladı.

İki ittifak devleti donanması 1918'de isyanla karşılaştı. Alman isyanları savaşmamaktan kaynaklandı: filo Britanyalılar tarafından limanlarda ve civarında iki yıl boyunca kapana kıstırılmıştı. Şubat 1918'de Kotor Körfezi'nde daha iyi koşullar ve savaşın sonlandırılmasını isteyen Avusturya donanma birlikleri isyan etti. Sadık birlikler bunları bastırmadan önce kısa bir çarpışma yaşandı. Dört denizci infaz edildi ve başka nahoş bir olay yaşanmadı. Savaşın sonundaki Alman ve Avusturya ordu isyanları cephedense gerideki kademelerde ortaya çıkma eğilimindeydi (Carsten, 1977: 21). Yine de herhangi bir İttifak Devleti siviller üzerinde sıkıyönetim uygulamaya istekli geri birlikler bulma konusunda -yüksek komutanın daha fazla savaşı sürdürme isteğinin kalmadığı açık olana değin- başarısız değildi.

Sonra her şey değişti. Artık gündelik kararlar subay grupları ve askerler tarafından özerk olarak alınmak durumundaydı. Hiyerarşik sınırlamalardan kurtulmuş bir şekilde karar almakta bireyler ve küçük gruplar gibi özgürlerdi. Erzak ve adamları taşımanın lojistik rutini yarın devam edecek miydi? Askerler bulundukları yerde, barakalar ve mevzilere sıkışmış hareketsiz bir şekilde mi kalmalılardı? Her an teslim olabilecekken savaşmanın herhangi bir anlamı var mıydı? Çoğu Avusturya askeri artık savaşmaya son verme kararını almıştı. Alman devrimi Kiel denizcileri bu koşullar altında Britanyalılara karşı seferi reddettiğinde patlak verdi. Daha genel olarak subaylar, askerler ve denizciler artık ne yapmaları gerektiğini tartıştılar. Sonuçlar çeşitliydi: bazıları emirlere riayet etti, bazıları isyan etti, çoğu olduğu yerde kaldı. İsyanlar başlamış olduğundan ve rejimlerin bunları bastırmak için birliklere ihtiyacı olduğundan sadece ilk sonuç rejimi koruyacaktı. Bir kez komutanın bozulması tartışma ve seçim anlamına geldiğinde subay birliklerinin kendileri dışında yeterli rutinleşmiş bağlılık bulunmayacaktı. Ordu birlikleri savaşta olduğu müddetçe komuta yapısı sadece nadiren askerler topluluğu olarak düşünebileceklerimizin birbirleriyle iletişimde bulunmasına izin vermişti.

Yenilgi Almanya ve Avusturya-Macaristan'a beklenmedik bir hızla geldi. Alman Baharı ve Avusturya Haziranı saldırıları tükendi. Ludendorff, ordularının gelen Amerikalı dalgaları karşısında dayanamayacağını fark etti. 14 Ağustos'ta bunu iki monarka iletti. Haftalar sonra anlaşma peşindeydiler. Ateşkes anlaşmaları Kasım'ın ilk haftalarında imzalandı, Ekim'de yeni Habsburg İmparatoru Charles azınlıklara kendi devletlerini oluşturma hakkı tanıdığında adeta tahttan feragat etti. Rejim örgütlenmesi yenilgi ile dağıldığında askerler ve işçiler isyana kalkıştı. Sonuçta uyum gösterme ve meşruiyet ideolojik olmaktan ziyade örgütsel olarak temellenmişti ve artık disiplin örgütlenmesi çökmüştü. Bu devrimleri 6. Bölüm'de ele alıyorum.

1916 itibarıyla az sayıda insan savaşı "topyekun savaş" olarak adlandırıyordu. Bu terim ulusal ekonomiler ve nüfusların harekete geçirilmesini ve hedef alınmasını göstermektedir. Elbette abartıdır; çünkü cepheler oldukça durağandı, sivillerin bombalanması pek söz konusu değildi ve acı savaşan uluslar arasında eşitsiz bir şekilde dağılmıştı. Ancak terim harekete geçirmenin sadece silahlı kuvvetleri ve lojistiklerini değil aynı zamanda ekonominin büyük bir kısmı ve sivil yaşamı da kapsadığı düşüncesini iletir. Bu modern devletin koordine ettiği sınai, bilimsel-teknolojik ekonomi sayesinde mümkün olan bir savaşma türüydü. İkinci cilt 1. Bölüm'de altyapısal lojistikte 19. yüzyıl gelişmelerinin iktidar kaynaklarının çok daha fazla merkezileşmesini mümkün kıldığını belirtmiştim. Batı devletleri bu potansiyel iktidarların bir bölümünü dahi kullanmanın peşinde değildi (buna imkânları da yoktu). Ancak şimdi tepeden tırnağa silahlı milyonlardan oluşan orduların ve teknolojik olarak karmaşık yüzlerce gemiden oluşan donanmaların kullanımı ekonomiye muazzam bir devlet müdahalesini gereksiniyordu. Hükümetler zayiatların yerini alacak genç erkeklere ve ordu, sanayi ve tarımda emek talebine ilişkin hızlıca demografik hesaplar yaptılar. Bu alıştırma, başlangıçta hepsi gerekli sanayilerden silahlı kuvvetlere gereğinden çok işçiyi aktardıkları için emek kıtlığının farkına varmalarını sağladı. Bunu telafi etmek için kadın ve genç emeğinin arzını artırmak istediler ve erkekler savaşırken kadınların çiftlikleri işletmelerine bel bağladılar. Hükümetler ayrıca ücretleri ve fiyatları denetlemeye, emek ve sermaye arasını bulmaya ve silah, tekstil, gıda ve üretilen diğer malların hacmini planlamaya kalktılar. Savaşan hükümetler hâlâ -artık yapılacak mantıklı şey haline gelmiş olan- müzakereye başlamadıklarından, hepsi, özellikle 1916'da çoğu eski rejim kenara çekilirken uğraşlarını yoğunlaştırdılar. Britanya'da Lloyd-George, Fransa'da Clemenceau ve Almanya'da generaller Hindenburg ve Ludendorff tarafından iktidarların alınması topyekûn savaşa bağlılık anlamına geldi. Kafes, aynı oranda olmasa da askerler kadar sivilleri de kıstırdı. Savaş yarı küresel olsa da dünyanın daha gelişmiş bölgelerinde ulus devletleri güçlendirdi.

Devletler üzerindeki etkiler dramatikti. GSYH içinde savaş sırasında askeri amaçlar için ayrılan kısmın oranındaki sıçrama Birinci ve İkinci ciltlerde belirttiğim üzere kayıtlı tarihteki kalıba benzemekteydi. I. Dünya Savaşı'nda o tarihe kadar bilinmeyen oranlara fırladı: en yüksek olduğu yıllarda (1917 ya da 1918) Almanya'da yüzde 59, Fransa'da yüzde 54 ve Britanya'da yüzde 37. Daha geri güçler bu kadar yüksek harcama düzeyine erişemediler. Rusya ve Avusturya-Macaristan askeri amaçlara GSYH'sinin sadece üçte birini ayırdı ve Osmanlı İmparatorluğu muhtemelen beşte birini (Broadberry ve Harrison, 2005: 14-15). Özel sanayinin faaliyetinin çoğu ve daha az oranda

tarım artık savaşın gereklerine tabi kılınmıştı. Devletin örgütlediği üretim komiteleri bütün sanayilerde ne üretileceğini karar verdi. Topyekûn savaş devlet merkezliydi.

Yine de bunlar kapitalist ekonomiler olarak kaldılar. Rusya hariç bütün ülkelerde önemli üretim komitelerinin üyelikleri bakanlar, memurlar ve generaller yanı sıra sanayiciler ve finansçılar tarafından dolduruldu. Almanya'da yüksek komuta biçimsel olarak komitelere hâkimdi; ancak uygulamada generaller sanayicilerle müzakere etmek zorundaydılar ve genellikle bunları kontrol etmekte başarısızlardı (Feldman, 1966). Britanyalı bakanlar ve memurlar işadamlarıyla müzakerelerde bulundular ve askeriyeyi dışladılar (Burk, 1982). Fransa'da, Paris dışında işadamları fazlaca özerklikten faydalansalar da, bakanlar, yüksek komuta ve sanayicilerin her üçü de merkezi savaş planlama örgütlerine dâhil edildiler (Smith vd., 2003: 61-4). Amerika Birleşik Devletleri'nde (Koistinen, 1967), İtalya'da çoğunlukla olduğu gibi işadamları hâkim konumdaydı (Sarti, 1971: 10). Otokratik Rusya farklılık gösterdi. Vatansever sanayiciler gönüllü Savaş Sanayi Komiteleri oluşturduğunda, büyük oranda görmezden gelindiler. Rejim, kapitalistlerle dahi olsa iktidarı paylaşmak istemedi (Siegelbaum, 1983: 118-9, 156-8; Gatrell, 2005). Çoğu işadamı güvenilir ulusal kimliklere sahipti. Böylece oldukça vatansever hale geldiler ve savaş çabasına inandılar; hükümetlerle ilişkiler genellikle oldukça arkadaşçaydı. Ancak işadamları kendi aralarında iş ve yatırımı tahsis etmek özerkliğine sahip olduğundan sonuç kartelleşme, fiyat sabitleme ve yüksek kârlardı. Devletin talebi doyurulamaz olduğundan kârlar akmaya devam etti; vatanseverlik iş için faydalıydı. Kapitalizm savaşa neden olmadı; ancak savaşın ekonomik altyapısının kontrolünü eline aldı.

Savaş bazı ülkelerde diğerlerinden daha totaldi: Japonya sadece savaşın ilk birkaç ayında savaştı. Amerika Birleşik Devletleri sadece son 15 ayda savaştaydı. İki ülke de, İtilaf Devletleri'ne artık onların üretmediği malları ihraç ederek savaştan kazançlı çıktı. ABD 1914'te resesyondaydı; ancak 1918'de GSYH'si yüzde 13 arttı (Rockoff, 2005). İtalya 1915'te savaşa katıldı ve güneyi çok fazla etkilenmedi. Rakamlara inanacak olursak, İtalyan GSYH'si 1918'de yüzde 15 arttı (Galassi ve Harrison, 2005). Diğer uçta, Belçika, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın bazı kısımları "totalleştirildi", işgal edildi ve Alman orduları tarafından acımasız bir şekilde sömürüldü (Horne ve Kramer, 2001; Zuckerman, 2004; Liulevicius, 2000).

Savaşanlar ayrıca savaşın ekonomilerine uyarlanması ölçeğinde de değişiklik sergilediler. Britanya ilk savaşanların ekonomik olarak en gelişmişiydi ve aynı zamanda denizlere hâkimdi. Bu nedenle ticaret yapma ve uluslararası finansal işlemler gerçekleştirmede en serbest konumda kaldı. 2. Bölüm'de gördüğümüz üzere Anglo-Saksonlar aynı zamanda uluslararası ekonomiyi yönettiler. Britanya devletinin savaş ekonomisini koordinasyonu önceden

planlı değildi. Piyasa ekonomisinin uyarlanabilirliği savaş için gerekli ağır yükü sırtlandığından talepler ve darboğazlar ortaya çıktıkça bunlara verilen kısmi tepkilerden oluşmaktaydı. Britanya halkı savaş için fedakârlıklarda bulunduysa da, Britanya saldırıya uğramadı ve bu ülkede 1914 ve 1918 arasında yüzde 15 civarında GSYH artışı yaşandı (Broadberry ve Howlett, 2005). Tam istihdam olduğundan ve yeterli gıda arzı karneye bağlandığından bu aynı zamanda kitlelerin yaşam standartlarında iyileşme anlamına geldi. Winter (1986, 1997) yaşam süresi beklentisinde sınıflar arası farklılıkların savaş dönemi Britanya'sında azaldığını hesaplar ve -Flanders'ta genç erkeklerin katline rağmen- toplamda yaşam süresi beklentisi artmıştır. Geri kalanlar için savaş oldukça iyiydi ve doğrudan yeniden dağıtımcı politikalara ihtiyaç olmadan yeniden dağıtım gerçekleşti.

Fransa, Britanya ve Amerika bağlantısından ikisinden de hammadde ve borç alarak faydalandı. Britanyalılara ve Fransızlar ayrıca dünyanın geri kalanından satın alma düzenlemelerini birleştirebildiler. Fransa'nın adem-i merkezi bir kapitalist ekonomisi vardı -işgal edilen bir ülke için avantaj- ve üretken kuzey bölgelerini kaybettiği zorlu 1914 ve 1915 sonrasında büyük acıları engelleyen bir toparlanma düzeyine erişti. Paris'in dışında her endüstride en büyük firmanın öncülüğünde sanayiciler kendi teçhizat üretimlerini ve kârları örgütleyebildiler. Ancak üretim arttığından ve tam istihdam sağladığından kuzey dışındaki Fransa da oldukça iyi bir performans sergiledi; çoğu Fransız sivil, savaşta pek fazla acı çekmedi (Godfrey, 1987: Hautcoeur, 2005; Smith vd, 2003: 60-8). Bu nedenle, orijinal İtilaf Devletleri'nin üçte ikisi topyekûn savaştan hasar görmedi.

Rusya'da durum İttifak Devletleri'nde olduğu gibi farklıydı. Savaş, ekonomilerini totalleştirdi. Almanya diğer herhangi bir ülkeden daha fazla ekonomisini savaşa yönlendirdi ve daha fazla tutarlı bir şekilde orduya siviller karşısında ayrıcalık tanıdı. Aynı zamanda kendisini uluslararası ekonomiden yalıtan etkili bir Britanya ablukası nedeniyle zarar gördü. Fethedilen Doğu Avrupa bölgelerinin kaynaklarının -ya da geri çekilen Rusların taşraya bıraktığı artıktan geride kalan ne varsa- yağmalanmasına karşın ulusal geliri savaş boyunca üçte bir oranında azaldı. 1918 itibarıyla kömür üretimi 1913'tekinin yüzde 83'ü ve demir ve çelik üretimi de yüzde 53'ü düzeyindeydi. Daha yoksul kentli nüfus için esas sorun gıda teminiydi. Almanya'nın gelişmiş sanayileri olsa da büyük ölçekli araziler ve köylü ekiciliği arasında bölünmüş tarımı modern değildi. Toprak sahipleri ya da köylüleri, Fransa ya da Britanya'da olmasa da Almanya'da oldukça büyüyen daha kârlı karaborsadansa, kentli çalışan sınıflar ya da alt orta sınıfların karşılayabileceği fiyatlarda artığı bırakmaya ikna etmek zordu. Berlin'de -özellikle karaborsayı da hesaba katarsak- enflasyon fırladı. Bu durum, Londra ya da Paris'te gerçekleşmedi (Manning, 1997: 258-60; Ritschl, 2005). Zorluklar yine abluka altındaki daha az

sanayiye ve bölgeleri arasında zayıf koordinasyona sahip Avusturya-Macaristan'da daha da fazlaydı. Hâsıla düştü, tarımsal alanlarda gıda stoklandı ve kentli nüfus açlık çekti. Devlet GSYH'nin yüzde 30'undan fazlasını emerek savaşa başlamış olsa da, çöken ekonomi hükümetin giderek hâsılanın daha azını çekebildiği anlamına geldi (Schultze, 2005).

Osmanlılar bir tarım ekonomisini yönettiler ve daha fazla kaynak çekmek için gerekli altyapısal iktidardan yoksundular. Savaşı sadece devasa açıklarla (Pamuk, 2005) ve katledilen Ermeni nüfusun varlıklarına el koyarak karşılayabildiler. Bu geri imparatorluk gerçekte topyekûn savaş düzeyine -Ermenilere karşı soykırım haricinde- erişemedi (Mann, 2005: Bölümler 4-5). Ancak İtilaf Devletleri'nin Karadeniz'e erişimi denetleyen boğazları alma girişimlerine karşı koyuşuyla yıl boyunca müttefiklerinden malzeme alamayan Rusya'nın abluka altında kalmasını sağladı. Bu büyük toprak kayıpları, köylülerin istifçiliği ve kronik ulaşım sorunlarının neden olduğu, gelecek bölümde ayrıntılı olarak ele alacağım Rusya'nın ekonomik sıkıntılarını katladı. Göreceğimiz üzere Rusya krizi diğer ülkelerdekinden büyüklük açısından daha üstteydi.

Bazıları demokrasinin topyekûn savaşla daha iyi baş ettiğini söylemektedir. Feldman (1996) Almanya'nın askeri makinesi daha etkili olsa da otoriter hükümetinin yetkin olmadığını söyler: demokrasiler topyekûn savaş için sanayiyi organize etmekte ve gıda ve diğer malzemelerin askerlere ve sivillere dağıtımında daha iyilerdi. Neiberg (2005: 7) Britanya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin "eskimiş monarşik sistemlerin otoritesine daha az dayandıkları" (krş. Winter, 1997: 10-11, Offer, 1989) için savaşı kazandıklarını belirterek buna katılmaktadır. Diğerleri buna karşı çıkar: Ferguson (1999: 257-81) kurnazca eğer İtilaf Devletleri daha fazla kaynak sahibi oldukları kadar daha etkili olsalardı, savaşın çok daha kısa süreceğini belirtir. İttifak Devletleri'nin olduğu kadar İtilaf Devletleri'nin de hataları vardı: örneğin, Roanne'de büyük ve amaca göre inşa edilmiş; ancak kullanışsız Fransız cephaneliği ile Britanya'nın bomba kıtlığı çekmesi. Adamthwaite (1995: 25 ve sonrası) Fransız diplomasisine "dağınıklık ve karmaşa"nın hâkim olduğunu, vergi geliri sisteminin yetersiz ve finansal uygulamaların eskimiş olduğunu söylemektedir. Britanya'da gerçek ücretlerin artışı artıkların tekrar savaş uğraşına aktarımındaki yetersizliği gösteriyor olabilir. Bazıları Alman gıda dağıtım sisteminin mal ve hizmetlerin tedarikinde hakkaniyet sağlayamayan yeterince eşgüdümü olmayan çok sayıda aracıyla, kasabalar kıtlık çekerken askeri depolarda çürüyen fazlalar ürettiğini düşünmüştür (Bonzon ve Davis, 1997; Winter, 1997: 21-2). Yine diğerleri bunun karşısında yer alır: Allen (2003) Alman gıda dağıtım yönetimini över. Sosyalistleri de barındıran sivil toplum gruplarına danışma inceliğini gösterdiğini belirtir. Karne sisteminin eksikliklerine karşın çoğu Berlinli bunu karaborsaya tercih etmiştir. Öyleyse kim daha etkindi?

Almanya ve Avusturya için abluka, tarımın geri kalmışlığı ve siviller ve diğer sanayiler karşısında orduya ayrıcalık tanıma zorunda kalarak engellere karşın sürdürülen savaşın getirdiği ek zorluklar mevcuttu. Hükümet için bununla baş etmek ve gıdayı yeterli bir şekilde dağıtır görünmek, büyüyen karaborsayı engellemek neredeyse imkânsızdı. Yetersizlik ilk başta savaş ilanındaydı; işler zora girdiğinde uygulamada değil. Daha kesin karşılaştırmalı ölçüler olmadan -tesadüfî olmayan bir şekilde ekonomik olarak en az gelişmiş ve en gelişmiş ülkeler olan- Rusya'nın dipte ve Britanya'nın tepede yer alması haricinde ülkeleri etkinlik açısından sıralayamayız. Eğer demokrasi bir fark yarattıysa bu kenarda kalmıştır. Esas fark ekonomik kalkınma düzeyindeydi. Ekonomik kaynaklarda iki taraf arasındaki, Britanya'nın İttifak Devletleri'ni abluka altına alabilme açısından askeri olanağının daha da kötüleştirdiği fark, bunların savaş idarelerine Britanya, Fransa ve ABD'nin karşılaşmak zorunda kalmadığı baskılar ekledi. Demokrasiden daha ziyade daha fazla ekonomik kaynak önemli farkı oluşturdu.

Siviller Üzerindeki Etki: Savaşa Destek

Kamuoyu hakkında kesin konuşamayız; çünkü herhangi bir ulusal seçim ya da kamuoyu yoklaması bulunmuyordu; ancak oldukça fazla sansür mevcuttu. Eğer hoşnutsuzluk ifade edildiyse hükümet bunu baskıladı. Müesses nizam genelde sadıktı ve çoğu siyasal parti ve baskı grubu savaşı destekledi. Özellikle orta ve üst sınıflarda erken dönemde savaş için olumlu bir coşku vardı; ancak aynı zamanda endişe ve uyarı da mevcuttu. Britanya'da gazetelere gönderilen mektuplar farklı duyguları ifade etti: Galli yazarlar pek coşkulu değildi ve çoğu İngiliz muhabir savaştansa tarafsızlığı tercih ettiklerini belirtti. Ayrıca Almanya'dansa Rusya ve Sırbistan'a daha fazla düşmanlık sergilediler. Savaşın hemen öncesinde 3 Ağustos banka tatilinde güya "kitlesel" savaş yanlısı gösteri neredeyse 7 milyonluk bir şehirde 6 bin ile 10 bin arasında bir katılıma sahne oldu. Britanya'da 1914 Ağustos'unda "savaş coşkusu" sadece bir mitti (Gregory, 2003). Mueller (2003: 66) Britanya ve Almanya halklarının aynı zamanda "korku ve coşku, panik ve savaşa hazır olmayı" hissettiklerini belirtir. Her yerde savaş çoğunlukla gerekli bir kötülük olarak görüldü (Ferguson, 1999: Bölüm 7). Milliyetçilik oradaydı; ancak ulusal düşmandan nefrete ya da aşırı saldırganlığa dönüştürülmedi.

Becker (1985: 324) Fransız Sacrée Birliği'nin dar bir tabanı olduğu söyler: Fransa dış saldırganlığın bir hedefi olmuştu ve savunulmalıydı; bunun ötesinde siyaset bölünmüş durumdaydı. Farklı siyasal eğilimler kendi savaş yorumlarını sundular. Sosyalistler Alman halkına karşı değil onun gerici liderleri ve kapitalist sınıfına karşı savaştıklarını ilan ederek pasifist eğilimlerin arkasından dolanmalarını örtmeyi becerdiler. Becker (1977) Fransız çocukların kom-

pozisyonlarını inceledi ve büyük bölgesel farklılıklar ve kentte kırsal alanlardan daha fazla savaşa destek tespit etti. Ancak halk desteği savaş başladığında ve Cumhurbaşkanı Poincaré Almanya'nın saldırgan olduğuna halkı ikna ettiğinde arttı. Sonra çoğunlukla gönüllü vatanseverlik ve kahramanlıkla örülü kesintisiz askeri başarıdan bahseden editörlerin ve gazetecilerin bizzat otosansürü aracılığıyla işleyen propaganda devreye girdi. Sonunda Fransız halkı "Cesur gençlerimiz yenilgiden çok uzaklar. Gülüyor, şakalaşıyor ve ateş hattına dönmelerine izin verilmesi için yalvarıyorlar" benzeri değerlendirmelerin gerçek anlamını çözmeyi öğrendi. Bu yenilgi anlamına geliyordu: bütün zaferlere karşın cephe hattı değişmemişti! Ancak alternatif neydi? Neredeyse herkes barış istiyordu ve solcular, grevciler ve diğerleri aralıklarla bunu talep etti; ancak Alman liderler barış teklif etmiyordu ve Sacrée Birliği'nin ayakta kalan bir unsuru barışın yenilgi pahasına kabul edilmemesi düşüncesiydi (Becker, 1985: 325, 38'den alıntı).

Çoğu Alman daha sonra 1914 Ağustos Deneyimi'ni yoğun bir ulusal dayanışma anı, Alman birliğinin son başarısı olarak hatırladı. Ancak Verhey (2000; krş. Ziemann, 2007) bunun da bir mit olduğunu göstermektedir. Çok fazla hükümet propagandası vardı. Savaşı onaylayanların görüşlerini yayma izni mevcuttu; ancak karşı gelenler sansüre uğradılar. Şehirlerde yaklaşık altı hafta süren bir karnaval atmosferi vardı; bu durum daha sonra sönümlendi. Şehirliler köylülerden daha fazla savaşa istekliydi; işçiler ve köylüler burjuvazi ve eğitimlilerden daha pasifistti. Gerçek taraftarlar genç, orta sınıf kentli erkeklerdi. Almanların savaştan ne gibi faydalar bekledikleri sınıflarına ve siyasetlerine göre değişti. Muhafazakârlar savaşın sınıf mücadelesini bastıracağını ve bayrak ile rejim etrafında vatansever bir toplaşma getireceğini umdular. Liberaller ve sosyalistler savaşın halka ilerlemeci faydalar sağlayacağını umdular; özellikle bunun kitlelerden büyük fedakârlıklar isteyen topyekûn savaş olduğunun farkına varıldığında. Almanlar tebaanın vatandaşlar haline geleceğini umarken, Fransızlar yeni bir Fransa umdular ve Britanyalılar kahramanlara yakışan bir vatan. Hepsi tebaadan vatandaşa daha eksiksiz bir geçiş umuyordu. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ve muhtemelen çoğu işçi sınıfı destekçisinin sosyalizm ve vatanseverliği birleştirme konusunda bir sıkıntısı yoktu. Sosyalist Merkez, hükümete partiyi bastırmak için zemin sunacağından korkmasa savaşa karşı gelirdi. Sadece aşırı solcular, vekilleri savaşı finanse edecek tasarılara hâlâ oy verse de, kesin bir muhalefeti dillendirdiler. Düşman barış peşinde olmadığından, popüler olmayan yenilgiciliği kabul etmeden savaşa karşı gelmek zordu. Sadece Rusya, İtalya ve ABD'de kayda değer sosyalist gruplar ilkelerine sadık kaldılar ve savaşı lanetlediler. Pratik siyaset genellikle ilkelerin üzerinde acı bir şekilde galip geldi.

Çoğu insan liderlerinin silah başına çağrısını paylaştı. Azı sağlam alternatif görüşlere uzanacak uluslararası deneyime sahipti. Bunun yokluğunda kü-

çük Belçika'nın savunması, demokrasi (Britanya), Cumhuriyet (Fransa), güneş altında haklı yerimiz, ruhsal idealizmimiz (Almanya) ya da monarşi bile (Avusturya-Macaristan) ilkin çok sayıda gelişmeyi haklı gösterebilirdi. Düşmanın suçlular ya da yabancılar olarak olumsuz algısı yaygınlaştı. Fransızlar yoz, materyalist ve çürümüş olarak görüldü. Almanlar özgürlüğe düşman olarak anıldı. Britanyalılar gözü doymaz kapitalistlerdi. Rusyalılar Asya tipi çürümüş, despotizm altında ilkel bir dinle yaşayanlardı. Rus hayaleti özellikle Almanya'da kullanışlıydı; çünkü Protestanlar kadar Katolikleri, muhafazakârlar kadar liberalleri ve sosyalistleri de toplayabiliyordu. Britanya'nın Rusya ile ittifakı batı uygarlığına bir ihanet olarak görüldü (Hewitson, 2004: Bölüm 3; Nolan, 2005: 2*6, 47-8; Mueller, 2003; Verhey, 2000: 118,131). Milliyetçilik savaşın sorumlusu olmamıştı; saldırgan milliyetçilik ise savaşın sonucuydu.

Audoin-Rouzeau ve Becker (2002: Bölüm 5) savaşın bir "haçlı seferi", "uygarlık ve barbarlık arasında bir mücadele" olarak görüldüğünü belirtmektedir. Her yerde düşmanın sivillere karşı kıyıma -cinayetler, tecavüzler, sakat bırakmalar, yerinden etmelere- kalktığına inanılıyordu. Ölümlerin düzeyi sadece teknolojinin ürünü değildi, aynı zamanda cani adamlara ihtiyaç vardı. Düşmanın ırksal klişeleri vardı: Fransız birlikleri Almanların kötü koktuğunu iddia etmekteydiler ve buna ırksal-bilimsel açıklamalar getirdiler. Almanlar, Avrupa'da beyaz olmayan sömürge birlikleri yamyamlıkla suçlanan Britanyalılar ve Fransızların ırksal olarak hainliğini ilan ettiler. Isabel Hull (2005) Alman ordusunun hâlihazırda, iki cepheli savaştaki kırılganlık ve sayı eksikliğini telafi etmek için düşmanı yok etmede hızlı, kararlı, acımasız ve vahşi bir "yok etme savaşı" "kurumsal kültür"ünü geliştirdiğini belirtmektedir. Ancak Rus ve Balkan orduları sivillere karşı aynı oranda acımasız görünmektedir ve bütün ordular kadınlara tecavüz etmiş, esirleri vurmuştur. Britanya ablukası en büyük kıyım olarak görülebilir: savaş bittikten sonra, Haziran 1919'da sona erdi ve yarım milyondan fazla sivilin ölümüne yol açtığı tahmin edilmektedir. Bu acımasız bir savaştı.

İlk zaferler dizisi Almanya'da, işçi sınıfı mahallelerinde dalgalanan bayrak aracılığıyla görünen daha fazla coşkuya neden oldu. Ancak daha sonra savaşın çıkmazı bunu dağıttı. Savaşı savunan Almanlar açık coşku gösterilerinden sadece devam edebilmek için korkunç bir kararlılığa kaydı. Alman teslimiyetinden sonra ordu suçu, bu kararlılığı koruyamadığını iddia ettiği Alman sivillerine atmaya çalıştı: arkadan hançerlenme miti.

Sivillerin Etkisi: Acı ve Sınıf Çatışması

Savaş devam ettikçe "totalleştirilmiş" ülkelere daha derinden etki etti. Viyana, Macaristan ve diğer bölgeler gıda göndermeyi bıraktığından en büyük prob-

lemlere sahipti. Hükümet gıda üzerinde fiyat denetimini dayatabilirdi; ancak çiftçiler daha zenginlere satmak için karaborsayı kullanan tüccarlara daha yüksek fiyatlara satış yapabilirdi. Uzun ve sık gıda kuyrukları ortaya çıktı. Kıtlıklar arttıkça umutsuzluk, karaborsalar, suç ve komşular arasında suçlamalar da arttı. "Bu savaşta düşman Rusya, Fransa ya da Britanya değil, komşular ve arkadaşlardı" der Maureen Healy (2004). Viyana'nın etnik gerilimleri temel hizmetlerin aşamalı olarak ortadan kalkmasıyla daha da kötüleşti. Viyana nüfusunun çoğundan düşman yaratan "kâr eden Yahudi" ve "Rus sevici Çek" gibi etnik klişeler yaygınlaştı. Orduya katılmayan ve şehirde kalan genç erkeklere "kaytarmacı Yahudi" ya da "komplocu Çek" denilerek saldırıldı. Baskılar altında aile dahi zayıfladı. Baba otoritesi erkekliği tanımlamaz ya da monarşiyi meşrulaştırmaz hale geldi; erkeklik sadece cephede var oldu. Kadınlar aileyi bir arada tutmalılardı; ancak yine de aile reisleri olarak meşruiyet edinmeleri engellendi. Healy, Viyana toplumunun savaş bitmeden uzun süre önce çöktüğü sonucuna varır.

Britanyalı erkekler savaş boyunca 3 bin 400 kalori civarında bir tüketimde bulundular. Alman erkeklerinin kalori alımı, kadınlarınki daha da düşük olmakla birlikte, bu oranın yarısından aza düştü. Belinda Davis (2000) Berlin'de 1915'in başlarından itibaren yapılan Ekim'de zirveye çıkan gıda protestolarını kızgın kadınların patates ve ekmek artıkları için pazarları yağmalaması olarak tanımlar. Britanya ablukası, kitlesel askere alım, canlı hayvanlara el konulması, kırılgan ulaşım ve depolama sistemleri ve fiyatları düzenlemedeki başarısızlık hep birlikte ciddi kentsel gıda krizleri ortaya çıkardı. Britanya ablukası 1915 Mart'ında tam yürürlüğe girdi: hayvan yemi ve gübre ithalinin çöküşü, Almanya'nın tarımsal üretiminde en az yüzde 40'lık bir düşüşe neden olduğundan özellikle zarar vericiydi (Offer, 1989). 1916'dan başlayarak Berlin'in ölüm oranları, daha geçici krizler gören -1915'te Londra ve 1917'de Paris-Londra ve Paris'te olmayan kalıcı bir demografik kriz yaratarak dramatik bir şekilde arttı (Winter, 1997: Bölüm 16). Alman otoriteleri gıda dağıtımında yapılan iyileştirmelerle karşılık vermek için çok uğraştı. Keith Allen (2003) etkileyici bir belediye yetkilileri ve gönüllü örgütler topluluğunun öğle yemekleri temin ettiği ve Berlin'de ekmek teminini sağladığını belirtir. Bir Aile Yardımı programı ve yerel yetkililerce işsizlik ödeneği verilmesi için artan girişimlerle aile için refah devleti hizmetlerinin genişlemesi girişimleri de mevcuttu (Daniel, 1997: 176-81). Bütün bunlar rejimin bir ölçüde meşruiyetini arttırdı.

Ancak savaş devam ettikçe işler kötüleşti. Tayınlar azaldı: rejim çiftçileri ve tüccarları karaborsadaki yüksek fiyatlarla değil de karşılanabilir fiyatlarla gıda temin etmeye ikna edemedi ya da zorlayamadı. Bu durum, 1916'dan itibaren enflasyon ve azalan bir rejim meşruiyeti getirdi. Polis raporları, kolayca yaptırım uygulanamadığından (örneğin cepheye gönderilmediklerinden) ve aile sofrasına yemek koymak gibi zor bir işle yükümlü olduklarından en

fazla hoşnutsuzluğu işçi sınıfı mensubu kadınların gösterdiğini belirtir. Sayısız gösteriler düzenlediler. Alman işverenlerin muhafazakâr davranışları kadar gıda kıtlıkları daha fazla kadının savaş sanayilerine çekilmesi girişimlerini engelledi. Eğer satın alınacak hiçbir şey yoksa düşük ücretin ne anlamı vardı? Tercih edilir olan gıda elde etmek için yasadışı yollara başvurmaktı (Daniel, 1997: 196). Sonuç gıda kıtlığı olduğu kadar emek kıtlığıydı. Büyüyen hoşnutsuzluk ayrıca yetkililerin propagandayı ve gözetim aygıtlarını yaygınlaştırmaya zorlandıkları anlamına geldi. Hoşnutsuzluk sadece solcular için değildi. Çiftçiler ve tüccarlar gibi "iç düşmanları" daha vatansever davranışa zorlayacak bir "gıda diktatörü" için çağrılar mevcuttu ve işçiler ve köylüler arasında pek sınıf dayanışması yoktu (Moeller, 1986). Hem Almanlar hem de Avusturyalılar anti-Semitik gıda istifçisi klişeleri dillendirdiler (K. Davis, 2003: 132-5; Daniel, 1997: 253). Popülizm sola ya da sağa sapabilirdi.

Bu zorluklar, en azından kentli nüfus arasında daha fazla dayanışmaya yol açtı. İşçilerin yanı sıra alt orta sınıf mensuplarının kıtlık çekmesi, çekilen sıkıntıların sınıf ayrımlarını aştığını gösteriyordu. Keith Davis (2000: Bölüm 3) "daha yoksul kadınlar"ın protestoları için çokça orta sınıf sempatisi olduğunu belirtir. Jeffrey Smith (2007) ilkin orta sınıfın öncülük ettiği; ancak sonra sınıf ayrımlarını kesen biçimde Almanları birleştiren, statü ve sınıf temelli monarşinin dünyasını kıran, büyüyen bir "milliyetçi lehçe", Wilhelm rejimine karşı vatansever bir popülizm görmektedir. Milliyetçilik metamorfoza uğrayabilirdi. Bu dönüşmüş ideoloji 1916'nın sonlarında Hindenburg ve Ludendorff'un diktatörlüklerinin kurulmasında Kayzeri önemsizleştirerek ve Şansölye Bethman-Hollweg'i gıda dağıtımını iyileştirmekle sorumlu Michaelis'le değiştirerek bir ölçüde başarı elde etti. Bu müdahale, popülist hoşnutsuzluğu gidermek için tepeden bir girişimdi ve kısmen işe yaradı. Popülizm henüz sınıf iktidarına karşı değildi. Ancak Smith (bir sonraki bölümde incelenen) 1918 Kasım Devrimi'ni aniden kaybedilen savaşın yol açtığı bir kopuş değil -savaş boyunca aktif olarak; ancak savaş sonunda siyasal partiler ve sendikaların dönüşüyle marjinalize edilen kadınlar bir süreksizlik deneyimlemiş olsa dabu yükselen milliyetçi lehçenin istikrarlı yoğunlaşması olarak görmektedir.

Savaş sanayisinde ücretler daha dayanıklıydı. Hükümetler vasıf farklılıklarının azalmasını sağladılar ve kadınların ücretleri daha ağır ve iyi ücretli sanayilere girdikçe erkeklere yaklaştı ve erkeklerin ücretleri düştü. Ancak geçim çoğu yerde daha zor hale geldi. Ev stoku savaş bölgelerinden mültecilerin baskısı ve savaş sanayine doğru yönelme ile azaldı. Enflasyon ücretlerden daha hızlı arttı ve kitlelerin yaşam standartları Rusya'da ve İttifak Devletleri'nde 1916'nın başlarından başlayarak düştü; daha sonra ablukaların etkisiyle 1917'de daha hızlı düştü. Fransa'da tam istihdam ve fazla mesai gerçek ücretlerdeki azalmayı telafi etme eğilimindeydi. Askerlerin aileleri refah ödemeleri aldılar ve fiyatlar yükseldikçe köylü ekonomisi bundan faydalandı. İşçiler ve

çiftçiler hayat standartlarında temel bir düzey tutturabilseler de Fransız kapitalistleri yüksek kârlar elde etti. Becker (1985) sivillerin gerçek ekonomik zorlukları engellemeyi becerdiğini gösteren Fransız resmi anketlerini sunmaktadır. Sıradan Britanyalılar daha da iyi durumdaydı ve Amerikalılar tam istihdam, ulusal kendine yeterlilik ve İtilaf Devletleri'ne mal ihracı ve kredi temini ile zenginleştiler. İttifak Devletleri Britanya ablukası etkin hale geldiğinde sıkıntıya düştüler. Rusya, Türk-Alman ablukası etkili olduğunda ve dağıtım sistemi şehirlere gıda, imalat merkezlerine hammaddeler, cepheye askerler ve savaş bölgelerinin dışına mültecilerin taşınması ile aşırı yüklendiğinde sıkıntıya düştü (Fransa için bkz. Smith vd. 2003; Gallie, 1983: 231; Rusya için Gatrell, 2005; Ferro, 1972: 19-22; Hasegawa, 1981: 84-6; Almanya için Moore, 1978: 282-4; Feldman, 1966: 472; Daniel, 1997: Bölüm 3; Britanya için Routh, 1980: 136-46; I. McLean, 1983: 168; Almanya, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında bir karşılaştırma için bkz. Bry, 1960: 191-214, 306-9; Paris, Londra ve Berlin arasında karşılaştırmalar için bkz. Winter ve Robert, 1997).

Çalışma koşulları insanlar daha uzun saatler boyunca daha fazla çalıştığı için kötüleşti. Ayrılan askerlerin yerini almak üzere sanayiye ve tarıma taşınan ve hâlâ ev içi emek sunan ve daha kötü durumdaki ülkelerde yiyecek arayan kadınlar özellikle fazla çalıştı. Kadınlar aynı zamanda savaş bittiğinde sanayiden atılacaklarını biliyorlardı. İş disiplini daha otoriter hale geldi. Daha fazla baskı gücü, bakanlıklar ve savaş otoriteleri tarafından desteklenen işverenlerinin eline geçti. İstisnai önlemler özellikle kadınlar ve yeniyetmeler için sağlık ve güvenlik düzenlemelerini kısıtladı. Emek piyasası serbestliği ve sendikal özgürlükler çoğunlukla askıya alındı. Özellikle Almanya ve Fransa'da sık görülen yabancı işçilere kötü davranıldı.

Almanya'da savaşın sınıf eşitsizliğini kötüleştirip kötüleştirmediği çokça tartışıldı. Kocka (1984. Bölüm 2) kötüleştirdiğini iddia etmiştir; ancak savaş sanayinde ücret paylarının düşüşüne karşın diğer sektörlerde yükseldiğini gösteren Ritschl (2005) buna karşı geldi. Tam istihdam olduğundan ve rantçılar ve servetlerini işletenler hisse senetlerindeki ve tahvil değerlerindeki düşüş nedeniyle kayba uğradığından, genel olarak Almanya'da, diğer ülkelerde olduğu gibi eşitsizlikler azaldı (Manning, 1997). Çoğu insan sanayi ve tarımda kârların, savaş çabasına ket vuracak ölçüde muazzam olduğuna inandı. Karne sistemi getirildi; ancak dağıtım sistemleri çöktüğünde ve daha zenginler için karaborsalar türediğinde bu durum, gayri adil olarak algılandı (Feldman, 1966: 63-4, 157, 459-70, 480-4). Alman çiftçiler şehirlere gıda tedarikinden kaçınarak fiyatları artırmada mahirdiler. Savaş hayat standartlarını daha da vurduğunda ve kalori alımını azalttığında, işçilerin üretken bir şekilde çalışma kapasitesi azaldı. Gerçekten de İtilaf Devletleri'nde işçilerin daha iyi durumdaki sağlığı sınai üretkenlik ve savaşma kapasitesi açısından bir avantaj teşkil etmiş olmalı. Şehirlerde bazı Almanlar yeterince yiyecek bulamadılar; ancak

diğerleri dikkat çekici biçimde tüketti. Bu deneyim işçilerin ve alt orta sınıfların hayat standartlarını birbirine yaklaştırdı. Sermaye ve emek iki büyük kutuplaşmış kamp olarak, Komünist Manifesto'nun tahmin ettiği; ancak barış zamanında doğrulanmamış şekilde açığa çıkmış göründü. Milliyetçilik sınıf bilincine 1914 ve 1915'te galebe çaldı; ancak bu durum daha sonra ikisi arasında zorlu bir birlikte var olmaya kaydı. Çoğunlukla solcuların öncülüğünde hoşnutsuz gruplar milliyetçiliğin daha popülist bir versiyonunu, sahipliğini üst sınıflardan çekip alarak geliştiriyorlardı. Bu sınıfın ulusun önüne geçmesi değil sınıfın ulusu, daha ilerici amaçlara doğru bükerek ele geçirmesiydi. Neredeyse her yerde bir eğilim olarak bunu tespit edebilsek de sadece Rusya'da tamamen ortaya çıktı.

Ancak Almanya'da köylüler gıda kıtlığını atlattıkları hatta bundan faydalandıkları için bu taşraya pek dokunmadı. Sınıf ilişkileri daha şeffaf bir şekilde baskıcıydı. İşverenler keyfi işten çıkarma, transfer, vasıfsızlaştırma ve fazla mesai, vardiya ve (silah sanayisinde oldukça tartışmalı olan) zor ve tehlikeli işler için ödemeleri azaltma benzeri konularda anlaşmazlıkları bastırmak için devlete başvurabiliyorlardı. Bu durum, çok güçlü birbiriyle bütünleşmiş yönetici sınıf ve devlet seçkinleri görüntüsü yarattı. Savaş sona erdiğinde sermayenin işçi ve köylü hareketlerini örgütsel olarak alt etme yeteneğini, her iki taraf da ulusal düzeyde örgütlü olacağından zayıflatabilirdi. Savaş öncesinde sermayenin kayda değer ulusaşırı örgütlenmesi mevcuttu. Savaş bir süre için buna son verdi. Sermaye devlet alanında kıstırılıyordu.

Rahatsızlığa savaşın duygusal daraltmaları da ekleniyordu: gıda kıtlığı, tüketim ve boş zamanda çeşitlilik yokluğu, hayata projelerinde kesintiler, genç erkeklerin yokluğu. Ancak yoksunluklar, eşitsizlikler ve baskı savaş sırasında açık bir sınıf çatışmasına -Rusya hariç- dönüşmedi. Daha az ekonomik zorluk çeken, vahşi ölüm görmeyen ve duygusal yoksunluktan pek muzdarip olmayan tarafsız ülkelerde daha fazla sıkıntı vardı. Grev oranları savaştaki ülkelerde verisine sahip olduğumuz savaşın son iki yılında artmaya başladı; ancak savaş öncesindeki düzeyin yakınlarında dahi değildi ve tarafsız olan Norveç, İsveç ve İspanya gibi ülkelerden daha hızlı bir artış yoktu (Meaker, 1974: 30-9, 76-95, 141-5). Yoksunluk ve savaş sonrası çalkantı birbirlerine bağlı olsa da karışıklıkların zamanlaması var olan hareketlerin bedeliyle düzenli bir şekilde ilgili değildi ve devrimci çekirdek, metal işçiliği gibi göreli olarak iyi konumdaki sanayilerde ortaya çıktı (Cronin, 1983: 30; Feldman, 1977; Meaker, 1974: 38-9).

Ancak atanmış parti ve sendika liderleri artık hoşnutsuzluğu örgütleyemezlerdi. Rahatsızlıkları devlet idaresi aracılığıyla aktarabilirlerdi ve işçiler üzerindeki otoritelerini pekiştirmek için tavizler verildi. Böylece sınıf muhalefeti "dışarıya örgütlenmiş" oldu ve kendini ifade etmek için yeni taban örgütlenme biçimlerini yavaşça buluyordu. İşçiler savaşla ilgili ne düşünmüşseler,

işbirliği içindelerdi. İşbirliğinin dışına çıkmak resmi olarak örgütlenmiş topluluk sansürü ve baskı tehlikesi demekti. İşle ve gıda kıtlığı ile ilgili rahatsızlıklara destek veren gösteriler ve grevler riskliydi. Örgütleyiciler genellikle radikallerdi; ancak savaş karşıtı veya siyasal duyarlılığın kalabalıktan kendiliğinden ortaya çıkmış görünmesini istediler. İsimleri tespit edilirse tutuklanır ve askere gönderilir ya da yargılanırlardı.

Vasıflı işyeri temsilcilerinin güçlü olduğu yerlerde işverenler, özellikle metal işçiliği ve silah sanayilerinde atölyede uzlaşmak zorunda kaldılar. Emek kıtlığı ve üretim için umutsuzca bir ihtiyaç baskısı altındaydılar: örgütlü olmayan işçiler başka bir iş için ayrılabilirdi; örgütlü işçiler sesiz bir şekilde direnebilirdi. Temsilciler direnişi tesis içinde tuttuğu müddetçe askeri yetkililer ya da bakanlık yetkililerinin yardımıyla uzlaşma oluşabilirdi. İşverenler buna direndiğinde bazen hükümet çok başarılı olmasa da bunları bastırmayı denedi (Kocka, 1984: Bölüm 4). Eğer işçiler kamusal protestoda bulunursa hükümet görmezden gelebilir, askere alabilir ya da isyana teşvikle yargılayabilirdi. Sol kanat sosyalist Karl Liebknecht, Reichstag'da 1914 Aralık'ında savaş kredileri aleyhine oy verdiğinde (bunu yapan tek vekildi) askere alındı ve cepheye gönderildi. Britanya'da sendikalar daha güçlüydü. Lloyd-George emek kıtlığını vasıfsız ve "deneyimsizler"i vasıflı işlere taşıyarak aşmaya çalıştığında daha sonra pişmanlıkla "deneyimsiz emeğin her atölyede ayrı bir şekilde yerleştirilmesi için düzenlemeler oradaki vasıflı işçilerle birlikte yapılmak zorundaydı" demiştir. Britanya'da savaş grevleri Almanlardan çok daha fazlaydı (Ritschl, 2005: 55-7). Fransız sendikalar daha zayıftı: sendikalar savaşın son dönemlerine kadar yönetimden ve işverenlerle müzakerelerden dışlanmıştı. Vasıflı işçiler askerden alınıyorsa, bu durum sanayi onlara ihtiyaç duyduğu içindi. Britanya'da düşünülemez bir şekilde askeri disiplin altında kaldılar ve işverenleri itaatsizlik durumunda bunları cepheye geri gönderebilirdi. Fransız koşulları, daha sonra sosyalist silahlanma bakanı Albert Thomas toplu sözleşmeyi zorunlu hale getirip asgari ücreti getirince iyileşti. Rusya'da koşullar daha zorluydu: rahatsızlıklarını belirten işçiler sıklıkla askere alınmakla tehdit edildiler; bu grevcilerin örneğinde genellikle uygulandı. Her yerde tabanda, nihai olarak sendika ve sosyalist parti liderleriyle hükümet denetimleriyle kapsanmış olsa da işçiler sessizce gayrı resmi güçlerini genişlettiler (Smith vd. 2003; Godfrey, 1987; Becker, 1985: Bölüm 17; Gallie, 1983: 232-4; Pedersen, 1993, Bölüm 2, özellikle 84-6; Hasegawa, 1981: 86-9; I. McLean, 1983: 73-5, 83-5, 91, 120, 138; Feldman, 1966: 116-37, 373-85, 396,418-20; Broue, 2005: 53).

1916 civarından itibaren bunun bir halk savaşı olduğundan halkın fedakârlığının daha sonra daha fazla politik ve sosyal haklarla ödüllendirileceği umuldu ve bu talep edildi. Milliyetçilik ilerlemeci hale geldi. Savaşın anlamı buna göre bir rejimin karşısında bir diğeri değil kendi güvenliğini ve değerlerini savunan bütün ulustu. En büyük politik kayma Britanya'da görüldü. Er-

keklerin yaklaşık yüzde 60'ı hâlihazırda oy hakkına sahipti; ancak Mart 1917'de bütün erkekler (kadınlar değil) oy hakkına kavuştu. Almanya ve Avusturya'da bu sosyalistlerin önemli politika konularında danışıldığı ilk durumdu ve diğer eyalette kalsa da ve Alman Reichstag tam egemenlik güçlerini elde etmese de, Prusya'nın sınıfsal oy hakkı 1917'de kaldırıldı. Bir ölçüde monarşik despotizm korundu. Ekonomik alanda karne sistemi, asgari ücretler ve düzenlenmiş fiyatlar Marshall'ın düşündüğü toplumsal vatandaşlığa muhtemel bir giriş olarak göründü. Lloyd-George'un ve Clemenceau'nun iktidara gelişi ve hatta Almanya'daki askeri diktatörlük dahi bu kaymanın örtük teslimiyeti olarak göründü.

Savaş sırasında daha fazla vatandaşlık hakları sözü verildi; ancak bu sadece belli belirsiz bir şekilde yapıldı. Lloyd-George daha sonra "kahramanlara yakışan bir vatan" sözü verdi. Avusturya-Macaristan milliyetçi hareketleri fedakârlıkları karşılığında savaş sonrasında daha geniş öz-yönetim kazanacaklarını varsaydılar. İmparatorluğun deniz aşırı halkları da vatandaşlık umutlarından etkilendiler. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Araplara yönelik olarak Britanya politikasında kesin politik vaatlerde bulunuldu: Britanya birlikleriyle İmparatorluğa karşı hareket ederlerse kendi devletlerini edineceklerdi. Çoğu buna uydu. Yazık ki, sadakatsiz Albion, bunları Britanya İmparatorluğu'nun parçası yaptı. Hindistanlılar ve Britanya İmparatorluğu'ndaki ve Fransız İmparatorluğu'ndaki diğer gelişmiş milliyetçi hareketler de aynı varsayımda bulundular ve kesin vaatler olmasa da daha fazla öz-yönetim beklediler. Yine kandırıldılar. Popüler beklentiler bütün kürede artmadı; ancak çoğu yerde ülkeler içerisinde yükseldi. Bu var olan rejimler için tehlikeliydi: özellikle savaşı kaybetmeleri durumunda. Kaybedenler pek deniz aşırı imparatorluğa sahip değillerdi; ancak barajlar Avrupa'da yıkıldı. Şubat ve Ekim-Kasım'da İki Rus Devrimi, küresel olarak militanları cesaretlendirerek ilkin patlak verdi; ancak Ocak 1918'de devrim Avrupa'da başka yerlere yayılabilecekmiş gibi göründü. Bunu 6. Bölüm'de ele alıyorum.

Sonuç: Anlamsız Bir Büyük Savaş

Nihayet sona erdiğinde savaşı başlatan üç hanedan imparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu da yıkılmıştı. Çoğu daha fazla vatandaşlık hakkı barındıran ulus-devletler Avrupa'da neredeyse her yerde kurulmuş; ancak deniz aşırı imparatorluklar korunmuştu. Britanya ve Fransız iktidarı, tamir edilemez bir şekilde zarar görmüş olsa da formel olarak restore edildi ve sadece Amerikalılar ve Japonlar çok kâr ettiler. Amerika Birleşik Devletleri büyük bir borçlu olmaktan çıkıp, bütün Avrupa güçlerinin borçlu olduğu dünyanın en büyük bankeri konumuna geçmişti. Japonya daha sonra Çin'de ve Pasifik boyunca

genişleme için sıçrama tahtaları olan Uzak Doğu'daki Alman sömürgelerini ele geçirdi. Avrupa devlet adamları kıtalarının büyük bir bedel ödeyeceği bir dizi korkunç hata yaptıktan sonra Büyük Avrupa Savaşı tarafından derinden parçalandı. İktidar artık, daha barışçıl küreselleşme süreçleri bir süre daha devam ederken, diğer kıtalara kaymaya başladı. Neden savaşı başlattıklarını anlamak için kendimizi savaşın normal ve meşru görüldüğü, devletlerin sıradan erkek vatandaşların canlarıyla savunmaları gereken var olma ve güvenlik çıkarları olduğuna inanıldığı ve herkesin otorite figürlerine bunların ne kadar aptal olduklarından bağımsız olarak ölümüne itaat ettiği bir kültür içine yerleştirmeliyiz. 1914 Avrupa'sı böyleydi. Saldırgan milliyetçilik savaşın bir sonucu olarak ortaya çıktı, nedeni olarak değil. Daha sonra savaşın yürütülmesindeki iktidar eşitsizliklerine ilişkin rahatsızlıklarla dolu ve savaşın bitirilmesini arzulayan popülist bir milliyetçiliğe dönüştürüldü. Savaş kitlelerin sahnede belirmesine yardımcı oldu.

Savaş, hâlâ öyle ele alınan ve köken olarak rasyonalist militarizm kurumları ve kültürü tarafından başlatılmış olsa da, kesinlikle rasyonel bir savaş değildi. Alman gücünü kırmak ve bununla birlikte kalıcı bir barış anlaşmasına ulaşmak gibi iki esas amacı gerçekleştirmeye rasyonel bir şekilde yönlenmişti, savaşın devamında gelen barış anlaşmaları da. Savaş uzunca bir süre olumsuz bir bakışla, amaçsız, yetkin olmayanların öncülük ettiği -Britanyalıların ordularını "eşeklerin öncülük ettiği aslanlar" tanımlaması- bir şey olarak ele alındı. Yakın dönemde tarihçiler siyasetçilerin ve generallerin itibarını iade etme peşine düştüler ve en azından Britanya ve Fransa için savaşın savaşmaya değer olduğunu ileri sürdüler (Bond, 2002). Bu konuda şüpheliyim. Bu devlet adamlarını, Britanyalılar ve Fransızlar dâhil, diplomaside sabırsızlıkları, Avrupa'yı savaşa götürmedeki budalalıkları ve sonra yenişemediklerinde barış kotarmayı görüşmek için diplomasiyi kullanmada yeniden başarısızlıkları nedeniyle kınamalıyız. Onların bakışından stratejik güvenlik ve statünün -hem kişisel hem ulusal prestij- birleşimini arayışları rasyonel görünebilir; ancak bu duygusuz bir budalalıktı. Politikalarını irrasyonel ve insanlık dışı olarak görmeliyiz. İnsan öğüten tanrılarına asker kurban etmeye devam eden generalleri kınamalıyız. Ne devlet adamları ne de generaller cephe hattında hayatlarını riske attılar. Modern savaşta, seçkinler başkalarının yaşamıyla kendi onurları için savaşırlar, seyirci-sporu militarizmi yapması kolay bir şeydir. Bu savaştan tek bir esas ders çıkarmalıyız: şu uygarlığın militarist kültürünün yeniden meşrulaşmasına asla izin vermemeliyiz ki, toplu katliam bir kez daha yapmaya değer ya da gerekli görülmesin.

Rudyard Kipling oğlunun 1915'te Loos Savaşı'nda, 18. yaşına girmesinin bir gün ertesinde ölümü sonrası etkileyici bir dize yazdı:

Sorarlarsa neden öldünüz diye
Babalarımız bize yalan söyledi de.
("Savaş Yazıtları 1914-1918", *Aradaki Yıllar,* 1919)

Bu rahatsız edici bir şekilde gerçeğe yakındır. Babalar daha iyi bilmelilerdi. Savaş başkaları tarafından yürütülen savaşı devletler arası diplomasinin sabit modu olarak kutsayan devlet adamları tarafından başlatıldı. Bu, çok-aktörlü uygarlığın kısa sürede bunu yerle bir edecek Aşil topuğuydu. Ancak savaşın bir umut ışığı vardı: yaşlıların ve iyi durumdakilerin iktidarını zayıflattı. Savaşı yapanlar, tedarik edenler ve acıyı çekenler, sonuç olarak tamamen savaş sonrası Avrupa'nın vatandaşlık ve iktidar sahnesine taşınan kitlelerdi.

Sonucu -kimin kazandığı ve kimin kaybettiği- nihai olarak kaza eseri değildi. Savaşın ilk bir ya da iki yılından başka sonuçlar çıkabilecek de olsa devam ettikçe, erdemlerinin değil güçlerinin sonucu bir zafer olarak Batı demokratik kapitalizminin daha büyük müfrezelerinin kazanma olasılığı arttı. Tam olarak bir dünya savaşı ya da topyekûn savaş olmasa da Avrupa militarizmi, henüz çöküşüne değil; ancak düşüşüne neden olduğu Avrupa toplumunun temellerini sarstı. Avrupa'nın iki en büyük imparatorluğu Britanya ve Fransa, savaş iktidarın diğerlerine geçişine yardımcı olsa da, zorlukla ayakta kalabildi. Savaş despotik monarşiyi, başka geleneksel kurumlar pek bir şey değişmemiş gibi davransalar da, kıtanın çoğunda yok etti. Sahnedeki kitleler savaştan ve savaş sonrası acıdan ortaya çıkan yeni ideolojileri dinledikçe hepsine kuvvetli bir şekilde meydan okunuyordu. Kitlelerin yenilgi ya da zafer deneyimlemesi, katılımları ve acıları artık dünyayı ve geleceğe dair umutlarını- 2. Bölüm'de Hintliler örneğinde gördüğümüz üzere- değiştirecekti. Hiçbir yerde bu Rusya'dakinden daha belirgin değildi.

6
Devrimleri Açıklamak: 1. Evre, Proleter Devrimleri, 1917-1923

Giriş: Devrim Kuramları

Yüzyıl boyunca kayda değer maddi ilerleme mevcut olduğundan, yüzeyde 20. yüzyıl evrimsel değişmenin hâkimiyeti altında görünür. Yüzyılın başında var olan iktidar yapıları -kapitalizm, ulus devlet ve (boydan boya olmasa da) demokrasi- daha sonra küresel olarak yayıldı; ancak süreç o zaman pek evrimci görünmüyordu. Bolşevikler ve Çinli Komünistler tarafından öncülük edilen iki devrim yüzyılın ilk yarısına hâkim oldu. Küre boyunca -Faşizmi ve ABD'nin düşmanı engellemek için yakıp yıkan kontrgerilla stratejisini kapsayan- başka devrimleri ve karşı devrimleri esinlediler. Bu, küre boyunca yayılan karşıt ideolojilerin dönemi oldu. Daha sonra yüzyılın son çeyreğine bu devrimlerin çözülmesi ve (tamamen değil) bir ideolojinin zaferi hâkim oldu.

Bunlar geniş eğilimlerdi, ulusaşırı hatta küreseldi. Genel eğilimlere aniden savaşlar ve devrimler tarafından yeniden yöne verilen bir *kesintili denge* olarak görülebilirler. Ancak çokuluslu Avrupa imparatorluklarının çöküşüyle eğilimler ve kesintiler kısmen her biri kendi içlerindeki güçler dengesine göre farklı biçimde savaş ve devrim (ya da reform) deneyimlemiş ulus devletler tarafından kafeslendiler. Bu her bir ülkeyi ayrı olarak ele alan ulus ölçeği üzerinden, devrimci ve karşı devrimci dalgaların küre boyunca ulusları aşan yayılımını teslim eden bir yaklaşımı gerekli kılıyor. Rusya'dan Avrupa'nın merkezine yayılan devrimci ve karşı devrimci dalgaları bu bölümde ele alıyorum. Çin Devrimi'ni 13. Bölüm'de ve yarattığı dalgayı da benim nihai modern devrimler açıklamamı barındıracak olan Dördüncü ciltte inceliyorum.

Çoğu devrim tanımı hem siyasal hem de sosyal ve ekonomik ilişkilerin tersine dönmesini birleştirir. Bu kullanımı, devrimi dört toplumsal iktidar kaynağından en az üçünü radikal ve şiddetli bir şekilde tersine çeviren popüler bir isyan hareketi olarak tanımlayarak genişletiyorum. "Devrim" terimi bazen Tilly'nin (1993) yaptığı üzere sadece siyasal iktidar ilişkilerinin dönüşümü olarak tanımlanır. Bu nedenle Tilly, 1492 ve 1992 arasında sadece Avrupa'da en az 709 örnek tespit eder. "Devrim" terimini daha dönüştürücü örneklerle sınırlandırmayı tercih ederek bunların neredeyse hepsini siyasal devrimler olarak tanımlıyorum. Modern dönemde bunlar çoğunlukla yasama ve yürütme otoritelerini anayasalarda ya da ortak hukukta yer alan kurallara göre ayırarak anayasal bir biçim aldılar. Bu siyasal devrimler, 19. yüzyıl boyunca daha ziyade reformist bir toplumsal içerik edinmiş olsalar da Amerikan ve Fransız devrimlerinden bu yana dalgalar halinde geldi. Anayasal siyasal devrimlerin son dalgası I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce başladı, 1905'te Rusya'daki başarısız devrimden 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda Jön Türklerin iktidarı ele geçirmesine, 1910'da Meksika Devrimi'ne ve 1911'de Çin Devrimi'ne kadar sürdü. Bütün bu örneklerde hedef ekonomik değil, büyük oranda siyasaldı. Bolşevik Devrimi bunu temelden değiştirdi ve buradan çıkan dalgalar 20. yüzyılın geri kalanına hâkim oldu.

Devrimler bir ölçüde olumsal ve tahmin edilemez olduklarından, bunların açıklanmaları kolay değildir. Kalabalıklar sokaklarda ayaklandığında ve isyancılar kendilerini silahlandırdığında sonuç duruma içkin olarak belirsizdir. Karar verme ve liderlik niteliği kesinlikle önemlidir. Acımasız bir şekilde bastırma ya da yargı reformu isyanı daha başında engelleyebilir. Böylece bazı potansiyel devrim örnekleri hiçbir zaman dikkatimizi çekmez. Kentsel devrimler genellikle sadece siyasal devrim olarak başlarlar ve çoğu siyasal devrim daha öteye gitmese de istikrarsız bir şekilde tırmanırlar. Kırsal devrimler daha fazla toplumsal içeriğe sahip olma ve şiddeti daha erkenden kullanma eğilimindedirler. Bütün bunlar devrimi açıklamayı daha da zor yapar.

Marksizm, hem devrimlere hem de devrimci kurama 20. yüzyılda hâkim olmuştur. Bu bağlamda liberal anayasacılığın yanı sıra, taraftarlarının nihai olarak küresel bir topluma yol açacak şekilde modellerinin küreye uygun olduğuna inandığı ilk gerçek küresel ideoloji haline gelmiştir. Seküler bir Kurtuluşçuluk biçimi olarak düşünülebilir ve kadrolarına kurtuluş dinlerininkiyle karşılaştırılabilir bir ideolojik iktidar vermiştir. Devrimci karmaşaların olumsallığını teslim ederek Marksistler bunları genel olarak ana kavramları olan sınıf mücadelesi bağlamında açıkladılar. Marksizm İngiliz İç Savaşı'ndan Fransız Devrimi'ne devrimleri eski feodal sınıflar ve yükselen burjuvazi arasında mücadeleler olarak görür. Şubat-Mart 1917'deki ilk Rus Devrimi burjuvazinin kısa süreli zaferi olarak görüldü, Ekim-Kasım 1917'nin Bolşevik Devrimi işçi sınıfının zaferiydi ve Çin Devrimi köylülüğün. Marx ve onu izleyen

yorumlar daha sonra bu temel modeli barikatların her iki tarafındakilerin örgütlenmeleri ve liderliği kadar diğer toplumsal grupların çözümlemesi ile desteklediler. Açıkça Marksizm'den etkilenen Barrington Moore (1967) toplumsal sınıflar ve devlet arasındaki iktidar ilişkileri bağlamında bir çözümleme sundu. Marksist kuramlar devrimi çok uzun vadeli yapısal eğilimlerin bir sonucu olarak gördüklerinden uzun vadelidirler. Ancak kurama ana Marksist katkılar Lenin, Trotsky, Mao ve Che Guevara gibi devrimcilerden geldi ve bunlar yapısal nedenlere kısa vadeli taktikleri eklediler.

Lenin'in 1920 tarihli Rusya'daki devrimci nedenler özeti başlangıç noktamızı oluşturabilir:

> Sömürülen ve ezilen kitlelerin eski durumda yaşamanın imkânsızlığını anlamaları ve değişim talep etmeleri devrim için yeterli değildir, devrim için esas olan sömürücülerin eski durumda yaşayamamaları ve yönetememeleridir. Sadece *'alt sınıflar'* eski durumu *istemedikleri* zaman ve 'üst sınıflar' *eski durumda devam edemedikleri* zaman -sadece bu durumda- devrim zafere ulaşabilir (1947 baskısı: II, 621, kendi vurgusu).

İki ana sınıfa eşit vurguda bulunmasına dikkat edin: eski düzeni devirmek isteyen bir alt sınıf ve direnişi zayıflamış bir üst sınıf. Bir devrimi yapmak için en az ikisi gereklidir.

İkinci bir kuram hattı devrimin nedenleri olarak toplumsal gerilim, dengesizlikler ve uyuşmazlığı vurgulayan yapısal-işlevselcilikten türer. Ancak bu koşullar kolay işlevselleştirilemez ve nadiren görülen devrimlerden çok daha yaygındır. Bu aynı zamanda muhalif seçkinler ya da kitlelerin hissettiği göreli yoksunluğa odaklanan kuramlar için de bir sorundur. J-eğrisi göreli yoksunluk modeli, devrimlerin uzun büyüme dönemlerini takip eden ekonomik gerileme sırasında patlak verdiğini önerdiğinden -beklentilerin yükselmesi ve sonra karşılanmaması insanları daha memnuniyetsiz hale getirir- sınanabilir olma avantajına sahiptir. Ancak bu bazen bir devrim öncesinde gerçekleşir, bazen öyle olmaz. Dönemin iki ana devriminin yaşandığı Rusya'ya ya da Çin'e uyması için bu görüşü esnetmek gerekir; çünkü ekonomik gerileme kitlesel savaş seferberliğinin yıktığı iki ülkeyi tanımlamak için en iyi yol değildir ve Çin'in devrimci süreci tam 20 yıl sürmüştür. Bu kuramlar devrimlerin insanlar hoşnutsuz olduğunda ortaya çıktığını ileri sürerler; ancak çoğu insan ne kadar kötü olursa olsun kendi şansını artırmak için yapabileceği çok az şey olduğunu hissederse sömürüye uyum sağlar. Devrimler hoşnutsuz insanların iktidardaki rejimin ona karşı koyabilecekleri kadar zayıfladığına inandıkları zaman ortaya çıkar. Lenin'in ileri sürdüğü ikinci neden, ilk nedene etkide bulunur.

Yakın dönemli araştırmalar en az aşağıdan isyancı hareketler kadar iktidardaki rejimin nasıl zayıfladığına odaklanarak Lenin'in yolunu takip ettiler. Theda Skocpol, bu kaymayı başlattı. Fransız, Rus ve 1911 Çin devrimlerini sınıf çatışmalarıyla karşılıklı etkileşim halinde devletler üzerindeki jeopolitik baskılar bağlamında açıkladı. Böylece modern devrimlerin "(1) daha gelişkin ülkelerden gelen baskıların yoğunlaşmasına tabi olduklarında idari ve askeri çöküşe elverişli devlet örgütlenmeleri ve (2) toprak sahiplerine karşı yaygın köylü isyanlarına zemin hazırlayan tarımsal sosyo-politik yapılar" (1979: 154) nedeniyle gerçekleştiğini ileri sürdü. Her ikisini de devrimin gerekli koşulları olarak gördü ve birleştiklerinde yeterli bir neden teşkil ediyorlardı. Her ikisi de mevcut olduğunda devrim gerekli bir şekilde ortaya çıkardı. İncelediği üç devletin de kendilerini kırılgan hale getiren, zayıflatan ve bölen kaybettikleri masraflı savaşlar sürdürdüğünü kaydetti. Bu artık genellikle kabul edilmektedir; ancak isyan hareketinin tarımsal sınıf çatışmalarından ve özel olarak hoşnutsuz köylülerden kaynaklandığını söylemektedir. Bu iddia üç ana değişkeni incelemesini kapsamaktadır: "köylü topluluklarının dayanışma türleri ve dereceleri... köylülerin toprak sahipleri ve onların aracılarının doğrudan günden güne gözetim ve denetiminden özerkliğinin derecesi... [ve] köylü isyanlarına karşı devletin baskıcı yaptırımlarının gevşemesi" (1979: 115, 154). Bu anlamlıdır; ancak başka önemli bir aktör yok mudur? Fransa'da burjuvazi yok muydu, Rusya örneğinde proletarya?

Başkaları Skocpol'un yaklaşımına eklerde bulundular. Goldfrank (1979: 148, 161) dört gerekli ve kümülatif olarak yeterli devrim nedeni belirledi. İkisi yöneticileri etkiliyordu, ikisi de isyancıları: (1) dış güçlerin müdahale etmeyeceği ya da isyancıları destekleyeceği hoşgörülü ya da müsamahakâr dünya bağlamı; (2) bunu izleyen, devletin idari ve baskıcı kapasitesini paralize eden bir siyasal kriz; (3) yaygın bir kırsal isyan ve (4) kent kısmında muhalif seçkin hareketleri. İlk üçü devrimci bir durum üretmek üzere karşılıklı olarak etkileşti; dördüncü devrimcilerin askeri üstünlüğü açık olduktan sonra siyasal ve toplumsal dönüşüme etki etmek üzere ortaya çıktı. Bu son deyim bana beşinci bir gerekli koşulu önerir görünmektedir: askeri iktidar üstünlüğü. Goldstone (2001) rejimin ayakta kalması için üç esas koşul ayırt eder: (1) kendisinden beklenen görevleri etkin bir şekilde ya da adaletle yerine getirmek için gerekli kaynaklara sahip olup olmamak; (2) seçkinlerin bölünmüş ya da kutuplaşmış olup olmadığı ve (3) muhalefetteki seçkinlerin tabandan popüler güçlerin protestosu ile bağ kurup kuramadığı. Foran (2005) 20. yüzyıl devrimleri hakkında yazarken devrimi destekleyen beş koşul tespit eder: (1) bağımlı ekonomik gelişme; (2) ekonomik gerileme; (3) baskıcı, dışlayıcı ve kişiselci bir devlet; (4) güçlü bir politik kültür ve muhalefet ve (5) bir "dünya-sistemik fırsat".

Büyük oranda dışsal jeopolitik baskıların ürettiği eski rejimdeki siyasal bölünmeleri vurgulayan bu perspektifler birbiriyle örtüşmektedir. İsyancıların tarafında hem kırda hem de kentte halk sınıfları büyük değişiklikler istemektedir ve harekete önderlik edecek muhalif seçkinlerle bağ kurabilirler. Az sayıda yazar oldukça baskıcı ancak dar tabanlı (hizipleşmiş), dışlayıcı veya kişiselci bir devlet ya da sivil toplumda güçlü köklere sahip olmayan patrimonyal bir devletin en kırılganı olduğunu söyleyerek devletin rolünü diğer nedenlerin önüne koymuştur. Sadece sınıf çatışması önemli olsaydı, işçiler ve köylüler kapitalistlere ve toprak sahiplerine saldırırlardı; devlete değil, demektedirler. Siyasal bir sonuç için siyasal nedenlere ihtiyacımız vardır (Goodwin, 2001; krş. Goldstone, 2004). Bütün bu perspektifler bir ölçüde anlamlıdır.

Nedenleri hepsi devrime destek olan ya da onu engelleyen dört toplumsal iktidar kaynağı içinde çerçeveleyecek olsam da, bunlardan fazla ayrılmayacağım. Ayrıca isyancılarla başa çıkmaya çalışan devletin iki farklı şekilde zayıflayabileceğini belirtiyorum: isyancılar karşısında birleşik bir cephe sunamayarak hizipselleşebilir ya da ülke boyunca kendi iradesini dayatmada temel altyapısal iktidarlardan yoksun olabilir. Ayrıca askeri nedenleri daha fazla vurguluyorum. 20. yüzyıl devrim ve devrim girişimi dalgalarında, sınıf mücadelesi önemliydi; ancak rakiplerin ideolojik uyumu, var olan devletin gücü ve duruşu, devlet ve diğer devletler ve rakip yerel hareketler arasında askeri güç dengesi de öyle. Köylülerin, işçilerin, askerlerin rolünü vurguluyorum: bunlar en azından yarı (bazen yarıdan daha fazla) tarımsal sanayileşen ülkelerdi. Bu nedenle, işçilerin ve köylülerin önemi vardır. Kitlesel savaş seferberliği de 20. yüzyılda devrim olasılığına temelden etkide bulunmuştur. Çoğu devrim -ve bütün büyük devrimler- savaş sırasında ya da savaşların sonucunda gelmiştir; ancak devrim için iktidarın şiddet yoluyla ele geçirilmesi gereklidir. Toplumda askeri ve paramiliter güç dengesi nihai olarak bir devrimin başarılı olup olmayacağını belirler ya da militanları devrimi düşünmekten dahi alıkoyabilir

Yöntemim aynı zamanda daha geleneksel modellerden bir ölçüde farklılaşıyor. Devrimleri kalkışılan bir devrimin başarısız olduğu "devrim olmayan" ile karşılaştırırken Foran'ı takip ediyorum. Ancak her ulusal devrimi bağımsız bir olay olarak alıp, sonra bunlar arasında ortak nedensel faktörler arayan ulus ölçeğinde bir karşılaştırmalı yöntem burada hâkimdir. Bu yöntemin güçlü tarafları vardır; ancak devrimler nadiren bağımsız olaylardır. Neredeyse bütün modern devrimlere, küresel uygulaması olduğuna inandıkları bir tarih kuramına kendilerini yönelten Marksist'e dönüşenler tarafından öncülük edilmiştir. Kuramı kendi deneyimleri ışığında değiştirmek ya da uyarlamaktan bunları alıkoymasa da, ütopyacı bir amaçları vardı. Karşı isyancılar arasında olduğu gibi yeni taktiklere uzanan bir öğrenme süreci mevcuttu. Devrimler zaman ve mekan aracılığıyla birbirleriyle etkileşimdeydiler. Dahası,

karşılaştırmalı yöntem fazla eşitlikçidir. İki devrim, hepsi birlikte diğer bütün devrimlerden çok daha önemliydi: Bolşevik ve Çin Komünist Devrimleri dünyayı etkiledikleri kadar kendi makro bölgelerinde doğrudan başka devrim girişimleri dalgasını başlattı. Biri ya da ikisi olmaksızın diğer devrimlerin hiç ortaya çıkmayacak olması muhtemeldir. Devrimci zaman doğrusal da değildir; devrimler bu iki devrim tarafından başlatılan iki dalgada ve yüzyılın iki büyük savaşı sırasında ve bunlardan hemen sonra geldiler. Bu nedenle, 20. yüzyıl devrimlerini anlamak için ilk olarak önemleri diğerlerini oldukça geride bırakan iki büyük devrime odaklanmalıyız. Bunları zamansal, mekansal bağlamlarına çözümlemeli ve askeri iktidar ilişkilerine bu bölümde daha önce atıfta bulunulan araştırmacılardan daha büyük bir rol vermeliyiz. I. Dünya Savaşı'nın sonu, devrimin Rusya'dan Orta ve Doğu Avrupa'ya yayılmasını getirdi; ancak bu diğer devrimlerin hepsi başarısız oldu. Nedenini burada açıklamaya girişeceğim.

20. Yüzyılın Başlarında Reform ve Devrim

20. yüzyılın ilk yarısında görece gelişmiş ülkeler için anahtar mesele halk sınıflarının -köylüler, işçiler ve alt orta sınıflar- ulus devlette tam vatandaşlık beklentilerini nasıl karşılayacaklarıydı. Bu durum, daha uzun şekliyle 9. Bölüm'de ele alınan T.H. Marshall'ın üç vatandaşlık hakkı biçimi, sivil, siyasal ve toplumsal vatandaşlıkla ilgiliydi. Bu nadiren gerçekleşse de, katılım devrim sırasında artabilirdi. Çok daha yaygın olan hâkim sınıflar ve seçkinlerin oy verme hakkını genişletmek, sivil haklar ve sendikaları tanımak ve reformdan geçmiş bir kapitalizmde herkes için garanti edilmiş bir hayat standardı temin edecek refahı sunmak için baskı altına girdiği reform aracılığıyla elde edilen vatandaşlıktı. 9. Bölüm'de gördüğümüz üzere norm olan reformdu, devrim değil.

Büyük Savaş başlamadan hemen önce hangi patikalar seçilmişti? II. Cildin 17-20. bölümlerinde uzun bir şekilde ele aldığım için burada arka planı kısaca inceliyorum. İkinci sanayi devrimi daha fazla kentleşme, devletin bürokratikleşmesi ve genişleyen ordular kadar özellikle demir, çelik, metal imalatı, kimyasallar ve madencilikte daha büyük şirketler ve fabrikalar ortaya çıkardı. Emek gücü çalışanlar olarak homojenleşiyordu ve örgütsel öncüsü şehirlerin işçi sınıfı bölgelerinde (ve daha kırsal maden topluluklarında) yaşayan vasıflı fabrika işçileriydi. Dönüşüme, daha fazla hiyerarşik denetime tabi kılınan ve buna kızan işçiler isyan etti. Bütün sanayileşmiş ülkelerde sendikalar kıpırdıyordu. Ancak İkinci ciltte belirttiğim (3. Bölüm'de tekrarlandığı) üzere işçiler üç farklı hareket türü oluşturabilirdi: (1) işçilerin çıkarlarını bir bütün olarak temsil etmenin peşinde, Sosyalist ya da sendikalist flamalar altında yürüyen sınıf örgütleri; (2) sadece belirli bir tür mesleği (genellikle vasıflı) temsil eden kısmi örgütler ya da (3) vasıfları ve getirileri başka bir yere ko-

laylıkla aktarılamayacağından büyük oranda bağımlı oldukları kendi istihdam yerleri temelinde örgütlenmiş katmansal örgütler. İkinci sanayi devrimi emek gücünü toplulaştırıyordu; bir işveren saldırısı kısmi örgütlenmiş zanaat işçilerini, yarı vasıflıların büyüyen saflarına iterek vasıfsızlaştırma amacı güdüyordu. Bu savaşın başlamasından hemen önce grevlerin artışı, sosyalizmin ve sendikalizmin yaygınlaşmasını kapsayan daha fazla sınıf temelli sendikal büyüme sonucu doğurdu; emeğin huzursuzluğu savaştan önce yükseliyordu (Silver, 2003: 125-8).

Bu henüz devasa bir tehlike değildi. 1914 itibarıyla herhangi bir emek hareketi emek gücünün yarısını örgütlemiş değildi. Avustralya'da yüzde 31 sendikalaşma oranı vardı. Britanya ve Danimarka'da yüzde 23, Almanya'da yüzde 17 ve diğer ülkeler, sadece yüzde 10 orana sahip Amerika Birleşik Devletleri'nin arkasında diziliyordu. Daha yoğunlaşmış metaller, madencilik, kimyasallar ve tekstil sanayilerinde sendikalar daha güçlüydü ve sınıf bilinci yükseliyordu. Ancak çoğu sendikaya kısmi bakışları güçlü kalmaya devam eden zanaat işçileri öncülük ediyordu. Yeni daha büyük şirketler de yönetim ve işçilerin yüksek bir karşılıklı bağımlılığa sahip olduğu her firmaya ya da sektöre has vasıflara ihtiyaç duydu. Bu firma düzeyinde örgütlenmiş katmansal sendikacılığı teşvik etti. Bazıları -Amerika Birleşik Devletleri'nde hor görücü bir şekilde sarı sendikalar denen- şirket sendikalarıydı; ancak diğerleri bağımsız sendikalist eğilimler sergilediler. Hem kısmi hem de katmansal sendikacılık işçiler arasındaki sınıf dayanışmasını zayıflatmaya meyletti ve uygulamada çoğu emek hareketi bu üç unsuru da barındırdı. Ayrıca siyasal dışlamanın dengeyi sınıf örgütlenmesi ve devrimci duygulara doğru büktüğünü ileri sürdüm. Eğer bütün işçiler siyasal vatandaşlıktan dışlanmış olsalardı, bu kısmi ve katmansal farklılıkları aşarak -gerçek gündelik uygulamaları daha ziyade reformist olsa da- bazen devrimci duyguları paylaşan açıkça sınıfsal hareketleri yaratabilirdi.

Sosyalist partiler ve işçi partileri de Amerika Birleşik Devletleri hariç her yerde yükselişteydi. Seçimlerde oyları en hızlı biçimde savaştan hemen önce artıyordu. Alman Sosyalist Parti (SPD) yüzde 35'lik oy oranıyla 1912'de en büyük tek parti haline gelerek kolayca yolu açmıştı. Başka hiçbir sosyalist partinin ya da işçi partisinin yüzde 25 kadar oyu yoktu. İşçiler devleti baskıyla özdeşleştirdikleri için ulusal siyasete genellikle güvenmiyorlardı. Yine de hem sendikalar hem de sosyalizm ya da anarko-sendikalizm, daha uyarılmış olanları ve işçileri aşırıcılıktan uzaklaştırabilecek baskı dışındaki stratejileri tasarlamaya başlayan dünyanın eski rejimlerini artan oranda endişelendirerek büyümekteydi (bkz. Bölüm 9).

Her ülke bu eğilimleri farklı biçimlerde harmanladı. 3. Bölüm'de gördüğümüz üzere Amerika Birleşik Devletleri sadece Afrikalı Amerikalılar ve kadınların siyasal dışlanmasıyla beyaz erkek demokrasisinden uzun zamandır

yararlanmıştı. Ancak siyasal seçkinler ve hâkim sınıflar pek ekonomik reform ortaya koymadılar ve işverenler ve hükümet çarlık Rusya'sı hariç diğer ülkelerden daha sık baskıya başvurdular. ABD emeği sosyalist olmaktansa ket vurulmuş şekilde bırakan demokrasi ve baskının garip bir birleşimiydi. Artık Büyük Britanya ve önceki beyaz yerleşimci kolonileri çoğu erkeğe oy hakkı tanımıştı ve sendikalar ve İşçi partileri örgütlenmekte serbesttiler. Sınıf örgütlenmeleri mevcuttu; ancak sosyalizmi pek benimsememişlerdi. İngilizce konuşan ülkeler reforma giden lib-lab yolunun çeşitlemelerini sundular. Bu yolun daha sosyalist çeşitleri İskandinavya boyunca ve Hollanda, Belçika ve Fransa'da bulunmaktaydı. Kuzeybatı Avrupa halihazırda liberal demokrasinin reformizmi, serbest sendikalar ve refah reformunun ilk kıpırtılarına doğru yol alıyor görünmekteydi. İspanya ve İtalya daha karmaşıktı: parlamentoları ve erkekler için geniş bir oy hakkıyla seçimleri olsa da, bunlar yozlaşmıştı ve yerel eşraf tarafından denetleniyordu. *Caciquismo* bu tepeden aşağı sınıf kontrol biçimi için kullanılan İspanyolca terimdi; *trasformiso* yürütmenin partileri itaatkâr bakanlar topluluğu oluşturmak için ayartabilmesi için kullanılan İtalyanca terimdi. İşçiler sendikalar ve partiler oluşturabilirdi; ancak siyasal vatandaşlıktan pratik dışlanmışlıkları onları sosyalizme ve sendikalizme doğru sola itti. Her iki ülke de güçlü muhafazakâr Katolik Kiliselere sahipti. İki durumda da devrimci karşılaşmalar için bir olasılık mevcuttu.

Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları despotik kurumları daha fazla korudu. Bütün erkekler için oy hakkıyla, parlamentoları vardı; ancak oyların ağırlığı sınıfsal olarak değerlendiriliyordu ve parlamento değil imparator egemendi. Sendikalara izin verilmişti; ancak toplanma ve grev özgürlüğü şiddete pek başvurmadan işçileri disipline eden ritüel biçimlerle kısıtlanmıştı. Bileşim hükümete katılmaktan alıkonan görünürde devrime bağlı; ancak gerçek uygulamalarında ılımlı büyük sosyalist partiler yarattı. Dahası rejim ve pek çok yerel yetkili sosyalizmin önüne geçmek ve işçi sınıfını bölmek için refah reformlarını destekliyordu.

En aşırı örnek çarlık Rusya'sıydı. Dünyadaki en büyük fabrikaları ortaya çıkartan hızlı sanayileşmeye karşın rejim demokratik ya da ekonomik reformu reddetti ve işçilere çok az kolektif hak tanıdı. Tamamen dışlanma tahmin edilebileceği üzere işçiler, köylüler ve hatta orta sınıflarda devrimci bilinç yarattı. Asgari reform alttan daha fazla talebe yol açtığında baskı bunu takip etti. Rusya 1905 savaşında Japonya'ya yenildiğinde bir devrimci şiddet yükselişi yaşandı. Bastırılmış olsa da, Rusya son çar altında reformdansa başka bir devrim girişimine doğru yol alıyor görünmekteydi.

Son olarak II. Cildin 19. Bölümü'nde belirtildiği gibi tarımsal sınıf ilişkileri çeşitliydi. 1910 itibarıyla sadece Britanya tarımsal nüfusunu ortadan kaldırmıştı. Sadece dört ülke -Britanya, Belçika, Avustralya, İsviçre- tarımdan daha fazla sayıda sanayide çalışana sahipti. Amerika Birleşik Devletleri hâlâ tarım-

da yüzde 32'lik bir orana sahipti. Bu oran, Almanya için yüzde 37, Fransa'da yüzde 41 ve Rusya ve Avusturya-Macaristan için yüzde 55'ten biraz daha fazlaydı (Bairoch, 1982: tablo A2). Bunlar gerçekten ikili tarımsal-sınai toplumlardı. Fransa, İspanya, İtalya ve ABD'de bazı köylü bölgeleri radikaldi, diğerleri muhafazakâr. Almanya ve Avusturya-Macaristan'da daha fazla muhafazakârlığa meylettiler. Rusya, erken doğan 1905 devriminin açığa serdiği üzere en fazla tarımsal hoşnutsuzluğa sahip olandı.

Savaştan önce Rusya en dışlayıcı rejime sahipti ve başarılı olan tek devrimi deneyimledi. Almanya ve Avusturya-Macaristan bir ölçüde daha az dışlayıcıydı ve başarısız devrimlere sahne oldular; diğerleri daha fazla kapsayıcılıkla reforma sahne oldu. Bu sıralama savaşın devrimin açıklanmasının gerekli bir unsuru olmadığını ileri sürebilir. Belki aynı sonuçlar savaş olmasa da gerçekleşecekti. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz üzere savaş, bu sınıf ilişkilerinin ürünü değildi; büyük oranda Avrupa güçlerinin geleneksel militarizmine atfedilebilirdi. Sınıf ilişkilerinin savaşın sonucu olarak değişip değişmeyeceği açıkça askeri katılımın iki ana eksenine bağlıydı. İlk olarak Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı ülkeler sadece marjinal biçimde savaşın içinde yer aldılar. Savaşın bunları aşırı etkilemesi pek olası değildi. Bazıları savaş tarafından totalleştirildiler: Rusya, Almanya ve Avusturya. İkincisi kazananlar ve kaybedenlerin mevcudiyetidir. Kazanmanın, sadece halkın savaşından akan reformlara tabi konumdaki var olan iktidar ilişkilerini meşrulaştırması beklenebilir. Kaybetmenin bunun tersi meşruluğu ortadan kaldırıcı sonucu olabilir.

Bolşevik Devrimi

Rusya iki açıdan istisnaiydi: tek başarılı devrime sahipti; ancak ayrıca devrimin savaş sonrasında değil sırasında patlak verdiği tek örnekti. İşçiler, köylüler, askerler ve kentli kitleler arasında devrimci kargaşa, 1917 yılı Ocak ayının sonlarında başladı ve yıl boyunca devam etti. Romanov hanedanlığı Mart'ın başlarında devrildi ve kısa sürede Geçici Hükümet aynı zamanda bir ölçüde ideolojik dönüşüm getiren anayasal siyasal olacak bir devrimde başa geçti. Ancak Rus ordusu umutsuzca Almanlara karşı savaşırken ekonomik bir dönüşüm mevcut değildi. Sonra Ekim'de Bolşevikler iktidarı ele geçirdiler, anayasacılığı reddettiler ve siyasal, ekonomik ve ideolojik iktidar ilişkilerini dönüştürmeye başladılar. Kapitalizmi devlet mülkiyetiyle; din, monarşizm, muhafazakârlık ve liberalizmi resmi bir Marksizm-Leninizm ideolojisiyle ve despotik monarşiyi anayasal bir sosyalist demokrasiyle değil de despotik bir parti devletiyle değiştirdiler. Kitlesel bir halk ayaklanmasının sonucu olarak, bu açık bir devrimdi. Gerçekten Batı kapitalizminin tarihinde tek başarılı devrim olarak kalmaya devam etmektedir.

Belirttiğim üzere Rusya, I. Dünya Savaşı öncesinde de sıkıntı içindeydi. Reformcular zaman zaman Romanov maiyetinden tavizler koparmada başarılı olmuşlardı: sınırlı oy hakkıyla bir parlamentonun kurulması (Duma), emekle uzlaşma prosedürlerinin oluşturulması ve buna benzer tavizler. Ancak her seferinde daha fazla taviz için halk baskısı maiyette üstün konumda bulunan muhafazakârları alarma geçirdi. II. Nikola gerçekten ilahi yönetme hakkına inanmaktaydı. Maiyetine anlaşma yoluyla nasıl ayakta kalınacağının araçsal rasyonalitesindense, ideoloji rehberlik etmekteydi. Baskı ve tavizlerin geri alınması bunu takip etti. Ortaya bir ölçüde bölünmüş bir devlet çıktı; ancak gericiler her daim kazandığından ve liberaller ve anayasacıların çok az gücü olduğundan bu rejimin uyumu için ölümcül değildi. Fakat baskıyla sonlanan tereddüt halk arasında -Lenin'in iki koşulunun karşılanacağı noktada değil; ancak gösteri ve grev dalgalarının maiyetteki muhafazakârları (başka nedenler yanı sıra) hoşnutsuzluğu med-cezir benzeri bir vatanseverlik dalgasıyla boğmak için Rusya'nın 1914'te savaşa girmesini teşvik konusunda ikna edecek noktada- hoşnutsuzluk yarattı.

Rusya'nın küçük devrimci partilerinin devrim değil anayasal reform talep eden halk hareketi üzerinde pek etkisi yoktu. Üç ana sosyalist hizbin -Menşevikler, Bolşevikler ve (adlarının ifade ettiğinden daha ılımlı olan) Sosyalist Devrimciler ya da SD- çekirdeğini göreli olarak iyi eğitimli, entelektüel zihne sahip kitle tabanı oluşturmak için başarısız bir şekilde çok uğraşan öğrenciler, öğretmenler ve bazı işçiler (SD örneğinde köylüler) oluşturuyordu. Lenin'in erken dönem küçük gizli öncü parti kuramı gerçekte kötü bir işin en alasını çıkarıyordu. Bolşevik Parti, 1917 başında 23 bin üyesinin olduğunu belirtiyordu. Gerçek rakamın çok daha az olması gerekir.

1917'de partinin merkez komitelerinin üyesi ve Sovyetlerin Askeri-Devrimci Komitelerinde yer alan tepedeki 68 Bolşevik'in geçmişlerini inceledim. Ebeveynleri bilinen 61'inde sadece 19'u işçi ya da köylüydü. Biri Lenin'in karısı Krupskaya olmak üzere sadece iki kadın mevcuttu. Daha sonra biri Trotsky'nin karısı olan iki kişi daha eklendi. Tepedeki Bolşevikler iyi eğitimlilerdi: sadece dokuzu (eğitim bilgileri bulunan 66'sı içerisinde) ilkokul sonrasında okuldan ayrılmıştı. Genel ideolojilere kapılmış aydınlardı; ancak entelektüel Ortodokslara mesafelerinin bir işareti olarak mezun olanlardan daha fazlası teknik enstitü ya da üniversiteden ayrılmıştı (19'a, 17). Kendi meslekleri bilinen 66'dan 14'ü işçi olarak başladılar. Onu orta sınıf kariyere sahipti ve altısı biri ya da diğerini her zaman devrimci faaliyetle birleştirmişti. Bu geriye yetişkinliğinde başka bir mesleği olmadan profesyonel devrimci olan 35 kişi (yüzde 55) bırakır. 68'inin ilk kez polis dosyalarının açıldığı ortalama yaşı (yaşlar 13'ten 27'ye değişmekle birlikte) sadece 17 idi. Ortalama yaşları 1917 itibarıyla elbette daha fazlaydı: 34... Riga'nın (2009) öncü Bolşeviklerin daha büyük bir kısmında gösterdiği üzere Rus toplumundan dışlanmak için ayırt

edici bir zemine sahip olarak orantısız bir şekilde Yahudi ya da Rusya'nın etnik azınlıkları mensubuydular. Bu hızla bir yere varamayacak, marjinallerden oluşan bir *grupçuk*tu. Eziyet bunları daha uyumlu ve (kısa vade oldukça kötü göründüğünden) tarihin uzun vadeli bir kuramına bağlı hale getirme eğilimindeydi. Ütopyacı kurtuluşçu inançları sadece Rusya çökerse anlamlı olabilirdi. Çok sayıda insan Rusya'da bir tür devrimci krizin patlak vermesini beklese de neredeyse kimse -Lenin dâhil- bunun sosyalist bir devrime uzanacağını beklemiyordu.

Sonra savaş gök gürlemesi gibi geldi. Ruslar artık diğer güçlerdeki halklar gibi ancak daha hızlanmış bir şekilde aynı halk duyguları çevrimini deneyimlediler. Vatansever coşku patladı; ancak Rusya'nın savaşın ilk aylarındaki Doğu Prusya'daki felaket yenilgileri sonrasında ancak ayakta kalabildi. Polonya kaybedildi ve Almanlar ilerlemeye devam etti (Jahn, 1995). Rus kayıpları devasaydı: 1915 sonları itibarıyla 4 milyon ölü. Savaş başladığında grevler ortadan kayboldu; ancak diğer savaşan ülkelerden çok daha erken, Temmuz 1915'te ortaya çıkan grev dalgasına kadar. Baskı bunu sönümlendirdi. K. Murphy (2005: 225) dev bir Moskova metal atölyesinde çarlık polisinin tutuklamaları Bolşeviklerin 1920'lerde başlatacağından çok daha fazlaydı. Baskı devrimci militanları dağıttı; ancak işçi rahatsızlığına kaynaklık etmedi. İkinci grev dalgası 1916'nın sonbaharında geldi. Kasım 1916'da Duma'da ılımlılar. Çar Nikola'yı anayasal yönetime geçmediği müddetçe felaketin yolda olduğu konusunda uyardılar. Cevaben Nikola, Duma'yı dağıttı ve seçimleri bir yıl erteledi. Kendisinden önceki XVI. Louis gibi çarın tepkisel dik kafalılığı sonraki gelişmeler için gerekli bir koşuldu. Buna karşı 1917'nin başında Rus orduları tamamen savaşla uğraşırken büyük bir ayaklanma geldi.

Ocak ve Şubat'ta bir grev dalgası ile başladı. St. Petersburg grevler, gösteriler ve ekmek isyanlarıyla kıpırdayamıyordu; Moskova bunu takip etti. Kadınlar, Uluslararası Kadın Günü'ndeki büyük gösteride ve ekmek isyanlarında ve diğer gösterilerde ön saflardaydılar. Kalabalıklar ekmek, barış ve reform talep ettiler ve kişisel olarak çarı itham ettiler. Görünürde genel bir liderlikten yoksunlardı. Duma ılımlıları artık çara, onu daha reform yanlısı bir soyluyla değiştirmek umuduyla, tahttan feragat etmesi isteğini yönelttiler. Çar yine bunları görmezden geldi ve Şubat'ın 25'inde St. Petersburg bölge askeri kumandanına ayaklanmayı bastırmak için gerekli bütün gücünü kullanması emrini verdi. General emre uymaya çalıştı; ancak çoğu göstericilere katılan birlikleri, Şubat'ın 27'sinde kazan kaldırdı. Daha sonra isyan Moskova'ya yayıldı. Bundan sonra devrimciler silahları ele geçirdiler ve askerleri eğittiler. Birlikleri olmayan bir imparator elbiseleri olmayan bir imparatordur; bu Nikola için son demekti.

Çarın kabinesi Şubat'ın 27'sinde istifasını verdi ve askeri bir diktatörlük önerdi; ancak generaller ülkede tarihsel bir örneği bulunmayan bu tekliften geri durdular. 2 Mart'ta maiyet, bakanlar ve yüksek kumanda çarı terk etti ve ertesi gün Romanov ailesinden başka bir çar bulma girişimlerini bıraktı. Bu Fransa'da 1789'da olduğu gibi devlet içinde uzun süredir köpüren hizipçiliğin olgunlaşması değildi. Az sayıda Duma liberali sözel olarak protesto etmenin ötesinde bir şey yapamamışlardı. Bu siyasal devrim liberal ılımlılara bir fırsat sunsa da beklenmedik bir şekilde tabandan, aniden çıkageldi. Duma'nın azınlık bir grubu Prens Lvov tarafından başkanlık edilen Geçici bir Hükümet ilan etti. Halkın ruh durumu sola kaydıkça bir merkezci olan Sosyalist Devrimci Kerensky, Lvov'dan sonra hükümetin başına geçti. Evrensel oy hakkıyla yeni seçimler vaat etti. Bu tamamen siyasal bir devrimin anayasal bir hükümet peşinde olduğu son girişimdi.

Daha fazla devrimin tohumları aynı zamanda atıldı. Rusya büyük oranda tarımsal bir ekonomi olarak kaldı; ancak sanayisi sıra dışı bir şekilde yoğunlaşmış ve moderndi. Moskova ve St. Petersburg (artık Petrograd) civarında dev fabrikalar ve maden alanlarında olduğu gibi büyük işçi sınıfı toplulukları vardı. Bu anahtar bölgelerde baskı ortamında etkili olmayan sendikalara büyük oranda bağlı olmayan; ancak resmi olmayan hareketler yaratan güçlü işçi bir sınıfı meydana getirdi. Fabrikaların ve madenlerin çoğuna yabancılar sahip olduğundan patronlar da zayıflamıştı. Trotsky'nin (1957) belirttiği üzere bu iki etken ana kentsel-sanayi alanlarında sıra dışı bir sınıf çatışması yoğunluğuna yol açtı. İşçiler artık başarısız 1905 devriminde çok sayıda Rus şehrinde kurulan işçi konseylerini temel alan İşçi Temsilcileri Petrograd Sovyeti'ni oluşturdular. Grevciler kendilerini temsil etmeleri için vekiller seçtiler ve askerler ve çoğunlukla Menşevik ve SD olan sosyalist partilerin temsilcileri bunlara katıldı. Sovyet'in ilk kararı bütün ordu birimlerinde asker Sovyetleri (yönetim konseyleri) oluşturulmasıydı; ancak bu aşamada Sovyet bir hükümet olmaya çalışmıyor, sadece Geçici Hükümete baskı yapma peşindeydi. Bunlar hâlâ sosyal demokratlardı, devrimci değil.

Şubat'ta ordunun göstericileri bastırmayı reddetmesi kilit önemde olmuştu, subaylar bölündü. Bazıları otokrasinin 20. yüzyılda yönetme ehliyetinden şüphe duydu. Silahlı kuvvetler modernleştirildi ve 1911 itibarıyla ordu subaylarının sadece yarısı (1895'teki dörtte üçlük orandan düşüşle) soyluydu ve ana generallerin ya da yukarısının sadece yüzde 9'unun 1903'te toprağı ya da bir evi vardı. Silahlı kuvvetler modernleşiyordu; ancak rejim öyle değildi. Rejimin altyapıları orduyu yeterince bomba ile besleyemeyince savaş sırasında soğuma arttı. Subaylar anayasal bir monarşi tercih ederdi; ancak liberal bir cumhuriyet de düzen ve askeri tedariği garantilerse yeterli olurdu. Duma ve tepki arasında seçimle karşılaşınca, Duma'yı tercih ettiler. Subaylar arasında yüksek

zayiat daha düşük toplumsal arka planlardan gelenlerin terfilerini gerekli kıldığı için bu özellikle düşük rütbeli subaylar için geçerliydi.

Az sayıda subay siyaset hakkında düşünmekteydi. Her şeyin ötesinde savaşı yapmayı istediler ve 1917'de isyanın başlangıcını takip eden günlerde çoğu adamlarının çar için savaşmayacağını gördü. Bir ya da iki ay içinde kumandayı ajitatör olarak gördükleri insanlarla paylaşma riskini alarak asker Sovyetlerinin rolünü dahi kabul ediyorlardı. Birlikleri üzerinde bir ölçüde otoritelerini korumak için bunu kabul etmeye zorlandılar. Bazılarına adamları baskı uyguladı; ancak çoğu malzemeleri taşıyacak, adamları konumlarını korumaya itecek, topçu ateşini destekleyecek ve hatta ara sıra düşmana saldıracak herhangi bir otorite yapısının peşindeydiler. Monarşistlerin devrim sonrası gürültücü suçlamalarının nedeni buydu: ordu eski rejime ihanet etmişti (Hasegawa, 1981: 459-507; Wildman, 1980; Mawdsley, 1978; N. Saul, 1978). Subaylar, Lenin'in ifadesini doğruladılar: "eski durumda devam edemediler". Ancak bu esasen Lenin'in diğer nedeninden kaynaklandı: askerler, silahlı kuvvetlerin alt sınıfları eski durumda devam etmek istemediler. Yönetici sınıf rahatsızlığı mevcut olsa da, eski rejim ancak kitlelerin itaati reddiyle karşılaştığında çaresiz kaldı. Böylece iyi bir yönetimin temel gereği olan düzeni garantileyemedi. Bu savaşın yok ettiği altyapısal iktidarı baskıcı gücünü zayıflatan bir rejime karşı tabandan bir devrimdi.

Rejimin aydınları ve modernleştirmecileri yabancılaştırma yeteneğinin yönetici sınıfları böldüğü doğrudur (Haimson, 1964). Ancak bu maiyet ve idare dışında çok görünür değildi. Her durumda maiyetteki ılımlı liberal kişiler ve katı tutumlular arasındaki anlaşmazlıklar genellikle ikincilerin zaferiyle sonlandı. Yönetici sınıfta hizipçilik Rusya'da büyük bir problem değildi. Bunun yerine savaşa bağlı olarak rejimin altyapısının çökmesi Aşil topuğuydu.

Göreceğimiz üzere Almanya, Avusturya ve Macaristan'da potansiyel devrimcileri ayıran iki ana bölünme Rusya'da daha önemsizdi. İlki köylülükle ilgilidir, ikincisi işçi sınıfıyla ve her ikisi de daha geniş kır ve kent nüfusuna yayılmıştır. Belirttiğim gibi bunlar tarımsal-sınai toplumlardı. Tarım kapitalizmin gelişmesinden derinden etkilenmişse de, yarattığı sınıf ihtilafları farklılaştı ve savaş, kır ve kent nüfusları arasında ekmek üzerine çatışmaları bunlara ekledi. Rusya'da 20. yüzyılın başında kitlesel huzursuzluk her iki kesimde de yüzeye çıkıyordu. Trotsky (1957: Bölüm 1) Rus devrimlerini "eşitsiz ve bileşik gelişme" bağlamında açıkladı. Başka ülkelerde zamansal olarak ayrı ortaya çıkan ciddi sınıf çatışmaları burada birlikte görüldü: Trotsky tarafından diğer ülkelerde daha önce oluştuğu düşünülen köylülere karşı toprak sahipleri durumu, yani feodalizmin son krizi Rusya'da kapitalistlere karşı işçilerle, kapitalizmin krizi ile çakıştı.

Rus köylüleri arasında çalkantının düzeyi diğer ülkelerden daha yüksekti. 1861'de serflerin özgürleşmesinden 1907'de Stolypin'in reformlarına kadar

Rus tarımı, diğer ana güçlerden çok daha hızlı bir tarımsal dönüşüme sahne oldu. Bu süreç, daha fazla sömürücü rant toprak sahibinin yok olmasına neden oldu ve taşrada iktidarlarını zayıflattı; orada doğrudan toprağı işleyen köylülerin daha fazla özerkliği vardı. Bu aynı zamanda daha güçlü köylü topluluklarının ortaya çıkmasına yol açtı. Köylülerin artık hem ihtilafları hem de isyan edecek güçleri vardı. 1905'te öyle yaptılar; ancak bu devrimin başarısızlığı şehirlerdeki Bolşevikleri ve Menşeviklerin çoğunu ve taşrada Sosyalist Devrimcileri sınıf mücadelesinin sadece bir metafor olmadığı (Marksistlerin çoğu için o zamanlar öyleydi) konusunda ikna etti: zafer kazanmak için gerçekten savaşmak ve silahlanmak zorundaydılar. Bu devrim ve 1917 Baharı çarlık otoritesi zayıfladığında köylü kitlelerinin ödemelerini reddettiği; malikanelere saldırdığı; soylulara, zengin köylüler ve Stolypin reformlarıyla ortak toprakları edinen diğer özel kişilere ait toprakları ele geçirdiği ve yeniden dağıttığını gösterdi (Gill, 1979:1-17, 38-46; Skocpol,1979). Lenin ele geçirmelerin, sosyalistlerin yoksul köylülerle ittifak kurması gereken, toprak sahipleri ve zengin ve yoksul köylüler arasındaki sınıf mücadelesini gösterdiğini söyledi. Ancak 1917'de köylüler Şubat'ta monarşinin düşüşünün sonrasına kadar kıpırdamadılar. Eylemin başlatıcıları onlar değildi.

Köylülerin hoşnutsuzluğu ile sınaî işçilerinki arasında içkin bir ekonomik bağlantı da yoktu. Siyasal partiler her ikisine de seslenen tutarlı bir program ya da reform tasarlamak konusunda başarısız olmuşlardı. SD'ler kırsal hoşnutsuzluğu ifade ettiler; ancak kentteki yankıları azaldı. Bunun tersi biçimde Menşevik ve Bolşevik Sosyalistler kentlerde ve sanayide ön plana çıktılar; ancak taşrada pek yankıları yoktu. 1917 boyunca Bolşevikler köylülere seslenmek için amaca özel bir program tasarladılar; ancak bu fırsatçılık Marksist kuramlarıyla çelişti. Sanayinin kolektifleştirilmesini ve toprağın kamulaştırılmasını ileri sürmüş olsalar da, 1917 Ağustos'unda Stalin ve diğerlerinin uyarısıyla Lenin yön değiştirdi ve bireysel köylüye toprak vermeyi teklif etti: ya da köylüler hâlihazırda ele geçirdikleri toprakları koruyacaklardı! İşçiler ve köylülerin isyanları nerdeyse eş zamanlı gerçekleşti ve aynı yönetici sınıfı hedef aldı. Ancak talepleri farklıydı ve uyuşmaları aynı ekonomik güçlerin etkisiyle olmadı. Bir devrimin oluşması için kent ve kırsal kesimler arasında başka bağlantılar gerekliydi.

İlk bağlantı Rusya'da sınaî gelişmenin savaşın da yoğunlaştırdığı hızı nedeniyle çoğu işçinin kendisinin eski köylü olmasıydı. St. Petersburg'da fabrika işçilerinin sayısı 1890'da 73 binden 1914'te 243 bine ve 1917'de 393 bine yükseldi (S. Smith, 1983: 5-36). Çoğu lider kentte doğmuş, daha iyi eğitimli ve daha vasıflı olsa da, çoğu yeni vasıfsız ve yarı vasıflı sınaî işçi kente göç eden köylülerdi. Benzer bir göç örüntüsü aynı sonuçla bu zamanda İspanya'da görünür: her iki sektörde de aktif Sosyalistler ve anarko-sendikalistlerle birlikte kentsel ve kırsal hareketler arasında daha fazla temas ve karşılıklı etkileşim

vardı. Eski köylülerin ve kent doğumlu işçilerin göreli katkıları tartışmalıdır; ancak her iki gruptan da hatırı sayılır bir kesim grev ve gösterilerde yer almıştır. Sovyetler, işçi konseyleri bilindiği gibi sanayi proletaryasıyla özdeşleştirilmiş olsa da, köylülerin muhtar seçme geleneğinden türemiştir (Bonnell, 1983: 433-4; Mandel, 1983; S. Smith, 1983: 57).

İkincisi devlet tarafından istemeyerek de olsa sağlanan bağlardır. Devletin sınıf ilişkilerine müdahalesi başka yerlerden daha fazlaydı ve savaş bunu yoğunlaştırdı. Devlet artık birliklere ve şehirlere malzemeleri dağıtmak ve geri çekildiğinde de yakıp yıkan askeri taktikleri sonucu yerinden edilen milyonlarca mülteciye bakmakla yükümlüydü. Baskı altında ilkel ulaşım sistemi çöktü. Çarlık devleti zincirin bir ucunda modernleşmiş sanayilere diğer ucunda modernleşen ordulara bel bağlayabilirdi; ancak ikisini birbirine bağlayacak altyapılardan yoksundu. Ordularının bu kadar başarısız olmasının esas nedeni buydu. Polonya, Galiçya ve Ukrayna'nın çoğunun kaybı Rusya'nın ulusal gelirinin üçte bir oranında azaldığı, sınaî üretiminin yarıya düştüğü ve gıda üretiminin azaldığı anlamına geldi. Malzemeler tedarik edilmemeye başladığında rejim en iyi bildiği şey olan baskıya geri döndü. Köylüleri gıda fazlalarını orduya ve kentlere göndermeye zorlamaya girişti. Ancak merkezi devlet tahıl fazlalarının kendi bölgelerinden alınmasını engellemeye çalışan yerel idari otoritelerin direnişiyle karşılaştı. Köylüler ürünlerini resmi olarak belirlenen fiyatlardan daha yüksek fiyatlara sahip karaborsada satmayı tercih ettiler. Şubat devriminden sonra kurulan Geçici Hükümet sorunla baş etmede daha fazla şansa sahip değildi. Merkezde iktidar zayıfladıkça çevre bölgelerde milliyetçiler ulusal azınlıklar için daha fazla talepte bulunmaya başladılar. Çoğu önce anayasacılarla sonra Marksistlerle ittifaka girdi. Özellikle Bolşevikler arasında aşırı temsil edilir hale geldiler. Sivil itaatsizlik arttı.

Savaş, huzursuzluğu ve kırsal ile kentsel kitleler arasındaki bağları yoğunlaştırdı. Askeri yenilgiler, ekonomik kriz, ekmek kıtlıkları ve mülteci akınları, işçiler, köylüler ve orta sınıfı birlikte halk kitlesinin -giderek yetkin olmayanlar tarafından yönetildiğine inanan bir halkın- içine iterek Avrupa Rusya'sının çoğunu etkiledi. Çarla savaşı düzgün yürütmedeki başarısızlığı nedeniyle yaşlı bir kadın, bir budala, bir sarhoş diye dalga geçildi. Vatanseverlik, çar, bayrak ve imparatorluktan oldukça farklı bir ulus olma anlayışına, yoldaşlar ve halka bağlılığa yöneldi. Avusturyalılar karşısında bazı zaferler yardımcı oldu ve Almanlar karşısında zaferler rejimi kurtarabilirdi; ancak bunların olma ihtimali zayıftı. Öfke önce çara daha sonra ulusun dışında yabancı "ötekiler" olarak duran, Rusya'nın yenilenmesini tehdit eden ve meyvelerini paylaşmayı hak etmeyen seçkinlere ve burjuvaziye yönelen halkın baskın duygusu haline geldi (Gatrell, 2005; McAuley, 1991; Jahn, 1995: 91-7; Gill, 1979: 170-87; Steinberg, 2001: giriş). Maiyet, sanayiciler, kreditörler, toprak sahipleri ve karaborsa ayrı sömürücülerdi; fakat devlet hepsine yerleşmişti ve bu farklı

protestoları bir araya getirdi. İşçiler, köylüler ve hatta sıradan orta sınıfın çoğu birbirlerini müttefik olarak ve kurtuluşu dönüşümde görmeye başladı.

Üçüncü ve muhtemelen en önemli bağlantı askere alınan köylü ve işçilerin birlikte görev ifa etmesiydi ve bunlar silahlılardı! Askerlerin ve genç subayların yüzde 60'ı köylüydü, donanma tayfasının üçte biri fabrika işçilerinden oluşuyordu ve dörtte biri köylüydü. Ağır kayıplar daha fazlasının düşük rütbeli subaylar arasına katılması anlamına geldi (Mawdsley, 1978: 6-7, 157-9; Wildman, 1980:98-101). Denizciler farklı nedenlerle, kış buzu ve Alman filosunun üstünlüğü nedeniyle Baltık'ta kıpırdayamaz, Karadeniz'de de Alman-Osmanlı engelini aşmaktan aciz bir şekilde hastalığın kavurduğu gemilerde iki yıllık eylemsizlik sonrasında söylenmekteydiler. Askere alma özellikle köylüler için önemliydi. Shanin'in (1971: 259) gözlemlediği üzere "askere alınanlardan oluşan modern ordu köylülerin aktif bir şekilde katıldığı az sayıdaki ulus çapındaki örgütten birisiydi. Köylülüğün katmanlaştırılması bu vesileyle kırıldı." Eski askerler uzun zamandır çoğu köylü ayaklanmasının çekirdeğini oluşturmuşlardı. Aktif görev sırasında isyan yaygın değildi; ancak bu savaşta top ateşinde Rusların başarısızlığını telafi etmek için doğrudan Almanların önüne sürülen askerler iki yıldan fazla bir süre feda edilecekler olmaya dayanmışlardı. Gıda, ayakkabı, bomba ve hatta bazen silahtan yoksunlardı. Daha sonra cepheye silahları olmadan gönderilmişlerdi ve düşen yoldaşlarınınkini almaları söylenmişti. Alman ordusu bunları kıymaya çevirdi. Savaşta öldürülen Rus askerlerin sayısı 2 milyon civarında olabilirdi; ancak 5 milyonu savaş esiri haline gelmişti. Bu sersemletici kayıplar isyanlara, düşmanla arkadaşlığa ve firarlara neden oldu. Silahlı firariler 1917'nin ortasında köylülerin toprak işgallerinde ön saflardaydı. Skocpol'ün söylediği üzere "1917'de kırsal Rusya'da köyler arası siyasetin çoğunda, aynı zamanda patriarkal ailelerin başı olan *mir*'in daha yaşlı geleneksel liderlerinin otoritesine ve uyarısına karşı gelen, savaş deneyiminden taşıdıkları silahlar ve fikirlerle genç erkekler mevcuttu." Şunu ekler: "Sonuç neredeyse kesin bir şekilde toprak devrimini daha kısa zamanda ve daha şiddetli bir şekilde sonucuna vardırmaktı." (1979:138). Ancak köylüler kent isyanının rejimi dizleri üzerinden çöktürmesi sonrasına kadar harekete geçmediler. Büyük oranda tarımsal bir toplumda köylü isyanı devrimin başarısının gerekli bir koşuluydu; ancak köylüler bunu başlatmadı.

Ciddi ordu isyanları 1916'da başlamıştı. Önceki bölümde anlatılan Fransız isyanlarından farklı olarak Rus generalleri bombaları olmadığı için askerlerin huzursuzluğunu topçu ateşine ağırlık vererek hafifletme seçeneğine sahip değillerdi. Hoşnutsuzluk politize oldukça aktif olmayan filolar ve geri birlikler öncü konuma geçti. Baltık filosunda başkentin birliklerinde konumlanmış (330 bin kadar) denizciler ve askerler kent ayaklanmalarına bunlar başlar başlamaz katıldılar. Tekrarlanan emirlere karşın tek bir alay dahi bunları bastırmak için

harekete geçmedi. Şu kesindi; devlet artık askeri iktidar tekeline sahip değildi. 1917 boyunca isyan, işçiler kadar askerlerden de geldi ve sadakatlerini ardı ardına çardan Geçici Hükümete, oradan Sovyetlere ve sonra Sovyetler içinde Bolşeviklere aktardılar (Rabinowitch, 2004: Bölüm 8; Wildman, 1980: 375). Köylüler ve işçiler uyumlu hedeflere sahiplerdi; ancak üniformalı yoldaşlar olmadıkları müddetçe kolayca bir arada davranamadılar. Askeri iktidar rejimden isyancılara geçti. Böylece başarılı bir devrim mümkün hale geldi.

Ayrıca 1905'te yine başarısız bir savaşın başlattığı, devrimin bir deneme sürümü olmuştu. Köylülerin toprak işgalleri işçi gösterileriyle ve denizciler ve askerler olarak yetkin olmayan bir şekilde yürütülen savaşta ortak şikâyetleriyle çakışmıştı. Japonya tarafından yenilgiye uğratılmak Uzak Doğu bölgelerinde asker-işçi Sovyetlerinin oluşturulmasına ve daha önemli batı bölgelerinde (neredeyse hiç asker katılımı olmadan) ayrı işçi ve köylü gösterilerine yol açmıştı. Rejim ilkin reform teklifleriyle karşılık verdi; ancak 1907'de güvenli hissettiğinde baskıya döndü. Bu uzun gıda krizlerinin olmadığı ya da askerler, işçiler, köylüler ve kentli nüfuslar arasında pek dayanışmanın görülmediği kısa bir savaş olmuştu. Bu deneyime sahip militanlar, rejimin sunduğu tavizlere güvenmemeyi öğrendi.

İşçiler, köylüler ve askerler arasındaki birlik, Avrupa'da biricik bir özellik sergiledi. Köylülerin konumu ülkeler arasında farklılık gösterdi; ancak bunlar hoşnutsuzluklarını nadiren devlete ya da kapitalizme yönelttiler. İspanya ana istisnaydı. Orada grevler ve kentlerdeki gösteriler köylü huzursuzluğu ile aynı geniş dönem boyunca ortaya çıktı. Rusya'da olduğu gibi işçilerin ve köylülerin hoşnutsuzluğu arasında içsel bağlantı zayıftı. İspanya'da her iki grup da ayaklandılar: ancak ayrı olarak. Ayaklanmalar arasında aylar vardı: sosyalist işçiler Ağustos 1917'de; anarko-sendikalist köylüler 1918 yazında, sendikalist işçiler 1919 Mart'ında. Ancak bu zaman aralığı normal askeri disiplin altındaki İspanyol ordusu için her birini sırasıyla bastırmaya yetti. Meaker (1974: 1, 63) İspanya'da devrimci solun başarısızlığını köylüler ve işçiler arasında ve Marksistler ve anarko-sendikalistler arasında her iki bölünmenin de coğrafya tarafından pekiştirildiği bir birlik olmama durumuna bağlar. Ancak İspanya dünya savaşında tarafsızdı ve devleti hoşnutsuz işçiler ve köylüler için ortak bir neden sunmadı ya da hoşnutsuz bir asker kütlesi yaratmadı. Savaştaki çarlık yetersizliği aracılığıyla sağlanan birlik olmadan Rusya'da devrimin kaderi İspanya'daki olayların daha vahşi bir versiyonu olabilirdi.

Buna ek olarak reformcular ve devrimciler arasındaki bölünme tabanda çok açık değildi. Siyasal partiler atışsa da az sayıda işçi militan bu tartışmaları takip ediyordu. İşçiler özerk biçimde radikalleşiyordu ve bu en fazla St. Petersburg'un fabrika işçilerinin üçte birini istihdam eden devletin yönettiği işletmelerde belirgindi (S. Smith, 1983: 10). Çarlığın ılımlı işçilere karşı dahi işverenleri güç kullanarak destekleme isteği işçi reformculara pek teşvik sun-

muyordu. Kimse size reform önermezken reformist olmak zordur. Az sayıda liberal Rus işveren az sayıda işçi temsilcisini savaş sanayi komitelerinde yer almaya ikna etti; ancak bunlar rejim düşmanlığıyla ve emeğin kendi şüpheleriyle o kadar meşguldüler ki, etkili olamadılar (Siegelbaum, 1983: 159-82).

Ortak dışlanma ve baskı deneyimi vasıflı ve vasıfsız işçileri benzer bir şekilde daha radikal duygulara ve şiddete doğru itti. 1914 itibarıyla büyük metal işleme tesislerindeki St. Petersburg işçileri kısmi sendikacılıktansa sınıfın diline daha fazla yanıt veriyorlardı. İnşaat, ulaşım, iletişim ve hizmetlerdeki işçiler de sendikalar oluşturuyordu. Savaşın gereksinimleri az vasıflı, eski köylü, genç ve kadın işçilerin sayıları kadar metal ve kimyasal imalini de artırmıştı. Zanaat işçileri hâlâ sendika liderliklerindeydi; vasıfsız işçiler, eski köylüler ve kadınlar ise alt kademe üyeler ve kalabalıklardı. Kadınlar işçi ajitasyonunda, olduklarından daha az, ancak ekmek gösterilerinde daha fazla temsil edildiler. Zanaat geleneği olmayan sanayilerde protestolar daha örgütsüz, daha az politik ancak bazen daha patlayıcıydı. Birleşim sınıf kimliğini ve çalkantılı protesto hareketlerini teşvik etti (Hogan, 1993; McKean, 1990; S. Smith, 1983: 190-208, 253; Bonnell, 1983; Mandel, 1983; K. Murphy, 2005: Bölüm 1).

1917'nin başlangıcı itibarıyla Marksist hizipler hâlâ kenarlarda atışıyorlardı. Devrimciler arasında, gerçekten tehlikedeki çarlık rejimindeki ve yeni oluşan Geçici Hükümet içindeki kadar az bir uyum vardı. Bolşevikler az sayıda sektörde etkiliyken herhangi bir politik hizip Rusya çapında olmak şöyle dursun bir şehir çapında örgütlenememişti. Bu nedenle, 1917'de olaylar akışkan ve oldukça kendiliğinden işçi hareketleriyle ve kentsel hareketlerle başladı. Genç, eğitimli, kent doğumlu metal işçilerinin oluşturduğu "devrimci altseçkinler" Sovyetler aracılığıyla işçi denetimi talep ederek kendi başlarına işin çoğunu üstlendiler. Lenin'in ve diğer sürgündeki liderlerin sekterliğinden şüpheleniyorlardı. Lenin, Nisan'da Rusya'ya dönmüş olsa da bir süre daha kenarda kaldı (McKean, 1990).

Çarlık tedarik sisteminin çöküşü şehirleri açlıkla yüz yüze getirdi ve savaş çabasını destekleyenlerin -Muhafazakârlar, Kadetler ve Geçici Hükümet'e katılmış olan Menşevikler ile Sosyalist Devrimciler- altını oydu. Ses çıkartanların çoğu kendilerine ekmek, (köylüler örneğinde) toprak ve her şeyden önce barış varabilecek monarşik olmayan bir hükümet istediler. Belki Geçici Hükümet'in partileri Weimar Cumhuriyeti'ninkine benzer demokratik bir anayasa oluşturabilirlerdi. Geçici Hükümet bazı özgürlükleri karara bağladı, seçim sözü verdi; ancak çoğu üyesi köylülerin denetleyeceği, toprak işgallerini onaylama, dış borçları silme ve barış yapma ihtimali olan bir demokrasiden çekindi. Geçici Hükümet seçimleri yapmış olsaydı, köylü çoğunlukta baskın olan SD'ler muhtemelen kazanırdı ve bu gevşek, adem-i merkezi ve bir ölçüde tutarsız partinin istikrarlı bir hükümet oluşturma ihtimali fazla değildi.

Geçici Hükümet, İttifak Devletleri'yle ayrı bir barış yapmayı reddetti. Haziran'da bunun yerine Almanlara karşı saldırı başlatmayı seçti. Bu girişim, berbat bir şekilde başarısız oldu ve daha fazla Rus canı aldı. Rus hükümeti savaşın galiplerinden birisi olacak kadar dayansaydı, meşruiyeti artardı (Service, 1997: 52-3). Ancak 1917'de kayıplar arttı ve yenilgi göründü. Bolşevikler, Geçici Hükümet'i inandırıcı bir şekilde savaş kışkırtıcısı emperyalistler olarak kınadılar. Hükümet sorumluluk alacağını, anlaşma yükümlülüklerine uyacağını ve savaşı sürdüreceğini ilan etti. Barış yapsaydı, Bolşevik Devrimi'ni engelleyebileceği iyi bir fırsatı olacaktı. Gerçekte bazıları hâlâ emperyal Rus genişlemesinin geleneksel hedefi olan İstanbul'un kazanıldığı nihai bir zafer uman muhafazakâr kanadın egemenliğinde kaldı. Bir Alman vatansever olan Max Weber, Rusya'nın savaşı terk etme ihtimalini değerlendirmişti. Duma'nın çoğu ve idare "aşırı emperyalist" olduğu için bunun olmayacağı sonucuna vardı. Bunun içe dair amaçları olduğunu ileri sürdü: savaş köylüleri orduya tabi kılınmış tutuyordu ve savaş Rus borçlarının ödenmemesinden çekinen uluslararası kapitalizmden borç almanın yoluydu. Geçici Hükümet'teki radikallerin "uzun vadede kendi mezarlarını kazacak" olan "emperyalist gösteriler" ile birlikte burada kaybeden olduğunu düşündü (M. Weber, 1995: 264-5).

Weber'in Geçici Hükümet'in bizzat kendi mezarını kazdığını görmemesi haricinde bu doğruydu. Hükümet, toprak reformu ve başka reformları Anayasal Meclis'in seçimi sonrasına kadar erteledikçe intihara daha fazla hazırlık yaptı. Meclisin bunları onaylamayacağını umdu; ancak güvenli tarafta olmak için savaş sırasında seçimleri yapamayacağını duyurdu. O zamana kadar fabrikalarda aktif olan SD'ler artık güç yitirmekteydi. Bunun tersine Bolşevikler ve Sol SD'ler ve Menşevik Enternasyonalistler içindeki müttefikleri savaşı kınadılar ve hemen sonlandırılmasını istediler. Artık Petrograd Sovyeti, Tüm Rusya Sovyetler Merkezi Yürütme Komitesi'nin öncülüğünde ulusal bir harekete dönüşmüştü. Bolşevikler buradan oldukça ayrıydı; ancak artık "Bütün İktidar Sovyetlere" çağrısıyla ittifak oluşturmuşlardı. Köylülerin bütün toprak işgallerinin onaylanmasını ve bunun seçimlerden önce hemen gerçekleştirilmesini talep ettiler. En ünlü sloganları sadece "Ekmek, Toprak ve Barış!" idi.

Böylece Bolşeviklere doğru kayışın açıklanması kolaydır: insanların en fazla istediklerini önerdiler. 1917 boyunca kamuoyu ve militanlığı aşamalar halinde bunlara doğru salındı. Çoğu fabrika hâlihazırda işçilerin ücretlerini ödeyebilecek üretimi korumak için uğraşan Sovyetlere sahipti. Nisan'dan başlayarak Bolşevikler yerel düzeni sağlamak için milisleri desteklediler ve bunlar "Kızıl Muhafızlar" haline geldi. Çoğu işçi Sovyetler ve Kızıl Muhafızları (bu ne anlama geliyorsa) devrimci olarak değil, kendi geçim araçlarını koruyanlar olarak gördü. Barış, toprak, ekmek, fabrikaların denetimi ve kanun ve düzen gibi somut beklentilerle Bolşeviklerin de vaaz ettiği sınıfsız, ataerkinin olmadığı çatışmasız topluma ilişkin Marksist ütopya arasında büyük bir uçu-

rum vardı. Kurtuluş ideolojisi Bolşeviklerin saflarında kitlelerle olan ilişkilerinden daha önemliydi. Tarih kuramları, çok güçlü bir ideolojik destekle tarihin kendi taraflarında olduğuna inanmalarını sağladı. Ancak Ortodoks kuram, burjuva devriminin kendilerininkinden önce gerekli olduğunu öğretmişti. Bu nedenle, burjuva liberalleriyle ittifak kurmak zorundaydılar. Ancak altta yatan tarihsel süreçlerin hızlanabildiğine inandılar (Marx'ın kendisi bunu belirtmişti). Bu nedenle, diğer gruplarla pragmatik ittifakları kısa vadeli gereklilikler olarak ele aldılar. Bazen reformist olarak davrandılar ve savaşın yaratmış olduğu yeni popülist milliyetçiliği kullanmak için proletaryadansa halka hitap ettiler. Ancak amaçları bir proleter devrimine sabitlenmişti ve sürekli reformizme çekilme tehlikesi pek yoktu. Devrimci ideoloji bu arada oportünist olmalarına yardımcı oldu. Bu ikilik, giriştikleri sıra dışı devrimci dönüşümün genel yönelimini sağlayıp bu yönelimden kısa vadeli sapmanın araçlarını sağladığı için iktidarı ele geçirdikten sonra da varlığını korudu.

Ancak pratik bağlamında çoğu işçi inançları ne olursa olsun halihazırda devrimci olarak davranıyordu. Sovyetleri ve Kızıl Muhafızları yaratarak kapitalist mülkü kamulaştırıyor, devletin şiddet araçlarındaki tekelini destekliyorlardı. Geçici Hükümet, kitle seferberliği için kendi araçlarına sahip değildi ve Sovyetleri bastırmak için kendi generallerine başvurdu. En önemli darbe girişimi General Kornilov'unkiydi; ancak devrimci merkezlere saldırmaları için alaylara emir verdiğinde askerler subayları takip etmediler. Demiryolu ve diğer ulaşım işçileri zaten hareket etmelerine izin vermezdi. Çoğu örgütlü işçi ve asker -sadece Bolşevikler değil- o zaman bazıları Geçici Hükümet tarafından desteklenen bu hareketleri karşı devrimci olarak tanımladılar: burjuvazi proletaryayı bastırmaya çalışıyordu. Bu Marksist çözümleme temelde doğruydu ve burjuvazi için beklemeyi içeren uzun vadeli stratejiyi oldukça akıl almaz hale getirdi. Bolşevikler stratejik bir değişiklik yapmak zorundaydılar. Sonuçta iktidarları artıyordu. 1917 sonbaharında fabrika Sovyetleri ve ulusal Sovyet seçimlerinin çoğunu kazanıyorlardı. Artık 100 bin üyeleri vardı (Rabinowitch, 2004; Mandel, 1983; McKean, 1990; Suny, 1998: 54; Wade, 2000; Figes, 1997: 331; Kenez, 2006: 27-8; Melancon, 1997; K. Murphy, 2005: 53-62).

Bolşevikler prematüre olduğunu düşündükleri Petrograd asker ve işçi ayaklanmasını desteklemekte başarısız oldukları "Temmuz Günleri" sırasında bir ölçüde popülarite yitirdiler. Sonrasında doğru davranıp davranmadıkları konusunda çokça tartışma söz konusuydu. Kornilov'un darbesini engellemeye yardım ederek popülaritenin bir kısmını geri kazandılar. Daha sonra Menşevikler ve SD'lere sadece Kadetler ve diğer burjuva partilerinden ayrılmalarını isteyerek uzlaşı teklif ettiler. Cevap gelmediğinde Bolşevikler iktidarı -muhtemelen Lenin'in en başından hedefi olan şekilde- onlar olmadan ele geçirdi. Görece az sayıda devrimci askerin yardımıyla darbelerini alanda, büyük şehirlerde iktidar işçiler ve askerler tarafından ele geçirildikten aylar sonra

Ekim'de başlattılar. Marx'ın ve takip eden ilk kuşak Marksistlerin esasen ummuş olduğu gibi devrim oldukça kansızdı. Marx, proletarya diktatörlüğü üzerinde tetikte silahlı bir halkın takip ettiği şiddetli bir iktidarı ele geçirmeden bahsetmiş olsa da bu, sadece bir kısmı ölümcül silahları kuşanmış binalara saldıran ya da bunları koruyan kalabalıkları kapsamaktaydı. 1917'de sağcı darbe girişimlerine doğrudan devrimci bir askeri güç engel olmamıştı; daha ziyade darbe askerleri hedefe ulaşmadan ortadan kayboldu. Daha sonraki devrimlerin çok azı böyle olacaktı ve Bolşevikler kısa sürede devrimi savunmak için daha fazla askeri güce ihtiyaç duydukları anladılar.

Ne Bolşevikler ne de Lenin onlara atfedilen kıvraklık ve manipülasyon güçlerine sahipti (Pipes, 1990; J. Dunn, 1972: 42). Eğer bir şey varsa, o da işçilerin peşinden giderken tereddütteydiler: bunu Trotsky söylemişti. Lenin nihai olarak fırsatı algıladı ve kişisel karizması ve örgütsel zekâsını partinin tedbirli çoğunluğunu ikna etmek için kullandı. Ortodoks kuram ve yılların eziyeti ve yalıtımı darbeyi erkenden vurma korkusu yaratmıştı. Lenin'in devrime esas katkısı bu korkunun aşılması oldu. Lenin, Trotsky ve diğer Bolşevikler iyi gelişmiş antenlerle halkın taleplerini dinler ve sonra bunun üzerine hareket ederken oldukça duyarlıydılar. Rabinowitch, bu aşamada Bolşevizm'in "temelde açık ve kitlesel karakter" sahibi olduğunu söylerken abartmaktadır; ancak bu ne Lenin'in 15 yıl önce *Ne Yapmalı?* kitabında ortaya koyduğu sıkı öncü partiydi, ne de kısa zaman sonra dönüşeceği diktatörlük. Çizgisi temelde popülerdi. Murphy, Moskova'daki en büyük metal fabrikası Guzhon'da 1917 Nisan'ında sadece dokuz Bolşevik olduğunu ve sayılarının yıl içinde arttığını söylemektedir; oradaki metal işçileri sendikası Bolşevik çizgiyi destekledi ve Eylül'de 500-800'ü düzenli olarak fabrika toplantılarına katılan 3 bin üyeleri vardı. Fabrikanın rejim tarafından kapatılması girişimlerine fabrikayı işgal ederek direndiler: ilkede değil pratikte Bolşeviklerdi. Kırsal alanlarda başkentlerdeki liderlerinden daha radikal olan Sol SD'ler işlerin çoğunu üstlendi. Rus çeperinde bölgesel özerklik peşindeki azınlık milliyetçileri öncülük etti. Üç bağlamda da izleyen Bolşevikler bir bekleme oyunu dayatan farklı devrim aşamaları Ortodoksların atlanabileceğini fark ettiler. Kitleler hazırdı. Bu üç hareketin hepsi devrime katkıda bulundu; ancak sonuç iki başkentteki az sayıda insan tarafından kararlaştırıldı (Rabinowitch, 2004: 311; 169-73, 308-9; Wade, 1984; 2000: 207-8; Suny, 1998: 50-52; Figes, 1997: 471; K. Murhy, 2005; Raleigh, 2003; S. Smith, 1983; Mandel, 1983; McKean, 1990; Anweiler, 1974).

Çoğu yakın dönemli kuramcıdan farklı olarak halk sınıflarını -sadece işçi sınıfını değil- devrimin ana harekete geçiricileri olarak tanımladım. Hepsi çok sayıda kadın barındıran işçiler, köylüler, kent kitleleri ile özellikle askerler ve alt kademe subaylar rejimi dizleri üzerine çöktürdüler; liberal anayasacılara bunların başarısız olduğu kader anlarını sundular ve Bolşevikleri devrime ittiler. Subay birlikleri dışında rejimdeki bölünmeler eski rejimin halk ayak-

lanmasını atlatamayacağının açık hale geldiği ana kadar göreli olarak ufak bir roldeydiler. Bu Marx'ın proleter devrim vizyonuna oldukça yakın bir sınıf devrimidir. Goldfrank'ın ya da Goldstone'un kentli seçkinler arasındaki hoşnutsuzluk ve hizipçilik vurgusuna katılmıyorum. Çarlık çabucak Geçici Hükümet tarafından takip edildi; her ikisi de içsel hizipçilik tarafından -önemli ordu istisnası dışında- bölünmemişti. Kitlelerin kabul edeceği politika üretmedeki yetersizlikleri ikisini de ortadan kaldırdı.

Skocpol'ün işçileri dışlayacak kadar köylülere vurgusunu da kabul etmiyorum. O kadar yoğun köylü hoşnutsuzluğunu takiben o kadar çok toprağın işgal edilmesi, devrimcilerin şehirde bastırılmasına köylülerin yardım etmeyecekleri anlamına geliyordu; bu doğrudur. Bu başarılı bir devrim için gerçekten gerekli bir koşuldu. Ancak bu devrim her şeyin önünde iki başkentte devlet iktidarının ele geçirilmesiyle başarıldı ve bu sanayi işçilerinin ve kentteki diğer işçilerin, kent entelektüellerinin ve çoğunlukla köylülerden oluşan ordu ve donanma birliklerinin eseriydi. Savaş silahlı kuvvetlerin çoğunu hareketsiz kıldığından sadece az sayıdaki asker Kışlık Saray'ı basmak için yeterliydi. Uzaklaşmış köylü askerlerin oluşturduğu büyük kitle, çoğu yerel ayaklanmalara öncülük ederek evlerine geri döndüler. Bu hem şehirlerin hem de devlet iktidarının bir köylü ordusu ile alındığı Çin'de farklı gerçekleşecekti. Rusya'da köylüler kendi isyanlarını taşrada gerçekleştirdiler ve orada kaldılar. Aslında devlet iktidarının şehirlerde ele geçirilmesi, köylü ayaklanmalarının başarısı için gerekli bir koşuldu. Bu olmaksızın dokunulmamış bir devletin silahlı kuvvetleri tarihte köylü ayaklanmalarının neredeyse hepsinin kaderi olduğu gibi köylüleri bastırırdı. Hareketsiz kılınma ve daha sonra köylü askerlerin desteği devrimin başarısı için gerekli olsalar da işçiler, işçi askerler ve onların liderleri esas harekete geçiricilerdi.

Rus topraklarına sürekli baskı şeklindeki askeri iktidar, kitlesel halk hoşnutsuzluğunu potansiyel olarak devrim gerçekleştirebilecek bir harekete desteğe doğru süren esas etkendi. Bu yaklaşım, askeri nedenlerle düşünme biçimine yabancı olan Marx'a değil Skocpol'e yakındır. Goldfrank'in izin veren uluslararası bağlam ya da asilerin desteklenmesi üzerinden devrim açıklaması ya da Foran'ın dünya sistemi vurgusu da doğru hat üzerindedir; ancak gaddar savaşın ve Alman İmparatorluğu tarafından Rus topraklarında başlatılan yıkımın nedensel gücünü kavramak konusunda fazla uyuşukturlar. Ancak Goldstone'un muhalif seçkinlerin halk isyanıyla bağ kurabilmesi gerektiği argümanı kesinlikle buna uyar. Bu durum, savaşın Bolşeviklerin yapmasına izin verdiği şeydir.

Bu sıralama olmadan en muhtemel sonuç -Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarında kısa zamanda olacağı üzere- Rus İmparatorluğu'nun dağılması ve kaos olurdu. Farklı bir devrimsel dönüşüm olamazdı; çünkü başka bir siyasal gruplaşma bu dönüşümü yapacak halk güçlerini hare-

kete geçiremezdi. Kalıcı bir burjuva devriminin, tek muhtemel aracı olan Geçici Hükümet kitle seferberlik gücünden yoksun olduğundan ve ayakta kalmak için gerici subaylara bağımlı olduğundan çok az şansı vardı (Hobsbawm, 1994: 58, 64-5). Devrimi engelleyecek son derece minik makul alternatif strateji, Geçici Hükümet'in bütün liberal ve sosyalist hizipleri, daha tedbirli Bolşevikler ve bazı işçi Sovyetleri arasında daha sağlam bir ittifak olabilirdi. Bu bir sosyal demokrasi biçimine doğru yönelen yaşayabilir bir rejim üretir miydi? Bunun için, taşrada ve benzer bir şekilde fabrikalarda mülkiyet haklarının çiğnenmesini kabul edecek ve kendilerini iktidardan uzaklaştırma ihtimali son derece fazla olan seçim riskine girecek hükümetin daha muhafazakâr kesimlerinin muazzam fedakârlıklarına gereksinim olacaktı. Bu fedakârlıklara hazır değillerdi. Bu noktada iki tarafın uyumu yer değiştirdi. Geçici Hükümet daha bölünmüş hale geldi ve Bolşeviklerin parti disiplini kendi potansiyel hizipçiliklerini bastırdı.

Savaş üzerine olan vurgum Marx, Barrington Moore ve Rus araştırmacı Haimson'dan (1964) farklı olarak sistemik toplumsal ve ekonomik çelişkileri, uzun vadeli yapısal nedenleri vurgulayan bir açıklamayı reddettiğim anlamına geliyor. Haimson emeğe uygulanan şiddette savaş öncesinde artış, işçiler diğer sınıflar arasında kutuplaşma ve rejimin içinde derinleşen bölünmelerin savaş olmaksızın da Rusya'ya devrimi getireceğini ileri sürdü. Köylüler hâlihazırda oldukça hoşnutsuzdu, subay birlikleri ve diğer gelecekteki-reformcu çarlığın moderniteye uygun olup olmadığını düşünüyorlardı, çarlık rejimi kısmi sendikacılar ve siyasal reformcuları bastırarak istemeden işçi devrimciler yaratıyordu ve rejim, reformlar ve bunları baskılamak arasında tereddütteydi. Rus rejimi ve kapitalizmin uzun vadeli yapısal eğilimlerinin savaş olmadan da bir devrim girişimi üreteceğine katılıyorum; ancak -ele aldığımız şey olan- başarılı bir devrim olup olmayacağından şüpheliyim. Romanovların aptallığını küçümsemememiz gerekse de, devrim sadece parlamenter muhalifler ve işçilerle mümkün değildi. Savaş olmadan köylülerle nasıl birleşeceklerdi? Diğer gruplarla birleşmiş olsalar dahi askeri iktidar oradaydı: rejimin silahları varken baskıyı engellemek nasıl mümkün olurdu? Gösterici işçilere ateş etme emri verildiğinde askerler geçmişleri ne olursa olsun neredeyse her zaman emri yerine getirirler; çünkü katı askeri disiplin altındadırlar. Bunlar için askeri iktidar sınıf kimliğine galip gelir. Ancak Rusya'da bu disiplin aşırı savaş baskısı altında çatırdadı. Çarlık maiyetinin, bölünmelerinin barış zamanında bunun gerçekleşmesini engellemesine izin verecek kadar aptal olabileceğinden şüpheliyim.

Savaş, çarlık rejiminin savaş öncesi farklı zayıflıklarını devrimci bir taşkınlık yaratacak kadar yoğunlaştırdı, şeffaflaştırdı ve birbirleri üzerine yığdı. Kitlesel savaş seferberliğindeki yetersizlik ile birleşen devlet baskısıyla işçiler, köylüler ve askerlerin birliği oldukça sıra dışıydı. Bu Bolşeviklere sömürüden

artan oranda makul biçimde yakınmalarla rejime saldırma olanağı verdi. Tuhaf biçimde Marksistler olarak Bolşevikler gerçek düşmanı kapitalizm olarak görürken az sayıda Rus böyle hissetti. Her şeyin ötesinde Çarlığı devirmek istediler; ancak savaş onları kapitalizmi de devirmeye itti.

Ancak ideolojik iktidar, özellikle Bolşevik hareketin kendisinde, bu devrimin son aşamalarında ayrıca önemliydi. Seküler kurtuluşçuluğu, toplumsal (sınıf) dayanışması temelinde bu dünyada dünyasal bir ütopya vaat etti ve disiplinli yoldaşlık ve tarihin kendi taraflarında olduğu algısını büyük oranda pekiştirdi. Amacın gücü araçlar hakkında daha az titiz olmaları anlamına geldi. Bu nedenle, kitlelere sunulan ideoloji basit, popülist, Ortodoks olmayan ve oportünistti. Köylülere güçlü bir çağrıyla geleneksel Marksizm'deki bir gediği kapattılar; ancak onlara kendi toprak parçalarını vaat etmek, kendi devrimci kolektivizm programlarından sapmaktı.

Lenin, iktidara gelmeden önce, Bolşevikler eğer fabrikalar ve sokaklardaki radikalizmin avantajını ele geçirirlerse sosyalist bir devrim için destek gelebileceğini varsaymıştı. Ancak işçiler, köylüler ve askerler oldukça farklı siyasetlere sahip olduklarını gösterdikçe Bolşevikler kurtuluş yolunda olmak için daha fazla yukarıdan yön verme gerektiğini gördüler. Devlet iktidarını Ekim'de ele geçirdiklerinde tek adam yönetimi ve emek disiplinini içeren hiyerarşik denetimleri yeniden dayattılar ve Sovyetler ile sendikaları kendi devletleri içine dâhil ettiler. Bu diktatörlüğün ana hatları açık hale geldiğinde çoğu işçi onlara sırtını çevirdi (S. Smith, 1983: 260-5). Ancak Bolşevikler artık muhalefeti bastıracak askeri iktidara sahipti. Askeri iktidar, devrimi yapmak kadar korumak açısından da belirleyiciydi. Devrimci askerlerin silahlarını koruması ve bazılarını yakındaki işçilere dağıtması devrimi mümkün kılmıştı. Artık Bolşevikler, Kızıl Muhafızlar ve başka oluşumlar aracılığıyla silahlara sahiptiler. Bu onlara takip eden iç savaş boyunca tutundukları iktidarı verdi. Tek parti despotizmine doğru askeri yürüyüş, kendi gidişatlarını rayından çıkararak başlamıştı. Birleşim devrim sonrasında ve kısa bir pragmatik rahatlama dönemi sonrasında kendi orijinal ideolojik Ortodoks çizgilerine dönecekleri anlamına geliyordu; ancak bu güç aracılığıyla kurtuluş olacaktı.

Kurtuluş ideolojisini halkın duyguları için kuvvetli antenlerle birleştiren örgütlü devrimci bir partinin ortaya çıkışının takip ettiği bu felaket savaş olmadan devrim başarılı olamazdı. Bazı ardıl Marksistler de savaşa vurgu yapmışlardır; ancak bunu son bölümde yanlış olduğunu gördüğümüz şekilde kapitalist emperyalizm bağlamında açıklarlar. Bunun yerine Avrupa militarizmi savaşı diplomasinin verili tarzı haline dönüştürmüştü. Lenin, Rusya'nın kapitalist zincirde en zayıf halka olduğunu tekrarlayarak belirtti. Askeri bağlamda öyleydi. Skocpol ve diğerleri doğru bir şekilde uluslararası olarak açığa çıkan siyasal krizlerin nedensel gücünü vurgularlar; ancak 1917 Rusya'sı çok fazla savaşın neden olduğu bir bütçe krizi örneği değildi. Bu topyekûn sava-

şın, işgalin, açlık içindeki kentlerin ve doluşan mültecilerin felaketini iletmek için fazla yavan kalır. Askeri iktidar sınıf çatışmalarını devrime eğmekte birincil önemdeydi. Savaş Geçici Hükümet'in hizipçiliğini artıran aşağı yönlü siyasal taşmayı üretmede birincil önemdeydi; ancak sonra Bolşeviklerin ideolojik dayanışması devrimi başarılı kıldı.

Bu devrim, iki ayrı nedensel zincirin birbirine geçmesini barındırdı: biri hoşnutsuz alt sınıflar yaratan, oldukça merkezileşmiş bir kapitalizmi şiddetle destekleyen otoriter bir monarşiden gelmekteydi; diğeri Avrupa militarizminden kitlesel savaş seferberliğine ve Rusya'nın askeri felaketine uzanmaktaydı. İlki işçi sınıfı ve köylülüğe devrim arzusu verdi; ikincisi bunlara devrimi başarmak için birlik ve güç bąhşetti. Bolşevik Parti'nin büyümesi ilk zincirin ürünüyken siyaseti ikinci zincirden faydalandı. Parti üyeleri nihai zafere ve ilkin gizlilik koşullarında edinilmiş güçlü parti disiplinine ideolojik olarak güven duyuyordu. Bu ülkenin aşağı yönlü gidişi sırasında Bolşevik uyumunu korumayı olanaklı kıldı ve sınıfsal bir devrim için popülist milliyetçiliğin ele geçirilmesi stratejisine yardım etti. Devrimden sonra ideolojik iktidarları ve disiplinleri devletçi sosyalist toplum biçimini yapılandırmada belirleyici hale geldi.

Savaş olmaksızın işçiler ve köylüler yine de isyan edebilirlerdi; ancak ayrı isyanlar İspanya'da olduğu gibi ayrı ayrı bastırılırdı. İki isyan birlęşse dahi rejimin askeri iktidarı tarafsızlaştırılmamış olacaktı. Nadiren görülen istisnalar (1979 İran'ı gibi) haricinde, bu 20. yüzyıl toplumlarında sadece savaşta yenilerek gerçekleşti. Savaş olmaksızın Rus geleceği kitleler için fazla bir şey vaat etmedi: en iyisiyle sömürücü bir kapitalizmi destekleyen otoriter bir rejim, en kötüsüyle dağılma ve kaos. Savaş olmaksızın Bolşeviklerin iki başarısı -iktidarı ele geçirmek ve Rusya'yı bir Büyük Güç olarak korumak- dünya üzerinde büyük etkide bulunmazdı. I. Dünya Savaşı'nın askeri iktidar ilişkileri, Sovyetler Birliği'ni yarattı ve ayrıca Terör, Faşizmin yenilgisinin yarısı, nükleer silahlanma yarışı, Soğuk Savaş ve benzerlerinden de nihai olarak sorumluydu.

Savaş ve Avrupa İşçi Hareketleri

Bolşevik Devrimi dünyayı etkiledi: bazen işçiler ve köylüleri daha fazla direniş sergilemeye teşvik etti, bazen karşı devrimcileri alevlendirdi. Ancak devrim için ciddi bir girişim sadece Rusya'nın makro bölgesinde, Orta ve Doğu Avrupa'da oldu. Reformistler ve devrimciler arasındaki bölünmeler zanaat işçileri ve vasıfsız işçiler arasında kısmi farklılıklar ve endüstriler arasında katmansal farklılıklar tarafından pekiştirilerek bütün Avrupa emek hareketlerinde ortaya çıktı. İşverenler reformcularla uzlaştığında veya devletleri tarafından buna itildiklerinde bu durum, devrimi gerçekleştirmek için işçi sınıfı birliğine ihtiyaç duyan solu zayıflattı; reformistler kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bireysel işverenler düzeyinin ötesinde birliğe ihtiyaç duymadılar.

Hemen savaş öncesindeki dönem daha fazla militanlığa, sanayide zanaat sosyalizmine yakınlaşmaya, siyasette solcu reformizmine ve dayanışmacı kentli işçi sınıfı topluluklarının oluşumuna sahne oldu. Savaş daha sonra başka gerilimler de ekledi.

(1) Rusya'da olduğu gibi silahlanma ve ağır metal işleme sanayileri büyüdü ve emek hareketinin öncüsünü yarattı. Savaş üretimi daha fazla yarı vasıflı işçinin dâhil olması ve baskıcı disiplinle makineleşmenin zanaatkâr denetimini tehdit etse de, zanaatkârlar ücretler, tabanda denetim ve askere alınmaktan muaf olma bağlamında ayrıcalıklı olarak kaldılar. Bunlar ve genişleyen -vasıfsız, genellikle kadın, genellikle köyden göç etmiş- işçi kitlesi arasında Rusya'ya nazaran daha az dayanışma vardı. 1916'dan başlayarak metal işçilerinin öncülük ettiği militanlık artış gösterdi; ancak sosyalizm ile bölgecilik arasında hâlâ bir çelişki barındırmaktaydı.

(2) Rusya'dan farklı olarak savaş, ilk esaslı *korporatizm* dozunu getirdiğinde, Avrupa emek liderleri rejimle işbirliği yaptılar. Sınıf ilişkileri devlet temsilcileri, işverenler ve işçilerin oluşturduğu üçlü kurumlarda bir araya getirildi. Sosyalist/İşçi Partisi ve sendika liderleri Britanya ve Fransa'da kabinede yer aldı. Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'da ilk defa yasamada bunlara danışıldı. Karşılık olarak savaş kredilerini onayladılar, tabanlarında vatanseverliğe katıldılar ve grev yok taahhüdü alma peşinde koştular. Almanya'da SPD sağı savaşı ve yabancı toprakları ilhak doğrultusundaki hükümet planlarını bütünüyle benimsedi. Parti merkezi etkisiz bir şekilde barış görüşmeleri için lobi yaparken savaşı destekleyerek iki tarafa da yanaştı. Milliyetçilik, bazıları araçsal olan çeşitli nedenlerle sınıf bilincini geride bıraktı. Sendikacılar emek ilişkilerini ve sınaî üretimi gözetleyen kurullara getirildi. Hükümete ve işverenlere işçilerin rahatsızlıklarını aktardılar ve grev yasaklayan kanunları ve yeni emek düzenlemelerini uyguladılar. İşverenler ise, endüstriyel barış ve istikrar yanı sıra yüksek ve genellikle garantili kârlar elde ettiler. İşveren ve sendika örgütlerinin her ikisi de ulusal düzeyde faaliyetlerini artırdı. Almanya'da bu gelişme, ilk işverenler Sanayi Konseyi'ni ve Sosyalist ve Sosyalist olmayan sendikalar arasında işbirliğini getirdi (Feldman, 1966: 119).

Rejime içerilme daha sonra sendika hiyerarşilerinde alta doğru genişledi. 1916 Aralık tarihli Alman Yedek Hizmetler Kanunu işçilerin iş değiştirme serbestliğini ortadan kaldırarak zorunlu sivil seferberliğini getirdi. Karşılığında komitelere 50'den fazla çalışanı olan bütün kayıtlı işletmelerdeki sendika temsilcileri dâhil edildi. Benzer anlaşmalar 1917 Mart'ında Avusturya şikayetler komisyonu ve 1915 Ağustos'unda İtalyan sınai seferberlik komitelerinde de gerçekleşti. Hâlâ kendilerine zaman zaman devrimci Sosyalistler diyen sendika ve parti yetkilileri eski rejime ne kadar sorumlu olabileceklerini göstererek içeriliyorlardı. Bu uzlaşılmış düzenlemelerle çatışan tabandaki hoşnutsuzları bastırmayı kapsadı.

(3) Bu sistemde tabandaki militanlar biçimsel örgütleyici güçlerini yitirdiler ve bunlara eşlik eden sorumluluk ikilemlerinden yoksundular. Grevler ve hükümet karşıtı gösteriler yasaklandı ve fabrika düzeyinde ve yerel pazarlıklara kısıtlamalar getirildi. Gayrı resmi olarak önemli savaş endüstrilerinde zanaat işçilerini temsil eden temsilciler alt düzeyde yasadışı güçlerini korudular ve ana endüstriyel şehirlerde benzer düşünceli militan ağları oluşturabildiler. Ancak SPD'nin açık politik parti yapılarına ya da savaş karşıtı Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'ye (USPD) güvenemediler. Eğer açığa çıkarlarsa askere alınır ya da hapsedilirlerdi.

Barış zamanında çoğu işçi sınıfı hareketi reform ve devrim ikilemiyle yüzleşmişti. Artık savaş liderliği içerdiğinden tabandaki militanlar radikal retorik kullanmakta serbesttiler; ancak gizlilik içinde davranmak zorundaydılar. "Devrimci temsilci hareketi" reformist ulusal liderliğin 30 yıllık dönemde inşa ettiği örgütlenmeden yoksundu (Sirianni, 1980). Bazen ulusal liderler solcu grevlerin bastırılmasına yardım etti (Feldman, 1966: 128-9). Reformist eğilimler yoğunlaştı; çünkü reform için bastırmak üzere ajitasyonu harekete geçirmekte daha yetersiz olsalar da, kapitalist devletlerde yer alarak tavizler elde edebilirlerdi. Korporatist yapıların dışında -genelde savaş karşıtlıkları nedeniyle- kalan azınlık solcu liderleri özellikle gördükleri eziyetin yoğunlaştığı yerlerde daha radikal ve reformistlere karşı daha düşman hale geldi. Savaş ve rejim karşıtı protesto ağları oluşturdular; ancak işçiler arasında yaygın örgütsel kanalların bastırılması nedeniyle etkisiz kaldılar. Metal işleyen yerlerde yoğunlaşmış tabandaki militanlar devrimci bir temsilciler hareketi oluşturdular; fabrikaları kontrol ettiler ve ulusal sendikal liderliğe sık sık karşı geldiler; ancak fabrikanın ötesinde pek örgütlenmeleri yoktu (Britanya için bkz. J. Hinton, 1973; I. McLean, 1983). İşçilerin çoğu fedakârlıkta bulunuyordu ve savaşın yürütülmesinde sistematik adaletsizlikler gördüler. Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de sonuç, savaş sonrası emek huzursuzluğunun patlamasıydı (Silver, 2003: 125-9). Bolşevik Devrimi radikalleri cesaretlendirdi ve her yerde muhafazakârları korkuttu; ancak her iki grup da Rusya'dan öğrenmeye çalıştı. Sonuç girişilen ancak başarısız olan devrimlerdi; fakat sadece kendi makro bölgesinde ve sadece yenilmiş güçlerde.

Almanya: Başarısız Devrim, Güvencesiz Reform[1]

Yenilgiyle Alman Reich'ı çöktü. Savaşın son iki haftasında donanma ve ordu birlikleri isyan etti. 28 Ekim 1918'de Kiel'de denizciler denize çıkmayı reddetti;

---

1 1918-1919 için çoğunlukla Broue, 2005: 1. Kısım; B. Moore, 1978: 275-397'ye dayandım. SPD üzerine bkz. Broue, Breitman, 1981; Hunt, 1970; USPD üzerine bkz. D. Morgan, 1975; KPD için bkz. Fowkes, 1984; Broue, 2005: 2. Kısım. Diğer ülkelerle karşılaştırma için bkz. Carsten, 1972; Bertrand, 1977'deki metinler; Cronin ve Sirianni, 1983.

3 Kasım'da üslerini ele geçirdiler ve yakındaki şehirlere yürüdüler. Bu işçiler, askerler ve diğer kentli göstericileri tüm Almanya'da yerel idareleri ve fabrikaları işgal için harekete geçirdi. İlk başta pek direnişle karşılaşmadılar. Eski rejim eşrafından oluşan hükümete güvenmeyen çoğu isyancı yeni bir hükümet talep etti. Eski rejimin önde gelenleri Bolşevik Devrimi'nin bir tekrarından gerçekten korkarak, Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) reformist çoğunluk hizbinin liderleriyle aşırı solcu Kral Liebknecht ve "Bolşevik" bir hükümet isteyen devrimci temsilcileri engellemek üzere müzakerelere başladılar. SPD, Bolşeviklerin uyumundan yoksundu. Marksist olduklarını iddia etseler de reformistler, evrimci bir Marksist kuram geliştirmişlerdi: sosyalizm nihai olarak giderek artan; ancak müzakere edilmiş reformların sonrasında ortaya çıkacaktı. Pragmatizm, Bolşeviklerde olduğu üzere sadece kısa erimli değildi, kayda değer bir süre için geçerli olacaktı. Bu pek kurtuluşçuluk değildi. Kayzer, 9 Kasım'da çekildi. İsyanlar vardı ve o gün muhtemelen 12 kişi öldürüldü; ancak iktidarın el değiştirmesi barışçıl oldu. Son emperyal şansölye Baden Prensi Max, yetkilerini daha önce deri işçisi olan SPD Başkanı Friedrich Ebert'e resmen teslim etti. İki gün sonra Almanya teslim oldu.

Savaş öncesi Wilhelm Almanya'sında siyasal düzen, monarşi ve Muhafazakâr Partiler arasında, genellikle Ulusal Liberal Parti ve/veya Katolik Merkez Parti'nin koşullu desteğiyle, işbirliğine dayanmıştı. Ancak savaş sonrası ilk seçimlerde Muhafazakârların ve Ulusal Liberallerin düşüşü ve Sosyal Demokratların ani yükselişi parlamenter siyaseti değiştirdi (Childers, 1983: 15-49). Katolik Merkez Parti oylarını korumaya çalıştı ve kendisini ilk kez evrensel oy hakkına ve Sosyal Demokratlarla işbirliğine bıraktı. Katolik Kilisesi'nin gericilikten demokrasiye kayışı Almanya'da önemli bir değişimdi. İktidardaki rejim olarak monark; toprak sahipleri, subaylar, sanayiciler ve muhafazakâr siyasal önde gelenlerin eski düzeni geride kalmıştı.

İşçilerin temsilcileri baskın biçimde reform değil devrim peşindeydi; ancak bunu saldırganca yaptılar. Gıda dağıtımını, konut tahsisini ve kıdemliler ve onlara bağlı olanlar için yardımların eşgüdümünü sağlayan savaş dönemi işçi komitelerini yaygınlaştırdılar. Bunlar asker konseylerinin paralellerini oluşturduğu işçi konseyleri haline geldi. Çoğu konsey fabrikada, sokakta ve toplulukta kaosla uğraşıyor, bir siyasal strateji gütmüyordu. Ancak bunlar Ebert'in göreve gelmesi önlerine geçtiğinde, bir darbe hazırlığında olan Berlin Devrimci Temsilcileri'ni kapsadı. Kimse işçi ve asker konseylerinin niyetlerinden emin olamazdı ve eski rejim ve burjuvazi mensuplarının çoğu Bolşevizm'in kendilerini iktidar ve mülkiyetten mahrum bırakacağından korktu. Birisi ortaya çıkma ihtimali düşük olsa da, büyük bir tehlikeden dehşete kapılabilir. Baskı güçlerinden o anda yoksun olan mülk sahibi sınıflar felaketi engellemek için uzlaşmaya hazırdı.

Bu durum, Marksist retorikle ılımlı seçimcilik arasındaki çelişkinin kendileri için daha yoğunlaştığı SPD çoğunluğuna uygun geldi. Bazıları milliyetçi coşkuyla Sosyalist ve vatansever olabileceklerine inanarak savaş kredileri için oy vermişti. SPD'nin çoğu savaşa onay vermişti; ancak aksi takdirde hükümetin kendilerini bastıracağını düşündükleri için. Sonra örgütlerini savaş sonrası kulanım için bütün bir şekilde korumak üzere eski rejimle uzlaşmışlardı. Savaş sırasında -Rusya'daki muadillerinden farklı olarak- hükümet kurumlarına dâhil edilmişlerdi. Savaşın sonrasında SPD liderleri fırsatı kaçırmadı. Katolik Merkez Parti, radikal liberaller ve (savaş karşıtı olarak 1917'de ayrılan) USPD'ye danıştıktan sonra SPD geçici bir hükümet kurdu ve cumhuriyetçi bir anayasa ve kadınlara oy hakkı vererek ve erkekler arasında ağırlıkları farklı sınıfsal oylamayı bitirerek herkesin oy hakkının olduğu seçimler için süreci başlattı. Bu adım, yarı otoriter bir monarşiden parlamenter bir cumhuriyete doğru siyasal bir devrimdi.

Büyük işverenler monarşinin düşeceğini fark edince önlem almışlardı. Az sayıda işveren savaş sırasında sendikalarla işbirliğinden uzlaşmayı öğrenmişti; ancak Bolşevizm korkusu en büyük motivasyonlarıydı. Böylece devrimci Sosyalistlerin retorik ve eylemleri reformistlerin işine geldi. Bu durum, 9. Bölüm'de vurguladığım daha geniş toplumsal vatandaşlığa giden dolaylı, tepeden yoldu. İşverenler sendikaları emeğin temsilcileri olarak göreceklerini, fabrika komiteleri oluşturacaklarını ve eşit temsil üzerinden emek değişimi ve uzlaşma komitelerini kurumsallaştıracaklarını söylediler. Karşılık olarak sendikalara kapitalizmin ve yönetsel iktidarlarının korunması anlamına gelen "ekonominin korunması" konusunda anlaşma teklif ettiler. İki hafta sonra işveren temsilcileri sekiz saatlik çalışma, toplu ücret anlaşmaları ve "sarı sendikalara" teşviklerin sonlandırılması tavizlerini verdiler. Bunlar kendi işletmelerini yönetme hakkı karşılığında verildi. İşverenler "kapitalizm için zaman kazandılar" (Balderston, 2002: 8). Tavizler savaş öncesi emek hareketinin programının çoğunu kapsadı ve sendikalar anlaşmayı kabul etti. İki taraf da sanayinin tekrar çalışmasını istediler (Feldman, 1966: 521-31).

Liberal bir demokrasi, SPD hükümeti ve bir ölçüde sosyal demokrat politikalar, bir ay içinde, sınıf mücadelesinin her iki tarafı için de kayda değer bir reformist başarıyla kuruldu. Ciddi bir direnişle karşılaşılmadığı için monarşi hariç eski kurumların hiçbiri ortadan kaldırılmadı. SPD liderleri artık solundakilerle -konseyler, temsilciler hareketi ve USPD- yeni Cumhuriyet'e ne kadar sosyalizm zerk edileceğine ilişkin kamusal müzakereler ve eski rejimin önde gelenleriyle özel diyalogları birleştirdi. 10 Kasım'da Şansölye Ebert ve USPD Geçici Hükümet'in oluşturulmasında anlaştılar. Solun ne kadar güçlü olduğu varsayımını açığa çıkartır şekilde işçi ve asker konseylerinin seçtiği Yürütme Konseyi'nin gözetimi altındaki Halk Temsilcileri Konseyi'nde eşit temsil sahibi olacaklardı. Ancak geleneksel hikayeye göre sarayına dönerken

Ebert, Ludendorff'un halefi, emekle savaş sırasındaki baş müzakereci olan General Groener'le konuşmak üzere telefona çağrıldı. Groener daha sonra konuşmalarının şu çizgide devam ettiğini belirtti: "Subay birlikleri sadece Bolşevizm'e karşı mücadele eden bir hükümetle işbirliği yapabilirler... Ebert bu konuda kararını vermişti... Bolşevizm'e karşı bir ittifak kurduk... Kitleler üzerinde, ordu yardımıyla hükümet iktidarının yeniden kurulmasını sağlayacak kadar etki sahibi başka hiçbir parti yoktu" (Broue, 2005: 169; B. Moore, 1978: 293-4; Ryder, 1967: 149-64).

Bu nedenle kapitalizm, toprak sahipliği, ordu ve bürokrasi; siyasal demokrasi, refah reformları ve sanayide uzlaşma karşılığında korundu. SPD liderliği her koşulda reformdan yanaydı; ancak eski rejimle temasları sola manevra özgürlüğünü kısıtladı. Belirleyici güç bölgesi ordunun içindeydi. Asker konseyleri silahlı kuvvetlerin vahşi bir disiplin olmadan seçilmiş komitelerle idareyi paylaşan seçilmiş subaylarla daha demokratik olmasını istediler. Bu amaçları gerçekleştirmek için savaşmaya hazır olduklarını ilan ettiler ve ülkede dolaşan gönüllü kıtaları ve sağcı veteran çetelerinin üstesinden gelebilirlerdi. Versay Barış Anlaşması'nın izin verdiği 100 bin kişilik resmi orduyu kimin kontrol edeceği açık değildi. Ebert daha radikal olsaydı ardıllarını organize ederken yüksek komutadan güçlerini kendisine teslim etmelerini isterdi. Ayrıca yüksek bürokrasi veya gerici bir güç olarak kalan, Weimar toplumsal haklar yasamasını 1920'ler boyunca sıklıkla reddeden yargıyı da reformdan geçirmek konusunda başarısız oldu (Mommsen, 1996). SPD ekonomik iktidarı anladı, siyasal iktidarı partiler ve seçimler olarak gördü ve bürokrasi, yargı ve orduyu görmezden geldi. Reform bu alanlara uzanmadı: siyasal olarak dahi oldukça eksik bir devrim. Ebert, asker konseylerini bir müttefik olarak değil tehdit olarak gördü. Devrim SPD çoğunluk liderlerinin kafasındaki değildi; kendilerini hem sağ hem de soldan korumak için orduya ve yargıya ihtiyaç duydular.

SPD liderlerinden umudunu yitiren sol, onlar olmaksızın kendi devrimlerini başlatıp başlatmayacaklarını tartıştı. Sosyalistlerin aşırı sol savaş karşıtı tutumu, USPD ve bazı işçi ve asker konseyleri 1918 boyunca artan bir destek gördü: muhtemelen sosyalizmlerinden daha fazla. Berlin dâhil kimi şehirlerde güçlülerdi; ancak ulusal örgütlenmeleri yoktu. Bunu telafi etmek üzere sosyalizmin bir *hareket* olduğunu, dışarıdan bir öncü partiden işçi sınıfına gelen bir örgüt olmaktansa işçi sınıfında organik olarak ortaya çıktığını beyan ettiler. Bu, Rosa Luxemburg'un *Genel Grev* (1906) ve *Sosyal Demokrasi'nin Örgütsel Sorunları* (1904) gibi Lenin karşıtı broşürlerinde ifade edilen çizgisiydi. Sol devrime giden yol olarak genel grevi savundu ve işçi konseylerini destekledi. Ancak solcular SDP ihanetine karşı gelseler de alternatif bir strateji üzerinde uzlaşamadılar. Ebert harekete geçtiğinde tereddüt ettiler, dağıldılar ve Ebert'le anlaşmalarının kendilerine vermiş göründüğü güçleri kullanmakta başarısız

oldular. Tereddüt, verili koşullarda anlaşılır bir durumdu. Ateşli devrimcilerdi; ancak çok az kitlesel destek vardı.

İşçi konseyleri fabrika-sokak-topluluk siyaseti üzerindeki gücünü genişlettikçe farklılıkları arttı. Metal işleme zanaatından ve ağır sanayilerden devrimci temsilciler savaş sırasında devlete en az içerilen kesimler olmuştu ve fabrikada ve yerel ajitasyonda deneyimlilerdi; ancak bölgesel ve ulusal örgütlenmeden yoksunlardı. USPD solu ile üretimde işçi denetimini talep eden birlikte Spartakist hizbi oluşturdular. İşçi konseylerini, muadillerinin Avusturya, Macaristan, İtalya ve Rusya'da Sovyetleri gördüğü gibi, yaklaşmakta olan sosyalist toplumun ana kurumu olarak gördüler. Spartakistler Berlin'de önemlilerdi; ancak ulusal olarak öyle değillerdi. 1918'in sonlarındaki olayları, Bolşevik bir bakışla ele aldılar: ilk siyasal devrim bir burjuva demokrasisi kurmuştu ve bu kısa zamanda -Rusya'da olduğu gibi- ikinci bir proleter devrimi tarafından alaşağı edilecekti. Maalesef kuramları iktidar gerçekliklerine tekabül etmedi. İkinci bir devrim için kitle desteği yoktu; çoğu işçi 1919 yılı Ocak ayındaki genel seçimde SPD çoğunluğunu destekledi. İşçiler düzen, yeniden inşa edilmiş ekonomi, çalışma saatleri, asgari ücret, işsizlik ve engelli sigortası gibi emeğin geleneksel taleplerinin yerine getirilmesini ve örgütlenme haklarını istediler. SPD çoğunluğu bunları yerine getirmek için uğraşıyordu; ancak seçimlerde, burjuva partilerinin kendi savaş öncesi güçlerine yaklaştığını gören SPD hayal kırıklığına uğradı. İşçi aktivizmi siyaseti son aylara egemen olmuştu ve SPD seçim siyasetinin kırsal bölgeler, orta sınıf ve kiliseler için ifade ettiği anlamı unutmuştu. İşçilere daha fazla talepte bulunmamalarını tavsiye ettiler ve çoğu işçi kabul etti.

Daha sonra sol bölündü. Aşırılar az sayıda asker konseyinin desteğine sahipti ve çoğunun devrimci olmadığını anladıklarında bunlarla ittifak kurmaktan vazgeçtiler. Bir askeri iktidar kuramından yoksunlardı. Sanayi işçilerin üretim noktasındaki mücadelesine odaklanmış şekilde, düşmanı kapitalist sınıf olarak gördüler. Devlet kuramları devleti kapitalizmin düzenleyicisi ve baskı aracı olarak gördü. Devletin çok biçimli doğasını ve askeriyenin özerkliğini kavramadılar. Devletler ve kapitalizmin, kapitalist kriz nedeniyle değil askeri çöküş nedeniyle sallandığı açık olsa da, devrimin askeri olmaktan çok ekonomik bir süreç olduğu kuramsallaştırılmıştı. Ancak Reichswehr (İmparatorluk Ordusu) bozulmamış olarak kalsaydı ve asker konseylerinin hareketsizlikle ortadan kaybolmalarına izin verilseydi, devrim sona ermiş olurdu. Aslında Şansölye Ebert yüksek komuta ile anlaşınca ve sol kendi ordusunu oluşturmayınca oyun çabucak bitti. Birlikler hareketsizleşti ve silahlarını arkada bırakarak dağıldılar. Asker konseyleri eridi.

Böylece 1918 yılı Aralık ayında konseylerin ilk ulusal delege konferansında az sayıda asker temsilci kaldı ve konferansa SPD egemen oldu. SPD asla yekpare bir örgüt olmadı ve solcular görüşlerini açıklamakta ve kongrelerde

kararlar geçirmekte serbesttiler (Harsch, 1993). İktidarın Yürütme Konseyi aracılığıyla paylaşılması hiç gerçekleşmemiş görünmektedir ve USPD solcu bir baskı uygulayıp açık bir program oluşturamadan bölgesel olarak bölünmüş kaldı. Ulusal örgütlenme olmadan geride kalan işçi konseyleri devrimci bir yönetim yöntemi değil gelecekteki sosyalist bir ütopyanın yalıtılmış hücreleriydi (Mayer, 1977).

Bazı Spartakistler, yine de harekete geçmeye karar verdi ve ikinci devrimi başlattı. Yeni rejim kurumsallaşmadan ve askerler evlerine dağılmadan erkenden başlatmaları gerektiğine inandılar. Rusya'da 1917'deki 25 bin Bolşevik ile kıyaslandığında sadece birkaç yüz Spartakist mevcuttu. Bir işçi kitlesi greve ve gösterilere hazırdı; ancak silahlı mücadeleye değil. 1919 yılı Ocak ayında Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un (en iyi kararları olmayan) öncülük ettikleri kısa süren Spartakist ayaklanmada USPD tereddüt etti ve pek destek sunmadı. Çoğu işçi konseyi, kamu binalarının etrafındaki koruyucu şeritleri atarak SPD liderliğinin yanında yer aldı. SPD hükümeti sadık ordu birliklerinde subayların ayaklanmayı bastırmasına izin verdi. Liebknecht ve Luxemburg'a işkence edip onları öldürdüler ve geri kalan solcuları dağıttılar (Broue, 2005: Bölüm 12). Romantize edilemeyecek kanlı bir fiyaskoydu, aptalcaydı ve sadece ilerici mücadeleye zarar verdi.

SPD'nin ihanetine kızarak ayakta kalan aşırı solcular, işçi hoşnutsuzluğunun devrime dönüşeceğine dair iyimserliklerini korudular. Spartakist darbeden kısa süre önce kurulmuş olan ve şimdi USPD'yi esas aşırı sol parti olarak yerinden eden Komünist Parti KPD'ye geçtiler. SPD, her şeyin ötesinde seçim reformu ile yarattığı orta sınıf ve kadın oylarının farkında bir seçim örgütlenmesiydi. Liderlik Bolşevizm'in bunları korkutmasını istemedi ve çoğu kadının merkez ve sağ için oy kullanacağını düşündü. 1919 Ocak'ındaki ilk seçimlerde SPD her zamankinden fazla -yüzde 38- oy aldı; ancak Katolik Merkez ve liberallerle bir koalisyon hükümeti oluşturmak zorunda kaldı. Merkezi konsolide etmek için solu yabancılaştırmaya hazırdı; bu seçim stratejisi geniş ölçüde başarılıydı. 1924'te oyların yüzde 46'sı kadınlardan geldi, bu oran sonuna kadar korundu; 1930'a kadar oyların yüzde 30 ile 40'ı işçi olmayanlardandı (Hunt, 1970: 111-48).

SPD'nin aşırıları bastırması devleti istikrarlı hale getirdi, orta sınıfa güvence verdi ve demokrasiyi korudu. Ayrıca solu yabancılaştırdı ve bazı işçiler USPD ve daha sonra KPD'ye geçti. Cumhuriyet'in 1920'deki ikinci seçimlerinde SPD oyu yüzde 22'ye düştü, USPD yüzde 8'den yüzde 18'e yükseldi. SPD seçimlerde üstünlüğünü koruyacak şekilde toparlandı; ancak yönetmek için burjuva desteğine ihtiyaç duydu. 1919 ve 1920'de grevler özellikle o güne kadar devrimin önemli bir merkezi olmayan Ruhr sanayi bölgesinde daha büyük ve politik hale geldi (Tampke, 1978; Geary, 1981; B. Moore, 1978: 227-353). Bu, enflasyon ve işsizlik sınıf farklılıklarını düzlediğinde Broue'nin "benzeri gö-

rülmemiş bir ön-devrimci durum... Alman Ekimi" olarak adlandırdığı 1923'te KPD öncülüğündeki Ruhr isyanına yol açtı. Ruhr'da adlandırıldığı şekliyle Kızıl Ordu'nun 50 binden fazla işçisi vardı (B. Moore, 1978: 328). Ancak koordinasyon pek yoktu, çoğu işçi savaşmadı ve kimse onları silahlandırmadı. Bunun devrimci bir durum olduğunu düşünenlerden Trotsky, KPD'nin askeri yetersizliğinden yakındı (Broue, 2005: 900). Kısmen SPD haline gelmiş bir devletin bastırdığı yarı olgunlaşmış devrimci projeler, Sosyalistler ve Komünistler arasında on yıl sonra Naziler karşısında bir birleşik cephe ihtimalinin altını oyacak bir kan davası yarattı.

Artık çok geçti: siyasal fırsatın doruk noktası (Spartakist ayaklanma) işçi sınıfının SDP reformizminden hayal kırıklığının doruk noktasından en az bir yıl önce gerçekleşmişti. Cumhuriyet ve kapitalizm artık yarı-kurumsallaşmıştı, işçi sınıfındaki bölünme de. Oldukça örgütlü bir Sosyalist Parti ve önde gelen bir sendikal federasyon toplumsal reformlara ve potansiyel olarak -iddia edilen oydu- "evrimci sosyalizm"e giden yol olarak burjuva Cumhuriyeti savunuyorlardı. Broue (2005: 168) Rusya ile temel farklılıkların bir Alman devrimini engellediği sonucuna varır: Alman burjuvazisi güçlü kaldı demektedir; çünkü kullanabileceği iki ek araç vardı: kitlesel bir Sosyalist Parti desteği ve "nadir kalitede" subay birlikleri. Fakat bu aynı zamanda Rusya'da olmayan bir bölünmüş işçi sınıfı varsaydı; ancak burjuvazi Broue'nin önerdiği kadar birleşik değildi. Savaş sonrası krizde, burjuvaların çoğu, SPD ile uzlaşmak istemedi ve 1920'lerin ortasında solun tehlikesi çekildiğinde, bu hizip kendisini tekrar öne çıkardı ve Faşizm yoluna saptı. Liberaller, Katolikler ve sanayiciler savaş sonrası krizinde hayatta kalmak için fedakârlıkta bulunarak taktiksel zeka gösterdiler. Rusya'daki muadillerine benzer bir kaderin yaşanmasını engellemekte önemliydiler. Devrimi önlediler.

Bu devrimin başarısızlığı, aşırı karar verme halinden kaynaklandı. Herhangi birinin başarılı bir devrimin ortaya çıkma ihtimalini azaltacak dört ana neden vardı. İlki işçi sınıfı hareketinde Bolşeviklerle büyük bir zıtlık sergileyen ana bölünmeydi. Reformist kanat iktidarı ele geçirebildiği ve başarılı reformlar yapabildiği için işçiler arasında devrimci kanattan daha popülerdi. İkincisi monarşi bertaraf edildiğinde, egemen sınıfın birleşik ve (ilk kritik dönemde) pragmatik kalmasıydı. Reformist sosyalistlerle uzlaşacak ve hayatta kalacaklardı: daha sonra anlaşmadan vazgeçeceklerdi. Bu durum, Bolşevik stratejiye benzerdi. Üçüncüsü köylü isyanları geleneğinin olmamasıydı, kırsal nüfusta pek hoşnutsuzluk belirtisi de yoktu. Almanya daha fazla sanayileşmiş ve başka ülkelerden daha az tarımsal olduğundan bu neden diğer ülkelerdekinden daha az önemliyse de, kentli sanayi militanlarıyla köylüler arasında bir ittifak mümkün değildi. Dördüncüsü ve önemlisi isyan eden bir ordunun bulunmayışıydı. Az sayıda solcu silahlanmıştı; ancak paramiliter Freikorps ve Şansölye Ebert'in özerkliklerini garanti altına aldığı ordu birlikleri de öyleydi. Bu dev-

rimcilerin devrimin ilk aşamasına, başkentin ve hükümet binalarının başarılı işgaline ulaşamadığı anlamına geldi. Bu dördüncü etken Rusya'da farklı bir savaş sonucunun getirisiydi: hareketsizliğin eşlik ettiği yenilgi. Bu ve Sosyalistler arasındaki bölünmeler devrimin Almanya'da yenilgiye uğramasında en büyük rolü oynadılar.

(2) Avusturya: Başarısız Devrim, Kentsel Reform[2]

Avusturya-Macaristan yenilgisi monarşinin ulusal devrimlere bölünmesi ve eski iki başkent olan Viyana ve Budapeşte'de devrimci çalkantıya neden oldu. Viyana artık Avusturya adı verilen çoğunlukla Almanların yaşadığı küçük bir ülkenin başkentiydi. İki burjuva partisi, Hıristiyan Sosyal Parti ve Alman Ulusal Partisi, Habsburg rejimine muhaliflerdi bu nedenle Almanya'daki muadilleri kadar askeri yenilgisine bulaşmamışlardı. Daha büyük olan Sosyalist Parti (SPO) Viyana'da ve şehirlerde işçi sınıfı arasında güçlüydü. 1921 itibarıyla sosyalist sendikalar, o zaman için oldukça yüksek bir oranla tarımsal olmayan emek gücünün yüzde 59'unu kapsamaktaydılar. Kentli-sanayi sektöründe Avusturya sosyalizmi hegemonikti. Savaş ve sonrasının çalkantısında göreli olarak birleşik kalmaya devam etti. Başka yerlerde olduğu gibi ikinci sınai devrimi ve savaş devrimci temsilciler hareketi ve Sol Sosyalist hizbi teşvik etti; ancak bunlar dışarıda maceracılık peşinde koşmaktansa Avusturya Sosyalist Partisi içinde etkili olmayı tercih ettiler. Almanya'dan farklı olarak Sosyalistler solda kendileriyle rekabet halinde çok sayıda aşırı ya da Komünistle uğraşmak zorunda kalmadılar. Bu parti, Alman muadilinden daha gerçek bir Marksist partiydi ve ana kuramcısı Otto Bauer, Alman muadillerinden daha solcuydu. Uyumunu ve ideolojik gücünün bir kısmını korudu; -saldırgan reformizmin oldukça farklı bir gelecek vaadinde bulunduğu düşünüldü- ancak sol ve sağ arasında kaba bir güç dengesi mevcuttu. Bir diğerine karşı galebe çalamadı. 1920'ye kadar ihtiyatlı bir birliktelikle demokratik bir cumhuriyet kurmak için uğraştılar.

Sosyalistler başka yerlerdeki yoldaşlarına göre bir avantaja sahipti. Habsburg'un çok uluslu ordusu dağıldığında subaylarının çoğu derhal kendi ulusal devletlerine geçtiler. Bu nedenle, Viyana'da askeri komuta yapısı, şehirlerde kalan esas askeri birimler olarak asker konseylerini bırakarak büyük oranda ortadan kayboldu. SPO, bürokrasi kadar silahlı kuvvetlerin yeniden yapılanmasına öncülük ederek fırsatı kullandı. Sosyalistler ayrıca kendi ana mahallelerini korumak için iyi eğitimli paramiliter bir güç olan Schutzbund'u oluşturdular. Şehirlerde bunun anlamı Nisan ve Haziran 1919'da komünist darbe girişimlerine karşı koyma kabiliyetiydi. Tersine kırsal bölgeler de, sıkı

---

[2] Bu kısımda Carsten, 1972; Gulick, 1948; Rabinbach, 1985'teki metinler ve Zeman, 1961:134-8'e dayandım.

bir şekilde sağ ve onun sağcı veteranlardan oluşturulan Heimwehr paramiliter gücü (Vatan Birlikleri) tarafından denetlendi. Bauer, kapitalist bir toplumun kabuğu altında embriyo halinde sosyalist kurumlar ve kültür yaratma amacıyla kapitalizm ve sosyalizm arasında bir üçüncü yola öncülük etmeyi denedi. Bu yol, eğitim, sosyal refah programları, topluluk inşa programları ve yoksullar için kira destekleri aracılığıyla işyeri, topluluk ve seçim siyasetinde saldırgan bir reformizmin savunulduğu "Kızıl Viyana"da örneklendi. Aynı zamanda sermayenin orta sınıfının çoğunu yabancılaştırsa da Viyana'da kayda değer ekonomik yeniden dağıtım sağlandı (Jill Lewis, 1983). Yeniden dağıtım, toplumda yerleşmiş bir ideolojik bağlılık düzeyine sahipti; ancak Almanya kadar kentleşmiş ya da sanayileşmiş olmayan bir ülkede büyük oranda başkentte sınırlı kaldı. Seçimlerde SPO orta sınıf ve kırsal oyların toplamına pek erişemedi. Böylece 1920 sonrasında muhalefette kaldı. Bunun bir sonucu da, ülkenin resmi silahlı kuvvetlerinin sağın denetimine geçmesiydi.

Bauer, bu sınırlılıkları ülkede sınıf güçleri dengesinden kaynaklandığına inandı. Kısa vadede muhafazakârlığı bütün ülkede geri çekilmeye zorlayamayacak kadar güçlü gördü. Bu nedenle, Sosyalistler kendi birimlerini savunulabilir kalelere dönüştürmeliydiler. İleride bir burjuva saldırıdan kendisini korumak için silahlı güce ihtiyaç duyabileceğini açıkça beyan eden partinin 1927 Linz programı bir Sosyal Demokratik Parti için sıra dışıydı. Uzun vadede, diyordu parti liderliği; parti, belediye sosyalizminin, kurumlarının ve kültürünün üstünlüğünü Avusturyalıların çoğunluğuna gösterebilirdi. Eğitim ve aydınlanma (*Bildung*) aracılığıyla sosyalizm zafere ulaşabilirdi (rainbach, 1985). Ancak Bauer'in güç dengesi partinin -dönemin diğer sosyalist partileri gibi- tarımda bir örgütlenme stratejisinden yoksun olduğu anlamına gelmekteydi. Viyana örneğinin kırsal hareketliliği yönetmeyeceği; ancak köylülüğü kendisine çekeceğine inanıldı.

1920'lerde sendika üyeliğinin normal düşüşüne karşın Avusturya sendikaları hâlâ 1931'de tarımsal olmayan emek gücünün yüzde 34'üne sahipti, Sosyalist oylar istikrarlıydı ve on yıl boyunca şehir askeri olarak Schutzbund tarafından korundu. Sosyalistler nihai olarak daha güçlü ordu kuvvetlerine ve kırsal ve orta sınıf muhafazakârlığının denetlediği Heimwehr milislerine karşı koymadılar. Sonuçta parti liderliğinin kötümserliği baskın çıktı. Giderek otoriter ve hatta faşist bir sağ karşısında, solcuların ve gençlik hareketinin çok geç olmadan savaşma uyarılarına kulak asmayarak kendisini korumak için Schutzbund'u kullanmayacaktı. Bunun yerine demokratik kurumları Avusturya'nın demokrasisinin bir kısmı ve belediye sosyalizmi bozulmadan ayakta kalacağı boş umuduyla demokratik kurumları korporatizme teslim ederek sağ ile uzlaşma sağlamaya çalıştı. Daha sonra sürgündeyken Bauer, hatasını teslim etti: parti liderliği, diyordu genel grev çağrısında bulunmalı, Schutzbund'u seferber etmeli ve 1933 Mart'ında faşistlere karşı savaşmalıydı. Bu durumda,

bir zafer ihtimali mevcuttu; ancak parti daha canlı az sayıdaki militanını resmi olmayan ve bastırılan bir ayaklanma girişiminde bırakarak usulca teslim oldu. Ayaklanma, Hitler'in memleketi Linz'de gerçekleşti (Mann, 2004: 232). 1933 sonrasında yükselişteki Faşizm ve ülkeye açgözlü bir şekilde bakan Hitler'le Avusturyalıların kendi yollarında gitmeleri zordu. Hitler, Sosyalistleri 1938'de yok etti.

Ancak söz konusu olan Bolşevik tarzında bir devrim değil, saldırgan bir reformizm için dahi olsa ucundan dönmekti. Almanya'da olduğu gibi dört etkenin üzerinden geçeyim. İlkin, devrimi değil kuramcılarının toplumun kademeli ve evrimci dönüşümüne yol açacağına inandığı ya da bunu umduğu ilk reformist aşamaları hedefliyor olsa da Almanya'dan farklı olarak solda önemli bölünmeler yoktu. İkincisi Almanya'daki gibi monarşi bir kez bertaraf edildiğinde hâkim sınıflar ve Kilise sınıf çatışmasında bir pat durumu yaratarak birleşmiş olarak kaldılar. Üçüncüsü Almanya'da olduğu gibi genellikle Kilise'yi ve hâkim sınıfları destekleyen, sol ve sağ arasında bir pat durumu yaratan taşra, muhafazakârdı. Avusturya Almanya'dan daha kırsal olduğu için bu genel güç dengesini bir ölçüde sağa doğru eğdi. Dördüncüsü, eski emperyal ordunun dağılması göz önünde bulundurulduğunda solcu ve sağcı milisler arasında ayrıca bir denge durumu mevcuttu; ancak Avusturya Faşizmi ve Nazizmin ortaya çıkışı, daha yumuşak olan soldan daha kararlı bir şekilde paramiliter gücünü kullanan bir sağ oluşturdu. Bolşevik tarzda devrim hiç gündemde olmamıştı; ancak pata durumu göreli olarak aşırı kararlaştırılmıştı ve nihai sonuç faşist İradenin zaferiydi.

(3) Macaristan: Devrim ve Karşı Devrim

Macar seçkinleri Habsburg İkili Monarşisinin güneydoğu yarısına hâkimdi. Yenilgi Avusturya'da deneyimlendi. Burjuva partileri eski rejimde yer alarak onunla uzlaşmamışlardı ve Sosyalistlerle bir geçiş koalisyon hükümeti oluşturdular. Ordu, asker konseylerini başkentte bozulmamış askeri birlikler olarak bırakarak dağıldı. Macaristan, ülkenin savaş öncesi topraklarının yarısını elinden almayı teklif eden İtilaf Devletleri'nin desteklediği ufak komşu devletlerle savaşırken başka yenilgiler gördü. Macarlar Kont Karolyi'nin liberaller öncülüğündeki hükümetinin İtilaf Devletleri'yle konuşarak buna son vermesini umdular; ancak Karolyi başarısız oldu ve sınırlarda kaybettiği savaşı sürdürdü. Rejim otoritesini yitirdi ve ordunun şerefli bir barış tesis edemediği esnada Budapeşte büyük oranda işçi ve asker konseyleri tarafından yönetildi. Bu durumun Rusya ile benzerlikleri vardı.

Emek hareketi üç ana hizbe bölündü. Sosyalist Parti savaş öncesi önemsizliğinden ekonomik olarak geri bir ülkede bakanlık konumlarına itilmişti. Siyasal ya da ekonomik iktidar ilişkilerine daha önce dâhil edilmemiş (Alman

Sosyalistlerinden farklı olarak) olduğundan reformist uygulamalardan yoksundu ve solculuğa açıktı. Bir hizip, Komünist Parti'yi kurmak üzere ayrıldı. Macar savaş esirleri ve sürgünler Rusya'da Bolşevizm'e geçtiler. 1918 yılı Kasım ayında Bela Kun'un vasıflı liderliğinde sıkı bir parti ve paramiliter güçlerle döndüler. Genişleyen savaş sanayileri Budapeşte'de vasıflı metal işçileri arasında devrimci temsilciler hareketi oluşturmuştu. Asker konseyleri ile birlikte fabrikaları ve sokakları denetlediler. Kun'un Komünistleri etkinlerdi ve çok sayıda Sosyalist Parti solcusunu üye ya da sempatizan olarak aralarına katmayı becerdiler. İki parti örtüşmeye başlıyordu. Kun ve diğer önde gelen Komünistler daha sonra koalisyon hükümeti tarafından hapsedildiler. Olaylar Alman dizgesinde olduğu gibi seyredecek göründü: hizipçilik, Sosyalist Parti ihaneti, sokaklarda karışık eylemler ve solcu maceracılığı.

Karolyi artık etkisiz hükümeti dağıtmış, yeni birini kurmak için Sosyalistleri davet etmişti. Sosyalistler ve Komünistlerin tek bir Macaristan Sosyalist Partisi'nde birleşmeye giden yolda olduklarından haberi yoktu ve sonuçta Bela Kun tarafından kurnazca önderlik edilen Komünistlerin hâkim olduğu bir hükümet oluştu. Budapeşte sokaklarından gelen baskıya yanıt vererek ve Kun'un Rus ordusunun yardıma geleceği ifadesine inanarak Mart 1919'da Sosyalistler Kun'un Dışişleri Bakanı; ancak perde arkasındaki gerçek lider olduğu Macar Sovyet Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Yeni rejim derhal Karolyi'yi başkanlıktan azletti. Kun'un Macaristan'ı kendini yöneten etnisitelerin federasyonu kılarak savaş öncesi sınırları restore etme vaadi kendisine popülarite ve bazı vatansever subayların desteğini sağlamıştı. Burjuva partileri toprak sahipleriyle güçlerini birleştirdikleri ve Slovak, Sırp ve Rumen ordularıyla görüştükleri taşraya çekildi.

Devrim başarılı gibi duruyordu ve hizipçiliği savunma gereği nedeniyle örtülerek dört ay boyunca varlığını korudu. Çabucak bir Kızıl Ordu oluşturuldu ve Slovak güçlere karşı başarıyla ileri sürüldü; ancak rejimin kaynakları tükendi ve köylüler kendi topraklarını isterken tarımsal kolektifleştirme programı davaya hizmet etmedi. Taşra, rejimin bütünsel dönüşüme ideolojik bağlılığı nedeniyle daha da yabancılaştı. Bu fark edilebilir şekilde din karşıtı bir kampanyayı -Kilise'nin devasa topraklarına odaklanmak daha iyiydi- ve kendilerine karşı gelenlere kızıl terör uygulayan başıboş paramiliter güçleri içerdi. Macaristan orta Avrupa örneklerinde en tarımsal ülkeydi. Bir köylü hoşnutsuzluğu mevcuttu; işçi köylü ittifakı bir ihtimaldi; ancak Marksist devrimci rejimin üretimcilik şeklindeki Ortodoks anlayışı tarafından harcandı (Tokes, 1967: 185-8, 193, 195; Eckelt, 1971: 82-7). Bu devrim ayrıca ana ideolojik ve kültürel reformlara girişti: eğitim bakanı Marksist entelektüel Georg Lukacs'tı. Kurtuluşçu düşünce oradaydı ancak Budapeşte'de kapana kısıldı ve Sovyetler taşrada daha üstün kuvvetlerle karşılaşan ordulara yeniden tedarik sağlayamadılar. Rejim Rusya'dan gelecek yardıma ya da komşu ülkelerdeki devrimle-

re bel bağladı; ancak bunlar gerçekleşmedi. Rusya'da Bolşevikler iç savaşın tuzağına fazlaca çekilmişlerdi ve diğer devrimler sönümlendi. 2 Ağustos 1919'da Sovyet, ilerleyen Rumen ordusu Kızıl Orduyu yenilgiye uğrattığında çöktü. Kısa süreli bir uzlaşı hükümeti sonrasında Beyaz baskı en ağır şekliyle başladı. Gaddar bir "Yahudi-Bolşevik" retoriği kullanarak (Kun'un 26 bakan ve bakan yardımcısından 20'si Yahudi olduğu için) beyaz terör Kızılların öldürebildiğinin on katı insan öldürdü. Sosyalistler için her şey bitmişti. Bela Kun, daha sonra Stalin'in elinden ödediyse de, çoğu isyancı bedeli hayatlarıyla ödediler.

Hizipçilikle ve ideolojik uyum eksikliğiyle ilgili olarak solda birkaç sorun vardı. Komünistler Marksist kurtuluşçuluğa Bolşevikler gibi uyum gösterdiler; ancak bu ayırt edici olan köylüleri de kapsayarak Budapeşte dışındaki halkın çoğunu uzaklaştırdı. İkincisi Kilise'nin ideolojik bir omurga sunduğu Bolşevizm korkusunun etkisiyle düşmanın da birleşmiş olmasıydı. Üçüncüsü Savaş'ın sonunda Macaristan orduları çökmüştü ve ilk askeri denge hafifçe sağa doğru eğilimli de olsa yabancı karşı devrimci güçlerin müdahalesi belirleyiciydi. Bu engellere rağmen bir devrimdi. Temel sıkıntı köylülük sorunuyla uğraşma biçimindeydi. İntikam peşinde koşan kırsal kökenli ordular sosyalizmin kentsel bölgelerini ayakları altına aldılar. Macaristan'da savaşta yenilgi ve başarısız devrim arasındaki ilişki daha dramatik bir akıbete erişti.

İtalya Üzerine Kısa Bir Not

Son olarak İtalya hem savaşta hem de devrimde "yarı yolda" bir örnektir ve bu benim genel modelimi desteklemektedir. Savaşta ismi galipler arasındaydı; ancak orduları gerçekte Avusturya güçleri tarafından yenilgiye uğratılmıştı. İtalya muzafferlerin yanında savaştığı için hükümeti ve ordusu bozulmamış olarak kaldı. Asker konseyleri değil firariler ve gücenmiş veteranlar mevcuttu. İsyancı retorik hem sol hem de sağda yüzeye çıktı; ancak dermansız kalmış bir eski rejim olmaksızın. Aynı zamanda bir yarı-devrim deneyimledi: genel grevler ve fabrika işgalleri vardı; ancak hiçbir solcu devleti ele geçirmeye kalkmadı. İşgaller işçi sınıfı çekirdeğinin dışına taşmadı ve hareket sönümlendi. Siyasal strateji, silahlı paramiliter güçler, çok sayıda subay, devlet görevlisi ve kapitalistin sempatisine sahip eski Sosyalist Mussolini başarısızlığı ilgiyle izledi. Askeri olarak sol, devletin güçleri ya da faşist paramiliter güçlerden daha zayıftı ve bu sonucu belirleyen etken oldu. Devlet Rusya'da çarlık hükümeti ve Geçici Hükümet'in başarısızlıklarından ders çıkardı ve faşistler örgütlenme tarzlarını Bolşeviklerden uyarladılar. İtalyan Sosyalistleri henüz kaderlerine mahkûm olmamışlardı -bunun için faşistlerin belirleyici eylemleri gerekliydi- ancak durumları kıskanılacak gibi değildi (Lyttleton, 1977; Williams, 1975).

Bu bölüm, 1917-1923 arasında devrimleri ve devrim girişimlerini inceledi. Bu örneklerde milliyetçiliğin basitçe sınıf bilincine baskın çıkmadığını gördük. Devrimciler halkın liderliğini elde ettiklerinde milliyetçiliği ve toplumun sınıf modelinin içinde karıştırarak yapabileceklerinin en fazlasını yaptılar. Bunun ipuçlarını ayrıca bu bölümde tartışılan reformist emek hareketlerinde gördük; ancak bunların karşımı 9. Bölüm'de göreceğimiz üzere daha sonra gerçekleşti. Aslında sınıf çatışmasının en fazla bastırıldığı ABD'de milliyetçilik gerçekte oldukça zayıftı. Sınıf ve ulus birlikte yükselmeye devam ettiler.

Devrimci çalkantı neredeyse her yerde I. Dünya Savaşı'ndaki yenilginin sonucuydu. Tam olarak yenilmeyen İtalya bu ülkeler arasında en az çalkantıyı gördü. Tarafsız bir ülke olan İspanya bir istisnaydı. Savaşta yenilgi ve devrimci çalkantı arasındaki bağlantı bir korelasyon ya da neden miydi, yoksa altta yatan başka bir nedenden kaynaklanan yüzeysel bir bağlantı mıydı? Yenilen güçler daha az demokratikti. Bu askeri yenilgiyi çabuklaştırdı ve isyancılar karşısında daha kırılgan hale mi getirdi? Son bölümde demokrasi ve savaşın sonucu arasındaki bağlantıyı reddettim; ancak bu argümanın daha zayıf bir versiyonu vardır. Üç devlet yenilgi durumunda diğer devletlerden daha zayıftı. Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'da ordu, rejimin merkeziydi. Monarklar, akrabaları ve atadıkları hükümeti ve yüksek komutayı oluşturdu; maiyetleri ve hükümetleri askeri üniformaların hâkimiyetindeydi. Orduları başarısız olduğunda monarşik hükümet de başarısız oldu. Böyle bir özdeşlik Britanya, Fransa, İtalya ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde yoktu. Siyasal liderler bütün devletin meşruiyetine zarar vermeden değiştirilebilirdi. Despotik siyasal rejimler savaşın sonucu olarak ayakta kalabilir ya da düşebilir olsalar da parlamenter demokrasiler bir iktidar partisini bir başkasıyla değiştirebilirler.

İşçi ve köylü protestolarını bastırmada devlet ve sermayenin işbirliği düzeyi de çeşitliydi. Bir uçta devletin ağır elinin sermaye-emek ilişkilerine egemen olduğu Rusya vardı. Daha sonra Almanya, takiben Avusturya-Macaristan, sonra İtalya ve Fransa ve sonra Britanya gelmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri emeğin federal hükümettense eyalet hükümetleri ve mahkemeler tarafından bastırılmasıyla daha karmaşıktı. Eğer Rus devleti savaşta başarısız olursa Rus işverenleri radikal işçilerle başa çıkmak için yenilmiş Almanya ya da Avusturya'da olacağından daha az özerk iktidar kaynaklarına sahip olacaktı. Bunlar İtalya ve Fransa'dan daha özerk kaynağa sahip olacaktı ve bu böyle devam ederdi. Kapitalizm bazı rejimlerde diğerlerinden daha kırılgandı. Almanya, Avusturya ve Rusya savaşı demokrasiler olmadıkları için kaybetmediler; ancak kaybettiklerinde daha fazla devrim tehlikesi altındaydılar. Savaş sırasında ikisi şeffaf bir şekilde kitleleri sömürmeden birbirlerine

bağlandığı için bu siyasal olduğu kadar ekonomik, devleti olduğu kadar kapitalist sınıfı da hedef alan bir devrim olabilirdi.

Sadece Rusya'da başarılı bir devrim gerçekleşti. Almanya, Avusturya ve Macaristan'da yenilgi ve Bolşevik Devrimi, başarısız olan devrim girişimleri yarattı. İtalya'da kötü bir savaş daha az devrimci çalkantı üretti. Yenilgi devlet örgütlenmesinin çoğunu yok etti, kapitalizmin sendelemesine neden oldu ve işçileri seferber eden sosyalist hareketi güçlendirdi; ancak bu durum devrimin başarılı olması için yeterli değildi. Her iki dünya savaşında da işgal ve yenilgi, başarılı devrimlere (Rusya ve Çin'de) yol açtı; yabancı işgali olmadan yenilgilerin ya da büyük yerinden etmelerin takip ettiği büyük savaş fedakârlıkları kısa bir devrimci çalkantı ve başarısız bir devrim getirdi. 9. Bölüm'de gördüğümüz gibi savaş fedakârlığını zafer takip ettiğinde kapitalizm ve eski rejimler reform gördüler, modernleştiler ve demokratik vatandaşlığı güçlendirdiler. Hepsi devlet ve işverenlerden reformları çekip alma amacında grev dalgaları deneyimseler de muzafferler devimci bir çalkantının ortaya çıkışını görmedi. Bu ayrıca çoğu tarafsız ülkede de oldu. Bütün tarafsız İskandinavlar, Britanya ve Fransa'daki reformist mücadelelere benzer olaylar deneyimledi. Aşırı örnek, garnizon birliklerinin protesto yapan işçilerle birlikte yürüdüğü zaman 1917'de İsveç'ti; ancak birlikler silah taşımadı, gösteriler barışçıl bir şekilde geçti ve başlıca sonucu yasal bir Sol Sosyalist siyasal partinin kuruluşu oldu.

Devrimci çalkantı, I. Dünya Savaşı sonrasında İkinciden daha büyüktü. Birincide yenilen büyük devletler galip gelenler tarafından işgal edilmedi ya da denetlenmedi. Alman ve Avusturya-Macaristan orduları neredeyse her yerde yabancı topraklarda iken teslim oldular. Sadece sembolik yabancı güçler topraklarına girdiler. Devrimdense içeride reforma olanak sağlar şekilde, Türk kuvvetler Anadolu'nun kalbinde denetimi korudularsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgeleri işgal edildi. Ancak 1945'te muzafferler Japonya dâhil yenilen güçlerin topraklarını yeni başarılı rejimler kurmak etmek üzere aldılar. Muzafferler reformun devrime galip gelmesini sağladılar. Çok sayıda ülke, Mihver Devletleri'yle rejim işbirliği, güçlerinin yenilmesi ve sonra kısmen yerel kısmen yabancı kuvvetlerle gelen "özgürlük"le daha karmaşık bir sıralama deneyimlediler. Bunlar kendi rejimlerini oluşturmada kısmen serbestlerdi. Böylece üçü kısmi çalkantı deneyimledi: 1945'te Belçika, 1947 sonunda Fransa ve 1949'da İtalya. Yunanistan'da Britanya ve ABD'nin desteklediği muhafazakâr hükümetle Yunan Komünist Partisi arasında iki aşamalı iç savaş (Aralık 1944-Ocak 1945 ve 1946-1949) gerçekleşti. Amerikan ve Britanya gücünün kullanımı olmadan bu örnekler daha isyancı olurdu ve Yunanistan Komünistlerin eline geçebilirdi. Kitlesel seferberlik savaşlarının sınıf ilişkilerinde her daim önemli etkileri olduğunu gördük; ancak etki galip gelenler, alt edilenler ve tarafsızlar arasında ve daha devrimci örneklerde askeri güç dengesini de kapsayarak yerel sınıf güç dengelerine göre değişti.

I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'da devrim başarısız oldu; çünkü Rusya'daki koşullar buralarda daha marjinaldi. Bu durum, Rusya'da devrimci momentumu sağlayan hâkim sınıflar ve seçkinler karşısında sıralanmış üç grupla -askerler, köylüler, işçiler- ilgiliydi. Başarı ya da başarısızlığını birçok nedeni vardı. İlkin, bütün örneklerde endüstriyel işçi sınıfı ve genellikle entelektüel liderlik devrimci ve reformist mücadelelere öncülük etti; hâkim sınıflar direnişin çekirdeğini oluşturdular. İkincisi solun ideolojik ve politik tutumu zayıftı. Soldaki hizipçilik Almanya ve İtalya'da daha önemliydi ve atölye düzeyine doğru aşağı yayıldı. Kerensky ve Rusya'daki ılımlı sosyalist müttefiklerinin istemiş olduğu gibi, Almanya'da da reformist SPD kendi solunu bastırmak için sağcı milislere yüzünü dönmeye istekliydi. İtalya'da Sosyalist Parti'nin bir hizbi ve sendikalistler, faşist partileri oluşturmak üzere ayrıldılar. Üçüncüsü Rusya ve Macaristan hariç, sola devrimciler tarafından değil reformistler tarafından egemen olunmasıydı. Marksizm'in kurtuluşçu inancına bağlılığın desteklediği sağlam bir irade Rusya ve Macaristan'da açıktı; ancak sadece Bolşevikler bunu olayların tahmin edilemez akışına ayak uyduran kısa vadeli pragmatizmle birleştirdiler. Dördüncüsü yönetici sınıfın uyumu ve altyapısal iktidarının ayrıca önemli olmasıdır. Rusya'da baştaki rejim, savaş ve gelişmekte olan devrimci sürecin birleşimi, onu parçalayana kadar çok hiziplere bölünmemişti. Daha önemlisi savaşın rejimin altyapısal iktidarlarına verdiği zarardı: kentleri besleyemiyor, ordulara malzeme tedarik edemiyordu. Tersi altyapısal iktidarların savaşın sonunda aksadığı ve monarşilerin dağılmasının kitlesel hoşnutsuzluğun ifadesine izin verdiği diğer ülkelerde geçerliydi; ancak yönetici sınıf Rusya'da olanın tekrar yaşanabileceğini algılamasıyla uyumunu geri kazandı. Sınıf mücadelesinin küresel akışında her iki taraf da dersler çıkardı; ancak kapitalizm güvendeydi ve ılımlı Sosyalistler, kapitalizmin kurtulmasına yardım ettiler.

Beşinci ve altıncısı, askerlerin ve köylülerin rollerini vurguladım. Askerler için Rusya'dan farklılık önemliydi. Rus askerler savaş sırasında isyan ettiler, silahlarını korudular ve devrime bunlarla katkıda bulundular. Başka yerlerde askerlerin eylemleri, eylemsizlik sırasında ya da hemen öncesinde, savaşın sonuna gerçekleşti. Zafer iyi geldi, yenilgi öyle değil; ancak eylemsizlik kolektif eylemi etkisiz hale getirdi ve bireysel olarak askerlere daha iyi bir seçenek sundu: silahları bırakarak eve dönmek. Milisler oluştu; ancak soldan daha ziyade siyasal olarak sağda. Sosyalistlerin milisler oluşturduğu yerlerde Avusturya'da, daha sonra Almanya'da bunlar insanları öldürme konusunda isteksizlerdi. Macaristan hariç Sosyalistler kendi kaderleri açısından fazla iyilerdi: kendi kaderleri açısından nihai olarak aşırı kötü olduklarını gösteren Faşistlerin tersine. Subay birlikleri ve sağcı milisler devrimleri bastırdı. Aslında iktidara isyancı askerlerin sırtında yürüdükleri için Rusya'da dahi devrimci şiddeti Sosyalistler başlatmamıştı. Marksizm şiddetli görünen sınıf mücadelesi

ve devrimci retorik kullansa da, gerçek bir askeri kurama -devrimci hareket için tuhaf bir görmezden gelme- henüz sahip değildi. Kuram, Rus İç Savaşı'nda Trotsky ve Şangay felaketi sonrası Mao ile olgunlaştı.

Köylüler için koşullar farklıydı. Tarımsal dönüşümler daha önce başlamıştı ve artık kurumsallaşmışlardı. Köylüler hiçbir yerde Rusya'da olduğu gibi solun erişimine açık değildi ve kırsal ve kentsel nüfus arasında çatışma dayanışma kadar olasıydı. Daha yavaş sanayileşme ve kentleşme daha kalıtımsal bir proletarya ve kent ve taşra arasında daha fazla ideolojik farklılık yarattı. Savaş sırasında gıda kıtlıkları kent-kır çatışmasını kötüleştirdi. Köylüler kendi malları için yüksek sabitlenmiş fiyatları ya da karaborsayı destekledi; şehir sakinleri katı fiyat kontrolleri ve gıda karnesi istedi. Köylü askerler sanayideki işçilerin savaştan muaf tutulmasına alındı. Böylece devrimci çalkantı orta Avrupa'da açığa çıktığında köylüler nadiren katıldı. Bu ülkelerde nüfusun yarısı ya da daha fazlası taşradaydı, ordunun yarıdan fazlası taşradan gelmekteydi. Muhafazakârlar kırsal iktidar temellerine tutundular ve kentli isyancıların üstesinden geldiler. Bir uçta Macaristan'da köylü desteğinin eksikliği, en kırsal örnek bu olduğu için, muhtemelen başarısızlık için yeterli bir nedendi. Sanayileşmiş Almanya'da köylü desteği olmadan da muhtemelen idare edilirdi. Belki Rusya'da olduğu gibi kararlı bir devrimci liderlik köylülüğü satın alabilirdi; ancak bu strateji ancak köylüler hâlihazırda toprağı işgal ediyor olduktan sonra Bolşeviklerce benimsendi. Orta Avrupa'nın sosyalist partileri sanayi yönelimlilerdi. Köylüler, bilinçlerine esasen asker olarak, bastırılmalarının muhtemel aracı olarak sızdı. Haklılardı ama böyle olmasına yardımcı oldular.

Bu başarısız devrimler işçi sınıfı güçlerinin savaştaki yenilgiyle arttığı zaman dahi devrimi başarmaya mukadder olmadıklarını göstermektedir. Bu sadece kapitalizmin genel gelişmeci mantığının sonucu değildir. Bolşevik Devrimi'nin başarısı askeri ve siyasal iktidar ilişkilerinin ani müdahalesine bağlıydı; ancak bu başka yerlerde solcuları kendi devrimci şanslarını abartmaya sevk etti. Ancak köylü desteği olmadan ve işçilerdeki bölünmelerle, devrimcilerin elinde militarist sağın elindekinden daha az silahla yenilgi kaçınılmazdı. Bu daha sonra Avrupa'nın bir yarısı yeni despotik sağcılık biçimleri ve özellikle Faşizme öncülük ettiğinde başka bir yenilgiye yol açacaktı. Burada, Rusya hariç devrim değil karşı devrim yükselişteydi. Bütün dünyada ideolojik alternatifler genişledi: sosyalizm, liberalizm ve faşizme meyleden otoriterliğin hepsi güya gerçekleştirilebilir ütopyalar sundular. Küreselleşme kademeli olarak daha az parçalanmış -daha evrensel- hale geliyordu; ancak aynı zamanda çok biçimliydi.

7
Yarı Küresel Bir Kriz: Büyük Bunalımı Açıklamak

Giriş

20. yüzyılda dünyayı sarsan ikinci büyük altüst oluş Büyük Bunalım'dı. Tıpkı kendisinden önce vuku bulan Büyük Savaş gibi, bu kriz de yarı küreseldi; ancak kriz, devletleri ve emperyal sınırları yerle yeksan edecek, on yılın çoğunda dünya ekonomilerinin yarısını kasıp kavuracak biçimde esasen uluslar aşırıydı. Bu bölümde biz, olumsuz ve çözünen bir küreselleşmeye tanıklık edeceğiz.

Devletler küresel ekonomiden kısmen çıkarak ve kendi ulus devlet sınırlarını güçlendirmeye çalışarak krize cevap ürettiler. Krizin merkez üssü artık en büyük ulusal ekonomi haline gelmiş olan Amerika Birleşik Devletleri olduğundan, ben en fazla bu coğrafyaya odaklanacağım. Diğer bütün kapitalist resesyonlar ile karşılaştırıldığında, Büyük Bunalım yoğunluğu ve uzunluğu açısından bilinenin ötesindeydi ve bu çağda kapitalizmin kendi krizi olarak algılandı. Krizi yanlış bir şekilde kapitalizmin ölüm sancıları olarak algılayan sola bir cesaret gelmişti; ancak kriz algısı, kapitalizmin en büyük destekçileri olan kimseler -yatırımcılar ve girişimciler, muhafazakâr siyasetçiler ve iktisatçılar- arasında dahi yaygındı. Bu gibi insanlar, kapitalizmi kurtarma adına büyük bir çaba gösterilmesi gerektiği çağrısında bulundular ve nihayetinde, sağ ve sol arasında bir tavizler silsilesinden sonra kapitalizm, tüm halkı kapsayacak şekilde toplumsal bir vatandaşlığı uygulamaya koyan kapitalizmin daha denetlenen, sosyal demokrat veya liberallerle, emekçiler arasındaki bir ittifaka dayanan daha katlanılabilir bir biçimine dönüştürülmek suretiyle kurtarıldı.

Bunalım iktisadi bir fenomen olduğundan, biz krizin önde gelen sebeplerinin önceki iktisadi güç ilişkilerinde yattığını düşünmeliyiz. Birçok iktisatçı

bunun çok daha ötesine geçmekte ve ekonomileri, içerisinde kıtlık, arz ve talebin denge noktasına doğru sonu gelmez bir biçimde hareket ettiği, iktisadi dalgalanmalar tarafından sekteye uğratılan piyasaları yaratan rasyonel aktörler tarafından yönetilen, çoğunlukla kapalı sistemler olarak görmektedirler. Keynesçiler denge noktasına ulaşmak için kısa dönemde herhangi bir güdünün şart olmadığını düşünerek bu algıyı daha da geliştirirler. Bununla birlikte, uzun dönemde dengenin tekrar kurulacağını düşünmektedirler. Marksist iktisatçılar dengeyi sistemik çelişkilerin işlevsel alternatifi ile ikame ederek, bütün denge noktası fikirlerine karşı dururlar. Bu fikirlerin hiç birisi abes değildir. Aslında iktisatçılar, kendi sistemik modellerini gerçek dünyadaki ekonomilere uyguladıkları zaman, kısa dönem için, diğer sosyal bilimlerin elde ettiği seviyeden yüksek olacak şekilde, genelde yüzde 50'den daha fazla bir başarı oranına sahip tahminlerde bulunurlar. Gerçekten de iktisatçılar, kısa erimli konjonktürel dalgalanmalara dair oldukça iyi bir kavrayış geliştirmişlerdir.

İktisatçılar için ne talihsizliktir ki, modern iktisadın gelişimi normal döngülerden çok uzak olan büyüme ve krizlerle maluldür. 1870'lerde ciddi bir bunalım belirmişti. 1929'da bir tane daha meydana geldi. Ardından, II. Dünya Savaşı sonrası dünya Altın Çağ'a girdi ve nihayet 2008'de başlayan bir Büyük Resesyon dönemindeyiz. Bunlar yalnızca döngülerden ibaret değildir; bu olaylar çok büyüktür ve farklı yollardan olsa dahi, ekonomide meydana gelen büyük yapısal değişiklikler tarafından etkilenirler. Dolayısıyla, söz konusu olaylar, geleneksel iktisat teorilerinin -biri iktisadi güç ilişkilerinin içerisinden, diğeri dışarısından kaynaklanan- iki önemli sorununu göz önüne sererler.

Sorunun doğası, ekonomilerin büsbütün karmaşık olmasında yatar. Ürünlerin üretilmesi, satılması ve tüketilmesinde -bir başka deyişle piyasanın işlemesi için- birçok aşamadan oluşan insani bir etkinlik gereklidir. Birçok iktisatçı (ve birçok Marksist) bu aşamaların keşfedilebilir, kesin düzenlerden oluşan ilişkiler olduğuna inanırlar. Çabalarının altında yatan ideal, bütün bunları bir araya getiren matematiksel denklemleri oluşturmaktır; ancak karşılıklı ilişkiler bu denli kesin olmayabilir. Teoride arzın talebe eşit olması gerekir, fakat bu ilişkiler arasındaki büyük zinciri oluşturan tüm aşamaları ve aktörleri -yatırımcılar, mucitler, işçiler, işverenler, tüketiciler, tasarruf sahipleri, artı tüm lobi faaliyetlerin yürütenler, toplumsal hareketler ve hükümetler- göz önüne getirin. Bunların belirli bir ekonomi içerisinde birbirleriyle ilişkisi vardır ama bu ilişkilere kusurlu bir biçimde dâhil olurlar. Hepsi de her bir parçası farklı bir nedensel yan zincire bağlı olan, büyük bir nedensel zincir oluştururlar ve birbirleriyle senkronize olmayabilirler. Normal seyir içerisinde, böylesi bağlantıların birçoğu kusurlu olmasına karşın şöyle ya da böyle de olsa bir denge noktasına erişecek ve iktisadi büyümeye sebebiyet verecek şekilde işleyen bir kapitalist ekonomi adına yeterli derecede koordine edilirler. Ekonomik işleyi-

şin bir evresinde bir sorun ortaya çıktığı zaman, mevcut durum -örnek olarak sermayenin aşırı birikimi ve yetersiz talep- doğaldır ki, kriz olarak adlandırılır. Krizi etkileyen herhangi bir etmen, düzenin doğru düzgün işlemesi açısından fazlasıyla büyük ya da fazlasıyla küçük olabilir. Biz, II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelen dönemde ekonominin kapitalistler için kâr hadlerinin azalması ve işçiler adına eksik tüketim durumları arasında dümen tutturmasına yol açan arz ve talep dengesi oluşturmanın zorluklarına aşinayız. Benzer şekilde, geri kalmış teknolojik yenilikler de sanayide durağanlığa yol açabilir veya teknoloji emek yoğun sanayilerin, sermaye yoğun sanayiler tarafından ikame edilmesine ve işsizliğin artmasına ve tüketici talebinin düşmesine yol açacak biçimde çok hızlı bir biçimde gelişebilir. Sağlam bir biçimde işleyen kapitalist bir ekonomi aşırılıklardan kaçınan, faaliyetinin her aşamasında orta yolu bulabilen bir süreç olarak görülebilir. Fakat söz konusu süreç denge noktasını sürdürecek bir reçete sağlamaktan hayli uzaktır.

İktisatçıların geliştirdiği modeller herhangi bir tekil aşamaya özgü bir kriz ile başa çıkabilirler ve hatta bir çözüm -en azından yama olabilecek bir çözüm- dahi sunabilirler. Buna karşın, çok daha büyük bir yapısal kriz, daha da büyük belirli bir kriz veya tekil bir sistemik kriz olarak görülmemelidir. Bunun yerine, çok daha rastlantı olarak birçok krizin bir araya gelmesiyle ortaya çıkar; daha da fazla sayıda umulmadık zayıf noktalar "keşfedildiği" müddetçe, dışına doğru dalgacıklar halinde yayılır ve sanki kapitalizmin "mükemmel fırtınası" olarak belirir. Tarımsal üretimde meydana gelen bir kriz, ziraat bankacılığında kendisinden hiç şüphe edilmeyen zayıf noktaları ortaya çıkarabilir; hızlı teknolojik yenilikler aşırı yatırıma yol açabilir ki, bu da menkul kıymetler borsasındaki zayıf noktaları açığa çıkartabilir; çeşitli ülkelerdeki bankacılık sektörüne bulaşan bir borç krizi Avrupa Birliği'nin zayıflıklarını gözler önüne serebilir ve bu tarzda başka sorunlar da meydana gelebilir. Ben bu bölümde, Büyük Bunalım'ın, krizlerin bu şekilde bir araya gelmesi ile oluştuğunu savunacağım. Bununla birlikte, eğer tersi bir durum mevcutsa, eğer krizin tüm boyutları eş zamanlı olarak ortaya çıktıysa, tıpkı II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, olağandışı bir büyüme krizin ertesinde meydana gelebilir.

Harici sorunun varlığı, çağdaş bir ekonomik büyüme veya düşüş teorisi geliştirmek konusunda pek de başarılı olmadıklarını kabul eden birçok iktisatçı tarafından itiraf edilmektedir. İktisatçılar, kurumlar, kültür ve teknoloji gibi ekonomi dışı güçlerin iktisadi büyüme ve düşüşte önemli roller oynadıklarını kabul etmektedirler; ancak kendileri bu gibi etkileri yarım yamalak incelemektedirler. Aslına bakarsanız, sosyologlar bu noktada çok da fazla yardım sunmazlar; zira bizim üzerinde uzlaştığımız bir kültür, kurumsal gelişme ve teknolojik yenilik modelimiz yoktur. Ancak ben böyle bir modele sahibim; kültür, kurumlar ve teknolojinin, toplumsal ve iktisadi gelişmeye etki eden kendi

kapasitelerine sahip olmakla birlikte, toplumsal iktidarın kaynakları tarafından sevk edildiğini düşünüyorum. Tarih boyunca en etkili bir biçimde modern toplumlarda önem kazanmış olan kurumlar, jeopolitiğin, birbiriyle iç içe geçmiş bir siyasi ve askeri rol oynadığı iktisadi (pazarlar, mülkiyet ve şirketler), askeri (silahlı kuvvetler ve paramiliter gruplar) ve siyasi (devletler) kurumlardır. Benim modelime göre kültür -bunun için "ideoloji" terimini tercih etmekteyim- büyük oranda iktisadi, askeri ve siyasi iktidarın karşılıklı ilişkilerinin sonucunda meydana gelmektedir; fakat ideolojinin kendisine ait bir iç mantık, dünyanın nihai anlamını keşfetmek için bir motivasyon sunar. Bununla birlikte, krizler patlak verdiğinde ve mevcut iktidar ilişkileri yeterli çözümleri yaratamıyor gibi göründüğünde, yeni ideolojiler doğar ve bunların bazıları ekonominin de içerisinde olduğu iktidar düzenlemelerini değiştirecek şekilde güç kazanırlar. Benim anlayışıma göre teknoloji, iktisadi, askeri, siyasi ve (zaman zaman) ideolojik iktidara sahip aktörler tarafından bölüştürücü iktidarın kazanılması ve elde tutulması adına mütemadiyen yönlendirilir; ancak teknoloji gelişmekte olan kolektif bir güce de sahiptir.

Açık bir biçimde yapısal iktisadi krizlerin çoklu bir nedenselliğini içerse de, bu kulağa oldukça soyut gelebilir. Daha belirgin biçimde, bu bölüm teknolojik yeniliğin bir patlaması ve tesadüfî olmaktan daha çok, sınıfsal ve jeopolitik ideolojilerden itki alan siyasi yanlışların ağırlaştırdığı, birbiri üzerine binen birçok özgül iktisadi krizin bir araya gelmesi biçiminde, Büyük Bunalım'ın çok faktörlü bir açıklamasını sunar.

I. Dünya Savaşı'nın Etkisi

Büyük Savaş, uzun ve ziyadesiyle küresel bir gölge yarattı. Savaş taraflar için iktisadi çöküş getirmiş ve askeri harcamaları hızla yükseltmişti. Birleşik Krallık ve Almanya'da bu yükseliş on misliydi; Amerika Birleşik Devletleri'nde ise on üç misli (her ne kadar çok daha düşük bir noktadan yola çıksa bile) olarak gerçekleşti. Barış yapıldığında ise tersi bir durum meydana geldi: 1920 yılı ile birlikte askeri harcamalar savaş öncesi seviyelerine yaklaşmıştı. İktisatçılar savaş zamanındaki yükselişi kaynakların yanlış tahsisi olarak adlandırmakta ve akabinde denge noktasına ulaşmak için kaynak tahsisini eski durumuna getirmekte karşılaşılan güçlükleri belirtmektedirler ki, bu kesintili denge modelidir. Bununla birlikte, böylesi sorunların büyük bir kısmı 1920'li yılların ortasıyla birlikte bir kaç ülke dışında miadını doldurmuş gözükmektedir. Britanya'nın dış portföyünün çoğu savaş bedeli olarak Amerika'ya satılmıştı. Britanya bunları asla geri alamadı ve bu durum gücünde genel bir düşüşe yol açtı. Avusturya-Macaristan'ın dağılması ve Almanya, Avusturya ve Macaristan arasında savaş sonrasında oluşabilecek herhangi bir işbirliğinin engellenmesi, bu ülkeler için yalnızca Hitler'in yoluna koyacağı iktisadi sorunlara yol

açtı. Savaştan iyi durumda çıkan tarafsız ülkeler, Japonya ve tarımsal ürün ihraç eden ülkeler gibi, savaşa maruz kalmış ülkeler normal üretimlerine kaldıkları yerden devam ettiği müddetçe ve ihraç mallarına daha az ihtiyaç duydukça çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kaldılar.

Fakat bunların hiçbirinin gerçekte Bunalıma neden olduğu söylenemez. Benzer sıkıntıların yanı sıra, kaynakların daha da büyük fiziksel bir yıkımı, II. Dünya Savaşı'nda da ortaya çıkmış; ancak bu küresel bir Bunalım'dan ziyade, küresel bir Altın Çağ'a yol açmıştı. 1920'lerin ortalarından itibaren, dünyanın büyük bir kısmı savaş yaralarını sarmış gözükmekteydi ve yavaş da olsa bir büyüme sürecine girmişti. Bunalım patlamadan hemen önce olağan olan yerini almış gibi duruyordu. I. Dünya Savaşı'nın önemli sorunları, savaştan iktisadi olarak fayda görmüş; ancak artık Bunalıma doğru yol alan Amerika Birleşik Devletleri'ni kötü bir biçimde etkilememişti. Ancak savaşın Bunalım üzerinde dolaylı etkileri vardı; zira savaş, jeopolitiğe, tarıma ve sınıf mücadelelerine tesir etmişti ve akabinde bunlar, Bunalım üzerinde doğrudan bir tesir ettiler ve Bunalım'ın tüm dünyaya yayılmasında yardımcı oldular. Dünya ulus devletlere bölünmüş olarak kaldığı müddetçe -ki devletlerin bir kısmı imparatorluklara da sahipti- söz konusu etkiler, her bir devletin/imparatorluğun uluslararası düzendeki yerine, ulusal ekonomilerinde tarımın ağırlığına ve mücadele eden sınıflarının gücüne göre farklılaştı. Bunların hepsi de ulusaşırı değildi. Ben ilk başta jeopolitiği inceleyeceğim.

Savaş Sonrası Jeopolitik: Hegemonya ve Altın Standardı

Birçok kişi, savaş öncesi ekonomiyi Britanya ekonomik *hegemonyasının* cisimleştiği bir durum olarak tarif etmektedir. Bir başka deyişle, Britanya dünyaya meta sağlamakta ve uluslararası ekonominin kurallarını belirlemektedir. Bu kimseler iki savaş arasındaki sorunu, meta sağlayacak veya uluslararası ekonominin yeni kurallarını belirleyecek tek bir hegemonik gücün olmamasına bağlarlar. Kindleberger (1986: 289) meşhur sözleriyle "1919'dan 1929'a değin Britanya bir dünya lideri kapasitesinde davranmadı ve Amerika Birleşik Devletleri ise bu rolü üstlenmedi" demişti. Kendisi, her ne kadar "hegemon" kelimesini kullanmadıysa bile, dünya sistemini inceleyen sosyologlar kadar, birçok iktisatçının da kabullendiği "hegemonik istikrar" teorisi olarak bilinen bir kuramdan yola çıkmıştı. Söz konusu yazarlar, I. Dünya Savaşı öncesinde Britanya hegemonyasının, II. Dünya Savaşı sonrasında ise Amerikan hegemonyasının metaları ve kuralları sağladığını düşünüyorlardı. Savaş arası dönemde tek bir hegemon olmadığı için, uluslararası ekonomi, diye düşünülüyordu, bir komite tarafından yönetilmediği sürece, aynı zamanda bir istikrara da sahip değildi (Arrighi, 1994; Arrighi & Silver, 1999). Bu, düzene dair Hobbesçu bir

kuramdı: kuralları bize empoze edecek bir egemene ihtiyacımız vardır; aksi takdirde toplumsal hayat nahoş, kaba saba bir hal alır ve kısa sürer.

Ancak Britanya savaştan önce de hegemon değildi. Avrupa'daki gücü her zaman sınırlıydı ve diğer Büyük Güçler ile kurduğu ittifaka bağlıydı. Tüm dünyada en büyük emperyal paya ve en büyük donanmaya sahipti; ancak bunlar sadece niceliksel farklardı. Altına bağlanmış olan sterlinin, dünya finansal hayatının temel taşı olduğu doğrudur; ancak Britanyalılar artık bu sistemi kendi başlarına işletecek kadar güçlü değillerdi. Britanya Bankası'nın faiz oranında yapılan düzenlemeler bir yardım olmaksızın iktisadi istikrarı sağlayamıyordu. Yeni yüzyılla birlikte, altın standardı Britanya, Fransa, Almanya ve Rusya'nın merkez bankaları ve hazineleri arasındaki bir uluslararası işbirliği ile sağlanıyordu. Uluslararası ekonomi sorunsuz bir şekilde yoluna devam ederken, Britanya Hazinesi ona yön verebiliyordu. Ancak krizler patladığında, diğer ülkelerin de yardıma koşması gerekiyordu. Britanya'ya, Büyük Güçlerin resmi olmayan bir komitesi, finansal krizler süresince dünyaya çeki düzen vermesi için yardım ediyordu. Eichengreen, "Altın standardına olan sadakati muteber kılan şey ... sadakatin yalnızca ulusal olmaktan ziyade uluslararası olmasıydı. Bu bağlılık uluslararası bir işbirliği aracılığıyla etkindi" çıkarımında bulunmaktadır (1992: 31; krş. Clavin, 2000: 44). İktisadi denge noktası sadece ekonomik bir olay değildi; bunun sağlanmasına aslında jeopolitik katkıda bulunuyordu.

Sistem, bir ülkenin iktisadi gücüne ve istikrarına göre belirli bir dereceye kadar esnekliğe mahal veriyordu. Altın standardına sadık bir şekilde bağlı olup olmadıklarına (örnek olarak Britanya veya Fransa), bunu bir krizde terk edip sonradan pariteye tekrar dönüp dönmeyeceklerine (örnek olarak ABD ve İtalya) veya buna hiç de bağlı kalmayacaklarına (örnek olarak birçok Latin Amerika ülkesi) göre sınıflandırılan çeşitli ülkeler vardı. Her katman, bugünün kredi risk derecelerine benzer derecelere sahipti (Bordo & Rockoff, 1996). Britanyalılar altın standardına, çıkarlarının karşılıklı olduğunun farkına varan bir güçler koalisyonunu koordine edecek şekilde yön veriyorlardı. Bu durum, düzenin hayli iyi bir şekilde çalışmasını sağlıyordu. Gerçekten de İkinci ciltte tarif ettiğim üzere uluslararası bankacılar savaştan kaçınmak için çok mücadele etmişti. Büyük Savaş'ın patlak vermesi bankacıların suçu değildi.

Altın standardı, Amerika Birleşik Devletleri dışında herkesin para birimini altından çıkardığı ve serbestçe dolaşan para birimleri ortalığı kapladığı zaman, savaş esnasında bitmişti. Savaştan sonra uluslararası finansal istikrarsızlık bir müddet iç çalkantılara paralel seyretti. Neredeyse tüm para birimleri dolara karşı hızlı bir biçimde değer kaybetti. Böylece enflasyon küresel ölçeğe yayıldı. Savaş ayrıca, Britanyalıların finansal liderliğini de sonlandırmıştı. Britanya savaşı kazanmak için büyük miktarda ipoteğe girmiş ve Amerikan maliyecilerine borçlanmıştı. Avrupa'nın birçok ülkesi Amerikan ve Britanya

bankalarına borçluydu. Wall Street dünyanın en önemli para piyasası olarak Londra'nın yerini alıyordu; ancak uluslararası kurumlar henüz bunu yansıtmıyordu. Savaş sonrasında ortaya çıkan dünya, güç dengesine değil, istikrarsızlaşmış bir güç yapısına dayanıyordu.

Akabinde hükümetler, birer birer altına dönmeye başladılar. Britanya 1925'de altına döndüğü zaman, altın standardı etkili bir biçimde tekrar inşa edilmiş oldu. Artık bir önder olmamasına rağmen, gerçekte Amerikan ekonomisinin ve altın rezervlerinin ağırlığı hüküm sürüyordu. Bu savaş öncesinin bilindik altın standardı sistemi değildi. Düzen, altın paritelerinin farklı bir nizamını idame ettirmeye çalışan merkez bankaları arasındaki gönüllü ve geçici bir işbirliğinden ibaretti ve çok az ülke tam bir konvertibiliteyi tekrar uygulamaya koymuştu. Ortada bir Britanya-Amerikan işbirliği vardı (özellikle başkanlık ettikleri merkez bankalarının etkili liderleri olan Montagu Norman ve Benjamin Strong arasında); ancak koordinasyonu daimi kılmak için kalıcı kurumlar inşa etme yönündeki çağrılar göz ardı ediliyordu. Görece bir istikrar dönemi başlamıştı ve neredeyse tüm siyasetçi, bankacı, iş adamı ve iktisatçılar tekrar canlandırılmış altın standardının bunu idame ettireceğine inanıyorlardı. 1925 ve 1929 arasında ekonomik performans bir gelişme göstermişti (Aldcroft, 2002).

Altın standardı sadece teknik meseleleri kapsamamaktadır. Altına çevrilebilirlik hükümetlerin basabildiği kağıt paralar üzerine de bir üst sınır getirdi ve böylelikle ortaya çıkmasında hükümetlerin sorumlu olmadığı düşünülen enflasyon ve bütçe açığının önüne geçti. Son yıllardakinin aksine, büyümeyi teşvik edecek makul bir miktarda enflasyon yaratmaya yönelik genel bir uygulama mevcut değildi. Altın standardına inandırıcı bir şekilde bağlı olmak, bir ülkenin yatırımcılara finansal güvenilirlik sağlamasını gerektiriyordu. Böylece para politikasını yürütmekle görevli organlar, para birimini güvence altına almak adına yeterli miktarda altın rezervi ile birlikte uzun dönemli fiyat istikrarı ve konvertibilitesinden emin olabiliyorlardı. Mevcut ideolojik varsayımlar ışığında, bu koşulların altına dönmeden önce de mevcut olması gerekirdi; ancak durum pek de böyle değildi (Hamilton, 1988). Altının kısıtlı olması işleri kolaylaştırmıyordu. Dahası hükümetlerin birçoğu yavan bir inandırıcılık göstergesi olarak kendi para birimlerini savaş öncesi parite seviyelerine döndürmüşlerdi. Bunun ulusal gurur için gerekli olduğunu iddia ediyorlardı. Yani milliyetçi ideoloji de bu bahiste bir role sahipti (Eichengreen, 1992: 163; Nakamura, 1988: 464). Herhangi bir ülke, gücünü para birimini aşırı değerlendirerek gösteriyordu; inandırıcılık ise para birimleri üzerinden bir iş kurma yeteneğine sahip olan yatırımcılar için geçerliydi. Block'un bahsettiği genelde devletin özerkliği üzerinde esas kısıtlama olarak görülen "ticari güven", bu on yılda ilkesel olarak finans sermayesinin beslediği güvendi. Bugün çok aşikâr olan finansal spekülatörlerin ulusaşırı gücü, aslına bakarsanız pek de yeni değildir;

aynı şekilde kapitalizmin ulusal ve ulusaşırı tarafları arasındaki gerilim de günümüze özgü değildir. Gerçekten de, iki savaş arası dönemde, yatırımcılar esasen "eski rejime" ait toprak ve mülk sahibi ailelerden, 19. yüzyılın sonundan Büyük Bunalım'a kadar egemenlik sürmüş olan sınıftan gelmekteydi.

Altın standardına dönüş için seçilen seviye, ekonominin mevcut iyiye gidişiyle pek fazla alakalı değildi. Birçok para birimi asıl kıymetinden fazla değerlenmişti (Britanya, İtalya, Japonya ve İskandinav ülkeleri); fakat iki önemli para birimi ise (Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri) eksik değerlenmişti. Altın arzı ve para birimleri kötü bir şekilde ayarlanmıştı: dünya altın rezervlerinin yüzde 40'ını çeken Amerika Birleşik Devletleri ve onun ardından yüzde 30'unu çeken Fransa'nın para birimi eksik değerlenmişti. Bu ülkeler ellerindeki altını üretken bir biçimde kullanmaktan ziyade, diğer ülkeler için kullanılamaz kılarak istifleyip, "sterilize ettiler." Dünya ekonomisinin bakış açısından bu durum, jeopolitik rekabetin ortasında ideolojik olarak güdülenmiş ciddi bir hataydı. Söz konusu hamle, yatırımcıları huzursuz edecek biçimde, diğer bölgelerde yetersiz altın rezervleri ile sonuçlandı. Kararlar her bir ulus devlet içerisinde bulunan para politikasını yürütmekle görevli organlar tarafından ayrı ayrı alınmaktaydı; uluslararası düzenin sorumluluğunu kimse üstlenmemekteydi (Moure, 2002: 262-3). Amerika'nın izolasyon politikası özellikle zarar vericiydi. Dolayısıyla ulusal sınırlar altın standardının ilk sorunuydu. Bir küresel ekonomi gelişiyordu; ancak kendisinden sorumlu olan ne bir hegemon ne de bir komite mevcuttu. Bu iki savaş arası ekonominin bir zayıflığıydı; ancak bu durumun çok da pahalıya patlaması gerekmiyordu. Nitekim mevcut zayıflık bir iktisadi kriz ile birlikte ortaya çıktı.

Deflasyon eğilimi, aşırı değerlenmiş para birimlerine sahip ülkelerin altınlarının ülke dışına akması ve borsa spekülasyonunu engellemek için bu gibi ülkelerin sıkı bir para politikası izlemek zorunda kalması anlamına geliyordu. Böylesi ülkeler gerekli olan parasal ve mali genişleme yerine, altın ödemelerini idame ettirerek ve yatırımcılara durumlarının iyi olduğuna dair işaretler göndererek ekonomilerini kasten darboğaza ittiler. Eksik değerlenmiş para birimlerine sahip hükümetler fiyatları tekrar yükseltebilirlerdi; ancak bunu yapmadıkları takdirde ortada kendilerini bekleyen cezalar yoktu ve Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa dünya ekonomisini kalkındırmak için asla fiyatları yeterince yükseltmediler. Bunun yerine, bütçelerini dengelemeye takmış durumdaydılar (Bernanke & James, 1991; Clavin, 2000: 55; Temin, 1989: 19-25). Bu bir başka zayıflıktı; ancak yine de halen can alıcı değildi.

Bu politikanın I. Dünya Savaşı ve Bolşevik Devrimi'nden sonra artmış olan sınıf savaşımları üzerinde etkisi oldu. Ekonomi politikası kitlelerden ziyade yatırımcıları memnun etmek için tasarlanmıştı. Maliye bakanları ve merkez bankaları yöneticileri yatırımcı sınıflardan gelmekteydi. I. Dünya Savaşı'nın sonu, demokrasi düşüncesi ve popüler sınıf bilincinde bir kabarmaya

şahitlik etmişti. İşçiler, küçük çiftçiler ve diğerleri altın standardının deflasyoncu sınıfsal eğiliminin kendilerine zarar verdiğini görüyorlardı. Ortalama seviyelerde seyreden enflasyon işçiler ve küçük çiftçilerin işine gelirken, deflasyon borç içinde olan ve faaliyetlerini finanse etmek için borca ihtiyacı olan iktisadi sektörleri akamete uğrattığı için kendilerinin de aleyhindeydi. Deflasyon bunların metalarının fiyatlarını düşürüyor ve borçlarının gerçek değerlerini ise arttırıyordu; ancak deflasyon aynı zamanda sabit gelirlere bağlı olan orta ve üst sınıfların birçoğunun ve mal varlıklarının değeri gerçek oranlarda artan rantiye sınıfının lehineydi (Clavin, 2000: 58-9).

Sınıf çıkarları arasındaki bu çatışma, 1920'ler boyunca iç siyasetin önemli bir gündemi oldu. Bu temel bir zayıf nokta değildi; zira söz konusu çatışma, işçi sınıfının ve alt orta sınıfların birçok mensubunun oylarını almak için itaat üreten ve müşteri ilişkilerine dayanan geleneksel kurumları harekete geçirebilen muhafazakârlar tarafından yumuşatıldı. Savaş sonrası dönemin ilk yılları 6. Ve 9. Bölüm'de tarif edildiği üzere solun bir atağına şahit olmuştu. Yeni örgütlenmiş işçilere sus payı vermek için, maaşlar ciddi biçimde yükseltilmişti. Yine de, diğer sınıflar fiili yeniden dağıtıma direnç gösterdikleri için sonuç, özellikle Almanya gibi güçlü emek hareketinin olduğu ülkelerde, enflasyon olmuştu. Enflasyon halkın çoğuna zarar vermiş ve deflasyona kendini adamış muhafazakârlara olan desteği arttırmıştı. Akabinde bu hükümetler, işçi sınıfına işsizliği arttırarak ve maaşları düşürerek ağır bir saldırı düzenlediler. Deflasyon uygulayan hükümetler, sınıf çatışmasını arttırdıklarının farkındaydılar ve ara sıra güçlerinden endişe ettikleri belirli grupların durumlarının düzelmesine yardım etmek için politikalarını yeniden düzenlediler; ancak geriye doğru gidiş açıktı.

Fransa'da Solcu Birlik iktidarı almış ve bütçe açığını kapatmak için servet ve varlık vergisi önerisinde bulunmuştu. Bu durum, mali krizi derinleştirmek suretiyle ülkeden sermaye kaçışını ateşledi. Yatırımcılar solu alaşağı etmek için finansal bir çöküşü göze alan Fransa'nın merkez bankası tarafından gizliden gizliye destekleniyordu. Yeterli sayıda merkezci, Birliğin yıkılmasına neden olacak şekilde Poincaré'nin liderliği altında daha muhafazakâr bir rejim kurulması adına hükümeti terk etmesi için ikna edildi. Sonrasında Parlamento, kendisine parlamentoda yapılacak bir oylamaya gereksinim duymadan bütçe meselesini çözüme kavuşturmak yetkisini verdi. Poincaré, sermaye kaçışını önleyen sıkı bir bütçe politikası izleyerek zenginleri kazıklama çabalarını bir kenara bıraktı (Moure, 2002: bölümler, 4, 5, s. 261; Eichengreen, 1992: 172-83). Bu mücadeleler, önde gelen ulusal partiler ve orta sınıfın çoğunluğu tarafından desteklendiği takdirde ulusaşırı ticari güvenin, ulusal sınırlara hapsolmuş örgütlü emekten daha üstün bir siyasi güce sahip olduğunu ortaya çıkartmıştı. Finans sermayesinin gücü çağdaş birçok yorumcusunun düşündü-

ğünden ve dünya sistemi teorisyenlerinin de ayrıca anlamış olduğu üzere oldukça eskiye dayanıyordu.

Benzer bir sınıf gücü ile karşılaşan Britanya'da azınlık İşçi Partisi hükümeti de iktidarı kaybetmişti. Sterlin yaklaşık yüzde 10 civarında aşırı değerlenmişti; bu yüzden sanayiciler rekabeti sürdürmek için maliyetleri yüzde 5 ila 10 kısmak zorunda kalmışlardı. Kesintiyi çoğunlukla maaş ödemelerinden yaptılar; ancak söz konusu kesinti, sanayideki çatışmayı arttırdı (Clavin, 2000: 50-1). Keynes, Muhafazakâr Başbakan Winston Churchill'in altın standardına dönüşünün sınıfsal sonuçlarını anlamış ve bunu maaş seviyelerini düşürmek için "işsizliğin kasıtlı bir şekilde arttırılması" olarak ifşa etmişti. Keynes bu politikanın toplumsal çatışmayı arttıracağı ve hatta demokrasiyi dahi tehdit edeceği öngörüsünde bulundu (Skidelsky, 1983: 203). 1926 Genel Grevi'nde Churchill tekrar bir sınıf savaşçısı rolüne büründü; ancak galip çıkan taraf oldu. Sendikalar uzun ve acılı bir grevden yenilgiyle çıkmışlardı. Keynes yanılmıştı; demokrasi daha sağa doğru kıran bir dümenle idare ediliyor olsa da yoluna devam ediyordu.

Almanya'da deflasyon ve altına dönüş, vergilerin daha da azaltıldığı bir zamanda, işverenlere ayrıca çalışma saatlerini yükseltmek ve gerçek maaşları düşürmek olanağı sağladı. Weimar Cumhuriyeti'nde işçilerin elde etmiş olduğu kazanımlar ellerinden alındı. Neredeyse tüm ülkelerde, deflasyonun maliyeti ilk başta işçiler ve çiftçilerin üzerine yıkılmıştı (Polanyi, 1957: 229-33; Alesina & Drazen, 1991: 1173-4). Bu durum, işçi sınıfı örgütlenmesinin göz ardı edilebilir olduğu Amerika Birleşik Devletleri için özellikle geçerliydi. Hükümetler daha hırçın bir orta sınıf tarafından desteklenen ulusaşırı yatırımcıların "güvenini" kaybetmemek için, kendi para birimlerinin değerini her şeyin üzerinde tutmaya devam ediyorlardı. Sol direniş hükümsüz kılınmış ve 1920'lı yılların ortası itibariyle siyaset sağa çark etmişti. Ancak bu durum kitlesel tüketimi ve büyüme potansiyelini azalttığı için iktisadi bir dezavantaja sahipti. Eski rejim sallantıdaydı; ancak bu durum, gerçek kriz vurduğu zaman keşfedilecek bir başka zayıf noktaydı.

Dahası altın standardı dışarıya doğru yönelen ve gittikçe yükselen bir milliyetçilik ile de karşı karşıya kaldı; ancak bu çok da saldırgan bir milliyetçilik değildi; zira herkes savaştan yeterince yaka silkmişti. Savaştan önce jeopolitik çekişmeler, uluslararası finanstan daha yalıtıktı. Mevcut durumda ise barış anlaşmaları, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı, Fransa ve Britanya'ya büyük miktarda savaş tazminatı ödemek durumunda bırakıyordu. Keynes savaş tazminatlarının iktisadi güçlükler yaratan, üretici olmayan bir yeniden dağıtım şekli olduğunu görmüştü. Amerika Birleşik Devletleri her ne kadar savaş tazminatları konusunda, Britanya ve Fransa'dan daha anlayışlı olsa da, kendi borçlarının tazminatları konusunda ısrarcıydı. İlk başta ümitsiz bir iktisadi darboğazda olan Almanya, savaş tazminatlarını kendi ekonomik düzeni-

ni yeniden kurmak adına, yalnızca Amerikan özel kredilerinin sayesinde ödeyebiliyordu. Dolar, yabancı ulusların savaş tazminatlarını ve borçlarını ödemelerini mümkün kılıyordu; ancak ülke içerisindeki siyasi basıncın rahat bırakmadığı Amerika Birleşik Devletleri, gümrük vergisi oranını ortalama yüzde 33 olarak idame ettiriyordu. Ancak bu oran yabancıların Amerika'ya olan borçlarını ödemeleri için Amerika Birleşik Devletleri'ne yeterli derecede mal ihraç etmelerini güçleştiriyordu. Bir bankacı şöyle diyordu: "Dış dünyanın bize olan borcu, borçluların boynunda asılı duran urganlardır. Bunlar sayesinde onları kendimize çekebiliyoruz. Ticari kısıtlamalarımız vücutlarına soktuğumuz dirgenlerdir, bunlar sayesinde onları uzakta tutuyoruz" (Clavin, 2000: 87). Bir nevi bağımlılık teorisi dünyada geçerliydi! ABD ekonomisinin teknolojik dinamizmi, ABD mallarının değerini daha da düşüren daha yüksek bir işçi verimliliği ve aşırı kapasite yaratıyordu. ABD borçlarındaki herhangi bir düşüşün, ülkeyi sistemden çıkaracağı aşikardı. Amerika Birleşik Devletleri borç vermeye devam etti; ancak iç siyasetini, dışarıda yürürlüğe sokulan karşılaştırılabilir uyum programları mukabilinde düzenlemedi. Mevcut uluslararası işbirliği çok zayıftı (Moure, 2002; Clavin, 2000; Eichengreen, 1992: 209-10). Kindleberger, savaş arası geçen dönemle ilgili olarak olumsuz beyanında haklıydı: istikrarlı bir uluslararası rejimin olmamasının sebebi, esas olarak I. Dünya Savaşı'nın küresel rekabeti ortadan kaldırmamış olmasıydı. Küresel bazda mevcut durum, düzeni sağlayacak etkili kurumlardan yoksun bir ikili ulusaşırı-uluslararası ekonomiydi. Mevzu, dünyanın düzeni sağlayacak bir hegemona ihtiyacı olmaması değil, bu özgül çoklu güç odağına sahip sistemin, savaş öncesi muadilinden farklı olarak, hegemonu kriz esnasında ortaya çıkaramıyor oluşuydu.

Alman hükümeti vadesi dolan savaş tazminatlarını ödeyemeyeceğini 1923 yılında ilan etti. Misilleme olarak, Fransa ve Belçika hükümetleri Rhineland'ı işgal etmek için birlikler sevk etti. Versailles Anlaşması'nın buyurduğu üzere hayli küçük bir orduya sahip olan Almanya direnç gösteremedi; yalnız Reichsbank'dan gelen krediler ile desteklenen öfkeli yerel halk bir oturma eylemi düzenledi. Eylem hiper enflasyona yol açtı ve Almanya'yı hem savaş tazminatlarını, hem de kredileri ödeyebilmekten çok daha uzak bir duruma soktu. Fransızlar kendi bütçelerine, ümit ettiklerinin aksine, savaş tazminatı ödemelerinden para aktaramadılar. Bunun yerine, sınıf çatışmasını ateşleyecek biçimde vergileri yükseltmek zorunda kaldılar. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, Avrupa'nın borç miktarını düşürmek suretiyle krizi yumuşatmayı reddetti, daha ziyade yalnızca borçların artmasına yarayacak şekilde özel Amerikan kredileri sağlamayı teklif etti. Amerika Birleşik Devletleri Almanya'nın savaş tazminatlarını ödeme takvimini tekrar düzenlemek için Dawes Planı ile duruma müdahale etti. Bu bir işe yarayabilirdi; ancak1928

yılından itibaren, kriz başka bölgeleri de karıştırıyordu ve bu durum uluslararası işbirliğinin altını ciddi bir biçimde oydu.

Savaştan önce olduğu gibi bir komite altın standardını kontrol edebilirdi; ancak bu böylesi jeopolitik çatışmaların ortasında mümkün değildi. Amerika Birleşik Devletleri ilkesel olarak iktisadi hegemon rolünü üstlenebilirdi; ancak pratikte bu olasılık dışıydı; çünkü birçok Amerikalı iç siyasetin önceliğine inanıyordu. Kongre ekonomi politikasını onaylamak zorundaydı, fakat dar görüşlüydü ve sağlıklı bir biçimde işleyen uluslararası bir ekonominin kendi bölgesine veya eyaletlere olan faydasını görme konusunda isteksizdi. Woodrow Wilson Amerikalıları Milletler Cemiyeti'ne ikna edememişti. Amerikalılar bırakın hegemonyayı, uluslararası işbirliği ile de pek ilgilenmiyorlardı. Ne büyük güçlerin oluşturduğu bir komite, ne de Amerika Birleşik Devletleri dünya ekonomisini yönlendirmeyi haiz değildi. Bunun yıkıcı sonuçlara yol açması gerekmezdi; ancak bir başka krizin patlaması durumunda bir sorun haline gelebilirdi.

Durgunluktan Büyük Bunalıma

Artık birçok ülkede durgunluk hâkimdi. Hepsi de Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin çöküşü öncesine denk gelecek şekilde, durgunluk 1927'de Avustralya ve Hollanda'nın Doğu Hint Adaları'nı, 1928'de Almanya ve Brezilya'yı ve 1929'un ilk aylarında Arjantin, Kanada ve Polonya'yı vurdu. Almanya haricinde, durgunluktan ilk muzdarip olan ülkeler tarıma dayalı ülkelerdi ve tarım krizin ilk çöktürücüsüydü. Tarım dünyanın en önemli sanayisiydi. I. Dünya Savaşı, savaşa dâhil olmayan ülkelerde çiftçilere ihracat şansı tanımıştı; ancak savaşın sonu ile birlikte savaşa dahil olan ve ambargo uygulanan ülkelerde bir tarımsal durgunluk vardı ve bu durum, tarımda süre giden teknolojik gelişmeyle birlikte, aşırı üretime ve fiyat ile gelir düşüşlerine yol açtı. Dünyadaki köylülerin birçoğu ürünlerini tüccarlara verdiler ve bunlar da bu ürünleri şehirlere sattılar ve ihraç ettiler. Köylülerin vergileri ödemek için nakde ihtiyaçları vardı; ancak sömürgelerde ve Çin gibi bağımsız devletlerde bulunan köylüler fiyatlar düştüğü zaman, kendi azalan gelirleriyle toprak sahipleri ve vergi memurlarının talepleri arasında sıkışıp kaldılar. Tefecilerden yardım aldılar; ancak sonrasında topraklarını onlara bırakmak zorunda kalmak tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Her ne kadar iktisatçılar Büyük Bunalım'da dikkatlerini finans ve sanayi üzerine yoğunlaştırmış olsalar da, dünyada işleri en kötü bozulan grup köylülerdi (Rothermund, 1996). Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde dahi nüfusun yaklaşık yüzde 30'u halen tarım ile iştigal ediyordu. Bunların azalan talepleri, 1870'lerin Büyük Bunalımı'nda olduğu gibi, Bunalım'da önemli bir deflasyon sebebiydi.

Akabinde, durgunluğun en fazla arttığı yerler Amerika Birleşik Devletleri ve diğer gelişmiş ülkeler oldu. Amerika'da durgunluktan önce dahi sanayinin bir kısmı için işler iyi gitmiyordu. Madencilik, kereste ve tekstil sanayi on yılın çoğunda sıkıntılı durumdaydı. İnşaatta ise işler 1925'den sonra kesatlaşmaya başladı. Birçok ülkede kötüye gidişin faktörlerinden birisi demografikti. Savaşta verilen insan kayıplarına ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göçün azalmasına bağlı olarak daha az sayıda hane kuruluyordu ve bu durum özellikle ev talebini azaltıyordu. Sonrasında, 1929'un ilk yarısında genel sanayi üretimi indeksi, reel ekonomideki sorunlara işaret etmek suretiyle, çöküşten önce tersine dönmeye başlamıştı. Aşırı kapasite ve yatırımlarda hızlı bir düşüşün takip ettiği aşırı sabit yatırımlar, deflasyona neden oluyor ve durgunluğun tetiklenmesine katkıda bulunuyordu. Fiyat deflasyonu ve düşen taleplerin ortasında, üretim borçları olan kimseler kredi yükümlülüklerini yerine getirememe riski ile karşı karşıyaydılar. Ödemelerini idame ettirmek için mevcut harcamalarını, talebi daha da düşürecek şekilde kısıtlıyorlardı. İş hayatı, inşaat ve fabrika düzeni darmadağın oldukça bozulmaya başlamıştı. Bu durum, diğer insanların yanı sıra Federal Rezervlerin mevcut başkanı Bernanke'nin de (2000), benimsediği Bunalım'a dair "borç-deflasyon" görüşüydü. İronik olarak, kendisi de 2008 yılında benzer bir olaylar silsilesiyle baş etmek zorunda kalacaktı.

Mevcut durum farklı bir nedensel zincirin sebep olduğu, bir menkul kıymetler borsası köpüğü ile beklenmedik şekilde daha da şiddetlendi. 1928 ve 1929 yıllarında, hisse bedelleri indeksi menkul kıymetler borsasının aşırı ısındığının bir göstergesi olarak temettülerin endeksinden çok daha hızlı bir şekilde, aniden arttı. 1929 ortalarında, kapalı uçlu karşılıklı yatırım fonlarının bileşik hisse fiyatı endeksinin yaklaşık yüzde 30 civarında aşırı değerlendiği ortaya çıktı ve bu da yatırımcılara aşırı güvenildiğinin bir başka göstergesiydi (White, 1990; De Long & Shleifer, 1991; Rappoport & White, 1993, 1994). Bunlar kısmen de olsa, seyir halindeki durgunluğu gizleyen krediyle azmış köpükleri göstermekteydi. Böylesi bir aşırı değerlenmiş menkul kıymetler borsasını açıklamak kolay değildir; ancak o zamanlar kredi almak çok kolaydı ve kârlar yüksekti. Bu nedenle hisse senedi değerleri ve kârlar yükselmeye devam ediyordu ve yatırımcılar artışın devam edeceğini varsayıyorlardı. Bu, aşırı kendinden emin menkul kıymetler borsasına ilaveten, ülkedeki teknolojik gelişim seviyesini Amerika'nın kutlayacağı ve bundan gurur duyacağı bir dönemdi. İki sorunun bir araya gelmesi, -teknolojinin teşvik ettiği aşırı yatırım (özellikle fabrikaların elektrikle çalışır hale gelmesi) ve düşük tüketim- 1929 yılı ile birlikte yüzde 14 ve yüzde 31 arasında bir yerde mühim bir aşırı kapasite yaratarak sürdürülemez bir hal almıştı (Beaudreau, 1996).

Schumpeterci yaratıcı yıkım sürecinin kısmen gerçekleşmesi otomobil ve elektrikli, dayanıklı ev eşyaları gibi yeni endüstrilerde bir büyümeye bağlıydı; ancak gerekli büyümeyi destekleyecek tüketici talebi çok düşüktü. Maaşlar,

verimlilik ve kârlardan daha düşük bir seviyede artış gösterirken, aşırı kapasite ve aşırı yatırım hisse senedi köpüğünü patlatmıştı. Artan eşitsizlik de talebe katkı sağlamıyordu; çünkü zenginler, orta sınıflar ve çalışan sınıflardan daha az miktarda gelirlerinin bir kısmını tüketime harcıyorlardı. Bu gibi insanlar için kredi kurumları pek de gelişmemişti; böylece bunlar yapay bir şekilde talep patlamasına fayda sağlayamıyorlardı (bununla birlikte bizim 1990 ve 2000'lı yıllar boyunca edindiğimiz tecrübe bunun yeterli bir çözüm getirmeyeceğini varsaymaktadır!).

Başkan Hoover, danışmanları ve ABD Merkez Bankası aşırı spekülasyonun farkındaydı. Maalesef, egemen hizip "likidasyona" inanıyordu. Bunlar piyasanın eninde sonunda kendi kendine düzeleceğini umuyorlardı: bu gibi insanları günümüz jargonuyla neo-liberaller olarak adlandırabilirdik. Hükümetin rolünün piyasaya, değerini yitiren parayı, verimsiz üreticileri, aptal yatırımcıları ve aşırı maaş alan işçileri tasfiye etmekte yardımcı olmak olduğuna inanıyorlardı. Kapitalizmin yasaları acımasızdı; ancak bunların işe yaradığı düşünülüyordu! Bu nedenle, Ocak 1928'de, ABD Merkez Bankası para arzını azaltarak ve faiz oranını tam bir buçuk arttırıp yüzde 5'e çıkartıp piyasalara basınç uygulamak adına, fiyatları düşürmeye başladı (Hamilton, 1987). Ayrıca hisse senetleri ile teminata bağlanmış ikrazdan vazgeçildi. ABD Merkez Bankası 1920'lerde iki küçük ölçekli durgunlukla, deflasyon politikaları (işçiler hilafına) uygulayarak mücadele etmişti ve bunu hisse senedi değerlerinde bir düşüş, işsizlikte bir artış yaratarak ve maaşları düşürerek likide etmek için bir diğer fırsat olarak gördü. Birçok devlet görevlisi ve iktisatçıya göre, çare buydu. Schumpeter, Hayek ve Robbins gibi farklı görüşlere sahip iktisatçılar tarafından da söz konusu tedavi uygun bulundu. Bu gibi kimseler, durgunluğu, verimsizliğin kaçınılmaz bir sonucu olan iktisadi bir durgunluk olarak algıladılar: Schumpeterci yaratıcı yıkım olarak kapitalizmin kötü; ancak gerekli bir tarafı. Aslında Schumpeter, tercihin mevcut durgunluk ve hükümet ekonomiyi tamamen desteklediği takdirde, daha kötü bir durgunluk arasında olduğunu iddia ediyordu.

Ancak yanılıyorlardı. Maalesef, ekonomi halihazırda düşüşe geçtiği için deflasyon hayli işe yaradı ve bunların bir araya gelmesi Amerikan genel hisselerinin değerlerini yüzde 10 kaybettiği bir tarih olan 29 Ekim 1929'da köpüğün patlamasını, bir "çöküşe" çevirdi. Büyük bir toplam negatif-talep şoku, çöküşten hemen sonra belirdi (Cecchetti & Karras, 1994). İşsizler ve işsiz kalmaktan korkanlar dayanıklı tüketim mallarına yaptıkları harcamaları ciddi ölçüde azaltıyorlardı. Tüketim 1930'da felce uğradı ve durgunluğu daha da derinleştirdi (Romer, 1990, 1993: 29; Temin, 1976: 65; R. Gordon, 2005). Sermaye sahibi olanları yatırım yapmaya teşvik edecek bir durum artık mevcut değildi; paranın değerini yitirdiği bir ortamda, parayı sadece ellerindeki tuttukları müddetçe değeri yükseliyordu. Bu durum, aşırı kapasiteyi ve uzun erimli yatırım-

ları arttırarak sanayi üretimindeki düşüşü derinleştirdi. Kapitalizmin anahtar unsuru olan kâr motivasyonu tersine dönüyordu. Tekil kapitalist tercihlerin toplamı kolektif bir kötülük halini alabilirdi. George Orwell, Bunalım esnasında ortaya çıkan kolektif cinnet halini *The Road to Wigan Pier* adlı eserindeki bir sahnede şu şekilde ortaya sermektedir: "Birkaç yüz insan hayatlarını riske atmakta ve birkaç yüz kadın ... hevesle kömür kırıntıları arayarak ... çamuru karıştırmaktadır" ki bunlarla evlerini ısıtabilsinler. Bu insanlar için, yoğun bir çaba sonucu elde edilmiş bu "bedava" kömür, "neredeyse yemekten daha önemliydi." Yanı başlarında, artık bir günde toplayabildiklerinden daha fazlasını eskiden beş dakikada bulabildikleri kömürü çıkartmak için kullandıkları makineler başıboş duruyordu.

Bankacılık sektöründe 1930'un sonlarına doğru dört kez meydana gelen paniklerden ilki Amerika Birleşik Devletleri'ni silip süpürdü. Özellikle kırsalda, tarımsal bunalımın sonucu olarak 744 banka iflas etti. Faiz oranları yükseldikçe, çiftçilerin borcu katlanılmaz bir hal aldı ve diğer ülkelerin bankalarından daha küçük olan bankalarla birlikte, kırsal bölgelerde bankacılık sektörü zayıf düştü. Ortada bir mevduat sigortası olmadığından, tasarruf sahipleri her şeylerini kaybedebilirlerdi; bu yüzden paniğe kapıldılar ve paralarını çektiler. Banka iflaslarının ikinci dalgası 1931 yılı Haziran ve Aralık ayları arasını kasıp kavurdu. 9 bin civarında banka 1930'larda iflas etti. Ayakta kalabilenler kredi vermek konusunda daha dikkatli davranmaya başladılar ve deflasyoncu baskıya katkıda bulunacak ve para arzının sürekli düşüşünü hızlandıracak şekilde ödünç para sağlamak yerine sermaye stoklarını arttırdılar. Fiyatların her yıl yüzde 10 düşmesiyle birlikte, yatırımcıların en iyi stratejisi yatırım yapmak değil, doların yüzde 10 daha fazla değer kazanacağı bir sonraki yılı beklemekti. Hükümet azalan gelirlere daha fazla deflasyoncu basınç yaratacak surette, harcamaları keserek cevap üretti. Roosevelt, Mart 1933'de bir haftalık "bankacılık tatili" ilan ettiğinde yeni bir olay oldu. Bankalar kapanırken, bir müfettişler ordusu içeri girdi ve borçlarının hepsini ödeyebilen kurumları ödeyemeyenlerden ayırdı. Bu hamle bankacılık sektörüne nihayet tekrar güven sağladı. Ocak 1934'de Federal Mevduat Sigorta Kurumu (FDIC) aracılığıyla bankacılığın düzenlenmesi bir sonraki hamleydi.

1930 yılı ile birlikte, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, mevcut durum tek başına döngüsel bir bunalım olmanın çok ötesine geçmişti. Çöküşün 1931'den önce meydana geldiği on beş ülkede üretimdeki ortalama düşüş yüzde 9'du; ancak bu rakam Amerika Birleşik Devletleri'nde yüzde 21'di. Tüketici fiyat endeksi yüzde 2.6 düşmüştü, dolaşımdaki ve banka rezervlerindeki para arzı yüzde 2.8 azalmıştı ve reel faiz oranları yüzde 11'inden fazla miktarda artmıştı; bu rakam 1920-21 bunalımından beri en yüksek orandı (Hamilton, 1987). 1929 ve 1933 arasında, ABD'nin reel GSMH'si yüzde 30 azalmıştı, resmi işsizlik oranı yüzde 4'den yüzde 25'e sıçramıştı -aslında ger-

çek oran yüzde 33 civarlarındaydı- ve reel gayrisafi özel yurtiçi yatırım akıllara durgunluk verecek şekilde yüzde 85 düşmüştü. Görüldüğü üzere bu, münferit bir büyük kriz değildi; daha ziyade ekonomi ve hükümet politikalarındaki zayıflıkları ortaya çıkartan ve birbirleri üstüne binen bir dizi şoktu.

Bununla birlikte, Bunalım bütün dünyayı eşitsiz bir şekilde etkilemişti. Avrupa ve İngilizce konuşulan ülkeleri sert vurmuştu. Bunalımdan en muzdarip ülkeler Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'ydı. Bununla birlikte Belçika, Fransa, İtalya, Britanya ve bazı Latin Amerika ülkeleri de sendelemişti. Hatta bu iki makro bölge -Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada- Britanya'nın kaybettiğinin altı katı ve Fransa'nın üç katı oranında kişi başına düşen milli gelirini yitirmişti. Bunalım dünyanın diğer büyük kuşaklarını da çok az etkilemişti. Çin'deki etkisi belli belirsizdi ve Sovyetler Birliği, Japonya ve bu ülkenin Kore ve Tayvan'daki kolonileri ve Doğu Avrupa bütün bir Bunalım boyunca büyümelerini sürdürmüşlerdi. Dahası, bir takım gelişmiş ülkeler altın standardını terk ederek ve ekonomilerinde reflasyon yaratarak Bunalım'dan çabucak çıktılar. Amerika Birleşik Devletleri de aynısını yapabilirdi ve aslına bakarsanız bir süre sonra yaptı da, Amerika'nın kendisine aşırı güveni 1937'de başka bir durgunluğa yol açtı; ancak II. Dünya Savaşı'nda artan endüstriyel talep tam bir düzelme sağladı. Bu uluslararası ve makro bölgesel farklar beni "Büyük Bunalım" teriminin daha ziyade etnomerkezci olduğunu düşünmeye sevk etmektedir. Alışılmadık biçimde en çok sıkıntıya düşenler beyazlardı. Durumu "Büyük Beyaz Bunalım" olarak etiketlemenin bir popülerlik kazanacağını düşünmüyorum. İçerisinde bir doğruluk payı olsa bile, bütün beyazlar acılara gark olmamıştı; bir takım yeni sanayiler de gelişmişti ve burada çalışanların maaşları genelde yükselmekteydi. Gerçekten de iktisadi döngülerin yüzeyinde beliren köpüklerin altında gelişmiş ülkelerdeki halkların sağlığı, artan boy oranlarına bakıldığında, gelişmeye devam etmekteydi (Floud vd., 2011). Bu kapitalizmin yarı küresel bir yarım kriziydi

İktisatçılar Nedenleri Tartışıyor

Amerika Birleşik Devletleri'nde dalga dalga artan krizler gerçekten de sıkıntı vericiydi. Birbirlerinden farklı olan, tüm bir şok silsilesi boyunca Amerikan Merkez Bankası gidişatı daha da kötüleştiren sıkı para politikasından vazgeçmedi (Romer, 1993). Bankaların iflasına göz yumdu. Dolayısıyla Monetaristler açıklamalarında bu yanlış Merkez Bankası politikalarına odaklanmaktadır. Milton Friedman & Anna Schwartz (1963: 396) açıkça "Mali güçler Büyük Bunalım önde gelen nedenidir" derler. Ancak monetaristlerin yöntemi böylesi güçlü bir iddiayı destekleyemez; çünkü kendileri yalnızca mali faktörleri tartışmaktadırlar; iddiaları bir açıklama olmaktan çok bir mali hikayedir. Monetaristler, Amerikan Merkez Bankası'nın 1920'lerin ortalarında para arzının çok

hızlı bir şekilde artmasına nasıl müsaade ettiğini ve bu on yılın geri kalan kısmında, bu politikalarını bir durgunluğun kendisini gösterdiği zaman dilimi boyunca devam ettirerek, sebep oldukları durumu dizginlemeye çalıştıklarını anlatıyorlar. Ağustos 1929'daki tepe noktasından Mart 1933'deki ani düşüşe değin, para stoku üçte birden daha fazla miktarda düşmüştü. Monetaristler Bunalım'a "Büyük Daralma" -para arzını sınırlamak yönündeki beceriksiz bir politikanın boğucu etkilerinin neden olduğu gelir, fiyat ve istihdamda bir düşüş- adında yeni bir isim verirler. Eğer Amerikan Merkez Bankası doğru tavrı takınsa ve zor durumdaki bankalara acil kaynak yaratmak veya bankaların iflasını müteakiben daha fazla likidite aşılamak için serbest piyasada bulunan devlet tahvillerini almak suretiyle daha fazla parayı piyasaya sürmüş olsaydı, bu hamle "daralmanın şiddetini yumuşatacak ve yüksek ihtimalle çok daha erken bir tarihte daralmaya bir son verecekti" (1963: 300-1).

Bu iddiaların ilki doğru gibi görünmektedir; ikincisi ise su götürür. 1933'e kadar sürdürülen sıkı para politikası krizi derinleştirmişti. Amerika Birleşik Devletleri dünyadaki altınların o denli büyük bir kısmına sahipti ki, mali genişleme bu ülkenin para biriminin konvertibilitesini etkilemeyebilirdi ve durgunluğa karşı etkin bir biçimde kullanılabilirdi. Bordo vd. (1999) Amerikan Merkez Bankası'nın önemli serbest piyasa alımlarıyla spekülatif ataklara karşılık verebileceğini öne sürerler. Bu yazarlara göre akabinde bankacılık sektörünün paniği ortaya çıkmayabilir ve durgunluğun Bunalım'a evrilmesi gerçekleşmeyebilirdi. Elbette, resmi görevliler yalnızca doğru bir öngörüyle kolay hale gelecek şekilde doğru bir zamanlamayla toplam meblağı alacaklardı.

Para politikasının neden bu denli beceriksiz olduğunu incelerken, Friedman & Schwartz yalnızca olası olmayan bir "büyük adam" teorisi ortaya atabilmektedirler. Eğer New York Federal Rezerv Bankası'nın 14 yıl boyunca yöneticiliğini yapmış olan Benjamin Strong 1928'de ölmemiş ve Amerikan Merkez Bankası'nın hâkimi olarak görevinde kalmış olsaydı Büyük Daralma gerçekleşmeyebilirdi. Yazarlar "Tarihimizdeki her bankacılık krizinin detaylı bir hikayesi, krizlerin sorumluluğu ve liderliği ele alma yönünde hevesli olan seçkin bireylerin varlığına nasıl da bağlı olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan sonuç, sadece böylesi bir liderliğin başa çıkabileceği krizlere yatkın finansal sistemin bir mağlubiyetiydi," derler (1963: 418). Bu iddia çok da makul değildir; kendisi de likidasyoncu aklı benimsemiş olan Strong'un görevde olduğu takdirde daha farklı davranması pek de olası değildi (Temin, 1989: 34, Eichengreen, 1992: 252). Bu neredeyse bütün resmi görevliler için de geçerliydi; böylesi politikaları geçmişte de uygulamışlar ve söz konusu politikalar işe yarar gibi gözükmüştü. Uyguladıkları siyasete dair iyi nedenlere sahip olduklarına inanıyorlardı ve bunlar zamanın bilgeliğinde ve toplumunda derin köklere sahipti. Neden böyle düşündükleri ise açıklamak durumunda olduğumuz başka bir mevzudur.

Birtakım iktisatçılar yukarıda tek tek saydığımız birbirinden farklı nedenlerin görece ağırlığını belirlemeye çalıştılar. Cecchetti & Karras şokların ve para arzındaki daralmanın ilk baştaki kötüye gidişe neredeyse eşit derecede sebep olduğu ve bunları 1931 yılının sonlarında bir arz yönlü çöküşün izlediği çıkarımında bulundular. 1931'e değin mali faktörler ikinci sırada olabilirdi; bundan öncesinde ise mali olmayan faktörler nominal gelirlerde meydana gelen düşüşün dörtte üçünün nedeniydi (Gordon & Wilcox, 1981: 67, 71; Gordon & Veitch, 1986; R. Gordon, 2005: 25-8). Fackler (1998) durgunluğun bunalıma evrildiği üç alternatif mekanizmayı değerlendirmektedir: para stokunda bir azalma (Friedman & Schwartz'ın tartıştığı gibi), tüketimdeki düşüş (Temin'in açıklaması) ve borç deflasyonu veya kredi görüşü (Bernanke, 2000: bölüm 2). Ulaştığı sonuçlar birbiri üzerine binen üç nedenin de bunalımda pay sahibi olduğunu varsaymaktadır (krş. Brunner, 1981).

Friedman ve Schwartz (1963: 359) açıklamalarına doğru bir şekilde Amerika'nın sorunlarının altın standardı yoluyla dünyanın geri kalanına yayıldığını da ilave ederler. Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa altın istiflerken, ABD'nin sabit döviz kuru Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan fiyat ve kâr düşüşünü diğer ekonomilere de yaydı. ABD'nin uluslararası kredileri hemen düştü. Bu durum özellikle tarıma dayanan ülkeleri vurdu ve yabancıların ihraç yeteneğini azalttı. Bu ülkeler de kredileri kısıtlamaları ve faiz oranlarını yükseltmeleri gerektiğini hissettiler; bu kendilerinin de durgunluğun ortasında deflasyona gittikleri anlamına geliyordu. Siyasetçiler para ve maliye politikalarını gevşetmiş olsalardı, bu anlaşmalı orandan altın değişimi kabiliyetlerini tehdit edecekti. Hükümetler ekonomileri çökerken, para birimlerinin altına bağlılığını ortadan kaldırmadıkları takdirde, ellerinin bağlı olduğunu hissediyorlardı (Eichengreen, 1992: 12-13, 216-22, 392; Bernanke, 2000: bölüm 1). Keynes'in dediği gibi "altın prangası" ABD Merkez Bankası'nın sürdürdüğü politikaların deflasyonist etkilerini tüm dünyaya yayarak, ulusal ekonomileri güç durumda bırakıyordu.

Ortada ulusal bir çare mevcuttu: Keynes'in öne sürdüğü gibi, her bir ulus standardı terk etmeli ve akabinde fiyatları tekrar yükseltmeliydi. Gerçekten de standardı en çabuk terk edenler ve sonrasında fiyatları yükseltenler en iyisini yaptılar. İlk önce daha küçük ölçekli ekonomiler altın standardını terk etmeye meyilliydi: 1929'da bu hamleyi yapan Avustralya'yı, 1931'de Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Yeni Zelanda, Kanada, Japonya ve bazı Latin Amerika ülkeleri ve sonrasında büyük bir ülke -Britanya- takip etti. (Bernanke & James, 1991). Akabinde kendi para birimlerinin değerini hemen düşüren ülkeler, Bunalım'dan daha hızlı bir biçimde çıktılar; çünkü bu durum deflasyoncu sınırları serbest bırakmış ve ihracatlarını arttırmıştı. Milliyetçilik küreselleşmeyi zayıflatmak suretiyle krizde işe yarıyordu! Bölüm 13'de göreceğimiz gibi, Japonya'da Maliye Bakanı Takahashi Japon para birimini altından çıkar-

dı, faizleri ve döviz kurunu düşürdü ve mali harcamaları arttırdı, bu sayede diğerlerinin arasında en hızlı iyileşmeyi bu ülke gerçekleştirdi. Altın standardına hiç girmemiş ve az miktarda bir yabancı ticarete sahip olan İspanya hiçbir bunalım yaşamamıştı. Standardı terk etmenin faydaları daha fazla ülke standardın dışına çıktıkça azalıyordu. Üç büyük güç -Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa- sıkı döviz denetimi sayesinde burada daha uzun süre kaldı. 1930 ve 1933 arasında Alman Şansölyesi Brunning kemer sıkma politikaları aracılığıyla muhasebe kayıtlarını dengelemeye çalışarak ve aynı zamanda altın standardını terk etmeyerek korkunç bir deflasyonist strateji uyguladı. Almanya'da kriz dalga dalga ilerledi.

Rekabetçi devalüasyonlar genelde işe yaramıyordu. Eğer bir ülke devalüasyona giderse, ihracatı ucuzlar ve prensipte, durgunluktan çıkmanın bir yolu olarak ihracat yapabilirdi. Bununla birlikte, bu durum, eğer ticaret partnerleri de aynısını uygularsa, bir işe yaramaz. 1930'larda 20 ülke yüzde 10'dan daha fazla bir oranda para birimlerinin değerini düşürdüler ve bir kısmı bunu beş kereden daha fazla tekrarladı. Sonuçta kısa zamanlar haricinde hiçbir ülke rekabetçi bir ekonomiye sahip olamadı. Dahası, ülkeler uluslararası talep bu denli az olduğu için durgunluktan çıkmanın yolu olarak ihracat yapamadılar. Bunalım esnasında ticaret üçte bir azalmıştı ve bu durum, zayıflayan küreselleşmenin bir göstergesiydi. Artık döviz oranını korumaya çabalamadıktan sonra ülkelerin birbiri ardına mali politikasını gevşetmesi işe yarıyordu. Bu mali itki küresel olarak hissediliyordu ve iyileşmenin başlamasında ve devam etmesinde işe yarıyordu. Dahası bu durum, sermayeden emeğe yeniden dağıtımcı politikalar uygulamaya meyilli olduğundan dolayı, tahvil sahiplerine olan borçların değeri düşmüştü. Ülkelerin motive edici mali politikaları koordine etmesi durumunda -döviz oranlarının şiddetli dalgalanmalarından kaçınarak- gidişatın daha iyi olacağı su götürmezdi; ancak ortada bunu gerçekleştirecek bir kurum olmamasından dolayı, ulusal sınırlara hapsolmuş çözümler denendi. Zor durumda olanlar tek taraflı politikaları sürdürmek zorunda olduklarını hissediyorlardı ve rekabetçi devalüasyon yoluyla mali rahatlama, hiç rahatlama olmamasından daha iyiydi.

Birçok iktisatçı, Bunalım'ın iki etkenden oluşan mali bir açıklamasının peşinden koşmaktadır: altın standardına ek olarak, ABD Merkez Bankası'nın yaptığı mali hatalar (Eichengreen, 1992; Bordo vd., 1998; Bernanke, 2000: bölüm 1; Smiley, 2002; H. James, 2001; Clavin, 2000). Her ikisi de başarısızlığa uğrayan düzenleme mekanizmalarını içermektedir. Neoliberaller açısından bu, hükümetin piyasaya müdahale etmeye çalışmaması gerektiğini ispat etmektedir. Bunun ima ettiği şey, söz konusu dönemde daha yumuşak, daha beceri isteyen resmi politikaların çözemeyeceği hiçbir yapısal yanlışın olmadığıydı. Tartışmalar benim uzmanlık alanımın sınırlarını zorlayacak şekilde hayli teknik meseleler içermekte ve tartışmanın kendisi de hayli sınırlı görün-

mektedir. İmalatta olup bitenlerin yanı sıra, ABD Merkez Bankası, altın standardı ve aslına bakarsanız tüm finansal etkenleri hiç şüphesiz göz önüne almalıyız. Her ne kadar çağdaş iktisadi büyüme teorileri, kurumları ve teknolojiyi vurgulasa da, finansal kurumlar dışında her ikisinden de pek söz etmezler. Ancak durgunluk ne borsa, ne bankalar, ne de ABD Merkez Bankası'nda, fakat üretim alanında başlamıştı. Cole vd. (2005) 17 ülkede 1929 ila 1933 yılları arasında vuku bulan gerileme döneminin yaklaşık üçte birinde, mali ve deflasyonist şokların bir etkisi bulunduğunu göstermişlerdir. Geride kalan dönemde ise verimlilik şoku etkiliydi. Dolayısıyla, gelin biraz üretim alanını inceleyelim.

Bernstein (1987) finansal krizi, sanayilere eşitsiz bir biçimde yayılmış olan bir üretim sorunun kışkırttığını düşünmektedir. Yazar 1928 ile 1932 arasında meydana gelen şokların tekstil, demir ve çelik, nakliye ekipmanı ve madencilik gibi sanayilerde gerçekleşen ikinci sanayi devriminin hâkim olduğu bir çağdan çıkış döneminde olan bir ulusal ekonomi üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan önce mevcut ekonomik değerlerin çoğunu bu sektörler sağlamıştır. Bununla birlikte, benim de vurgulamış olduğum gibi ortada halen hayli düşük bir tüketici talebine dayalı bir ekonomi vardı. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, sadece II. Dünya Savaşı'ndan sonra ticaret, ulaşım, finans ve yönetim gibi hizmetlerin yanı sıra araç gereçler, otomobil, uçak, petrol, tütün, kimyasal ve işlenmiş yiyecekler gibi kitle tüketimine yönelik mal ve hizmetlerin egemen olabildiği bir ekonomik modele doğru yavaş yavaş geçiyordu. Mevcut sorun, iki savaş arası dönemde, Amerika'nın sanayi istihdamının çoğunu sağlayan ilk sanayi düzeninin halen ekonomiye hakim olmasıydı; ancak söz konusu sanayiler artık dinamik değildi. Olgunlaşmışlar ve görece yoğunlaşmışlardı, teknolojik canlılık dönemlerini geride bırakmışlardı. Sonuç olarak, yatırımcılar açısından artık o kadar da çekici değillerdi. Daha yeni sanayiler ise tersi bir durumdaydı: genişliyorlardı, hayli rekabetçiydiler ve teknolojik açıdan dinamiklerdi. Yatırımı kendilerine çekiyorlardı ve gerçekten de yüksek teknoloji stokları borsa köpüğünün özüydü. Bir bakıma bunun çöküşü aşırı hızlı teknolojik yeniliğin bir sonucuydu. Bu sektörde yatırım oranı Bunalım'dan sonra hızlı bir biçimde düzelecekti; ancak yeni sanayiler halen görece küçüklerdi ve bir batağa bağlanmış sermayeyi kendilerine çekemiyorlardı.

Field (2011) göründüğünün aksine, Bunalım'ın tüm on yılı boyunca ekonominin verimliliğinin yeni sanayiler ve ürünler için aslında arttığını belirtir. 1941 yılında, emek saatlerinde veya özel sermaye girdisinde neredeyse hiç bir yükselme gerçekleşmeksizin, 1929'da olduğundan yüzde 40 daha fazla çıktı mevcuttu. Saat başına düşen çıktının artması aslen teknolojik ve örgütsel ilerlemelerin bir sonucuydu. Talepteki düşüşe ve diğer yatırım biçimlerindeki azalmaya rağmen, araştırma ve geliştirme (ARGE) yatırımlarında büyük bir artış gerçekleşmişti. Field yeni ürünlerin tüketilmesinde, hem Yeni Düzen'in

yol inşa programından kaynaklanan dışsal ekonomilerin ve hem de kötü gidişata karşı yaratıcı girişimci çarelerin etkili olduğunu söyler. Bu durum, çoğunlukla Yeni Düzen'in daha geç bir döneminde ortaya çıkmıştı; Bunalım döneminin kendisinde ise yeni ürünlerin ekonomi içerisindeki ağırlığı toplam ulusal yatırımı, istihdamı ve talebi sağlıklı seviyelere çekebilmek için halen yeterli değildi. Yeni sanayiler, daha çok tüketici talebine dayanıyordu ve tüketici talebi, gelir dağılımının görece asimetrik bir biçimde zenginler lehine olması sebebiyle 1920'lerde pek de hızlı artmıyordu. Akabinde 1929 sonrası bozgunu, yeni sanayilerdeki efektif talebi akamete uğrattı. Büyümelerine rağmen, büyüme hızı düşük toplam talep sebebiyle geriliyordu. Yaratıcı yıkım, yaratım gerçek anlamda boy atmadan önce, bir yıkım sürecine ağır ağır ilerlemeyi içerebilir. Kapitalizm bir denge sistemi değildir. Tam istihdamı garanti altına alacak bir modelin yaratılması bugün de halen şahit olduğumuz üzere kapitalizmde zaruri bir eğilimi değildir. Büyük Bunalım'ın ertesinde söz konusu biçim, II. Dünya Savaşı'nın yeni sanayilere hem artan verimlilik ve hem de büyüyen kitlesel tüketici talebine dayanan bir gelecekteki büyümeye önderlik etmesi adına, ekonomide yeterli ağırlığı sağlayacak bir genel büyüme yaratmasını gerektirdi.

İkinci sanayi devrimine özgü ağır sanayilerden, tüketici odaklı üretime geçiş aşamasında olan bir ekonomi düşüncesi, Bunalım'ın neden sermayenin aşırı birikimi ile başladığını, bunun neden tek sefere mahsus bir olay olduğunu ve ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde neden bu kadar uzun sürdüğünü açıklamamıza yardım eder. Toplam seviyede yürütülen teşvik edici Keynesçi politikalar dahi, politik tepkilerin en uygunu değildi; çünkü bunlar hem yeni, hem de eski sanayileri destekliyorlardı. Farklı sanayilerin ihtiyaçlarını ayırt edebilen daha seçici sanayi politikaları daha iyi olabilirdi. Buna karşın, öngörü bir kez daha devredeydi. Yeni Düzen esnasında Roosevelt'in yakın danışmanlarından biri olan Rexford Tugwell, böylesi bir strateji önerisinde bulundu. Bernstein, kendisinin dinlenmesi durumunda daha çabuk bir toparlanmanın gerçekleşmiş olacağını varsaymaktadır. Ancak Tugwell politikanın dümeninde olmaktan ziyade, Yeni Düzencilerin solundaydı ve birçok dönemde olduğu gibi hükümet teknolojik olarak canlı sanayilerden ziyade siyasi olarak köklü, eski sanayilerin eline esir düşmeye meyilliydi. Roosevelt'in Ulusal Kalkınma İdaresi her bir sanayi için fiyat kurallarını belirliyordu ve bu durum, sapkın bir şekilde, en fazla durağan sanayilerin işine yarıyordu.

Szostak teknolojik yenilik üzerinde durmaktadır. Teknoloji, Amerikan gelişmesinin hakim motoru olduğu için, teknolojik gelişmenin sekteye uğraması hayati bir mevzudur. Yazar, Bunalım'ın başlangıcını ve uzunluğunu eşitsiz teknolojik gelişme penceresinden açıklar. 1920'lerin büyüyen üç kilit sanayi sektörü -otomobil, elektrikli aletler ve radyo- Bunalım döneminde piyasaya doygunluğuna ulaşmışlardı ve emek tasarrufu sağlayan yeniliklerin öncülü-

ğünü yapmışlardı. "Elektrifikasyon, montaj hattı ve devamlı bir işlem faaliyeti, ülkenin emek verimliliğindeki en büyük on yıllık artışı 1920'lerde görmesine yol açtı." Eğer böylesi gelişmeler iki savaş arası dönemde birçok yeni üründe de meydana gelmiş olsaydı, ekonomik istikrar elde edilebilirdi. Ancak yukarıda adı verilen sanayiler, mallar kitlesel olarak üretilene değin, bir duraklama dönemine girdiler. 1929'dan itibaren otomobiller "tükenmiş bir gücü" temsil ediyorlardı ve modern uçakların (1935 üretimi Douglas DC-3) üretimine henüz geçilmemişti. Radyo piyasası doygunluğa erişmişti ve televizyon halen yayında değildi. Devamlı işlem teknolojisi plastik, sentetik iplik, sülfonamit ve vitaminler gibi tıbbi ürünlerde atılımlar gerçekleştiriyordu; ancak bu atılımlar gelişimi on yıllar (ve bir savaş) alan daha karmaşık teknolojiler içermekteydi. Bunlar, kitle piyasalarını ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra etkileyebildi (1995: 112-3).

1920'lerde bu gibi dinamik sanayiler istihdamı değil, verimliliği yükseltti ve çok da fazla yatırım gerektirmiyordu. Üretimde istihdam edilen işçilerin sayısı 1920'ler boyunca değişmedi; buna karşın üretim yüzde 64 arttı. Esas teknolojik atılımlar istihdam yaratmıyor; ancak bunu düşürüyordu (Szostak, 1995: 6, 103). Szostak böylesi teknolojileri kullanan sanayilerin Bunalım boyunca işsizliğe yol açtığını tahmin etmektedir. Diğer sanayileri göz önünde bulundurduktan ve çarpan etkilerini de ekledikten sonra, kendisi böylesi nedenlerden kaynaklı toplam ilave işsizliği 13 milyon -bunalımın iki dalga arasında kalan çukurundaki işsizlik oranı- olarak hesaplamaktadır (1995: 295). Yazar diğer ülkeleri kısaca değerlendirir ve bu ülkede yaşanan deneyimlerin kendi savunusu ile uyumlu olduğunu belirtir. Böylesi teknolojilerden yoksun olan tarım toplumları Bunalım'dan çabucak kurtulmuşlardı. Britanya, Amerika Birleşik Devletleri ile benzer sorunlara sahipti; ancak teknolojik gelişimde 1920'li yıllarda geride kaldığından ötürü bu ülke şimdi eski durumunu tekrar yakalamış ve Bunalım'dan daha hızlı bir şekilde çıkmıştı (1995: bölüm 13).

Duménil ile Levy (1995) yönetimsel yenilikleri de resme dâhil ederler. Emek verimliliği -elektrikli montaj hatlarını da içermek üzere- modern şirket yönetimlerine ait sistemleri uygulayan ve alım, satış ve araştırma ve gelişim süreçlerini modernize eden firmalar ve sanayilerde artmıştı. Beaudreau gibi yazarlar da, bu gelişmenin aşırı kapasiteye yol açtığını öne sürerler. 1920'ler firmalar arasında yüzde 1.05'lik bir yıllık hata oranına zaten şahit olmuştu. İlericiler genelde Bunalım'ı savuşturabildiler; ancak geleneksel sanayilere bağlı olan sermaye stokunun büyük bir kısmı eskimeye yüz tutmuştu. 1930 ve 1932 arasında, firmaların yıllık hata oranı yüzde 1.35'e yükseldi; ancak ayakta kalan birçok firma aynı zamanda tesislerini kapatmak zorunda kalıyordu. Otomobil sanayindeki kuruluşların yarısı kapanmıştı ama büyük işletmeler genelde Bunalım'dan sağ salim çıktılar. Ortada sadece daha düşük bir kapasite kullanımı yoktu; aynı zamanda daralmanın etkisini arttıran bir biçimde

üretim kapasitesinin bütünüyle yok edilmesi de söz konusuydu. Akabinde bu durum, birçok dinamik firma yeni fonlara ihtiyaç duymadığı ve yatırımcılar atıl firmalara borç vermedikleri müddetçe krizi daha da derinleştirdi.

Durgunluk derinleşip yayıldıkça, hükümetler ve bankacılar daha da fazla uluslararası işbirliğinin gerekli olduğunun farkına vardılar. Altın standardının teknik problemlerinin üstesinden gelmek bankacıların yapabilecekleri dahilindeydi ve bu kimseler birbirlerine akıl danışmak için etrafta koşturuyorlardı. Hangi ulusa üye olurlarsa olsun, aynı toplumsal sınıftan, "dünyanın en özel kulübünden" gelmeleri işe yarıyordu. Birbirlerine eşlik ederken rahattılar ve nadiren çevirmene ihtiyaç duyuyorlardı. Bu hayli kültürlü insanlar, elbette hepsi de erkekti, İngilizce ya da Fransızca konuşuyorlardı. Marx bunları finans sermayesinin ortak işlerini idare eden bir yürütme kurulu olarak tanımlayabilirdi ve söz konusu adamlar muhakkak ki kökenleri, sosyologlar böylesi bir canavarı tanımlamadan çok daha öncesine dayanan küçük bir ulusaşırı kapitalist sınıfa tekabül ediyorlardı. Ancak bu insanlar büyük oranda kendi Ortodoks tavırlarının tutsağıydılar ve eylemlerini düzenleyen neredeyse hiç bir hükümet düzenlememesi olmamasının sonucu olarak yasal anlamda özerk olmalarına rağmen, fiiliyatta uluslararası işbirliğini sağlamak adına hükümet ve siyasi parti desteğinden yoksundular.

Gördüğümüz üzere jeopolitik, özellikle savaş tazminatı ve savaş borçları mekanizmaları yoluyla uluslararası ekonomi politik 1918 yılından bu yana geriyordu. Bunalım ile birlikte, milliyetçilik güç kazanmaya başladı. Alman, Avusturya ve Macar milliyetçileri halen savaş tazminatlarına bir son verilmesini talep ediyorlardı; ancak milliyetçiler Versailles ve Trianon Barış Anlaşmaları ile ellerinden alınan toprakların geri iadesi ile daha çok ilgiliydiler. Milliyetçiliğin şafağında, bir de ekonomik otonomi doğrultusunda gerginleştirici bir durum ortaya çıktı. Bu durum, her bir devletin tabanları yağlamasını çabuklaştırdı. Bazıları makul bir biçimde altın standardını bırakıp gittiler; ancak Bunalım esnasında hükümetler ayrıca kendi döviz rezervlerini ve ülke içerisindeki üreticileri korumak için gümrük vergileri ve ithalat üzerinde kota uygulamaya başlamışlardı. Amerika Birleşik Devletleri 1930 tarihli Smoot-Hawley gümrük vergileri ile yolu açmıştı. Kökenleri Başkan Hoover'ın Bunalım öncesinde çiftçilere verdiği sözlere dayanacak şekilde fatura, Temsilciler Meclisi'nde bulunan iş çevrelerinin yönetimi altındaki Cumhuriyetçiler kendi yerel sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini yükseltmek için bastırdıkça, yükseldi. Eğer gümrük vergileri iç piyasadaki yabancı rekabeti azaltacaksa, bunun aşırı kapasiteyi de hafifleteceğini düşündüler. Bu yol, durağanlıktan kurtulmak için aldatıcı derecede kolay bir çözümdü; ancak uzun erimli çıkarlara da bir tehditti; çünkü diğer ülkeler misillemede bulunacaklar ve uluslararası ticaret bunalıma girebilecekti. Ekonominin sıhhati bir taraftan finans sermayesinin ulusaşırı gücünün tehdidi altındaydı; diğer taraftan ise haddinden

fazla iktisadi milliyetçilik ile tehdit ediliyordu. İki durumu da sınırlayacak kurumlar henüz tasarlanmamıştı; kurumlar II. Dünya Savaşı sonrasını beklemek durumundaydılar. Mevcut durumda ekonomiler durgunluğa giriyorlardı; küresel ekonomik bütünleşme durmuş ve devletler yeni ekonomik roller edinmişlerdi.

Hoover'ın gümrük vergileri konusunda kuşkuları vardı. Bin Amerikan iktisatçısı vergiler aleyhinde bir dilekçeyi Senato'ya sundular; ancak Senato bunu imzalamaya yanaşmıyordu. Bunalım'ın daha da kötüleşmesi, dilekçeyi geçirmek konusunda tereddütleri olan insanları ikna etti. Yeni gümrük vergileri nominal olarak çok daha yüksekti ve diğer ülkelere misillemede bulunmaları için bir sinyaldi (Temin, 1989: 46). Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük ticaret ortağı olan Kanada hemen misillemede bulundu. İngilizler *emperyal tercihlerine* döndüler ve tüm İmparatorluğu korumak için gümrük vergileri (100 yıl içinde ilk kez olmak üzere) getirdiler ve diğerleri de bu adımı taklit etti. Küresel ithalat ve ihracat azaldı ve uluslararası borç ödemeleri sürüncemede bırakıldı; çünkü ülkeler Amerika Birleşik Devletleri'ne daha da az ithalat yapabiliyorlardı. Avrupalılar yükümlülüklerini yerine getiremiyorlardı ve topyekun bir Bunalım'a sürüklendiler (Eichengreen, 1992: 222-3).

Hayati dönemeçlerde uluslararası anlaşmaların işe yaramaz olduğu ortaya çıkmıştı; böylece kriz derinleşti. Bunalım savaş tazminatları ve toprak parçalarının yeniden düzenlenmesi meselesi ile iç içe geçtikçe ilişkiler kötüye gitti. Alman hükümeti Uluslararası Ödemeler Bankası ile ortak bir biçimde kendi para birimini denetlemek zorundaydı ve bu durum sonu gelmez münakaşalara yol açtı. Fransız seçmenlere milliyetçiliğini ispat etmek niyetinde olan Pierre Laval'ın başında olduğu Fransız hükümeti batan ilk bankayı -1931 yılında Avusturya menşeli Kredit-Anstalt- kurtarmanın bedelinin Avusturya'nın Almanya ile olan bağlarının zayıflaması ve bu iki ülke arasındaki olası bir gümrük birliğinden feragat edilmesi gerektiği yönünde ısrarcıydı. Avusturya hükümeti çöküşü engellemek için yapması gereken yardımı yeterince uzun zamandır reddetmekteydi. Avusturya ekonomisi bazı Alman bankalarının tökezlemesine ve Avrupa'da bir bankacılık sektörü paniğinin başlamasına da yol açacak şekilde çöktü (Eichengreen, 1992: 264-80). Diğer acil durum kredileri az miktardaydı ve çok geç kalmıştı. Bu durum, jeopolitik düzenin çöktüğü ama finansal düzenin işlemeye devam ettiği I. Dünya Savaşı öncesi durumun tersiydi. Kimse savaşa girmeye istekli değildi. Artık çek defterleri aracılığıyla mücadele ediyorlardı.

Büyük Bunalım'ı açıklamak için mali sistemin yanı sıra üretimdeki sorunları ve politikanın yanı sıra, jeopolitiği de işin içine dahil etmeliyiz. Bunalım, durgunluk süreci üretim, finans, hükümetler ve jeopolitiğin zayıf noktalarını açığa çıkardığı zaman başladı. Amerika'nın yapısal problemleri, diğer bölgelerinkinden daha büyüktü; çünkü paradoksal bir biçimde, Amerika halen emek

veya sermayenin tam istihdamını sağlayamayan, yüksek bir teknolojik yenilik düzeyi ile birlikte ikinci sanayi devriminden çıkmakta olan en dinamik ekonomiye sahipti. Bununla birlikte, küresel tarımsal bunalım, altın standardının uluslararası yansımaları, deflasyona ideolojik bağlılık ve jeopolitik gerilimler hem ulusaşırı hem de uluslararası süreçler aracılığıyla sorunları çabucak yarı küresel bir hale getirdi. Çeşitli zayıf noktalar durağanlığı derinleştirmek suretiyle birbirleri üzerine bindiler. Bunlardan bir tanesi ortaya çıkmasaydı Bunalım Büyük olmayabilirdi. Bunlardan iki ya da üç tanesi eksik olsaydı, bir Bunalım olmazdı ama döngüsel bir durağanlığa yakın bir şey olabilirdi. Çözüm açısından ise, aşırı bir uçta monetarist bir açıklama hızlı bir çözümün çekiciliğine sahipken, diğer uçta eşitsiz gelişmenin yarattığı sorunlar hayli ağırdı. Eksik tüketimi yoluna koymak ayrıca radikal bir toplumsal değişim gerektiriyordu; bununla birlikte ideoloji meselesi de önemliydi.

İdeolojik İktidar: Çağdaş Bunalım Teorileri

Birçok insanın çok uzun bir zaman boyunca altın standardına bel bağlamaya devam etmesi olağanüstü gözükmektedir. Amerikalı birçok resmi görevli ve iktisatçı spekülatif aşırılıkları likide etmeye ve altın rezervlerini savunmaya inanıyorlardı; çünkü bu hamle özel aktörlere piyasanın kendisini düzeltmesine müsaade etmeleri yönünde bir işaret gönderecekti. Başkan Hoover başkan olmadan önce ticaret bakanı görevini ifa etmiş ve Bunalım'ı kökleri Alman savaş tazminatlarında yatan küresel bir fenomen olarak ele almıştı. Kendisi uluslararası işbirliği için çok mücadele etmiş ama gittikçe büyüyen iktisadi milliyetçilik yoluna taş koymuştu. Özellikle yatırımı arttırmak için gönüllü girişimlerin iktisadi çıkar grupları arasında işbirliği yaratmasına çalışmıştı; ancak 1931 yazı ile birlikte kendisinin devlet destekli gönüllülüğü açık bir şekilde işe yaramıyordu. Piyasa kendi kendisini düzenlemiyordu ama Hoover zorunlu önlemlere başvurmayacak ve faiz oranlarını düşük tutabilmek, yatırımı teşvik etmek ve altın standardını sürdürmek için bütçeyi dengelemeye çalışacaktı (Barber, 1985: Kennedy, 1999). Dolayısıyla Haziran 1932'de, başkan büyük bir hatanın altına imza attı: uyumlu bir Kongre aracılığıyla Amerikan barış dönemi tarihinin en büyük vergi artırımı yüzdesini zorladı. Yapılan Bunalım esnasında sonuçları yıkıcı olacak bir eylemdi. Ertesi ay ABD Merkez Bankası açık piyasa işlemlerini de durdurdu. Hem resmi görevliler, hem de siyasetçiler bata çıka yol almaktaydı.

Diğer gelişmiş ülkelerde de durum aynıydı. Banka görevlileri altına bağlı kalıyorlar ve sermaye çıkışını önlemek için değeri düşürülmüş olan para birimlerini idare etmeye çalışıyorlardı. Ülkeler altın standardını terk ettikten sonra dahi birçoğu yayılmacı politikaları hemen uygulamaya koymadılar. İçlerinde Schumpeter, Robbins, Hayek ve Avusturya Okulu'nun da olduğu

birçok iktisatçı yayılmacı politikaları karşı çıkıyordu (DeLong, 1990). Sadece Hawtrey, Fisher ve Keynes gibi bir kaç ekonomist bunu eleştirdi. Eichengreen ve Temin (1997) uzlaşmanın safi teknik veya araçsalcı akıldan daha fazlasına dayandığı gözleminde bulunurlar; bu durum, aynı zamanda bir düşünce yapısını sergiliyordu. Aldcroft (2002) bunu "neredeyse bir din gibi kabul edilmiş bir dogma" olarak adlandırır. Bana göre mevcut durum, olgular hakkında inançlar kadar normlara ve değerlere bir bağlılıktan ibaret bir ideolojiydi. Altın standardına bağlı olmak aynı zamanda tasarruf, disiplin ve sorumluluk erdemlerini de kanıtlamak demekti. Eichengreen ve Temin, altının "ahlaki, ilkeli ve uygarlaşmış iken, kontrol altında tutulan paranın tam tersi" olduğunda hemfikirdirler. Bu yazarlar ABD Maliye Bakanı Mellon'un meşhur ahlaki çağrısını alıntılarlar: "Emeği likide et, stokları likide et, çiftçileri likide et, gayri menkulu likide et ... sistemdeki çürümeyi boşalt ... [böylece] ... insanlar daha fazla çalışacaklar ve ahlaki bir yaşam sürdüreceklerdir." Yazarlar ayrıca Hoover'ın altın standardının "kutsal bir formüle yakın" olduğu yönündeki geç bir tarihteki feryadını alıntılarlar. Bununla birlikte, kendisi altın standardını sınıf ideolojisini de ifşa edecek şekilde, "kolektivizm" tek alternatif olduğu için desteklediğini söylemiştir. Yaygın anlayış iş adamlarının işçilerden daha ahlaklı olduğuydu. Ulusal Sanayiciler Birliği'nin başkanı, işsizlerin "tasarruf ve saklama gibi alışkanlığı ... olmadığını ... bu insanların tasarruflarını kumarda kaybettiklerini" söylüyordu (Leuchtenburg, 1963: 21). Buna karşın klasik ekonomi kuramına göre, durgunluğun reçetesi ücretleri düşürmek olduğu için işçileri suçlamak kolaydı. Dolayısıyla, birçok insan için asgari ücretler, sabit ücret sözleşmeleri ve sendikalar ortadan kaldırılmalıydı: sınıf savaşçıları ama sadece genel iyilik adına!

Ahlaklı olmak diğer ülkelerde de vaaz ediliyordu. 1928 ve 1930'un ilk ayları arasında Japonya'da hükümet, altın standardına dahil olmak için ekonomide deflasyona gitmişti. Hükümet tasarruf öğüdü eşliğinde her haneye bir toprak parçası sağlamıştı. Bu "ahlaki eğitim ve genel seferberlik", onları asıl müsrifler olarak düşünerek, özellikle hedef kitlesi olarak kadınları belirleyen şiirler, şarkılar ve filmlerde de vurgulanıyordu. Aşağıda "Number-one Woman [Bir Numaralı Kadın]" filminin tanıtım müziği olarak hit olmuş bir şarkıdan bir kaç kıta ve koro (Metzler, 2006; 204-5 tarafından yeniden basılmıştır) mevcuttur:

> Açan çiçekler bile solmalıdır,
> yoksa öyle değil midir?
> Artık açık keseyi kapatmanın zamanıdır
> (kesinlikle böyledir)

[Koro]
Artık zamanıdır, mevsimidir,
hep beraber, el ele (evet!),
Haydi tasarrufa, haydi tasarrufa.

Sen tuzu bırakırsın, ben ise çayı
yoksa öyle değil midir?
Altın ambargosunu kaldırana
(kesinlikle böyledir)
Altın ambargosunu neşe içinde kaldırana kadar.

Maliye Bakanı Inoue veya Japon hükümetini yürüten herhangi birisinin tuz veya çay kullanmaktan vazgeçtiğine dair ise ortada bir belge yoktur.

Tasarruf, dürüstlük, disiplin ve doğruluk üzerine olan ahlaki retorik sadece altın standardına dair değil ama daha genel anlamda piyasa güçlerine boyun eğmek adına da uygulandı. Fransa'ya dair olan çalışmasında Moure altın standardına olan hürmetin her şeyden öte "çalışma disiplinini ve ekonomik disiplini" gerektiren, "ekonomik Ortodoks tavrın katı kavramsallaştırmalarının" bir parçası olduğunu söyler. Bu durum, yalnızca "para biriminin dengesinin bozulmasının" sarstığı "doğal bir sistemdi" (2002: 2, 51, 270-1). Neoklasik dogmalara iman, deflasyonu Bunalım'ın dişleri arasında koymuştu.

"Kapitalizmin ruhunda" bulunan ahlakın önemi Max Weber (2002) tarafından vurgulanmıştı. Kendisi bu ruhun izini 17 ve 18. yüzyılın İngilizce konuşulan topraklarında, Kalvenizm ve kapitalizm arasındaki birleşme eğilimine kadar sürmüştü. Tasarruf, dürüstlük ve doğruluk erdemleri, esasında tutucu Protestanlık olarak görülür. Keza kapitalizmin işçilere aşılamak gereksinimi duyduğu ahlaki disiplin de öyledir (Gorski, 2003). Buna karşın, 20. yüzyıl başlarında bu erdemler sadece Protestanlığa ait değil, aynı zamanda işçilerin "sosyalist" taleplerinde mevcut olan bir ahlaki öfke algısına da sızmıştı. Klasik iktisat, istihdam seviyesinin yalnızca emeğin fiyatı tarafından belirlendiğini söylüyordu. Bu anlamda iktisatçılar, işçileri kendilerini sınırlama ve disipline etme konusunda uyarıyorlardı. Hükümetler ve basın, işçilere, ücret kesintilerini ülkenin selameti açısından ele almaları gerektiği yönünde uyarılarda bulunuyordu. Uyarıları göz ardı edilince ise, işçi sınıfının hiç de lütufkâr olmadığına dair feryatlar ortalığı kaplıyordu. Eichengreen ve Temin tarafından belirtilen erdemler, işçi sınıfında olmayan disiplin, tasarruf ve hatta uygarlığa dair, "bize ait" erdemleri dengeleyecek şekilde sınıf karşıtlığının bir kutbu olarak uygulanmıştı. Zehirli sözler özellikle, işçi sınıfı adına konuşan ve zenginlik ve lüksün herkes için olması gerektiğini söyleyen asılsız ütopyalar yayan sosyalistlere yöneltiliyordu. Hem sadece kurallara dayanan teorinin, hem de ahlaki retoriğin arkasında ayrıcalıkların, mülkün ve kendisine hizmet eden kişilere sahip olma hakkının savunulması yatıyordu: her şeyden önce bu durum, böylesi insanların anladığı biçimiyle medeniyetin esasıydı. Bu ayrıca, safi

maddi çıkarların da ötesine geçiyordu. Teori, ahlak ve çıkarların aşırı yaygın bir ideolojinin şemsiye altında toplanması, hakiki bir sosyalizm tehdidinin neredeyse mevcut olmadığı (üçüncü bölümde gördüğümüz gibi) Amerika Birleşik Devletleri'nde, işçi sınıfının ve sosyalizmin neden bu denli gaddarca bastırıldığını da açıklar. Bu durum, kendisini erdem havuzunda temizleyerek görünürdeki parçalanma işaretlerini arkasında bırakmaya çalışan ve pratikte baskıya dayanan -deflasyonun getirdiği iktisadi baskıyı da içine alacak biçimde- eski bir rejimdi. Rejim işçi sınıfı bilincindeki savaş sonrası kabarışı savuşturmuş gözüküyordu ve altın standardına dayanıyordu; çünkü altın standardı medeniyetin temel taşı olarak görülüyordu.

Bunalım patlak verdiğinde, eski rejim parasal ve mali politikadaki herhangi bir gevşekliği, herhangi bir hükümetin sözleşme oranından altın değiş tokuşunu gerçekleştirme yönündeki sorumluluğunu sürdürmesine yönelik bir tehdit olarak algıladı. Standardın bu şekilde zayıflaması, yatırımcıların bir hükümete ve o ülkenin para birimine güvenini azaltmak suretiyle, "piyasaların" sorumsuzluğunu sirayet ettirecekti. Bu durum, sermaye kaçışını da beraberinde getirecekti. Yatırımcıların ve spekülatörlerin en ufak bir sapma işaretini cezalandırıcı kudreti altın standardına sadakati güçlendirdi. Böylesi bir sınıfsal baskı altın standardını varsayıyordu; ancak kolektif bir biçimde örgütlenmemişti. Mevcut durum daha çok kayıpların bulaşıcı bir şekilde aralarında yayılacağı korkusuyla hareket eden bir sığır sürüsünün yarattığı izdihamı andırıyordu.

Britanya, ülkenin altın rezervlerinin yarısının ortadan kalkmasına yol açan devasa bir spekülatif sermayenin dışarıya akması ile birlikte, altın standardını Eylül 1931'de terk etmek zorunda kalan ilk büyük ülke oldu (Eichengreen, 1996). Bunun altın bloğunun içerisindeki İngiliz nüfuzu altında olan ülkeler, Britanya'nın halen etkili olduğu Danimarka ve Japonya gibi ülkeler üzerinde büyük bir etkisi oldu (bakınız bölüm 13). Amerika Birleşik Devletleri altın standardının baş savunucusuydu ve Britanya'nın burayı terk etmesinden sonra, verdiği destek çok daha önem kazandı; çünkü altın standardı açık bir biçimde zor durumdaydı. Dolara spekülatif saldırılar gerçekleşiyordu; ABD Merkez Bankası'nın, altının dışarı kaçışını engellemek için bundan böyle faiz oranlarını yükseltmekten başka çaresi kalmamıştı (Eichengreen, 1992: 293-8). Bir hükümetin altını terk edeceği yönündeki herhangi bir şüphe, yatırımcıları yerel parayı altın veya konvertibl para birimine değiştirmeye sevk ediyordu. Mevduat çekimleri paniği yaydı ve borç verme işlemlerini sekteye uğrattı. Nihayetinde bu durum, tüm hükümetleri geç de olsa sonra altını terk etmeye zorladı. Kendilerinden Bunalım'ı sona erdirmeleri ve standardı korumaları istenen resmi görevliler hakiki bir ikilem içerisindeydi. Kolay kredi politikası ile daha sıkı kredi politikası arasında sıkışmışlardı; ilki halkı memnun edecekken, ikincisi finans sermayesini memnun edecekti. Bunun yapılacak doğru ve

uygun şey olduğunu düşündükleri, finans sermayesinin gücünden ürktükleri ve aynı sınıfa ait oldukları için görevliler sadakatle ikinci yolu tercih ettiler. Burada günümüz için de dersler vardır.

Söz konusu Ortodoks tavra, kökenleri sınıf yapısındaki değişimlerde ve toplumsal vatandaşlık fikrinde yatan bir karşı duruş vardı. Eichengreen ve Temin (1997), I. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasinin genişlemesinin, hükümetleri, işçi sınıfı seçmenlerinin kapitalist kârdan daha fazla pay yönündeki taleplerine duyarlı kıldığını varsaymaktadırlar. Hükümetler savaş öncesi dönemde sahip olmadıkları istihdamı ve maaşları yukarıda tutmak gibi yeni amaçları doğrultusunda, döviz kuru oranlarına dair geleneksel bakışlarını terk etmeye zorlandılar. Yazarlar, savaş enflasyonundan miras kalan fiyat ve ücret seviyelerine göre hayli yüksek olan Britanya döviz kuru oranlarını örnek verirler. Hem Britanya'daki fiyatlar ve ücretler, dünya piyasalarında Britanya mallarını rekabetçi kılabilmek için düşmeliydi, hem de altına bağlı olan döviz kurunun değeri Britanya ihracatının maliyetini azaltmak adına düşürülmeliydi. Ancak yazarlar güçlü Britanya sendikalarının ücret kesintilerini kabul etmediğini ve hükümetin sterlinin değerini düşürmediğini eklemektedirler. Bu durum, söz konusu yazarların Britanya'yı Bunalım vurmadan önce durağanlığa ittiğini söyledikleri bir nevi çıkmaz yarattı. Aynı tartışma Fransa ve Almanya için de yapılır. Savaştan önceki dönemde otomatik bir biçimde yaptıklarının aksine, hükümetlerin kendi çıkarlarına öncelik tanımamasından korkan yatırımcılar gergindiler.

1920'lerde işçi sınıfının gücü, henüz ekonomi politikasının uçlarında yakıp yıkmakla sınırlıydı. Önceki bölümlerde de gördüğümüz üzere, işçiler ve köylüler nadiren işbirliği yapıyorlardı ve bu durum her iki sınıfın da acı çektiği bir dönemde solu güçsüz bırakıyordu. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan ilk solcu dalganın tedricen geri çekilmesinin ardından, iktidarın solcular tarafından ele geçirilmesi pek de mümkün değildi. Deflasyoncu politikalar her yere hakimdi. Eichengreen ve Temin 1920'lerde deflasyoncu politikalara karşı Avrupa'da demokratik bir direnişin büyüdüğü konusunda haklıydılar; ancak bu direnç, iş yerleri ve birçoğu iktidarda olmayan partilerin sol kanadıyla sınırlı kaldı. Demokratik direniş, Britanya İşçi Partisi ve Fransız Sosyalist Partisi'nin (her ikisi de 1920'lerin ortalarından kısa süreliğine iktidar ortağı olmuştur) sol kanadında, Weimar ve Avusturya Cumhuriyeti'nde güç kaybeden SPD ve SPO'nun sol kanadında ve akabinde muhalefette bulunan Komünist ve Faşist Partiler'de tahkimat yapmıştır. Belki de alt sınıfların demokratik siyasete katılımı, hükümetleri sürüncemede bırakmıştı. Yine de bunlar eninde sonunda finans sermayesinin Ortodoks tavrını, işçi ve köylülere tercih ediyorlardı. Fransız solu, 1926 yılı ile birlikte yenilgiye uğramıştı. Almanya'da Bruening ve kendisinin otoriter halefleri, Papen ve von Schleicher deflasyoncu politikalar adına mücadele ediyorlardı. 1930 ve 1932 arasında fiyatlarda yüzde

10'luk bir düşüş, maaşlarda yüzde 10 ila yüzde 15 bir azalma ve kamusal harcamalarda üçte bir oranında bir küçülme ilan ettiler. Bu politikalara karşı muhalefetin içerisinde Naziler de vardı. İktidarı aldıklarında ise deflasyona son verdiler. Militarist Japonya'da da aynı son yaşandı.

Britanya'da azınlık İşçi Partisi hükümeti 1929'dan sonra iktidara geldi; ancak hemen Bunalım batağına saplandı. Liberal Parti'nin desteğine ihtiyaç duyan İşçi Partisi, altın standardını destekledi ve bütçeyi dengelemeye çalıştı; ancak kendisinin uyguladığı programa göre işsizlere yardım da sağlıyordu. İşsizlik arttıkça, işsizlere sağlanan yardımın maliyeti de bütçeyi sarsmaya başladı ve piyasalarda bir güven krizini ve sterlinden kaçışı tetikledi. Bu durum, ulusaşırı finans sermayesinin gücünü ulusal ölçekte örgütlenmiş emeğin gücü ile dengeleyen bir sınıf savaşıydı; ancak aynı zamanda İşçi Partisi'nin ruhu üzerine olan bir savaştı. Sermaye ve Liberallerden gelen baskı, İşçi Partisi hükümetini yönünü değiştirmek ve deflasyon uygulamak konusunda ikna etti; ancak içerideki sol muhalefetin rahat bırakmadığı hükümet tarumar oldu ve Ağustos 1931'de istifa etti. Bir kaç İşçi Partisi lideri sözüm ona Ulusal (gerçekte muhafazakârların hakim olduğu) hükümete katıldı; ancak İşçi Partisi resmi olarak II. Dünya Savaşı'na değin muhalefete geçti. 1929'da Muhafazakâr bir hükümet de iktidarda olsaydı, o da artan işsizlik ödeneğinden kaynaklı benzer bir sorunla karşı karşıya kalacaktı. Bu durum, muhtemelen onları da yıpratacak ve akabinde, tıpkı İsveç'te Sosyal Demokratların ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Demokratların yaptığı gibi İşçi Partisi seçimlerden kazançlı çıkabilecekti. Bu partiler iktidara sermayeye bir ayrıcalık tanımayan ekonomik teoriler ve politikalar ile gelmişlerdi ve bunlar bir işe yaradılar. Britanya, Fransa ve Almanya'da yaşandığı üzere bir sınıf didişmesi ve politikanın sürüklenmenin bir çözüm olmadığı açıktı; ancak aynı şey ekonomik Ortodoks tavır için de geçerliydi ve Ortodoks tavır Bunalım'dan çok daha fazla sorumluydu.

Kendi kendisini düzenleyen piyasalar, likidasyon ve deflasyon konusunda Ortodoks tavra yönelik alternatif kuramlar mevcuttu. Amerika Birleşik Devletleri'nde "yapısalcı" veya "yeni" iktisatçılar, daha ulusal olarak bütünleşmiş bir ekonominin taraftarıydılar. Bu gibi kimseler, değişmez iktisadi yasalar tarafından yönetilen ulusaşırı bir piyasa fikrini reddettiler. Maliye ve para politikasının "bilgiye dayanan manipülasyonunun", "bütün ekonomik faaliyetteki dalgalanmalara" karşılık verebileceğine inanıyorlardı. Yeni ve daha iyi bir ekonominin federal hükümet tarafından desteklenmek suretiyle ülke içerisinde geliştirilebileceğini öne sürerek, iktisada ılımlı bir milliyetçilik katmışlardı. Daha popüler bir türünden, "tek ülkede kapitalizm" mümkündü. Daha popüler bir kapitalizm fikri ilk başta hem Cumhuriyetçilerin, hem de Demokratların ilgisini çekmişti. Başkan Hoover işsizliği incelemeleri için yapısalcıları istihdam etti ve bunlar konjonktürel kamu harcamalarının durağanlık ve işsizliği hafifletmede faydalı olabileceğini varsayarak Keynesçi bir öngörüde bu-

lundular. Buna karşın planlanan kamu harcamalarının boyutları konusunda farklılaşıyorlardı (Barber, 1985; Bernstein, 2002: bölüm 2).

"Kurumsalcılar" eski ilericilerdi ve özellikle Wisconsin ve Columbia gibi bir kaç üniversitede etkinlerdi. Neo-klasikçilerin aksine, ekonominin toplumun amaçlarından ayrılabileceğine inanmıyorlardı. Wisconsin'deki öğrencilere arz ve talepten daha çok, işçi-işveren ilişkileri, sendikalar ve refah öğretiliyordu. Kurumsalcılar bir misyona sahipti: sosyal adalet çizgisinde işçilerin paylarını arttırmak ve tüketimi ateşlemek. Kurumsalcılar bunları iktisadi büyümenin yolu olarak görüyorlardı. Wisconsin'de önde gelen bir şahsiyet olan John Commons daha sonradan "Kapitalizmi iyi bir hale getirerek kurtarmaya çalışıyordum" diyecekti. Commons'a göre, (bilim ve akıla olan İlerici inancın tipik bir biçimi), "makul" işverenler ve sendikalar, birisi görünmez eller fikrini, diğeri ise sosyalizm fikrini reddederek kapitalizmi birlikte kurtaracaklardı. Sendikalar, ekonomideki eksik tüketim eğilimini dengeleyerek, makroekonomik istikrarı destekleyeceklerdi. Kurumsalcıların emeğe sempatileri vardı; ancak özellikle Ulusal Yurttaş Federasyonu ve Rockefeller ailesinin tröstü gibi şirket liberalleri tarafından finanse ediliyorlardı. Commons, Slichter ve Douglas gibi adamlar, ani yükseliş ve düşüşlerden oluşan döngüsel iktisadi dalgalanmaları yatıştırmak için karşı döngüsel makroekonomik politikaları destekliyorlardı (Kaufman, 2003, 2006; Rutherford, 2006).

Neredeyse sosyalistler dışında hiç kimse, 1929 durgunluğunun daha da derinleşeceğinden şüphelenerek kapitalizmin sonunu öngörmeye yanaşmıyordu. Kasvetli bilim, bazı şeylerin gerçekte nasıl da daha da kötüye gidebileceğini anlayamıyordu. Bununla birlikte, "eksik tüketimciler"in bunalım başladığında iyi hazırlanmış bir yanıtı vardı. Ekonominin sürekli bir biçimde tüketilebilecek olandan daha fazla ürettiğini savunuyorlardı; çünkü tüketicilerin çoğu bir hayli fakirdi. Artan eşitsizliği suçlamanın pek de anlamlı olmadığını söylüyorlardı. Kârın verimli bir şekilde kullanılamadığını ve eksik tüketimin hâlihazırda aşırı kapasite ürettiğini belirtiyorlardı; böylece kâr 1928-1929 borsa köpüğünü beslemişti. Bu insanlar ayrıca, uzun erimli sorunları da tarif etmişlerdi. Ticaret yanlısı Coolidge yönetimi ve ticari çıkarlarının baskısı altında, ABD Merkez Bankası'nın 1920'lerde ıskonto haddini düşük tuttuğunu söylüyorlardı. Bu durum, üretim faaliyetinde bulunan iş yerlerinde yüksek ve nihayetinde aşırı yatırımı teşvik etmişti. Bu politika, ticaretin işçiler ve köylüler hilafına kâr ettiği anlamına geliyordu. Stuart Chase ve George Soule gibi popüler iktisatçılar maaşların bir yılda yüzde 1 civarında artmasına karşın, kârın 1923-1928 döneminde yüzde 9 arttığını gözlemlemişlerdi. Soule "sanayi üretimi ve halkın alım gücü arasında yarattığı dengesizliğin" ölümcül olduğunu söylüyordu (Dawley, 1991: 337-8). Roosevelt'in ilk iktidarı sırasında, Yeni Düzen'in iktisatçıları eksik tüketim teorisinin kuramsal cilasını daha da parlatacaklardı (Moulton, 1935).

Marksistler daha da aşırıya kaçtılar ve kapitalizmin ana çelişkisinin üretim güçleri (teknoloji, yetenek) ve sınıfsal üretim ilişkileri arasında olduğunu iddia ettiler. Teknolojik aşırı kapasitenin kârı sınırlamasını, bir birikim krizi takip ediyordu. Bu her iki temel toplumsal sınıfı da etkilemekle beraber, işçiler daha çok acı çekiyorlardı. Marksistler çoğunlukla haklıydılar. Akabinde devrimin geleceğini tahmin ediyorlardı. Bu iddia ise açık bir şekilde yanlıştı. Amerika'da çok fazla sayıda Marksist olmamasına karşın, bu kuram, radikal işçiler arasında ümit ve durumları sağlam olmayan kapitalistler arasında bir takım endişeler yaratarak, halk arasında yankı uyandırdı. Gelecek bölümde göreceğimiz üzere bu duyguların bir araya gelmesi, diğerlerini sınıf uzlaşmacılığı konusunda ikna etmeye yetti.

Günümüzde eksik tüketim kuramı büyük oranda reddedilmektedir. Keynes azalan bir tüketici talebinin illa ki bir durgunluğa neden olmadığını göstermişti; çünkü bunun yerine, fabrikalar ve makinelere yapılan özel yatırımlar, hane halkı ve hükümet alımları veya bir ihraç fazlasının hepsi toplam talebi ateşleyebilirdi. Milli gelirde tüketimin payı 1920'ler boyunca önemli bir değişiklik göstermemişti (Temin, 1976: 32), bununla birlikte eğer Beaudreau'nun teknolojik yeniliklerin verimliliği devasa bir şekilde arttırmış olduğu iddiasına kulak asacak olursak, Amerika Birleşik Devletleri'nin artan bu üretim kapasitesini kullanmak için tüketici harcamalarında, hükümet harcamalarında veya ihracatta bir artışa ihtiyacı olacaktı. Yeni Düzen'in artan altyapı harcamaları bu yönde bir girişimdi.

O zamanlar birçok insan, özellikle halen ABD emek gücünün yüzde 23'ünü oluşturan çiftçiler, eksik tüketim teorisine inanmış gözükmektedir. Bölüm 3'de Amerikan ekonomi politikasının uzun zamandır kuzeyde yer alan imalat sanayini kendi zararına desteklediğini görmüştük. Buna, I. Dünya Savaşı'nda kısa bir ara verilmişti; ancak sonrasında küresel aşırı üretim fiyatlarının düştüğü bir esnada, çiftçilerin borçları arttı ve deflasyoncu siyaset borçluluk durumunu derinleştirdi. Sanayi işçileri 1920'lerde çoğunlukla sinek avlıyorlardı ve bu grup hakiki bir şekilde acı çekmeye Bunalım ile başlamıştı. İşsizlik, azalan tüketim ve artan borçluluk da küçük çaplı ticaretin diğer önemli sorunlarıydı. Ekonomi hemen hemen sınıf terimleri ile tartışılıyordu; çünkü ortadaki sorun sadece izlenecek en iyi ulusal politikayı bulmak değildi, ortada aynı zamanda bölüştürücü iktidara dair bir sorun da vardı, mesele kimin kazandığı ve kimin kaybettiği meselesiydi.

Durgunluk daha da kötüleştiğinde, eksik tüketimciler hâlihazırda bir yanıta sahiptiler: mali genişlemeye ek olarak federal destek, tüketimi alevlendirmişti. Bir yandan sanayi üretimini idame ettirirken, diğer yandan alım gücünü yeniden dağıtmak; ancak aynı zamanda alım gücündeki enflasyonist artışın çoğunu tüketicinin cebine dayatmak adına fiyatları ve ücretleri yeniden şişirmekteydi. Akabinde tüketiciler harcamaya başlayacak ve kâr, istihdam ve

maaşların hepsi birden artacaktı. Bu sayede kapitalistler de ekonomiden süzen damlalardan faydalanacaklardı! Zaten hâlihazırda gereğinden fazla fabrika olduğu için, hükümetin devasa inşaat projelerini finanse etmesi gerekiyordu. Ortodoks likidasyonculuk Hoover iktidarının tam üç yılı boyunca krize bir çözüm getiremediğinde, eksik tüketimcilik Bunalım esnasında yükselen sınıf çatışmasını hafifletmekte makul ve kullanışlı gözüküyordu. Pratik terimlerle (kuramda olmasa dahi) bu durum, kısa erimde Keynesçi reçetelere benziyordu.

Hoover, bu denli aşırıya kaçamazdı. Kendisi, "hükümetin tek işlevi"nin, "özel girişimlerin faydalı bir şekilde gelişmesi için uygun koşulları yaratmak" olduğunu söylemişti. Roosevelt de seçilene kadar böyle düşünüyordu; ancak sonrasında Roosevelt ve Demokratlar Wisconsin Okulu'na tercih ettiler. Bu okul, o dönemin Amerika'sında en etkili yaklaşımı sunuyordu; çünkü okulun fikirleri, yatırımcıların endişelerinden çok işçilerin ve çiftçilerin huzursuzluğuna karşı daha hassas olan siyasetçiler için bir anlam ifade ediyordu. Bir demokraside, böylesi gruplar sayısal avantaja sahiplerdi.

İktisat teorileri, iktidarı ellerinde tutan aktörlerin vaatlerini harekete geçirdikleri müddetçe önem kazanırlar. Bunların hakikat içeriği münakaşa edilebilir ve sınırlıdır; ancak bu sorun, günlük deneyimi açıklamak için bir ideoloji olarak akla yatkın olup olmamasından daha az önemli bir meseledir. Serbest piyasaya ek olarak deflasyon eski rejimin yaşadığı deneyim için bir anlam ifade ediyordu; ancak bu sorunlarla karşılaşıldığı vakit, sonrasında alternatif ideolojiler arayan popüler sınıflar için daha az anlam ifade etmeye başladı. Bunalım, çeşitli sonuçlar yaratacak şekilde kafasını duvara toslama durumuna açıklamalar sağlamıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir uzlaşma ortaya çıkmıştı; ancak bu yapısalcılar ve eksik tüketimcilerin, 1930'ların sonunda yarı Keynesçi bir alternatife yol vermeden önce, belli bir mesafe kat ettiği bir uzlaşmaydı.

Bu gibi Amerikan menşeli yaklaşımlar, İsveç'te Stockholm Okulu'nun ve Britanya'da Keynes'in teorilerinin daha basit versiyonlarıydı. Keynes'in amacı bunalımlara bir son vermek ve faşizm ile devlet sosyalizminin yaptığının aksine kapitalist demokrasiyi feda etmeden, istihdamı geliştirmekti. 1936 yılında yayınlanan *The General Theory of Employment Interest and Money [İstihdam, Faiz ve Para'nın Genel Teorisi, ç.n.]* adlı eserinde Keynes, piyasaların illе de kendi kendilerini düzelteceğine dair genel denge teorisine karşı çıkmıştı. Bir ekonomi uzun bir süre boyunca durgunluğa saplanıp kalabilirdi. Klasik iktisatçılarla hemfikir olduğu konu, burada anahtar meselenin ücretler olduğuydu. Piyasa güçlerine dayanarak durgunluktan çıkmak için, gerçek ücretler azaltılmak zorunda kalacaktı. Bununla birlikte, Keynes sadece nominal ücretlerin asgari ücretler, ücret sözleşmeleri, sendikanın gücü ve bunlara benzer meseleler üzerine olan müzakereler yoluyla belirlendiğini belirtmişti. Klasik iktisatçılar, bunların hepsine esnek bir emek piyasasının önündeki engeller oldukları için

saldırıyordu; Keynes ise bunu hem ahlaki olarak istenmeyen hem de iktidarın karşı karşıya kaldığı gerçekleri göz ardı eden bir yaklaşım olarak görmüştü. Hiç kuşkusuz işçiler, fiyatlarda da eşit bir düşüşe şahit olmadıkları takdirde, nominal ücret azalmalarına direneceklerdi; ancak istihdam yalnızca eğer gerçek ücretler (işçilerin alım gücü) azalırsa desteklenebilirdi ve bunun için ise söz konusu nominal ücretlerin fiyatlardan daha fazla düşmesi gerekiyordu. Bu da tüketici talebini düşürecek ve durağanlığı daha da derinleştirecekti. Sonrasında ise ortaya çıkan durum ticari gelirleri ve beklenen kârları azaltacaktı. Yeni işletmelere ve aletlere yapılan yatırım daha riskli bir hal alacaktı. Eğer ücretler ve fiyatlar düşüyorsa, para sahipleri bunların daha da düşmesini umacaktı. Ekonomi hızla düşüşe geçecekti; çünkü para sahipleri harcama yapmayacak ve düşen fiyatlar ellerindeki parayı daha değerli hale getirene kadar bekleyeceklerdi. Klasik ekonomi, tüketimin azalması durumunda, faiz oranlarının da azalacağını, böylece yatırımın artmasına sebep olarak talebin sabit kalacağını -kendi kendisini düzelten piyasa- varsaymıştı.

Ancak demişti Keynes, bu anlayış her zaman bir belirsizlik durumunda iş gören kâr güdüsünü yok sayar. Beklentiler ve güven hayatidir: iş adamları yalnızca kâr elde edeceklerine güveniyorlarsa yatırım yaparlar. Eğer tüketimdeki düşüş uzun süreli olacak gibi görünüyorsa, iş adamları gelecekteki satışların daha düşük olacağını umacaklardır. Bu durumda likidite tercihleri yatırım yapmak değil, paralarını harcamamak olacaktır. Sonuçta ortaya çıkan "yatırım darbesi" durgunluğu ciddi bir çöküşe çevirecektir. Bu kapitalizmin neden uzun süreler boyunca optimum durumdan uzak seyrettiğini açıklar. Bununla birlikte Keynes, hükümetin olaya müdahale edebileceğini de eklemişti. Hükümet ilk başta vergileri kesebilir ve insanlara gelirlerini harcamak üzere, bunların daha fazlasını ellerinde tutabilmelerine imkân tanıyabilirdi. Bu da toplam efektif talebi arttıracaktı. Ancak böylesi bir politikanın zayıf noktası, insanların gelirlerini harcamak yerine saklama ya da bununla borçlarını ödeme ihtimalinin olmasıydı. Bu ise efektif talebi arttırmayacaktı. İkincisi, hükümet doğrudan kendi harcamalarını arttırarak olaya müdahil olabilirdi; çünkü akabinde tüm artışlar harcanacaktı. Bu efektif talebin artışını destekleyecekti. Dahası böylesi bir hamle, düşük bütçe açığında bir birikimi de beraberinde getirecekti; ancak söz konusu açık daha etkin bir ekonominin ortaya çıkardığı istihdam ve vergi gelirleri açısından çarpan etkisinin ödediğinden daha fazla olacaktı. Keynes bunun riskli olduğunun farkındaydı ve ben de kendisinin böylesi politikaları durgunluğa karşı kısa erimli cevaplar olarak önerdiğini burada vurgulamalıyım. Eğer ortada tam istihdam varsa, bu politika işe yaramayacaktı; ancak kendisinin efektif talebi keşfi hem yeni, hem de siyasi olarak kullanışlıydı. Bu siyaset, piyasa güçlerini kapitalizmin hayli kötü eğilimlerini pekiştirmesinden alıkoymak adına, artan bir hükümet regülasyonu politikasının mihenk taşı olacaktı. Söz konusu politika hem kapitalistler, hem de

işçiler için iyi bir politikaydı (Keynes, 1973: 249-50, bölüm 19; Ingham, 2009: 43-50). Polanyi'nin de (1957) belirttiği gibi, 1930'lar yapısal bir dönüşümün alametlerine şahit olmuştu. Ulusal piyasalara daha fazla hükümetin müdahalesi ve altın standardını terk etmek ve rekabetçi devalüasyon ve gümrükleri uygulamaya sokmak, 19. yüzyıl liberal uygarlığını etkin bir şekilde sonlandırmıştı. Çünkü kendisi, 19. yüzyıla ait, "piyasa ile toplumun birbirinden ayrışmış olduğu" liberal ekonomiyi tarihsel bir istisna olarak görmüştü ve bunun sonsuza kadar süreceğini düşünmüştü. Günümüzde biz bu düşüncenin yanlış olduğunu bilmekteyiz; çünkü Polanyi eserini kaleme aldıktan hemen sonra, devlet piyasayı gittikçe daha fazla düzenlemeye başladı.

Artık birçok iktisatçı durağanlık dönemlerinde yatırım ve tüketime dair belirsizlik algısının önemini kabul etmektedir. Dahası birçoğu da Keynes'in çözümü ile hemfikirdir: bir durağanlık esnasında özel aktörler toplam talebi yaratamazlarsa, belirli bir hükümet, açık finansmanı pahasına bile olsa, kendi harcamalarını arttırarak ve istihdam sağlayıcı projeleri finanse ederek toplam talebi desteklemek yoluyla "ateşleme sorununa" bir çözüm getirebilir. Sınırlı kamu sektörü borçlanması faiz oranlarını aşırı bir şekilde yükseltmeyecektir. Her ne kadar çarpan etkisi kavramına karşı gelindiyse de, son zamanlarda yapılan araştırmalar durağanlık dönemlerinde bunun neredeyse Keynes tarafından öngörülen seviyede işe yaradığını göstermiştir (Auerbach & Gorodnichenko, 2011). Bu nedenle, hükümetin bütçe dengeleri, özel sektörde belirlenen başarılı idare kurallarına göre değil, ekonomideki talebin seviyesi baz alınarak değerlendirilmelidir. Eğer ortada bir bütçe açığı ve büyük ölçekli işsizlik varsa, açık düşürülmek yerine arttırılmalıdır. Hükümet, mali araçların yanı sıra parasal araçlarla da ekonominin istikrarını arttırabilir. Günümüzde İngilizce konuşulan ülkelerdeki siyasetçilerin büyük bir bölümü sanki bunu anlamış gibi!

Keynes bazı aktörlerin sezgisel olarak her halükarda kavradığı şeye teorik bir mazeret sunmuştu. Bu politika, Stockholm Okulu üyesi iktisatçıların desteklediği ve İsveç'in Sosyal Demokrat hükümetinin 1932'de iktidara geldikten sonra uygulamaya başladıklarına benzerdi. Keynes kendi fikirlerinin Amerikan iktisat politikasının bir parçası olması için Roosevelt'in ikinci dönemini beklemek durumundaydı ama söz konusu politikalar on yıllar boyunca devam etti; ancak bunlar klasik iktisat fikirlerinin kontrolü altındaki bir uzlaşmaya tabi kılındı. Genel denge teorisinin zaman ötesi olduğunu reddeden Keynes, iktisada gerçek insanları, bunların algılarını, yarattıkları kurumları, güç ilişkilerini dâhil ediyor ve herhangi bir zaman ötesi iktisat kanunun önüne geçiyordu. Dahası bu, benim Dördüncü ciltte tartıştığım finans sermayesine dair görüşleri açısından barizdi.

Kapitalizm içerisinde mekânsal bir gerilim mevcuttur. İlkesel olarak sermaye, herhangi bir ulusal sınırı tanımayan ve gerçek dünyada kâr gördüğü herhangi bir yere doğru hareketlenen ulusaşırı ve küresel olsa bile, ulusal ve emperyal sınırların varlığı ve bunların ideolojik, askeri ve siyasi iktidar ilişkilerinin farklı düzenlemeleri tarafından sınırlandırılmıştır. Söz konusu dönemde kapitalizm için önemli bir sorun iktisat politikasının ulusal düzeyde uygulanmasıydı; ancak istikrarsızlığın en önemli sebepleri ulusaşırıydı ve uluslararası düzenlemeler I. Dünya Savaşı'nın sonucunda ortadan kalkmıştı. Jeopolitik gerilimler ve sürtüşmeler savaştan sonra da devam ediyordu. Siyasi olarak, 1920'lerin ilk yılları savaş sonrası panikten sıyrılan ve ekonomik hakimiyetini korumakta kararlı olan; ancak demokrasiye doğru bir yönelimle tehdit edilen eski rejimin süre giden egemenliğine şahit olmuştu. Kitleler daha da geniş toplumsal vatandaşlık taleplerinde bulunuyorlar; ancak bunları elde edemiyorlardı. İdeolojik olarak, 1920'ler hem sınıf bilincinde, hem de milliyetçilikte bir yükselişe tanıklık ediyordu. Bu bağlamda, hükümetler geçiş aşamasındaki bir ekonominin temelde yatan yapısal zayıf noktalarını yansıtan, sınırlar boyunca bir virüs misali yayılan finansal bir krizle baş edemiyorlardı. Büyük Bunalım gittikçe artan iktisadi küreselleşmenin bir parçasıydı. Bu bir küreselleşme fenomeniydi; ancak artık küresel bir entegrasyon değil de, ayrışma yaratan bir türüydü. Devletler daha etken roller üstleniyor ve sonrasında dizginleri ellerine alıyorlardı.

Keynes, Wisconsin Okulu ve Roosevelt'in hepsi de misyonlarının kapitalizmi kurtarmak olduğunu beyan etmişlerdi. Keynes ve Roosevelt işçi sınıfına dair bir sempati ve bir sorumluluk duygusuna sahip, 20. yüzyıl başlarındaki anlamıyla soylu sınıfa mensup liberallerdi. Daha mütevazı bir toplumsal temelden gelen Wisconsin Okulu, işçiler ve temsilcileri ile daha doğrudan bağlara sahiptiler. Bunların hepsi de, herkes için ekonomik güvence ve hepsinin de devlet müdahalesi tarafından belirlenen bir takım sınıfsal yeniden dağıtım mekanizmaları içermesi gerektiğine inandıkları bir dereceye kadar toplumsal vatandaşlık sağlandığı takdirde, demokratik kapitalizmin insancıl, barışçıl, istikrarlı ve etkili bir toplum modelinin yaratılabileceğine inanıyorlardı. Devlet ne tek başına sermayeyi ne de tek başına emeği temsil edecek şekilde, daha ziyade ikisi arasında bir uzlaşma peşinde koşarak, bu dönemde yükselen sınıf mücadelelerinde aracı bir rol üstlenmeliydi.

Mücadele etmenin birden fazla yolu vardı. Britanyalılar, Muhafazakâr korporatizmi lehine Keynes'i göz ardı ederek ve imparatorluğun bütününde gümrük duvarlarını yükselterek altın standardının içinden bir şekilde çıkmışlardı. Bunların hepsi de mutedil bir iyileşmeye yol açmıştı. Fransızlar, altına bağlı kalarak ve çok az bir iyileşme göstererek işi savsaklamışlar ve ayrı yolla-

ra sapıp, ayrışmışlardı. En başarılı demokratik çözümleri sağlayanlar, büyümeye ve makul bir yeniden dağıtımcılığa yönelen devlet müdahalesini kullanan, liberallerle emekçiler arasındaki ittifakın peşinde koşan reformcuların Keynesçi-İsveç-Amerikan türü olmuştu. Ekonomide düzeni tekrar sağlamak için, işçilere neredeyse her yerde, şu ya da bu ölçekte toplumsal vatandaşlık sağlanıyor ve bu durum, tek başına mali genişlemenin veya döviz kurunun esnekliğinin sağlayabileceğinin çok ötesinde etken ve insancıl bir ekonomi yaratıyordu. Her ne kadar farklı ülkelerde farklı derecelerde de olsa, bu durum, ayrıca ulus-devleti nispeten güçlendiriyordu.

Aynı zamanda despotik çözümler de vardı. Despotizme yönelmiş bir sağcılığın Avrupa'nın yarısında olmasına benzer şekilde, Almanya, Avusturya ve İtalya'da faşizm muzaffer olmuştu. Bunlar halkı, her ne kadar sesini çıkaramayan rollerle de olsa, sahneye taşımanın yollarıydı. Romanya'da Manoilescu ekonomik zorluklara demokratik olmayan çözümler getiren, korporatist bir ekonomik program geliştirmişti. Despotik rejimler, ekonomik sorunları devlet müdahalesi ile çözmek konusunda bir vaadi demokrasiyle paylaşıyorlardı (her ne kadar bu Temin'in [1989] söylediği üzere böylesi ülkelerin "sosyalist" oldukları anlamına gelmese bile). 1932'nin ilk aylarında Nazi Partisi, krediler tarafından finanse edilecek şekilde iş yaratılması önerisinde bulunmuş ve bir sonraki yıl gerçekleşen seçimlerde bu zemin üzerinde mücadele etmişti. Bu söylem popülerliğini kanıtladı. Aynı yılın sonlarında Hitler iktidara geldiği zaman, kendisi yüksek askeri harcamalar yapmak, maaşları düşürmek, bağımsız işçi sendikalarını ortadan kaldırmak ve istihdamı arttırmak yoluyla Almanya'nın bir an önce durgunluktan çıkması için zora başvurdu. Bu durum, Japonya'da da göze çarpıcı bir başarı ile uygulanan bir tedaviydi (Temin, 1989; 21-31, 61-73, 100-3; Metzler, 2006, bölüm 11). Dahası bu rejimler güçlü bir serbest piyasacılık geleneği ile mücadele etmek zorunda da değildi ve siyasi iktisadın daha devletçi geleneklerine de yaslanabilirlerdi; ancak söz konusu rejimler içerisinde korkunç bir karanlık yan barındırıyordu. Yeni Düzen, İsveç Sosyal Demokrasisi, Sovyetlerin Beş Yıllık Planı, Faşizm, Nazizm ve Japon militarizmi, Silver'ın da (2003: 143) ortaya koyduğu üzere "çözülen dünya piyasasından ulusal ekonominin cankurtaran salına atlamanın farklı yollarıydı." Bunlardan sosyal demokrasi veya yapısalcılığın bir karışımı, eksik tüketimcilik, Keynesçilik ve Rooseveltçilik daha iyisini yapamazlardı; ancak başarıya ulaşan tüm politika paketleri iktisadi küreselleşmeye bir dur diyorlar ve ekonomileri daha da fazla ulusal sınırlar içerisinde yeniden inşa ediyorlardı. Yetersiz ulusal ve uluslararası denetim ile bir araya geldiği zaman iktisadi küreselleşme, Büyük Bunalım'a yol açmıştı ve ortaya atılan çözüm ise ulusal devlet sınırlarını güçlendirmekti. Ne yazık ki, fazlasıyla güçlendirilen sınırlar bir dünya savaşına sebep oldu.

Birçok ekonomist Büyük Bunalım'ı bir anomali ya ağır bir insan acizliğinin ya da iktisat dışı etkilerin müdahalesinin bir sonucu olarak kapitalizmin kendi normal, mutedil döngülerinin dışına çıkartan olağanüstü bir olay olarak resmetmeyi sever. Bunalım kesinlikle aşırıydı ve insanlığın faaliyetlerinde olağan olduğu üzere insanoğlunun acizliğinin büyük rolü vardı. Bununla birlikte, Bunalım ayrıca normal kapitalist mekanizmaları da içeriyordu. ABD Merkez Bankası'nın yaptığı hataları bir kenara bırakırsak, Bunalım olumsuz bilginin etken bir şekilde asli faillere, onların durgunluğu Bunalım'a dönüştüren kötü eylemlerde bulunmasına neden olacak şekilde iletilmesi anlamında piyasa mekanizmalarının gayet iyi çalıştığına şahit olmuştu. İş adamlarının - bu sefer spekülatörlerin- güvenini kazanmak için birçok başka hedefi göz ardı etmek de kapitalist devletler için olağandır. Kapitalizm dönem dönem kötücülleşir; çünkü piyasalarda dile getirildiği biçimiyle insanların rasyonel bir biçimde kâr peşinde koşma eylemlerinin toplamı her zaman kolektif iyiyle sonuçlanmaz.

Birbirleri üzerine binen bir şok dalgasının durağanlıktan Büyük Bunalım'a giden yolu açtığını görmüştük. 1920'lerin birçok ulusal ekonomisi pek de canlı değildi; ancak on yılın ortasında aşırı üretim tarımda bir küresel durgunluğa neden oldu. Buna sırasıyla I. Dünya Savaşı'nın mirası ve yüksek verimliliğe meyil veren teknolojik yenilikler yol açmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nde, inşaat ve imalatta bir gerileme dönemi 1928 itibariyle başlamıştı. Bu durum, olağan bir konjonktürel dalgalanma olarak algılanabilirdi; ancak ne yazık ki, gerileme, yatırımcıların hızlı teknolojik ilerleme kapasitesine kâr elde etme adına aşırı güveninden kaynaklanan bir borsa köpüğü ile çakıştı. Aşırı yatırım ve azalan üretim, aşırı kapasite, iflaslar, banka iflasları ve aşırı hızla yükselen işsizliğe yol açtı. Kredilerin kökü kurumuştu. Hükümet ve ABD Merkez Bankası egemen iktisat ideolojisinin buyurduğu üzere hatalı bir şekilde deflasyona giderek ve para arzını kısarak soruna çözüm getirmeye çalıştı. Egemen ideoloji kendi kendini düzenleyen piyasa güçlerinin dengeyi tekrar sağlayacağına ve hükümetin görevinin hisse senedi değerlerinin, beceriksiz girişimciliğin, aşırı işçi sayısının ve yüksek ücretlerin piyasa tarafından likide edilmesine sadece yardım etmek olduğuna inanıyorlardı. Akabinde kendi kendini düzenleyen piyasa güçleri dengeyi tekrar sağlayacaktı. Gördüğümüz üzere, bu aynı zamanda eski rejimin sınıf ideolojisiydi; ancak söz konusu yaklaşım durağanlığı daha da arttırarak Büyük Bunalım'ın yolunu açtı. Sonrasında, Amerika'nın sorunları altın standardının zayıf noktalarını ortaya çıkarmak suretiyle, hâlihazırda sendelemekte olan uluslararası ekonomiye aktarıldı. Ülkenin sabit döviz kuru oranları Amerika Birleşik Devletleri'nde düşen fiyat ve kârları diğer ülkelere de yansıttı. ABD'nin uluslararası kredileri yabancıların ihraç güçlerini azaltarak düştü. Diğer ülkeler kredileri sınırlamaları ve

kendi faiz oranlarını arttırmaları gerektiğini hissettiler. Bu durum, kendilerinin de durgunluğun ortasında deflasyona başvurdukları anlamına geliyordu.

Bunalım yalnızca dünyanın yarısına -beyazların dünyasına- ciddi bir zarar verdi ve bu bölgelerin birçoğunda ise fazla uzun sürmedi. Ülkeler ulusal ekonomik çarelere başvurdular: altın standardından çıkmak, gümrükleri yükseltmek ve tam istihdamı reddetmek. Ulus devletler uluslararası kapitalizmin basıncı ile mücadele etmek adına yeni roller edinmek ve yeni yollar bulmak suretiyle kendilerine geliyorlar ve hatta güçlerini arttırıyorlardı. Polanyi (1957) bunu kapitalizmin çifte hareketi açısından ifade etti: bir taraftan sözüm ona kendi kendini düzenleyen piyasa ilişkilerinin durmaksızın genişlemesi, diğer taraftan ise toplumun söz konusu piyasanın işleyişinin sonuçlarından kendisini korumak için savunmacı bir tepkisi. Bu durum, kendisinin doğmakta olan yeni uygarlık biçiminin belirleyici karakteri olarak gördüğü bir toplumsal kendini korumaydı. Polanyi'nin modeli verili durumdaki genel bir düzeyde hayli iyi çalışır; ancak neden bazılarının faşizme, diğerlerinin sosyal demokrasiye evrildiğini ve neden kendini koruma hareketini tamamlamak için bir dünya savaşına ihtiyaç duyulduğunu açıklayamaz. Polanyi, olaylara hayli ekonomik yaklaşıyordu.

Bütün bunları açıklamak için ben, teknolojik ve sınai yapıları, sınıf yapısını ve ideolojiyi ve jeopolitik rekabet ve milliyetçiliği de kapsamak adına finansal piyasalar ve para ve maliye politikalarına odaklanarak analizimin sınırlarını genişlettim. Yaklaşımım daha genel olarak toplumsal iktidarın kaynakları konusunu gündeme getirmektedir. Bu anlamda, iktidar ilişkilerinde dört önemli yapısal dönüşüm seyir halindeydi. İlkin, tarım -ekonomilerin geleneksel mihenk taşı- küresel aşırı üretime bağlı olarak çöküyor ve bunalıma giriyordu: belki de 20. yüzyılda küreselleşmenin ilk gerçek evrensel ilacı olarak. Tarımsal sancılar Bunalım'ın ilk aşamasına katkıda bulundu. İkincisi, sanayi hızlı teknolojik dönüşümler aracılığıyla ikinci sınai devrimin doğurduğu ağır sanayilerden daha hafif tüketici odaklı imalata geçiyordu; ancak ortaya çıkan kombinasyon halen bir tam istihdam ekonomisinin ağırlığını taşıyacak düzeyde değildi. Eski sanayiler artık daha fazla genişlemiyordu ve yenileri ise halen çok küçüktü. Yaratıcı yıkım vuku buluyordu; ancak çok yavaş bir biçimde. Üçüncüsü, eski rejimin hakimi olan sınıf -halen nitelikli dünya finansını denetliyordu- devlet üzerine spekülatif basınç uygulayarak ve likidasyonculuğa ve altın standardına ideolojik olarak bağlı kalarak geleneksel hakimiyetini korumaya çalışıyordu. Bu tavır küresel ekonominin yarısını kontrolden çıkarmıştı. Buna karşılık daha fazla toplumsal vatandaşlık peşinde koşan ve genişleyen işçiler ve alt orta sınıflar, Bunalım halen mevcutken bu Ortodoks tavra meydan okuma gücünde değillerdi. Dördüncüsü, önde gelen ulusal ekonomilerin bir koordinasyonu ile bulanmış Britanya hegemonyasının hâkimiyetini yitiriyor olduğu jeo-ekonomik iktidarda bir geçiş hali söz konusuydu; ancak hâkim

güçlerin I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış anlaşmalarından kaynaklı çatışmalar tarafından jeopolitik olarak bölünmesine bağlı olarak ortada halen ne bir hegemon güç ne de istikrarlı bir uluslararası iş birliği vardı.

Toplumsal hayatın böylesi bütün umutsuz alanlarında, hiç teşhir edilemeyebilecek olan zayıf noktalar, durgunluk yayıldıkça ve Büyük Bunalım'a doğru evrildikçe ortaya çıkıyordu. Bu durum, kapitalist gelişmenin içsel mantığı tarafından tahrik edilen tüm bir sistemin tekil bir krizi değildi. Kriz, denge noktasına ve büyümeye yönelik bir çaba (neoklasik iktisatta olduğu gibi) veya sistemik çelişkiler (Marksizm'de olduğu üzere) olabilirdi. Daha ziyade, dört büyük dönüşümün -hepsinin kendisine ait nedensel zincirleriyle birlikte- örtüştüğü müddetçe, birbiri ardına ortaya çıkan ve hepsinin birbiriyle bağlantılı olduğu -ancak bu kısmen olumsal bir durumdu- daha özgül krizlerin bir çığ şeklinde bir araya gelmesiydi. Bu durum, yapısal, ancak sistemik olmayan bir krizdi. Pek de küresel bir kriz değildi; çünkü yol açtığı felaketler -diğerlerinin söyleyebileceği üzere beyaz imparatorlukların beraberinde getirdiği şer yüzünden günlerini görme durumuydu- çoğunlukla gelişmiş ülkeler ve beyaz ırk ile sınırlıydı.

Birçok iktisatçı bunun çok da anlamlı bir açıklama olmadığını hissedecektir; çünkü sayısal ağırlıklar içermeden ve tüm mekân ve zamanlara uygulanabilir matematiksel denklemlere dönüştürülemeyecek bir şekilde, çeşitli nedensel zincirlerin birbiri üstüne geldiğini söylemektedir. Ancak gerçekte böyle olmuş gibi görünmektedir. Genelde neoliberalizme meyleden önde gelen bir iktisatçı olan Lawrence Summers (1986) "Ekonomistler farklı özneler etkileşime geçtiği zaman ortaya çıkan dengeyi açıklamaktansa, değişen iktisadi durumlarda tek bir iktisadi öznenin optimal yanıtını açıklamak konusunda çok daha başarılıdırlar" der. Bu sözler dengesizlikle sonuçlanan durumları incelediğimiz zaman ne kadar da doğrudur!

Ben ayrıca II. Dünya Savaşı esnası ve hemen sonrasında ne olduğuna dair bu yaklaşımın tarafındayım; çünkü Büyük Bunalım akabinde ortaya çıkan eşi benzeri görülmemiş Altın Çağ'dan daha olağandışı değildi. Dördüncü ciltte göreceğimiz gibi, bu durum, söz konusu dört dönüşümün hepsinin de olgunluğa erişmesini simgeliyordu: tarımdan gelen devasa göç genişleyen kentsel sanayi sektörlerinin ihtiyaç duyduğu emeği sağlıyordu; bir tüketici odaklı sanayi genişlemesi yüksek talebe cevaben vuku buluyordu; evrensel toplumsal vatandaşlık, sosyal yardımlar, artan oranlı vergiler ve tam istihdam vaat eden politika ile birlikte doğuyordu ve Amerika Birleşik Devletleri -kuşku götürmez bir şekilde hegemonik güç haline gelmişti- uluslararası ekonomi için fayda sağlayabilecek olan kuralları getiriyordu. Bunların bir araya gelmesi daha evrensel bir küreselleşmeye denk düşecekti. Yapılacak bir karşılaştırma ekonomilerin kötü zamanlarda olduğu kadar, iyi zamanlarda da toplumsal iktidarın diğer kaynakları ile her zaman iç içe olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

8
Yeni Düzen: Amerika Sola Çark Ediyor

Giriş: Sol İktidara Geliyor

Bu bölüm, Büyük Bunalım'a kendi merkez üssünde verilen yanıtı incelemektedir. Dahası bu bölüm bir sonraki bölümde daha genel hatlarıyla incelenecek olan, dünyanın kuzeyinde toplumsal vatandaşlığın gelişimine dair bir vaka çalışması olarak iş görmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde istihdamı, refah politikalarını, sendikal hakları ve artan oranlı vergilendirmeyi destekleyen, sınırları genişletilmiş toplumsal vatandaşlık hakları 1930'larda yürürlüğe kondu. Amerika Birleşik Devletleri o güne değin bu mevzuda geride kalmıştı; bundan sonra ise liberal emekçi ittifakına dayanan normal bir refah rejimini yaratmak konusunda diğer ülkelerin seviyesine erişecekti. Bu ülke artık sadece diğerlerini yakalamasının zamanlaması dışında, diğer gelişmiş ülkelerden pek de farklı olmayacaktı. Bu bölümde ben, söz konusu vatandaşlığın ölçeği, nedenleri ve doğrudan etkilerini tartışacağım. Nedenler basittir: diğer ülkeleri yakalamaya çalışmanın sebebi her şeyden önce Büyük Bunalım'dı. Önceki bölümde gördüğümüz üzere, Bunalım, Amerika Birleşik Devletleri'ni sert vurmuştu. I. Dünya Savaşı birçok ülkenin aksine Amerika Birleşik Devletleri'nde yalnızca zayıf bir muhafazakâr dalga yaratmıştı; ancak Bunalım radikalleştirici etkisi açısından I. Dünya Savaşı'nın yerini almıştı.

İkinci neden -ve bu ikisi gerçekte yeterli bir açıklama sunarlar- siyasiydi. Bunalım'ın bütün dünyadaki siyasi etkisi neredeyse tek tipti. Sağcı ya da solcu olsun, iktidarda olan rejimler başlangıçta itibar kaybettiler ve devrildiler. İsveç ve Danimarka'da muhafazakâr hükümetler yıkıldılar ve bir Sosyal Demokrat-Tarım Partisi ittifakı toparlanmayı gerçekleştirmek ve yüzyılın çoğunda normal bir hükümet partisi olarak Sosyal Demokratların yerini sağlamlaştırmak adına Keynesçi politikalara başvurdu. Kanada'da Muhafazakâr bir hükümet ilerici reformlar öne sürmüştü; ancak bununla birlikte seçimlerde iktidarı kay-

betti ve bu partinin Liberal halefi reform politikalarını miras aldı. Britanya'da İşçi hükümeti bir ayrışma yaşadı, tepe taklak oldu ve 1945'e kadar iktidarın dışında kaldı. Avustralya İşçi hükümeti de ayrıca reformları erteleyerek devrildi; ancak Yeni Zelanda'da tersi bir durum ortaya çıktı: Muhafazakârlar iktidarı kaybetti ve İşçi Partisi reformları meclisten geçirdi. Bütün bu ülkeler kurumsallaşmış demokrasilerdi; hükümetler barışçıl bir biçimde, seçim yoluyla el değiştiriyordu. Kurumsallaşmış liberal demokrasinin ve siyasi vatandaşlığın büyük erdemi sistemin kendi kendisini sürdürüyor olmasıydı. Yeni ortaya çıkmış demokrasiler ve yarı-demokrasiler daha korunmasızdı. Hükümetler seçim kayıplarını Bunalım'a bağlıyorlardı; ancak aynı zamanda, çoğunlukla darbelerle de iktidarı kaybedebiliyorlardı. Japonya'da merkezde yer alan bir hükümet devrilmiş ve kendisinin sağcı halefi altın standardını terk ederek ve otoriter bir militarizme doğru dümen kırarak toparlanmayı sağlamıştı. Almanya'da Bunalım, demokratik siyasetçilerin tümünü ve akabinde, Naziler iktidarı alana ve iktisadi toparlanmayı ve bunun yanı sıra birçok şeyi de sağlayana kadar, bazı otoriter siyasetçileri de itibarsızlaştırdı. Ortada farklı sonuçlar vardı. Solcuların mevcut durumun kapitalizmin nihai krizi olduğuna yönelik umutlarına rağmen, durum böyle değildi. Dahası Bunalım küresel olarak solun işine de yaramadı. Kapitalizm farklı biçimlerde yeniden düzenlense de, her yerde ayakta kaldı.

Amerika Birleşik Devletleri, Bunalım'ın muhafazakârların itibar kaybetmesine -hem on yıldır iktidar olan Cumhuriyetçiler, hem de 1920'lerin ortalarından itibaren Parti'nin yönetiminde olan muhafazakâr Demokratlar açısından- sebep olduğu ülkelerden bir tanesiydi. Amerikan siyasi sisteminin sabit dört yıllık döngüsü, Cumhuriyetçilere Bunalım'la başarısız bir şekilde uğraşacakları üç yıl daha veriyordu. Sonrasında Roosevelt'in Demokrat Parti Kongresi'nde Al Smith ve genel seçimlerde Hoover'a galebe çalacağı çifte zaferi 1932'de gerçekleşti (Craig, 1992: bölüm 11). Demokratlar başkanlığı, Senato'yu ve Yasama Meclisi'ni denetimlerine aldılar. İlerici Cumhuriyetçilerden oluşan bir grup da reformları destekliyordu. İş çevreleri ve Cumhuriyetçiler konumsal avantajlarını kaybetmişlerdi ve halkı hayal kırıklığına uğratmış gözüküyorlardı. İş çevreleri pek de yatırım yapacak gibi durmadıkları için, idareyi ve daha radikal eyaletleri disipline etmek adına savrulan herhangi bir yatırım tehdidinin içi boştu. 1934 ve 1936 seçimlerinde Demokratlar Yasama Meclisi ve Senato'da daha fazla sandalye kazandılar. İşler 1938'de tersine döndü; ancak Amerika Birleşik Devletleri tarihinde ilk kez liberal bir parti iktidardaydı - buna rağmen, muhafazakâr Güneyli Demokratlar yine de önemli komiteleri kontrolleri altında tutuyorlardı. Arka odalarda yapılan anlaşmalar ve yozlaşma halen sürüyordu; ancak birçok Demokrat ve onların resmi görevlileri ve danışmanlarına -uzmanlar, şarlatanlar ve yazar bozuntularından oluşan muhtelif bir gürültücü kalabalık- daha fazla hükümet müdahalesi, harcaması ve

toplumsal vatandaşlık talebinde bulunan birkaç İlerici Cumhuriyetçi de destek veriyordu.

Seçim kampanyası süresince Roosevelt "İki R ve bir T'den -rahatlama, toparlanma ve reform" oluşan bir radikal değişiklik sözü verdi." Kendisi "Amerikan halkı için yeni bir düzeni size, kendime söz veriyorum" dedi. Yeni Düzen, Polanyi'nin piyasanın zararlı sonuçlarına karşı toplumun kendini koruma fikrine mükemmel bir şekilde uymaktadır; ancak Roosevelt, Yeni Düzen'in içeriği konusunda kararsızdı. Hatta 1932 parti programı emekten bahsetmemişti ve her ne kadar Roosevelt işsizlere yardımı arttırma sözünü vermiş olsa da, kendisi aynı zamanda hükümet harcamalarında kesintiye gidecekti: bir seferde yüzde 25 oranında demişti. Roosevelt "kalıcı bir ekonomik toparlanmanın temellerinin bütçenin tam ve dürüst bir şekilde dengelenmesi ile atılacağını" söylüyordu (Leuchtenburg, 1963: 10-12; Barber, 1996: 19). Ancak retoriği pek de dürüst değildi.

Yeni Düzen'in ilk aşamasında, bir başka deyişle Roosevelt'in ilk 100 gününde, esasen hem sermaye, hem de emek için bir rahatlama sağlamak amacıyla bir yasama fırtınası ortaya çıktı. Bu yasalar, birçoğu çökmüş ya da sallantıda olan bankalar için bir yardımı, tahvilleri ve bankaları düzenleyen Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu'nu ve bunlar için sigorta sağlayan Merkez Bankası Mevduat Sigorta Şirketi'ni, 250 bin genç erkek için çalışma kampları kuran Sivil Muhafaza Kolordusu Sözleşmesi'ni, eyaletlere ve semtlere 500 milyon dolar dağıtan bir federal yardım kuruluşunu, çiftçilere fiyat ve gelirleri yüksek tutmaları ve aynı zamanda üretimi azaltmaları için sübvansiyon sağlayan bir federal kuruluş kuran bir Tarımsal Düzeltme Kanunu'nu (AAA), istihdam yaratmak ve bölgesel kalkınmayı sağlamak adına barajlar ve elektrik santralleri inşa eden bir federal Tennessee Vadisi Yetkili Makamı'nı içeriyordu. ABD İş ve İşçi Bulma Kurumu kuruldu; inşaat ve ev kredisi endüstrisine destek olundu; bir Ulusal Endüstriyel Toparlanma Yasası (NIRA) emeğin de temsili ile birlikte fiyat ve gelirleri düzenlemek adına, her bir sanayi için adil rekabetin şartlarını belirlemek üzere bir kurum (NRA-*Ulusal Toparlanma Yönetimi-çn.*) kurdu ve altın standardı terk edildi.

Sonrasında, 1935'ten itibaren daha radikal bir İkinci Yeni Düzen geldi. Önceden bahsi geçen önlemlerin bir kısmı daha da güçlendirildi: Yeniden İnşa Finans Şirketi önemli bir bankaya dönüştürüldü. İş Gelişimi Kurumu (WPA) işsizlere iş sağlamak için genişletilmiş bir kuruluş olarak 1935'te ortaya çıktı. Bununla birlikte, 1935 yılında yürürlüğe konulan Sosyal Güvenlik Yasası, eyaletlere yaşlı, engelli insanlara ve tek ebeveyne sahip yoksullara doğrudan yardım sağlaması için federal yardımda bulunmak suretiyle, işsizlik tazminatı ve emekli aylığı adına sigortaya bağlı, tamamen yeni ulusal refah programları uyguladı. Nihayetinde, 1935 tarihli Wagner Yasası, işçi sendikalarına diğer demokratik ülkelerdekine benzer örgütlenme hakları sağladı ve ayrıca Ulusal

İşçi-İşveren İlişkileri Kurulu (NLRB) aracılığıyla bunlar için benzer düzenlemeler getirdi. Her ne kadar Ulusal Toparlanma Kurulu, Yüksek Mahkeme tarafından anayasaya aykırı olarak ilan edilse de, diğer kurumlar demiryolları ve kamu işletmeleri gibi sanayileri düzenlemeye devam etti. 1938'de bir ikinci Tarımsal Düzenleme Yasası (Yüksek Mahkeme tarafından lağvedilen ilkinin yerini aldı) ve düşük maliyetli konut faaliyetine ve ipotekle konut edinmeye fon sağlamak adına bir Konut Yasası yürürlüğe kondu. Adil İşçi-İşveren Standartları Yasası (FLSA) çocuk emeğini kaldırdı ve eyaletler arası ticaret ile iştigal eden çok sayıda sanayide maksimum çalışma saatlerini ve asgari ücreti belirledi (bu daha sonra diğer işçiler için de geçerli kılındı).

Bu beş yıllık ani açılım İlericilerin getirdiği bir bereketti, ilericilerin uygulamaya koyamadığı programların yeni bir sürümüydü. Kennedy, bu noktada üç tema üzerinde durmaktadır: bayındırlık hizmetleri ve devlet düzenlemesi aracılığıyla Amerikalılar için başlıca bir güvence düzeyi, özel sektörün tek başına modern bir ekonomiyi idame ettirmesi için yeterli yatırımı ve istihdamı sağlayamayacağına dair Keynesçi bir inanç ve "Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadi olarak kendine yeterli bir ulus" -kapitalizmin küreselleşmesine savunmacı bir yanıt- olması gerektiğine dair milliyetçi bir varsayım (Kennedy, 1999: 374-5). Eğer Bunalım muhafazakârların itibar yitimine yol açmasaydı, karşılaştırılabilir bir kayma gerçekleşmeyecekti. Hiç şüphe yoktur ki, devlet daha aşamalı olarak büyüyecekti veya belki de II. Dünya Savaşı (bir Bunalım olmadan patlak vermesi durumunda) bu motivasyonu sağlayacaktı. Amerika Birleşik Devletleri tarihinde ilk defa, İngilizce konuşan diğer ülkelerde olduğu gibi lib-lab ittifakına dayanan bir rejime -liberal ve sosyalist olmayan işçi sınıfı ideallerinin bir karışımı- doğru bir gidişat vardı. Avrupalı reformcular aniden, tersi bir durumdan daha fazla, Amerika Birleşik Devletleri'ne gözlerini dikmeye başladılar (Rodgers, 1998: 409-12). Bu dönüşüm, Amerikan güç ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasına işaret ediyor gibi gözükmektedir ki, bu ısrarlı bir istisnacılığın Amerikan gelişimini açıklayamayacağı yönünde bir başka kanıttı.

Sosyal yardım programlarının karşılaştırmalı bir çalışmasında, Hicks (1999: bölüm 3), 1930 ve 1940'larda ortaya çıkan refaha dayalı bir genişlemenin ikinci aşamasının, çoğunlukla sosyal demokrat ve işçi partilerinin (bazen de ilerici liberaller ve Katoliklerin bir ittifakı) girişimleri ile ortaya çıktığının, bununla birlikte Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bunun seküler bir liberal partiden geldiğinin altını çizer. Ancak ulusal seviyedeki gelir idamesi, kademeli vergilendirme ve makroekonomik ve sınaî düzenlemeye yönelik Kuzey Amerika menşeli paket, diğer ülkelerde Sosyal Demokratların yürürlüğe koyulan gündeme hayli benzerdi. Sosyal Demokratlar zaman zaman Marksist ideolojiye bağlılıklarını dile getiriyorlardı; Amerikan liberalleri ise bu

ideoloji karşısında ürperiyorlardı. Ancak siyasetleri benzerdi: Amerika Birleşik Devletleri artık atağa kalkmıştı.

Yeni Düzen üzerine olan tartışmalar her daim ateşliydi. Ekonomistler bunun gerçekte ne kadar büyümeye sebep olduğunu tartışmaktadırlar. Tarihçiler her boyutunu masaya yatırırlar. Sosyologlar ise nedensellik konusunda ayrışmaktadırlar. Yeni Düzen devletin özerkliğinin mi, yoksa sınıf mücadelesinin mi bir sonucudur ve elitler veya kapitalist sınıf içerisindeki fraksiyonları vurgulayan "yukarıdan" açıklamaları mı, yoksa popüler güçlere odaklanan "aşağıdan" açıklamaları mı tercih etmeliyiz? (Manza, 2000).

Beş Sosyolojik Teori

Benim bu eserin ikinci cildinde yer alan üçüncü bölümde ayırt etmiş olduğum devlet kuramlarından türeyen beş ana akım tanımlayabiliriz. İlki, liberal demokrasinin kendi resmi görüşü olan *çoğulculuk*tur. Bu görüş, güçleri birbirlerine denk birçok parti ve çıkar grubu aracılığıyla halkın yönetiminin uygulandığını savunur. Gerçekte, Roosevelt, adil serbest seçimler ve partiler ve fraksiyonlar arasındaki parlamenter mücadeleler sonucunda reform gücünü eline aldı. Bunu idame ettirdi ve nihayetinde ise kaybetti. Her ne kadar Amerikan demokrasisi Çoğulcuların arzu ettiği derecede ideal bir biçimde işlemese bile, Yeni Düzen'in kusursuz olmayan bir plüralist açıklamasının bir anlamı vardır.

Devletin özerk olduğunu iddia eden teori, her ikisi de siyasi gücün önceliğini vurgulayan ikinci ve üçüncü yaklaşımı türetir. Bazıları düşünce kuruluşları ve idari kuruluşlarda iş yapan, hem federal, hem de tekil tekil eyaletler düzeyinde bulunan uzmanların, bu gibi kuruluşların, ülke çapında tutarlı politikaları tasarlamak ve uygulamaya koymak yönünde yüksek bir altyapısal kapasiteye sahip olduğu Yeni Düzen politikalarında esaslı bir etkisi olduğunu öne sürerek, *devlet elitleri*nin özerkliğine vurgu yaptılar. Uzmanların ve devlet kapasitesinin güçlü olduğu yerlerde reformlar uygulandı, zayıf olduğu yerlerde ise başarısızlığa uğradı. Söz konusu yaklaşımlar sosyal bilimcilerin, özellikle iktisatçıların, sosyal çalışma görevlilerinin ve tarım uzmanlarının rolünü vurgularlar. Theda Skocpol ve çalışma arkadaşları önceki eserlerinde uzmanlar hususuna değinirler (Skocpol, 1980; Skocpol & Amenta, 1985; Skocpol & Ikenberry, 1983; Orloff, 1988). Bu gibi araştırmacılar modernleşmeye akıl ile ulaşıldığını, bilimsel profesyoneller aracılığıyla yürütüldüğünü ve etkili bir hükümet tarafından koordine edildiğini düşünerek süreci Amerikalı İlericilerin değerlendirdiği gibi değerlendirirler.

Ben ise, liberal demokratik devletlerde elitlerin ve uzmanların gücü konusunda şüpheliyim. Her ne kadar bu ciltte faşist ve komünist rejimlerde elitlerin özerkliğini vurgulamış olsam da, liberal demokrasiler böylesi bir özerkliği önleme gayretindedirler ve bu yolda hiç bir demokratik anayasa Ameri-

ka'dan daha fazla çaba sarf etmemiştir. Roosevelt'in başkanlık makamının gücünü arttırmak adına kendi popülaritesini bilinçli bir şekilde kullanan etkili bir politikacı olduğu doğrudur (Campbell, 1995: 103-4). Bu dönemde yürütmenin gücü artmıştır; ancak bunu uzmanların gücü açısından değerlendirmek bizi fasit bir daireye sokabilir. Belki de seçmenler, siyasetçiler ve güçlü iktisadi çıkar grupları Bunalım ile mücadele etmek adına bürokrasinin gücünün artmasını istediler ve bunlar uzmanlar ve bürokratlardan bezmiş olsaydı Yeni Düzen sona erebilirdi. Ben bu tartışma için çok daha fazla sayıda kanıt öne süreceğim.

Sonradan kurumsallaştığı haliyle Anayasa, uzmanlardan oluşan çok güçlü ve özerk bir devlet eliti yarattı; ancak bu kişiler yürütmenin gücünü sınırlamakla görevliydi. Söz konusu uzmanlar, insanları kast benzeri bir mesleği andırır biçimde sadece grubun kendi içerisinden istihdam ediyorlardı. Gizli ve kutsal müktesebata yönelik geniş bir uzmanlığa sahiptiler ve tüm ömürleri boyunca atanıyorlardı: bunlar, Yüksek Mahkeme'nin hakimleriydiler. Hâkimler çoğunlukla muhafazakârdılar. Bu insanlar -federal hükümetin eyaletler üzerindeki gücünü arttıracak gibi görünen Yeni Düzen'in yasamalarını engellemek suretiyle çoğunlukla bu düzeni durdurmaya çalışarak- Yeni Düzen'de önemli bir rol oynadılar. Hâkimler ayrıca, aslında yasama bünyesinde olması gereken idari kuruluşların yetkilerini uzmanlara tanıyarak anayasaya aykırı yasamaları ifşa ettiler. Hâkimler devletin içerisindeki tek güçlü uzman grubunun kendileri olması gerektiğini hissettiler! Mevcut en güçlü devlet eliti Yeni Düzen'e yardımcı olmaktan ziyade, yoluna taş koyuyordu.

Dahası uzmanların hem işverenleri vardı ve hem de toplumsal kimliklere sahiptiler. Bu insanlar işe alınıyorlardı ve dolayısıyla işverenlerine karşı olan özerklikleri sınırlıydı. Avukatlar ve iş adamları (siyasi danışmanları ile birlikte) idarenin uzmanlarının çoğunluğunu oluşturuyorlardı ve bunları belirli bir mesafeden sosyal hizmet uzmanları ve sosyal bilimciler izliyordu. İş adamlarına daha çok kendi sınıf kimlikleri açısından muamele edilebiliyordu. Bununla birlikte iş adamlarının arasındaki şirket liberalleri kendi sınıflarının bir takım muhafazakâr davranışlarını yadsıyorlardı. Harry Hopkins veya France Perkins gibi sosyal hizmet görevlileri liberalizme meyilliydi. Avukatların durumu daha karmaşıktı; bu gruptakiler dar bakış açısına sahip uzmanlar değillerdi; çünkü avukatlar dönemin genel ekonomik ve sosyal düşüncelerini yaygın bir şekilde okuyorlar ve özümsüyorlardı (Schwarz, 1993). Genç avukatlardan oluşan bir grup insan taslak halindeki, teklif edilmiş yasamaya dahil edildiler ve yeni federal kuruluşların kadrolarını oluşturdular. Bernstein (2002: 64) Franklin D. Roosevelt'in "neredeyse tüm diğer mesleki ve akademik alanlar bir araya geldiğinde bile olduğundan daha fazla fırsatı avukatlara sunduğundan" bahsetmektedir. Bunların birçoğu Sarmaşık Ligi mezunlarıydı, genelde liberal Yahudi veya Katolik kökenlerden geliyorlardı; ancak kamuda bir süre

çalıştıktan sonra üçte ikisi büyük şirketlerin işleriyle ilgilenmek üzere, çoğunlukla New York veya Washington'da bulunan hukuk firmalarından oluşan özel sektöre döndüler. Küçük bir kısmı sendikalar için çalıştı; bir kısmı hukuk profesörü oldu veya hükümet görevlerine devam ettiler (Irons, 1982: 3-10, 299). Domhoff'un (1990: 92) gözlemlediği üzere bu uzmanlar Skocpol ve diğerlerinin varsaydığı kadar özerk görünmüyorlardı.

Devletin özerkliğinden yola çıkan teorisyenlerin yürüttüğü tartışmanın ikinci hattı, devlet *kurumların*ın ortaya çıkan sonuçların yapılandırılmasında önemli bir paya sahip olduğu iddiasında bulunur. Bunu "kurumsal-siyasi süreç" veya "kurumsal siyaset" olarak adlandırırlar (Orloff, 1988: 40; Amenta & Halfmann, 2000). Bu durumda açıklanması gereken bağımlı değişken hükümet politikalarıdır. Eğer iktisadi sonuçları açıklamak istiyorsak, genelde ilk önce ekonomik nedenlere, askeri sonuçları açıklamak istiyorsak askeri nedenlere, ideolojik çıktıları açıklamak istiyorsak ideolojik nedenlere ve politik sonuçları açıklamak istiyorsak siyasi nedenlere dönmeliyiz. Bazen ana nedensellik hattı farklı bir örüntü izleyecektir ve toplumsal iktidarın diğer kaynaklarını da içerecektir. Ancak Yeni Düzen politikasının büyük oranda siyasi iktidar ilişkilerinden kaynaklandığını düşünmeliyiz. Nitekim bu, Amerika Birleşik Devletleri'nde federal ve parti sistemleri, himayeci siyaset ve Kongre üzerinde Güney'in ayrıksı bir güce sahip olması anlamına gelir; ancak bu kurumların çoğunu Çoğulcular de vurgularlar. Kurumsalcılar aynı zamanda, *patikaya bağımlılığın* da üzerinde dururlar: yeni siyasi gelişmeler kısmen, daha muhafazakâr yolları uygulamaya koyan eski kurumların açtığı patikalardan inşa edilirler. Biz burada hayli radikal değişimleri açıklamanın peşinde koştuğumuz için, patikaya bağımlılık daha sınırlı olmalıdır.

Dördüncü ve beşinci yaklaşımlar siyaset bilimcilerin "iktidarın kaynağı teorisi" ve sınıf kuramı olarak adlandırılmış olan teorileri içerir. Bunların bir kısmı işçileri ve küçük çiftçileri genelde kapitalistlerin karşısından konumlandırarak *sınıf mücadelesini* vurgularlar. Bu yaklaşımın sahipleri Yeni Düzen'i, aşağıdan gelen bir basıncın, gönülsüz hâkim sınıflardan sökülüp alınan; liberal, radikal ve sosyalist ideolojilerin desteklediği bir süreç olarak görme eğilimdedirler. Söz konusu kuramcılar sınıf iktidarının dengesi sermayeye doğru kaydığı zaman Yeni Düzen'in sınırlarının da ortaya çıktığını iddia ederler. Taviz koparmaya çalışan işçileri, çiftçileri ve diğer güçleri nihai sonucu sınıf mücadelesi tarafından belirlenen bir konuma yerleştirirler (Goldfield, 1989; Piven & Cloward, 1977).

İkinci sınıf teorisi Yeni Düzen'i temel sınıfların *sınıf fraksiyonları* arasındaki mücadelenin içerisinde değerlendirir. Örgütlü işçi sınıfı, meslek sendikaları ve iş kolu sendikaları arasında bölünmüştür. Daha genel muhafazakâr kapitalist sınıf içerisinde, bölüm 3'de tartışılan İlerici hareketin modernleşmeci kanadının mirasçısı olan şirket liberalleri ve şirket ılımlılarının oluşturduğu frak-

siyonlar vardır. Bu grup, kapitalizmi kurtarmak adına popüler güçlere taviz vermek ve hem radikalleri hem de kapitalizmin bir yeniliğe ihtiyacı olduğunu göremeyecek kadar basiretsiz muhafazakârları engellemek için, emeğin makul fraksiyonları ile geçici bir işbirliği yapmak konusunda isteklidir. Hangi sanayilerin ve sektörlerin böylesi şirket liberallerini barındırdığı konusunda bir uzlaşma yoktur (Domhoff, 1990, 1996; Domhoff & Webber, 2011; Swenson, 2002; Quadagno, 1984; C. Gordon, 1994; Tomlins, 1985; Jenkins & Brents, 1989). Sınıflara dayanan iki yaklaşımın da gücü, Bunalım'ın kapitalizmin bir krizi olmasından ve popüler bir huzursuzluğun zincirlerinden boşalmasına neden olmasından kaynaklanır. Nitekim bu durum, sonrasında elitler arasında kendi iktidarlarını nasıl idame ettireceklerine dair tartışmalara yol açmıştır. Yeni Düzen çoğunlukla iktisadi bir politikayı içerdiğinden dolayı, biz, iktisadi gücü elinde tutan aktörlerin hem bu politikayı desteklemesi, hem de buna karşı çıkması anlamında önem arz ettiklerini beklemek durumundayız; ancak ekonomik güçleri ve sınıfları doğrudan politika geliştirmeye tahvil eden bir ekonomik determinizme de direnmeliyiz.

Söz konusu yaklaşımların bir takım benzer iddiaları vardır. Seçim basıncının yarattığı etkinin farkında olan her bir yaklaşım, bunu kendi modelinin bir parçası kılar. Çoğulcular seçimleri modellerinin merkezine yerleştirirler; devletin özerkliğini savunan kuramcılar için seçimler, siyasi kurumların, özellikle partilerin, önemini ortaya çıkarırlar ve sınıf kuramcıları için seçim baskısı sınıf kavgasını yansıtır. Bu yaklaşımların tümü güçlenen muhafazakârlık hususunda Güney eyaletlerinin rolünün farkındadır: devlet özerkliği kuramcıları bu durumu esasen Kongre kurumlarına atfederlerken; sınıf teorisyenleri düşük maaşlara, plantasyon tarımı ile ırklara dayanan kapitalizmdeki bölünmüş emek piyasalarına atfederler. Çoğulcular Güney'in kendi modelleri için bir istisna olduğunu kabul ederler. Ben bütün bu yaklaşımlara Yeni Düzen anlatımımda değinecek ve sonuç kısmında ise bunları doğrudan karşıma alacağım.

Yeni Düzenin Amaçları: Toparlanma, Düzenleme, Rahatlama ve Tekrar Seçilme

Yeni Düzen'in "T" si Toparlanma'ydı; söz konusu dönemde anlaşıldığı şekliyle Bunalım'ın nedenlerinin tersine çevrilmesi yönünde bir çabaydı. Bunalım iktisatçıları bir döngüye soktuğu için, Roosevelt'in danışmanları nasıl toparlanılacağı konusunda ayrışıyorlardı. Tartışmalar bütçeyi dengeleme taraftarları, para arzını arttırmak gerektiğini söyleyen monetaristler ve tüketimi arttırmak gerektiğini söyleyen yapısalcılar arasında, 1930'lar boyunca devam etti. Bazıları tartışmaya, kamu harcamalarının sürdürülmesi gerektiği iddiası ile dahil olunca, yarı-Keynesçi bir tutum almış oluyorlardı. Bunlar, idarenin fiyat ve gelirleri yüksek tutması ve yapısal dengesizlikleri, özellikle kentsel ve kırsal

sektörler arasındaki, düzenlemesi gerektiğini söylüyorlardı. Yönetim rahatlama için daha fazla para sağlamalıydı; çiftçilere, işsizlere ve yoksullara sübvansiyon vermeliydi ve halihazırda Demokratlar için oy kullanan seçmenin büyük bir kısmını oluşturan ev sahiplerine ve küçük iş adamlarına krediler sunmalıydı. Birçok iktisatçıya ek olarak, birçok işadamı, Wall Street'tekiler ve Maliye Bakanı Henry Morgenthau'nun çevresinde bulunan Hazine grubu yönetimin bir taraftan bütün bunları gerçekleştirirken, bir taraftan da faiz oranlarını düşük tutmak ve bütçeyi dengelemek suretiyle yüksek bir ticari güven sağlaması ve piyasaya uyum göstermesi gerektiğini söylüyorlardı (Brown, 1999: 32-9; Barber, 1996; Olson, 1988; Kennedy, 1999: bölüm 5).

Ancak bu önerilerin hepsi tek bir seferde gerçekleştirilemezdi. Yeni Düzen, Bunalım'a bir panzehir olarak heyecan verici duruyordu; ancak iktisat bilimi dikkatliydi. Amerikan siyasetçileri Keynesçilik için hazır değildi ve Roosevelt'in açık finansmanından iğreniyordu. Kendisi ayrıca daha fazla harcama yapılıp yapılmaması gerektiği konusunda bir fikir birliğine varamayan olan Kongre ile de yüzleşecekti. Roosevelt özel yatırımcıların ekonomik istikrarı tekrar sağlayacağını umuyordu (Hoover'un da ümit ettiği gibi) ve fiyat düşüşünü engellemeye odaklandı. Roosevelt'in almış olduğu en iyi kararlar belki de altın standardını terk etmek ve mali genişleme ile iştigal etmekti. Sonuçta ortaya çıkan mutedil bir enflasyon, ekonomi için iyiydi. Aynı durum II. Dünya Savaşı ertesine denk düşen ilk on yıllar için de geçerliydi. Felaketten ardından ekonomik büyüme başlamıştı. 1933'de başlayan güçlü bir toparlanma süreci 1937'de meydana gelen kısa bir durgunluk tarafından kesintiye uğratıldı. Reel gayrisafi yurtiçi hâsıla 1933 ve 1934 arasında yüzde 90 artmıştı. Field (2011) bunun kısmen DC-3 uçağı, buzdolapları, geliştirilmiş otomobiller ve naylon çoraplar gibi yeni sanayiler ve ürünler kullanıma sunuldukça meydana gelen "yaratıcı yıkım" sürecine bağlı olduğunu söylemektedir; ancak bunların çoğu on yılın sonunda piyasaya çıkmıştı. Field bayındırlık işleri programının, özellikle Yeni Düzen'in yoğun yol inşasının, ekonomik etkinliği kayda değer biçimde arttırdığını ve kamyon taşımacılığını hareketli bir sektör haline getirdiğini de eklemektedir. Finansal kurumlar daha güvenilir hale gelmeleri adına modernleştirildi ve düzenlendi. 1933'te yapılan Glass-Steagall Bankacılık Yasası spekülatif girişimlerin sebep olduğu kayıplara karşı mudilerin fonlarını güvence altına alacak şekilde yatırım bankalarını ticari bankalardan ayırdı. Bu durum, ABD Sermaye Piyasası Kurumu'nun düzenlediği şeffaf bankacılık işlemlerini şart koşmasının yanı sıra, 5 bin dolara kadar olan bireysel banka hesaplarını da güvence altına alan Merkez Bankası Mevduat Sigortası Şirketi (FBDIC, daha sonradan FDIC) ile güçlendirildi. İkisi birlikte, önemli bir gelişme olan 20. yüzyılda Amerikan bankacılık krizine bir son verdiler. 1999'da Glass-Steagall'ın sona ermesi bir başka kapitalist krizin ortaya çıkmasında etkindi. Bir diğer uçta NRA, eksik tüketim kuramına uygun biçimde

fiyat ve maaşları yüksek tutan ama aynı zamanda kendi hedeflerinin tersine üretimi ve tüketimi baskılayan etkisiz bir sabit fiyat karteli olarak görülür. Hatta Yeni Düzencilerin birçoğu bu kurumdan hoşnut değildi. Ancak NRA, ulusal maksimum çalışma saatlerini ve asgari ücretleri belirledi ve çocuk emeğine son verdi ve çalışma şartları kötü işyerlerinin kapatılması kararını aldı. Bu kurum, ulusun kolektif gücünü arttırmaktan çok, yeniden dağıtım konusunda daha etkiliydi (Leuchtenburg, 1963: 69, Brinkley, 1996: 46-7).

Halk, Toparlanmayı ulusal alt yapı ve çevrenin geliştirilmesine bağlı olarak ortaya çıkan işlerin yaratılması olarak algıladı. Sivil Muhafız Kolorduları insanlara iş sağladılar ve çevre düzenlemelerine giriştiler. 200 milyondan daha fazla ağaç dikildi ve bunlar toprak erozyonunu engellemek konusunda fayda sağladılar. Kolordu geliştikçe, çevreciler bu kurumu daha karmaşık ekosistemleri yaratmak ve idame ettirmek ve vahşi hayatı aşırı kullanımdan korumaktan ziyade, çok az sayıda türü ekerek sadece kaynak üretimine ve dinlence ihtiyaçlarına odaklandığı için eleştirdiler. Söz konusu tartışma çevre hareketine bir enerji sağladı ve Amerika Birleşik Devletleri'ni gelecek on yıllar boyunca çevre tartışmalarının ön saflarına itti (Mäher, 2008). Bu programlara yapılan harcamaların miktarı, ekonominin tüm büyüklüğünü göz önüne aldığımız zaman hayli kısıtlıydı, dolayısıyla teşvik işlevi pek de kayda değer değildi. Ancak ulaşım, kamu işletmeleri ve toptan ve perakende dağıtımlarında üretkenlik artışı gibi yan getiriler söz konusuydu ve bu sektörler, 1930'lar boyunca eşitsiz imalat verimliliğinin ortaya çıkardığı boşlukları doldurmaya yarıyorlardı.

Mevcut uygulamalar genel olarak yarım bir toparlanmaya yol açan, yarım bir tedaviye tekabül ediyorlardı. Hoover'ın yapmış olduğunun ve Fransa'nın yaptığının daha iyisiydi; ancak bazı diğer ülkelerden daha gerideydi. Japonya ve Almanya'nın bütçe açıkları daha büyüktü ve bu ülkeler daha iyi bir toparlanma gerçekleştirmişlerdi. Buna rağmen Yeni Düzen'in sağladığı aktivizm ve popülarite tüketicilere, şirketlere ve yatırımcılara toparlanmanın mümkün olduğuna dair bir güvence sağlamıştı. Ayrıca, sonrasında da süre giden ekonomik büyümeyi teşvik edecek olan birçok devlet kurumunun kurulmasına da yol açtı (Romer, 1992; Steindl, 2005; Temin, 1898: bölüm 3; Field, 2006).

Söz konusu yarı toparlanmanın ne kadarı Roosevelt yönetimine atfedilebilir? Devletlerin ekonomik toparlanmaya yardım edebileceğine inananlar, bu reformların bir kısmının etkili olduğunu vurgularlar. Rahat bırakıldıkları takdirde kapitalist ekonomilerin en iyisi şekilde işleyeceğine inananlar, toparlanmayı kapitalistlere, başarısızlıkları ise hükümete atfederler (Smiley, 2002; Shlaes, 2008). Ancak Smiley bile yapısal eşitsizlikleri kabullenir ve gayrisafi milli hâsılanın tümüne, dinamik sanayilerin çok az ve durağan sanayilerin çok fazla bir fayda sağladığını kabul eder. 1930'ların esas sorunun özel yatırımın çok düşük olması olduğunu itiraf eder ve bu durumu, iş adamlarının hükümet müdahalesinden çekinmelerine bağlar (2002: 126-32). Ancak kendisi bu varsa-

yımına hiç bir kanıt getirmez ve varsayımı da pek olası değildir; çünkü yönetim özel girişimciliğe pek müdahale etmemiş ve iş çevrelerine pek de ağır vergiler yüklememiştir. Bu durumun, önemli miktarlarda kâr sağlayacak piyasa fırsatlarının yetersiz olmasından kaynaklanma ihtimali daha olasıdır. Dinamik sanayiler yatırımda bulunmuşlardı; ancak bunlar hayli azdı. Büyük ve durağan sanayiler ise yatırımcılar için pek çekici değildi; ancak bu durum, yatırımı desteklemek için gerekli olan hükümet müdahalesinin politikacıların kabul edebileceğinden çok daha seçici olduğu anlamına gelmektedir. Bernstein, Rexford Tugwell'i yönetim içerisindeki seçici yatırım stratejisinin esas savunucusu olarak görür. NRA ve 1936 yılına ait dağıtılmamış kâr vergileri, sektörel dengesizlikleri hedefleyen Tugwell esinli önlemlerdir (1987: 1890-2, 196-203). Ancak her iki uygulama da iki yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır.

Ortada açık bir biçimde bir miktar başarı vardı. Roosevelt'in görevde olduğu süre boyunca, işsizlik, kısmen iş yardımı programlarına bağlı olarak, 1937-1938 durgunluğu haricinde, her yıl düştü. Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla Roosevelt'in ilk döneminde yaklaşık yüzde 9 oranında yıllık bir büyüme gösterdi ve 1938'den sonra bu yaklaşık yüzde 11 civarında gerçekleşti. Halk 1937 durağanlığını, "Roosevelt durağanlığı" olarak adlandırmıştı; çünkü durağanlık, özel harcamaları yaygın bir biçimde azaltan yeni Sosyal Güvenlik Yasası'nın gerektirdiği yeni vergilerin etkisi ile birleşen hükümet harcamalarındaki bir azalmaya atfedilmişti. Bu durum, Keynesçi çözümleri zorluyordu ve Roosevelt durağanlığa açığa dayalı harcamalar ile cevap veriyordu. Ancak açığa dayalı harcamalar ulusal üretimin yaklaşık yüzde 3'ü olacak şekilde sadece 3 milyon dolara ulaşabildi (bu miktarı örnek olarak Başkan Obama'nın 2009'un ilk aylarında üretimin yüzde 10'una denk gelen açığa dayalı harcamaları ile karşılaştırın). Hazine ve Wall Street menşeli bütçe dengeleme sistemleri halen çok güçlüydüler ve hiçbir hükümet kurumu istenilen şekilde teşvik sağlayamazdı. Bu nedenle, daha fazla harcama yapmak yönündeki her bir girişim, Kongre'de yoğun bir mücadeleyi gerektiriyordu (Brinkley, 1996: bölümler 4, 5). Bu hayli göz korkutucuydu; böylece siyaset bir salınım gösterdi. 1940'da bile, Amerikalıların yüzde 15'i halen işsizdi. Sadece II. Dünya Savaşı büyük oranda açığa dayalı harcamalara (1943 yılında Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla'nın yüzde 30'una denk düşecek şekilde) yol açarak tam istihdamı ve Toparlanma'yı sağlayacaktı.

Düzenleme: bu mevzuda Yeni Düzenciler, geçici olarak I. Dünya Savaşı'nda yürürlüğe sokulan kurumlardan borç alabilirlerdi (Leuchtenberg, 1963; Rodgers, 1998: 415). Sıcak ve soğuk birbiri ardı sıra gerçekleşen savaşların katkıda bulunduğu federal harcama ve düzenlemedeki bu artış uzun erimliydi ve geçmişten kalıcı bir kopuşu temsil ediyordu. Bordo ve diğerleri (1998; krş. Campbell, 1995: 34) Gayrisafi Milli Hâsıla'nın bir payı olarak ürün ve hizmetlerin toplam hükümet alımının bir frekans dağılımı sunarlar. Bu durum,

1920'lerde yüzde 8 civarında düz seyreder; ancak 1933'ten itibaren tekrar keskin bir şekilde yükseleceği dönem olan Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı'na girmesine değin, hızla yüzde 14-15'lik yeni bir yükselişe geçti. Federal hükümet harcamaları daha da keskin bir yükseliş gösterdi. Gayrisafi Milli Hâsıla'nın yüzde 4'ünden daha az bir miktarından, 1936'da yüzde 9'a çıktı. Higgs'in de (1987) gözlemlediği üzere Bunalım, Amerikan devletinin ilk büyük, yukarıya doğru dönen "çark etkisini" meydana getirdi (ve II. Dünya Savaşı ikincisini ortaya çıkardı).

Devletin büyümesi yeni makroekonomik teoriler ile uyum halindeydi. Roosevelt yapısalcılar, reflasyonu savunanlar, enflasyon taraftarları, monetaristler, plancılar, eksik tüketimciler ve açığa dayalı harcamaları destekleyenlerden oluşan ekonomik danışmanları arasından seçim yapabilirdi. Fakat Roosevelt teorilerle ilgilenmiyordu ve siyasi ilkelerden çok siyasetin kendisi ile alakalıydı (Domhoff & Weber, 2011: 3-5). Maliyeye inanan bir muhafazakâr olan ve asla bir Keynesçi olmayan Roosevelt, yapısal bir çözümü; ancak hesaplı birini tercih etti (Barber, 1996). Açığa dayalı harcamalardan ziyade, yardım programlarının ekonomik toparlanmayı sağlamasını bekliyordu. Güvendiği danışmanları ayrışmışlardı: Bütçe Planlama Müdürü Douglas gibi muhafazakâr iş dünyası yanlıları Güneyli Demokratların ve Cumhuriyetçilerin çoğunun desteğini alıyorlardı; diğerleri önemli reformların peşinde koşmakla birlikte, reformların ne olması gerektiği konusunda uzlaşamıyorlardı. Frankfurter, Corcoran ve Cohen kapitalizmi toparlamanın yolunun rekabetçi piyasaları canlandırmak ve Wall Street ve şirketlere bir set çekecek bir düzenlemeyle birlikte "büyüklüğün lanetine" muhalefet etmek olduğuna inanıyorlardı. Bu liberal müdahalecilik, ilerici tröst karşıtı duygular -ancak serbest piyasayı tekrar inşa etmek adına- ile süslenmişti. Söz konusu hizip bir takım Yeni Düzen kurumuna kadro yerleştirmek ve Wall Street'in en iyilerine karşı savaş açmak için belirli bir kamu hizmeti etiği ile donanmış yüzlerce "yasal gerçekçi" istihdam etti. Berle, Tugwell, Eccles ve Hopkins ekonomik yoğunlaşmayı modern sanayiye dayalı bir ekonominin geri çevrilemez bir özelliği olarak kabul eden; ancak bunu planlama yoluyla denetlemek için bir nebze de olsa devlet kapitalizminin peşinde koşan, kamu kredilerinin genişletilmesini savunan ve örtük bir Keynesçi varsayım olarak gelirleri arttırmayı isteyen sosyal liberallerdi. Bu gibi isimlere, dışarıdan işçi ve çiftçi örgütlerinin, Kongre'nin içinden ise liberallerin desteği vardı (Schwarz, 1993).

Frankfurter grubu NRA ve Tarımsal Düzeltme Yönetimi gibi merkezi planlama kuruluşlarına yönelik bir ihtiyacı 1933 yılında kabul ettiler; planlamacılar ise finansal piyasaları daha serbest kılmak adına bankacılık reformu ve tahvillerin düzenlenmesinin gerekli olduğunu benimsediler. Ekonomi politikasında verilen önem 1933-1935'deki doğaçlama bir planlamada, 1937 durgunluğu ile mücadele etmek için tekel karşıtı siyasete ek olarak Keynesçi açığa

dayalı harcamalara ve nihayetinde, daha da fazla Keynesçi merkezi planlamaya neden olan bir savaş seferberliğine kaydı. Uzmanların gücü merkeze dayandığı için, bunlar eyalet yönetiminden ziyade, federal yönetimin programlarını tercih ediyorlardı. Bununla birlikte, Kongre veya Yüksek Mahkeme'nin muhalefeti ile karşılaştıkları takdirde federal programdan vazgeçmek durumundaydılar. Hiziplerle başa çıkmanın en basit yolu her birisinin kendi kurumuna sahip olmasına izin vermek ve Roosevelt'in de tüm siyasi kontrolü elinde tutmasını sağlamaktı.

Oldukça büyük kurumlardan biri, Hoover'ın yürürlüğe soktuğu; ancak iş çevrelerine, sigorta şirketlerine, tarım kooperatiflerine, bölge okullarına ve Yeni Düzen kuruluşlarına doğrudan kredi verme yetkisi olmayan Yeniden İnşa Finans Şirketi'ydi (RFC). Bu kurum ekonomideki en büyük yatırımcı haline geldi. Birçok bankanın, tasarruf bankalarının, yapı ve kredi kurumlarının ve demiryollarının kredi sağlayıcısı olmak, sermayenin akışının ve temettülerin ve şirket maaşlarının seviyesini denetlemek demekti. Bu olay, büyük ölçekte bir devlet planlamasıydı; ancak sosyalizm ile hiç bir ilgisi yoktu. Söz konusu kurumun patronu olan Jesse Jones, Teksaslı bir kereste taciri ve bankacılıktan milyarlar kazanmış birisiydi. Wall Street karşıtı olsa bile, iş dünyası yanlısıydı (Olson, 1988). RFC bankaları ve kredi sistemini kurtarıyordu ama sanayiye sunulan krediler pek de bir işe yaramıyordu. Jones, Tugwell ve Berle'nin desteklediği devlet kapitalizmini kabullenmek için fazlasıyla iş adamıydı. RFC'nin özel ticari borçlanmayı ikame etmesini değil, bunu yeniden canlandırmasını istiyordu. RFC ve diğer kamu hizmet kurumları bölgesel eşitsizliği azaltmayı ve daha bütünleşik bir ulusal ekonomi yaratmayı hedefleyecek şekilde, Güney ve Güney Batı'da önemli iktisadi kalkınma projelerini uygulamaya koydular. Bunlar söz konusu projelerde hayli etkendiler; ancak söz konusu başarıyı getiren II. Dünya Savaşı süresince ve sonrasındaki askeri harcamalar oldu (Schwarz, 1993; J. Smith, 2006). Bu durum, yüksek maaşlara ve yüksek tüketime dayalı bir ekonomi olmasının dışında, yeniden dağıtımcı politikalara değil de, kapitalizmin yararına işleyen bir düzenlemeydi. Söz konusu kuruluşlar çoğunlukla avukatlar ve şirket sahibi iş adamları tarafından yönetiliyorlardı.

Devletin özerkliğine ve sınıfa dayanan teorisyenler tarımdaki düzenlemenin farklı olmasının sebebini tartıştılar. Finegold & Skocpol (1984, 1995) sanayi düzenlemesine bağlı olarak AAA'nın başarısı ile NRA'nın başarısızlığını karşılaştırdılar. Her iki kanun da üretimi azaltmak ve fiyatları yükseltmek için yapılmıştı. AAA'nın çiftliklere uzanan, bağışlanmış arazisi olan yüksek okullarda eğitilmiş bir tarım uzmanları topluluğuna dayanan ve ABD Tarım Bakanlığı'na (USDA) danışmanlık hizmeti veren kuruluşlar ile birlikte hâlihazırda etkili bir devlet bürokrasisi- USDA- içerisine iyice nüfuz etmiş olduğunu söylemektedirler (çiftçilik ile ilgili mevzuların ayrıca çiftçilerin sorunlarına

sempati besleyen Kongre'nin bir komitesinin önüne geldiğini de ekleyebilirlerdi). Yazarlar, NRA'nın bu özelliklerden yoksun olduğunu belirtmektedirler. Herhangi bir bürokratik yapının olmadığı önceki dönemde, bu kurumun yönetimi, kendi firmalarının çıkarı peşinde koşan iş adamlarına devredilmişti. Bu kaçınılmazdı; çünkü federal hükümet iş mevzularında bürokratik kapasiteden pek az nasibini almıştı. Ancak NRA'ların boyutlarının gerçekten de büyük olması iç karartıcıydı. Fiyat düzenini belirleyen 550'den fazla otorite ve 2 milyon işletme buraya dâhildi. Dahası bunlar fiyat düzeylerini çok yüksek belirlediler. Nitekim bu durum tüketiciler, hükümet alıcıları ve emekçiler tarafından bir eleştiri fırtınasına tutuldu. Ekonomik büyüme olmadan, bu durum ekonomi için pek de hayra alamet değildi (Domhoff, 1996: 109-11). Projenin büyük bir hırsın ürünü olması, belki de NRA'nın başarısızlığı hususunda bürokrasinin kapasitesizliğinden daha mühimdi. Başka hiçbir ülke, ekonominin bütününde fiyat seviyelerini belirleyerek Bunalım'dan çıkmaya çalışmamıştı. Amerika Birleşik Devletleri bu görevi ifa edebilecek bürokratik kapasiteden yoksundu; ancak bu dönemde bütün devletler için de aynı durum geçerliydi.

Tarımsal programın başarıya kavuşmasının daha açık bir sebebi vardı. Eğer çiftçilere para önerir ve karşılığında onlardan daha az çalışmalarını isterseniz, sizinle işbirliğine gideceklerdir. Hayes (2001: 135), çiftçiler "daha yüksek kârlar ile özgürlüklerinin bir kısmını değiştiler" der. Çiftliklerde çalışan işçiler bu işten kârsız çıktılar; çünkü onların sendikaları yoktu, örgütsüzdüler. Büyük topraklara sahip olan çiftçiler küçük toprak sahiplerine oranla daha kârlıydılar ama AAA örgütsüz olan Afrika kökenli Amerikalı çiftçiler için özellikle zararlıydı (Hayes, 2001: 132, 158). Robert Harrison bunun, "piyasalara aslında muhafazakâr ilkeler adına radikal bir müdahale" olduğunu söyler (1997: 191). Yasamanın kökü şirket liberallerinin düşünce kuruluşlarındaydı ve hükümet uzmanları tartışmalara ancak sonradan dâhil olabildiler. Bürokrasi bir kere yönetmek üzere şekillenince, özerkliğini yitirdi; çünkü kadrolarını iş adamları ve büyük toprak sahibi çiftçiler doldurdu (Domhoff & Webber, 2011: bölüm 3; Domhoff, 1996: bölüm 3). AAA ilerledikçe, kanun, o tarihe kadar yapmış olduğu üzere, gittikçe daha fazla daha zengin çiftçileri desteklemeye başladı (Finegold & Skocpol bunu itiraf ederler). Yeni Düzen ilericiler için bir açıdan yolun sonuydu. İlerici Dönem'de asıl radikaller olan küçük toprak sahibi çiftçiler, Amerikan siyasetinin kenarlarına itildiler. Tarımsal müdahaleye devlet elitlerinden ziyade sınıf çıkarları yön veriyordu; oysa sınıf mücadelesi bu sektörde sönüp gitmekteydi.

Sınıf mücadelesi ve çatışmasının daha aleni olduğu sanayilerde ise durum farklıydı. NRA'nın altını sendikalarla sınıf çatışmasını yükselten ve kimseye beş kuruş para vermeyen işverenlerin arasındaki rekabet oymaktaydı. Her ne kadar bu yasama ilkesel olarak sendikaların gücünü sağlamlaştırmış olsa da, gerçekte birçok iş adamı sendikalarla işbirliğine gitmeyi reddediyor

ve bu durum sınıf çatışmasını körüklüyordu. Fiyat seviyeleri üzerine tüm taraflar arasındaki bitimsiz tartışmalar ile birleştiğinde, bu durum, kurumu atıl kılıyordu (Domhoff, 1996: bölüm 4). Burada, devlet kapasitesine dair bir açıklama basit bir sınıfsal ve sektörel açıklamadan daha güçsüz gibi görünmektedir: çiftçilere rüşvet veriliyordu, çiftliklerde çalışan işçiler örgütsüzdü ve sanayiciler ve işçiler hiziplere bölünmüştü. Aslında buraya kadar devlet kapasitesi sorunu Yeni Düzen'in birçok programının nedeni gibi görünmez. Açıkçası uzmanlar, programların detayları üzerinde çalıştılar ve iş finansın düzenlenmesi mevzusuna geldiği zaman, bu durum, içerisinde fazlasıyla etkilerinin olduğu hayli teknik bir sorun halini almıştı. Ancak genelde, ziyadesiyle muhafazakâr iktisadi görüşleře sahip olan ve daha radikal bir değişim talep eden kitlesel bir basınca maruz kalan politikacılar tarafından kuşatılmışlardı.

Yeni Düzen, birçok Amerikalının hayatına *Yardım* adı altında müdahil oldu. Kamu hizmeti programları, Bunalım karşıtı önlemleri yoksul ve işsizlere yeniden dağıtımlarla birleştirdi. 1933'de, Bayındırlık Hizmetleri Yönetimi'ne yapılan harcamalar Gayrisafi Milli Hâsıla'nın neredeyse yüzde 6'sı olmak suretiyle toplam hükümet gelirlerinden daha fazlaydı (J. Smith, 2006: 2). Amenta (1998: 5, 142-8) 1938 ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin birdenbire toplumsal harcamalar bahsinde önderlik etmeye başladığını göstermiştir. Nazi Almanya'sında Gayrisafi Milli Hasıla'nın yüzde 5.6'sı ve hükümet harcamalarının yüzde 18.7'si, İngiltere'de Gayrisafi Milli Hasıla'nın yüzde 5'i ve hükümet harcamalarının yüzde 17.5'i, İsveç'te Gayrisafi Milli Hasıla'nın yüzde 3.2'si ve hükümet harcamalarının yüzde 17.8'sı olması ile karşılaştırıldığında, Amerika'da Gayrisafi Milli Hasıla'nın yüzde 6.3'ü ve tüm hükümet harcamalarının yüzde 29'unu tüketiyordu. ABD'nin birçok harcaması yardımlar ile ilgiliydi. WPA'nın kendisi tek başına toplumsal harcamaların yüzde 55'ini kapsıyor ve gençlik istihdamı programlarının yanı sıra 2.1 milyon yetişkin kişiye iş veriyordu. Buna Kongre'den geçen Sosyal Güvenlik Yasası'nda bir öncelik verilmişti ve söz konusu durum bütün ulus için aşikârdı. Söz konusu süreç bugün bile otoyollar, okullar, barajlar, hastaneler ve sanatın kamusal olarak desteklenmesi biçiminde görülebilir. Bu Amerika'nın görünümünü değiştirmişti. Yardım, sosyal harcamaların yüzde 70'inden fazlasına tekabül ediyordu ve sigorta ilkesine dayanan refahı yüzde 16 azaltıyordu. Dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nin "öncülüğü" sadece geçici olabilirdi. Eğer işsizlik oranı düşerse, dolayısıyla söz konusu sosyal harcamalar da azalacaktı. Amenta'nın vermiş olduğu rakamlardan çok da fazla sonuç çıkarmamalıyız.

Yardım programları aynı zamanda, nasıl finanse edildiklerine bağlı olarak, yeniden dağıtımcı programlardı. Birçok ödeme, yönetimin ilk baştaki sözlerine karşın ulusal borçtan yapılıyordu. Ekonomi yarı bilinir, yarı bilinmez bir şekilde Keynesçi bir ekonomiye doğru yol alıyordu. Bütçeyi dengelemek ve gelirleri ayakta tutmak arasındaki karşıtlık ikincisine, açığa dayalı harcama

aracılığıyla talebi kışkırtacak bir programa doğru genişletmek suretiyle, öncelik vererek çözüldü. Bu gibi politikalar az çok yeniden dağıtımcıydı: genelde popülerlik kazandılar. 1936 seçimleri esnasında Cumhuriyetçiler haklı olarak Roosevelt'i bütçeyi dengeleyeceğine dair önceki sözlerini tutmamakla suçladılar. Ancak seçmenler açısından bu mesele, Roosevelt'in kendi kötü durumları için bir şeyler yapıyor olmasından daha önemli değildi.

Ortada bir "Y" vardı –*Yeniden Seçim.* Politikacılar açısından -özellikle Roosevelt gibi açıkgözlüler için- seçime dair endişeler hiç de ikinci planda değildir. Bir seçim dalgasının zirvesinde olmasına rağmen Roosevelt hâlâ endişeliydi. İlk başta kendisinin asla arayı açmak istemediği iş çevreleri geliyordu. Birçok iş adamı Yeni Düzen'in ilk aşamasında Bunalım'dan kurtulmak için yapılan yasaları desteklemişti; ancak ikinci aşamanın daha reform yönelimli yasalarına karşı durdular ve Cumhuriyetçi muhalefete arka çıktılar. Webber tarafından incelenen şirket yöneticilerinin yaklaşık yüzde 80'i, 1936'da Cumhuriyetçilere maddi destek sağlamışlardı. Burada kayda değer istisnalar Demokratlara daha fazla destek sağlayan Yahudi ve Güneyli iş adamlarıydı. Katolik iş adamları ise sadakatleri konusunda bölünmüşlerdi. Ancak büyük iş çevrelerinin çoğu kuzeyden geldiğinden ve Protestan olduğundan, bunlar oldukça katı Cumhuriyetçilerdi (Webber, 2000: Manza, 2000). Roosevelt'in taktiği iş adamlarının karşı çıkacağını bildiği şekilde tasarıları öne sürmek; ancak sonrasında bunları yeniden tanzim ederken taviz vermekti. Buna Ayrıca Yüksek Mahkeme'ye de muhalefet edildi ve bu durum, özellikle eyalet faaliyetinin karşısında federal faaliyetin önemini azaltarak ilk baştaki tasarıların daha da fazla tırpanlanmasına yol açtı. Yüksek Mahkeme'nin yargıçları zamanının en güçlü devlet elitlerini oluşturuyorlardı ve muhafazakâr olan bu insanlar programların bir kısmını engellediler. Ancak hoşlarına gitmemesine rağmen Yeni Düzen yoluna devam ediyordu. Nihayetinde ellerindeki güç sınırlıydı.

Liberal bir demokraside, siyasi partiler çok önemlidirler. Amerika Birleşik Devletleri'nde iki partili sistem olarak görülen şey aslında üç partiden oluşuyordu: Cumhuriyetçiler, Demokratlar ve Güneyli Demokratlar. Güneyli Demokratların Kongre üzerinde önemli bir gücü vardı; çünkü (3. Bölüm'de detaylı bir şekilde incelendiği üzere) kırsal bölgeler seçim düzeninde aşırı temsil ediliyorlar, Güney'deki seçimler aslında pek de rekabet içinde geçmiyor ve Kongre'deki kıdem ve komite sistemi tekrar seçilenlere bir ayrıcalık tanıyordu. Güneyli Demokratlar, 1934 ve 1938 dışında, Kongre'deki yasama sürecine hâkimdiler ve Afrika kökenli Amerikalıların işine yaradıkları veya ücretleri yükseltiyor göründükleri takdirde federal olarak yürütülen düzenleme ve refah programlarına karşı mücadele edebilirlerdi. Güneyli Demokrat Parti'yi yöneten plantasyon sahibi-tüccar elitler, siyahlara ve birçok yoksul beyaza oy haklarını kullandırtmamışlar, yerelliklerde baskı araçlarını ellerinde tutmuşlar ve geniş ölçekli bir beyaz ırkçılığının arka çıktığı ırksal olarak ayrışmış, düşük

ücretlere dayalı bir ekonomiye sadık kalmışlardı. Kurumsal iktidarları eninde sonunda Güney'in ırkçı kapitalizmindeki güvenli konumlarına dayanıyordu.

Partilerin ikisi de kendi içlerinde bütünleşmiş değillerdi. İlerici dönemde partiler bölgelere ve sektörlere dayanıyordu ve her ne kadar sınıflara dayalı oy verme tarzı gelişse de bu durum, söz konusu çıkar rekabetini ortadan kaldırmamıştı. Cumhuriyetçiler, diğer Cumhuriyetçilerdense Roosevelt'e yakın duran bir Orta Batı ilerici hizbin yanı sıra, Kuzey Doğu iş çevreleri ve Batı'daki tarım arasında bölünmüştü. 1936'daki başkan adayları olarak Kansas'tan ılımlı bir isim olan Alf Landon'un seçilmesi bu farklılaşmaları hasıraltı etme çabasıydı. Demokratların da kendi içlerinde bir bütünlüğe sahip değildiler. Kentli Demokratların zorladığı Yeni Düzen Kongre'de Güney, Batı, Orta Batı ve hatta New England'daki kırsal demokratlardan bile bir muhalefetle karşılaşmıştı. Bir avuç muhafazakâr Demokrat, genelde Yeni Düzen programına karşı oy kullanırken Cumhuriyetçiler ile birlikte hareket ediyorlardı. Muhafazakârlar kamu işlerine karşı oy kullanabiliyorlardı; ancak oyları tarıma yönelik sübvansiyonların lehineydi. Bütçe açıklarını ifşa ediyorlardı ama vergi kanunları lehine oy vermeyi reddetmişlerdi (Weed, 1994; Patterson, 1967; Kennedy, 1999: 338-9).

Her şeyin ötesinde, her iki grup da satın alınabilirdi. Roosevelt seçim danışmanlarının oylarına göz diktiği her bir gruba bir anlaşma önerdi. Büyük harcama programları eyaletlere ve yerel hükümetlere federal dolarlar sağlayacaktı. Bunların dağıtımı bir eyaletteki yoksulluk veya işsizlik seviyesinden daha çok, buranın seçimlerdeki önemine göre belirlenecekti. Federal harcamanın oransız bir payı 1932'de Roosevelt'in tarafına kaymış olan eyaletlere - ancak en fakir eyaletlere değil- gitmişti (Couch & Shughart, 1998). Yeni Düzen baştanbaşa çoğulculuğun bir nevi yozlaşmış bir biçimi olarak, seçimlerdeki yararlarına göre yoksullara fayda sağlıyordu.

Roosevelt'in teşvik ettiği modern düzenleyici devlet, kendisinin faydalandığı özel himayeci mekanizmalar ile çelişiyordu. Programları yönetebildikleri takdirde mekanizmalar destek sağlıyordu ama Roosevelt, genelde bunlara ödün verebiliyordu (Mayhew, 1986: 292-4; Shefter, 1994). Güneyli kanun koyucular, kendi himayeci ilişkilerine destek sağladığı için eyaletler ve yerel hükümetler tarafından yürütülen programlardan memnundular. Bu insanlar yerel yardımları ve altyapı iyileştirmelerini hoş karşılıyorlardı. Hayes (2001: 185) Yeni Düzen'in Güney Carolina'yı yıkımdan kurtardığını belirtir. Aslında Yeni Düzen'in çoğu Güneyli Senatörlerin ve Kongre Üyelerinin desteği olmaksızın Kongre'den geçemezdi: liberaller ve ırkçılar bir araya gelmişti! Ancak bunlar, Güney'de yeniden dağıtımcı reformların ve federal denetimin uygulanmasına karşıydılar. Her ne kadar bütün bunlar için Güney'de bir halk desteği varsa da, bölgedeki siyasetçiler söz konusu desteği görmezden geliyorlardı; daha ziyade, toprak ağaları, plantasyon sahipleri ve imalatçılardan olu-

şan elite karşı duyarlıydılar. Sonrasında Yeni Düzen'e yönelik baştaki hevesleri azaldı ve 1938'de muhalefet saflarına geçtiler (Hayes, 2001. Bölüm 9; Korstad, 2003). Kamuoyu yoklamaları birçok Güneylinin Yeni Düzen'i desteklediğini gösteriyordu ama halkın çoğu oy kullanamıyordu. Seçim vergileri ve diğer kısıtlayıcı müdahaleler sayesinde bu haktan mahrum kalmışlardı (Sullivan, 1996: 61-2). Bu durum, çoğulculuk değil, bölgesel bir yönetici sınıf hakimiyetiydi. Böylesi tuhaf siyasi kurumların varlığı, siyasi kurumsalcıların iddialarına bir dereceye kadar destek olsa da, nihayetinde büyük oranda düşük ücretlere dayalı bir ırkçı ekonomideki sınıf çıkarlarına dayanıyorlardı.

Anlaşmalar tam anlamıyla bürokratik bir devletin ve evrensel bir refah sisteminin doğuşunu önleyecek şekilde yaygındı (Amenta, 1998). Neredeyse her tasarı bir mücadeleye ve oy satın alma faaliyetine tanıklık ediyordu. Buradaki eğilim, ilk başta çok kapsamlı bir biçimde ortaya çıkan yasamanın sonradan yumuşatılması yönündeydi. Ancak federal ile eyalet hükümetleri ve Başkan ile Kongre arasındaki sonu gelmez mücadeleler, daha da merkezi bir devlete yol açıyordu. Federal düzeyden eyalet ve yerel düzeylere hükümetler arası yardımlardaki artış, hükümetin farklı katmanlarının bağımsız davranmasının altını oyuyor ve geçmişte olduğundan daha güçlü bir şekilde birbirleriyle iş birliğine gitmelerini gerektiriyordu. Bu durum, mali bir merkezileşme ve idari bir merkezden kaçıştı. Yeni Düzen toplam harcamalarda merkezin payını yüzde 9 oranında arttırmıştı; ancak hükümetin tüm katmanları büyümüştü (Wallis & Oates, 1998: 170). Ortaya çıkmakta olan Britanya, Fransa veya Japonya'daki kadar merkezi ya da bürokratik bir devlet değildi; ancak bu durum, Finegold & Skocpol'un (1995: 30) tanımladığı "kayırılan grupların ve sektörlerin yararına kendiliğinden ve bölük pörçük bir biçimde müdahalede bulunan ... Simsar Devlet"ten daha fazlasıydı.

Yeniden Seçim ustalıklı bir şekilde yönetildi: 1936'da, Roosevelt'in oyları yüzde 61'e yükseldi, Demokratlar Senato'da yedi sandalye kazandılar (bir avuç üçüncü parti ittifakıyla birlikte) ve ayrıca Kongre'de 15 sandalye daha edindiler. Ortada pek de bir parti disiplini yoktu; ancak dört yıl boyunca Roosevelt, Kongre'de çoğunluğa sahip olmuş ve Güneyli Demokratların oylarına ihtiyaç duymadan yasama yapabilir hale gelmişti. Sadece 1938 yılı ara seçimlerinde, ikinci durağanlığın ertesinde, demokratlar bu şansı kaybettiler: yasama organında yetmiş bir sandalye ve Senato'da yedi sandalye yitirmişlerdi. 1940 ile birlikte Roosevelt'in kendisinin ve partisinin oyları bir istikrar kazanmıştı. Demokratlar 20 yıl boyunca Beyaz Saray'da kalacaklardı.

Reform: Sınıf Mücadelesi ve Siyasi Fırsatlar

Yeni Düzen'in Reform programları aşağıdan bir popüler basınçtan mı, yoksa devlet elitleri ve/veya sermaye hizipleri arasındaki değişen bir siyasi fırsat

yapısından doğan üstten bir basınçtan mı kaynaklanıyordu? Aşağıdan gelen basınçtan başlayalım. Yüksek işsizlik genelde işçi sendikaları için kötü bir durum teşkil eder; çünkü işsizler sendikalarla temaslarını kaybederler ve işçiler pazarlık güçlerinin az olduğunu fark edip, işverenlerini kışkırtmak istemezler. Bu sefer, iki faktör daha etkin bir cevaba yol açtı. İlk başta, Bunalım süresince istihdam, üretim ve talebin hepsi birden öylesine azaldı ki, ülkenin çoğunluğu bu durumdan etkilendi ve işsizlere bir sempati geliştirebildi. Bu sempati, dezavantajlı gruplara fayda sağlayacak programların onaylanması için gereklidir. İkincisi, devlet ve kent ölçeğinde Roosevelt yönetimine ve birçok Demokrat yönetime doğru dönüşüm devlet baskısının azalması anlamına geliyordu. İşverenler bölüm 3'de güvendiklerini gördüğümüz ekstra bir silahtan yoksundular.

Milyonlarca Amerikalı iş peşinde koşuyor; umut, çaresizlik ve öfke arasında gidip geliyordu. Gecekondular, ekmek kuyrukları ve aşhaneler mantar gibi çoğaldı. Sosyalistlerin ve komünistlerin yardımıyla insanlar konseyler kurdular; gösteri yaptılar, yürüyüşler gerçekleştirdiler ve belediyelere dilekçeler sundular. Bunlar sadece dükkân sahiplerinin değil, yaşamları halkın tüketimine bağlı olan diğerlerinin de sempatisini topladılar. Kiracılar ve komşuları evden çıkarma kararlarına karşın direndiler. Polis kalabalıkları coplarla ve ateşli silahlarla dağıtsa dahi, kitlesel gösteriler devam etti (Cohen, 1990: 262-6; Valocchi, 1990). 1935 yılı boyunca halkçı solculukta bir kabarma yaşandı; bu durum, orta sınıfın birçok kesimine de dokunan İlerici Dönem'in yalıtılmış işçi hareketinden bir kopuştu.

Çiftçi Tatil Derneği kırsal bölgelerde sorun yaratıyordu. Çoğunlukla işsiz eski askerlerden oluşan bir "İkramiye Ordusu", 1932'de Washington'a yürüdü ve I. Dünya Savaşı'nda verdikleri mücadeleden ötürü kendilerine söz verilen ikramiyeleri bir türlü alamamalarını protesto ettiler. Hoover, bu insanları dağıtmak için askeri birlikler kullandı. 1933'de Roosevelt'e ziyaretler düzenlemeye başladıklarında, Başkan, eşi Eleanor'u bu insanlarla görüşmeye yolladı ve hatta taleplerinin bir kısmını kabul etti. 1935'ten itibaren emekli bir hekim tarafından örgütlenen Townsend hareketi 65 yaş üstü insanlar için ayda 200 dolarlık bir emekli aylığı isteyen milyonlarca takipçisini harekete geçirdi. Peder Charles Coughlin sonrasında Amerika'nın faşizm tandanslı en büyük hareketi olacak biçimde sağa meyleden ve zengin ve güçlülere karşı yönelen bir halkçı hareketin fitilini yaktı. Bunlar açık bir biçimde bir sınıf hareketi olmasalar bile, zengin ve ayrıcalıklı insanlara karşı öfkeyi kışkırtıyorlardı.

Grevler 1931 itibariyle artmıştı ve 1933-1934 ve 1937'de ani bir çıkış yakaladı (Jenkins & Brents, 1989: 896). Gittikçe daha fazla sayıda işçi sanayi sendikalarına üye oluyor; bu sendikaların yasal olarak tanınması için yasa talebinde bulunuyor ve ücretler ve çalışma koşullarına dair ulusal düzeyde pazarlık peşinde koşuyorlardı. Beyaz işçiler arasındaki etnik farklılıklar azalıyordu.

1933 ve 1935 arasında, bundan önce vuku bulmuş olan ya da bundan sonra olacak olandan daha fazla sayıda grevin ana teması sendika temsili ve üretim bölümünde daha fazla kontroldü (Wallace, vd., 1988: 13). Güney bölgeleri dahi huzursuzluğun dışında kalamamıştı: 1934 senesinde gerçekleşen bir grev, Alabama, Georgia ve Carolinas boyunca bulunan dokuma fabrikalarına sirayet etti; 200 bin işçi greve çıkmıştı (Irons, 2000). Ayrıca, Amerikan Emek Federasyonu'na (AFL) üye sendikaların bir kısmı kendi geleneksel zanaatkâr kökenlerinin dışına çıkarcasına üye kaydediyor ve greve gidiyorlardı; ancak işverenlerin birçoğu boyun eğmeye meyilli değildi ve karşı saldırıları durumu daha da sertleştirdi. AFL liderliği de halen işverenleri müzakere masasına oturmaya zorlamak için zanaatkâr denetleme mekanizmalarına güvenerek sanayi sendikacılığı ve siyasal sendikacılık konusunda şüpheci bir tavır gösteriyordu; ancak bu tutum isyanı kışkırttı. Maden işçilerinin başı olan John L. Lewis'in öncülüğünde birçok sanayi sendikası 1936'da federasyondan ayrıldı ve kendi Sanayi Sendikaları Kongresi'ni (CIO) kurdular. Kopuşlar tabandan gelen bir ajitasyonla şiddetlendi (Goldfield, 1989; Kerbo &Shaffer, 1986; Piven & Cloward, 1977: 48-60; Stepan-Norris & Zeitlin, 2003). On yıl zarfında sendikalaşma oranları yüzde 10'dan, yüzde 25'e çıkmıştı. İşçilerin protestoları hayatta kalanların hatırlayabileceklerinden çok daha yaygın ve etkiliydi. 1890'ların Bunalımı da önemli grevlere şahitlik etmişti ve ayrıca 1919'da da grevler meydana gelmişti; ancak iki durumda da greve giden işçiler toplumun geri kalanından yalıtıktı. Şimdi ise protestocular ve grevcilere karşı ulusal bir sempati vardı. Siyasetçiler halka karşı baskı uygulamaya pek de niyetli değillerdi.

Siyasi fırsat yapısı genişliyordu. İşçiler gıcırdayarak açılan bir kapıdan içeri ite kaka doluşuyorlardı. 1932'de kabul edilen Norris-LaGuardia Yasası iş ihtilaflarından ve sarı sendikaların yaptığı sözleşmelerden doğan durumlarda tüm işçiler için mahkemelerin men kararlarını ve emirlerini yasakladı. Baskı mekanizmaları zayıfladıkça, daha fazla sayıda işçi örgütlenme cüretini gösteriyordu. Dahası mahalli kredi dernekleri ve refah kapitalizmi gibi özel refah sağlama biçimlerinin neredeyse tamamen ortadan kalkması işçilerin gözünü açmıştı. Kamusal refah programlarına yönelik talepler çığ gibi büyüyordu (Cohen, 1990: 218-49).

İşçiler yeni iktidara gelen Roosevelt yönetiminin, taleplerine sempati göstereceği konusunda umutluydular ve Haziran 1933'de kurulan NIRA ile hemen ödüllendirildiler. Nitekim bu yasanın 7a numaralı paragrafında işçilere "kendi seçtikleri temsilciler aracılığıyla kolektif örgütlenme ve pazarlık yapma; işverenlerin müdahalesine, sınırlamasına ve zorlamasına karşı çıkma" hakkı vermişti. Grevleri düzenlemek için bir Ulusal Çalışma Kurulu (NLB) kurulmuş; ancak buna çok sınırlı bir düzeyde icra mekanizması tanınmıştı. İşçiler NIRA'nın kendilerini özgür kıldığını düşünüyorlardı; sendikalaşma oranı aylar içerisinde aniden artmıştı (Piven & Cloward, 1977: 110; Irons, 2000:

77; O'Biren, 1998: Wallace vd., 1988: 5-7). İşçiler tek başına zanaatkâr sendikalarından daha yaygın olan örgütlenmeleri aracılığıyla ayağa kalkmaya ve mücadele etmeye teşvik ediliyorlardı ve 1935'den itibaren CIO, görece demokratik örgütlenmeler inşa ederek, ekip olarak çalışan işçilerden yukarıya doğru örgütlenen sanayi sendikaları kuruyordu. 1934 ara seçimleri solu bir kez daha kuvvetlendirdi. NIRA çökmesine karşın, bunu yeni bir çığır açan Wagner Yasası 1935'de takip etti. Örgütlenme ve sempatik bir hükümetin yaptığı yasa arasındaki bu etkileşim, bir liberal-emekçi ittifakının ilk açık işaretiydi. Ortada bir işçi partisi yoktu; ancak Demokrat Parti'nin büyük bir kısmı artık emeğin tarafındaydı.

İş çevrelerinin yaptığı yasaların birçoğuna karşı çıktığının farkında olsa da, Roosevelt sola doğru yaptığı çark ile yola devam edebileceğini biliyordu. Kendisi ayrıca Bunalım'ın bir üçüncü taraf, açık bir işçi partisi yaratabileceğinden korkuyordu. Eğer Demokratlar, Bunalım ile mücadele edemeselerdi, söz konusu zamanlar bir üçüncü parti için ideal bir dönem olabilirdi. Eğer söz konusu parti oyların önemli bir kısmını elde ederse, bu oylar muhtemelen Demokratlardan gelecek ve böyle bir varsayımdan yola çıkarsak da Cumhuriyetçilere bir seçim hediye edecekti. Zaten Minnesota, Wisconsin ve New York'ta tarlalarda çalışan emekçilerin partisi ya da işçi partisi hâlihazırda mevcuttu ve Roosevelt bunlar ile görüş alışverişinde bulunmak ve kontrolleri altında bulunan şehirlere federal yardım programları sağlamak hususlarına dikkat ediyordu. 1935'de, Louisiana'dan popülist bir Demokrat Senatör olan Huey Long bir sonraki yıl bir "Zenginliğimizi Paylaş" adayı olarak seçimlere katılmak tehdidi savuruyordu. Demokratların görevlendirdiği özel bir kamuoyu anketi Long'un 3 ila 4 milyon oy alabileceğini ve Cumhuriyetçilere bazı eyaletleri verebileceğini söylemişti. Robert LaFollette'nin başını çektiği bir İlerici Cumhuriyetçi aday listesi de buraya dahil olabilirdi ve bu kişinin kimlerin oylarını çekeceği ise belirsizdi. Altı ya da yedi Amerikalıdan yaklaşık biri, kurulduğu takdirde yeni bir ilerici partiye üye olacaklarını söylüyorlardı. Kendisinin özel kamuoyu yoklaması Roosevelt'in halen kolayca seçimleri kazanacağı tahmininde bulunuyordu; ancak çok az sayıda politikacı seçimlerde işi şansa bırakır. Siyasetçiler olabildiğince çoğunu kazanmak isterler ve bu arada sadece bazı durumlarda işler ters gider.

Roosevelt her halükarda iş çevrelerinin kendisine karşı çıkacağına inandığı için bir seçim silahı olarak düşmanlıklarına misillemede bulunmaya karar verdi. Kendisi büyük iş adamlarını "iktisadi kralcılar" olarak adlandırarak iş çevreleri karşıtı retoriği derinleştirdi ve "gelir dağılımını eşitlemek" ve "yılda bir milyon dolardan fazla geliri olduğu bildirilen 46 adamı kurtlara atmak" tehdidini savurdu. Radikal bir Yeni Düzen taraftarı olan Harry Hopkins çok sevinmişti: "Çocuklar, bizim zamanımız geldi. İstediğimiz her şeyi elde etmeliyiz -bir çalışma programı, sosyal güvence, ücretler ve saatler, kısacası her

şey- ya şimdi, ya hiç bir zaman" (Kennedy, 1999: 266-87; Leuctenburg, 1963: 117). Büyük bir seçim zaferi elde ettiler ve programlarına kavuştular. 1935 tarihli Gelir Yasası daha ilerici veraset vergisi ve daha büyük şirketler için vergiler ile birlikte zenginler için gelir ve temettü vergilerini getiriyordu. Bu adım, Amerika'da kırk yıllık bir artan oranlı vergiler döneminin başlangıcıydı. Huey Long sadece, Roosevelt'in kendi programını çaldığından şikayet edebiliyordu (Amenta vd., 1994: Kennedy, 1999: 238-42, 275-6). Ancak iş adamlarının, muhafazakâr Demokratlar ve Cumhuriyetçilerin kuşattığı yasa tasarısı Kongre'de öylesine sulandırıldı ki, bir avuç milyonerden önemli bir meblağ elde etmenin dışında, gelir dağılımı üzerindeki etkisi hayli az oldu.

Roosevelt'in aklında daha büyük bir siyasi strateji vardı. Kendisi Güneyin desteğine dair her daim karışık duygular besliyordu. Güneyin "Ulusun bir numaralı iktisadi sorunu olduğunu" açıkladı. Burası arzu ettiği yüksek ücretlere, yüksek tüketime dayanan Amerikan ekonomisine bir engel teşkil eden, düşük ücretlere ve düşük bir tüketim düzeyine dayanan bir ekonomiye sahip bir bölgeydi. Dönemin birçok iktisatçısının yanı sıra, söz konusu durumun Bunalım'ın kendisinin önemli bir nedeni olduğunu düşünüyordu (Sullivan, 1996: 65). Siyahları ve yoksul beyazları seçim sisteminin dışına iten ve ücretleri düşük ve ekonomiyi geri kalmış tutmak için ırkçılığı kullanan bir yönetici sınıf tarafından denetlenen bir bölgeden, reform çıkıp çıkmayacağı konusunda şüpheliydi. Taktiksel olarak, kendisine olası bir muhalefeti bir takım tavizlerle kendi programına kazanmaya çalışıyordu. Dahası Roosevelt kuzeydeki kentli siyasi düzeneğin desteğini sağlamak için himaye mekanizmalarını ve programları kullanarak, tarımsal desteği kazanmayı İlerici Cumhuriyetçilere bırakarak ve iş çevresi karşıtı bir retorik ile işçilerin cazibesini kazanmaya çalışarak, 1920'lere ait partiyi daha kuzeydeki kentlerde yaşayan insanlardan oluşan bir tabanda tekrar örgütleme stratejisini sürdürdü (Kennedy, 1999: bölüm 9). Schlesinger (1960: 592) 1936 seçim kampanyası esnasında şunların gerçekleştiğini belirtmektedir:

> Demokrat Parti, Yeni Düzen koalisyonuna gittikçe daha da gark olmuş gözükmekteydi. Roosevelt'in yanı sıra en aktif kampanya liderleri -Ickes, Wallace, Hugh Johnson- profesyonel Demokrat örgütle değil, Yeni Düzen ile özdeşleşmiş adamlardı. Davaya olan sadakat, idari destek için kriter olarak partiye olan sadakatin yerini almıştı ... Seçim kampanyasının temelini Yeni Düzen koalisyonu içerisinde bulunan tüm öğelerin -liberaller, işçiler, çiftçiler, kadınlar, azınlıklar- Demokrat Parti'nin de ötesine geçen bir hareketlenmeye girişeceği aşikardı.

Bu bir lib-lab stratejisiydi. İşe yarasaydı, kendi partisini ismi var cismi yok cinsinden sosyal demokrat olarak tasdik edecekti.

1930'larda çok daha fazla sayıda Amerikalı, özellikle işçiler -bilhassa bir başka ülkede doğmuş olanlar- oy kullanmaya başlamıştı. Bunlar oylarını git-

gide Yeni Düzen ve Roosevelt taraftarlarının elde ettiği Demokratlar lehine kullandılar; muhtemelen oy verme konusunda etnisite ve din pek bir anlam ifade etmiyordu. İşçilerin gitgide daha fazlası Amerika Birleşik Devletleri'nde doğduğu ve ulusal bağları güçlendiren kitle iletişim araçları, özellikle radyo yayıldığı müddetçe, etnik bağlar zayıflıyordu. Ulus pekişiyordu. İlk defa oy kullananlar -yoksul ve en genç yaşta olanların oluşturduğu kuşak- muhtemelen Demokratlar lehine oy kullanıyordu; ancak sınıf fikri de kuvvetleniyordu. 1936 ile birlikte, muhtemelen Demokratlar için oy kullanacak olan işçilerin sayısı Demokratlar lehine oy kullanacak olan üst orta sınıfların iki katından fazlaydı. Tarihsel olarak ezici biçimde Cumhuriyetçiler lehine (Lincoln'un partisi) oy kullanan Afrika kökenli Amerikalıların oyları bile iki parti arasında bölünmeye başlamıştı (B. Anderson, 1979; Cohen, 1990: 253-61; Kleppner, 1982: 55-111; Manza, 2000). Bunların hepsi de aslında kente dair eğilimlerdi; kırsal alan daha ağır aksak bir değişime tanıklık ediyordu. Yeni Düzen programlarının bir kısmı orta sınıfı hedef alıyordu: FDIC, 5 bin dolara kadar olan bütün banka mevduatlarını ve ev edinme faaliyetlerini güvenceye almıştı ve Federal Konut İdaresi (FHA) ipoteklerin tekrar finanse edilebilmesi için uygun koşulları sağlamıştı. Bu, sınıfsal olmaktan çok popülist bir stratejiydi ama en ciddi başarıyı işçiler arasında yakalamıştı.

Sosyolog Arthur Kornhauser yüzlerce Chicagolu ile 1937'de görüşmeler gerçekleştirdi. Görüşme yaptığı insanların neredeyse tamamı zengin iş adamlarının haddinden fazla güçlü olduğuna inanıyordu ve dörtte üçü çalışan insanlara adil davranılmadığı fikrindeydi. Görüşülen işçilerin yaklaşık dörtte üçü Roosevelt için oy kullanmıştı, Yeni Düzeni destekliyorlar ve hükümetin refahı yeniden dağıtmasını istiyorlardı. Ofis çalışanlarının yarısı ile üçte ikisi de bu konuda hemfikirdi. İşçiler Bunalım'ın sebebi olarak işverenlerini ve kapitalist sistemi suçluyorlar; ancak devlet mülkiyeti fikrine sıcak bakmıyorlardı. İşçiler zenginlik ve ayrıcalığın bir nevi yeniden tahsis edildiği daha adil bir sistemi destekliyorlar, kendi örgütlenme hakları konusunda ısrar ediyorlar ve kendilerini her anlamda toplumsal vatandaşlığa hak kazanmış, ulusa eşit derecede katkı yapan insanlar olarak görüyorlardı: bu ahlaki ve maddi bir yetkiye ait yeni bir duyguydu (Kornhauser, 1940: 237; Zieger, 1995: 43-4; Cohen, 1990: 276, 282-5, 362-5; Gerstle, 1989; Lipset, 1983: 274-9).

Seçim baskısı hükümetin düzenleyici kurumlarının genişlemesini talep ediyordu. Dolayısıyla, ana nedensellik çoğunlukla seçim sistemi aracılığıyla ifade edilen popüler bir basınçtan tüm tarafların uzman istihdam etmesine doğru kurulabilirdi: iş çevrelerinin kendi çıkarlarını, kaçamayacaklarını fark ettikleri yasamanın satır aralarında kovalamaları gerekiyordu. Akabinde uzmanlar, işverenleri ve Kongre'nin tümü programın kesin içeriğine dair bir mücadeleye tutuştular. Demokratik süreç sadece sınıfsal olmaktan çok daha fazlasını içeriyordu; ancak bunun keskin ucu gösteriler, grevler ve sendika-

laşmaydı. Sınıf mücadelesi ve siyasi fırsatlar arasında öylesine yakın bir etkileşim vardı ki, birini diğerinin önüne koymak kolay değildir. Ancak 1930'larda Amerika, Dewey Anderson'un uydurduğu ve Lipset'in meşhurlaştırdığı bir ifade olan "demokratik sınıf mücadelesi"ne kısmen de olsa yaklaşarak, birdenbire Avrupa'yı ziyadesiyle andırır olmuştu. Ben iki önemli yeniden dağıtımcı yasa tasarısı üzerinde odaklanacağım.

Wagner Yasası ve Sendikalar

Çizdiğim resimde AFL marjinal bir oyuncu olarak kalmıştı. Bu örgüt, Frances Perkins'in çalışma bakanı olarak atanmasına başarısız bir şekilde karşı çıktı (Perkins herhangi bir ABD kabinesinde ilk kadın üyeydi). AFL'nin NIRA'ya karşı alternatif olarak zorladığı 30 saatlik çalışma süresini öngören bir yasa tasarısı başarısız oldu. Örgüt, hem Wagner Yasası, hem de Sosyal Güvenlik Yasası'nda küçük bir role sahipti ve sonrasında 1938 tarihli FLSA Yasası'nda yer alan asgari ücret hükümlerine muhalefet etti (Manza, 2000: Lichtenstein, 2002: 63-71). Her ikisi de CIO üyesi olan Birleşik Giysi İşçileri'nden Sidney Hillman ve Birleşik Maden İşçileri'nden John L. Lewis NIRA'da bir rol oynamış ve Hillman kıdemli bir idari konumdaki tek işçi lideri pozisyonuna gelmişti. Her ikisi de Wagner Yasası için can atan önemli kişilerdi. Roosevelt'in kendisi bile işçilere dair yasamalarla pek ilgilenmiyordu ve Wagner Yasası'na sadece son dakikada desteklemişti. İşçilere dair yasalara karşı bir düşmanlık besleyen iş çevreleri, başkanın arka çıktığı tavizleri engellemişti: Roosevelt şimdi kendi tarafını seçmeliydi. İş çevrelerinden kaynaklı düşmanlığın kendisine ihanet ettiğini hisseden ve diğer tarafta daha fazla oy yattığını duyumsayan Başkan sola çark etti ve Yasa'yı destekledi.

İşçilerin etkisi -sokaklarda ve grev hattında ve kentli ve sanayi bölgelerinin ve eyaletlerinin Kongre üyeleri ve Senatörleri aracılığıyla olmak üzere- çoğunlukla dolaylıydı. NIRA'nın 7a numaralı paragrafı hâlihazırda sendikaları danışmanlık mekanizmasına dâhil etmek yönünde bir çabaya işaret ediyordu; ancak çok az sayıda işveren sendikaları bunu tanımıştı ve sonrasında Yüksek Mahkeme tüm girişimlerin önünü kesti. Toplumdaki çatışmayı arttıracak bir ikinci girişim olacağı belliydi. Bu bağlamda, yapısalcı iktisatçıların oluşturduğu Wisconsin Okulu'ndan, (bu okulu bir önceki bölümde tartışmıştık) uzmanlar kendilerini gösterdiler. Bu insanlar sendika liderlerinin üyelerini disiplin altına almak suretiyle önemli bir düzenleyici rol oynayabileceklerine inanıyorlardı. Sorumlu sendikalar işverenlerin saldırganlığına cevap vererek sanayide kaos ortamına katkıda bulunan kuralsız bir militanlık salgını ile baş etmede yardımcı olabilirlerdi. Sorumlu, makul şirket ve sendika liderleri ekonominin düzenlenmesine birlikte yardım edebilirlerdi. Birçoğu Yeni Düzen'e

dâhil olduğu üzere, John Commons ve takipçileri kapitalizmi kurtarmak -örgütlü emeğe daha fazla güç sağlayarak- istiyorlardı.

Amenta (1998) dört eyaletteki -Virgina, Illionis, Wisconsin ve California- Yeni Düzen uygulamaları üzerine araştırma yapmıştı. Yazar araştırmasında Yeni Düzen programlarına olan desteğin demokrasinin derecesine (siyahların ve birçok yoksul beyazın oy kullanamadığı yerde düşük ve himayeci mekanizmaların hâkim olduğu yerde çok düşüktü), liberal veya solcu politikacıların mevcudiyetine ve emeğin ve diğer reformcu toplumsal hareketlerin gücüne göre değiştiğini keşfetti. Amenta her ne kadar bunun "siyasal kurumsalcı" bir iddia olduğunu dile getirse de, kendisi ayrıca kayda değer bir sınıfsal basınçtan söz eder. Diğer ülkelerin aksine, solcu politikacılar nadiren işçi kökenlerden geliyordu ve bunlar sosyalist fikirleri neredeyse hiç desteklemiyorlardı; ancak kendi bölgelerinde büyüyen hoşnutsuzluğa ve düzensizliğe şahit olmuşlardı ve bunlara bir son vermek adına reform talebinde bulunuyorlardı. Birçok protestocunun ve birçok AFL ve CIO liderinin aşırı olmadığını biliyorlardı ve reformları, bunların meşru kazanımlarına yardım etmek ve takipçileri arasında düzeni sağlamak adına istiyorlardı.

Yasa popüler bir biçimde New York sendikaları ve şirket liberalleri ile yakın bağlara sahip ve önde gelen Yeni Düzencilerden birisi olan hazırlayıcısının -New York'tan Senatör Robert Wagner- adını aldı. Wagner 1933-1934 yıllarında Ulusal Çalışma Kurulu'ndaki ilk girişime başkanlık etmiş ve 1935 Mart'ında "sanayideki yükselen hoşnutsuzluk" hakkında bir uyarıda bulunmuştu. Wisconsin'den Senatör Robert LaFollette, Jr., -kendisi de işçilerin uzun süre savunucusu olmuştu- ve bir İlerici Cumhuriyetçi işçilerin talepleri karşılanmadığı takdirde "açık bir endüstriyel savaş" çıkacağı öngörüsünde bulundu. İşçilere dair yasa tasarılarını uzun süreler hazırlayan ve Yasama Organı'ndaki Emek Komitesi'nin Başkanı olan Massachusetts'ten milletvekili William Connery -bir sanayi bölgesini temsil ediyordu- "cehennemin kapılarının açıldığını" önceden sezmişti. Bir başka sanayi bölgesi olan Cleveland'dan milletvekili Martin Sweeney "bu ülkede daha önce hiç görülmeyen bir grev salgını" tahmininde bulunuyordu (Goldfield, 1989: 1273-5). Bu gibi isimler işçilere pek fazla sempati beslemeyen yasa yapıcılara kapitalizmi kurtarma çağrısı yapıyorlardı. Büyük iş çevrelerinin artık kavgacı bir tavır takındığına inanıyorlar ve bunların önüne geçmek istiyorlardı; ancak Roosevelt'in artan çatışmayı önlemek için baskı araçlarını kullanmaya pek niyeti yoktu. Wagner'in ilk yasa tasarısı yenilmişti. Projeyle pek ilgilenmeyen Roosevelt, sendikalara yaptırım gücünü içermeyen sınırlı haklar tanımak suretiyle, kendisinin iki üst düzey hukuki danışmanına daha mutedil bir yasa tasarısı hazırlamaları görevini vermişti. Bu tasarı 1934'de kabul edildi ve 1935'de bir ikinci yasa ile daha da sağlamlaştırıldı. Yasaların her ikisi de grev dalgasına bir şeyler borçluydu; ancak liberal Demokratı, daha fazla ilerici Cumhuriyetçiyi ve

daha fazla radikal üçüncü taraf temsilcisini iş başına getiren ara seçimlere muhtemelen daha fazla borçluydular. Kamuoyu sola kayıyordu.

Wagner Yasası, işverenlerin işçilere adaletsiz muamele etmesini yasaklayarak ve seçmenlere kendilerini kimin temsil edeceğine dair hür bir biçimde oy kullanmalarına müsaade ederek sendikalara daha fazla hak tanımıştı. Grev hakkını korudu, iki tarafa da iyi niyete dayalı bir biçimde müzakere etme görevini yükledi ve anlaşmaları denetlemek için bir Ulusal İşçi-İşveren İlişkileri Kurulu (NLRB) kurdu. Bu yasa, emek adına büyük bir kazanımdı. Yasanın gerekçesi eksik tüketimi bir kere daha vurguladı: bu durum, ücretleri ve tüketimi arttırarak ekonomik toparlanmaya katkı sağlayacaktı. Yasa birçok Cumhuriyetçinin desteklediği Demiryolu Yasası ve Norris-La Guardia Yasası'nın devamı olduğu sanısı yaratacak şekilde, kolektif sendikal haklara değil de, tekil işçilerin haklarına yönelik bir dil tutturmuştu (Fraser, 1989: 69; O'Brien, 1998: bölüm 8). Bunlar siyasetin merkezi için oyları güvence altına alacak mekanizmalardı. Güneyli Demokratlar tasarıyı, Wagner'in yasanın Güney'in önemli sanayileri olan tarım ve ev içi hizmetlere uygulanmayacağını kabul etmesinden sonra desteklediler. Dolayısıyla, neredeyse tüm Demokratlar ve İlerici Cumhuriyetçiler yasayı desteklemiş oldu; buna muhalefet edenler ise neredeyse tamamen büyük iş çevreleriydi. Bu bölüm, yasamanın, ılımlı iş çevrelerinin çok az katkıda bulunduğu tek parçasıydı (Domhoff & Webber, 2011: bölüm 4; Swenson, 2002: 213-9). Yasa, liberal-emekçi ittifakının Amerikan iş çevrelerini hükümsüz bırakabildiği bir zamanda Amerikan tarzı sınıf mücadelesinin zirve yapmasından kaynaklanmıştı.

İş çevrelerinin çoğu paragraf 7a'yı içerdiği için Wagner Yasası'na direnmeye devam etti. Bunlar halen sendikaları tanımayı reddediyorlar ve Güney'de de bu girişimlerinde çoğunlukla muvaffak oluyorlardı. Güneyli tekstil işçileri NRA'nın kurulmasına bağlı olarak hayli cesaret kazanmışlarsa da, pratik onları hayal kırıklığına uğratmıştı (Schlesinger, 1960: 424, Irons, 2000: 77; krş. Hayes, 2001: 205; Korstad, 2003). Tekstil işçileri çaresizlik içinde kitlesel bir grev düzenlendiler; ancak sendikanın çok az parası ve çalışanı vardı. İşçiler sadece Carolina'da sayıları 15 bine ulaşan işverenin tuttuğu özel birlikler, şerif yardımcıları ve devlete ait milisler tarafından bastırıldılar. Olayların en şiddetlendiği anda grevcilerin yedisi öldürüldü. Georgia Valisi Talmadge ilk başta devlete ait birlikleri göndermeyi reddetmişti; ancak Georgialı tekstil işverenleri kendisine seçim kampanyası için 20 bin dolar teklif ettiklerinde kararından vazgeçti. Grevciler kuzeydeki sendikalar ve Çalışma Bakanı Frances Perkins'a duruma müdahale etmeleri için başvurdular. Kuzeyli sendikalar başka yerlerdeki olaylarla meşguldü ve Perkins ise olayı "talihsiz bir durum" olarak değerlendirmekle birlikte karışmaya cüret edemedi; çünkü yönetimin yasamayı onaylatmak için Güneyli Demokratlara ihtiyacı vardı.

Güneyli işçiler sendikalara üye olmak konusunda en az kuzeyli işçiler kadar hevesliydiler ve söz konusu işçiler işverenlerin direnişini kırabilirlerdi; ancak siyasi ve askeri olarak zayıftılar. İşverenler Güneydeki Demokrat Parti'yi kontrollerinde tutuyorlar ve birçok işçinin oy kullanmasının dahi önüne geçiyorlardı (Irons, 2000: bölüm 9 ve bölüm 10, ss. 164-75; Hayes, 2001: bölüm 7). Militanların işten atılmasından ve paramiliter baskının yayılmasından sonra, yerel elitler işçileri bölmek için ırk kozuna başvurdular (Sullivan, 1996: Korstad, 2003). Güney'de Yeni Düzen, sınıfa ve ırka dayalı iktidar dengesini değiştirememişti; bazı kuzey eyaletlerinde ise durum farklıydı. Yerel ve merkezi düzeydeki lib-lab görevlileri 1932, 1934 ve 1936 seçimleri ile iktidara gelmişti. Michigan ve Pennsylvania valileri grevleri kırmak üzere polisleri göndermeyi reddetmişlerdi: değişen popüler hava altında halk baskısı kendilerinin görevlerini kaybetmesine neden olabilirdi.

Wagner Yasası hem sosyal adalet hem de derli toplu bir düzenleme adına reform sözü vermişti. Wagner'in eski personeli yasa tasarısının radikal olmaktan ziyade muhafazakâr olduğunu ve Wagner'in yasayı elde edebildiğinin en iyisi olmakla meşrulaştırdığını hatırlarlar. Söz konusu personel kendisinin İngiliz Fabian Topluluğu'nun önde gelen üyeleri ve İşçi Partisi'nin önemli entelektüel destekçileri olan Sidney ve Beatrice Webb'in yazılarından etkilendiğini belirtmişlerdi. Dahası Wagner, Amerika Birleşik Devletleri'nin işçi-işveren ilişkilerinde Avrupa'nın gerisinde kaldığını ve daha fazla sosyal adalet ile daha düzenleyici bir devlete ihtiyacı olduğunu kavramıştı (St. Antoine, 1998). Wagner ayrıca Yüksek Mahkeme'yi tatmin etmek gereğinin de farkındaydı. Lichtenstein (1992) Yasa'nın "dönemin kargaşa yaratıcı bir partizanlığına açık bir taviz olmakla birlikte ayrıca işçi protestolarını devletin düzenlediği bir sistemin altında öngörülebilir bir patikaya kanalize etmeye çaba sarf eden bir yasa" olduğunu söylemektedir. Sorumlu sendika liderleri üyelerini kontrol altına alacaklardı.

Bu durum, tüm ülkelerdeki reformcular için önde gelen bir motivasyondu. Diğer yerlerde olduğu gibi, emeğin güçlenmesi sorun çıkarma kapasitesine ve işçilere yönelik ajitasyonun kapitalizmi kargaşa veya devrimden koruyacak daha düzenli kanallara yöneltilebileceğine dair diğer sınıflardan gelen ılımlıların inancına dayanıyordu. Sendikalar daha fazla kazanım elde etmek için basınç uygulayabilecek olsunlar ya da olmasınlar, bu örgütlerin, diğer ülkelerde de olduğu üzere, öncelikle işçiler üzerinde bir denetim işlevi uyguladıkları halen çok açıktı. Bazı Marksist yazarlar Wagner Yasası ve Yeni Düzen'in denetleme işlevinin bir bütün olduğunu vurgularlar. Tomlins "devletin işçilere ve örgütlerine ... kendi bağlılık ilişkilerine katılmak fırsatından daha fazlasını sunmadığını" söylemektedir (1985: 327-8). Bununla birlikte kendisi, 1930'larda ortaya çıkan eğilimler sanki mecburen sonradan ortaya çıkacak eğilimlerin izleyebileceği bir patika açmak zorundaymış gibi, teleolojik bir

tartışma yürütmektedir. O dönemde birçok gözlemci emeğin ileriye doğru yürüyüşünü vurgulamaktaydı. Sendikalar yalnızca on yıl içerisinde, Amerikan işçilerinin yüzde 10'undan, neredeyse yüzde 25'ini örgütleyebilecek bir konuma gelmişlerdi. Sanayi sendikalarındaki militan bir kabarış, şirket liberallerinin desteğini kaybetmelerine yol açmıştı (Domhoff, 1990: 82-9); ancak bunu pek de kafaya takıyor gibi durmuyorlardı. 1937-1938 yıllarında CIO üyesi sendikalar US Steel'i bir anlaşmaya zorlamışlar ve bu şirketle boy ölçüşmüşler ve sendikaların tanınması için giriştikleri grevlerde kudretli General Motors ve Goodyear Rubber'ı bozguna uğratmışlardı. Sendikalar kalıcıydı.

Wagner Yasası'nın ana kaynağı, sola kayan seçmenlerine sonrasında duyarlılık geliştiren emek yanlısı yasa yapıcılar tarafından da desteklenen, kitlesel bir işçi ajitasyonuydu. Bu işverenin direnişini kıran popüler bir mücadeleydi; buna rağmen bir başka gerekli koşul Kongre'deki Güneylilerin de rüşvetle davaya kazanılmasıydı (Domhoff, 1990: 97-100). Söz konusu olan devletin özerkliği meselesi değildi; Kongre'den çok idari-bürokratik bir girişimdi. Elbette, birçok liberal eyaletteki Senatörler ve Kongre üyeleri sendikaları tanımak ve düzenlemek adına yasa tasarısına yardımcı olacak uzman avukat ve kurumsalcı iktisatçıları bünyesinde barındırıyordu. Fakat Wagner Yasası, öncelikle sınıf mücadelesinin demokrasiye tahvilinin bir sonucuydu.

Sosyal Güvenlik Yasası ve Refah Devleti

Sosyal Güvenlik Yasası, Yardım veya Toparlanma ile ilgisi olmayan bir Reform'du. İlk yardım paraları 1941'e değin ödenmedi. Bu, Wagner Yasası'ndan daha popülerdi ve sınıfları kesen bir çekiciliğe sahipti. Ayrıca daha karmaşık ve teknikti. Dahası çeşitli bileşenleri farklı seçmenlere hitap ediyordu. İşsizlik sigortası işçi seçmenlerden oluşan bir kitleye hitap etmekle birlikte, aynı zamanda Roosevelt'in favori projesiydi. Kongre ihtiyarlık aylığı hususuna Başkan'dan daha fazla ilgi gösteriyordu. Ailesinin bakmakla yükümlü olduğu çocuklara yapılan Yardım, Başkan ya da Kongre'den az ilgi görmesine rağmen, idari kuruluşlar ile bağı olan feministlerin ilgisine mazhar olmuştu. Başkan yasanın tümüne yoğun bir destek veriyordu; ancak yasa tasarısının eyaletlerin hakları üzerindeki federal programları zorlamaması ve kendi kendisini finanse etmesi gerektiğini açıkça ifade etmişti. Başkan işsizlik yardımından tiksiniyordu. Herhangi bir programın mali açıdan makul olması gerektiği konusunda ısrarcıydı ve belli bir amaç için ayrılmış sigorta katkılarından ziyade genel gelirlerden bunun ödenmesine karşıydı (Witte, 1962; krş. Orloff, 1988: 69-76; Kennedy, 1999: 266-9). Yasamanın modelleri de farklılaşıyordu. Wagner Yasası, Avrupalı emsallerinden sadece sınırlı bir esinlenmeyle birlikte önceki ABD devlet ve federal yasalarına ve tasarılarına dayanıyordu. Sosyal Güvenlik Yasası'nın ise, Amerikan kamu politikalarından bir kaç emsali vardı;

ancak Avrupalı modellere ilaveten sigorta şirketleri ve refah kapitalistlerinin arasındaki özel sektörde deneyim birikmişti. Sosyal yardımlar ayrıca teknik, sigorta istatistikleriyle ilgili ve finansal bilgi içeriyordu. Böylece hem özel, hem de kamu sektöründen gelen uzmanlar bu yasada daha bir önem kazanmışlardı.

Yasa popüler olmuştu: Aralık 1935'de Gallup'un yaptığı bir kamuoyu anketi "İhtiyacı olanlar için hükümetin ihtiyarlık maaşı vermesini destekliyor musunuz?" sorusunu yöneltmişti. Ankete katılanların yüzde 89'u evet cevabını vermişti; Bunalım insanların kendilerini güvence altında hissetmeleri doğrultusunda ulusal bir talep yaratmıştı. Sigorta prensibi özel sigorta programlarında hali hazırda mevcuttu; ancak bunların birçoğu Bunalım'ın baskısıyla ortaya çıkmıştı. Demiryolu işçileri 1933-1934 yılında Kongre'de zaten bir emeklilik programı elde etmişlerdi ve Endüstri İlişkileri Danışmanları'ndaki (IRC, Rockefeller'in finanse ettiği özel bir düşünce kuruluşu) şirket liberalleri hükümet programının özel sigorta programlarından daha mantıklı olduğunu fark edip, mevcut programı sigorta istatistikleriyle ilgili olarak makul bir hale getirmişlerdi. Bu durum, desteği arttırdı (Domhoff & Webber, 2011: bölüm 5). Dahası Bunalım, gerçekten ihtiyacı olanlar için sosyal yardıma (bir başka deyişle alıcıların önceden herhangi bir şekilde sigorta edilmediği bağışlar) yönelik sempatiyi arttırmıştı. Roosevelt sigorta prensibinin yaygın bir kabul göreceğine inanıyordu ve ihtiyacı olanlara yardım etmek daha az şansa sahip olanlara yönelik Roosevelt'in soylu bir sorumluluk anlayışına uyuyordu. Diğer siyasetçiler sosyal güvenlik kavramının popüleritesini kavramışlardı ve çok azı buna karşı çıkıyor gibi görünmek istiyordu. Yönetim, solun önerdiği daha radikal programlar karşısında duraksayanları ürkütmüştü (Witte, 1962: 103). SSA iki mecliste de dokuza karşı bir oy çoğunluğuyla kabul edildi.

Şirket liberallerinden oluşan küçük bir grup mevcut özel sigorta programlarına daha güvenilir, federal olarak garantiye alınmış bir sistem eklemek istiyordu (Berkowitz & McQuaid, 1992: 109-14; Jacoby, 1997; Jenkins & Brents, 1989; Domhoff; 1990, 1996: bölüm 5, yayınlanacak; C. Gordon, 1994; Swenson, 2002). Daha az rekabetçi piyasalarda etkin ücret kuramını benimseyen söz konusu grup, yüksek ücretler ödemenin ve uzun erimli yardımlar sağlamanın vasıflı işçileri çekerek elde tutmak ve emek piyasasını bölmek konusunda fayda sağlayacağı çıkarımında bulundular. Ancak 1934'ün yarısından itibaren, kendi sigorta programlarının federal hükümetin desteğine ihtiyacı olduğuna tanıklık ettiler. General Electric'ten Gerard Swope, New Jersey menşeli Standard Oil'den Walter Teagle ve Eastman Kodak'dan Marion Folsom gibi şirket liberalleri Yeni Düzen'i ilk başta onaylamışlardı ve bu gibi insanlar ve diğer şirket yöneticileri etkili İş Danışmanlık Konseyi ve Ekonomik Güvenlik Komitesi'nde üst düzey pozisyonları işgal ediyorlardı. Sosyal Güvenlik Yasası'nın düşük ücret, düşük sosyal yardım sağlayan işverenlerden gelen rekabeti hafifleteceğine inanıyorlardı. Nitekim bu yasa, söz konusu işverenlerin düşük

işçi maliyetlerini yukarıya çekecekti. Eğer firmalar sosyal güvenlik sigortası ilkesinin hayati bir yer tutmaya devam edeceklerse, yeni sistem ayrıca sendikaların işyerlerine girememesini de beraberinde getirebilirdi (Swenson, 2002; Berkowitz & McQuaid, 1992: bölüm 5 ve 6; Jacoby, 1997: 206-7). IRC, SSA tartışmaları ve tasarılarında önemli bir rol oynamıştı. Yaşlılık ile ilgili hükümleri kaleme alan dört adamdan ikisi IRC üyesiydi ve bir üçüncüsü bir hayat sigortası şirketinin sigorta uzmanıydı. İşsizlik sigortası bakımından, IRC Ekonomik Güvenlik Komitesi'nin maaş çizelgesinde yer alıyordu. Dolayısıyla, şirket liberalleri SSA'nın onaylanması konusunda önemliydiler (Domhoff, 1996: 117-76).

Bu insanlar kendi sınıflarının içerisinde azınlıktaydılar; ancak iş çevresinin çoğunluğu Sosyal Güvenlik'e karşı çıkıyordu. Fakat 1935 ile birlikte en üstteki muhafazakâr iş çevreleri örgütleri -Ulusal İmalatçılar Derneği ve Amerikan Ticaret Odası- Bunalım'ın siyasi çöküntüsünün sonucunda, sosyal güvenliğin zamanının geldiğinin farkındaydılar. Dolayısıyla genel terimlerle -ancak o hafta gündemde dolaşan yasa tasarısının hangi biçiminin olursa olsun şartları lehine değil- Sosyal Güvenlik lehine konuştular. Sosyal Güvenlik'i desteklediklerini açıklamalarına rağmen detayları hususunda dişle, tırnakla mücadele ettiler; ancak sonunda birini ya da diğerini kabul etmenin stratejik bir gereklilik olduğunu fark ettiler (Hacker & Pierson, 2002: 299-301). Swenson (2002) bu görüşe katılmaz; ancak iş çevrelerinden yoğun bir destek verildiğine dair kanıtları çoğunlukla yasanın işe yaradığı fark edildikten sonraki döneme aittir.

Ancak nihayetinde ortada bir taviz vardı. Daha radikal Townsend, Zenginliği Paylaş ve Çiftlik İşçileri Partisi'nin tasarıları evrensel, güvence altın alınmış ödemeleri ve federal denetimi içeriyordu. Bunların onaylanmasına fazlasıyla karşı çıkılmıştı; ancak bir nebze olsun evrensellik ve federalizm sağlamak adına daha iddiasız alternatif programların kabul edilmesi babında işe yaradılar. Frances Perkins Townsend Planı olmasaydı yaşlılık sigortasının kabul edilemeyebileceğini belirtmişti (Orloff, 1988: 67). Yönetim, aşırı federal denetimin Yüksek Mahkeme'de reddedilebileceğini ve devletin hakları konusunda duyarlı olan bir Kongre'de muhalefet ile karşılaşacağını biliyordu. Güneyli Demokratlar federal bir müdahaleye rıza göstermeyeceklerini açıklamışlardı. Böylece Roosevelt ve Perkins tasarıyı hazırlayanlara vergiler, yardımlar ve uygunluk ile ilgili mevzuların çoğunu eyaletlerin inisiyatifine bırakmalarını ve tarım ile ev içi hizmet sektörlerini dışlamak suretiyle ortak bir federal-eyalet programının sınırları içerisinde çalışmalarını söylemişlerdi. Bu tavır, yasa tasarısının kabul edilmesine yol açacak şekilde Güneyin desteğinin kazanılmasına yol açtı; ancak yasa, Afrika kökenli Amerikalı işçilerin beşte üçünü kapsam dışı bırakıyordu (Witte, 1962; Schlabach, 1969: 114-26; Nelson, 1969: 206-7; Davies & Derthick, 1997; Kennedy, 1999: 257-73).

AFL, 1932 yılında Sosyal Güvenlik'e destek çıkmaya başlamıştı ve bu konuda bastırıyordu. Bu örgüt, sadece işverenlerin ödeyeceği işsizlik güvencesi

talebinde bulunuyordu; ancak yardımlar aslında hem işverenlere hem de işçilere uygulanan bir sigorta ücretinden ödeniyordu. Dahası düşük maaşlı işçiler yaptıkları katkıdan daha çok yardım alıyorlardı. Yeni Düzenciler işçilerin de katkıda bulunmasının politik olarak faydalı olacağını düşünmüşlerdi; çünkü bu durum, muhafazakârların sonradan uygulamayı kaldırmasını daha da güçleştirecekti. İlk baştaki yardım düzeyi öylesine yüksek konulmuştu ki, daha yaşlı işçiler emekli olmaya ikna olacaklar; bu da işsizlik oranını azaltacaktı. İşçiler ihtiyacı olan yoksullara işsizlik yardımı yapmak hususunda yerel sağduyuya rıza göstermek zorunda kalmıştı (Witte, 1962; D. Nelson, 1969: bölüm 9). İş ve sigorta şirketleri, özel ve şirketlere ait refah programlarının olduğu gibi kalmasını istiyorlardı. İsteklerini de elde ettiler; ancak devlete ait programın tümüyle dışında kalmak gibi bir hakları yoktu. Program, evrenselcilik, işverenlerin çıkarları ve devletin hakları konusunda bir uzlaşmayı yansıtır şekilde karmaşık bir biçimde uygulandı. Wisconsin'deki John Commons'ın çevresi (mesela Witte) ve diğer ekonomistler, SSA'nın ilk baştaki biçiminde önemli rol oynamışlardı. Her ne kadar bu insanların tercihleri daha evrensel bir Avrupalı sistemden yana olsa da, baskıya boyun eğdiler ve özel sektör programların edindikleri deneyimlerine dayanan hükümleri de işin içine dâhil ettiler. Bunlar uzmanlardı, yasama üzerinde bir etkiye sahiptiler ve ilk baştaki tasarıları yasaya dönüşebilseydi, kayda değer bir özerkliğe sahip olacaklardı. Ancak Kongre, şirketler ve sigorta sanayinden gelen baskı sonucunda önerilerini kısıtladı ve özerkliklerine engel oluşturdu.

Nihayetinde, diyordu Frances Perkins, yasa tasarısı "Kongre'de başarıyla sonuçlanan tek plan"dı. Yasada cisimleşen nihai uzlaşım diğer herhangi bir gruptansa şirket liberallerinin ideallerine muhtemelen daha yakındı (Kennedy, 1999: 270; Domhoff, 1990: 56-60, 1996: bölüm 5; Domhoff & Webber, 2011, bölüm 5; Rodgers, 1998: 444-5). Kendi çöplüğüne en hakim olan iktidar grubu, sigorta sanayinin arka çıktığı -her ikisi de meşhur uzmanlara sahipti- muhalefeti Roosevelt'in yasa tasarısından tıbbi sigortaya yönelik herhangi bir atfı çıkarmaya zorlayan Amerikan Tıp Derneği idi (Witte, 1962; 173-88; Orloff, 1988: 75-6). Bu durum, neredeyse tüm "uzmanların" mevzunun bir tarafında -muhafazakârların tarafı- yer aldığı tek vakaydı. Yüksek Mahkeme örneğinde de olduğu gibi, uzmanların en etkilileri Yeni Düzen'i engellemeye çalışıyorlardı.

Buna karşın, SSA çoğunlukla zorunlu ve federal olarak düzenlenen yaşlılara yardım, işsizlik sigortası ve ailelerin bakmakla yükümlü olduğu çocuklara yardıma dair devlet programlarının yanı sıra, ulusal ve zorunlu bir yaşlılık sigortası sistemini de içeriyordu. Bunun çoğu işverenler üzerindeki sigorta primlerinden ve devlet programları için federal karşılık yardımlarından sağlanıyordu. Bu durum, öncesinde yapılan herhangi bir yasaya kıyasla, radikaldi. Dahası, yeniden dağıtımcıydı ve Amerikalılar yasaya kademeli bir biçimde uygun bir kompozisyona büründükçe, daha da yeniden dağıtımcı olması

muhtemeldi. Gerçekten de, yasanın sigorta matematiği prensibi, Sosyal Güvenlik'in alıcıların kendi katkıları tarafından tamamen finanse edilmesinin sona erdiği tarih olan, 1939'da değişmişti. Artık mevcut emeklilere ödeme yapmak için, bu durum, Sosyal Güvenlik vergileri biçimindeki paraları işçilerden emekliler kadar eşlerine ve dullara aktararak daha ziyade gelirin tahakkuku anında vergi kesme sistemine dönüşmüştü. Söz konusu yasama yeniden dağıtımcı bir refah devleti programı olarak kaldı. Böylece şirket liberallerinin, Güneylilerin ve diğerlerinin müdahalesine ve yasa tasarısı sürecindeki karmaşık güç oyunlarına rağmen -bunların hepsi de önemliydi- yasa, Büyük Bunalım ve liberallerin seçim zaferlerinin yol açtığı popülist basıncın bir kısmını yansıtıyordu.

Yeni Düzen'in Sınırları: Toplumsal Cinsiyet, Irk, Düalizm

Sosyal Güvenlik Yasası, Yeni Düzen'in çoğunda olduğu gibi belirli sıkıntılar ile maluldü. Ne kadınlar ne de etnik/ırkla ilgili azınlıklar çok fazla kazanım elde edebilmişti. Kadınlar artık oy kullanabiliyordu; ancak bunların miktarı erkekler kadar çok değildi. Oysa birçok kadın örgütü reform talebinde bulunuyordu. Bu yüzden Roosevelt, büyük koalisyonun bu parçasını elde tutmak adına kadınlar için bir şeyler yapmalıydı. Ancak refah programları, yalnızca erkek egemen, kadının erkeğin evin ekmek kazananı olduğu bir modelin içerisindeki hane halkından birisi olduğu takdirde bu gruba birçok yarar sağlıyordu. Bu anlamda, bir kazanımları vardı zira kocaları, babaları ve oğulları işten kazançlı çıkmıştı; ancak kendileri işçi ya da bekâr anneler olan kadınlar için bir ilerleme söz konusu değildi. Her ne kadar kadınlara karşı çok sınırlı bir miktarda bilinçli ayrımcılık yapılıyor olsa da, programlar haneyi geçindiren kimseler olarak erkek işçilerin onurunu ve statüsünü korumak adına iş görüyorlardı; kadınlar, yaşlılık sigortasına dair tartışmalarda dikkate alınmıyordu. Daha ziyade, emekli aylığı, emekli olduktan sonra aileyi desteklemek adına erkek için bir çıkış yoluydu. Dullara sağlanan emekli aylığı aracılığıyla, erkek öldükten sonra ailesini desteklemeye devam edebilirdi (Kessler-Harris, 2001)! Kadınlar ulusun çoğunlukla dolaylı üyeleriydi, iktidar sahnesinin önlerindeydiler; ancak yalnızca repliklerinin olmadığı rollere çıkıyorlardı.

Ailelerinin Bakmakla Yükümlü Olduğu Çocuklara Yardım (ADC) erkek bir aile reisinin olmadığı hanelerde bekâr annelere tanınmıştı; bu program çok yaygara koparmadan onaylanmıştı. Bir takım eyaletler ve şehirlerin birçoğu zaten bu gibi programlara sahipti ve bunlar, devlet desteği için başvuran kişinin mali durumunu ortaya koyan bir araştırmaya dayanıyor ve sadece "ihtiyaç sahiplerine" sağlanıyordu. Bu durum, komitede bulunan kadın ve liberal uzmanların ADC'ye baskı yapmasını kolaylaştırmıştı (Witte, 1962: 162-5). C. Gordon (1994: 284-99) bunun kadınlar için çok büyük bir adım olmakla birlik-

te, aynı zamanda hayli cinsiyetçi de olduğunu belirtir. Bu durum, kadınların "istihdam edilmesinin" sadece bakıcı olarak olabileceğinin kabullenilmesiydi; ancak bu sınırlı yasa bile evde bir erkek yoksa ve çocuklar varsa mümkündü. Erkekleri hedefleyen programların aksine, söz konusu yasa ayrıca saygıdeğer dulları evlenmemiş olan annelere tercih eden resmi görevlilerin ahlaki bir denetimini de içeriyordu. Dahası SSA'dan tarımın ve ev içi hizmetin dışlanması, kadınları temel sosyal haklardan mahrum bırakmıştı. Ev içi hizmetçilik, garsonluk, kadın berberi ve perakende sektöründe çalışmak gibi çoğunlukla kadın meslekleri de, ayrıca, FLSA'nın asgari ücret ve maksimum çalışma saatleri standartlarına dâhil edilmemişti. Yeni Düzen yasalarının uygulanmasının büyük bir kısmını eyaletlere ve yerel hükümete devretmek, yardımların daha az olmasına yol açmış ve ayrıca yardım alan kimseleri -özellikle kadınları- hayatlarını denetleyen resmi görevlilerin gözetimleri ve varsayılan ahlaki değerler hakkında savunmasız bırakmıştı. Bu durum, aynı zamanda etnik ve ırka dayalı azınlıklar için de bir sorundu (Mettler, 1999). WPA kadınlara iş sağlıyordu; ancak kadınların maaşları erkeklerden azdı ve sadece bir aile üyesinin WPA işi almasına yönelik hükümden muzdariptiler (Amenta, 1998: 155-7).

Kadın hareketi daha fazlası için çok da mücadele etmemişti. Kadın hareketi kitlesel bir hareket değildi ve birçok feminist daha çok kendileri gibi beyaz, orta-sınıf kadınların sorunlarına odaklanmıştı; yoksul ve düşük ücretli kadın işçileri pek anlamıyorlardı. Diğerleri halen bir annelik söylemi içerisinden faaliyetlerini yürütüyorlardı ve sorunlarının kaynağı olarak maddi yoksullaşmadan ziyade, annelik ve ahlaka yönelik düşük standartlara işaret ediyorlardı. Yeni Düzen birçok kadının işine elbette gelmişti; çünkü çoğu kadın hayatlarını, erkeğin aile reisi olduğu hanelerde idame ettiriyordu (C. Gordon, 1994: 67, 195, 212-3, 258; O'Connor, 2001; Mink, 1995). Ancak Büyük Bunalım'dan önce hız kazanan feminist hareket, yavaşlıyor gibi görünüyordu. Yeni Düzen'in boşluğu, bazı solcu partilerin manifestolarında da artık yer bulan doğum yardımları ve aile yardımları için programlardan yoksun oluşuydu ve bu gibi programlar solcu partilerin iktidarda olduğu bölgelerdi yasalaştı (Hicks, 1999: 51). Bu sürecin neden durduğu ise belirsizdir.

Yeni Düzen'in etnik azınlıklar üzerindeki etkisi ise daha karmaşıktı. Yeni Düzen Avrupalı göçmenlerin ulusa asimile edilmesine katkıda bulunurken, Bunalım, Meksika kökenli işçilerin kitlesel ve bazen de zorunlu göçüne yol açmıştı. Sonrasında, tarımdaki iş gücü bir kez beyaz "ırk" olarak algılandığı üzere, bunların içinde bulunduğu müşkül duruma duyulan sempati büyüdü. Tarım işçilerinin sömürülmesine yönelik federal programlar ve soruşturmalar başlamasına rağmen muhafazakârlar ve tarım lobisinin tarımdaki sendikaları ve yabancı işçileri sert bir şekilde vuran düşmanca yasa değişikliklerini yasaya eklediği yıl olan 1940'a değin hiç bir yasa yapılmadı. Böylece Yeni Düzen, Meksikalı göçmenlere pek yaramadı. (Guerin-Gonzales, 1994).

Tam tersine, Amerikan Yerlileri özel olarak kendilerini hedefleyen amme idaresi programlarından ve kabile topraklarının satışına son veren ve Amerikan Yerlilerine dağıtılmamış toprakların mülkiyetini geri iade eden 1934 tarihli bir Kızılderili Örgütlenme Yasası'ndan yararlanmışlardı. Nitekim bu durum, kendilerini tekrar "ulus" haline getirmişti. Ancak refah devletinin Amerikan Yerlilerinin topraklarına değin uzanması, kendi hükümetlerini federal yardımın ödemesini yapan kişiler konumuna sokmuştu ve bu durum, refah düzeylerini geliştirmekle birlikte, her bir Amerikan yerlisi topluluğunun özerkliğini sınırlamaya meyilliydi. Daha sonraki bir dönemde, Amerikan Yerlisi kökenli yazarlar bunu tam bir kazanım olarak değerlendirmemişlerdir. Bu iki durum da Yeni Düzen'in reforma olan sadakatinden doğdu; ancak mevcut durum ne iş çevreleri ne de Güney'in karşı çıktığı bir federal otorite aracılığıyla ortaya çıkmıştı. Söz konusu kişiler, Amerikan Yerlileri ile hiç bir biçimde ilgilenmiyorlardı.

Afrika kökenli Amerikalılar, kurtarma programlarından pek az yararlandılar. Siyahlar WPA'da fazlasıyla temsil ediliyorlardı ve açık emek piyasasından kazanacaklarından daha yüksek ücretler alıyorlardı; ancak pis işlere veriliyorlardı (Amenta, 1998: 158; Cohen, 1990: 279-81). Yeni Düzencilerin çoğu ırkçılık karşıtıydı. NAACP ve linç karşıtı hareketler Afrika kökenli Amerikalılar arasında güç kazanmıştı (Hayes, 2001: 170-5). Ancak çok az sayıda siyah, tarım ve ev içi hizmetleri dışlayan Sosyal Güvenlik Yasası'nın kapsamındaydı. Dahası emek piyasasının çoğunda ve birçok hükümet ofisinde gemi azıya almış bir ayrımcılık söz konusuydu. Güneylilerin oluşturduğu bir Kongre bloğu hakların tanınmaması için etkin bir biçimde çalışıyordu (Katznelson, 2005; Lieberman, 1998: 51-6). Yasa ne olursa olsun, Güneyliler siyahları kapsam dışı bırakmaya çalışıyorlardı. Başarısız oldukları zaman bile, program idaresinin yerel görevliler eline geçmesini sağladılar ki, Güneydeki görevliler siyahi başvuru sahiplerine düşmanca davranıyorlardı (Brown, 1999: Sugrue, 1996). Linç karşıtı yasa tasarıları dahi ortadan kaldırıldı. Kuzey Carolina'dan Senatör Bailey'in başkana söylediği gibi, "seni uyarıyorum, hiç bir yönetim bizsiz yapamaz." Roosevelt hemfikirdi: "Eğer şimdi linç karşıtı yasa tasarısı ile ortaya çıkarsam, Kongre'ye Amerika'nın çöküşümü önlemek için sunduğum her bir yasa tasarısını engelleyeceklerdir. Ben böylesi bir riske giremem." Eşi Eleanor'un baskısına direnen Roosevelt 1937 tarihli linç karşıtı tasarıya sınırlı bir destek vermişti. Güneyli Senatörler komisyonu altı hafta boyunca felç ederek ve tüm yasaları engelleyerek tasarının önünü tıkadılar (Kennedy, 1999: 342-3). Afrika kökenli Amerikalılar henüz daha ulusun üyeleri olmamışlardı.

Irkçı olanlar sadece Güneyliler değillerdi. Çok az sayıda beyaz, ırkçı önyargılar ile boğuşmuştu ve sendikalar da ırkçı uygulamalardan muaf değillerdi. Bazı solcu şubeleri haricinde CIO, hem siyah işçileri görmezden geliyor hem de ırk temelinde ayrışmış şubeleri bünyesinde tutuyordu (Goldfield,

1997; D. Nelson, 2001). Gelişmiş ülkeler arasında Amerika, ülke içerisindeki ırkçılık açısından bir istisnaydı. Birçok liberal Yeni Düzenci bile Afrika kökenli Amerikalılar için yapabilecekleri çok az şey olduğunu hissediyorlardı. Kongre'deki Güneyli oylar beyazlar için emeği güçlendirecek, asgari ücretleri belirleyecek ve kurtarma ve sosyal güvenliği sağlayacak yasanın geçmesini güvence altına almıştı. Yeni Düzen beyaz işçi sınıfının koşullarını siyah işçilerden çok daha fazla iyileştirdiğinden ötürü, ırka dayalı bir ayrışmayı kuvvetlendirebilirdi. Oysa II. Dünya Savaşı koşullarında da ortaya çıktığı gibi, siyahlar Yeni Düzen'den cesaret almışlardı.

Yeni Düzen iki katmanlı bir refah devleti yaratmıştı (C. Gordon, 1994: 293; O'Connor, 2001; Mettler, 1999: 212; R. Harrison, 1997: 268); ancak bu Yeni Düzencilerin niyetlendiği şey değildi. Söz konusu durum kısmen ırkçı/Güneyli/toplumsal cinsiyetçi baskıdan, kısmen de Roosevelt'in mali ihtiyatından kaynaklanmıştı. Kendisi cömert, evrensel programlar için gerekli olan açık finansmanını uygulamayacaktı (Brown, 1999: 32-9, 60-1). Üstteki katman hayli cömert, bozulmamış ve eski ücretlerle ilgili olan ve federal olarak idare edilen bir sigorta programıydı. Alıcıları bu hakkı, "kazanmışlardı". Aşağıdaki katman daha ortalama, yerel olarak idare edilen ve devlet desteği için başvuran kişinin mali durumunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmayla -bu kelime Amerika'da halen kullanılmaktadır ve "kazanılmamış" veya "hak edilmemiş" yardıma yönelik aşağılayıcı bir nüansa sahiptir- sunulan bir "refah"tı. Çoğunlukla beyaz erkek olan sanayi işçileri üst katmanda fazlasıyla temsil edilirken; kadınlar, Afrika kökenli Amerikalılar, yoksul çiftçiler ve devamlı bir işi olmayan işçiler alt katmanda yetersiz temsil edilirler. Bu pek de sürpriz değildir: üst katman sigorta ve istihdam katkılarına dayanıyordu; ancak kadınlar, siyahlar ve diğer azınlıklar kalıcı bir iş bulmak konusunda sıkıntı yaşıyorlardı. Söz konusu iki katmanın da varlığını sürdürmesi, herhangi bir işçi sınıfı hareketi için bölünmeye neden olurdu.

Yeni Düzen toplumsal refah hususunda ileriye doğru atılmış büyük bir adımdı; ancak evrensel bir sistem değildi. Görece ayrıcalıklı işçilere verilmek üzere ortaya çıkan özel yardımların yerini almak için de tasarlanmamıştı. Yeni Düzen özel sigorta firmalarına ve şirketlerine Sosyal Güvenlik Yasası'nda sağlanmış olan yardımlara ek yapmaları için kendi refah kapitalizmlerini kullanmalarına müsaade ediyordu. İşverenler ticari grup sigortasının tek taraflı bir alımının, işçileri tatmin edeceğini ve işçilerin refahları konusunda hem sendikalara, hem de devlet müdahalesine duydukları ihtiyacı ortadan kaldıracağını umuyorlardı. Sendikalar kendi sağlık ve sigorta programlarını düzenliyorlardı (Klein, 2003: bölümler 3-5). Sağlıkla ilgili desteğe dair hükme dayanarak, sigorta şirketleri ve tıpla ilgili uğraşlar neredeyse tüm kamusal desteği ortadan kaldırmıştı. Zenginler ve düzenli bir işe sahip olanlar sigorta şirketleri için kârlı olan ve devlet tarafından sübvanse edilen özel sigortaya sahiptiler;

hükümet üzerlerinden kâr elde edilemeyecek olan yoksullar için en alt düzeyde bir sorumluluk kabul etmişti (C. Gordon, 2003).

Konut programı da iki katman olarak işliyordu. Yeni Düzen düşük gelirli aileler için sosyal konut yasası çıkarmıştı ve çoğunluğu orta gelirli aileler olmak üzere yüzde 20'lik bir ön ödeme yapabilen kimseler için bir ipotek kredi programı güvencesini vermişti. 1934'de başlayan her iki program da konut sanayini canlandırmıştı; ancak özel program daha hızlı gelişti. Wagner'in sosyal konutları genişletmek yönündeki yasa tasarısı 1937'de ortaya çıktı ve Kongre bunun birçok hükmünü ayıkladı. Bu küçük kavga finansal ihtiyatlılık, yerel denetim ve sosyalizmin tehlikeleri konusunda vaaz veren, güçlü Ulusal Emlak Kurulları Birliği'ne karşı liberal orta sınıf reformcuları ve sendikaların kırılgan lib-lab yanlılarını sendeletmişti. İki katmanlı bir program kiracılar ve satın alanlar için hayli farklı koşullara yol açtı. Pratikte, FHA ipotek kredi programı ayrıca ırksal bir önyargıya dayanıyordu ve sosyal konutlar da bu şekilde ayrışmıştı. Afrika kökenli Amerikalılar için ipotek kredilerinden yararlanmak neredeyse imkansızdı ve eğer sosyal konut sahibi olacaklarsa, genelde en kötü projelerde ortaya çıkan konutlardan edineceklerdi.

Bununla birlikte, bütün bu özellikleri baki kalmak suretiyle sıradan Amerikalıların yaklaşık yüzde 75'i Yeni Düzen'den kayda değer bir fayda sağladı. Toplumsal vatandaşlık büyük oranda genişlemiş ve ulus daha bir bütün kılınmıştı. Diğer ülkelerde, refah devleti genelde iki katmanlı sistemden sonra evrensel olmaya doğru kademeli bir biçimde ilerler. Neden bu genişleme Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmedi? Bunun cevabı sadece ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacaktı.

1930'lı Yılların Sonlarında İşçi-İşveren İlişkileri: Belirsiz Bir Sonuç

1936'da ve 1937'nin ilk aylarında, iş adamlarının çoğu Yüksek Mahkeme'nin Wagner Yasası'nı hükümsüz kılmasını bekliyorlardı; ancak Mahkeme, kısmen Roosevelt'in seçim zaferleri, kısmen de NLRB ekonomik dairelerinin sunduğu zorlayıcı istatistiksel veriler nedeniyle yasayı uygun bulmuştu. Ulusal İmalatçılar Derneği ve Amerikan Ticaret Odası 1937 ve 1940 arasında hem sendikalara hem de NLRB'ye karşı bir propaganda kampanyasını yönetiyordu. NLRB kararları 1937 itibariyle sendikaların büyümesine yardım ediyordu. İş lobileri sanayiyi istikrarsızlaştırdığı, özel mülkiyeti zayıflattığı ve sosyalizmi savunduğu gerekçesiyle bunun ortadan kaldırılmasını istiyorlardı. Buna muhafazakâr basın ve başında Güneyli Demokrat Howard Smith'in olduğu bir Kongre Komitesi de iştirak ediyordu. Smith'in duruşmaları açmaya, tanıkların çoğunu seçmeye ve akabinde yasayı uygulamaya yetkisi vardı. Saldırgan komite oturumları NLRB'nin gücünü kısıtlamak ve işverenlerin sendikalaşma karşısındaki gücünü arttırmaya yönelik Smith'in önerdiği yasa tasarısının Kongre'den

geçmesi ile sonuçlanmıştı. Senato, İşçi-İşveren Komitesi yasa tasarısını durdurdu; ancak 1938'de Münih'teki krizden sonra, Roosevelt olası bir savaşta iş çevrelerinin ve Güneyli Demokratların desteğine ihtiyacı olacağını düşünüyordu. Baskıya boyun eğdi ve işçilere daha sert bir tavır alan yeni kurul üyeleri tayin ederek NLRB'yi yeniden yapılandırdı. Daha liberal ekonomistlere karşı muhafazakâr avukatlar olmak üzere NLRB içerisinde bir kavga doğmuştu. Dönemin daha muhafazakâr ikliminde, avukatlar galip geldi. NLRB'nin ekonomik daireleri 1940'ta kapatıldı. Siyasi fırsat kapısının tekrar açıldığını hisseden işveren örgütleri II. Dünya Savaşı koşullarının gidişatı değiştirdiği 1941'e değin hücum eden taraftı (Stryker, 1989; Gross, 1981, 1995).

Uzmanlar, adet olduğu üzere, bu mücadelelerin tüm taraflarında da beliriyorlardı. Eski NLRB çalışma ekonomistleri liberaller iken, yeni NLRB uzmanları ise denetim ve sorumluluğa vurgu yaptılar. İşçilerin sendikaya üye olmasını engelleyen işveren ve şirketlerin de kendi uzmanları vardı. Profesyonel grev kırıcılara, mülkiyet haklarını vaaz eden avukatlar ve kusursuz serbest piyasaların kusursuz işlediğini telkin eden iktisatçılar arka çıkıyorlardı. Chicago Üniversitesi'nden sosyologlar ve insan ilişkileri uzmanları, işçileri ve yöneticileri bir araya getirecek, "sorun çıkartanları" tespit edecek ve sendikalara olan ihtiyacı gereksiz kılacak araştırmaları ve uygulamaları yönetmek üzere refah kapitalistleri tarafından istihdam ediliyorlardı. Bunların bazıları sendika karşıtı kampanyalara katılıyorlardı: örneğin öncesinde Amerikan Frenoloji Kurumu'nda yer alan sahte bir doktor Nathan W. Shefferman -işçi işveren ilişkileri danışmanı ve arabulucusu, sözde sosyal bilimci, motive edici bir konuşmacı ve işçilerin sendikaya üye olmasını engelleyen bir kişi- artık Sears'den sendikaları kovmaya çalışıyordu. Kendisi her ne kadar Yahudi olsa da, Sears'ın anti-semitik başkanı General Robert E. Wood için tasarladığı kampanyalarda sendikaları Yahudiler tarafından kontrol edildiği için eleştiriyordu (Jacoby, 1997: 130-40, 301). Nihayetinde, uzmanlar işverenlerine boyun eğmek zorunda kaldılar; siyasetçiler ise seçimlerdeki eğilimlere boyun eğiyorlardı.

Dahası sendikalar içinde de mücadeleler ortaya çıkmıştı. Wagner Yasası işverenleri kendilerini tanımaya zorlayabildikleri takdirde sendikaların sanayinin düzenlenmesinde yer alabilmelerine olanak sağlamıştı. Zanaat işçileri mesleğe girişi denetleyebiliyorlardı. Böylece bir işveren, grev tehdidinde bulunan bir meslek sendikasına boyun eğebiliyordu. AFL üyesi meslek sendikaları genelde Ulusal İşçi İşveren İlişkileri Kurulu'nu (NLRB) göz ardı ederek ya da buna saldırarak pazarlıkları sürdürüyordu. Böylelikle Kurul ile işbirliği yapan CIO'yu zayıf düşürmeyi umuyorlardı. CIO üyesi sanayi sendikalarının üyesi olan daha az kalifiye işçiler tanınma haklarını güvence altına almak için grev silahına daha çok başvurmak zorundaydılar. CIO üyesi sendikalar işverenler üzerindeki gücünü gösterene değin, birçok işçi greve giderek işlerini kaybetme riskin almak istemediklerinden, ilk başta işverenlerden tanınma

hakkını almak için CIO, çoğunlukla kendi militanlarına güveniyordu. İşçiler bir başarı işareti bekliyorlardı: "İşlerinden atılan eylemcilerin tekrar işe alınması, nefret edilen bir ustabaşının aşağılanması veya sendika üyelerinin açık bir gösterisi bu gizli sempatizanlar üzerinde güçlü bir çekici etki sağlıyordu." Sonrasında greve gidebilirlerdi; ancak bu kalifiye olmayan emek gücü için riskliydi (Zieger, 1995: 45). Bir avuç işçi sosyalizmin çekiciliğine kapılmıştı. Esas sorun militanların şikâyetler hususunda uygulayacakları tazyikti. Militanların mücadelesinin sonucunda, sendikalar önemli sayıda üye artışı ile sonuçlanacak bir biçimde iş yerlerinde tanınmaları için giriştikleri grevlerin yeterli miktarını kazandılar; üye artışı savaş boyunca devam etti.

NLRB, oturma grevi gibi doğrudan eylemleri yasaklayarak militanlardan çok liderler için çalışıyordu. CIO üyesi sendikalar içerisindeki iktidar, 1936-1937 grev dalgasında, iş yeri düzeyine doğru kaydı. İşverenler ile müzakereleri sürdüren liderler, tartışmalarda gelinen aşamaya göre üyelerin militanlığına alan açmak ya da bunu engellemek niyetindeydiler. Bir anlaşmaya varıldığı zaman, sendika liderleri, üyeleri anlaşmayı kabul etmeye ve sonrasında "*sözleşmeleri takip etmeye*" zorluyordu (Zieger, 1995: 71, vurgular orijinal eserdendir). İşverenler bir kez sözleşmeleri imzalamak zorunda kaldıklarında, sözleşme süresince greve gidilmeyeceği sözünü almak ve yönetimin yetkilerini devam ettirmek hususlarını sözleşmeye eklemeye çalışıyorlardı. Sözleşmeleri yapmak ve maddi kazanımlar elde etmek için sendika liderleri, grevleri ve anlaşmazlıkları sözleşme süresinin sonuna öngörülebilir dönemlere sıkıştıracak biçimde genelde bu yetkileri gözden çıkarıyordu; ancak işyerlerindeki militanlar yukarıdaki haklardan mahrum kalmayı istemiyorlardı. Stepan-Norris ve Zeitlin (2003) solcu sendikalarda sendikal faaliyetlere sıradan üye katılımının daha fazla olduğunu ve bu sayede işçi desteğini almak, daha iyi şikâyet prosedürlerine sahip daha kısa sözleşmeler yapmak, grev hakkını elde etmek; daha muhafazakâr ve daha az demokratik sendikalardan ziyade yöneticilerin daha az ayrıcalığa sahip olmasını sağlamak adına, daha iyi iş çıkardıklarını söylerler. Birçok militan komünistti; ancak işçiler için bu durum, militanlığın getirdiği maddi kazanımlardan daha önemli değildi.

İşçiler ayrışmıştı. AFL iş yeri düzeyinde daha zinde bir mücadele yürütüyordu; çünkü birçok şube kalifiye işçilerin etnik olarak daha homojen olmasının da etkisiyle güçlü bir işyeri demokrasisi geleneğine sahipti. Bunlar etnik ve mesleki olarak daha farklılaşmış sanayi sendikalarından daha dayanışmacı olmayı bekleyebilirlerdi. Maden işçilerinin lideri olan John L. Lewis'in CIO'daki destekçileri, NLRB'den daha fazla bağımsızlaşmak ve militanlara karşı daha sorumlu olmak gerektiği konusunda uyarılar yapıyorlardı. Sendikalar içerisindeki tartışmalar yoğunlaşıyordu (Zieger, 1995; Lichtenstein, 1992, 2002; Aranowitz, 1973; Tomlins, 1985). McCammon (1993) 1930'ların sonunda grevlerin sendikaların gücünden daha fazla sözleşmelerin düzenine bağlı ol-

duğunu ve bunun da artık uyuşmazlıkların çözümüne dair daha ritüelleşmiş bir sistem yarattığını belirtir. Sendikalaşma, grev ve NLB'nin buyruğu altındaki seçimlerin ne zaman ve nerede olacağına dair Nelson'un (2001) analizi üye sayısındaki artışla ilgili üç neden ortaya koyar. Militan işçilerin başını çektiği aşağıdan yukarıya doğru bir büyüme mevcuttu -özellikle 1937'de- ancak Wagner Yasası'nda ortaya koyulduğu üzere NLRB seçimleri tarafından teşvik edilen yukarıdan aşağıya büyüme daha da fazlaydı. Bu iki neden 1930'lardaki sendika üye sayısındaki artışın yaklaşık üçte ikisine tekabül ediyordu. Geride kalan artışın büyük bir kısmı ise daha kapsamlı Yeni Düzen politikalarına dayanıyordu. İşverenler arasındaki rekabeti engellemek için alınan düzenleyici önlemler, işverenlerin daha fazla kâr elde etmelerini ve daha yüksek ücret ve yardım sağlayabilmelerine olanak tanıyordu. Bu durum ise daha çok kazanım elde etmek ve daha çok üye sağlamak için sendikaları daha girişken kılıyordu. Nelson, demiryolu idarecileri gibi adamların bağımsız sendikalarla toplu sözleşme yapmasının "fiyat istikrarı ve düzenli kâr sağlamak adına ödenecek küçük bir bedel" olduğunu söyler.

Ancak birçok iş adamının aklı böyle çalışmıyordu. Wagner Yasası her ne kadar sendikalara örgütlenme hakkı sağlamış ve işverenlere de usulüne uygun bir biçimde yetki almış sendikalarla sözleşme yapmak zorunluluğu getirmişse de, işverenleri sendikanın taleplerini karşılamak ve hatta bir sendika sözleşmesi imzalamak konusunda bile mecburi kılmıyordu. Bazıları bunları yerine getirmişti; ancak Ford ve Little Steel firmaları gibi bazı büyük şirketler genelde yerel polis desteğini de arkalarına alarak lokavt, şiddet ve grev kırıcılar ile sendikalara başarılı bir şekilde karşı koydular. Chicago'da polis, 10 grevci çelik işçisini öldürdü. Yönetim böylesi bir baskıdan hoşnutsuzdu; ancak grev kırıcılık faaliyetlerine yönelik araştırmalar talep etti, soruşturmalarda işverenlerin taktikleri üzerine kayda değer raporlar kaleme alındı. Ancak Roosevelt ve Perkins anlaşmazlıklara bir mesafeyle yaklaştılar ve duruma müdahale etmediler. Bu durum, korporatizmden çok liberal bir iradecilikti.

Adil Çalışma Standartları Yasası'ndan sonra, Yeni Düzen 1938'de barutunu tüketti. Roosevelt son zamanlarda üç hata yapmıştı (Kennedy, 1999: bölüm 11). Yüksek Mahkeme bir düzine Yeni Düzen taraftarı federal veya eyalet yasasını 18 aylık bir zaman diliminde hükümsüz kıldıktan sonra, Roosevelt anayasal geleneğin dışına çıkacak biçimde mahkemeler tarafından paket haline getirilen bir dizi öneri tasarlamıştı. Önerdiği düzenleme pek de popüler olmamıştı; bunları zorla uygulamayı beceremeyince de, daha fazla destek kaybına uğramıştı: fakat mahkemenin aklı başına gelmişti (Burns, 2009). İkincisi, muhafazakâr adayları yenmek umuduyla eyaletlerin demokratik ön seçimlerine müdahil olmuştu. Yine başarısızlığa uğradı ve devletin haklarını çiğnediği ifşa edildi. Şimdi Güneydeki ön seçimlerde adayların hepsi ayrımcı bir retoriği kullanarak yarışıyorlardı (Leuchtenburg, 1963: 266-71). Üçüncüsü

Roosevelt, bilmeyerek de olsa durgunluğa bir katkı koymuştu: söz konusu sıkıntı kendisinin ününe de zarar verecek şekilde Roosevelt durgunluğu olarak bilinmekteydi. Sonuçta Roosevelt'in popülerliği azalmış ve 1938 ara seçimlerinde Demokratlar bir takım kayıplarla karşı karşıya kalmışlardı. 1937 ve 1938'de, çeşitli muhafazakâr hizipler bir araya geliyordu; çünkü Cumhuriyetçi liderlerin partinin bölgesel hiziplerini bir araya getirmeyi başarmıştı ve en azından ABD Merkez Bankası'nın yaptığı hatalardan faydalanmak hususunda birleşiyorlardı. Bu gruplar, liberal girişimleri engellemek için Güneyli Demokratlarla faydacı bir işbirliği kurdular. Güneyliler, tıpkı tarım programları aracılığıyla siyahî toprak kiracılarına ve işçilerine yardım etmeye çalışan Yeni Düzen liberallerine muhalefet ettikleri gibi Güneyi örgütlemeye yönelik girişimlerde bulunmuşlardı ki, CIO buna karşı çıkıyordu. Artık Yeni Düzen'den bıkmışlardı (Weed, 1994). 1934'den beri Meclis'te ilk kez "harcama yanlıları"ndan çok "harcama karşıtları" vardı (Amenta, 1998: 137).

Yeni Düzenciler yönetimde halen nüfuzluydular; ancak Kongre'deki tabanları zayıflamıştı. Yasa önerebiliyorlar ama bunları Meclis'ten geçiremiyorlardı. Artık Kongre ulusun sağ kanadını temsil ediyordu: demokratik olmayan Güney delegasyonu bunu tek başına sağlamıştı. Aynı zamanda kamuoyu da vergiler, açıklar ve projelerle paralel olarak genişleyen bürokrasiden rahatsızdı. Kitle hareketlerinin içerisinden sadece sendikalar varlığını devam ettirebilmişti ve onlar da, artık daha sorumlu davranıyorlardı. Brinkley (1995: 142) "1930'ların ortalarında o denli yaygın olan enerjik hareketlerin siyasi manzaranın hiçbir yerinde bulunmadığının" altını çizer. Yeni Düzenciler, Keynesçi makro ekonomi anlayışını yarı yarıya uyguluyorlardı; ekonomiyi canlandırmak için finansman açığını kapatma ve mutedil bir enflasyon. Ancak tam istihdam politikaları buna dâhil değildi. Yine de eninde sonunda kademeli bir vergi sistemini, yeniden dağıtımcı transfer ödemelerini ve sağlık, eğitim ve refah gibi alanlarda daha büyük bir kamusal harcamayı bir araya getirecek olan bir "yüksek tüketim, az birikim" ekonomisini gerçekleştirmek için tüketim fonksiyonunu yukarıya doğru çekmeyi umuyorlardı (Barber, 1996: 128-30). Bu liberal emekçi ittifakı vizyonu II. Dünya Savaşı sonrası Keynes/Beveridge İngiliz refah devletine benzetilebilirdi; ancak siyasi gidişat aleyhlerine gelişiyordu.

Sonuç

Büyük Bunalım, Amerika Birleşik Devletleri'ni önceki 50 yılın muhafazakâr havasından çıkaracak denli şoka sokmuştu. Bölüm 3'de gördüğümüz gibi ilericiler, radikal gündemlerinde başarısız olmuşlar ve modernleşmeci gündemleri iş dünyası yanlısı bir eğilim kazanmıştı. Ancak artık muhafazakârlar, Bunalım'la başa çıkamadıkları için suçlanan taraf haline gelmişler ve böylece

Amerika radikalleşmişti. Her ne kadar "sosyalizm" sözcüğü tabu olarak kalmaya devam etse de, lib-lab reformları 1934-1938 arasında uygulamaya konuldu. Yeni Düzen çeşitli ve çok kapsamlı reformlar öneriyordu. Bunların bazıları kapitalizmin kurtarılmasında işe yaradı. Finans, konut ve tarımsal destek ile ilgili reformlar kapitalizmi daha etkinleştirmek hususunda düzenlemeler yapmak için tasarlandı ve genelde modernleşmeciler tarafından yürütüldüler. Yardımlardan yararlanan iş çevreleri doğal olarak reformları her zaman hoş karşılamıştı; ancak diğer programlar toplumsal vatandaşlığı genişletiyordu. Bu gibi programları anlamak için bizim temel olarak sınıfsal söylemlerden kaynaklanan bir popülizmi ve kusursuz olmayan bir çoğulculuğu bir araya getiren bir açıklamaya ihtiyacımız var. İşsizler ve ihtiyacı olanlar için iş ve yardım sağlayacak bir hükümet doğrultusunda ve tüm vatandaşlar için ekonomik güvence sağlayacak bir düzenleme ve güç ve zenginliğin bir nebze de olsa yeniden dağıtılması yönünde aşağıdan kitlesel bir basınç vardı. Bununla birlikte ben, işçiler ve sendikalarda kökeni bulunan gerçek sınıf hareketi ile çeşitli orta sınıf ve diğer baskı gruplarını da (örnek olarak yaşlı insanlar veya feministler) içeren daha yaygın seçim desteği arasında bir ayrıma gitmekteyim. Her ikisi de fiilen onaylanan reformların çoğunu desteklemişti ki, bu reformlarının onaylanmasının nedeniydi. Mülk sahibi sınıfların çoğu böylesi sosyal programlara muhalefet etmişti; ancak şirketlerdeki ılımlılar ve birçok merkezci ve liberal siyasetçi, aşağıdan gelen basıncın bir takım reformları gerekli kıldığını gerçekçi bir biçimde fark etmişlerdi. Birçoğu, ılımlı reformların -bunlar daha radikal reformları engellemişti- uygulanması hususunda eleştireldi. Bu durum, sınıf mücadelesine üretilmiş bir yanıttı; ancak bu ciltte sık sık karşımıza çıkacağı gibi dolaylı ve yukarıdan aşağıya uzanan bir cevaptı.

Gelecek bölümde ben, 20. yüzyılda toplumsal vatandaşlığın yükselişi ile ilgili olarak rakip teorileri daha etraflıca tartışacağım. Söz konusu yükselişin Yeni Düzen'de somutlanan sanayileşme teorisinin mantığını çürütür; çünkü mevcut durum, Amerika'nın sanayileşmesinin kaçınılmaz, doğrudan bir sonucu değil, daha farklı bir sonuca yol açabilecek mücadelelerin hayli rastlantısal bir sonucuydu. Bunalım'ın ilk üç yılı boyunca iktidarda Demokratlar olsalardı, bahtsız Hoover'ın olduğu gibi, ülke sağa kayabilirdi ve bu durum da herhangi bir ciddi toplumsal programın önünde bir engel oluştururdu. Yarı faşist bir hareket iktidarı ele geçirseydi, sosyal programlar gene uygulanabilirdi; ancak bunların tonu hayli farklı olurdu: bununla birlikte ben bunu çok olası bir sonuç olarak görüyorum. Yeni Düzen, merkezinde sınıf mücadelesinin olduğu ve bunun sonrasında daha geniş bir popülizme doğru yaygınlaştığı ve netliğini yitirdiği, siyaset bilimcilerin ziyadesiyle yavan bir biçimde iktidarın kaynağı teorisi olarak adlandırdıkları teoriyi ağırlıklı olarak destekler: halk söz sahibi bir biçimde iktidar oyununun sahnesindeydi.

Ancak Amerikan siyasi kurumları da belirli doğrultularda reformları yönlendirmek adına kayda değer etkilerde bulundular ve bu durum, burada tartışılan teorilerin üçüncüsüdür: kurumsalcılık. Amerika Birleşik Devletleri kendi tarihsel kurumlarına sahip bir demokrasiydi ve reformlar halkın seçmiş olduğu temsilciler aracılığıyla, sadece bu kurumlar tarafından yasa haline getirilebilirlerdi. Söz konusu durum, Amerika Birleşik Devletleri'nde iktidarın fazlasıyla ayrışması -federal düzeyde başkan, iki Meclis'ten oluşan bir Kongre ve Yüksek Mahkeme arasında ve kayda değer bir güce sahip eyalet ve yerel hükümetleri ile birlikte- sayesinde gerçekleşti. Bu durum, Yeni Düzen'de devasa bir öneme haizdi. Bununla birlikte başkan ve başında olduğu yönetim çoğunlukla popüler talepler doğrultusunda reformlara girişti, Yüksek Mahkeme buna karşı çıktı. Kongre'nin ayak sürümesi reformun hızını gitgide yavaşlattı ve özünü zayıflattı. Bunun en tercih edilen yöntemi, programların uygulanmasının eyalet ve yerel hükümet düzeyine havale edilmesiydi. Söz konusu gelişme eyaletlerin çoğunda Roosevelt yönetiminin istediğinden daha az reform yapılmasına yol açtı. Bu durum, özellikle kadınlar ve azınlıklara bir haksızlıktı.

Siyaset dört şeritli bir iktidar kavgasına dönüşmüştü. Mücadele içerisindeki ilk grup, Büyük Bunalım'ın harekete geçirdiği popüler hareketler ve bu hareketlerin yönetimi ve Kongre'de azınlıkta kalan temsilcileriydi. İkinci grubun içerisinde iş çevrelerinin oluşturduğu sınıf ve diğer muhafazakârlar ve yönetimde azınlıkta kalan temsilcileri -bunlar Kongre ve eyalet hükümetlerinde daha büyük bir taban sahipti- ve Yüksek Mahkeme'nin çoğunluğu vardı. Üçüncü grupta, orta yolu bulmaya çalışan ılımlılar vardı: şirket liberallerinin, ılımlı sendikacıların ve Kongre'nin yaklaşık yarısının yanı sıra, Roosevelt'in kendisi ve beyin takımının çoğu. Son olarak ılımlı olmayan; ancak Güneyli işçilere ve özellikle Afrika kökenli Amerikalılara uygulanmadığı takdirde yasanın yanı sıra, yerel olarak yönetildiği takdirde federal programları da destekleyecek olan Güneyli Kongre delegeleri mevcuttu. İlk üç grup ayrıca müvekkil uzmanlar ve görevlileri de sahipti. Buna karşın ben, öncesinde belirttiğim bir kaç istisna ile birlikte elit kuramcıları tarafından vurgulanan "uzman/resmi görevli/ devlet kapasitesine" o denli bir nedensellik atfetmiyorum. Uzmanlar, resmi görevliler ve devlet kurumları diğer güç aktörleri tarafından da kiralanmışlardı: avukatlar, iktisatçılar, sosyal hizmet görevlileri, tarım uzmanları ve kendi işverenlerinin çıkarları doğrultusunda siyasi program tartışmalarına bütün yönleriyle dahil olan diğerleri. Tartışmalar esnasında sadece bir mesleki grup hakiki bir ittifak dâhilinde konuştu ve kendi ilgi alanında öne çıkacak denli yeterli mesleki donanıma sahipti: tıp mesleği. Dolayısıyla Yeni Düzen herhangi bir sağlık reformu içermedi. Bunun dışında Yeni Düzen'de en etkili hususlar, uzmanlar veya kurumlar değil, sınıfsal basınç ve Amerikan tarzı demokrasiydi. Dördüncü cilt, örgütlü sınıfsal basıncın 2008'deki Büyük

Durgunluk ile karşılaştırılabilir bir rol oynayıp oynamadığını tartışmaktadır. Sınıfsal basıncın Bunalım esnasında reformları elde edecek yeterli bir güç kazanması elbette birkaç yılı aldı.

Örgütlü popülist gruplardan gelen bu basınç öylesine önemli bir anlam ifade ediyordu ki, beyaz, çalışan ve orta sınıf erkekler reformlardan diğerlerinden daha fazla kazanç elde ettiler ve doğal bir sonuç olarak kazanımlar çoğunlukla legal emek piyasasına olan katılım ile ilişkilendirildi. Kadınlar sadece iş güç sahibi bir erkekle ilintili oldukları takdirde kazanım elde ettiler ve kadınlar çocuklarını dünyaya getiren ve onlara bakan insanlar olarak, sadece bekar anneler olmaları durumunda; ancak oldukça hasis bir şekilde tanındılar. Bu durum, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere iki savaş arası dönemde anormal değildi. Sınıf mücadelesi kadınları büyük oranda es geçmişti. Afrika kökenli Amerikalılar sanayide legal bir işe ya da Çalışma Programı İdaresi'nde bir göreve sahip oldukları takdirde, biraz kazanım elde ediyorlardı; ancak eğer tarımda ya da Güney'de çalışıyorlarsa, herhangi bir kazançları yoktu. Nitekim çoğu da böyle istihdam ediliyordu. Diğer azınlık grupların kazanımları da çok azdı. Yeni Düzen iki katmanlı bir olaydı; ulusa katılım hayli katmanlaşmıştı.

Fakat Roosevelt yönetimi, kötü durumdaki bir ekonomiye sahip ülkelerdeki yerleşik hükümetlerin olağan yollardan ayakta kaldığı gibi idame ettiği sürece, daha fazla sayıda Amerikalı hükümete refah sağlamak için daha fazlasını yapmadığı yönünde suçlamalar yöneltmeye başladı. Suçlamalar özellikle yönetimin kendisinin de bilinçsizce katkıda bulunduğu 1937 durgunluğundan sonra belirginlik kazandı. Artık aşağıdan gelen baskı daha belirsizdi ve Yeni Düzen'in hızı kesilmiş görünüyordu: bunun geçici mi, yoksa kalıcı mı olduğu ise halen net değildi. Bir tanesi reform, diğeri ise reformların hızının kesilmesinden ibaret olan bu iki aşamada, Amerikan tarzı demokrasi iş görüyordu. Hem reformlar, hem de reformların yavaşlaması, en azından seçilmiş temsilcilerinin dile getirdiği üzere, halk iradesinin sonucu gibi görünüyordu.

Ancak söz konusu olan kurumsal anlamda kusurlu bir demokrasiydi. Amerika Birleşik Devletleri erkek egemen bir demokrasi olma yolunda en erken ilerleyen ülkeydi ve aynı zamanda kadınlara oy hakkı tanıyan ilk ülkelerden de birisiydi. Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren artık öncü değildi. Kusurları, bölünmüş durumdaki ve insanların oy kullanmak için vergi ödemek zorunda olduğu Güney örneğinde parlıyordu; ancak söz konusu kusurlar kırsal oyların ve siyasetçilerin aşırı ağırlık kazanması, yukarıdan aşağıya himayeci partilerin varlığı ve ticari şirketlerin gizli etkileri anlamında diğer yerlerde daha derindi. Bahsi geçen kusurların hepsi de aynı işleve sahipti. Demokrasiyi halk iradesinin karşısında bir konuma büküyordu. Bunu grotesk (Afrika kökenli Amerikalılar ile olan ilişkisi istisnaydı) bir biçimde değil ama yeniden dağıtımı hakiki bir çoğulcu demokraside olması gerekenden daha güç

bir duruma sokmaya yetecek kadar yapıyordu. Yüksek Mahkeme ile federal ve eyalet düzeyindeki güçler ayrımı muhafazakârlığı arttırıyordu ve eyaletlerin haklarına dair popüler cazibe, esasında henüz belirttiğim kırsal alanlardaki ve Güney'deki kusurlardan kaynaklanıyordu. Kusurlar sınıf ve ırk ile kaynaşmış Amerikan temsili hükümetinin kurumlarını da içeriyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde devlet kapasitesinin olmadığına dair bir varsayım belirleyici olamaz; çünkü Yeni Düzen çeşitli bölgelerde başarılı bir biçimde merkezi bir devlet kapasitesi yaratabilmişti.

Amenta (1998) da bu kusurlu demokrasiye değinir. Yazar, Yeni Düzen reformlarına verilen desteğin ve devlet düzeyindeki reformların uygulanmasının, her bir eyalette demokrasinin ölçüsü ile güçlü bir biçimde karşılıklı ilintili olduğunu söyler. Oy hakkı genişledikçe ve mekanizmaların uyguladığı denetim zayıfladıkça, reformlara olan destek artmıştı. Demokrasinin kusurları belirli bir coğrafyaya özgü değildi. Amerikan demokrasisi ulusal düzeyde siyasi ve ekonomik iktidar arasında yeterli bir ayrıma gidememişti ve bu durum hükümet etme biçimine sınıf iktidarındaki eşitsizlikleri yansıtıyordu. Bu kısmen, iş çevrelerinin gücünü kısıtlamaktan daha çok modernleşmede başarı olan İlerici Dönem'in bir mirasıydı. Yeni Düzen döneminin nihai sınırlaması, siyasi sistemin halkın desteklediğinden daha çok muhafazakâr politikalara arka çıkmasıydı. Halkın sesi, siyasi iktidara daha doğrudan ulaşsaydı, Yeni Düzen toplumsal vatandaşlığı daha da derinleştirecek ve Roosevelt kendisinin tekrar seçilmek yönündeki kurnaz taktiklerini biraz daha sola kaydıracaktı.

Reformların Meclis'ten geçmesine rağmen, hiçbirisi destekleyicilerinin ilk başta beklediğinden daha cömert değildi. Sosyal Güvenlik Yasası veya Wagner Yasası'nı eleştirenler genellikle bu yasaların sınırlarının daha fazla gelişmeyi engellediğini varsayarlar. Ancak Wagner Yasası, hem sendikal hakları tanımış hem de sendikaların kendi üyelerini disipline etmelerini ummuştur. Nitekim bu durum, belli bir kuralla yönetilen kapitalizmde olağan bir emek-sermaye anlaşmasıdır. Wagner Yasası'nın içerisinde, sonradan hem AFL, hem de CIO'nun gündemi belirleyecek örgütler olmaktan ziyade güçsüzleşmesi gibi ve örnek olarak bazı diğer ülkelerde savaş sonrası sendika federasyonları örneğinde olduğu üzere, sendikaların zayıflamalarını gerektirecek bir neden yoktu. Dahası refah sisteminin düalizmi, ırkçılığı ya da cinsiyetçiliği bünyesinde barındırmaya devam edeceğinin de bir garantisi yoktu. Toplumsal vatandaşlık yasaları tüm ülkelerde adım adım gelişmeye devam ediyordu. Yasalar daha iyi örgütlenmiş işçilerin yararına kusurlu, özel ve devlet desteği için başvuran kişinin mali durumunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmaya dayanan programlar ile başlangıç yaptılar; ancak gittikçe daha da evrensel olan hakları elde etmek uğruna verilen mücadeleler yıllar boyu sürdü. Bunlar genelde, Baldwin'in (1990) vurguladığı gibi, aynı zamanda orta sınıfları da refah devleti idealine katabildikleri zaman güvence altına alındılar. Eğer bu

durum Yeni Düzen ile birlikte ortaya çıkmış olsaydı, Amerika Birleşik Devletleri'nde devam etmemeleri için bir sebep var mıydı?

Yeni Düzen programlarının bir kısmının kapsamını genişletmenin zor olabildiği doğrudur. Kitlesel işsizliğe bir kere son verildiğinde WPA ya da diğer yardım programlarının devam etmesi zor olacaktı; çünkü kamusal işlerin yaratılmasının maaşları karşılanabilir piyasa seviyelerinin üstüne çıkaracağını savunan iş çevreleri bundan tiksiniyordu. Yardım programlarının, toparlanma etkisini gösterene ya da sosyal güvenlik sistemi sigorta aracılığıyla işsizlik yardımı sağlayana değin süreceği varsayılmıştı. Çok daha az sayıda oy sahibinin işsiz olduğu iyi bir ekonomik dönem geçiren bir demokraside kamusal yardım işlerinin sürdürülmesi güçtü. Aslında, savaş ekonomik bir patlamaya neden olmuştu.

Lieberman (1998) Yeni Düzen politikasının yardımların otomatik olarak ödenmesini vaaz ettiği bir coğrafyada, görece özerk bir federal kurumun ve pek de yoğun olmayan siyasi bir münakaşanın, yardımlardan Afrika kökenli Amerikalıların da yararlanması adına yardımların kapsamının genişletilmesini kolaylaştırdığını belirtir. Sonuçta bu insanlar, işsizlik sigortası ve Ailelerin Bakmakla Yükümlü Olduğu Çocuklara Yardım'dan daha ziyade Sosyal Güvenlik Yasası'nın kapsamına girdiler. Yeni Düzen programlarındaki sıkıntıların kalıcı olup olmadığı genelde Yeni Düzen'in kendisine değil de, müteakip dönemlerin güç dengesine bağlı olacaktı. 1960'lar ve 1970'lerde Yeni Düzen iki katmanlılığını ve sözüm ona kapitalist denetim işlevlerini ifşa eden solcuların saldırısına uğradı. Böylesine bir ifşa, bazen devrimci değişimin o zamanlarda mümkün olabileceğine dayanıyormuş gibi gözükmekteydi. Ancak diğer bölümlerde de görmüş olduğumuz üzere, Batılı işçi sınıfının kaderi devrim değil, reformdu. 1980'lerde, feministler münakaşaya ataerkil bir denetim eleştirisi ile katıldılar; ancak neyse ki reformlar böylesine bir denetimin altını oyacak şekilde devam etmişti.

Daha yakın tarihli eleştiriler, Yeni Düzen'i piyasaların özgürlüğüne bir müdahale olarak suçlayan neoliberallerden geldi. Smiley (2002: x) "1930'ların ekonomik krizi, piyasa ekonomisine hükümetin müdahalesine trajik bir kanıttır" der ve özellikle kaynakları yeniden dağıtmaya çabalarken ve mülkiyet haklarının ifadesi olan kurumların işleyişini sekteye uğratırken tüm ekonomik etkinliğin zarar gördüğünü iddia ederek, Yeni Düzen programlarının sert bir eleştirisi ile devam eder. Ancak kendisinin ekonomik yargıları sınıf bilincinden kaynaklı bir önyargı ile bezenmiş gibi durur. İşçilerin her bir kazanımını, programları karşılamak için vergilendirmedeki her bir artışı, ticarete olan güven yitiminin nedeni olarak gösterir ve bunun yatırımı azalttığını ve toparlanmayı geciktirdiğini ekler. Bu iddia, ne yatırımı, ne de toparlanmayı engelleyen işçilere benzer sayıda ya da daha fazla reform sağlayan diğer ülkelerin

deneyimleriyle çelişmektedir. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, kapitalizmi etkin bir şekilde idame ettirmek için alternatif yollar mevcuttur.

Dahası neoliberal eleştirmenler siyasal olarak naiftirler. Eğer Yeni Düzen, kapitalizmi düzenlemek ve birçok Amerikalı için güvenceli bir yaşam sağlamak adına mülkiyet haklarına müdahale etmeseydi, kapitalizm çok daha kötü bir durağanlığa saplanabilir, daha da fazla meşruluk kaybına uğrayabilir ve çok daha ciddi toplumsal krizlerle karşılaşabilirdi.1930'lu yıllarda birçok Amerikalı serbest piyasa kapitalizminin Büyük Bunalım felaketine yol açtığını düşünüyordu. İşlerin daha kötüleşmesine nasıl tepki vereceklerdi? Amerika, sosyalizm veya faşizmden uzak görünüyordu; ancak kaos ve çöküş ile sonuçlanan bir çalkantıya, tutarsız bir popülizme yakalanabilirdi. Amerikan kapitalizminin sosyalizm ya da faşizmden değil, kendisinden kurtarılmaya ihtiyacı vardı. Daha yukarıdaki toplumsal sınıflar doğal olarak düzenlemelere ve vergilere karşı çıktılar; ancak bu uygulamaların toplam etkisi kârlarının restore edilmesi oldu. Roosevelt, Yeni Düzenciler ve şirket liberallerinin yaptıkları sadece buydu. Zaten bunu yapacaklarını söylemişlerdi ve süreç içerisinde demokrasiyi siyasal vatandaşlığa toplumsal bir boyut katarak güçlendirdiler. Roosevelt, Frances Perkins'e "Biz kimsenin dışarıda kalmadığı bir ülke inşa edeceğiz" demişti (Perkins, 1946: 113). Bu kesinlikle doğru değildi; ancak Perkins ve mesai arkadaşları ülkenin çoğunluğunu kapsayacak şekilde vatandaşlık haklarını genişletmişlerdi. Sınıf ve ulus arasındaki diyalektik, varlığını sürdürüyordu. Ulus eli kulağındaki askeri sorunlar göz önüne alındığında, isabetli bir dönemde güç kazanmıştı.

Bu bölümde, ben Amerika'ya odaklandım. Herhangi bir ülkeyle ilgilenirken yapacağım gibi çeşitli dönemlerde bu ülkenin özgüllüklerini vurguladım. Ulus-devletler vatandaşlarını farklı pratikler ile karşı karşıya bırakırlar; ancak Amerika Birleşik Devletleri genel bir anlamda bir istisna değildi. Amerika'nın temelde neden farklı olduğunu açıklamak için Kurucu Babalara, çoklu etnisite dönemine, federalizme veya diğer Amerikan geleneklerine geri dönmemize gerek yoktur; çünkü Amerika o kadar da farklı değildi. Ama onu istisnai kılan önemli bir dinamiğe sahipti: dışarıdaki bir imparatorlukta değil, ülkenin içerisinde ırkçılık vardı. Yeni Düzenciler genel olarak dönemin diğer ülkeleri ile karşılaştırılabilir, liberal emekçi ittifakına dayanan bir refah rejimi yaratmışlardı. İsveç ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra açık bir biçimde sosyal yardımlaşma işine girişmişti. Bundan öncesi için Swenson (2002) belki de abartılı bir biçimde Yeni Düzen'e inanan Demokratların, ilerici reformları geliştirmek adına, 1932'den beri iktidarda olan İsveçli Sosyal Demokratlardan daha fazla şey yaptığını söylemektedir. Gelgelelim 1930'ların sonunda Yeni Düzenciler, öncülüğünü iş çevreleri ve Güneyli muhafazakârların yaptığı daha da yoğun bir direniş ile karşılaştılar. Böylesine bir güç dengesi neye yol açacaktı? Bütün farklılık Roosevelt'in son zamanlarında yaptığı hatalar-

dan mı kaynaklanıyordu? Sonuç belirsizdir. Başkan Yardımcısı Henry Wallace "Biz geçiş döneminin çocuklarıyız: Mısır' dan çıktık ama henüz Vaat Edilen Topraklara ulaşamadık" demişti (Leuchtenburg, 1963: 347). Bununla birlikte ABD kendi yolunu bulmak konusunda yalnız değildi. Her şey hesaba katıldığında 20. yüzyılın üçüncü büyük krizi olan II. Dünya Savaşı'na giriş, Amerika'yı tekrar sağa döndürecekti.

9
Kapitalist Demokrasilerde Toplumsal Vatandaşlığın Gelişimi

Giriş: Yeniden Düzenlenen Kapitalizmin Zaferi

20. yüzyıl iki ana ekonomik eğilime şahitlik etti. Önce kapitalizm küresel bir zafer kazandı ve sermaye ile emek arasındaki ilişkiler her yerde ekonomik iktidar mücadelesinin merkezine döndü. İkisi de sınıf mücadelesini baskı altında tutmuş olan kapitalizmin esas alternatifleri -faşizm ve devlet sosyalizmi- kendi çelişkileri sonucu dağıldılar. İkincisi, bir mücadele sonucunda, Batı kapitalizmi sivil, siyasi ve toplumsal vatandaşlığa dair evrensel haklar aracılığıyla yeniden düzenlendi ve insani bir sima kazandı. Ben, bir önceki bölümde bu ikinci sürecin Amerika'da ortaya çıkışını tartışmıştım. Burada aynı konuya ulusların daha geniş bir karşılaştırmalı analizi ile birlikte devam ediyorum. Kapitalist büyümenin devam etmesi için ulus devletlerin daha da sağlamlaşması gerekti ki böylece sınıf mücadelesinin başlıca zemini ulus devletler ve ülkelere yayılmış olan bu mücadeleye getirilen çözümler (ancak göreceğimiz üzere sadece ülkeler bazında değil) oldu. Bu durum, elinizdeki bölümdeki çözümlemenin neden ulusal ölçekte yapıldığını açıklar.

2. Bölüm'de gördüğümüz üzere, 20. yüzyılın ilk yarısında küreselleşme eğilimlerine ayrışmalar hükmetti; çünkü Batı ve Japonya hızlı bir iktisadi kalkınma yaşarken, dünyanın geri kalanı böyle bir değişime girmemişti. Küresel eşitsizlik sömürgecilik ile birlikte artmıştı. Çoğunluğu Latin Amerika'da olmak üzere bir avuç "orta sınıf" ülke, Batı ve Japonya'ya göre geride kalmıştı. Öncesinde bastırılmış ilericiliği ve tüketici talebinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir araya gelmesi, sömürge imparatorluklarının sona ermesi ve *Amerikan Barışı*'nın teşekkülü tüm dünyayı ilerletiyordu ve Avrupa'nın kenarında ve Doğu Asya'da bulunan ülkeler gelişmiş ülkelerin seviyesine erişmek üzere kalkınma hamlelerine giriştiler. Bu cildin ele aldığı dönemde dünya, ayrışmış

halde kalmaya devam etti. Bir avuç insan lüks içinde yaşarken, kitleler vahim bir yoksulluğun pençesindeydi. Benim burada inceleyeceklerim, refah ve görkem içinde yaşayan bu bir avuç insandır.

T. H. Marshall eşit yurttaşlık haklarının gelişmesinin kapitalizmin yeniden düzenlenmiş bir biçimini doğurmak suretiyle kapitalizm ve sınıflar arasındaki gerilimi çekip çevirdiğini ta 1949'da iddia etmişti. Marshall vatandaşlığın gelişiminde üç aşama görüyordu. Sivil vatandaşlığın -özgürlük ve kanun önünde eşitlik- 18. yüzyılın bir başarısı olduğunu söylüyordu; siyasi vatandaşlığa -serbest seçimlere eşit bir katılım hakkı- ise 19. yüzyılda erişilmişti. Fukuyama, (2011) hukuk (sivil) devletinin ve hükümet sorumluluğunun (siyasi) iyi bir hükümeti oluşturan ölçütlerden ikisi olduğu konusunda onunla hemfikirdir ve bunlara toplumsal düzenin sağlanmasını da eklemektedir. Marshall ise 20. yüzyılın ürünü olacağını söylediği üçüncü bir öğeyi eklemektedir: toplumsal vatandaşlık. Toplumsal vatandaşlığı "bir nebze de olsa ekonomik refah ve güvenceden ve toplumsal mirasın tümünden pay alma hakkından ve toplumda yaygın olan standartlara göre medeni bir insanın hayatını sürdürmek hakkına kadar uzanan" bir dizi hak olarak tanımladı (1963: 74). Bu, bir şekilde diğer ikisinden daha geniş ve belki de daha belirsiz bir vatandaşlık biçimiydi; ancak merkezinde, eşitsizliğin aynı ulus içerisinde farklı "toplumlar" oluşmasına mahal verecek seviyelere ulaşmaması gerektiği anlayışı vardı ve bu noktada yazar, özellikle iktisat ve eğitimle ilgili ölçütlere odaklanmaktadır. Marshall sınıfsal katmanlaşma -bölgesel, etnik, toplumsal cinsiyete dayalı ve diğer biçimlerde ortaya çıkan katmanlaşmayı göz ardı etmek suretiyle- hakkında yazıyordu ve ayrıca üç aşamalı modelinin açıklamakta hayli etkili olduğu Britanya hakkında kalem oynatıyordu. Önceki bir çalışmamda da değindiğim üzere (Mann, 1987), söz konusu model, bu sıralama ile, birçok ülkeye uygulanamaz. Ancak Marshall, Batı'nın tümüne toplumsal vatandaşlığın yayılışını doğru bir biçimde öngörmüştü ve onun modeli kadınlar ve azınlıklar için yükselen vatandaşlık haklarını da içine alacak şekilde genişledi. Ben, Marshall'ın toplumsal vatandaşlık kavramında dört ana bileşeni ayırt etmek istiyorum.

(1) Pazar gelirleri ve servet sahipliğinde görece düşük seviyede bir eşitsizlik. Eşitsizliğin bir kaynağı olarak zenginlik 20. yüzyıl boyunca azaldığı için, gelir eşitsizliği daha da keskin bir hale geldi. Göreli gelir eşitliği kısmen gelişmiş sınai kapitalizmin bir başarısı, kısmen de bilinçli bir devlet politikası olarak ücretlerin düşük bir seviyede dağılımından ve tam istihdamdan kaynaklanmaktaydı.

(2) Her şey göz önünde tutulduğunda ilk baştaki gelir ve zenginlik dağılımının bazı etkilerini dengeleyecek şekilde yoksullara yönelik yeniden dağıtımı içeren aşamalı bir vergilendirme sistemi.

(3) Özellikle yeterli seviyede bir hayat standardı elde edememiş, emek piyasasında yer almayan kimselere yardım eden refah devleti transferleri ve nakdi ya da ayni yardımlara yönelik bir sistem. Bu sistem yaşlı, hasta, engelli, işsiz, yoksul ve çocuklara yönelik bir yeniden dağıtımcı programı içeriyordu. Söz konusu sistem esasında yaşlılık aylıklarını, işsizlik ve engelli sigortasını ve sağlık yardımlarını içeren bir sigorta sistemiydi.

(4) Evrensel bir eğitim ve sağlık sistemi. Okullarda daha yüksek eğitim seviyelerine liyakata dayalı bir biçimde ulaşmak ile birlikte, okur yazarlık ve matematiksel beceri -en azından orta okul seviyesine kadar sürecek şekilde- öğretiliyordu. Marshall'ın da fark ettiği üzere, eğitim sadece iktisadi ödüllere değil aynı zamanda "medeniyet" seviyesine ulaşmayı sağlaması açısından önemliydi. Burada daha'da geçerli olan bir ortak çıkar meselesi vardı; çünkü sanayi toplumu özellikle beyaz yakalılar ve servis sektörü için- eğitimli insan gücüne ihtiyaç duyuyordu. Bu durum, sağlık için daha da geçerliydi; ancak bu mesele iki kısımdan ibaret bir gelişim ritmine sahipti. İlki, temiz su ve kanalizasyon sisteminin kamusal bir biçimde sağlanması ve hijyen pratiklerinin teşvik edilmesi ile ilgiliydi. Gelişmiş ülkelerde meydana gelen kentleşme, sınıfların tümünü birbirine yakınlaştırdığı için, bu tüm sınıfların ortak çıkarı ile ilgili olan bir meseleydi. Tüm gelişmiş ülkeler bu hedeflerine I. Dünya Savaşı'ndan önce ya da hemen bu savaştan sonra ulaşmışlardı; ancak sağlığın ikinci aşaması tıbbi hizmetlere eşit bir erişimdi ve bu ise ortak bir çıkar meselesi değildi.

Toplumsal vatandaşlık bu dört bileşenin farklı kombinasyonları ile gerçekleştirilebilirdi. Refah yardımları toplumsal vatandaşlığın esas kısmının tek ve hatta gerekli bir kısmı bile değildir. Bir refah devletinde tam istihdam, kademeli olarak artan vergiler, evrensel, bedava eğitim ve kamusal sağlık tümüyle benzer bir etkide bulunabilir. Bir avuç araştırmacı bütün bu dört bileşeni de bir arada çalıştığı için, toplumsal vatandaşlığın bütünüyle bir değerlendirmesini yapmak zor olacaktır. Burada benim giriştiğim iş ise toplumsal vatandaşlığın bütünsel bir değerlendirmesidir. Bu dördünün de ulus-devlet düzeyinde vatandaşlığın gelişimini teşvik ettiğini belirtmek gerekir (buna karşın kamusal sağlık hizmetleri halka daha fazla kendi bölgelerine göre sunulmuştur). Bu refah ve vergiler içindir yeniden dağıtımcı bir öğe içerir, tam istihdam ulusal bir emek pazarına katılım fırsatı tanır ve eğitim bir kimsenin ulusal dil ve kültürünü geliştirir. Bu, *ulusal vatandaşlığın* gelişimiydi, insanların birbirlerinin karşılıklı vatandaşları olarak aynı topluluk içerisinde bulunmalarından doğan bir histi. İkinci ciltte, ulusal ölçekte kurulmuş ilk altyapı hizmetlerinin -karayolları, demiryolları, posta hizmetleri, askerlik hizmeti ve eğitim kurumları- halkı ulusal devlet sınırları içerisine yerleştirerek ve bunları ulusal devletlere dönüştürerek nasıl da ulusa dair rutin bir duygu, "banal milliyetçilik" yarattığının altını çizmiştim. Vatandaşlık hakları yaygınlaştıkça bu süreç 20. yüzyılda da artarak devam etti. Böylece milliyetçilik de yaygınlaştı; buna karşın söz konusu milliyetçiliğin içsel anlamda saldırgan bir tarafı yoktu. Ulu-

sun güçlenmesi, sınıf ve ulus arasındaki modern diyalektiğin bir parçası olarak sınıf kavgasını yumuşatmıştı.

Marshall, toplumsal cinsiyet ve aile ilişkilerine dair bir tartışma yürütmemişti; ancak söz konusu ilişkiler toplumsal vatandaşlık haklarını karmaşık bir hale sokuyordu. 20. yüzyılda kadınların yasa önünde eşitliği sağlayarak, seçme hakkı ve bazı önemli toplumsal hakları elde ederek, kendileri ile ilgili hakların kapsamını genişletişini sergileyen büyük bir tablo çizebiliriz. Ancak bunları elde etmek için ortada farklı yollar vardı. Vatandaşlık genelde bireyin bir özelliği olarak düşünülür. Oysa kadınlar ve erkekler çocukların taşıyıcıları ve onlara bakan insanlar olarak (günümüze kadar) kendi toplumsal rolleri ve biyolojik yapıları açısından farklılaşırlar. Dahası birçok erkek ve kadın, yalıtılmış bireylerden ziyade aile içinde bir şekilde farklı roller yerine getirerek yaşamlarını idame ettirirler. Bu insanlar vatandaşlığın faydalarından meslekleri ve aileleri aracılığıyla ya kamusal ya da özel alanlardaki bireyler olarak faydalanabilirlerdi. Bu dönemin başlangıcında, tarım sektörünün dışındaki sektörlerde ideolojik ve kurumsal olarak görece bir tek düzelik vardı: meşru ekonomide yer alan erkekler evin ekmek kazananı ve hanenin reisiydi; erkeğe göre ailenin astı olan kadınlar bakım rollerini üstlenmişlerdi. Bu durum, ataerkilliğin sanayi toplumundaki tezahürüydü -erkek hane reisi tarafından yönetilen- ve insanlık tarihinin büyük birçoğuna yayılmış, belki de en güçlü ilişki biçimi ve ideolojiydi.

Elbette 1914'teki gerçeklik çok daha karmaşıktı. Köylülerden müteşekkil hane halkı ekonomisi birçok ülkede önemli bir rol oynamaya devam ediyordu. Özellikle işçi sınıfından ve (gitgide artan bir şekilde) alt katmanlardaki beyaz yakalı kadınlardan birçoğu kamuda çalışıyordu; çünkü kapitalizm emeğe yönelik kayda değer bir talep üretiyordu ve genelde kadınlar öğretmenlik, hemşirelik ve sosyal hizmetler gibi bakımla ilgili olan mesleklerde istihdam ediliyorlardı. Feminist hareketler, ilk başta alkol karşıtı hareketler ve daha sonra kadınlara oy hakkı sağlanmasını isteyen hareketler içerisinde ataerkilliğe meydan okumaya başlamışlardı. Gerçekten de 1914 yılı itibariyle kadınlar, bir avuç ülkede oy hakkını elde etmişlerdi ve 1930'larda bu sayı daha da artacaktı. Bununla birlikte, kadınların hem toplumsal hem de siyasal haklar konusunda yürüyecek daha çok yolları vardı. Çalışmayan kadınlar, biri erkeğin iş güvencesi olmamasından, diğeri ise sarhoş, şiddet uygulayan kocadan (alkol karşıtı hareketlerin bir hedefi) veya eve ekmek getiren erkeğin ölümünden kaynaklanan bir çifte güvencesizlik ile maluldüler. Dullar ve diğer bekâr anneler özellikle korunmasızdılar. Yasal bir işte çalışan kadınlar, erkeklerin ortalama olarak kazandığı ücretin yarısı kadar ücret alıyorlardı. Sendikalar, kadın üyelerinin çalışma ücretlerinin artmasına belki bir nebze olsun yardımcı olabilirlerdi ama çok az kadın sendikalara üyeydi. Zaten birçok sendika kadın emeğini gereksiz kılacak şekilde tüm aileyi geçindirmek üzere erkekler adına bir "aile yevmiyesi" talebinde bulunuyordu. Ataerkilliğin ve özellikle aile

yevmiyesinin kurumsal ideolojisi bu dönem boyunca önemini sürdürdü: ancak burada çatlaklar açılmaya başlamıştı.

Bununla birlikte farklı toplumsal ve biyolojik roller, kadınların ataerkilliği zayıflatmak için iki alternatif yollarının olduğu anlamına geliyordu. Biri erkeklere benzer biçimde sayılarını arttırmaya çalışmaktı ve bu durum, emek piyasasında çeşitli iyileştirmeler peşinde koşarak eşitlik ve güvence getirecek bir istihdam yoluna girmek demekti. Kadınların ilk başta kendi emeklerini metalaştırmaları ve sonraları emeklerini toplumsal vatandaşlık aracılığıyla meta olmaktan çıkarmaya çalışmaları ironiktir. Diğer alternatif ise aile bakıcısı rolünden kaynaklı koşulları iyileştirmeye çalışmaktı; yani "annelik" seçeneği. En faydalı seçenek bu iki yolun birleşmesinden geçiyordu. Ataerkillikten kurtulmak isteyen kadınlar, bir taraftan eşit ücret ve emeklilik aylığı, işsizlik ve hastalık ödemesi gibi çalışmaya bağlı sosyal yardımlar gibi haklara sahip olacak şekilde istihdam edilmeyi hedefliyorlardı. Diğer taraftan ücretli annelik ve ebeveynlik izni, çocuk bakımı, aile yardımları ve çocuk yapıp yapmayacaklarına dair kendi kararlarını verebilmek istiyorlardı. Bu noktada işverenler ve devletler ya emek gücünün ölçeğini genişletecekler ya da doğum teşvikinde bulunacaklardı. Şu halde toplumsal vatandaşlığın gelişimini açıklarken, piyasa, devlet ve aileyi birbiri ile ilişkilendirmemiz gerekir.

Elbette büyük resim toplumsal vatandaşlığın ve ulusun dünyanın bütün kuzey bölgesinde bir gelişme gösterdiğine işaret ediyordu. Her ne kadar kitabın bu bölümün çoğu, çeşitli toplumsal vatandaşlıkta türlerine odaklanıyorsa da, tüm refah rejimleri, tüm vergi sistemleri daha da yeniden bölüşümcü bir hale gelmişti. Bir hükümet siyasası olarak tam istihdam meselesi de ayrıca kendisini göstermeye başlamıştı fakat ancak tam anlamıyla ortaya çıkması için II. Dünya Savaşı sonrasını beklemek gerekecekti. Kadın hakları da gelişmişti; fakat bu gelişim istihdam ve annelik seçeneklerinin gerisinde kalmıştı ve bu iki yol arasında çeşitli biçimlerde gerçekleşmişti. Konuyla bağlantılı coğrafyalarda, etnik ve ırksal azınlıklar arka planda kalmışlardı: Buna karşın sadece ABD, Avustralya ve (daha az ölçüde) Yeni Zelanda'da bu bir anlam ifade ediyordu. Toplumsal vatandaşlığın tüm boyutları arasında kamusal eğitimin gelişimi, uluslar ve makro bölgeler ölçeğinde görece az bir farklılık göstermiş ve toplumsal cinsiyetler ve etnik topluluklar arasında daha da az bir farklılık sergilemişti. Resmin bütününe baktığımızda Marshall haklıydı: Kapitalizm, toplumsal, ulusal ve medeni bir karakter kazanıyordu; oysa sivil ve siyasi haklar başka bir meseleydi.

Güncel Refah Devleti Teorileri

Refah devletinin gelişimine dair üç ana güncel açıklama, toplumsal vatandaşlığın dört bileşeninin hepsini kapsar. İlk teori başta sınai ve akabinde sanayi

sonrası bir ekonomide ihtiyaç duyulan kalifiye emek gücünü yeniden üretmek hususunda işlevsel olan refah devletini "sanayileşme mantığının" bir sonucu olarak ele alır. Bu teori, ayrıca diğer modernleştirici değişimler ile de ilgilenir: daha uzun bir hayat beklentisi (tıbbi hizmetler alacak olan emeklilerin sayısını arttırır ve bu hizmetlere dair endişelerin artmasına yol açar), kentleşme, işin evden gittikçe daha da kopması (ki böylece aileler daha fazla kamusal desteğe ihtiyaç duyarlar) ve kadınlar ile azınlıkların emek gücüne dahil olması. Bu durum, hane halkı ekonomisinin çöküşünü ve ev ile ekonomik alanın ayrışmasını yansıtır ki bu sayede aileler hayattan ve yaklaşan ölümden kaynaklı risklerle ve ekonomik alanın yarattığı güvencesiz durumlarla başa çıkmak için artık bir destek sunamaz hale gelirler. Mevzuya müdahil olması için ulus, devlet tarafından idare edilen ve düzenlenen toplumsal hizmetlerin tümünde bir gelişmeye paralel olarak sahneye davet edilir (Wilensky, 2002). Böylece sanayileşme mantığı, sanayinin zararlı yönlerine bir çare olması anlamında, daha doğru bir biçimde "sanayiye gösterilen tepkinin mantığı" olarak adlandırılacaktı.

Dahası, bir ülkenin evrensel bir vergi sistemi geliştirmeden ve refah devletinin ve evrensel eğitim sisteminin maliyetlerini karşılamadan önce, belirli bir düzeyde iktisadi gelişim kaydetmesi gereklidir ki böylece sanayileşme gittikçe daha fazla refah sağlasın (bununla birlikte ben, kapitalist sanayileşmenin buna yol açacağını söylemeyi tercih ederim). Uluslar arasında GSMH ve kişi başına düşen gelir, refah harcamaları ile karşılıklı ilişki içerisindedir; buna karşın, bir ülkenin refah programlarına başlaması için refahın ulaşması gereken kesin bir seviyesi yoktur ve söz konusu karşılıklı ilişki, ülkeler daha da zenginleştikçe azalır. Sanayi sonrasına geçişimizden itibaren, bu karşılıklı ilişkinin gelişmiş ülkelerde bir önemi kalmaz: ancak bu durum sanayi sonrası ekonomiye cevaben genişlemesini sürdüren eğitim alanı için geçerli değildir. Dolayısıyla bir bütün olarak baktığımızda bu teori, farklı uygulamalara sahiptir ve söz konusu teori elinizdeki ciltten daha çok bir sonraki ciltte daha kullanışlı olacaktır. Mevzubahis teorinin mantığının sadece demokrasilere değil, tüm siyasi rejimlere uygulanabilir olduğunun söylendiğinin altını çizelim.

İkinci açıklama, kendi merkezi kapitalizm ve sınıf mücadelesi boyutuna sahiptir. Kapitalist piyasa ilişkileri, ticaret ve sanayi arttığı ve azaldığı müddetçe iktisadi yaşantımıza daha da fazla güvensizlik getirir. Ancak bu durum, sadece iktisadi bir başarısızlık meselesi değildir. Makine ile insan emeğini ikame etmek suretiyle verimliliği arttırmak işsizliğe yol açar ve kâra yönelik kapitalist arzu, emek maliyetinin işverenler tarafından devamlı bir şekilde hesaplanmasına ve belki de ücretleri azaltmak suretiyle emek maliyetlerini düşürmeye yönelik bir güdüye neden olur. Özellikle daha niteliksiz işçiler, bu gibi riskleri daha fazla hissederler. Böylece bu insanlar düzenlenmemiş bir kapitalizme güçlü bir tepki gösterdiler. Devrimci tepkiye zaten bir göz atmış-

tık; şimdi sınıf mücadelesinin reformist bir biçimini inceleyeceğiz: refah devleti, eğitime eşit erişim ve kârın bir kısmının ücretler aracılığıyla bir yeniden dağıtımı yoluyla işçi sınıfının daha fazla güvence elde etmek yönündeki basıncı. Bu durum, işçilerin güçlü kolektif örgütlenmeler kurmalarına bağlıydı. Birçok araştırmacı emeğin gücünün -sendika üyeliğinin yoğunluğu, işçi-işveren ilişkilerine yönelik ulusal ölçekte koordine edilen pazarlık ve merkez soldaki partilerin hükümette kalma süresi ile ölçülüyordu- vergilendirmeden önce ve vergilendirmeden sonrası gelirin yeniden dağılımı ve 20. yüzyıl boyunca refah programlarının cömertliği ile karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir (Allan & Scruggs, 2004; Hicks, 1999, Huber & Stephens, 2001, Pontusson, 2005; Bradley vd., 2003: 198). Burada toplumsal vatandaşlık, reformist emek hareketlerinin zaferini temsil eder ve bu öncelikle demokrasilerde gerçekleşir. Lipset'in belirttiği gibi politika sınıf mücadelesinin demokrasiye tercümesidir.

Bazı Marksistler halen bu sınıf modeline dayanırlar. Ancak sosyal bilimcilerin çoğu bu modeli üç açıdan değiştirmişlerdir. İlk başta, devlet, kilise ve işverenlerin, yükselen işçi sınıfı hareketini potansiyel bir tehdit olarak algıladıkları yerde, bunlar işçi sınıfının sadakatini toplumsal vatandaşlık imtiyazları ile satın alabilirlerdi. Gerçekten de, sınıf mücadelesinden daha ziyade, bunun hızını kesmeye yönelik bir arzu demokratik olduğu kadar otoriter rejimlerde de ilk refah programlarının önünü açmıştı (Hicks, 1999). Bu durum, sınıf çatışmasına yönelik dolaylı veya yukarıdan aşağıya bir modeldi. İkincisi, toplumsal vatandaşlık sadece işçilerin değil, işçilerle birlikte, çiftçiler ve orta sınıf gruplarından müteşekkil daha geniş bir ittifakın ürünüydü. Esping-Andersen (1985, 1990) mavi yakalı işçilerin hiçbir zaman bir çoğunluk oluşturmadığını, dolayısıyla isteklerini hayata geçirecek yasamayı yapmaya yalnız başlarına muktedir olamayacaklarını belirtir: bu grubun müttefike ihtiyacı vardı. Biz son bölümde, böylesi bir ittifakın Yeni Düzen esnasında ABD'de gerçekleşen toplumsal vatandaşlıkta önemli bir rol oynadığını görmüştük. İskandinavya ve Britanya'da refahın gelişimi hakkında Baldwin'in (1990) araştırmasına göre, orta sınıflar ve çiftçiler, işçilerden genelde daha büyük bir etkiye sahiptirler. Üçüncüsü, mevzuda ağırlıkları olan sadece sınıflar değildi: feministler ve etnik azınlık hareketleri, popülist dini hareketler ve yaşlıların da bir etkisi vardı. Her ne kadar "ak saçlıların gücü" hareketi, 1945'den sonra devletten yardım elde etmek konusunda daha etkili olduysa da, nüfusun yaşlanması bazı ülkelerde 1880'den beri artan sosyal transfer harcamaları ile karşılıklı bir ilişki içerisindeydi (Lindert, 2004). Amerikan Yeni Düzeni esnasında ortaya çıkan Townsend Hareketi, son bölümde gördüğümüz üzere ak saçlıların gücünün bir örneğiydi.

Tüm bu örneklerde, sonuçlar herhangi bir kendiliğinden mantıktan (sanayileşme açıklamasında olduğu gibi) ziyade mücadeleden -ya doğrudan

(aşağıdan yukarıya) ya da dolaylı (yukarıdan aşağıya)- kaynaklanıyordu. Bu nedenle, ortada oydaşmadan çok bir çatışma modeli vardır. Bu durum, siyaset bilimciler tarafından "iktidarın kaynağı teorisi" olarak adlandırılır. Söz konusu mücadeleler devrimle değil, reformla sonuçlanmıştır. Gerçekten de söz konusu geniş reformist ittifaklar, sonrasında halk ya da ulus olma iddiasını dillendirmişlerdir ki, böylece sınıf merkezli bir çatışma olarak başlayan hareketler bu anlamını kaybetmiş ve geniş bir ulusal oydaşmanın içerisinde ulus haline gelmişlerdir. Bu durum, toplumsal vatandaşlığın daha da gelişmesi için iyi bir şeydi. Lindert refah dönemindeki cömertliğin, orta sınıfların yoksulların zor durumlarıyla ilişki kurabildikleri ve yoksulları tıpkı kendileri gibi aynı türden insanlar olarak algıladıkları yerlerde daha da fazla olduğunu belirtir. Bu durum, ulus olarak somutlanmıştır: ortak vatandaşlarımızla daha büyük benzerlikleri paylaşırız. Halkın dayanışmasını ve ulusun belirginliğini arttıran olaylar, toplumsal vatandaşlığın işine yarar; azaltanlar ise zararlıdır. Akabinde toplumsal vatandaşlığın gerçekleşmesi ulus-devletin bütünlüğünü pekiştirir. Kısacası, toplumsal vatandaşlık haklarının gelişmesi ile ulusal sınırlarımıza daha da hapsolduk.

Üçüncü açıklama siyasi kurumları vurgular ve siyasi partiler, bürokratlar ve siyasi uzmanlara; merkezi devletler karşısında federal devletlere ve çoğunlukçu seçim sistemleri karşısında nispi temsil sistemine (NT) vurgu yapar. Bu model esasen ülkeler arasındaki farklılaşmaları açıklamak için kullanılır. Federal sistemlerde, vatandaşlık hakları genelde bölgeler içerisinde farklılaşır. Biz son bölümde federalizmin Amerika Birleşik Devletleri'nde ne kadar önemli olduğunu görmüştük. Federalizm ve NT sistemlerinin genelde yasama süreci içerisinde veto fikrini arttırdığı söylenir ki, bu da refaha dair reformların yoluna taş koyabilir. NT'nin ayrıca çoğunluk sistemlerinin desteklediği muhafazakar hükümetlerin karşısında merkez-sol koalisyon hükümetleri kolaylaştırdığı söylenir (Iverson & Soskice, 2009; Bradley vd., 2003: 199). Bu teorinin taraftarları her ne kadar kurumsalcılar olarak adlandırılsalar bile, bu hayli karmaşık siyasi ilişkilerden oluşan bir pakettir: sadece kurumlara değil, siyasi partiler ve devlet elitlerine de vurgu yapılır. İlk iki teori refahın yüzyıl boyunca büyük oranda kaçınılmaz bir biçimde geliştiğini düşünürken, toplumsal vatandaşlık konusunda ulusal ve bölgesel çeşitlemelere iki teori de vurgu yapar ve kurumsal teori de bu duruma dikkat çeker.

Bu üç teorinin de benzer ölçekte bir açıklama gücü vardır ve ayrıca birbirleriyle ilintilidirler. Sanayi toplumu hizmetleri sağlama konusunda gerçekten de ortak çıkarların, örnek olarak su ve kanalizasyon sistemi gibi, olduğu yerler dışında kendiliğinden refah devletlerine yol açmaz. Bunun dışında, reformlar sendikalar ve yaşlı insanların oluşturduğu örgütler gibi kolektif aktörlerin basıncı sonucu ortaya çıkarlar ve bunlar, mevcut kurumlar arasında vuku bulan siyasi hareketlere dâhildirler ki, bu durum kendi özgüllüklerini yaratır.

Bu nedenle, refah dönemindeki cömertliğin yukarıda işaret edilen tekil farklılıklar ile karşılıklı ilişkisi çok da güçlü değildir (bununla birlikte yeterli sayısal veri sadece 1960'dan sonrası için elverişlidir). En etkili karşılıklı ilişkiler bir sendikal gücü arkasına almış olan demokrasilerde, merkez-sol hükümetlerin hüküm sürdüğü yıllarda ortaya çıkar ki, bunların ikisi de sınıf teorisine uygundur, ancak biz böylesi ülkelerde neden daha güçlü merkez-sol hükümetler ve daha büyük sendikaların ortaya çıktığını açıklamalıyız. Tam bir açıklama birçok nedensel örüntüyü ve etkilerini ve bunların önceki bölümlerde vurguladığım dünya savaşları ve bunalımlar gibi yüzyılın önemli rastlantısal olayları ortasında kesintiye uğramasını içermelidir.

Söz konusu üç teorinin hepsinin de, endüstriyel kapitalist ülkeler boyunca geçerli bir genel uygulamasının olduğu varsayılır. Ancak birbirlerinden bir nebze de olsun farklı olanlar sadece ulus-devletler değildi, aynı zamanda devlet gruplarından -her biri belirli kültürel ve kurumsal benzerliklere sahip- oluşan makro bölgeler de ayrıca önem kazanmıştı. Bu gibi makro bölgeleri analiz etmek için iki ana model ortaya çıktı. Biri "farklı kapitalizmlerin" iki veya daha fazlasına odaklanırken, diğeri "refah devleti rejimlerine" vurgu yapmaktaydı. Bu bölüm ile en alakalı olan ikincisidir. Farklı kapitalizmler ile ilgili olan modeli bir sonraki cilde bırakıyorum; çünkü bu model 1945 sonrası döneme eğilmekteydi.

Esping-Andersen (1990) üç "refah rejiminden" bahseder: Liberal (ben İngilizce konuşulan ülkeler olarak adlandırıyorum), Sosyal Demokrat (Kuzeyli) ve Muhafazakâr Avrupalı (Avrupa). Esasında 1960 sonrası dönemi çalışan; ancak kökeninde çok daha uzun bir zaman dilimine dair genellemelerde bulunan yazar, liberal ülkelerin birçok insanı yaşamlarını idame ettirmeleri adına piyasaya terk eden dar kapsamlı ve devlet desteği için başvuran kişinin mali durumunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmaya dayanan refah sistemlerine sahip olduğunu düşünür. Feminist hareketler eşitlik için istihdam alternatifini tercih ettiklerinde, aslında metalaşmanın ölçeğini arttırmaya çabalamışlardı. Diğer iki rejim, daha geniş kapsamlı refah devletlerine sahipti; ancak Kuzeyli olanı Avrupa'dan daha evrenselciydi. Bunun yararı ne ihtiyaca ne de statüye bağlı olmayan vatandaşlık haklarını sunması ve daha yeniden dağıtımcı olmasıydı. Dahası kadınlar hem istihdam, hem de annelik alternatifleri açısından daha fazla haklar elde etmişlerdi. Bu anlamda, Kuzeyli sistemler Marshall'ın toplumsal vatandaşlığının daha gelişkin bir formunu sunmuşlardı. Avrupa refah devletleri Kuzeyli muadillerinden pek de dar değildi; ancak mesleki ve aile statülerine açısından farklılık gösterdikleri için sigorta ilkesine dayanan evrenselci ve yeniden dağıtımcı yönleri daha zayıftı. Çocuk sahibi aileler kadar yüksek statüde sayılan mesleklerde çalışan insanlar da daha fazla yardım alıyorlardı; ancak kadınlar emek piyasasına katılmaları için teşvik edilmiyorlardı: bu annelik alternatifine yönelmiş kadınlar için açık bir tercihti. Bu farklı sta-

tüler sosyalizmin daha az bir rol oynamasından ve toplumsal bir amacı olan dinin (genelde Katoliklik) daha büyük bir role sahip olmasından kaynaklanır. Göreceğimiz gibi toplumsal cinsiyet ilişkileri bunu bazen pekiştirmekte, bazen de karmaşıklaştırmaktadır. Söz konusu rejimleri somutlaştırmamalıyız. Ben özellikle İngilizce konuşulan ülkeler ve Avrupa'da ortaya çıkan modellerin büyük oranda bu dönemden sonra ortaya çıktığını göstereceğim.

Bu tipoloji toplumsal vatandaşlığın dört boyutunun da -refah, vergiler, emek piyasaları ve eğitim ve sağlık sistemleri- üstüne gitmeli ve daha geniş tarihsel süreçlerin ortasına yerleştirilmelidir; çünkü bunların ayrıksı tarihsel yörüngeleri vardır. Bunların ortaya çıkışından başlıyorum.

İlk Aşama: I. Dünya Savaşı'na Kadar Olan Gelişmeler

Devletlerin ana işlevleri 19. yüzyıldan önce savaş ve savaş için vergi toplamaktı. Birçok devlet yoksul yasaları aracılığıyla asgari düzeyde refah sağlıyordu; ancak bunlar bir vatandaşlık hakkından öte hayırseverlik faaliyeti olarak görülüyordu. İkinci ciltte gördüğümüz üzere devletlerin sivil işlevleri 19. yüzyıl boyunca arttı. İletişim, eğitim, sokakların temizlenmesi ve ışıklandırılması ve temiz su ile kanalizasyon sistemine dair altyapılardaki gelişmelerin hepsi de devletlerin ve partilerin kendi vatandaşlarının/tebaalarının refahını arttırmaya yönelik kararlarını gösterir. Bu durum, modern toplumsal refah programlarının önceki koşulu olarak görülebilir. Kapitalist sanayileşme yayıldığı sürece, özellikle eğitim ve sağlık başlıklarında daha fazla kamusal programı finanse etmek için gerekli olan zenginliği de sağlamıştır. Birçok gelişmiş ülkede 1900'den itibaren ilkokul düzeyinde eğitim neredeyse evrensel bir geçerlilik kazandı. Ortaokul eğitiminin temeli de bir hayli iyi atılmıştı ve üniversiteler yaygınlaşmaya başlamıştı.

Ortak çıkarların en belirgini kamusal sağlıkla ilgiliydi. Bu kapitalizmin değil, sanayileşme ve kentleşmenin doğrudan bir sonucuydu. Artık sınıflar kentlerde bir araya geliyorlardı ve hastalıkların yaygınlaşması çok çabuk bir biçimde gerçekleşiyordu; mikroplar sınıf tanımıyordu. Ortak çıkarlar bir bütün olarak ulusa dair bir hissi daha da yaygınlaştırıyordu; ancak dayanışma yerel düzeyde daha doğrudan ifade ediliyordu. Bu durum, kamusal sağlık ile ilgili olduğu sürece bilimsel ve teknolojik yeniliklere yönelik bir saik de yaratıyordu. Daha temiz su ve kanalizasyon sistemlerinde ve yiyecek pastörizasyonu ve diğer kamu sağlığı düzenlemelerinde bir sıçrama yaşanmıştı. Louis Pasteur, Fransız kamuoyu yoklamalarında günümüze kadar yaşamış olan en önemli Fransız olarak ortaya çıkar ve bunda da bir haklılık payı vardır. Buna rağmen, kolera gibi sudan kaynaklı hastalık örneklerini azaltan bir kanalizasyon sisteminin 19. yüzyıl ortasındaki Londralı tasarımcısı Joseph Bazalgette'den, 1913'te Los Angeles'a temiz su sağlayan William Mulholland'a, sayısız su ve kanalizasyon

mühendisi kolektif olarak belki de daha fazla etkide bulundular. Ayrıca Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortalama ücretlerin 1870'lerden itibaren artışa geçtiği doğrudur. Nitekim bunun insanların kalori alımına ciddi bir etkisi olmuştu; ancak gerçek ücretler 20. yüzyılın ilk 40 yılında hayli durağan bir düzeyde seyretti. Artan yaşam beklentisi ve uzayan insan boyu -özellikle birçok gelişmiş ülkede 1920'ler ve 1930'larda gözle görünür bir şekilde belirgindi- ile görünür olan insan sağlığına dair aşikâr bir gelişme, önceki dönemlerde çevre sağlığındaki birçok kademeli bir artışa ziyadesiyle bağlıydı. İnsanın beslenmesine dair sürekli bir gelişime ilaveten bu durum, kapitalist tarım ve kimya sanayi içerisinde yer alan muadil branşlardaki yenilikler ile ilgiliydi (Floud vd., 2011). Söz konusu gelişmelerin içerisinde kapitalizm ve sanayileşmenin mantığı birlikte işliyordu ki, bu durum, kamusal hizmetler ve refah planları için çeşitli biçimlerde daha fazla verginin ayrıca elde edilebileceği anlamına gelmek üzere birçok ülkede 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca GSMH'nin artışına neden olmuştu (kısa bir dönem için dünya savaşları ve Bunalım bu süreci akamete uğratmıştı).

Kolektif kamusal endişe -bir kısmı liberal veya hayırsever, bir kısmı ise işçi sınıfının basıncı tarafından ortaya çıkmış- bir kişinin yaşamı boyunca refah ve sağlık güvencesi altında yaşamasına yönelik bir soruna dönüşmüştü. Bunlar eski yoksul yasalarını değiştiren ve kamusal olarak sağlanan özel hayırseverlik faaliyetlerini tamamlayan ilk kamusal sağlık programlarını yaratan çeşitli baskılar ve olasılıklardı. Almanya'da yerel düzeyde ve taşra düzeyindeki programların bolluğu, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Bismarkçı meşhur Alman federal sosyal güvenlik programlarına ağır basıyordu (Steinmetz, 1993). Söz konusu dönemde eğitim öncüleri -Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Avustralya- bunu asıl olarak yerel ve taşra yönetimlerinin girişimlerine borçluydular. Kamusal sağlık hizmetlerinde açık bir öncü ülke gözükmemektedir.

Yüzyılın dönümünde sosyal refah planları sınırlıydı. Kaza sigortası planları istihdam edilen nüfusun yüzde 20'den azını kapsıyordu; daha az sayıda sağlık güvencesi mevcuttu ve neredeyse hiç işsizlik sigortası yoktu. Sendikalar üyelerini yoksulluğa karşı korumak için kendi kooperatiflerini (ancak ziyadesiyle yetersiz bir biçimde) kuruyorlardı. Bu planlar sadece erkeklerin işine yarıyordu. Beyan edilen esas toplumsal vatandaşlık hakkı (ve bazen uygulanmıştı da) erkek ücret kazananın bir aile yevmiyesi almasıydı. Bir başka deyişle ailesine bakmakta yeterli olan birisi içindi. Sendikal hareketler neredeyse tamamen buna adanmıştı. Bu anlamda genel olarak sendikaların daha düşük ücretlerle çalışan ve erkeğin aile yevmiyesi almasına bir tehdit oluşturan kadın emeğini azaltma çabaları bunu takip ediyordu. Kadın ve erkek emek gücünün emek piyasasına katılımı ülkeden ülkeye kayda değer bir farklılık gösteriyordu: evli kadınların istihdam oranı 1913 yılında, Britanya'ya göre Fransa'da beş kat daha yüksekti (Pedersen, 1993: 71). Her yerde kadınların

ücretleri erkeklerin maaşlarının sadece yarısı kadardı ve kadınların tarafını tutan istihdam yasaları "korumacılığa" meyilliydi: kadınlar daha zayıf olarak uzun çalışma saatleri ve çalışma şartları kötü işyerlerinden korunmaya muhtaç korunmasız cinsti; buralar kadınları orantısız bir şekilde istihdam ediyordu. 3. Bölüm'de, Amerika'daki durumun 20. yüzyılın başlarında bu şekilde olduğunu görmüştük.

Hicks'in (1999) gösterdiği üzere refah programlarının ilk öncülerinin hepsi de kısmen gelişmiş ülkelerdi. Sadece daha az gelişmiş bir ülkenin -Romanya- herhangi bir refah politikasını uyguladığı gerçeği, sanayileşme modelini desteklemektedir. Ancak görece gelişmiş ülkeler içerisinde, refah programları kişi başına düşen GSMH ile kayda değer bir biçimde karşılıklı ilişki içerisinde değildir. En zengin ülke olan ABD, eğitim ve kadın hakları konusunda olmasa bile, birçok refah programı açısından geridir. Bu durum, sanayileşme modelinin hayli erken bir dönem için açıklayıcı bir gücü olmadığını gösterir. Etkili bir biçimde karşılıklı ilişki içerisinde olan şey ise, sendika yoğunluğu ve müteakip solcu oyların ölçeğidir: bu sınıf teorisinin açık bir kanıtıdır.

Hicks ayrıca, ülkelerin 1913 öncesinde ne gibi programları uygulamaya koyduğunu ve bunların köklü bir şekilde kalıcılaşıp kalıcılaşmadığını araştırır. Bir başka deyişle, bu programlar bazı toplumsal gruplar için legal anlamda zorunlu veya zorunlu olmaya yakın mıdır, değil midir ve bunların içeriği geniş midir ve tamamen devlet tarafından finanse edilmekte midir? Hicks, Bismarck Almanya'sının üç programla -yaşlılar, engelliler ve ölüm aylığı, hastalık ve annelik yardımları ve işçi tazminatları- bu ölçütleri karşılayan öncü ülke olduğunu söyler. Almanya'yı hepsinde iki program olan Avusturya, Avustralya, Hollanda, İsviçre ve İsveç takip eder; ancak İsveç bir üçüncüsünü 1916'da uygulamaya koyar. Britanya'da üç program uygulanmaktadır; ancak bir tanesi her ne kadar iki ölçütü de karşılasa da, diğer ikisi sadece bir ölçüte denk düşmektedir. Bunlar, öncü ülkeler ve Esping-Andersen'in refah rejimlerinin üçünden de türetilen ülkelerin hayli ayrıksı bir toplamıdır. Bu da modelinin bu denli erken bir tarihte geçerli olmamasının nedenidir. Yaşlılara sağlanan emekli aylıklarının iki farklı sistemi vardı. Bismarck Almanya'sındaki katılımcı, statü ile ilgili emekli aylıkları bahsinde, daha fazla ücret kazananlar, daha fazla emekli aylığı alıyorlardı. Bu durum, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Fransa ve Hollanda'ya da yayılmıştı. Bunlar aslında sigorta planlarıydı. Sonrasında Beveridge sistemi olarak bilinecek olan ise, tam tersine, vergilerden muaf olan yaşlı yoksul kesim için sabit oranda, devlet desteği için başvuran kişinin mali durumunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmaya dayanan emekli aylıkları sağlamıştı. Söz konusu olan bir vatandaşlık hakkıydı; ancak genellikle yalnızca bu hakka uygun olup olmadıklarına dair izin alınmadan yapılan bir gözetlemeye maruz kalan yoksullar için var olan bir haktı.

Danimarka bunu 1891'de başlattı, Britanya 1908'de ve İsveç 1913'de takip etti. Bu, statüleri dayatan Bismarckçı sistemden daha yeniden dağıtımcıydı (Ebbinghaus & Gronwald, 2009). Bununla birlikte, şimdiye değin sağladığı meblağ pek azdı.

Böylesine erken tarihte uygulamaya konan refah sistemlerinde, Hicks (1999: 124-5) girilen üç yola dikkatimizi çeker; ancak bunlar Esping-Andersen'inkilerin aynısı değildir. Birini lib-lab olarak adlandırır ki, bu hem İngilizce konuşulan ülkeleri hem de Kuzeylileri içine alır. İkincisi Almanya ve Avusturya'da ortaya çıktığı üzere, içerisinde yarı otoriter bir devletin, işsizlik sigortası, hastalık yardımları ve emekli aylıkları sağlamak suretiyle vasıflı işçileri sistemin bir parçası haline getirmeye çalıştığı Bismarckçı sistemdi. Üçüncü yol paternalist ve toplumsal gayeleri olan Katolik bir yoldu. Burada büyük dini partiler tüm sınıfların oylarıyla ayakta kalıyorlardı. Hicks bunların üçünün de işçi sınıfını sosyalizmi desteklemekten uzaklaştıran liberal, devlet ve kilise girişimleri olduğunun ve bunların sınıf mücadelesinin önünü kesmek için siyasi partilerin hayli çeşitli ittifaklarına yol açtığının -sınıf mücadelesine yukarıdan aşağıya bir tepki- altını çizer. Steinmetz (1993) Almanya'da programların doğrudan işçilerin huzursuzluğuna bağlı olmadığını, daha ziyade böylesi bir huzursuzluğa dair devlet görevlilerinin algısı ile ilgili olduğu konusunda hemfikirdir.

İşçi-işveren ilişkileri bahsinde, dört liberal ülke aslında kayda değer bir biçimde ayrışıyordu. Britanya zaten iş yeri düzeyindeki sınıf çatışması ile ayrıksı bir şekilde başa çıkmıştı. Sendikalara yasal haklar tanındı; ancak devlet, elini işçi işveren ilişkilerinden çekti. İradecilik bu sözleşme sisteminin tanımlayıcı özelliğiydi. I. Dünya Savaşı'ndan itibaren Avustralya ve Yeni Zelanda, işçi-işveren anlaşmazlıklarına dair mahkemelerde sürdürülen sağlam bir tahkim sistemi oluşturmuştu. ABD hükümetleri, hem federal hem de eyalet düzeyinde, sendikalara halen baskı uyguluyorlardı. Tüm Avrupa'da baskı azalıyordu ve işçi ve işverenlerin çıkar gruplarını devletin zorunlu arabuluculuğu adına devlet yapısının içerisine dâhil ederek, nihayetinde işçi-işveren ilişkilerine dair daha ılımlı korporatist bir yapı ile ikame edildi. Buna karşın, bu durumun kökeni söz konusu erken dönemde bir taraftan loncalar ve kırsal kooperatifler gibi kolektif örgütlerin ve diğer taraftan daha müdahaleci, bürokratikleşmiş devletlerin daha büyük bir mevcudiyetine götürülebilir (Iversen & Soskice, 2009). İradecilik ve korporatizm sonrasında hayli farklı patikalara sahip olacaktı.

I. Dünya Savaşı, savaşa dahil olan ülkelerin çoğunda farklı ölçeklerle de olsa hem refah hem de kademeli vergilendirmeye yol açmıştı. Savaş, kendi refah sorunlarını -daha fazla dul, öksüz-yetim ve engelli- yaratmıştı. Bölüm 5'te gördüğümüz üzere, söz konusu savaş ayrıca, kitlelerin harekete geçirildiği, neredeyse topyekun bir savaştı. Ulusun bütün katmanları savaş için birçok

şey feda etmişti ve bu yüzden halkın bir nebze olsun yeniden dağıtımla ödüllendirilmesine dair yaygın bir kanı vardı. Winter & Robert'in (1997) Londra, Paris ve Berlin'e dair araştırması, savaşın aynı zamanda toplumsal vatandaşlık tasnifini değiştirdiğini göstermektedir. Savaştan önce emekli aylığı, işsizlik yardımı ve tıbbi bakım içeren Wilhelm Almanya'sının sigorta programlarında cisimleşen haklar, Britanya'da uygulanan hakların önündeydi ki, bu ülkedeki haklar da Fransa'nın ilerisindeydi. Savaş esnasında bu üç ülke de, işsizler için asgari düzeyde bir yardıma ilaveten, kadınlar, başkasına muhtaç kimseler, ölen askerlerden dul kalanlar ve sakat kalmış eski askerler için programlar uygulamaya koydular. Bu programlara egemen olan yaklaşım halen, devletin yalnızca hanede erkeğin bulunmaması durumunda işin içine dahil olmasının yanı sıra, erkeğin ailesine bağlanan maaştı; kadınlar erkekleri aracılığıyla ulusa dahil olabiliyorlardı. Eski bir rejimin yürüttüğü savaşın iktisadi basıncı altındaki Alman sistemi, statü farklılıkları tarafından altı oyulan, bir nebze ulusal dayanışmanın bir kombinasyonu olan Bismarckçı kademeli ayrıcalıklar kavramını derinleştirdi. (Makul derecede) demokratik Fransa ve Britanya'nın daha evrensel haklara dair programları bunu artık sollamıştı. Savaşın sonu itibarıyla cömertliği sınıflandırırsak, en öndeki Britanya'yı Fransa takip ediyor, Almanya ise geride kalıyordu (Bonzon, 1997). Amerika Birleşik Devletleri halen refah politikalarında önemli bir gelişim göstermemişti. Ancak bu dönemde hiçbir refah yardımı pek de gelişkin değildi ve bu gibi değişimler çok büyük bir anlam ifade etmiyordu.

Elbette hükümet harcamalarının boyutu savaş süresince füze gibi artmıştı ve Avrupa tarihinin diğer dönemlerinde olduğu gibi, (elinizdeki eserin önceki ciltlerinde belgelemiştim) savaş sonrasında azalmakla beraber, savaş öncesi dönemin seviyesine kadar da düşmedi. Elimizde harcamalardan daha çok gelirler hakkında daha iyi bilgiler mevcuttur. GSMH'nin bir bölümü olarak 1920'den itibaren gelirler, Britanya, İrlanda ve Almanya'da ikiye katlanmış ve Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve İtalya'da yüzde 50'den fazla artmıştı. Sonrasında, iki savaş arası dönemde sadece askeriyeye hayli yüklü harcamalarda bulunan Faşist Almanya ve İtalya'da artmaya devam etti. Buna karşın Yeni Düzen esnasında Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen yükseliş hayli önemliydi. Savaş nedeniyle hükümet borçlanması yukarıya doğru olan çizgiye yakınlaşmıştı. Sonrasında borçların tekrar ödenmesi, yaklaşık aynı düzeyde seyretti ve eğitim, sağlık ve refah harcamaları da ayrıca GSMH'nin bir parçası olarak istikrarlı bir biçimde arttı. 1937'den itibaren, 11 gelişmiş ülkenin devlet harcamalarının ortalaması, önceki 40 yılın iki katına denk düşecek şekilde GSMH'nin ortalama yüzde 14'ü olarak gerçekleşti. Avustralya ve Norveç, bu ortalamanın yarısından daha az miktarda devlet harcaması gerçekleştirdi; Almanya'da söz konusu miktar bunun iki katı ve Fransa'da yüzde 50'sinden daha fazla olarak gerçekleşti. Aralarında Amerika Birleşik Devletle-

ri'nin yüzde 12.9 ile en yüksek orana ulaştığı diğer ülkeler ortalama civarında seyrediyorlardı (Tanzi & Schuknecht, 2000: bölüm 2 ve 3). Kişi başına düşen GSMH, iki savaş arası dönemde yükseldiği müddetçe, hükümetin büyümesi de her yerde fark edilebilir bir düzeye ulaştı. Devletler daha geniş toplumsal vatandaşlığa yönelik talepler karşısında daha sivil roller ediniyorlardı. Ancak bu durum, yine de, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde meydana gelen vatandaşlık haklarındaki büyümenin gerisindeydi. Söz konusu eğilimler, gelişmiş ülkeler boyunca benzerdi -faşist ülkeler haricinde- buna karşın elbette her bir ülkede biraz olsun farklı bir seyir izledi.

Savaşın yol açtığı maliyetlerin nasıl karşılanacağı sorunu savaşa dahil olan ülkeler için büyük önem taşıyordu. Elverişli olan ana mekanizmalar krediler ve milli savunma tahvilleri, hazine matbaasında basılan paralar ve vergilerdi. Krediler ve tahvillerin kuşaklararası yeniden dağıtımda bir etkisi vardı: bunlar sonraki kuşakların geri ödemek zorunda kalacakları bir nevi vergilerdi; ancak çok az bir sınıfsal yeniden dağıtımcı etkisi vardı. "Aşırı" savaş kârlarını vergilendirmek yönündeki evrensel bir politika, sadece savaşın kendisi süresince kademeliydi; çünkü böylesi vergilerden sonrasında vazgeçiliyordu. Birçok ülkenin gelirlerinin ana kaynağı olan tüketim vergileri savaş esnasında yükseltilmişti. Bunların geriye çekici bir etkisi vardı; ancak servet vergileri savaş boyunca çok daha az gelir getirdi; çünkü rantlar ve hisse senedi getirileri azalmıştı. Gelir vergisi her yerde kademeliydi; çünkü bu dönemde söz konusu vergi, sadece görece zengin olanlara uygulandı; ancak bu gibi örnekler büyük çeşitlilik arz ediyordu.

En yüksek gelir vergileri savaş öncesi Britanya'sında uygulanıyordu. Bu ülkedeki gelir vergisi -herhangi bir diğer ülkeden çok daha önce- yüzyıl boyunca savaşların maliyetlerini karşılamada yardımcı olmuştu. Boer Savaşı ve 1911 yılında Lloyd-George'un yürürlüğe koyduğu sigorta programı nedeniyle artmıştı. Sonrasında, I. Dünya Savaşı'nda, Britanya'nın gelir vergisi oranı başlangıçta yüzde 6'dan savaşın sonunda yüzde 30'a çıkmıştı ve vergi mükelleflerinin sayısı üçe katlanmıştı. Sonuç önemli derecede kademeliydi. Gelir vergisi, yüksek gelirlerden alınan bir "süper vergi" ve veraset vergilerinin bir araya gelmesi, Fransa'da sadece yüzde 22 ve Almanya'da yüzde 11 oranları ile karşılaştırıldığında, Britanya devletinin tüm gelirlerinin neredeyse yarısına denk düşüyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde çiftçilerin, işçilerin ve Güney ve Batı'nın oluşturduğu Demokrat ittifak 1910 ve 1912 seçimlerinde devletin yasama organlarını silip süpürmüştü, dolayısıyla bir federal gelir vergisini yasalaştıran Anayasa'nın 16. Maddesinin değişimi savaşa ucu ucuna yetişecek şekilde onaylanmıştı. ABD'de gelir vergisi oranı Amerika savaşa girdiği zaman hızlı bir biçimde yüzde 1,5'ten yüzde 18,3'e çıktı ve bu kademeliydi. 1919'dan itibaren, federal gelirlerin yarısını oluşturuyordu. Her ne kadar beyaz Sömürgeler hayli yüksek faiz oranlarından sağlanan savaş kredilerine

dayansalar bile, Avustralya dışındaki tüm ülkelerde gelir vergileri, savaş esnasında önemli oranda arttırıldı ve sonrasında bu oranlar idame ettirildi: Yeni Zelanda'da oran yüzde 30'a çıkmıştı. Bu anlamda savaş İngilizce konuşulan ülkelerde, Amerika Birleşik Devletleri'ni de içerecek şekilde kademeli vergiler biçiminde toplumsal vatandaşlığı ateşledi. Kademeli vergileri uygulamaya koyan; ancak Yeni Düzen'e değin birçok refah yardımı hususunda geride kalan Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle istikrarsız olduğunun altını çizmek gerekir.

Fransa'da gelir vergisi savaşın patlamasından hemen önce, Sosyalist ve Sol Radikallerin oluşturduğu bir ittifak tarafından yürürlüğe sokuldu; ancak çok az insana uygulandı ve verginin oranı sadece yüzde 2'ydi. Gelir, zenginlik ve veraset vergileri 1917'de kademeli bir pakete dahil edildi; ancak oranlar halen çok düşüktü. Fransa, İngilizce konuşulan ülkelerden çok daha fazla azalan oranlı dolaylı vergilere bağlı kalmaya devam etti. Rusya bile bunu daha geniş bir biçimde uygulamıştı: rejim, 1914'de gelir vergilerini yürürlüğe koymaya çalışmıştı; ancak savaş ve idarenin geri kalmış durumu ilerlemenin önüne set çekti. Almanya'daki ayrı ayrı eyaletler savaş öncesinde küçük miktarlarda da olsa gelir vergisini zaten uyguluyorlardı. Akabinde, sosyalistler federal kademeli vergiler ile ödenebildiği takdirde, artan askeri harcamalar için destek sundular. Bu durum, sol için bir kez daha ülke içerisindeki siyasetin, dış siyasetten neredeyse her daim daha önemli olduğunu gösteren bir örnektir. Bireyler üzerinde doğrudan uygulanan vergiler düşüktü; ancak savaş esnasında çok az değişiklik meydana geldi. Avusturya-Macaristan savaş esnasında doğrudan vergilerden bir nebze de olsa daha fazla faydalandı; ancak İtalya'da çok düşük miktarda bir doğrudan vergi yükü vardı.

Tarafsız ülkeler savaş esnasında ağır finansal yüklerle karşı karşıya kaldılar; çünkü ablukalar ve diğer sorunlar normal ticaret ilişkilerini sekteye uğrattı ve (savaşı başlatmış oldukları için) yabancıların suçlandığı ortak fedakârlıklara yol açtı. Bu ayrıca, popülist politikaları da teşvik etti. Hollanda'da bunlar artık evrensel bir nispi temsile ulaşmış olan sosyalist ve dini partiler arasındaki bir ittifak tarafından uygulamaya kondu. Söz konusu durum kişisel vergilerin dört kat artmasını ve daha da kademeli olmasını sağladı. Britanyalılar gibi Hollandalılar da ağırlığı doğrudan vergilerden dolaylı vergilere kaydırıyorlardı. Tarafsız kalan; ancak buna rağmen işgal edilmiş olan Belçika, bu gidişatın savaş sonrası takipçisiydi (Starchan, 2001: 862-904; Ferguson, 1999: 118-25; Broadberry & Harrison, 2005; Morgan & Prasad, 2009; Tanzi &Schuknecht, 2000: 56-7). Artık demokrasiler bir kimsenin ulusal bir topluluk içerisinde yaşamını sürdürdüğünü vurgulayan kademeli vergilere ve yeniden dağıtıma doğru kayıyordu. Gelir vergisinin savaş sonrasında ortadan kalkmasının zor olduğu ortaya çıkmıştı; çünkü bu vergiler popülerleşmişti: söz konusu vergiler 20. yüzyıl boyunca toplumsal vatandaşlığın ön cephesini oluşturacaktı.

Toplumsal vatandaşlığın ilk kıpırtılarının taslağını çizmiş bulunuyorum. Bu hayli dar, ailesinin geçimini sağlayan erkeğin yerini emek piyasasında, kadının yerini ise evde bakıcı olarak kodlayan bir ideoloji tarafından sınırlanmıştı. Evde çalışan bir erkeğin olmadığı durumlarda bazı devletler ve yerel otoriteler evin bakımını üstlenenlere sınırlı da olsa finansal yardım sağlıyorlardı. Söz konusu ilk kıpırdanışlara savaşta yapılan ortak fedakarlıklar eklendi; ancak kısmen kamusal sağlık haricinde bunlar, hem ulusların kendi içlerinde hem de aralarında farklılaştı ve nereye çeksen gelir bir duruma geldiler. Halen hiçbir şey kesin sınırlar içerisinde belirlenmemişti ve mevcut durumda, öncesinde ortaya çıkan tipolojilere tam anlamıyla uymuyorlardı.

İkinci Adım: İki Savaş Arası Gidişat: (a) İngilizce Konuşulan Ülkeler

Muzaffer İngilizce konuşulan ülkeler demokrasi ve refah devletinin aşamalı olarak derinleştiğine tanıklık ettiler. Bu ülkelerde huzur hüküm sürüyordu; bir devrim girişimine rastlanmadı ve grevciler ve kadınlara oy hakkını savunanlar pek bir şiddete maruz kalmadılar (Palmer baskını esnasında Amerika Birleşik Devletleri haricinde). 20. yüzyılın tümünde, Amerikan sivil haklar hareketi ve İrlanda'daki milliyetçi kalkışma İngilizce konuşulan ülkelerdeki en büyük fırtınayı oluşturdu ve bunların hiçbirisi de sınıf mücadelesi değildi. Bu ülkeler de dünya savaşlarına dâhil olmuşlardı; ancak söz konusu muzaffer ülkeler işgale uğramamıştı. Böylece mevcut siyasi kurumlar varlıklarını korudu; buna karşın savaşta gösterilen fedakarlıklar ve savaşın neden olduğu popülizm bu kurumları çeşitli şekillerde genişletti. Vatandaşlık haklarının kademeli ve patika bağımlı gelişimi genel bir kuraldı. Söz konusu hiçbir ülkede büyük ölçekli Marksist partiler ya da sendikalar yoktu; soldaki esas partiler ya Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İrlanda'da olduğu gibi liberal ya da Avustralya, Yeni Zelanda ve Britanya'da olduğu gibi öncelikle daha geniş liberal partilerin politikalarını ya da oylarını çalan ve ılımlı sendikaların egemen olduğu İşçi partileriydi.

İşçi sınıfı öncelikle, ilk sanayi toplumu olan Britanya'da gelişmişti. Sınıfsal gücün yanı sıra sanayileşmenin mantığı da refah ve yeniden dağıtım konularında bir basınç uyguluyordu. 1890'larda, geleneksel zanaatkâr sendikaları ikinci sanayi devriminin yarı vasıflı işçilerine kadar uzanmıştı. Britanya'daki sendika üyeliği yoğunluğu, sadece Avustralya'nın bir rakip olabildiği şekilde 1920'lerin ortalarına değin yüksek kalmıştı. Oy hakkı erkeklere ait meslek katmanlarına doğru peş peşe ve sonrasında kadınları da içine alacak biçimde genişlemişti; her birisinin de "sorumluluklarını" gösterdikleri varsayılıyordu. 1900'den itibaren, işçilerin yönettiği bir takım mali destek grupları, sendikacıları kendi Meclis Üyeleri olarak seçiyorlardı. Bunlar, ortaya çıkışı işçi sınıfından oy kullanan insanları mutlu edecek reformları önermek hususunda büyük

partiler üzerinde bir basınç oluşturan bir İşçi Partisi'nin çekirdeğini oluşturdular. Böylece Liberal Parti, kendi işçi sınıfı taraftarlarını reformlar ile elde tutmak için 1900'lerde sola kaydı. Sonuçta Lloyd George'un 1911 tarihli sosyal sigorta programı, bir kademeli gelir vergisi ile birlikte ortaya çıktı. Sosyalist veya komünist partilerin yokluğunda bu durum, toplumsal vatandaşlığa giden yolda lib-lab rotasını belirledi.

3. Bölüm'de savaşın Amerika'nın askeri anlamda geç müdahil olma durumu ve hemen başarılı olmasına bağlı olarak, Amerika'da muhafazakârlığı arttırdığı üzerinde durmuştum. I. Dünya Savaşı'nda elde edilen zafer Britanya'da rejimin meşrulaşmasına yaradı; ancak ulusal fedakârlığın ölçeği az da olsa demokrasinin gelişmesini teşvik etti. Savaş esnasında bütün erkeklere oy hakkı tanındı ve sonrasında ılımlı bir reform gerçekleştirildi ve birçok kadına da oy hakkı verildi. İrlanda'da savaşın etkisi farklıydı. Muhalif bir milliyetçiliği ve Britanya'dan bağımsızlık fikrini ateşledi: bu durum II. Dünya Savaşı'ndan sonra Britanya sömürgelerinde ortaya çıkan ortak bir örüntünün habercisiydi. Fakat kapitalizm zayıflatılmamıştı ve feministler tekrar eyleme geçmek zorundaydılar; çünkü birçoğu savaş esnasında bir arada durmak adına teslim bayrağını çekmişlerdi.

Marwick (1991) I. Dünya Savaşı'nın etkilerinin, savaş zamanında yapılan reformların kalıcılaşmasından ötürü Britanyalılar ile devletleri arasındaki ilişki biçimini ilelebet değiştirmesi anlamında radikal olduğunu söyler. Gelir vergisi toplumun en üstündeki yüzde 5-10'dan, pratikte herkese uygulanmaya başlanmıştı. Demiryolları ulusallaştırılmıştı ve refah programları genişletilmişti. 1918 tarihli Eğitim Yasası zorunlu eğitimi bir yıl artırdı ve denetimini devlete verdi. Yasama 1919'da, yarım milyon yeni küçük ev yapılması talimatını verdi ve 1920'de, işsizlik sigortası 2 milyon işçiden 11 milyona genişletildi. Bunları hemen yardıma muhtaç kişilere yapılan yardımlar takip etti. Marwick bunun serbest piyasa liberalizminin sonu olduğunu söyler. Dahası erkekler savaşa gittikleri için fabrikada istihdam edilen kadınlar kendilerini özgürleştirmişlerdi. Marwick bunun, idarenin feminen kodlarının özgürleşmesine ve kadınların oy hakkını elde etmesine yol açtığını iddia eder.

Savaş esnasında daha yüksek gelir vergileri ve ücret artışlarının geri alınmasının çok zor olduğu ortaya çıkmış, yeniden dağıtımın bir kısmı devam etmişti (Steinmo, 1993: 23-5, 104-8; McKibbin, 1998: 114-8). Ancak Marwick abartmaktadır. Öne sürdüğü üç gelişmeden, sadece işsizlik sigortası önemli bir biçimde genişlemiştir. Savaş öncesi dönemde zaten okulu terk etme yaşı iki katına çıkmış, çığır açan Ulusal Sigorta Yasası, sendika üyeliğinde artış, grevler, İşçi Partisi'ne oy verme ve kadınlara oy hakkı talep eden hareket genişlemişti. Kadınlara oy hakkını yasalaştırmak yönündeki planlar, savaştan önce Liberal hükümet tarafından hazırlanmış; ancak savaşın başlaması ile birlikte rafa kaldırılmıştı. Hakikaten de, Batı'nın çoğu, savaş öncesi dönemde hayli

çok miktarda toplumsal politika yeniliklerine şahit olmuştu (Gauthier, 1998: bölüm 3).

Savaş işçi hareketinin de işine yaradı. Sendika temsilciliği hareketi savaş öncesi grev dalgasının kazanımlarını pekiştirdi ve sendika üyeliği 1913 ve 1920 arasında iki katına çıkarak, emek gücünün yüzde 45'ine erişti. Hemen savaş sonrası dönemde, neredeyse tüm ülkelerde olduğu gibi işçi huzursuzluğu aniden artmıştı; ancak sonrasında sendika üyeliğinin yüzde 23'lerde seyrettiği 1932'ye kadar bir düşüş gerçekleşti; ancak bunu 1939 itibariyle yüzde 39'a çıktığı kademeli bir toparlanma izledi. İşçi Partisi liderleri savaş dönemindeki koalisyon hükümetine katılmışlardı ve Liberal liderler Asquith ve Lloyd-George'un arasındaki çekişmelere ve partinin seçim baskısıyla birlikte fraksiyonlara bölünmesine bağlı olarak, İşçi Partisi başarı kazandı. 1918 ve 1929 arasındaki peş peşe beş seçimde de, oylarını ve parlamentodaki sandalye sayısını arttırdı. 1924'de bir koalisyon hükümetine dahil oldu ve 1929'de her ne kadar Liberallerin desteği ile olsa da, ülkeyi tek başına yönetmeye başladı. Bu tarihten itibaren toplam oyların yüzde 35'ine ulaşmıştı. Bu oran, muhafazakârların yüzde 40-45'lik desteğinden daha azdı ama artık yerine geçmeye başladığı Liberalleri geride bırakıyordu. Sendikalar, İşçi Partisi'ni işsizlik sigortası gibi işçileri ilgilendiren konularda sola doğru çekiyorlardı. Sanayide, savaş döneminde Lloyd-George tarafından kurulan kurumları yeniden canlandıracak şekilde sendika liderleri, işverenler ve hükümet arasındaki ortak meselelere dair gönüllü tavsiyelere imkân veren ılımlı bir şirket eğilimi ortaya çıkmıştı (Middlemas, 1979). Ancak 1926 Genel Grevi bunu akamete uğrattı ve misilleme olarak Muhafazakâr hükümet, grevcilerin haklarını sınırlandırdı. Sendika liderleri ve sanayiciler arasındaki Mond-Turner görüşmeleri 1928'de başladı; ancak esas olarak sendikaları tanımayan işverenlerden gelen muhalefet yüzünden 1933'te sonlandırıldı. Britanya'da korporatizm gelişmedi ve makro ekonomik politika değişmeden kaldı. Keynes'in kendi vatanında halen pek bir etkisi yoktu. Bu Marwick'in varsaydığından çok daha küçük ölçekli bir değişimdi.

İşçi Partisi'nin kademeli reform için esas vasıta olmasına karşın, tıpkı Almanya'da SPD gibi orta sınıfın oylarını kaybetmemek adına, daha fazla merkezci ve saygıdeğer bir hale geldi. Partinin solu, 1920'lerin ortalarından itibaren kenara itilmişti. Sonrasında kötü bir zamanlama ile parti içindeki hizipçiliğin, Büyük Bunalım ile partiyi başa çıkması için zayıf bir konumda bırakıp terk ettiği bir zamanda, 1929'da İşçi Partisi iktidara geldi (Riddell, 1999; Howell, 2002; Worley, 2005). Parti, II. Dünya Savaşı'na değin süren ve Muhafazakârların gittikçe daha fazla hükmettiği bir Ulusal hükümet koalisyonuna birçok liderinin dahil olduğu bir ayrışma yaşadı. Ancak Ulusal hükümetin muhafazakâr liderler üzerinde de bir etkisi vardı. Reformları geriye alarak seçimleri kazanabileceklerini düşünmüyorlardı. 1920'lerde muhafazakâr

Cumhuriyetçi yönetimin egemenlik sürdüğü Amerika Birleşik Devletleri bile gelir vergisinden kurtulamamıştı; en fazla yapabildikleri şey oranları azaltmak ve kademeli biçimini muhafaza etmekti. İşçi sınıfından aldığı oyları elinde tutmaya ve ihtiyatlı bir biçimde refah yardımlarını genişleten ulusal parti olmak yönündeki iddiasını yerine getirmeye çalışan İngiliz Muhafazakâr hükümetleri kademeli gelir vergisini idame ettirdi. Emekli aylığı, sağlık ve işsizlik sigortası programlarının kapsamı 1930'ların ortalarından itibaren diğer ülkelerden daha geniş bir hale gelmişti ve ayrıca eğitime GSMH'den ayırdığı oran da diğer ülkelerden daha yüksekti (Tanzi & Schuknecht, 2000: 34-6).

Ayrıca Muhafazakâr Parti de 1929 itibariyle tüm yetişkinlere oy hakkı tanıyacak biçimde kadınlara oy hakkı verilmesinin baskısı altında kendini yeniden inşa etmişti. Sahneye Muhafazakâr kadın ve gençlik örgütleri çıkmıştı ve parti yurtseverlik, sanayi barışı, görev, edep ve aile değerlerini metheden ve gittikçe büyüyen orta sınıf, kadın ve hürmetkar işçilere bu değerler yönünde bir mesaj veren dergileri, filmleri ve eğitim merkezlerini finanse ediyordu (McCrillis, 1998). Bütün bunların hepsi ulusun partisi olmak adına yapılıyordu. Sınıf ve toplumsal cinsiyet burada alakasız konular değillerdi. Orta sınıf erkekleri spor, toplum ve iş kulüplerine katılırken, kadınlar çay yapıyorlardı. Kulüplerde dayanışma çıkarları adına dini farklılıkların üstesinde gelinmeye çalışılıyordu. Her ne kadar sınıfların varlığı güçlü bir biçimde inkar edilse bile, kulüpler sınıfsal olarak ayrışmıştı. Bunlar "daha iyi halk kesimlerini çekecek ... doğru bir atmosfere" sahiptiler. Kriket "Beyefendiler" (amatörler) ve "Oyuncular" (işçi sınıfından profesyoneller) arasındaki ayrımı geliştirmişti. Beyefendiler "Mr." olarak çağrılırken, Oyunculara ilk isimleri ile hitap ediliyordu: bu İngiliz ulusal kriket takımında bile geçerliydi. Futbolun işçi sınıfından gelen oyuncuları ve kitlesi vardı; ancak kulüpler iş adamları tarafından işletiliyordu. Sınıf ve muhafazakârlık artıyor, reformlar korunuyordu; ancak demokrasinin genişlemesine toplumsal bir direnç gösteriliyordu (McKibbin, 1998).

İngiliz Yayın Kuruluşu (BBC) bu yeniden gözden geçirilmiş muhafazakârlığa ideolojik bir güç sağlıyordu. Finansal ilgisi sadece radyo cihazları satmak olan bir elektro-teknik sanayi konsorsiyumu tarafından 1922'de kurulan BBC, asla reklam almamıştı ve kapitalizm ile ilgisi Amerika'daki muadili kadardı. 1927 yılında, vergiler tarafından finanse edilen ancak siyasi partiler ve hükümetten özerk bir hale gelen bir kamu şirketi halini aldı. Ziyadesiyle resmi, tartışmadan kaçınan ve paternalist bir kamusal hizmet biçimi sunarak ve ulusun zevkini, ahlakını yükseltmek ve dilini zenginleştirmeye çalışarak genelde üst orta sınıfın kültürünü yansıtıyordu. Bölgesel düzeydeki yayıncılar daha fazla bağımsızlığa sahiptiler ve yayınladıkları programları işçi sınıfından dinleyicilerin hayatları ile ilintilendirmek peşindeydiler. II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında ulus sola çark ettiği müddetçe BBC radyosu ve sonrasında televizyonu siyasi ve sınıfsal-kültürel dengeye sadık, ileri gelenlerin

daha az belirgin bir temsilcisi, daha sınıflardan bağımsız bir görünüm kazandı. Bağımsız ve ticari olmayan bir kurum olarak kaldı. Özel ticari televizyonculuk ile olan rekabete 1950'lerde izin verildiği zaman, reklam verenlerin programların içeriğine müdahale etmesine izin verilmedi. Böylece Britanya'daki önde gelen ideolojik aracı İngiliz basılı gazeteciliğin ve Amerikan medyasının neredeyse tümünün aksine, siyasi ve iktisadi iktidarı elinde tutanlardan büyük oranda bağımsız kaldı; bu durum çoğulcu demokrasiye önemli bir katkıydı.

Britanyalı kadınlar savaş zamanında elde ettikleri kazanımların çoğunun ellerinden kaydığına tanıklık etmişlerdi. Savaş esnasında daha yüksek maaşlar alıyorlardı; ancak bunlar bile erkeklerin kazandıklarından daha azdı. Şefleri erkekti ve sendikalara söz verildiği üzere birçoğu savaş sonunda işten çıkarılmıştı. Sendikaların daha zayıf olduğu ve savaş esnasında iktidarın paylaşılmasına dâhil edilmedikleri Fransa'da durum farklıydı. Fransız işverenler uygun buldukları takdirde kadın işçileri elde tutmak konusunda daha serbesttiler ve kadın emeği daha ucuzdu. Dolayısıyla 1921'de, Fransa'da, kadınlar çalışan nüfusun neredeyse yüzde 40'ını oluşturuyorlardı. Bu rakam Britanya'da ise sadece yüzde 29'du (Pedersen, 1993: 123). Amerika'da, 1918'de, oy hakkı tüm kadınlara tanınmıştı, Britanya'da ise sadece mülk sahibi kadınlar ve ev sahiplerinin 30 yaş üstü eşleri oy hakkına sahipti. Kadınların tümü bu hakka 1929'da eriştiler. Ancak Vellacot (2007), Britanya ve Fransa'da kadınların savaş olmadan daha iyisini elde edebileceklerini düşünmektedir. Her iki ülkede de birçok radikal feminist savaşa karşı çıkmış ve marjinal hale gelmişti. Savaşın sonunda, Britanya'da feminist harekete halen dışlanmış durumda olan işçi sınıfından kadınlara pek de ilgi göstermeyen ve oy hakkını 1918'de almış olan üst sınıftan Londralılar egemendiler. Evrensel amaçlara sahip sosyalist partilerin iktidarı ele geçirmesine bağlı olarak kadınların 1917-1918'de oy hakkını hemen elde ettiği mağlup Almanya, Avusturya ve (kısa bir süreliğine) Rusya'da durum farklıydı. Askeri yenilgi en azından kısa erimde kadınların oy hakkı meselesi için işe yaradı. Savaş kültürel anlamda maçoydu ve bu savaş, eski bir ataerkil rejimin yenilgisi ile sonuçlanmıştı. Bu nedenle, rejimin yenilgi sonucunda itibar kaybetmesi feminizm için iyi bir şeydi.

Amerikalı kadınlar esasında Amerikan solunun zayıflığına bağlı olarak annelik ile ilgili alternatifi takip etmişti; ancak Yeni Düzen feminist beklentileri değiştirdi. Son bölümde gördüğümüz üzere, feministler ajitasyon yapabiliyor ve Roosevelt'in kendilerini de kapsayan geniş bir seçim çevresi desteğine dayanmasından kaynaklı olarak hem istihdam, hem de aile yaşantısı yönünden çeşitli kazanımlar elde edebiliyorlardı. Sendikaların çok daha güçlü olduğu Britanya'da feministler çok az kazanım elde etmişlerdi. Bu kısmen, İşçi Partisi'nin Büyük Bunalım tarafından yok edilmesinden, kısmen de partinin işçi sınıfından kadınların davasını kucaklamaktan caymasında bir etken olan

önde gelen feministlerin bu kadınlara karşı gösterdiği aşağılamadan kaynaklanıyordu. Kısmen de, sendikaların erkeklerden oluşan aile reislerine ödenen bir aile yevmiyesi almaya yönelik tehdit olarak gördükleri kadın ve çocuk tazminatlarına yönelik feminist annelik taleplerine karşı kayıtsız kalmalarından kaynaklanıyordu. İşçi Partisi hükümeti bunalım esnasında işsizlik yardımlarını kestiği zaman, bu ilk başta evli kadın işçilerin aldığı yardımlara ağır bir darbe vurmuştu. Britanya ve Fransa'da, Amerika Birleşik Devletleri ile karşılaştırıldığında, esasında iki savaş arasında daha az ilerleme kaydedilmişti (Cohen & Hanagan, 1991).

Avustralya ve Yeni Zelanda sanayileşmemişti; ancak sınırdaki bir toplumun radikalizmini ikame etmişlerdi (Amerika Birleşik Devletleri'ndeki batı eyaletlerinin yaptığı gibi). Sendikalar gelişimlerini sömürgeci elitlere karşı düşmanlık besleyen bir sınıf bilincinin ortasında gerçekleştirmişlerdi ve savaş esnasında Britanyalı resmi görevlilerinin davranışları bu düşmanlığı Anzak askerleri için simgesel kılmışlardı. Avustralya İşçi Partisi savaştan önce iki büyük partiyi bölen gümrük meselesinden kazançlı çıkmıştı. Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda'nın üçü de İtilafçı muzafferdiler. Savaşta askerlerinin yüzde 20'sini kaybetmişlerdi; ancak savaş, ekonomilerini canlandırmıştı ve ortada sivil fedakârlıklar da mevcut değildi. Bu yüzden, savaş sonrası için çok az sayıda söz sarf edilmişti. Aslında Avustralya İşçi Partisi savaştan zarar görmüştü; çünkü mecburi askerlik meselesi üzerinden bir ayrılık yaşamıştı ve 1929'a değin hükümetin dışında kalmıştı: Büyük Bunalım'ın başladığı tarih olarak düşünülürse kötü bir zamanlamaydı. Ancak sendikalar 1920'ler boyunca -1913'de yüzde 31'den, 1927'de yüzde 47'ye- büyümeye devam etti; savaş sonrasında Bunalım onları da vurdu. Hem Yeni Zelanda'da, hem de Kanada'da savaş öncesinde, esnasında ve sonrasında muhafazakâr hükümetler vardı. Yeni Zelanda'da kadınların zaten oy kullanma hakkı vardı; ancak savaş emek piyasasındaki konumlarını güçlendirdi. Yeni Zelanda Liberal Partisi sonrasında da kendi büyük sendikal kanadının yardımlarıyla iktidara tutundu ve ülkedeki ilk İşçi Partisi hükümetinin kurulduğu 1935'e değin reformların ana sürdürücüsü oldu. Üç yıl sonra bu parti, devlet desteği için başvuran kişinin mali durumunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmaya dayanan yardımların yanı sıra, kısmen böylesi bir araştırmaya dayanan, kısmen de evrensel bir emeklilik aylığı planı yürürlüğe koydu. Kanada'daki sendikaların üyelik oranları 1920'ler boyunca sadece yüzde 14-15'lerde kaldı; ancak 1930'ların sonuna doğru bu oranlar iki katına çıktı. Kanada'da refah II. Dünya Savaşı'nın sonrasına değin hayli yavaş bir hızda seyretmişti.

Bununla birlikte, Anzakların toplumsal vatandaşlığa giden yolu farklıydı. Castles (1985, krş. Starke, 2008: 54-6) "liberal" refah devletleri yerine "ücret kazanan" terimini tercih eder; çünkü bu coğrafyada, tümü de tam istihdamı hedefleyen tahkim mahkemeleri, gümrükler ve kamu hizmetleri programları

aracılığıyla işçileri güvence altına alan etken emek piyasası politikaları uygulanıyordu. Bu duruma yüksek ev sahipliği oranı, genç bir nüfus, çok miktarda hammadde ve İngiliz emperyal piyasalarına kolay bir erişim destek sağlıyordu. 1970'lerin ortalarına değin işsizlik Yeni Zelanda'da yüzde 1'in ve Avustralya'da yüzde 2'nin altında kaldı. Etken emek piyasası politikaları II. Dünya Savaşı'nda Keynes'in makro ekonomik politikalar üzerindeki etkisine bağlı olarak yaygınlaştı. Avustralya, 1901 gibi erken bir tarihte adli ücret tahkimini kurmuştu. Bu kurumun ilk Baş Yargıcı, ücret seviyelerinin, "piyasadaki pazarlıklara" göre değil, açıkça piyasa dışı bir kriter olarak "medeni bir toplumda yaşayan bir insan olarak görülen ortalama çalışanın" ihtiyaç duyduğu sosyal adalete göre karar verileceğini açıklamıştı. Geçimini sağlayan bir ailenin kazanması gereken ücret prensibi, Anzak topraklarında 1920 ile birlikte ücret tahkimlerinin ana yol göstericisi halini aldı. Ücretler periyodik bir biçimde, ücretleri üst ve ücret farklılıklarını düşük seviyelerde tutacak şekilde hayat pahalılığında gerçekleşen artışlara uyarlandılar. Dahası mahkemeler, diğer ülkelerde devlet tarafından sağlanan hastalık izni gibi yardımları vermek konusunda işverenleri genellikle zorunlu kıldılar. Bu durum, erkekler için çok iyi olmakla birlikte, kadınlar için o kadar da iyi değildi. Aile ücretinin kurumsallaşması erkek aile reisini hedef alıyordu ve kadınların öncelikle ev içi roller ifa ettiği varsayılıyordu.

Avustralya'da refah yardımlarının birçoğu devlet desteği için başvuran kişinin mali durumunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmaya dayanmaktaydı. Sadece birkaç kişi bunu talep etti; çünkü bunlar eskinin bakiyeleriydi ve tam istihdamın olduğu bir ülkede emek piyasası ile hiçbir bağı olmayan kimselerin ihtiyaç duyduğu yardımlardı. Bu durum, Avustralya siyasetinde sınıf mücadelelerin egemenliğinden kaynaklanan "ücretlilere" ait refah sisteminin açıklamasıdır. Sendikalar ve işçiler, aileden çok istihdam mevzusu ile ilgileniyorlardı ve tahkim mahkemelerinin belirlediği aile yevmiyesinden faydalanıyorlardı. Sistemde cinsiyetçi bir önyargı vardı; çünkü çok daha fazla sayıda kadın emek piyasasının dışında kalmıştı. Kadınlar I. Dünya Savaşı'ndan önce en temel emeklilik hakları, maluliyet yardımları ve annelik yardımları için uygun şartlara sahiplerdi; ancak II. Dünya Savaşı ve sonrasına değin neredeyse başka hiçbir şey elde edemediler. Aborijinler savaş sonrasına değin sistemin dışında kalmışlardı.

Yeni Zelanda'da bilhassa erkekler için ilk refah programları ortaya çıkmıştı; ancak dullara yardım (1912) ve aile yardımları (1926) da uygulamaya sokulmuştu. İstihdamı koruyucu yasalar, kadınların ücret seviyelerini erkeklerin yarısı kadar olarak belirledi ve çalışma saatlerini kısıtladı. Avustralya ve Britanya'da olduğu gibi, burada da güçlü sendikalar sınıfı toplumsal cinsiyetin önüne koymuşlardı. 1938'de İşçi Partisi hükümetinin iktidara gelişi tam ölçekli vatandaşlık yardım programlarını sağlayan bir Sosyal Güvenlik Yasa-

sı'nı da beraberinde getirdi: ücretsiz bir sağlık sistemi, tüm emekliler için emekli aylıkları, tüm hastalıklı kişiler için hastalık yardımları, herkes için eğitim ve ihtiyaçları olup olmadığından bağımsız olarak tüm anneleri kapsayacak şekilde aile yardımlarının genişlemesi. Kadınların oy hakkına sahip olması, bu grup için bir nebze de olsa ilerleme sağlamıştı. Programların çoğu yoksul ve ihtiyacı olanları hedefleyecek şekilde devlet desteği için başvuran kişinin durumunu ortaya koymaya yönelik bir araştırmaya dayalıydı; ancak yardımlar Avustralya'da olduğu gibi tamamen genel vergilerden -esasında gelir vergilerinden- ödeniyordu. Bu yüzden sistem, kademeliydi. Gelirler ve/veya mal varlıklarının tespit edilen seviyelerin altına düştüğü takdirde, yardımlar, Avustralya'da olduğu üzere, otomatik olarak ödeniyordu. Avustralya'daki alt sınıfların yüzde 70'i ihtiyar aylığı alıyordu. 1930'lardan itibaren, yoksullar idari hoşgörünün aşağılamasına dayanmak zorunda değillerdi; çünkü aylıkları hak edip hak etmediklerine dair değerlendirmelere bir son verilmişti. İngilizce konuşulan ülkelerde devlet desteği için başvuran kimsenin durumunu ortaya koymaya yönelik araştırmalara dayanan programlar egemenliklerini sürdürüyorlardı; ancak bu durum, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri ile karşılaştırıldığında Avustralya ve Yeni Zelanda'da hayli farklı işliyordu. Anzakların toplumsal vatandaşlığa uzanan yolu farklıydı (Castles, 1985: bölüm 1; Castles & Shirley, 1996). Ancak İngilizce konuşulan ülkeler arasında Britanya, toplumsal vatandaşlığın iki savaş arası dönemde açık öncüsüydü.

Buna karşın İngilizce konuşulan ülkeler aynı dili konuşan ve aynı mirası, kültürü paylaşan ve benzer bir siyasi sisteme sahip ideolojik bir aile oluşturuyorlardı (Castles & Mitchell, 1993). Siyasi uzmanlar ve partiler, iş çevreleri ve sendika entelektüelleri aynı kitapları ve broşürleri okuyorlar ve birbirlerinin kurum ve siyasetlerinin birçoğunu kendi coğrafyalarına uyarlıyorlardı. İngiliz sosyal güvenliği ile ilgili olan 1942 tarihli ünlü Beveridge Raporu, İngilizce okunan dünyada 600 binlik bir satış rakamına ulaşmıştı. II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan İrlanda, Beveridge'in aile yardımları ile ilgili olan önerilerini savaş esnasında uygulamıştı. Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar ve Kanadalılar bunu savaştan sonra uyguladılar. İngilizce konuşulan ülkelerin hepsi olmasa da çoğu medeni hukuku paylaşıyorlardı ve Dominyonların en üst mahkemesi Londra'daki Kraliyet Danışma Meclisi idi. Bu ülkelerde genel valiler vardı ve bunlar genç erkekleri savaş esnasında feda ederek Kral ve İmparatorluğa olan sadakatlerini göstermişlerdi. Britanya gibi Dominyonlarda da halkın çoğunluğu Protestan'dı; ancak bunlar görece seküler ülkelerdi. Protestanlık önemli olduğu ölçüde çelişkili etkilere de sahipti; çünkü Muhafazakârlar Anglikanizm tarafından ayakta tutuluyorlardı ve İşçi Partisi'ne Metodist ve bazı diğer "daha az etkin kiliseler" yardım ediyorlardı. İngilizce konuşulan ülkeler (Amerika Birleşik Devletleri haricinde) emperyal egemenin uyguladığı gümrük tarifelerinin 1930'larda her ülkede aynı sonucu yaratması üzerine, güm-

rükler üzerine benzer iç kavgalara tutuştular. Böylece bu dönemde hem farklı, hem de ortak modeller mevcuttu.

20. yüzyılın ilk yarısında, İngilizce konuşulan ülkeler ortak bir lib-lab ideolojisi tarafından bir nebze olsun sola itilmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan daha gelişigüzel gelişme ile birlikte, bu ülkelerde iki türlü politika tasarlanmıştı. Biri vergiler ve refah devleti üzerine odaklanırken, diğeri emek piyasalarına yapılan müdahaleler üzerinde duruyordu. Bütün bu ülkelerde refah programlarının istihdamdan türeyen sigortaya bağlı programlar ki, bundan esasında erkekler -şeklen olarak toplumsal cinsiyetten azade olsalar bile- yararlanıyordu ve bekar anneler ile emekli aylığı alan kimselerin en kötü grupları temsil ettiği yoksul kimseler için ziyadesiyle yetersiz olsa bile evrensel, devlet desteği için başvuran kimsenin mali durumunu ortaya koymaya yönelik araştırmaya dayanan programlar arasında bölünmesine dair bir eğilim vardı. Dahası Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, her ne kadar daha az bir ölçekte dahi olsa Avustralya'da, bekar anneler ve emekli aylığı alan kimseler devletin burnunu kendi hayat tarzlarına sokmasından muzdariptiler. Bu ayrım sınıfsal tavizler sonucu ortaya çıkan kurumlar biçiminde belirmişti. Bunlar korporatist olmaktan ziyade daha iradeciydi ki, böylece (liberal fikirlerde olduğu gibi) partiler söz konusu programlardan özgürce geri adım atabilirlerdi. Ancak Avustralya ve Yeni Zelanda'da ayrıca ara bulucu bir biçim ortaya çıkmıştı: ücretlerin belirlenmesini de içerecek şekilde, işçi-işveren ilişkilerinin mahkemeler tarafından tahkimi. Bu farklılıklar, toplumsal vatandaşlık hususunda İngilizce konuşulan ülkeler arasında henüz ortak bir temayül olmadığı anlamına geliyordu.

İkinci aşama: İki Savaş Arası Gidişat: (b) Kuzeyliler

Kuzey ülkeleri 20. yüzyılın başlarında sanayileşmişti ve sanayileri hayli yoğunlaşmış bir biçimde sadece birkaç bölgede yer alıyordu. Stephens'in (1980) gösterdiği üzere İsveç'te istihdam ve yerleşimdeki işçi sınıfı yoğunluğu güçlü bir işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkmasında etkendi. Bununla birlikte çiftçiler de etkin bir toplumsal gruptu. Çiftçiler hiçbir zaman serf düzeyine düşmemişlerdi ve artık modern bir parlamento halini almış olan bir malikâne meclisinde halen temsil ediliyorlardı. Resmi Lutherci kiliselerin hayli muhafazakâr olmasına karşın, ilk feminist alkol karşıtı hareketlerle örtüşen Protestan kesimler, radikal davaların peşinden koşuyorlardı. Ülke içerisinde çatışmadan çok kurumsal bir devamlılık ve rekabet yaratacak şekilde İngilizce konuşulan ülkelerdeki ile aynı etkiyle birlikte barış hüküm sürüyordu. Ancak bu noktada, kurumlar İngilizce konuşulan ülkelerden tarihsel olarak daha önemli olan devlet düzeyinde hayli örgütlenmişti. Kuzey dünyası erken bir tarihte korporatist eğilimler geliştirmişti.

İşçiler ve çiftçiler arasında kurulan merkez sol ittifaklar Danimarka, Norveç ve İsveç'te ortaya çıkmıştı ve çiftçilerin ayrıcalıklı sınıflardan bağımsızlığı burjuvazinin oluşturduğu blokların altını oyuyordu (Esping-Andersen, 1985: 73). Danimarka'da, küçük çiftçiler kooperatifler aracılığıyla zenginleşti ve sanayi, zanaatkâr özelliğini sürdürdü. Köylüler ve zanaatkârlar yüzyılın başlangıcında demokratik ve liberal eğilimliydiler. Kırsaldaki Radikaller ve kentteki Liberaller arasında, sosyalistlerin küçük ortak olduğu siyasi ittifaklar kuruluyordu. Bu durum, I. Dünya Savaşı öncesinde, esnasında ve savaştan hemen sonra evrensel oy hakkını ve ilk refah ve emek piyasası reformlarını sağlamlaştırdı.

Norveç'te endüstri yavaş bir biçimde gelişti; ancak bu ülkedeki balıkçılık ve ormancılık sektörleri ile yoksul köylülük, toprak beylerinden müteşekkil bir sınıfın yokluğu ile bir araya gelince, siyasete, merkez-çevre çatışmasında olduğu gibi, radikal bir yön verdi. Bu durum, 1913 yılında evrensel oy hakkına yol açtı. Misyoner ve diğer Protestan kesimlerin oluşturduğu örgütlerden çıkan kadın hareketleri güçlü ama oldukça muhafazakârdılar ve hakları adına annelik alternatifinin peşinden gitmeyi tercih etmişlerdi. Her durumda, tarımsal kesim haricinde kadın emeğine yönelik pek az bir talep vardı. Norveç refah devletinin ilk aşaması esasında erildi; ancak diğer çıkar grupları ile pazarlık etmeye gönüllü olan kadınların oylarına dair sınıfları kesen blok sınırlı bir başarı elde etmişti. Sigorta sistemi 1915 yılında ev kadınlarını da içine alacak bir biçimde genişletildi, aile yardımları ve ihtiyarlık aylıkları yürürlüğe konuldu ve sonrasında bekâr anneleri de kapsadı ve çalışanlar için ücretli annelik izni tanındı. Tam tersine, istihdam açısından kadınların hakları geri kalmıştı. Ancak 1920'lerde sosyalizmin gelişimi kadın aktivistleri sosyalistler ve sosyalist olmayan gruplar olarak ayıracak ve kadınların daha fazla hak elde etme şanslarını zayıflatacaktı (iki savaş arasında Norveç ve İsveç'te feminizm için, bkz. Sainsbury, 2001).

İsveç tam aksine, demir, kereste ve elektrik gücüne dayanan geç; ancak hızlı bir ekonomik gelişimi 1900'den itibaren deneyimlemişti. Bu durum, güçlü bir burjuvazi ve yoğunlaşmış bir proletarya arasında bir sınıf çatışmasına yol açtı; ancak çiftçiler ülkedeki üçüncü güçlü gruptu. Radikal Protestan cemaatlerin yardımını alan bu güçler, I. Dünya Savaşı'nın sonunda evrensel oy hakkını elde ettiler. İsveç'te emperyal geçmişin bir kalıntısı olarak bürokratik bir devlet vardı ve söz konusu devlet, bir sanayi toplumunun altyapısını geliştirmek konusunda önemliydi. Sanayi hızla gelişti ve emeğe yönelik aşırı talep kadınların da çalışmaya teşvik edilmesi anlamına geldi. Böylece feministler, haklar hususunda istihdam alternatifini tercih edebilirlerdi ve hakikaten de bu gruplar savaştan önce dahi reformlar için bastırıyorlardı. Aslında tüm çalışan erkek ve kadınlara (ancak ev kadınlarına değil) uygulanan 1913 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası dünyadaki ilk güvenlik yasasıydı ve Britanya'da Lloyd-

George'un erken tarihli projelerinden daha geniş bir kapsama sahipti. Bu üç ülkede doğan siyasi partilerin çoğu sınıfsal ya da sektöreldi (yani tarıma karşı sanayi); çünkü bu bölgeler etnik ve dilsel anlamda büyük oranda homojendi.

İskandinav ülkeler savaşta tarafsız kaldılar; ancak önemli bir ticari ortakları olan Almanya'ya, Britanya'nın uyguladığı ablukadan muzdariptiler. Hükümetler büyük sıkıntıları ve muhtemel isyanları önlemek için, tüm vatandaşların maddi koşullarının eşit bir hale gelmesini ve dolaylı olarak ulusal dayanışmayı amaçlayan karne usulünü ve diğer hükümet denetimlerini yürürlüğe koymak zorunda olduklarını hissettiler. Karne usulü, doğal olarak, sınıfsal eşitsizlikleri idame ettiren bir karaborsaya yol açtı ve bu durum halkı öfkelendirdi. Tarafsız ülkelerde hüküm süren bu rejimlerin meşruluğu, savaşa bağlı olarak artmadığı gibi bir meşruiyet kaybına da uğramamışlardı ve savaş, daha etkin olmasına yol açmadığı için, hükümeti yeniden dağıtımcı vergiler ile yardımlara ve işçilere karşı daha uzlaşmacı bir siyasete doğru itiyordu. Ulus, güç kazanıyordu.

Danimarka ve İsveç'te Sosyal Demokratların oyu 1920-1921'den itibaren ve Norveç'te 1927'den itibaren artmaya başladı. Sendikaların üye yoğunluğu açısından, hem Danimarka, hem de Norveç belirli bir artış sonrasında bir düşüş yaşadılar; ancak söz konusu düşüş diğer yerlerden daha az şiddetliydi. İsveç'te hiçbir düşüşle karşılaşmayan istikrarlı bir büyüme, 1913'de yüzde 10'dan, 1918'de yüzde 21'e ve 1939'da yüzde 54'e yükselerek gerçekleşti. Danimarka'da sendikaların üye sayısının yoğunluğu 1913'de yüzde 23'tü ve İskandinav ülkelerindeki sendikaların sahip olduğundan daha az bir üyelik yüzdesine sahip olan bu ülkede 1920'lerde bir nebze düşüş ve 1930'larda bir toparlanış dönemi görüldü. Böylece savaş esnasında verilen sözler tam anlamıyla sadece tarafsız ülkelerde yerine getirildi. Diğer yerlerde, I. Dünya Savaşı döneminin sendikaları kırılgan bir büyüme yaşıyorlardı ve sonrasında barış zamanındaki kapitalist gelişme ile başa çıkamadılar. Tarafsız kaldığınız takdirde savaş, ilerici bir reformist dava için çok hayırlı bir gelişmeydi. Askeri güç ilişkileri bir fark yaratıyordu.

Danimarka'da Sosyalistler, 1924 yılında en büyük parti haline geldiler ve 2001'e kadar da öyle kaldılar. Ancak mutlak çoğunluğa sahip olmadıkları için iktidarda kalmak adına her zaman koalisyon yapmak zorundaydılar. Çiftçilerle Büyük Bunalım esnasında bir anlaşma yaptılar: fiyatların, ihracatın ve ithalatın denetimi yoluyla istihdamı arttırmak için aktif bir politika karşılığında tarımsal sübvansiyonların sağlanması ve bu sektörde sendikaların kısıtlanması. Bu durum, Danimarka'yı Büyük Bunalım'dan Keynesçi bir planlamaya doğru yönlendirdi. 1933 tarihli bir reform yasası farklı refah programlarını pekiştirdi ve makul hale getirdi (Esping-Andersen, 1985: 76; Flora, 1983). Norveç Sosyalistleri daha solda duruyorlardı. İlk hükümetlerini 1927'de kurdular; ancak radikal politikaları sermaye kaçışına ve iktidardan hızlı bir biçimde

düşüşlerine neden oldu. Parti, 1930 yılında reformizme kaydı ve 1935'de tarıma verilen bir destek ile birlikte uzun sürecek bir hükümet kurmak adına Büyük Bunalım'dan faydalandı. İsveç'te refah programları ve kademeli vergilerin kökenleri sosyalistlerde değil, bürokratik ve merkezi parti elitlerinde yatmaktadır. Ancak I. Dünya Savaşı bir farklılık yaratmıştı. Danimarka ve Norveç gibi tarafsız olan İsveç, Britanya'nın Almanya ile kendisi arasında gerçekleşen ticarete uyguladığı ablukaya bağlı olarak iktisadi bir sıkıntı yaşıyordu. Savaş, devlet harcamalarını ve sıradan halkın ortak tecrübelerini arttırmıştı. Bunların bir araya gelmesi kademeli bir vergilendirmede konusunda bir genişlemeye yol açtı ki, bu savaştan sonra da geri alınamadı (Steinmo, 1993: 62-8, 81-5). Artan toplumsal hoşnutsuzluktan kaçınmak için muhafazakâr hükümetler savaş zamanında iş yardımı programlarını finanse edecek bir İşsizlik Komisyonu kurdular; bununla birlikte ödemeler piyasa oranlarının hayli altındaydı. İşsizlik savaştan sonra da yüksek seviyelerde seyretti ve söz konusu programlar devam etti. İlk küçük ölçekli güvenlik sigortası programları 1913'te ve sonrasında 1920'lerde, tarım ve siyasetin merkezinde duran partiler tarafından uygulamaya kondu. Sosyal Demokratlar 1928'den sonra kalıcı reformistler haline gelerek, Norveçli yoldaşları ile benzer bir yolu takip ettiler.

Büyük Bunalım İsveçli muhafazakârların itibar kaybetmesine neden oldu ve Sosyal Demokratların öncülüğünü yaptığı bir hükümetin önünü açtı. Söz konusu hükümet, ücretleri piyasa oranlarında ödeyerek ve toparlanma için bütçe açığının kapatılmasından finanse edilen kamu harcamalarını geliştirerek iş yardımı programlarını 1932-1934'te sola döndürdü. Bunun anahtarı, çiftçilere kamu kredileri ve tarımsal koruma sağlayan Tarım Partisi ile bir anlaşma yapmaktı. Bertil Ohlin ve Gunnar Myrdal'ın öncülük ettiği parti liderleri - özellikle Maliye Bakanı Ernst Wigforss ve Stockholm Okulu'ndan iktisatçılar- arasında yakın bağlar mevcuttu. İsveç'in korporatist gelenekleri, hükümetin uzman danışmanlarının durağanlığa cevaben hükümet politikalarını konjonktür karşıtı harcamaya yönelmesinde yardımcı olmalarını kolaylaştırıyordu. Wigforss 1932'den önce bunun şampiyonluğunu yapıyordu ve Keynes'in kendisinden daha yaşlı İsveçli bir ekonomist olan Knut Wicksell'e entelektüel bir borcu vardı. Bunalım derinleştikçe Ohlin, işsizlikle savaşmak için genişlemeci para politikalarının yanı sıra, genişletilmiş kamusal işlerin ve yatırımların daha da cesurca uygulanması gerektiğini tartışarak, nominal ücretler ve kamusal harcamalarda kesintiye gidilmesini reddetti. Kendisi 1932'den itibaren, çarpan etkisini kucaklamıştı; buna karşın İsveçliler Keynes'in toplam talep kuramını benimsemediler. Bundan böyle Stockholm okulundan iktisatçıların Sosyal Demokratlar ve sendikalar üzerinde büyük etkisi vardı. Stockholm Okulu, ekonomik verimliliğin altını oymadan yüksek bir toplumsal eşitlik düzeyi tutturarak kapitalist ve sosyalist ekonomi arasında üçüncü bir yol öne-

riyor gibi görünüyordu. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, söz konusu üçüncü yol, Kuzey ülkelerinin tümünde hüküm sürmeye başladı.

İsveçli kadınlar hakları açısından bir dönüm noktasına ulaştıklarında tarih 1930'lardı: annelik yardımları neredeyse tüm annelere veriliyordu; ücretsiz doğum ve tıbbi kontrollere, kürtaja daha serbest bir erişim vardı, doğum kontrolünü yasaklayan bir kanun feshedilmişti ve nişanlanma, evlenme ve hamileliğe bağlı olarak işverenlerin kadınları işten çıkarmasını yasaklayan bir kanun yürürlüğe konmuştu. Bu durum, aynı zamanda hem istihdam, hem de annelik alternatiflerini içeriyordu: açık bir biçimde kadınlara birçok hak sağlıyordu. Emek kıtlığı meselesi -bu sefer nüfus azalışının bir sonucu olarak- bir kere daha önem kazanmıştı; ancak birleşmiş bir kadın hareketinin ve Sosyal Demokratların (çiftçilere verilen bir taviz ile birlikte) arasında kurulan bir ittifak ile beraber, bu durum, siyasette önemli bir yeniliğe yol açtı: ailenin yeniden üretiminin maliyeti bütün ulusun vergilerinden karşılanıyordu. Aslında İsveçli Sosyal Demokratlar, ulusal bir topluluğa bağlılıklarına işaret ederek kendi politikalarının aslında bir "halk evini" sağlamayı amaçladığını belirtmişlerdi. İşçi sınıfı "halk"a dönüşmüştü. Sosyalizmin yükselişi ile örtüşen Norveçli kadın hareketlerinin daha muhafazakâr tonu, tam tersine, 1930'lu yıllarda istihdam ve annelik alternatifleri arasında bölünüp kaldıkları anlamına geliyordu. Böylece bu iki alternatifin de çok küçük bir kısmına ulaşabildiler.

Korporatizm İsveç'te de gelişti. Sosyalistler ile Tarım Partisi'nin kurduğu ittifak 1936'da resmiyet kazanarak sermaye, emek ve devlet arasındaki 1938 tarihli Saltjoban Anlaşması ile korporatist kurumları ele geçirmişti. Orta sınıf sendikalarının dâhil olduğu sendika federasyonları ve çiftçi örgütleri, ücretleri düzenlemek ve daha fazla öngörülebilir bir biçimde, daha az sayıda grev ve lokavta neden olmak adına ulusal anlaşmalara bir şekil vermek amacıyla, devlet komitelerine dahil edildiler. 1930'ların sonundan itibaren, İskandinav işverenler bu sisteme razı oldular. Bu durumun sınıfların arasında yeniden dağıtımı sağlayıp sağlamadığından bağımsız olarak, ulusun kendisi yeniden dağıtımcı bir birim haline gelmişti. Zayıf bir işçi hareketine sahip olan Finlandiya ise bütün bunları arkadan takip ediyordu (Korpi, 1978; Katzenstein, 1985; Esping-Andersen, 1985, Baldwin, 1990).

II. Dünya Savaşı sonrasına değin, Kuzey ülkeleri büyük oranda İngilizce konuşulan ülkeleri andırıyordu; ancak daha korporatistlerdi. Nitekim bu durum da uzun erimde bir önem arz edecekti. Danimarka 1930'dan itibaren GSMH'si içerisinde kamusal harcamaların en fazla yer tuttuğu ülkeydi ve bu ülkeyi Finlandiya, Britanya, İsveç, Yeni Zelanda, Norveç ve Avustralya yakından takip ediyordu (Lindert, 2004, ekteki tablolar). Bu konuda, İsveçli kadınların kararlı bir şekilde diğer bütün ülkelerden daha fazla hak elde ettiği toplumsal cinsiyet ilişkileri haricinde, Kuzey ve İngilizce konuşulan ülkelerin

birlikte öncülük yapıyorlardı. Bir grup olarak Kuzey'deki refah devletleri, 1960'lara kadar diğer ülkelerden daha ileride değillerdi.

İkinci Aşama: İki Savaş Arası Gidişat: (c) Avrupa Ülkeleri

Kıta Avrupa'sında yer alan ülkeler -dünya savaşları bunların bir kısmının erken tarihlerde ortaya çıkmış olan yolları takip etmesini engellemişti- için durum farklıydı. 6. Bölüm'de görmüş olduğumuz gibi Alman, Avusturya ve Rus İmparatorlukları için yenilgi, sınıf mücadelesinde bir yükselişe ve demokrasinin, toplumsal refahın ve yeniden dağıtımın 1920'lerde derinleşmesine yol açtı. Bu dönemde, demokrasinin tam bir biçimi nisbi temsil sistemi olarak belirdi. Böylece Britanya ve İspanya dışında bütün Avrupa ülkeleri bu sistemi uyguladılar (bununla birlikte Fransa iki sistem arasında sürekli olarak bocalayacaktı).

Fransa diğerlerinden farklıydı. I. Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıkmıştı ve savaş bu ülkeyi diğerlerine nazaran daha az değiştirmişti. Fransa'daki sendika üyeliği dağılımı (Confédération Generale Du Travail [CGT-Genel Çalışanlar Sendikası, ç.n.] sendikalarının konferanslarında oy kullanmak için kayıt yaptırmış olanlar) hakkında en güvenilir frekans dağılımı 1913 ve 1920 arasında yüzde 33'lik bir artış gösterir; bunu iki savaş arasındaki bir norm olarak 1934'e değin yaklaşık yüzde 25'lik bir düşüş izler. Ancak Fransa'daki sendika üyeliği oranları hayli düşüktür; muhtemelen tarım dışındaki emek gücünün yaklaşık yüzde 15'inin üstüne asla çıkmamıştı (Kriegel, 1969: 67; Prost, 1964: 315). Grev oranları Britanya'dakine benzer şekilde bir artış ve sonra da azalış göstermişti; çünkü işverenler geri basmamışlar ve işçiler gerçeklerle karşı karşıya kalmışlardı. Sosyalist Parti'nin üye sayısı 1918-1919'da fişek gibi artmıştı; ancak 1920'de, esasında Rus Bolşevikleri ile olan ilişkilere bağlı olarak Sosyalistler ve Komünistler ayrışmıştı. Sosyalistler artık daha ılımlıydı ve daha küçük Komünist Parti'yi görünürde devrimci sosyalizmin ana taşıyıcısı olarak -oysa Komintern çizgisine bağlı olduğu için sık sık taviz veriyordu- bırakıp, merkez Radikal Parti'yle seçim ittifakları kurdu (Kriegel, 1969). Fransa'da sendikalar üçe bölünmüştü: Sosyalist, Komünist ve Katolik federasyonlar. Savaştan önce olduğu gibi, solun genişlemesi hizipçiliğe, sonra da çöküşe yol açmıştı (Ansell, 2001). 1920'lerin çoğunda sağ hükümetler hüküm sürdü ve sadece 1936'da sol, büyük bir amacın ürünü olan Halk Cephesi hükümeti biçiminde iktidara dönebildi. Ancak iç çekişmeler ve sağın gösterdiği vahşi direniş, bu hükümetin iki yıl içerisinde çözülüşü ile sonuçlandı.

İki savaş arası dönemde, ülkede sınıflar arasında pek küçük miktarda yeniden dağıtım ve işçiler adına çok az miktarda yardım söz konusuydu. Siyaset muhafazakârlığını korumuş ve ulus, sınıflar arasında ciddi bir şekilde bölünmüştü. Çok ihtiyaç duyulan vergi matrahı genişlemesi gündeme gelmiş ama

asla uygulamaya konmamıştı. Kimin ödeme yapacağı üzerine olan ihtilaflar, toplumsal politika girişimlerinin önüne taş koyuyordu (Adamthwaite, 1995; B. Martin, 1999) ve eşitsizlikler hayli derindi. Savaştan hemen sonra ücret farkları arasındaki keskin bir düşüş, 1920'lerin deflasyoncu politikaları tarafından tersine çevrilmişti. Ücret farkları arasındaki makas, Halk Cephesi döneminde kısa bir süreliğine daraldı ve GSMH'nin bir parçası olan toplumsal transferler neredeyse iki katına çıktı: ancak halen Britanya'daki seviyenin yarısı oranında, sadece yüzde 1.1'di. Zenginler ve diğerleri arasındaki gelir ve refah eşitsizliği üzerine olan veriler Britanya'dan büyük farklar göstermektedir. İki ülkede de eşitsizlik I. Dünya Savaşı civarında azalmıştı; ancak eşitsizliğin 1925'den sonra mütemadiyen ciddi bir biçimde azaldığı Britanya'nın aksine, Fransa'da iki savaş arası dönemin çoğunda tekrar arttı (Atkinson & Piketty, 2007: bölüm 3, 4).

Grayzel (1999: 10, 25, 245-6) Britanya ve Fransa'da "savaşın toplumsal cinsiyet üzerinde süren etkisi ilerici olmaktan çok muhafazakârdır" der; çünkü savaş söylemleri kadınları annelik üzerinden değerlendirdiler. Belçika'da gerçekleşen Alman mezalimi, sanayi işçileri, üniformalar, asker humması, tecavüz, zührevi hastalıklar, pasifizm ve ayrım gözetmeksizin savaşta ölen herkese ağıt yakılması gibi çeşitli mevzular üzerine yapılan Fransa'daki tartışmalar anneliğe -"toplumsal cinsiyeti dengeleyen bir çapa"- yönelen varsayımsal tehditler üzerine odaklanıyordu. Kadınların savaş sırasında gösterdiği fedakârlıklar siyasi düzlemde kadınları eşit kılmıyordu (McMillan, 2004). Thébaud (2004: 185-99) Fransız kadınları için asıl dönüşümün savaşın kendisinden değil, iş yaşamı, tüketim, ev hayatı ve doğum kontrolüne dair uzun erimli değişimlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Yazar ruhani, eğitim ve bakıcılıkla ilgili işlere erişimi arttıran eğitimdeki genişlemeden en çok orta sınıf kadınların faydalandığını belirtir. Dahası savaş, Britanya'da olduğu gibi bu ülkede de kıyafet kodlarını da özgürleştirmişti. Kadınlar savaşla ilgili işlerde çalışabilmek için korselerini bir kenara fırlatmışlar ve sonrasında da bunları tekrar giymeyi reddetmişlerdi (Brachet-Campseur, 2004). Bu durum, hayli rahatlatıcı bir şey olmalı.

Fransa'da refaha dair çok az sayıda gelişmenin sebebi savaştı. Mülteci akını ve emeğin hareketliliği, toplumsal sağlık bakımı ve yoksulluk yardımlarını aşırı zorlamıştı. Daha büyük şehirler, bu işlevlerin daha çoğunu devletten de yardım alarak üstlenmişlerdi. Yoksullara sağlanan erzaklar belediyelerde ve özel sektörde ve sonrasında da yerel otoritelere devlet sübvansiyonları aracılığıyla ulusal ölçekte arttırılmıştı. Kadınların elde ettikleri kazanımlar ilk başta feminizmin -zayıf bir hareketti- ve işçi sınıfı hareketi ile olan bir ittifakın -bu da zayıftı ve erkek işçilerin sorunlarına yönelmişti- bir sonucu değildi. Fransa'nın ayrıksı aile refahı modeli -kadınlara refah yardımı sunuyordu- ilk başta işverenlerin, Sosyal Katoliklerin ve özellikle doğumu teşvik eden politikaların savunucularının uyguladığı basınca bağlıydı. Savaş sırasında 1.4 mil-

yon Fransız erkeği öldürülmüştü ve bu durum, doğum oranını düşürmüştü. Fransız nüfusu artık azalıyordu; yeniden ayağa kalkan Almanya'nın nüfusu ise daha fazlaydı ve artıyordu. Gelecekteki bir savaş için seferberlik yapılıp yapılamayacağından endişe duyan siyasetçiler doğumu teşvik ediyorlar ve kadınların evlenmesi ve çocuk yapması yönündeki teşvikleri destekliyorlardı. Ayrıca savaş esnasında iş çevreleri arasında artan koordinasyon da işveren örgütlerini kuvvetlendirmişti. Bunların bir kısmı, işçilere emekli aylığı ve eşleri ve çocuklarına yardımlar sağlamak, bu araçlarla işçi devir oranını azaltmak ve ücretleri, sendikaların gücünü ve grevleri bastırmaya çalışarak *refah kapitalizmini* geliştirmişlerdi. Dahası, kadınlar arasında yüksek istihdam oranı ücretleri aşağıda tutmaya yarıyordu.

Fransız erkeklerinin bir aile yevmiyesi almak yönünde pek şansları yoktu; ancak yaralanmalar ve emeklilik durumunda sigorta alabilirlerdi. Oy hakkı elde etmek hususunda Fransız feministlerinin başarısızlığı (çünkü merkezci milletvekilleri kadınların sağ lehine ve Cumhuriyet aleyhine oy kullanabileceklerinden korkuyorlardı) Britanyalı ve Amerikan muadillerinin aksine, kendi taleplerinin arkasında durmak adına önemli bir seçim çevresine çağrı yapamayacakları anlamına geliyordu. Kadınların refahını geliştirmek için doğumu teşvik eden siyasete ve Sosyal Katolikliğe dayanmak zorundaydılar. Bu durum, her ne kadar bütün feminist hareketler, kadınların çalışma hayatındaki iyileştirmeler ile eş ve anne olarak rollerine dair kazanımlar yönündeki talepler arasında bir şekilde ayrışmış olsalar da, Fransız kadınlarının aile ve çocuk yardımlarını içeren bir annelik alternatifine doğru zorlandığı anlamına geliyordu. Kazanımlar gerçekti ve kadınların aldığı yardımların istihdam ve evlilik statüleri ile ilgisi yoktu.

İşçilerin aldığı sağlık ve yaşlılık yardımları karşılıklı bir biçim almıştı; çünkü işçiler ve işverenler, Fransız devletinin İngilizce konuşulan ülkelerde devletin yaptığı katkıya oranla daha düşük bir miktarda katkının yanı sıra, özel sigorta projelerine para ödüyorlardı. 1939'dan itibaren, nüfusun yüzde 55'i kapsam dâhilindeydi ve bu oran 1945'de yüzde 70'e sıçradı. Fransa, Britanya'daki işsizlik sigortası sistemi ile yarışamazdı; ancak aile yardımları ile sağlık ve sosyal sigortalara dair yasaların sayısında 1928 ve 1932 arasında bir patlama yaşandı ve sonrasında 1939 tarihli Code de la Famille (Aile Yasası, ç.n.) uygulamaya kondu. Timothy Smith (2003: 131) 1928 tarihli Sağlık Sigortası Yasası'nın "modern Fransız refah devletinin Magna Cartası" olduğunu belirtir. Söz konusu yasa, işçi sınıfından daha çok kadın ve çocuklara yeniden dağıtım sağlıyordu. Sonrasında 1945 tarihli kararnameler, bu programların zeminini sağlamlaştırdı ve halen ayakta kalan Fransız refah devleti sisteminin önemli bir parçası haline gelecek şekilde genişletti (Pedersen, 1993: bölüm 2 ve 5; Dutton, 2002; Timothy Smith 2003; Dreyfus vd., 2006). Sosyal Katolikliğin yanı sıra karşılıklılık, ayrıksı bir Fransız toplumsal vatandaşlığı karışımı ya-

ratmıştı. Etraflıca bir değerlendirme yaparsak, Fransa'da solun zayıflığına ve doğumu teşvik eden insanların ve refah kapitalistlerinin gücüne bağlı olarak, evin reisi şeklinde kodlanan erkek ideolojisinin hükmü sınırlıydı. Pedersen bunu, "kazançları veya ihtiyaçlarından bağımsız olarak ailesine bağımlı çocuklar için yetişkinlerin masraflarını karşılayan", cinsiyetten bağımsız bir *aile alternatifi* olarak adlandırmaktadır (1993: 17-18).

Savaşın mağlup ülkeler üzerindeki etkisi daha da büyüktü. Almanya'da eski rejimin ortadan kalkması ve SPD'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Weimar Cumhuriyeti'nde (1918-1933) toplumsal vatandaşlık genişledi. Sosyalistlerin hüküm sürdüğü 1918-1923 arasında Avusturya'da da aynı şey gerçekleşti. Almanya, merkezi olmayan ve bölük pörçük refah programlarının bireysel haklardan ziyade kolektif toplumsal vatandaşlık kavramlarının payandasını oluşturduğu ulusal programlara -bazıları işverenler ve sendikalar tarafından örgütlenirken, bazıları ise devlet tarafından örgütleniyordu- doğru genişlediğine ve pekiştiğine tanıklık etti; ancak buna sağ siyaset ve kiliseler meydan okumuştu (Hong, 1998). Devlet gittikçe daha fazla işçi-işveren çatışmalarını koordine ediyordu ve devlet tarafından empoze edilen bir işsizlik sigortası sistemi, işverenlerin karşı çıkışlarına rağmen sendikalar tarafından teşvik ediliyordu: her iki grubun da erken korporatist eğilimleri vardı. Genç insanlar için ulusal programlar, işsizlik yardımı ve sigorta (çalışanlar ve işverenler tarafından finanse edilen) ile kazalar ve hastalıklar için meslek sigortası söz konusuydu. Bütün bunların birçoğuna bağlı olarak, Weimar, cömertlik konusunda sadece Britanya'nın gerisine düşmüştü (Tanzi & Schuknecht, 2000: bölüm 2). Bir şekilde biyolojik ve doğallaştırılmış bir retorikte sistematikleştirilmiş ve burada beyan edilen bir "bilimsel sosyal hizmet" kavramı vardı. Nitekim bu yaklaşım, Naziler tarafından büyük oranda pekiştirilecekti (Steinmetz, 1993: 202). Bütünüyle bakılınca, toplumsal harcamalar, 1913'de bütün hükümet harcamalarının yüzde 19'undan, 1929-1930'da yüzde 40'ına çıkacak şekilde ikiye katlanmıştı (Flora & Heidenheimer, 1981). Bu bütün diğer ülkelerden daha yüksek bir rakamdı. Alman maliye bakanı Enzberger en yüksek oran olarak yüzde 60 şeklinde belirlenen gelir vergisini, 1919-1920'de daha kademeli bir hale getirerek yeniden düzenlemişti. Sonuç olarak, aşırı sağcılar 1921'de Enzberger'i katlettiler. Hiperenflasyon, gelir farklılıklarını daralttı; bu da sınıf çatışmasını daha da ateşledi. "Refah devleti" terimi ilk defa kullanılmıştı; ancak Alman ulusal gururunun ve askeri kahramanlığının altını oyacak bir biçimde, Weimar'ı "yumuşak" sıfatıyla alaya alan muhafazakârlar bu terimi uydurmuştu (Flora & Heidenheimer, 1981).

SPD günde sekiz saatlik çalışma, zorunlu bireysel tahkim ve işsizlik sigortası talebinde bulunuyordu. Ulusal sağlık sigortası ve yeniden dağıtımcı bir vergilendirme için de bastırıyordu. Böylece savaş tazminatlarının ağırlığı zenginlerin üzerine binecekti. Yoksulluk ve güvencesizliğin, bireylerin ahlaki

bozuluşlarından öte kapitalizmin sonucu olduğunu iddia ediyordu: bu hayırseverlik fikrinden önemli bir kopuştu. Devletin bir dizi program aracılığıyla daha şanssız vatandaşlarına maddi olarak yardım etmek gibi bir görevi vardı: "annelik ile ilgili tavsiyelerde bulunmak, bebekler ve küçük çocuklar için refah programları, okul sağlık hizmetleri, ıslahevlerinde eğitim, çocuk mahkemesi yardımı, sosyal konut programları ve ... finansal rahatlama" (Hong, 1998: 159). Sosyalist feministler de toplumsal cinsiyetle ilgili reformlar talep etmişler ve bunları almışlardı. Boşanma, kusura dayanmayan boşanma şartıyla serbest bırakıldı. Annelere tavsiyelerde bulunan merkezler ve kreşler yaygınlaştı. Savaş zamanında verilen annelik yardımları sürdürüldü ve sanayide çalışan işçiler için ücretli annelik izni yürürlüğe sokuldu (Mouton, 2007). Federal anayasa SPD'nin bazı *Länder*'leri (vilayetler), başta en büyüğü Prusya olmak üzere, kapsamlı bir biçimde yeniden düzenlemesine olanak sağlıyordu.

Ancak sosyalistler ve Hıristiyan muhafazakârlar arasındaki uçurum çözülemeyen siyasi gerilimlere yol açtı. İdeolojik olarak Kiliselerin desteği ile birlikte yargıda, askeriyede, ağır sanayide ve Doğu Elbeli toprak sahibi elitler arasında yerleşik eski rejim acımasız bir muhalefet yürütüyordu. Her ne kadar farklı bir tonda olsa bile refah politikalarını desteklemeye eğilimli olan Sosyal Hıristiyanlık zayıflamıştı ve 1945 sonrasına değin tekrar yeşermeyecekti. Muhafazakârların birçoğu, sadece cumhuriyetin belli belirsiz sosyalist rengine değil, demokrasinin kendisine de karşıydı. Sağ, devrimin olası göründüğü 1918-1919'da ayakta kalabilmek adına tavizlerde bulunmuştu. Artık devrimci seçenekler ortadan kalktığına göre, sağcılar uzlaşmayı reddederek ve Sosyal Demokratları hükümetten alaşağı etmenin ve sonrasında Hitler'in de yararlanacağı madde olan Weimar anayasasının 48. maddesinde sağlanmış acil kuvvetler aracılığıyla yönetmek için parlamentoyu düşürmenin yollarını arayarak, gittikleri yoldan geri dönmüşlerdi. "Yukarıdan bir sınıf çatışması" ile meşguldüler (Mommsen, 1996: 453, 220).

Bazı sağcılar parlamenter yolu onaylıyorlardı; ancak bunlar faşizm gibi otoriter milliyetçi alternatiflerdi. Savaş birçok astsubay ve polisler için olumlu bir deneyim olmuştu. Milliyetçilik, sınıfsallığa dayanmayan bir yoldaşlık ve yukarıdan dayatılan güçlü bir disiplinin bir araya gelmesi sınıfsal ve siyasal kavgalara (gelecek bölümde göreceğimiz üzere) alternatif bir çözüm sözünü vermişti. Almanya, İtalya, Avusturya, Romanya ve Macaristan'daki gaziler faşizmi bir kitle hareketine çevirmişlerdi. Savaş sonrası Almanya, Weimar demokrasisinde vuku bulan çatışmaları güç yoluyla bastırmanın peşinde koşan silahlı paramiliter gruplar ile dolmuştu. Almanya ve Avusturya'da ortaya çıkan daha geniş sınıf savaşımlarının, işçi hareketlerini bastıran ve toplumsal vatandaşlığın yoluna taş koyan daha güçlü bir muhafazakâr ve faşist ters tepki yaratan sonuçları da oldu.

Diğer bazı ülkelerde olduğu gibi, sendika üyeliği 1920'de yüzde 48 gibi yüksek bir seviyeden 1931'de yüzde 30'a düşerek 1920'ler boyunca azalmıştı. İçi sınıfı halen önemli bir güçtü ve Sosyalist/Komünist oylar yüzde 30-40 civarındaydı. Bu durum, iki savaş arası dönemde işçi sınıfı hareketleri iyi bir şeydi; ancak hemen savaş sonrası dönemlerin sınıf ittifakları ayakta kalabilecek miydi? Sorunun cevabı orta sınıflara, köylülere ve sosyalistlerin etki alanı dışında kalan küçük kasaba ve köylerdeki tüm sınıflardan halka bağlıydı. Söz konusu insanlar, Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra büyümüş olan merkezci partilerin -Katolik Merkez Partisi, liberal ve ılımlı muhafazakâr partiler ve demokrasiye sadık küçük özel çıkar gruplarının oluşturduğu partiler- cazibesine kapılmamışlardı. Sosyalistler merkez uğruna verdikleri savaşı kaybediyorlar ve yükselen bir sağ ile yüz yüze kalıyorlardı.

Refahla ilgili her bir kalemin kimin karşılayacağı vahşi bir çatışmanın konusu oldu. Geriye dönüşlere şahit olundu ve hedefler küçültüldü. 1918 tarihli günlük sekiz saat çalışma yasasına, solun ciddi bir kayıp olarak hissettiği şekilde 1923'de su katıldı (Mommsen, 1996: 220). Sosyalist ve komünist kamplar arasındaki çatışma işe yaramadı; ancak 1920'lerin siyasetinin tayin edici bir özelliği orta sınıf liberalizminin altının oyulmasıydı. Weitz (2009: 145) Weimar'ın yatırımlar ve birikimler değersizleştikçe, "orta sınıfları enflasyonda yitirdiğini" söyler. Liberaller çöktü, muhafazakârların demokrasiye sadakati azaldı. Eski rejim demokrasiyi lağvetmeye kararlıydı ve riayet ile milliyetçi siyaset aracılığıyla küçük kasabalardaki kırsal ve orta sınıflar, Almanya'yı sarsacak bir güce sahipti. Katolik Merkez Partisi dahi demokrasiyi nihayetinde yüzüstü bıraktı. Sosyalistler ve komünistler güçlerini korumalarına rağmen, iktidarın dışında kalmışlardı. Bir işçi-köylü ya da işçi-orta sınıflar ittifakı pek de muhtemel değildi. Bu bağlamda, Naziler sağcı bir sınıf ittifakını farklı bir biçimde yorumlayarak ayağa kalktılar; çünkü görece sınıflar üstüydüler. Ancak her şeyden önce sınıf savaşından bıkmış ve şiddet ile "kafalarını birbirlerine vurarak" bunun çözülebileceğine inanan kamu sektörü ve küçük kasabalardan oluşan bir Almanya'dan destek alıyorlardı. Bütün bunlar, 10. Bölüm'de tartışıldığı üzere, ilk önce otoriter ve sonrasında Faşist Nazi yönetimine yol açtı. Dahası, iktidarlarını muhafaza etmek adına da olsa reformlara boyun eğmeyen işverenlerin, işçileri bastırmak adına Nazilerden medet ummaları anlamına geliyordu.

Bununla birlikte, Weimar Cumhuriyeti'nde, 1920'ler bağlamında, evrensel oy hakkı, refah devleti, yeniden dağıtımcı bir vergilendirme, tam istihdama sadakat ve işçiler için tam bir örgütlenme hakkı içeren toplumsal vatandaşlık ön plandaydı. Almanya belki de "evrimci sosyalistlerin" savunduğu gibi sosyal demokrasiye daha da kayabilirdi. Sağcı erk sahipleri her ne kadar harekete geçiyor olsalar da, Nazizm'in zaferi Büyük Bunalım'a çok şey borçluydu. Bunalım Japonya'yı daha etkisiz bir şekilde vurmuştu; ancak bu bile muhafaza-

kârların ve ordunun yükselen liberalleri boğması için yeterliydi. Bu ülkelerde, askeri Keynesçilik Bunalım'a çare oldu. Geniş kapsamlı sınıf savaşları reformların işine yaramıyordu; çünkü ulusu bölüyordu ve faşistler ile militarist sağ, iktidarı ele geçirmek için halkın desteğini kazanabiliyordu.

Nazi iktidarı altında, Weimar döneminde uygulamaya konulan aile ve evlilik programlarının çoğu idame ettirildi, hatta genişletildi. Ancak bunlar Aryan ırkından olmayanları dışlayan öjeni anlayışı ve ırka dayalı bir çerçeve içerisinde yapıldı. Kadınların ek yardım alması Aryanlar olarak "biyolojik değerlerini" ölçmek için yapılan ayrıntılı tıbbi incelemelere bağlıydı ve bu durum birçok kadını tiksindiriyordu. Kusura dayanmayan boşanmalara, artık verimsiz ve ırkların karışık olduğu evlilikler durumunda izin veriliyordu. Kadınlara daha çok çocuk sahibi olmalarını öğütleyen propaganda genelde başarısız olmuştu ve Himmler'in cepheye gitmeden önce erkekleri kadınları hamile bırakmaları için teşvik eden kötü şöhretli Lebensborn (Hayat Çeşmesi, ç.n.) programı gayrimeşruluğu kamusal görünümden kaldırmaya yönelik bir çabaydı. Bölüm 10'da göreceğimiz üzere, Naziler sosyal güvenlik yardımlarının kapsamını genişletmişlerdi ve vergi politikaları geriye doğru giden şekilde değildi. Liderlerini baskı altında tutarken, işçileri mutlu etmeye çalışıyorlardı: bu, işçi sınıfı hareketinin önünü kesen, yukarıdan aşağıya doğru refahın şiddet içeren bir biçimiydi. Fakat devlet harcamalarının üçte ikisi orduya gitti; bu muadili faşist İtalya dışında, herhangi bir ülkeden daha yüksek bir orana tekabül ediyordu. Refah yardımları askeri gelişimin finanse edilme biçimi ve sonrasında savaşın kendisi tarafından gölgede bırakılmıştı. Böylece programların gerçek mali değeri azaldı. Hem Almanya'da, hem de İtalya'da sendikalar ortadan kaldırıldı ve refah programları halkı denetlemenin tek aracı haline geldi: bu durum, korporatizmin yukarıdan aşağıya bir biçimiydi (Mouton, 2007; Schmitter, 1974). Nazilerin sosyal güvenlik politikalarının savaştan önce kurumsallaşmış olduğu gerçeği, savaştan sonra da ayakta kalacağı anlamına geliyordu. Akabinde, hem aşırı sağın, hem de solun çöküşünden sonra Sosyal Demokrat merkez sol ve Hıristiyan Demokrat merkez sağ arasında, uzun süredir ertelenmiş kapsamlı bir anlaşmanın (pek de ittifak değildi) ortaya çıkması ile Aryan ırkından gelen insanları da aşarak, tüm vatandaşlara sağlandı.

İki Savaş Arası İşverenler

Esping-Andersen'e benzer biçimde, ben de sınıf ittifaklarını, özellikle örgütlenmiş işçi sınıfı, çiftçiler ve orta sınıf gruplarının arasında yapılanları vurguladım. Fakat bazı yazarlar işverenleri de refah devletinin destekleyicisi bir grup olarak ele almışlardı; başka yazarlar ise siyasi kurumların, özellikle seçim sisteminin üzerinde durmaktadır. İlk başta işverenleri ele alacağım.

Swenson (2002) söz konusu dönemde İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'ni inceler ve işçi sınıfından ziyade, yetenekli ve uzmanlaşmış iş gücü için emekli aylıkları, kaza sigortası ve diğer yardımlardan müteşekkil bir altın zincir ile kendilerine bağlamak adına refah programlarını finanse etmek suretiyle *refah kapitalistleri*ne dönüşmüş olan şirket liberallerine dikkatleri çeker. İkinci bir motivasyon, işçilere normal bir durumda sendikal taleplerin başlıca öğeleri olan yardımları sağlayarak, bu insanların sendikaları benimsemesinin önüne geçmek arzusuydu. Böylesi işverenler, daha rekabetçi piyasalarda fiyatlarının daha düşük ücret ödeyen ve daha az yardım sağlayan daha küçük firmalar tarafından kırılabileceğinden korkuyorlardı. Swenson, söz konusu firmaların tüm çalışanlar ve işverenlere uygulanılan harçlardan ödenen devletin yürüttüğü programları bu yüzden desteklediklerini söylemektedir. Akıllarınca bu durum, söz konusu yardımları ödeyemeyecek durumda olan daha küçük rakipleri piyasadan kovalamak gibi bir etkiye sahip olacaktı. Swenson sınıf çatışmasını reddetmez; ancak refah programlarının uygulanması için iş çevrelerinin rızasının gerekli olduğunu söylemektedir; çünkü kapitalist bir toplumda bunların güçleri göz ardı edilemeyecek kadar büyüktü. Tekrar ticari güven meselesine döndük!

Sweonson, İsveç'te büyük şirketlerin ve işveren örgütlerinin bu alternatifi desteklemeye başladıklarının altını çizer. Nitekim bu sayede Sosyal Demokratlar ve büyük iş çevreleri etkisiz işverenleri ve işgücünü devre dışı bırakacak ve işçilerin yeteneklerini arttırmaya yönelik politikalar konusunda hemfikir oldukları bir anlaşmaya varacaktı. Rehn-Meidner Modeli düşük ücretlerin etkisiz işverenleri ayakta tuttuğunu görmüştü. Bunları saf dışı bırakmak ve etkili firmaları iyi ücret alan, yüksek kalifiyeli ve işsizlik dönemlerinde gerekli olduğu takdirde tekrar eğitilebilecek işgücünü kullanarak büyümeye teşvik etmek daha mantıklıydı. Bu minvalde, Swenson'un Amerika Birleşik Devletleri'ne dair sağladığı kanıtlar zayıftır. Kendisinin iddiaları üç olağan şüpheliye -Gerard Swope, Walter Teagle ve Marion Falsom- ve uygulamaya konulduktan sonra 1936 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası'nı iş çevrelerinin kabul etmesine dayanır. Gördüğümüz üzere, şirket liberallerinin öncülük ettiği iş çevreleri yasa tasarısında etkiliydiler; ancak bu durum, benzeri bir yasaya artık daha fazla direnemeyeceklerini gördüklerinden ve söz konusu yasayı tasarı sırasında zayıflatabileceklerine olan inançlarından kaynaklanır. Baskı altındaki Amerikan iş çevreleri asgari düzeyde bir refah devletini -tıpkı Bismarck ve Sosyal Katolikliğin daha erken bir tarihte yaptığı ve Stalin'in Sovyet işçi sınıfına yapıyor olduğu gibi- tercih ediyorlardı.

Mares (2003), özel veya kamusal destekli sosyal güvenlik programlarını birçok kez destekleyen büyük firmaların egemen olduğu işveren örgütlerine sahip Fransa ve Almanya örneklerinde Swenson'a bir nebze de olsa destek atar. Küçük firmaların temsilcileri ise genelde bunlara karşı çıkarlar. Sunduğu

on vaka çalışmasının hepsinde, iş çevrelerinin çıkarları bu planları hayli hayli destekleme eğilimindedir. Planların birçoğu, yazarın sermaye ve emek arasında "stratejik ittifak" olarak adlandırdığı işbirliği tarafından idame ettirilir. Aslında bunlar en iyi ikinci tercihlerdi ve uzlaşma ihtiyacının sonucuydu. Diğer taraftan yazar, işverenlerin toplumsal ajandaları pek de belirlemediğini göstermiştir; çünkü toplumsal politikaya dair neredeyse hiçbir öneri getirmemişlerdi. Ayrıca refaha ilk muhalefetlerini savunulamaz bir hale getirecek şekilde siyasi iktidarda yaşanan değişimler, işverenleri hayli yumuşatmıştı (2003: 259; krş. Korpi, 2006).

Bu nedenle, bazı büyük işverenler -genelde büyük kâr paylarına sahip olanlar- istikrarlı demokrasilerde işçi hareketinin artan gücünü fark ettikleri zaman, uzun erimli çıkarlarını garanti altına alacak olan bir uzlaşmaya varmak için hızla koşuştukları müddetçe bardak taşmıştı. Bu durum, sınıf kavgasının dolaylı, yukarıdan aşağıya doğru bir etkisiydi. İşverenler değişime zorlanmamıştı; bunun yerine daha geniş ve uzun erimli görü sahipleri artan sınıf mücadelesinin başını kesmeye çabalıyordu. Temel sosyal güvenlik programlarını uygulamaya koymaya dair tartışmalara dâhil olarak ve böylece sendikaları yumuşatarak, programların çok radikal veya fazlasıyla yeniden dağıtımcı olmamasını sağlayabilirlerdi. Ayrıca, tam da bu noktada, büyük şirketler sosyal güvenlik katkılarının ücretlerin daha düşük olduğu küçük firmaların omuzlarına daha fazla bineceğini fark ettiler ve bu dönüşümlerinde ikinci bir motivasyon oldu. İsveç'te olduğu gibi emeğin daha güçlü olduğu yerde daha fazla boyun eğdiler ve emeğin daha zayıf olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde direnç gösterdiler. Emeğin orta sınıfların çoğunu ve köylüleri yetişip geçtiği ve yabancılaştırdığı yerlerde, üst sınıflar iç rahatlığı ile baskıya ve bazen de faşizme başvurabilirlerdi. Emeğin siyasi açıdan daha yerleşik ve ılımlı olduğu bazı istikrarlı demokrasilerde, işverenler -bunlardan önce örneğin liberaller, devletler ve kiliseler- daha kötü sonuçlardan kaçınmak adına emekle uzlaşmaya gitmişlerdi. Ticari güvenin dayattığı sınırlarda, eğer aşağıdan gelen mücadele iş çevreleri için tek başına reformdan çok daha kötü sonuçlara dair bir endişe yaratıyorsa, bir takım gedikler açılabilirdi. Söz konusu durum çok da farklı bir model değildir. Dolayısıyla durum, Hicks'in kendileri de aynı zamanda sınıf çatışmasının dolaylı bir etkisi olan erken Bismarkçı ve Sosyal Katolik alternatifleri açıklamış olduğu gibidir. Gerçekten de, emeğin sonradan gücünün çoğunu kaybedeceği yerlerde -1970'lerden itibaren Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'da olduğu gibi- işverenler tez elden uzlaşmadan vazgeçtiler. Sendikaları kuşa çevirerek ve eşitsizliği derinleştirerek, avantaj elde etmek için saldırıya geçtiler.

Ben siyasi kurumlardan kaynaklı nedensel etkileri tartışanlara küçük de olsa bir zemin sağlayacağım. İki savaş arası dönem ile birlikte, İngilizce konuşan ülkeler hâlihazırda çoğunlukçu, çoğunluk oyu ilkesine dayalı seçim sistemlerine sahiptiler. Neredeyse bütün Kuzey ve Avrupa ülkeleri 1920'lerin sonlarından itibaren nisbi temsil sistemini benimsemişlerdi. Rokkan'ın belirttiği üzere, sonrasında bu farklar sabit uluslararası farklar olarak büyük oranda "donmuş" biçimde kaldı. Akabinde nisbi temsil sistemine sahip ülkelerin ayrıca daha geniş oranda toplumsal politika harcamaları yapmaya eğilimli olduklarının açığa çıkması nedeniyle, ben bu farkların doğuşunu açıklamaya çalışmalıyım.

Iversen ve Soskice (2009) yukarıda bahsedilen işveren merkezli açıklamaları kabul ederler ve çalışanlardan daha yüksek, işveren belirlenimli yetenekler bekleyen işverenlerin sadece sendikalarla başa çıkmaya değil, aynı zamanda merkez sol koalisyonları iktidara getirecek olan nispi temsil sistemlerini de desteklemeye hazırlandıklarını söylerler. Bunlar yeniden düzenlenmiş istihdam politikalarını da uygulamaya koyacaklardı. Yazarlar maharetli bir biçimde işverenlerin "rasyonel seçim" modelini ortaya koyarlar ve sendikaların akıl yürütmesinin, bu sonucun asıl sebebi olduğunu söylerler. Ancak işverenlerin veya sendikaların tercihleri üzerine gerçek bir kanıt ortaya koymazlar ve ben de bu rasyonel aktörlerin yer aldığı modele şüpheyle yaklaşıyorum. Ben, Lipset ve Rokkan'ın (1967) nispi temsil sisteminin siyasi olarak konuyla ilgili toplumsal bölünmelere -sadece sınıflar arasında değil, aynı zamanda tarım ile sanayi arasında, merkez ve çevre arasında ve etnik ve dini gruplar arasında- sahip ülkelerde uygulandığına dair iddialarını tercih ederim. Bölünmeler ne kadar büyükse, çeşitli çıkarları temsil eden farklı politik partilerin sayısı o kadar fazla ve küçük partilere milletvekili şansını tanıyan nispi temsil sistemi için destek o denli yoğundu. Dahası 1920'lerde, sosyalizmin yükselişine dair olan paranoya sosyalist bir yönetimi parlatabileceğinden korkulan çoğunlukçu bir sisteme yönelik, bazı önde gelen düzen partilerinin hoşnutsuzluğuna yol açtı. Iversen & Soskice (2009) Kuzey ülkelerinde farklı tarımsal partilerin bölgedeki eski eyalet temelli meclislerde ortaya çıktığının ve Avrupa ülkelerinde ayrı Katolik partilerinin seküler muhafazakâr partilere olan güvensizliğe bağlı olarak kurulduğunun altını çizerler. Ancak Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı çoğunlukçu ülkelerin nispi temsile sahip ülkelerin birçoğu gibi çok etnili ve çok dinli olduğunu söyleyerek Rokkan'ın esas iddiasına meydan okurlar. Ancak Rokkan'ın da belirttiği gibi Britanya ve Amerika'daki etnik ve dini azınlıklar veya bu ülkelerdeki kırsal nüfus, mevcut iki partili sistemi sarsmak için kendi siyasi partilerini nadiren ortaya çıkarmıştı. Bu nedenle, ana siyasi partilerin hiçbiri, nispi temsil sisteminde bir değişikliği desteklememişti.

Öyleyse, çoğunlukçu seçimler neden ilk önce İngilizce konuşulan ülkelerde gelişti? Bu demokrasiler, her birisi kendi seçim sistemini tercih eden ayrı eyaletler dizisinden müteşekkil nispi temsile sahip ülkelere benzemiyorlardı. İngilizce konuşulan ülkelerde yüzyıllar önce bir çoğunlukçu seçim sistemi oluşturan tek bir sistem -Britanya sistemi- ortaya çıkmıştı. Bu sistem daha sonra Kuzey Amerika'dakileri de içeren Britanya'nın beyaz sömürgelerine ihraç edilmişti ve bağımsızlıklarını kazandıklarında, sömürgeler siyasetle iştigal etmenin normal bir yolu olarak (bir acayip Avustralya devleti haricinde) 18 ve 19. yüzyıllarda söz konusu sistemi uygulamaya konmuşlardı. Dahası Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda'da İşçi partilerinin yükselişi çabucak gerçekleşti. Oturmuş merkez partisi daha uzun bir süre için kendi destek gruplarından daha fazlasına tutunabilseydi, nisbi temsil sistemini uygulamak için İşçi Partisi ile bir anlaşma imzalayabilirdi; ancak İşçi Partisi kendi sağlam işçi sınıfı desteğine sahipti ve çoğunlukçu sistemin kendi işine geldiğini hızlı bir biçimde fark etti. Basitçe iki ana partiden biri olarak Liberallerin yerini aldılar. Biz İngilizce konuşulan ülkelerdeki çoğunluklu seçim sistemlerini 20. yüzyılın karakteristikleri olan sınıf, etnisite veya din açısından açıklamak durumunda değiliz. İngilizce konuşulan ülkelerde yeknesak bir sistem zaten kurulmuştu; devletlerin karşılaştırmalı bir analizi, vakalar bağımsız olmadığı takdirde bizi yanlış yola sürükleyebilir.

1950'lerden itibaren, nispi temsil sistemi daha büyük ölçekli refah devletleri ile ilişkilendirilmişti. Söz konusu sistemin merkez sol ittifakları desteklerken, çoğunlukçu sistemin merkez sağı desteklediği iddia edilmektedir. Ancak bu iddia yüzyılın ortasında bir işe yaramaz; çünkü önemli reformlar, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1933'den, Yeni Zelanda'da 1938'den itibaren yapılmıştı ve 1943 ila 1950 arasında Avustralya'da ve Britanya'da 1945 ila 1950 arasında bu ülkelerde İşçi Partisi ya da Demokratlar ilk oy çokluğu sisteminde mutlak çoğunluğu elde ettiklerinde reformlar zuhur etmekteydi. Federal siyasi sistemlerin de muhafazakârlığı desteklediği bazen söylenir; çünkü bu sistemlerde reformları gerçekleştirmenin daha zor olduğu varsayılır. Fakat farklı eyalet hükümetleri arasındaki rekabet yüzyılın ilk yarısında Amerika'da etkili olmuştu ve Almanya'nın eğitimdeki öncülüğünde de önemli bir faktördü (Lindert, 2004). Avustralya'da, New South Wales, federal hükümetin takip edeceği modeller sunarak refah konusunda öncülük yaptı. Bu örneklerde federalizm reformu mümkün kıldı. Dolayısıyla, çoğunlukçu seçim sisteminin karşısında nispi temsil sisteminin ya da daha merkezi hükümet karşısında federal sistemin bu dönemde çok da genel bir etkisi olmadığı sonucuyla bitiriyorum.

Sanayileşme mantığı toplumsal vatandaşlık doğrultusunda ilk hareketlerin ortaya çıkışında etkiliydi. Bu dönem boyunca, özellikle kamusal sağlık hizmetleri açısından bu etki hissedilirdi. Sonrasında söz konusu mantık eğitimi etkilemeye devam etti. Gelişmiş ülkeler arasında kamusal sağlık önlemleri ve eğitim sistemleri toplumsal vatandaşlığın diğer boyutları açısından daha az farklılık gösterir. 1939 itibariyle, burada incelenen tüm ülkelerin nüfusunun yüzde 90'ından fazlası kendi ulusal dillerinde temel düzeyde okuma yazma biliyorlardı ve çocukların 5 ila 7 yaşında başladığı ve 14 ila 16 yaşlarına kadar devam eden evrensel ve zorunlu okul sistemine sahiplerdi. Bu durum, medeni varlıkların içerisinde yaşamlarını sürdürdüğü Marshallcı anlamda bir ulus devlete doğru ilerleyen en evrensel meseleydi. Fakat söz konusu durum ilköğretim okullarındaki sınıfsal ve diğer eşitsizlikleri sona erdirmedi ve daha yüksek eğitim veren okullar, daha az evrensel ve sınıfsal ayrımların daha da belirgin olduğu yerlerdi. Böylesi evrensel bir genişlemenin esas nedeni, modern bir toplumun ihtiyaçları üzerine elitlerin bir oydaşmaya ulaşmış olmasıydı. Nitekim söz konusu oydaşma her bir ülkede farklı ideolojik biçimlenişlere göre Protestan ve ruhban sınıfına karşı olanlara ek olarak işçi, liberal ve feminist reformculardan gelen baskıyı ilköğretim örneğinde tamamlıyordu. Lise ve üniversitelerin sonraki bir dönemde genişlemesine yönelik baskı orta sınıflardan gelmişti ve değişik ölçülerde buna lib-lab ve feministler de destek atmışlardı. Eğitim, kadınların çoğu haklarını elde ettikleri bir alandı ve öğretmenlik neredeyse her yerde kadın mesleği haline gelmişti. Eğitim, sınıf ve vatandaşlık arasındaki Marshallcı gerilimin ayrıksı bir biçimini sunuyordu: okullar katmanlaşmıştı; ancak çocuklar ortak bir ulusal kültür içerisinde toplumsallaşıyorlardı. Bu gerilim, liyakate dayanan bir eğitim modeli tarafından idare edilmeye başlanmıştı; ancak 1950'lere kadar da tam meyvesini vermedi.

Vatandaşlık haklarının bütünüyle gelişmesinin altında yatan neden, kitlelerin sahnenin önüne çıktığının ve yatıştırılmaları gerektiğinin fark edilmesiydi. Bu yüzden ben iktidar mücadelelerinin ya doğrudan ya da dolaylı bir biçim alabileceği ibaresiyle düzeltilen bir iktidar kaynağı teorisini, hakların kapsamının genişlemesi kadar ülkeler arasında ortaya çıkan farkları da açıklamak adına kullandım. Bu dönemde doğrudan sınıf mücadeleleri -her ne kadar eşitsiz bir biçimde de olsa- yoğunlaşmıştı; ancak aynı zamanda işçiler, çiftçiler ve orta sınıfların çeşitli bölmeleri arasındaki ittifaklar, bazen de sosyal Hıristiyanlık hareketlerinden gelen işbirliği tarafından yumuşatılmıştı. Bu durum, toplumsal vatandaşlığı ileriye itti; ancak geniş bir ittifakın yokluğu itici gücü engelledi. Dolaylı etkiler bazen otoriter devletlerden, bazen toplumsal bir bilince sahip kiliselerden, bazen de şirket liberallerinden kaynaklı reformlardı; ancak bunların hepsi de emeğin ileriye yürüyüşünün ve oluşturduğu toplumsal

ittifakların farkındaydı. Bu nedenle çıbanın başını, önleyici reformlarla koparmaya çalıştılar. Ancak güçlü bir işçi hareketi ve işçilerin oyları olmadan, bu aktörlerin reformlar aracılığıyla kendilerini korumalarına gerek yoktu; böylece nadiren bunlar için bastırdılar.

Ben ayrıca farklılaşmanın diğer kaynaklarını da tespit ettim. I. Dünya Savaşı ve Büyük Bunalım'ın çeşitli biçimlerde reformları ilerletmek ya da bunlara engel oluşturmak adına olaylara rastlantısal bir şekilde müdahil olduklarını tartıştım. I. Dünya Savaşı büyük bir ideolojik kaynamaya neden olmuştu. Rusya'yı Batılı uluslar ailesinin tamamen dışına çıkartmış ve gelişmiş toplumsal vatandaşlığın, ancak hiçbir hakiki sivil veya toplumsal vatandaşlık içermeyen ayrıksı bir karışımı olarak Sovyetleri üretmişti. I. Dünya Savaşı ve Bunalım faşist ülkelerde de benzer bir karışım yaratmıştı: toplumsal vatandaşlığın lib-lab anlayışına dayanan ve Kuzeyli alternatiflerini pekiştirmiş; ancak herhangi bir ortak olası Avrupai çeşidini de yerle bir etmişti. Bunalım özellikle kıta Avrupa'sında ancak İngilizce konuşan milletler içerisinde de, uluslararası farklılıklar içerisine bir gelişigüzellik öğesi katarak -sağ, sol veya merkez hiç fark etmeden- bütün mevcut hükümetleri de ayrıca ortadan kaldırmıştı. Britanya ve Avustralya'da, mevcut İşçi Partisi hükümetini yıkmış ve işçi hareketlerini bölmüştü. Muhafazakâr hükümetleri yerinden ettiği ve ilerici reformlara girişen lib-lab anlayışlarını hükümete getirdiği Amerika Birleşik Devletleri ve Yeni Zelanda'da tam tersi bir etki yaratmıştı. Yenilgi, Britanya ve Avustralya'da, II. Dünya Savaşı'nın etkilerine bağlı olarak sadece geçiciydi; ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde -Bunalım tarafından en şiddetli biçimde vurulan ülke (Almanya'nın yanı sıra)- daha köklü değişikliklere yol açtı. Son bölümde gördüğümüz üzere ABD, Yeni Düzen'i refah ve istihdam yaratan programlar açısından diğer İngilizce konuşulan ülkeleri yakalamıştı.

Kadınların toplumsal vatandaşlık hakları bu dönemde daha küçük ölçekte bir aşama kaydetti. Neredeyse her yerde erkeğin aile reisi/kadının ailenin bakımını üstlendiği bir modelin ideolojik egemenliği bu gelişimi engellemişti. Fransa başlıca istisnaydı. Sağcı bir basınç altındaki ülke bakıcı rolünü üstlenmiş olan kadınları destekleme başlamıştı; ancak başka açılardan Fransa'da kadınlar çok da fazla destek görmüyordu. Ortada kayda değer uluslararası farklar vardı. Lewis (1992) Britanya ve İrlanda'nın kadınların yarı zamanlı çalıştığı ve erkeğin güçlü bir figür olarak hanenin reisliğini yürüttüğü bir modeli desteklediğini göstermiştir. Fransa çocukların da içerisinde bulunduğu hane halkına vergi transferleri ile birlikte erkeğin reis olduğu modelin değiştirilmiş bir biçimini geliştirmişti. Kuzey ülkeleri geniş bir kreş ağı ve kadınlar için ayrı bir vergilendirme ve annelik hakları ile birlikte erkeğin evin reisi olduğu zayıf bir modele sahiplerdi.

Meseleye etraflıca bakarsak, toplumsal vatandaşlık, yasa devletler tarafından kendi toprakları üzerinde ve bu topraklarda vuku bulan toplumsal

kavgalara cevaben etkili bir şekilde uygulandığı sürece yavaş yavaş gelişiyordu. Bu durum, ulusaşırı sanayileşme sürecinin evrensel bir eğilimiydi; ancak ulusal olarak, her bir ulus tarafından ayrı ayrı ifade ediliyordu. Haklara dair olan kavga, dolaylı olarak halkı ulus haline getiriyor, ortak hakları ve kültürü genişletiyor ve insanların arasında bunları yeniden dağıtıyordu. Esaslı maddi talepler getiren ve ziyadesiyle az yardım alan kitleler açıkça sahnenin önündeydi. Çeşitli siyasi ittifaklar ortaya çıktı ve çok farklı ölçeklerde reformlar uygulandı. Model, Esping-Andersen'in önerdiği üçlü refah rejimi türlerine pek de iyi uymamaktadır. Kuzey ve İngilizce konuşulan ülkeler toplumsal vatandaşlığın ortak öncüleri olmuşlardı; eğitimdeki öncü üç rejim içerisinde de bulunabilecek olan Protestan ülkelerdi: Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere. İngilizce konuşulan ülkeler geri kalmamışlardı. Ancak Kuzeyli korporatizmi ile İngilizce konuşulan ülkelerde gönüllülük arasındaki fark, yerli yerinde duruyordu ve bu durum sonraki on yıllarda kayda değer bir önem kazanacaktı. Dördüncü ciltte göreceğimiz gibi, II. Dünya Savaşı önemli bir etkiye sahipti; çünkü toplumsal vatandaşlığı ayrıksı makro bölgesel türler olarak pekiştirmeye başlayan savaş öncesi farklılıklardan yola çıkan galipler, mağluplar veya tarafsızlar biçiminde olsa, ulusal fedakârlıklar günümüzde halen bizimle yaşamaktadırlar.

10
Faşist Alternatif, 1918-1945

Giriş

Bu ve bir sonraki bölüm, kapitalist demokrasinin iki alternatifini, -faşizm ve komünizm- tartışmaktadır. Söz konusu alternatifler, aynı zamanda kitleleri iktidar sahnesine taşımaya yönelik bir ihtiyacın ürünüydüler; ancak parti-devlet aracılığıyla kitlelerin aktif bir şekilde mobilize edilmesini sağlamaya çalıştılar. Komünistler partiyi ilk başta aşağıdan gelen aktif bir hareketlenmenin aracı olarak görüyorlardı; ancak iktidarı aldıklarında bu durum tersine çevrildi ve yukarıdan aşağıya bir hareketlenme halini aldı. Faşizm iktidarı almadan önce hem aşağıdan yukarı, hem de yukarıdan aşağıya bir biçimde işliyordu; ancak sonrasında benzer bir biçimde yukarıdan aşağıya bir hal aldı.

6. Bölüm'de Büyük Savaş'tan sonra orta Avrupa'da patlak veren sol devrimleri tartışmıştık. Devrimler başarısızlığa uğradığında, sağcı karşı devrimler faşizmin etkisi altında "organik" bir ulusu seferber eden daha güçlü ve daha despotik devletleri dayatmıştı. Faşizmle kaynaşmış devlet, *altyapısal iktidarı* -devletin, hükmettiği topraklara nüfuz etmiş altyapılar aracılığıyla politikalarını uygulama kapasitesi- ve *despotik iktidarı* -devlet elitlerinin kendi keyfi kararlarını verebilmesi- birleştirmişti. Devlet, militaristti ve faşizm uzun bir geleneğe sahip Avrupa emperyal militarizminin bir şekilde doruk noktasıydı. Ulusun organik veya içsel herhangi bir ayrıma sahip olmadığı varsayılıyordu ve ulus siyasi, etnik ve dini ayrımları kaldırmazdı: bu durum, küreselleşmeye karşı bir tepkiydi, devlet sınırları etrafında daha güçlü bariyerlerin yükselmesiydi. Birçok sağcı, kitle toplumunun ve parlamenter demokrasinin sosyal ayrımları arttırdığını, siyasi çatışmayı derinleştirdiğini ve kaos ile şiddete yol açtığını düşünüyordu. Carl Schmitt, partilerin birbirleriyle savaş alanında mücadele eden kitle ordularına benzer bir hal aldığını söylemişti. Yozlaşma-

nın liberal siyasete özgü olduğu söyleniyordu; bunun yerine despotik devlet düzeni, birliği ve ahlakı dayatacaktı. Faşizm, *Fascists* (2004) kitabımda açıkladığım gibi otoriter ulus-devletçiliğin en aşırı biçimiydi. Söz konusu eserde faşizm üzerine ampirik ve bibliyografik detaylara göndermede bulunmaktayım. Bu bölüm ise genelleştirmeler yapmakta, daha yakın tarihli literatüre göndermede bulunmakta ve kitapta yapmış olduğum bazı tartışmaları daha incelikli bir hale getirmektedir.

Faşizm, devlet ve ulusun güç kazandığı bir önceki dönemi gerektiriyordu. Avrupa militarizmi, devletlerin mali ve askeri bürokrasilerini güçlendirmişti; buna karşın, mülk sahibi sınıflar temsili hükümet talebinde bulunmuşlardı. Yöneticiler ve halk arasındaki etkileşim arttığı müddetçe, devletler daha sivil işlevler üstlendiler ve kurdukları altyapılar -karayolları, demiryolları, posta servisi, eğitim- üzerinde kuruldukları toprakların ve nüfusun ulus haline gelmesine katkıda bulundu. Milliyetçilik, demokratikleşme ile iç içe geçmişti. Artık halkın bütünüyle yönetimde olması gerektiğine inanılıyordu; çünkü halk ortak bir mirası ve kültürü paylaşıyordu. Gidişat emperyal yöneticiler ve yerel yöneticiler arasındaki çatışmaların etnik ve dini gruplar arasındaki çatışmalara dönüştüğü çok etnili üç İmparatorluğun -Habsburg, Romanov, Osmanlı- altını oymuştu. Yereldeki ayrıcalık sahibi olmayan elitler, içinde yer aldıkları topluluğu emperyal hanedanlığa karşı seferber etmişlerdi. Hırvatlar, Slovenler ve diğerleri, Türk ve Sırp egemenliğine karşı mücadele veriyorlardı, Rumlar Macarlarla çekişiyorlardı; Slovaklar yerel Çek egemenliğinden nefret ediyorlardı ve neredeyse herkes gidişata kendi milliyetçilikleri ile yanıt üreten Almanlar, Ruslar ve Türklerden iğreniyorlardı. Herkes kozmopolit Yahudileri ulus karşıtı olarak görüyordu. Devletlerin rolü, liberal ve sosyal demokrasilerde olduğu gibi çıkar çatışmalarını kurumsallaştırmak değildi; çünkü tek bir parti veya hareketin tüm halkı yönetebileceği ve temsil edebileceği düşünülüyordu: tıpkı Marksistler gibi. Sınıf çatışması ve bölgesel çıkarlar aşılabilirdi.

Milliyetçiler, liberalizm ve sosyalizm mikrobunu defetmek adına devletleri 1914'ten önce ulusal seferberliğe sevk etmişlerdi. Faşizme dair fikirlerin birçoğu halihazırda ortalıkta dolaşıyor, entelektüellerin bir kısmına heyecan veriyor; ancak henüz kitle hareketleri yaratamıyordu. Bu fikirler, kitlelerin hareketlenmesine güvenmeyen ve muhafazakâr ve himayeci-devlet partiler ile kitleleri denetleyebileceklerine inanan eski rejimler tarafından kontrolde tutuluyorlardı. Devletlerin işlevleri genişliyordu; ancak birçok muhafazakâr, devleti sadece düzenin koruyucusu ve toprakları genişletmenin aracı olarak görüyordu. Solda olduğu gibi, devlet halen ahlaki bir projenin taşıyıcısı değildi.

Avrupa'da barış hüküm sürmüş olsaydı, devletler ağır ağır genişlemeye devam edeceklerdi. İşçilere ve kadınlara oy hakkı tanımak, toplumsal refah programlarının kapsamını genişletecek ve mutedil, devletçi bir geç kalkınan ekonomik yapı yarı-çevre ülkelerde başarılı olacaktı. Bazı ülkeler zaten sınırla-

rı boyunca gerçekleşen hareketliliğe önlemler alıyorlardı; ancak 1918'den başlayarak hareketlerin uluslararası boyutta devlet tarafından kontrolünü sağlayan pasaportlar, neredeyse her bölgeye seyahatin kurumsallaşmış bir niteliğiydi. Torpey'in de (2000) açıklık getirdiği üzere, hükümetler bireyleri kendi kontrolleri altında "sahiplenmek" ve yabancıları dışlamak için yasal bir aygıt olarak -pasaportlar da dâhil olmak üzere- ulusal belgeleri kullanıyorlardı. Pasaport, vatandaşları ulus haline dönüştürmenin ve sınırlar içerisine hapsetmenin hayati bir aracı haline gelmişti.

Büyük Savaş, ulus-devleti militarize ederek ve yeni işlevler yükleyerek duruma müdahale etti. Ablukalar savaşa dâhil olmayan devletleri bile karne usulüne ve aktif emek piyasası politikalarına mecbur bırakmıştı. Sonrasında, her ne kadar birçok savaş dönemi kurumu ortadan kaldırılsa da, savaş sonrasında kurulan hükümetlerin artık işsizliği ve konut sıkıntısını hafifletmesi bekleniyordu. Siyasi vatandaşlığa, bir de sosyal boyut eklenecekti. Toplumsal yeniden inşaya ve ekonomik kalkınmaya dair daha hırslı planlar ortalığı kaplamıştı. Solda, (İspanya haricinde) sosyalist anarko-sendikalist rakiplerini mağlup etmişler ve devlet aracılığıyla devrim ya da reformun başarıya ulaştığını düşünmeye başlamışlardı. Rusya'da savaş ve iç savaş Bolşevikleri beklenmedik bir şekilde devletin ateşli savunucuları haline getirmişti. Diğer yerlerde liberalizm, bir lib-lab ya da sosyal demokrasiye evrimleşmiş ve ılımlı bir devletçilik öne çıkmıştı.

Demokrasiler savaşı kazanmışlardı ve Almanya ile Rusya üzerinde toprak taleplerini dayatmışlardı; Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları ortadan kalktı. Barış anlaşmaları bunları yeni ulus-devletler ile ikame etti. Nitekim böylece 1920'in sonlarında, biri hariç Avrupa'daki toplam 28 devlet, parlamenter seçimleri, rekabet içerisindeki siyasi partileri ve azınlıklar için verilen güvenceleri dokunulmaz kabul eden anayasalara sahipti. Oy kullanma hakkının çoğu kadınları dışlıyordu. Bazıları erkeklerin çoğunu da dışarıda bırakıyordu. Yürütmelerin bir kısmı yasama ile rekabet eden güçlere sahipti ve siyasi partiler genelde anayasal normlarla çelişiyordu. Ancak demokrasi, gelişmekte olan ideal olarak görünüyordu. Toleranslı milliyetçiliğe dair kehanetler, o kadar da doğru çıkmadı. Pratikte, anlaşmalar devletleri tek bir egemen etnisiteye devretmişti ve etnik ve dini azınlıklardan milyonlarca sığınmacı kendi ulusal "anavatanlarına" kaçıyorlardı.

1920 ve 1945 arasında, demokrasi geri çekildi. Huntington'ın (1991) demokrasiye ilk "karşı-dalga" olarak adlandırdığı şekilde sağcı despotlar tarafından hırpalanmıştı. Kuzey Batı Avrupa'da -İskandinavya, Hollanda, Belçika, Fransa, Britanya ve İrlanda- temsili hükümet biçimi yaygınlaştı; ancak 1938'den itibaren Avrupa'daki 27 hükümetin 15'inde, tek bir organik ulusu cisimleştirdiğini iddia eden sağcı diktatörlükler vardı. Diğer kıtalarda, dört önde gelen eski Britanya sömürgelerinde -Amerika Birleşik Devletleri, Kana-

da, Avustralya ve Yeni Zelanda- beyazlar için demokrasiler hüküm sürüyordu. Güney Afrika ve Rodezya'da da beyaz azınlıkların parlamenter kurumları mevcuttu. Önde gelen iki Asya devleti -Japonya ve Çin- otoriterleşmişti. Latin Amerika'da sadece Uruguay, Kolombiya ve Kosta Rika ısrarlı bir şekilde demokrasiye bağlı kaldı; diğer yerlerde gidiş gelişler oluyordu. Bu anlamda, iki savaş arası dönem, biri liberal demokratik, diğeri despotik olmak üzere iki küresel bloğa şahitlik etti. Her iki ana blok da altyapısal olarak daha güçlü devletler kurmanın peşindeydi; sadece biri daha güçlü despotik iktidarı arzuluyordu. Safları arasından faşizmi doğurdu.

Faşistler yalnızca, şimdilerde dünyaya hükmeden devletlerin ılımlı bir biçimi olan zamanımızın politik ikonunu -ulus-devlet- diğer herkesten daha ateşli bir biçimde benimsemişlerdi. Geç gelişme zaten ekonomik kalkınma konusunda devletlere belli belirsiz bir biçimde daha aktif bir role yol açıyordu. Devlet sosyalizmi bunu Rusya'da uçlara taşıyacaktı. Halen sürmekte olan bir emperyalizm çağında, faşizm dahası siyasi ve askeri iktidar ilişkilerinde bir geç kalkınma biçimine yol açmıştı. Ayrıca küreselleşmenin geri çekilmesine sebep oldu ya da sebep olmaya çalıştı. Nitekim ideoloji haricinde, toplumsal iktidarın bütün kaynakları çevresinde daha büyük ulusal bariyerler dikti; çünkü faşist fikirler bütün dünyada yayıldıkça, sosyalizmde var olan aynı karşı eğilimleri de ortaya çıkarıyordu.

Faşizmin Tanımı

Faşist düşünceler çılgın, çelişkili veya belirsiz olarak göz ardı edilmemelidir. Faşistler, modern sorunlara makul çözümler getirmişler ve kitlesel bir seçim desteği elde etmişlerdi ve militanlarının derin bir bağlılığı vardı. Çok az sayıda faşist, sadist veya psikopattı veya bazılarının varsaydığı üzere kafalarında yarı anlaşılmış dogmalar ve sloganların uçuştuğu bir "çaput torbası"ndan ibaret insanlar değillerdi (Paxton, 2004: 16-17) veya bu konu da bizden çok da farklı değillerdi. Faşizm daha iyi bir toplumsal düzen kurabilecek olan genç insanların iki kuşağının önemli bir kısmını ikna edebilecek yüksek ideallerden oluşan bir hareketti. Marksizm'den daha zayıf bir seküler kurtuluşçuluk olarak gözükebilir; çünkü tarih teorisi nihai bir ütopyaya ulaşmaktan çok, güçlü ve zayıf, ulus ve ulus, ırk ve ırk arasında sürekli bir mücadele olduğunu vaaz eder. Bu durum, bir anlamda nihai hedeflerden daha çok, araçlara yönelik bir yoğunlaşmaydı; ancak faşizm "Yeni Adam"ın yaratılacağı bir mücadeleyle gerçekleşecekti ve söz konusu adam ütopik bir idealdi. Akabinde hem faşistler, hem de Marksistler kazara ya da ilkelin yeniden ayağa kalkması olarak değil ama irade sahibi, "modern" bir davranış olarak büyük şeytanlıklar yaptılar. Zorluklarla karşılaştıklarında düşmanları ile uzlaşma yoluna gitmediler; bunun yerine radikalleştiler ve bir çeşit sürekli devrim ile iştigal ettiler. Arala-

rındaki farklılık, Marksistlerin kendi ideallerinden saparken, kitlesel şiddetin faşist Yeni Adam'ın yaratılmasının gerekli ve erdemli bir parçası olarak görülmesiydi.

Faşizmi yorumlayan iki temel okul vardır. "İdealist milliyetçi okul" faşistlerin milliyetçi inançları üzerine odaklanır. Faşizmi "ulusal yeniden uyanışın mitsel çekirdeğini" cisimleştiren "siyasi bir din" olarak ele alır (Gentile, 1990; Griffin, 2002). Bu yaklaşım benim işaret ettiğim seküler kurtuluşçuluğu yakalamıştır; ancak betimleyici bir yaklaşım olarak durur. Böylesi bir mitsel çekirdeğin neden 1920'lerde ortaya çıktığını açıklamakta yetersizdir. "Materyalist okul" ise, tam tersine, faşizmin küçük burjuvazi ve burjuvaziden oluşan sınıfsal temeline ve 1920'lerde ve 1930'ların başlarında başı derde girdiği zaman kapitalizmi soldan kurtarmasında faşizmin rolüne vurgu yapar (Hobsbawm, 1994: Lipset, 1963; Poulantzas, 1974; Renton, 2000; Carsten, 1980). Bu şahsiyetler, faşizmin yükselişinin aşikâr bir nedensel açıklamasını sunarlar; ancak bu çok basite indirgenmiş bir açıklamadır. Barrington Moore (1967) daha karmaşık ve sınıf merkezli bir açıklamaya devleti de dahil eder ve diğerleri farklı ülkelerdeki hareketler arasında ortaya çıkan ve belli belirsiz göze çarpan farklılıklara uyan incelikli ve çok faktörlü teorileri ortaya sürerler (Payne, 1995; Paxton, 2004). Ben, aynı zamanda faşizmin yükselişi ve çöküşünde hepsi de önemli roller oynamış olan toplumsal iktidarın dört kaynağı -ideolojik, iktisadi, askeri ve siyasi- açısından, teorik olarak daha bütünsel bir açıklamanın peşinde koşarak, bu yazarları takip ediyorum.

Faşizmi militarizm aracılığıyla aşkın ve arındırıcı bir ulus-devletin peşinde koşmak olarak tarif ediyorum.[1] Bu tanım dört öğe içerir.

(1) *Arındırıcı bir milliyetçilik.* İdeolojik olarak faşistler organik bir ulusun peşinden koşarlar. İçerideki ve dışarıdaki yabancılar ulusun bütünlüğünü ve saflığını bozmuşlardı ve temizlenmeleri gerekiyordu. Nazizm gibi ırka dayalı faşizm, o güne değin Avrupalılar tarafından sadece kendi deniz aşırı imparatorlukları ve hatta kendi tekil ulusları içerisinde kullanılan ırka dayalı çatışmaları uygulayan aşırı bir türdü. Sonuçları korkunçtu: bu durum, ulustan diğer ırkların ve aslında genetik olarak zayıf oldukları varsayılan diğerlerinin fiziksel olarak temizlenmeleri anlamına geliyordu. Söz konusu olan içerisinde ilk başta dünyanın makro-bölgeleri arasındaki farkları açıklamak için tasarlanmış olan ırkçılığın, Avrupa ve Almanya'nın kendi içine dönmüş olduğu içsel bir milliyetçiliğin hayli saldırgan bir biçimiydi.

(2) *Devletçilik.* Siyasi olarak faşistler devlet iktidarını faşist elitler ve korporatizm aracılığıyla iktisadi, toplumsal ve ahlaki gelişmeyi gerçekleştirebilecek olan "ahlaki bir projenin taşıyıcısı" olarak ele aldılar. Bu, faşizmin yukarıdan aşa-

[1] *Fascists* adlı eserimden bu yana hem paramilitarizmi hem de saldırgan bir savaşkanlığı kapsamak uğruna kategorik olarak "paramiliter"i "militer" ile ikame ettiğimin altını çizmek gereklidir.

ğıya bir yüzüydü; düzen yukarıdan dayatılacaktı. Ulus organik olduğundan, devlet, "liderlik ilkesine" bağlı ve nihayetinde tek bir liderin emirlerine uyan bir parti elitinde açığa çıkan müstesna ve bütünleşik bir irade ile birlikte despotik olmalıydı. Bahsi geçen aslında Komünist rejimlerde olduğu gibi "tek parti devletiydi." Araştırmacılar, faşist totaliterliği vurgulamaya alışkındırlar. Günümüzde ise korporatist, sendikalist ve bürokratik öğelerin hem faşistlerin daha vahşi bir radikalizmi, hem de kiliseler ve kapitalistler gibi diğer etkili aktörlerle de uzlaşma yoluna gitme ihtiyacı tarafından altının oyulduğu genelde fark edilir. Bu anlamda faşizm, hakikatte nasıl yönettiğinden ziyade, hedefleri açısından daha totaliterdi. Faşizm, halk üzerinde dehşetli bir altyapısal ve despotik iktidarı yönlendiren bir tek parti devleti yaratarak, dört iktidar kaynağını birbirlerine kaynaştırmıştı.

(3) *Aşkınlık.* (1) ve (2)'nin kombinasyonu toplumsal çatışmayı aşabilen bir milli devletçilikti. Faşistler geleneksel toplumsal düzenin uyumlu olduğuna dair muhafazakâr kavramları reddediyorlardı; çıkar grupları arasındaki çatışmanın toplumda normal karşılanması gerektiğine dair liberal ve sosyal demokrat kavramları da reddediyorlardı ve uyuma ancak kapitalizmin devrilerek ulaşılabileceğine dair sosyalist kavramları da reddediyorlardı. Faşistler, hem sermaye, hem de emeğe saldırmışlardı. "Her ikisinin kafasını da birbirlerine vuracaklarını" ve ulusa tabi kılacaklarını söylüyorlardı. Özel çıkarlar ulusal çıkarlara tabi kılınacaktı. Planlama ve toplumsal refah yukarıdan dayatılacaktı ve çıkar grupları sendikalist ve korporatist kurumlar aracılığıyla devlete dahil edileceklerdi.

Faşizm, toplumsal iktidarın kaynaklarının hepsinin bir dönüşümünün peşinde koşan aşkınlık eğilimi açısından devrimciydi. Tıpkı Bolşevikler gibi faşistler de, rasyonel değerler açısından güdümlenen, hayli ideolojik kimselerdi; ancak iktidarı ele geçirmek ve elde tutmak açısından kapitalizme çark eden ve eski rejimlerle anlaşmalar yapan faşistler, oportünistlerdi. Nihayetinde, faşistlerin kapitalizm ve sınıftan bir çıkarları yoktu. Ulus ve devlet kendi ağırlık merkezinden, sınıflardan değil, oluşmaktaydı. Faşistler özellikle kapitalizme değil ama finans, yabancı veya Yahudi kapitalizmine saldırmaya eğilimliydiler. Kapitalizmin böylesi biçimlerinin egemen olduğu Romanya ve Macaristan'da, faşizm kapitalizm karşıtıydı ve proletaryanın yanındaydı. Bununla birlikte, faşist hareketler içerisinde oportünistler ve aşkınlığa bağlı kalan radikal ideologlar arasında her daim bir çatışma vardı. Radikaller, sınıf üzerine olan çatışmayı kaybetmişlerdi, ancak radikalizm, zaman içerisinde sınıftan etnik temizlik ve bireylerin rejime siyasi olarak tamamen tabi kılınmasına doğru kaydı. Paxton (2004: 142), "vatandaşların kamusal iktidarla olan ilişkisinde böylesi bir radikal dönüşümün dışındaki her mesele sönük kalmaktadır" der. Gerçekte faşizm, sınıfsal aşkınlığı ulus ve devlete yönlendirmişti.

(4) *Militarizm.* Askeri güç faşist örgütlenmelere hükmediyordu. Bu durum iktidarı almalarından önce, söylediklerine göre kafaları birbirine çarpıştıran alttakilerden doğan "paramiliterlerde" açığa çıkıyordu. Bu durum, faşist hareketlenmenin aşağıdan yukarıya doğru olan yönüydü; kitle partisi elitleri devirmek için yükseliyordu. Bunu da şiddetli bir şekilde yaptılar. Hiçbir faşist ha-

reket basitçe bir siyasi parti değildi. Her zaman üniformalı, yürüyüşler düzenleyen, silahlı ve şiddet uygulayan bir hareket türüydü. Paramilitarizm bir ordunun askerlerine yaptığı gibi faşistleri sınırlamıştı. Dahası, tarafsız birçok kimsenin de saygısını kazanmışlardı; çünkü faşist şiddet görünürde sınıf çatışmasını sonlandırabilirdi. Paramilitarizm düzenli orduların yerine geçecek kadar kuvvetli değildi. Sadece faşistler kendi davalarına askerleri çekerek orduların düzenini bozdukları zaman iktidarı alabilirlerdi. Bundan sonra, kısa sürede kendi aşırı gururlarının bir kanıtı olan yıkıcı savaşlara onları sürükleyecek askeri politikaları içeride ve dışarıda yürüttüler. Görmüş olduğumuz üzere, emperyalizm uzun zamandır normalleşmişti ve 20. yüzyılda geç imparatorluklar peşinde koşanlar (Amerika Birleşik Devletleri haricinde), bunu erken imparatorlukların yaptığından daha fazla milliyetçilik ve militarizme başvurarak yapmışlardı. Ancak hayli saldırgan milliyetçilikleri kendi başarısızlıklarını da beraberinde getirecekti.

Bu dört öğenin kombinasyonu sağın faşist devrimcilerini oluşturuyordu; ancak bunlar ulus devlete ve iktisadi ilişkilerden ziyade ideolojik, askeri ve siyasi iktidar ilişkilerini dönüştürmeye ve yaymaya odaklanmışlardı. Faşistler, ulusal ölçekte bağımsız iktisat politikaları ile kendilerini ulusaşırı kapitalizm ve daha genel olarak küreselleşmenin yıkıcı etkilerinden azade kılmaya çalışıyorlardı. Ancak parti devletin tamamen yönetimde olmasına karşı çıkmadıkları takdirde kapitalistlere ve önde gelen kiliselere bir nebze özerklik tanıyorlardı. Bunlar faşizmin totaliter özlemlerinin en önemli istisnalarıydı. Elbette ülkeler arasında farklılıklar mevcuttu. İtalyan faşizminin devletten daha fazla çıkarı vardı ve korporatist ve sendikalist kurumları geliştirdiler. Naziler ise ırkçı bir milliyetçiliğe daha fazla odaklanmışlardı. Bazıları bunun faşizmin kapsamlı bir tanımının önüne geçtiğini düşünür; ben böyle düşünmüyorum. Burada beş ana faşist hareketi -İtalya, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Romanya- ele alıyorum. Ancak faşizm, daha geniş ölçekte hissedilmişti. Daha ılımlı otoriter rejimler faşist fikirler ve pratikleri taklit etmişlerdi. II. Dünya Savaşı esnasında Avrupa'daki yarım düzine milliyetçi hareket faşizm ile flört halindeydi ve Mihver Devletleri'ne katılmışlardı. Ayrıca faşizm Ortadoğu, Asya ve Latin Amerika boyunca da yayılmıştı. Küreselleşmeye karşı yüksek ulusal bariyerler dikti; ancak yayılımı, esasında küreseldi. Sonraki bölümler Çin ve Japonya'daki faşist hareketleri incelemektedir. Faşizm çok uzun süre ayakta kalamadı; 1945'te neredeyse her yerde çöktü. Bu esnada dünyayı da değiştirmişti.

Faşizmin Yükselişi

(1) İtalya. İtalyan faşizmi, ülkenin I. Dünya Savaşı'na katılımı üzerine çıkan çatışmalardan kaynaklandı. Milliyetçiler ve savaş yanlısı sosyalistler (Mussolini'nin kendisi gibi) arasında oluşturulan bir ittifakla birlikte ilk başta birkaç yüz faşist ortaya çıktı. Savaş sona erince, bunlar, eski askerlerin kitlesel

akınıyla birlikte paramiliter bir güce evrildi. Hareket, milliyetçilik ve devletçiliği vaaz ediyordu ve İtalya'nın bölünmüşlüğüne bir son vermek için paramiliter bir şiddetin peşinde koşuyordu. Ancak ortada millete dair etnik duygular hayli sınırlıydı ve temizlik, etnik düşmanlara değil sadece siyasi hasımlara yönelmişti. İtalya'da bütün erkeklerin oy hakkına kavuşmasına hızlı bir geçiş hem sosyalist, hem de Katolik popülist yıkıcı kitle hareketlerini ortaya çıkarttı ve İtalya'daki eski rejim bölündü. Katolik Kilisesi seküler devleti kendisine düşman bellemişti; liberal ve muhafazakâr elitlerin popüler kökleri yoktu ve milliyetçiliği etkin bir şekilde mobilize edemiyorlardı; çünkü İtalya'yı pervasızca ve halkın desteklemediği bir savaşa sokmuşlardı. Riley (2010: bölüm 2) savaştan önceki dönemde elitlerin (ve ayrıca büyüyen sosyalist partinin de) hayli yerel olduğunun altını çizer. Savaş boyunca ve kısa süren demokraside ayakta kalan Giolitti liberalizmi, aslında sadece yarı demokratikti. Giolitti kuzeydeki parlamenter partilerin ve güneydeki himayecilik ilişkileri aracılığıyla ülkeyi yönetiyordu. Liberal İtalya ele geçirilecek denli olgunlaşmıştı.

Faşistlerin iktidarı alması erken bir tarihte gerçekleşti ve faşistler iki savaş arası kargaşanın ortasında, diğer ülkelerdeki faşizmden daha doğrudan bir sınıf bileşenine sahipti. Üst sınıfların bir kısmı, kendilerini alt sınıfların isyanından kurtarmaları için yüzlerini faşistlere dönmüşlerdi. Bu, yerel ordu ve tarımla iştigal eden iş çevrelerinin desteklediği, sosyalist ve popülist sendikaların saldırısına uğrayan Po Vadisi'ndeki toprak sahiplerinin karşılaştığı durumdu. Diğer yerlerde, faşist hareketin üyelerinin arasındaki sınıfsal eğilim, orta ve özellikle alt orta sınıflardan besleniyordu. Sanayici ve bankacıların çoğu, kendi çıkarlarını korumak için yarı-otoriter partileri tercih ediyorlardı. Faşizm ayrıca ordu, polis ve devlet memurları gibi milliyetçilik veya devlet ile daha güçlü bağı olanlara veya kuzeydoğudaki "tehdit edilen" sınır bölgelerinden insanlara daha çekici geliyordu, bütün bunlar hareketin içerisinde aşırı bir şekilde temsil ediliyorlardı. Paramiliter şiddet, terhis edilmiş birçok genç erkeğin askeri değerlerle iç içe geçmiş maço değerlerine sesleniyordu. Romalı elitlerin demokrasiden çekilmesi, iktidarın alınmasını mümkün kıldı. 1922'de "Roma'ya Yürüyüş" esnasında faşistler ne devletin ne de ordunun karşı duruşu ile karşılaştılar ve bundan sonra elitler, Mussolini rejimi ile bir anlaşmaya vardı. Toprak sahipleri, kapitalistler, ordu ve Kilise kendi muhafazakâr otoriterliklerini kuramamışlardı. Bu nedenle, faşistler anlaşma yapmaya ve faşistlerin kendileri ile anlaşma yapmasına sürüklenmişlerdi. Bu durum, sürekli devrimden ziyade pragmatik bir uzlaşmaydı.

Bütün bunlar milyonlarca olmasa bile binlerce insanı -binlerce insanın paramiliter vurucu gücünü ve elitlerin demokrasiye ihanetini- içine almıştı. Sosyalistler ve popülistlerin sayıları çoktu ve faşistlere karşı durmak için oy mekanizmasına sahiplerdi; ancak bunların benzer bir paramiliter gücü, ulusal

çapta mevcudiyeti veya merkez sol ittifak kurmak gibi bir arzusu yoktu. İtalyanların çoğu iktidarın alınmasını çok da umursamadılar ve buna ilgisizdiler. Bu anlamda faşistlerin zafere ulaşmasında üç ana faktör, savaşın ortaya çıkardığı paramilitarizm, mülk sahibi sınıfların bir kısmının faşistleri desteklemesine sebep olduğu sınıf mücadelesi ve her iki yarısının da -eski rejim ve demokratik rejim- hayli parçalı bir yapıdan ibaret olan bölünmüş bir devletti.

(2) Almanya. Almanya faşizme evrilen en önemli ülkeydi. Naziler en büyük paramiliter güce ve en fazla oya sahip, en büyük faşist hareketi temsil ediyorlardı. 1932'de yüzde 37 oranında büyükçe bir oy oranının, muhafazakâr otoriter müttefiklerinin aldıkları oylara eklenmesi çoğunluğu ele geçirmelerini sağlamıştı ve Naziler, bir sonraki sene çoğunlukla yasal yöntemlerle devletin kontrolünü ellerine geçirdiler. Sonraki iki yıl içerisinde, bir Nazi diktatörlüğü dayattılar ve diğer iktidar sahiplerine çok da önemli tavizler vermediler. Yaptıkları şey, ütopik hedeflerinin yolunda sürekli bir devrimdi.

Nazizm'in ana destek grupları hakkında çok şey biliyoruz. İtalyan faşizminin tersine, sınıf kökeni ve Nazi üyeliği veya bu parti için oy kullanma alışkanlığı arasında karşılıklı bir ilişki mevcut değildi. Her ne kadar işçiler, Nazi Partisi'nde pek fazla temsil edilmeseler de, Sturmabteilung (SA) içerisinde fazlasıyla temsil ediliyorlardı, Hitler Gençliği'nde de durum bu şekildeydi. Naziler, kentli sanayi işçi sınıfı topluluklarına pek fazla seslenmediler; ancak başka yerlerde yaşayan ve çalışan işçiler tarafından desteklendiler. Kendisini sınıflar üstü olarak, en iyi yansıtan partiydi. Sözcüleri, Avusturya aksanına sahip, pek tanınmayan bir onbaşı olan Hitler tarafından sınıfsızlığın somut bir örneğinin göstergesi olacak şekilde sunulan, çeşitli aksanlarda konuşan Prusyalı prenslerden, tren memurlarına, emekli generallerden öğrencilere ve işçilere değişiyordu. İtalya'da olduğu gibi, kırsal sınıflar parti içerisinde önceleri hayli az temsil edilirken, sonrasından fazlasıyla temsil edilmeye başladılar. Küçük köylülerin çoğu (ancak çok az sayıda tarım işçisi) Nazilere katıldılar ve Naziler büyük kentlerdense, kırsal ve küçük bölgelerde daha fazla başarı kazanıyorlardı. İtalya'da olduğu gibi, eğitimli ulus-devletçi burjuvazi, hareket içerisinde fazlasıyla temsil ediliyordu. Bunların içerisinde devlet memurları, öğretmenler, mimarlar, ormancılar ve veterinerler gibi meslek sahipleri de vardı. Kamu sektöründe bedeniyle çalışan işçilerin de temsil oranları gayet iyiydi. Bu durum, kısmen birçoğunun eski işçi olmasına bağlıydı. Böylesi gruplar, devletçi ve halkçı-milliyetçi Nazi temalarına duyarlıydılar. İş çevrelerinden oluşan sınıflar pek temsil edilmiyorlardı; ancak bunların çoğu muhafazakâr otoriterleri destekledikleri için, Nazileri iktidara taşıyan manevralarda pay sahibiydiler. Eğitimli genç nüfus akını parti üyeleri ve liderlerinin diğer partilerdekilerden daha genç olmasını sağlamıştı ve bunlar, yeni ve genç Almanya'yı temsil ettiklerini iddia ediyorlardı. Nazilerin iktidarı almasından önce, Katolikler ne üye, ne de oy veren kişiler olarak partide pek yer almıyor-

lardı. Temmuz 1932'de, Protestanların yüzde 38'i Naziler için oy kullanmışlardı; ancak bu oran Katolikler arasında sadece yüzde 16'ydı. Bu oran, herhangi bir sınıfsal farklılıktan daha büyüktü.

Naziler toplumun çeperlerinde değillerdi; iktisadi açıdan kaybedenler de değillerdi. Üyelerinin kariyerleri pek de bir başarısızlığı yansıtmıyordu. Toplumsal olarak, sivil toplumun kalbindeydiler; herhangi bir başka partinin takipçilerinden daha fazla gönüllü derneklere katılıyorlardı. Güçlü ama sivil olmayan bir toplumdu. İtalya'da olduğu gibi, faşistler modern sınıf mücadelesinin ana arterlerinden gelmiyorlardı; çok azı iş adamı, klasik küçük burjuva, özel sektörde çalışan yöneticiler veya kentli sanayi işçileriydi. Üyeleri ve seçim desteği kendilerini sınıf mücadelesinin dışında hissedenler, bunun Almanya'yı parçalamasından artık bezenler ve Nazilerin aşkınlık söylemine yanıt verenlerden geliyordu.

1933 darbesi döneminde, Nazilerin bir milyondan fazla üyesi vardı. Bunlar, diğer hareketlerin üyelerinden daha etkindiler: yerel liderler militanlarını yürüyüş yapmaya, gösteri düzenlemeye, salonlarda toplanmaya ve arbede çıkarmaya çağırabiliyorlardı. Üyeleri işlerini terk ediyorlar; zaman ve enerjilerini cömertçe harekete veriyorlardı. Muhafazakâr ve liberal partilerde soylular hüküm sürüyordu; bunlar yürüyüş yapmaz ya da gösteri düzenlemezlerdi. Toplantıları nezaket içerisinde geçiyordu; sahneye ve konuşmacıların yüksek statülerine saygı gösteriyorlardı. Toplantıları, sözlerini kararlı bir şekilde kesen insanlar, itiş kakışlar ve yumruklu kavgalarla kesintiye uğratılırsa, taraftarlarını kararlı bir kolektif karşı duruş için çağıramazlardı. Nazilerin daha büyük olan şevkleri ve şiddetlerinin altında kalıyorlardı. Militanca bir yoldaşlığı icat etmiş olan sosyalistler ve komünistler bile hezimete uğramışlardı. SA süvarileri gençti, çoğunlukla işçi sınıfından geliyorlardı, genelde bekardılar. Kışlalarda birlikte yaşıyorlardı ve geçimleri parti fonlarından karşılanıyordu. İtalyan faşistler gibi, disiplinli bir yoldaşlık içeren bir hayat yaşıyorlardı; birlikte kafa çekiyorlar ve arada bir başvurulan şiddetten zevk alıyorlardı. SA birlikleri kavga çıkarmak için sosyalist ve komünistlerin karargâhları olarak bilinen bölgelere yürüyüşler düzenliyorlardı. Çıkarılan kavgalardan beklentileri, üyelerinin "savaş ile sertleşeceği", muhaliflerin gözlerini korkutacağı ve "Marksist tehdidin" şiddetten sorumlu olduğunun gösterilmesiydi (Merkl, 1980: 373). Sonrasında, Nazi propagandası ve taraflı basın doğrudan asla şiddete şahit olmamış milyonlara bu iddiayı yayıyorlardı. İktidara bir kez geldiklerinde, devletin düzeni sağlayacağı sözünü veriyorlardı.

Tekrar etmek gerekirse, eski rejimin içinde bulunduğu durum önemliydi. Savaşta alınan yenilgi, monarşi ve kendisine sadık muhafazakâr partileri yerinden etmişti ve askeri güçleri küçültmüştü. Eski rejim artık yönetemiyordu. 1930'dan itibaren demokrasi bocalamaya başladıkça, muhafazakâr otoriterler nöbeti devralmışlardı; ancak popüler destekten yoksundular.

Büyük iş çevreleri erken dönemlerden itibaren, Weimar demokrasisine karşı çıkmışlar; ancak muhafazakâr otoriterleri desteklemişlerdi. İş çevreleri Nazilerin gaddar bir biçimde antikomünist olduklarını görüyorlar ve sanayide liderlik ilkesini destekliyorlardı. Eninde sonunda, Naziler işçilerinkinden ziyade kendi otoritelerini sürdüreceklerdi. Bununla birlikte, Hitlerin iktidara gelmesine iş çevreleri değil, eski rejim -1932 ile birlikte otoriter bir yönetimi benimsemiş olan ordu, devlet memurları, yargı ve muhafazakâr siyasi partiler- yardım etmişti. Kitleleri harekete geçirebilme yeteneğinden yoksun olan bu çevrelerin Nazilere ihtiyacı vardı ve aptal gibi bunları kontrolleri altında tutabileceklerine inanıyorlardı.

Naziler, Bunalım boyunca ülkeyi pek de başarılı bir şekilde yönetemeyen diğer partilerin başarısızlıkları üzerine serpildiler. Enflasyon orta sınıfları; işsizlik, düşen ücretler ve artan çalışma saatleri işçi sınıfını yabancılaştırmıştı (Weitz, 2009: 145). Naziler oy sahiplerine ayrıca olumlu çağrılarda bulundular. Nazilerin sınıfsızlığı aşkınlık taleplerini makul kıldı ve Brustein'in (1996) gösterdiği üzere iktisadi programı çok oy getirdi. Bu program detaylıydı, makuldü ve Alman usulü bir Keyneçilikten ödünç alınmıştı; ancak tüm Almanların çalışmasını gerektirecek olan basit bir ulusal birlik sloganı açısından telaffuz ediliyordu. Dahası Naziler, jeopolitik bir revizyonizm, kaybedilen toprakların tekrar geri alınmasına dayanarak da güçlerini arttırdılar. Kaybettiği topraklara içerlemiş ve Alman, Yahudi ve Slav halklarının arasındaki Orta Avrupa'da vuku bulan gerilimlerin içine çekilmiş olan bir Büyük Güç olarak Almanya, sığınmacıların, tehdit altındaki sınırların, içeride ve dışarıda "düşmanların" ülkesiydi. Nazilerin soykırım suçlarının arka planına dair yaptığım analizde, kaybedilen topraklardan ve bitişik sınır bölgelerinden gelen eski mültecilerin fazlasıyla temsil edildiğini keşfettim (Mann, 2005; 223-8). Seçim dönemlerinde Naziler, anti-Semitizmin yoğunluğunu azalttılar; anti-Semitizm Naziler tarafından nadiren partiye girmenin sebebi olarak gösterildi. Ancak daha genel bir organik milliyetçiliğin yaygın bir cazibesi vardı. Bu durum, Nazileri iktidarın kıyısına taşımak adına yeterli derecede popülerdi. Kendi paramiliterlikleri ve eski rejimin içine düşmüş olduğu karmaşa, sonrasında iktidarı almalarını sağladı. Sınıf, İtalya'da olduğundan daha dolaylı bir nedenselliğe sahipti.

(3) Avusturya. Eski Habsburg İmparatorluğu'nun merkezinde iki farklı faşist hareket ortaya çıktı: Avusturya Faşizmi ve Avusturya Nazizm'i. Her ikisi de kaybedilmiş toprakların yeniden iadesini isteyen ve Avusturya'nın Slavlara ve Yahudilere karşı yoğun antipatisini sömüren savaş sonrası milislerden doğdular. Avusturya Faşizmi daha fazla yukarıdan aşağıyaydı ve kapitalizm yanlısı eski rejime yaslanıyordu. İki büyük partinin -Sosyal Hıristiyanlar ve Sosyalist Parti- arasındaki siyasi açmazın ortasında güç kazandı. Büyük Bunalım, siyasi krizi derinleştirmişti. Nazizm daha fazla sınıf ötesi bir hareketti. Yan komşu Almanya'da Hitler'in yükselişi, bardağın taşma noktasıydı;

çünkü hem Avusturya Faşizminin hem de Sosyalizminin çekiciliğine bir darbe vurmuştu ve yerel Nazilere bir önem kazandırmıştı. Her iki paramiliter grup da darbeler düzenlediler ve her ikisi de 1938'de Anschluss'ta (Avusturya'nın Naziler tarafından işgali ve Almanya'ya katılması, ç.n.) sırasıyla Avusturya ve Almanya ordularının yardımıyla başarıya ulaştılar.

(4) Macaristan ve Romanya. Bu iki ülke Büyük Savaş'ta karşıt saflarda çarpışmıştı; Macaristan büyük bir yenilgi yaşarken, Romanya muzafferdi. Akabinde, Macaristan'da patlak veren İç Savaş, hırçınlaşmış ve radikalleşmiş eski rejimin tekrar kurulmasına izin vererek solun ezilmesi ile sonuçlandı. Yönetimde, geleneksel yürütme ve bürokrasi ile üst tabakanın egemen olduğu bir parlamentonun bileşimiyle iki başlı bir devlet yapısı vardı. Fakat eski rejim, şimdi kaybedilen toprakların geri alınmasına dair revizyonist bir talep öne süren ve ırkçı ve anti-Semitik bir radikal sağcı genç kuşağı içeriyordu. Romanya'da durum farklıydı; toprak sahibi üst tabaka mülksüzleşmişti; ancak bu durum ve savaştaki galibiyet, monarkları, bürokrasiyi ve orduyu daha da meşrulaştırmıştı.

Her iki rejim de radikalleşmiş bir biçimde ayakta kaldı. Büyük ölçekli faşist hareketler soldan gelen tehdit ortadan kaldırıldıktan hayli sonra 1930'ların ortalarında belirebildi. Bu nedenle, faşistlerin kapitalist eğilimleri yoktu; aslında bileşimleri açısından baktığımızda hayli proleterdiler ve kendi sendikalarını kurmuşlardı. Romen faşizmi, iktisat kuramcısı Manoilescu'nun geç kalkınma stratejisinde olduğu üzere ılımlı bir korporatizm ile karışmıştı. Romanya Alayı'nın başında birçok köylü ve çiftçiye öncülük eden eski askerler, öğrenciler, rahiplerin oğulları, devlet memurları ve öğretmenler vardı. Alay ve Romanya Ortodoks Kilisesi arasında güçlü bir ilişki mevcuttu ve daha güçsüz bir ilişki de Ok Haç ve Macar Katolik Kilisesi arasında ortaya çıkmıştı. Her iki durumda da, paramilitarizm hem seçimlerde kitleleri harekete geçiren, hem de rakipleri bastıran bir araç olarak kullanılıyordu. Alayın giriştiği darbe başarısız oldu. Ordunun paramiliter güçlere karşı zafer kazandığı ve devletin kontrolündeki radikalleşen muhafazakâr otoriterlerin faşistlere üstün geldiği eşitsiz bir ölüm dansı patlak verdi. Yalnızca son yıllardaki kaos, faşistlere kısa ve yok olmaya yazgılı bir zafer getirebilmişti.

Bu anlamda faşistler farklıydı; faşizm sınıf çıkarlarının basit bir aracından ibaret değildi. Kimsenin kuklası değillerdi ve hareketleri otoriterlerinkinden daha fazla aşağıdan yukarıya doğruydu. Hızlı bir şekilde iktidarı aldıkları İtalya dışında, seçim propagandaları da önemliydi ve faşistler, militanlarını harekete geçirme ve oy sahiplerini manipüle tekniklerinin öncüsüydüler. Muhafazakâr otoriterlerin aksine, faşistler, devlet iktidarını seçimleri (iktidarı alana değin) kendi arzuları için manipüle etmekte kullanamadılar. Faşistlerin demokrasiye inanmamalarına rağmen, bunun başarılarında önemli olması

ironiktir. Kitleler sahneye taşınmıştı ve sahneyi kasıp kavurmalarına müsaade edilmişti; ancak dile getirecekleri dizeleri faşist elitler kaleme alacaktı.

Kendisi olmadan faşistlerin baş gösteremeyecekleri ilk milis grubu aslında genç, eski askerlerdi. Sonrasında hareket içerisinde fazlasıyla temsil edilen harbiyeliler, öğrenciler, atletler ve sokak holiganları ile birlikte iki genç üye kuşağı daha harekete dâhil oldu. Faşizmin ana gücü herhangi bir diğer siyasi hareketteki aktivistlerden daha fazla kendi zaman ve enerjilerini hareket uğruna hasretmeye gönüllü tüm sınıflardan genç insanlara yönelik çekiciliğinden geliyordu. Naziler, 1930'dan itibaren Alman öğrenci seçimlerini her yıl kazanmışlardı -en iyi eğitim almışların arasından en fazla sayıda üye devşiren hareketti. Dahası faşizm, orantısız bir biçimde mültecilerden, tehdit altındaki sınır bölgelerinden, devlette çalışanlardan (ordu da dahil olmak üzere), devlet mülkiyetindeki ya da koruma altındaki sanayiden ve kendisini "ulusun ruhu" veya "devlet ahlakı" olarak gören kiliselerden -Romanya Ortodoksluğu veya Alman Protestanlığı gibi; ancak Alman Katolikliği değil- üye devşiriyordu. Ulus devletçiliğin en fazla ulusa veya devlete en yakın yapısal bağı olanlara çekici gelmesi veya militarizminin en fazla eski askerler ve genç erkekler arasında yankı bulması sürpriz değildir.

Faşizmin sınıf ile ilişkisi büyük oranda değişiyordu. Sadece Romanya'da örgütlü işçi sınıfını çekebilmişti. Genelde sınıf çatışmasının kenarında kalmış olanlara, küçük ölçekli veya yeni kurulmuş sanayilerdeki tüm sınıftan insanlara, tarım ve hizmet sektöründeki insanlara çekici geliyordu. Bunlar, faşistlerin sınıflara aşkın olmak iddiasından etkilenmiş bir şekilde "her ikinizin evindeki bela" çığlıklarıyla, örgütlü sınıf mücadelesine dışarıdan bakıyorlardı. Her işçi sınıfı hareketinin barındırdığı tehdit seviyesinin, faşistlerin gücü ile karşılıklı bir ilişkisi yoktu. Tehdit İtalya'da çok daha esaslı gibi görünebilirdi (bununla birlikte çoktan zirvesine ulaşmıştı); büyük ama baskın bir şekilde ılımlı işçi hareketlerinin olduğu Avusturya ve Almanya'da gerçek olmaktan çok görünüşteydi. Romanya ve Macaristan'da faşizmin uzakta göründüğü zamanlarda sol hareket çok zayıftı ve faşizm kendi işçi hareketini yaratmıştı. Faşistler alternatif bir modernite sunmak ve duyarlılıkları, hisleri ve bilinçaltını vurgulayarak Romantikliği yenilemek suretiyle vatandaşların savaşa dair değerlerini paramilitarizm ve saldırgan bir milliyetçiliğe dönüştürmüştü. Kalabalıklar, kitle hareketleri, topyekun savaş ve kitlesel medya gibi modern örgütlenmelerin akıl kadar duyguları da teşvik edebileceğini düşünüyorlardı. Bu birleşim, akıl kadar duyguları da kuvvetli bir şekilde etkileyen propagandalarına genelde bir aşırılık sağlıyordu; ancak bu sadece kurumsallaşmış ideolojilerin ve çözümlerin bir işe yaramadığı kriz durumlarında işe yarayabilirdi. Sonrasında, halk yeni bir seküler kurtuluşçuluğa yüzünü dönebilirdi.

Faşist hareketler aşağıdan, seçim çoğunluğu ile değil, popüler bir basınç sağlayan azınlıktaki aktivistlerden doğdu. Ne elitlerin, ne de milyonların bir

hareketiydi; ancak binlerce insan katılıyordu. Biz faşizmi devletin karşısında sivil toplumun ya da kitle toplumunun sözüm ona zayıflığı ile açıklayamayız. Hagtvet (1980) Weimar Almanya'sının hayli canlı bir sivil topluma sahip olduğunu (Avusturya'da da aynı şey geçerliydi) göstermişti; Koshar (1986) ise Nazilerin diğer hareketlerin destekçilerinden daha çok gönüllü derneklerinden geldiklerine dikkat çekmişti. Riley (2005, 2010) Kuzey Orta İtalya'da, özellikle kırsal bölgelerde, sivil toplum örgütlerinin yoğunluğunun faşist harekete örgütsel bir kaynak sağladığını göstermişti. Yazar İspanya'da böylesi örgütsel kaynakların yokluğunun, iki ülke arasındaki benzerliklere rağmen neden Franco rejiminin yalnızca yukarıdan aşağıya korporatist bir diktatörlükten ibaret olduğunu açıkladığını belirtir. Bütün bunlar sürpriz olmamalıdır. Günümüzdeki yeni toplumsal hareketleri çalışan sosyologlar bu hareketlerin büyümek için mevcut toplumsal ağları ve örgütleri sürekli bir biçimde kullandıklarına vurgu yaparlar (bakınız McAdam, vd., 1996). Şimdi faşistlerin başarısının kıtaya dair koşullarını inceleyelim.

İki Avrupa

İki savaş arası dönemde Avrupa'da faşizmin yükselişinin coğrafi bir temeli vardı. *Fascists* (2004: 38) kitabında sunduğum harita açık bir coğrafi parçalamayı yansıtmaktaydı: Doğu, Orta ve Güney Avrupa'nın neredeyse tüm rejimleri despotikleşmişti; Kuzey Batı Avrupa ise liberal demokratik kalmıştı. Ortada iki Avrupa söz konusuydu. İlkinde, -Çekoslovakya haricinde (burada ise her halükarda Alman ve Slovak azınlıkların hakları engellenmişti)- liberal demokrasi 11 Kuzey Batı ülkesinden oluşan bir grubu içeriyordu: Finlandiya, İsveç, Norveç, Danimarka, İzlanda, İrlanda, Britanya, Hollanda, Belçika, İsviçre ve Fransa. Bu blok üç sosyo-kültürel bölgeden oluşuyordu: birbirlerine deniz ticareti ile siyasi ve ideolojik benzerliklere bağlanmış Kuzeyli, İngilizce konuşan ülkeler ve Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan ibaret ülkeler. Bu ülkelerde anayasal düzen 1900'den bir hayli önce benimsenmişti. Britanya ülkelerindeki egemen dil İngilizce idi; Kuzey ülkelerinde (Finlandiya haricinde) aynı dil grubundan insanların birbirlerini anlayabildikleri lehçeler konuşuluyordu. Her halükarda Britanya'nın 1922'ye kadar bir parçası olan İrlanda dışında, din ziyadesiyle politikanın dışındaydı. Kuzey Batı'nın birçok ortak yönü vardı.

Despotik familya ikinci Avrupa'yı oluşturuyordu. Bu coğrafi grup kıtanın ortasında, doğusunda ve güneyinde yer alıyordu. Almanya'nın çoğu, Estonya ve Litvanya dışında, birçok Katolik ülkeyi ve Avrupa'daki bütün Doğu Ortodoks ülkelerini içeriyordu. İrlanda haricinde güçlü bir devlet-kilise ilişkisi geleneğini koruyan bütün Avrupa ülkeleri, bu grubun içerisindeydi. Bu grup içerisinde iki farklı sosyo-kültürel bölge vardı: Latin/Akdeniz, Slav/Doğu ve

Orta Avrupa. Dilleri de daha da farklıydı ve bir ticari blok oluşturmuyorlardı. Dahası orta ve doğuda Avrupa'nın en kozmopolit halkı olan (Çingeneler ile birlikte) Yahudiler vardı ve bu anlamda organik milliyetçilere zıttı. Halihazırda savaştan önce Rus Slavofillerin gerçekleştirdiği pogromlara maruz kalan Yahudilerin, savaştan sonra en çok acı çektikleri bölge Polonya'ydı.

İki Avrupa arasında Fransa ve Almanya merkezli bir "sınır bölgesi" uzanmaktaydı. Bu iki ülke başka bir yol seçebilir ve daha despotik bir Fransa ile daha parlamenter bir Almanya ortaya çıkabilirdi. Savaştan önceki asıl faşist teorisyenler (Maurras, Barrés, Sorel) Fransız idi ve daha sonraki iki savaş arası dönemde Fransa'da yarı faşist hareketler büyüdü. 1940'da düzenlenmesi gereken seçimler gerçekleştirilebilseydi, yarı faşist Fransız Toplum Partisi (PSF) parlamentoda 100'den fazla sandalye kazanabilirdi (Soucy, 1992). Sonrasında, Vichy'nin işbirlikçi rejimi ülke içerisinde çok daha fazla destekçiye sahip olacaktı. Sınır bölgesi ayrıca demokrasi ve despotizm arasındaki en eşit dengede giden ve şiddetli savaşa tanıklık etmiş olan İspanya'yı da içeriyordu. Sınır bölgesi boyunca, 1934'den önce Finlandiya, Çekoslovakya ve Avusturya'da şu ya da bu şekilde kusurlu demokrasiler mevcuttu.

Kuzey Batı despotik hareketleri Çekoslovakya, Belçika ve Finlandiya'da olduğu gibi sınıra bitişik bölgelerde kısmen popülerlik kazandılar; ancak sınırın ötesindeki ikinci Avrupa'da kazandıkları popülerliğin yanına bile yaklaşamadılar. Daha uzaktaki Kuzey Batı'da konuşlanmış despotik ve faşist hareketler seçimlerde oyların yüzde 2'sinden azını alıyorlardı. İlk Avrupa'daki tayin edici faktör, muhafazakârların despotik sağcılara, sosyal demokratların devrimcilere direnmesi ve her ikisinin de demokratik kurumlar aracılığıyla kavgalarından ödün vermesiydi. Nitekim bu da sonuç olarak -Bölüm 9'da gördüğümüz üzere- yaygınlaştı. Avusturya, Almanya ve İspanya'daki özgür seçimlerde demokratik olmayan hareketler oyların yüzde 35-40'ını alıyorlardı: Doğu Avrupa'daki yarı serbest seçimlerde ise ikna edici bir çoğunluk sağladılar. Faşistler oralarda da özgür bir biçimde örgütlenebilselerdi, yüzde 20'den daha fazla oy toplayacaklardı veya Macaristan veya Romanya'da yaptıklarını yapacaklardı. Despotik hareketler seçimler esnasında yürütme gücünü manipüle etti; ancak Kuzey Batı'da çok daha fazla cazibeye sahiptiler. Ortada iki Avrupa vardı, biri sıkı şekilde liberal demokratik iken, diğeri ise daha despotik kehanetlerin çekiciliğine kapılmıştı: ikisinin arasında ise gidip gelen bir başka bölge vardı.

Tarihsel sosyologlar neden iki çok farklı rejimin 20. yüzyılda hakimiyet kurduğunu açıklamaya çalışmışlardı. Barrington Moore (1967) ana toplumsal sınıfları -aristokrasi, burjuvazi ve köylülük- ve bir "tarıma dayalı bürokratik devleti" (monark, maiyeti ve kraliyet görevlileri) birbirine bağlayan ittifaklar arasındaki ilişkilere odaklanarak, modern dünyada demokrasiyi ve otoriterliği mümkün kılan koşulları incelemişti. Her ne kadar kendisi zaman zaman mili-

tarizm ve savaşları açıklamasına yerleştirse de, yazar bunları kuramsallaştırmadı: veya dini hareketleri de. Ordu konusundaki eksiklik, sonrasında Tilly, Downing ve benim tarafımdan giderildi. Ertman, Gorsky ve diğerleri yaptıkları katkılar ile sorunsalı daha da incelikli bir hale getirdiler. Moore ayrıca aynı iktidar düzenlemeleri açısından Rusya'da Komünizmin, Almanya'da Faşizmin ve Japonya'da militarizmin yükselişini açıklamak için ortaya koyduğu tartışmaları aşırı zorlamıştı. Ben Bölüm 6'da Rusya'da komünizmin ortaya çıkışını açıklarken bunun eksikliklerinin zaten altını çizmiştim. Burada faşizm ile ilgili olarak benzer noktalara değineceğim. Her ne kadar otoriter ya da yarı otoriter bir devletin mevcudiyetinin faşizmin yükselişinde gerekli bir koşul olduğunu ileri sürsem de, bu sadece tek koşul değildi. Rusya'da olduğu gibi, I. Dünya Savaşı da bu noktada eşit derecede sorumluydu ve her iki durumda da ideolojik iktidar ilişkileri, her iki devrimci takımının da bir kere iktidarı aldıkları zaman nasıl bir yönetim kurduklarını açıklamak için gerekliydi. Barrington Moore açıklamasını tarih üstü kılıyor gibi. Oysa tarihsel gelişmenin her bir aşaması bir kere daha göreceğimiz gibi kendi nedensel yollarını ortaya koyar.

Açıklama: İkinci Avrupa'daki Dört Kriz

İkinci Avrupa'daki otoriter yükseliş, I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu, önceki iktidar yapıları ile karşılıklı etkileşime giren ve birbirleri üzerine binen iktisadi, askeri, siyasi ve ideolojik bir kriz dalgasına bir yanıttı. Savaş öncesinde faşistler, sadece memurlar ve entelektüellerden oluşan kliklerden oluşuyordu. Savaş olmasaydı, bu denli geniş bir otoriter yükseliş ortaya çıkmayacaktı ve faşizm dünya tarihinde bir dipnot olarak kalacaktı. Hitler bir bilinmezlik içinde ölecek ve ortada bir Holokost ve muhtemelen II. Dünya Savaşı olmayacaktı.

(1) *İktisadi* kriz Savaşın sonuyla ve sonrasında bir kez daha 1929'da patlayan Büyük Bunalım ile birlikte ortaya çıkan durağanlıklarla beraber geldi. Bu ikisi arasında ortada daha etkisiz enflasyon krizleri vardı; iki savaş arasında ekonomiler pek de canlı değillerdi. Bundan böyle, hükümetlerin zorlukların üstesinden gelmek için iktisadi politikaları yönlendirmeleri beklendiğinden, ekonomilerin zayıflaması hükümetlerin altını oydu ve mevcut siyasi partilerin itibar kaybetmesine neden oldu (Weitz, 2009). Sonrasında ise milyonlarca oyun pasif desteği ile Naziler geldiler. Açık bir şekilde, II. Dünya Savaşı ile karşılaştırılabilir bir biçimde bu savaştan sonra da bir iktisadi gelişme dönemi yaşansaydı, faşizm pek de önemli bir güç olmayacaktı. Bu gibi ekonomik zorluklar faşist zaferin gerekli bir koşuludur.

Bununla birlikte, ekonomik zorluklar yeterli bir neden değildi. Tüm ülkeler iktisadi zorluklarla boğuşuyordu; ancak birçoğu faşizme dönmedi. Büyük Bunalım en sert Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'yı vurmuştu; fakat bu ülkeler demokratik kaldılar. Acı çekmek hususunda bu iki ülkeyi, despotik

Avusturya ve Polonya izliyordu. Bu konuda Almanya'dan (ve Avustralya) önce demokratik Çekoslovakya ve İrlanda geliyordu. Bütünüyle baktığımızda, Bunalımın büyüklüğü ve despotik sonuçlar arasında bir ilişki yoktu. Bunalım, sağ veya sol fark etmeden hangi hükümet iktidarda olursa olsun onun çöküşüne neden olmuştu (Bölüm 8'de gördüğümüz üzere). Dahası sağcı darbeler de ekonomik kriz esnasında daha sık bir biçimde gerçekleşmemişti. Bunlar iki savaş arası dönemde, kötü olduğu kadar görece iyi zamanların ortasında da ortaya çıktı. Birçok darbe, daha geri ülkelerde meydana gelmişti; ancak bu muhtemelen gelişkin ülkelerin çoğunun (Almanya haricinde) I. Dünya Savaşı'ndan önce liberal demokrasiyi zaten yaratmış olmalarından kaynaklanıyordu. Her halükarda, faşizm geri ülkelerle sınırlı değildi. En büyük faşist hareketlere sahip ülkeler -gelişmiş Almanya'dan, Avusturya, İtalya ve Macaristan boyunca geri Romanya'ya- iktisadi gelişimin her aşamasından ülkelerdi. İktisadi krizler dönemin bütün ülkelerin zayıflatmıştı; ancak bunlar doğrudan faşizmi açıklamaz.

Kapitalist sınıf, iktisadi üretim ilişkilerini muhafaza etmek için faşistlere çağrıda bulunmuş muydu? Paxton'a göre (2004: 28-32, 49-52) Bolşevikler, İtalya ve Almanya'daki muhafazakâr elitleri Komünizm ile öyle korkutmuştu ki, her şey -Faşizm bile- tercih edilebilir gözüküyordu. Yine de soru, Avrupa'da kapitalist üretim ilişkilerine genel bir tehdit olup olmadığıdır. Bolşevik Devrimi'ni Avusturya, Almanya, Macaristan, İtalya ve İspanya'daki başarısız devrimler izlemişti ve Sovyetler Birliği yalıtılmış konumdaydı. Devrimci sol, 1922 ile Avrupa'da mağlup edilmişti. Japonya'da solcu bir yükseliş (sosyalist olmaktan çok liberal) 1920'lerin sonlarında sönümlenmişti. Çin'de General Chiang Kai-shek, Şangay'da Komünistleri 1927'de yenilgiye uğratmıştı. Aslında sağcı yükselişlerin neredeyse tümü aşağıdan gelen ciddi devrimci tehdit ortadan yok olduktan sonra belirmişti. Kapitalizmin gerçekte soldan korunmaya ihtiyacı yoktu. Kendisine gayet iyi bakabilirdi.

Merkez-sol hükümetler ve Büyük Bunalım kâr üzerinde bir baskı uyguluyordu. Belki de kapitalistler emeği, maliyetlerin daha fazlasını yüklenmeleri için zorlamak adına sağcı darbeleri kullandılar. Ancak Kuzey Batı siyasi elitleri kârı en yüksek seviyeye çıkarmak için daha iyi stratejiler tasarlıyorlardı. Amerikan Yeni Düzeni'ndeki şirket liberalizmi ve İskandinavya'daki Sosyal Demokrat uzlaşı kapitalist kârı korudu ve emeğe daha fazla haklar tanıdı. Otoriter sağcılık değil ama liberal demokrasi kapitalist kârı korumak adına en rasyonel stratejiydi. Keynes, bu zamanlarda kapitalizmin tüketimi ateşleyerek ve işçilere haklarını vererek kurtulabileceğini gösteriyordu.

Eğer durum böyleyse, neden üst sınıfların bir kısmı ne mülkiyet, ne de kâr tehdit altındayken despotik veya faşist bir silaha sarıldı? Bunların 1917'den sonraki isyancı dönemden ödleri patlamıştı. Hazır sol zayıfken, bunu tamamen ezmemek için ortada bir sebep var mıydı? Kapitalizmin muzaffer

göründüğü günümüzde, bu sorunlu dönemde hayli korkmuş bir durumda bulunan kapitalizmin bir çöküş yaşıyor olduğunu takdir etmek güçtür. Sol, bir devrimi tetiklemek için güçlü olmayabilirdi; ancak kargaşa yaratacak kadar etkiliydi. Sovyetler Birliği sanayileşiyordu ve dünyanın her yerine Komintern'in ajanlarını yolluyordu. Korku, cisimleştiği takdirde zarar açısından yüksek ama olasılık açısından düşük bir tehditten kaynaklanabilir. Üst sınıfların aklı "korkulu rüya görmektense uyanık yatmak iyidir" şeklinde çalışıyordu. Dahası kapitalizm aç gözlülüğe dayanır. Eğer kârlar, ücretler aleyhine daha hızlı bir şekilde elde edilebilecekse, kapitalistler bunun yanına kâr kalacağını düşündükleri takdirde bu yolun peşinden koşarlar. Ben son bölümde yetenekli veya deneyimli işçilere ihtiyacı olan refah kapitalistlerinin sadece sendikaların belirli bir güce ulaştığı zamanlarda daha yüksek ücretler, sağlık ve emeklilik yardımları içeren bir altın zincir sunduğunu ileri sürmüştüm. Sendikalar zayıf olduğu takdirde, işverenler muhtemelen bunları tamamen ortadan kaldırmanın yollarını arayacaktır. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki herhangi bir militan işçi bize bunu anlatabilir!

Ancak silaha sarılan zenginlerin birçoğu, sanayi kapitalistleri değil, eski rejimden toprak ağaları, subaylar ve kilise hiyerarşisinin üstünde yer alanlardı. Bütün Avrupa'da toprak reform talebi yayılıyordu ve toprak sahipleri devletin gücünü ellerinde tutma kabiliyetlerinin çok da sürmeyeceğinden korkuyorlardı. Çok sayıda ekonominin en gelişmemiş kısımlarından kâr elde eden rant sahipleriydi ve kârlar, küresel aşırı üretime bağlı olarak düşüyordu. Halen subayları ve iç işleri bakanlıklarını kontrol ettiklerine göre, neden bir darbe mümkün olmasın idi? Subaylar ve kiliseler de benzer şekilde düşünüyordu. Ordu kendi sınıflarının özerkliğinin ve bütçesinin demokratik sivil bir denetimin tehdidi altında olduğunu algılamıştı. Kiliseler devleti ve kiliseyi ayıran, kilise mülkiyetini tehdit eden ve eğitim ve evlilik üzerinde denetimleri ile rekabet halinde olan seküler liberal ve sosyalistlerden ürküyordu ve özellikle kırsal bölgelerdeki inanç sahiplerinden müteşekkil toplulukları seferber edebilirlerdi.

Yukarıda bileşenlerinin adı geçen eski rejimin tümü de demokrasiye ihanet etti. Paxton faşistlerin, bu vahşi taşralıları kontrol edebileceklerine inanan eski rejim ile "tarihsel bir uzlaşıya" gittiklerini söyler. Muhafazakârlar kendilerini iktidarı paylaşmaya davet ederek faşistleri "normalleştirmişti". Yazar "her yol ayrımında sosyalizm karşıtı bir çözüme başvurdular," der. 1922'de, General Armando Diaz, Kral III. Victor Emmanuel'e Mussolini'nin Roma'ya Yürüyüşü'ne karşı orduyu sevk etmemesini salık vermişti; çünkü bu güvenilmez olabilirdi. Ancak kral daha da öteye gitti ve Mussolini'yi başbakan yaptı! Aristokrasinin bir üyesi olan Franz von Papen, 1933'te Hitler'i şansölye yaptı; çünkü onu denetleyebileceğini düşünüyordu. Paxton devam eder, "Kurulu bir devlete karşı hiçbir isyancı darbe şimdiye kadar faşistleri iktidara getirmemiş-

ti. Otoriter diktatörlükler böylesi girişimleri çeşitli defalar ezdiler" ve Romanya örneğini verir. Bu anlamda üst sınıflardan suç ortaklarının davranışlarının faşistlerin iktidara gelişini açıklamakta hayati bir öğe olduğu çıkarımında bulunur (2004: 87-97). Bu açıklamanın sınıfla ilgili olan kısmıdır ve yine de açıklamanın gerekli ama yeterli olmayan bir kısmıdır.

(2) *Askeri* krizler. Savaş bazıları için yenilgi ve toprak kaybı; herkes için ise seferberliğin sona ermesi, alt üst oluş ve istikrarsız bir jeopolitik anlamına gelmişti. Sınırları değişmeden kalmış olan tarafsızlarda ve savaşa dâhil olan ülkelerdeki yerinden olma en alt seviyedeydi ve bu durum Kuzey Batı ülkelerinin birçoğunda geçerliydi. Askeri krizler ikinci Avrupa'da daha şiddetliydi; çünkü bu bölgede mağlup güçler de vardı. Revizyonistlerin barış anlaşmalarına meydan okuduğu ve kaybettikleri toprakların geri verilmesini istediği yerlerde, bu durum daha uzun sürdü. Hırçın mülteciler ve milliyetçiler Avusturya, Almanya ve Macaristan'a topraklarının geri verilmesi için kavga etmeye devam ettiler. Muzaffer İtalya'da bile, birçok kişi "kirletilmiş bir anlaşmayı" kınadılar; çünkü İtalya'ya İtilaf devletlerinin tarafına katılması karşılığında söz verilen olan topraklar verilmemişti. Piyasadan silinmiş olan çok uluslu imparatorlukların devamı olan devletler de, ayakta kalamama ihtimalinden korkuyorlardı. Romanyalılar ve Fransızlar toprak kazançlarını ellerinde tutup tutamayacaklarından endişe ediyorlardı ve Sırplar, Yugoslavya üzerindeki denetimlerini yitirebileceklerinden ürküyorlardı.

Ancak zamanlama ekonomik olduğu kadar, askeri krizler için de bir sorun gibi duruyordu. Sadece İtalyan Faşistleri (1922) ve Bulgaristan'daki otoriterler (1923) savaştan hemen sonra iktidarı alabilmişlerdi ve bu ülkeler de pek de acı çekmemişti. Almanya'nın kendine gelmek için zamana ihtiyacı vardı. Savaş tazminatları meselesi 1930'da halledilecek ve Rhineland'daki müttefik işgali geçici olacaktı. Hitler'in 1933'de düzenlediği darbenin I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiye atfedilmesi için artık çok geçti. Macar politikacıları revizyonizmlerinin pek de mümkün olmadığının farkındaydılar. Avusturyalılar ise imparatorluğu tekrar kuramayacaklarını biliyorlardı. Savaşta alınan yenilgiler doğrudan faşizme sebep olmamıştı.

Savaş, demokrasi yönündeki acil aranışların altını oyarak, ilk savaş sonrasındaki sağcı yükselişe katkıda bulundu. Daha da belirgin olarak, milisleri ortaya çıkardı. Topyekûn savaş, savaşmaları için milyonlarca erkeği ve ekonomik ve lojistik destek sağlamaları için bundan da fazla sayıda erkek ve kadını seferber etmişti. Devletin gücünü arttırdı, dahası vatandaşlık kavramına daha geniş bir askeri bileşen sağlamış ve yeni askeri değerleri yaratmıştı. Silaha sarılmış olan ulus sırt sırta çarpışan subaylar ve erkekler için, daha çok subay kaybıyla birlikte disiplinli ancak yoldaşça, elitist ancak eşitlikçi olduğunu kanıtlamıştı. Genç erkeklerin çoğu askere alınmıştı ve 1918 itibariyle birçoğu silahlı güçleri terk etmek ve evlerine dönmek istiyorlardı. Aralarındaki az

sayıda solcu, daha adil ve barışçı bir dünya talebiyle siyasete soyundu. İşçi ve asker konseylerinin ani çıkışından sonra, genelde militarizm karşıtı, sivil bir solculuğa dâhil oldular. Bazı eski askerler, cephedeki disiplinli, sınıflar üstü yoldaşlığı idealleştirmiş ve savaş sonrası ihtilaflı ve bölük pörçük olmuş sivil demokrasiye inançlarını yitirmişlerdi. Askeri erdemleri öven eski askerler, sağcı bir paramiliter yapı tasarladılar.

Birçok ülkede milisler ve eski askerlerden oluşan birlikler yaygınlaştılar. Finlandiya'da bir iç savaş kazandılar. 1919-1920'de Macaristan'daki Marksist rejimi yendiler. Almanya, Avusturya ve Polonya'da savaştan hemen sonra solcuları ve yabancı muhalifleri ezdiler ve 1923'de Bulgaristan'daki sivil hükümeti alaşağı ettiler. Faşizmin ilk dalgasının merkezini oluşturdular. İtalya'da, bunlar aslında Faşist Parti'ydi. Sonrasında eski askerlerden oluşan hareketler gösteri düzenleme, yürüyüş yapma ve arbede çıkarmak gibi eylemlerin cezp ettiği genç erkekleri eğittiler. Dahası, faşizm genç insanlar üzerinde modernitenin etkilerini gerektiriyordu: genç erkeklerin aile disiplininden, genç kadınların çocuk doğurma yükünün çoğundan kurtulması, yüksek bir eğitim gerektiren mesleklerin artması ve özellikle yurttaşlar arasındaki savaşın artması. Öğrenci ve harbiyeli dernekleri ve jimnastik ve diğer spor kulüpleri faşist sancaklar altında toplandılar. 20. yüzyılda, aynı yaştan olmanın etkileri siyasette halen önemliydi; bir gençlik kültü ve ayrıksı gençlik kültürlerine yol açmışlardı. Bu yönelim sağ eğilimliydi. Bazı eski askerler paramiliter örgütün artık barış zamanında toplumsal ve siyasi amaçlara ulaşabileceğini vaaz eden değerleri cephedeyken özümsemişlerdi. Milisler, bir rıza ortaklığı ve bir araya getirici bağları varsayan bir sembol olan "hücre","yuva" veya *fascio*nun (birbirine bağlı bir çubuk demeti) yoldaşlığı, hiyerarşisi ve şiddet içerisine genç bekar erkekleri "yerleştiriyordu."

Eski askerlerden oluşan paramilitarizm demokratik Britanya'da pek ortaya çıkmadı. Fransa'da biraz vardı ve sağcılar yeni kurulmuş Amerikan Lejyonu'nu 1920'lerde Kızılları bastırmak için kullandı. Ancak bu örnekler Almanya, İtalya, Macaristan ve Romanya'da ortaya çıkan eski askerlerin faşizmi ile karşılaştırıldığında önemsizdi. Kaybedilmiş topraklar üzerindeki kavgaya ek olarak, yenilgiye karşı zafer, askeri iktidar ilişkilerinin aracılığıyla iki Avrupa arasındaki farklılığı açıklamanın bir parçasını oluşturur. Savaş, faşizmi sadece entelektüelleri içeren bir hareketten, birkaç bin insanın katıldığı kitlesel bir harekete dönüştürmüştü. Şiddeti idealize ettikleri için, iş sokak kavgalarına geldiğinde kendileri de milisler örgütlemiş olan solculara karşı genelde üstün çıkıyorlardı.

Bu durum, yine gerekli ama yeterli bir neden değildir; çünkü tek başına sokak kavgaları normal koşullar altında faşistleri mağlubiyete götürürdü. Paramilitarizm devlet militarizmini bertaraf edemez; ancak ordular Versailles ve Trianon Anlaşmaları ile küçültüldüğü ve ideolojik çatışmalarla bölündük-

leri için şiddet araçları üzerindeki devlet tekeli yalpalıyordu. İtalya, Roma'ya Yürüyüş esnasında tarafsız kaldı. Bu kısmen yüksek komutanlığın faşistlere olan sempatinin emir komuta zincirini bozacağı endişesinden kaynaklanıyordu. Alman ordusu, Nazilerin yönetimlerini konsolide etme süresince pasif kaldı. Knox, toplumsal sınıfın veya ekonomik çıkarın siyasi davranışını belirleyeceğine inanmanın "naif bir indirgemecilik" olduğunu söylerken haklıdır. Bu örnek için "siyaset ve savaş yolu açmıştı, toplum ise arkadan takip etmişti" demektedir (2009: 40, 315). Bu yüzden, siyasete dönelim.

(3) *Siyasi* krizler sert bir biçimde sadece ikinci Avrupa'da patlak verdi. 1880'ler ile birlikte bütün Kuzey Batı ülkelerinde rekabetçi parti sistemleri ile serbest seçimler vardı ve yürütme gidişata çok sınırlı bir müdahalede bulunuyordu. İrlanda ve Norveç'in yerel bölgeleri gibi Avrupa'da bulunan kolonilerde bile, sömürgeci güce ait parlamentoya seçilmiş temsilcilerini gönderiyorlardı. İki marjinal örnekte dahi, Finlandiya ve Çekoslovakya'nın, Rusya ve Avusturya İmparatorlukları'nın içerisinde temsili bölgesel hükümetler olmalarına müsaade edilmişti. Oy hakkı alt sınıflara ve kadınlara tanındığında, bu söz, bahsi geçen grupların örgütlerine köklü kurumlardan verilmişti (Luebbert, 1991). Avrupa'daki ilk devletler sınıflar, dini topluluklar ve bölgeler arasındaki çatışmalarla başa çıkmak için kullanılan parlamenter kurumların egemen olduğu çift başlı değil ama üniter devletlerdi. Son bölümde, Kuzeyli ve İngilizce konuşulan ülkelerin demokratik toplumsal vatandaşlığı geliştirerek çatışmalarla başa çıktığını görmüştük (krş. Schmitt, 1988). Faşist partiler sonradan ortaya çıkmıştı ve partiler arasındaki rekabet, bu gibi devletlerde halihazırda belirleyici güç olduğundan, faşistlere tanınan alan çok sınırlı kalmıştı (Linz, 1976: 4-8). I. Dünya Savaşı ve Büyük Bunalım, Kuzey Batı ülkelerde nasıl bir etkiye yol açmış olursa olsun, hükümetin anayasal değişiklikleri ile üstesinden geldi. Krizler ile zayıflamış hükümetler seçim süreciyle devrildiler ve bunların yerini diğer partiler aldılar. Demokrasi bir kendini yenileme olarak seçimler ile krize çare üretmenin öncülüğünü yapıyordu. Bu durum, onun en büyük gücüydü.

İkinci Avrupa tam aksine savaşın neden olduğu siyasi altüst oluşlara şahitlik etmiş, daha kırılgan devletlerden oluşuyordu. Vadesi dolmuş rejimler meşruluklarını kaybetmişlerdi ve bazıları mültecilerin baskısı altındaydı. İtalya'da Trieste ve Güney Tyrol'a dair sınırlı bir altüst yaşanmıştı. Savaşın muzaffer ülkelerinden ikisi -Romanya ve Sırbistan- farklı bir sorunla başa çıkmak durumundaydı: ülkede bir değişime yol açmış olan yeni toprakların nasıl hazmedileceği. Sırplar kendi egemenliklerini sağlayacak siyaseti kurumsallaştırmak ama bu esnada, diğer Yugoslav etnik grupları çok da mutsuz etmemek zorundaydılar. Romanyalılar artık daha büyük ve fazlasıyla kırsal bir ülkede yaşıyorlardı. Burası artık bölgenin ezilmiş "proleter ulusu" değildi. Eski devletlerin çiçeği burnundaki ardılları baştan inşa edilmeliydiler.

İkinci Avrupa'da parlamentolar, 1914'den önce (Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi) nadir örneklerde ortaya çıkmışlardı veya siyasi iktidarı monark, generaller veya önemli bir makama hükmeden bir bakanlık rejimi (Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan ve İtalya'da olduğu gibi) ile paylaşıyorlardı. Bunlar, her birisinin kısmi bir egemenliğe sahip olduğu parlamento ve yönetim kurumlarından oluşan "çift başlı devletler"di. Silahlı güçler ve polisi bir makamın himayesi ve seçici baskı, sıkıyönetim ilan etmek, partileri yasaklamak ve diğer yöntemlerle seçimleri ve parlamentoları manipüle eden bir idareci kontrol ediyordu. Sonrasında, 1918'den itibaren, barış anlaşmaları ve muzaffer bir merkez-sol demokratik parlamento talebinde bulunmuştu. Almanya ve Avusturya'da bir vuruşta parlamenter egemenlik ve tüm yetişkinlere oy hakkı sağlandı; aynı durum İspanya'da 1931'de ortaya çıktı. Bu gibi değişimlere askeri kuvvetler veya polis ile eski rejimin hüküm sürmeye devam ettiği siyasi kurumlardaki benzer bir değişiklik eşlik etmedi. Ne de partiler demokratik oyunun kurallarını içselleştirmişlerdi. Gerçekte, liberal ve muhafazakâr partilerin çoğu ziyadesiyle bağnazdı ve sosyalist hareketler yetersiz derecede pragmatikti. Demokratik kurumları korumak ve yaygınlaştırmak için geniş parlamenter ittifakların ortaya çıkması pek de muhtemel değildi.

Yeni devletler, ulusal kimlikleri seferber eden hareketlerle birlikte ulus-devletlere dönüştüler. Ortada yerleşik emperyal uluslar (Rusya, Almanya, Macar, Osmanlı), proleter uluslar (Ukrayna, Romanya), yeni alt-emperyal uluslar (Sırp, Çek) ve bütün bunların diğer devletlerin sınırları içerisindeki unsurları vardı. Ulusların dinlerinin farklılaştığı bölgelerde, bu durum karşılıklı rahatsızlığı pekiştirdi. Bu devletlere karmaşık istemler dayatıldı ki, ortada bunlarla başa çıkabilecek kurumlar mevcut değildi. Krizle karşılaştıkları durumlarda, devletlerin yürütme aygıtını kontrol edenlerin belki de en güvenli seçeneği baskı uygulamaktı.

Eugene Weber, "20. yüzyıl faşizmi çözülen liberal demokrasinin bir yan ürünüdür" demişti (1964: 139). Ancak bu doğru değildir. Liberal demokratik devletler krizden sağ salim çıktılar. Daha ziyade otoriterlik ve faşizm tıpkı yukarıda bahsedildiği gibi ekonomik ve askeri krizlerin kuşattığı demokrasi yolunda ilerleyen eski bir rejim ve ulus-devletin, çift başlı devletin krizlerinden doğdu. Bu eski rejimin, devletin demokratik kısmına karşı devletin yürütme organından oluşan diğer yarısının bir darbesine yol açtı. Kuzey Batılı muhafazakârların ileri gelen kimselerden kitle partilerine dönüşebilme yetenekleri anayasal düzenin ayakta kalmasını sağladı. Diğer bölgelerde otoriterliğe yol açan bu geçişi etkileyememek, muhafazakârların başarısızlığıydı. Birliklerinin bozulduğu veya seferber edici kuvvetlerden yoksun oldukları yerlerde, bu durum, faşizmin kapısını açtı. Her ne kadar siyasi krizler uzun süreç-

li iktisadi ve jeopolitik gelişmelere çok şey borçlu olsalar bile, ayrıca özgül siyasi nedenler de ortada durmaktaydı.

Dahası siyasi iktidar ilişkileri, faşistlerin neden sadece birkaç despotik ülkede güçlü olduğunu açıklayabilir. Eski rejimlerin gücünü koruduğu yerlerde, bunlar faşizme bağlandılar. 1930'larda İspanya'da sadece monarşi terk edilmişti. Ordu ve Kilise aynı şekilde, eski düzeni korumak için kararlı bir biçimde duruyordu. General Franco, güçlü bir sol dalgayı yenilgiye uğratabildi ve büyük bir faşist hareket haline gelen şeyi kendi rejimine bağladı. Romanya'da, Kral Carol ve Mareşal Antonescu savaşın son aşamalarına değin büyük bir faşist hareketi bastırmak için yeterli siyasi ve askeri gücü yönlendiriyorlardı. Almanya'da monarşi tepetaklak olmuş, ordu hayli küçültülmüştü ve canlı bir demokrasi eski rejim güçlerini engellemiş; ancak ortadan kaldıramamıştı. Naziler eski rejimin baş edebileceğinden fazla büyük bir kitle seferberliğini yönlendirerek bu demokrasinin içerisinden doğdular. İtalya'da, eski rejim daha güçlüydü; ancak bu ülkedeki parti sistemi zayıftı ve faşistlerin seferberlik yetilerini dengeleyemediler. Bir anlaşma ortaya çıktı ve Mussolini'nin siyasi yetenekleri kendisine bir üstünlük sağladı. Bütün bu ülkeler farklıydı; ancak bu farklılaşmaların içerisinden genel bir eğilim yakalayabiliriz. Söz konusu ikinci Avrupa'da eski rejimin gücü ve birliği tersinden faşist iktidarla ilgiliydi. Daha güçlü ve birleşmiş olduğu yerde, despotik bir sağcılığa yol açtı; daha zayıf ve birliğin zayıfladığı bölgelerde ise faşistlere bir fırsat sunulmuştu. Bu anlamda, üç farklı sonuç -faşizm, muhafazakâr despotizm ve demokrasi- en iyi biçimde, ekonomik ve siyasi krizlere üretilen cevapları belirleyen siyasi iktidar ilişkileri ile açıklanır.

(4) *İdeolojik* kriz. İktisadi, askeri ve siyasi krizlerin neredeyse aynı anda ortaya çıkması, uygarlığın kriz içerisinde olduğuna dair genel bir algı ve yeni ideolojiler için bir arayış yarattı. Bununla birlikte, faşist olmayan otoriter ülkeler ideolojik düzeyde pek de bir sorun yaşamadılar; pragmatik bir biçimde iktidarda kalmalarına yetecek kadar faşist kıyafete büründüler; faşizmin radikal ve aşağıdan yukarıya doğru saldırısını etkisizleştirmeye çalıştılar. Faşizm daha aşkın entelektüel bir hareketti; ancak bunlar az kültürlü gazeteciler, ideolojiyi çekici hale getirmeye çalışan aktörler, hiciv yazarlarının -kötü ün salmış anti-Semitik, sahte *Zion Yaşlılarının Sözleşmesi*ne kadar alçak- yanı sıra Maurras, Barrès gibi ikinci sınıf erkekler ve Chamberlain ve Gobineau gibi ırk kuramcılarıydı. İki savaş arası dönemde faşizm, İtalya ve Romanya'da daha fazla sayıda entelektüeli çekti; ancak diğer yerlerde daha az miktarda entelektüellerin ve daha ziyade propagandacıların bir hareketi olarak kaldı.

Ancak faşizm yüksek okullar ve üniversitelerdeki iyi eğitimliler, öğrenciler, papaz okulları ve asker akademi öğrencileri ve en iyi şekilde eğitim almış orta sınıf meslek katmanları arasında bir yankı buldu. Salvatorelli (1923) bu grubu "insancıl burjuvazi" olarak tanımlamıştı. 1900 ve 1930 arasında, geliş-

miş ülkelerdeki öğrenci sayısı dört katına çıkmıştı; bu, 20. yüzyıldaki en büyük artış oranıydı. Söz konusu oran ikinci Avrupa'da daha bile yüksekti. Bu durum da eski rejimin eğitim kurumları üzerindeki denetimine bir tehdit teşkil ediyordu. 1960'larda, söz konusu kabarış öğrenci siyasetinde bir sol patlamaya yol açtı; 1920'lerde ise bu sağın yararına gerçekleşti. D'Annunzio seyirlik kamusallığı sömüren ve gençliği yücelten ilk milliyetçiydi. Mussolini ise kendisini hemen taklit etti. Faşizm, gençlik ile doluydu. Bu anlamda faşistler, faşizmin modern, geleceğin toplumu olduğunu iddia ediyorlardı. Faşizm sadece haydutlardan ibaret değildi.

Faşistler maddeci ve yoz bir hale gelmiş bir toplumu değerleri, normları ve ritüelleri kullanarak "tekrar kutsal bir hale getireceklerini" iddia ediyorlardı (Gentile, 1990: Griffin, 2002). Hükümetin ahlakı, bilimi, toplumsal bilimleri ve sanatı saran bir uygarlık krizinde olduğuna işaret ediyorlardı. Sosyalistler "Asyatik barbarlar", liberaller "yoz" ve "çürümüş", bilim "maddeci" olarak aşağılanıyordu; "yaşlı" kültürün ise bir gençleşmeye ihtiyacı vardı. Militarizm, iç ve dış düşmanlara dair ulusal mitlerle ve saldırgan bir genişlemenin meşruluğu ile savunuldu (Knox, 2009: 315). Faşistler akıl kadar duygulara da seslenen kendi ritüellerini, sanatı, mimariyi, bilimi ve sosyal bilimi, kendi gençlik örgütlerini ve yeni erkeğe dair bir kültü oluşturdular. Bu durum, gerçekten de seküler bir kurtuluşçuluktu. Müzik, sokak yürüyüşleri, retorik, resim, grafik tasarım, heykel ve mimarinin duygusal gücünü sömürdüler. Paxton "hisler … dikkatli bir biçimde idare edilen seremoniler ve hisli retorik … dolayımsız bir duyusal deneyim" Nazi ideolojisinde gerçeğin kendisinden daha önemlidir, der (2004: 16-17).

İdeolojiler bilimsel olarak doğrulanamazlar. Yeni ideolojilerin başarılı olmak için gerçekten çok makul oluşa ve duygusal çekiciliğe, yerleşik ideolojilerin debelendiği bir dönemde dünyayı manalı kılma yeteneğine ihtiyaçları vardır. İki savaş arası dönemde, geleneksel ideolojiler Avrupa'nın bir yarısında mevcut krizle boğuşuyordu. Muhafazakârlık sahneye çıkmış olan kitlelere güvenmiyordu; liberalizm ise yozlaşmış ve yetersiz derecede milliyetçi görünüyordu. Sosyalizm ulusa güvenmiyordu ve daha da fazla sınıf savaşına neden oluyordu; ancak bunun bir çözümü gibi de durmuyordu. İktisadi sıkıntıların etkisi -ve özellikle Bunalımın- esasında dolaylıydı: muhafazakâr, liberal ve sosyalistlerin hepsi de bunu çözmek için bir şansları vardı. Başarısızlığa uğradıkları yerde -Almanya'da olduğu üzere- faşistlere bir şans tanınabilirdi.

İktisadi, askeri ve siyasi krizler millet, devlet ve savaşa vurgu yapan alternatif bir modernite ve kurtuluşçuluğa sahip bir ideoloji üretmişti. Bunun ilgi alanının merkezinde kapitalizm yoktu ve kapitalistlerin çıkarlarının merkezinde de faşizm yoktu. İkinci Avrupa boyunca muhafazakâr despotlar, faşist giysiye bürünerek ve faşistleri baskı altında tutarak iktidarı almışlardı. Moderniteyi arzu edilir ama tehlikeli, liberalizmi yoz, sosyalizmi kaotik ve

sekülerliği ahlaksız buluyorlardı. Birkaçı devletin öncülük ettiği bir iktisadi kalkınma ve düzen ve hiyerarşinin -faşizmin- yerleşmesi için kitleleri seferber edecek bir elit öncülüğü kavramını benimsemişlerdi. Kuzey Batı Avrupa boyunca demokrasi kendi kendisini idame ettiren, çok sınırlı bir faşist veya muhafazakâr despotik hareketlere maruz kalarak dokunulmadan kaldı. Marksist kuramların sorunu, iktisadi durağanlığın derinliğinin ve işçi hareketinin gücünün faşizmin yükselişi ile karşılıklı bir ilişki içerisinde olmamasıdır. Kuzey Batı ülkeleri de, en az diğerleri kadar kötü bir şekilde Bunalım'dan muzdariptiler ve benzer güçte bir işçi hareketine sahiptiler. Ancak Kuzey Batı'da, demokrasi Büyük Savaş'tan önce kurulmuştu ve artık kurumsallaşmıştı. Burada, faşistler küçük azınlıklar olarak kaldılar, sosyalistler komünistlere direndiler. Muhafazakârlar organik milliyetçilere karşı koydular ve her ikisi de kararsız seçmenler ve orta yolu bulmak konusunda araçsal bir siyasal aklı paylaşıyorlardı. İlk Avrupa krize cevaben, son bölümde gördüğümüz üzere oy hakkını genişletmek ve liberal demokrasiyi sosyal veya liberal emekçi ittifakına dayanan bir demokrasiye doğru genişletmek adına siyasi merkeze kaydı.

Birkaç ikinci sınıf entelektüel ve ajitatör, terhis edilmiş askerlerin, özellikle yenilgiye uğramış orduların askerleri arasından binlerce militan devşirmişti. Zorlu iktisadi ve jeopolitik zamanların ortasında bunların şiddete olan büyük eğilimi işe yarayabilir ve belki de sol militanların hakkından gelebilirdi. İktisadi güçlükler arttıkça -ancak sadece demokrasinin büsbütün kurumsallaşmadığı yerlerde- siyasi partiler itibar kaybetmiş ve milyonlarca insan faşist ideolojiyi makul bulmaya başlamıştı. Nihayetinde milyonlar tayin edici olmadı; bunun yerine, eski rejimin elitleri (büyük olasılıkla sayıları yüzlerceydi) güçleri yettiği ve faşist darbeleri desteklemedikleri yerde -bunun yerine esas kararları orduya çağrıda bulunmamaktı- darbeler düzenlediler. Toplumsal iktidarın bu dört kaynağına da faşizmin yükselişini açıklamak için başvurulmalıdır. Her biri farklı ama gerekli açıklamaları sağlarlar.

İktidardaki Faşistler

Belirli bir süre için sadece iki faşist rejim iktidara geldiğinden dolayı, bu kısımda sadece İtalya ve Almanya'yı tartışacağım. İktidara bir kez geldiklerinde, faşistler halkı elitlere karşı seferber etmeyi bıraktılar. Bunun yerine, tek parti diktatörlüğünü dayattılar ve kapitalist sınıf ile anlaştılar. Faşistlerin istediklerini üretmeye devam ettiği ve siyaset ile iştigal etmedikleri müddetçe, kapitalistleri bağımsız sendikalar ve militan işçilerden faşistler kurtardılar. Birçok faşist dini pek de umursamadığından, kiliseler ile pakt yaptılar; bu nedenle hem kapitalistler hem de kiliseler rejimden bir nebze özerkliğe sahiptiler. Ancak bu silahlı kuvvetler için geçerli değildi. Hitler yüksek komuta kademesinde bir temizlik yapmış ve ayrıca kendisini parti milisleri -ilk önce SA sonra-

sında Schutzstaffel (SS)- ile koruyarak, ordunun saldırgan projelerine tabi olmasını sağlamıştı. İktidarı aldıktan sonra, SS ve Gestapo, söz konusu despotizm için daha ziyade eski Roma'da imparatorun muhafız kıtasına benzemeye başlamıştı.

Daha militarize olmuş, kutsal bir ulus-devlet yaratıp içerideki ve dışarıdaki düşmanların "tehdidini" abartmanın bir takım sonuçları vardı. Faşist rejimler iktidara kolay kolay yerleşemediler. Tatmin etmeleri gereken radikal unsurları vardı ve sürekli bir devrim imajı çizmeleri gerekiyordu (Mann, 1996; Paxton, 2004: 148). İktidarı bir kez aldıktan sonra -Komünist rejimlerde olduğu gibi- ideolojik iktidar meselesi öne çıkıyordu; bu durum faşistlerin kendi ütopik amaçlarını mütemadiyen öne çıkarmalarını sağlıyordu. Bir kez iktidarı aldıktan sonra, Faşist paramilitarizm bir süreliğine içerideki ırksal ve siyasal düşmanlara karşı sevk edildi; ancak sonrasında dışarıdaki saldırgan bir savaşa yönlendirildi. Bölüm 12'de göreceğimiz gibi, faşist militarizm pervasız bir ütopyacılık barındırıyordu; bu durum, otoriter sağcılığın tüm familyasının kökünü kazıyacak nihai bir mağlubiyete yol açtı. Yıkılış biçimleri hiç kuşku yok ki, faşistlerin kapitalizme ya da herhangi bir başkasına sadece tepki verenler ya da bunların yardakçıları olmadığını kanıtlamıştı. Hem kendi başarılarını, hem de nihai çöküşlerini ideolojik olarak kendi iradeleriyle ördüler.

İtalyan faşizmi bir şekilde Alman faşizminden daha az ideolojikti. Söz konusu olan sosyalistlerin, sendikacıların, muhafazakâr milliyetçilerin, radikal İtalyan faşistlerinin ve tarımdaki gerici unsurların bir koalisyonuydu. Mussolini'nin kendisi sosyalist esinli bir faşizmi destekliyordu; ancak fırsatçı duyargaları çeşitli hizipleri birbirlerine karşı kullanmasına fırsat veriyordu. Sonuçta ortaya korporatist bir devlet ve çeşitli kurumlar arasında devlet egemenliğinin dağıldığı bir durum çıktı: monarşi, geleneksel bürokrasi, Faşist Büyük Konsey, Şirketler Bakanlığı, Sendikalar, Parti ve Duce'nin kendisi. Bu totaliter bir devlet değildi; ancak Mussolini'nin kendisi gururla devletin totaliter olduğunu ilan etmişti. Faşist Parti, İtalyan toplumunda yoğun olarak bulunan yerel örgütlerin büyük bir çoğunluğunu içine almıştı ve devletin yanında kendi kendini idame ettiren bir yapıya kavuşmuştu. Radikaller ve sendikalar, tıpkı pazarlık masasının diğer ucunda bulunan işveren örgütlerine verilen benzer güçler gibi, sendikalar ve pazarlıklar üzerindeki tekelci bir kontrol imkanı sağlamak suretiyle satın alınmıştı (Riley, 2010: 61-8). Diğer alanlarda, faşist olmayan elitlere pragmatik bir şekilde, rejim bir nebze de olsa güç bırakmıştı. Kırsal bölgelerde, toprak sahipleri 1922'de faşist örgütü ele geçirmişlerdi. Bu süreç, radikal İtalyan faşistlerinin 1920'lerde kargaşa yaratmaya devam ettiği kasabalarda daha da uzadı. Faşist sendikalar kamu hizmeti ve yerel hükümetin alt ve orta düzeylerini kontrol ederek gittikçe daha fazla orta sınıf örgütüne benzemeye başladılar. Darbeden sonra, Faşist Milliyetçi Parti (PNF)

içerisinde, partiye orta sınıf ve memurlardan fırsatçılar dahil oldukça, işçi ve köylülerin sayısı gittikçe azalıyordu.

Daralan tabanına rağmen, rejim gayet popülerdi. 1924 seçimleri tam bir özgürlük ortamında yapılmadı; ancak geniş bir faşist çoğunluğun mevcudiyeti büyük oranda gerçekti. Düzenin tekrar sağlanması insanları rahatlatmıştı. Faşistler ilk mücadeleleri esnasında 700 ila 1700 kadar solcu ve popülisti katletmişlerdi. İktidara bir kez sıkıca tutunduktan sonra, yaklaşık 1926'dan sonra, çok daha az miktarda şiddete ihtiyaç duydular ve rejim çok yoğun olmasa bile geniş bir popülerlik kazandı. Özel mahkemeler ve gizli polisin devreye sokulması bir teröre yol açmadı; siyasi suçlardan yargılananların yüzde 80'i aklandı ve mahkûmiyet alanların çoğu üç yıldan daha az hapis cezasına çarptırıldı. 1927'den sonuna kadar, sadece 31 siyasi idam gerçekleşti. II. Dünya Savaşı'nda yalnızca 92 İtalyan askeri ölüme mahkûm edilmişti. Bu rakam I. Dünya Savaşı'ndaki "liberal" selefinde 4 bin ve Alman Wehrmacht'ında 35 bindi. Memnuniyetsiz yerel parti şefleri dışında, ortada pek de bir hükümet düşmanlığı yoktu.

De Felice (1974: bölüm 2) rejimin İtalyanların aktif bir rızasına sahip olduğunu iddia etmişti. Rejim Büyük Bunalım'la hayli iyi başa çıktı. Hükümet harcamaları önemli miktarda arttı. Eğitim ve refah programlarında ılımlı bazı gelişmeler kaydedildi. İtalyan faşizmi bir şekilde iktisadi yönetim işini iyi beceriyordu. Faşist sendikalar ve kadın, gençlik ve insanların serbest zamanını değerlendirmeye yönelik ortaya çıkan hareketler çok sayıda üyesine hakiki hizmetler sunuyorlardı. Berezin (1997) günlük yaşam pratiklerine nüfuz etmek, olağan bir yurtseverliği içermek ve derinleştirmek, Katoliklik ve köy rahiplerini kendi projesine katmak hususlarında faşist ritüellerin önemini vurgular. Ancak II. Dünya Savaşı bu popülerliğin yitimine sebep oldu. Polis raporları 1943'den itibaren birçok İtalyan'ın yiyecek kıtlığını ve bombardımanları, daha güçlü Almanlar tarafından zayıf bir rejime dayatılan aptalca bir savaşın sonucu olarak gördüğüne işaret eder (Abse, 1996). Bu, İtalya'nın üzerine yıkılan dünya savaşlarına ikinci kez pervasız bir biçimde dâhil olunmasıydı ve bir kere daha devleti ciddi bir biçimde zayıflattı. Devlet ciddi bir biçimde bölündü ve birçok kimse faşizme karşı ayağa kalktı. Ancak öncesinde birkaç bin eski faşist savaşçı ve çok daha fazla sayıda fırsatçı İtalya'yı çok da zorlanmadan yönetmiş görünüyorlardı. Eğer savaş patlak vermeseydi, çok daha uzun bir süre de yönetebilirlerdi.

Rejimin ölümcül zayıflığı ise militarizmdi. Savaş aracılığıyla Mussolini aşkınlığın yönünü değiştirdi ve radikalleri memnun etti. Her halükarda kendisi de buna inanıyordu. Askeri harcamalar faşist yönetim altında üç katına çıktı ve 1937 ile birlikte diğer bütün ülkelerden daha yüksek olmak suretiyle gayrisafi milli hâsılanın yüzde 10'unu emmeye başladı. Mussolini, İspanya İç Savaşı'na Franco tarafında müdahil oldu. Kendisi, "Annelik kadına ait olduğu

kadar, savaş da erkekliğe aittir" demişti. Mussolini için ne yazıktır ki, bu durum kendilerine dayatılan savaş daha duyarlı olan İtalyan erkekleri için geçerli değildi. İtalya sadece diğer iktidarların emperyalizmini, savaş suçlarını ve diğerlerini -Britanya da iki savaş arası dönemde yerli halklar üzerinde hardal gazı kullanıyordu- taklit ettiği Etiyopya işgali ile başa çıkabilirdi; ancak Wehrmacht'ın 1940 yılındaki olağanüstü başarısından esinlenerek II. Dünya Savaşı'na girmesi mahvına sebep oldu. İtalya askeri açıdan birinci sınıf bir ülke değildi; bu nedenle her şey Almanya'ya bağlıydı. Ancak bu durum Mussolini'nin Hitler'e tabi olmasına neden oldu. Hitler'in baskısı altında, İtalyan radikallerine daha da serbestlik tanındı ve Mussolini İtalya'da yaşayan Yahudileri katliama terk ederek en büyük suçunu işledi. Sonrasında Hitler'in askeri gücü söndüğü için, Mussolini'nin İtalyan müttefikleri -kral, saray ve generaller- kendisini yüzüstü bıraktılar.

Eğer Mussolini faşizmi en iyi şekilde (ama çok da iyi değil) temsil ettiyse, Hitler en kötü temsilcisiydi. Hitler rejimi, 1930'lar boyunca daha da fazla diktatörlük, ırkçılık, saldırgan savaş ve sivillerin kitlesel bir katliamıyla örtüşecek şekilde "radikalleşti." Hayatın her alanına nüfuz edildi. Nazi Emek Teşkilatı'nı yöneten Robert Ley, Nazi Almanya'sında özel hayatına karışılmayan bireylerin sadece uyku çekmekte olanlar olduğuna işaret etmişti. Dahası Nazi militarizmi yüzünü dışarıya dönmüştü. Sınıf çatışması aşılmamıştı; ancak bastırılmıştı ve kapitalistlerin kâr elde etmeye devam etmelerine izin verilmişti; ancak bir ırk savaşı halini alacak bir savaş için üretmek zorundaydılar. R. Evans (2006: xv) "Her şeye hükmeden bir savaş güdüsüydü. Öyle bir savaş ki, Hitler ve Naziler bunu Orta ve Doğu Avrupa'nın ırksal anlamda Almanlar tarafından yeniden düzenlenmesine ve Avrupa kıtasında ve daha da ötesinde bütün dünyada Almanya'nın egemen güç olarak tekrar ortaya çıkmasına yol açacak bir savaş olarak görüyorlardı" der. Hitler kaybedilen toprakların iadesinden çok daha fazlasını istiyordu; kendisi sapına kadar ütopik bir amaç olan küresel hakimiyeti savaş ile gerçekleştirmenin peşindeydi.

Kendisinin esas amacı arındırılmış bir imparatorluk olduğundan ve bunu gerçekleştirmek için esas aracı askeri güç olduğu için Hitler, Alman ekonomisini savaş için feda etmeye hazırdı. Devletin askeri bir anlamda billurlaşması ekonomiye galebe çaldı. Autobahn ve Volkswagen gibi kamusallaştırılmış sivil yenilikler, yeniden silahlanma ile karşılaştırıldıkları zaman göz ardı edilebilir harcamalara mal olmuşlardı. İtalya'dan küçük bir miktarda daha az olacak biçimde, askeri harcamalar 1937'de gayrisafi milli hasılanın yüzde 10'undan bir nebze daha azdı; ancak bu rakam Britanya ve Fransa'dakinin neredeyse iki katıydı. Ancak askeri Keynesçilik tam istihdama ve hatta maaşların yükselmesine bile neden olmuştu. Aly (2007) Nazilerin işçilerin memnuniyetsizliğini gidermek yönünde istekli olduklarına ve bu anlamda işçilere birçok sosyal güvenlik programları ile yardımlar sağladıklarına ve hatta tatil

haklarını iki katına çıkarttıklarına ve toprak sahiplerinin kiraları yükseltme ve kiracıları çıkartmalarının önlendiğine dikkat çeker. 1939'da savaşın başlangıcı işçileri mutlu kılmak yönündeki istekleri arttırmıştı. 1940'da, Nazi devleti fazla mesaiyi vergilemeyi durdurdu ve 1941'de tüm herkes için bir ulusal sağlık sigortası planını yürürlüğe koydu. Açıktır ki, sadece Aryanlar bütün bunlardan yararlanmak için uygun bulunmuştu ve hatta bu grup için bile bu hikayenin tümü değildi. Sınırlı miktardaki tüketim maddeleri ve karne usulü artan refahın ortadan kaldırılmasına neden oldu. Marketlerde arzu edilen ürünlerin çok azını bulabilen Almanlar birikimlerini bankaya yatırıyorlardı. Kendilerine başka bir yatırım fırsatı sunulmayan bankalar, bu birikimleri hükümet borçlarına yatırıyorlardı ki, bunlar geri ödenmiyordu. Almanlar -özellikle birikim sahibi orta sınıf Almanlar- savaşı finanse etmek yönündeki bu "sessiz sistemin" maliyetini karşılamak adına, genellikle bilgileri dışında, rızaları alınmadan acı çekiyorlardı. Ancak bu iki eğilimin de etkileri sınıfları düzlemenin bir yolu olarak görülebilirdi. Söz konusu durum Nazilerin sınıf farklılıklarını aşmak yönündeki beyanlarına bir inandırıcılık katıyor gibiydi. Bu durum, 14. Bölüm'de göreceğimiz gibi savaş esnasında Alman yurtseverliğini güçlendirecekti.

En önemlisi de 1937 ve 1938'de Nazi rejiminin, barış zamanında muhtemelen hiçbir devletin şahit olmadığı bir artış olarak, askeriye ayrılan milli hasılanın payını yüzde 20'ye çıkacak biçimde ikiye katlamasıydı. Bu durum, Hitler'in basitçe görmezden geldiği iktisadi bir krize yol açtı. Bunun yerine, daha da fazla askeri harcama çağrısında bulundu (Tooze, 2006: 138-43, 253-9, 354-5, 659; R. Evans, 2006). Dahası bunun iktisadi bir mantığı da vardı. Bu durum, bir otonomi arayışının ürünüydü. Alman ekonomisinin ihtiyaç duyduğu kaynakları, Romanya'daki petrol alanları veya Ukrayna'daki mısır tarlaları gibi, denetim altına almak için kaçınılmaz bir şekilde askeri bir genişlemeye dönüştü. Almanya uzak ara zamanının en militarist devletiydi ve elbette Hitler'in savaşları ilerlediği müddetçe Almanların çoğu korkunç sıkıntılar çekmeye başladılar. Aly'nin savaşın Almanlara ekonomik faydalar sağlamaya devam ettiği varsayımı saçmadır. Alman askerleri ve idarecileri işgal edilen ülkelerin kaynaklarını yağmalayabiliyor ve bunları evlerine gönderebiliyorlardı; ancak yiyecek kıtlığı ve Almanya'nın bombalanmasının yol açtığı yıkım Nazi elitleri dışında herkes için bu gibi faydaları önemsizleştiriyordu. Nazi rejimi solcu ideolojik rejimlerin birçoğunda ya da kamusal malları sağlamak konusunda dürüst ve buna kendini adamış ılımlı milliyetçi rejimlerin bir kısmında bulunan erdemlerden yoksundu. Yozlaşması aslında rejimin ana esaslarından biriydi; çünkü her bir parti lideri kendi kişisel zenginliklerini arttırmak için üstte olmanın getirdiği kaynakların kaymağını yiyordu. Her ne kadar Hitler daha çok kamu malı sağlasa da, Almanlara dayattığı savaşın getirdiği acılar karşısında bunlar önemsizdi.

Nazilerin radikalleşmesi Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nı kışkırtmasına ve Yahudilere ve Romanlara karşı soykırıma gitmesine, zihinsel engellilere ve homoseksüellere karşı uygulanan kitlesel cinayetlere ve Polonya kökenli ve diğer yabancı elitlere karşı uygulanan siyasi kırımlara değin devam etti. Hitler Alman topraklarını daha aşağı ırklardan ve genetik olarak değersiz Almanlardan arındırmanın peşindeydi. İlk başta muhtemelen, Yahudilerin soykırımına niyetlenmemişti; ayrımcılık ve şiddetin bu insanları kaçmak zorunda bırakacağını bekliyordu ve kaçarlarken de zenginliklerinin çoğundan vazgeçeceklerdi. Kaçmadıkları ve gerçekleştirdiği işgaller Romanlar kadar Yahudilerin de sayısının çok büyük miktarlarda olduğunu kendisine gösterdiği zaman, bütün hepsini katletmek bir politika halini aldı.[2] Doğudaki işgaller ırksal anlamda aşağıda olmalarına rağmen, ortadan kaldırmak için basitçe çok fazla sayıda Slav olduğu anlamına gelmişti. Sadece bunların liderleri katledilecek (siyasi bir kırımda) ve geride kalanlar Alman efendilerinin "kulları" olacaklardı. Batı'daki işgaller daha ılımlı olacaktı; çünkü burada aşağı ırklar yoktu. Sadece Yahudiler ve kendisine karşı çıkanlar öldürülecekti. Savaş ve soykırım, özellikle Yahudi soykırımı, Hitler'in korkunç mirasıydı.

Savaş ile Bölüm 14'te ilgileneceğim ve zaten soykırım üzerine bir kitap, *The Darkside of Democracy* (2005) kaleme almıştım. Burada kısa ve öz bir biçimde ırkla ilgili radikalleşme sürecini özetleyeceğim. *Sosyal Darwinizm,* insanların biyolojik olarak üstün ve aşağı gruplar olarak ayrışmış bulunduğu kavramı, 20. yüzyıl başlarında gelişmiş dünyada yaygındı. Benzer şekilde ırklara ve sınıflara uygulanmıştı: beyaz ırk, yoz sarı ırkın ve vahşi siyah ırkın karşısında üstün görülüyordu (beyazlar tarafından); üst sınıflar alt sınıfları kendi biyolojik altları olarak düşünüyorlardı. Öjeni kuramı, bilimsel olarak bunu teyit ediyor gibi duruyordu. Beyazların üstünlüğünü muhafaza etmek için, ırkların karşılıklı cinsel münasebeti kısıtlanmalıydı; ulusun gücünü korumak için ise üst sınıflar alt sınıflardan daha hızlı bir biçimde doğurmalıydı ve zihinsel engelliler ve suçluların ise hiçbir şekilde doğurmasına izin verilmemeliydi. Bunlar bütün gelişmiş ülkelerde yaygın bir şekilde benimsenen görüşlerdi, bir kısmı suçluları, hamile ama evlenmemiş gençleri ve zihinsel engellileri sterilize etmeye kadar gitti. Ancak sadece Naziler bunları öldürmek yoluna başvurdular.

I. Dünya Savaşı'ndan önce, Almanya diğer ülkelerden daha fazla ırkçılık ya da anti-Semitizm sergilememişti. Fransa'da anti-Semitizm daha yaygın olabilirdi ve Polonya ile Rusya'da durum kesinlikle böyleydi. Alman sömürgeciler İngiliz ve Fransız sömürgecilerden daha ırkçı değillerdi. Buna karşın Alman ordusu isyan eden yerlilere karşı artık birçok Avrupalı sömürge ordu-

---

2 Bu, ortaya kesin yanıtlar çıkartmayan tartışmalı bir meseledir. Benim bu konuda görüşlerim için bkz. *Darkside* (2005: bölüm 7). Ayrıca Christopher Browning'in kanıtlara dair otoriter incelemesine (2004) göz atınız.

sundan daha acımasızdı (Hull, 2005; krş. Mann, 2005: 100-7). Ancak Almanlar, Polonyalılar üzerinde hüküm sürmek için kullanılmıştı; Polonyalıları ve diğer Slavları ırksal olarak aşağı görüyorlardı. I. Dünya Savaşı'nda Almanlar, nadiren işlenebilir ancak yerleşilebilir devasa boş bir alan (*Raum*) olarak gördükleri doğu topraklarından oluşan geniş bir kuşağı işgal etmişlerdi. Askerler toprağın hemen altında yatan tarih öncesi halklardan kalma sanat eserlerini bulmak için siperlerini kazdıkları zaman şok oluyorlardı. Bunları bölgenin halen ne kadar ilkel olduğuna dair arkeolojik kanıtlar olarak görüyorlardı. General Ludendorff kaynakları acımasız bir şekilde yöneten ve çıkartan, dahası bölgenin ilkel halklarını uygarlaştırmak yönünde kültürel bir misyon algısını idame ettiren bir doğu idaresi, Ober Ost, kurmuştu. Alman egemenliğine karşı yerel direniş yükseldikçe, Almanların yerel insanları olumsuz bir şekilde tek tipleştirmesi de arttı. Doğudaki kayıp toprakları tekrar ele geçirmek için savaş sonrasındaki kaderinde yenilgi olan mücadelede, Alman milis kuvvetleri, Freikorps, Slavları kendilerine nazik bir muamele gösterdikleri, "korkunç bir vahşiliğin" cisimleştiği insanlar olarak görüyorlardı. Almanlara göre "Doğu idare edilemeyecek; ancak yalnızca boşaltılacak ve temizlenecek ırklar ve alanlardan ibaret bir bölge olarak ortaya çıkmıştı" (Liulevicius, 2000: 152-3).

Bir *Lebensraum*, yaşam alanı, ihtiyacına dair fikir, Weimar Cumhuriyeti zamanında yayılmıştı. Çok fazla sayıda Almanın çok küçük bir ülkeye sıkıştığı ve deniz aşırı yerleşimci sömürgelerinin İngiliz donanması tarafından engellendiği düşünülüyordu. Yerleşimciler için bol toprak bir *Mitteleuropa* (Orta Avrupa) imparatorluğunun doğu sınırları boyunca elde edilebilirdi. Avusturya İmparatorluğu'nun çöküşü *Anschluss,* Avusturya ile birliğin cazibesini arttırmıştı. Avusturya çok daha anti-Semitikti, Hitler bir Avusturyalıydı ve kendisine destek veren ilk klik ezici bir çoğunlukla anti-Semitik Viyana-Münih ekseninden geliyordu. İlk Nazilerin arasında ırksal biyolojiye dair genel fikirler iki farklı Avrupa menşeli uygulamaya atfedilmişti: kıtanın doğusunda yerleşimci sömürgelerin yaratılarak Slav ve Yahudi ırkına bir astlık atfedilmesi.

Katletme eylemi Almanya'nın kendisinde başladı. İktidarın 1933'de alınması, toplama kamplarında binlerce komünist ve sosyalistin hapsedilmesine yol açtı; çoğu burada katledildiler. Sonrasında suçlular, homoseksüeller, Romanlar, Yahudiler ve zihinsel engellilere gittikçe kötüleşen muameleler istikrarlı bir şekilde uygulandı. Naziler tayin edici bir moment olarak, 1938'de, zihinsel engellilerin sterilize edilmesinden bunları yok etmeye yöneldiler; çünkü rejim sadece hayli baskıcı olmaktan kitle kıyımlarına kaymıştı; katliam amacıyla büyük miktarda insan eğitim veriyordu. Nazi anti-Semitik siyaseti, bunun kadar korkunç değildi; ancak yasalar Yahudileri memurluk, silahlı güçler, öğretmenlik, sanat ve sonrasında mesleklerden çıkarmıştı. Buna Yahudilerin kamuya açık salonlar, meydanlar ve yüzme havuzlarından çıkarılmalarına dair yerel yasaklar eşlik ediyordu. Nuremberg Kanunları kimin Yahudi

olduğunu detaylı bir biçimde tarif etmiş ve farklı ırklardan insanların evlenmelerini yasaklamıştı (Friedlaender, 1997: 141-51).

Hitler, Nazi olmayan elitlere 1933 ve 1938 arasında boyun eğdirdi. Siyasi partiler, memurlar, yüksek komuta heyeti ve daha az miktarda kapitalistler ve kiliseler Nazilerin amaçlarına tabi kılındılar. Hitler kendi direktiflerini uygulamak adına sivil topluma derinlemesine nüfuz edebilecek despotik ve altyapısal iktidarı kendine bağlamıştı. Teoride totaliterdi; ancak pratikte söz konusu tek parti devleti tam da böyle değildi. Despotik devletler her daim istediklerinden daha az altyapısal iktidara sahip olabilmişlerdir. İçerideki düşmanların kendi iktidarlarını yıkmak adına bıkıp usanmadan çabaladıklarına inanırlar; ancak ne zaman diktatör her şeyi zorla yaptıramayacağını keşfederse, tipik olarak totaliter modelin kalbine aşağıdan yukarıya bir bürokratik emir komuta zinciri yerleştirmek suretiyle tepki verir. Hitler iki ana strateji uyguladı. Biri paramiliter güvenlik güçleriyle, özellikle SS ve Gestapo, parti devletinin devlet kısmını gözetim altında tutmaktı. Diğeri ise çeşitli "şeflerin" kendi idare bölgelerini denetlemesine izin veren; ancak bunların arasındaki rekabeti körükleyen ve ne partinin, ne devletin herhangi kolektif bir organına değil ama kendisine ya da güvendiği yakın çevresine doğrudan bunları rapor etmelerini sağlayan parti elitleri arasında uyguladığı böl ve yönet taktiğiydi. Bu durum öyle bir hizipçi despotizm yarattı ki, bir araştırmacı bunu "çok sayıda insan tarafından yönetilen bir devlet" (Broszat, 1981) olarak tanımlayacak denli ileri gitti. Bu durumda, despotik iktidar, altyapısal iktidarın bir şekilde altını oymuş gözükmektedir; ancak bu sonuç, benim önceden düşündüğüm bir olasılık değildir (Mann, 1988a; 2008).

Hitler'in iktidara daha da yerleşmesi, Nazi hareketinin içerisindeki güç dengesini de değiştirdi. Muhafazakâr elitlere verilen tavizlerin sonuna gelindiğinden, muhafazakâr Nazilerin etkisi ortadan kalkmıştı. Schacht, ekonomiyi savaş makinesine tabi kılmayı reddettiğinde iktidardan düştü. İlk başta muhafazakâr bir Nazi olan Göring, gücü elinde tutmak için radikal saflara kaydı. "Liderlik ilkesi" ve Kershaw (1997, 1999; bölüm 13) tarafından "Führer için çalışmak" olarak tanımlanan, Hitlerin beklentileri doğrultusunda hareket etmek -ki bu durum neredeyse evrensel olarak radikal bir tavır varsayılıyordu- radikallerin yardımına koştu. Kasıtlı olsun ya da olmasın, bu aslında hizipçiliği azaltmak, çeşitli hiziplerin peşinden koştuğu siyasetlerin bir bütünlüğünü arttırmak ve bürokratik kurumlardan ziyade, ortak bir amaç aracılığıyla yüksek düzeyde bir altyapısal iktidarı idame ettirmenin bir yoluydu. Dahası Weber'in karizmatik otorite dediği şeye dayanıyordu. Burada resmi görevliler, teknik yeterliliklerine göre değil, lidere sadakatlerine ve onun vizyonunu benimsemek konusunda ne denli hevesli olup olmadıklarına bağlı olarak seçilmekte ve ödüllendirilmekteydiler. Çok az sayıda Nazi, kitle cinayetleri üzerine kafa yoruyordu; ancak çok azı buna karşı çıktı; çünkü bu Führer'e karşı çık-

mak anlamına gelirdi ki, bu durum üzerine düşünülmesi neredeyse imkansızdı: böylesi bir davranış bir kişinin kariyerini yok edebilirdi. Radikal bir söylemle "işleri halledebilen" Naziler, alkış topluyorlardı ve bu daha dikkatli meslektaşları ve üstlerini baskı altına alıyordu.

Anti-Semitizm'in neden Nazizm'de bu kadar etkili olduğunu, *The Dark Side of Democracy* (2005) kitabımda açıklamaya çalıştım ve burada tekrar etmeyeceğim. 1938'deki Anschluss, anti-Semitizmin daha düşmanca bir Avusturya versiyonuna yol açmıştı; ancak diğer bütün hepsinden çok daha şiddetli bir pogromun patlak vermesi Almanya'da gerçekleşti. Binlerce Yahudi yurtdışına kaçtı, diğerleri sınırlara yığıldılar, zenginler göç edebilmek için fidye ödediler. Hitler artık benim *The Darkside*'da tanımladığım "A Planı'nın da -Yahudilere ülkeyi terk etmek için baskı uygulamak- ötesine, vahşi bir tehcire, "B Planı'na geçti. Bu durum, şiddetin eşlik ettiği bir göçtü. Kasım 1938'de, Nazi liderliği bir pogrom, *Kristallnacht* (Kristal Gece ya da Kırık Camlar Gecesi, ç.n.). eşliğinde şiddeti bütün Almanya'ya yaymaya çalışmıştı. Hitler gizlice "Yahudiler bir kereliğine halkın öfkesini tatmalıdırlar" demişti (I. Kershaw, 2000: 138-9). 100'den fazla Yahudi katledildi ve 80 bini ise ülkeden kaçtı; ancak şiddet, birçok Nazi'yi şoka sokmuştu. Bazı *Gauleiter* (yerel parti şefleri) program emirlerini iletmeyi reddettiler. Müller-Claudius 1938'de 41 elit Nazi ile yaptığı bir toplantıda, bunların 28'inin (yüzde 63) Kristallnacht'ı sert bir şekilde kınadıklarının altını çizmişti. Sadece yüzde 5'i açık bir onay sunmuştu. Göring ekonomiye gelebilecek potansiyel zarar hususunda yıkılmıştı ve Hitler bile çapulculuğun kontrolden çıkabileceği endişesini taşıyordu. Rejim geri bastı. Bu durumu, zihinsel engelli insanların kitlesel bir katli olan "ötenazi"yi yaygınlaştırarak telafi ettiler.

Dahası Hitler, muhafazakâr Nazilerin karşı çıktığı riskli dış politika maceralarında da başarı elde etmişti. Alman birlikleri 1936'da Rhineland'ı işgal ettiler ve 1938'deki Anschluss ile Avusturya'da yönetimi ele geçirdiler. Bunu Sudetenland ve sonra da bütün Çekoslovakya izledi. Bütün bunlar tek bir kurşun atmadan gerçekleşmişti ve bu durum, Hitler'in popülerliğini ve ülke ile Nazi hareketi içerisindeki gücünü kuvvetlendirdi. Dahası, Doğu Lebensraum'unun çekiciliğini, "etnik Almanlar"ın (Weimar sınırları dışındaki Almanlar) siyasi etkisini ve sözüm ona "Yahudi-Bolşeviklerin" temsil ettiği bir tehdit algısını arttırdı. Polonya'ya doğru genişleme, Nazi Almanya'sını 1939'da Batı Güçleriyle savaşın kıyısına getirdi; ancak Wehrmacht Polonya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'yı kapsayan coğrafi bölgede ve Fransa'da çabuk bir zafer elde etti. Bunları Danimarka ve Norveç izledi. Sovyetler Birliği'ne 1941'in ortalarında saldırıldı.

Her ne kadar Hitler, şimdi çiğneyebileceğinden daha çoğunu ısırmış olsa da, Aralık'ta Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaş ilan etti. İçlerinde generallerin çoğunun da olduğu birçok Alman artık yenilginin olası olduğunu

biliyorlardı; ancak Gestapo'ya ek olarak savaş dönemi yurtseverliği Hitler'e ya da iyice aşırılaşan amaçlarına karşı çıkmayı imkânsız hale getirmişti. Dolayısıyla, bir bütün olarak liderlik -Reichsleiter, Gauleiter, SS liderleri, sivil yöneticiler ve generaller- alt ırkların tümünün "ortadan kaldırılmasını" desteklemeye başlamışlardı. Gizli şifreli sözcükler ahlaki sınırlarda bir gevşemeye işaret ediyordu. "Fanatiklik" iyi bir şeydi. Militanlar "gaddar", "haşin", "özel projeler" uğruna "sertleştirilecek", "çelik gibi olacaklar", "katılaşacaklar", "buz gibi" olacaklardı. Düşmanlar kişiliksizleştirildi; Yahudiler, Çingeneler, Bolşevikler, Slavlar ve Asya halkları "bozuk enzimler", "uluslararası larvalar ve tahtakuruları" idi.

Hitler'in beyin takımının tümü, bunu birlikte planlamışlardı. Himmler kendisine bağlı üst düzey SS'lere, 1938'de bir sonraki on yılda "dünyadaki tüm Yahudilik, hür masonluk, Marksizm ve kiliseler bir ideolojik savaşa tutuşacaklar. Bu güçleri -ki ben, bunların itici ruhunun Yahudiler olduğunu düşünüyorum- Almanya ve İtalya ortadan kaldırmadığı takdirde, onlar yok edilecektir ... onları eşi benzeri görülmemiş bir gaddarlıkla yok edeceğiz" demişti (I. Kershaw, 2000: 130). 1941'de Göring, Himmler ve Heydrich birlikte "Nihai Çözüm"ü formüle ettiler. Göring, "Bu II. Dünya Savaşı değil, bu Büyük Irk Savaşı'dır" demişti. Goebbels'in günlüğü "Aryan ırkı ve Yahudi bakterileri arasındaki bir ölüm ve dirim savaşı"nı tarif eder. Kendisi, Almanların Doğulu milletleri "hayvan gibi" yönetmeleri gerektiğini söyler (Kersten, 1956: 120; S. Gordon, 1984: 100; Goebbels, 1948: 126, 148, 185, 225, 246). Bu liderler giriştikleri kitlesel cinayetlerin dünyanın geri kalanında nasıl karşılanacağının farkındaydılar; ancak eylemlerinin tarihsel anlamda gerekli olduğuna inanıyorlardı. Gelecekte, diyorlardı, geleneksel ahlak anlayışının üstesinde gelmek konusunda gösterdikleri "sertlik"ten dolayı şükranla anılacaklardı. Savaşı kazanmış olsalardı, gerçekten de böyle olabilirdi: ki bu belki de soykırımın kendisi kadar korku verici bir düşüncedir. Tarihi yeniden yazanlar kazananlardı. Naziler soykırımı ve kanlı etnik temizliği istençli bir şekilde gerçekleştirdiler ve bunların hiçbiri Stalin'in gerçekleştirdiği mezalimlerle birlikte ortaya çıkan katastrofik siyasal yanlışların anlam karmaşasına düşmediler. Hitler rejimi, belki de dünyanın gördüğü rejimlerin en kötüsüydü.

Yukarıdan aşağıya gerçekleşen radikalleşmeye Hitler'in Alman muhalefetini yok etmesi, Liderlik İlkesi'nin yaygınlaşması ve jeopolitik başarılar katkıda bulunmuştu. Alman elitleri, eğer yeni rejimin ilk yılında daha fazla direnç göstermiş olsalardı, Nazi muhafazakârlarını güçlendirebilirler ve faşizmin daha az kanlı bir biçimine yol açabilirlerdi. Nazilerin iktidarı ele geçirmelerindeki suç ortaklığı, saldırgan bir savaşın ortasında Nazi radikalizminin soykırıma bu korkunç dönüşümünü durdurmak konusunda kendilerini güçsüz kılmıştı. Bu durum, Almanya'nın topyekun yenilgisi anına kadar savaş boyunca yoğunlaştı.

Holokost'ta sıradan Almanların suç ortaklığının ölçüsü, hayli fazla tartışmaya yol açmıştır. *Dark Side of Democracy*'de (2005: bölüm 8, 9) faillerin bir örnekleminin orantısız bir biçimde sadık Naziler ve SS üyelerinden oluştuğunu ve esas astsubay okullarının ve alt seviyedeki memurların 1939'da başlayan ötenazi projesi veya Polonya'daki katliamdaki deneyimler sayesinde işlenen cürümlere zaten alıştıklarını göstermiştim. Bu durum, sonrasında kitlesel cinayetler işleme emrini alan birçok Alman birliğindeki deneyimli radikallerin varlığını sağladı. Sonrasında, hiyerarşideki olağan toplumsal baskı (emirlere uymak), kariyerizm (tereddüt eden kişiler terfi alamaz) ve yoldaşlık (eğer bir kişi kasten havaya ateş açarsa, yoldaşları daha fazla öldürmek zorunda kalacaktı) sıradan Almanlar ve işbirlikçiler arasında itaati garanti altına alacaktı. Faillerin toplam sayısı 300 bin gibi yüksek bir rakam olabilir; ancak bunlar o dönemde Almanların yüzde 3'üne denk düşüyordu. Açıktır ki, çok daha yüksek bir oranda Alman belirli bir düzeyde ortada nelerin döndüğünün farkındaydı; ancak biz, insanlığa dair kendi deneyimlerimizden, dehşeti gördüğümüzde yüzümüzü nasıl da kaçırdığımızı bilmekteyiz.

Soykırım Almanlara özgü değildi; çünkü kitlesel cinayetler dünyadaki birçok ulus tarafından işleniyordu. Dahası, Nazilerin işlediği soykırım, kelimenin Hannah Arendt (1968) tarafından kullanıldığı anlamıyla "banal" da değildi. Gerçek katiller kan, bağırsaklar ve ölümün o dehşetengiz pis kokusundan kaçamazlardı. Eichman gibi öldürme eylemlerinde yer almayan masa başı katilleri (Arendt bu etiketi kendisi için uydurmuştu) böylesi hoşnutsuz durumları deneyimlememişti; ancak böylesi insanlar banal bürokratlardan çok daha fazla imha hevesiyle dolu, fanatik Nazilerdi. Holokost kesinlikle "modern"di, bununla birlikte Bauman'ın (1989) bilinen kullanımı anlamında değil. Soykırıma katılan her bir grup, kendilerine elverişli olan en modern teknikleri kullanıyorlardı ve Almanlar için bu, Bauman'ın belirttiği üzere fareler ve imalathane benzeri yerlerde gerçekleşen imhalarda zaten kullanılan zehirli gazları da içeriyordu. Ancak yüzyılın sonunda Ruanda'da gerçekleşen soykırımın Hutu failleri, bu kadar da modern değillerdi. Ellerinde Kalaşnikoflar vardı; ancak cinayetlerin çoğu palalarla işlendi. Yüzyılın başlangıcında Ermenilerin Türk katillerinde de bir miktar silah vardı; ancak esas silahlar bıçaklar, ipler, (boğmak için) ve açlıktı. Bütün bunlar modernitenin hayli farklı bir yüzünü paylaşıyorlardı: bunlar, halk iktidarının (demokrasinin demosu) diğer etnisitelerin şiddet yoluyla temizlenmesi ile kendi etnik gruplarının (millet) yönetimi anlamına geldiğini belirten aşırı milliyetçilerdi. Modernite anlayışları esasında ideolojik ve siyasiydi.

Hitler'in ağır basan amacı soykırım olmuştu. Yaşayan Yahudileri köle emeği olarak sömürmektense, ölü görmeyi yeğliyordu. 14. Bölüm'da göreceğimiz gibi, savaş zamanında kötü ihtimallere verdiği yanıt, daha güçlü düşmanlara bile saldırmak yoluyla, olasılıkları daha da kötüleştiriyordu. Bu an-

lamda, faşizmin çöküşünün basit bir açıklaması, Hitler'in bizzat kendisinin faşizmi yok ettiğidir. Diğer Naziler muhtemelen diğer Alman elitlerine taviz verecek ve savaş konusunda daha dikkatli davranacaklardı. Toplumsal iktidarın bütün kaynakları açısından faşizmin yükselişinin benim tarafımdan yapılan karmaşık açıklamasına karşın, ben, çöküş için tek bir faktör, aslında tek bir insana dayanan bir açıklama getirmekteyim. Bu kitapta tek bir sefer için, devasa nedensel ilişkileri bir bireye atfettim. Bu durum, toplumların alışılagelmiş bir özelliği değildir; ancak burada kesinlikle büyük bir rol oynamıştı.

Dahası Hitler'e, karizma da genel olarak bir itibar kazandırıyordu. Birçok parti lideri, generaller ve diğerleri siyaset konusunda kendisiyle tartışmak için vites yükselten Hitler'in varlığına sığındıklarını; ancak mekanı kendisinin en iyi bildiğine dair temin edilmiş bir halde terk ettiklerini söylerler. Partinin sıradan üyeleri için Nuremberg toplantılarının filmleri, Hitler'in toplantıları kendi avucunun içinde tuttuğunu ifşa eder. Max Weber *karizma*yı şöyle tanımlamıştı:

> bir insanın kişiliğinin belirli bir özelliği, ki buna binaen sıradan insanlardan ayrı tutulur ve doğaüstü, insanüstü veya en azından belirgin istisnai güçler veya nitelikler ile donanmış olarak değerlendirilir. Bunlar, örnek olarak sıradan bir kimsenin erişemeyeceği niteliklerdir; ancak ilahi bir kökeninin olduğu veya emsal olarak görüldüğü düşünülür; bunlardan yola çıkarak söz konusu birey, bir lider olarak görülür (M. Weber, 1978 baskısı: I, 241).

Bu açık bir biçimde Hitler'e uymaktadır. Ancak üç nitelik usulüne uygun görünmektedir. İlkin, sadece Hitler'in değil, en az iki başka faşist liderin de - İtalya'da Mussolini ve Romanya'da Codreanu- ayrıca karizmatik bir otoriteyle itibar sahibi olmaları bir tesadüften daha fazlasıdır. Weber takipçilerinin lidere inanma ihtiyacındansa, liderin özelliklerini vurguladığı için eleştirilebilir gibi durmaktadır. Karizma, bir bireyin sadece bir özelliği niteliği değil, lider ve takipçileri arasındaki bir ilişki biçimidir ve bu mevzu için, kriz durumlarında otoritenin daha alışılagelmiş biçimleri artık çözüm sunamıyor gibi durmaktadır (Weber bu noktayı kabullenir). İkincisi, faşist ideoloji aslında liderlik ilkesini cisimleştirmişti. Liderin olağanüstü olacağı varsayılıyordu. Lidere inanma ihtiyacı dini bir hareket dışında diğer bütün hareketlerden daha kuvvetlidir, ki dini hareketlerde de liderler ilahi bir otorite ile itibar kazanmaktadırlar. Üçüncüsü, Hitler ve Naziler arasındaki karizmatik ilişki dünya için devasa bir önemi haizdi. Oysa Codreanu ve lejyonerleri arasındaki ilişki böyle değildi; çünkü Almanya soykırım işleyebilecek ve büyük eşitsizliklere karşın beş yıl boyunca yıkıcı bir savaş verebilecek bir Büyük Güç'tü. Bu anlamda, faşist doktrinler ve iktidar yapısı, dahası Almanya'nın askeri gücü, Hitler'in karizmasının dünyayı etkilemesini mümkün kıldı: ne yazık ki bu etki kayda değerdi.

Bu sorunun cevabı olumsuzdu. İlk başta, iktidar kaynaklarının dördü de tabiatı gereği despotikti ve insan özgürlüklerine büyük bir engeldi. İkincisi, en güçlü faşist rejimlerin kendi kendini ortadan kaldırmaya yatkın olduğu ortaya çıkmıştı. Faşizmin düşmanları erdemli oldukları veya uygarlık kaçınılmaz bir biçimde barbarlığı yenecekleri için galebe çalmadılar; ancak bunun sebebi, bunların sayısının fazlalığı ve daha iyi silahlanmalarıydı. Hitler Almanya'sı olmadan, faşizm çok daha uzun süre dayanabilirdi ve bu durum, diğer Avrupa ve Asyalı sağcı despotlar için de geçerliydi. Faşizm baştanbaşa bütün ekonomiyi yönlendirerek ve. kapitalistlerin kâr elde etmesine müsaade ederek onlarla bir anlaşma yapmıştı. Bunun saldırgan bir savaşa tabi olana değin iktisadi kalkınma için hayli iyi bir durum olduğu ortaya çıkmıştı. Kendisinin yukarıdan aşağıya olan korporatizmi ile iktisadi kalkınma için ayrıca hayırhah olan Kuzey ülkelerinin aşağıdan yukarıya korporatizmi arasında bir akrabalık bağı vardı. Dahası faşizm ulusal gurur devşirmek konusunda da işe yarıyordu; Alman faşizmi savaş için kitlesel seferberlik konusunda ayrıksı bir biçimde başarılıydı. Wehrmacht yenilgi kaçınılmaz olduktan sonra acı bir son uğruna çarpışarak bunu kanıtlamıştı (İtalyan askerleri daha akıllıydılar). Faşizm siyasi olarak berbat olsa bile, geçerliliği olan bir ideolojiydi. Mussolini Hitler'siz daha uzun süre dayanabilirdi ve bu, Alman Nazizm'inin kendisi için de geçerliydi. Militarizmin faşizmin gerekli bir kısmı olduğunu vurguladım; ancak bu denli gözü kara olması gerekmiyordu. Dahası ırkçılık da faşizmin ısrarlı bir eğilimiydi ve Naziler bunu en üst noktasına kadar götürdüler. Irkçılık da kendi kendini yok etmeye meyilliydi; çünkü artık denizaşırı imparatorluklarda da hüküm sürüyordu. Yahudilere ve özellikle Slavlara yapılan muamele, yıkımları dışında Nazilerle hiç bir uzlaşmanın mümkün olmadığını düşünen amansız düşmanlar yaratmıştı. Faşizmin ölümü kendi istencinin sonucuydu ve müttefikleri için Avrupa'da ölümcül olan insan irrasyonelliğinin devasa bir örneğiydi. Avrupa'nın sağcı despotlarından sadece İspanya'da Franco ve Portekiz'de Salazar savaş esnasında makul bir biçimde tarafsız (ve ırkçı olmayan) kaldılar; böylece yalıtılmış olmalarına rağmen, daha uzun süre ayakta kaldılar.

Eninde sonunda faşizm kendi düşmanlarını güçlendirmişti. Batıda sosyal ve liberal demokrasinin yaygınlaşmasına katkıda bulundu ve Doğuda devlet sosyalizmini güçlendirdi. Başarısızlığını bu ikisinin de genişlemesinin kaçınılmaz sonucu olarak algılamamalıyız; çünkü bu durum, çok geniş bir evrim sürecine işaret ediyordu. Hitler olmasaydı, Sovyetler Birliği yalıtılmış olarak kalacaktı. Japon, İngiliz ve Fransız imparatorlukları çok daha uzun süre ayakta kalacaktı ve Amerika Birleşik Devletleri bütün dünyaya daha evrensel bir küreselleşme dayatabilen bir Süper Güç haline gelmeyecekti. Hitler olmadan, dünyada faşizm ve korporatizmin daha uzun süreli ve mutedil biçimleri orta-

ya çıkacak ve dünyada daha az bütünleşme gerçekleşecekti. Faşizmin, çöken küreselleşmeye karşı son çırpınışlar olduğu ortaya çıkmıştı.

Bugün faşizm sınırların tartışmalı olduğu, eski askerlerin paramiliter yapılar kurduğu ve sınıf savaşının yükseldiği ve sonrasında da Büyük Bunalım'ın vurduğu sadece I. Dünya Savaşı'nın ertesinde ortaya çıkan krizlere çözüm öneren bir döneme özgü bir durum olarak görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nın tam tersi etkileri vardı: çok daha az sayıda tartışmalı sınır, paramiliter yapıların olmaması, sadece Asya'da ortaya çıkan devrimler ve Batı'da yeniden düzenlenmiş bir kapitalizm ve sosyal demokrasi. Nitekim bu ikisinin de kendisini yenileyebilen sağlam parlamenter araçları vardı. Bu durum, aşamalı bir biçimde Doğu ve Güney Asya'ya yayıldı. Sovyet Bloğu ve Çin'de görünürde istikrarlı bir devlet sosyalizmi ortaya çıkmıştı ve diğer yerlerde sömürgeciliğin çözülmesiyle sosyalizm ve milliyetçiliğin daha ılımlı bir "Üçüncü Dünya" biçimi ortaya çıktı. Faşizmin yenilgisi, yeni bir dünya düzenine yol açtı; faşist çözümlerin ipe sapa gelmez olduğu ortaya çıktı. Ortadan kalkması daha evrensel, bir küresel yayılma anlamına gelmişti.

11
Sovyet Alternatifi, 1918-1945

Devrimi Korumak

Devlet sosyalizmi demokratik kapitalizme ikinci önemli alternatifi oluşturdu. Bölüm 6'da gördüğümüz üzere, Rus Devrimi'ne eşitsiz iktisadi gelişim, sınıf ilişkilerine devletin baskıcı ama tereddütlü müdahalesi ve -her şeyden öte- topyekun savaştaki yenilgi neden olmuştu. Devrimci bir ideoloji ile silahlanmış olan Bolşevikler devleti ele geçirdiler, yönetici aileyi ortadan kaldırdılar, dini bir kenara attılar, kapitalizmi ilga ettiler, tek parti yönetimini uygulamaya koydular ve diğer birçok değişimi zorladılar: bu durum, gerçekten de bir devrimdi. Sovyet sistemine genellikle "Komünizm" adı verilir ve bu terim yanlış olmasına rağmen (zira Marx'a göre komünizm geleceğin toplumuydu ve Sovyet liderleri komünizmi mevcut durumdan ziyade gelecekteki nihai amaçları olarak görüyorlardı) ben söz konusu alışılagelmiş terimi kullanacağım.

Sovyetler Birliği bir sanayi toplumunda kitleleri sahneye çıkarmanın radikal olarak farklı bir yolu olarak, demokratik kapitalizme geçerli bir alternatif sunmuştu. Küresel bir gelecek iddiasında bulundu ve bu iddia bütün dünyaya yayıldı. Bununla birlikte dünya devrimi projesinden tek ülkede sosyalizme doğru kaydığında, küreselleşmenin önüne bariyerler dikti. Devasa bir insan maliyetine rağmen, II. Dünya Savaşı'nda silahlanmanın tüm alanlarında gerçekleştirilen üretim açısından, Almanya'yı geride bırakacak denli sanayiye dayalı bir ekonomi yarattı. Savaş sonrası dönemde, ülke, dünyanın iki büyük Süper Gücü'nden birisi olmuştu. Buna karşın, Sovyetler ilk baştaki demokratik ideallerinden vazgeçmişlerdi. Weber bunu öngörmüştü; kendisi iktisadi ve siyasi bürokrasilerin aynı devlet iktidarı çatısı altında birleştiği takdirde, kişisel özgürlüklerin, kapitalizm ve devletin ayrışmış olduğu ülkelerin tersine, ortadan kalkacağını iddia etmişti. Weber, devlet sosyalizmi altında yaşayan

bir kişinin eski Mısır'daki sıradan bir fellahtan daha fazla gücü olmadığını belirtmişti. Haklıydı da. Dahası Weber, bunun eski Mısır'da ortaya çıktığından daha rasyonel bir bürokrasiye yol açtığını; bu nedenle daha güçlü bir yapı olduğunu savunmuştu (1978: 1402-3, 1453-4). Bu konuda ise yarı yarıya haklıydı. Komünistler iktidara yarım yüzyıldan fazla tutundular. Görünüşte fethedilemezlerdi; ancak 1980'lerde sistem çöktü. Yüzyıl boyunca Sovyetler Birliği devrimci değişimin ana örneği, kapitalizme ve liberal veya sosyal demokrasiye esas alternatif, bütün dünyanın hayranlık duyduğu ya da nefret ettiği bir emsal olarak kaldı.

Sovyetler diğer bölgelerde patlak veren gelişmeleri de biçimlendirmeye başlamıştı: ilk başta, dışarıda da devrimi teşvik ederek ve sonrasında devrim şansını kasıtsız bir biçimde bastırarak. Önceleri, bütün dünyadaki işçi hareketleri epeyce destekleniyordu. İşçi liderleri genelde her ne kadar Bolşeviklere düşmanlık beslese de, sıradan militanlar pek de Marksist ideolojiye değil de, daha çok kendilerine benzer insanların kapitalist sömürüyü ortadan kaldırabileceğine dayanan bir algıdan beslenen bir şevk ile hareket ettiler. Dahası, tüm dünyada entelektüeller arasında sosyalizm ve komünizme güçlü bir destek vardı. Liberal demokratik ve sonrasında sosyal demokrat kapitalizmin gelişmiş bir toplum modeli sağlamasına rağmen, bu gelişim pragmatikti. Her seferinde tek bir reforma yol açıyordu, çok da ideolojik değildi ve pek de kurtuluş vaaz etmiyordu. Ayrıca Bolşevikler anti-emperyalistti. Nitekim bu tavır, dünyanın büyük bir kısmında Bolşeviklerin popülaritesini arttırmıştı.

Böylece Bolşevik Devrimi'nden sonra bütün dünyaya bir grev dalgası yayıldı; ancak bu durum, aynı zamanda kapitalist ve emperyalist güçlerin Bolşevizmi köşeye sıkıştırmak yönündeki kararlılıklarını arttırdı. Devrimi ezmek umuduyla İç Savaş'a müdahale ettiler; ancak savaştan yorgun çıkmış olmaları ve Rusya'nın engin topraklara sahip olması başarısızlığa yol açtı. Bu nedenle, bunun yerine Sovyetleri izole ettiler ve sömürgelerde ve gelişmekte olan ülkelerde henüz olmasa da, Batı'da gittikçe daha fazla popülerliğini yitiren bir tür komünizm çağrışımı ile kendi ülkelerindeki radikal işçilere kara çalarak onların kuyusunu kazmaya çalıştılar.

Bolşevik Devrimi, 1920'lerle birlikte, tüm karmaşıklığı ile ortaya çıkmıştı. Söz konusu olan savaşın sunduğu beklenmedik fırsatları değerlendiren ve büyük oranda kırsal olan bir ülkede küçük bir sanayi işçisi grubunu seferber eden birkaç bin Bolşevik tarafından gerçekleştirilmiş bir devrimdi. Köylülerin topraklara el koymasını onaylayarak ve sosyalist ideallerinin çok uzağında aile çiftlikleri yaratarak köylülerin geçici bir desteğini almışlardı. Sosyalist demokrasiye prensipte sadık olan Bolşevikler hiçbir seçimi kazanamazlardı; ancak düzenin sağlanması adına Rusya'nın en iyi şansı onlardı. Ütopik bir kurtuluşçuluk ideolojisinin harekete geçirdiği Bolşevikler, toplumun topyekun bir dönüşümünün peşinde koşuyorlardı; ancak an itibariyle devrim sonrası bir

kaos ve tüm gerekli araçlar ile kendi ayrıcalıklarını korumakta kararlı olan ve 10 yabancı seferi kuvvetin yardımını alan muhafazakâr güçlere karşı verilen dört yıllık bir İç Savaş'la yüzleşmek zorundaydılar.

Bütün bunların ortasında, Bolşeviklerin seçimleri düzenlemelerini, düşman partilerin meşruluğunu tanımalarını ve çoğulcu bir demokrasi inşa etmelerini beklemek hayalcilik olurdu. Buna rağmen, ifade özgürlüğüne ve tek bir Komünist Parti içerisinde çoğulculuğa olanak tanıyan ve fabrikalar ile mahallelerde demokratik Sovyetleri koruyan bir biçimde proleter demokrasisi olarak adlandırdıkları yönetim şeklini idame ettirebilirlerdi. Bu durum, alternatif politikaları dillendirecek olan Demokratik Merkeziyetçiler, İşçi Muhalefeti, İşçi Gerçeği ve İşçi Grubu gibi küçük grupları yaygınlaştırmanın yanı sıra, ilk baştaki esas müttefiklere de -Sol Sosyal Devrimciler ve Menşevikler- izin verecekti. Fabrikalara dair yapılan araştırmalar işçilerin bu özgürlükleri istedikleri ve beklediklerini göstermiştir; ancak 1920'ler boyunca Bolşeviklere sonsuz bir iktidar sağlamak adına, bütün bu gruplar bastırıldılar. Dahası tek adam yönetimi ve burjuva uzmanlar geri döndü. İşçiler "komiserokrasiyi (komiserlerin egemenliği, ç.n.)" kınayarak greve çıktılar; ancak baskı altında tutuldular. Bütün bunlar işçilerin rejime olan desteğini aşındırmıştı. 1920'lerin sonundan itibaren, işçiler, muhtemelen Bolşevik Parti yönetiminden kurtulmayı tercih ederlerdi (Pirani, 2008; K. Murphy, 2005).

Bolşevikler çok uygunsuz koşulların ortasında dönüşüm vaaz eden ideolojilerini idame ettirdikleri için despotik bir yol tercih edilmişti. Onların kurduğu diktatörlük sınırlı amaçlara sahip, sıradan bir diktatörlük değildi; Bolşevikler topyekûn bir dönüşümün peşinde koşuyorlardı. Despotik yönetimin yalnızca geçici olduğunu iddia ettiler; çünkü devrimin diğer bölgelere hızlıca yayılacağını umuyorlardı. Yaptıklarının, söz konusu umut gerçekleşene kadar dayanmaktan ibaret olduğunu söylüyorlardı. Kendi uluslararası örgütlerini, Komintern, kurdukları zaman bunun resmi dilini Rusça değil Almanca yaptılar; Berlin'in dünya devriminin karargahı olacağı umuluyordu. Ancak 1918 yılında Berlin Bolşevikleri yüzüstü bıraktı. Sonrasında uygunsuz koşullar çoğaldı: Bolşevikler yıkım, açlık, zorunlu nüfus hareketleri, fabrikaların kapanması, köylülerin ürünlerine zorla el konulması, toplama kampları ve düşmanla işbirliği yaptıklarından şüphelenilen kişilerden intikam alınmasına yol açan bir iç savaşla 1921 yılına kadar kuşatılmışlardı. Çoğunlukla şehirdeki fabrikalardan 150 bin silahlı Kızıl Muhafız köylülerin tahıllarına zorla el koymak üzere sevk edilmişti. Holquist (2002) bunun çoğunun Bolşeviklerin kendi buluşu olmaktan çok I. Dünya Savaşı'nın devamı olduğunu söyler. Bununla birlikte, Trotsky'nin iç savaş politikaları Rusya'nın herhangi bir dönemde daha önceden gördüğünden çok daha fazla acımasızdı. Uyguladığı yöntemler, İç Savaş'ı kazanmada ve barış ile düzeni sağlamada başarılı olmuştu.

İç Savaş bazen Bolşevik despotizminin bir bahanesi olarak sunulur. Askeri güç devrimi korumak için kesinlikle gerekliydi. Elbette ki askeri güç devrimi muzaffer kılmak için ilk başta şart olmuştu; ancak artık Bolşevikler kendilerini de sınırlayan bir "savaş komünizmi" ve Kızıl Terör'ü ilan ediyorlardı; çünkü askeri iktidar doğası gereği despotikti. Ancak Kızıl Terör, aşağıdaki bir sınıfın memnuniyetsizliğinden de kaynaklanıyordu. Bu durum, "ayrıcalıklara karşı pleblerin bir savaşı" idi (Figes, 1997: 520-36). Beyaz Terör, özellikle işçiler, köylüler ve Yahudiler için daha da korkunçtu. Liderlerinin silahlı Kazaklar olmalarının dışında toplumsal bir tabandan yoksun gericiler olduğu düşünüldüğünde, Beyazların bir zaferi çok daha korkunç bir felakete yol açacaktı (Suny, 1998: 88-94, Holquist, 2002: Raleigh, 2003). Eğer 1920'lerde Doğu Avrupa'nın diğer bölgelerindeki sağa doğru siyasi sürüklenişi de işin içine katarsak, Beyazlar muhtemelen liberal olmaktan çok faşist bir rejim kuracaklardı. İç Savaş, Bolşeviklere karşı Beyaz seçeneği itibarsızlaştırmıştı ve kutuplaşma, liberallerden Sosyalist Devrimcilere ve Yeşil köylü hareketlerine daha ılımlı hareketlerin ortadan kaldırılmasına yol açmıştı. Kapitalizmi liberal bir hale getirebilecek ve onun yarı demokratik, yarı makul bir suretine yol açabilecek bir çarlık rejimi yönetiminin Bolşevizm'den daha hayırlı olacağına dair karşı olgusal tahayyüle sahip olanlar, savaş ve iç savaş gerçekliklerini ve Rus liberalizminin güçsüzlüğü ile karşılaştırıldığında, kralların ilahi haklarına dair ideolojik gücünü unutmaktadırlar. Rusya dünya savaşının dışında kalabilseydi, böylesine bir karşı olgusal gelişme mümkün olabilirdi; ancak savaşa bağlı olarak 1920 ile birlikte Rusya Beyaz ya da Kızıl olacaktı ve ikincisi bu iki seçeneğin arasında daha insani gibi duruyordu.

Kızıllar zaferi elde etmişlerdi; ancak İç savaş geride yıkık bir ülke bıraktı. Yiyecek kıtlıkları, militarizm, terör ve esir kampları ile yayılan komünist bir devlet ve savaşlar ile 4 milyondan sadece 1 milyonun biraz fazlasına indirgenmiş bir sayıyla lime lime doğranmış bir işçi sınıfı ile birlikte köylülerin nefretini kazanan savaş komünizminin hayli devletçi bir ekonomisiydi geride kalan. Kaostan kaçınmak için yönetimde artık biraz gevşemeye gitmek gerekiyordu ve hakikaten de bu moment, köylü aile çiftlikleri ve küçük üreticiler ve tacirler için iyi bir haber olacak biçimde bağımsız mülk sahiplerinin piyasa için mal üretmelerine izin veren ve 1922'de uygulamaya konan büyük bir pragmatik yasaya, Yeni Ekonomi Politikası'na (NEP), yol açtı. Bolşevikler, sadece ve sadece ekonomik iktidardan taviz veriyorlardı. 1924-1925'de açlığın tekrar baş göstermesine rağmen NEP, halkın memnuniyetsizliğinin azalmasına ve Sovyet ekonomisinin, 1920'lerin sonlarında 1913 seviyesine dönmesine katkı sağlamıştı. Fabrikalar ve işçi örgütleri tekrar canlandı. Murphy tarafından büyük bir fabrikaya dair yapılan bir çalışmada, yaklaşık 1926'ya değin işçilerin şikayetlerini dile getirdiği, greve gittikleri, gürültülü ve kavgalı mitingler düzenledikleri ve rejimin politikalarını eleştirdikleri gösterilmişti. Bu

sadece geçici bir çoğulculuktu. Yaklaşık 1926'dan itibaren, sendika yönetime tabi kılındı ve "işçileri korumak için devrim esnasında kurulmuş olan fabrika komitesi çalışma saatlerini uzatacak, verimliliği arttıracak ve ücretleri aşağıya çekecek bir kuruma dönüştürüldü". Böylesi bir kurumsal denetimi göz önüne aldığımızda, işçiler örgütlenemiyorlardı ve itaati sağlamak için çok da fazla sayıda insanı tutuklamak gerekmiyordu. İlk Beş Yıllık Plan döneminde dahi, işçilerin gerçek ücretleri yarı yarıya azaldığında, Stalin'in sadık kulları fabrikaların denetimini ellerinde tutuyorlardı. Bolşevikler parti içinde halen bir işçi desteğine sahiptiler; ancak bu destek proletaryanın değil, proletarya üzerindeki bir yönetime destek oluyordu (K. Murphy, 2005: 227, 207).

Dahası bu dönem kadınların da pek işine yaramadı; ancak ataerkillikten özgürleştikleri varsayılıyordu. Erkekler savaştan döndüklerinde ya da kırsal bölgelerden göç ettiklerinde, kadınların çoğu fabrikalardan kovuldular. Bolşevik rejimi emek gücüne kadınların yüksek oranda katılmalarına karşın 1920'ler ve 1930'lar boyunca kültürel olarak daha muhafazakâr ve ataerkil olmuştu (E. Wood, 1997; Fitzpatrick, 1999). Ailede herhangi bir değişiklik olmadan legal istihdamın getirdiği özgürleşme kadınların emek piyasası ve hane içerisindeki "çifte yükünü" arttırmıştı. Böylece kadınların hayatı kapitalizmden ziyade komünizm altında daha meşakkatli bir hale gelmişti. Devrim kitleleri sahneye taşımıştı; ancak onlara hiçbir replik vermemişti.

Stalinist Tek Parti Devleti

Bolşevikler düşman bir dünyada yalnızdılar. Ancak kendi yetenekleri dâhilinde topyekun bir dönüşümü gerçekleştirmek için halen kendi inançlarına bağlı kalarak İç Savaş ve NEP'ten çıkmışlardı. Bunun dünyada bir meşale yakacağını düşünüyorlardı. Kapitalizmin yerini sosyalizm alacaktı ki, bu durum, Rusya'da üretim araçlarının kolektif denetiminin ilk başta proletaryanın temsilcisi gibi davranan bir tek parti devleti elitinin elinde olacağı anlamına geliyordu. Söz konusu durum ekonomik büyüme ve bolluk, tüm sınıflar ve erkek ile kadın arasında eşitlikle sonuçlanacak bir zorunlu sanayileşme aracılığıyla Rusya'yı aşırı hızla bir modernleşme rotasına sokacaktı. Mevcut iddia mevcut kurumsal gerçekliklere en alt düzeyde bir taviz ile hayata geçirilebilirdi. Belki de insanlık tarihinde daha önce hiçbir şekilde bir kurtuluşçu ideolojik vizyona, bunun nasıl gerçekleşeceğine dair böylesi bir sözde kılavuz eşlik etmemişti. 1928 ve 1930 arasında ekonomiyi en iyi şekilde nasıl örgütlemek gerektiğine dair parti içerisinde inatçı tartışmalar olduğu doğrudur. Sanayi, merkezi otoritelerden biraz da olsa özerkliğe sahip "karteller" ve "tröstler" biçiminde örgütlendi ve partinin bir kısmından destek gördü. Ancak Stalin'le ittifak halinde olan merkezileşme taraftarları mücadeleyi kazandılar. Partinin çoğu sosyalizme yukarıdan idare edilen ve dünya ekonomisinden bağımsız olan, her şeyi

kapsayan bir otoriter plan ile erişilebileceğine inanıyordu. Bu, herhangi bir dünya devriminden önce gerçekleşecek olan "tek ülkede sosyalizmdi." Sonunda bir dünya devrimi olacaktı; ancak an itibariyle kapitalist küreselleşmeye karşı savaşan devasa bir bölüm mevcuttu.

Böylelikle ortaya tek partili devletin sosyalist bir biçimi çıktı. Söz konusu örnekte, Nazi örneğinde olduğu gibi, parti ve devlet bir araya getirilmedi. Daha ziyade faaliyetinin her aşamasında devleti takip eden, liderliğin radikal politikalarının çoğunun kitlesel parti aracılığında gerçekleştirilmesini garanti altına alan, gelişmekte olan ülkelerde nadiren rastlanan bir dereceye kadar altyapısal iktidar sağlayan partinin hâkim olduğu bir biçimde, bu ikisi kısmen ayrı tutuldu. Aslında, bu model genelde *totaliter* -despotik ve altyapısal iktidarın bir araya gelmesi- olarak adlandırılır. Bu terimin kullanılmasında hem bir fazilet, hem de bir engel vardır. Bolşeviklerin ve özellikle Stalin'in totaliter bir yönetim peşinde koştuğu muhakkaktır ve bunun için kendilerine yardımcı olacak bir kitle partisine sahiptiler. Ancak uygulama, çok da kusursuz değildi. Totaliterlik her durumda, Sovyet yönetimi örneğine uymayan bürokratik ve statik bir sistem varsayar. Ben, parti elitinin mevcut yapıları radikalleştirmesinin Sovyetlerin savaş sonrası dönemdeki durgunluğu ve çöküşüne değin devam ettiğini göstermek adına, Trotsky'nin "tek parti devletindeki" bir "sürekli devrim" kavramını buraya eklemeyi tercih ederim (bkz. Mann, 1996).

Brown (2009: 105-14) komünist parti devletinin altı anahtar özelliğini tanımlar. Bunlardan ikisi siyasiydi: Komünist Parti'nin iktidar üzerindeki tekeli ("öncü rolü") ve "demokratik merkeziyetçilik". Nitekim bu sayede politikaya dair parti içerisinde sözüm ona açık bir tartışma gerçekleşebiliyordu; ancak herhangi bir karar alındıktan sonra, bu parti ve toplum içerisinde değişmez ve disiplinli bir biçimde uygulanacaktı. İki tanesi iktisadiydi: aynı zamanda kendisi de esasında otoriter olan piyasa ekonomisinden ziyade, üretim araçlarının özel mülkiyetine izin verilmemesi ve kapitalist olmayan bir yoldan yönetilmesi. Son ikisi ise ideolojikti: meşruiyet, Komünist bir toplum inşasına dayanıyordu ve bu durum, uluslararası bir Komünist hareket tarafından inşa edilerek küresel ölçekte gerçekleşecekti. Fitzpatrick'in de (1999: 3-4) yaptığı üzere ben Marksizm-Leninizmin "sınıf düşmanlarına" karşı duyulan tutkulu bir nefreti ve ütopik amaçları, seküler bir kurtuluşçuluğu gerçekleştirmeye yönelik bir bağlılığı içeren toplayıcı bir ideoloji olduğunu da ekleyeceğim. Brown'un "demokratik merkeziyetçiliğini" (1930'dan sonra neredeyse hiçbir hükmü yoktu) "askerileşmiş sosyalizm" ile ikame edeceğim. Sovyetlerde ordu üzerinde her zaman bir sivil denetim vardı; ancak her ne kadar faşizmde olduğu ölçekte ortaya çıkmasa bile, sosyalizm modeli kısmen askeri örgütlenme ve disiplinden geliyordu. P. Gregory'nin (2004: bölüm 3) Stalin'in "yönetme ilkeleri" listesi bununla uyumludur: kolektif çiftliklere ve zorunlu bir sanayileşmeye dayanan bir komuta sistemi; parti çizgisinden ayrılan görüşlerin bas-

tırılması; Komünist Parti'nin devlet idaresi ile kısmen birleşmesi; çıkar gruplarının parti-devletin tüm toplumu kapsayan çıkarlarına tabi kılınması ve Stalin'in liderler arasındaki bütün çatışmaları yoluna koyan bir diktatör olarak en tepede oturması. İktisadi sistem, üreticilerden ürünleri çekerek ve bu ürünün bir kısmını onlara ücret olarak iade ederek rejimi idame ettirdi. Geriye kalanına "rant" olarak parti devlet el koyuyordu. Bununla da kendi masraflarını, yeniden yatırımlarını ve ordunun payını ödeyebiliyordu.

Bu durum, parti-devlet elitinin ve diktatörünün denetimi altında ideolojik, iktisadi, askeri ve siyasi iktidarı bir araya getiren, kayda değer bir despotik ve altyapısal iktidarı seferber edebilen totaliter bir tasarımdı. Stalin karizmatik değildi: liderden ziyade devrimci ideoloji parti üyelerinin sadakatini sağlıyordu. Faşizmde olduğu gibi kişi özgürlüğü aşırı derecede sınırlandırılmıştı. Oysa pratikte, rejim totaliter olamazdı. Daha ziyade bazen karmaşaya yaklaşan bir biçimde, birçok kişi ve grubun yönetiminden oluşuyordu. Bu durum, kısmen parti içerisinde karşı duruşun, açık bir şekilde ifade edilemese bile, yerel düzeyde uygulanan ayak sürmeler veya hatta karşı politikalara yol açan önemli anlaşmazlıklar şeklinde halen mevcut olmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca politikayı uygulamak adına istikrarlı bir altyapıdan mahrum olan geri kalmış; ancak hızlı bir şekilde sanayileşen ve kentleşen bir toplumun sonucuydu. Gözetim çok da kolay değildi. Hayli hareketli bir toplumun ortasında, parti üyeleri parti içerisinde bir yerellikten bir diğerindeki bir konuma geçmek suretiyle, herhangi bir kınama veya hatta ölüm cezasına dahi tepki göstererek, hızlı bir biçimde hareket edebiliyorlardı. Ortalıkta ölü yakınlarının ve arkadaşlarının parti üyelik kartlarını çoğaltan, sayısız "ölü ruhlar", kişiler vardı. 1935'de kontrol edilen Leningrad parti kimliklerinin neredeyse yarısı sahte veya geçersizdi. Kartlar kulakların, eski çar memurlarının ve diğer birçok kimsenin mahrum bırakıldığı ayrıcalıklara sahip olduğu için, hayli yüksek karaborsa fiyatlarından satılıyordu. Moskova'daki yerel parti kayıtları neredeyse hiç denetlenmiyordu. Getty (1985: 37), "1930'larda parti ne monolitik ne de disiplinliydi. Üst kademeleri bölünmüştü ve alt örgütleri alt üst olmuş, karmaşık ve disiplinsizdi" demektedir. Alt kademeleri gözlemlemenin maliyeti, aşağıda gerçekte yapılması gerekene dair yukarıdan ne dayatıldığına izin vermek adına hayli fazlaydı. Bu durum, devasa bir gözetim mekanizması veya teşvik gerektirecekti ki, böylece üreticiler, daha zorlu çalışmanın buna değdiğini görebilsinler; ancak rejim farklı teşviklerle eşitsizliği arttırmaktan ziyade, bunu azaltmaya kendini adamıştı ve bütün olup bitenleri denetleyecek kadar sayıda sadık kadroya sahip değildi.

Dahası köylülerin, işçilerin, aydınların ve idari personelin konumu tamamıyla farklılaşmıştı. Sınıf farkları eski yönetici sınıfın ortadan kalkmasına, iktisadi eşitsizliklerin azaltılmasına ve devlet tarafından yönetilen sınıflar arasındaki çatışmaların artık dolaylı olduğu gerçeğine rağmen sürüyordu. Parti

ve devlet, hiçbir zaman tamamen birleşmedi. Devlet görevlileri bir miktar özerkliğe sahip olabiliyorlardı ve sonrasında parti, süreç tekrarlamadan önce bunları alaşağı ediyordu.

1920'lerde Avrupa ve Asya'da devrimci sosyalizmin başarısızlığı ile birlikte Bolşevikler kendilerini yalıtılmış ve güvensiz hissediyorlardı. NEP'in yavaşlatılmış bir hızla endüstrileşmesinin yarattığı jeopolitik bir zayıflığı kaldıramayacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle, merkezine savunma sanayini alan "zorunlu sanayileşmeyi" dayattılar. Devasa savunma yatırımlarına girişler ve kısacası silahlı güçler diğer Bolşevik hiziplerin karşısında Stalinist koalisyonun bir parçası, belki de siyasi iktidar ilişkilerinde tek doğrudan girişimi haline geldi (Shearer, 1996; Samuelson, 2000; Stone, 2000). Bu durum, 20. yüzyılda iktidara gelen neredeyse tüm Marksistlerin paylaştığı üzere, Bolşeviklerin birçoğunun da hemfikir olduğu bir projeyi daha acil kıldı: şehirleri beslemek ve sanayileşmeyi sübvanse etmek adına tarım artık feda edilecekti; ancak söz konusu proje köylülüğe karşı zora dayalı bir siyaset uygulanmasını gerektiriyordu (P. Gregory, 2004: bölüm 2). Bir diğer açlığa cevaben çiftliklerdeki ürünlerin zorunlu alımı 1928'de başladı ve tarımı kolektifleştirmek yönündeki vahim bir karar 1930 ve 1936 arasında uygulandı. Bunu Barrington Moore fazlasıyla "emek baskıcı tarım" olarak kavramsallaştırmıştı.

Köylülüğe yapılan saldırı, Bolşevik yönetimin ilk baştaki tahkimi ve İç Savaş'tan ziyade, sosyalist hayallerin çarpıtılması konusunda daha kararlı bir adımı oluşturdu. Söz konusu faaliyet o zamana değin askeri iktidarın ülke içerisinde en sistematik kullanımıydı. Esas sorun, 1919 itibariyle toprakların yüzde 97'sinin köylülerin elinde olması ve bunların yüzde 85'inin de orta büyüklükteki parçalar olmasıydı. Yeni mülk sahibi köylüler kolektifleştirmeye ciddi bir biçimde direndiler ve Sovyet halkının geniş bir kesimini oluşturdular. Rejim ya zorunlu sanayileşme yönündeki çabalarını gevşetecek ve sosyalizme giden daha aşamalı bir rota belirleyecekti ya da sosyalizme ulaşmak adına söz konusu köylülere karşı en üst düzeyde askeri bir şiddet uygulamak durumunda kalacaktı.

Stalin ve partili liderlerinin çoğu daha vahşi olan ikinci yolu tuttular; Batı'da hiçbir sonuca erişmeyen çok fazla sayıda reform girişimine şahit olduklarını düşünüyorlardı. Rus Marksizmi zaten sanayileşme yönünde bir güdüydü. Bir kere bu amaca ulaşılınca, ülke Batı ile eşit duruma gelecek ve SSCB savunulabilecekti. Sonrasında hakiki bir sosyalizme doğru bir rahatlama meydana gelebilirdi: en azından teori böyleydi. Trotsky'nin sürgüne gönderilmesinden sonra, parti içerisindeki direnişin öncülüğünü NEP'e devam etmeyi, köylülerle uzlaşmayı ve tarım ve sanayiyi aynı zamanda geliştirmeyi isteyen Bukharin yürütüyordu. Bununla birlikte, kendisinin sinirleri köylülerin işbirliği yapmaması ile bozuldu ve liderliğin büyük bir bölümünü kendi tarafına çeken Stalin Bukharin'i köşeye sıkıştırdı. Akabinde Bukharin, Merkez Komite'den

ihraç edildi (Service, 1997: 169-70). Böylelikle parti liderleri arasındaki açık anlaşmazlıkların sonuna gelindi. Köylülerin direnişi daha esnek ve şiddetliydi. Bazı bölgelerde iş, Komünist Parti görevlilerine suikast düzenlemeye kadar varıyordu. Bu adeta bir diğer iç savaşa -parti ve partinin kentler-sanayideki esas destekçilerine karşı köylüler- yol açtı. 1930 ile birlikte, rejim, toprakları kamulaştırmak için güvenlik polisleri ve paramiliter "işçi tugayları"ndan oluşan büyük birlikleri sevk ediyordu. Stalin güç kullanımın yalnızca esasında köylü toprak sahiplerinin bir "kulak" sınıfına karşı olduğunu belirtmişti ama gerçekte neredeyse bütün köylüler bu politikaya karşı çıkıyordu. Rejim zor yoluyla köylüleri kendi topraklarından uzak diyarlara sürdü. 1931'in sonu ile birlikte, 1.8 milyondan daha fazla köylü esasında tenha bölgelere sürülmüştü. Yaklaşık üçte biri hastalık ve açlığa bağlı olarak bu süreçte hayatlarını kaybettiler (Viola, 1996). Eskiden sahip oldukları araziler akabinde *sovhoz* (devlet çiftlikleri) ve *kolhoz* (kolektif çiftlikler) olarak yeniden düzenlendi. 1931'in sonundan itibaren, geride kalan köylülerin yüzde 60'ından fazlası kendi hayvanları ve kullandıkları alet edevatın birçoğundan feragat ederek bu çiftliklerde yer almaya başladılar. Kolhoz'da köylüler tıpkı klasik orta çağ feodalizminde olduğu gibi, tarlaların kendi kısımlarında yarı zamanlı olarak çalışabiliyorlardı. Lewin'in (1985: 183-4) söylediği üzere, Rusya bir ikinci serfliğe doğru gidiyordu: ancak bu sefer başlarında tek bir bey -parti devleti- vardı.

Amaçlar kullanılan dehşetengiz araçları meşrulaştırmadı. Kullanılan zora dayalı yöntemler yüzünden, devlet ve kolektif çiftlikler asla başarılı olamadı ve ekonomi üzerinde bir yük olarak kaldılar. En iyi tahminle tarımsal üretim kolektifleştirmeden önceki zirvesine oranla yüzde 25-30 azaldı (Federico, 2005: 207). Amaçlandığının aksine, tarım sanayiyi sübvanse edemiyordu. Daha ziyade, tüketim 1933 ile birlikte kısıtlı kaynakların oransız bir payını çeken sanayiyi -özellikle savunma sanayi- sübvanse edebilme uğruna feda edildi (Stone, 2000). Çok farklı hesaplama yöntemleri kullanan Hunter (1988) ve R. Allen (2004) NEP devam etmiş olsaydı, 1939 ile birlikte tarımsal üretimin yüzde 15-20 daha yüksek olacağı sonucuna ulaştılar. Dahası toprağın özel kişiler tarafından işlenmesi ile kombinasyon halindeki kooperatifler çok daha iyisini yapabilirlerdi.

Hobsbawm (1994: 383) bu korkunç kolektifleştirmenin "Bolşevik projenin özgün doğasından çok Sovyet Rusya'nın toplumsal ve siyasi koşullarını yansıttığını" söyler. Aslında her iki iddia da geçerlidir. Sadece Rusya'da değil, Çin, Vietnam ve Kamboçya'da da farklı koşullar altında komünist partiler kendi özgün projeleri olarak, Sovyet örneğine rağmen, zorunlu kolektifleştirmenin peşinden gittiler. Bu anlamda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Doğu Avrupa'daki komünist partilerin çoğu aynı şeyi yaptı; ancak Romanya ve Arnavutluk dışındaki hepsi sonrasında söz konusu politikada bir yumuşamaya gitti. Aslında kolektifleştirme, sadece sosyalist bir hayal ve istenen sanayi-

leşmeye ulaşmanın bir yolu değildi, aynı zamanda köylülüğü denetlemenin ve sınıf düşmanlarını beslediği düşünülen (muhtemelen doğru bir biçimde) geleneksel köy hiyerarşisini ezmenin bir yolu olarak görülüyordu. İktidarı ele geçirirken, Komünistler genellikle pragmatist davranmışlardı; ancak iktidara bir kez geldiklerinde, tıpkı Naziler gibi, ilaveten askeri iktidara dayanan, zorunlu sanayileşme yoluyla toplumu topyekûn ve süratle dönüştürmek konusunda kendi kabiliyetlerine bütün sosyolojik akla rağmen inanan, daha sık bir biçimde ideologlar haline geldiler.

Her ne kadar Stalin'in kendisi işleri daha da kötüleştirse de, biz tarımdaki bütün felaketi rejime atfedemeyiz. 1920'lerde hâlihazırda iki açlık meydana gelmişti ve hasat 1931 ve 1932'de tekrar düşmüştü. 1932-1933 açlığı kısmen zayıflayan bitkiler, haşere istilası, üretimi asgari geçimi düzeyinin altına iten ve azalan yiyecek ve tohum stokunun bir araya gelen etkisi gibi doğal koşullardan kaynaklanmıştı. Birileri açlıktan ölecekti; Stalin'in açlığa katkısı ise bunun kentli nüfus olmaması için zorunlu el koymaları gerçekleştirmesi oldu. Tauger sadece müteakip takipçilerinin değil, Stalin'in kendisinin de doğal nedenleri göz ardı ettiğini ve insan öznelliğini suçladığını -tarihçiler Stalin'i suçlarken, Stalin karşı devrimci köylüleri suçlamaktaydı- öne sürmüştü. 1932-1933'de meydana gelen Büyük Açlık çoğunlukla kırsal halktan 4-6 milyon insanın ölümü ile sonuçlandı. Ukraynalı milliyetçilerin veya T. Snyder'in (2000) yakın zamanda yayınladığı yanıltıcı hikayede öne sürdüklerinin aksine Ukrayna ile sınırlanan veya burayı hedefleyen bir soykırım yoktu. Açlık birçok insanın ölümüne sebep oldu; ancak sadece Ukrayna'da olmasından ziyade çok daha geniş bir bölgede meydana geldi ve kötü hasat, siyasi yanlışlar, yerel direniş, açlık başladıktan sonra şefkatsiz bir ilgisizliğin bir araya gelmesinden kaynaklandı (Tauger, 2001; Viola, 1996: 158-60; Service, 1997: 202; Davies & Wheatcroft, 2004). Rejim zor uygulamasını gevşettikçe, üretim kotalarını gerçekleştirilebilir seviyelere çektikçe ve köylülere daha fazla üretmeleri için teşvikler sağladıkça bir takım rahatlamalar 1933 hasadından itibaren gerçekleşti. Tarımdaki rahatlamanın boyutu çoğunlukla verimliliği arttırmak için kıyıda kenarda kalmış topraklara doğru genişlemek suretiyle gerçekleştirilen bir şekilde, daha az zor kullanılan mutedil bir büyüme modeline geçilen II. Dünya Savaşı'nda arttı; ancak bu durum, ülkeyi aynı zamanda bir çevre felaketini eşiğine getirmişti. Sovyet tarımı her daim felaketti.

Zorunlu kolektifleştirmenin ironik bir faydası vardı. Çiftliklerinden sürülen köylüler şehirlere göçe zorlanıyorlar ve burada sanayinin genişlemesi için gereken emek gücünü oluşturuyorlardı. Köylüler duvarcı ve makinist oluyorlardı (R. Allen, 2003: bölüm 5, 186). Dahası kolektifleştirme ve sonrasında II. Dünya Savaşı'na bağlı olarak nüfus kaybı daha düşük bir doğurganlık yönünde erken tarihli bir demografik geçişi etkilemek adına kadınların eğitimi, sağlık ve sanayinin gelişmesinde başarılı Sovyet politikaları ile bir araya gelmişti.

Bu durum, ekonomik kazanımları silip süpürmeye eğilimli gelişmiş ülkelerdeki normal bir nüfus patlamasının önüne geçti (Allen, 2003: bölüm 6). Biz normalde Sovyetler Birliği'nin gelişen ülkeler sınıfından olduğunu düşünmeyiz -burası Üçüncü Dünya değil, İkinci Dünya'ydı- ancak bu gelişimin kendisi Sovyetlerin bir başarısıydı.

Zora dayalı merkezileşmeye dair askeri model ayrıca sanayiye de uygulandı. Partinin sendikalarının arka çıktığı tek kişinin egemen olduğu bir işletme emek üzerinde esaslı bir denetim sağlıyordu. Rejim o zamanlar dünyada hiç örneği olmayacak şekilde tam istihdamı sağlamıştı ve sendikalar, gelişen bir ekonomide eşi benzeri görülmemiş şekilde refah yardımları ve konut sağlıyordu. İşçilere devamlı olarak bunun kendi devletleri olduğu söyleniyordu ve köylülerden daha fazla yardım alıyorlardı. Sınırlı bir emek verimliliği, ideolojik teşvik ve zorun bir karışımı aracılığıyla sağlanabilirdi. "Planlama" bürokrasi, istikrar ve belki de uyuşukluğa dair imgelere hayat verebilirdi; ancak böylesi eğilimler, işçiler içerisinde koşulların aşırı derecede zor olduğu uzak bölgelerdeki "kahramanca projeler", devasa yapılar, madenler veya sanayi projelerine doğru yönlendirildikçe kütlesel seferberlik kampanyaları ile çürütülüyor, "devrimcileştiriliyor"du. Dahası kahramanlık projeleri modern zamanların en feci çevresel yıkımlarına yol açtı (Dördüncü ciltte tartışılmaktadır). Bu, düzenli bir ordu tarafından değil ama yaygın NKVD güvenlik birimleri tarafından yürütülen ideolojik ve askeri bir iktidarın karışımı ile kolektif sadakati seferber etmeye yetenekli hiperaktif bir rejimdi. Silahlı güçler ile devletin arasına bir mesafe koyulmuştu; ancak güvenlik güçleri -eski Roma'da imparatorun muhafız kıtası türünden- parti devletini gözetliyordu. Başlarında ise doğal olarak Stalin'in sağ kolu vardı.

Esas maddi teşviklere (örnek olarak konut edindirme) sadece ağır çalışma ve sadakat gösterileri ile ulaşılabiliyordu. İşçiler özellikle tek bir sanayi kolunun egemen olduğu yerel bölgelerde arada bir kolektif direnişe geçebiliyorlardı; ancak cezalandırılmalardan kaçınmak için, dilekçe verme ve gösteri düzenlemenin ötesine geçmemek konusunda dikkatli olmaları lazımdı. Daha da genel bir biçimde, işçiler ve yerel işletme devlet ve planlarının hilafına gayrı resmi ittifaklara girmek suretiyle bir nebze rahatlamayı el altından sağlayabiliyorlardı. Emek istifçiliği işletmenin kotalarına erişebildiği ve işçilerin tam yerel istihdamdan yararlanabildiği gizli yollardan bir tanesiydi. P. Gregory (2004: 268-72) komuta ekonomisinin Stalin, Politbüro ve Gosplan'dan (esas planlama teşkilatı) fabrikalar ve çiftliklerdeki binlerce küçük diktatörden patrona kadar uzanan bir hiyerarşi anlamında "iç içe bir diktatörlük" olduğunu söyler. Eğer işçiler ağır bir şekilde çalışır ve başlarını belaya sokmazlarsa, başlarına korkunç bir şey gelme ihtimali pek yoktu.

Entelektüeller, çizginin dışına çıkmadıkları sürece, daha da iyi bir konumdaydılar. Stalin erken devrim sonrası yıllarda akın akın çoğalan sadık

Marksist entelektüelleri ve kültürel avant-garde'ı yok etmişti. Entelektüeller fazlasıyla bağımsız ve fikirleri fazlasıyla yıkıcıydı; ancak bu insanlar Rusya'da önemliydi ve Stalin bunları rejimin süsü olarak korumak ve bilimi, teknolojiyi ve okuryazarlığı teşvik etmek için kullanmak istiyordu. Onlara iyi maaşlar, yüksek bir statü ve prestijli bilimsel ve kültürel kurumlarda bir nebze olsun özerklik sağlayarak, çalışmalarına sosyalizme ziyadesiyle bilimsel olmayan övgü dolu zafer şarkıları ile önsöz yazmaları durumunda rejime itaat ettiklerinden emin oluyordu. Entelektüeller Sovyetler tarihinde maddi anlamda ayrıcalıklı ve büyük oranda siyasetin dışında kaldılar.

Teknik ve idari personel için de koşullar daha farklıydı. Rusya ölçeğinde bir ülkenin bütün sanayi sektörlerinin asıl planlaması uygun koşulların hayli ötesinde devasa bir bürokratik aygıt içermek durumundaydı. Ekonomik planlama pratikte, sadece toplam hedefler ve kotalara karar veriyordu ve bunların tümü de yapabilecekleri en iyi şekilde planları yerine getirmeye çalışan bakanlıklar, yerel şefler ve fabrika yöneticileri arasında sürekli bir pazarlığın konusu oluyordu. P. Gregory asıl planlamanın "neredeyse tüm ekonomik yönergelerin bu yılın faaliyetinin son yılınkine ek olarak bir nebze olsun iyileşme ilkesine dayandığını" söyler. Sistemin alt kademeleri inisiyatif almaya doğası gereği dirençliydi (2004: 271). Bununla birlikte, "ufak tefek düzeltmelere" yönelik evrensel bir sadakat, sisteme yavaş ama devamlı bir büyüme kapasitesi sağlıyordu. Teknik yeteneklere sahip olanlar dahası bir ölçüde özerkliğe de sahiptiler; çünkü parti hiyerarşisi bunları yakından denetleyecek uzmanlardan yoksundu.

Stalin karne usulünü ve değerli personel için belirgin ayrıcalıkları uygulamaya başladıktan sonra, yozlaşmaya yol açan o meşhur *blat* sistemi belirdi. Ledeneva (1998: 37) bunu "kıtlık ve ayrıcalıklara dair bir devlet sistemi koşullarında 'erişime sahip olma lütfuna karşı değişim yapmak" olarak tanımlar. İşler formel hiyerarşilerin doğrudan doğruya ötesine geçen gayrı resmi şebekeler yoluyla, lütufların kişiler arasında devamlı takas edilmesiyle yürütülüyordu. Lütuflar genelde bir kişinin kendisi için değil; ancak o kişinin arkadaş ve ilişki çevresinden bir diğer kişi için isteniyordu. Sonrasında, daha ileri bir tarihte söz konusu lütufa karşılık veriliyordu. Bu durum, hizmetlerin (paranın değil) dolaylı bir karşılıklı değişimiydi; bu anlamda büyük bir gayrı resmi işbirliği kliği kuruldu. Özellikle 1930'larda, görevlilerin arasında kotalara ve hedeflere ulaşmanın bir yolunun gayrı resmi yöntemlerle karşılanması hayli yaygındı (Stalin'in ölümünden sonra, bu durum, daha çok kısıtlı tüketici maddelerine ulaşmanın bir yolu haline geldi). Rejimin Beş Yıllık Planları çoğunlukla propagandaydı; ekonominin gidişatı gerçekte daha az resmi bilgiye dayanıyordu. Nitekim söz konusu durum 1937'e kadar, örtük de olsa, rejim tarafından kabul ediliyordu (Fitzpatrick, 1999: 4; Easter, 2000; P. Gregory, 2004: bölüm 5, 6; Davies, 1996). Bu, totaliter bir sistem değildi: bazıları bir

karmaşa olarak adlandırıyordu (Davies, 1989: bölüm 9, Getty, 1985: 198); ancak bu da abartıdır. Easter'in de (2000) belirttiği üzere, gayrı resmi şebekelerin sistemin tamamen altını oyduğunu düşünmemeliyiz; daha ziyade, bunlar sistemin çalışmasına yardım ettiler. Söz konusu durumun, içerisinde üst katmanların yolsuzlukla kazanç elde ettiği maddi kaynakların üretimin doğrudan bir çıktısı olduğu, basit bir yozlaşma olmadığı belirtilmelidir. Hayli ideolojik bileşenlere sahip olan diğer rejimlerde olduğu gibi -bu cilt ve bir sonrakinde hem sosyalist hem de milliyetçi rejimleri örnek olarak göstereceğim- Sovyet liderleri de gelişmekte olan ülkelerin liderlerinin birçoğundan daha az çaldılar ve daha fazla kamu malı sağladılar. Mali terimlerle, bu insanlar bir hayli dürüsttüler.

Stalin gibi bir totaliter olmak için, blat sistemi süre giden bir hayal kırıklığı yaratmaya devam etti ki, kendisi aslında bütün parti devletini kontrol etmiyordu. İşler amaçlandığı gibi yürümediğinde, Stalin daha fazla teşvik sunabilir ya da zorun derecesini arttırabilirdi. Stalin ikincisini seçti ve işler parti devleti için hayli yıkıcı olan bir keyfi teröre dönüştü.

Stalin Mezalimi

Stalin ve Politbüro'nun sinirlerini totaliter sistemin yetersizlikleri bozmuştu. Sistem olması gerektiği gibi çalışmıyordu. Stalin'in kendisi hastalıklı bir şekilde güvensizlik hisleri ile dolu bir paranoyaktı; ancak önde gelen Bolşevikler genelde parti devleti başarısızlığa uğradığında radikal bir yaklaşım geliştirdiler. Bütün zorlukların suçunu siyasi muhalefete ve sabotaja attılar. İnsanların çalışmak yönünde pek de hevesli olmaması bile halk düşmanlarının geride bıraktığı bir "enkaz" olarak adlandırıldı. Düşmanların kökünü kazımak 1930'ların hedefiydi. Stalin orduya güvenmediği için (yaptığı temizliklerden ortaya çıktığı üzere), güvenlik kuvvetlerine -özellikle devasa NKVD'ye- dayanmıştı. NKVD, askeri ve siyasi iktidarın karmaşık bir biçimi olarak Stalin'i muhaliflerden, ordudan ve hatta partinin kendisinden koruyan eski Roma imparatorlarının muhafız kıtası rolünü aldı. Oynadığı rol bu devletin aslında neden totaliter olmadığının bir başka göstergesiydi; bu durum, bütün düzenin terör tarafından ayakta tutulduğu bir böl ve yönet iktidarıydı.

Zora dayalı denetimin başvurduğu yöntemlerden bir tanesi zorunlu emeğin ölçeğini genişletmekti. 1936 ile birlikte, 800 binden fazla insan suçluların, kotaları karşılayamayan yönetici ve işçilerin altyapı projelerinde yarı yarıya ölümüne çalıştığı çalışma kamplarında tutsaktı. Binlerce kişi hayatını kaybetti. En kötü kamplar Beyaz Deniz ve Baltık Denizi'ni birbirine bağlayan bir kanal için devasa inşaat işleriyle iştigal eden kamplardı. Bununla birlikte, bu köle-emeği sistemi hiçbir zaman kârlı olmadı; sağlıklı işçileri aldı ve onları çürüğe çıkardı. Burada asıl güdü kâr olmaktan çok sosyalizmin altını oyduğu

düşünülen "Sovyet karşıtı öğelerin" bastırılmasına yönelik bir istekti. Radikal bir ıslah dozu diğerlerinin daha yoğun çalışmasını teşvik edebilirdi (Khlevniuk, 2004, 200, 332).

Akabinde Stalin ve Moskova'daki *nomenklatura* elitler, parti içerisindeki yıkıcılara ve sınıf düşmanlarına -"parti kartına sahip olan düşmanlar"- döndüler (sonrasında Mao'nun da yapacağı gibi). Bu durum, çok daha yoldaşça olan faşist rejimlerden ziyade solcu parti devletlerine özgüydü. Terör ilk başta eski muhalifleri ve makul bir şekilde Troçkist olarak etiketlenebilecek diğer herkesi vurdu. Terör fark edilebilir bir tutarlı siyasi itkiye dayanmadan, zigzag çiziyormuş gibi görünüyordu. İnsanlar tutuklandılar, sonra salıverildiler ve sonra tekrar tutuklandılar. Bu durum, ilk başta parti devletinin orta seviyelerinde vuku buldu; 1937'ye kadar Merkez Komitesi'nden hiç kimse tutuklanmamıştı. Sonrasında elitler birliklerini kaybettiler ve Stalin'in paranoyaları Büyük Terör'e -1938'de Politbüro'nun bizzat kendi üyelerini içine alacak şekilde üst tabakaları hedefleyen parti devleti içerisindeki kardeş katilliği- kadar tırmanarak daha serbest bir hükümdarlık sürdü. Getty ve Naumov (1999: 583) söz konusu durumun artık ülkenin birçok kesiminde daha düşük seviyelere kontrol edilemez bir şekilde yayılan "merkezi olarak örgütlenmiş bir kaos" halini aldığını söylemektedirler (krş. Easter, 2000: Lupher, 1996). Parti, akla hayale sığmaz bir biçimde sayıları 1.5 milyona varan tutuklamalar ile birlikte birçok genç sadık sosyalistin yanı sıra, devrimi yapmış olan neredeyse bütün eski Bolşevikleri de içeren 700 bin idam sonucunda, komplo ve sabotaj ihbarları tarafından paramparça edilmişti. Gevşek örgütlenen bir partide, temizlik, üst katmanların altında yer alanların hayatta kalıp kalmayacaklarının büyük oranda şansa bağlı olduğu şekilde kararsızdı. Temizlik, askeri güçlerin ve Parti Merkez Komitesi'nin görevli birimlerini kasıp kavurmuştu, her iki yapıda bulunan üyelerin de yaklaşık yüzde 70'i temizlenmişti. Nomenklatura'nın -parti devletindeki üst düzey görevliler- 1939'un başındaki sayısı 32 bin 899'du, ancak bunların 14 bin 585'i 1937'den itibaren atanmış olan kişilerden oluşuyordu. Bu durum, temizliğin ölçeğinin bir göstergesiydi ve Stalin için ise radikalleşmenin ve NKVD'nin sonunda sadık bir elitten oluştuğunun işaretiydi (Service, 1997: 236). Ordu, partiye ve özellikle bunun güvenlik birimlerine tabi kılınmıştı.

Bu üç büyük mezalim -tehcir ile açlık, esir kampları ve Büyük Terör- ilk başta ulusal azınlıklara yönelik Sovyetlerin genel muamelesi ile çarpıcı bir tezat teşkil ediyordu. Bolşevikler çarın emperyalizmine karşı çıkmıştı ve Büyük Rus şovenizminin -etnik Rusların egemenliğinin- görece sınıfsız bir toplumun gelişimine bir tehdit olarak kaldığının farkındaydılar. Devrimci dönem ve İç Savaş esnasında Bolşevikler, ulusal ve dilsel azınlıkların -ki bunların sayısı 100'den fazlaydı- arasında ortaya çıkmış birçok popüler direniş hareketi ile ittifak kurmuşlardı. Böylesi bir işbirliği kendine has bir uluslar politikasına

dönüşmüştü. Bütün Sovyetler Birliği'ni ilgilendiren önemli sorunlara dair kararlar Moskova'da alınıyordu ve ayrıca yerel güvenlik aygıtları ortaya çıkan ulusal ayrılıkçılığı önlemek için sıkı bir merkezi denetim altında tutuluyorlardı. Ancak diğer yerel ve bölgesel iktidarlar Rus olmayan milliyetlerden gelen parti kadrolarının elindeydi ve uluslara kendi bölgesel toprakları ve hükümetleri verilmişti. Dahası kendi özgül kültürleri ve dilleri teşvik ediliyordu. Bu cömert politika, Rus etnik kültürünü bastırmayı amaçlayan bir kültürel devrim eşliğinde geç 1920'lerde pekiştirilmişti.

Bolşevikler milliyetçiliğin çar devletinin sömürgeci doğasının ortaya çıkardığı sınıfsal öfkenin üstü kapalı bir biçimi olduğuna inanıyorlardı. Milliyetçiliğin enternasyonalizme ulaşmadan evvel bütün halkların geçtiği bir gelişim aşaması olduğunu varsayıyorlar ve böylece SSCB'de milliyetçiliğin kademeli olarak sönüp gideceğini bekliyorlardı. Bu durumdan öylesine az endişe ediyorlardı ki, etnik azınlıklar lehine, onlara çoğunlukta oldukları cumhuriyetler ve bölgelerde denetimi veren "pozitif ayrımcılık" olarak adlandırılan programları uyguladılar. Stalin'in kendisi uluslar komiseri iken bu politika ile özdeşleşmişti. Ancak söz konusu politika aslında ulusal kimlikleri teşvik etti ve bu sonunda Sovyetler Birliği'nin çöküşünde bir etken oldu. 1920'lerde ve 1930'lu yılların başlarındaki bu hoşgörülü anti-emperyalist politika, İngiliz ve Fransız imparatorluklarında halen egemen olan ırkçılığın dikkat çekici bir zıttı idi; bu karşıtlığı Üçüncü Dünya milliyetçileri de belirtiyordu.

Buna karşın, 1930'larda, Sovyet liderleri en büyük azınlık olan Ukrayna milliyetçiliğinden endişe duymaya başladığında işlerin gidişatı değişti. Ardından Hitler ve Japon tehdidi daha da büyüdüğünde, sınırdaki milliyetçiliklerden duyulan endişe de arttı. Sovyetlerdeki etnik Almanların Sovyet sempatisini Almanya'ya taşımak için bir araç olmalarının yerine, tam tersi de meydana gelebilirdi: bunlar, Sovyetler Birliği'nde Hitler'in beşinci kolu olabilirlerdi. Stalin Alman tehdidine ve Hitler'le Saldırmazlık Paktı'nı imzalamak suretiyle bir ittifak için yaptığı görüşme önerilerine cevap vermeyen Batılı ülkelere tepki gösterdi (bkz. Bölüm 14). Bu durum, Sovyetlerin Baltık devletlerini ve Polonya'nın yarısını Hitler'e karşı tampon bölge olarak yutmasına izin verdi; ancak bunun emperyal sonuçları oldu. Ortada çok az sayıda Polonyalı veya Baltık komünisti olduğundan, yeni ele geçirilen cumhuriyetler etnik Ruslar tarafından yönetiliyordu ki, bu durum da Bolşeviklerin kendilerinin de bildiği üzere emir altındaki halklar arasında milliyetçiliği kışkırtıyordu.

Jeopolitik tehdit arttıkça, Stalin her durumda azınlıklara ayrıcalık tanıyarak Rusları soğutmayı göze alamayacağına karar vermişti. Dolayısıyla, politikasını tersine çevirdi ve dışarıda Rusya'nın düşmanları ile bağlantılı olma olasılığı olan azınlıklara mezalim uygulayarak, kendi savunmasını güçlendirmek uğruna Rus milliyetçiliğine başvurdu. Almanlar, Polonyalılar, Beyaz Rusyalılar ve Koreliler gibi karşı devrimci milletlerin tehcirinin ilk iki örneği

1935 ve 1937'de meydana geldi. II. Dünya Savaşı esnasında, Çeçenler gibi özellikle Kafkasyalı gruplara karşı daha da fazla tehcir meydana geldi. Hakikaten de, bazı Kafkasyalı gruplar Almanlar ile işbirliği yapmıştı; ancak sınırdaki halkların tehciri Sovyet enternasyonalizminden Büyük Rus milliyetçiliğine doğru Stalinist rejimdeki önemli bir kaymanın bir parçasıydı (I. Martin, 2001; J. Smith, 1999). Bunun merkezinde, Stalin'in dördüncü mezalimi olan ulusal azınlıklara karşı uygulanan bir takım suçlar vardı.

Bütün bu dört mezalim de sonrasında yumuşama eğilimi gösteren bir dalga halinde geldi. Hayatta kalabilen kulak sürgünlere vatandaşlık hakları sağlandı, hükümlülere daha iyi muamele edildi. Politbüro teröre son verdi ve tehlikeli addedilen azınlıklar dağıtıldı. Stalin hatalarından ders almışa benziyordu ve işçilerin arasındaki direniş işaretlerine karşı her zaman duyarlıydı. Gizli polis kendisini işçilerin morali konusunda bilgilendirmeye devam ediyordu ve 1934 ve 1937'de olduğu üzere ya yerel refah fonlarını arttırarak veya ulusal yeniden yatırımı azaltıp, bunun yerine tüketimi yükselterek yerel direnişin önünü kesecekti (P. Gregory, 2004: bölüm 4). Ancak bütün bu zor biçimlerinin topyekûn etkisi muazzamdı. 1941 itibariyle, yaklaşık 4 milyon insan Gulag kamp sisteminde tutsakken, bir diğer 2 milyonu da ıslah edici emek işiyle iştigal ediyordu (Mann, 2005: 323-30; Khlevniuk, 2004; Getty & Naumov, 1999: ek 1).

Sonrasında savaş, uluslara uygulanan kötü muamelenin haricinde bu politikalara bir ara verdi. Kafkas halklarının Almanlar ile işbirliği yapmasından duyulan korku Sovyetler Birliği savaşı kazanıyor tarafken bile devam eden sürgünlere yol açtı. Savaş kisvesi altında, Stalin artık Rusya'nın belalı sınır halklarından kurtulmanın peşinden koşuyordu. Savaştan sonra tutuklamalar ve hapisler, her ne kadar azalan ölümlerle birlikte de olsa devam etti. 1945'de Doğu Avrupa'nın Kızıl Ordu tarafından özgürleştirilmesi ve akabinde Ruslar tarafından hakimiyet altına alınması Sovyet emperyalizmini güçlendirmişti. Baltık Cumhuriyetler zorla Sovyetler Birliği'ne dahil edilmişti ve Ukrayna ve Belarus'ta milliyetçi memnuniyetsizlik işaretleri şiddetli bir biçimde bastırılmıştı. Artık iki farklı Batılı emperyal halka mevcuttu: Sovyetler Birliği'nin batı topraklarının kendisi doğrudan yönetiliyor, herhangi bir karşı duruşun acımasızca bastırılacağı yönündeki bir farkındalık ile uysal bir biçimde denetim altında tutuluyordu; Doğu-Orta Avrupa dolaylı bir imparatorluğun dış halkasını oluşturuyor ve elitlerinin bir dereceye kadar sınırlı bir özerkliğe sahip olduğu ulusal anlamda egemen devletler aracılığıyla Sovyet otoriteleri tarafından idare ediliyorlardı. Sosyalist enternasyonalizm, Sovyetler Birliği kendi Batı bölgelerinde, bir imparatorluk halini aldıkça ortadan kalkmıştı.

Conquest, Rummel ve diğerleri tarafından yapılan Stalin'in mezalimlerine dair erken tarihli tahminler toplam ölümlerin 30 milyondan fazla olduğunu belirtmektedir. Son zamanlardaki araştırmacıların tahminleri çok daha düşük-

tür ve 8-10 milyon arasında bir rakam vermektedir (elbette bir kişi bunun da yeterince kötü olduğunu söyleyebilirdi). Stalin'in mezalimlerinin birçoğu bu bağlamda "totaliter" teriminin çok kullanışlı olmasının önüne geçecek şekilde kasıt, beceriksizlik, vurdumduymazlık ve istenmeyen sonuçların bir karışımından ibaretti. Sevice'in de (1997: 241-53) gözlemlediği üzere Stalin kendi paranoyasının harekete geçirdiği, totaliter amaçlarına sadık bir kimseydi ve eli siyasetin üretildiği bütün üst katmanlara uzanıyordu. Fakat her ne kadar siyaset, merkezi bir şekilde üretiliyor olsa da, siyaset Stalin'in görüş ölçeğinin ötesinde uygulanıyordu. Service, "hedef o denli cüretkârdı ki, yarısının bile tamamlanması tüyler ürpertici bir başarı anlamına geldi" sonucuna ulaşmaktadır. Merkez, nasıl bir mekanizmanın bu insanların kaderini belirleyeceğini düşünmeden devasa insan yığınlarını şiddet eşliğinde sürgüne gönderdi ve hapsetti. Sonrasında yerel görevliler -"küçük Stalinler"- ve halk güçleri konuyu kendi ellerine aldılar ve kirli işi hallettiler.

Terör işe yaradı mı? Bunu söylemek zordur. Stalin ve kliği ilk başta tek parti devletinin altyapısal iktidarının altını oyan yoğun bir despotik iktidara başvurmuştu. Rejim neredeyse dağılıyordu; ancak bu gerçekleşmedi. Devlet idarecilerinin yaptığı gibi hayatta kalan parti görevlileri Stalin'in çizgisine uyum sağladılar. Verimlilik tekrar yukarıya doğru çıkan bir çizgiye oturdu ve ordu, beş yıl sonra Hitler'e galebe çalacak denli kendine geldi. Bu tüm düzeylerde planları ve hedefleri yerine getirmek için gizli kapaklı yollar bulmak zorunda olan ve sıklıkla kendi özel isteklerine dair davaların peşinde koşan idarecilerin kadroları oluşturduğu bir rejimdi. Stalin'in paranoyası kısmen kendi kurduğu bir yapının ürünüydü. Neredeyse herkesin saklayacak bir şeyi olduğu için, insanların davranışları genelde şüpheliydi. Bölgesel ve yerel görevliler rakipleri ve düşmanlarını elimine etmek için ortaya çıkan fırsatlardan yararlanıyorlardı. Köylüler zorunlu sanayileşmeye muhalefet ediyorlar ve istifçiliğe başvuruyorlar veya kendi ürünlerini ya da hayvanları yiyorlardı, bazı azınlık uluslar Almanlar veya Japonlara sempati duyuyorlardı ve hatta Trotsky gibi sürgünlerle teması da içerecek şekilde Parti içerisinde bir dereceye kadar muhalefet vardı (Thurston, 1996: 25, 34, 50-3). Bütün bunlar, Stalin'den bağımsız şekilde Teröre kendi dinamiğini sağladı. Sadık polis hiyerarşisi karşı devrimci olarak addedilenler için belirlenen geniş kotaları doldurabilmek için baskı görüyordu. Ancak karşı devrimcilerden yeterli sayıda bulmakta güçlük yaşanıyordu; buna rağmen, halen gerçek bir komplonun derinlerde bir yerde gizli olduğuna inanıyorlardı. Bir polisin söylediği gibi "bir gram altın bulmak için, tonlarca kumu elemek gerekiyordu" (alıntılayan Thurston, 1996: 83). Dahası, bazı mezalimlere halk sempati de duyuyordu. Yerleşik kentli nüfusun çoğunluğu köylülerin ürünlerini istiflediğine inanıyordu ve birçok işçi köylülere uygulanan baskıya yardım etti. Ayrıca, işçiler

kendi adlarına iktidarda olan bir rejime kalıcı bir destek göstermeye devam ediyorlardı.

Rejime verilen halk desteğinin düzeyini ölçmek zordur; çünkü ortada ne seçimler, ne kamuoyu yoklamaları veya duyguların açıkça ifade edildiği gösteriler vardı. Teröre, kendisini resmi görevlilerin karşı devrimciler olarak yaygın bir şekilde ihbar edilmesinde ifşa eden bir nebze halk desteği vardı. Sovyet vatandaşları esas bir çelişki yaşıyorlardı: devamlı daha iyi bir gelecek sözü verilmesine karşın, mevcut anda baskı ile karşı karşıyaydılar. Dolayısıyla, "biz" halk ve "onlar" yeni Komünist elit arasında kutuplaşmış bir yarı sınıf bilinci gelişmişti. Sıradan insanlar elitleri -ve sevmedikleri kim varsa- ihbar etmekten zevk duyuyorlardı. Köylüler özellikle kendilerini sömüren resmi görevlilerden intikam almaktan haz yaşıyorlardı ve bizzat kendileri ihbar edilince ve tutuklanınca bile, sadece ziyadesiyle acınacak durumda olanların birçoğu kendi durumlarında bir yanlışlık olması gerektiğini ifade ediyorlardı. Bazı Komünistler, belli ki bunun devrimin iyiliği için olduğuna inanarak, sahte itiraflar imzaladılar. Diğerleri de Stalin'in politikalarından şüphe etmenin veya hileli kişisel oyunlarla iştigal etmenin suçluluğunu hissettikleri için imza attılar.

Mutlak itaat ve tamamen itaatsizlik arasında kocaman bir olasılıklar dizisi mevcuttu ve birçok insan kararsız ve genelde kafası karışmış olarak kendisini buraya yerleştirmişti. Ortada, mevcut rejime dair yaşanan hayal kırıklığına eşlik eden devrim ideallerine yönelik yaygın olarak paylaşılan bir inanç vardı. Daha genel bir hal almış bir sinizm halen mevcut değildi. İdeoloji rıza elde etme noktasında halen kendi iktidarını uygulayabiliyordu (Thurston, 1996; R. Davies, 1997; Kotkin, 1995; Fitzpatrick, 1999; ve Fitzpatrick, 2000'de çeşitli makaleler). Örnek olarak, sömürülen tekstil işçileri arasında resmi görevliler Marksist sınıf kategorileri açısından ihbar ediliyorlardı ve işçiler dilekçelerinde ve gösterilerinde bu dili kullandıkları ve yerel parti merkezlerini yağmalamaya başlamadıkları sürece, rejimden taviz koparabilirlerdi (Rossman, 2005).

Bunların ne kadarı Stalin'in kendisinin ürünüydü? Lenin yaşasaydı veya Trotsky parti sekreteri olmuş olsaydı, olaylar çok daha başka bir biçimde gelişir miydi? Birçok araştırmacı Lenin'in parti içerisinde Terör'e ya da kitlesel sürgünlere göz yummayacağını ve mezalimlerin bütün hepsinin büyük oranda Stalin ve çevresine bağlı olduğunu söylemektedirler. Rejim kim yönetirse yönetsin bir parti diktatörlüğü olacaktı ve tek parti diktatörlüğü içsel olarak çoğulculuk ile uyuşmaz. Eğer esasen bir tarım toplumunun zor yoluyla sanayileşmesinin peşinde koşan Komünist rejimlere bakacak olursak, içlerinde çok sınırlı bir çoğulculuk barındıran sadece tek parti rejimleri ile karşılaşırız. Zalimlik düzeyinde çeşitlilikler bulabiliriz. Kamboçya'da Stalin'in liderliğinden daha beteri ile karşılaşırız; Çin'de bir diğeri önemli bir kafası karışmış parti

temizliği, Kültür Devrimi ve bunun bastırılmasına ek olarak (öldürülenlerin sayısının daha fazla olduğu) daha büyük bir mezalim -Mao'nun İleriye Doğru Büyük Sıçrayışı- işlenmişti. Bir üçüncü liderliğin Vietnam'da bir şekilde daha küçük ölçekli zalimliklerde bulunduğunu keşfedebiliriz. Bir dördüncüsü Kore'de çok daha sert ve aşırı derecede başarısız görünmektedir. Komünist camiada en ılımlı rejimin Küba olduğunu söylemek kolaydı; ancak Castro'nun rejimi zorunlu sanayileşme girişiminde bulunmadı.

İktisadi Denge Cetveli

Komünizmin asıl sorunu, tarım toplumlarında iktidara gelmesi ama değişmez ideolojik hedefinin hızlı sanayileşme olmasıydı. Hızlı sanayileşme ise sadece her zaman nüfusun geniş bir çoğunluğunu oluşturan köylülerden daha fazla artı değer çekmek ve sonrasında ücret seviyelerini sadece tarımın dışında düşürmek ve ücretleri sanayi için yatırım sermayesi haline getirmekle olabilirdi. Hızlı sanayileşmenin aşırı derecede zora dayanmasından, demokrasiye dair sosyalist ideallerin bozulmasından kaçınmanın bir yolu yoktu. Ekonomik ideal, Marksist materyalizmi cisimleştirmeye çalışan rejimlerden beklenebileceği üzere siyasi ideale galebe çalmıştı. Sorun, sadece bu zora ne kadar zalimliğin eşlik edeceğiydi ve bu farklılaşıyordu. Her ne kadar daha küçük bir ölçekte olsa da, faşizmde olduğu üzere (sosyalizm teoride liderliğe çok da hürmet göstermezdi) despotik sistemlerde lider de önemliydi. Mao'nun büyüyen zarafeti kendi büyük yanlışlarından öğrenebilme kapasitesiydi. Castro kendi akranlarıyla karşılaştırılınca pozitif anlamda mülayimdi. Ancak her ne kadar Lenin, Stalin'den daha hoş olabildiyse ve özellikle Stalin'in paranoyası belaya yol açtıysa da, Lenin (ve Trotsky) zorunlu sanayileşme, despotizm ve en azından bir takım zalimlikler yolunda kendi ideallerinin sınırları içerisindeydi.

Bu durumu bağlamına yerleştirmeliyiz. İki savaş arası dönemde, demokrasi zengin ülkeler dışında her yerde geriye çekiliyordu. Avrupa'nın doğusundaki ana alternatif ideal demokrasiden ziyade sağcı despotizmdi. Rus halkı bunun çarcı versiyonunu defetmişti ve çok az kimse çarın geri dönmesini istiyordu. Komünizm, hatta Stalinizm, birçok kimsenin (belki de çoğunluğun) elde edebileceğini düşündüğü en iyi politik sistemdi. Birçok rejim biçiminde (demokrasi de dâhil) halkın çoğu kendi yaşamlarına uyum sağlıyordu. Gidişatı gayrı resmi olarak daha iyi bir hale getirmek için akraba ve arkadaşlarından oluşan güvenilir ağları kullanıyorlar ve siyasetten kaçınıyorlardı. Böyle davrandıkları takdirde, sonrasında rejimin sunduğu ayrıcalıkların bazılarına uyum sağlayabilirlerdi.

Belki de rejimin destek kazanmasının esas sebebi önde gelen iki hedefinde başarıya ulaşmasıydı: sanayileşme ve anavatanın savunulması. Aslında plana göre işlemeyen bir devletin planladığı ekonomide, yetki savaşlarına,

kıtlıklara, darboğazlara ve diğer berbat işlere işaret etmek kolaydı. Ancak zorunlu sanayileşmesinin sözüm ona bu yıkık dökük biçimi ekonomik büyümeyi sağladı. Tam tamına ne derece ateşli bir biçimde tartışıldığından bağımsız olarak, iki savaş arası dönem, Batı'nın büyük başarı dönemlerinden biri değildi. Kapitalist ekonomiler hayli durağandı ve yaşanan düşüşlerden en büyüğü Büyük Bunalım döneminde gerçekleşti. Sovyetler Birliği kendisini buradan yalıttı. Dahası, az sayıda zengin ekonomi ve yoksulluğa batmış olan dünyanın büyük bir kısmı arasındaki açı genişlemeye devam etti.

Karşılaştırmalı terimler ile görüldüğü ve 1928 ve 1970 arasında toplam istatistikler ile ölçüldüğü zaman, Sovyet ekonomisi belki de iyi iş çıkarmıştı. Bununla birlikte biz genellikle yetersiz ve dürüst olmaktan uzak resmi istatistikler nedeniyle emin olamayız. Yaklaşık yüzde 4 civarındaki ortalama büyümeyle, Japonya ve sömürgeleri dışında dünyada o zamanın bütün ülkelerini geride bırakmıştı. Sovyet rakamları hakkında şüphe duysak ve büyümeyi yüzde 2.5 ila 3 arasına düşürsek de, bu bile iyiydi. Bu durum, aynı zamanda doğumda beklenen yaşam süresine dair istatistikler tarafından pekiştirilmektedir. Bu oran 1900 ve 1950 arasında 32 yaştan 65 yaşa çıkmak suretiyle ikiye katlandı: söz konusu olan bütün ülkelerden daha büyük bir artış oranıydı (Maddison, 2001: tablo 1-5A). Dördüncü bölümde de gördüğümüz gibi, Japonya da ve daha az ölçekte olmak üzere sömürgeleri de demokratik bir toplum değildi.

Sovyet ve Japon başarı oranının altında yatan bir neden vardı: devlet planlaması geç gelişen ülkelerde, en azından sanayileşme aşamasında, işe yarıyordu. Eğer elitler diğer ülkelerin tecrübelerinden sanayileşme için gerekli olan kurumları tespit edebilirlerse, merkezi planlama, özellikle devlet görece de olsa yozlaşmamış ve üstte kalan kaymağın çoğunu yemiyorsa, pazar rekabetinden daha etkili olabilir. Şirketlerin yükselmesi ile birlikte, Batı her durumda daha büyük ekonomik birimler içerisinde, daha da fazla planlama tecrübesi yaşıyordu. Eğer çar rejimi ayakta kalabilmiş olsaydı, Paul Gregory'nin (1994: 136-7) belirttiği gibi böylesine bir büyüme seviyesi yakalaması pek de olası değildi. Zira R. Allen'in (2003: 33-46) altını çizdiği gibi çarın uyguladığı büyüme büyük oranda yüksek buğday fiyatlarına dayanıyordu. Buğday ve diğer önde gelen metaların fiyatları I. Dünya Savaşı'ndan sonra çökmüştü. Tarımın muhtemel çöküşü düşünüldüğünde tarımsal verimliliğin artması ya da sanayinin çok fazla genişlemesi de mümkün değildi. Allen (2003: 9-10), benzer olanları birbirleri ile -Sovyet cumhuriyetlerini Sovyet olmayan komşularıyla- karşılaştırmamız gerektiğini de düşünmektedir. Sovyet Orta Asya'sı ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği'nin en yoksul bölgeleriydi; ancak bunların hepsinin de kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasılaları Sovyet olmayan komşuları, Türkiye, İran ve Pakistan'dan hayli yüksekti. Tarım, Sovyetlerin en zayıf taraflarından biri olarak kaldı; ancak ağır sanayi güç-

lü tarafıydı: özellikle yüzde 12'lik bir yıllık sanayi büyüme hızının yakalandığı 1930'larda. Sovyetler 1932'de, makinelerin yüzde 78'ini ithal etmek zorundaydılar; beş yıl sonra bunun yüzde 10'dan azı ithal ediliyordu.

Bu büyümenin çoğu ağır sanayide yeniden yatırımlara transfer ediliyordu: Almanya, Japonya ve İngiltere'den (Stalin'e göre) kaynaklanan tehdit büyüdükçe 1930'larda önemli ölçüde gelişen bilhassa savunma sanayisine. Sadece 1960'larda artı değerin büyük bir kısmı tüketici mallarına yönlendirildi. Ancak 1928 ve 1937 arasında kişi başına tüketimde de bir gelişme gözlendi: Allen (2003: bölüm 7) bunun bir bütün olarak ulusal tüketim seviyesini taşıdığını iddia eder. Fakat Mark Harrison (1994) tam tersini belirtir. Erkeklerin reel ücretleri azalıyor ve kadın istihdamı ciddi bir ölçüde -ancak daha düşük maaş seviyelerinde- artıyor gibi durmaktadır. Her ne kadar ortalama bireysel ücretler azalsa da, bu iki maaş biçimiyle dengelendi. İlkin, erkeklerin ve kadınların maaşlarının kombinasyonu belli belirsiz de olsa daha yüksek hane halkı gelirlerine yol açtı; ikincisi, Sovyetler Birliği işsizlik oranlarını neredeyse sıfıra kadar düşürmüştü (Batılı iktisatçılar bunun etkisiz bir aşırı istihdama yol açtığını düşünmektedirler). Karne usulüne son verildi ve kalifiye işçiler konfora kavuştu; ancak en önemli şey -belki de Komünist rejimlerin esas başarısı- eğitimdi. Sovyet vatandaşları gelişmekte olan kapitalist ülkelerle karşılaştırılabilir olmanın ötesinde ciddi anlamda eğitimli ve okuryazar hale geldiler. Ayrıca sağlık hizmetleri de yeterliydi. 1937'den itibaren büyük bir kamusal konut edindirme programına da başlandı. Bütün bunların amacı kitlesel bir memnuniyetsizliği engellemekti. Sağlık statüsü ile ilgili Antropometrik göstergeler bir gelişme olduğunu ifşa ederler ve bu gibi veriler, GSMH ölçümlerinin aksine, kolayca manipüle edilemezler. Ölüm oranında sürekli bir düşüş, ortalama fiziksel uzunlukta ve çocuklar arasında erken dönem fiziksel olgunlaşmada devamlı bir yükseliş vardı. Bütün bunlar mutlak terimlerle ve diğer birçok ülkenin çağdaş deneyimlerine göre daha iyi bir sağlığın göstergeleriydi (Davies & Wheatcroft, 2004). Bu söz verilen ütopyadan çok uzaktı -ütopya ertelenmeye de devam ediyordu- ancak ayrıksı bir maddi gelişimdi (Suny, 1998: 240-50).

Sovyetler Birliği Marshall'ın üç aşamadan oluşan vatandaşlığının tersini gerçekleştirdi. Nüfus ne siyasi, ne de sivil vatandaşlığı tadamadan, bir ölçüde toplumsal vatandaşlığı (Marshall'a göre en son aşama) elde etmişti. En ideolojik solcu parti devletlerinin iki olumlu niteliği vardı: görece olarak dürüst ve iktisadi gelişime içten bir şekilde bağlılardı. Bu erdemler sadece en üstte değil, aynı zamanda bütün kitlesel partide de ifade ediliyordu. Artı değerin küçük bir kısmı yolsuzluğa kurban gidiyordu ve daha büyük bir kısmı da dünyadaki en gelişmekte olan ülkelerden daha fazla tekrar yatırıma ve kamu mallarına harcanıyordu. Gördüğümüz üzere, bu durum faşist sağın ideolojik partilerinde geçerli değildi. Bununla birlikte, dördüncü ciltte, böylesine erdemlerin çok

daha ılımlı sol, merkez ve sağ milliyetçi rejimlerde de sonraki bir dönemde ortaya çıktığını göreceğiz.

Bir araya toplanan istatistikler eşitsizliği gizlerler. Rejim eşitsizlikleri hayli düşük tutmayı becerse de, en kötü durumda olanlar kırsal nüfustu. Kalifiye işçiler, yeni istihdam edilmiş olan kadınlar ve kırsal bölgelerden şehirlere göç edenlerin hepsi de görece daha iyi bir durumdaydı. Sanayileşme ve kentleşme milyonlarca insanın hareketliliği arttırmıştı ve konut, refah yardımları ve istihdam devlet tarafından sağlandığı için, takdirin çoğunu rejim toplamıştı. Fakat ironiler var olmaya devam etti. Gördüğümüz üzere, bu göçmenlerin birçoğu Stalin'in korkunç zorunlu kolektifleştirme politikalarının bir sonucu olarak göç etmişlerdi. İşsizlik oranı düşmüş; ancak bu kısmen rejimin neden olduğu ölümlerden kaynaklanmıştı. Dahası sanayinin büyümesi Britanya ve ABD'den gelişmiş teknolojinin büyük oranda ithal edilmesine dayanıyordu: bunların fiyatını ise Sovyet halkının şiddetle ihtiyaç duyduğu tahıl ve kerestenin ihracı karşılıyordu. Ayrıca Wheatcroft'un gözlemlediği üzere birçok insanın deneyimi devamlı bir gelişimden ibaret değildi; çünkü gelişim planlamadaki başarısızlıkların, kitlesel mezalimlerin ve nihayetinde savaşın neden olduğu açlıklar ve yiyecek kıtlıkları ile birlikte serpilmişti. Bütün bir bilanço dengesi uygun görünebilirdi; ancak gerçek yaşam çeşitlilik arz ediyordu ve korkunç ironilerle doluydu. Bütün nüfusun en ayrıcalıklı kısmı parti üyeleriydi; ancak bunlar aynı zamanda Büyük Terör karşısında en korunmasız kesimdi. Bununla birlikte, bunların hiçbirisi Stalinizm'in kalkınmak için gerekli olduğu gibi korkunç bir sonuca yol açmamalıdır. Zorunlu kolektifleştirme doğası itibariyle aşırı olduğu kadar iktisadi açıdan da zararlıydı. Bunun iyi bir sonucu -emek hareketliliği- daha hoş yöntemlerle de sağlanabilirdi. Diğer mezalimlerin hiçbir olumlu iktisadi rolü yoktu. Stalin çok daha iyisini yapabilirdi.

Allens (2003: bölüm 9) Sovyet büyümesinin en ikna edici, bütünlüklü bir açıklamasını sunar. Kendisine göre ortada iki esas neden vardı. Birincisi, yatırım ana olarak ağır sanayiye yapılıyordu ve içeride büyük oranda otoriter ekonomiden ibaret olan yapı ciddi bir ölçüde korunuyordu. Dünya ekonomisinin bu aşamasında korumacılık, Japonya'nın da ispatladığı üzere, işe yarıyordu. İkincisi yumuşak bütçe kısıtlarının yüksek çıktı hedefleri ile bir araya gelmesi, kârdan ziyade çıktılar önemli olduğundan, devletin firmaları borcunu ödeyen ve üretici kılmak için bunlara banka kredileri sağladığı anlamına geliyordu. Bu sistemde depresyonun patlak vermesi mümkün değildi. Devlet planlaması pazar endişelerine baskın çıkmıştı ve özellikle bu dönemin normal gelişim stratejisine -esas ürünleri ithal etmek ve makineleri ihraç etmek- galebe çalmıştı. Tıpkı emperyalizmin devletçi biçiminin bu dönemde Japon İmparatorluğu'nda yapıyor olduğu gibi, sosyalizmin devletçi versiyonu da işe yarıyordu.

Stalinizm (tarım dışında) nitelikli bir iktisadi başarıydı; ancak aynı zamanda siyasi ve ideolojik bir kâbustu: bölüm 4'de açıklandığı üzere Japon İmparatorluğu'nun gerçekleştirdiği eşitsiz bir iktidarın daha kötü bir biçimiydi. İktisadi bir proje olarak sosyalizmin, eğer amaç Marx'ın 20. yüzyılda yorumlandığı üzere zorunlu sanayileşme aracılığıyla modernleşme ise, Sovyetler Birliği gibi devasa boyutlarda, geri kalmış ülkelerde gerçekleşmesi imkânsız bir ütopya olduğu hızlı bir şekilde ortaya çıktı. Kurtuluşçu ideolojisini terk etmeyen rejim bu çelişkiye köylülere korkunç bir şiddet ve diğer yerlerde ise hoş olmayan doğaçlama pratiklerle yanıt verdi. Bütün bunların sosyalizmle pek bir ilgisi yoktu; ancak fark edilebilir bir biçimde sosyalist bir kabus, sosyalist ideallerin yozlaşması ve proletaryanın olmaktan çok proletaryanın (ve diğer herkesin de) üzerinde bir parti-devlet diktatörlüğüydü. Dar iktisadi terimlerle, sonuçlar (eğer ölü ya da sürgün olanlardan birisi değilseniz) hayli olumluydu. Geri kalmış bir ekonomide, yiyecek bulmanın açlıktan ölmeye oranı mükemmeldi ve sağlık ve okuryazarlığın seviyesi de muhteşemdi. Dolayısıyla bu dönemde Bolşeviklerin en açık başarısızlığı iktisadi olmaktan çok siyasi ve ideolojik iktidardaydı. Yarı kasıtlı bir biçimde korkunç bir diktatörlük yaratmışlardı, sosyalist fikirleri mutlak surette tersine çevirmişler ve en kötüsü de tarihte bundan önce eşi benzeri görülmemiş ölçekte kitlesel mezalimler yapmışlardı. Bunu iktisadi başarı açısından iki savaş arası dönemde bile savunmak zordur (savaş sonrası dönemde ise kapitalizm komünizmden çok daha iyisini yapacaktı). İnsan mutluluğu maddi başarıya mı bağlıdır? Eğer dünya sathında birçoklarının yaptığı gibi açlıktan ölüyorsanız, bunu cevabı evettir. Birçok Sovyet vatandaşı ve ülke dışındaki sempatizanları bu dönem boyunca daha büyük ekonomik başarıların sivil ve siyasi özgürleşmeye yol açacağı umuduna tutundular. Kıtlığı yok etmek rejimin gevşemesini sağlayacaktı. Bunlar halen geleceğin kızıl olabileceğine inandılar. Bu gibi insanlar için, jüri devlet sosyalizmine dair henüz bir karara varmamıştı.

Zaten bu iki savaş arası dönemde dünyadaki rejimlerin en kötüsü değildi. 1941'de, birçok Ukraynalı -Stalin'in sömürüsünden bitap düşmüş olanlar- kendi vatanlarında Wehrmacht'ı hoş karşıladılar. Hitler'in altında, bununla birlikte, daha derin bir sömürü ve hatta daha kötü mezalimler ile karşılaştılar. 1944 ile birlikte, Kızıl Ordu'yu tekrar sıcak bir biçimde karşılıyorlardı. Stalinist Rusya'nın en büyük başarısı yaşam standartlarını aşağıda tutan ve devasa bir silahlı gücü sübvanse eden kaynakların güzergahının tüketimden askeri üretime çevrilmesinin ta kendisinin sonrasında büyük bir fedakarlıkla Sovyet vatandaşlarının -Yahudiler ve Romanları da içerecek biçimde- Hitler'e karşı başarılı bir şekilde savunulmasına yol açtığının ispatlanması oldu. Sovyetler Birliği varlığını I. Dünya Savaşı'na borçluydu ve sonrasında, Bölüm 14'de göreceğimiz üzere II. Dünya Savaşı'nda da gayet iyi bir iş çıkarmıştı.

Tarımdan ziyade sanayi bütün dünyada modernitenin sembolü olduğu için, Sovyetler Birliği'nin belirgin sınaî başarısı geniş bir takdir toplamıştı. Devlet sosyalizmi ideolojisi küresel ölçekte yayılmıştı. Tarım toplumlarında yaşayan devrimcilere göre, Sovyetlerin (ve sonrasında Çin) izlediği yol tarihin kendi taraflarında olduğuna dair büyük bir güven vererek, maddi isteklerden özgürleşmenin kısa yolu gibi duruyordu. Bütün dünyada milyonlarca köylü yoğun bir sömürüden muzdarip olduğu için, devrimci ideoloji bunlar arasında alıcı buluyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bolşevik ve Maocu yollar hayranlık uyandırdı ve sıklıkla dünyanın daha yoksul ülkelerinde taklit edilmeye çalışıldı. Gerçekten de, dünya sathında geç kalkınma, serbest piyasadan daha çok altyapısal olarak güçlü devletlerin başardığı bir şeydi: zira devlet elitleri kendi cebini doldurmaktansa kalkınmaya hakikaten bağlıydılar (Kohli, 2004). Komünist liderler hakkında söylenecek en olumlu şey ideolojilerinin hakiki olduğuydu. Neredeyse bütün maliyetine karşın, samimi bir şekilde kendi ekonomilerini kalkındırmaya bağlıydılar. Her ne kadar yolsuzluk olsa da, bunun miktarı birçok gelişmekte olan ülkeden çok daha azdı.

Gerçek sosyalizmden vazgeçildiği ve 1920'ler ve 1930'lar boyunca mezalimler arttığı sürece, bunun özellikle Batı'da tümüyle olumsuz bir etkisi oldu. Birçok Batılı sosyalist, Bolşeviklerin zor yoluyla iktidara tutunması ve küresel anlamda görünürde tehditkâr bir iktidarı idame ettirmesinden zarar gördü. "Gerçekte var olan sosyalizm"in bir örneği ödlek sosyalist partilerin de aslında nasıl da iktidara gelebileceği ile hayal kırıklığına uğramış solcular dışında, Batı'da çok da fazla kişinin inancını değiştirmesini sağlayamazdı. Yabancı komünist partiler, seçilmiş Sovyet Potemkin köylerine (gösteri köyleri) düzenlenen turların sonucunda heyecana bürünüp Rusya'nın iktisadi büyüme istatistiklerini yücelterek, söz konusu hayal kırıklığının sonucunda bir şekilde büyüdüler. Bununla birlikte, Batı'da nadiren önemli bir güç haline gelebildiler ve Bolşevik kartı, Kızıl Tehlike, 1920'lerin başlarından itibaren diğer ülkelerdeki burjuva partileri ve işverenler tarafından başarılı bir şekilde kullanıldı. Komünist partiler ve sendikalar en kolay hedeflerdi; ancak emek yanlısı bütün partiler Kızıl Tehlike ile insanların korkutulduğu bir esnada zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Eğer Sovyet rejimi sosyalizmin istenir bir biçimi olsaydı, böylesi bir propagandanın aksi yönde etkisi olurdu.

Dahası Bolşevikler diğer ülkelere daha doğrudan müdahale ettiler. Rusya'da devrimi savunmak ve "Komünizmin dünya çapındaki zaferine doğru Uluslararası Sovyetler Cumhuriyeti'nin bir ilk aşaması olarak" hizmet etmek için 1920 Mart'ında etkisiz II. Enternasyonal'in yerine III. Enternasyonal'i kurdular. Devrimin küresel bir gelişme olacağı düşünülüyordu. Komintern diye adlandırılan bu Enternasyonal'in 2. Kongresi, Lenin'in 21 Şartı'nı tüzüğü ola-

rak kabul edince Ağustos 1920'de kıyamet koptu. Bu durum, tüm bağlı partilerin Rusya Komünist Partisi'nin yapısını uyarlamaları, Sovyetler Birliği'ni savunmaları, reformist Sosyal Demokrasiye (artık Moskova'nın suistimal ettiği bir terim haline gelmişti), karşı mücadele etmeleri ve merkezi Moskova'da olan kalıcı bir merkezi komiteye kendilerini tabi kılmaları gerektiği yönünde koşulları içeriyordu.

Çok az sayıda yabancı parti ve sendika dışarıdan yönetilmeyi veya reformizmin ihbar edilmesini kabul etti. Sonuç olarak bazı partiler bölündüler. Kriegel (1969), Fransız Sosyalist Partisi'nin reformist olmadığını ve dolayısıyla Moskova'nın çizgisini anlamadığını söylemektedir. Nihai Tours Kongresi'ndeki soyut bir tartışmanın yazarın büyük oranda "tesadüfen" algıladığı durumdan sonra, birçok parti üyesi Komünist Parti'yi kurdular; muhalifler ise ilk başta daha küçük olan Sosyalist Parti'yi kurmuşlardı. Norveç, İtalya ve Çekoslovakya'da işçi hareketi Komintern ile fazlasıyla zor bağlar kurmaya devam etti. Diğer bölgelerde, genelde komünist partileri kurmak için sosyalist partileri terk edenler daha küçük muhalif gruplardı (çoğunlukla yeni sanayileşen bölgelerden gelenler). 1920'ler boyunca, Komünistler sol haline geldiler; çünkü reformist uzlaşı kurumlarının dışında kalıyorlar ve burjuva partileri nadiren onlarla işbirliğine gidiyordu. Böylece devrimin karşısında reform durumu sosyalistler ve komünistler arasındaki kavgaya dönüştü. Komünist partiler devrime daha bağlı olduklarını ilan ettiler (ve gerçekten de çeşitli ülkelerde başarısız ayaklanmalara giriştiler); ancak genelde hareketten ziyade örgütü öne çıkararak daha merkezi ve daha az demokratik bir hal aldılar. Sosyalist partiler içlerinde birbirlerine bağımlılığı ve reformizmi savunanların yanı sıra, aşırı sol bir hareket taraftarlarını da barındırarak daha parçalı partiler haline geldiler. Devrimci hareketler daha parçalı hale geldikçe, sosyal demokrasi gevşek bir dönemden sonra 1920'lerin ortasında kendine geldi.

Devrim ve reform eksenindeki parçalanmanın olumlu bir yönü vardı. Bunun işçi sınıfını zayıflattığı söylenebilecek olmasına rağmen, kendi solundaki bir rakibin varlığı Sosyalistlerin ve Komünistlerin sandıkta ve sendika üyeliği için yarıştığı anlamına geliyordu. Bu muhtemelen sosyalist partilerin reformizmini sertleştirdi. Sosyalistler, burjuva partileri ile birlikte reformları ve hükümet koalisyonlarını bir araya getirmeyi başardılar; Komünistler bir ütopyaya erişmek için disiplinli, küresel bir harekete katılma duygusu veriyorlardı. Ancak komünist partilerin Moskova tarafından denetlenmesi, şüphesiz ki olumsuz bir durum yaratıyordu. Moskova dışındaki Komünist partilerin stratejisi ilk başta Moskova'nın onayını almalıydı. Moskova'nın genel çizgisi Komintern tarafından koordine edilen dünya devriminin ihtiyaçlarının tek bir ülkedeki işçi hareketinin ihtiyaçlarından önce gelmesi gerektiğiydi. Sosyalist partiler, tam tersine, siyaseti ulusal düzeyde ele alıyorlardı. On yıllar boyunca daha büyük ulusal iktisadi korumacılığa ve Milletler Cemiyeti'nin çözülüşüne

şahit olunması, milliyetçi argümanı daha güçlü kılıyor gibiydi. İki parti biçimi arasındaki işbirliği daha güç bir hale gelmişti ve Komünistler güvenilmez müttefikler olarak addediliyordu.

Komintern'in Moskova'daki liderliği pratikte Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin liderliğine tabiydi. Bu durum, Sovyet hükümetini savunmaya yönelik bir sadakat ile birlikte başlangıçtan itibaren Enternasyonal'in anayasasına yerleşmişti. Moskova yabancı Komünist liderleri izlemek ve gerekirse onların altını oymak için gizli temsilciler göndermeye başladıkça, buna hemen örgütsel zemin sağlandı. Bolşeviklerin prestiji öylesine büyüktü ki, yönetime sadık olan diğer partilerden üyelerin söylenenleri her zaman yerine getirdikleri görüldü; bu insanlar Komintern varlığını devam ettirdiği müddetçe yerel Parti'nin denetimiyle ödüllendiriliyorlardı: temizlik kurumsallaşabilirdi. Bütün bunlar demokrasiye bir hayli aykırıydı. Bu ayrıca yerel koşulları dikkate almayan siyasetlere yol açıyordu. Moskova genelde bütün olan bitenlerden bihaber olduğu için, Rusya'daki kendi deneyimlerinden çıkan dersleri ikame etmeye eğilimliydi. Bolşevikler Rusya'da sol kanadı kendileriyle işbirliğine gitmeye ikna ederek, sağ kanadı baskı yoluyla yalıtarak (sonrasında sol kanadı da baskı altına alacaklardı) Sosyal Devrimcileri başarılı bir şekilde ikiye bölmüştü. Bölme taktikleri yurtdışındaki hareketlerde de kullanılmıştı; ancak bu hiziplerin hiçbirisi hükümete katılmayınca bölünmeleri çözülemedi ve aralarındaki hizipçilik herkesin zayıflamasına yol açarak var olmaya devam etti. Bu durum, 1921 yılında sadık Komünistlerin ayrılığı kışkırtma emrini aldıkları, Faşizmin yükselişi ile yüz yüze gelen İtalyan hareketi için özellikle zararlı olmuştu. Dahası Moskova, Batı'ya kendi Rusya İç Savaşı deneyimini de dayatmıştı. Kızıl Ordu uzmanları bir ayaklanma örgütlenme için 1923'de Almanya'ya gönderilmişti ki, bunun için çok az destek vardı. Komünistlerin yerleştikleri bölgeler kan dökülerek ortadan kaldırıldı.

Bu politikalar Komintern'in sistematik bir şekilde yabancı partilerin ihtiyaçlarını devrimin küresel çıkarlarına değil de, Sovyet rejiminin ihtiyaçlarına tabi kıldığını ortaya çıkarmıştı. 1920'lerin çoğu boyunca, Komintern'in politikası kararsız veya çelişkiliydi. Ayaklanma yönündeki ani uyarılar Birleşik Cepheler -diğer işçi partilerinin ya sendikalarını üyeleri ya da liderliği ile işbirliğine gitmek- ile yer değiştirdi. Sonrasında, 1928'de, tam anlamıyla devrimci ve sınıfa karşı sınıf politikası -hiç bir başka parti ya da sendika ile kesinlikle işbirliğine gidilmemesi- yönündeki daha tutarlı bir hatta doğru bir dönüş gerçekleşti. Komintern temsilcilerinin yerel Komünistleri uyarısı sonucunda kurulan bir ittifakta Şangaylı Komünistlerin sözüm ona müttefikleri -Çan Kay Şek'in birlikleri- tarafından ortadan kaldırılması, 1927 Çin felaketi, kısmen buna zemin hazırlamıştı. Bununla birlikte, politik kaymaların ritmi Bolşevikler arasındaki iktidar kavgası ve Stalin'in ulu lider olarak ortaya çıkması ile yakından ilgiliydi. Yabancı temizlikler Stalin'in içerdeki temizliklerinin bir yan-

sımasıydı. Komintern çizgisinde tek bir tutarlılık mevcuttu: herhangi bir çizgiye tutarlı bir bağlılık gösteren, bir başka deyişle, Moskova'dan bağımsız hareket eden herhangi bir yabancı lider temizleniyordu.

Diğer Komünist partilere başka türlü oyunların piyonu muamelesi yapmak söz konusu partilerin yollarına sağlıksız bir şekilde devam etmelerine yol açıyordu. Büyük partilerden birisi -Norveç- sadece küçük bir ayrılıkçı grubu arkasında bırakarak Komintern'i bıkkınlık içerisinde terk etti. Komintern içerisinde kalanlar ya üyelerini ya da varlıklarını yitirdiler. Halihazırda Alman KPD'sinin olgunlaşmamış ayaklanmaların ve sosyal faşizme saldırılarının bir sonucu olarak içine düştüğü felaketleri görmüştük. Geride kalan iki büyük parti -Fransız ve Çek- 1921'de 131 bin ve 350 bin üye sayısından 1932'de 28 bin ve 35 bine düşmüştü (Drachkovitch & Lazitch, 1966: 186-7). Batıdaki işçi militanlarının çoğu Komünist olmayan yoldaşlarına yapılan saldırılardan ve Komünist liderlerin temizlenmesinden tiksinmişti. Hitler gidişatta daha da fazla bir değişikliği zorluyordu; çünkü Sovyetler Birliği artık orta Avrupa üzerine planlar yapan, saldırgan bir güç ile karşı karşıyaydı. İlk başta, değişim diğer ülkelerdeki komünistlerin işin yaradı. 1935'den itibaren, faşizmi hedefleyen bütün işçi partilerinden oluşan halk cepheleri gözde bir hale gelmişti. Bu durum, Komünistlerin hükümette yer almasına, hükümetin savunulması adına mücadele vermesine ve başarısızlık halinde oluşan hayal kırıklığından faydalanmasına olanak sağlayarak, Fransa ve İspanya'da doğrudan sonuçlara yol açtı. Söz konusu gelişmeler Komünist partilerin izlemesi gereken tutarlı rolü açığa çıkarmıştı: reformizmi sola teşvik et ve başarısızlığa uğradığı zaman buna ihanet et. Söz konusu dönem, Komintern için kısa süreli bir altın çağdı (Suny, 1998: 297-306). Ancak Ağustos 1939'da, Stalin Komünist partileri anti-Faşist cepheleri terk etmeye zorlayarak Hitler'le bir Saldırmazlık Paktı imzaladı. 1941'de Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırdığı zaman çizgi bir kere daha tersine çevrildi. Savaşta şimdiye dek tarafsız ve çoğunlukla da tutuklu kalan Batılı Komünistlerden dünyayı Faşizme karşı savunmada yardım etmeleri isteniyordu. Komünistler, özellikle emeğine dünya çapında ihtiyaç duyulan eski işçi sınıfı üyeleri, serseme dönmüştü. İngiliz ve Amerikan partileri bu süreçte fiilen ortadan kalkmıştı (fakat pek de fazla önemli oldukları için değil). Bu aşamada, Komintern'in mantığı öncelikle jeopolitikti. Elbette, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, Sovyetler Birliği oyunun kötü adamı değildi. Batıyla bir ittifak kurmak için giriştiği hamlelerin şiddetle reddedilmesinden sonra Stalin, tarafsızlık ve zaman elde etmek adına Hitler ile bir Saldırmazlık Paktı'na dönmek zorunda kalmıştı. Hitler tarafından saldırıya uğradığında ise, Batı ile ittifak yapmak zorundaydı.

Sovyetler Birliği'nin Stalin altında yaşadığı gelişme Batı işçi hareketleri üzerindeki zararlı etkilerini arttırdı. Sonrasında II. Dünya Savaşı'nın sonucu Sovyetleri Doğu Avrupa'nın efendisi haline getirdi ve en anti-Komünist dev-

let, Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa ve dünyanın geri kalanının birçoğunda hegemonik bir hale geldi. Emperyal dönemin çoklu küresel bölmeleri ikiye indirgenmişti, bunlardan biri otoriter ve diğeri daha açık uçluydu. Her biri bir diğeri için olumsuz bir gösterge olan iki aşırı ülke dünyaya bir yön vermeye başlamıştı. Doğu Avrupa'daki Sovyet diktatörlüğü ve Sovyetlerin küresel ölçekteki militarizmi birçok Batılı görüş açısından, kapitalistlerden birçok Marksist'e kadar, kabul edilemez bir hal almıştı. Bütün Batılı işçi hareketleri sosyalizmin SSCB ve Doğu Avrupa'da totaliterlik ve emperyalizm olarak hâlihazırda kurulmuş bulunduğunu iddia eden muhalifleri tarafından zayıflatılmıştı. Stalin, Sovyetler Birliği'nden sonra, Batı'da da devrimci sosyalizmin mezarına nihai çiviyi çakıyordu. Birliğin kendisi bir şekilde daha uzun süre devam edecek ve popülaritesi dünyanın daha yoksul ülkelerinde daha uzun sürecekti. Temellerinin çürümüş olabileceği daha tam açık değildi; ancak artık sonuçları Faşist alternatifi yok eden ve tıpkı Batılı demokratik kapitalizmi güçlendirdiği gibi görünürde Komünist alternatifi de güçlendiren savaş patlak vermişti. Bir alternatif ortadan kalkmıştı, diğeri halen makul görünüyordu ve bu aynı zamanda Asya için de geçerliydi.

12
Japon Emperyalizmi, 1930-1945

20. yüzyılın en büyük jeopolitik kayması, gelişimi Avrupa ve Amerika'nın gerisinde kalmış, iki ya da üç yüzyıldır hayli durağan bir kıta olan Asya'nın tekrar uyanışıydı. 21. yüzyıl ile birlikte, üç Asya ülkesi -Çin, Hindistan ve Japonya- Avrupa ve Amerika'nın tekrar Büyük Güç ölçeğinde rakipleri olmaya başlıyordu; ancak bu geri dönüşlerin farklı ritimleri vardı. Hindistan 1945'e değin Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kaldı. Uyanışı diğerlerinden geç bir tarihte gerçekleşti ve ortaya çıkan devlet biçimi demokrasi, kapitalizm ile emperyalizmden uzak bir konumu bir araya getiren, Avrupa'da savaş sonrası ortaya çıkan modele en yakın biçimdi. Çin, 1947'ye kadar iç savaşın hayli ayrıştırdığı bir ülkeydi ve sonrasında Komünist oldu; ancak açık bir biçimde emperyal olmayan bir devletti. Japonya en erken kalkınan Asya devletiydi. Kalkınma biçimi bütün bileşenlerine özgül bir Japon renginin verildiği, temsili hükümetin, kapitalizmin ve emperyalizmin bir biçimini içeren erken Avrupa menşeli modellerden uyarlanmıştı. Japonya, 1930'ların sonu ile birlikte, devletin koordine ettiği hayli gelişmiş bir kapitalist ekonomiye sahipti ve olağanüstü bir askeri güç uygulayarak ve o zamana değin dünyanın büyük bir kısmına yayılmış emperyalizmin tam bir ortağı durumuna gelerek Asya'da hayli esaslı bir imparatorluk inşa etmişti. Fakat temsili hükümet sönüp gitmişti. Bu ülke, neden emperyal ve yarı despotik bir patikaya saptı? Bu bölümün merkezinde yukarıdaki soru yatmaktadır.

Militarizme Kilitlenmek

Geriye dönüp bakıldığında, Japon askeri emperyalizminin 1930'lar boyunca yükselişi değişmez bir yolun sonucu gibi durmaktadır; ancak durum böyle değildi. Çin'de patlak veren dört olayda, Japon askerleri saldırganlığa kilitlenmek adına dış politikayı kendi ellerine almışlardı. Bu yöndeki sadece be-

şinci girişim, Pearl Harbor'a düzenlenen saldırı, hükümetin en üst düzey kademelerinin verdiği kolektif bir kararın sonucuydu. İlk olay 1928'de, Japon askerleri Mançurya'nın Çinli savaş ağasını öldürdüklerinde gerçekleşti ki, böylece bölgede Japonya etkinlik alanını genişletti. Japonya içerisinde bu girişim bir hata olarak görülmüştü ve bu olayın önüne geçemeyen muhafazakâr hükümetin yıkılışına sebep olmuştu. Japonya içerisinde sağa doğru bir kayışa tekabül eden 1931, 1935 ve 1937'deki olaylar daha hayatiydi. Söz konusu olayların altında yatan ve bu olayların pekiştirdiği durum yüzünü artık faşizme dönen -Bölüm 4'te belirtildiği üzere- Japon askeri gücünün özerkliğiydi. Bu dönemde, Japonya iktisadi ve siyasi iktidarın üzerinde askeri iktidarın kazandığı zaferin temsilcisiydi. Benim bu bölümde altını çizdiğim şey ise bunun nasıl gerçekleştiği ve bunun nihayetinde Japonya'yı Çin'de ve kazanamayacağı pek belli olan Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı iki savaşa sokmak suretiyle neden böylesi bir intihar rotasına ittiğidir. Mantık, neden ve nasıl ortadan kalkmıştı? Bunun cevabını vermek için, izlenen yolu kaynağına kadar takip etmeliyim.

Bölüm 4'te, 1920'lerin ortalarında siyasi iktidarın muhafazakârlar ve liberaller arasında ince bir biçimde dengelendiğini görmüştük. Sonrasında Büyük Bunalım bu dengeyi liberallerin aleyhine dengeledi. Zarif bir kötü zamanlamanın sonucunda, liberal Minseito Partisi'nin iktidarda olduğu hükümet, tam da Bunalım'ın patladığı bir zamanda, 1930'da Japonya'yı altın standardına tekrar dâhil etmişti. Dahası, hükümet bu standarda tekrar dahil olmak adına, 1929'da para arzını azaltarak ekonomiye müdahale etmeye başlamıştı. Talebi ve yatırımı azaltan bir Bunalım'ın şafağında arasında böyle bir müdahalede bulunmak durağanlığı derinleştirmiş ve Yen'den kaçışı hızlandırmıştı. Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1929'da uygulamaya konan Smooth-Hawley gümrük vergileri Amerikan yanlısı Japon liberalleri zayıflatmış ve 1931 yılında altın standardından İngilizlerin çekilmesi, uluslararası liberal düzenin çöküşü olarak görülmüştü. Japon bankacılar kısa süre sonra yenin baskı altına gireceğini görmüşlerdi ve finans kapitalistlerini hainler olarak damgalayan suçlamaları onaylar gibi duran bir hareketle dolar karşılığında yen satmaya başlamışlardı. Minseito hükümeti faiz oranlarını yükseltti ve ülke içinde uyguladıkları reform paketinden -kadınlara oy hakkını ve sendikalara ve toprak kiracısı çiftçilere verilen tavizleri içeriyordu- vazgeçildi. Bu durum, liberalizmi derinleştirmişti; fakat hükümet Aralık'ta düştü. Söz konusu olan Depresyon girdabına katılan hükümetlerin olağan kaderiydi. Japonya'da liberaller ortadan kalkarken muhafazakârlar ve militaristler bir gelişim yaşıyordu. Bunalım olmasaydı, Japonya saldırgan bir militarizmden uzak duracak mıydı? Bunu söylemek zordur ama böylesi bir ihtimal de vardır. Japonya'nın izlediği yol Amerika'nın tam tersiydi; ancak bazı açılardan Almanya'ya benziyordu. Ulus devletler kendi farklılıklarını kanıtlıyorlardı.

Ortada düşen talep, üretim kartelleri, kesintiler, ücret kesintileri ve işten çıkartmalar vardı. Her ne kadar Batı'daki kadar olmasa da, endüstri bir düşüş yaşamıştı ve ipek ihracatı ve pirinç fiyatlarının düşüşüne bağlı olarak tarım da sıkıntıdaydı. Refah kapitalizmi geriliyordu; zira çok az sayıda işveren bunun maliyetini karşılayabiliyordu. Liberaller ve İçişleri Bakanlığı Sosyal Bürosu ara sıra işçi haklarına arka çıkıyorlardı; ancak sosyalizme veya grevlere düşmanlık besliyorlardı. Eski liberaller artık baskı yöntemlerini desteklemek adına muhafazakârlara katılıyorlardı ve bu durum -Bölüm 4'de belirttiğim- hiziplere ayrışmış, bölünmüş işçi hareketine karşı etkin olmuştu. Japonya'daki Bunalım'dan sosyalizm de, liberal-emekçi ittifakı da doğmadı.

İçişleri Bakanlığı sağlık sigortası, fabrika koşulları ve diğer toplumsal alanlarda paternalist reform önlemlerine destek oldu; ancak sektöre yayılmış sendikaları yıldırdı ve grevleri bastırdı. Şikâyetlerin birçoğu zorunlu arabuluculuk ile çözülüyordu ve 1936'dan itibaren grevlerin yüzde 62'si polis -"kılıcın arabuluculuğu"- ile çözülüyordu (Garon, 1987: 206-7). Muhalefete uygulanan bu baskı, işçileri, anlaşılır bir şekilde ihtiyatlı kılmıştı (Taira, 1988: 637-40; A. Gordon, 1985: 250-1). II. Dünya Savaşı sonrasına değin çok az sayıda grev patlak verdi ve sendikalar emek gücünün yüzde 8'inin üstüne çıkamadılar ve faaliyetleri genelde işyeri veya şirketler düzeyinde sınırlı kaldı.

Siyasi iktidardaki bu kaymalar kitlesel üretimin bir parçası olan emeğin yükselişine galebe çalmıştı. 1940'tan itibaren, imalat sektöründeki istihdamın yüzde 66'sı fabrikalarda çalışıyordu. Başka şartlar altında, bu gelişme daha güçlü bir işçi sınıfı hareketine yol açabilirdi, Japonya'da ise böyle bir gelişme olmadı. Ayrıca bürokraside de bir genişleme yaşandı. 1928 ile birlikte 1.3 milyon kamu görevlisi vardı -silahlı güçlerin boyutunun dört katı- ve bu kimseler batılı ülkelerde özel kurumların ilgilendiği birçok işi yerine getiriyorlardı. Devlet, kapitalizmi gittikçe daha fazla koordine ediyordu. Bürokrasi tıpkı silahlı güçler gibi, imparator ve ulusa hizmet yönünde bir kamu hizmeti ideolojisini özümsemişti ve çoğunlukla muhafazakâr bir güç teşkil ediyordu. Bunların birçoğu partilerin, iş çevrelerinin ve sendikaların özel çıkarlarının peşinde koşulmasına küfür ediyorlar ve despotik bir devlet kurmak için "reformlar" yapılmasını salık veriyorlardı. Reform, sağın sloganı haline gelmişti. Böylesi bir düşmanlığın karşısında, sendikalar iyice bölündü ve 1930'lu yılların sonlarında korporatist "yurtsever topluluklar"a dahil edildiler (Garon, 1987: 198-218; Taira, 1988: 640-6; Odaka, 1999: 150-7; A. Gordon, 1991: 287-92). Sosyalizm işçilerin olmaktan çok entelektüellerin bir doktrini halini almıştı. Japonlar bir kez daha tebaa olmak adına vatandaş olmaktan vazgeçiyor gibi duruyorlardı.

Aslında, Bunalım'dan sonraki sokak gösterilerine işçiler ve sendikalar değil, genç subayların ve eski sömürge yerleşimcilerinin öncülük ettiği aşırı milliyetçiler egemendi. Bunlar, şiddet içeren, çoğunlukla cinayetlerin işlendiği

gösterilerdi. Minseito, Aralık 1931'de öldürülen Başbakan Hamaguchi ilk tanınmış kurbandı ki, bu 1930'lar boyunca ılımlı kimseleri yıldıran bir dizi suikastı ve darbe girişimini başlatmıştı. İleri bir tarihte, ılımlıların liderlerinden bir tanesi hatıralarında, Hamaguchi suikastının "askeri ve sivil reform hareketinin kaynaşmasının üst ve ayrıcalıklı sınıflara saldırılarının" sinyalini verdiğinden bahsetmişti. Kendisi Maliye Bakanı Inoue'yi "zaibatsu'nun dalkavuğu veya kitlelerin daimi düşmanı" olarak tarif etmişti. Inoue'ye, kendisini harakiri yapması için bir kılıç göndermişti. Inoue bu teklife karşı çıktı; ancak kısa süre sonra Kan Sözü Birliği'nin bir üyesi tarafından öldürüldü. Diğer siyasetçiler ve zaibatsu şefleri ölümleri bahasına bu kişinin peşinden koştular. Subaylar artık siyasete, muhtemelen yüksek komuta kademesinden bir azınlığın da desteğiyle, şiddet yoluyla karışıyorlardı. Bakanlıklardan ya da mahkemeden bir engelleme gelmeden, paramilitarizm artık ehlileştirilemezdi.

Yeni Seiyukai Partisi'nin muhafazakâr hükümetinin iktisat politikaları etkili olmuştu. Hükümetin parlak maliye bakanı Takahashi, Japonya'yı hemen altından çıkardı, faiz oranlarını düşürdü, açık finansmanını yürürlüğe soktu ve paranın doğrudan arzı aracılığıyla konjonktöre karşı hükümet harcamasını yüzde 20 arttırdı. Kendisinin sezgisel bir biçimde uyguladığı Keynesçilik, 1932 ortasından itibaren bunalımdan çıkmak için ihracata yönelerek Japon sanayinin tekrar ayağa kalkmasını sağladı (Nakamura, 1988: 464-8). Tavsiyelerine rağmen, hükümet orduya gittikçe daha fazla harcama yapıyordu. Bakan 1935'te, askeri harcamalarda bir kesintiye gidilmesini dayattı; ancak bu davranışı ertesi sene kendisine bir kurşun olarak geri döndü (Metzler, 2006: 199-256). Askeri harcamalar siyasetçilerin değil de, sağcı reform taraftarı bürokratların hakim olduğu bir hükümette artmaya devam etti. Milliyetçilerin müttefiki olan bu kimseler, hükümet yatırımının ayrıca yükseldiği demir, çelik ve kimya alanlarında fiyat mekanizması ile pazar bölüşümüne son vererek, sanayi üzerinde daha geniş bir denetim uygulamaya başladılar. Bu durum, kapitalizmin devlet tarafından sadece koordine edilmesinin ötesinde, devletin hâkimiyetine doğru gitmeye başladı. Emeğin baskı altına zor yoluyla ücretlerin düşürülmesi anlamına geliyordu ve bunun, ekonominin bütünüyle tekrar kendine gelmesinde bir payı vardı. Ekonomi, 1930'ların büyük kısmında hayli canlıydı; ancak işçiler ve köylüler söz konusu canlılıktan pek de faydalanamıyorlardı. Bu durum, liberal kapitalist ekonomilerin gerçekleştirebildiğinden daha çabuk bir biçimde, Nazi'lerinkine benzeyen iktisadi bir toparlanmaydı (Cha, 2000). Despotik rejimin ekonomik ve askeri başarıları Almanya'da olduğu gibi, rejimin kendisini popülerleştirmişti. İnsanların yarı-vatandaş, yarı tebaa olduğu Taisho dönemi demokrasisine hızlı bir dönüş yolu yoktu (Berger, 1977: 105-17, 346; A. Gordon, 1985: bölüm 9, 10; Nakamura, 1988).

Karşılaştırmalı ve tarihsel sosyologlar demokrasinin gelişiminin genelde işçi sınıfı hareketinin gücüyle olumlu anlamda ve toprak sahibi sınıfın gücüyle

olumsuz anlamda karşılıklı ilişki içerisinde olduğunu göstermişlerdi (Rueschemeyer, vd. 1992). Japonya açık bir biçimde bu teze uymaktadır; zira işçi sınıfının güçsüzlüğü ve toprak sahiplerinin gücü hakiki demokrasiyi zayıflatmıştı. Bununla birlikte Büyük Bunalım'ın zamanlaması ve başarılı bir emperyalizm, demokrasi karşıtı güçlere ciddi anlamda fayda sağlamıştı. Liberal siyasi hizipler sağa doğru kaymaya başlamıştı ve 1930'ların ortalarından itibaren ortada neredeyse gerçek sol liberalizm hiç kalmamıştı. Küçük solcu Toplumsal Kitle Partisi 1936 meclis seçimlerinde oyların yüzde 5'ini ve 1937'de yüzde 9'unu kazandı. Liderleri suikastlardan kaçınmak için, anti-emperyalizmi terk ettiler ve popüler bir emperyalizme kucak açtılar (A. Gordon, 1991: 302-15). Japonya neredeyse herkesin emperyalizme destek verdiği bir ülke haline gelmişti. Bu durum, Doğu Asya'da barışın aleyhinde bir işaretti.

Dahası Bunalım Japonya'nın emperyal seçimlerini etkilemişti. Pazara bağlı bir büyüme Japonya için önemli bir şekilde düşük gümrük vergisine dayanan uluslararası ticareti varsayıyordu; zira ülkenin ağır sanayiyi geliştirmesi için hammadde ve makine ithal etmesi gerekiyordu. Gelişmiş teçhizat çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri'nden geliyordu, hammaddenin kaynağı ise genelde Britanya'ydı. Petrol Amerika Birleşik Devletleri ve Hollanda'nın Doğu Hint Adaları'ndan alınıyordu. Japonya bunların masrafını emek yoğun üretilen tekstil mallarını ihraç ederek karşılıyordu. Bunalım bu değişimi hayli kötü etkiledi; çünkü korumacılık dalgası sonrasında uluslararası ekonomiyi silip süpürmüştü. Buna, Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'sı eklenince, dünya otoriter imparatorluklar arasında bölünüyor gibi görünüyordu. Japonya'nın Amerika, Britanya, Çin ve Hollanda'nın "ABÇH kuşatması"ndan duyduğu endişe fazlalaştı. Takahashi'nin arttırdığı ihracat sonucu mallar Amerika Birleşik Devletleri veya Britanya İmparatorluğu'ndan ziyade Mançurya ve Kuzey Çin'e doğru gidiyordu. Bütün bunların hepsi daha geniş bir iktisadi otoriterliği hedefleyen doğrudan bir sömürgeci emperyalizmi savunanların durumunu destekliyordu. Tayvan ve Kore'nin "emperyal amaçlar doğrultusunda kaynak olarak kullanılması," Japonya tarafından liberal imparatorlukların "sıkıştırmasından" kaçınmak adına artık can damarı olarak görülen Mançurya ve Kuzey Çin topraklarında da uygulanabilirdi. Madenler, sömürgeler olarak kullanılan bölgeleri işgal ederek elde edilebilirdi. Pazarlar değil de topraklar veya daha ziyade pazarlar, daha fazla toprağı ele geçirerek elde edilecekti. Bölüm 4'de tartışılan iktisadi amaçlar doğrultusunda saldırgan bir politika izlenmesi gerektiğini savunanlar ve topyekun savaşı destekleyen hizipler, bu stratejide birleştiler (Lockwood, 1954: 117, Iriye, 1974; Duus, 1996: xv-xviii, Sugihara, 2004).

Böylece hem ülke içindeki, hem de dışındaki nedenlerden ötürü, 1920'lerdeki liberalizme ve gayrı resmi bir emperyalizme doğru kayış 1930'larda tersine döndü. Reform taraftarı bürokratlar ve ordu, bazı yüksek

düzeydeki askeri görevlilerin yarı desteğiyle popülist milliyetçileri kışkırtan suikastçıların yıldırdığı siyasi partilerin hilafına güç kazandı (Iriye, 1997: 62-72; Nish, 2002: 180-2; Benson & Matsumura, 2001: 30-42). Devlette iki esaslı dönüşüm gerçekleşiyordu: bürokrasi sayıca ve güç açısından büyüyor ve gittikçe askeriye tarafından kuşatılıyordu. Devletin sadece koordine ettiği bir kapitalizm olarak Meiji reformlarında başlayan şey, daha fazla despotik ve militer bir hal almadan önce bir nebze liberalizme evrilmişti. Toplumsal iktidarın kaynakları, elitler çoğulcu bir demokrasiyi reddettikleri için, sorunlu bir biçimde, bir şekilde bir araya gelebilmişti. Bu birleşimde öncü bir ruh rol oynuyordu; çünkü ordu, hem devleti, hem de kapitalizmi parmağında oynatmaya başlamıştı.

Savunma Bakanlığı ve Dış İşleri Bakanlığı, 1906'dan beri Mançurya üzerine bir vekalet savaşı yürütüyorlardı; ancak ordu, Chiang Kai-shek Çin'de 1926'dan sonra Kuomintang'ın paralı askerlerini tekrar sahaya sürmeye başladığından beri, gerçekten de bela haline gelmişti. Chiang'ı, Mançurya ve Kuzey Çin'de Çin otoritesini tekrar inşa etmek adına milliyetçiler kışkırtmıştı. Japon yerleşimciler ve iş adamları burada söz konusu milliyetçi uyanışın tehdidini hissediyorlar ve Japon emperyalizminin daha sert olması konusunda ısrar ediyorlardı. Japon dış işleri bakanlığı bu baskıya direndi ve kendi hemşerilerindense, Çin milliyetçilerine daha fazla sempati beslediği ifşa edildi. Japon ve Çin milliyetçilerinin karşılıklı provokasyonlarının amacı, her iki hükümeti de istikrarsız bir hale getirmekti (Brooks, 2000: bölüm 5).

Bu durum, ordunun kendisinin istikrasızlaşması ile bir araya geldi. Çin Mançurya'sındaki Japon demiryollarını korumakta olan Kwantung Sahra Ordusu 1920'lerde, emperyal faaliyetlerin bu bölgede gerçekleşeceğini hisseden hırslı ve genç Japon subayları bünyesine katmıştı. Bunların bir kısmı, Eylül 1931'de ana demiryolu hattına sahte bir sabotajla orduyu, yerel Çin savaş ağalarının büyük ordularına saldırı düzenlemesi için ikna etmek (hükümetin ve kendi komutanlarının isteği hilafına) adına bir komplo düzenlediler. Mançurya artık Japonların istilasına uğramıştı. Olayların içerisindeki üst düzey yönetici subay Ishiwara'ydı. Bununla birlikte bir takım kıdemli askerler ve saltanattan kimseler de muhtemelen suç ortaklığı yapmışlardı. Ishiwara, Mançurya işgalini ilerideki topyekun savaş için kullanılacak olan kaynakları elde etmek adına yapılan, kısa ve nihai bir savaş olarak görüyordu. Diğer güçlerin olaylara müdahale etmeyeceğine hükmetmişti: Sovyetler Birliği Beş Yıllık Plan'ın ortasındaydı, Batı Bunalım ile meşguldü; bir yıl sonra işler daha farklı olabilirdi. Mevcut an ise harekete geçmek için uygundu (Peattie, 1975: 114-33).

İşgal gerçekleştiğinde, Tokyo'da, içlerinde İmparator Hirohito'nun da bulunduğu bazıları çok kızdılar. Minseito hükümetindeki bakanlar, işgali kısa sürede durdurmaya çalıştılar; ancak çok az destek gördüler ve ses çıkarmamaları gerektiğini hissettiler. Zaten hareket başarılı olmuştu ve uygulandığı yer-

de yeni gerçeklikler yaratmıştı. Bu durum, gelecek on yıl zarfında sivillere hayli pahalıya patlayacak bir biçimde askeri güçleri ayağa kaldırmak adına bir dizi başarısızlığın başlangıcı oldu (Bix, 2001: 228-41). Hükümet bir şekilde devrilmiş ve karanlık subay gruplarının işlediği bir suikast dalgasından sonra, partili politikacıların yönettiği son hükümet de Mayıs 1932'de düşmüştü. Politikacıların yerini formel olarak reform taraftarı bürokratlar aldı; ancak bunlar ellerindeki gücü, ordu lehine kaybediyorlardı. Shidehara'nın liberal politikası güçler arasındaki işbirliğine dayanıyordu; ancak bu politika Büyük Bunalım ve Mançurya macerası esnasında zayıfladı (Akami, 2002). Çin'de gayrı resmi imparatorluk kurma politikası, yerel Çinli savaş ağaları ve kapitalistleri ile yürütülen pazarlıkların üzerinde yükselmişti (Matsusaka, 2001: 354). Her ne kadar Japonların işgal ettiği Mançurya ve Çin'de bazıları işbirliğine gitse de (Barrett & Shyu, 2001), diğerleri Çin milliyetçisi duyguları karşılarına almak istemediler ve kendi çıkarları uğruna Japon ve Çin hükümetlerini birbirlerine düşürmeye çalıştılar. Yeterli derecede güvenilir müttefike sahip olmayan Japonlar, Mançurya'da Manchukuo kukla devletini kurarak daha doğrudan sömürgeci bir yönetimi denediler. Japon hükümeti tipik bir düzmece sömürgeci sav olarak "Mançuları" Çin hakimiyetinden özgürleştirdiğini duyurdu.

Batılı emperyal güçler, Milletler Cemiyeti ve dünya kamuoyu Manchukuo devletine pek hayırhah bakmıyordu. Bununla birlikte, Ishiwara'nın önceden tahmin ettiği üzere, bunlar sadece kelimelerden ibaretti. Japonya, Milletler Birliği'nden çıktı ve koparılan yaygara sona erdi: ancak Çin buna karşı çıktı. Japon retoriği gerçeklerin tersiydi, Mançurya'da yaşayanların çoğu kendisini Çinli olarak benimsiyordu ve diğer Çinliler tarafından da öyle görülüyorlardı. Çin cumhuriyetçiliğinde ne çeşit bir Mançu karşıtı duygular yatıyor olursa olsun, şimdi bu durum, Japon karşıtı duygularla yer değiştirmişti. Mançurya'yı Japonlardan kurtarmak, Çin milliyetçilerinin ısrarcı bir talebi haline gelmişti (Mitter, 2000) ve Japon mallarını boykot etmeleri Shidehara diplomasisinin herhangi bir başarı şansını ortadan kaldırmıştı.

Manchukuo sömürgeleştirmeye değer duruyordu; çünkü önemli iktisadi kaynaklara sahipti. Yeni hükümeti -Japon askeri subaylarının ve kapitalistlerinin bir ortaklığı- düzeni daha iyi sağlıyordu ve I. Dünya Savaşı'ndaki Almanya ve Sovyet modellerinden örnek alan rejim, beş yıllık plana göre işleyen, kamu-özel mülkiyetine dayanan karma bir ekonominin öncülüğünü yaptı. Üretim beş katına çıktı ve GSMH, 1924 ve 1941 arasında yıllık yüzde 4 artış gösterdi. Bu erken Japon imparatorluğunda olağandı (Maddison, 2004: 25). Düzenin sağlanması ve ekonominin canlı bir hale gelmesiyle, Japonya işi Mançuryalı elitlere bırakarak daha dolaylı bir yönetim kurdu. Kukla yöneticinin -tekrar tahta çıkartılan Qin İmparatoru Pu yi- elinde sınırlı bir özerklik vardı ve çok kültürlü Mançu milliyetçiliği aslında propagandadan ibaretti; ancak yerel yönetim, elitler ve mevcut kurumlar aracılığıyla yürütülüyordu.

Manchukuo bir "kardeş ülke", Japon yönetici ailesinin bir "şubesi" olarak tarif ediliyordu. Direnişler katliamlarla bastırıldı; ancak direnişin çoğu, topraklarına el konularak Japon ve Koreli yerleşimcilere verilen köylülerden geliyordu. Japonya'ya dönecek olursak, halk sterilize edilmiş ilerleme hikayelerini gurur içerisinde takip ediyordu.

1930'larda Manchukuo'ya gelen milyonlarca Japon yerleşimci kendi çiftliklerine sahip olmayı arzu eden yoksul Japon köylüleri için sınıf atlamaya dair önemli sembollerdi. L. Young (1998: 307; krş. Nish, 2002: 177-82) "Mançurya'nın sömürgeleştirilmesi bir devlet girişiminden önce bir toplumsal hareketti" der. Ancak Mançurya'daki gerçeklik propagandalarda söylenenden farklıydı. Gelen yerleşimcilerin sadece yaklaşık yüzde 10'u çiftçilik yaptı; birçoğu işgal otoritesinde bürokrat veya sanayide beyaz yakalı işçi oldular. Bazı yerleşimciler işgal edilmiş bölgeleri yerel "haydut"lardan (mülksüzleşmiş köylüler) korumak için kısmi zamanlı askerlik hizmetine koşuldular. Yerel koşullar konusunda cahillikleri düşünüldüğünde yerleşimci çiftçiler yerine geçtikleri yerel halktan, çiftçilik konusunda daha az yetenekliydi. Birçok kimse için bu durum, Japon medyasının vaaz ettiği cennetten bir hayli farklıydı. Hayal kırıklığına uğrayan ve Japonya'ya geri dönen yerleşimci maceracılar, öfkelerini sömürgelere daha fazla kaynak sağlamayı reddeden kimselere yöneltmeye başladılar. Japonya'da aşırı sağ örgütlerde militarizm yanlıları ile birlikte ölümcül bir birleşime gittiler.

İlk medya savaşı cinnet halinde geçtikten sonra, bazıları Manchukuo'nun Japon ekonomisine katkısının söz verilenden daha az olduğunu fark etmişti. İçişleri ve dışişleri bakanlığında daha gayrı resmi bir imparatorluk yönünde talepler belirmeye başladı ve 1933-1935 arasında mecliste ordunun bütçesi eleştirildi (Wilson, 2002). Militarizm yanlıları dahi Manchukuo'nun, peşinde koştukları otoriter ekonomiyi tek başına sağlayamayacağını fark etmişti. Bu nedenle, Kuzey Çin için de planlar yapmaya başladılar. Japonya'daki iktidar sağa doğru kaymaya başladığından, yetersiz sömürgelere getirilen çözüm daha fazla sömürge elde edilmesi oldu. Ancak Çin ile devam eden savaş, Manchukuo'yu, ikinci beş yıllık planın önüne geçerek, yatırım fonlarından mahrum bıraktı (Mitter, 2000: 94-129; Duus, Myers ve Peattie, 1996; Nish, 2002: 178-82; L. Young, 1998: 41-3; Barnhart, 1987: 39). Japonya milliyetçiliğe kaydıkça, ordu, ilk başta kendisine sempati duyan sivil politikacılar, sonrasında ise kendi yönetimi aracılığıyla daha fazla güç kazanıyordu (L. Young, 1998: 119-29). "Tehlikeli düşüncelerin" temizlenmesi ilk önce komünistlere uygulandı, sonrasında ise sosyalist, liberalleri ve enternasyonalistleri hedef aldı. Sadece görevdeki subayların askeri bakan olabileceği yönündeki eski bir yasa, 1936'da, yüksek komutanlığa kabine içerisinde veto hakkı ve imparatora daha fazla erişim sağlayarak yürürlüğe sokuldu. Aynı yıl içerisinde, aşırıcılar altından kalkamayacakları bir işe giriştiler ve başarısız bir darbe düzenlediler;

ancak bu durum, devletin içerisinde amaçlarını gerçekleştirmek için daha kurnaz bir biçimde mücadele etmeleri hususunda ikna olmalarını sağlamıştı. Yerel milliyetçilere karşı Çin ve Mançurya'da bulunan Japon yerleşimcileri korumak konusunda Japon diplomatlarının yeteneksizliği sonucunda, Dış İşleri Bakanlığı'nı ortadan kaldırdılar. Söz konusu bakanlığın diplomatları Tokyo'dan gelen talimatlar, yerel Çinlilerle birlikte çalışmak ve uluslararası serbest liman normlarına uymak arasındaki gergin bir ip üzerinde yürüyorlardı. Tokyo sağa kaydıkça, diplomatların tavsiyeleri göz ardı edildi ve 1937-1938'de diplomatik heyetler dağıtıldı ve sorumlulukları ordunun hakim olduğu yeni bir otoriteye devredildi (Brooks, 2000: 200-7; Nish, 2002: 180).

Ordu artık kontrol altındaydı; ancak strateji açısından ayrışma yaşıyordu. Donanma, Britanya ve ABD ile bir savaş riski olduğunu bile bile Pasifik boyunca etki alanının güneye doğru genişlemesini desteklemeye başlamıştı. Bazı yüksek rütbeli subaylar, maliyeti ne olursa olsun bundan kaçınmak istiyorlardı; diğerlerinin ise böyle bir isteği yoktu. Donanma ikiye bölünmüştü; ancak Sovyetleri ve Çin'i kuşatmak için Kuzey'de operasyon düzenlemek konusunda anlaşmışlardı. Çok az sayıda askeri subay bunu destekledi; ancak birçoğu Kuzey Çin'deki genişlemeye odaklanmıştı; fakat sonrasında topyekun savaş, Emperyal Yol ve hizipleri denetlemek konusunda ayrıştılar.

Ishiwara gibi topyekun savaş taraftarları, kapitalist Batı'ya meydan okuyabilmek için Asya'dan gelen kaynakları arttırmak üzere bir Ulusal Savunma Devleti peşinde koşuyorlardı. Bu durum, Çin'deki hâkimiyeti pekiştirmeyi de içeriyordu; fakat bunu büyük bir savaşa girmeden gerçekleştirmeyi umuyorlardı. Söz konusu olan açık bir biçimde emperyalist ve ideolojik bir arzuydu; ancak aynı zamanda aşamacıydı da. Denetim hizbi daha pragmatikti; Sovyetlerle bir anlaşmaya gitmek ve ekonomik planlamayı ve askeri teknolojiyi geliştirmek ve Mançurya savunmasını güçlendirmek peşindeydi. Bu görüş, Japonya'nın Çin gibi bir diğer Büyük Güç ile uğraşacak kadar yeterli kaynağı olmadığına inanan genel hareketi planlayanların arasında bilhassa hakimdi.

Emperyal Yol, tam tersine, diğer ikisinden daha ideolojikti. Bağnaz bir Komünizm karşıtlığına dayanıyor ve Sovyetler Birliği'ne karşı savaş açılması için bastırıyordu. Üretici kapasite ve nüfusun ölçeği gibi maddi faktörlerin, zafere olan etkisini küçümsüyordu. Böylesi iktisadi hesaplamaların liberal ve Marksist düşmanların repertuarı olduğunu düşünüyordu. Emperyal Yol, Japonya'nın daha üstün ruhani değerlerinden türeyen saldırgan bir girişim ile kazanılan nihai savaşlara arka çıkıyordu. Bu durum, bir nevi seküler kurtuluşçuluktu; fakat teknokratik ve taktik terimlerle bezenmişti. Japonya uzun süredir sayılar ya da belki de teknoloji açısından düşmanları karşısında zayıf olarak biliniyordu; ancak Başbakan Konoe Japon *seishin*i ya da "ruhani seferberliği"nin maddi zayıflığı kapatabileceğini söylemişti. 1939-1940'da Sovyet güçleri karşısında alınan iki yenilgiyi inceleyen bir çalışma grubu, Japonların teknoloji

ve örgütlenme açısından Sovyet birliklerinin sadece yaklaşık yüzde 80'i kadar etkili olduğu ve dolayısıyla "eksik kalan yüzde 20'yi tamamlamanın tek yolunun ruhani güce dayanmak olduğu" sonucuna ulaşmıştı (Tarling, 2001: 42). Bu durum, ulusal ruha neredeyse ruhani bir şekilde tapınmak açısından Nazi militarizmine benziyordu. Böylece sert bir disiplin ve acımasız bir kavga ruhunun bir araya gelişi, düşman askerlerinin ve sivillerine vahşice yapılan muamelenin nedeniydi. Naziler subaylar ve erkekler arasında yüksek düzeyde eşitlikçi bir yoldaşlığın tohumlarını atarken, Japonya'da rütbeler arasındaki farklılıklar derin ve disiplin vahşiceydi. Japonya'da artan militarizmin etkisiyle Alman tarzı bir *Blitzkrieg*'e, ani, ezici, nihai bir saldırıya duyulan inanç sürekliydi. Bunun, tıpkı 1936 ve 1940 arasında Nazilerin işine yaradığı gibi 1894, 1905 ve 1931'de iş gördüğü varsayılıyordu.

Ordudaki söz konusu üç hizip arasındaki tartışmalar nihai sonuçlardansa araçlar ve öncelikler üzerineydi; çünkü hepsi de emperyal genişleme yanlısıydılar. Ancak bu tartışmalar bir sonuca ulaşmadı. Daha ziyade, politika belgeleri tipik olarak bu üç stratejiye de yapılan göndermeleri içermektedir; ancak bunlar için gerekli olan kaynaklar hakkında üstü kapalıdır: zaten mevcut kaynaklar, her durumda Japonya'nın kapasitesinin ötesindeydi. Bununla birlikte bütün hizipler Asya'da savaş ve genişleme arzusundaydılar ve ordunun devleti daha da fazla denetlemesini istiyorlardı. Resmi politika belgeleri bir şekilde aksi doğrultuda da olsa, saldırganlığı teyit etmektedir (Peattie, 1975: 186-90; Hane, 1992: bölüm 12; Bix, 2001: 308-13).

Sahadaki askeri hareketlilik bir kez daha gidişatı belirledi. Yukarıdan gelen emirler olmadan hareket eden Japon askeri birlikleri 1935'de Kuzey Çin'de iki, Moğolistan'da bir yeni kukla devlet kurdular. Sahadaki askeri gerçeklikler Japonya ve Kuomintang (KMT) arasında devam eden müzakereleri ortadan kaldırdı. Sonrasında, Pekin yakınlarında Marco Polo Köprüsü'ndeki bir olaydan sonra olaylar çok daha büyük bir şekle büründü. Burada konuşlanan Çin ve Japon birlikleri arasındaki çatışma, muhtemelen kazara meydana gelmiş olsa da, Japon ordusu ve deniz birlikleri olayları kızıştırmak için hemen bölgeye ulaştılar ve olayın gerçekleşmesinden sonra Başbakan Prens Konoe, kabinesi ve imparator bu sefer orduyu destekledi. Sovyetlere karşı verilecek bir savaş için kaynakları korumak yönündeki genel planı yapan denetleme hizbi hükümsüz kılınmıştı (Bix, 2001: 317-23).

Bu askeri gerginlikler, sonrasında Pasifik Savaşı ile birleşecek ve 1945'de Japonya'nın toptan yenilgisine kadar sürecek biçimde Çin ile topyekun bir savaşın habercisiydi. 1937'de olayların gidişatı Japonya açısından ümit vaat ediyordu. KMT hükümeti halen ülkenin büyük bir kısmını yönetmek için gerekli olan altyapısal iktidardan yoksundu ve geri çekilmek zorundaydı. Konoe ve nüfuz sahibi emperyal plan taraftarları tek ve hızlı bir vuruşun Çin'i savaş dışı bırakacağını umarak Emperyal Yol'a bel bağlamışlardı. Hirohito,

Konoe'ye nihai bir savaşa girişmesi için bastırıyordu ve Konoe, kendisinin milliyetçi rejimi "yerle bir edeceği" cevabını vermişti. Bu nedenle, hükümetin Chiang Kai-shek ile yalnızca savaş alanında ve teslim masasında görüşeceğini söylemişti. Chiang rejimini, kendisini Britanya-ABD kapitalizmi ve Sovyet Komünizmi'nden azade kılacak bir Japonya'nın önderlik ettiği Asya uyanışına Çin'in de rıza vermesinde tek engel olarak görüyordu. Japonlar, Çinli Komünistleri o sıralarda önemli muhalifler olarak addetmiyorlardı.

Ishiwara ve topyekûn savaş taraftarları bu savaşa karşı çıktılar. Hayli ideolojik bir saldırganlığın sonuçlarına dair uyarılarda bulundular ve artık Çin milliyetçiliğinin seferber edici etkisinin farkına varmışlardı. Ishiwara, işgalin "Napolyon'un İspanya seferi ile aynı anlama geleceği, çıkmaz bir bataklık olacağı"na dair uyarılar yapıyordu (Barnhart, 1987: 89). Çin'in Japonya'nın gelecekte ihtiyaç duyacağı kaynakları yiyip bitirdiğini düşünüyordu ve gerçekten de savaş insan kaynağını kurutmuş ve Japon ekonomisine zarar vermişti. Ishiwara'nın eleştirileri genelkurmaydan azledilmesi ile sonuçlandı. Her durumda, kendisi de bir çözüm önerisi sunmamıştı. Diğerleri gibi, Batılılara karşı Asya'daki Japon önderliğine Çin'in rıza göstereceğini ummuştu; ancak Komünistlerin işini bitirene kadar Chiang'ın Japonya ile anlaşma peşinde koşmak stratejisi kendisini yanıltmıştı. Her ne kadar Chiang Japonya ile bir sınıf dayanışması gösterse de -her ikisi de Komünistleri Asya'dan temizlemek istiyorlardı- aralarında jeopolitik bir dayanışma yoktu. Artık Çinlilerin çoğu, Batı'dan ziyade Japonya'yı esas düşmanları olarak görüyorlardı ve ABD, Çin'e sağladığı kredilerin miktarını bundan böyle arttırmaya başlamıştı. Çin, Batı ile savaş başlamadan önce Japonya'nın kendi kendisine yetecek bir ülke haline gelmesi olasılığını bile akamete uğratıyordu.

O ana değin, Japonya ordunun kısa erimli ihtiyaçlarının hizmetindeki, merkezi olarak yönlendirilen bir ekonomiye sahipti. Toplumsal iktidarın kaynakları ordunun politikanın ana yönlendirici olması ile birlikte sıkıntılı bir biçimde bir araya getirilmişti. Siyasi tercih askeri yönetim ve yarı faşist korporatist bir devlet arasındaydı; ancak ikisi de pek muzaffer olamamıştı. Muhafazakâr sivil politikacılar (partileri dağıtılmış olan) ve zaibatsu iş çevreleri ile birlikte, her iki taraftan da insanlar, Japonya bir dünya savaşına doğru gittikçe, kavga etmeye ve anlaşmalar yapmaya devam ettiler. Bu durum, kusurlu, çatışmalarla dolu bir birleşimdi. 1938 tarihli Ulusal Genel Seferberlik Yasası'nın ilk taslağı, bir korporatist devleti uygulamaya sokacaktı; ancak nihai taslak, bunun için aşırı bir kurumsal özerkliğe sahip bütün ana hiziplere izin verdi (Berger, 1988: 121-53, 160-1). İyi zamanlarda, Japon sistemi ortak çıkarlara, kültüre ve üzerinde hemfikir olunan bir gelişme çizgisi ortaya çıkarmak adına oligarkların, bürokratların, kapitalistlerin ve eğitimli üst orta sınıfın modernleşme niyetlerine güvenebilirdi. Ancak devletin farklı parçaları gaddar, sağlam birliktelik kurmuş hiziplerin, özellikle askeri güçlerin içindeki-

lerin, kontrolü gizli bir şekilde sağlamalarına karşı korunmasızdı. Birçok kimse, dönemin diğer devletlerinde de çok yaygın olan parlamento karşıtı bir korporatizm taraftarıydı. Diğer yerlerde olduğu gibi, bencil ve kavgacı partilerden ziyade teknokratik uzmanlığa ve ulusal çıkarlar konusunda daha büyük endişelere sahip olduklarını söylüyorlardı (Berger, 1977: 67-74). Bunların çok azı faşistti.

Japonya Faşist miydi?

Japonya'daki faşizm bir etki alanına sahipti ve ayrıca ülkede bir miktar faşist de vardı. Dünyadaki geniş çevreler, 1920'ler ve 1930'larda, faşizmi orantısız ölçüde genç insanları kendisine çeken en modern siyasi hareket olarak ele alıyordu. Genç subaylar asıl kariyerlerini Japonya'da yapmışlardı (Nakamura & Tobe, 1988). Bunlar, "içerideki düşmana" karşı siyasi değişimi gerçekleştirmek üzere şiddet ve suikastı bir araç olarak kullanmışlardı. Bunu "ilkeli" ama "vahşi" olmayan bir şiddet olarak ele alıyorlardı (Alman SS'i de aynı ayrıma gidiyordu). Kurbanları iki başbakanı, bir dışişleri bakanını, çok sayıda generali, amirali ve zaibatsu patronlarını içeriyordu. Bu suikastlara polisin ve halkın gösterdiği tepki çoğunlukla değişkendi; çünkü birçok kimse kurbanlar yerine faillere sempati duyuyordu (Berger, 1988: 107). Bununla birlikte, söz konusu şiddet Nazi paramilitarizminde olduğu gibi, aşağıdan, popülist gruplardan gelmiyordu. Bu şiddet, orta kademelerden kıdemli kademelere, bazı generallerin her zaman verdiği destekle silahlı kuvvetler içerisinden geliyordu. Görmüş olduğumuz üzere, ülke içinde ve dışında gerçekleştirdikleri provokasyonlar Japonların tercihlerini etkilemek hususunda olağanüstü önem kazanmıştı; ancak bu durum, herhangi büyük bir seferber edici güçten ziyade, pratikte Japon askeri makinesinin bir parçası olan komutanlıklardan kaynaklanıyordu.

Dahası ortada kara gömlekliler, nasyonal sosyalistler, diğer küçük faşist ve faşizan eğilimleri olan topluluklar ile Othmar Spann gibilerinin Alman menşeli korporatist fikirlerine sempati besleyen entelektüeller vardı. Ancak bunlar subaylardan çok daha az etkiliydi ve Avrupa faşizmini özgül bir Japon biçimine dönüştürüyorlardı: devlet monarşistti; ancak bu milliyetçilik, ulusun hakiki cisim bulmuş biçimi olarak askeri güçlere ayrıcalık tanıyordu. Dahası, Japonların çıkarlarına vurgu yapan aşırı sağ bir hareket, "Japonculuk" da vardı. Bu yaklaşım, yabancı her şeyi -parlamentolar, kapitalizm, sosyalizm ve benzer şekilde faşizm de- reddediyordu ve ayrıca subay birlikleri arasında yankı buluyordu (Berger, 1977: 163-4, 171). Bütün bu gruplar askeri bir emperyalizm biçeminde ısrarcıydılar. L. Young (1998: 11-13) bütün Japonya'yı silip süpüren, hepsi benzer şekilde "kültürel, askeri, siyasi ve iktisadi" alanları

(toplumsal iktidarın kaynaklarına dair benim vurguladığım dört alan) içeren "emperyalist bir hale gelmiş milliyetçilik"ten bahseder.

Bu anlamda Japonya faşist bir ülke haline geldi mi? Birçok Batılı araştırmacının buna cevabı "hayır" iken, (örnek olarak Duus & Okimoto, 1979), çalışmalarını okuyamadığım bazı Japon araştırmacılar gibi bazı Batılılar da "evet" demektedir (Bix, 1982; A. Gordon, 1991: 333-9; Barrington Moore, 1967). Tartışma, önceki Japon tarihinden bu noktada radikal bir kopuş gerçekleşip gerçekleşmediği üzerine odaklanmaktadır; ancak aynı zamanda siyasette kopuşun aşağıdan yukarıya doğru olup olmadığı da ayrıca önemlidir. Diğer yerlerde faşizm aşağıdan, kitlesel bir hareketti. Esas olarak orduda ve öfkeli eski sömürge yerleşimcileri arasında Japon faşist grupları vardı. Genelde bu gibi insanlar, bütün dünya üzerindeki faşist hareketler içerisinde fazlasıyla bulunmaktaydı; Japonya'da işçiler, köylüler veya sağcılarının genelde tenosseiye, (imparatorluk kültü) dayanan uyumlu bir vizyonu desteklediği, orta sınıflar arasındaki bir kitle desteğinden yoksundular. Dahası, çok sayıda küçük grup da tek bir hareket altında birbirlerine karışmadılar; zira ya içeriden veya terörist suikastlar ile elitleri etkilemeyi hedefliyorlardı. Faşistler imparatorluk devletinin veya ordunun kalbine nüfuz edememişlerdi; çünkü görüşleri tennosei ile uyuşmuyordu. Hirohito kabine veya saray kademelerinde "faşist fikirlere sahip herhangi birisini" barındırmayacağını açıklamıştı (Bix, 2001: 254). İki savaş arası dönemde Japonya'da en mühim siyasi kaymalar, elitler arasındaki ilişkiler ile ilgiliydi. Bunlar kitleleri harekete geçirmediler ve Meiji Anayasası'ndan kopmadılar.

10. Bölüm, faşizmi "militarizm aracılığıyla aşkın ve arındırıcı ulus devletçilik arayışı" olarak tanımlamıştı; bir başka deyişle, ortada sınıfsal, etnik ve diğer çatışmaları şiddet yoluyla bastırarak daha güçlü bir devlet ve daha birleşmiş bir millet yaratmak yönünde kitleleri seferber eden faşist bir hareket olmalıdır. Ancak Japonya aşağıdan yukarıya harekete geçirici mühim bir güçten yoksundu. İşin diğer yönünden, özellikle paramilitarizm yönünden, bu modele hayli başarılı bir şekilde uymaktadır. Bu nedenle, bazıları bunu yukarıdan aşağıya bir faşizm olarak adlandırır. Ancak 1938-1945 döneminin Japon rejimi, Hitler ve Mussolini rejimlerindense Yunanistan'daki Metaxas rejimine, Romanya'daki Kral Carol-General Antonescu veya İspanya'daki Franco rejimlerine daha yakındır. Ben, böylesi rejimleri rejimin kendisi tarafından örgütlenmiş yukarıdan bir kitle hareketine sahip "otoriter korporatist" rejimler olarak adlandırıyorum (Mann, 2004: 46-8). Japonya'da durum böyle değildi. Kitleleri seferber eden tek bir partiyi büyütmeye yönelik planlar muhafazakâr siyasetçiler, bürokratlar, büyük iş adamları ve subaylar arasındaki didişmelerin ortasında hiçbir işe yaramadı. Bu elitler militarizmi paylaştıklarından, askeri faşizm etiketi, sıfatın ismi nitelediği biçimde Japonya'ya en uyan terimdir.

Biri milliyetçi, diğeri komünist olmak üzere Çinli iki ejder, bu dönemlerde kıpırdanmaktaydı. Chiang Kai-shek ve milliyetçi örgütü Kuomintang hakkındaki görüşler halen birbirlerine benzemez. Bazıları iflah olmaz derecede yoz olduğunu düşünür; rejimin filizlendirmeye çalıştığı liberal duygular ne olursa olsun otoriterlik bunları silip süpürmüştü. Reform planları ve kapitalizm karşıtı duygular retorik düzeyinde kalmıştı, pratikte savaş beylerine, toprak ağalarına ve rejimi finanse eden kapitalistlere karşı verilen destek bunların altını oyuyordu. Her ne kadar kıyı bölgelerinde düzenleme ve kamu yatırımları attırılsa da, çoğunlukla rejimin dostlarına giden fonların yanı sıra, kaynakların yokluğu ve yozlaşma bunların önüne geçiyordu (Eastman, 1984, 1990: özellikle 9-30; Wright, 1991; Foran, 2005: 49-51). Rejim çürümüştü ve üst sınıfların hâkimiyeti altındaydı: ancak elindeki kaynaklar mütemadiyen kısıtlı olan Chiang, bu gruplardan vergi alırken acımasız olabiliyordu.

Rejim, liberalleri ve hedefledikleri reformları engelledi. KMT'nin iç çekirdeği liberal olmaktan çok korporatist otoriter ama faşist olmayan bir devlet yaratmak peşindeydi (Barrington Moore, 1967, 187-201). Eastman (1984: bölüm 2) KMT "Mavi Gömlekliler" hareketinin faşist olduğunu düşünmektedir; ancak bunların bütün kaynakları KMT'yi itibarsızlaştırmaya çalışan Japonlardan geliyordu. Chiang, Mavi Gömlekliler ve Yeni Yaşam Hareketi bütün dünyada -Atatürk'ün Türkiye'sinden, Meiji Japonya'sına kadar- geniş bir biçimde uygulanan otoriter modernleşmenin destekçisiydi ve Sun yat-Sen'in ideallerine büyük oranda sadıktı (M. Chang, 1979). KMT halkın üzerinde vesayet kurarken diktatörlüğün gerekli olduğunu söylüyordu. Mao, KMT'yi faşist olmaktan çok geleneksel bir Asya diktatörlüğü olarak nitelendirmişti.

KMT doğu Çin vilayetlerinde doğrudan kendi denetimi altındaki vilayetlerde devletçi reformlara girişmişti. Altyapıyı (özellikle demiryolları) ve kamu sağlığını geliştirmeye çalıştı. Standart Mandarin dili teşvik edildi ve eğitimin kapsamı genişledi. Ordunun bir kısmı modernleştirildi, elit birliklere yeni Whampoa Askeri Akademisi mezunlarından subaylar girdi. Hane halkı kaydı vergilendirme ve askere alınmanın yükünün görece daha eşit bir biçimde dağıtılmasına zemin hazırladı. Rejim, fiyatları istikrarlı hale getirmeye, borçları amorti etmeye ve bankacılık reformu gerçekleştirmeye çalıştı. 1935 tarihli para reformu rejimin tahıl vergisine ve buna el koyan orduya bağımlılığını azalttı.

Strauss (1998), KMT'nin erken Avrupa devletlerini de meşgul eden aynı merkezi sorunlara odaklandığını söyler: etkin bir ordu, bunu finanse edecek bir vergi sistemi ve ittifakları inşa edecek olan bir dışişleri bakanlığı kurmak. Bu amaçlar doğrultusunda KMT, bağımsız bir kamu hizmetini teşvik etti. Dışişleri görevlileri teknik açıdan ve dil bakımından daha da uzmanlaştılar; görevlerine siyasi patronlarından daha uzun süre devam ettiler ve bir miktar

özerklik kazandılar. KMT serbest limanlardan kaynaklı eşitsizlikleri hafifletti ve her ne kadar başarısızlıkla sonuçlansa da, Britanyalıları ve Amerikalıları Japon saldırılarına karşı kullanmaya çalıştı. Maliye Bakanı serbest liman otoritelerinin mali pratiklerini taklit etti ve gelirleri yükseltti. Hükümet ülke topraklarındaki denetimini tam sağlayamadığının farkındaydı ve politikasını uygulatamadığı yerlere göz yummuştu. Bununla birlikte, Strauss "Milliyetçi hükümet, en azından vergilendirme ve dış işlerindeki bazı hayati hususlarda, olağanüstü zor şartlar altında güçlü ve proaktif kurumlar kurabildi" sonucuna ulaşmaktadır (1998: 191). Pi Huang (2001) Cumhuriyet'in legal sistemine dair benzer bir görüşe sahiptir. Yeni kanunlar bireysel mülkiyeti, sermayeyi ve yatırımı güvence altına almışlardı ve aile hukuku alanında bireysellik ataerkil ilkelerin yerine geçmişti. Bununla birlikte, mahkemelere getirilen davalarda pek de değişim yoktu; çünkü yargıçlar hukuk ve topluluk pratikleri arasında bir orta yol bulmaya çalışıyordu.

Zanasi (2006), Wang Jingwei'nin başını çektiği ve Keynesçilik, Yeni Düzen, sosyalizm ve faşizmden etkilenen korporativistlerin yükselişinden bahseder. Geç kalkınmanın peşinden koşan bu insanlar devlet, özel sektördeki bankacılar ve kıyı bölgelerindeki sanayicileri koordine etmek için ulusal planlama örgütlerini kullanabiliyorlardı. Chiang Kai-shek'in kendisi, devletin denetim altında tuttuğu askeri-sınai kompleks ile birlikte faşizmin etkilediği otoriter-ütopik bir kalkınma tasarlıyordu. Önde gelen bankaları ulusallaştırdı ve finans kapitali kendi amaçlarına tabi kılmayı başardı (Coble, 1896). Ancak bu durum, Wang'ın kaçmasına ve Japonlarla işbirliği yapmasına neden oldu. Wang, Japonların Çin kapitalizmini daha iyi koruyacağını düşünüyordu. Chiang'ın modernleşme projelerine harcadığı paraların ordular ve savaş ağalarına verdiği rüşvetlerin bedeli ödenmeliydi. Bunun için sanayiden alınan kredilerin ve vergilerin miktarını arttırmayı başardı. Belirli bir süre için, aşağı Yangzi bölgesinden gelen vergileri de arttırmayı başardı. Ancak bu girişimler, köylülerin ödediği kirayı azaltmaya çalışan hükümetin toprak reformu programına engel olmaya çalışan asıl vergi sahibi toprak ağalarını kışkırttı (Bernhardt, 1992: 178-88). KMT sermaye adına ne telaffuz etmiş olursa olsun, reformun genelde sadece kâğıt üzerinde kalmasını sağlayan toprak ve savaş ağalarına bağımlı bölgelerde sessiz kalmıştı. Bazı savaş ağaları, kendi mini-devletlerini yönetiyorlardı. Chiang Kai-shek'in kendi milliyetçi retoriğini hakiki bir ideolojiye dönüştürmek adına müttefiklerine verdiği pragmatik ödünler çok fazlaydı.

Vergi ödeyen köylülerle olan ilişkiler ise gerginleşmişti. Vergi yükü arttıkça, yerel liderler -yerel soyların veya dini kültlerin başında bulunanlar- vergi toplama sorumluluklarından kaçınmaya başladılar ve birçok bölgede vergi geliri azaldı. Devlet, girişimciler, görevliler ve kabadayılardan oluşan grupların vergileri toplamasına ve kendi payını kesmesine izin vererek vergide iltizam usulünü başlattı (Duara, 1988: 43). Dolaylı yönetimdeki bu gelişme

siyasi olarak tehlikeliydi; devlet ve yerel güç sahipleri arasındaki bağları zayıflatıyordu. KMT gerçekte yerel makamların kadrolarına KMT parti üyeleri dışında kalanları getirmek suretiyle vilayetlerde ve ilçelerde toprak ağalarının gücüne karşı çıkmaya çalışarak bu durumu daha da derinleştirdi. Yerelliğe dayanan bir meşruiyete sahip olmayan ve yerlerine geçtikleri yerel ileri gelen kimseleri düşmanlaştıran bu kimselerin birçoğunun aslında açgözlü fırsatçılar olduğu ortaya çıkmıştı (Benton, 1999: 177-8). Van de Ven "Milliyetçilerin çeşitli bileşenlerinin -Çin dışında yaşayanlar, ticari elitler, işçiler, köylüler, bazı militaristler ve hatta bazı toprak ağaları- arasındaki çelişkilerin çözülmesi ve bütünlüklü bir siyasi düzende bir araya getirilmelerinin çok zor olduğu açığa çıkmıştı" sonucuna ulaşır (2003: 93; Geisert, 2001). Bu durum, sadece despotik bir yönetim haline gelebilirdi; ancak Çinliler vatandaş olmaktan çok tebaa idiler.

Bu karşı-olgusal bir soruyu ortaya çıkarır. Milliyetçi Çin etkin bir yönetimi ve kendi toprakları üzerinde bir nebze de olsa vatandaşlık haklarını içeren yarı otoriter, modern bir devlete evrilebilir miydi? Böylesi bir devlet Tayvan'da, 1945'de ortaya çıktı ve 1990'larda bu demokrasiye evrildi. Ancak ana karada, iç çelişkiler daha şiddetliydi. Bölgeler arasındaki bir çatışma ile karşı karşıya kalan ve köylülerden neredeyse hiçbir destek görmeyen KMT, kendi içerisine komünistlerin sızmasına yol açma ihtimali nedeni ile köylüleri seferber etmeye hiç niyetli değildi ve bu dar bir tabana dayanmasına yol açtı. Elitler arasındaki dayanışmayı ve kitlesel hareketliliği ki, bu unsurlara hem Meiji Japonya'sı, hem de Komünist Çin sahipti, bir nebze olsun bir araya getirmeyen böylesine büyük bir ülke esaslı bir ekonomik kalkınma ve siyasi düzene sevk edilemezdi. Bunların KMT tarafından nasıl olup da başarılabileceğini anlamak zordur ama biz zaten sorunun cevabını biliyoruz: çünkü rejimin zamanı yoktu. Rejim, Japonlara karşı verilen yıkıcı bir savaş ile lime lime edilmişti.

Japon güçleri, 1937 ve 1938'de saldırıya geçmişler ve Doğu'daki şehirleri birbiri ardına ele geçirerek ana iletişim hatları üzerinde ciddi bir ilerleme kaydetmişlerdi. KMT elit birliklerinin Wahmpoa'da eğitim görmüş subaylarının birçoğu imha edildi ve rejim, ülkenin en zengin kısmını kaybetmiş oldu. Ancak kırsalda saklanan Çinli gerillalar demiryolu hatlarını kestiler ki, böylece bunları savunmak için daha fazla Japon birliği gerekli hale geldi. 1937'de, Japonlar KMT'yi barışa zorlamak için üç birliğin yeterli olduğunu düşünüyorlardı. İki yıl sonra, Çin'de 24 birliğe ulaştılar (Japon ordusunun toplam askeri gücü 34 birlikti). Çiğneyebileceklerinden daha fazlasını ısırmışlardı.

Askeri tarihçiler KMT ordusunun gücü üzerine farklı görüştedir (D. Gordon, 2006). KMT'nin kağıt üzerindeki gücünün neredeyse yarısı, yarı özerk savaş ağalarının yarı yarıya eğitilmiş, zorla toplanmış olan askerlerinden oluşmaktaydı ve KMT'nin kendi ordularının bir kısmının bile işe yarayacağı şüpheliydi. Ortada acizlik, yozlaşma ve koordinasyon eksikliği vardı;

ancak muhtemelen bunlardan daha önemlisi, özellikle KMT en gelişmiş bölgelerden hâlihazırda yoksun olduğu için, Çin'in bütünüyle geri kalmışlığı söz konusuydu. KMT için ilk baştaki Japon kıyımının sebep olduğu korkunç kayıpları telafi etmek ve bir yıpratma savaşı sürdürmek için yeni birlikler kurmak ve bunları eğitmek özellikle güçtü. Bunun sonucunda, ilk başta düzenli askere alımlar gerçekleşti, sonrasında ise insanlar düzensiz bir biçimde zorla askere alındılar. Van de Ven (2003: 295; krş. Dreyer, 1995: 181) "Çin, modern savaş faaliyetinin dayattığı taleplerle başa çıkamayacak bir tarım toplumuydu" sonucuna ulaşmıştır. Askeri güç Chiang'ın rejimini paramparça etmişti. Fakat ülkenin boyutunun ve artan Çin milliyetçiliğinin yardımıyla savaşa devam ettiler. Böylece Japon kuvvetlerini batağa sürüklediler.

Chiang Kai-shek Japonlara karşı verilen savaşa pek de gönüllü değildi. Savaş ağalarının ve Komünistlerin işini bitirir bitirmez Japonlara taviz vermeyi tercih etti: bu politikayı "ilk önce içeride birleş, sonra dışarıdaki düşmana karşı mücadele et" politikası olarak adlandırıyordu. "Japonlar" diyordu, "derideki bir hastalıktır, Komünistler ise kalbimizdeki hastalıktır" (Dreyer, 1995: 172). Ancak bu politika sürdürülemedi. 1936'daki Xian olayında, birlikleri Komünistlerden ziyade Japonlara karşı savaşması için kendisini esir aldılar. Sadece Chiang'ın Japonya'ya karşı Çin direnişine öncülük edebileceğine halen inanan Stalin'in yardımlarıyla serbest bırakıldı. Milliyetçi baskılar artık Chiang'ı Komünistler ve diğer Japon karşıtı kuvvetlerle birleşik bir cephe kurmaya itiyordu. Aslında, sonraki üç yıl zarfında Komünistlerin gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturacak şekilde, Komünistlerin yuvalandığı alanlara büyük sübvansiyonlar sağlamak zorunda kalacaktı. An itibariyle ise, ulusal direniş politikası sınıf savaşına üstün gelmişti.

Dahası Japonya işgal ettiği üç Doğu vilayetinde, yönetimini savaş ağaları aracılığıyla idame ettiriyordu. Savaş ağalarının bazıları işbirliği yapmıştı; zira ortada gerçekçi bir alternatif görmüyorlardı. Bazıları Chiang'ın kişisel rakibiydi, bazıları düzeni tesis etmek için Japonların en iyi şans olduğunu düşünüyordu ve birkaçı da ideolojik işbirlikçiydi. Japon vesayetini modernleşmek için esas yol addederek işgalcilerin davası ile özdeşleşmişlerdi (Barrett & Shyu, 2001). Diğer bölgelerde bir pata durumu yaratmak için inatçı Çin direnişi, aşırı gerginleşmiş Japon iletişim hatlarını kullanıyordu. Japon askeri emirleri hiçbir tutsak almamak (Çinliler de sıklıkla esirleri öldürüyorlardı) ve bazen de askerler ve siviller arasında hiçbir ayrıma gitmemeye dayanıyordu. Yetersiz bir biçimde teçhizatlanmış olan ordu geçimini topraktan sağlamak zorundaydı. Japon komutanlar uluslararası savaş kurallarının Çin'de uygulanamayacağını söylüyorlardı. Bunların hepsi çeşitli mezalimlerle sonuçlandı.

Tominaga Shozo Çin'i gayet net hatırlamaktadır. Kendisi diğer yirmi 21 ile birlikte, Temmuz 1941'de Çin'de alt kademe bir subay olarak göreve başladı. Karşılaştıkları deneyimli askerlerin "şeytan gibi bakan gözlere" sahip ol-

duğunu belirtmişti. Birkaç gün boyunca subay eğitiminden geçti, eğitimin sonunda her bir öğrenci, bağlanmış bir Çinli tutsağın başını kılıç ile kesmek zorundaydı. Tominaga bunu nasıl başaracağından endişe duyuyordu ve başarılı olduğunda rahatlamıştı. Kendisi, "o anda içimde bir şeylerin değiştiğini hissettim. Bunu nasıl belirteceğimi bilemiyorum; ancak boğazımda bir yerlerde bir kuvvet hissettim" demektedir. Sonrasında kendisinin de şeytanın gözlerine sahip olduğunu söyler. Tominaga sıradan askerlerin farklı bir nihai görevi olduğunu belirtir: askerler bağlanmış bir esiri süngü ile öldürmek zorundaydılar. Kendisi şu şekilde söyler:

> Bundan sonra, bir insan her şeyi kolaylıkla yerine getirebilirdi. Ordu insanları savaşabilecek düzeye getiriyordu ... İnsan evlatları cani şeytanlara dönüşüyordu. Herkes üç ay içerisinde şeytan haline geliyordu. İnsanlar sadece insani özellikleri yok edildiği zaman cesaretle savaşabiliyorlardı. Veya biz buna inanıyorduk. Bu durum, bizim Japonya'daki eğitimimizin doğal bir uzantısıydı. Bu İmparator'un Ordusu'ydu" (Cook & Cook, 1992: 41-3).

Bu, Çin topraklarında 1937 yılında uygulanan Emperyal Yol'du.

Çinliler bunları "çekirge ordusu" olarak adlandırdılar (Hata, 1988: 302). 1937 Nanking Tecavüzü belki de mezalimlerin en kötüsüydü; burada sayıları 35 bin ila 200 bin arasında değişen silahsız Çinli katledildi ve binlercesine tecavüz edildi. Rakamlar halen önemlidir ve bugünün uluslararası siyasetinde önem arz eder; ancak halkın arasında çok daha yüksek olarak belirtilen ölü sayısı, çok da sağlam kaynaklara dayanmaz (Askew, 2002; Bix, 2001: 332-6). Japon gazeteciler mezalimlere şahit olmuşlar ve dehşete düşmüşlerdi. Bir tanesi Yarbay Tanaka Ryukichi'ye cinayetleri meşrulaştırıp meşrulaştırmadığını sormuştu. Kendisi, "Açık konuşacak olursak, sen ve ben Çinliler hakkında tamamen farklı görüşlere sahibiz. Sen onları insan evladı olarak görüyor olabilirsin; ancak bana göre onlar domuzdur. Böylesi yaratıklara her şeyi yapabiliriz" cevabını vermişti (Ferguson, 2006: 477). Japonya, Çin'de zehirli gaz kullandı; bir biyolojik savaş programı yarım milyon insanı öldürebilirdi. Çinli çocuklara içine kolera karıştırılmış çörekler verildi ve uçaklar hastalık taşıyan pireler ve şarbon yüklü kuş tüyleri yağdırdılar. Kurbanlar hastalıkların ilerleyişini izlemek adına parçalandı (Barenblatt, 2003). Bu programlar Nazilerin Yahudi tutsaklar üzerinde uyguladıkları dehşetengiz deneylerle karşılaştırılabilir. Japonların 1941'deki anti-Komünist kampanyası da zıvanadan çıkmıştı. Emir "Üç Hepsi" idi: hepsini öldür, hepsini al, hepsini yak. Çeşitli Komünist bölgelerini yok ettiler. Japon İmparatoru tehdit edilmediği takdirde merhametli olabilirdi; ancak direniş korkunç mezalimlere neden oldu.

O ana değin Japon militarizmi, ne yazık ki daha önceki dönemlerde olmadığı kadar ayrıksıydı. Savaş esirlerini harcanacak ve sonrasında daha fazla işe yaramadıkları takdirde ortadan kaldırılacak olan "askeri teçhizatlar" ola-

rak görüyorlardı. Japonların elindeki Anglo-Amerikanların ölüm oranı, Almanlar ve İtalyanların elinde tuttuklarının yedi katıydı. Japon askerleri en temel insan haklarına dair fazla bir kavrama sahip değildiler; ancak bu durum, Japon askerlerinin kendilerine uygulanan acımasız muameleden de belliydi. Subaylar bir alışkanlık olarak askerleri dövüyordu ve bu durum, "demir yumruk" veya "sevgi kırbacı" olarak meşrulaştırılıyordu. Bushido sadakatine dair eski Japon erdemleri, Emperyal Yol ile bir araya geldiğinde yozlaşmıştı ve ahlaki bir duygudan yoksundu. Bu durum, geleneksel bir Japon kötülüğü değildi; 1905'de, Ruslara karşı böylesi mezalimler işlenmemişti. Japon ordusu içinde bir şeyler değişmişti. Belki de, askeri başarılarla birlikte düşmana karşı duyulan kibir büyümüştü; belki de, mezalimler eğitimli subaylar ve yoksul kırsal bölgelerden istihdam edilen erkekler arasındaki artan sınıfsal açıya bağlıydı. Bu insanları disiplinli tutmak ve cesur kılmak için şiddetin gerekli olduğu düşünülüyordu. Japon askerlerine, yakalandıkları takdirde düşman tarafından öldürülecekleri defalarca söylenmişti ve dolayısıyla savaş esirlerine, tersi bir durumda kendilerine ne yapılacağını düşündükleri şekilde davrandılar. Bu durum, "teslim olmayın" ruhunu güçlendirdi: ölüm kaçınılmaz olduğu için bunu "şanlı bir kendini yok ediş" ile anlamlı bir hale getir (Tanaka, 1996: 71, 195-6, 197-215). Bu uygulamaların hepsi, Japonları hüküm sürdükleri nüfus arasında sevimsiz bir hale getirdi.

Japonlar Çin'deki batağa saplanıp kaldılar. Japonya, 1938'de, Çin'de 600 bin askere sahipti ve o zaman değin bunların 62 bini öldürülmüştü. 1938 ve 1944 arasında savaş hattı çok az değişti. Bununla birlikte Komünistler, kendi bölgelerini kademeli bir biçimde genişlettiler. Japonlar şehirleri ve Doğudaki iletişim yollarını denetliyorlar ve bazı diğer bölgeleri savaş ağaları aracılığıyla kendi kontrolleri altında tutuyorlardı. Gerillalar, bununla birlikte, Japonları kırsal bölgelerin çoğunda taciz ediyorlardı; ancak daha fazlasını gerçekleştirebilecek kaynaklardan yoksundular. Ancak ne KMT, ne de Komünist güçler, Japonlara karşı iyi planlanmış ve iyi idare edilmiş savaşları kazanamazlardı. Söz konusu olan tam bir çıkmazdı.

Japon siviller Çin'deki karar verme süreçlerinden uzak tutuldular ve Kabine neredeyse tamamen iç siyasetle ilgilendi. Dış politika ordudan insanların hâkim olduğu İrtibat ve Emperyal Konferanslar, hükümdar yönetimindeki Özel Meclis'in başkanı ve imparator tarafından yürütülüyordu. Ordu, Chiang ile müzakere yapmayı reddediyordu ve müzakereler başlayınca Japonlar Chiang'ın taviz vermesini bekliyorlardı. Ancak Çin milliyetçiliği Japon mezalimleri tarafından fazlasıyla kışkırtılmıştı ve Chiang'ın kendisi Japon ordusunun savaş alanında kazanamadığını müzakere masasında verecek gibi durmuyordu (Berger, 1977: 236). Kendisi Marco Polo Köprüsü olayından önceki Çin sınırlarına tekrar dönülmesi, Mançurya'nın özerkliğinin tekrar sağlanması konusundaki taleplerin baskısı altındaydı; ancak böylesi şartlara onay veren

herhangi bir Japon hükümeti ayakta kalamazdı. Tokyo artık saldırganlığın fitilini yakmış olan askerlerin denetimi altındaydı. İktidarı kaybettikleri takdirde, Japonya'daki çıkarlarını savunamazlardı. Ordu Planlama Kurulu içerisinde bazıları Japonya Çin'in hepsini işgal etmiş olsa dahi, halen Britanyalılar ve Amerikalılar ile ticaret yapmaya ihtiyaç duyacağını görmüşlerdi. Ancak bunların çok azı geniş çevrelerce Japonya'yı dünyadaki hak ettiği yerden mahrum ettiği düşünülen Anglo-Saksonların lütuflarını isterdi. 1937'den itibaren başbakan olan Prens Konoe, Almanya, İtalya ve Japonya gibi emperyalizm yoluna geç girenlerin adaleti sağlamak için savaşmaları gerektiğini defalarca tekrarlamıştı. Barış, diyordu, statükocu güçlerin çıkarınadır (I. Kershaw, 2007: 106-8). Bu doğruydu, eğer halen imparatorluklara bir gidişat varsa, bunun sonucu savaş olacaktı. Avrupa'daki savaşlar artık dünya savaşı halini almıştı.

Japonya, Çin'in çekiciliğine ilk başta askeri itaatsizlik nedeniyle kapılmıştı ve artık orada Tokyo'yu kaplayan militarizm nedeniyle sıkışıp kalmıştı. Kolektif askeri yönetim aşırılık taraftarı düşük rütbeli subaylar ve itiraz eden herkesi katletme yanlısı milliyetçi baskı grupları tarafından destekleniyordu. Aşağıdan gelen çok sınırlı bir muhalefet vardı. Popüler ruh haline dair Gestapo raporlarının herhangi bir muadilinden yoksun olunması sebebiyle, savaşa verilen halk desteğinin ölçeğini bilmek zordur. Bununla birlikte, Japon medyası çok sıkı bir denetim altında tutulduğu için, birçok Japon savaşın iyi gittiğini düşünmekteydi. Gerçek haberler sızmaya başladığında dahi basit bir yurtseverlik salgısı verilen desteğin korunmasını sağladı. Bir makinist olan Kumagaya Tokuichi, "bizim sadece tek bir vuruşumuzun dahi Çinlileri ortadan kaldıracağını hayal ettiğini" hatırlamaktadır. Kendisi, her durumda "savaş makinistler için iş anlamına geliyordu" der. Nogi Harumuchi milliyetçilerin çağırdığı mitinglere gelen devasa kalabalıkları hatırlamaktadır. Kendisinin de milliyetçi duygular tarafından dolduğunu hatırlar: "Büyük Doğu Asya'yı inşa etme niyetindeydim". Fukushima Yoshie, Manuchuoko'da bir çocuk yuvasında öğretmen olarak çalışıyordu; zira "Mançuryalı çocuklara iyi bakmak zorundaydık; çünkü Mançurya Japonya'ya iyi bakıyordu" (Cook & Cook, 1992: 47, 51-4, 57). Emperyalizmin ortak bir aldatmacasına kapılarak, iyi şeyler yaptıklarına inanıyorlardı. Askeri bir Keynesçilik, Almanya'da olduğu gibi, rejimin popülerliğini arttırmıştı. Ordunun bütçesi 1938'de GSMH'nin yüzde 15'inden yüzde 24'ine roket gibi fırlamıştı ve 1940'a değin sabit kaldı (bu tarihte tekrar yükselişe geçti). Aynı zamanda, GSMH'nin kendisi, 1937 ve 1941 arasında, Çin savaşı esnasında yaklaşık yüzde 30 artmıştı (Hara, 1998: 226-7, 257). Savaş ekonominin kesinlikle işine yarıyor gibi duruyordu; ancak gerçek muhtemelen farklıydı.

J. Snyder (1991: 120), Japon emperyalizminin 1930'ların sonu itibariyle, artık egemen bir hale gelmiş kalıcı bir amaç açısından -ordu ile sağcılar arasındaki ittifakın iktidarını korumak- bile mantık dışı olduğu sonucuna var-

maktadır. İttifak bundan böyle neredeyse kendisini yıkacak olan politikalara dayanmaktaydı. Çin milliyetçi ideolojisi artık Chiang'ın Tokyo'nun önerebileceği herhangi bir koşulu pragmatik anlamda kabul etmesi için bile fazlasıyla güçlüydü (Eastman, 1984: Nish, 2002; Tarling, 2001; Akami, 2002; Huang & Yang, 2001: 73-5, 137; Barnhart, 1987: 49, 91-104). Savaş her durumda birkaç yıl daha devam edecekti -her iki taraftaki gerçekçilerin de tamamen tükendiklerini itiraf edene ve anlaşma sağlamalarına değin- ancak sonrasında Pearl Harbor ve Amerikalılar geldi ve Çin üzerine yapılan hesapları değiştirdi. Japon elitlerinin çoğu Amerikan gücünü ve iradesini hafife almıştı; ancak ne Chiang, ne de Mao bunu yapmamıştı. Japonya'nın eninde sonunda yenileceğini görmüşlerdi. Bu anlamda stratejilerini ne saldırıda bulunmak, ne de müzakereye gitmek; ancak esasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'yı yenmesine kadar beklemek üzerine kurdular. Kendilerini savunmak zorundaydılar; ancak ana stratejileri gelecekte birbirlerine karşı girişecekleri bir iç savaş için kendi güçlerini arttırmaktı.

KMT orduları ile Komünist ve diğer gerilla güçlerinin Müttefik zaferinde, Pasifik Savaşı esnasında 1 milyon Japon askerine ayak bağı olmak suretiyle bir payları vardı. Japonların çoğunlukla deneyimli birliklerden çok acemi erler olduğu ve Japonya'nın Pasifikte daha fazla piyadense daha fazla uçak ve gemi ve kalifiye elemanı kullanmaya ihtiyacı olduğu doğrudur. Yine de, Çin'deki Japon kayıpları endişe verecek ölçüde artmıştı ve Japonya'nın Bunalım'dan sonra kendine gelmesi, Çin'deki savaşın neden olduğu askeri harcamalar ile sekteye uğramıştı. Bu durum, Japonya'nın dövizlerini kurutarak ve yatırımını tüketerek enflasyonu arttırdı. Çinliler savaşı kazanamayacak bile olsalar, Japonların bunu kazanmasını önleyebilirlerdi. 1937'den yaklaşık 1942'ye değin, KMT, Komünistlerden daha fazla başarı elde etti; bu tarihten sonra ise iki tarafın başarıları da daha eşit seviyelerdeydi. Bir sonraki bölümde, ikinci Komünist ejderhanın uyanışı ile ilgileneceğim.

Güneş ve Kartal İmparatorluğu

Güneydoğu Asya'da Japonya, Vietnam'da bir nebze gayrı resmi bir imparatorluk ve Java ve Sumatra'dan gelen hayati petrolle ilintili olarak tam anlamıyla pazar diplomasisi yürüterek, 1930'ların başlarında ve ortasında daha pazar-yönelimli bir strateji izlemişti. 1939'da Nomonhan'da hırpalandıktan sonra, Japonya, Sovyetler ile tarafsızlık anlaşması imzaladı. Artık donanmanın güneye doğru genişleme stratejisi Tokyo'da daha hayırhah karşılanıyordu. Hitler, Fransa ve Hollanda'yı istila edince, Japonya'nın Vietnam ve Doğu Hint Adaları'ndaki sömürgeci tasarrufları canlandı. Haziran 1940'da Savunma Bakanı Hata Shunroku "Bu altın fırsatı yakalayalım! Yolumuzun üzerinde hiçbir şeyin durmasına izin vermeyelim" uyarısında bulunmuştu (I. Kershaw, 2007:

91). Japon liderleri Hitler'e karşı Britanya'nın fazla dayanamayacağını düşündüklerinden, Asya'daki sömürgelerinin de ele geçirilebileceğini düşünüyorlardı. Almanya ile ittifak kurmanın ve güneye doğru harekete geçmenin çekiciliği artmıştı. Bunu, söz konusu planlardan ciddi ölçeklerde yararlanacak olan donanmanın çoğu destekliyordu; ancak halen Japonya'nın ABD'ye karşı başarılı bir savaş yürütemeyeceğini düşünen donanmanın başındaki Amiral Yamamoto karşı çıktı. Dahası ordu Kuzey'de savunmanın ve Güney'de saldırının en iyi strateji olduğu fikri etrafında toplanmaya başlamıştı. Amerikalılar Japon şifrelerini kırmaya başladıkça, stratejideki bu değişimleri de öğrenmeye başladılar. Pasifik Savaşı başlayana değin gidişat hakkında epey bilgi sahibiydiler.

Japonya halen ciddi biçimde yabancı ithal mallara, özellikle petrole bağımlıydı. Her ne kadar Mançurya, Kuzey Çin, Kore ve Tayvan'da kaynak sağlamak için kurduğu emperyalizm, artık ana karadaki Japon GSMH'sinin yaklaşık yüzde 20'sini karşılıyor olsa da, bunun bütün iktisadi sektörlere getirisi olmuyordu. Barnhart'ın belirttiği üzere "En başından itibaren, asıl topyekûn savaş taraftarı subaylar, ülke kendine yeter bir hale gelinceye kadar Batı'yı karşıya almamanın önemini vurgulamışlardı. İlgi çekici bir biçimde bu konuda başarısız oldular ve bu başarısızlık, Batı'nın faaliyetlerinden kaynaklanmadı" (1987: 267). Doğu Hint Adaları'ndaki petrol için harekete geçmenin çekiciliği, kaynak elde etmek uğruna inşa edilmiş bir emperyalizmi genişletmenin bir yolu gibi görünüyordu. 1938'de, Amerika Birleşik Devletleri Milliyetçi Çin'e askeri teçhizat sevk etmeye ve kredi sağlamaya başladı ve Britanyalılar, Milliyetçilere daha fazla teçhizat sağlamak için Burma'dan bir demiryolu planlıyorlardı. Bunun, Çin Savaşı'nın çıkmaza girmesinde bir payı vardı ve Japonların İngilizce Konuşan Güçler karşısında düşmanlığını pekiştirdi.

Ağustos 1940'da, Japonya gerçekte doğrudan bir imparatorlukla örtüşecek olan Büyük Asya Karşılıklı Refah Bölgesi'ni kurdu. Bir sonraki ay, Kuzey Hindiçin'i (Vietnam) işgal etti ve Mihver güçlerine katıldı. 1941 yazında SSCB'ye karşı planlanmış bir saldırıyı erteledi. Japonya Pasifik'te güneye doğru bir emperyalizmin daha çok peşinde koşuyor gibi duruyordu. ABD perspektifinden bakılınca, halen doğrudan bir imparatorluk peşinde koşan üç güç de- Almanya, İtalya ve Japonya- daha demokratik, serbest ticarete dayalı güçlerin (bir başka deyişle gayrı resmi imparatorlukların) karşısında yer alıyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri Japonya'yı; Almanya ile yaptıkları ittifaktan koparmayı umuyordu ve bazı Japonlar da bunu istiyordu, ancak Japon elitleri 1940 ve 1941 boyunca Almanya'nın Avrupa'daki savaşı kazanacağına inandıkları müddetçe söz konusu Japonlar etkilerini yitirmişti. Rusya'da düzenlenen Barbarossa Harekâtı'nın ilk baştaki başarısı Japonya'yı çılgınlığın eşiğine getirdi. Bir Alman zaferine bel bağlayan rejim, Japonya'nın Pasifik'te ortaya çı-

kan fırsatı değerlendirmesi gerektiğini düşünüyordu. Savaş küresel bir hale gelmek üzereydi.

Savaşa doğru gidildikçe olağan olduğu üzere bazı karşılıklı yanlış anlaşılmalar meydana geldi. Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri çok farklı emperyalizm biçimlerini cisimleştirmişlerdi ve her ikisi de birbirlerine karşı oluşturdukları tehdidi anlamamışlardı. Bu yüzden ortada tehdide yönelik farklı hayati metaforlar vardı: Amerika Birleşik Devletleri'nin vahşi bir totaliterlikten endişe ettikleri yerde, Japonlar küresel iktisadi ahtapotun, liberal canavarın kolları tarafından boğulduklarını düşünüyorlardı. Her iki algı da diğerinin temsil ettiği imparatorluk türünün yalnızca abartılmasından ibaretti. Japon emperyalizmi vahşi ve totaliter eğilimlere sahipti ve ABD'nin gücü, sözüm ona Açık Kapı politikası ve petrol ambargosu uygulayabilecek denli güçlü bir ordu eşliğinde Pasifik ve Asya boyunca genişliyordu.

Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya arasındaki asıl tartışma konusu Çin olarak kaldı. 1932'de, Stimson Doktrini, Japonların Çin'de güç kullanmalarına ve Manchukuo'yu kurmalarına karşı ABD'nin duyduğu düşmanlığı ilan etmişti. Doktrin yürürlükte kalmaya devam etti; bununla birlikte çoğunlukla retorik düzeydeydi. Chiang Kai-shek'e askeri mühimmatın gönderilmesi doktrine payandalık etti; ancak bu gibi gelişmeler petrolünün yüzde 80'ini Amerika Birleşik Devletleri'nden alan Japonya ile devam eden ticaretin hayli gölgesinde kalmıştı. Bir ABD diplomatı Roosevelt'e sorunu "Bizim Çin'de büyük bir duygusal ilgi, küçük bir iktisadi ilgimiz var ve burada hiçbir önemli çıkara sahip değiliz" şeklinde tarif etmişti (Kennedy, 1999: 501-2). Fakat Amerika Birleşik Devletleri Japonya'nın 1931'den önceki statükoya dönmesini talebinde ısrarcıydı ve Japonya ise bu talebi görmezden gelmeye devam ediyordu. Japon liderleri, hem şahinler, hem de güvercinler, 1931 tarihinin Manchukuo ve oradaki 170 bin Japon yerleşimciyi terk etmeyi içerdiğini düşünerek bunu reddettiler. Bunun Japon ekonomisi ve özellikle buna rıza veren herhangi bir hükümet için korkunç sonuçları olacağını düşünüyorlardı (Tsonuda, 1994; Toland, 1970: 144-5).

Amerika Birleşik Devletleri, Japonya'yı yıldırmak için bölgede askeri bir güçten yoksun olduğu için, bunun yerine iktisadi gücünü kullandı. Güneye doğru bir ilerleyişe dair belirmekte olan işaretlere, Japonların da umduğu gibi, ABD'nin yanıtı anlaşmaya gitmek yerine, "derme çatma ihracat kısıtlamalarından Japonya'ya karşı güçlü bir mali savaşa doğru geçiş" oldu. ABD yönetimi, Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya İmparatorluğu'ndan Japonya'ya ihraç edilen neredeyse tüm ürünlere ambargo koymak üzere Mayıs 1941'de harekete geçti. Petrol hayati bir kaynaktı; Japon şirketleri halihazırda Amerika Birleşik Devletleri'nden benzin için dokuz aylık ve ham petrol için 32 aylık lisanslar için onay koparmışlardı. Bunu durdurmanın tek yolu, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Japon varlıklarını dondurmaktı; zira sonrasında Japonya

petrolün parasını ödeyemeyecekti. Roosevelt muhtemelen bunun Japonya için sonuçlarını fark etmeden bu önlemi onayladı; ancak Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson ne yaptığını kesinlikle biliyordu. Roosevelt'in konumu belirsiz kalmıştı; ancak kendisi Japonya'ya uygulanan baskıyı arttıracak birisi olan şahin Acheson'u atamıştı. Resmi hikaye Roosevelt'in sadece Eylül ayında Japonya'nın Temmuz'dan beri petrol alamadığını keşfettiğini söyler (Miller, 2007: 108, 123, 167, 175, 203-4; krş. Barnhart, 1987).

Ambargonun ve varlıkları dondurmanın etkisi niyetlenilenin tam tersi oldu. Liberaller militaristleri anlayamıyordu. Böylesi saldırgan iktisadi girişimler, Japonya'yı müzakere masasına oturtmadı. Japonya'daki askeri faşizmin gözünde, bunlar, "bizatihi ulusun varlığına karşı düzenlenen saldırılar"dı (Miller, 2007: 242). Bu durum, sonu ümitsiz bir atılımın habercisiydi. Japonya'da planları yapanlar farklı biçimlerde donanmanın petrol ithalatı olmadan 6 ay ile 2 yıl arasında dayanabileceği tahmininde bulundular. Dahası, Amerika Birleşik Devletleri'nin Pasifik'teki filosunu genişlettiğini fark ettiler. Akıl yürütmeleri Hitler'e benziyordu: Japonya uzun sürecek bir savaşı kazanamayacağından, Amerikan (ve Britanya) gücüne karşı kısa, ancak yıkıcı darbe biçiminde bir "blitz savaşı" (Almancadan Japoncaya tercüme) gerekliydi. Amiral Yamamoto halen savaşa karşı çıkıyordu; ancak imparatoru ikna etmeyi başaramayınca, bununla birlikte halen konumunda kalmayı talep edince, Mayıs 1941'de en iyi strateji olarak Pearl Harbor'a karşı düzenlenecek bir saldırıyı önermişti. Öneri savaş oyunlarında, Eylül'de test edildi ve Ekim ortasında askeri politika olarak benimsendi.

Aynı zamanda müzakereler devam ediyordu. İçlerinde Başbakan Konoe ve imparatorun da bulunduğu bazı Japonlar, ABD ile savaşa karşı çıkıyordu. Müzakereleri sürdürme yetkisi Konoe'deydi; ancak önemli tavizler vermesine izin verilmemişti. Tokyo'daki hâkim anlayış bir barışa ulaşamazsa, Japonya'nın saldırı düzenleyeceği yönündeydi. Her iki taraf da 1941 sonlarında uzlaşma olasılığına oynuyorlardı; ancak bu olasılık, önceden Çin'de olduğu gibi, iflas etti. Manchuoko meselesi Japonların Manchuoko'da kalmasına; ancak Çin'i terk etmelerine izin vererek Çin'in geri kalanından ayrıştırıldı. Birbirlerine karşı verilecek bir savaştan daha önceki bir meselenin, Japonya için Çin mi ve Amerika Birleşik Devletleri için Hitler mi olduğu bir merak konusuydu (gerçekçi bir bakış açısından). Böyleyse neden Japonya güneye doğru hamlelerle Amerika Birleşik Devletleri'ni karşısına almaya devam ediyordu? Neden Roosevelt, Japonların Çin'de tek başına kalmalarına müsaade etmiyor (o an itibariyle) ve Hitler'e karşı daha önemli bir kavga olarak gördüğü şeye daha fazla kaynak ayırmıyordu? Bu durum, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'ne askeri kaynaklarını arttırmak için zaman sağlayacaktı ki, böylece sonraki bir tarihte çok daha ikna edici bir biçimde Japonya'yı saldırgan tutumundan vazgeçirebilirdi. Kennedy (1999: 513-4) bu soruları sormakta; ancak cevap

verememektedir. Çatışma Japon militarizminin gücü ve kendi emperyal potansiyeli hakkında gittikçe artan bir Amerikan farkındalığı arasındaydı. Dahası, iki rejime de geri basmak konusunda daha mantıklı bir tercih yapmasına kolayca izin verilmeyecekti; ancak yanıtlanması güç olan soru, Japon militarizminin neden aklın sınırlarının ötesine geçmiş olduğudur. Sadece haddinden fazla bir şans unsuru Japonya için başarılı bir savaşa yol açabilirdi ve Japon elitlerinin birçoğu bunun farkındaydı. Mantık dışılık tanımı gereği açıklaması zordur. Bu durum, bizim açıklamalarımızda genellikle bir fazlalıktır; ancak bu sefer, Pasifik'te bir savaşa neden oldu.

Ekim ayında bir uzlaşmaya varamadıktan sonra, Konoe görevi bırakması için zorlandı ve yerine sabit fikirli General Hideki Tojo geçti. Tojo ilk başta müzakerelere devam etti; ancak her iki taraf da önemli tavizler vermedi. 25 Kasım'da, Beyaz Saray yetkilileri savaşın kaçınılmaz olduğu sonucuna ulaştılar. Savaş Bakanı Stimson kendi günlüklerine şu şekilde not düşmüştü: "Sorun, kendimize çok zarar vermeden nasıl olup da onları ilk atışı yapma konumuna itebileceğimizdi" (Kennedy, 1999: 515). Ertesi gün, Cordell Hull açık olarak Amerika Birleşik Devletleri Japonya ilişkilerinin normalleşmesi için bir ön şart olarak Japon kuvvetlerinin Mançurya'yı da içerecek şekilde Çin'in tümünde çekilmesi noktasına döndü. Japonlar bunu kabul edilemez bir ültimatom olarak ele aldılar ve müzakerelere son verdiler. İmparator Pearl Harbor'a saldırı planını 1 Aralık'ta onayladı. Ayın 8'inde, (Hawaii saatiyle), saldırı başladı. Japonya bir imparatorluğu fethedecek ya da savaşarak yok olacaktı. Tojo her ikisini de başardı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde çok az kişi böylesine bir tepki bekliyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Japon şifrelerini okuyabilme yeteneği bir saldırı konusunda uyarılarda bulunmuştu ama bunun nereye düzenleneceğini bilmiyorlardı. Saldırıdan bir gün önce, ne zaman olacağını biliyorlardı ama halen hedefin neresi olacağını bilmiyorlardı. Asya veya Filipinlere ama Amerikan toprağına bir hava saldırısı değil, bir çıkartma bekliyorlardı. Pearl Harbor sürprize yakalanmıştı ve bütün savaş gemileri yok edilmişti. Amerikan liderleri, açık bir biçimde Amerika Birleşik Devletleri karşısında iktisadi açıdan zayıf bir devlet olan, belki de ağır sanayi kapasitesinin yüzde 5'ine sahip bulunan Japonya'nın kendi egemen topraklarına saldıracağına inanamazlardı (Iriye, 1987: 149-50; 1997). Gerçekten de herhangi bir kimse için Çin ile hâlihazırda tamamen meşgulken, Japonya'nın neden Amerika Birleşik Devletleri ile boy ölçüşmeye kalktığını anlamak zordur. Çin'e dair sert bir çizginin dayattığı Amerikan iktisadi savaşı, Tokyo'daki militaristleri güçlendirmiş ve donanmanın petrol sağlamak adına saldırgan bir strateji benimsemesine yol açmıştı (Evans & Peattie, 1997: 447, 471-82). Tojo ambargoların Japonya'yı batıracağı, donanmanın elindeki petrolü iki yıl içerisinde tüketeceği, ABD'nin yalnızca daha da güçleneceğini mütemadiyen açıklamıştı. Savaşta başarı şan-

sının pek de büyük olmadığını teslim etmişti; ancak bunun alternatifi Amerika'nın Japonya'yı "eğer sadece gergin bir şekilde iki ya da üç yıl oturursak üçüncü bir sınıfa düşürmesiydi". Seçim, Amerikan egemenliği altındaki bir barış ya da bütün engellere rağmen onurlu bir savaş arasındaydı (Tarling, 2001: 76-8; I. Kershaw, 2007: 365). Askeri faşist rejim ikincisini seçti.

Japonlar saldırıdan vazgeçebilirdi ve Amerikalılar bunu yapacaklarını düşünmüşlerdi; ancak bu durum daha ziyade emperyal hırsların bir reddi, bir aşağılanma olacak biçimde Britanyalıların 1914'de ya da 1940'da vazgeçişine benzeyecekti. Böylesi bir tutum duyulmamış değildi; Gorbachev 1980'lerde bunu yapmıştı ama bu tavır pek de yaygın değildi. Cevabının neden bu denli saldırgan bir Blitzkrieg olduğunu açıklamak için sadece Japonya'nın yarı faşist bir ideolojinin hâkim olduğu, eski deneyimlerinin ve Hitler'in başarısının etkisi altında bulunan militarist bir rejim olduğunu eklemeliyiz. Ne Japonya ne de Amerika Birleşik Devletleri içerisinde hiç kimse, eskiden uluslararası savaşta hayatını kaybetmemişti. Bu nedenle çok az kimse topyekûn bir savaşın korkunçluğuna dair gerçek bir kavrayışa sahipti. 1905'deki Japon kararı tekerrür etti: önleyici bir vuruş gerçekleştirmek. Japonya, Amerikan filosunu yok edecek, Pasifik'teki İngiliz, Hollanda ve Amerikan sömürgelerini ele geçirecek ve Borneo ve Sumatra petrolünü almak için Pasifik boyunca bir savunma hattı oluşturacaktı. Kendi Asya kalesinde güvenli olan Japonya, sonrasında Avrupa'da, Almanya'nın sözüm ona direnilemez gücünün de yardımıyla güçlü bir konuma geldiği zaman bütün bu pazarlara güvenli erişim için pazarlık yapabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri ile yapacakları savaşı kazanmayı beklemiyorlardı; ancak tek beklentileri Hitler'in yardımıyla güçlü bir konumdan müzakereleri sürdürebilecekleri bir seviyeye ulaşmaktı. Bu konuda çoğunlukla haklı oldukları ortaya çıktı: nihai aşama -savaşı müzakere yoluyla sona erdirmek- dışında bunların çoğu gerçekleşti.

Japon liderleri kısa bir saldırı savaşının getireceği galibiyetten güvenli, ümitli ve daha uzun bir savaş konusunda ümitsiz olmak arasında bir yerlerdeydiler; ancak müzakerelerin bunun gerçekleşmesini engelleyeceği konusunda iyimserdiler. Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk yıkıcı vuruştan sonra barış isteyeceğine inanıyorlardı ve ortaya bir uzlaşma çıkacaktı. Sonrasında Amiral Sadatoshi şu şekilde bir itirafta bulundu: "Böylesine iyimser tahminler ... aslında güvenilir hesaplara dayanmıyordu." Ortadaki sorunlardan biri, Hitler gibi Japon militaristlerinin liberal demokrasilerin yumuşaklığını hor görmeleriydi. İdeolojileri liberal Batı'ya duydukları iğrenmenin yanı sıra, güçlü bir duygusal gururu da içeriyordu. Wilsoncu retoriğin Amerikalılar tarafından dillendirilmesini yüzeysel bir şekilde değerlendiriyorlardı. Amerikan emperyalizminin gerçekliğini takdir etmiş olsalar ve retoriğin peşine takılmasalar Amerika Birleşik Devletleri'nin örnek olarak I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi "iki seçim arasındaki bir savaş"ta kendi askeri gücü-

nü kullanmak hususunda hiçbir zaman gönülsüz olmadığını fark edeceklerdi. Yamamoto her iki iddia da haklıydı: En iyi strateji Pearl Harbor'du; ancak yine de işe yaramayacaktı.

Roosevelt'in aslında Japonların saldırmasını istediği yönünde komplocu bir teori mevcuttur ki, böylece Roosevelt Amerika'yı II. Dünya Savaşı'nın içine sokabilecekti ve sonrasında Amerikan küresel egemenliğini gerçekleştirebilecekti. Her ne kadar bunun için sağlam kaynaklar olmasa da, Amerikalılar müzakerelerin pek de üzerine gitmediler; ancak Japonları Pearl Harbor'a çektikleri yönünde bir kanıt da yoktur. Kendi limanında Amerikan Pasifik filosunun (şanslı bir biçimde o vakitte hiçbir uçak gemisi limanda bulunmuyordu) dörtte birinin beklenmedik imhasından ve Amerikan iktisadi çıkar bölgesinde bulunan çok sayıda ülkenin işgalinden sonra dahi, ortaya çıkan sonuç görüşmeler değil, topyekûn bir savaştı. Senato oybirliği ile savaş lehine oy kullandı. Meclis'te oylar 388'e karşı 1'di. Kartal aşağılanmış ve çileden çıkmıştı. Her iki tarafı da duygusallık kaplamıştı. Amerika Birleşik Devletleri sadece emperyalizmden vazgeçmeyeceği için değil, aynı zamanda bunu yapması gerekmediğinden uzlaşmayı reddetti. Japonya, ABD anakarasına zarar vermeye ehil değildi ve gerçekleştirdiği Pearl Harbor saldırısı aptalcaydı. Amerika kendi yurduna zarar gelmeden bir savaş sürdürebilirdi; Japonya'nın durumu ise farklıydı.

Japonlar Pasifik boyunca bir felakete ve kendi nihai yıkımlarına uğradılar; Amerikalılar ise küresel bir imparatorluğun sahibi oldular. Son büyük savaşın böylesine büyük belaların nedeni olan Kwantung Kara Ordusu tarafından verilmesi münasip görünmüştü. Ağustos 1945'te, Doğu'daki savaşa son zamanlarda dahil olmuş olan Kızıl Ordu 80 bin Japon öldürerek, kendi yetersiz derecede teçhizatlandırılmış birliklerini hemen güçlendirdi. Pasifik Savaşı'nda neredeyse 3 milyon Japon hayatını kaybetmişti; ancak Çin'in kayıpları bunun dört katıydı. Büyük savaşların bazıları Japonlar için iyi gitmiş olsa da, ortada bir diğer nihai sonuç yoktu. Haziran 1942'deki Midway büyük deniz savaşı genellikle nihai olarak görülür. Bu savaş, kıl payı Japonların aleyhine gelişti: bütün farkı Japon donanması üzerine atılan binlerce bombadan hedefini on dakika içerisinde bulan on tanesi yaratmıştı. Bununla birlikte Japonya bu savaşı kazanmış ve Avustralya'yı ele geçirmiş olsaydı bile, ABD tekrar bir araya gelecek, daha fazla uçak gemisi ve uçak inşa edecek ve tekrar geri dönecekti. 1941 ve 1945 arasında, Japonlar 70 bin uçak üretmişlerdi, bu büyük bir başarıydı; ancak bu büyük bir insani maliyete rağmen gerçekleşmişti. Amerika Birleşik Devletleri 300 bin (Ford'un sahip olduğu Willow Run'daki montaj hattı her 63 dakikada bir B-24 bombardıman uçağı üretiyordu) uçak üretmişti ve ekonomik bir patlama yaşamıştı. Dahası, atom bombasına sahiptiler. İlk başlatıcısı, Robert Oppenheimer, bombanın ilk tam testine şahit olduğu zaman, "Ölümün kendisi, dünyaların yok edicisi haline geldim" demişti. Kendi-

sinin Japonların dünyasının nihai yok edicisi olduğu kesindi. Amerika Birleşik Devletleri dünyada en büyük güç olmak için ekonomik ve askeri güç ve ideolojik iradeyi edinmişti. Artık bazen öyleymiş gibi yaptığı, Wilsoncu hayırsever bir kurum gibi değil de, buna göre hareket edecekti.

1941 tarihli Japon önleyici vuruşunun başarısı, Doğu ve Güney Asya'daki Avrupa sömürgeciliğini tuzla buz etti. Artık Japonya, bölgede imparatorluk sahibi tek güçtü. Söz konusu imparatorluk rakamlar açısından sadece Britanya İmparatorluğu'ndan sonra gelecek biçimde 350 milyon insanı içeriyordu. Ancak Japon askeri işgali tül gibi ince bir şekilde yayılmıştı, gittikçe daha acımasız oluyordu ve kısa ömürlü bir hale geliyordu. Japonların sömürge idaresini yerinde bırakan anlaşmalara vardıkları bölgelerde, Fransız Hindiçin'i dışında, her yere Asya halklarının beyaz sömürgeci boyunduruktan kurtarıcısı pozuyla girdiler. Bu durum, kendilerine yerel milliyetçilerden ihtiyatlı bir hoş karşılanmayı sağladı. Burma, Filipinler ve Endonezya'ya 1942 veya 1943'de, Hindiçin'e 1945'de bağımsızlık sözü verdiler. Fakat özgürlük mevzunun dış görünüşüydü (Goto, 2003: 291), bir slogandı, Tokyo'da sorulan bir sorunun bir cevabıydı: "Bizim de Amerikan demokrasisi gibi bir sloganımız yok mu?" (Tarling, 2001: 127). Japonya gerçekte kendi savaş amaçlarını gerçekleştirmek için bölgenin iktisadi ve insani kaynaklarının peşindeydi (Peattie, 1996; Goto, 2003). Savaş zamanında, kuzeye doğru ilk dalga sömürgelerinde uyguladığı kalkınmacı ve asimilasyoncu politikalarını uygulamak adına çok fazla yayılmıştı. Artık Pasifik Savaşı kızışmıştı ve bütün sömürge politikaları askeriyenin ihtiyaçlarına tabi kılınmıştı. Kaynaklar Japonya'daki bir mesafeden devasa bir bölgeye ince bir şekilde yayılıyordu. Çin'de bulunan milyonlarca Japon, sivillerin yürüteceği sömürgeci görevler için yararlı bir hal alacaklardı.

İlk Japon İmparatorluğu komşuydu; ikincisi ise daha ziyade deniz aşırıydı; ancak yerleşimcilere sahip değildi ve çok az sayıda sivil idarecisi vardı. İlk dalga esnasında altyapıları inşa etmeye ya da kamu-özel girişimlerini finanse etmeye yetecek para yoktu. Bunun yerine Japonlar, Avrupalı sömürgecilere ait madenlere, plantasyonlara, petrol sahalarına ve fabrikalara el koydular ve bunları Japon şirketlerine devrettiler. İşgal altındaki Çin'de olduğu gibi, değerli kaynaklara sahip şehirler ve bölgeler denetim altındayken, iç bölgelerde durum başkaydı. Tayvan ve Korelilerin bile içerisinde olduğu işgal altındaki halklar, savaşın gidişatı Japonya aleyhine döndüğü zaman çok daha yakıcı bir hale gelen Japon ordusunun ihtiyaçlarına tabiydiler. Diğer imparatorlukların tersine, sömürgeleştirilmiş halklar askeri güçlere dâhil edilmiyordu. Kasım 1941 gibi erken bir tarihte, Japon güçlerine topraktan geçinme emri verilmişti. Bu durum, ya basitçe ihtiyaç duyulan şeyleri ele geçirdikleri ya da sonrasında değeri düşen sabit fiyatları ödedikleri anlamına geliyordu. Para ve malzeme kıtlığı zorunlu emeğin norm halini aldığını gösteriyordu. Buna yoğun suistimaller ve nasır tutmuş bir ihmalkarlık dâhildi. Kötü bir şöhrete sahip

olan Burma demiryolu belki de 100 bin emekçinin hayatına mal olmuştu. Yerel kadınların kitlesel olarak tecavüze uğramasını engellemek için, Japon askeri otoriteleri örgütler kurmuştu ki, kadınlar bunlar aracılığıyla Japon askerlerine hizmet veren seks işçiliğine, "rahatlama istasyonlarına" mecbur bırakılıyorlardı. Japon işgalcileri Kuzey'de gösterdiklerinden çok daha yoğun bir ırkçılık sergiliyorlardı; bu durum, kendilerini yerel sıkıntılara karşı hissizleştirmişti.

Savaşın ekonomik zorlukları gidişatı daha da kötüleştirdi. Şeker, çay, kahve ve kauçuk ithalatının çoğu, önceden Avrupa ve Amerika'ya gidiyordu. Japonya bu ürünlere çok daha az ihtiyaç duyduğundan, bunlar satılmamaya başlandı. Üreticilerin çoğu geçim seviyesinin sadece biraz üstünde yaşıyorlardı, artık sonuçlar çok vahimdi. "Japonların kötü yönetimi sayesinde, birçok kimse kendi köylerinde, işyerlerinde veya yol kenarlarında, birçoğu hiçbir zaman tek bir Japon görmemiş olarak acı çekmeye başladılar ve öldüler" (Sato, 1994: 199-200; krş. Duus, 1996; Tarling, 2001: bölüm 4-6). Böylesi mezalimler kasıtlı olmaktan çok baskı altındaki bir rejimin hissizleşmesine dayanır. Bu açıdan, Japon İmparatorluğu, İrlanda ya da Hindistan'daki açlıklar veya Mao'nun İleriye Büyük Sıçrayışı ile karşılaştırılabilir.

Bununla birlikte, yerli kamu çalışanları ve beyaz yakalı işçiler tıpkı eski efendilerine olduğu gibi, yeni efendilerine de gönülden hizmet ettiler; ancak İngilizce, Fransızca veya Felemenkçeden ziyade kendi dillerinde işlerini yürütebilirlerdi. Dış işlerinde tabi bir devlet olan Tayland, resmi olarak bağımsız ve aslında bir nebze özerkliğe sahip bir devletti. Faşizme meyleden oligarşisi Japonya'nın aktif olmayan bir müttefikiydi. Her alanda işbirliğine gitmek ayakta kalmak için gerekliydi (bu durum, savaştan sonra işbirlikçilerine karşı neden bu kadar az misilleme olduğunu açıklar). Ancak Japonlar, kısa zamanda yerel milliyetçileri kendilerinden soğuttular ve bu insanlar iç bölgelerde gerilla direnişlerine geçtiler. Zorunlu emek ve Japon misilleme akınları, savaştan güçlenerek çıkan milliyetçilere kitlesel desteğe neden oldu (Goto, 1996, 2003). Muzaffer Amerikalılar hiçbir sömürge talep etmediğinden, İngilizler ve Hollandalılar kendi sömürgelerini savunamadıklarından, bölgenin birçoğunda hemen siyasi bağımsızlık ilan edildi. Japonlar aslında Asya'yı özgürleştirmişti; ancak hiç de kendi niyet ettikleri gibi değil.

Sonuç

Bölüm 3'ün sonucunda, Amerikan gayrı resmi emperyalizmine yardımcı olan koşulları sıralamıştım. Tam tersine, beş koşul daha doğrudan bir Japon emperyalizmine destek oluyordu.

(1) Yerli doğal kaynaklara sahip olmaması, Amerikalıların aksine Japonya'yı genişlemek için zorluyordu. Bu durumda, genişleme, Amerika Birleşik Devletleri örneğinde esas olduğu gibi, dış ülkelerdeki Japon ticari çıkarlarına bağlı

değildi. İlaveten, Japonya'nın kendi yurdu, en azından 1905'e kadar, diğer imparatorlukların tehdidi altındaydı. Popüler milliyetçi hareketler görünüşte savunmacı amaçlar doğrultusunda ana yurdu ve sömürgeleri bir araya getiren bir emperyalizm çevresinde seferber edilebilirlerdi.

(2) Japon ordusu komşular üzerindeki doğrudan emperyalizm için biçilmiş kaftandı. İlk dalga sömürgeleri donanmanın mühimmat sağladığı biçimde, ordunun lojistik erişimi içerisindeydi ve ordunun artan etkinliği ve gaddarlığı - Çin'e gelene kadar- fetih ve vahşi bir kontrol altına alma edimine uygundu.

(3) Sosyal emperyalizm için hem aşağıdan, hem de yukarıdan destek sağlanmıştı. Liberal demokrasiden endişe duyan muhafazakâr oligarklar, emperyalizm için köylü desteğini seferber ederek iktidara tutunmaya çalışmışlardı. Köylüler, askeri güçlerin tabanını oluşturmuşlardı ve birçoğu sömürgeci yerleşimlerde sınıf atlamak arzusundaydı. Bu durum, Japon halkı için hem bir tehdit, hem de bir fırsata dayanan yaygın bir hissiyatı sömüren popülist bir milliyetçiliği yükseltmişti. Buna karşı çıkan hiçbir kitlesel hareket yoktu. Örgütlü işçi sınıfı zayıflamıştı ve muhafazakârlar ve reform taraftarı (bir başka deyişle sağcı) bürokratlar orta sınıf liberallerini yıldırmış ve onları demokratik olmayan bir hükümet şeklini kabul etmeleri için sağa doğru itmeye başlamıştı.

(4) Anayasa, tıpkı Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi önem arz ediyordu; ancak bu sefer siyasi iktidarı tahsis etmek veya bölmek için açık kurallar belirlememişti. Politikaları onaylamak için hayati olan imparatora erişim adına verilen mücadelede, güce dayalı gruplaşmaları teşvik etmişti. Ordunun fetih ve kontrol altına almadaki ilk başarısı Tokyo'daki gücünün artmasına neden olmuştu ve popülist milliyetçilerin de desteğiyle içerdeki mücadeleyi tayin etmesi konusunda ordu şiddetinin Japonya içerisinde kullanılmasına mahal vermişti. Yayılmacı bir askeri rejim en sonunda imparatorun kişiliğini ve otoritesini güvenceye almıştı. Ulusu sembolize ettiğinden, imparator da emperyal projenin içerisine dahil edilmişti

(5) Bu çıkarlar imparatorluk tarafından daha iyi bir duruma getirilecek ve medenileştirilecek akrabalar olarak görülen diğer Asyalı halklar üzerinde doğrudan yönetimi meşrulaştıran emperyal hedef tanımları tasarlamıştı. Japon doğrudan imparatorluğunun ilk dalgasında olağandışı olan şey, gerçekten de iktisadi ve eğitimle ilgili bir gelişim sağlamasıydı, başarıları daha yoğun bir emperyalizmin çekiciliğini pekiştirmişti.

Ancak Japon doğrudan imparatorluğunun ne yükselişi, ne de düşüşü, ne de aslında ülke içerisindeki askeri yarı faşizmi önceden belirlenmişti. Ortada geri dönülemeyecek dört gelişme vardı: 1910'da Kore, 1931'de Mançurya, 1937'de Çin ve 1941'de Pearl Harbor. Büyük Bunalım sağa doğru gidişte payı olan bir diğer tesadüfe yol açmıştı. 1910'da gerçekleşen Kore hadisesine değin, hakiki ulusal güvenlik korkuları emperyal Çin'in ortadan kalkmasının sonucu olarak ortaya çıkmış olan iktidar boşluğunda etkili bir askeri güç ile birleşmişti. Bu durum, kârlı bir dolaylı imparatorluğun kuruluşunu teşvik etmişti. Eğer iktidarlar genişleyebiliyorsa, olağan bir şekilde bunu yapacaklardır. 1910'dan

sonra Japonya nesnel olarak çok daha fazla güvenliğin az olduğu bir bölgeydi; ancak Kore'nin ilhakı, güvenilmez bağımlı bölgelere sahip dolaylı bir emperyalizmden, doğrudan bir emperyalizme olağan bir emperyal geçişti. Bu durum, kültürel asimilasyon politikalarına ek olarak baskı için gerekli olan geliştirilmiş bir askeri kapasite gerektiriyordu. Mançurya'da, 1931 yılında meydana gelen gelişme farklıydı: bu durum, ordunun kendi inisiyatifiyle yol açtığı bir gerginlikti. Bununla birlikte Japonya'da, özellikle devlet içerisinde güç dengesindeki değişimleri yansıtıyordu. Söz konusu gelişme ordunun yukarıdan herhangi bir şekilde denetlenmeden aşamalı bir özgürleşmesini pekiştirdi. Böylece, üçüncü gelişmenin pekiştirdiği, Çin'in tam anlamıyla 1937 yılında işgali, özerk olarak hareket edebilen ve sahada sınırlayıcı gerçeklere neden olabilen askeri bir faşizme dönüşe sebep oldu. Her ne kadar Mançurya iktisadi olarak değerli ve kontrol altına alınabilen ve yönetilebilen bir yer olsa da, Çin'deki gerginlik, şimdiye kadar Japon ordusunun güvenlik korkuları ve iktisadi kâr amacı doğrultusunda kullanılan basit bir misilleme aracından daha fazlası olduğunu göstermişti. Japon ordusu kendi çıkarlarına ve savaşçı değerlerine sahip egemen bir güçtü. Pearl Harbor'daki dördüncü gelişme ise, bu gücün kendi kendini yok edici bir potansiyeli olduğunu meydana çıkarmıştı.

Bu durum, Meiji restorasyonunun rayından çıkmasını, zengin bir ülke üzerinde güçlü bir ordunun, ekonomik ve siyasi iktidar üzerindeki askeri iktidarın zaferini göstermektedir. Liberal bir dönemden sonra devlet yalnızca Restorasyon'un büyük oranda despotik devletine bir dönüşüm gerçekleştirmişti. Sonuçta sadece uzun erimli yapısal eğilimler değil, aynı zamanda içeride ve dışarıda dalgalanan iktidar dengelerinin ve Japonya daha askeri bir hal aldıkça, daha da önemli bir hale gelen savaşın yol açtığı tesadüfler en üst noktasına ulaşmıştı. Japon militarizmi kendine özgüydü. Blitzkrieg ve baskı yoluyla denetim sağlamaya aşırı derecede bel bağlamıştı ve yarı faşist ideolojisi, pek de savaşçı uluslar olarak görmediği Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yükselen karşı milliyetçiliklerin gücünü fark etmesini engellemişti. Tokyo'daki siyasi iktidar kavgaları farklı bir şekilde sonuçlansaydı, Doğu ve Güneydoğu Asya'ya hakim dolaylı ve gayrı resmi bir imparatorluk merkezinde, farklı bir Doğu Asya Karşılıklı Refah Bölgesi, ancak bu çerçevede uyanan bir Çin için artan bir rol oynadığı, ortaya çıkabilirdi. Ancak tıpkı emperyalistler arasındaki rekabetin nihayetinde Avrupa emperyalizminin Aşil topuğu olduğunun ortaya çıkması gibi, Çin'deki başarısız Japon emperyalizmi de Asya'nın dirilişini geciktirdi. Japon emperyalizmi haddinden fazla büyümüş ve çökmüştü. Hem Japonya, hem de Çin, Amerika Birleşik Devletleri'ni bu kıtanın geçici bir süreliğine de olsa hâkimi haline getirerek, kendi savaşlarının yıkımına uğramışlardı. Japonya askeri bir güçten yoksun olsa bile, savaş sonrasında kendi eski iktisadi gücünü tekrar ayağa kaldırabilecek ve onun da ötesine geçebilecekti. Bu sefer kısa süren bir Amerikan yönetiminden sonra,

1955'den 2009'a kadar süren bir tek parti yönetimine yol Chiang serbest seçimler ile birlikte, Taisho yarı demokrasisinin yeni bir biçimini yaratabilecekti. Japonya'daki hâkim ideoloji ordunun yokluğunda, imparatora çok daha az bir tapınmayı içeren bir ruh eşliğinde ve işletmelerin tek başına devlet tarafından işletildiği biçime doğru gerileyen bir kapitalizm ile birlikte ciddi biçimde değişti. II. Dünya Savaşı Japonya üzerinde ciddi etkilerde bulunmuştu.

Amerikan emperyalizmi Japon emperyalizmine göre daha tercih edilebilirdi; çünkü gayrı resmi emperyalizm, doğrudan emperyalizmden daha hoşgörülü ve açıktır. Gayrı resmi imparatorluğun hedefi daha fazla küresel iktisadi avantaj elde etmektir. Daha az şiddet kullanır ve iktisadi çıkarları, askeri ve siyasi endişelere tabi kılan bir imparatorluktan daha az kötüdür. Sombart'ın aksine, ben tacirleri kahramanlara tercih ederim. Ancak Çin'de muzaffer "kahramanlar" aynı zamanda materyalistlerdi.

13
Çin Devrimi'ni Açıklamak

6. Bölüm'de, Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nin ilham kaynağını oluşturduğu ilk Marksist devrimci dalgayı tartışmıştım. Rusya dışında bu dalga başarısızlığa uğradı, sadece faşist ve diğer sağcı despotizmlere yol açan çeşitli karşı devrimleri kışkırttı. İkinci dalga daha başarılıydı. Bu dalga, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) gerçekleştirdiği -bir kez daha- tek bir devrimden çevresine doğru yayıldı. 1949'da, birçok yenilgi ve hayli büyük acılarla bezeli 30 yıllık destansı bir savaştan sonra, ÇKP Çin anakarasının bütününü fethetti ve dünya üzerindeki en kalabalık ulusa hükmetmeye başladı. Bu hükümet günümüzde halen ayaktadır. Ben, Batılı kapitalist demokrasiye en başarılı alternatifi oluşturan bu devrimi, 20. yüzyılın en önemli devrimini açıklamaya çalışacağım. Devrimin hikâyesi ile başlayacak ve bölümü devrim teorilerinin tekrar bir gözden geçirilmesi ile sonlandıracağım. Bölüm 6'da verdiğim tanımı tekrar edeyim: bir devrim, toplumsal iktidarın dört kaynağının en az üçünü radikal biçimde ve şiddet yoluyla değiştiren popüler bir ayaklanma hareketidir. ÇKP'nin mücadelesi ve başarıları bu kriterlere rahatlıkla uyar.

Eski Sınamalar ve Sıkıntılar

ÇKP, öğrenciler, öğretmenler ve kentli işçilerin -özellikle kalifiye işçiler- oluşturduğu bir entelektüel liderliğe sahip olağan bir Marksist parti olarak, Shanghai ve Guangzhou çevresinde, Çin'in en modern bölgesinde doğmuştu. Niteliksiz işçiler arasında KMT'nin sol kanadı daha yaygındı. 1920'ler boyunca, ÇKP küçük ama Bolşeviklerin başarısı ile tarihini kendi yanında olduğuna ikna olmuş, Marksist-Leninist sınıf ve anti-emperyalizm kavramsallaştırmalarına sadık bir partiydi. Kurtuluşçuluk ideolojisi ile fazlasıyla donanmışlardı. Sovyetlerden, Komintern temsilcilerinden tavsiyeler alıyorlardı. Yerel koşullara adapte olmaları lazımdı; çünkü Çin, Rusya'dan bir hayli farklıydı. Shanghai

işçileri kendi kırsal bölgeleri, soyları, etnik ve dilsel grupları, loncaları ve Çin'in yaygın gizli toplulukları ile olan bağlarını muhafaza ediyorlardı. Komünistler böylesi farklı ağları kullanarak örgütleniyorlardı (Perry, 1993; S. Smith, 2000; Dirlik, 2003).

1927'de, kendilerini savunmayı başaramadıkları takdirde, bütün ideoloji ve örgütlenmelerinin aslında hiç bir anlam ifade etmediğini keşfettiler. Chiang Kai-shek'in ordusu Shanghai'de sürpriz bir saldırı gerçekleştirmiş ve 5 bin komünisti katletmişti. Hayatta kalanlar Kiangsi vilayetinin ıssız, kırsal bölgelerine doğru güneye kaçtılar. Marksist masumiyet günleri geride kalmıştı. Bu artık ya askerileşmiş bir sosyalizm ya da ölüm halini alacaktı. Devrimci savaş kırsaldan verilmeliydi. Buradan, Mao'nun savaş stratejisi doğdu: kentleri kırsaldan kuşatmak. Savaşın yalnızca son aşamalarında şehirlere saldırılacaktı. Bu durum, Mao'nun getirdiği birçok kuramsal yeniliğin ilkiydi.

Her ne kadar Rus köylülerinin ayaklanmaları Bolşevik Devrimi için gerekli bir koşul olsa da, Bolşevikler çok da fazla sayıda köylü örgütlememişti ve köylülerin yaşadığı sıkıntılar ideolojilerinin merkezinde durmuyordu. Çin Komünizmi farklıydı. Bu, bir köylü devrimiydi. Açıkçası yüzde 90'ından fazlasını tarımın oluşturduğu bir ülkede hiçbir devrim köylülerin katılımı olmadan başarıya ulaşamazdı ve ÇKP liderleri her zaman bunun farkındaydı. Artık kendilerinin hayatta kalmaları için bile köylülere bağlı olduklarını biliyorlardı. Devrimci bir program geliştirmek için, kırsal-sınıf sömürüsünün bir analizini yapmak zorundaydılar. Bu durum, ikinci büyük yenilikti. Burada dört ana sınıf tespit ettiler. Analizlerinde ise yola çıktıkları birim bireyler değil, hanelerdi.

Çin'de, eski eşraf-bilgin-bürokrat sınıf ortadan kalktığı için, hiyerarşinin en üstündeki sınıfın *toprak ağaları* olduğu düşünülüyordu. Bunlar ilk başta verdikleri çabanın haricinde, emek faaliyeti içerisinde yer almıyorlardı ve esas gelir kaynakları ya yarıcılardan sağlanan kiralar ya da yoksul köylülerin emeğinden elde edilen kârlardı. Dahası yerel resmi kurumların ek ödeneklerini, çeşitli borçları (örnek olarak tapınakları ve cemaat kurumlarını örgütlemeleri için kendilerine ödenenler), yerel iş çevrelerini (hanlar, içki üretim yerleri) sömürüyorlardı ve aynı zamanda tefecilik yapıyorlardı. Bunlar, Komünistlerin sömürücü olarak adlandırdıkları kimselerdi.

Zengin köylü haneleri emek faaliyeti içerisinde yer alırlardı; ancak gelirlerinin çoğu ya da birçoğunu kendilerinden daha yoksul olanların emeklerinden elde ederlerdi. Halihazırda listelenmiş olan ilave ek ödeneklerin daha gevşek biçimlerine sahip olabilirlerdi. Ezici çoğunluğu sömürücü sınıftandı.

Orta halli köylü haneleri genelde sürdükleri tarlanın sahibi olurlardı ve kendi alet edevatlarına ve belki de bir miktar hayvana sahiptiler; ancak ne sömürüye maruz kalırlardı, ne de diğerlerinin emeğini ciddi bir şekilde sömürürlerdi.

Yoksul köylü haneleri ya çok az toprağa sahiptiler ya da hiç toprakları, hayvanları veya alet edevatları yoktu. Çoğunlukla topraklarını kiralarlar veya "yoksul ve kiralanmış" bir konuma düşerek emekçileşirlerdi. Toprağın kirasını ödemek için sürekli çalışmak zorundaydılar. Çin'in büyük bir kısmında salgın bir hastalıkmışçasına yayılan borç sarmalı içinde yüzüyorlardı. Çoğunlukla kıt kanaat yaşıyorlar ve açık bir sömürüye maruz kalıyorlardı.

ÇKP bölgesel farklılıkları hesaba katıyordu. Ticarileşmiş doğuda daha fazla yarıcı vardı. Bunların sömürüsü esasında toprak ağalarına ve zengin köylülere ödenen kiralar üzerinden gerçekleşiyordu. Kiracılar vergi ödemiyordu. Ülkenin batısı ve kuzeyinde kiradan ziyade devlete vergi ödeyen, daha fazla miktarda köylü toprak sahibi vardı. Bununla birlikte, bunların hepsi de toprak ağalarının ve zengin köylülerin ilave rolleri, tefeci, resmi görevli ve cemaat organizatörleri tarafından sömürülüyordu. Toprak sahipleri arasındaki eşitsizlikler büyüktü: Çin nüfusunun yüzde 10'u, geçimin en büyük kaynağı olan toprakların yüzde 70'ine sahipti. Kötü iktisadi koşullar köylüleri toprak ağalarına ve zengin köylülere borçlanmaya ve sonrasında ise kötü beslenme ve ölümün kucağına itebilirdi. Bununla birlikte, bu durum, bir kimsenin tanımladığı bir sömürüydü. Komünistler gelmekte olan devrimde, kentli-sınai karşısında kırsal ve orta halli köylüler ve onun da karşısında yoksul köylüler hakkında tartışmaya devam ediyorlardı. Ancak başarıya ulaşmak için iki şeyi gerçekleştirmeleri gerektiğini biliyorlardı. İlk önce, sömürücülerin topraklarını ve zenginliği sömürülenlere dağıtmak zorundaydılar. İkincisi ise, bu, yalnızca ÇKP devrimci milislere örgütlenmiş olan yerel köylüler tarafından desteklenen kendi kurtarılmış bölgelerini yaratabilirse gerçekleştirilebilirdi. Yalnızca köylülerden siyasi bir destek eşliğinde herhangi bir bölgede güvenli bir biçimde yerleştiği zaman, ÇKP sömürü sorunuyla ilgilenebilirdi. Akabinde kademeli olarak Sovyetleri genişletebilirler, şehirleri kırlardan kuşatabilirler ve sosyalist devrimi gerçekleştirebilirlerdi. Sahada uygulandığı zaman devrimci teorileri ekonomik iktidar kadar, askeri iktidar ile de ilgiliydi. Bunlar kesinlikle Ortodoks olmayan Marksistlerdi! Kaç tane Batılı Marksist, bırakın analizlerinin merkezine oturtmayı, askeri iktidarın dengesini incelemişti ki?

Kiangsi'nin Sovyetlerin fideliği olacağı varsayılıyordu. Buranın en tepe noktasında 3 milyon insan yaşıyordu. Kırsal bölgedeydi ve oldukça ıssızdı, yani savunulabilirdi; ancak özel olarak yoksul bir bölge değildi. Komünistler 1931 ve 1932'de yuvalandıkları yerlerin sayısını çoğalttılar. Radikal bir biçimde, tazminatsız bir şekilde toprak ağalarına ait olan toprakları kamulaştırmak ve özel mülkleri olarak ellerinde tutmaları için bu toprakları yoksul ve orta halli köylülere vererek, 1931 Toprak Kanunu'nu uyguladılar. Zengin köylülerin toprakları dağıtılmıştı; ancak kendileri işledikleri takdirde toprakları ellerinde tutabilirlerdi. İlkesel olarak yarıcılık ortadan kaldırılmıştı ve resmi kurumların borçları ve ek ödenekleri iptal edilmişti ve vergiler daha eşit bir hale

getirilmişti. Yerel hükümetler için seçimler düzenlenecekti ve eğitime ağırlık verilecekti. 1933'de, bir toprak araştırması direnişin güç yoluyla ezileceği bir biçimde yeniden dağıtımın hızlandırılması gerektiği çıkarımında bulundu (Wei, 1989: 48). Ancak siyaset Komünistlerin tahminlerine de girmişti. Bütün sınıflardan insanlar devrimi destekledikleri takdirde geçici olarak kitlelerin bir parçası olabilirdi; devrime karşı çıkanlar ise feodallerdi ve kararsızlar geçici ittifakların kurulabileceği burjuva devriminin bir parçasıydı. Orta halli köylülerin sadakati mütemadiyen tartışılıyordu. Bununla birlikte genelde devrimin müttefiki muamelesi görüyorlardı. Bu aşamada, Stalin'in kulak karşıtı politikasının etkisindeki ÇKP, radikal bir tavır sergiliyordu (Goodman, 2000: 24-7).

Mao, bu radikal politikanın sadece toprak ağalarını ve zengin köylüleri değil, aynı zamanda bazı orta halli köylüleri de hareketten uzaklaştırmak suretiyle zarar verici bir hale geldiğine inanmaya başlamıştı. Dahası, aşırı şiddetli bir kavga üretim seviyelerini de kötü etkiliyor, bu durum ise Komünistlerin savaşı finanse etmesinin önünde bir engel yaratıyordu. Mao toprak ağalarına musallat olmak ve zengin köylüleri yatıştırmak istiyordu. Bu anlamda toprağın yeniden dağıtımında kademeli vergi, rant ve faiz oranını indiren politikaları destekledi. Bu durum, kendisinin üçüncü büyük yeniliği olacaktı ama henüz değil; çünkü Moskova'ya yakın olan Dönüşümlü Öğrenciler hizbi parti yönetimindeydi ve radikal reformların kızıl ordulardaki gönüllüler olarak yeteri sayıda yoksul köylüyü seferber edeceğine inanıyorlardı. Çok sayıda köylü, politikaların uygulanmasına yardım etmişti ve mühimmat, insan gücü ve bilgi sağlamışlardı. İleri bir tarihte, parti emektarları Çin civarındaki kendi seyahatlerinde bir daha hiçbir zaman böylesine hoş bir karşılayışa rastlamadıklarını itiraf edeceklerdi. ÇKP, KMT veya savaş ağalarının rejimleri kadar yozlaşmış değildi ve politikanın doğrultusu bir kez belirlendikten sonra daha birleşmiş bir şekilde davranıyorlardı. Bunlar, davanın merkezinde dönen, Leninist bir partide sıkıca örülmüş ideolojilerdi. Üstte olmanın kaymağını yemiyorlardı ve genelde söz verdikleri şeyleri yerine getiriyorlardı. Sivillere yapılan muameleleri belirleyen Komiserler, milisleri disiplin altına alıyorlardı. ÇKP bunun için biçilmiş kaftan gibi duruyordu (Waller, 1972: 34, 44-46; Lotveit, 1979: bölüm 6; Shum, 1988: 9-11; Dreyer, 1995: 165-7, 189-94).

Ancak radikal politikalar toprak ağaları ve zengin köylüleri o denli karşısına almıştı ki, birçoğu himayesindeki birçok insanı KMT ordularına milis ve bunlara yardım edecek emek gücü sağlamak için seferber ederek, KMT saflarına geçmişlerdi. KMT bunun karşılığında, kendilerine yerel bölgelerde siyasi denetimi devredeceği sözünü vermişti (Wei, 1989). Yerel elitlerin ve himayesindeki kimselerin karşı saflara geçmesi Komünistlere askeri hataya düşme şansını pek bırakmıyordu. Chiang'a bağlı kuvvetler, Komünist gerillaları yuvalandıkları bölgelerden koparmak için etrafı çevrilmiş beton blokların arasına kurulmuş olan köyleri kuvvetlendirerek yavaşça ve düzenli olarak ilerliyor-

lardı. Bu durum, Komünistleri pek de uygun olmadıkları, iyi planlanan ve idare edilen askeri mücadelelere zorluyordu. Kuşatma altındaki ilk dört girişimden kaçınmayı başardılar; ancak beşincisinde, Dönüşümlü Öğrenciler liderliğinin uyguladığı mevzi harbi yenilgilerine neden oldu. Komünistler çok uzak bir mesafede olan kuzey batıdaki Yenan'a doğru, destansı Uzun Yürüyüş'ü başlatmak için Kiangsi'den kaçmak zorunda kaldılar. Uzun Yürüyüş'e başlayanların sadece yüzde 5'i aslında oraya ulaşabilmişti. Komünistler acınacak haldeydiler ve Yenan uzak ve çok fakirdi. Chiang yerel savaş ağalarına işlerini bitirmeleri için baskı uyguluyordu; ancak Japonya'nın baskısı arttıkça, vazgeçmesi ve Komünistler ile İlk Birleşik Cephe'yi kurması için (kendi askerleri tarafından) zorlanıyordu. Japonlar, en güçlü Çinli muhalifleri olan Chiang üzerindeki saldırılarını yoğunlaştırmışlardı. Böylece Komünistler nihayetinde içerisinden Çin'i fethetmek için çıkacakları yeni merkezleri çoğaltacakları bir rahatlama dönemine kavuştular (Dreyer, 1995: 173-4, 182-200; Benton, 1992: 468-9). Çin Devrimi için gerekli bir neden Japon işgaliydi. 1917'de Rusya'da olduğu gibi, bu durum, diğer türlü devrimi bastıracak olan bir rejimin gücünü zayıflatacak bir savaşın önemini açığa çıkartmıştı.

Artık liderleri olan Mao ile birlikte, ÇKP, Kiangsi'de yenilgiye solcu aşırılıklar ve mevzi harbinin yol açtığı çıkarımında bulunmuştu. Bundan böyle parti zengin köylüler, küçük toprak ağaları ve kentli muadilleri arasındaki arada kalmış öğeleri kazanmaya çalışarak daha gerilla merkezli ve siyasi olarak daha pragmatik bir örgüte dönüşecekti. Aydınlanmış eşraf bile ilerici bir ittifak içine dâhil olabilirdi (Shum, 1988: 14-15). ÇKP, burjuva reformcularını ve aydınlanmış eşrafı Birleşik Cephe'ye çekmeyi umuyordu. Bununla birlikte, söz konusu unsurlar sosyalist selamete ulaşmak için pragmatik ve geçici araçlar olarak görülüyordu.

Köylü Sorunu

Kitlesel destek arayışı yoksul ve orta halli köylülere odaklanmak durumunda kalacaktı; ancak Çin köylüleri devrimci malzeme için biçilmiş kaftan da değillerdi. Bianco (2001, 2005) 1900 ve 1949 arasında patlak veren yaklaşık 3,500 şiddet içeren köylü çatışmasını inceler. Bu rakam çok fazla gibi görünebilir, ancak Bianco söz konusu eylemlerin pek de devrimci olmadığını söylemektedir:

> [Bunlar] köylünün koşullarındaki *belirli* ve *yerel* kötüleşmelere karşı, esasında savunmacı tepkilerdi. Köylüler sömürüye dayanan yerleşik bir düzenden ziyade, bu düzene bir tehdit gibi duran bazı yeni gelişmelere karşı ayaklandılar. Statüko askerlerin, haydutların, çekirgelerin, yeni bir vergi uygulamasının veya diğer şeylerin gelişiyle değişmeseydi, köylüler ayaklanmayacaktı (2001: 3-4, vurgular orijinal metindedir).

Dolayısıyla, herhangi bir yerel bölgeye giden Komünistler kuşku ile karşılandılar, kurtarıcılardan ziyade yaşam düzenlerini bozma riski taşıyan yabancılar olarak görüldüler. Dahası, çatışmaların yüzde 68'i devlete karşı yöneltilmişti, çoğunlukla adaletsiz kırsal vergilere ve KMT'nin gerçekleştirdiği askere almalara karşı düzenlenmişti. Çatışmaların bir diğer yüzde 14'ü diğer köylülere, aile boylarına veya köylere karşı verilmişti ve bunlar, genelde en şiddetli olanları ve en uzun sürenleriydi. Bütün bunlar, Komünist sınıf çizgisinin odaklanabileceği toprak ağalarına veya tefecilere yönelen sadece yüzde 8'lik bir pay bırakmıştı (2001: 63-4, 19). Bu durum, köylülerin sömürülerinin sınıfsal bir analizini makul bulacaklarını pek de telkin etmiyordu.

Söz konusu köylü ayaklanmaları, fazlasıyla ritüellerle doluydu. Köylüler mülklere zarar verebiliyor ve sevilmeyen alt düzey görevlileri ya da toprak ağasının adamlarını dövebiliyorlardı. "Büyük festival" olarak adlandırılan etkinlikte, köylüler yerel eşrafa ait konaklarda yiyip içiyorlardı (Mao Hunan'daki ayaklanmalar üzerine yazdığı raporda bundan keyifle bahsetmişti). Dahası çalışmayı reddetmenin bir işareti olarak, köylülerin yerel idari kurumların önünde alet edevatlarını attıkları grevler de düzenleniyordu (Bianco, 2005: bölüm 4, krş. Chen, 1986: 134-43). Söz konusu eylemler polis veya askerler, olay yerine varmadan önce patlayan huzursuzluğa işaret etmenin yollarıydı. Eylemler üst düzeydeki görevlileri, baskı uygulamaya başlamadan önce, köylülerin dertlerini incelemeye ikna edebilirdi. Eğer otoriteler baskıya başvurduysa, köylüler buna nadiren savaşarak cevap veriyordu. Elebaşıları kaçıp, eşkıyalık yapabiliyordu; diğerleri ise boyun eğecek ve kendilerine hoşgörü gösterilmesini umacaklardı.

Aşağı Yangzi'nin ticarileşmiş kültüründe yarıcılık hakimdi ve direniş vergilerden ziyade rantları hedef alıyordu. Köylüler rant grevleri düzenliyordu; ara sıra ayaklanıyor ve mülklere zarar veriyorlardı. Eylemlerin yaklaşık üçte birinde otoriteler kısmen köylülerin lehine olan şartlarda anlaşmaya varmak için olaylara müdahale ettiler. Bu anlamda reformist isyan yöntemleri keşfetmişlerdi. Komünizm'e pek de ilgi göstermediler: toprak ağalarına karşı düzenledikleri protestolar sistemin kendisini değil, kötüye kullanımını hedef alıyordu; çok sınırlı bir sınıf bilincine sahiptiler ve cemaat değerlerini korumaya niyetliydiler. Ritüelleşmiş bir şiddete başvurdular; ancak bir devrim peşinde değillerdi (Bernhardt, 1992: bölüm 6; Chen, 1986: 173-8). Perry, Kuzey Çin'deki direniş hareketlerini "korumacı", zira yerel cemaatlerini savunmuşlardı (tıpkı Kızıl Kargı milisleri ve gizli toplulukların yaptığı gibi) veya eşkıyalıkta olduğu gibi "talancı" olarak adlandırmaktadır. Şikayetlerin birçoğu iktisadiydi; ancak protesto, sınıftan ziyade cemaat hattını kuvvetlendirmişti ve yerel çevreye göre çeşitlilik arz ediyordu (1980: 3-5, 248-58). Komünistler bu gibi köylülerle zorluklar yaşayacaklardı; çünkü sınıfsallık kendilerine pek de bir anlam ifade etmiyor gibi görünüyordu.

Muhafazakârlıklarının asıl sebebi toprak ağalarının cepheden sarsılamayacak kadar güçlü olmasıydı. Bunlar, "dörtgen varlıklar"dı: aynı anda hem rant topluyorlar, hem tüccarlık ve faizcilik yapıyorlardı ve resmi görevliler sıfatına sahiptiler (Wolf, 1969: 132). Söz konusu aşırı ezici yerel iktidar biçimi, köylülere rıza göstermeleri için iki gerekçe sağlıyordu. İlk başta, bu bildikleri tek düzen oldukları için görev, ataerkilliğe ve uyum ile ilgili Konfüçyüsçü değerlere hakiki bir şekilde bağlı olabilirler ve bunların dışında kalan bozulma ve karmaşadan korku duyuyor olabilirlerdi. Dolayısıyla toprak ağalarının iktidarı, özellikle zor zamanlarda, bir nebze olsun insanlık gösterildiği zaman meşru addediliyor olabilirdi. Bu durum, James Scott'un (1976) karşılıklı adalet kavramına uymaktadır ki, kendisi bunun, Asyalı köylü topluluklarında egemen olduğunu düşünüyordu: eğer toprak ağaları kendi geleneksel topluluk işlevlerini yerine getiriyorlarsa köylüler buna karşılık veriyordu. İkincisi, köylüler toprak ağalarının iktidarından korkuyor olabilirlerdi. Pratikte, meşruiyeti korkudan ayırmak kolay değildir. Eğer bir kimsenin rıza göstermekten başka bir şansı, toprak ağalarının iktidarı İngilizcede (ve Fransızcada) olağan ve etik duygularını birbirine karıştıran bir kelime olan normal olarak kabul edilebilirdi. Konfüçyüs düzenine bağlılık ve toprak ağalarına ve devlete hürmet, eşitsiz iktidar ilişkilerine bir adaptasyon yolu olabilirdi. Bunlar değiştirilebilirse, köylüler devrime daha alıcı hale getirilebilirdi.

Bu yaklaşım, Komünistlerin de yürüttüğü mantıktı: köylüleri sadece sınıf düşmanlarına karşı çıkmaları yönünde teşvik ederek zafere ulaşamazlardı. İlk başta toprak ağalarının ve resmi görevlilerin zora dayalı gücünün altını oymalıydılar. Başarılı oldukları takdirde, hürmet artık mevcut olmayan koşullara bağlı olarak ortaya çıkacaktı. Bu durum, Kiangsi'deki solcu stratejiydi ve ancak yeterli süre boyunca çalışmamıştı. Bu nedenle, Komünistler alternatif stratejiler geliştirdiler.

Komünist Örgütlenme Stratejileri

ÇKP, mülk sahibi sınıfların tümünü kendisinden yabancılaştırmamak için toprakların zora dayalı yeniden dağıtımını ertelemişti. Bu durum, ya yoksul mülk sahibi köylüler için -"adil yük" olarak adlandırılıyordu- bir vergi indirimi politikası ya da kiralar, faiz oranları ve "adaletsiz" borçlarda indirimleri ile yer değiştirdi. Yoksulların üzerindeki borç yükünü rahatlatmak için zenginlerin omuzlarındaki etik cemaat baskısını arada bir kullanıyorlardı. Köylerdeki "mücadele toplantıları" zenginler üzerinde bir baskı oluşturuyordu: bu anlamda zora dayalı "yiyecek -ve tohum- ödünç alma kavgaları" da bu baskıya yardımcı oluyordu (Goodman, 2000: 62-3; Chen, 1986: 144-50). Kuzey Çin'in birçok bölgesinde 1937'de KMT güçleri Japonlardan kaçmıştı ve Komünistler, savunulabilir bölgelerde küçük egemenlik bölgeleri kurarak, Japon

iletişim hatları arasında kalan dağlık sınır bölgelerine süzülmüşlerdi. Hartford (1989) tarafından incelenen böylesi bir bölgede, kademeli vergileri, katılımcı köy idaresini ve savunma milislerini uygulamaya sokmuşlardı. Komünistler, Japonların ve toprak ağalarına ait milislerin süre giden saldırıları ile karşı karşıyaydılar. Fakat toprak ağaları, Komünistler köylülerin yüksek sesle konuşabildikleri köy toplantılarına karşı savunmasızdılar. Bu egemenlik bölgeleri kuvvetlendirildiği zaman, kira ve vergilerdeki indirimler köylülerin daha fazla destek vermesine yol açıyordu. Komünistler, köylüleri reforma zorlayan ve milis sağlamayı köylülerin esenliğinin önüne koyan yerel Milliyetçiler ve toprak ağalarından daha iyi göğüs geriyorlardı. Bununla birlikte çok da fazla sayıda köylü kendi yerleşim bölgeleri dışında savaşmaya istekli değildi (Hartford, 1989; Paulson, 1989).

Diğer kuzey bölgelerinde, yarıcılık ve kiracılık nadir rastlanan durumlardı ve vergi meseleleri daha önemliydi. Vergi reformu gaza getirilmiş yoksul köylülerin hâkim olduğu köy toplantılarında gürültü patırtı eşliğinde veya çok kitlesel sınıf çatışmalarına izin vermeden, idari kararlar eşliğinde daha sessiz sedasız uygulanabildi. Komünistlerin aşamalı olarak güçlerini arttırdıkları yerde, toprak ağaları kendilerini daha yüksek vergiler tarafından kısıtlanmış olarak buldular. Partiye katılmayı deneyerek veya Komünistlere kızları ile evlenmelerini teklif ederek tepki gösterebilirlerdi; ancak vergiler daha da kademeli hale geldikçe, topraklarının bir kısmını satmak zorunda kaldılar ve enflasyon, yoksullara borçlarını ödemeleri ve toprak satın almaları konusunda fayda sağladı. Tekrar dağıtım genellikle siyasi kararlardan daha çok, iktisadi mekanizmalarla gerçekleşiyordu (Van Slyke, 1986: 700; Selden, 1995: 22-3).

Kısa dönemli ihtiyaçlar "dörtgen varlıklar"ın birliğini bozmak adına bir böl-ve-yönet stratejisi gerektiriyordu. ÇKP, diğerlerine karşı bazı yerel elitler ile ittifak kurdu ve toprak ağası-resmi görevli sınıfının birliğini bozdu. Sonrasında, toprak ağalarının konumu daha da fazla sarsıldı. Bu strateji Yeni Dördüncü Ordu'nun yönettiği orta ve doğu yerleşim bölgelerinde ve Uzun Yürüyüşü gerçekleştiren kimselerin kurduğu ve ÇKP'nin asıl savaşçı gücü olan, Sekizinci Yol Ordusu tarafından korunan daha büyük kuzey yerleşim bölgelerinde kullanıldı.

Bazı yerel elitler, görünüşte reformist olan ÇKP'ye karşı çıkmadılar. Komünist kadrolar çoğunlukla Sun Yat-sen'den alıntı yapıyorlardı ve birçoğu eğitimliydi ve ayrıcalıklı kökenlere sahiptiler. Reformların bir kısmını destekleyen yerel elitler, çoğunlukla KMT içerisindeki yozlaşmadan umutsuzluğa kapılmışlardı. 1940'da, Han Guojun yerel eşrafın bir kısmı Komünist Yeni Dördüncü Ordu'nun komutanı olan Chen-Yi ile ittifakın öncülüğünü yaptı. Bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Jaingnan Yeni Dördüncü Ordusu'nun Guominfang'a [KMT] benzemediğini duymuştum, bu ordu yozlaşmamış ve savaşlarda galip geliyor. Milliyetçiler Chongqing'e [Milliyetçilerin yeni baş-

kenti] gitmemi istiyorlar ama gitmeyeceğim. Onlar sadece savaş kaybetmeyi beceriyorlar. Onları desteklemeye nasıl devam edebiliriz? Yeni Dördüncü Ordu bize umut veriyor." Birleşik Cephe'nin kadroları bazı yurtseverlerin Komünistlerin saflarına geçmesinde pay sahibiydiler. Yerel elitler ayrıca kendi idari güçlerini gasp etmeye gelmiş fırsatçılardan nefret ediyorlardı. Böylesi gerilimler merkezi devlet düzeyinde ve yerel düzeyde egemen sınıflar arasındaki bağları zayıflattı. KMT yönetimi altında, savaş ağaları paylarını almaya devam ettiler, buna karşın Komünist güçler çoğunlukla uygulamadaki "üç önemli disiplin unsuru ve sekiz maddeden oluşan kurallar"a bağlıydı. Hatta bazı KMT görevlileri bile kazanıldı ki, bunlar Komünistlere istihbarat sağlıyordu. KMT, Komünist görevlileri ve kadroları baştan çıkarmak konusunda daha fazla güçlük yaşıyordu.

Askere alma politikaları radikalizme, yerel partinin güvenlik algısına göre değişiyordu. Uzun Yürüyüş'e katılmamış olan Kiangsi Sovyetlerinden geriye kalanlar hayli güvensizdi. İlk başta, kendilerini korumak dışında bir stratejiye sahip olmadan yerel dağlık bölgelere geri çekilmiş olan yaralı, kadın ve yaşlılardan oluşuyorlardı. Devrimci olmayan gruplardan eşkıyalara, "ruh gibi ortada gezinen askerlerden" etnik azınlıklara kadar bulabildikleri herkesten yardım almaya çalıştılar. Önceleri sadece dağ köylerini denetimleri altında tutuyorlardı. Buralardan kaçakçılara saldırmak, tanınmış gericileri öldürmek ve "katkı" elde etmek için düzensiz bir şekilde aşağılara indiler. Köylerde toprakların yeniden dağıtımını, kira ve faiz oranındaki indirimlere dair bir politika ile ikame ettiler. Radikal bir sınıf çizgisi izledikleri zaman kaybettiler; solcuların sonu ölümdü. Bu durum, Darwinci bir süreçti; doğal seleksiyon birçok yerel bölgede tekrar ediyordu. Hayatta kalanlar Marksizm-Leninizm'e ve parti disiplinine halen sadıktı; ancak pragmatik, manipülatif, "takiyyeci" politikalar aracılığıyla asıl politikalarını daha iyi zamanlara saklıyorlardı. Etkin egemenlik bölgeleri ayrıca, parti merkezinin olaylara müdahalesine direniyordu; çünkü yerel bilgiler ve taktiksel esneklik hayatta kalmayı sağlıyordu. Zorlu üç yılın sonunda, sayıları artmaya başladı ve ÇKP bunları, Shanghai'den uzak olmayan bir yerde, Birleşik Cephe'nin Yeni Dördüncü Ordusu'nun çekirdeğini kurmaya çağırdı (Benton, 1992: 479-500).

Doğudaki yeni egemenlik bölgeleri görece refah içerisindeki Yangzi ve Huai Nehirleri'ne yakın bir yerdeydi. Japonlar, KMT ordularını kaçmaya zorlamıştı; ancak sonrasında kırsal bölgeleri terk ederek savunma haline geçmişlerdi. Güçlü KMT birlikleri sadece Yangzi boyunca mevcuttu. Komünistlerin dağlık bölgelerde tekrar bir araya gelmek için zamanları vardı. "Birleşik" Cephe içerisindeki iki esas ortak, artık Japonlara saldırmaktansa birbirlerini yok etmeye odaklanmışlardı. Her ikisi de, bölgede etkin olan diğer milisleri kendine saflarına katmaya çalışıyordu. 1939'da Komünist Yeni Dördüncü Ordu'nun komutanı olan Chen Yi, kendi operasyon bölgesinde aktif olan 10

milis grubunu fark etti. Bazıları yalnızca eşkıyalık yapıyorlardı; ancak Chen Yi, KMT valisi olan Han Deqin'i yalıtmak için bunlarla ittifak kurmaya çalıştı. İçlerinde Han Deqin'in kendi görevlilerinin de bulunduğu Birleşik Cephe'yi destekleyen kimseleri kendinden soğutmuş olan valiyi, kendisine saldırması için kışkırttı. İkinci ana egemenlik bölgesi olan Wannan'da, KMT valisi 1941'de sürpriz bir saldırı gerçekleştirdi ve yerel Komünistleri yok etti (Benton, 1999: 325-6, 523-4; Dreyer, 1995: 256). Komünizm nihai olarak milislere dayanıyordu.

Sınıf çizgisi iktidar dengesine göre değişiyordu. Bolşeviklere benzer şekilde, ÇKP seküler bir Kurtuluşçuğa olan bağlılığı, pragmatik, fırsatçı araçlarla bir araya getirmişti. Zayıf oldukları takdirde, kadrolar "düşmanımın düşmanı benim dostumdur" taktiğini uyguluyorlardı. Bir bölgeye ilk kez girdiklerinde ya da zayıf olduklarını hissettiklerinde, nihai amaçlarını gizleyerek, kendilerini topluluk içerisinde emniyete alarak uzlaşma yolunu seçiyorlardı. Yerel elitlere ve onların akraba ağlarına ve yerli bölgelerine cazip hale gelmeye çalışıyorlardı; ancak bunun kısa erimde toprakların yeniden dağıtımı şansının önüne geçtiğinin farkındaydılar (Benton, 1999: 168-75; Goodman, 2000: Hartford, 1989; Perry, 1984: 445; C. Chang, 2003: 87-9). Diğer bazı politikalarından da vazgeçebiliyorlardı. Konfüçyüsçü ataerkilliği özgür evlilik tercihi, monogami ve kadınlar için eşit haklarla ikame etmek adına, "yeni demokratik aile"yi inşa etmeye bağlıydılar; ancak bu durum, kişilere değil de haneye dayanan temel iktisadi politikalarla bir gerilim içerisindeydi. Genelde, hane halkını yöneten ve toprak sahibi olmak ümidiyle yaşayan kişiler hanedeki yaşlı erkeklerdi. ÇKP kadın hane halkı üyelerine, toprağa sahip olmaları için eşit haklar sağlamaya çalışmıştı; ancak güçlü bir kültürel direnişle karşılaştıkları zaman bu konuda ısrarcı olmadılar. Yoksul hanelere dağıtılan topraklar, genelde yaşlı erkeğin eline geçti. Sadece hane halkı reisi olan boşanmış ya da dul kadınlar mülkiyet hakkına sahip olabiliyorlardı. Stacey (1983) bunu "demokratik ataerkillik" olarak adlandırmaktadır: reform kitlelere ailecek bağımsız bir çiftçilik kapısını açmıştı; ancak "ataerkil köylü erkeklerden oluşan kitleler için demokratik olarak daha uygun bir hale getirilmişti."

Elitler çoğunlukla hileli yollardan davaya kazanılıyordu. Chen Yi, kırsalda bir bölgeye ulaştığı zaman, memnuniyetsiz eşrafın arka planını, başarılarını ve bağlantılarını araştırırdı ve sonrasında bunları baştan çıkarmak için kendi kültürel ve toplumsal sermayesini, soya bağlı ve eğitimle ilgili ağlarını, iyi huylarını ve öğrenimini kullanırdı. Ortak bağlantılara vurgu yapar (ya da bunları uydurur), şiir değiş tokuşunda bulunur ve yerel sanat ve edebiyat dernekleri kurardı. Eşrafa resmi toplantılara başkanlık etmelerini teklif ederek ve gerçek kararlar hakkında onları aydınlatmadan yağcılık yapardı. Eşrafın desteği, ortak kökenleri veya okulları, dini cemaatleri, gizli toplulukları veya kan kardeşliği ritüelleri ile kazanılmış kurmaca akrabalıkları sömürerek sağla-

nırdı. *Guanxi* -bağlantılar- Marksizmin Çinlileşmesini sağlamıştı (Benton, 1999: 173-4, 185-6).

Bu durum, "birlik" ve "mücadeleyi", Komünist stratejinin havuç ve sopasını bir araya getirerek "devrimci ikiliğe" yol açmıştı. Parti yerellikte bir zemin elde ettiği zaman, birlik politikalarına mücadele toplantıları eşlik ediyordu, suistimaller hakkında köylüler şikayetlerini ortaya dökmeleri, "acılarından konuşmaları" ve kamusal mitinglerde suiistimali gerçekleştiren kimselerin yüzlerini ifşa etmeleri yönünde teşvik ediliyorlardı. Resmi slogan "ilericilerin desteğini kazan, orta yolcuları tarafsızlaştır ve gericilere karşı saldırılara odaklan" idi. Toprak ağaları veya köylülerin birçoğu, böylesi terimlere aşina olmadıklarından, kimin gerici veya feodalizm yanlısı olduğunu bilmiyordu. Bütün kişisel garezler böylesi terimlerin kisvesi altında çözülüyordu. Bu durum, partinin üyelerine sadece en bilinen toprak ağalarını ve zengin köylülerle onların 'köpeklerini' ve kabadayı çocuklarını ifşa etmelerini buyruğu vermesine yol açmıştı. "Kahrolsun feodalizmin kaleleri" yerine, alt düzeydeki kadrolar "Kahrolsun toprakları ele geçiren ve işgal eden Wang" sloganını atmaları yönünde uyarılıyorlardı. Parti kadrolarının arka planda kaldığı bir ifşa faaliyetinde, ünlü bir suiistimalcinin bir köyde bu sayede itirafa ya da tazminat ödemeye zorlanabilirdi. Wang eğer bunun yerine kaçarsa, toprağı ya da mülkü yoksullara -ya da yoksullar arasındaki siyasi olarak en fazla destek sunan kişilere- dağıtılabilirdi. Kadrolara köylülerin sınırı aşmalarına, şiddete başvurmalarına izin verilmemesi söylenmişti. Parti, birlik ve mücadele ve elitlerle uzlaşı ve kitlelerin harekete geçirilmesi arasındaki doğru dengeyi tartışmaya devam ediyordu (Chen, 1986, özellikle 181-201).

Komünist milislerin iktidarda oldukları bölgelerde, bir toprak ağasının kaçmak (belki de mülkünü kaybetmek) veya işbirliğine gidiyormuş gibi görünmek şansı vardı. Eğer Komünistler bölgeye iyice yerleşmişlerse en iyisi onlara katılmaktı. KMT nihayetinde geri geldiği zaman, muhtemelen bir toprak ağasından intikam almazdı. Eğer KMT'nin dönüşü eli kulağında gibi duruyorsa, toprak sahipleri asıl duygularını açığa çıkartabilirlerdi. Bir tanesi bir Komüniste şöyle söylemişti: "Hah! Halen tahıl vergisi için bize baskı yapabiliyor musun? Siktir git! … Guomindang orduları bir dakikaya burada olacaklar. Senin o küçük çükünü kesecekler!" (Esherick, 1998: 362-3).

Bu durum, genelde çetin bir mücadeleydi. Kadrolar Yangjiagou'daki, Shaanxi vilayetindeki izole bir dağ köyü, "bir feodal kaleye" girdikleri zaman, köylülerin sömürüyü nasıl da kabul eder gibi durduğu karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdi. Köylüler, vadinin kasvetli tarafında bulunan kir içindeki mağaralarda yaşıyorlardı. Toprak ağaları ise atalarını metheden heykeller tarafından çevrili, güneşli yamaçlarda inşa edilmiş şık villalarda hayatlarını sürdürüyorlardı. Köylüler toprak ağaları tarafından kovulma ve dolayısıyla geçimini sağlama endişesi altında yaşayan, hiçbirisinin ekonomik güvenceye sahip

olmadığı, gündelikçiler, yarıcılar ve kiracılardı. Komünistler köylülere "efendinin kutsanmış olduğunu ve hizmetçilerin de alt tabakayı oluşturduğunu" ve "zenginliğin de yoksulluğun da Cennet'ten ihsan edildiğini" kabul eden "itaatkar köleler" gibi davrandıklarını söylemişlerdi. Devrim için öylesini ümitsiz vaka gibi duruyorlardı ki, Komünistler ilk başta sınıf mücadelesinden vazgeçmişler ve "orduda hiçbir görevi yaptırmayacakları, çok az bir vergi yükü yükleyecekleri ve bütün hukuksal davalarda zafer elde edileceği" sözü ile herkesi içlerine alıyorlardı. Çok fazla sayıda siyasetçi böylesine teklifler yapamaz (Esherick, 1998: 347). Böylesi "saflığını kaybetmiş" sınıfsal malzeme bir yerleşim bölgesini savunabilecek milislere dönüştürülebilir, asıl sınıfsal amaçlar aşamalı olarak ifşa edilebilirdi. Nihayetinde burada çalışacak ve burası Mao'nun karargâhı olacaktı. Benzer bir yavaş ilerleyiş Uzun Yay Köyü'nde de -bu da Shaanxi'deydi- meydana gelmişti. Bu bölgede Komünistler, 1947'de egemenliklerini sağlamlaştırdıktan sonra bile, köylüler halen aşırı derecede tedbirliydiler. Eğer Komünistler tekrar bölgeyi terk etmek zorunda kalırlarsa, işbirlikçilerden alınacak intikam korkunç olacaktı. Komünist milis üyeleri zengin toprak ağalarından bir eşek ve at arabası almışlar ve bunu birkaç gün köy civarında gezdirmişlerdi, arabayı yoksul köylülere önermişlerdi ama bunu bir kişi bile almamıştı (Hinton, 1966: 124).

Her şeyin ötesinde, ÇKP köylüleri kendilerini savunacağına ikna etmeliydi. Eğer bunu gösterebilirlerse reformları ve belki de sonra devrimi uygulamaya başlayabilirlerdi. Topraksız köylülerin genelde Komünist milisler için gönüllü olmasına dair bir avantajla yola koyuldular. Bir askerin aldığı ödeme geçimini sağlamaya yetiyordu ve uzak diyarlara gittikleri zaman, ailelerine genelde ÇKP bakıyordu. Yoksul ve alt orta halli köylülerin reform ve yeniden dağıtımdan en çok yararlanacak gruplar olmaları milislere katılmaları için bir başka motivasyon kaynağıydı. Bir egemenlik bölgesi kurulduğu zaman, askeri istihdam -vergi toplamanın yanı sıra- köyün sorumluluğu haline geliyordu ve köy otoriteleri istihdam kotasını doldurmak için köylüleri zorlayabiliyorlardı. Devrimci milisler topluluğun içinden çıkıyordu. Bu durum, savunmalarına bir etkinlik katabilirdi; oysa başka yerde çatışmak konusunda gönülsüz davranabilirlerdi (Goodman, 2000: 7, 260; Perry, 1980: 58; Chen, 1986: 383-401).

Devrim, müreffeh Yangzi deltasında güç işti. ÇKP pazar yerlerindeki ticaretten vergi alabilir ve kiraya verdiği gayrimenkulden uzakta yaşayan ve mülkü ile pek ilgilenmeyen mülk sahiplerine ödenen kiranın bir kısmına el koyabilirdi; ancak bu kırsal toplulukları seferber etmeyecek ve tekrar örgütlemeyecekti. Müreffeh köylüler için Komünist bir askerin aldığı maaş çok az olduğu için parti, devrimi gerçekleştirmek için kendi silahlı güçlerinin sayısını arttıramamıştı. Köylüler milislere gönüllü olmuyorlardı ve zorlandıkları takdirde kötü mücadele ediyorlardı; bu nedenle Komünistler askerlik yapmaları için Shanghai'den istihdam edilmemiş olan işçileri getirmişlerdi. Bunlar iyi

askerler olduklarını ispatlamışlardı; ancak topluluk içerisindeki devrim için pek de yararlı değillerdi; çünkü yabancıydılar (Liu, 2003: 23-8).

Mao'nun *yila yila* politikası, bir toplumsal grubu kazanmak ve manipule etmekle, daha sonra ona saldırmak arasında zigzag yapıyordu. Milliyetçilerin veya Japon güçlerinin daha etkin olduğu bölgelerde, toprak ağaları işbirliği yapmakla suçlanıyordu. Bazıları hapse atıldı, diğerleri kaçtı. Eğer bu beklenmedik kötü sonuçlara yol açarsa, kadrolar reformları gevşetiyorlar ve aydınlanmış eşrafın ve ilerici toprak ağalarının harekete katılmasına müsaade ediyorlardı. Toprak ağaları ve zengin köylüler vergi yükünü üstlenmek zorundaydılar; ancak yoksul köylülerin hakim olduğu milislere katılmak gibi bir zorunlulukları yoktu. Bu nedenle, üst sınıflar değil de köylüler askeri iktidar ilişkilerinin denetimini -partinin nihai denetimi altında- ele geçirdiler. Bu durum, köylüleri seferber ederek ve onlar ile geleneksel elit arasına partiyi koyarak devrimin gelecekteki altyapısını inşa ediyordu.

ÇKP tümü de yerelliklerde yaşayan insanları seferber eden köy meclisleri, tarımsal karşılıklı yardım grupları, eğitim dernekleri, kadın grupları ve köy savunma milislerinden oluşan bir ağ kurmuştu. Yoksul bir kuzey yerleşim bölgesine gelen Komünist kadrolar, Kızıl Mızrak milisleri ve hatta eşkıyalarla bile ittifak kurmaya çalışmışlardı. Bu ilk başta başarıya ulaşmadı, ancak Japon güçleri bölgeyi tehdit etmeye başladıkları zaman, milisler Komünistler ile birlikte savaştılar. Güvenlik tekrar sağlandığında, Komünistler normal ekim dikim faaliyetleri ile elde edilebilecek olandan daha fazla artı değeri sert, yerel çevre şartları altında üretebilecek emek yoğun ekonomi projelerini başlattılar. Kitlesel emek seferberliği ve yerel zanaatlara dayalı ticaretin tekrar canlandırılmasını kapsayan yeniden inşa faaliyetlerinin kuzey bölgelerinde Komünistlerin elde ettiği başarılardaki payı önemliydi (Perry, 1980; Goodman, 2000: 63; Esherick, 1995).

Yönetim katmanlaşmıştı. Dış ve en göz önündeki katman, üyeliğin herkese açık olduğu Birleşik Cephe, Japon karşıtı derneklerden oluşuyordu. Komünistler bu katmana pek dokunmadılar: içlerinde eski köy ağaları kalmaya devam etse dahi. Hükümet yapısı olağan bir biçimde Komünist, komünist olmayan sol ve orta yolculardan, ilk başta Yenan'da uygulanan 3:3:3 sistemi, oluşuyordu (Van Slyke, 1967: 142-53). Bir sonraki katman iktisadi konumuna göre bir üyelik ile birlikte, köylü ve işçi derneklerinden oluşuyordu. Nihayetinde, merkezde ya entelektüellerden ya da güvenilir yoksul ya da orta halli köylülerden dikkatlice seçilmiş olan kimselerce doldurulmuş olan parti şubeleri vardı. Yoksullar genelde daha değerli; ancak zayıf nitelikteki eylemciler olarak görülüyordu; orta halli köylüler ise bunun tersiydi. Dış katmandaki elitler gözden düşmüştü. ÇKP denetimi altındaki köylü katılımı, köy ve milis yapılarını eşrafın ayakları altından yavaş yavaş çekiyordu (Chen, 1986: ikinci kısım; Goodman, 2000: 28). Köy, eğitim ve milis kurumları aracılığıyla, ÇKP köylülüğü vergi, kira ve faiz oranı

indirimlerini, sınırlı bir toprak dağıtımını ve köylü milislerin savunduğu mücadele toplantılarını uygulamak için seferber ediyordu.

"Mutedil" bir aşama, 1937'de İkinci Birleşik Cephe'nin kurulmasından 1939 yılı sonlarına değin sürdü; fakat toprak dağıtımı, büyük oranda birçok bölgede yalnızca 1940 yılında gerçekleşti (Goodman, 2000: 8, 57). Sonrasında daha radikal bir aşama, 1940'da Japonlara karşı kuzeydeki Yüz Alay Saldırısı ile örtüştü. Bu saldırı başarısızlığa uğradığından, politikalar tekrar ılımlı bir hale getirildi. Gelecekteki başbakan Deng Xiaoping, o zamanlar Kızıl Ordu 129. Bölüğün siyasi komiseriydi; Mart 1941'de bir sınırlama tavsiyesinde bulunmuştu: "Kamu Güvenliği Bürosu terörist bir örgüt değildir ve demokratik sistemin bir parçası olmalıdır. Bu kurumun bütün Japon karşıtı örgütleri ve bireyleri koruma görevi vardır. Hükümet karşıtı olmayan toprak ağaları, tıpkı işçilerin ve köylülerin yaptıkları gibi din ve düşüncenin yanı sıra, konuşma özgürlüğü ve hakkına da sahiptir" (Goodman, 2000: 57). Tam tersi bir durumda ise, 1942-1944 "tasfiye kampanyası"nda, partide yoğun bir temizlik yapıldı. Liderlik Sovyet yanlısı hizbi ortadan kaldırmak için, Mao'nun etrafında birleşmişti. Mao'ya karşı çıkmış olanların, öz eleştirisini verdiği takdirde – "hastalığı iyileştir ve hastayı kurtar"- partiye dönmesine izin verilmişti. Bu durum, daha disiplinli bir partiye yol açmıştı. Savaşın son dönemlerinde denetimin sağlandığı yerde kitlesel seferberlik kampanyaları iktisadi işbirliği, seçimler ve kalıcı Kızıl ordulara asker alımı için düzenlenmişti (Esherick, 1995: 67-8). Bazı yerleşim bölgelerinde, bundan sonra toprak dağıtımına tekrar başlanmıştı (Goodman, 2000: 21-3).

Öncü Komünist Parti

Partinin uyumu, başarıya giden yolda hayatiydi. Komünist egemenlik bölgeleri, parçalanmış bir durumda bulunabilen mini devletler takımadasında birbirlerinden ayrışmıştı. Parti ideolojisi amaçta birlik sağlıyordu ve disiplini parti çizgisine dair ateşli tartışmalar yürüten ancak sonrasında bu çizgiyi kolektif bir şekilde uygulayan bir öncü parti kadrosunun -ideolojik, sofu ve çok yozlaşmamış- ortaya çıkmasını sağlamıştı. Liderlerin çoğu şehirlerden geliyordu; fakat çoğunlukla (Mao gibi) köylülerin oğulları ya da kızlarıydılar. Japonya'ya karşı sürdürülen savaşta üniversitelerin kapanması, ardı ardına memleketlerine dönen öğrenci dalgalarına yol açtı. Taihang yerleşim bölgesinde, entelektüeller ilçe düzeyindeki görevlilerin yaklaşık dörtte üçünü oluşturuyorlardı. Bununla birlikte ilçe düzeyi altındaki yerleşimlerde bu rakamlar çok daha azdı (Goodman, 2000: 67-8). Shanghai'den Birleşik Cephe'nin özgürleştirdiği eski KMT siyasi tutuklularının yanı sıra, Japon işgalinden kaçan genç insanlar geliyordu. Birçoğu yerel bir egemenlik bölgesinin çekirdeğini oluşturmak için kendi asıl bölgelerine döndüler (van Slyke, 1986: 631). Kadrolar genç ama çe-

şitliydi; içlerinde sanayi işçileri, öğrenciler, öğretmenler ve diğer entelektüeller ve hatta deniz aşırı ülkelerden gelen Çinliler bile vardı. Kadınlar öğretmen, hemşire, yönetici, muhasebeci ve propagandacı olarak istihdam edilmişti. Yeni Dördüncü Ordu ilk başta iyi eğitimli ve kozmopolit bir yapı sergiliyordu; bununla birlikte genişledikçe içine daha çok köylü almaya başladı. Kuzeyde, Sekizinci Yol Ordusu yüksek düzeydeki görevliler ve komiserler haricinde, esasında köylü kökenliydi (Bianco, 2001: 30; Benton, 1999: 54-73).

Yeni üyeler nadiren ikna edilmiş Komünistlerden oluşuyordu. Bunlar şehirlerde dönen siyaset hakkında tecrübeli, belli belirsiz solcu, Japon karşıtı ve KMT'den hayal kırıklığına uğramış kimselerdi. Taihang yerleşim bölgesinin sonuncu lideri hâlihazırda Beijing sendikalarında etkin olan, Shanxi Üniversitesi mezunu, eşraf bir aileden gelen bir kimseydi. Kendisi, "Biz şehir çocuklarıydık. Ne biliyorduk ki? ... Burada egemenlik bölgelerini geliştireceğim varsayılıyordu ve bırakın bunları nasıl kuracağımı, ne olduklarını bile bilmiyordum" itirafında bulunmuştu. Birçoğunun KMT'nin farkında olmadan finanse ettiği bir "üniversiteye" ya da "yüksek okula" devam etmesi gerekiyordu; zira Japonlara karşı savaşması için Kızıl ordulara sağlanan sübvansiyon kısmen buralara dağıtılıyordu. Bir yılda yaklaşık 10 bin öğrenci Yunan'daki "Direniş Okulu"ndan mezun oluyordu ve yaklaşık 8 bin kişi kolektif şarkı söyleme, tartışma grupları ve fiziksel çalışma pratikleri ile pekiştirilmiş ağır dozda bir Komünist doktrin aldıktan sonra yüksek okuldan mezun oluyorlardı. Siyasi komiserler eğitim, refah ve sadakati gözetim altında tutuyordu ve siyasi sapmalar "tasfiye kampanyaları" ile karşılanıyordu. KMT'de bunun bir eşdeğeri yoktu. Disiplin, propaganda ve mücadele toplantıları aracılığıyla, daha zayıf veya kafası karışık yeni üyeler ıskartaya ayrılıyordu ve geride kalanların Komünistler olduğu kesinleşiyordu. Düşük düzeydeki kadrolar için kadroları eleştirmek adına köy toplantılarının yanı sıra, aylar süren toplantılar da -savaşın ve iç savaşın ortasında- düzenleniyordu. Kadrolar üzerinde, köylüler üzerinde olduğundan daha fazla denetim vardı. Olağanüstü bir ideolojik iktidar örgütlenmesi ÇKP'nin disiplinini sağlıyordu (Li, 1994: bölüm 10; Esherick, 1995: 49, 59-61; Goodman, 2000: 9-11; sayfa 11'den alıntı; Chen, 1986: bölüm 6).

Yeni ele geçirilen topluluklara gönderilen kadroların çoğu eğitilmiş öğrenciler ya da öğretmenlerdi. Modernleşme fikirlerine açık oldukları için yerel öğretmenler yeni üye adayları olarak tespit ediliyordu. Köylüler dünya hakkında bilgilerinden ötürü kendilerine saygı duyuyorlardı. Öğretmenlerin çoğu şehirlerde eğitim görmüş; ancak savaş ve Japon işgali altında şehirlerde iş bulamamışlardı (Benton, 1999: 89-99; Bianco, 2005). Ayrıca yerel öğretmenlerin yerel lehçeleri konuşma avantajı vardı. Goodman (2000: 269) Kuzey Çin'de bir "köylü ya da çiftçi ... muhtemelen Japonca konuşan bir asker ve Fukyen dilini konuşan bir asker arasında ayrım yapmakta zorlanacaktı" der. Nitekim ikincisini birçok kadro konuşabiliyordu. Yoksul ve orta halli köylülerin yanı sıra,

öncülerin bir parçası olan öğretmenlerden partinin nihai amaçlarını gizlemek pek de gerekli değildi. Modernite ve ilerlemeyi temsil eden bir ideoloji ile donanmış bu siyasi elit olmadan devrim gerçekleşmeyecekti ve bir kere dönüş noktasının ötesine geçtiklerini fark ettikleri zaman, savaşa devam etmek zorundaydılar. Köylü devrimi bunların eseriydi. Hakiki köylü memnuniyetsizliğini dillendirmişlerdi; ancak bu durum, kendiliğinden bir ayaklanma değildi (Bianco, 2005: 439; Chen, 1986).

İç Savaş ve Zafer

Taktikler sonunda işe yaramaya başlamıştı. Uzun Yürüyüş'ten korunaklı bölge kamplarına ve askerileşmiş seferberlik projelerine değin, askerileşmiş bir sosyalizm modeli gelişmişti ki, bu durum, hem köylüleri korumuş, hem de beslemiş, sonrasında ise kiraları ve vergileri düşürmüştü ve nihayetinde toprakları yeniden dağıtmıştı. Shanxi Vilayeti'nde bulunan Taihang egemenlik bölgesinde, büyük sınıfsal değişimler meydana geldi. 1936'da egemenlik bölgesi kurulduğunda toprak ağaları toprağın yüzde 26'sını ve zengin köylüler yüzde 23'Bu oranlar 1944 boyunca düzenli biçimde azaldı, bu tarihlerde ağalar ve zenginler sırasıyla yüzde 5'ine ve yüzde 13'üne sahiptiler. Ayrıca yoksul köylülerin de sayısı azalmıştı; çünkü yeniden dağıtım bunların birçoğunu orta halli köylüye dönüştürmüştü. Topraklarının oranı 1936'da yüzde 31'den, 1944'de yüzde 65'e çıkmıştı. Hem ilçe, hem de köy düzeyinde yapılan siyaset üzerindeki denetim de toprak ağalarından ve zengin köylülerden entelektüeller ve orta halli köylü köy kadrolarına geçmişti. Bu durum, egemenlik bölgelerinde kiracılığın fiili olarak ortadan kalkması anlamına geldiği gibi, refah ve siyasi iktidarın ciddi oranda yeniden dağıtılması demekti (Goodman, 2000: 29-33, 258-65).

Dönüşü olmayan noktadan bir kere geçtikten sonra, köylülerin Komünistlerden ziyade KMT veya Japonların geri gelmelerinden korkmaları için daha çok sebep vardı. Savaş esnasında, her iki özne de Komünistlerin kaçınmaya çalıştığı bir ölçekte katliamları içeren vahşi baskınlar gerçekleştirmişti. Japonya'ya karşı olan savaş bittikten sonra, KMT güçleri ilk başta zaferi kazanıyor olduklarına inanmış ve Komünistler ile işbirliği yapanlara karşı Beyaz Terör'ü dizginlerinden boşaltmışlardı. O zamana değin, köylüler genellikle devrimi savunmuşlardı; çünkü bu sayede kendilerini de savunmuş oluyorlardı. Parti kadroları, köylülerin desteği olmaksızın, katliama uğrayacaklardı. Söz konusu zamana kadar kadrolar enerjik bir biçimde toprakları yeniden dağıtıyorlardı. Komünist resmi görevliler izin verdiği veya engellemeyi beceremedikleri takdirde, devrimin yakın olduğuna inanan yoksul ve orta halli köylüler "dörtgen varlık"lara duyulan hürmetin ideolojik bir konsensüsten daha ziyade iktidara dayandığını açığa çıkartmak suretiyle, zenginlere karşı dehşeten-

giz intikam eylemlerine giriştiler (Bianco, 2005: 453). Bu aşamaya varmaları için uzun bir savaş ve iç savaş yaşamaları gerekmişti. Toprak ve vergilerin yeniden tahsisi artık Komünistlerin lehineydi. Bu durum, nihayetinde Marksist bir sınıfsal devrimdi; fakat gittikçe artan bir reformizm ve askeri mücadele sonucu gerçekleşmişti. Üç yollu savaş (savaş ağaları ve eşkıyalar da vardı) kırsal Çin'i o denli sekteye uğratmıştı ki, düzeni yeniden sağlamak artık pek de gerçekçi değildi. Bu durum, o zamana değin hem KMT hem de Japonların temsil ettiği sınıflı bir toplumda köylülerin itaatini sağlamış olan en güçlü iktidarın altını oymuştu.

Japonlar 1945'de silahlarını teslim edince, ÇKP ve KMT'nin her ikisi de hemen öncesinde Japonların denetimi altında olan bölgelere yöneldiler. KMT'nin kuvvetleri çok daha büyüktü ve bunlar şehirlerin ve daha müreffeh tarımsal bölgelerin birçoğunu ele geçirebilmişti. Son Japon saldırısı olan 1944'deki Ishigo saldırısı, Çin Devrimi'ne Japonların son katkısı olarak elit KMT birliklerini lime lime doğramıştı. İç Savaş bundan böyle yarı yarıya eğitilmiş piyade birliklerini birbirlerinin karşısına çıkartacaktı. Belki de 1948'de bir veya iki hemen hemen eşit bir biçimde sürüp giden çatışma başka şekillerde sonuçlanmış olsaydı, Komünistler mücadeleden galip çıkamayacaklardı (Westad, 2003: bölüm 6). Savaş böylesi tesadüflere yol açmaktaydı. Ancak KMT'nin eski hastalığı nüksetmişti; hiziplere bölünmüş olan generaller, parti disiplini daha sağlam Komünistler kadar etkin bir şekilde bir araya gelemiyorlardı. Dahası, hakiki bir halk davasında, Japon karşıtı aktiviteleri ile siyasi ideallerini birleştiremiyorlardı. Gerçekten de, 1945'den sonra eski Japon vatan hainleri ile işbirliği yaptılar. KMT şehirleri ele geçirdiği zaman, polis birliklerinin kadrolarını Çinliler arasında pek de hayırlı işler yapmayan Japon askerleri ile doldurdular. Benzer biçimde, ne şehirlere üşüşen yozlaşmış, fırsatçı KMT görevlileri olan "yeni soylular", ne de gemiye azıya almış olan enflasyon halka pek fayda sağlamamıştı. KMT, o çok ihtiyaç duyulan reformların birçoğunu gerçekleştiremedi ve sonuç olarak, denetimleri altından tuttukları bölgelerde işçi grevleri, öğrenci ayaklanmaları patlak verdi ve reform yönünde ardı arkası gelmeyen çağrılar yapıldı. Her ne kadar 1920'ler ve 1930'ların ilk yıllarında reformcu eğilimler göstermiş olsa da, partinin toprak ağalarına ve iş çevrelerine gitgide artan bağlılığı reformist kanadının önüne taş koymuştu. Yeraltındaki Komünistlerin şehirlerde yer üstüne çıkması, tam tersine, işgal altında tuttukları topraklarda hâlihazırda uygulamış oldukları reformlara dair bir umut yaymıştı. Bu anlamda, daha inandırıcılardı (Westad, 2003: 70-6, 143; Pepper, 1999: 10-94, 132-94).

KMT tarafından yeni ele geçirilmiş kırsal bölgelerde, elitler basitçe Japonya yerine KMT'ye biat etmeye başlamışlardı ve ortada reform falan yoktu. Komünistler tarafından henüz ele geçirilmiş bölgelerde ise Japonlarla işbirliği yapmış olan kimseler görevlerinden alınmıştı. Elitlerin işbirliğine daha fazla

ihtiyaç duymayan ÇKP, kira ve faiz oranı indirimlerini ve kademeli vergileri arttırmış ve köylüleri baskıya devam etmeleri için teşvik etmişti. Mayıs 1946'da, ÇKP mücadeleyi yoğunlaştırdı ve her bir egemenlik bölgesi güvenlik sağlandıktan sonra toprakların tahsisine yönelik yeni bir taahhüt sağladı. Gidişatın en sonunda kendi lehlerine döndüğüne çok da inanmayan bazı köylüler kendilerini bu işe adamakta hayli yavaş davranmıştı; diğerleri topraklara ve mallara el koyulması ve eski efendilerini dayaktan geçirmeleri ya da öldürmeleri konusunda pek sınır tanımıyorlardı. Bu durum, diğerlerini fırsatı kaçırmamaları konusunda cesaretlendirdi ve kadroların esas görevi kısa zaman zarfında şiddeti sınırlamak ve toprak dağıtımını daha düzenli bir şekilde gerçekleştirmek oldu. Toprak dağıtımı parti liderleri için, ilkesel olarak kendi içinde bir amaç olmaktan çok, köylerde geleneksel iktidar ilişkilerini alt üst etmenin ve diğer bölgelerde de saldırı düzenleyecek milisleri oluşturmanın esas aracıydı. Bunun "cennete bir ayar çekmede" payı olacaktı (Pepper, 1999: 243-330; Westad, 2003: 128-37).

Ancak başarı kendi sorunlarını da beraberinde getirdi. Japonların teslim olmasından önce fethedilmiş olan ve hâlihazırda devrimin yapıldığı "eski" bölgelerde kira, ücret ve vergi programları zaten toprak ağalarının ve zengin köylülerin mülklerine büyük bir darbe vurmuştu ve geniş anlamda eşitlik sağlamıştı. Bu durum, köylüler arasındaki seferberliğin sona ermesi eğilimine yol açtı. İstedikleri şeyi elde etmişlerdi; artık arkalarına yaslanabilir ve bunun tadını çıkarabilirlerdi. Li'nin (2008) söylediği üzere, ÇKP, ironik bir biçimde, "ciddi bir toprak kıtlığı sorunu" ile karşı karşıyaydı. Ortada vazgeçmeyi gerektiren bir şey yoktu. Parti "maskeli toprak ağaları," "konumlarını kaybetmekte olan toprak ağaları," "gömülü toprak ağaları" (zenginliklerini gömmüş olanlar), "parti içindeki toprak ağaları", "işe yaramaz kadrolar" ve "toprak beyi kökenine sahip kadrolar" gibi yeni düşmanlar yaratmıştı. Dolayısıyla hainlerin maskesini düşürmek ve zenginlik ve aile kökenlerini açığa çıkartmak için mücadele verilmeye başlandı. Hakiki bir devrim için köylüler, *fanshen* ("vücudu dönüştürmek") ve *fanxin*'e ("kalbi/aklı dönüştürmek"), ikiz kardeşlerin oluşturduğu bir malzeme ve ideolojik gereksinimlerle devam etmeliydiler. Daha yakın zamanlarda fethedilmiş olan bölgelerde, ÇKP politikalarından vazgeçebiliyordu, köylü radikalizmini köreltmek için yeni sınıf kategorileri icat ediyorlardı: yeni zengin köylülere (ÇKP kira oranı ve vergi politikaları ile zenginleşmiş olan) sınıf düşmanları olarak kalmış olan eski zengin köylülerden kökten ayrışmaları söyleniyordu. Hedefler birden fazla olduğundan - ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi- sıklıkla birbirleriyle çelişiyorlardı. Çok yoğun bir iktisadi devrim, siyasi ve askeri seferberliği köreltmişti. Aşırı yoğun siyasi seferberlik, askeri zaferin de tabi olduğu iktisadi üretim düzeylerine bir tehdit teşkil ediyordu. Seferberlik liderlerin hoşuna giden parti demokrasisi için iyiydi: fakat bunun kendi denetimlerini zayıflattığını fark edene kadar.

Toplumsal iktidarın kaynakları konusunda zigzaglar çizen bir siyaset yürüten devrimciler için dinlenmek söz konusu değildi.

Mançurya, İç Savaşın son aşamalarında belirleyici bir mücadeleye sahne oldu. Buradaki sanayi kaynaklarını kim denetimi altına alırsa, büyük ihtimalle o galip gelecekti. 1934'den beri Japon işgali altında kalan bölgede, her iki taraf da bölgeye sağlam bir biçimde yerleşememişti. Komünist Sekizinci Yol Ordusu, Sovyet güçlerinin (bu bölgede Japonların teslim olmasını sağlamış olan) sağladığı Japon silahları ile tekrar teçhizatlanmış olarak, kara yoluyla bölgeye akın etti. Yarım milyon insandan oluşan KMT birlikleri Amerika Birleşik Devletleri tarafından silahlandırılmış ve bölgeye nakledilmişti. Bölgeye ilk başta Komünistler ulaştı ve şehirleri işgal ettiler. İlk defa şehirlere saldırmak yerine onları savunacaklardı. Şehirlerdeki elitler ya Japon işgalinden önce kaçmış ya da işbirliği yaptıkları için itibarlarını kaybetmişlerdi. Yerel denetimleri ortadan kalkmıştı (Levine, 1987: 244-6). Mançurya'da daha büyük toprak eşitsizliği ve topraksız çalışan vardı; ancak daha müreffeh bir bölgeydi. Bu nedenle, sömürü o kadar da felaketvari değildi. Komünistler bilindik reform repertuarı ile hareket ettiler. Güçleri ortadan kalkmış elitlerin mevcudiyeti ve ufukta beliren bir misilleme korkusu olmadan, Mançuryalı köylüler buna cevaz verdiler. Parti mücadele toplantıları ve toprak tahsisini yoğunlaştırdı ve binlerce köylü Komünist ordulara yazıldı. Levine (1987: 10) "Devrim savaşı sürdürmenin bir aracıydı: en önemlisiydi" demektedir. Bundan böyle Komünistler askeri güç avantajına sahiptiler: ellerinde daha birleşmiş bir komutanlık ve gönüllü ordusu vardı, sivil köylüler tarafından daha iyi besleniyorlardı ve buna toprak reform ve siyasi dönüşümlerin ateşlediği kadın dernekleri eşlik ediyordu.

Askeri başarı, köylüler ve kentte yaşayan insanlar Komünistlerin kazanacağını fark ettikçe pekiştirici oluyordu. Artık Komünizm iç savaşı sona erdirecek bir rahatlama olarak hoş karşılanıyordu. En sonunda, Çin düzeni sağlayacak tek bir hükümete sahip olabilirdi (Westad, 2003: 114, 121-8). Eğer Komünistlerin elinde bir tane bot bile olsa, Tayvan'ı da alacaklardı. 1948'in sonları ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri, KMT'nin kaybediyor olduğunu fark etmiş ve silah sevkiyatını durdurmuştu. Stalin ve Truman iç savaşın dışında kalmak adına örtük bir anlaşmaya ulaşmışlardı. İkisi de savaş yorgunuydu.

Komünistler en sonunda kıyı bölgesindeki şehirlere girdiklerinde, fatihlerden çok ulusal kurtarıcılar olarak geldiler. İster işçi, isterse uzman ya da yönetici olsun, faydalı yeteneklere sahip kimselerle uzlaşma yolunu seçmeye niyetli olduklarını açıkladılar. Çok az sayıda kapitalist ile karşı karşıya geldiler; çünkü KMT yönetimi altında sanayinin üçte ikisi millileştirilmişti ve Japonlarla işbirliği yapmış olan birçok kapitalist Hong Kong'a kaçmıştı. Komünistler kendi iktidarlarının ilk iki yılında geniş bir cephe ile işleri yürüttüler ve kapitalistlere geri dönmeleri için nedenler sağlamaktan pek de sıkıntı duymayarak Hong Kong'u rahat bıraktılar (Pepper, 1999: bölüm 6; krş. Westad, 2003:

bölüm 8). Bir kez daha politikaları kendi egemenlik bölgelerini -artık bu bütün Çin'di- güçlendirmek üzerine kuruluydu ve sonrasında devrime başlayabilirlerdi. Dördüncü ciltte göreceğimiz üzere, kesinlikle bunu yaptılar.

Çin ve Devrim Kuramları

Bu durum, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde girişilen birçok devrimin habercisi olan, kırsaldan yapılan bir devrimdi. Çin tarihçileri devrimci zaferin iki ana açıklamasını geliştirmişlerdir: bir tanesi milliyetçiliğe vurgu yaparken, diğer sınıf kavgasına eğilir. Chalmers Johnson, milliyetçiliğe dayalı en belirgin açıklamayı yapar. Yazar, Kiangsi deneyiminin Komünistlere toprak reformu ve Marksist-Leninist ideolojinin köylü kitleleri politikleştiremeyeceğini gösterdiğini iddia eder. Bunun yerine, Japonya ve KMT'nin kötü yönetimine karşı verilen savaş, Komünistlere Çin milliyetçiliğini seferber etme şansı vermişti. Komünistler "1937 sonrasında propagandalarında sınıf savaşı ve mülkün şiddete dayalı yeniden tahsisine ait eski sloganlardan kaçındılar ve sadece ulusal kurtuluşa odaklandılar" demektedir. "Köylü milliyetçiliği" 20. yüzyılın ilk yarısında ortalığı silip süpüren "kitlesel milliyetçiliğin" bir parçasıydı. Bu durum, esasında entelektüellere ve kentteki halka çekici gelen; ancak köylü kitleleri arasında pek de yankı bulmayan KMT milliyetçiliğinden farklıydı. Komünistler toplumsal bir seferberlik sağladılar ve ulusal bir mit yarattılar ve egemenlik bölgelerinde kurdukları hükümetleri, "kendi kişisel deneyimlerini yorumlamak konusunda yardımcı olacak biçimde, savaşın siyasi bir kavrayışına ulaşmalarında, kırsaldaki kitlelere yardım eden bir araç işlevi görmüştü". Savaş, "Çin köylüsü üzerindeki cemaat sisteminin nüfuzunu yıktı … ve [köylüleri] olası yeni dernekler, kimlikler ve amaçların yeni bir bileşimi konusunda hassaslaştırdı. Yeni siyasi kavramların arasında en öne çıkanlar 'Çin' ve "Çin ulusu" idi. Uygun bir biçimde faydalanılan savaş, ulusal kimlik ve milliyetçiliği üretmişti" (1962: 3-5). Johnson, Çin'in ilk sömürge karşıtı toplumsal devrime şahit olduğunu söylemişti.

Japonya ile olan savaş millileştirici etkilere sahipti. Japon ordularının korkunç davranışları yerelliklerdeki insanlara kendilerine daha geniş kolektif bir kimliğe aidiyet hissi kazandırarak, Japonlara karşı milli bir kimlik sağlamıştı. Ancak bu durum, bize çok fazla şey açıklamaz. Komünistlerin egemenlik bölgelerinin birçoğu Japonların ilerlediği bölgelerin dışındaydı ve bunlara direnmek amacıyla kurulmamışlardı. Japonların, Komünistlerin yerleşim bölgelerini tehdit ettiği zamanlarda, Komünistler birçok bölgede iktidarlarını bir şekilde zaten yerleştirmişlerdi (van Slyke, 1986: 631). Dahası, köylüler de Japonlara Johnson'un varsaydığı kadar düşman değillerdi. Daha ziyade, yaşadıkları bölgelerde savaşı kimin kazanacağını, Japonlar, KMT, ÇKP veya savaş ağaları, anlamaya çalışıyorlardı. Kazanacağını düşündükleri kimselere boyun

eğdiler; çünkü galiplere boyun eğiş kısasın önüne geçecekti. Japonlar bile bir kişi boyun eğdiği takdirde katlanılabilecek yöneticiler haline geliyordu ve Japonlar düzeni idame ettirebilirdi. Köylülerin yöneticinin kim olacağına dair seçiminin büyük oranda Japon karşıtı duygular tarafından belirlendiğine dair çok az kanıt vardır (Chen, 1986: 513-4). Aslında, Komünistleri kovarak ve köylülerin direniş arzusunu kırarak etkin olunan yerlerde Japon baskısı mezalime dönüşüyordu (Hartford, 1989: 94). Japon ve Komünist güçleri 1941'e değin pek temas kurmamışlardı. Bix (2001: 347) "Çin savaşının ilk dört yılında, her yerde, Japon saha orduları bunları yalnızca 'eşkıya' olarak görerek ve neredeyse bütün esas darbelerini Chiang Kai-shek'in 'Milliyetçi' güçlerine yönelterek, Mao Tse-Tung tarafından denetlenen Komünist birlikleri küçümsemişlerdi" der. Japon hava kuvvetleri KMT karargâhlarını bombalamaya odaklanmıştı.

Aslında, hem Chiang, hem de Komünistler, Japonlarla uğraşmaya pek hevesli değillerdi. Komünistler Japon hatları arkasında gerilla kuvvetleri oluşturmuştu ve bu anlamda bir nebze milliyetçi bir itibar kazandılar. Böylece bu durum, kendilerini ayrıca ciddi savaşların gerektireceği önemli askeri kaynaklara bağımlı kılmaktan kurtardı. 1940'da ÇKP stratejisinde geçici bir değişiklik meydana geldi. Yüz Alay saldırısı kuzeybatıdaki müstahkem mevkileri yok etme girişimiydi; ancak Japonlar karşı saldırıya geçtiler ve büyük kazanımlar elde ederek Komünistleri püskürttüler. Komünistler boylarının ölçüsünü alarak esasında Japon yanlısı savaş ağalarına, daha kolay hedeflere, karşı gerilla savaşına döndüler. ÇKP ve KMT'nin her ikisi de birbirlerine karşı sonraki tarihte verecekleri bir mücadele için kendi kuvvetlerini korumak niyetindeydiler. Bazı bölgelerde, Japonlardan ziyade muhtemelen daha çok birbirlerine saldıracak gibi duruyorlardı. Orta ve Doğu Çin'de esas kavga Komünist Yeni Dördüncü Ordu ve KMT güçleri arasında geçiyordu (Dreyer, 1995: 234-44, 252-4, Benton, 1999).

Johnson'un söylediği üzere, Pasifik Savaşı'nın sonuna kadar ismen devam eden Japonlara karşı Birleşik Cephe'nin oluşturulması, KMT'den daha çok Komünistlerin işine yaradı. Bu durum, milliyetçiler arasında kendilerine yeni bir meşruluk kazandırdı. Sınıf çıkarlarını milli çıkarlara tabi kılabileceklerini gösterdi ve sınıf düşmanlarının kendilerini Japonlara teslim etme şansını bir nebze de olsa azalttı (Shum, 1988). Bununla birlikte, -Kataoka'nın (1974) iddia ettiği gibi- Komünistler için Cephe, en başta kendi ajandalarını öne sürmek için bir fırsattı. Ulusal mit, Mao ve ÇKP kendilerini ulusal kurtarıcılar olarak ilan ettikleri zaman, Japonların yenilgisinden sonra hayli önem kazanmıştı: bu durum, Mao'nun Çin'de günümüzde halen neden olumlu bir biçimde hatırlandığını açıklar. Her ne kadar nihai başarılarında önemli bir faktör olsa da, milliyetçilik esas faktörlerden bir tanesi değildi.

Alternatif sınıf modeli özellikle Mark Selden (1971) ile ilintilidir. Kendisi kırsal bir toplumun en köklü sorunlarına, toprak sahipliği, zenginlik ve güç

açısından hayli yoğun eşitsizlikler işaret ettikleri için köylülerin Komünistlerin safında savaştıklarını iddia eder. 1935'de KMT hükümeti ülkedeki toprakların beşte birini işgal eden bir milyondan fazla haneye dair devasa bir araştırma yürütmüştü. Çiftliklerin ortalama boyutu artan nüfus baskısı nedeniyle her ne kadar on yıllar boyunca düşse de, haneler arasındaki toprak sahipliği hususunda eşitsizlik çok fazlaydı: çiftçilikle iştigal eden bütün hanelerin yüzde 60'ı toprakların sadece yüzde 18'ine sahipken, bunların yüzde 20'si toprakların yüzde 60'ını ellerinde tutuyorlardı. Arazi parçalarının boyutuna dair hesaplanmış olan Gini katsayısı bütün aşırı eşitsizliği ortaya sererek, yüzde 57 oranında bir yoğunlaşma oranı göstermişti. Olağan dönemlerde, Çin köylüleri buna rağmen geçimlerini sağlayabiliyorlardı; ancak savaş ve iç savaşlar köylülerin birçoğunu bu dönemde geçimlik seviyenin altına itmişti (Myers, 1969).

Komünistler bunu toprak dağıtımı, kira, faiz ödemeleri ve vergi indirimleri ile düzeltti. Selden, Komünist örgütlere yoksul ve orta halli köylü katılımının ve ÇKP'nin adil ve eşit bir şekilde yönetme ve yozlaşmış görevlileri temizlemek için tasfiye kampanyaları düzenlemesinin üzerinde durmuştu. Bu durum, Mao'nun kitle çizgisiydi, "kırsal sorunlara toplumun geniş ölçekli bir saldırısıyla halk katılımını gerilla mücadelesine bağlamak için somut yöntemlerin keşfi" olan Yenan Yolu'ydu. Benim kendi analizim önceleri Selden'in iddialarını desteklemek yönündeydi; ancak -Johnson'un belirttiği üzere- Selden, nihayetinde, köylülerin endişelerinin nasıl üstesinden gelindiğini açıklayamaz ve Komünist erdemlere düzdüğü methiye, devrime köylülerin şevkini abartan genelde naif bir yaklaşımdır (1971: 77, 120, 177, 208-10, 276; 1995 tarihli makalesi bu sefer içerisinde duygusallığın olmadığı bir şekilde kendi iddialarını tekrar vurgular).

Johnson, Selden ve diğer birçok kimse bütün Çin ekonomisinin ve Komünistlerin başarıya ulaştığı ya da başarısızlığa düştüğü her bir bölgedeki üretim ilişkilerinin durumu hakkında çok az şey söylerler. Bu eksikler meşru mudur? 1930'lar Çin Komünizminin gelişiminde hayati yıllardı. Bu dönem, aynı zamanda Büyük Bunalımın yaşandığı on yıldı. İkisinin birbiriyle bağlantılı olmasını bekleyebiliriz. Foran (2005: 22) modern devrimlere dair açıklamasında ilk beş öğenin ilkini durağanlıklar ve bunalımlar olarak adlandırır. Nüfus artışı geçimlik seviye sınırında yaşayan bir tarım toplumunun gereksinim duyduğu bir zemini hâlihazırda yavaş yavaş tükettiği için, bu esnada patlak veren bir bunalım yaşam ve ölüm arasındaki çizgiyi belirleyebilirdi. Bunalımın Çin'e etkisi geciktirilmişti; çünkü Çin, altın değil gümüş standardına bağlıydı ki, bu küresel Bunalımın sonucunda değer kaybetmişti. Belirli bir zaman için, söz konusu bağlılık ihraç mallarının ve yerel tarımsal fiyatların işine geliyordu. Sonrasında, 1933'de, Bunalım fena çarptı. En kötü etkilenen sektör tarımdı. Fiyatlar düştükçe, toprak ağalarının kârları sıkışmıştı ve dolayısıyla bunlar da, borçları arttırarak ve topraklarını terk etmeleri için zorlayarak, köy-

lüleri sıkıştırmaya başladılar. Ticari talih farklılaşıyordu: Bunalım ticarileşmiş aşağı Yangzi'yi, uzak Yenan'dan çok daha fazla etkilemişti. Çin'in büyük bir bölümünde, Bunalım başka bir yerde patlak veren, belki de meşum ama o bölgede yaşayan insanların canını yakmayan, "uzaktaki bir fırtına" olarak yaşanmıştı (Wright, 2000). Shanghai, uluslararası ekonomi ile bütünleşmiş ve bazı güçlükler yaşamıştı; ancak orada bile çok az kişi bir bunalımdan şikâyetçiydi. Bütünüyle baktığımızda, bazı bölgelerde muhtemelen ekonomik büyüme, diğerlerinde ise durgunluk veya belli belirsiz bir düşüş vardı. En sıkıntı çeken grup ise köylülerdi (Myers, 1989; Rothermund, 1996: 110-15). Komünist başarının ekonomik bunalım ile ilintisi yoktu. ÇKP hem müreffeh Mançurya, hem de geri kalmış bölgelerde iyi iş çıkarmıştı ve askeri olarak bir yenilgi yaşamadan önce, refah içindeki Doğu Çin'de iyi bir başlangıç yapmıştı.

Bunalım'ın etkisi savaş ve sel, kuraklık, çekirgeler ve hıyarcıklı veba gibi çevre felaketlerinden daha azdı. Foran (2005: 46-57) bunu, genel sonuç kısmında olmasa bile, Çin'e dair yaptığı detaylı tartışmada itiraf eder. Bahardaki açlık Çin'in birçok bölgesinde kalıcı bir tehdit olarak varlığını sürdürüyordu. Yenan'ın bazı bölgelerinde açlık 1928'den 1933'e kadar fasılalarla devam etti. Aşağı Yangzi'de bile 1935'de mahsul kıtlığı ve açlık vardı. Mançurya'da 1931'den, Kuzey Çin'in çeşitli kısımlarında 1934'den ve Kuzey, Doğu ve Orta Çin'de 1937'den itibaren savaşlar köylüler için dünya kapitalizminin belalarından daha fazla yıkım ve dert getirmişti. Bentler kasten patlatılıyor, köyler yerle bir ediliyor, köylüler öldürülüyor ve milyonlarca asker tarlaları ve ambarları çekirge misali silip süpürüyordu. Savaşlar özellikle KMT'ye zarar vermişti. KMT, özellikle iktisadi açıdan daha gelişmiş bölgeleri Japonlara kaptırdıktan sonra, geniş ordularını finanse etmek için daha yüksek vergiler uygulamak zorunda kalmıştı. Ortada vergileri meşrulaştıracak Japonları yenilgiye uğratan bir başarı yoktu. Komünistler denetimde oldukları bölgelerde daha az maliyetli bir gerilla savaşı sürdürüyorlar ve çok daha az vergi alıyorlardı. KMT askeri stratejisi de, pek köylü dostu değildi. 1938'de Japonların ilerleyişini durdurmak için Sarı Nehir'in bentlerini patlattıkları zaman meydana gelen sel yaklaşık 1 milyon köylünün ölümüne sebep oldu. Komünistlerin egemenlik bölgelerine 1945'de saldırırken de bent patlatma taktiklerini tekrar ettiler. Komünist orduları daha az çekirge misaliydi.

Farklı üretim ilişkilerinin bazı köylüleri diğerlerinden daha devrimci kıldığı söylenir. Bazıları, küresel kapitalizmin etkisinin ticarileşmiş tarımın bir ülkeye sızması ile durumları bozulmuş olan köylüleri devrimci bir hale getirdiğini iddia ederler. O zamana değin, kendileri ve yerel pazarları için üretim yapan köylüler büyük ölçekli, ticari ve ihracata yönelik tarım tarafından yerlerinden edilmişlerdi. Bu basınç altında, köylüler topraklarını yitirdiler ve tarım işçisi ya da büyük mülklerde ya da plantasyonlarda kiracı haline geldiler veya inşaat, imalat ya da maden sektörlerinde çalışmak için tarımla uğraşmayı bı-

raktılar. Buralarda devrimci hareketlerin üyeleri olma ihtimalleri daha fazlalaştı. Bu durum, Foran'ın "bağımlı kalkınma" dediği süreçtir (krş. Barrington Moore, 1967; Wolf, 1969; Migdal, 1974; Paige, 1975).

Paige, daha geleneksel bir geçimlik ekonominin ortasında kurulmuş olan ihracata dayalı tarım sektörlerinin, özellikle buralarda yarıcı ve göçmen tarım işçileri fazla sayıdaysa, köylü devrimlerine yol açmaya daha yatkın olduğunu söyler. Ticari büyük çiftlikler, plantasyonlar ve küçük mülkler ise daha sınırlı ayaklanmalara ve reform hareketlerine sebebiyet verir. Bununla birlikte, ülkeleri açıklamakta kullandığı istatistiksel çözümlemeleri eleştiriye uğramıştır ve muhtemelen bu ilişki, daha ziyade belli belirsizdir (Somers & Goldfrank, 1990). Wickham-Crowley (2001) devlet meralarını kiralayan kimselerin ve göçmen tarım işçilerinin Latin Amerika'da devrimi desteklemelerinin daha olası olduğunu gösterirler; Çin'deki köylü devrimi ise yeni ticarileşmiş tarımla ilintili değildi. Bazı bölgeler yüzyıllardır ticariydi, diğerleri ise halen ticarileşmemişti ve Kuzey Çin ovalarının bazı kısımlarında bu durum, kapitalizme değil ama P. Huang'ın (1985) "içe kıvrılma" dediği şeye yol açıyordu. Böylece bir aile parselinin marjinal ürünü, bir emekçinin ortalama ücretinin hayli altına düşmüştü. Aileyi ayakta tutmak için daha büyük miktarda ürün elde etmek gerekliydi; fakat bu durum, daha fazla bir verimlilikten değil, herkesin daha çok çalışmasından kaynaklanmalıydı. Söz konusu "proleterleşmiş" köylü haneleri en küçük ekonomik veya çevresel altüst oluş karşısında bile kırılgandılar; ancak reislerinin işlerine odaklandığı bu haneler Komünizme açık değillerdi. Bununla birlikte, ticarileşmiş tarım daha fazla Komünizm sağlamadı. Kurulan ilk kırsal Sovyet olan Kiangsi bazı ticarileşmiş sektörlere sahipti; ancak Kuzeybatıdaki Yenan ve Shensi'deki asıl egemenlik bölgelerinde böylesi sektörler yoktu. Komünistler egemenlik bölgelerini genelde savunulabilir dağlık bölgelerde kurmuşlardı. Böylece en az ticarileşmiş bölgelerden daha çok köylü desteği aldılar; ancak bu durum, iktisadi değil askeri sebeplerden kaynaklanıyordu. Parti farklı ekonomik koşulları tecrübe etmiş üyelere sahipti. Ne korkunç bir yoksulluk, ne *J-eğrisi* şartları (yükselen refahın sonrasında durgunluğa yol açtığı yerlerde), ne ticarileşme veya bağımlı kalkınma, ne de kiracılık biçimleri Komünistleri başarısını öngörebilirdi. Yerel tarımın koşullarından daha önemli olan şey, Komünist milislerin bölgeye girişi ve sonrasındaki iktidarlarıydı. İçerisine sızamadıkları bölgelerde, üretim ilişkileri ne olursa olsun devrim falan olmadı. Girdikleri yerlerde ise, siyasetlerini üretim ilişkilerini de içerecek biçimde yerel gerçeklere uydurdular.

Wolf, ticarileşmenin bazı önemli köylü şikâyetlerine yol açtığını söyler (1969: 130-1); ancak orta halli köylülerin de 20. yüzyıldaki çekirdek devrimciler olduğunu belirtir. Çin esas örneğidir. Yoksul köylülerin ve topraksız tarım işçilerinin geçimlerini sağlamak için toprak ağalarına fazlasıyla bağlı olduklarını belirtir. Bu yüzden, bir devrim yapmak veya bunu idame ettirmek için

yeterli taktiksel güçten yoksundurlar. Zengin köylülerin de, devrim yapmak için fazla şeyleri yoktu ama diğer taraftan kaybedecekleri çok şey vardı. Tam tersine orta halli köylüler ise hem kaynaklara, hem de motivasyona sahiptiler. Wolf, ayrıca çevre bölgelerdeki köylüleri devrime eğilimli olan ikinci grup olarak niteler: "Bir takım içsel temayüllere sahip tek köylü grubu ya toprak sahibi 'orta halli köylüler' ya da toprak ağasının denetim alanı dışındaki çevre bir bölgede yerleşik olan köylülerdir". Burada kilit nokta yazara göre bu iki gruptur; "taktiksel olarak hareketlidir ... köylü ayaklanmaları için hayati grupları hiçbir iktidar alanı tarafından sınırlandırılmamış orta halli ve fakir ama aynı zamanda 'özgür' köylüler oluşturur" der. Yenan ve Shensi'de köylülerin izole olduğu gerçeği, onlara daha geniş bir siyasi özgürlük sağlamıştı ve civardaki dağlık bölgelerin sağlamlığı gerekli olduğu takdirde askeri bir geri çekiliş imkânı veriyordu. Neredeyse bütün Komünist yerleşim bölgeleri ya Çin'in kuzey dağlık çevresinde ya da vilayetler arasındaki yüksek sınır bölgelerindeydi. Devletin buradaki askeri zayıflığı köylü desteğini kazanmak ve savunmalarını kurmaları için Komünistlere bir nefes alanı sağlıyordu (Wolf, 1969: 291-3; krş. Esherick, 1995: 56; Kataoka, 1974: 294-5).

Wolf'un açıklaması ekonomik sömürü yerine siyasi ve askeri iktidar kapasitesine dayanır. Sonrasında buna, bir ideolojik iktidar öğesi de ekler. Köylülerin yardım olmadan bir devrimi başlatamayacaklarını ve "silahlı aydınların" liderliğini takip ettiklerini ekler. Orta halli ve çevrede yaşayan köylüleri "Bunlar da ayrıca antropologların ve kır sosyologlarının köylü geleneğinin temel taşıyıcısı olarak görme eğilimi içerisinde oldukları köylülüktü" biçiminde tarif ederek, işin içine ideolojik bir ironi de katar (1969: 292): kültürel muhafazakârlar köylü devrimlerini gerçekleştirmektedir, açıklaması dört iktidar kaynağının hepsini de içerir.

Fakat orta halli köylüler, o kadar da devrimci değillerdi. Her ne kadar ÇKP orta halli köylülerden daha iyi militanlar çıktığına inansa da, yoksul köylülerdense bunları istihdam etmek daha zordu. Yoksul köylülerin karşısında orta halli köylülerin istihdam edilmesi çoğunlukla yerel ÇKP siyasetine bağlıydı. Parti politikasının ılımlı olduğu yerde daha fazla sayıda orta halli köylü istihdam ediliyordu; politikanın daha radikal olduğu yerde ise daha fazla sayıda yoksul köylü saflara katılıyordu. Bütünüyle baktığımızda, parti daha fazla sayıda yoksul köylü istihdam etmekteydi; ancak Komünistlerin yeniden bölüşümcü politikaları yüzünden birçoğu orta halli köylülere dönüşmekteydi: bu durum, Komünizmin yol açtığı toplumsal bir hareketlilikti!

Çin'e çok daha basit bir ekonomik model uymaktadır. Paige veya Woolf'un belirttiği haliyle farklı üretim ilişkileri, farklı sömürü biçimleri görece etkisiz öneme haizdi. KMT ve savaş ağaları altında Çin, (bölgesine göre değişen kiralar ve vergilerle) farklı çevre koşullarına ve ekonomilere sahipti; ancak her yerde toprak ağalarının vurgunculuk yapması, ayrıcalıklarını kulla-

narak artı değeri sızdırması, yerel dernekleri idame ettirmek için haraç alması, yerel idarenin yozlaşmış bir şekilde denetimi ve bütün bunları keyfi bir şekilde yerine getirmek için siyasi ve askeri iktidarın desteğine dayanan geniş bir kırsal sömürü sistemi mevcuttu. Çin'de birçok yerel farklılıkları bastıran bu vahşi sömürüydü. Bu durum, -ÇKP'nin iddia ettiği üzere- toprak ağaları, zengin köylüler, tefeciler ve resmi görevlileri geniş bir biçimde orta halli ve yoksul köylülerin karşısına koyuyordu. Söz konusu olan bazen vergi, bazen kira yoluyla bir sömürüydü ama her zaman Wolf'un kendisinin de vurguladığı gibi dörtgen varlık -kira toplayıcısı, tüccar, vurguncu ve resmi görevli- tarafından destekleniyordu. Bu durum, açıklamanın iktisadi iktidar kısmıydı.

Köylüler de sömürüldüklerinin farkında olmalarına karşın, bunun insanlığın kalıcı yazgısı olduğunu düşünüyorlardı. Komünistler dörtgen varlıkların zora dayalı iktidarını yok edebildiklerini ve toprağı, zenginliği ve iktidarı kendilerine tekrar dağıtabildiklerini gösterdikleri zaman, farklı üretim ilişiklerine sahip bölgelerden yeterli sayıda orta halli ve yoksul köylü bu sömürü düzenini alaşağı etmek ve daha adil bir tanesiyle ikame etmenin olası olduğuna dair bir inancı yaymak için arkalarında toplandılar. Bu durum, savaş ve iç savaşın ortasında kurulmuş uzun, yavaş ve eşitsiz bir süreçti. Komünizmin askeri iktidarı hâkim sınıflara karşı her bir egemenlik bölgesini savunan köylü milisleri oluşturmak suretiyle bir sınıf devrimini mümkün kılmıştı. Bu devrimin en iyi açıklamasını gerilla savaşını esnek ama sonuna kadar kullanmak için stratejiler tasarlayan Mao ve kadroları yapmıştır.

Foran (2005) Üçüncü Dünya devrimlerinin en kalifiye kuramını geliştirmişti. 20. yüzyılda gerçekleşen bütün başarılı toplumsal devrimlerde -Meksika, 1910-1920; Küba, 1953-1959; İran, 1977-1979; Nikaragua, 1977-1979 ve Çin (Rusya'yı dışarıda bırakır)- her zaman beş şart mevcuttu: bağımlı ekonomik kalkınma; ekonomik bir alt üst oluş; baskıcı, dışlayıcı ve kişiye dayanan bir devlet; güçlü bir karşı koyuş kültürü ve "dünya sisteminin açıklığı". Daha az başarılı veya başarısız devrimlerde (ki bunları da inceler), tam tersine, bu şartlar daha az açığa çıkar. Bununla birlikte, biz hâlihazırda ilk iki koşulun, bağımlı kalkınma ve ekonomik alt üst oluşun, Çin örneğine pek de uymadığını gördük. Bunlar, bölüm 6'da gördüğümüz üzere Rusya'ya da pek uymuyordu.

Foran'ın üçüncü değişkeni iktidarı kimseyle, önemli elitlerle bile, paylaşmamak için hemen hemen herkesi dışlayıp bastıran ve baskıcı, dışlayıcı ve kişiye bağlı bir devletti. Hükümdar kırılgan bir yönetim biçimi olan kişisel sadakatlere dayanır. Günümüzde birçok araştırmacı bunu, en zayıf devlet biçimi olarak görür: bu durum, devrim için en önemli ön koşuldu (Goldstone, 2004, 2009). Bununla birlikte, ben 6. Bölüm'de iki çeşit zayıflık belirtmiştim: hizipçilik ve devletin altyapısal iktidarının darlığı veya bunun hiç olmaması. Wickham-Crowley (2001) buna askeri iktidarı ekler. Kişiselleşmiş rejimler hükümdarı korumak ve olağan hoşnutsuzlukları bastırmakta işe yarayan;

ancak savaş veya iç savaşta çarpışma konusunda zayıf, eski Roma'da imparatorun muhafız kıtası gibi birliklere sahiptirler. Askeri profesyonelleşmeye karşı çıkarlar ve silahlı isyancılar tarafından tepelenebilirler. Goodwin (2001) böylesi devletlerin düşük askeri ve polis kapasiteleri olduğunu söyler. Devrimi açıklamada devletler ile birlikte "devlet-merkezli paradigma" olarak adlandırdığı şeyi "en önemli faktör" olarak sunar.

KMT rejimi kişiselleşmiş, dışlayıcı ve hayli baskıcı mıydı, yoksa zayıf bir altyapısal iktidara mı sahipti? Chiang Kai-shek bu parti devletinin tartışmasız lideriydi ve inatçı bir devleti yönetiyordu. Bununla birlikte, rejim dışlayıcı değildi. Kendisi birçok savaş ağası ile anlaşmaya gitmişti ve içerisinde ayrıca özgül solcu ve solcu hizipler mevcuttu; herkes buraya katılabilirdi. Zayıflığı, yönetimden elitleri veya kentli aydınları ya da burjuvaziyi dışlamasından kaynaklanmıyordu. Durum tam tersiydi: Chiang çaresizlik içerisinde bunları devlete entegre etmeye çalışıyordu. Ancak bu diğer açılardan zayıf bir devlet olarak görülebilirdi. Chiang birçok vilayette buyruklarını gerçekleştirecek yeterli altyapıdan yoksundu ve yerel elitler genelde reform girişimlerinin önüne geçiyorlardı. Diğer taraftan, Komünistler olayların neredeyse sonuna değin çok daha zayıflardı. Chiang bunları ilk önce Shanghai ve sonrasında Kiangsi'de ezip geçmişti ve Yenan'da temelli yok etmenin eşiğine gelmişti. Mali ve askeri altyapısı bunları üçüncü bir kez silip süpürmeye kesinlikle yeterdi; ancak sonrasında olaylara Japonlar karıştılar. Hiçbir Asya devleti Japonlarla baş edemezdi; bununla birlikte KMT rejimi onları uzak tutmayı becerebildi. I. Dünya Savaşı'ndaki Rus ordularının aksine, milliyetçi askerler ağır kayıplara rağmen savaşmayı reddetmemişlerdi. Çin devleti sosyologların modellerinin iddia ettiklerinden daha güçlü görünmektedir; ancak altyapısı Japonlar tarafından paramparça edilmişti. Bu devlet, savaş içerisinde olduğu diğer iki devlet, Japonya ve 1945'den itibaren Komünist parti devleti, kadar altyapısal güce ve bütünlüğe sahip değildi. Devletin zayıflığı olağan dışı bir biçimde güçlü iki devlete karşı verilen bir savaşta açığa çıktı. Bu durum, hiç de aynı şey değildir. Çin devrimi sosyolojik teorilere pek de uymaz; dahası bu, en önemli modern devrimdi!

Foran'ın dördüncü değişkeni muhalif siyasi kültürün gücüdür. Araştırmacılar devrimci liderliğin kentli muhalif entelektüellerden doğduğunu ve başarılı devrimci hareketlerin geniş, kentli, çok sınıflı bir muhalefeti çekmek için kendi köylü ve işçi tabanını genişlettiğini iddia ederler (Goodwin, 2001: 27; Wickham-Crowley, 2001; Goldstone, 2009). Çin'de, şehirler ve üniversiteler ÇKP'ye bir genç kadın ve erkek akınına yol açtılar. Başarısız olan 1911 devriminden sonra, şehirler birçok reformcuya yataklık ediyordu. Savaş ağaları ve KMT düzeninden soğumuş olan birçoğu sonrasında davaya inanmış, tarihin kendi yanlarında olduğuna ikna olan, etik olarak yozlaşmadan uzak -seküler kurtuluşçular- olarak yukarıda tarif ettiğim ideolojik iktidar elitini oluşturmak

üzere Komünizme kaydılar. Yine de bu modelin ikinci yarısı pek de açıklayıcı değildir; çünkü şehirler İç Savaşın neredeyse sonuna kadar Milliyetçilerin elindeydi. Mao'nun öngördüğü üzere şehirler askeri güç tarafından ele geçirilmeden önce kırlardan kuşatılmak zorunda kalacaktı. Çin bir kez daha sosyolojik modelden farklılaşır.

Foran'ın en son değişkeni dünya sisteminin uygunluğuydu; ancak tanımladığı dünya sistemi kapitalist olmaktan çok jeopolitiktir. Çin örneğinde, kendisi haklı olarak Japon işgali üzerinde durur; ancak kendisi, bunun, partinin merkezi siyasi ve askeri faaliyetlerini nasıl etkilediğini anlamaz. Eski askeri yenilgiler, sonrasında savaş ve iç savaş, yerleşim bölgelerindeki üyeleri ve köylüler üzerinde askeri disiplin uygulamak suretiyle Komünistleri hayli askerileşmiş bir parti haline gelmek hususunda zorlamıştı. Devrim, Japonları Çinlilerin ve Çinlileri de birbirlerinin karşısına -dünya sisteminin kesinlikle uygun hale gelmesi- çıkartarak muharebe alanlarından patlak verdi.

Sosyologlar, içerisine bir miktar ideoloji dozu atılmış iktisadi ve siyasi değişkenler üzerinde durur. Bunların üçü de devrimin gerekli koşullarıydı. Köylülerin çoğu iktisadi şikâyetlere sahipti; Komünistler sahada daha popüler iktisadi bir yapıyı nasıl uygulayacaklarını keşfetmişlerdi. KMT rejiminin siyasi asabiyeti (bununla birlikte dışlamayı değil) zayıflayan bir altyapısal iktidarla bir araya gelmişti. ÇKP kadroları uğruna hayatlarını mütemadiyen riske attıkları kurtuluşçuluğa tamamen adanmışlardı. Ancak amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçları yerel maddi koşullara, iktidar dengesine ve değişen tehdit ve fırsatlara göre değiştirebilirlerdi de. Bu koşulların herhangi birisi olmadan, devrimi gerçekleştiremeyeceklerdi.

Önceki kuramlar Çin'in sürekli olarak gözümüzün önüne koyduğu tek bir şeyi yeterince vurgulayamazlar. Savaş açık bir biçimde temellendirilmiş ampirik anlatılarda (örneğin Foran'ınkinde) yer alır; ancak yeterli derecede kuramlara girmez. Skocpol (1979) savaşı devrimin gerekli bir arka plandaki koşulu olarak görür. Latin Amerika örneklerini inceleyen Wickham-Crowley (2001) devrimcilerin her daim ayakta kalmak ve belki de galip gelmek için askeri güce ihtiyaçları olduğunu anlamıştır. Bunu güçlü bir köylü desteği ve şehirlerdeki sınıf aşırı, çoklu kurumsal bir desteğin yanı sıra, isyanın gücünün üç esas nedeninden birisi olarak ele alır. Ancak bu bile, Çinli Komünistlerin askeri faaliyetlerinin hakkını teslim etmek için yetmez. Shanghai ve Kiangsi'yi terk ettikleri zaman, devrimleri 20 yıl süren bir savaş halini almıştı. Parti hayatta kalabilmek için askerileşti ve mücadelesi ilk başta ve en önde askeriydi. Hiç kimse bu devrimi askeri iktidar ilişkilerini -Rus Devrimi'nde olandan bile daha merkezi bir şekilde- merkeze koymadan inceleyemez. Zorun toplumsal örgütlenmesi denetim altında tuttukları bölgelerde köylüleri disipline etmek ve zorlamak için ve iktidarı aldıkları zaman uyguladıkları politikalar adına,

KMT ve Japonlara karşı giriştikleri savaşta herkesten çok Komünistler için önem arz etmişti.

Askeri güçleri olmadan, Komünistlerin iktisadi, siyasi ve ideolojik sezgilerinin hepsi de onları yenilgiye sürükleyecekti. İki askeri müdahale Çin'deki Komünist zaferin olasılığına izin verdi. Bunlar dünya sisteminin etkisi olarak değerlendirilebilir; ancak iktisadi değillerdi ve savaş da pek sistemik değildi. Japon işgali Komünistlerin ayakta kalmasına ve uzak yerleşim bölgelerinde kuvvetlenmelerine izin verirken, savaşın yükünü çekenler Milliyetçi kuvvetlerdi. Skocpol'un (1979: 147-50, 240-2) belirttiği üzere, söz konusu işgalin hayati bir etkisi yerel elitler ve devlet arasındaki dayanışmayı zayıflatmasıydı. Bu durum, Çinli elitler Qing rejiminden çekildikleri ve sonrasında halefiyle anlaşamadıkları 19. yüzyıldan itibaren süregelen bir süreçti. Japonların işgali, üzerlerine neredeyse dayanılmaz bir yük bindirmişti. İkincisi, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki Pasifik Savaşı hem Çin'deki Japon hâkimiyetini hem de Japonya ve Milliyetçiler arasındaki ortak bir yönetimi engellemişti. Bu sonuçların her ikisi de nihai bir iç savaşta Komünistleri alt etmek adına milliyetçileri muhtemelen yeterince güçlü kılacaktı. Amerikalılar Japon gücünü yerle bir ettikleri zaman, Komünistler İç Savaşı kazanabilirler, Asya'nın büyük bir parçası üzerine kendi otoriter biçimlerini dayatabilirler ve böylece ikinci bir Komünist parçanın olduğu evrensel bir küreselleşmenin önüne geçebilirlerdi. Selden ve Esherick tarafından tarif edilen Komünizmin sınıfsal çekiciliği ile ittifak halindeki askerileşmiş sosyalizmleri, onlara köylülerin komünistlere daha fazla destek vermesini sağladı ve bu durum, düşük teknolojinin kullanıldığı bir iç savaşta tayin edici bir faktör oldu. Ortadaki en büyük ironi, iki azgın Komünizm karşıtı iktidar olan Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya üzerindeki en kalabalık nüfus üzerinde Komünizmin zaferine kasıtsız bir biçimde yardım etmeleriydi. Komünizm, böylesi istenmeyen sonuçların bir iktidarıydı. Devletin zayıflaması modern devrimlerin gerekli bir nedenidir. Söz konusu örnekte, patlak vermiş devrimlerin en önemlisinde, savaş, devleti tuhaf bir biçimde zayıflatmıştı. Diğer ülkeler devrime giden bu yola kabaca öykünmeye çalışacaklardı. Ben, bunları ve daha genel bir devrim kuramını inşa etmenin yolunu Dördüncü ciltte tartışacağım.

14
Emperyalistler Arası Son Savaş, 1939-1945

II. Dünya Savaşı, 20. yüzyılın üçüncü Büyük Alt Üst oluşuydu. En küresel ve hem (umuyorum ki) son emperyalistler arası savaştı, hem de Avrupa'nın dâhil olduğu son savaştı. Hakikaten de, bu savaş Avrupa'daki iktidarları ilk önce parçalayacak sonra da ortadan kaldıracaktı. Bölüm 5'te Dünya Savaşı'na dair sormuş olduğum sorunun aynısını soracağım: söz konusu savaşın nedeni neydi, sonuçlarını ne belirledi ve sonraki etkileri nelerdi? İkinci soru çoğunlukla askeri iktidar ilişkileri açısından yanıtlanmalıdır ve ben savaşın hayati dönemeçlerinin ayrıntılı bir hikâyesini sunacağım. Diğer iki soru daha geniş açıklamalar gerektirir.

Avrupalılar savaşın başlangıcını, Hitler'in Polonya'yı işgal ettiği tarih olan Eylül 1939 olarak verirler; sonunu ise Amerikalılarla birlikte 1945 ortası -Almanya ve sonrasında Japonya'nın teslim olduğu tarih- olarak belirtirler. Yine de söz konusu tarihler, daha uzun sürmüş bir dizi savaşın merkezini oluşturur. Japonya Çin'e 1931'de ve sonrasında tekrar 1937'de saldırmıştı. Milyonlarca Çinli Polonya'ya veya Pearl Harbor'a düzenlenen saldırılardan önce hayatını kaybetmişti. İtalya Habeşistan'ı 1935'de işgal etmişti ve Franco, Nazi Almanya'sının yardımlarıyla İspanya İç Savaşı'nı 1936 ve 1939 arasında süren bir savaşın sonucunda kazanmıştı. İtalya, Arnavutluk'u Nisan 1939'da işgal etti. 1936 ve 1939 arasında, Hitler, Ren nehri çevresindeki bölgeyi, Avusturya'yı ve Çekoslovakya'yı saldırganlık politikasının sonucunda; ancak savaşmak zorunda kalmadan, ele geçirmişti. Asya'daki savaş Çinli Komünistlerin KMT'yi yendiği yıl olan 1949'a değin sona ermedi. Bu savaşlar arasındaki bağlantılar, bunları yarı küresel bir savaşın ötesine geçiriyordu. Söz konusu savaşların başlangıcı, diğer imparatorlukların halihazırda güvence altına aldığı hakların peşinde koştuklarına inanan, saldırganlık politikası ile "geç" imparatorluklar kurmaya çalışan Mihver Devletleri tarafından verildi. Müttefikler

ise kendi imparatorluklarını savunuyorlardı. Mevzubahis olan şey emperyalistler arası savaşlar, artık diğerlerine de sirayet etmiş olan askeri ve emperyal Avrupalı geleneklerin zirvesi ve kibriydi. Bu durum, neredeyse küresel ilk savaştı; çünkü savaşın dışında kalan tek bölge Latin Amerika'ydı. Asya'daki savaşla Bölüm 12'de ilgilenmiştim. Burada Almanya'ya karşı verilen savaşa odaklanacağım.

Nedenler

Ortada, II. Dünya Savaşı'nın Batıda patlaması ve I. Dünya Savaşı'nın sulh şartları arasında öylesine açık bir bağlantı var gibi durmaktadır ki, birisinin diğerinden türediğini düşünmek çok çekici bir fikir gibi durmaktadır. Bu iddia sadece kısmen doğruydu. Versailles ve Trianon'da imzalanan barış anlaşmaları ilk savaşa yol açan bütün jeopolitik sorunları kesinlikle tam anlamıyla ortadan kaldırmamış ve dahası yeni sorunlara da yol açmıştı. En baştaki saldırgan Avusturya-Macaristan yıkılmıştı ve Trianon Anlaşmaları bu ülkeyi saldırıya uğradıkları takdirde ne Almanya'ya, ne de Rusya'ya karşı koyamayacak olan bir takım küçük devletler ile ikame etmişti. Hitler savaşa giden yolda ilk saldırı deneyimini Çekoslovakya ve Polonya'da yaşadı. Dahası orta Avrupa'da yaşayan Almanlar da artık Viyana ve Berlin arasında sadakatlerini pay edemiyorlardı. Avusturya, Çekoslovakya'daki Almanların çoğunlukla olduğu bölge, Polonya ve diğer coğrafyalardaki Almanlar artık en büyük Alman iktidarının bir parçası olmak istiyorlardı; bu istek, sadece Berlin'in öncülük ettiği bir *grossdeutsch* (Büyük Almanya, ç.n.) olabilirdi. Bu durum, 1933'den sonra Hitlerin Büyük Almanya'ya önderlik edeceği anlamına geliyordu.

Almanya'nın gücü 1918'de ortadan kaldırılmamıştı; çünkü Alman liderleri ülke işgale uğramadan önce barış çağrısında bulunmuştu. Antant güçleri, bu topraklarda savaş sonrası ortaya çıkmış olan bağımsız bir rejimi etkileyemezlerdi ve barış şartları konusunda da ortaklaşmış değillerdi. Almanya'nın gücünü tutarlı bir biçimde yok etmeye çalışan, sadece, Almanya'dan korkan ve yaşadığı büyük acıların tazminatının peşinde koşan Fransa'ydı. Çektiği acılar daha az olan ve Fransa ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir karşı ağırlık oluşturmak adına Almanya'nın da içerisinde bulunduğu kıtadaki iktidar dengesini muhafaza etmek isteyen Britanyalılar bir miktar daha uzlaştırıcıydı. Amerikalılar bile daha uzlaştırıcıydı; çünkü pek de sıkıntı yaşamamışlardı ve Avrupa'nın bir Britanya-Fransa koruması altında olmasından ziyade, çok devletli bir sistemi muhafaza etmesini istiyorlardı. Söz konusu ülkelerin üçü de Bolşevizm'den endişe ediyordu ve Bolşevizm'in yayılması karşısında Avrupa'daki bir siper olarak yüzlerini Weimar Almanya'sına dönmüşlerdi. Bunlar karmaşık ve çoğunlukla ayrıştırıcı güdülerdi.

Versailles Anlaşması kindar gibi görünüyordu. 231. Maddesi şu şekildeydi: "Müttefik hükümetleri ve bağlantılı hükümetler, Almanya ve ittifak yaptığı devletlerin saldırganlığının bir eseri olarak kendilerine dayatılan savaşın sonucunda Müttefik hükümetleri ve bağlantılı hükümetlerin çektiği bütün acı ve kayıpların sorumluluğunu beyan eder ve Almanya da söz konusu sorumluğu üstlendiğini bildirir." Alman sınır toprakları bitişiğindeki devletlere devredilmişti ve Alman sömürgeleri yeni kurulmuş olan Milletler Cemiyeti'nin kontrolüne verilmişti; sonrasında bu kurum söz konusu bölgeleri muzaffer imparatorlukların "himayesine" verdi. Savaşın yol açtığı zararın tazminatı, özellikle Fransa'ya ödenecekti. Alman ordusunun sayısı 100 bine düşürülecek ve bu ordunun bir Genelkurmayı olmayacaktı. Ren nehrinin etrafındaki bölgeler, şartlar yerine getirilinceye değin 5, 10 ve 15 yıllığına işgal edilecekti. Suçlama açıktı, verilen ceza ise acımasızdı. Keynes bunun aptalca olduğunu takdir etmişti:

> Amacımız eğer Orta Avrupa'yı kasten yoksullaştırmak ise, intikamın pek de yumuşak olmayacağını öngörebilirim. O halde hiçbir şey Gerici güçler ve Devrim'in ümitsiz kasılmaları arasındaki nihai iç savaşı daha fazla geciktiremez, devrime karşı son Alman savaşının dehşeti unutulmaya yüz tutacaktır ve bu durum, savaştan kim galip çıkarsa çıksın, bizim kuşağımızın medeniyetini ve ilerlemesini yok edecektir (1919: 251).

Keynes haklıydı; fakat kendisi gelecekte yaşanacak dehşetteki faşistlerin, sağcı devrimcilerin rolünü görememişti.

Teoride, barış anlaşmalarının koşulları Milletler Cemiyeti ve Büyük Güçler tarafından dayatılmıştı. Bununla birlikte, kendi aralarında bölünmüş olan güçler Birliğe pek de özerklik vermemişlerdi. Bölüm 7'de gördüğümüz üzere iktisadi sorunlar su yüzüne çıkmıştı. Tehlikeli Alman devleti uluslararası ekonomiyi zayıflatmış ve ödediği tazminatların boyutu uluslararası maliyeyi istikrarsız bir hale sokmuştu. Britanya sermayesi ve Britanya para birimi savaş öncesindeki hegemonyasını idame ettiremiyordu. ABD ve dolar görevi devralabilirdi; ancak Amerikalılar bunu henüz kabul etmiyorlardı.

Savaş Fransa'yı tüketmiş ve Britanya'yı zayıflatmıştı. Fakat Britanya her zamankinden daha çok emperyal varlığa sahipti; askeri gücü daha büyüktü ve devlet adamları dünyanın bütün nimetlerinin halen ayakları altında serili olduğuna inanıyorlardı. ABD çok küçük bir imparatorluğa sahipti ve orduları pek de büyük değildi -ancak 1922'den sonra bu ülkenin donanması Britanya donanmasına eşit bir büyüklüğe ulaşmıştı- dahası, Amerikan siyasetçileri dünyayla pek ilgili de değillerdi. I. Dünya Savaşı'nda 50 bin Amerikan askeri, başkalarının savaşında hayatını kaybetmişti. Birçok Amerikalı en iyisinin savaşlarla dolu bu kıtadan uzak durmak olduğunu söylüyordu. Amerikan Merkez Bankası, Amerika Birleşik Devletleri'ni savaşın ve Avrupa'nın dışında

tutacağına dair sürekli söz veriyordu; fakat Doğu Asya'daki Amerikan etkisi Britanya etkisinden daha büyük bir hale geliyordu. Bu anlamda, 1930'ların ortalarına değin, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri küresel jeopolitikte eşit bir ağırlığa sahip olmuştu (Edgerton, 2005; McKercher, 1999). Eski diplomatik oyun istikrarını yitirmişti; Japonya güçlenmiş, Fransa zayıflamış; Almanya askeri olarak zayıflatılmış, özellikle savaşın günahkarı addedilmiş ve kısmen yabancı hakimiyeti altına sokulmuştu. Amerika yalıtıktı, Sovyetler Birliği ise dışlanmıştı.

Almanya, tıpkı Japonya'nın Doğu'da olduğu gibi, Batının parlama noktasıydı. Fakat ikinci bir savaş şart değildi. Tazminatlar konusunda uzlaşma yoluna gidilmiş ve sonrasında bu ödemelere bir son verilmişti. Ren nehri civarı bir savaş olmadan Almanya'ya tamamen geri verilmişti ve muhtemelen Sudetenland bölgesi de verilecekti. Ne Britanya ne de Amerika Birleşik Devletleri Almanya'ya bir düşmanlık beslemiyordu. Britanya hükümetleri, yaklaşık 1935 civarına değin, Fransa'yı halen daha büyük bir kıtasal güç olarak görüyorlar ve Britanya ve ABD, Alman ekonomisinin toparlanmasına yardım ediyor ve Fransa'ya Almanya'ya taviz vermesi için baskı uyguluyorlardı.

Ancak ilişkiler gerilimliydi. Fakat birçok Avrupalı savaşla ve saldırgan bir milliyetçilik ile işlerinin bittiği ümidi içerisinde yaşıyorlardı. Avrupa'da gerilimlerin savaşa dönmesi için Nazizm'e ve Hitler'e gerek vardı. Savaş asıl olarak Versailles'ın mirası, Almanya'nın ülke içerisinde uyguladığı politikalar ve Büyük Bunalım ile açıklanmıştı; ancak Naziler, Bölüm 10'da gördüğümüz üzere, Avrupa'nın birçok bölgesinde daha geniş bir faşizan hareketin bir parçası olarak ortaya çıkmıştı. Bu milliyetçilik şiddet ve savaşın arındırıcı faziletlerine inanıyordu. Yeni (faşist) adamın kapasitesinin maddi bir savaş olasılığına galebe çalmasını abartan Faşistler, artık hangi bölge ele geçirmek için olgunlaşmış duruyorsa, o bölgenin askeri bir şekilde ele geçirilmesinin peşinde koşuyorlardı. Alman Nazizm'i ve Hitler'in kendisi aşırı derecede faşistti.

Hitler, başından beri, büyük bir imparatorluk kurmak için savaş çıkarmak niyetindeydi. Savaşı maddi bir amaca ulaşmak adına, sadece bir araç olarak görmüyordu. Kendi ideolojisinde, metafiziğin ve biyolojinin karışımına, "bu dünyada yaşamın ebedi kanunları[na], ki bunlar varoluş yolundaki sonu gelmez bir mücadelenin ... [a] ... ayakta kalma mücadelesinin kanunlarıdır ve böyle de kalacaktır" inanıyordu. "Doğanın soylu ilkesi," "daha güçlü olanın hakkı" idi (Wette, 1998: 18-20). Bu durum, Darwin'in türlerinin yerine ulusun geçtiği sosyal Darwinizm idi: uluslar ve ırkların mücadelesiyle gerçekleşecekti. Bu yüzden, takipçileri arasında belirli bir güç hiyerarşisi vaaz eden topyekûn bir kurtuluş ideolojisiydi. Alman Reich'ına giden yol, dört aşamadan oluşuyordu. İlk başta, Hitler Almanya'yı tekrar kuracak ve devleti ve ulusu güçlendirecekti. Siyasi kavgayı zayıflatacak olan devlet despotik olacaktı. Ulus hem sınıf savaşından, hem de "uygunsuz" ırklar ve gruplardan, özel-

likle Yahudiler, Slavlar, engelliler ve suçlular, arındırılacaktı. İktidarın ele geçirilmesinden sonraki birkaç ay içerisinde, herhangi bir Yahudi tutuklanmadan ve Yahudilerin değil ama engellilerin kitlesel kıyımına girişilmeden önce, sendika liderleri, Komünistler, Sosyal Demokratlar ve sınıf savaşını vaaz eden diğer herkes için 70 toplama kampı inşa edildi. Almanlar maddi ve ruhani açıdan yeniden askerileşmiş, büyük savaşçıların yaptığı işleri yapmak için hazır bir üstün ırk olarak ortaya çıkacaklardı.

İkincisi, Hitler barış anlaşmalarının sonucunda kaybedilmiş olan bütün toprakları geri alacaktı. Alman siyasetçilerinin çoğu bunu arzuladığını söylemişti; ancak Hitler bu konuda ciddiydi. Üçüncüsü, Hitler yüzyıllar boyunca doğuda yerleşmiş olan etnik Alman topluluklarını içine alan bir imparatorluk peşindeydi. Kendisi yönetimini ırksal anlamda Yahudiler ve Slavlardan temizlenmiş bir toprağa yerleşecek olan milyonlarca yeni Alman sömürgecisi ile pekiştirmiş olacaktı. Bunun Rus iktidarını yok etmeyi de içerdiğini fark etmişti. Dördüncüsü, doğuya doğru meyleden bu imparatorluğu korumak için, bağımlı ülkeler yaratmak suretiyle kıtanın kenar bölgelerini de kendine tabi kılmak adına, batıya ve kuzeye doğru da genişlemeliydi. Britanya'nın kaderi konusunda ise o denli emin değildi. Deniz aşırı sömürgeler istemediğinden, kendi hâkimiyetini kabul ettiği takdirde, Britanya'nın hayatta kalmasına devam etmesi fikrinden memnun gözüküyordu. Ancak 1930'ların son yıllarında gereğinden çok zorluk çıkardığını düşündüğü Britanya'ya daha fazla düşmanlık beslemeye başladı. Diğer taraftan, dünya çapındaki Britanya imparatorluğunun çöküşünün ABD, Japonya ve Sovyetler Birliği'nden daha çok Almanya'nın işine yarayacağını fark etti. Bu nedenle, söz konusu çöküşü hızlandırmanın daha iyi olabileceğini düşünüyordu. Hitler ne bir küresel savaş, ne de küresel bir imparatorluk peşinde koşuyordu. Kendisi Napolyon'un en zirvesindeki hırslarına benzer bir biçimde, Avrupa'nın periferisinde, Doğu'da, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Almanların yayılmış olmasından tatmin olacaktı; ancak çok daha doğrudan ve acımasız bir yönetim kuracaktı. Sadece parçalı bir emperyalizme son vermek istemiyor, aynı zamanda hakim bir imparatorluk kurmanın peşindeydi.

Esasında dünyanın geri kalanı, tamamen gerçekleşene kadar Hitler'in planlarından bihaberdi. Hitler yayılmacı bir görünümden kaçınabildi; çünkü planlarını adım adım gerçekleştirdi. Almanya'nın kendisini güçlendirmesinin ilk adımı yurtdışında bile takdir topluyordu. Anti-Semitizm'den endişe duyanlar vardı; ancak anti-Semitizm Batı'da da ortaya çıkmıştı ve 1938'de Kristallnacht veya 1938'de Viyana pogromlarındaki şiddet bile, kıtanın uzak doğusunda patlak veren pogromlardan daha büyük gibi durmuyordu. Bu durum, henüz soykırıma dayanan bir rejim değildi ve Stalin'in rejiminden daha ılımlı görünüyordu. Hitler'in Sosyalistleri, Komünistleri ve işçi sendikalarını bastırmasının şaşkınlığını yaşayan Avrupa solu daha bir alarm halin-

deydi. İspanya İç Savaşı ve İtalya'nın Habeşistan'ı ortadan kaldırması ile birlikte, Hitler solun eski pasifizm eğilimini çökertmişti. 1930'ların sonlarından itibaren, Britanya ve Fransa solcularının, çoğu Hitler'e karşı durma çağrısı yapıyordu. Sağın büyük bir kısmı ise, tam tersine, Alman soluna yapılan muameleyi onaylıyordu ve içten içe kendi sollarına da aynı şeyi yapabiliyor olmayı diliyorlardı.

İkinci aşama kaybedilen toprakların geri kazanılmasıydı. Bir kez daha, yurtdışından buna bir sempati vardı. Kendi kaderini tayin hakkı ilkesi Avrupa'da iyice yerleşmişti (deniz aşırı imparatorluklarda bu kadar olmasa da) ve Rhineland, Avusturya, Sudetenland ve ezici çoğunlukla Almanların yaşadığı diğer topraklar Almanya ile birleşmek istiyorlardı. Hitler'in de özel konuşmalarında teslim ettiği üzere, Fransa 1936'da Rhineland'a birliklerini sevk edebilir ve buraları geri alabilirdi; ancak çok az sayıda Fransız böylesi bir saldırganlığı desteklerdi. İtalya 1938'de Avusturya Anschluss'unu durdurma gayretine girebilirdi; ancak hiçbir zaman bunu yapacak gibi durmamıştı. Hitler'in ülke içerisinde popülaritesi kaybedilen toprakları savaşa girmeden kazandıkça arttı. Aynı zamanda, kendisine karşı çıkılması ihtimaline karşı, silahlanıyor ve Almanya'nın gücünü arttırıyordu.

Üçüncü aşama yurtdışında alarm zillerini çaldırdı. Her ne kadar savaşa girmeden Çekoslovakya işgalini gerçekleştirmek Hitler'in yanına kâr kalmış olsa bile, Polonya işgali, beklemediği bir biçimde Fransa ve Britanya ile bir savaşın zeminini hazırladı. Britanya savaş ilan ettiğinde şoka uğramıştı; bu durum, kendisini Sovyetler Birliği'ne bir saldırı düzenlemeden önce Batı'ya karşı savaş vermek zorunda bırakmıştı. Hitler yine de savaşı ırksal kavganın kaçınılmaz bir sonucu olarak görüyordu ve Batı Cephesi'nde elde etmiş olduğu hızlı yengiler, Sovyetlere karşı da Blitzkrieg'i uygulaması konusunda kendisini ikna etmişti. Bin yıl sürecek olan Reich bir adım uzakta gibi duruyordu. Bu noktaya faşist bir militarizm ve despotizmle ulaşmıştı: özellikle Bölüm 10'da tarif edildiği biçimiyle Führer için çalışmayı teşvik eden Führer İlkesi'yle. Elinde tuttuğu siyasi iktidar, bir demokraside yaşayan sıradan Almanların muhtemelen karşı çıkacağı bir militarizmin sınırlarını aşmıştı. Bu insanlar artık vesvese doluydu. Savaş ne zaman şafakta belirse, Gestapo ve diğer polis raporları insanları korkuya boğuyordu; ne zaman Hitler savaşa yol açmadan amaçlarını gerçekleştirse, neşeye bürünüyorlardı. Ancak insanlar ilgisizdi. Hitler bütün örgütlü muhalefeti yok etmişti ve bir muhbir ordusu kişisel karşı duruşları gammazlıyorlardı. Hitler iktidarın dört kaynağını da kaynaştırmıştı ve Almanlar atomize olmuş ve güçsüz kalmışlardı. Devasa bir çoğunluk savaş istemiyordu; ancak bunu durduramazlardı (Wette, 1998: 11-12, 120-4, 151-5). Hitler olmasaydı muhtemelen II. Dünya Savaşı olmayacaktı ve bu savaş dünyayı ilkinden bile daha fazla değiştirdi.

Bu anlamda II. Dünya Savaşı'na doğrudan yol açan neden, Avrupalı askeri ve siyasi iktidarın saldırgan bir savaşa sürüklenişine odaklanacak olursak, Adolf Hitler'di. Militarizmin daha geniş olan kültürü çerçevesinden baktığımız zaman, bu herkesin yanlış hesaplarının, istenmeyen sebeplerin ortaya çıkardığı bir savaşa yol açtığı I. Dünya Savaşı'ndan farklıydı. Burada da yanlış hesaplar ve istenmeyen sonuçlar mevcut olsa da, tek bir adam ve güçlü ülkesi saldırgan bir milliyetçilikten doğan bir kurtuluş ideolojisini ustaca kullanarak ikinci savaşı başlatmıştı. Kararlar, bir kez daha, içerisinde Komünizme duyulan korkunun da yer aldığı yeni ortaya çıkmış ideolojik eğilimlerin içerisinde alınmıştı; ancak 1939 yılında, Büyük Savaştan zaten çekmiş olan birçok Avrupalı, 1914'de olduklarından daha az militer eğilimlere sahipti. Ancak bu cümle içerisinde savaşın iki ayrı Avrupa kökenli trajik nedenini barındırır.

İlk trajedi, çağdaş militarizmin ve milliyetçiliğin eşitsizliğiydi. Bölüm 10'da gördüğümüz gibi Avrupa ikiye ayrılmıştı. Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da faşist ve faşist eğilimli rejimler milliyetçi militarizmi yeni bir boyuta taşıyordu; ancak Kuzeybatıdaki hükümetler ve halklar, milliyetçiliğin daha hoş, sevimli bir biçimini benimseyerek militarizmden kaçınıyorlardı. Britanya ve Fransa'nın ilk savaştan çok canı yanmıştı. Britanyalı liderler ülkelerini "tokgözlü" bir güç olarak görüyorlardı; dünyanın dörtte biri üzerinde kurdukları denetimin gittikçe daha istikrarsız olduğunun farkındaydılar. Emperyal çıkarlar, barış ve Britanya'nın halihazırda elinde tuttuklarını korumaya yönelik kolektif güvenlikte yatıyordu. Fransa, Almanya'nın metropolitan Fransa'ya oluşturduğu tehdit yüzünden çok daha güvensiz bir durumdaydı ve çaresizce barış istiyordu. Stalin de savaş istemiyordu. Ekonomiyi dönüştürmek ve yoldaşlarını katletmek suretiyle partiyi ve orduyu güçsüz kılmak ile meşguldü. Amerika Birleşik Devletleri diğer demokrasilerden bile daha barışçıldı ve kendi iç meselelerine kafayı takmıştı. Mussolini savaşa susamıştı ama sadece Afrikalılara karşı. Avrupalılar savaştan kaçınmak için etrafta koşuşturuyorlardı ve bu durum, faşistlerin kibir ve iştahlarının yalnızca büyümesine yol açıyordu. Savaş ihtimali ile yüz yüze geldiklerinde, her bir ülke, diğerinin savaşacağını umuyordu. Ortak dış siyaset diğerlerinin kanının dökülmesi üzerineydi: Britanyalılar Fransızların kanının döküleceğini umuyordu; her ikisi de Doğu Avrupalılar ve Rusların kanının Hitler'i yolundan çevireceğini umuyorlardı; Stalin ise diğerleri de kendi kanlarını dökerlerse, Rusların kanının dökülmesine razı gelebilirdi. Bu durum, Hitler'in düşmanlarını bölme planına uyuyordu ki, böylece onları bir bir dize getirebilirdi (Carley, 1999: 31). Sadece Hitler gerekli olduğu ölçüde Alman kanı dökmeye kendisini tam olarak hazırlamıştı. Bu ayrımın farkında olması, onu daha da cüretkar kıldı. Avrupalılar Hitler'i yıldırmak için kılıçlarını sallayamıyorlardı.

En sonunda, Britanyalı ve Fransız liderler savaşa hazır hale geldiler. Demokrasiyi savunmaktan bahsediyorlardı; ancak Çek ya da Polonya demokra-

sisine metelik vermiyorlardı ve Avrupa dışında kendi despotik imparatorluklarına sahiptiler. Chamberlain ve Churchill, Blum ve Daladier ülkelerindeki demokrasi kadar imparatorluklarını savunmak için de bir araya gelmişlerdi. Aralık 1944 gibi geç bir tarihte Churchill şöyle gürlüyordu: "Britanya İmparatorluğu'ndan elini çek, bizim şiarımızdır ve bu şiarımız, içerdeki aşırı duygusal tüccarları ve her nevi yabancıyı memnun etmek adına zayıflatılamaz ya da kirletilemez" (B. Porter, 2006: 80). Kendi imparatorluklarını kurmak yönündeki Alman, İtalyan ve Japon talepleri savaşa neden olmuştu; ancak düşmanları da kendi imparatorluklarını aktif bir şekilde savunuyorlardı (Overy, 1999: xi-xii, 104, 297-302). Bu durum, emperyalistler arasındaki çarpışmaydı, eski rejimler imparatorluklarını muhafaza etmenin daha iyi bir yolu olarak barış ve kolektif güvenlik peşinde koşarken, geç gelenler bir imparatorluk elde etmek için savaşmaları gerektiğine inanıyorlardı. Söz konusu olan Avrupa militarizminin hem zirvesi, hem de onun yıkımıydı.

Eğer Hitler savaş kastettiyse, Fransa ateş hattında kalacaktı; çünkü bu ülke tartışmalı Alsace-Lorraine bölgesini elinde tutuyordu ve tazminatlar konusunda sabit fikirli davranmıştı. Fransız politikacıları Fransa'nın gücünün azalmış ve Almanya'nınkinin ise artmış olduğunu biliyorlardı. Bu durum, demografik açıdan aşikardı; zira doğum oranlarındaki farklılık gittikçe Alman iktidarının lehine değişiyordu. Fransız siyasetçileri iki savaş arası dönemin çoğunda kavga etmişlerdi; bu nedenle ülkede modernleşme pek az gerçekleşmişti. Fransız hükümeti ve sanayisi sağcı olduğu için korporatizm pek gelişmedi; bununla birlikte, hükümet müdahalesi ve sermaye ile emek arasındaki işbirliği, Britanya'nın de ispat ettiği üzere askeri modernleşmenin işine gelecekti. 1930'lardaki Britanya ulusal hükümetleri çoğunlukla Muhafazakârların elindeydi; ancak I. Dünya Savaşı sonrası ve Bunalım sonrası ortaya çıkan uzlaşıda Tory partisinin (Muhafazakâr Parti) de payı vardı ve Baldwin ve Chamberlain hükümetleri sosyal yardımları ve sendikal hakları genişletmişti. Bu anlamda her iki ülkede de 1938 yılında önemli bir askeri gelişme nihayet başladığında, sınıflar arasındaki işbirliği Fransa'dan daha ciddi anlamda Britanya'nın işine yaradı.

Fransız liderleri müttefiklere duydukları ihtiyaç hususunun her zamankinden daha çok bilincine varmışlardı. Bunlara Doğu Avrupa'da ihtiyaçları vardı; ancak hayati müttefik Britanya'ydı. Fransa, Britanya'nın Kraliyet Donanması'ndan yardım almadan 750 bin kişilik sömürge birliklerini dahi metropol Fransa'sına sevk edemez bir haldeydi. Fransız liderleri kendilerini Britanya'yı memnun etmek için 1930'ların ortalarına değin Alman gücünü arttırmak yönündeki Britanya planlarını tiksinti içerisinde desteklerken buldular; fakat Almanya'nın tekrar ayağa kalkması kendilerine yönelik bir tehdit oluşturabilirdi! Buna karşılık Britanya, Almanya'yı Manş Denizi'nden uzak tutabilmek için Fransız ordusuna bağımlıydı. Hava gücünün son zamanlardaki

gelişimi, özellikle Britanyalılar ve Fransızlar Luftwaffe'nin (Alman Hava Kuvvetleri) ölçeğini hafife aldıkları müddetçe, söz konusu tehdidi daha da kötü bir hale getiriyordu. Britanyalılar savaş patlak verdiği takdirde Londra'nın birçoğunun hemencecik yıkılacağını düşünüyorlardı. Eğer Britanya kendi evinde tehdide maruz kalıyorsa, sonrasında isyancı İrlandalılar, Mısırlılar, Hintliler ve beyaz Güney Afrikalılar çok daha fazla belaya yol açabilirlerdi. Bu durum, Britanya İmparatorluğu'nun sonu olabilirdi. Britanyalı liderler Fransa'nın zayıflığından göründüklerinden daha çok endişe etmeliydiler.

Ancak Britanya'nın gücü zirvesinde gibi duruyordu ve orduya 1920'lerde gösterilen ilgisizlik 1930'larda değişmişti. Liddell Hart'ın hava kuvvetleri kuramı ve Baldwin'in "bombardıman uçakları bu işin altından her zaman kalkacaktır" vecizesi ile donanmış olan Baldwin ve Chamberlain yönetimi altındaki Muhafazakâr hükümet, Kraliyet Hava Kuvvetleri ve Kraliyet Donanması'nı güçlendirmişti. Britanya'nın askeri bütçesi ve silah üretim seviyeleri artık Almanya'nınkinden daha yüksekti. Britanya'nın 7 uçak gemisi suya indirilmişti; Almanlar ve İtalyanlar ise daha hiçbirini suya indirmemişti. Britanya silahlı kuvvetleri teknolojik anlamda gelişkindi ve ulusal ölçekte tüm bilimsel çalışmaların yarısı ila üçte ikisi arasındaki bir miktar savaşa yönelikti (Edgerton, 2005). Ordu zayıf halkaydı; zira liderler Avrupa'dan daha çok imparatorluğu korumanın derdindeydiler ve Hint ordusu bu amaç doğrultusundaki esas ana kara gücü olarak kalmıştı. Dahası ekonomik politikalar da gümrük vergileri yoluyla imparatorluğu korumanın peşindeydiler. Kasım 1931'de, Dışişleri Bakanlığı şöyle bir uyarıda bulunmuştu: "İmparatorluk yönündeki bir tercih ile bir araya gelen yüksek bir korumacı gümrük siyaseti Avrupa'dan ayrışma yönünde bir önlem alınmasını ve Avrupa'da meydana gelen gelişmelere yaptığımız etkide bununla örtüşen bir azalmayı ima eder ... Dünyanın kendine gelmesi (politikamızın hedefi) Avrupa'nın kendine gelmesine bağlıdır; Avrupa'nın kendine gelmesi ise Almanya'nın kendine gelmesine bağlıdır; Almanya'nın kendine gelmesi ise Fransa'nın rızasına dayanır; Fransa'nın rızası ise herhangi bir saldırıdan azade olmasına bağlıdır (her daim olduğu gibi)" (Steiner, 2005: 668, 775). Durum vahimdi. Ne yazık ki, Hitler'in gücü arttığı müddetçe Fransa'nın güvenliği azalıyordu.

Britanyalıların Avrupa'ya sadakati ilk savaşta Almanya'ya denizden uygulanan ambargonun desteklediği üzere, Fransa'da uzun sürecek bir savaşa sözüm ona destek kabiliyetine bağlıydı. Dahası Chamberlain de kendini hava gücünü geliştirmeye adamıştı ve havadan yıldırma fikri 1945 sonrası savunma kuramlarının müjdecisiydi. Bununla birlikte Chamberlain'in riayet ettiği hazineye dair ekonomik Ortodoksluğu göz önüne alırsak, ordunun gelişmesi orta ölçeklerde kalmalıydı ve bu genişleme Fransa'ya müdahale edebilecek olan kara ordusunun hilafına gerçekleşti. Aralık 1937'de Kabinenin onayladığı Inskip Raporu, askeri harcamalara dair sonraki beş yıl boyunca 1.5 trilyon

sterlinlik bir üst sınır belirlemişti ve savunma konusunda dört öncelik sıralamıştı. Bunların ilki Britanya'nın savunulmasıydı, arkasından denizcilikte iletişim ve imparatorluğun savunulması geliyordu. Sonuncusu ise kıtadaki taahhütlerdi (Imlay, 2003: 78).

Her ne kadar Britanya hava gücü Almanya zarar verebilir ve bu ülkeyi Britanya'ya saldırmaktan vazgeçirebilir bir durumda olsa bile, Fransa'ya düzenlenecek bir saldırıyı engellemekten uzaktı. Britanya herhangi bir Alman saldırısını geciktirmek hususunda Fransa'nın kısa erimli bir savaş konusundaki becerisine bağlıydı; bu nedenle Fransa'ya pek de kısa erimli bir yardım önermiyordu. I. Dünya Savaşı'nda, Britanya, 1916'dan itibaren, Fransa'da yaklaşık 60 bölük konuşlandırmıştı. 1937'de ise yetersiz sayıda teçhizatlı sadece iki bölük vardı ve iki tanesi daha üzerine de konuşuluyordu. Stalin iğneleyici bir biçimde "iki ve sonra iki tane daha" demişti. Chamberlain'in nihai amacı 1942'den itibaren beş tanesinin hazır olmasıydı; bu tarihte, Alman ekonomisinin savaş için hazır olacağı hesaplanıyordu. Almanya'nın artık özerk bir kapitalist ekonomi yerine, diktatörünün savaş çıkarma amacına tabi kılınmış bir ekonomiye sahip olduğunu anlamıyordu. Hitler 1940'tan itibariyle hazırdı; ancak Eylül 1939'dan Mayıs 1940'a kadar süren "sahte bir savaş" dönemi esnasında telaşlı bir Britanya faaliyetinden sonra bile, Hitler saldırdığı zaman Fransa'da halen sadece dokuz Britanya bölüğü vardı: bu Fransız ordusunu desteklemek için yeterli değildi. Fakat Fransa çöktüğü takdirde, bütün bunlar -imparatorluk da- kaybedilebilirdi. Az daha kaybediliyordu da.

Yatıştırma Politikası

Britanya ve Fransa'nın savaşa hazır olmaması 1938'de patlak veren Çekoslovakya krizinde önemli bir rol oynadı. Chamberlain ve Daladier, Hitler'in savaştan müzakere ile caydırılabileceğini umuyorlardı. Chamberlain 29 Eylül 1938'de Hitler'le yapılan Münih anlaşmasını barış yolunda bir zafer olarak görüyordu; çünkü Hitler Çekoslovakya'nın tamamını güç kullanarak ele geçirmek tehdidini savuruyordu. Ancak Hitler, Sudetenland ve Çek savunma tahkimatının birçoğunu savaşmadan ele geçirmişti ve tamamıyla niyeti olduğu üzere anlaşmayı çiğnerse geri kalanını da yakın zamanda ele geçirebilirdi. Daladier Hitler'in durdurulabileceğinden şüpheliydi; ancak müzakerelerde Britanyalıları ofsayta düşürmemek için Chamberlain'e riayet etti. Chamberlain yılmak bilmeden Fransa'yı savaşın dışında tutmaya çalışan Fransa Dışişleri Bakanı Bonnet tarafından destekleniyordu (Imlay, 2002: 34; du Réau, 1993). Chamberlain'in yaptığı gibi, Daladier de Münih anlaşmasını silahlanmak için zaman kazanmak açısından değerlendiriyordu; silahlanma 1939 yılında her iki ülkede de süratle arttırıldı. Bu yatıştırma politikasının mantıklı bir kısmıydı. Artık Daladier, Genelkurmay ve Bonnet bile yakın zaman içerisinde Almanya

ile savaşa gireceklerinin farkındaydılar. Zafer ihtimali konusunda farklı görüşlere sahiptiler; ancak savaşa girmek hususunda hiçbir şansları olmadığını hissediyorlardı. Bir viraj alınmıştı ve gidişat Fransa'nın *kurtarılışı* ya da ayağa kalkması yönündeydi (Imlay, 2002: 38-42, 136-7).

Amerika Birleşik Devletleri bu diplomaside hiçbir rol oynamadı; Amerikan yönetiminin faaliyetleri geç 1930'lardaki Tarafsızlık Yasası tarafından gerçekten de imkânsız kılınmıştı. Kennedy (1999: 419), Roosevelt "Münih'te güçsüz bir seyirciydi; silahsız, ekonomik olarak yaralı ve diplomatik olarak yalıtık bir ülkenin zayıf ve elinde kaynağı olmayan bir lideriydi. Kendisi ve Amerika, diplomasi alanında bir hiçti" demektedir. Bununla birlikte, Roosevelt diğerlerinin de bellediği dersleri öğrenmişti ve Amerika'da da silahlanma başladı.

Chamberlain'in kendisi "yatıştırma politikası" terimini uydurmuştu. Bunu çift taraflı olarak ele alıyordu. Hitler'in Orta Avrupa'da yayılmasına (Chamberlain bunu hiç dert etmiyordu), yardım etmek adına barışçıl yollar bularak, sınırlı bir silahlanma -bu durum, kışkırtıcı olmak veya hazine ketumluğunda bir gedik yaratmak için yeterli olmayan; ancak Fransa'da daha büyük bir Britanya ordusunu da içerecek şekilde Britanya gücünü arttırmak için yeterli olan- için zaman kazanarak Hitler'le uzlaşacaktı (Imlay, 2002: 81-93). Ferguson'un (2006: 325-30) işaret ettiği üzere, hazine yanılıyordu. Britanya ekonomiye çok zarar vermeden intikam duygularıyla tekrar silahlanabilirdi; her şeyden önce, bu durum, Almanya ve Japonya'yı Bunalım'dan kurtarmıştı ve kısa sürede Amerika Birleşik Devletleri'ni de kurtaracaktı. Chamberlain ve Dışişleri Bakanı Halifax, Almanya ile uzlaşmak konusunda daha ileri adımlar atmaya dair planlar yapıyorlardı. Chamberlain, Almanların Balkanlara doğru yayılmasının "Almanya ile yapılacak bir savaştan daha hayırlı" olacağını söylemişti (Carley, 1999: 39). Kendisi, Portekiz veya Belçika'nın hilafına Almanya'ya bazı Afrika sömürgelerinin bile verilebileceği önerisinde bulunmuştu. Chamberlain, Hitler'i diğerlerinin kanının dökülmesinin yanı sıra, toprak vererek de yatıştırmanın peşindeydi.

Yatıştırma politikasının aptalca olan kısmı ise Chamberlain'in kendisiydi; zira Chamberlain Hitler'in verdiği sözleri tutacağına inanıyordu. Chamberlain barışa, tavize, ekonomik ilerlemeye ve anti-Komünizme inanan düzgün bir adamdı. İçlerinde Hitler'in de yer aldığı diğer devlet adamlarının da kendisi gibi davrandığını varsayıyordu. Chamberlain'in zayıflığı boş gururuydu; bu durum, özellikle kendi diplomatik yetenekleri ve insanları ne kadar da iyi tanıyabildiğine dair bir kibirdi. Söz konusu gurur, Hitler kendisine söz verdiği için, bunu tutacağına yönelik bir inançla birleşti. Churchill ise tam tersine, her ne kadar ilk başta Komünizme karşı bir istihkam olarak Hitler'e hayli iltimas geçmiş olsa da, 1937'den sonra radikal bir biçimde değişmişti ve bu tarihten sonra Hitler'i basitçe şeytan olarak algılamaya başlamıştı. Belki de bir eşkıyayı

bilmek için bir eşkıya olmak gerekliydi; ancak Churchill Mark II haklıydı. Hitler yatıştırma politikasını izleyenlerden "Düşmanlarımız küçük solucanlardır. Onları Münih'te tanıdım" biçiminde bahsetmişti ve kendisi 1939'da patlak veren Polonya krizi esnasında Britanya'nın "sadece blöf yaptığına" inanıyordu.

Chamberlain mecliste halen büyük bir çoğunluğa ve halkın desteğine sahipti. Britanya ve Fransa'ya yatıştırma siyasetine inanan bir avuç insan ihanet etmemişti; zira kamuoyu da savaş istemiyordu ve iki parlamento da bunu militarizme bir sınır getirerek içtenlikle yansıtmıştı. Bu durum, sadece elitlerin savaş mı, yoksa barış mı olacağına karar verdikleri I. Dünya Savaşı gibi değildi. Söz konusu durum belki Almanya, İtalya, Japonya ve Sovyetler Birliği'nde geçerliydi; ancak demokrasinin bu sefer barış için çalıştığı Britanya ya da Fransa'da -veya Amerika Birleşik Devletleri'nde- doğru değildi. Münih'ten sonra bazı şeyler değişmişti. Bir kamuoyu yoklaması Britanyalıların görüşlerinin Çeklere yardım konusunda eşit bir biçimde ayrıştığını göstermişti: ancak Chamberlain "çağımızda barış"ı ilan eden kötü şöhretli makale parçasını sallayarak Münih'ten döndüğü zaman bir rahatlama meydana geldi ve kendisi savaştan kaçınan bir kahraman olarak karşılandı. Yürüttüğü siyaset Britanya'da, çok farklı gruplar arasında yankı bulmuştu: savaştan nefret eden pasifistler, Britanya'yı her şeyini savaştan kazanan ve her şeyini savaşla kaybeden tok gözlü bir güç olarak görenler, Britanya ve Fransa'yı Hitler'in karşısına çıkmak için halen çok zayıf addedenler ve realist bir biçimde Britanya'nın Çeklere pek de yardım edemeyeceğini düşünenler. Chamberlain'e verilen desteğin toplumsal tabanı müesses nizamdan, Almanya ile iş yapan sanayi ve finans çevrelerinden ve sınıfsal bir devrimden ürken eski rejim ve Muhafazakâr Parti asilzadelerinden geliyordu. Ana muhalefet ise Münih'i bir felaket olarak gören ve savaşın artık kaçınılmaz olduğunu düşünen Churchill önderliğindeki Torylerden ve İşçi Partisi'nden kaynaklanıyordu. Sol, Fransa'da olduğu gibi, 1930'larda anti-militarizmden antifaşizme kaymıştı. Münih'ten sonra İşçi Partisi bile, Tory emperyalistlerinin eline daha fazla savaş silahı vermeye gönüllüydü. Fakat Churchill'in Toryleri kendi hükümetlerine saldırmak konusunda tereddüt yaşarken, İşçi Partisi bunda siyasi bir fırsat görüyordu; bu nedenle savaş çığırtkanları ortak bir stratejiden yoksundu (Imlay, 2002: 194-206; Worley, 2005: 213-5).

Britanya hükümeti yavaş yavaş I. Dünya Savaşı'na benzer uzun bir savunma savaşı için çalışmalarını arttırıyordu; ancak hazırlıkların Çekoslovakya'ya bir faydası olmadı. Bu Fransa'nın Almanya'yı işgal etmesi suretiyle Çeklere yardım etmesi ile birlikte, Hitler'e karşı ikinci bir cephenin açılacağı kısa sürecek bir savaş potansiyeli gerektiriyordu. Çek ordusu ve savunması hayli kuvvetli olduğundan ve Alman ordusu, Fransız ve Britanyalıların inandığı kadar halen kuvvetli olmadığından (Hitler ve yüksek komuta düzeyinin özel

konuşmalarında farkına vardıkları üzere) iki cepheli bir savaş tehdidiyle Hitler'i yıldırmak için iyi bir ihtimal mevcuttu. Eğer savaş patlak verirse, 1938'in ilk aylarında Almanya mağlup edilebilirdi. Böylesi bir politikanın ilk aşamaları Britanyalılardan ziyade Daladier ve Fransızlara bağlı olacaktı. Fakat Nisan 1938'de Halk Cephesi'nin düşüşünden sonra, sağcı Fransız hükümetinin faşizm konusunda yumuşak olan milletvekillerinin parlamento desteğine ihtiyacı vardı. Fransız partileri Britanya partileri kadar birleşik değillerdi ve Bonnet gibi parti liderleri daha fazla özerk alana sahiptiler. Britanya'da olduğu üzere Fransa'da da artık, solun çoğunluğu daha sert bir etkinlik talep ediyordu; ancak sol, birlik olarak konuşmuyordu ve muhafazakâr parti de pek dinleyecek gibi durmuyordu. Fransız ordusu Fransa'nın savunulması için uzun bir savaşa hazırlanıyordu ve Almanya'nın işgaline karşıydı: aslında Fransız halkının çoğu gibi. Bu anlamda, Fransızlar iki cepheli bir savaş tehdidiyle Hitler'i 1938'de yıldıramazlardı ve çeşitli Doğu Avrupa devletleri ile kurmayı düşündükleri ittifakın pratiğe geçirilemeyeceğini fark etmişlerdi. Aslında, bunlar güvenilir müttefikler bile değillerdi. Hitler'e karşı Çekoslovakya'ya yardım etmekten uzak olan Polonyalı liderler bazı Çek toprakları üzerinde hak iddia ediyorlar ve Hitler'den bu konuda yardım istiyorlardı.

1938'de Almanya ile mücadele şansı kaçmıştı. Sonraki 12 ay boyunca Alman ordusu Fransız, Britanyalı ve Çeklerin bir araya gelmiş güçlerinden daha güçsüz bir halden, Britanya ve Fransız güçlerinin bir araya gelmiş haline neredeyse eşit bir konuma gelmişti (Ferguson, 2006: 361-8). Artık Hitler gözlerini kararlı bir biçimde Polonya'nın fethine dikmişti ve bunun için ilk başta Çek devletinden geride kalan "but"u yemesi gerektiğini hissediyordu. Mart 1939'da, Polonya'ya istediği Çek topraklarını ele geçirmesine izin vererek (salak gibi şeytanla akşam yemeğine oturmuşlardı), ciddi bir Çek direnişi ile karşılaşmadan bu parçayı da işgal ettiler ve yuttular. Bu durum, yatıştırıcı politikaların sonu anlamına geldi. Kabine Chamberlain'i yetkisiz kıldı ve Polonya'ya destek garantisi vermesini istedi. Churchill artık daha fazla ıssızlıktaki tiz bir sesten ibaret değildi; artık Muhafazakâr kıdemsiz parlamento üyelerinin ve neredeyse bütün Liberal ve İşçi Partili milletvekillerinin oluşturduğu partiler arası bir ittifakın lideriydi. Fransa'da benzer bir ittifak doğuyordu ve dahası buna artan bir halk desteği de vardı; ancak seferber edilen milliyetçilik savunmacı olarak görülüyordu. Milliyetçiliğin genel anlamıyla savaştan sorumlu olduğu doğru değildir; ancak Alman faşizmine bulaşmış milliyetçilik sorumluydu.

Her ne kadar anti-Semitik ve açgözlü Polonya hükümetine sempatiyle bakılmasa da, Britanya ve Fransa artık Polonya'nın egemenliğini garanti ediyorlardı. Fakat Hitler Polonya'yı işgal ettiği takdirde ne yapabilirlerdi ki? Savaş ilan edebilirlerdi; ancak bu işgalden kurtulması için Polonya'ya yardımı zamanında sağlamazdı. Hitler diğer ülkelerin hakikaten de savaş ilan edecek-

lerine inanmıyordu; bu nedenle Polonya'yı işgal etti; ancak bu devletler savaş ilan ettiler ve böylece dünya savaşı Batıda başladı.

Dahası ortada savaşın önüne geçmek için ideolojik sebep de vardı ve bu durum, Avrupa'daki trajedilerin ikincisiydi. Bazı Britanya ve Fransa liderleri, kendisi de Nazi saldırganlığının tehdidi altında olan Sovyetler Birliği ile bir ittifak istiyorlardı. Sovyetler, Polonyalı ya da Romanyalı hükümetlerden birisi ülkelerinden Kızıl Ordu için serbest geçiş izni verdikleri takdirde Çekoslovakya'ya birliklerini gönderebilirdi. Fransa ve Britanya koruması altında Romanya bu işe gönüllü gibi duruyordu; Polonya'ya ise baskı yapılabilirdi. Böylesi bir ittifakın Hitler'i savaştan caydırıp caydırmayacağını bilmiyoruz. Belki de caydıracaktı; ancak bu ittifak, yine de savaşa girmiş olsaydı, Yahudilerin ve Romanların da çoğunun içlerinde olduğu milyonlarca insanın hayatını kurtarmak suretiyle Hitler'i hızlıca yenilgiye uğratabilirdi. Neden Britanya ve Fransa dört yıl sonra yapacaklarının aksine Sovyetler Birliği ile bir ittifak kurmadılar?

Stalin'in yaptığı temizlikler Rusya'nın bir müttefik olarak işe yarayacağı konusunda kuşkular uyandırmıştı; zira Stalin 5 Sovyet mareşalinden üçünü, 16 ordu komutanından 15'ini, 67 kolordu komutanından 60'ını ve 199 bölük komutanından 136'sını ortadan kaldırmıştı. Tümüyle bakıldığında, 40 bin subay, ordu ve donanmadan temizlenmişti ve bu durum, 1941'de, yüksek askeri eğitime sahip olanlardan geriye sadece yüzde 7'lik subay bırakmıştı. Bununla birlikte, Temmuz 1939'da arındırılmış Kızıl Ordu işe yararlılığını Nomohan'da Japon güçlerini ezerek göstermişti ve Alman silahlı güçleri halen 1940'daki güçlerinin yanına yaklaşamamışlardı. Elbette Britanyalıların ve Fransızların, Sovyetler Birliği yanlarında olduğu takdirde, onlarsız yapabileceklerinden çok daha iyisini gerçekleştirebileceklerine dair şüpheleri yoktu.

İttifakın önündeki en büyük tökezletici engel, kıtanın Komünizm ve anti-Komünizmle bölünmüş olmasıydı. Britanya ve Fransa'daki siyasi liderler Sovyetler Birliği'nden nefret ediyorlardı ve batıya doğru Rusya'nın herhangi bir hareketinin devrimi kışkırtacağından korkuyorlardı. 1918'de Churchill'in kendisi savaş bakanı konumunu kullanarak Bolşevikleri defetmek adına Rusya'ya kapsamlı bir Britanya askeri seferi düzenlemek için uğraşmıştı (Lloyd-George kendisini kısıtlamış ve sonrasında daha az zarara yol açabileceği bir sömürge ofisine yollamıştı). Churchill gerçekçi jeopolitik gerekçelerle, ideolojik memnuniyetsizliğini hazmetmişti. Britanya politikası yüzyıllar boyunca kıta Avrupa'sında dengeyi desteklemek olmuştu. Napolyon Avrupa'ya hakim olmayı başardığında, Britanya kendisine iki taraftan da saldırmak için Rusya'yla ittifak kurmuştu; benzer şekilde I. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı Rusya'yla ittifaka gitmişti. Artık ihtiyaç duyulan tam da aynı mantıktı. Churchill ateşli bir anti-Komünistti; ancak bunun imparatorluğu kurtarmak için tek yol olduğuna inanıyordu. Günümüzde tam tersine inanan revizyonist tarihçiler

vardır: Hitler'le anlaşma yapmak yerine savaşmayı tercih eden Churchill iflas ediyor ve imparatorluğu yıkıyordu (Charmley, 1993). Ancak bu neler olup bittiğini bilmenin avantajıyla söylenmiştir, Batının yatıştırıcı siyasetinin sonucu olarak, Fransa'nın beklenmedik ama tam anlamıyla çöküşünün ve Hitler'i yatıştırma sırasının Stalin'e geçmiş olmasının bilgisiyle sarf edilmiştir. Bu iki durum Britanya'yı yalnız bırakmış ve iflasa giden bir yola sürüklemiştir.

1938'de bazı kıdemli kamu hizmetlileri ve generaller, Torylerin önemsiz milletvekilleri, pasifist olmayan Liberal ve İşçi Partisi milletvekilleri ile birlikte Churchill Hitler'i yıldırmanın veya yok etmenin tek yolunun Sovyetler Birliği ile Britanya-Fransız ittifakından geçtiğine inanıyordu. Churchill ve Robert Vansittart, Dışişleri Bakanlığı'ndaki müsteşar, Sovyet Dışişleri Bakanı Maxim Litvinov ve Londra'daki Sovyet Büyükelçisi Ivan Maisky ile dirsek temasına geçmişlerdi. Churchill Maisky'e Britanya ve Rusya'nın "tepeden tırnağa silahlanması" gerektiğini söylemişti; zira "ortak düşman kapıdaydı". Fransa'da başlarında eski bakanlar Reynaud, Paul-Boncour ve Mandel'in bulunduğu daha güçsüz partilerin oluşturduğu bir grup kurulmuştu. Hiçbir şeye karışmayan Roosevelt, halen hiçbir yardımda bulunmuyordu.

Yine de Chamberlain ve yatıştırma politikasını takip edenler ittifakı kabul etmeyecekti ve savaş ilan edilene kadar iktidara tutunacaklardı: aslında, 1940 yılında Norveç'teki felaketle sonuçlanan Britanya seferinin sonrasına değin. İttifak için bastıran Eden'i Chamberlain azletmiş ve Vansittart'ı açığa almıştı. Hitler, Münih anlaşmasını yırtıp atıktan sonra, Chamberlain'in konumu Carley'in (1999: 181) kelimeleri ile "ideolojik olarak güdülenmiş" bir anti-Komünizmin haricinde, "mantıksız ... anlaşılmaz" olarak belirmişti ki, bunun da kökleri savaşın devrime yol açabileceği korkusunda yatıyordu. Eylül 1938'de, Daladier Paris'e gelen Alman büyükelçisini savaşın sadece Sovyetlerin işine geleceği konusunda ikna etmeye çalışmıştı; zira "galip ya da mağlup ayırt etmeksizin devrim, Almanya ve İtalya'da olduğu üzere Fransa'da da kaçınılmazdı. Sovyet Rusya dünya devrimini bizim topraklarımıza taşımak fırsatının geçip gitmesine izin vermeyecektir." Amerika Birleşik Devletleri büyükelçisine ise şunları söylemişti, "Kazaklar Avrupa'ya hükmedecekler." Eylül 1939'da bile, Bonnet "Stalin'in amacı halen dünya devrimini gerçekleştirmek olduğu konusunda kesinlikle emin"di (Carley, 1999: 43, 47-48). Britanya ve Fransız sağına dair kendilerinin ve birçok kimsenin takındığı tutum Batının güvenliğinin Hitler'e taviz vererek ve Komünizm'i alt etmesi için Doğu'da kendisine tam yetki sağlayarak sağlanabileceği şeklinde devam etti. Eski Başbakan Baldwin'in söylediği üzere, Avrupa'da bir mücadele olacaksa, en iyisi "bunu Solcuların ve Nazilerin vermesini beklemek" idi: bir kez daha diğerlerinin kanı meselesi. Hitler'e karşı Sovyetlerle bir ittifak kurmak Komünizmin işine gelebilecek bir savaşa yol açabilirdi. Bolşevik Devrimi birinci savaşın ürünüydü; bir ikincisinden de başka devrimler çıkabilirdi. Nazizmin

şeytanlıklarına karşı, Hitler'den korktuklarından daha fazla devrimden korkuyorlardı. Britanya Deniz Şurası başkanı Chatfield ve Kabine Sekreteri Hankey 1937'de Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya'ya taviz vermenin Sovyet Komünizmine ve Fransa'nın "güvenilmezliğine" mantıksal bir tepki olduğunu savunmuşlardı. Britanyalı Muhafazakârlar, Halk Cephesi ile birlikte Fransa'nın "yarı yarıya kızıl" olduğunu, "sosyalist bir çöküşe" gittiğini ilan etmişlerdi (Carley, 1999: 257; Parker, 1993: 69; Post, 1993: 214-15, 260-1). Bu argümanlar Fransız sağında da benzerdi. Birçok kimse tercihlerinin "Blum'dansa [Fransız sosyalist lider] Hitler" olduğunu söylüyordu (Berstein & Becker, 1987: 371-88; Jackson, 2001, 2003: 112-6; R. Young, 1996: 67-8). Şubat 1937'de Stalin Fransa'ya askeri bir ittifak önermişti, ancak Fransız genelkurmayı bunu reddetmişti. Alexander (1992. 291-8) bunun sebebinin "ideolojik önyargı" olduğunu söyler. Bu dönemde anti-Komünizm güçlü bir duyguydu ve araçsalcı aklı gölgeliyordu.

Hitler'in süre giden saldırganlığı 1939 yılı Nisan ve Ağustos arasında Moskova'da ciddi müzakerelerin önünü açtı. Mayıs ve Haziran'da yapılan Britanya kamuoyu yoklamaları ankete katılanların yüzde 80'inden fazlasının Sovyetler ile yapılacak hızlı bir ittifakı desteklediklerini gösteriyordu. Avam Kamarası'nda milletvekillerinin "Peki ya Rusya" bağrışmaları Chamberlain'inin peşini bırakmamıştı. Genelkurmay başkanı yardımcısı Ağustos ayında, erken tarihli, etkili bir Rus yardımı olmadan Polonyalıların "bir Alman saldırısına direnme umutları yoktur" demişti. Dahası Rusya ile bir ittifak yapılmadığı takdirde, Stalin'in Polonya'nın bir parçasını yutmak için Hitler'le pakt imzalayacağı konusunda öngörülü bir uyarıda bulunmuşlardı.

Chamberlain inatçıydı. Kendisi "Diyebilirim ki [Rusya'ya] derin şüphe duyuyorum. Bizim sahip olduğumuz hedeflere ve amaçlara sahip olduğuna veya böylesi bir demokrasiye herhangi bir sempati duyduğuna inanamam" (Carley, 1999: 133). Bu doğruydu ama konuyla ilgisi yoktu. Dahası Chamberlain garip bir biçimde Britanyalıların konumunun "onlarsız yola devam etmek zorunda kalırsak büyük bir gerileme yaşamayacağını" söylemişti (Parker, 1993: 236). Herhangi bir Sovyet askeri yardımından hayli alakasız olarak, Almanya'ya uygulanan ekonomik ablukada dahi, eğer Sovyetler müttefik addedilmezse, derin ve geniş boşluklar ortaya çıkacaktı. Konferansta Fransızların verdiği bir öneri, gerekli olduğu takdirde Sovyetlerin Polonya'yı kurtarmak için müdahil olup olmayacağını sormuştu. Sovyetler Hitler'in kendilerine saldırması durumunda karşılıklı garantileri gündeme getirerek yanıt verdiği zaman, Fransa ve Britanya bunu reddetti. Stalin doğru bir biçimde söz konusu iki ülkenin Ruslardan kendi yerlerine savaşmalarını istediği sonucuna vardı. Karşılıklı yardım konusunda Britanya-Fransız önerileri belirsizken, Molotov (Sovyet dışişleri bakanı olarak Litvinov'un yerini almıştı) "kesin garantiler" istiyordu. Görüşmeler Britanya ve Fransa, Alman saldırısı durumun-

da Sovyet birliklerinin Polonya'dan geçişine dair Polonya hükümetinin garanti vermesini beceremedikleri zaman sonlandı. Polonya işin sonuna kadar intihara meyilli kaldı; ancak Daladier baş müzakerecisine Rusların geçişine rıza göstermemesini gizlice telkin etmişti ve Fransız askeri ataşesi Polonyalıların itirazının arkasında durdu (R. Young, 1996, Carley, 1999: 95). Bolşevik kabusu Batının halen birçok bölgesini dehşete düşürüyordu ve bu ülkeleri ideolojik temelli bir jeopolitik uygulamaya zorluyordu. Hitler açık bir şekilde saldıran taraf olsa bile, Britanya ve Fransız hükümetleri de II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden bir dereceye kadar sorumluydular. Sınıf çıkarlarına dair algıları ulusal çıkarlara dair algılarından duygusal anlamda daha köklü bir hale gelmişti ve bunun savaşın patlamasında bir payı vardı.

Sonuçta, Sovyetler böylesi bir anlaşmayı imzalayamazdı. Chamberlain, Daladier veya Bonnet'in sözlerini tutacaklarına inanmıyorlardı (Carley, 1999: 142-3, 149-59). Stalin artık alternatif savunma politikasına, Hitler ile bir saldırmazlık paktına, yüzünü dönmüştü: bu Batı için olabilecek en berbat sonuçtu. İlk temaslar Mayıs 1939'da yapıldı; ancak Sovyetler, Almanların kendilerine Polonya'nın işgalinin eli kulağında olduğunu söyledikleri Temmuz sonu ya da Ağustos başına kadar bu ülkeye uzak durdular. Batı ile yapılabilecek bir kolektif güvenlik paktı yoktu; bu nedenle Sovyetler için en iyi güvenlik garantisi Polonya'nın yarısını, Baltık Devletlerini, Finlandiya'yı ve Beserebya'yı ele geçirmekti. Kendisine huzur verildiği zaman Hitler'le anlaşmaya gidilebilirdi. Churchill'e benzer şekilde Stalin de kendi imparatorluğunu korumak için şeytanla akşam yemeğine oturmaya gönüllüydü. Chamberlain, Daladier ve yatıştırma politikası taraftarları ise bunu istememişlerdi. Bu muhafazakârlar jeopolitik konusunda Faşist veya Komünist rejimlerden daha ideolojik olduklarını kanıtlamışlardı (Parker, 1993: 347, 364-5). Emperyal bir gerçekçi olan Churchill için ise durum farklıydı. Hitler Sovyetler Birliği'ni işgal ettiği zaman kendisi şöyle söyleyecekti: "Hitler Cehennemi işgal etmiş olsaydı bile, ben, Avam Kamarası'nda, en azından Şeytan'ın adını hayırlı bir şekilde zikrederdim" (Colville, 1985: 480).

Savaş: Fransa'nın Düşüşü

Batı'da II. Dünya Savaşı'nda en beklenen şey, I. Dünya Savaşı'ndan olduğu gibi aynı çıkmaz stratejisini izlemekti; ancak işler böyle yürümedi. Fransa doğrudan devrildi. Uzun bir savaş için yaptığı hazırlıklar hiçbir işe yaramadı ve az daha Britanya'nın hazırlıkları da anlamsız kalacaktı. I. Dünya Savaşı'nın bu denli aksine, Fransa'nın neden başarısızlığa uğradığı, Fransa'da hayli üzüntü dolu tartışmaların önünü açmıştır. Uzun yıllar boyunca tarihçiler böylesine derin bir yenilgi için derin nedenlerin peşine koştular: Fransız toplumu çürümüştü, bölünmüştü ve çözülüyordu (son zamanlarda yapılmış bir açıklama

için, bkz. Ferguson, 2006); ancak revizyonizm de bu alanda kendini belli ve artık bu mevzuda farklı görüşler ağır basmaktadır. Biz, ilk baştaki Fransız askeri yenilgisini akabinde patlak veren siyasi çözülüşten ayrıştırmalıyız.

Fransa 1940'a doğru askeri açıdan güçlü duruyordu. 1937'den itibaren modernleşme ve genişlemeye girişmişti. Ordusu büyüktü ve iyi eğitimden geçmişti. Fransa'nın 1939'da tank ve uçak üretim oranı Almanya'nınkini geçmişti. Fransa daha çok askeri birliğe, daha ağır tanklara ve silahlara sahipti; Britanya tankları da Alman Panzerlerinden daha ağır zırhlara sahipti. Dahası barışın son yılında Fransız dayanışması da artmıştı. Hiçbir Fransız generali yenilgi beklemiyordu ve hiçbir Alman generali de kolay bir zafer ummuyordu. Mayıs 1940'da, Fransız birlikleri iyi bir şekilde yönlendirildikleri zaman iyi iş çıkarmışlardı ve Fransızların verdiği kayıp sayısı iki haftalık bir savaş için oldukça ciddi bir rakam olan 50 bin ila 90 bin arasında seyretmişti (May, 2000: 7; Jackson, 2003: 12-17, 161-73, 179-82). Wehrmacht aslında bir Blitzkrieg ya da bir "yıldırım harbi" planlamamıştı; ancak buna ihtiyaçları vardı; çünkü uzun bir savaş ihtiyaç henüz yeterli donanıma sahip değillerdi. Sadece Guderian ve Rommel tankların bir Blitzkrieg uygulayabileceğini görmüştü -ancak yalnızca piyade birliklerinin başlangıçta dağıtılmasından sonra- zira tanklar iyi hazırlanmış savunmalarla o kadar da iyi bir şekilde başa çıkamıyorlardı.

Aslında saldırının kaderi beş Alman Panzer bölüğü, aşılamaz addedilen ve pek de sıkı şekilde korunmayan Ardennes tepelerini ve dağlarını geçerek Fransızları sürprize uğrattıkları Mayıs 10-14 arasında, beş gün içerisinde belli olmuştu. Bu sürpriz zaferin en temel nedeniydi ve şansın da burada bir payı vardı. İlk başta 1939 yılı Sonbaharı'nın son günleri için bir Alman işgali planlanmış; fakat sonra ertelenmişti. Ocak 1940'da, işgal planları Belçika'da parçalanmış bir Alman uçağının içinde bulundu ve Fransızların eline geçti. Bu planlar Belçika üzerinden Fransa'nın kuzey kısmının çoğundaki ovalara bir Wehrmacht saldırısını ifşa etmişti. Bu durum, Fransızların beklediği şeydi ve ayrıca söz konusu bölgede Fransa Belçika ve Almanya'ya kendi olası saldırısına hazırlanıyordu. Buna binaen Fransızlar en iyi birlikleri ve yedek birliklerinin çoğunu söz konusu bölgeye göndermişlerdi. Ardından her iki ordunun elit güçleri kafa kafaya çarpışacaklardı. Britanya, Belçikalı ve belki de Hollandalı güçler tarafından desteklenen Fransızlar iyi bir başarı şansına sahip olduklarını düşünüyorlardı. Bu saldırıda çarpışmayı hiç istemeyen Alman generallerinin çoğu da benzer düşüncelere sahipti. Alman genelkurmayı bir güvenlik açığı olduğunu fark ettikleri zaman, saldırı hattını, Ardennes'e olmak üzere daha güneydoğuya doğru değiştirmişlerdi. Ayrıca Hollanda ve Belçika üzerinden de kuzeye saldırı düzenlediler; ancak bunlar aldatmacaydı.

Ardennes'de elit Wehrmacht bölükleri arkasında neredeyse hiçbir yedek kuvvet desteği olmayan vasat Fransız güçleri, General Corap'ın 9. Ordusu ile yüz yüze geldiler. Corap birkaç aydır birliklerinin "savsak" durumundan

şikayetçiydi; ancak genelkurmay için bu mıntıka düşük öncelik arz ediyordu (Jackson, 2003: 160). Fransız güçleri tank açısından gerideydi, söz konusu durum diğer bölgelerde ise farklıydı. Daha doğudaki bir diğer mıntıkanın komutanı olan Fransız generali yardım gönderebilirdi; ancak İsviçre üzerinden Goebbels'in saldırı yapma blöfünü yedi ve bunu beceremedi. Bölgede Alman güçlerinin artışına dair raporları göz ardı eden Fransız genelkurmayı, istihbaratı değerlendirme konusunda korkunç başarısızdı. Fransızlar ve Britanyalılar, Ardennes saldırısının birlikleri Belçika'dan çekmek için bir aldatmaca olduğunu düşünmeye devam ettikçe istihbarat başarısızlığı sonrasında artmaya devam etti. Sadece dört gün sonra, Almanlar Sedan'daki Meuse Nehri'ni kritik bir biçimde aştığı zaman, dehşet içerisinde bunun aslında gerçek saldırı hattı olduğunu fark ettiler.

Meuse'de Almanlar ayrıca iki talih kuşu daha yakalamışlardı. İlki dönüm noktası bir gecede bir kanal üzerinde ve Fransızların saldırıları gözetleme kabiliyetinde kör noktalara sebep olan bir ada kompleksi üzerinde belirdi. Söz konusu ilk kavşak bir Panzer bölüğüne iliştirilmiş tek bir piyade biriminin maharetiyle geçildi. İkinci ve esas kavşak Müttefiklerin ısrarlı şekilde yanlış bombalayıp ıskaladığı iki seyyar köprü üzerindeki tanklar tarafından alındı. Her ikisi de kısmen tesadüfi, kısmen de savaşın ateşi ve sisi içerisinde sıklıkla meydana gelen türden beceriksizlikten doğan dönüm noktalarının eseriydi. Olayları izleyen General Guderian'ın yorumu şöyleydi, "saldırımızın ulaştığı başarı beni neredeyse bir mucize gibi çarptı." Sonrasında Sedan'da ateşli bir tayin edici savaş Mayıs 13-14'te elit Alman birliklerini Corap'ın dağınık kıtalarının karşısına çıkardı. Bazı Fransız birlikleri kaçtı; diğerleri iyi ama nafile bir iş çıkardı. Bu durum, 1870'de olduğu gibi "Sedan'daki felaket"ti (May, 2000: beşinci kısım, alıntı s. 414'den; Jackson, 2003: 161-73).

15 Mayıs'ta Başbakan Reynaud Churchill'e basitçe "dövüldük" demişti. Aynı gün içerisinde, Guderian, panzerlerine batıya, denize kadar takibe devam etmeleri emrini verdi. Çok az sayıda müttefik birliği ile karşılaştılar ve ana Fransız ordularını kuzeye doğru ayırdılar. Panzerlerin iletişim hatlarını kesmek için güneye yapılacak ani bir Britanya-Fransız karşı saldırısı iyi bir cevap teşkil edecekti. Müttefiklerin bazı görevlileri bunu önerdiler ve bir Britanya tank birliği durmadan önce güneye ilerlemeye başladı ve Arras'ta bir zafer elde etti; fakat Müttefiklerin karar alma süreçleri yavaş ve cansızdı (Almanlar Ardennes planını yaparken buna güveniyorlardı) ve verilen bu cevap, başkomutan olarak General Gamelin'in yenisiyle değiştirilmesiyle engellendi. Halefi General Weygand'ın, yerleşmek için iki güne ihtiyacı vardı ve o tarihten itibaren artık çok geçti.

Guderian ve Rommel'in en büyük sorunu artık Hitler'i hızın her şey olduğuna ikna etmekti. Denize giden yolda Hitler'in tedbirinin eseri olarak iki kere durmuşlardı; ancak 20 Mayıs itibariyle denize ulaştılar. Fransa Muhare-

besi esasında, başladıktan on gün sonra bitmişti. Kuzey'de Fransız ve Britanya güçleri ayrışmış ve kuzeydeki Fransız sahiline doğru geri çekilmişti. General Gort Britanya birliklerinin tahliyesini ilk başta 19 Mayıs'ta gerçekleştirmeyi düşünmüştü. Hitler'in yarattığı gecikmenin, Goering'in Luftwaffe'nin Britanya Seferi Kuvvetleri'nin işini bitireceği yönündeki yanlış güvencesinin ve Lille'de Fransızları şiddetli direnişinin de yardımıyla, tahliye 28 Mayıs'tan itibaren gerçekleştirildi. 110 bin kişilik Fransız ve Belçikalı birliklerinin yanı sıra, seferi kuvvetlerin beşte dördü -224 bin asker- küçük botlardan oluşan küçük bir filonun üzerinde Dunkirk'ten Britanya'ya tahliye edildi; bu durum, olağanüstü bir başarıydı. Başka bir sefer savaşmak için hayatta kalmışlardı. Belçikalı güçler 28 Mayıs'ta teslim oldu; Paris 14 Haziran'da işgal edildi ve Fransa 25 Haziran'da silah bıraktı.

Bu durum, muharebe alanında elde edilmiş bir zaferdi, büyük oranda askeri iktidar ilişkilerine dayanıyordu. Tek bir toplumun bir diğeri üzerindeki zafer değildi. İlk başta içerisinde Fransızların inanılmaz bir istihbarat gafının ve iki şans meleğinin payının da olduğu sürpriz bir saldırı sayesinde gerçekleştirilmişti. Bununla birlikte, üstün nitelikli Alman kara komutanlığı bunu sonuna kadar kullanmıştı. Guderian ve Rommel, diğer komutanlar üzerinde bir ışık gibi parlıyorlardı; ancak yapısal anlamda sahadaki Alman komutanlar yukarıdan gelen emirleri yeniden uyarlayabiliyorlar ve sahadaki duruma göre kendi kararlarını verebiliyorlardı. Bu manga seviyesinde dahi gerçekleşebiliyordu: Meuse'deki hayati kanalda olduğu gibi. Söz konusu esneklik dinamizme dayanan Alman ilerleyişine büyük bir katkı sağladı ve Müttefiklerin hantal komuta yapısına daha da büyük bedeller ödetti. Fransız, Britanyalı ve Belçikalı güçler arasındaki zayıf koordinasyon bu davada zararlı oluyordu. Fransızların gafı ayrıca istihbarat ve iletişim hususlarındaki zayıflıklarından kaynaklanmıştı. General Gamelin sonrasında "Almanların nereye ve nasıl saldıracağı konusunda elimizde gelişkin bir bilgi yoktu" itirafında bulunacaktı (May, 2000; Jackson, 2003: 39-46; Frieser, 2005).

Fransız toplumu ve siyasetinin herhangi bir genel zayıflığının Mayıs 1940'ta yaşananlarla çok az ilgisi vardı. Karşı olgular çoğaltılabilir. Eğer sürpriz gerçekleşmeseydi, Britanyalıların hava üstünlüğünü almaları için ve savaşın kaderini tersine çevirmeleri için yeterli derecede bir pat durumu oluşacak mıydı? Bu durumda, Japonlar Pearl Harbor'a saldırmayacak mıydı? Veya Stalin bağımsız bir biçimde ganimetten payını almak için doğudan Almanya üzerine faydacı bir saldırı düzenler miydi? Kim bilir? Savaştaki tesadüfler dünya tarihindeki gelişmelerin en rastlantısal parçasını oluşturur ve burada Hitler'in işine yarıyorlardı. Ortaya çıkan sonuç kendisini bir kez daha Rusya'ya saldırmaya teşvik edecek, Mussolini'yi Yunanistan'a saldırı konusunda cesaretlendirecek ve Japonları Pearl Harbor'u yıkmak hususunda kışkırtacaktı. Faşist ve neredeyse Faşist rejimlerin Blitzkrieg savaşı için, maddi kaynakları savaşçı bir yiğitlik ile

ikame edebilecekleri fikri artık kesin olarak yerleşmişti. Sonuç olarak, Batıdaki savaş dünyayı değiştiren bir dünya savaşı haline gelmişti.

Bununla birlikte, daha derinlerde yatan ve sınıfsal çatışma ve siyaset ile ilgili ülkenin içinde bulunduğu zayıf koşullar, Fransa teslim olurken ve bunun sonrasında Haziran ayında ortaya çıkmıştı. Fransız hükümeti donanmasını, hava gücünü ve binlerce askerini yanına alarak ve diğer bölgelerde Britanyalıların yanında savaşa devam edebilmek için sömürgelerindeki kaynakları kullanarak yurtdışına kaçabilirdi. Hitler bundan korkuyordu ve önerdiği ateşkes şartları ağır değildi. Fransız donanmasının çok küçük bir kısmı yurtdışına kaçtı; ancak ne hükümet ve ne de ordu veya donanmanın yüksek komutanlığı bunu yapmadı. Elitlerin çoğuna benzer şekilde savaşa devam edecek iradeleri yoktu (Jackson, 2003: bölüm 3). Donanma komutanlığı tuhaf bir biçimde kendini yok etmeye meyilliydi; gemilerini Britanya ve Fransız sömürge limanlarına nakletmeleri yönündeki Churchill'in gittikçe ümitsizleşen taleplerini reddediyorlardı. Bunun yerine, donanmayı eninde sonunda batıracaklarına dair belli belirsiz sözler veriyorlardı. Churchill bütün Fransız kaptanlarının bu şekilde davranıp davranmayacağına dair risk alamazdı; Fransız gemileri Alman gemileri ile bir araya geldiği takdirde, ortaya çıkacak olan donanma, Kraliyet Donanması'ndan daha güçlü olacaktı ve bu da Britanya gücünün sonu anlamına gelecekti. Böylece Almanlar Fransız Akdeniz filosunun ana limanlarını ele geçirmeden sadece günler önce, Churchill Mers el Kébir limanına bir saldırı emri verdi. Binden fazla Fransız denizcinin trajik ölümüyle birlikte bazı Fransız ana muharebe gemileri denizin dibine gönderildi; söz konusu insanlar kendi müttefikleri tarafından öldürülmüştü. Bu zalimlik Fransızları sersemletmiş ama Roosevelt'i etkilemişti: artık Britanyalıların savaşa devam edeceğini ve işe yarar bir müttefik olduklarını biliyordu. İronik bir biçimde söz konusu Fransız filosunun geride kalanı da kendi komutanları tarafından batırıldı.

Fransa'daki ideolojik ayrılıklar artık tamamen su yüzüne çıkmıştı ve bu durum, Mayıs fiyaskosu olmamış olsaydı Fransa'nın uzun bir savaş sürdürüp sürdüremeyeceğine dair bir şüphe yaratmış olmalıdır. Imlay'in (2003) söylediği üzere Britanya'da korporatist sınıfsal bir uzlaşmanın ortaya çıkışı ülkeyi uzun sürecek kolektif bir kavga için ehil bir hale getirmişti; ancak bu Fransa'da gerçekleşmemişti. Her ne kadar Fransızların çoğu 1940'daki savaş çabasını desteklemiş olsalar da, ortada ilk savaşta olduğu gibi bir *Kutsal Birlik* yoktu. Yakın zamanda, Kasım 1938'de Daladier, 1936'da Halk Cephesi'nin yapmış olduğu iş kanunu ortadan kaldırdıktan ve büyük bir Komünist Parti'yi yasa dışı ilan ettikten sonra böylesi bir birlik nasıl ortaya çıkabilirdi ki? Sosyalizm ve Komünizm karşıtlığı ile Faşizm yandaşlığı muhafazakârlar, genelkurmay ve sanayiciler -bunlar aynı zamanda silah üretimine dair hükümet planlarına karşı çıkmışlardı- arasında gemi azıya almıştı. 16 Mayıs'ta, yenilgi daha henüz kesin değilken bile, General Gamelin Komünist sızmaların ordunun moralini

bozduğu yönünde yanlış bir suçlamadan bulunarak, suçu başkasına atmaya çalışmıştı. Diğerleri yalan yanlış bir şekilde Fransız savaş üretimini sabotaj ettikleri hususunda silah üretiminde çalışan işçileri suçlamışlardı. Gamelin'in halefi, Weygand, savaşın son günlerinde Alman ilerleyişi ile olduğu kadar Paris'te aslında var olmayan bir Komünist ayaklanmasının (Paris Komünü'nün gölgesi!) hayaletinden de endişe ediyordu (Berstein & Becker, 1987: 371-88; Alexander, 1992: bölüm 4, 5; Jackson, 2001: 114-18).

Fransız muhafazakâr liderler artık "kaçmamanın", Fransa'yı terk etmemenin erdemine sığınıyorlardı. Saygıdeğer Mareşal Pétain bu koroya dahil olunca, söz konusu iddia galebe çaldı. Weygand ordunun ülke dışına kaçmasını reddetmişti ve birçok muhafazakârın (ve diğer birçok kimsenin de) artık bağlılık yemini ettiği Pétain ve Laval'ın Vichy işbirlikçi rejiminde savunma bakanı oldu. Sömürge valilerinden ve generallerden yurtdışında savaşı sürdürmek yönünde gelen talepler reddedildi (Jackson, 2001: 121-29). Britanyalılar bunu duyduğunda, Almanların ele geçirmesini engellemek için Fransız Akdeniz filosunu birçok Fransız'ın hayatı pahasına acımasızca batırmaya yöneldiler. Fransızların yenildiği gerçeği nüfuz ettikçe, Vichy ve Almanlarla yapılan işbirliğine katılım sağın da ötesine geçti (genç Francois Mitterand da işbirliği yapmıştı). Birçok Fransız Almanlarla bir arada yaşamayı öğrendi ve birçoğu da aktif bir işbirliğine yöneldi. Vichy rejiminin kurulması ilk başta, 1789'un ideallerinin yozlaştırdığı Fransa'nın yeniden ayağa kaldırılması için bir fırsat olduğunu düşünenlerin eseriydi: daha ziyade gericiler Hitler'in tamamıyla başka bir şey olduğunu anlamıyorlardı. İronik bir biçimde, tıpkı Churchill gibi sağdan bir adam olan de Gaulle sınıfsallığın da ötesinde bir ulusal birliğin gerekli olduğunu farkına varmıştı ve Sosyalist ve Komünistlere, Özgür Fransız güçleri ve Direniş'te cisimleşen gayrı resmi bir Kutsal Birlik çağrısında bulundu.

Britanyalıların Bekası

Bu dönemde Fransız gücü ve imparatorluğu çöküp gitmişti. Britanyalıların gücü ise tek bir zaman diliminde ortadan kaybolmadı; zira bu durum, yıllar süren bir süreçti; ancak savaş ilk ve en büyük darbeydi. Britanya her daim Avrupa kıtasındaki bir güçler dengesine yaslanmıştı. Donanmanın gücü, çığır açıcı ekonomisi (1930'larda yaşam standardı Almanya'dakinden üç kat daha yüksekti), İngilizce konuşulan dünyadaki küresel kaynakları kullanma becerisi ve Britanya Adalarının güvenliği de bu güç dengesine bağlıydı. Fakat 1939'da, Sovyetler Hitler'le bir pakt kurdular ve 1940'da Almanya Fransa'yı ele geçirdi ve Manş denizindeki limanları işgal etti. Britanyalılar tarihlerinde ilk defa ölümcül bir tehlikenin karşısında yapayalnızdılar. İmparatorluk ve bağımsız Britanya ortadan kalkabilirdi.

Churchill, Savaş Kabinesi'nde Hitler'e anlaşma teklif edilmesini önerenlerin üstesinden gelmişti, oysa kendisi de bunu kısa bir zaman için de olsa düşünmüştü. Bu revizyonist tarihçilerin en makul oldukları mevzudur; zira Hitler doğuya saldırıya daha fazla odaklanmıştı ve Britanya ve imparatorluğunu rahat bırakabilirdi ... en azından bir süreliğine. Benim, bununla birlikte, Hitler'in batı sınırında tekrar silahlanan bir donanma ve emperyal bir güç karşısında kendini güvende hissedeceğine dair şüphelerim var. Doğuda patlamak üzere olan savaşın tek sonucu Britanya'nın hem Alman Reich'ı hem de Sovyetler Birliği'ni zayıflatan süre giden bir çıkmazın işine gelecek olmasıydı.

Britanya sadece dayanıyordu; o halen bir Büyük Güç'tü. İki ülkenin hava kuvvetleri de birbirlerine epeyce eşdeğerdi ve Britanya savaş uçakları Almanların hedeflerini hava alanlarından şehirlere kaydırarak yaptığı bir gafın da yardımıyla 1940 yaz ve güzündeki Britanya Muharebesi'ni kıl payı kazanmışlardı. Bu zafer herhangi bir Alman istilasını engelledi; yenilgi istilayı kesin kılacaktı ve Britanya ordusu uzun süre dayanacak kadar sağlam değildi. Fakat Britanya Muharebesi'nden sonra, Manş denizini geçen Alman çıkarma gemileri RAF'ın kolay hedefleri haline geldiler ve Japonlar Pearl Harbor ve Singapur açıklarında uçakların kendilerini koruyacak uçaklardan yoksun olan savaş gemilerine nasıl da büyük zarar verebileceklerini göstermişlerdi. Hitler açısından istila hazırlıklarının asıl amacı Britanya'yı anlaşma masasına oturtmaktı. Mevcut an itibariyle Britanya önemli hedeflerinden birisi değildi. Beklenmedik bir biçimde, Britanyalılar anlaşmaya yanaşmadılar ve Britanya Muharebesi Hitler'in mustarip olduğu ilk yenilgi oldu. Sonrasında Britanya silahlı kuvvetleri Yunanistan ve Kuzey Afrika'daki ilk yenilgilerinden sonra Ortadoğu'yu koruma altına almak için yeniden toparlandılar ve Kuzey Afrika'da -Amerikalıların da yardımıyla- sürekli değişen bir pata durumu sağladılar. Atlantik Muharebesi de başa baş geçti: U-botları neredeyse Britanya'nın ana erzak rotalarını yok ediyordu. Bu muharebe, Mayıs 1943'e kadar Müttefiklerin istediği biçimde seyretmedi, bu tarihten sonra ise Amerika Birleşik Devletleri olaya müdahil olmuştu. İşler Britanya için çok daha kötü seyredebilirdi. Amerika Birleşik Devletleri tarafsız kalmış olsaydı, Britanya'nın abluka politikası kendi yüzüne patlayabilirdi; zira U-botları Britanya'nın hayat damarlarını İngilizce konuşulan dünyanın gerisinden ayırma kapasitesine sahipti. Tersi bir durumda, Britanya'nın kendisi abluka altında kalmış olacaktı.

Britanya bir takım avantajlara sahipti. Denizaltıları dışında, donanması daha üstündü, uçakları daha iyi mevzilenmişti, imparatorluğun sahip olduğu kaynaklara dayanmaya devam edebilirdi (2.5 milyon Hintliyi kendi ordularına katarak), gelişmiş teknolojisi radarın da icadını ve geliştirilmesini içeriyordu ve Alman Enigma askeri kodlarını kıracak denli istihbarat alanında maharetini ispatlamıştı; fakat bunu sır olarak saklamayı başarmıştı. Bu kaynaklara ek olarak Britanyalıların morali yüksekti; ancak savaşı sürdüren "eski tüfek"

politikacıların ikircikli ve yavaş seferber olduklarına dair bir eleştiri de mevcuttu. Churchill'in emperyalizmi ulusun halkçı bir savunusuna tabi kılması Britanyalıları mutlu etmişti. Halkın çoğu Churchill'in cüretkâr retoriğine hayrandı ve konuştuğu zaman kendi duygularının ifade edildiğini hissediyordu. Arada bir ortaya çıkan homurdanmalara karşın, çok az kişinin şüphe duyar gibi göründüğü nihai zafer uğruna kendilerine feda etmeye hazırdılar. Genelde somut olarak daha az ifade edilse de, bunun faşizme karşı demokrasi olduğuna inanıyorlardı. Kitle Gözlemleri günlüklerini tutanlar (mevcut fikirleri anlama için en iyi kavrama yolu) Britanya'nın insanlar için yavan, hatta klişe anlamda, sayfiye, köyler, asil bir düzen algısı ve halkın "huzur dolu hoşgörüsü ve iyi mizah anlayışı" anlamına geldiğini ifade ediyordu; bu durum, bir ortaklık fikrinin halka sirayet etmiş olduğunun kanıtıydı. "Sıradan milliyetçiliğin" bu yönlerini savunmaya değerdi. Söz konusu değerler greve gitmenin önünde bir engel değildi; çünkü ülkede grev oranı artıyordu. Bunlar ayrımcılığa karşı -ateşlemelerine izin verilmeyen uçaksavar bataryalarında çalışan kadınların yaşadıkları sıkıntıları da içeren- feministlerin itirazlarının da önüne geçmiyordu. Almanya ve İtalya ile karşılaştırıldığında, memnuniyetsizliği dile getirmekten çok daha az korku duyuluyordu ve ülkede çok daha az tumturaklı bir milliyetçi retorik ve şoven bir yurtseverlik vardı (Mackay, 2002: 253; Addison, 1975). Ajanlarını insanların ne söylediklerini dinlemeleri için sevk eden yeni Ülke İçerisindeki İstihbarat Bölümü'nün henüz yayınladığı raporlar, halkın kendilerini bu bataklığa sürükleyen eski tüfek elitlerin "güzel" üst-sınıf aksanlarını andıran bir yayın yapan BBC "propaganda"sına güvenmediğini ortaya çıkarmıştı. Raporlar ayrıca işçi sınıfından halkın savaşta yapılan fedakârlıklara orta sınıflardan daha bağlı olduğunu da ifşa etmişti ve bu sınıf hıncı, söz konusu mevzu üzerinden artıyordu. Kendilerini daha fazla çaba sarf etmeye teşvik eden bir propaganda tarafından uyarılınca, hâlihazırda işi sıkı tuttuklarını söylüyorlardı, "Yanlışı biz çalışan insanlar arasında değil yüksek yerlerde arayın" ve "biz korkak değiliz ama sanıyorum ki onlar öyleler" diyorlardı (Addison & Crang, 2010). Yurtseverlik henüz emekleme aşamasında olan sosyalizm ve feminizme çok yakın duruyordu. Amerika'da moraller farklıydı; zira bu kıtaya asla saldırılmamıştı. Bununla Dördüncü ciltte ilgileneceğim.

I. Dünya Savaşı'nı tecrübe etmiş ve Britanya'nın içerisinde bulunduğu ümitsiz durumun tamamen farkında olan Churchill, popülist bir savaş stratejisinin, kadın emeğinin seferber edilmesinin ve İşçi Partisi ile sendika liderlerinin hükümete dahil edilmesinin gerektiğini fark etmişti. Sonrasında, İşçi Partisi halkın kendisini feda etmesi karşısında ödenecek bedelin toplumsal vatandaşlık haklarını derinleştirecek ilerici reformlar olduğunu açık etmişti. Sendika lideri ve Britanya'nın yeni dışişleri bakanı Ernest Bevin, Churchill ve Roosevelt'in 1941'de Placentia Körfezi'nde yaptıkları savaşın amaçlarına dair yaptığı açıklamanın içerisine "herkes için, iyileştirilmiş emek standartlarını,

ekonomik gelişmeyi ve sosyal güvenliği" güvence altına alan bir maddeyi sokuşturmuştu. Çalışma bakanları ülke içerisindeki politikanın (Churchill bunun daha az önemi haiz olduğunu düşünüyordu) birçoğundan sorumlu hale getiriliyorlardı ve bu reformların, gerçekten de yapılmasını sağlıyordu. William Beveridge'i refah üzerine o meşhur raporunu yazması için görevlendirdiler. Aralık 1942'de Beveridge sabit oranlı haftalık katkının karşılığında hastalık ve yaralanma, işsizlik, yaşlılık, annelik, öksüz ve yetimlik ile dullar için evrensel bir vatandaşlık hakkı olarak herkese sağlanmasını önermişti: bunu kapsayıcı bir "beşikten mezara" refah devleti olarak adlandırmıştı. Rapor hayli popüler oldu. Gallup'un düzenlediği bir kamuoyu yoklaması ankete katılanların yüzde 86'sının bu raporun uygulanması gerektiğini düşündüklerini açığa çıkartmıştı. İlerici bir Tory grubunun yanı sıra, bunu İşçi Partisi de uygun bulmuştu. Churchill ise destek vermemişti; ancak sonrasında belli belirsiz bir destek açıklaması yapmak zorunda kaldı. Yeniden İnşa Bakanlığı kuruldu ve resmi *Beyaz Sayfalar* Beveridge'nin sosyal sigorta önerilerini destekledi; rapor Ulusal Sağlık Hizmeti ve tam istihdam konusunda ise daha belirsizdi. 1943'den itibaren, kamuoyu yoklamaları birçok erkek ve kadının savaştaki nihai zaferin hayatlarında önemli bir iyileşmenin takip edeceğini umduklarını göstermişti (Mackay, 2002: bölüm 6). Toplumsal vatandaşlık, Kutsal Birliğin bir seküler Britanya versiyonuydu.

Amerika Birleşik Devletleri silahlanmaya 1939'da başlamış ve Almanların Sedan'da yıkıp geçmesinden sonra bunu hızlandırmıştı. Britanya Muharebesi'ndeki zaferden sonra, Roosevelt ve danışmanları Britanyalılara yardıma -savaş ilan etmenin bedeli haricinde- değeceğini fark etmişlerdi. Britanya, Amerika Birleşik Devletleri'nden aldığı her şeyin parasını ödediği sürece dolar ve altın rezervleri tehlikeli bir biçimde azalıyordu. Washington'a giden Britanya Büyükelçisi Lord Lothian, New York'ta muhabirler tarafından keyifli selamlarla karşılanmış ve "Eyvallah çocuklar, Britanya sıfırı tüketti, sizin paranızın peşindeyiz," demişti. Kongre ve kamuoyunda halen çoğunluğun desteğini haiz olan Tarafsızlık Yasası savaş halindeki yabancı devletlere doğrudan Amerikan yardımını engelliyordu; ancak ticaret ve kira sözleşmeleri bundan kaçınabilirdi. Karayiplere, Britanya üslerine ABD'nin erişimi için eski Amerikan destroyerlerinin alım satımı Ekim 1940'da gerçekleştirildi. Britanyalılar anlaşmadan maddi anlamda pek fazla şey kazanmamışlardı; fakat ABD'nin tarafsızlığını sessiz sedasız lağveden bir emsal elde etmişlerdi. Bunu Roosevelt'in kendi fikri olan ve izolasyon taraftarı lobi için bir yenilgi anlamına gelen Mart 1941 tarihli bir kiralama programı izledi. Roosevelt bunu "Büyük Britanya yenilirse, Mihver güçleri Avrupa, Asya, Afrika, Avustralya-Asya kıtalarını ve açık denizleri kontrol altına alacaklardır ve bu yarımkürenin karşısında devasa bir askeri ve deniz kaynağı elde edebilecekleri bir konuma geleceklerdir" diyerek radyoda ulusa hitap ettiği bir "şömine başı sohbetinde"

meşrulaştırmıştı. Kendisi bir kez daha Avrupa'ya asker göndermek niyetinde olduğunu inkar etmişti; ancak sözlerini şu şekilde noktalamıştı, "Biz demokrasinin cephaneliği olmalıyız." Kendisi dinleyenlerini yüzde 60'ı hemfikir olduklarını söylemişti. Yönetimdeki Stimson, Knox, Amiral Stark ve Morgenthau gibi şahinler, Britanya tarafında savaşa girmek yanlısıydılar; ancak Roosevelt ne Kongrenin, ne de kamuoyunun buna henüz onay vermeyeceğini biliyordu.

Britanya ile gittikçe artan ticaret kendi nakliyatını savunmak adına ABD askeri varlığının Atlantik'teki arttırılmasına neden oldu. Alman U-botlarının Amerikan ticari gemilerini batırdığı bir dizi olay yaşanmıştı. Roosevelt savaşa girmenin gerekli olduğuna ikna olduğu için, bu eylemleri kamuoyunu savaşa zorlamak için kullanmaya başladı. Amerikan denizcileri İzlanda'yı Temmuz 1941'de işgal etti. Kamuoyu bu hareketi tıpkı Britanya'ya yardım gönderilmesini desteklediği gibi destekledi; ancak Amerikan askerlerini savaşa göndermeye karşı çıkmaya devam etti. Roosevelt Kongre ile boy ölçüşmek riskine henüz girmeyecekti. Bununla birlikte Churchill'e özel bir konuşmasında "savaşa gireceğini; ancak bunu açıklamayacağını ve gittikçe daha fazla provokatif olacağını" söylemişti, "düşmanlığını meşrulaştırmak için bir olayın peşinden koşacaktı." Bununla birlikte, Britanya çökmediği sürece, Amerika'nın askeri gücü arttığı için, gecikme ABD'nin işine geliyordu (I. Kershaw, 2007: bölüm 5, 7). Amerika Birleşik Devletleri eninde sonunda savaşa girecekti; ancak Aralık ayında Roosevelt kendisine yardımı dokunacak bir olaydan daha fazlasını elde etti. Artık elinde Pearl Harbor vardı.

Hitler ve Japonya'nın ahmaklığı Britanya'ya ihtiyaç duyduğu güçlü müttefikleri kazandırmıştı: Haziran 1941'de Hitler tarafından işgal edilen Rusya ve Aralık'ta Pearl Harbor'da saldırıya uğrayan Amerika Birleşik Devletleri. Sonrasında Britanya'nın rolü Ruslar ve Amerikalılar imdada yetişene kadar kendisini ayakta tutarak bir dayanma eylemi olarak görülebilirdi. Akabinde Britanya, Kuzey Afrika ve İtalya seferlerinde Almanya'yı bombalamaya yardımcı ve Fransa'nın işgalini başlatılabileceği ve ikinci cephenin açılacağı bir üs haline gelmişti. Amerika Birleşik Devletleri, Britanya olmadan Avrupa'yı işgal etmekte bir hayli güçlük çekecekti; ancak Britanya sadece ekonomik varlıklarını Amerika Birleşik Devletleri'ne rehin vererek ayakta kalabilmişti. Güney Afrika Başbakanı Jan Smuts'un 1945'te İmparatorluk hakkında söylediği gibi, "kasa boşalmıştı". Zafere rağmen, imparatorluğun işi bitmişti. Bununla birlikte, savaşta harcadığı çaba Dördüncü ciltte göreceğimiz üzere Britanya'yı daha medeni bir ülke haline getirmişti.

En önemli muharebeler ise başka bir yerde patlak verdi. Hitler uzun süredir "Yahudi-Bolşevizmi"ni fethetmenin peşinde koşuyordu. 31 Temmuz 1940'da Hitler şok içerisindeki generallerine bir sonraki bahar ayında Sovyetler Birliği'ni işgal etmek istediğini söylemişti. Britanya'nın işgali yönündeki planlarını bir kenara bırakmış ve doğuya odaklanmıştı. Önceleri petrol peşinde koşuyor ve Britanya'yı Akdeniz ve Ortadoğu'dan silmek istiyordu. İtalyanların etkisiz bir müttefik olduğu ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Alman birlikleri Yunanistan ve Akdeniz adalarına gönderildi ve büyük bir başarılar kazanıldı. Rommel önceleri Kuzey Afrika'da başarı kazanmıştı; ancak bu devam ettirilemedi ve Britanyalılar burada ve Ortadoğu'da tutundular. Fakat Hitler bütün bu seferleri bir sapma olarak görüyordu; aslında vadesi dolmuş doğuya odaklanmıştı.

Balkanlarda ve Romanya ile Bulgaristan üzerindeki artan Alman baskısı Sovyetlerle gerilimlere yol açmıştı. Stalin'in dış politikası bir dünya devrimi değil, çar rejiminin amaçlarının bir devamıydı: Baltık Denizi'ne ve Karadeniz'e daha fazla erişim sağlamak. Bu noktada, Sovyet politikası Sovyetlerin üç küçük Baltık Devletini işgalini (Hitler'le yapılan Saldırmazlık Paktı ile elde edilmişti) Britanya'nın tanımasını sağlamak ve Bulgaristan ve Romanya'da dost rejimlere sahip olmaktı. Stalin, Baltık'lardaki durumu Britanya'nın tanımayı reddetmesinden ve Türkiye ile flörtleşmesinden endişe duyuyordu; bu durum, Karadeniz'deki Rus egemenliğini sonlandırabilirdi. Dahası Hitler'in yayılmacılığından da endişe etmek durumundaydı (Gorodetsky, 1999: 316).

Bu anlamda, Stalin gerçekçi bir jeopolitik peşindeydi ve Hitler ile Churchill'in de aynısını yaptığını umuyordu. Churchill kesinlikle aynısını yapıyordu; ancak ne Stalin, ne de Churchill Hitler'in, Britanya'nın işini bitirmeden önce Sovyetler Birliği'ni işgal ederek iki cepheli bir savaşa girişeceğine rüyalarında görseler inanmazlardı. Hakikaten de Churchill, Hitler ve Stalin'in karşılıklı ilişkilerini güçlendirmek için müzakereler yürüttüklerini varsayıyordu ve Hitler'in doğuda gücünü arttırmasını ilk başta Stalin'i anlaşma yapmaya zorlaması olarak algılamıştı. Kendi bakış açısından Stalin, Britanya'nın, Almanya kadar kendisine düşmanlık beslediğine inanıyordu ve Hitler'in Almanya ile bir savaşa tutuşması konusunda kendisini kışkırtmak adına saldırgan niyetleri konusunda Churchill'e istihbarat sağlıyordu (Stalin haklıydı ama aynı zamanda Britanya istihbaratı da haklıydı). Stalin ihtiyatlı birisi olmuştu. Romanya ve Balkanlar konusunda Hitler'le olan çatışmalarının farkında olan Stalin, kendisini kışkırtmamak için hayli çaba sarf ediyordu. Romanya sınırına birliklerini göndererek kendi çıkarları savunmak doğrultusunda Rusların niyetlerinin işaretini vermişti ki, bu durum, komşularının pasif bir konum almasını bekleyen Hitler'i zıvanadan çıkarmıştı. Stalin Almanya ve Britanya'nın birbirine düşmesinden memnundu ve olaylara karışmaya hiç niyeti yoktu.

Stalin, Hitler'i anlamamasına rağmen, çok daha ideolojik ve duygusal bir adamdı ve kısa süren savaşlara inanıyordu. Hitler, Britanya ve Fransa kendisine savaş ilan edince bir şok yaşamıştı; ancak Fransa'da elde ettiği baş döndürücü başarı güvenini tekrar sağlamlaştırmıştı. Kendisi artık Blitzkrieg'in inanmış bir taraftarı haline gelmişti. Almanya'nın askeri üretim kapasitesinin sınırlarına yaklaştığını anlamıştı; ancak Britanya, Rusya ve Amerika'da -bu ülkenin eninde sonunda savaşa gireceğine inanıyordu- bu üretim halen genişliyordu. Almanya'nın ekonomik açıdan daha zayıf olması zamanla sadece daha da kötüye gidecekti. Silahlanmanın arttırılması yönünde uyguladığı baskı, daha da fazla ülkenin fethedilmesiyle elde edilecek olan hammadde ve gıda maddesi yoluyla çözülebilecek çeşitli sıkıntılar yaratmıştı (Evans, 2006: 370). Ayrıca Alman sömürgeciler için Lebensraum istediğinden, Sovyetler Birliği'ne karşı hayati bir savaş riskine girişecekti: şimdi savaşmak sonradan savaşmaktan daha hayırlıydı. Slavları ve Komünistleri küçümsüyordu ve Wehrmacht'ın Sovyet savunmasını yok edeceğine, harap bir durumdaki ve halk tarafından sevilmeyen bir rejimi yerle bir edeceğine inanıyordu. Japonların Sovyetler Birliği'ne doğudan saldırması için hiçbir çaba göstermemiş olması tuhaftır. Japon liderleri Hitler'in 1939'da Stalin'le pakt yapmasından alınmışlardı ve o tarihten beri Sovyetler Birliği'ni tehdit etmek için kuzeydense, -Pasifik'e doğru- güneye hareket ettiği doğruydu; ancak Hitler de hiçbir zaman iyi bir müttefik olmamıştı ve bu bir sıkıntıya işaret ediyordu; zira Mihver devletleri hiçbir zaman düşmanları kadar bütünlüklü bir ittifak kuramamışlardı. Dahası acayip bir şekilde, Hitler'e göre Sovyetler Britanyalılardan daha kolay bir hedef gibi duruyordu. Rusya'nın işini bitirmek ve sonrasında daha büyük bir hale gelmiş bütün Avrupa'nın kaynaklarını Britanya'ya saldırmak için kullanmak daha iyi bir yoldu. Bu, yalnızca kendisinin kararıydı. Reich Kabinesi'nin en son oturumu 1938 başlarında yapılmıştı ve bu tarihten itibaren önemli kararlar Hitler tarafından alınmıştı. Onu etkilemek isteyenler bunu kişisel olarak yapmak durumundaydı; ancak generalleri kuruntularını dile getirmelerine rağmen kendisine ciddi bir biçimde karşı çıkmıyorlardı (Tooze, 2006: 460, I. Kershaw, 2007: bölüm 2). Barbarossa, en büyük hatasıydı.

Sovyetlerin direnişinden şüphe duyanlar sadece Almanlar değildi. ABD Savaş Bakanlığı başkana, Hitler'in Sovyetler Birliği'ni bir ila üç ay içerisinde fethedeceğini söylemişti; Britanya askeri şefleri ise bu süreyi altı ila sekiz hafta olarak belirtmişti (Kershaw, 2007: 298-9). Stalin'in temizlikleri rejiminin sadece terör vasıtasıyla bir arada tutulduğunun bir delili gibi duruyordu ve 1941'de tipik bir subay, normalde deneyiminin gerektirdiğinin iki kademe yukarısında hizmet veriyordu. Bu durum, kendi kendine açılmış devasa bir yaraydı (Glantz, 1998: 27-31). Söz konusu durum büyük bir ideolojik gücü seferber ettiğine inanan Hitler'e cesaret veriyordu: *Üstün Irk*'ın savaşçı ruhu "Yahudi-Bolşevik Komplosu"nun son müsabakasında Bolşevikleştirilmiş Slav *Aşağı Irk* üzerinde

zafer kazanacaktı (Overy, 1999: 206; Megargee, 2006). Sabırsız, aşırı güvenli Hitler topyekun bir saldırı- Barbarossa Harekatı- konusunda kararlıydı.

Kasım ayı içerisinde, Hitler Stalin'in Alman yayılması karşısında Balkanlarda inisiyatif almaya çalışacağı aşikar olunca Barbarossa'yı uygulamaya karar verdi. Muazzam bir istila olması gerektiğinden, hazırlıklar altı aydan daha fazla -22 Haziran 1941'e kadar- sürdü ve öylesine geniş bir ölçekte yapıldı ki, bütün istihbarat servislerine ve Alman tankları ile kamyonlarının 10 gün boyunca sokaklarda gümbürdediği Varşova'nın sıradan Polonyalı sakinlerine ifşa oldu. Sovyet istihbaratı hazırlıklar hakkında doğru bilgiye sahipti ve Hitler'in niyetlerini doğru tahmin etmişti. Bununla birlikte, Stalin'e en son verilen rapor tartışmalı bir versiyondu. Kimse Stalin'e kesinlikle yanlış düşündüğünü söyleyen birisi olmak istemiyordu (Gorodetsky, 1999: 130, 187; D. Murphy, 2006: 215, 250); Stalin hemfikir olmadığı kimseleri bazen öldürüyordu. Birliklerin hareketlerinin muhtemelen Balkanlarda güneye doğru bir Alman hücumu olduğunu söyleyerek mevzuyu savuşturuyordu. İstiladan 10 gün evvel, hâlihazırda önleyici bir vuruş doğrultusunda üç tavsiye verme riskine girmiş olan genelkurmay başkanı Mareşal Zhukov'u, "Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırarak bir ikinci cepheyi" açacak "denli aptal değil" diyerek azarlamıştı (Gorodetsky, 1999: 279; Glantz, 1998). Hitler bir aptaldı ve Stalin de öyleydi. Genelde kimse Stalin'i naif bir güvenle özdeşleştirmez; ancak kendisi rejimi ve ülkesini neredeyse mahvediyordu ve kesinlikle binlerce insanın yaşamına sebep olmuştu. Japonların da işin içine karışmasıyla ortaya kapitalist demokrasi ve Komünist despotizmin kutsallıktan uzak ama pragmatik bir ittifakına karşı Faşist ve yarı Faşist despotizmler çıkmıştı.

Hitler, Blitzkrieg yoluyla işin içinden neredeyse çıkıyordu. Komünist rejimin üstesinden gelebilseydi, eline sömüreceği devasa Rusya kaynakları geçecekti. Sonrasında Amerikalılar, Britanyalıları feda ederek anlaşma masasına gelebilirlerdi. Barbarossa Harekatı'nın ilk başta kazandığı başarı, Japonları Pearl Harbor'a saldırı konusunda cesaretlendirdiğinden, Amerikalılar kendilerini Pasifik'te savunmak zorunda kalmışlardı. Ortaya çıkan sonuç aynı olacaktı; Japonya yenilecek ve Pasifik'te bir Amerikan imparatorluğu kurulacaktı. Hitler, Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan etti; çünkü U-botlarını Atlantik ticareti üzerine hiçbir sınırlama olmadan salmak istiyordu: bu durum, kısa süreli bir savaş olan Blitzkrieg yönünde bir başka girişimdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanlara karşı savaşa girmesi ertelenmiş olsaydı, Almanya üzerine atom bombası atılmasıyla bile olsa, sonuç aynı olabilirdi. Alternatif olarak, Hitler atom silahlarını elde etmiş olsaydı, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında küresel bir pata durumu ortaya çıkabilirdi. Bunlar hayli spekülatif karşı olgulardır; ancak Barbarossa başarıya ulaşsaydı, dünya çok daha farklı bir yer olacaktı.

Hitler'in saldırısı Sovyet genelkurmayı için bir sürpriz değildi; ancak konumunu buna karşı belirleyen Stalin tarafından engellenmişler ve hayati önemi haiz bir örgütlenmeyi ancak yarı yarıya tamamlayabilmişlerdi. Birçok askeri stratejistin makul olarak düşündüğünden çok daha geniş bir cephede harekât düzenleyen Wehrmacht, Minsk ve Kiev'i Temmuz'da ele geçirerek ve Ruslara yoğun kayıplar verdirerek ilk iki Rus savunma hattını yerle bir etmişti. İki hafta sonra, Hitler ve General Halder seferin galip geldiğine inandılar. Ruslar eş değer 229 bölük istihkâm taburlarının büyük bir kısmını ve uçaklar ile tanklarının çoğunu kaybetmişlerdi. Almanlar 1941 yılında istihbaratlarının bütün Sovyet askeri gücü olarak inandıkları şeyi yok etmişlerdi: ancak bütün Sovyet askeri gücü bundan ibaret değildi. Ruslar iki savunma hattına daha sahiplerdi ve Stalin hiç kimsenin geri çekilmeyeceği emrini geri aldıktan sonra, düzenli bir şekilde direndiler ve geri çekildiler. Stalin, 1941'de devasa bir hata yapmasına rağmen, önceden ülkesinin askeri gücünü arttırmıştı. 1941'de yalıtılmış ve dünya kapitalizmi tarafından güç durumda bırakılmış hisseden Stalin, Almanya, Japonya ve Britanya'dan gelen tehditler tırmanıyor gibi göründükçe, 1930'ların ortalarından itibaren savunma harcamalarını arttırmıştı. Bütün hatası ketumluk tohumunu fazlasıyla ekmesiydi. Düşmanlarının kendi askeri makinesinin aslında ne kadar da muhteşem olduğunu görmesini engellemesi, kendisini caydırıcı bir güçten mahrum bırakmıştı (Samuelson, 2000).

Alman Kara Kuvvetleri Grubu Merkezi, Ekim 1941 ortalarında, tam da Stalin şartların görüşülmesini istemeyi veya daha da doğuya doğru çekilmeyi düşünürken, Kiev'e doğru yöneleceğine daha kararlı bir şekilde Moskova'yı zorlayabilirdi. Bununla birlikte, Almanlar Moskova önünde durduruldular ve Stalin'in kararlılığı arttı. Yaz aylarında Wehrmacht, Kafkas petrol sahalarını hedefleyen Stalingrad seferinde Volga'yı kapatmak adına güneye yöneldi. Sovyetler hızlı öğreniyorlardı ve reformları kurumsallaştırdılar; bunun içerisinde birlikler üzerindeki siyasi denetimi yumuşatmak da vardı. Stalin savaşı daha çok generallere bıraktı ve ordudan siyasi komiserlerin çoğunu çekti. Her şeyden önce, Sovyet sanayi mucizesi inanılmaz bir zaman zarfı içerisinde kayıpları telafi etmişti (Glantz, 1998: 127, 141, 165, 188; Overy, 1996: 4; Tooze, 2006: 588-9).

Sovyet devlet sosyalizmi savaşta hayli etkin olduğunu kanıtlamıştı. Verili ekonomik girdilerden, Nazilerden daha fazla askeri ürün alabiliyorlardı. Daha az miktarda demir ve kömüre sahip olmalarına rağmen, daha çok silah üretiyorlardı. Sovyet denetimi altındaki topraklar Stalin'in "silahlanmış tek bir ordugah" olarak adlandırdığı şeye dönüşmüş ve komuta ekonomisi tek bir askeri genişleme amacı doğrultusunda kaynakları kullanmak hususunda kapitalist ekonomilerden daha işe yaradığını kanıtlamıştı. Amerika Birleşik Devletleri olağanüstü askeri genişlemesini teknolojik olarak daha gelişmiş bir ekonominin daha fazla ürün üretebilmesine borçluydu. Her iki ülke de görece

daha az sayıda silahın, daha fazla çalışmasını sağlamak için kitlesel üretim sistemleri kurmuştu. Almanya, tam tersine, çok iyi ama hayli pahalı silahlar üreten bir yüksek nitelikteki kalifiye işçilik ve teknolojik karmaşıklığa sıkışıp kalmıştı. Ortaya çıkan sonuç kitlesel kullanımda mecalsiz bir seri üretimdi; nicelik niteliği ezip geçmişti (Overy, 1996: 182-207). Totaliter görünümüne karşın Almanya, faşizm ile kapitalizmi zor birleştirmişti ve Hitler'in stratejisi bu bileşime imkansız görevler dayatıyordu. Rusya'da kısa sürecek bir savaşa güvenen Hitler, Barbarossa Harekatı'nda yeniden silahlanmaya odaklanmamıştı; ancak aynı zamanda Britanya'ya karşı girişilecek bir savaş için ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı kaçınılmaz olarak gördüğü bir sefer için kaynaklarını arttırmanın peşindeydi. Bu anlamda, Sovyetlerin direnişi göz önüne alındığında, 1942 esnasında doğuya ayıracak yeterli sayıda askeri kaynağı yoktu. 1943'den itibaren, Alman askeri üretimi Sovyetlerle rekabet edebiliyordu; ancak bu tarihten itibaren Almanya amansız bir Britanya-Amerikan bombardımanı ile karşı karşıyaydı. Alman silah üretimi daha etkin bir hale gelmişti; ancak Hitler'in aslında kendisine karşı açmış olduğu iki cepheli yoğun bir sefere girişmek için pek de yeterli değildi.

Sovyet sivillerine, özellikle müttefiki olabilecek Rus olmayan azınlıklara karşı Wehrmacht ve SS'in ırkçı canavarlıkları Nazi Almanya'sına yardımcı olmuyordu. Bir kez daha, Hitler arkadaş edinme konusunda iyi değildi. Irkçılık, bir kez daha imparatorluğunun altını oyuyordu. 1939'da Polonyalılara karşı uygulanan mezalimler artmakta olan vahşilikte sadece bir adımı teşkil etti. Ordu içerisinde buna karşı mırıltılar başlamıştı; ancak bunlar henüz Nazi ideolojisine sızmamıştı. Bu sefer esnasında, Yahudiler Polonyalı elitlerin arkasından sadece ikincil hedefi oluşturuyorlardı (Rossino, 2003). Sonrasında, 1941'in sonuna değin Yahudilere uygulanan Holokost ve Romanların soykırımı subay ve astsubaylarının çoğunlukla ya SS ya da Nazi Partisi üyeleri olduğu ve örgütsel kültürlerinin "soykırıma yatkın" bir hale geldiği SS ve Alman polis birlikleri tarafından işlenmişti (Westermann, 2005: krş. Mann, 2005: bölüm 8-9). Fakat 1942'den başlayarak Wehrmacht, Yahudiler ve Slavların ırksal temizliğinde tam anlamıyla bir işbirliğine gitti ve bu eylemlere genelde katıldı.

O tarihten itibaren, Wehrmacht, Hitler'in ordusuna dönüşmüştü. Hitler güvenilmez olduğunu düşündüğü kıdemli subaylarını azletmişti. Artık subaylar, sivil Alman orta sınıfının neredeyse iki katı bir ihtimalle Nazi Partisi üyesi oluyorlardı. Askerlerin günlükleri yoğun bir ırkçılığı, üstün ırk ile Aşağı Irk - Yahudiler, Romanlar ve Slavlar- arasındaki saygısız bir ayrımı gösterir. Biyolojik ve biyomedikal modeller baskındı. Slavların Bolşevizm "virüsüne kapıldığı" söyleniyordu. Alman siyaseti askerlerin topraktan geçinmesine dayanıyordu ki, bu da gıdayı zor kullanarak elde etmek demekti. Birçok Alman askerinin günlükleri Almanların yerleşmesi ve sömürgeleştirmesi için yerli halkların temizlenmesini içeren Lebensraum'a duyulan inancı gösterir. İşgal altında bulunan

Ukrayna'daki yöneticiler, genelde ülke dışındaki yönetimlerini Hindistan'daki Britanya yönetimi ile karşılaştırarak Avrupa'nın "fethet ve yönet" tarihine kendilerinin meşru bir şekilde bağlı olduklarını düşünüyorlardı. Elbette ki Aşağı Irk mensubu Slavlar arasında bir "uygarlaştırma görevi" olamazdı; fakat bunun beyaz yerleşimci sömürgeciler arasında da geçerli olduğunu belirtmişlerdi (Lower, 2005: 3-21). Emperyal modeller halen yürürlükteydi.

Alman plancıları, doğunun Almanya'ya gıda sağlamasına ihtiyaç duyuyorlardı. Gıdayı Slav köleler üretecekti ve yarım milyondan fazla kişiden oluşan bir köle emeği ordusu Almanya'ya taşındı. Geride kalan Slavlar, Alman yerleşimcilerine yer açmak için ortadan kaldırılacaktı. En üstte Alman muharip kıtaları, sonrasında artçı birlikleri, sonrasında Alman sivilleri, sonrasında yabancı işçiler ve nihayetinde geriye bir şey kaldığı takdirde Sovyet vatandaşlarının olduğu bir besin zinciri hiyerarşisi Ukrayna'da kasıtlı bir açlık siyasetine yol açmıştı. Almanlar yiyecek erzakı gelmesini yasaklayarak, pazarları kapatarak ve "istifçileri" vurarak "lüzumsuz" Ukrayna şehirlerini açlığa terk etmelerinin yanı sıra, Sovyet savaş esirlerinin çoğunu -2 milyon- açlıktan ölüme bırakmışlardı. Kiev nüfusu Temmuz 1941'de 840 binden Aralık 1943'de 220 bine düşmüştü. Almanya için köle emeği toplamak vahşice ve keyfi olarak yerine getiriliyordu (Berkhoff, 2004: 186, 317). Sovyetler de kendi savaş esirlerine iyi davranmıyorlardı ve Sovyet birlikleri ve partizanlar kendi mezalimlerini uyguladıkları zaman, zıvanadan çıkmış Alman askerleri partizan varsaydıkları tüm yerli halkı katlediyordu. Bu durum, içerisinde az eğitilmiş, personeli yetersiz artçı birliklerim ele geçirilen bölgeleri denetimleri altında tutabileceklerini düşündükleri, neredeyse düşünce kırıntısının olmadığı bir ırkçılıkla dolu ve yukarıdan bir yıkım mücadelesi olarak planlanan bir savaşı sürdürmenin tek yoluydu (Bartov, 1985; Fritz, 1995; Kay, 2006; Megargee, 2006; Umbreit, 2003; T. Snyder, 2010).

Böylesi bir azgın ırkçılığın kendi kendisini yıkıcı olması, içerisinde modern zamanların iki en büyük kötülüğünün -cani bir etnik temizlik ve bir yıkım savaşı- bir araya geldiği korkunç bir seferdeki tek ferahlatıcı noktaydı. Wehrmacht'ı kendilerini Stalinizm'den kurtaran güç olarak önceleri hoş karşılamış olan Ukraynalılar, sonrasında Kızıl Ordu'yu hoş karşılayacaklardı, bunun "bizim halkımız"ı temsil ettiğini düşünüyorlardı (orada görev yapan genç Khruschev böyle söylemişti) (Berkhoff, 2004: 304). Stalin hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, Sovyet vatandaşları Hitler'in daha kötü olduğunu biliyorlardı ve bu nedenle kendilerini, ulusu ve Sovyet rejimini savundular. Fabrikalarda bir günde 12 saatten 16 saate kadar çalışarak fedakarlık yaptılar (bu yiyecek elde etmenin tek yoluydu). Almanya'nın aksine, kadınların eşit yükümlülükleri vardı. Emek gücünün yarıdan fazlası ve askerlerin önemli bir bölümü, savaşın sonu itibariyle kadınlardan oluşuyordu. Sovyet askerleri devasa kayıpları kabullenmişti, aynı zamanda zafer uğruna yurtsever moralle-

rini ve düşmandan duydukları fanatik nefreti idame ettiriyorlardı. Mawdsley (2005: 399) "Hem milliyetçilik, hem de sosyalizm Stalinist sistemin istikrarı ve ayakta kalmasında hayati unsurlardı" der. Fakat Sovyetlerin savaş faaliyeti için gerekli olan yiyecek ve hammaddenin çoğunu Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya sağlıyordu; bu durum, belki de Sovyetlerin direnişi sürdürmesi için bir diğer gerekli unsurdu.

Ruslar karşı saldırıya geçtiklerinde ve Ocak 1943'de Stalingrad'da Wehrmacht'ı kuşattıklarında, Alman ilerleyişi durdu. Alman Kara Kuvvetleri Güney Grubu Stalingrad'da zayiat vererek sıkışıp kalmaktansa kendi gücünü kullanabildiği bir manevra savaşına girişebilirdi. Rus generalleri kuşatmayı derinleştirmek ve savaşı yoğunlaştırmak için "karma sınıflar doktrini" aracılığıyla daha üstün asker ve silah sayısından nasıl faydalanacaklarını öğrenmişlerdi. Bu durum, Moskova'nın 500 mil güneyinde, rayların bağlantı yaptığı bir kentin ele geçirilmesi için verilen, en büyük kara muharebesi olan bir savaşta, Temmuz 1943'de dokuz gün boyunca Kursk'ta açığa çıkmıştı. Her iki taraf da, ellerindeki tankların çoğunun kullanıldığı devasa kuvvetlere güvenmişti. Almanlar saldırı için Fransa'dan tank getirmişti ve Zhukov işgal etmiş olduğu tümsek içerisinde sekiz hatlık bir savunma tabyası kurmuştu. Bu, "derin bir savaş"tı. 118 mil genişlik ve 75 mil derinliğindeki bir bölgede, Sovyetler 1.3 milyon asker ve 3 bin 444 tank ile akın yaparken, Almanların 900 bin askeri ve 2 bin 700 tankı vardı. Bu askerler için dehşetengiz bir deneyimdi. Devasa bir Sovyet bombalaması altında, diye yazıyordu bir Alman piyade eri "Alman birlikleri zaman zaman hareket edemeyecek ve çığlık atamayacak bir halde ve diğer zamanlarda bir taraftan çaresizlik içerisinde kendilerini terörden kaçmak için daha derinlere gömerken, bir taraftan çocuklar gibi birbirlerine yapışırken hayvanlar gibi uluyarak sürünürken, korkudan donmuş kalmışlardı. Aralıktan dışarı bakanlar parçalar halinde sığınağa geri atılıyorlardı" (W. Dunn, 1997: 190). Bununla birlikte, Almanlar son model Tiger tankları ve Ferdinand hücum toplarını kullanarak ilerledi. Ruslar ilerleyen Tigerların zırhlarının en ince olduğu arkalarına geçebilmek için birden çok hatta sahip tabyalarını kullanarak bu ilerlemeyi göğüslediler. Daha aşağı Sovyet T-34 orta tankları Tigerlere çarpmak, her iki tankı ve mürettebini havaya uçurmak suretiyle intihar görevlerine sevk edildiler. 13 Temmuz'dan itibaren Almanlar sadece çok küçük kazanımlar elde edebilmişlerdi ve Hitler bu şekilde devam etmek için yeterli kaynağı olmadığını biliyordu. İtalya'nın Britanyalılar-Amerikalılar tarafından istilasıyla başa çıkabilmek için askerleri İtalya'ya transfer etmeye başladı. Sonrasında Kharkov ve Belgorod'daki muharebeler daha da çok Almanın ölümüne sebebiyet verdi. Sovyet ilerleyişi yavaş ancak merhametsizdi; fakat Almanlar asla pes etmedi.

Doğu Cephesi Wehrmacht'ın yenilmez görüntüsünün tuzla buz olduğu ve bütün kaynaklar açısından Almanya'nın daha zayıf olduğunun açığa çıktığı

yerdi: toplam Alman kayıplarının yüzde 80'inden fazlası burada gerçekleşti. Batılı müttefikler 3.5 milyon Alman askerinin ölümünün yaklaşık yüzde 20'sinden sorumluyken, Sovyetler yüzde 80'inden sorumluydu. 1944'de, Fransa'da bulunan sadece 15 Alman bölüğü ile karşılaştırıldığı zaman (müttefik birliklerinin benzer bir miktarı ile çarpışıyorlardı) Doğu'da savaşa devam eden halen 100'den fazla Alman bölüğü vardı. Sovyet güçleri 1941 ve 1945 arasında yaklaşık 60 Mihver bölüğünü yok etmiş ya da etkisiz hale getirmişti ve Almanlar kayıplarının yerine kolay kolay yenilerini koyamıyorlardı. Örnek olarak 1943 yılında, Sovyetlerin toplamda ürettiği tank sayısı 27 bin 300'dü. Bu yıldaki devasa kayıplarını çıkardıktan sonra, bu neredeyse 5 bin net kazanca tekabül ediyordu. Tam tersine, Almanya sadece 10 bin 747 tank üretebilmişti ve bu da 2 binden az bir net kazanca denk düşüyordu. Almanya kısa savaşlara bel bağlamıştı; uzun ve topyekun bir savaşa yönelmesi daha uzun zaman alıyordu. Sadece 1944 yılında, tüm ekonomi savaşa koşulmuştu; zira 12 milyon yabancı -fiilen köle- emeği getirtilmişti. Almanların savaş malzemesi üretimi artık ciddi bir artış göstermişti; ancak bu tarihten itibaren her bir kategoride Almanların toplayabileceğinden daha fazla mühimmat üreten, her şeyiyle donanımlı Sovyet ve Amerikan savaş ekonomisiyle boy ölçüşmek durumundaydı. Tank, uçak, ağır silah ve diğer silahlar başlığında Alman kayıpları öylesine artmıştı ki, ortada net bir artış yoktu (Mueller, 2003; Overy, 1996: 63-100, 321). Dahası insan gücündeki kayıplar da artmıştı ve merkezi denetim kalmamıştı; generaller insan gücü konusunda, savaş üretiminden sorumlu Alber Speer ile mücadele etmek zorundaydılar. Hitler ve Nazi ideologları Alman kadınlarını seferber etmeye direndiler; bu durum, Almanlara özgü bir dezavantajdı ve Wehrmacht yaşlı erkekler ve genç oğlanlardan asker devşirmek için nüfusun daha da derinine inmek durumuna kaldılar (Kroener, 2003). Bununla birlikte, Komünizm sadece kendisini değil, kapitalizmi de kurtarırken büyük acılar çekti.

Zafer

Bütün büyük savaşlarda olduğu gibi, bu savaş da cesaret ve şansın sahnedeki dengeyi farklı biçimlerde değiştirebildiği askeri birimler arasındaki binlerce çarpışmalardan oluşuyordu. Fakat ortalamalar yasası gittikçe Müttefikler lehine işliyordu. Bir karma sınıflar savaşında, zafer bir cepheden daha fazlasında kara, hava ve deniz gücünün bir kombinasyonunu gerektirmekteydi. Almanların yenilgisinin nedenlerini açıklamak için, Hitler'in dışişleri bakanı Ribbentrop tarafından öne sürülen açıklamayla başlayabilirdik: Kızıl Ordu direnişinin beklenmedik gücü; devasa Amerikan silah arzı ve Müttefiklerin hava gücünün başarısı. Britanya İmparatorluğu'nun GSMH'si, Almanya ve İtalya'nın toplam GSMH'sinden daha fazlaydı ve Japonya, Doğu'da Amerika

Birleşik Devletleri'ne üstünlük sağlayamadı. Buna Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın devasa kaynaklarını da ekleyecek olursak, müttefiklerin Mihver devletlerini tüketen bir yıpratma harbi vermeye kabiliyetleri olduğunu görürüz. Elbette ki, maddi eşitsizliklerin yanında zafer adına kendi kaynaklarına ve yeni insanına güvenen, ittifak kurmanın önemini göz ardı eden ve militarizmi diplomasinin önüne koyan faşizmin saldırganlığını da koyabiliriz. Faşizm intihara yatkındı; çünkü bu durum, büyük oranda sayıca az olduğu anlamına geliyordu. Faşizmin en büyük zaafı ittifak kuramamasıydı ki, bu da kendi saldırgan milliyetçiliğinin bir sonucuydu. Yalnızca Müttefiklerin sayısı bu denli çok olduğu için, maddi kaynakları bu denli eziciydi. Almanya, İtalya ve Japonya nihayetinde jeopolitik iktidardan yoksundu ve bu mahvolmalarına sebep oldu.

Müttefiklerin aman vermez yıpratma savaşı, Almanları aşırı zorladı. Stalin ve Zhukov acımasızdı; birliklerini doğrudan mayın tarlalarının üzerine sürüyorlar ve saldırı dalgalarını takip etmek için yolu ölüleriyle temizliyorlardı (W. Dunn, 1997). Acımasızlık Fransız filosunun Britanyalılar tarafından batırılması, Almanya ve Japonya'nın gittikçe artan şekilde yangın bombalarıyla Müttefikler tarafından kara bombardımanına tutulması olaylarında da kendini belli etmişti. Bombalama şehirlerin tümünü yok ediyordu ve binlerce sivilin ölümüne neden oluyordu. Dresden, Tokyo ve daha birçok küçük şehrin yangın bombasına tutulması ve Hiroshima ve Nagazaki'nin atom bombasına maruz kalması bilindik tanımıyla savaş suçlarıydı; zira kasıtlı olarak sivillerin yaşadığı yerleri hedef alıyor ve fabrikalar ve evler arasında ayrım gözetmiyordu. Ateş veya atom bombası serpintileri her şeyi yutuyordu. Bir Alman onbaşısı eve yazdığı bir mektupta içerisinde "masum Alman erkekleri, kadınları ve çocuklarının en vahşice biçimde katledildiği" Düsseldorf'a düzenlenen "alçakça bir terör saldırısı"na sinirlenmişti. Onbaşı "Artık 'medeniyet' kavramından Churchill ve kendisinin rezil Britanya ... savaş suçluları kliğinin ne kastettiklerini gerçekten de biliyoruz" demişti (Fritz, 1995: 85-6). Fritzsche (2008: 260) "Söz konusu Yahudiler olunca, birçok Alman'ın temiz bir vicdanla bombalanmasına izin vermek sorun değildi" der; ancak aynı mantık Nazi mezalimleri yüzünden temiz bir vicdanla bombalamaları gerçekleştiren Müttefikler için de geçerli olabilirdi.

Amerikalılar karadaki askerlerinin hayatını kurtarmak için yapılan bombalama faaliyetine çok fazla kaynak ayırmıştı. 1920'de Irak'ta Britanyalıların yaptığı gibi, bu eski bir "risk devri militarizmi"ydi. Artık Britanyalılar savaşın sonuna değin V-2 roketleri ile sürdürülen bombardıman altında çektikleri acıların öcünü şiddetli bir biçimde alabilirlerdi. Her ikisi de, sözüm ona hassas bombalamanın yanlışlarının sonucu olarak kara bombardımanı ve yangın bombardımanına yöneldiler. Müttefik kuşatmasının desteklediği amansız bombardıman sivil nüfuzu kırdı; aç bıraktı ve yönünü şaşırttı. Bu insanlar

emek verimlilikleri azalmasına rağmen, savaş uğrunda çalışmayı bırakmadılar. Bombalama seferberliği Lutwaffe'yi topyekûn yıkıma götürdü ve savaş sanayi ve nakliyesine zarar verdi. Bu durum, İtalya'nın savaşın dışına itilmesinde önemli bir rol oynadı; Alman sanayisi ve işçilerini düzenli bir biçimde tahrip etti. 1945'in ilk aylarında Speer'in ekibi Müttefik bombardımanının 1944'de üretilen tank, kamyon ve hava aracı sayısının yaklaşık üçte birden daha az üretilmesine yol açacağını tahmin etmişti. Atom bombaları savaşı kısaltmış ve Japonların ana adalarını işgal etmeyi gereksiz kılarak Amerikalıların hayatını kurtarmıştı. Avrupa'da, Müttefik hava mürettebatının verdiği kayıplar da fazlaydı (Overy, 1996: bölüm 4). Dahası, Eisenhower ve Montgomery çok sayıda askerinin ölümüne sebep olan, sahadaki bir ezici savaşa hazırdılar. Fransa'da kaybettikleri birlikler I. Dünya Savaşı'nda siperlerde kaybettikleri ile karşılaştırılabilirdi; ancak Amerikalılar bunları ikame edebiliyordu. Eisenhower ve Montgomery'nin böylesine odun kafalı olması Müttefik çıkarmasının koordinasyonunda pek bir işe yaramıyordu; ancak bu insanlar ve Kızıl Ordu, nihayetinde Almanlardan daha uzun süre dayanmalarını sağlayacak kaynaklara sahiptiler.

Büyük Savaş'ta olduğu gibi, Almanya daha iyi askerlere sahipti ama daha iyi denizcilere değil. Sayıları belli olan Almanları yenilgiye uğratmak için her zaman daha fazla sayıda Müttefik birliği gerekiyordu; çünkü Alman piyadeleri, Britanya veya Amerikan muadillerinden sürekli yüzde 50 daha fazla zarara sebep oluyordu. Dahası Almanlar ilk savaşta olduğu gibi, subaylara ve astsubaylara savaş alanında daha fazla özerklik tanıyarak daha görev odaklı bir komuta sistemine sahipti ki, böylece karşılarındakilerden daha esnek ve daha hızlı hareket edebiliyorlardı. Birlikleri desteklemek ve onlara hizmet sunmak için daha savaşkandılar, savaşa daha fazla odaklanmışlar ve diri kalmışlardı (Dupuy, 1977: 234-5; van Creveld, 1982). I. Dünya Savaşı'ndan beri bir takım gelişmeler de yaşanmıştı. Nazizm'in sonucunda, Alman orduları diğer ordulardan artık daha sınıflar ötesiydi. Yüksek bir sınıf mensubu olmak ve daha eğitimli olmaktan ziyade, otorite ve cesaret terfi sağlıyordu. İkincisi, militarizmin diğer coğrafyalarda güçsüzleştiği bir dönemde, genç Alman erkekleri hem Hitler Gençliği, hem de paramiliter Ulusal Emek Hizmeti'nde 1930'lar boyunca hâlihazırda askeri bir disiplinden geçmişlerdi. Kolektif seferberliklere, pratikte *Volksgemeinschaft* (milli cemaat), milyonlarca insan gönüllü olarak kaydolmuştu (Fritzsche, 2008: 51). *Wehrmacht* sonrasında herhangi bir başka orduda geçerli olandan daha sıkı ve sert bir harekât eğitimi ve askeri subaylar için daha acımasız bir ceza sistemi uygulamaya sokmuştu. Fritz (1995) bunların bir araya gelmesinin kolektif bir elitizm, daha derin bir bağlılık ve fedakârlığın yol açtığı bir üstünlük duygusu, *Volksgemeinschaft*'ın keskin kenarı olan bir *Frontgemeinschaft* (cephe cemaati) duygusuna yol açtığını belirtir.

Askerler orantısız bir biçimde Hitler'i idolleri bellemiş, neredeyse ölümüne sadık, Nazi üyeleriydi. Bu durum, rejim kadar imanı da dokunulmaz kılan, partinin tek başına koruyucu muhafız kıtası olmaktan, hayli disiplinli ve ideolojik olarak sadık bir savaşçı güce dönüşmüş SS alayları için özellikle geçerliydi. Her ne kadar Alman askerleri yenilgi ve Amerikalılar zafer yaşasa da, son altı aya kadar Amerikalılar arasındaki kaçış oranı Almanlardan birkaç kat daha fazlaydı (van Creveld, 1982: 116). Alman piyadeleri kendi acılarını, teçhizat yokluğunu ve ölüm olasılığını yücelterek Doğu Cephesi'nde çektikleri korkunç acıları nihilist bir meydan okuma ile kucaklamışlardı. Günlükleri ve mektupları Hırvatistan'ın alınmasından sonra Hitler'in övünmesinin bir benzeriydi, "Alman askerleri her şeyi yapabilir." Bununla birlikte, piyade eri Martin Pöppel 1944 sonlarında yakalanmasından sonra askerler arasında gittikçe büyüyen bir öfkeden de bahsetmişti: "Müttefiklerin topçu mevzilerine, binlerce silahın ortasına kilometreler boyunca süründük. Bizim için her zaman 'Ter Kanın Önüne Geçer' idi; oysa onlar için 'Teçhizat İnsanı Kurtarır' idi. Bizim için böyle değildi. Teçhizata ihtiyacımız yoktu, öyle değil mi ya? Her şeyden öte, bizler kahramandık" (Fritz, 1995: 61).

Yaklaşık Kursk veya Stalingrad'dan itibaren, teçhizat ve sayılar kaçınılmaz bir biçimde handiyse kahramanların hakkından gelmişti (M. Harrison, 1998: 1-2; Tooze, 2006). Pasifik'teki dönüm noktası, uçak gemilerinde konuşlanmış Japon pilotların üçte birinin hayatlarını kaybettiği ve yerlerinin doldurulamadığı Midway'de Amerikalıların bir deniz zaferiyle birlikte Haziran 1942'de gerçekleşti. Ancak bu, Japon uçak gemilerini atılan binlerce bombanın sadece on tanesinin vurmasıyla elde edilmiş bir zaferdi. Durum başka türlü de olabilirdi. Savaşın ilk yarısında, muharebeler başa baş gidiyordu; sonuç kolaylıkla başka türlü de şekillenebilecek olan karmaşık askeri faktörlere bağlıydı. Son dönüm noktası Müttefik kaynakları, teknolojisi ve taktiklerinin kümülatif bir artışının Nisan ve Mayıs 1943'de zirve yaptığı Atlantik muharebesinde gerçekleşti. Radar, geliştirilmiş koruma teknikleri, şifre kırıcılık ve güçlü projektörlerle donatılmış uzun menzilli uçaklar öldürme oranlarını tersine çevirdi: artık Müttefiklerin tüccarları yerine U-botları batırılıyordu (Overy, 1996: bölüm 2). Ribbentrop bardağı taşıran bu son damlanın yasını tutuyor ve "Almanya kazanabilirdi" diyordu. Fakat savaşın ikinci yarısı sıkı sıkıya askeri amaçlara odaklanmış daha büyük ekonomilerin Mihver Güçlerini istikrarlı bir biçimde öğütmesine şahit oldu. İkinci yarının aksine ilk yarının kaderi bağlanmamıştı. Almanya çöküşle sonuçlanan böylesi bir yıpratma faaliyetinin kendisine karşı atom bombası kullanılmasını gereksiz kıldığı için aslında şanslıydı.

1943'ten itibaren, Hitler kazanamayacağını fark etmişti; ancak Sovyetler ve Batı arasındaki ayrımların müzakere edilmiş bir barışa yol açacağını umuyordu. Ama yanılıyordu: bu ayrımlar sadece yenildikten sonra patlak verdi. Haziran 1944'te, Normandiya çıkarması yapılmıştı; Sovyetler sınırları geçerek

batıya doğru ilerliyordu; Britanya Hint Ordusu Burma boyunca ilerleme kaydetmişti ve Amerika Birleşik Devletleri Filipin Denizi'ndeki ilerleyişlerini sürdürüyorlardı. Bu güçler, karşı saldırılardan endişe ediyorlardı ve ilerleyişleri ara sıra duruyordu; ancak gidişat artık pek de değişecek gibi değildi. Alman ve Japon kaynakları tükeniyordu.

Olumlu anlamıyla ideolojik moral, tayin edici bir unsur değildi. Son hamlenin ne olduğundan hiç kimsenin şüphe edemeyeceği son aylara kadar, İtalyanlar dışında herkesin morali yüksekti. Overy (1999: bölüm 6) memnuniyetsizlik ve kıdemli Alman subayların planları ve Almanların 1943'ten beri başlarına gelecekleri biliyor olduklarını söyledikleri savaş sonrası geçmişe yönelik araştırmaların çok üzerinde durur. Fakat Almanya ve Japonya doğrudan acı sonlarına değin savaşmaya devam ettiler. Alman ordusu kayıplarının yarısını davanın zaten yitirildiği savaşın son yıllarında verdi. I. Kershaw'ın (2011) söylediği gibi, bu savaşta görece olağandışı bir durumdu ve birçok açıdan savaşın en ilginç özelliğiydi. Generaller ve liderler kaybettiklerini fark ettiklerinde, genelde anlaşma şartlarının peşinde koşarlar. Askerler ve siviller savaşın kaybedilmiş olduğunu anladıklarında, memnuniyetsizliklerini dillendirirler ve işçiler greve gider. Bölüm 5 ve 6'da gördüğümüz gibi I. Dünya Savaşı'nda böyle davranmışlardı. Bu açıdan, II. Dünya Savaşı neden farklıydı?

Boyun eğmek karmaşık sebeplerden kaynaklanır. II. Dünya Savaşı'ndaki bazı sebepler asker ve sivilleri neredeyse bütün I. Dünya Savaşı boyunca itaatkâr tutan faktörlere benziyordu (Bölüm 5'de tartışılmıştır). Hayli örgütlü savaşlarda kaçmak riskli bir davranıştı. Bir asker ordunun dışında yiyecek ve barınağı nasıl bulabilirdi ki? Siviller çok sınırlı bir özerk güce sahipti ve başlarını aşağıda tutmaya çalışıyorlardı. Bu durumda, Goebbels'in propaganda makinesi, ayrıca Alman askerlerini düşmanların tutsak almadıklarına da ikna etmişti. Japonlar da buna inanıyordu. Aslında bu durum, genelde doğruydu; özellikle Kızıl Ordu'nun -Almanların kendilerine uyguladığı mezalimlerin intikamı peşinde koşan- korkunç bir ölçekte Almanları artık yaktığı, katlettiği ve tecavüz ettiği Doğu Cephesi'nde geçerliydi. Örneğin 1 milyondan fazla Alman kadını tecavüze uğramıştı. Bu nedenle, askerler kendilerini ordunun dışından daha çok, ordunun içerisinde güvende hissediyorlardı. Bununla birlikte, içeride Japon ve Alman orduları için ayrıksı sınırlamalar mevcuttu. Geçmişteki durumların aksine olağanüstü sert bir disiplin uyguluyorlardı. Askeri mahkemeler çok daha fazla sayıda askerin idamına karar veriyordu: Britanya'da 40, Fransa'da 103 ve Amerika'da 146 ile karşılaştırıldığı zaman ve I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusundaki 48 rakamı ile karşılaştırılınca, bu sayı Wehrmacht'ta dudak uçuklatıcı bir biçimde 20 bine ulaşmıştı. Bu yüzden terör dikkate alınması gereken bir faktördü; ancak Alman ordusunda daha önemli olan şey (demektedir Kershaw) liderliğin Nazi değerlerinin ve iradenin Alman askeriyesinin güçlü bir görev ve sadakat geleneğini pekiştirme biçimidir. Ge-

neral Reichardt, Doğu Cephesi'nde Kara Orduları Merkezi kumandanıydı, çevresini sarmış olan yıkımın, adamlarının kayıplardan çektiği acının ve ufukta görünen yenilginin farkında olarak karısına yazdığına mektuplarda bazen vicdanıyla cebelleştiğini söylüyordu. Onu yoluna devam ettiren şey ise,

> görev makinesi, içimizde kendiliğinden var olan irademiz ve yoğun bir çalışmaya dair içimizde kalmış olan son damla sorgulanmaz bir biçimde 'zorunlu' olarak uygulamasıydı. Çok nadir zamanlarda büyük 'e, peki'yi düşünürdün. Savaşın çoğunda bu durum, karizmatik Hitler'e sadakatte de kişiselleşmişti; ancak sona doğru söz konusu durum artık geçerli değildi; zira savaşın son iki yılında bitmek bilmeyen yenilgilerin birbirini takip etmesi Hitler'in karizmasını yok etmişti. Mart 1945 sonu itibariyle, Batılı Müttefikler tarafından yakalanan askerlerin bir örnekleminin sadece yüzde 21'i halen Hitler'e sadıktı; ancak bu rakam Ocak'ta yüzde 62'ydi (Kershaw, 2011: 197, 220, 260).

Bununla birlikte, Hitler'in sınıfsız bir toplum yarattığı ve bunun da Britanya'da olduğu gibi milli dayanışma duygusunu arttırdığı hissi yaygındı. Milliyetçilik, o ana değin I. Dünya Savaşı'nda olduğundan çok daha önemli bir faktör olmuştu. Ortak bir vatandaşlık hissiyatı despotik rejimlerde bile bir gerçeklikti.

Stauffenberg'in 1944'te Hitleri öldürme planları, bomba onu sadece hafif bir biçimde yaraladığında suya düştü. Fakat komplocuların ordu içerisinde çok az desteği vardı. Duyulan tepkiler büyük oranda ihanete duyulan bir öfkeydi; bununla birlikte tepkiler komploya karışmakla ya da sadece memnuniyetsizliğini dile getirmekle suçlanabilecek olan herkese Hitler'in misilleme yapacağı korkusuyla karışmıştı. Sadık generaller de toprakların ve nakit paranın vergilendirilmeyen bir hediye alış-verişi biçimindeki yozlaşmadan nasiplenmişlerdi. Terör, sadakat ve maddi çıkarlar iç içe geçmişti. İtalya'da bulunan Alman generalleri sadece Hitler'den olan korkularından değil, aynı zamanda kendi askerlerinin tepkilerinden de çekindikleri için son dakikaya kadar teslim olmamışlardı; ipe çekilebilirlerdi.

Dahası komplodan sonra sivil hiyerarşi de değişti ve devlet idaresi tamamıyla partiye tabi kılındı. Himmler, Goebbels, Bormann ve Speer'e daha fazla güç tanındı. Himmler'in SS'leri doğuda halihazırda uygulanan vahşeti Almanya içlerine taşıdılar. Goebbels topyekûn bir savaştan sorumlu kılındı ve Almanları mucizevî bir silahın ortaya çıkmak üzere olduğuna ikna ederek, propaganda yağmuruna devam etti. Bormann yerel yönetimlerin emekli Naziler, "ilk saatlerin adamları", tarafından idare edilmesini ve Speer ise köle emeğini yoğunlaştırarak üretimin sürmesini sağladı (Kershaw, 2011: 35-53). Sivil nüfuz da havada yaşanan yıkımdan kaçınamamıştı (Japonlar da bundan kaçı-

namamıştı) ve partinin egemen olduğu devlet idaresi bu korkunç bombalamaya rağmen hayli iyi iş çıkarıyordu. Bu idare hızlıca çözüm üretti, elektrik hemen tekrar sağlandı, caddelere su arabaları konuldu ve fabrikalar yer altına taşındı. Maaşlar ödeniyor, posta dağıtılıyor ve "bozguncular" asılıyordu. I. Dünya Savaşı'nda görülen hiçbir şeye benzemeyen bir rutinleşmiş, teröre dayalı denetim sistemi son gelene kadar kişilerin hayatta kalması dışında yapılabilecek hiçbir şey olmadığına dair gerçekçi bir tevekküle neden olmuştu. Kershaw'a (2011: 149, 400) göre, "Ne işyerlerinde, ne de orduda disiplin kaybolmuştu." Nihayetinde, "insanlar görevleri olarak gördükleri şeyi ellerinden gelen en iyi biçimde yapmaya çalışıyorlardı," zira "derinlerde yatan kurallar ve bir zihniyet yapısı"na sıkışıp kalmışlardı. Yazar, belki de Weber'in "karizmanın rutinleşmesi" dediği şekilde, Hitler'in kendi karizması bile ortadan kalkarken, karizmatik otoritenin yerinde kaldığını söylemektedir. Askeri iktidarın kalıcı paradoksu -hiyerarşi ve yoldaşlığın bir araya gelmesi- yoğunlaşmış ve Japonlar gibi Almanların çoğu arasında da egemen hale gelmişti. Bu insanlar gaddar bir şekilde militerleşmiş, ulusal toplulukların içerisine aşırı şekilde hapsedilmişlerdi; ancak asıl üzüntü verici olan şey, neredeyse hiç kimsenin böylesine korkunç bir militarizmi reddetmemiş oluşuydu: daha mantıklı İtalyanların haricinde.

Bir adam -Hitler- ve faşizm savaşın zeminini hazırlamıştı; bununla birlikte liberal demokrasilerin son zamanlardaki savaş, caydırıcılık ve Komünizme karşı olan nefretleri de kendisine cesaret vermişti. Bu 70 milyon insanın -sarsıcı bir sayı- ölümüne neden olmuştu ve bunların yüzde 60'ı sivildi. En büyük kıyım Doğu Cephesi'nde gerçekleşti, bunu Çin-Japon savaşı takip ediyordu. En fazla kayba uğrayanlar -en az 25 milyon insan- Sovyet vatandaşlarıydı. Ulusal topluluklardan en fazla insan -neredeyse yüzde 20- Polonyalılardan katledilmişti, bununla birlikte en muzdarip etnik grup Yahudilerdi -belki de Avrupa'daki Yahudilerin yüzde 70'i ölmüştü. Bu toplamda yaklaşık 6 milyon insan ediyordu. Dolaysız nedeni faşizm olan savaş, faşizmi yıkmıştı. Geç emperyalizminin gaddarlığı ve ırkçılığı intihara meyilliydi. Faşizm çökmüştü ve yenilgiden sonra gerilla savaşı vereceği düşünülen Alman Kurt Adam örgütü, tıpkı Japonya'daki direniş gibi, sadece bir kaç hafta ayakta kalabildi. Bu ülkelerdeki insanlar bombalamadan kurtulmayı ve fatihlerinin getirdiği barışı hoş karşıladılar ve kısa zaman içerisinde faşizm veya askeri faşizm kendilerini ele geçirmeden önce zaten bildikleri demokratik ve kapitalist biçimleri benimsediler.

Çok açıktır ki iki dünya savaşı birçok şeyi değiştirmişti; ancak soru şu: bunlar iktidar ilişkilerindeki büyük dönüşümlerin gerekli bir nedeni miydi, yoksa savaş olmasaydı bile bir şekilde gerçekleşecek olan zaten süre giden dönüşümleri sadece hızlandırdılar mı? Buna dair daha genel bir tartışmayı, II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu değişimleri daha adamakıllı değerlendirdik-

ten sonra Dördüncü Cilde bırakıyorum. Bununla birlikte, hâlihazırda bu savaşın -kendisi dünyanın kanlı bir şekilde parçalanmasıydı- rekabet içerisinde imparatorlukların sonlarını hızlandırdığını ve Batılı piyasa kapitalizminin daha evrensel bir zaferinin, ulus-devlet sisteminin ve başka bir yoldan da olsa ortaya çıkacak olan Amerikan küresel imparatorluğunun yanı sıra, dünyayı yıkıma sürükleyebilecek silahların da gelişimine yol açtığını görebiliriz. Söz konusu olan şey, kapitalizmin üç taraflı bir gelişimini, ulus devleti ve halen içerisinde yaşadığımız Amerikan imparatorluğunu sağlamlaştırdı. Bu sadece hakkaniyetti; çünkü Japonlar tarafından taklit edilen Avrupa emperyalizmi savaşın daha derin bir nedeniydi. Dahası savaş, Sovyetler Birliği'nin iktidarını pekiştirdi, Amerika Birleşik Devletleri'ni hâkim bir dünya gücü haline getirdi; bu ikisi arasında tehlikeli bir Soğuk Savaş'a yol açtı ve dünyada ırkçılığı azalttı. Amerika'nın empoze ettiği düzen Sovyetler Birliği yıkılmadan önce bile hem Sovyet Bloğu'ndaki Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'nde yer alan ülkelere, hem de Çin'e sızmış olan küreselleşmeyi hızlandırdı. Öncü ülkeler olarak Fransa ve Britanya'nın işini bitirdi ve Japonya ve Almanya'yı -aslında bütün Avrupa'yı- askeri olmasa bile iktisadi bir güç haline getirdi. Kapitalizmin Altın Çağı ve özellikle erkekler için toplumsal vatandaşlığın ortaya çıkışında bir payı vardı. Sovyet Bloğu'ndaki Komünizme ikinci bir şans tanıdı ve Çin'in Komünizme geçişine sebep oldu. Ortadoğu'da, yoğun bir istikrarsızlık yarattı. İlk gerçek küresel savaş hakikaten de dünyayı değiştirmişti; ancak bu hikayeyi Dördüncü cilde saklıyorum.

15
Sonuç

Kuramsal sonuçları dördüncü cilde bırakmama rağmen, hâlihazırda modern toplumların gelişimini anlamak için toplumsal iktidarın dört kaynağının tümünün de nedensel gücüne ve aralarındaki ilişkilere ayrıntılı olarak eşit bir özen göstermemiz gerektiği açıktır: bunlar ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi iktidarlardır. Bu ihtiyaç, söz konusu dönem için çok belirgindir; söz konusu dönemde demokratik kapitalizm, komünizm, faşizm ve bunun kendi kendini imha edici ırkçılığı arasındaki ideolojik çatışmalar yoğunlaşmıştı. Kapitalizmin yıkım ve yaratım gücü hiçbir dönemde bu denli etkin olmamıştı; söz konusu dönemde iki yıkıcı neredeyse-küresel savaş patlak vermişti ve atom bombası küresel bir tehdit halini almıştı ve ulus-devletler ve küresel imparatorluklar kuvvetlenmişti. Bunların hiçbirisi öncelikli gibi durmuyordu.

Farklılaşmış bir dünyada genellemelere gitmek risklidir. Her bir makrobölge, her bir ülke, ülkeler içerisindeki her bir bölge şu ya da bu şekilde farklılıklar gösterdi ve bu durum, açık bir biçimde küreselleşmenin homojenleştirici etkisini azalttı. Genelde Amerikalıların kendi ülkelerine gönderme yaparken kullandıkları anlamda bütün ülkeler istisnaiydi. Eşsiz bir Amerikan istisnacılığı miti Amerikan milliyetçiliği ve siyasetçilerin retoriğinde derin bir şekilde yerini sağlamlaştırmıştır: ancak bu yanlıştı. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin temel ayrıksılığı içeride ciddi bir beyaz ırkçılıktan muzdarip olmasıydı. Bununla birlikte diğer Batılı ülkelerin kendi sömürgelerinde de ırkçılık vardı. ABD'de de sosyalizmin çok güçsüz olması bir istisna değildi; çünkü diğer İngilizce konuşulan ülkelerde de çok zayıftı. Her ne kadar ABD sosyal vatandaşlığın bazı alanlarında ilk başta geride kalmış olsa da (ancak eğitim hakkı ya da kademeli vergilendirme alanlarında değil), Yeni Düzen esnasında diğer ülkeleri yakalamıştı. Önemli sonuçlara yol açtığı yerlerde - Amerikan ırkçılığının yaptığı gibi- ülkeler arasındaki farklılıkları belirttim; ancak eserin birçok yerinde ulusal özgüllükler diğer türlü evrensel nedenseller

ya da etkiler olarak görülebilecek şeyleri sadece eğilimlere indirgemeye hizmet etmiştir.

İlk bölümlerde küresel egemenlik uğruna Avrupa'daki birden fazla güç-aktörlü bir medeniyetin gelişim şemasını çıkardım. Avrupa kapitalizmi, bütünleşik ancak ağız dalaşına devam eden devletleri ve özellikle militarizmi imparatorlukların ele geçirilmesi adına dinamik bir etkileşim içerisindeydi ve bu durum, sonrasında Japonya tarafından da taklit edildi. Dünyanın büyük bir kısmı imparatorluklar altında toplanmıştı ki, bu durum küresel bir eğilim olmasına rağmen dünya parçalıydı da. Her bir imparatorluk çevresine çit çekmişti ve fasılalarla birbirleriyle çarpışıyorlardı. Emperyal gümrükler ulusaşırı ticareti sınırlamıştı, yerli halklar genellikle kendi komşularına karşı "kendi" anavatanları için çarpışıyorlardı. Sömürgeler önceden var olmayan devlet sınırları çizdiler ve yerli sömürge elitleri anavatanın diliyle -İngilizce veya Fransızca veya İspanyolca veya Portekizce veya (kısa süreliğine) Japonca- konuşuyorlar ve yazıyorlardı. Ortada tek bir emperyalizm yoktu; bundan 12 tane vardı. Söz konusu olan içerisindeki rekabetin derecesine bağlı olarak olağanüstü dinamik, birden fazla gücün-aktörün olduğu hakiki bir medeniyetti. Fakat söz konusu olan kendi kendini imha edici bir dinamizmdi.

Diğer bölümler emperyal anavatanlarda içsel gelişmelerin şemasını sergiledi. Kapitalizmin dinamizmi ve iktidar tiyatrosunda kitlelerin sahneye girişi, sınıf mücadelesi, devrim ve reform ve popüler bir ulusal vatandaşlığa yol açmıştı. Bununla birlikte, bunlar ayrıca korkunç bir kibri de ortaya çıkardı; çünkü Avrupa'nın kendi kendini imha edici ırkçılığı ve militarizmi kıtayı yakıp yıkan iki devrim dalgasına, cinai rejimlere, Avrupa imparatorluklarının yıkımına ve Avrupa'nın çevresinin uygun adım yürüyen liderleri olan iki emperyal halefin -ABD ve Sovyetler Birliği- yükselişine yol açan iki dünya savaşına sebebiyet verdi. Bu durum, yarım yüzyılda, askeri iktidar savaş sonrasındaki barışın bir nevi toparlanma sağladığı koşullara değin dünyayı kanlı bir biçimde parçalayarak, dünyayı değiştirmişti.

Yarım yüzyıl ayrıca hayli yoğun bir ideolojik parçalanmaya tanıklık etti. Militarizm devletler arasındaki diplomasiyi ciddi bir biçimde şekillendirmek, araçsalcı olmayan, ideolojik olarak güdümlü ve duygusal endişeleri ayrıksı bir şekilde şan, onur ve statü peşinde koşmaya bağlamak ve bunu derinleştirmek suretiyle önemli bir ideoloji haline geldi. Dahası ekonominin nasıl işlemesi gerektiğine dair piyasa yönelimli ve devlet yönelimli planlar arasında da ideolojik bir çatışma vardı. Polanyi bunu kapitalizmin "çifte hareketi" olarak nitelendirmişti ve bu dönemde ilk başta serbest piyasa ilkelerinin öne çıktığını söylemişti ki, bu durum, sonrasında dönemin üç Büyük Alt Üst Oluşu'nun da -iki dünya savaşı ve Büyük Bunalım- katkısıyla daha devletçi ideolojiler tarafından göğüslendi. Piyasa karşısında devlet üzerine dönen tartışmalar büyük oranda aşkın olmaktan çok araçsalcı olan, nihai değer veya duyguların pek de

harekete geçirmediği kurumsallaşmış ve üzerinde anlaşılmış bir ideolojinin ortaya çıkışı ile sonuçlandı. İki model de alternatif ekonomi-politikaları sunuyordu; ancak bu ikisi arasındaki tercih genelde pragmatik bir biçimde ve serinkanlılıkla yapılıyordu. Bunların aynı zamanda insan özgürlüklerinin ayrıksı bir kavramsallaştırması -başkaları dolayımı ile özgürlük karşısında başkalarından özgürlük- ile hafifçe renklendirildiği doğrudur; ancak söz konusu özgürlük anlayışının her ikisi de aynı zamanda Batılı değerler içerisinde kurumsallaşmışlardı. Çatışmalar sistem haricinde değildi ve bunların arasında pragmatik bir uzlaşı yaratmak da o denli zor değildi.

Bir taraftan çok daha ciddi olan çatışmalar, yükselen komünist ve faşist ideolojiler arasında -her ikisi de toplumun bütünüyle yeniden örgütlenmesi aracılığıyla bu dünyada kurtuluş önermişti- diğer taraftan ise demokratik ve monarşik kapitalizmin kurumsallaşmış ideolojileri (aynı zamanda bu ikisi arasında da çatışmalar mevcuttu) ortaya çıkmıştı. Bu çatışmaların çözümü, çatışma yoluyla gerçekleşti; devrimler ve dünya savaşları ile başarıldı. En sonunda, faşizm yıkıldı, kapitalist demokrasi Batı'da hegemonik bir hale geldi ve Komünizm Doğu'nun büyük bir bölümü üzerinde hüküm sürmeye başladı. Sömürgelerde, ırka dayalı ideolojik çatışmalar da artıyordu.

Bu dönemde, Avrupa, Rusya ve Çin ideolojik iktidarda ciddi bir genişlemeye şahitlik etti. İkinci ciltte 19. yüzyıl Avrupa'sında dini ideolojilerin düşüşünün şemasını çıkartmıştım; 20. yüzyılın ikinci yarısı ise kurtuluş dinlerinin iki ve bir yarım seküler muadiline şahit oldu: Komünizm ve Faşizm, Japon militarizmi ise yarımı oluşturuyordu. Dahası Hitler'i yıldırmak için kolektif bir biçimde hareket etmek veya Amerikan gayrı resmi imparatorluğunda ekonomik kalkınmaya dair karşılıklı faydalı politikalar tasarlamak gibi genelde araçsal bir akla dayanan kararları engelleyecek bir biçimde kapitalist ülkelerde kuvvetli bir Komünizm karşıtlığı da yükselişteydi. Bu aşkın, değer odaklı ve duygu odaklı ideolojiler bunları kullananların çıkarlarına zarar verecek şekilde geri tepiyordu. Siyasi iktidar ilişkileri açısından, "öncü" partiler -Japonya'da öncü ordu- ideolojik iktidarı seferber eden ana örgütlerdi ve başarıya ulaştıkları yerlerde yarı totaliter devletler ortaya çıktı. Bırakın dünyanın geri kalanını, aydınlanma Batı'ya bile hükmetmiyordu. "Rasyonel seçenek" modelleri genelde uygulanamaz bir durumdaydı. Bu, olağanüstü bir ideolojik iktidarın ortaya çıktığı bir yarım yüzyıldı.

Batıdaki en genel eğilim reforma uğramış bir kapitalizmin ve milli vatandaşlığın çifte zaferiydi. Kapitalizmin dinamizmi yüzlerce yıldır aşikardı; ancak düzensiz döngüleri ekonomik kalkınmanın her daim bir şekilde pürüzlü olduğu anlamına geliyordu. Hâkim eğilim, Schumpeter'in kapitalizmin yaratıcı yıkım kapasitesi olarak etiketlediği bir süreç dolayımıyla gerçekleşen iktisadi büyümeydi (1957: 82-5). Kapitalizme karşı direniş hareketlerinin büyümesi de ziyadesiyle pürüzlüydü. Bunun öncülüğünü söz konusu dönemde sosyalist ve

liberal-emekçi ittifakına dayanan siyasi partiler ve işçi sendikaları yapıyordu; ancak çatışma genelde reforma uğramış bir kapitalizme varan bir uzlaşı ile sonuçlanıyordu. Sadece neredeyse topyekun olan bir savaş devletlerin meşruluğunu yok ederek ve sınıf çatışmasını yoğunlaştırarak ülkeleri yakıp yıktığında başarılı devrimler patlak verdi. Batıda sosyal vatandaşlık ve refah devletleri bu dönemde genişledi; ancak bu durum, kadınlardan çok erkeklerin hayrına gerçekleşti. Feministler halen toplumsal cinsiyet eşitliğine giden iki farklı yolun -emek piyasasındaki istihdam yoluyla mı, yoksa hanede annelik çalışması yoluyla mı- faziletlerine dair tartışmanın çıkmazındaydılar. Batı'da erkek tebaalar vatandaş olmuştu; kadınlar ise çoğunlukla erkek kısmı üzerinden vatandaşlık kazanmışlardı.

Batı ve Japonya'da I. Dünya Savaşı ve bunalımın sebep olduğu yıkıma karşın, ekonomi gelişiyordu. Bütün sınıflar ciddi anlamda daha sağlıklı, daha iyi beslenen, daha uzun yaşayan, daha eğitimli ve daha zengin olmuştu. Öldürücü savaşlara rağmen dünya nüfusunun yüzde 15'i için işler inanılmaz iyi gidiyordu. Bütünüyle gayrisafi yurtiçi hasıla ve kişi başına düşen GSMH istikrarlı bir artış gösteriyordu ve o an itibariyle çok az sayıda kişi için bu gidişat aşağıya doğru seyrediyordu. Doğa buradan ne gibi kaynakların çıkarılacağı ve buraya ne gibi atıkların depolanacağı konusunda halen dipsiz bir kuyu gibi duruyordu. Herkes kirlilik konusunda endişe duyduğu kadar, "daha temiz" petrolün, sanayileşmenin temel yakıtı olan daha kirli kömür ile ikamesi anlamında daha dengeli gibi durmasından tatminkardı. Batı'nın iyiye gidişine dair diğer endeksler de ayrıca gelişiyordu. Beslenmedeki gelişme ve kitlelerin daha fazla miktarlarda kalori alımı kendisini fiziksel açıdan da belli ediyordu. İnsan boyundaki artış daha iyi bir sağlık ve genel esenliğin göstergeleri olarak görülebilir. Askerler, mahkumlar ve okul çağındaki çocuklar için tutulan kayıtlardan çoğunlukla belgelendiği üzere araştırılan sekiz gelişmiş ülkedeki (Avustralya, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, Japonya, Hollanda, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri) erkeklerin boy ortalaması 1850 ve 1900 arasında 2.5 santimetre artmış ve sonrasında 1900 ve 1950 arasında 5.8 santimetreden az olmayan bir artış göstermişti. Kadınların boyu hakkında daha az şey bilinmesine rağmen, genç kadınlara dair var olan az sayıda kayıt onların arasında da bir artış olduğunu gösterir. 1900 ila 1950 arasında olan dönem hakikaten de yaşam uzunluğu ve beslenme standartlarında en büyük artışlara şahit olurken, 1950'den sonra kişi başına düşen GSMH ve gerçek ücretlerde en büyük artışlar gerçekleşecekti. Floud vd. (2011) bunu ayrıntılarıyla belgelemiştir. Yazarlar, bunun Darwin'in evrimsel biyolojisi ile karşılaştırılabilir bir şekilde bir sürecin hızlanması olduğunu savunurlar ve söz konusu gelişmeyi iyileştirilmiş kamusal sağlık rejimlerine, daha iyi konut imkânlarına ve daha iyi beslenme kurallarına -reforma uğramış kapitalizmin ve özellikle yerel düzeyde daha büyük devletin ortak çıktıları- atfederler. Korkunç savaşlara ve Büyük Bunalım'a

şahitlik etmiş 20. yüzyılın dram dolu ilk yarısı paradoksal olarak halk kitleleri için iyi haberler de getirmişti.

Hükümetlerin reforme ettiği ve yeniden düzenlediği bir kapitalizmin kazandığı zaferin dört ana nedenini belirledim:

(1) Kapitalizm bir sanayi toplumuna ilk dönüm noktasını sağladığı için en gelişmiş ekonomilerde kurumsallaşmıştı; komünizm göreceli olarak geri kalmış ülkelerde zafere ulaştı. Bu durum, kapitalizme "haksız" bir avantaj sağladı. Kapitalizme büyük bir askeri avantaj vermedi -hem faşizm, hem de komünizm savaşta etkindi- ancak kapitalizm ve devlet sosyalizmi arasındaki küresel iktisadi mücadele her zaman eşitsizdi; fakat bu, Dördüncü ciltte tartıştığım 1950'lere değin tam anlamıyla ortaya çıkmadı.

(2) Piyasa rekabeti koşulları içerisinde girişimcilik teknolojinin öncü gücü açısından büyüme yaratma hususunda rakiplerinden daha iyi iş çıkarıyordu. Bu durum, özellikle vites değiştirme, eskileri yoğunlaştığı ve durgunlaştığı müddetçe yeni sanayiler geliştirme -Schumpeter'in yaratıcı yıkımının çekirdeği- hususunda bilhassa başarılıydı. Büyük Bunalım'ın merkezinde dahi gerçekleşebilen böylesi bir gelişmeye 7. Bölüm'de şahit olmuştuk. Piyasa kapitalizmi geç gelişenlerin diğerlerine yetiştiği bir duruma sebep olmak bahsinde ne devlet sosyalizmine, ne de Japonların devlet koordineli kapitalizmine daha üstün değildi. Aslında, esaslı bir planlama Japon ve Sovyetler Birliği örneklerinde gördüğümüz üzere bu girişimde muhtemelen piyasalardan daha üstündü. Bununla birlikte, piyasa kapitalizmi yenilik hususunda üstündü. Bunun iyi bir örneği şirket kapitalizmi ve bilimsel ve teknolojik yeniliği kârlı bir özel mülkiyet düzenine sunan bir patent sisteminin güdülediği yüzyıl başında gerçekleşen ikinci sanayi devrimiydi. Bu durum, kapitalizmin hak ettiği bir avantajdı.

(3) Reforma uğramış kapitalizm üstün geldi; zira her ne kadar kapitalistler mülkiyet haklarını güçlü bir biçimde savunmuş olsalar da, aşağıdan gelen kararlı bir muhalefet genelde uzlaşı ve yasamanın müdahalesiyle, sınıf çatışmasının kurumsallaşmasının peşinde koşan merkezciler ve pragmatistlerin de (buraya şirket liberalleri de dahildi) yardımıyla ortaya çıkan bir süreç olarak kapitalizmi taviz vermeye zorladı. Bu insanların esas amacı ciddi bir hal almadan önce sınıf çatışmasının önünü kesmekti. Uzlaşının başarısız olduğu yerlerde, Rusya ve Almanya'da olduğu üzere, bu durum, komünist ve faşist devrimlere yapılan hazırlıkların önünü açtı. Devrimlerin sonucu da sınıf çatışmasının zor yoluyla bastırılması oldu. Diğer yerlerde, sınıf uzlaşması ve gittikçe daha fazla vatandaşlık hakkının uygulamaya sokulması ağır basmıştı.

Marx, piyasa rekabetine bağlı olarak ayrıştıkları için kapitalistlerin kolektif örgütlenme yeteneğinden yoksun olduklarına inanıyordu. Sadece kolektif emeğin, işçi sınıfının, ciddi kolektif eylemleri haiz olduğunu düşünüyordu. Söz konusu yarım yüzyıl kendisinin kapitalistler konusunda yanıldığını ve işçiler konusunda ise yarı yarıya yanıldığını kanıtlamıştı. Kapitalistler önceleri işçi hareketlerini bastırmaya çalıştılar; ancak bu genelde başarısız oldu. Bu nedenle, kısa 20. yüzyıl boyunca savaşın sonuçlarının da yardımıyla mül-

kiyet ve denetim haklarına dokunmadığı sürece, örgütlü işçilerle yeniden dağıtımcı anlaşmalar yapmanın yanı sıra, kapitalizmin işlevsiz eğilimlerini yumuşatmak için devlet müdahalesini kerhen de olsa kolektif bir biçimde kabullendiler. Pencerenin diğer tarafından baktığımızda, işçiler bir nebze de olsa sınıf dayanışması yaratabilmişlerdi; ancak sınıf uzlaşmacılığında payı olan bölgecilik, sınıf içi bölmecilik ve milliyetçilik dayanışmanın altını oyuyordu. Grevler ve sınıfsal ajitasyon, I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'na giden sürecin hemen öncesinde ciddi anlamda artmıştı (Silver, 2003: 82, 126-7); ancak bunlar genelde sınıf gücünden başlayarak, bölgeci ve sınıf içi ayrımcı işçi gücü tarafından kullanılan araçlardı.

Bu nedenle, sosyalizm birçok kapitalistin korktuğundan daha küçük bir tehditti; zira mutedil sosyal demokrat veya liberal emekçi işbirliğine dayanan bir reformizme evrilmişti. Reforma uğrayan kapitalizmin kökenleri -refah devleti, evrensel kamu sağlığı ve eğitim, kademeli vergiler, meşru toplu müzakere ve Keynesçi makroekonomik politikalar- 1945'den önce atılmıştı; bununla birlikte sonraki yıllarda konsolide oldu (kamu sağlığı dışında). Bütün bunların içerisinde daha geniş bir devlet, daha fazla vatandaşlık ve yoğunlaşan ulus-devletler vardı. Reformlar sadece alt sınıflar için değil, ayrıca kolektif ekonomik iktidar için de faydalıydı. Sınıf çatışması, bir kez toplu pazarlık düzeniyle birlikte kurumsallaştıktan sonra, istikrarlı işçi-patron ilişkilerine yol açmıştı ve istikrar tahmin edilemez piyasalarda iş yapan kapitalistlerin çok değer verdiği bir erdemdi. Bu rotanın takip edildiği yerlerde devrimler patlak vermedi ve dahası pek sosyal karmaşa da çıkmadı. Ayrıca, temsili hükümet krizlerin despotik yönetimlerden çok daha kolay ve barışçıl bir biçimde aşılmasını sağlamıştı: krizlerle başa çıkamayan rejimler iktidardan kovuluyor ve muhalefet partisi rutin bir biçimde bunların yerini alıyordu; bununla birlikte despotik rejimler halef sorununu çok daha fazla yaşıyorlardı. Yüksek verimliliğin ve yüksek talebe dayalı ekonominin tam anlamıyla ortaya çıkışı sadece II. Dünya Savaşı sonrasına denk düşen on yılda gerçekleşmesine rağmen, refah reformları ve Keynesçi makroekonomik planlama ayrıca kitlesel talebi yüksek tutuyordu ve bu durum, kapitalizm için iyi bir şeydi.

(4) Dahası siyasi iktidar ilişkilerinde de sona gelinmişti. Piyasa kapitalizmine bağlı olan ülkeler komünizm ve faşizmin içerisinde yozlaştığı parti-devleti despotizminden vatandaşlığa daha yatkın olan temsili hükümetin liberal veya toplumsal bir biçimi arkasında büyük oranda toplanmışlardı. Bu yozlaşma, Batıda yaşayan birçok insan için ciddi bir olumsuz referans noktası oldu ve bu durum, insanları sosyalizm ve faşizmden uzaklaştırdı. Fakat her ne kadar bu dönemde toplumsal vatandaşlık hakları Batının tümünde gelişmiş olsa da, siyasi ve sivil hakların, demokratikleşmenin gelişimi daha eşitsizdi. Huntington (1991) bu dönemin I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kısa süreli bir demokrasi dalgasına şahit olduğunu; ancak bunu içerisinde Avrupa'nın yarısının despotik hükümetlere dönüştüğü 1920'ler ve 1930'lar boyunca süren karşı bir dalganın takip ettiğini belirtir (bkz. Bölüm 10). II. Dünya Savaşı'nda faşizmin ve diğer despotik rejimlerin çöküşü açık bir şekilde Batıda demokratikleşmenin işine yaradı ve ayrıca henüz başlamış olan sömürge-

> lerden çekilme sürecinin sonrasında demokrasiyi de teşvik edeceği umuluyordu. O an itibariyle, bununla birlikte, demokrasinin avantajları ikinci savaştan sonra göründüğü kadar aşikar değildi. Komünizm ve kısa bir süreliğine faşizm dünyanın ciddi bir kısmı üzerinde, özellikle Batı dışında, kayda değer bir etkiye sahip olmuştu.

1945'den önce bütün bu gelişmeler beyaz ırk arasında (ve bazıları da Japonya'da) -ama diğer yerlerde değil- süregidiyordu. Büyük Farklılaşma başarılı bir biçimde sanayileşen, demokratikleşen, ulusallaşan ve reforma giden yüzde 15'lik Batı ile sömürgecilik altında ekonomik ve siyasi iktidar ilişkilerinin durgunlaştığı yüzde 85'lik diğerlerinin arasını açmıştı. Sömürgelerde ve birkaç bağımsız yoksul* ülkede (Japon sömürgeleri dışında kalanlar) GSMH'deki artışlar ve temsili hükümetler bu dönemde göz ardı edilebilirdi. Batı gelişiyor; diğerleri gelişmiyordu -bu söz konusu dönemde ortaya çıkmış dünyadaki tek başına en büyük parçalanmaydı. Batı, ulus devletlerde çoğunlukla demokrasiye ve vatandaşlık haklarına doğru yol alıyor; sömürgeler tebaaları olarak emperyal despotizm altında varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu durum, o dönemde Batının çoğu tarafından büyük oranda kendi ırksal üstünlüklerinin bir sonucu olarak kavramsallaştırılmıştı (ancak bu güven çok da uzun sürmedi). Ben emperyalizmin genelde sömürgelerin ekonomik gelişimini durdurduğu sonucuna varmıştım; fakat artan eşitsizliğin esas kaynağı doğrudan sömürü değildi (ancak sömürü çok miktarda mevcuttu); fakat söz konusu olan şey, basit bir biçimde anavatanların sanayileşirken, sömürgelerin sanayileşmemesiydi. Belki de bu ikisinin kombinasyonu tekil bir sömürücü kapitalist dünya sistemi olarak ele alınabilirdi. Sömürgeci elitler ve onların yerli işbirlikçileri, yerli kitlelerin sömürüsünden büyük kârlar elde ediyorlardı. Ancak birçok imparatorluğun bu kârı anavatana döndürmediği gerçeği söz konusu mekanizmanın sistemik özelliğini azaltıyordu. Bu durum, küreselleşmenin ırksal bir aşaması olarak görülebilir; fakat bir müşkülatla beraber ortaya çıkmıştı. Beyaz ırk kapitalizme hakim olduğundan, Büyük Bunalım'ı da en şiddetli onlar yaşamıştı. Bu durum, beni bunalımın adını Büyük Beyaz Bunalım olarak değiştirmeye teşvik etmişti.

Beyazların hakimiyeti, fiziksel bir anlamda da arttı. Diğerleri arasında, Batı'ya karşı olarak erkeklerin ortalama boyu sabit kalmış ya da bu dönemde belli belirsiz büyümüştü; fakat 1950'den sonra ciddi bir artış gerçekleşecekti. Aynısı yaşam beklentisi ve okuma yazma için de geçerliydi. 1950'de Batıda ve Japonya'da, ortalama okuryazarlık oranı yüzde 93'tü: neredeyse herkes okuyup yazabiliyordu. Latin Amerika ve Çin'de okuma yazma oranı yüzde 50 civarındaydı; ancak diğer az gelişmiş ülkelerde söz konusu oran bunun ancak yarısı kadardı. Bu bölgelerde ciddi iyileştirmeler ancak 1950'den sonra meydana geldi. Doğurganlık oranları da aynı hikayeyi anlatır. Batı'da her bir ka-

dının doğurduğu ortalama çocuk sayısı anneler ve çocuklara iyi bir haber olacak şekilde yüzyılın ilk yarısının büyük bir kısmında düşüş yaşadı. Diğerleri arasında, bu düşüş büyük oranda yüzyılın ikinci yarısında meydana geldi (Steckel ve Floud, 1997: 424; Easterlin, 2000). Diğerlerinde ne erkekler, ne de kadınlar için ortada neredeyse hiçbir toplumsal vatandaşlık hakkı yoktu ve refah devleti ortaya çıkmamıştı (ne de bu dönemi takip eden ilk on yıllar zarfında). Batı artı Japonya ile diğerleri neredeyse farklı gezegenlerde yaşıyor gibiydiler. Fakat 20. yüzyıl ilerledikçe emperyal otoriteler sömürgelerden daha fazla kâr elde etmenin peşine düşmüşler ve bir şekilde eğitimi, sanayiyi ve devletin alt yapısını geliştiren sınırlı kalkınma projeleri uygulamaya başlamışlardı. Ancak bu durum, küresel birleşmeye dair bir süreç başlatmak için yeterli değildi. Bunun yerine, beklenmeyen bir sonucu oldu: emperyal beklentilerin aksine eğitimli yeni yerliler minnettarlık duymuyorlardı; direnmek ve sömürgeciliği yıkmak konusunda kararlıydılar.

Bu eserde, uzun erimli yapısal eğilimleri, tesadüfî olaylardan ayırmaya çalıştım. Birçok eğilim uzun erimliydi. Kapitalizm, ulus devletler ve imparatorluklar ve milliyetçilik, emperyalizm ve ırkçılığın ortaya çıkışı uzun erimli süreçlerdi; alttan alta, yarım yüzyıl boyunca emperyalizm karşıtlığı da kıpırdanmaktaydı. En azından 18. yüzyıldan beri vatandaşlık hakları gelişiyordu. Devletler gelirlerini ve harcamalarını arttırıyorlar ve askere alma ve ihtiyat sistemleri ile gittikçe daha fazla kitlesel orduları seferber ediyorlardı; bu da vatandaşlık kavramını ayrıca pekiştiriyordu. Bu dönemde, hem savaş, hem de refah ulus devletler tarafından vatandaşların sınırlandırılmasını derinleştirdi. Maddi kaynaklar ulusal sınırlar içerisinde dağıtılıyor ve yeniden dağıtılıyordu ve ulusal dilde eğitim de bir kitlenin tek bir halkı ya da ulusu oluşturduğu fikrini destekliyordu.

İkinci ciltte gördüğümüz gibi, sınıf ve ulus birbirlerinin karşıtı değillerdi. Birlikte ortaya çıktılar, iç içe geçtiler ve her birisi diğerinin gelişimini destekledi. Devletin ve kapitalist bürokrasilerin elleri halkı sıkıştırdıkça, insanlar buna isyan ederek tepki verdiler. Alt sınıflardan, azınlıklardan erkekler ve kadınlar daha fazla vatandaşlık hakkı elde ettikçe, sonrasında bu ulus-devleti ve kapitalizmi kuvvetlendirdi. Kitlesel seferberliklerle gerçekleştirilen savaş durumu sınıf ve ulusun farklı dinamiklerini içeriyordu. Her iki savaş da ulus kimliğin algılanmasını ve daha saldırgan bir milliyetçiliği geliştirerek, milliyetçiliği arttırdı. Fakat ilk savaş uzayınca, fedakârlıkların hiç de eşit bir şekilde yapılmadığı algısı, sınıf bilincinde bir yükselişe neden oldu. Kendileri için savaşın olumlu seyrettiği uluslarda, reformist bir sınıf bilinci gelişti. Dahası bu kendileri de ayrıca fedakârlık yapmak zorunda kalan, savaştan kötü etkilenmiş tarafsız uluslar için de geçerliydi. En iyi durumda olanlar işçiler, köylüler ve orta sınıf öğeleri arasında geniş ittifaklar kuran reform yanlılarıydı. Sonrasında, en çarpıcı biçimde İsveç Sosyal Demokratları'nın yaptığı gibi, makul bir

biçimde halka öncülük iddiasında bulunabilirlerdi. Bu anlamda, sınıf, ulusu bir nebze sola kaydırarak, ulusa dönüşmüştü; ancak savaşları kötü seyreden uluslar açısından saldırgan bir sınıf bilincinin yanı sıra iktidardaki rejime yönelik düşmanlık da arttı. Bu durum, devrimci patlamalara yol açtı. Devrimci patlamaların akabinde ise Bolşevikler, işçi sınıfının ulusun bizatihi kendisi olduğunu iddia ettiler. Diğer devrimler başarısızlığa uğrayınca, bir süreliğine reformizm güç kazandı. Bununla birlikte, söz konusu gidişat uzun sürmedi; zira reformcular sınıfı ulusa dönüştürmeyi başaramamıştı. Hakikaten de, benzer şekilde halkın çoğunluğu ve hakim sınıf süre giden sınıf çatışmasından bezmiş ve faşistleri ve diğer despotları buna bir son vermeye çağırmıştı. Süreç içerisinde, pazarlığını ettiklerinden çok daha saldırgan bir milliyetçilikle karşı karşıya kaldılar. Bu anlamda, sınıf ve ulus arasındaki diyalektik bu dönemde de devam etti. II. Dünya Savaşı'nda söz konusu diyalektiğin o dönemdeki versiyonunun ortaya çıkışını, Dördüncü ciltte göreceğiz.

Bu gibi gelişmeler ne derece kaçınılmazdı? Cevap karşı olgusallıkları geliştirmeyi, farz edelim sorularını sormayı gerektirir. Ya belirli olaylar, özellikle üç Büyük Alt Üst Oluş gerçekleşmeseydi? Bu krizlerin önemli etkileri oldu; ancak bunlar gerekli bir neden olmaktan ziyade her şekilde meydana gelecek olan sonuçları sadece hızlandırmış da olabilirlerdi. Örneğin sömürgeciliğin altını oyan dünya savaşlarıydı; özellikle ikinci savaş ciddi bir biçimde oymuştu. Savaşın etkisi olmasaydı dahi, sömürgeler muhtemelen kendi kendisini yavaş yavaş ortadan kaldıracaktı; zira kalkınma projeleri ile bir araya gelen beyaz ırkçılık, yerel halk arasında emperyalizm karşıtı duyguları arttırıyordu. Fakat sömürgelerin çözülmesinin sonradan gerçekleştiği gerçeği farklı bir tarihsel ve toplumsal aralıkta, kendisini farklı bir gelişme seyrine itebilecek etkilerin ortasında bu sürecin gerçekleşeceği anlamına geliyordu. Bu, sadece spekülasyonun hüküm süreceği bir noktaya kadar karşı olgusallıkların çoğaltılmasını içerir. Tek bir değişkeni değiştirerek, sadece bir karşı olgusallıkla -ama birçoğuyla değil- başa çıkabiliriz.

Dünya savaşları ve bunların sonuçları olmadan, başarılı komünist devrimler, faşizm ve Amerikan küresel hakimiyeti olmazdı iddiasında bulunurken kendime daha çok güveniyorum. Önceki bölümlerde bunun nedenini açıkladım; ancak biz sonrasında bu savaşların ve sonuçlarının tesadüfi olaylar mı, yoksa kökleri derinlerde yatan yapıların ve nedenselliklerin sonuçları mı olduğunu sormak durumundayız. Cevap biraz ondan, biraz bundandır; ancak büyük oranda ikincisi geçerlidir. Nedenler büyük oranda askeri ve jeopolitik iktidar ilişkilerinde yatmaktadır. Avrupa militarizminin ve emperyalizminin tarihsel dayanıklılığını açıklamıştım. Avrupa içerisindeki emperyalizm küresel ölçekte bir emperyalizme sorunsuz bir şekilde dönüşmüştü. Avrupa'da yüzyıllar boyunca savaş, müzakereler başarısız gidiyor gibi dururken (hayli önceden) başvurulan gıyabında bir diplomasi biçimiydi. Sonrasında Japonya Av-

rupa'ya öykündü. Bunun sebebi kısmen kendi özerk varlığının emperyalizme dayandığını düşünmesiydi; fakat ben, Japon emperyalizmini daha militarist bir hale getirmenin daha tesadüfi olaylara ve süreçlere çok daha fazla dayandığını savundum. Dahası Avrupa'nın genişlemesinin uygarlık, aydınlanma veya Tanrı'nın kelamını dünyaya yaymaya dair ideolojik bir eğilim içerdiği için, her bir devletin kendi saldırganlığını eşsiz medeni veya ulusal değerlere dayanan bir savunma biçimi gördüğünü de vurguladım. Önceki yüzyıllarda olduğu gibi, devlet adamları ayrıca hem kendileri, hem de ülkeleri adına statü ve onur peşindeydiler. Bu durum, diplomasi çıkmaza girdiği zaman geri basmayı zora sokuyordu. Bunların hepsi de hayli yapısal eğilimlerdir. Ben, bu savaşlar karşısında kapitalizmi büyük suçlamalardan aklıyorum. Kapitalizmin seküler eğilimleri savaşçı değildi; ancak elbette ki birer birey olarak kapitalistler diğerleri kadar milliyetçiydi. Bunlar ya kılıçlardan ya da saban demirinden kâr elde etmekten hoşnuttular ve savaş ilan edildikten sonra kılıçlardan daha çok kâr elde edebilirlerdi.

Bu dönemde gerçekleşen bu üç Büyük Alt Üst Oluş'ta da -iki dünya savaşı ve Büyük Bunalım- benzer nedensellik süreçleri keşfettim. Bunların hepsi de diğer türlü asla ciddi anlamda tehdit edici bir hale gelemeyebilecek olan çağdaş toplumsal yapılardaki zayıflıklarda ortaya çıkan, büyüyen bir kriz olarak birbirlerinin üzerine binen çoklu nedenlere sahiptirler. İlk savaşa giden yolda Britanyalı ve Alman liderleri arasındaki karşılıklı anlayış kıtlığı, ikinci savaşa giden yolda Britanyalı ve Fransız liderlerin ters tepen komünizm karşıtlığı ve Bunalım'da Amerikan liderlerinin tasfiyeci ideolojisinin hepsi de, sadece diğer önceki koşulların üzerine bindiğinde açığa çıkmış olan zayıflıklardı. Her bir koşul diğerlerinden farklı olan nedensel bir zincirin sonucu olmaya eğilimliydi. Her ne kadar yapısal süreçler toplumsal iktidarın dört kaynağının hepsinin içine yerleşik olsa da, bunlar karmaşık ve genellikle tesadüfi yollarla iç içe geçtiler ve bu bizim, ne altta yatan tek bir yapısal neden tarif edemeyeceğimiz anlamına gelir, ne de müstesna bir toplumsal sistemdeki iktidarın gelişmesini model olarak gösterebiliriz.

Bu anlamda ortada pek çok bağlama bağlı özgüllükler -özellikle daha çok güce sahip olanlar arasında yanlışlar, yanlış anlaşılmalar- vardı. I. Dünya Savaşı'na giden yolda, liberalizm, Britanyalı liderlerin Alman saldırganlığını yıldırmasının önüne geçti ve Alman genelkurmayının gizli askeri seferberlik planları -birçok Alman sivil lider bunlardan habersizdi- Britanya ve Fransa'yı neredeyse savaşa girmeye mecbur bırakacak bir hareket olarak Belçika toprağını ele geçirmeyi içeriyordu. Rus liderler ordunun teknik olarak sadece Avusturya-Macaristan'a karşı seferber edilemeyeceğinin farkındaydılar; bu anlamda Almanya'ya karşı da seferber ettiler. Belki de en büyük hata, Saraybosna'da bir gün Arşidük Franz Ferdinand'ın açık arabasının olabilecek en kötü yanlış dönüşü yapmasıydı. Böylesi özgüllükler, Büyük Alt Üst Oluşlar'ın neden or-

taya çıktığını açıklamak için gereklidir; ancak bu anlamda bunlar da daha fazla yapılanmış süreçlerdir. Japonların hatalarının hepsi de ülkeyi gittikçe artan bir militarizme götüren benzer minvaldeki yanlışlardı. Hitler geleneksel bir militarizmin akabinde ortaya çıktı. Alman milliyetçiliği I. Dünya Savaşı'nın halledilme biçimi -faşizmin bu dönemdeki genel çekiciliği- ve kapitalizmin daha da genel bir başarısızlığı ile tetiklenmişti. Toplumsal iktidarın dört kaynağının hepsinin de içerisinde ve arasında hem yapısallıkları, hem de tesadüfleri bulmamız bu dönemde bütün her şeyin anlamı ve kesin önceliği hakkında tekil sonuçlara ulaşmamızı imkansız kılar. Bu durum, nerede durduğunuz ve kim olduğunuz ile ilgilidir ve süreçlerin ve tesadüflerin bütün bir dizilişine bağlıdır.

1945'de ikinci savaşın sonlanması benim bu kitapta incelediğim dönemin sonu anlamına geliyor. Savaş tayin edici bir zafere yol açmıştı; ancak bunun iktidar ilişkilerini ne derece değiştireceği belli değildi. Faşizm ortadan kaldırılmıştı; ancak çok sayıda insan kimse yakında hortlayabileceğinden korkuyordu. Çin'de kesin olmayan bir sonuçla birlikte iç savaş kızışıyordu ve Sovyet Komünizmi de savaştan güçlenerek çıkmıştı. Avrupalı imparatorluklar zayıflamıştı; ancak hâlâ ne kadar ayakta kalacakları kesin değildi. Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel bir rolden cayıp caymayacağı da, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı gibi, kesin değildi. Birçok kapitalist ülkede, ekonomik elitler Keynesçi ve klasik ekonomi arasında bölünmüştü; ancak çoğu savaş sonrası seferberliğin son bulmasının ve alt üst oluşun -her ikisi de hem ulusal, hem de uluslararası düzeydeydi- ekonomileri zayıflatacağını ve muhtemelen 1920'lerin ve 1930'ların krizleri gibi krizlere yol açacağını varsayıyordu. Dahası bunun yeni veya eski aşırı ideolojilerin canlanmasına da yol açabileceğinden korkuyorlardı. Çağdaşları için, 1945 sonları devasa bir rahatlık sağladığı kadar (Almanlar ve Japonlar için bile), devasa belirsizlikler de getirmişti. Bizim günümüzde dönemin niteliğini belirleyen yapısal eğilimler olarak algılama eğiliminde olduğumuz şeyler o dönemde büyük oranda belirsiz gibi duruyordu.

Korkular gerçekleşmedi. Beş veya altı yıl içerisinde, daha iyi bir dünya -ama sadece beyazlar için değil- ortaya çıkıyordu. Faşizm ölmüş ve mezarı boylamıştı ve komünizm, Çinli Komünistler başarılı devrimler gerçekleştirmek hususunda Bolşeviklere katıldıklarında sadece belirli ülkeler arasında sıkışık bir blokta gelişmişti. Avrupalı imparatorluklar yok oldukça ve militarizmleri ve Japon militarizmi de, hızla zayıfladıkça, jeopolitik daha basit bir hal alıyordu. Bu durum, sadece Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB'yi önemli askeri güçler olarak bırakmıştı; fakat aralarındaki sürtüşme iki tarafın da nükleer silahlara sahip olmasıyla yeni yeni istikrarlı bir hale gelmeye başlamıştı. Bretton Woods sistemi uygulandığı müddetçe, uluslararası ekonominin sorunları belirgin bir biçimde hallediliyor ve gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesçi ve klasik ekonomiler iç içe geçiyorlardı. Refah devletinin, kademeli vergilerin

genişlemesi ve tam istihdam yolundaki ilerleyişi, gittikçe artan bir şekilde kadınlar için de toplumsal vatandaşlıkta daha da fazla bir artışa işaret ediyordu. Savaş sonrası ekonomik büyüme bir süreliğine tam da bütün dünyaya yayılıyordu ve daha az gelişmiş ülkelerde kapitalist büyümenin ve devlet altyapısının genişlemesinin bir araya gelmesi buradaki insanların boylarını, beklenen yaşam sürelerini ve okuryazarlığını arttırıyordu. Biz bütün bunların kısa süreli bir "Altın Çağ"a yol açarak gerçekleştiğini biliyoruz; ancak 1945'te yaşayan halklar bunu bilmiyordu.

Bütün bunlardan çıkarılabilecek en geniş resim, dünyada Avrupa hakimiyetinin yükselişi ve düşüşüydü. Avrupa uygarlığı kendi ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi iktidarını genişletmişti: bütün bunların gelişiminin kendine özgü ritimleri vardı. Bu gelişimin içerdiği bütün dinamizm içerisinde, tarihsel olarak eşi benzeri olmayan çok sayıda güç-aktörün yer aldığı bir emperyalizm biçimine yol açmıştı. Avrupalılar deniz aşırı bir biçimde genişleyebilecekleri bir dönemde, diğer önemli uygarlıkların gücünün durağanlaştığı ya da azaldığı için şanslıydılar. Bütün hepsinin en büyüğü haline gelebilmek için Avrupa'daki güç dengesini sömürebilme şansını elde ettiği zamandaki bir dönemeçte, bir deniz gücü ve hayli bütünleşik bir devlet olarak ortaya çıkan Britanya daha bile şanslıydı. Her iki genişlemeyi de, hem Avrupalı, hem İngiliz, nihayetinde kaçınılmaz kılan şey sanayileşmeleriydi. Küre artık yeni bir biçimde parçalanmıştı: zenginler, Batı artı Japonya ve yoksullar, beyaz olmayan diğerleri arasında. Dünya sonrasında ulusal ve emperyal rekabet tarafından daha da parçalandı. Akabinde, hayli hızlı bir biçimde, kendi eseri olan militarizmi, ırkçılığı ve milliyetçiliği aracılığıyla Avrupa uygarlığının kendi kendisine yarattığı bir yıkım gerçekleşti. Bunu sadece iki küresel imparatorluk -sonrasında da bir- takip etti ve bu gelişime kapitalizmin hızlı bir küresel büyümesi, ırkçılığın ortadan kalkması, devletler arasındaki savaşların sona ermesi ve ulus-devlet idealinin bütün dünyaya evrensel bir biçimde yayılması eşlik edecekti. Söz konusu bütün bu süreçlerin bir araya gelişi evrensel ama halen çoklu bir küreselleşme sürecine yol açtı; bu da Dördüncü cildin alt başlığı olacaktır.

Kaynakça

Abramowitz, Moses 1979 "Rapid growth potential and its realization: the experience of capitalist economies," in Edmund Malinvaid (ed.), *Economic Growth and Resources*. New York: St. Martin's Press, Vol. I, pp. 1–30.

Abramowitz, Moses & Paul David 2001 "Two Centuries of American Macroeconomic Growth. From Exploitation of Resource Abundance to Knowledge-Driven Development," *SIEPR Discussion Papers*, 01–05.

Abse, Tobias 1996 "Italian Workers and Italian Fascism," in Richard Bessel (ed.), *Fascist Italy and Nazi Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.

Adamthwaite, Anthony 1995 *Grandeur and Misery: France's Bid for Power in Europe, 1914–1940*. London: St. Martins Press.

Addison, Paul 1975 *The Road to 1945*. London: Jonathan Cape.

Addison, Paul & Jeremy Crang (eds.) 2010 *Listening to Britain: Home Intelligence Reports on Britain's Finest Hour May-September 1940*. London: Bodley Head.

Akami, Tomoko 2002 *Internationalizing the Pacific*. London: Routledge.

Al-Sayyid, Afaf 1968 *Egypt and Cromer*. New York: Praeger.

Aldcroft, David 2001 *The European Economy 1914–2000*. London: Routledge, 4th edition.

2002 "Currency Stabilisation in the 1920s: Success or Failure?" *Economic Issues*, Vol. **7**, Part 2.

Alexander, Martin 1992 *The Republic in Danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence, 1933–1940*. New York: Cambridge University Press.

Allen, Keith 2003 "Food on the German Home Front: Evidence from Berlin" in Gail Braybon (ed.), *Evidence, History and the Great War: Historians and the Impact of 1914–1918*. Oxford: Berghahn Books.

Allen, Robert 2004 *Farm to Factory. A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Allen, Theodore 1997 *The Invention of the White Race, 2 vols.: I – Racial Oppression and Social Control; II – The Origin of Racial Oppression in Anglo-America*. New York: Verso.

Aly, Goetz 2007 *Hitler's Beneficiaries: How the Nazis Bought the German People*. London: Verso.

Amenta, Edwin et al. 1994 "Stolen Thunder? Huey Long's 'Share Our Wealth,' Political Mediation, and the Second New Deal," *American Sociological Review*. **59**: 678–702.

1998 *Bold Relief: Institutional Politics and the Origins of Modern American Social Policy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Amenta, Edwin & D. Halfmann 2000 "Wage wars: institutional politics, the WPA, and the struggle for U.S. social policy." *American Sociological Review.* **64**: 506–28.
Amenta, Edwin & Theda Skocpol 1988 "Redefining the New Deal: World War II and the development of Social provision in the United States" in Margaret Weir et al. (eds.), *The Politics of Social Policy in the United States.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
Amsden, Alice 2001 *The Rise of "the Rest": Challenges to the West from Late- Industrilaizing Economies.* New York: Oxford University Press.
Anderson, Benedict 1988 "Cacique Democracy in the Philippines: Origins and Dreams." *New Left Review,* No. 169.
Anderson, Benjamin M. 1979 *Economics and the Public Welfare: A Financial and Economic History of the United States, 1914–1946.* Indianapolis: Liberty Press.
Anderson, David 2004 *Histories of the Hanged: Britain's Dirty War in Kenya and the End of Empire.* London: Weidenfeld.
Anderson, Perry 2010 "Two Revolutions," *New Left Review,* Jan–Feb, pp. 59–96.
Andornino, Giovanni 2006 "The nature and linkages of China's tributary system under the Ming and Qing dynasties," *Working Papers of the Global Economic History Network,* London School of Economics, No. 21/06.
Ansell, Christopher 2001 *Schism and Solidarity in Social Movements: The Politics of Labor in the French Third Republic.* Cambridge: Cambridge University Press.
Anweiler, Oskar 1974 *The Soviets: The Russian Workers, Peasants, and Soldiers Councils, 1905–1921.* New York: Pantheon Books.
Appleby, John 2001 "War, politics, and colonization, 1558–1625" in Nicholas Canny (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. I, The Origins of Empire.* Oxford: Oxford University Press.
Archer, Robin 2007 *Why Is There No Labor Party in the United States?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
Arendt, Hannah 1968 *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil.* New York: Viking.
Armitage, David 2000 *The Ideological Origins of the British Empire.* Cambridge: Cambridge University Press.
Arnold, David 1993 *Colonizing the Body: State, Medicine and Epidemic Disease in Nineteenth-Century India.* Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
2000 *Science, Technology and Medicine in Colonial India.* Cambridge: Cambridge University Press.
Aronowitz, Stanley 1973 *False Promises: The Shaping of American Working Class Consciousness.* New York: McGraw Hill.
Arrighi, Giovanni 1994 *The Long Twentieth Century.* London: Verso. 2007 Adam Smith in Beijing. Lineages of the 21st Century. London: Verso.
Arrighi, Giovanni & Beverly Silver 1999 *Chaos and Governance in the Modern World System.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
Atkinson, Anthony & Thomas Piketty 2007 *Top Incomes over the Twentieth Century.* Oxford: Oxford University Press.
Atkinson, Anthony et al. 2009 "Top Incomes in the Long Run of History," *NBER Working Paper,* No. 15408.

Auchincloss, Louis 2001 *Theodore Roosevelt.* New York: Henry Holt.

Audoin-Rouzeau, Stephane & Annette Becker 2002 *14–18: Understanding the Great War.* New York: Hill and Wang.

Auerbach, Alan & Yuriy Gorodnichenko 2011 "Fiscal multipliers in recession and expansion," *National Bureau of Economic Research,* Working Paper No. 17447.

Auslin, Michael 2004 *Negotiating with Imperialism: the Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ayala, Cesar 1999 *Sugar Kingdom: The Plantation Economy of the Spanish Caribbean, 1898–1934.* Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Bairoch, Paul 1982 "International industrialization levels from 1750 to 1980," *Journal of European Economic History,* **11**: 269–334.

Balderston, Theo 2002 *Economics and Politics in the Weimar Republic.* Cambridge: Cambridge University Press.

Baldwin, Peter 1990 *The Politics of Social Solidarity.* Cambridge: Cambridge University Press.

Barber, William 1985 *From New Era to New Deal: Herbert Hoover, the Economists, and American Economic Policy, 1921–1933.* New York: Cambridge University Press.

1996 *Designs Within Disorder: Franklin D. Roosevelt, the Economists, and the Shaping of American Economic Policy, 1933–1945.* New York: Cambridge University Press.

Barnhart, Michael 1987 *Japan Prepares for Total War: The Search for Economic Security, 1919–1941.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Bartlett, Robert 1994 *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change, 950–1350.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bartov, Omer 1985 *The Eastern Front, 1941–1945, German Troops and the Babarisation of Warfare.* London: Macmillan.

Bauman, Zygmunt 1989 *Modernity and The Holocaust.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Bayly, Christopher 1996 *Empire and Information: Intelligence Gathering and Social Communication in India, 1780–1870.* Cambridge: Cambridge University Press.

2004 *The Birth of the Modern World 1780–1914.* Oxford: Blackwell.

Beaudreau, Bernard 1996 *Mass Production, the Stock Market Crash, and the Great Depression.* Westport, CT: Greenwood Press.

Becker, Jean-Jacques 1977 *1914: Comment les français sont entrés dans la guerre.* Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques.

1985 *The Great War and the French People.* Leamington Spa: Berg.

Bellamy, Paul 1997 *A History of Workmen's Compensation, 1898–1915: From Courtroom to Boardroom* New York: Garland Publishing.

Bensel, Richard 2000 *The Political Economy of American Industrialization, 1877–1900.* New York: Cambridge University Press.

Benson, John & Takao Matsumura 2001 *Japan 1868–1945: From Isolation toOccupation.* London: Longman Publishing.

Benton, Gregor 1992 *Mountain Fires: The Red Army's Three-Way War in South China 1934–1938.* Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

1999 *New Fourth Army: Communist Resistance along the Yangtze and the Huai, 1938–1941.* Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Berezin, Mabel 1997 *Making the Fascist Self*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Berger, Gordon 1977 *Parties Out of Power in Japan, 1931–1941*. Princeton: Princeton University Press.

1988 "Politics and mobilization in Japan, 1931–1945" in Peter Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bergère, Marie-Claire 1989 *The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie, 1911–1937*. Cambridge: Cambridge University Press.

Berkhoff, Karel 2004 *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Berkowitz E & K. McQuaid 1992 *Creating the Welfare State: The Political Economy of 20th Century Reform*. Lawrence, KS: University Presses of Kansas.

Bernanke, Ben 2000 *Essays on the Great Depression*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bernanke, Ben & Harold James 1991 "The Gold Standard, Deflation, and Financial Crisis in the Great Depression: An International Comparison" in Glenn Hubbard (ed.), *Financial Markets and Financial Crises*. Chicago: University of Chicago Press.

Bernhardt, Kathryn 1992 *Rents, Taxes and Peasant Resistance: the Lower Yangzi Region, 1840–1950*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Bernstein, Michael 1987 *The Great Depression. Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929–1939*. Cambridge: Cambridge University Press.

2002 *A Perilous Progress: Economists and Public Purpose in Twentieth-Century America*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Berstein, Serge & Jean-Jacques Becker 1987 *Histoire de l'anticommunisme en France, 1917–1940*. Paris: Olivier Orban.

Bertrand, C. L. 1977 *Revolutionary Situations in Europe*, 1917–1922. Montreal: Concordia University Press.

Beschloss, Michael 2002 *The Conqueror: Roosevelt, Truman and the Destruction of Hitler's Germany, 1941–1945*. New York: Simon & Schuster.

Betts, Raymond 1961 *Assimilation and Association in French Colonial Theory, 1890–1914*. New York: Columbia University Press.

Bianco, Lucien 2001 *Peasants Without the Party. Grass-Roots Movements in Twentieth-Century China*. New York: M. E. Sharpe.

2005 *Jacqueries et révolution dans la Chine du XXe siècle*. Paris: Editions de la Martinière.

Billig, Michael 1995 *Banal Nationalism*. London: Sage Publications. Bin Laden, Osama 2005 *Messages to the World: The Statements of Osama Bin Laden*, ed., Bruce Lawrence. London: Verso.

Bix, Herbert 1982 "Rethinking 'Emperor-System Fascism': Ruptures and Continuities in Modern Japanese History," *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, Vol. **14**: 13–22.

2001 *Hirohito and the Making of Modern Japan*. New York: Harper-Collins.

Blackburn, Robin 1997 *The Making of New World Slavery: from the Baroque to the Modern, 1492–1800*. London: Verso.

Blee, Kathleen 1991 *Women of the Klan. Racism and Gender in the 1920s*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Blum, Edward 2005 *Reforging the White Republic: Race, Religion and American Nationalism, 1865–1898*. Baton Rouge: Louisiana State Press.

Blustein, Paul 2001 *The Chastening: Inside the Crisis That Rocked the Global Financial System and Humbled the IMF*. New York: Public Affairs.

Bond, Brian 2002 *The Unquiet Western Front: Britain's Role in Literature and History*. New York: Cambridge University Press.

Bonnell, Victoria 1983 *Roots of Rebellion*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Bonzon, Thierry 1997 "Transfer payments and social policy" in Jay Winter & Jean-Louis Robert (eds.), *Capital Cities at War, 1914–1919*, pp. 305–341. Cambridge: Cambridge University Press.

Bonzon, Thierry & Belinda Davis 1997 "Feeding the cities," in Jay Winter & Jean-Louis Robert (eds.), *Capital Cities at War, 1914–1919*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boot, Max 2002 *The Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of American Power*. New York: Basic Books.

Bordo, Michael & Hugh Rockoff 1996 "The Gold Standard as a 'Good Housekeeping Seal of Approval'," *Journal of Economic History*, Vol. **56**: 389–428.

Bordo, Michael et al. 1999 "Was Expansionary Monetary Policy Feasible During the Great Contraction? An Examination of the Gold Standard Constraint," *NBER Working Paper*, No. 7125.

Bordo, Michael et al. (eds.) 1998 "Editor's Introduction" to their *The Defining Moment: The Great Depression and the American Economy in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press.

Bosch, Aurora 1997 "Why is There No Labor Party in the United States? A Comparative New World Case Study: Australia and the U.S., 1783–1914," *Radical History Review*, **67**: 35–78.

Boudreau, Vince 2003 "Methods of Domination and Modes of Resistance: The U.S. Colonial State and Philippine Mobilization in Comparative Perspective" in Julian Go & Anne Foster (eds.), *The American Colonial State in the Philippines: Global Perspectives*, pp. 256–90. Durham, NC: Duke University Press.

Bourke, Joanna 1999 *An Intimate History of Killing: Face-to-Face Killing in Twentieth-Century Warfare*. New York: Basic Books.

Brachet-Campseur, Florence 2004 "De l'odalisque de Poiret à la femme nouvelle de Chanel: une victoire de la femme?" in Evelyne Morin-Rotureau (ed.), *1914–1918: combats de femmes*. Paris: Autrement.

Brandt, Loren 1989 *Commercialization and Agricultural Development in East-Central China, 1870–1937*. Cambridge: Cambridge University Press.

Breitman, Richard 1981 *German Socialism and Weimar Democracy*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Brennan, Lance et al. 1997 "Towards an Anthropometric History of Indians under British Rule," *Research in Economic History*, Vol. **17**: 185–246.

Brenner, Robert 2006 "What is, and what is not, imperialism," *Historical Materialism*, **14**: 79–105.

Brinkley, Alan 1996 *The End of Reform*. New York: Random House.

Broadberry, Stephen & Mark Harrison 2005 "The economics of World War I: an overview" in S. Broadberry & M. Harrison (eds.), *The Economics of World War I*, pp. 3–40. Cambridge: Cambridge University Press.

Broadberry, Stephen & Peter Howlett, 2005 "The United Kingdom during World War I: business as usual" in S. Broadberry & M. Harrison (eds.), *The Economics of World War I.*, pp. 206–234. Cambridge: Cambridge University Press.

Brooks, Barbara 2000 *Japan's Imperial Diplomacy: Consuls, Treaty Ports, and War in China 1895–1938*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Broszat, Martin 1981 *The Hitler State. The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich*. London: Longman.

Broue, Pierre 2005 *The German Revolution, 1917–1923*. Leiden: Brill.

Brown, Archibald 2009 *The Rise and Fall of Communism*, 2009. New York: HarperCollins.

Browning, Christopher 2004 *The Origins of the Final Solution: The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939-March 1942*. With contributions by Juergen Matthaeus. Lincoln: University of Nebraska Press.

Brunner, Karl 1981 "Epilogue: Understanding the Great Depression" in K. Brunner (ed.), *The Great Depression Revisited*, pp. 316–58. Boston: Mattinus Nijhoff.

Brustein, William 1996 *The Logic of Evil: The Social Origins of the Nazi Party, 1925–1933*. New Haven, CT: Yale University Press.

Bry, Gerhard 1960 *Wages in Germany, 1871–1945*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bryant, Joseph 2008 "A New Sociology for a New History? Further Critical Thoughts on the Eurasian Similarity and Great Divergence Theses," *Canadian Journal of Sociology*, Vol. **33**: 149–67.

Bucheli, Marcelo 2005 *Bananas and Business: The United Fruit Company in Colombia, 1899–2000*. New York: New York University Press.

Buettner, Elizabeth 2004 *Empire Families: Britons and Late Imperial India*. Oxford: Oxford University Press.

Bulmer-Thomas, Victor 1994 *The Economic History of Latin America Since Independence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Burk, Kathleen 1982 *War and the States: The Transformation of British Government, 1914–1919*. London: Allen & Unwin.

Burroughs, Peter 2001 "Imperial Institutions and the Government of Empire" in Andrew Porter (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. III: The Nineteenth Century*, pp. 170–197. Oxford: Oxford University Press.

Cain P. J. & A. G. Hopkins 1986 "Gentlemanly Capitalism and British Overseas Expansion – Part I 1688–1850," *Economic History Review*, **39**: 501–25.

2002 *British Imperialism, 1688–2000*. Harlow: Pearson.

Calata, Alexander 2002 "The role of education in Americanizing Filipinos" in Hazel M. McFerson (ed.), *Mixed Blessing: The Impact of the American Colonial Experience on Politics and Society in the Philippines*, pp. 89–97. Westport, CT: Greenwood Press.

Calder, Lendol 1999 *Financing the American Dream: A Cultural History of Consumer Credit*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Callwell, Colonel C. E. 1906 *Small Wars: Their Principles and Practice*. London: His Majesty's Stationery Office, 3rd edition.

Campbell, Ballard 1995 *The Growth of American Government: Governance from the Cleveland Era to the Present*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

Cannadine, David 2001 *Ornamentalism: How the British Saw their Empire*. London, Allen Lane/Penguin.

Canny, Nicholas 2001 "Introduction" in N. Canny (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. I: The Origins of Empire*. Oxford: Oxford University Press.

Carley, Michael Jabara 1999 *1939: The Alliance That Never Was and the Coming of World War II*. Chicago: Ivan R. Dee.

Carsten, F. L. 1972 *Revolution in Central Europe, 1918–1919*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

1980 *The Rise of Fascism*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Carsten, Francis 1977 *Fascist movements in Austria: From Schoenerer to Hitler*. London: Sage.

Cecchetti, Stephen & Georgios Karras 1994 "Sources of Output Fluctuations During the Interwar Period: Further Evidence on the Causes of the Great Depression," *Review of Economics and Statistics*, **76**: 80–102.

Cell, John 2001 "Colonial Rule" in Andrew Porter (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. III: The Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.

Centeno, Miguel 2002 *Blood and Debt: War and the Nation-State in Latin America*. College Park, PA: Penn State University Press.

Cha, Myung Soon 2000 "The colonial origins of Korea's market economy" in A. Latham & Heita Kawakatsu (eds.), *Asia-Pacific Dynamism, 1550–2000*, pp. 86–103. London: Routledge.

Chan, Gordon 2003 "The Communists in Rural Guangdong, 1928–1936," *Journal of the Royal Asiatic Society*, **3**/13: 77–97.

Chandler, Alfred 1977 *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge, MA: Belknap Press.

Chang, John 1969 *Industrial Development in Pre-Communist China*. Chicago: Aldine.

Chang, Maria Hsia 1979 "Fascism and Modern China," *The China Quarterly*, **79**, 553–67.

Charmley, John 1993 *Churchill: The End of Glory*. London: Hodder and Stroughton.

Chase, Kenneth 2003 *Firearms: A Global History to 1700*. New York: Cambridge University Press.

Chatterjee, Partha 1993 *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton: Princeton University Press.

Chen, Yung-fa 1986 *Making Revolution: The Communist Movement in eastern and Central China, 1937–1945*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Childers, Thomas 1983 *The Nazi Voter: The Social Foundations of Fascism in Germany, 1919–1933*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Chou, Wan-yao 1996 "The Kominka movement in Taiwan and Korea" in Peter Duus et al. (eds.), *The Japanese Wartime Empire, 1931–1945*, pp. 40–68. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Clark, Daniel 1997 *Like Night and Day: Unionization in a Southern Mill Town*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Clavin, Patricia 2000 *The Great Depression in Europe, 1929–1939.* New York: St. Martins Press.

Clemens, Elizabeth 1997 *The People's Lobby: Organizational Innovation and the Rise of Interest Group Politics in the United States, 1890–1925.* Chicago: University of Chicago Press.

Clemens, Michael & Jeffrey Williamson 2004 "Wealth bias in the first global capital market boom, 1870–1913," *The Economic Journal*, **114**: 304–37.

Cline, William 2004 *Trade Policy and Global Poverty.*Washington, DC: Institute for International Economics.

Coatsworth, John 1994 *Central America and the United States: The Clients and the Colossus.* New York: Twayne.

Coble, Parks 1986 *The Shanghai Capitalists and the Nationalist Government, 1927–1937.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cohen, Lizabeth 1990 *Making a New Deal: Industrial Workers in Chicago, 1919–1939.* Cambridge: Cambridge University Press.

2003 *A Consumers' Republic: The Politics of Mass Consumption in Postwar America.* New York: Knopf.

Cohen, Nancy 2002 *The Reconstruction of American Liberalism, 1865–1914.* Durham, NC: University of North Carolina Press.

Cohen, Stephen 2001 *Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia.* New York: Norton.

Cohen, Warren 2005 *America's Failing Empire: US Foreign Relations Since the Cold War.* Oxford: Blackwell.

Cole, Harold et al. 2005 "Deflation and the International Great Depression: A Productivity Puzzle," *NBER Working Paper*, No. 11237.

Collingham, E. M. 2001 *Imperial Bodies: The Physical Experience of the Raj, c. 1800–1947.* Cambridge: Polity.

Collins, Randall 1994 "Why the Social Sciences won't become high-consensus, rapiddiscovery science," *Sociological Forum*, **9**(2): 155–77.

2008 *Violence: A Micro-Sociological Theory.* Princeton: Princeton University Press.

Colville, Sir John 1985 The Fringes of Power: 10 Downing Street Diaries, 1939–1955. London: Hodder & Stoughton.

Conklin, Alice 1998 *A Mission to Civilize: The Republican Idea of Empire in France and West Africa 1895–1930.* Stanford: Stanford University Press.

Connor, Walter 1991 *The Accidental Proletariat: Workers, Politics, and Crisis in Gorbachev's Russia.* Princeton: Princeton University Press.

Cook, Haruko & Theodore Cook 1992 *Japan at War: An Oral History.* New York: The New Press.

Costa, Dora 2000 "American Living Standards, 1888–1994: Evidence From Consumer Expenditures," *NBER Working Paper*, No. 7650.

Cott, Nancy 1987 *The Grounding of Modern Feminism.* New Haven: Yale University Press.

Couch, Jim & William Shughart 1998 *The Political Economy of the New Deal.*

Cheltenham, Glos.: Edward Elgar.
Cox, Ronald 1994 *Power and Profits: US Policy in Central America.* Lexington, KY: University of Kentucky Press.
Coyne, Christopher 2007 *After War: The Political Economy of Exporting Democracy.* Stanford, CA: Stanford University Press.
Craig, Douglas 1992 *After Wilson: The Struggle for the Democratic Part, 1920–1934.*
Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
Crawcour, Sidney 1997a "Economic change in the nineteenth century," in Kozo Yamamura (ed.), *The Economic Emergence of Modern Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
1997b "Industrialization and technological change, 1885–1920," in Kozo Yamamura (ed.), *The Economic Emergence of Modern Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
1998 "Industrialization and technological change, 1885–1920," in Duus (ed.), *TheCambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
Cronin, James & Carmen Sirianni (eds.) 1983 *Work, Community & Power: The Experience of Labor in Europe and America, 1900–1925*. Philadelphia: Temple University Press.
Crosby, Alfred 1993 *Ecological Imperialism.* Cambridge: Cambridge University Press.
Crowder, Michael 1968 *West Africa Under Colonial Rule.* Evanston, IL: Northwestern University Press.
Cumings, Bruce 1990 *The Origins of the Korean War, Vol. 1, Liberation and the Emergence of Separate Regimes, 1945–1947. Vol. 2, The Roaring of the*
Cataract, 1947–1950. Princeton, NJ: Princeton University Press.
2004 *North Korea: Another Country*. New York: New Press.
Dalrymple, William 2002 *White Mughals: Love and Betrayal in Eighteenth-Century India.* London : HarperCollins.
Daniel, Ute 1997 *The War From Within: German Working-Class Women in the First World War.* Oxford & New York: Berg.
Darwin, John 2009 *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System, 1830–1970.* Cambridge: Cambridge University Press.
David, Paul & Gavin Wright 1999 "Early Twentieth Century Growth Dynamics," *SIEPR Discussion Papers in Economic and Social History*, No. 98–3.
Davies, Gareth & Martha Derthick 1997 "Race and social welfare policy: the Social Security Act of 1935," *Political Science Quarterly*, **112**: 217–36.
Davies, R. W. 1989 *The Soviet Economy in Turmoil, 1929–1930*. Cambridge: Cambridge University Press.
1996 *The Industrialisation of Soviet Russia, vol. 4, Crisis and Progress in the Soviet Economy, 1931–1933*. Basingstoke, Hants: Macmillan Press.
Davies, R. W. & Stephen G. Wheatcroft 2004 *The Industrialisation of Soviet Russia, Vol 5: The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–1933.* New York: Palgrave Macmillan.
Davis, Belinda 2000 *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Davis, Colin 1997 *Power At Odds: The 1922 National Railroad Shopmen's Strike*. Urbana, IL: University of Illinois Press.

Davis, Lance & Robert Huttenback 1987 *Mammon and the Pursuit of Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, Mike 2000 *Late Victorian Holocausts. El Niño Famines and the Making of the Third World*. New York: Verso.

Dawley, Alan 1991 *Struggles for Justice: Social Responsibility and the Liberal State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

De Felice, Renzo 1974 *Mussolini il Duce*. Turin: Einaudi.

DeLong, Bradford 1990 "Liquidation Cycles: Old Fashioned Real Business Cycle Theory and the Great Depression," *NBER Working Paper*, No. 3546.

DeLong, Bradford & Andre Shleifer 1991 "The Stock Market Bubble of 1929: Evidence from Closed-end Mutual Funds," *The Journal of Economic History*, **51**: 675–700.

Dickinson, Frederick 1999 *War and National Reinvention: Japan in the Great War, 1914–1919*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Digby, William 1901 *Prosperous British India: A Revelation from the Official Records*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Dilks, David 1969 *Curzon in India, Vol 1: Achievement*. New York: Taplinger.

Dirlik, Arif 2003 "Beyond Chesnaux: workers, class and the socialist revolution in modern China," *International Review of Social History*, **48**: 79–99.

Dodge, Toby 2003 *Inventing Iraq: The Failure of Nation-Building and a History Denied*. New York: Columbia University Press.

Domhoff, William 1990 *The Power Elite and the State. How Policy is Made in America*. New York: Aldine De Gruyter.

1996 *State Autonomy or Class Dominance? Case Studies in Policy Making in America*. New York: Aldine de Gruyter.

Domhoff, William & Michael Webber 2011 *Class and Power in the New Deal: Corporate Moderates, Southern Democrats, and The Liberal-Labor Coalition*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Dosal, Paul 1993 *Doing Business with the Dictators: A Political History of United Fruit in Guatemala, 1899–1944*. Wilmington, DE: Scholarly Resources.

Doyle, Michael 1986 *Empires*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Drabble, John 2000 *An Economic History of Malaysia, c.1800–1990: The Transition to Modern Economic Growth*. London: Macmillan.

Drachkovitch, Milorad & Branko Lazitch 1966 "The Communist International" in M. Drachkovitch (ed.), *The Revolutionary Internationals, 1864–1943*, pp. 159–202. Stanford, CA: Stanford University Press.

Drake, Paul 1991 "From Good Men to Neighbors: 1912–1932" in Richard Lowenthal (ed.), *Exporting Democracy*, pp. 3–40. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Drayton, Richard 2000 *Nature's Government: Science, Imperial Britain, and the 'Improvement' of the World*. New Haven, CT: Yale University Press.

2001 "Knowledge and Empire" in Peter Marshall (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Volume II: The Eighteenth Century*, pp. 231–252. Oxford: Oxford University Press.

Drescher, Seymour 2002 *The Mighty Experiment: Free Labor versus Slavery in British Emancipation*. New York: Oxford University Press.

Dreyer, Edward 1995 *China at War, 1901–1949*. London: Longman.

Dreyfus, Michel et al. 2006 *Se protéger, être protégé. Une histoire des Assurances sociales en France*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.

Drukker, J. W. 2006 *The Revolution that Bit its Own Tail: How Economic History Changed our Ideas on Economic Growth*. Amsterdam: Aksant.

Duara, Prasenjit 1988 *Culture, Power, and the State: Rural North China, 1900–1942*. Stanford: Stanford University Press.

Duménil, Gérard & Dominique Lévy 1995 "The Great Depression: A Paradoxical Event?" *CEPREMAP*, paper no. 9510, Paris.

Dunn, John 1972 *Modern Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dunn, Walter 1997 *Kursk: Hitler's Gamble, 1943*. New York: Praeger.

Dupuy, Trevor 1977 *A Genius For War: the German Army and the General Staff, 1807–1945*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Dutton, Paul 2002 *Origins of the French Welfare State: The Struggle for Social Reform in France 1914–1947*. Cambridge: Cambridge University Press.

Duus, Peter 1995 *The Abacus and the Sword: The Japanese Penetration of Korea, 1895–1910*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

1996 "Introduction" in Duus et al. (eds.) 1996 *The Japanese Wartime Empire, 1931–1945*. Princeton: Princeton University Press.

Duus, Peter & Daniel Okimoto 1979 "Fascism and the History of Prewar Japan: The Failure of a Concept," *Journal of Asian Studies*, **39**: 65–76.

Easter, Gerald 2000 *Reconstructing the State: Personal Networks and Elite Identity in Soviet Russia*. New York: Cambridge University Press.

Easterlin, Richard 2000 "The Worldwide Standard of Living since 1800," *Journal of Economic Perspectives*, **14**: 17–26.

Eastman, Lloyd 1984 *Seeds of Destruction: Nationalist China in War and Revolution, 1937–1949*. Stanford: Stanford University Press.

1990 *The Abortive Revolution. China under Nationalist Rule, 1927–1937*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Eckelt, Frank 1971 "Internal Policies of the Hungarian Soviet Republic" in Ivan Volgyes (ed.), *Hungary in Revolution, 1918–1919*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Eckert, Carter 1996 "Total war, industrialization and social change in late colonial Korea" in Peter Duus et al. (eds.), *The Japanese Wartime Empire, 1931–1945*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Eckes, Alfred 1995 *Opening America's Market: U.S. Foreign Trade Policy since 1776*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Edgerton, David 2005 *Warfare State: Britain, 1920–1970*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eichengreen, Barry 1992 *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919–1939*. New York: Oxford University Press.

1996 *Globalizing Capital: A History of the International Monetary System* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Eichengreen, Barry & Peter Temin 1997 "The Gold Standard and the Great Depression," *NBER Working Paper*, No. W6060.

Eiji, Oguma 2002 *The Genealogy of 'Japanese' Self-Images*. Melbourne: Trans Pacific Press.

Elkins, Caroline 2005 *Britain's Gulag: The Brutal End of Empire in Kenya*. London: Cape.

Eltis, David 2000 *The Rise of African Slavery in the Americas*, Cambridge: Cambridge University Press.

Elvin, Mark 1996 *Another History. Essays on China from a European Perspective*. Sydney: Wild Peony Press.

Epstein, Philip et al. 2000 "Distribution Dynamics: Stratification, Polarization and Convergence Among OECD Economies, 1870–1992," *London School of Economics, Department of Economic History Working Papers*, No. 58/00.

Esherick, Joseph 1995 "Ten theses on the Chinese revolution," *Modern China*, **21**, 45–76.

1998 "Revolution in a feudal fortress," *Modern China*, **24**, 339–77.

Esping-Andersen, Gosta 1985 *Politics against Markets*. Princeton: Princeton University Press.

1990 *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Etemad, Bouta 2005 *De l'utilité des empires*. Paris: Armand Colin.

2007 *Possessing the World: Taking the Measurements of Colonisation from the 18th to the 20th Century*. New York: Berghahn Books.

Evans, David & Mark Peattie 1997 *Kaigun: Strategy, Tactics and Technology in the Imperial Japanese Navy, 1887–1941*. Annapolis, MD: Naval Institute Press.

Evans, Richard 2006 *The Third Reich in Power*. London: Penguin.

Ewell, Judith 1996 *Venezuela and the United States: From Monroe's Hemisphere to Petroleum's Empire*. Athens, GA: University of Georgia Press.

Fackler, James 1998 "Propagation of the Depression: Theories and Evidence," in Mark Wheeler (ed.), *The Economics of the Great Depression*, pp. 95–126. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research.

Fairbank, John (ed.) 1968 *The Chinese World Order. Traditional China's Foreign Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Federico, Giovanni 2005 *Feeding the World: An Economic History of Agriculture, 1800–2000*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Feldman, Gerard 1966 *Army, Industry, and Labor in Germany, 1914–1918*. Princeton: Princeton University Press.

1977 *Iron and Steel in the German Inflation, 1916–1923*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ferguson, Niall 1999 *The Pity of War: Explaining World War I*. New York: Basic Books.

2002 *Empire: How Britain Made the Modern World*. New York: Basic Books.

2004 *Colossus. The Price of America's Empire*. London: Penguin.

2006 *The War of the World*. London: Penguin.

Ferro, Marc 1972 *The Russian Revolution of February 1917.* New York: Prentice-Hall International.

Field, Alexander 2006 "Technological Change and U.S. Productivity Growth in the Interwar Years," *The Journal of Economic History*, **66**: 203–36.

2011 *A Great Leap Forward.1930s Depression and US Economic Growth.* New Haven, CT: Yale University Press.

Fieldhouse, David 1973 *Economics and Empire 1830–1914.* London: Weidenfeld & Nicolson.

1999 *The West and the Third World: Trade, Colonialism, Dependence, and Development.* Oxford: Blackwell.

Figes, Orlando 1997 *A People's Tragedy: A History of the Russian Revolution.* New York: Viking Books.

Finegold, Kenneth & Theda Skocpol 1984 "State, Party and Industry: From Business Recovery to the Wagner Act in America's New Deal" in C. Bright &S. Harding (eds.), *Statemaking and Social Movements*, pp. 159– 92. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

1995 *State and Party in America's New Deal.* Madison: University of Wisconsin Press.

Fink, Leon 1997 *Progressive Intellectuals and the Dilemmas of Democratic Commitment.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Fischer, Claude & Michael Hout 2006 *Century of Difference: How America Changed in the Last One Hundred Years.* New York: Russell Sage Foundation.

Fitzpatrick, Sheila 1999 *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press.

Flora, Peter 1983 State, Economy, and Society in Western Europe 1815–1975: A Data Handbook. Volume I: *The Growth of Mass Democracies and Welfare States*. London: Macmillan.

Flora, Peter & Arnold Heidenheimer 1981 *The Development of Welfare States in Europe and America.* New Brunswick: Transaction Books.

Floud, Roderick et al. 2011 *The Changing Body. Health, Nutrition and Human Development in the Western World since 1700.* Cambridge: Cambridge University Press.

Foran, John 2005 *Taking Power: On the origins of Third World Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fowkes, Ben 1984 *Communism in Germany under the Weimar Republic.* London: Palgrave Macmillan.

Fraser, Steve 1989. "The Labor Question" in S. Fraser & Gary Gerstle (eds.), *The Rise and Fall of the New Deal Order*, pp. 55–84. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Friedlaender, Saul 1997 *Nazi Germany and the Jews. Vol I: The Years of Persecution, 1933–1939*. New York: HarperCollins.

Friedman, Edward 1991 *Chinese Village, Socialist State*. New Haven: Yale University Press.

Friedman, Milton & Anna Schwartz 1963 *A Monetary History of the United States, 1867–1960*. Chicago: University of Chicago Press.

Frieser, Karl-Heinz 2005 *The Blitzkrieg Legend: The 1940 Campaign in the West*. Annapolis: Naval Institute Press.

Fritz, Stephen 1995 *Frontsoldaten. The German Soldier in World War II*. Lexington, KY: University Press of Kentucky.

Fritzsche, Peter 2008 *Life and Death in the Third Reich*. Cambridge, MA: Belknap Press.

Fukuyama, Francis 2011 *The Origins of Political Order*. New York: Farrar, Straus & Giroux.

Galassi, Francesco & Mark Harrison, 2005 "Italy at War, 1915–1918" in Broadberry & Harrison (eds.), *The Economics of World War I*, pp. 276–309. Cambridge: Cambridge University Press.

Galbraith, John 1963 *Reluctant Empire: British Policy on the South African Frontier, 1834–1854*. Berkeley: University of California Press.

Gallagher, J. A. & R. E. Robinson 1953 "The Imperialism of Free Trade," *Economic History Review*, Vol. **6**, 1–15.

Gallie, Duncan 1983 *Social Inequality and Class Radicalism in France and Britain*. London, UK: Cambridge University Press.

Garon, Sheldon 1987 *The State and Labor in modern Japan*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Gatrell, Peter 2005 *Russia's First World War. A Social and Economic History*. Harlow: Pearson.

Gauthier, Anne Helene 1998 *The State and the Family*. Oxford: Clarendon Press.

Geary, Dick 1981 *European Labour Protest, 1848–1939*. New York: St. Martin's Press.

Geisert, Bradley 2001 Radicalism and Its Demise: *The Chinese Nationalist Party, Factionalism and Elites in Jiangsu Province, 1924–1931*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Gelber, Harry 2001 *Nations Out of Empires: European Nationalism and the Transformation of Asia*. New York: Palgrave.

Gellman, Irwin 1979 *Good Neighbor Diplomacy: United States Policies in Latin America, 1933–1945*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

1995 *Secret Affairs. Franklin Roosevelt, Cordell Hull and Sumner Welles*. Baltimore: Johns Hopkins Press.

Gentile, Emilio 1990 "Fascism as political religion," *Journal of Contemporary History*, **25**: 229–52.

Gerstle, Gary 1989 *Working-Class Americanism: The Politics of Labor in a Textile City, 1914–1960*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Getty, J. Arch 1985 *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933–1938*. New York, Cambridge University Press.

Getty, J. Arch & Oleg Naumov 1999 *The Road to Terror. Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939*. New Haven: Yale University Press.

Gill, Graeme 1979 *Peasants and Government in the Russian Revolution*. New York: Barnes & Noble Books.

Glantz, David 1998 *Stumbling Colossus: The Red Army on the Eve of World War*. Lawrence: University of Kansas Press.

Gleditsch, Kristian 2004 "A revised list of wars between and within independent states, 1816–2002," *International Interactions*, **30**: 231–62.

Gluck, Carol 1985 *Japan's Modern Myths: Ideology in the Late Meiji Period*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Go, Julian 2003 "The Chains of Empire: State Building and 'Political Education' in Puerto Rico and the Philippines" in J. Go & A. Foster (eds.), *The American Colonial State in the Philippines: Global Perspectives, pp.* 182–216. Durham, NC: Duke University Press.

2004 "America's Colonial Empire: the Limits of Power," *Items & Issues* (Quarterly of the Social Science Research Council), Vol. 4.

2008 *American Empire and the Politics of Meaning: Elite Political Cultures in the Philippines and Puerto Rico during U.S. Colonialism*. Durham: Duke University Press.

2011 *Patterns of Empire. The British and American Empires, 1688 to the Present*. New York: Cambridge University Press.

Godfrey, John 1987 *Capitalism at War: Industrial Policy and Bureaucracy in France, 1914–1918*. Leamington Spa: Berg.

Goebbels, Josef 1948 *The Goebbels Diaries, 1942–1943*. Garden City, NY: Doubleday.

Goebel, Thomas 2002 *A Government by the People: Direct Democracy in America, 1890–1940*. Durham, NC: University of North Carolina Press.

Goldfield, Michael 1989 "Worker insurgency, radical organization, and New Deal labor legislation," *American Political Science Review*, **83**: 1257–82.

1997 *The Color of Politics: Race and the Mainsprings of American Politics*. New York: The New Press.

Goldfrank, Walter 1979 "Theories of revolution and revolution without theory," *Theory and Society*, **7**: 135–65.

Goldin, Claudia & Lawrence Katz 1999 "The Shaping Of Higher Education: The Formative Years in the United States, 1890–1940," *Journal of Economic Perspectives*, **13**: 37–62.

2003 "The 'Virtues' of the Past: Education in the First Hundred Years of the New Republic," *NBER Working Paper*, No. 9958.

Goldin, Claudia & Robert Margo 1992 "The Great Compression: Wage Structure in the United States at Mid-Century," *Quarterly Journal of Economics*, **107**: 1–34.

Goldstone, Jack 2001 "Toward a fourth generation of revolutionary theory," *Annual Review of Political Science*, 4: 139–87.

2004 "Its all about state structure: new findings on revolutionary origins from global data," *Homo Oeconomicus*, **21**: 429–55.

2009 "Revolutions," in Todd Landman & Neil Robinson (eds.), *The Sage Handbook of Comparative Politics*, pp. 319–347. Los Angeles: Sage.

Goodman, David 2000 *Social and Political Change in Revolutionary China: The Taihang Base Area in the War of Resistance to Japan, 1937–1945*. New York: Rowman & Littlefield.

Goodwin, Jeff 2001 *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945–1991*. New York: Cambridge University Press.

Gordon, Andrew 1985 *The Evolution of Labor Relations in Japan: Heavy Industry, 1853–1955*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

1991 *Labor and Imperial Democracy in Prewar Japan*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

2003 *A Modern History of Japan from Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press.

Gordon, Colin 1994 *New Deals: Business, Labor and Politics in America, 1920–1935*. New York: Cambridge University Press.

2003 *Dead on Arrival: The Politics of Health Care in Twentieth-Century America*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gordon, David 2006 "Historiographical Essay: The China-Japan War, 1931–1945," *Journal of Military History*, **70**, 137–82.

Gordon, Robert 2005 "The 1920s and 1990s in mutual reflection," *NBER Working Paper*, No. 11778.

Gordon, Robert & James Wilcox 1981 "Monetarist Interpretations of the. Great Depression: An Evaluation and Critique" in Brunner (ed.), *The Great Depression Revisited*, pp. 49–107. Boston: Mattinus Nijhoff.

Gordon, Robert & John Veitch 1986 "Fixed investment in the American business cycle, 1919–1983" in R. Gordon (ed.), *The American Business Cycle: Continuity and Change*, pp. 267–335. Chicago: University of Chicago Press.

Gordon, Sarah 1984 *Hitler, Germans and the "Jewish Question."* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gorodetsky, Gabriel 1999 *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia*. New Haven: Yale University Press.

Gorski, Philip 2003 *The Disciplinary Revolution – Calvinism and the Rise of the State in Early Modern Europe*. Chicago: The University of Chicago Press.

Goto, Ken'ichi 1996 "Cooperation, submission and resistance of indigenous elites of southeast Asia in the wartime empire" in Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*, pp. 274–304. Cambridge: Cambridge University Press.

2003 *Tensions of Empire: Japan and Southeast Asia in the Colonial and Postcolonial World*. Athens, Ohio: Ohio University Press.

Grayzel, Susan 1999 *Women's Identities at War: Gender, Motherhood, and Politics in Britain and France during the First World War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Gregory, Adrian 2003 "British War Enthusiasm: A reassessment," in Gail Braybon (ed.),*Women's Identities at War: Gender, Motherhood, and Politics in Britain and France during the First World War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Gregory, Paul 2004 *The Political Economy of Stalinism: Evidence from the Soviet Secret Archives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Griffin, Roger 2002 "The primacy of culture: the current growth (or manufacture) of consensus within fascist studies," *Journal of Contemporary History*, **37**: 21–43.

Guerin-Gonzales, Camille 1994 *Mexican Workers and American Dreams: Immigration, Repatriation, and California Farm Labor, 1900–1939*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
Gulick, L. H. 1948 *Administrative Reflections from WWII*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
Hacker, Jacob & Paul Pierson 2002 "Business Power and Social Policy: Employers and the Formation of the American Welfare State," *Politics & Society*, **30**: 277–325.
Hagtvet, Bernt 1980 "The Theory of Mass Society and Weimar" in Stein Larsen et al. (eds.), *Who Were the Fascists?: Social Roots of European Fascism*. Oslo: Universitetsforlaget.
Haimson, Leopold 1964–1965 "The Problem of Social Stability in Urban Russia, 1905–1917," *Slavic Review*, **23**: 619–42; 24: 1–22.
Hamilton, James 1987 "Monetary Factors in the Great Depression," *Journal of Monetary Economics*, **19**: 145–69.
1988 "The Role of the International Gold Standard in Propagating the Great Depression," *Contemporary Policy Issues*, **6**: 67–89.
Hane, Mikiso 1992 *Modern Japan: A Historical Survey*. Boulder: Westview Press.
Hannah, Leslie "Logistics, market size and giant plants in the early 20th century– a global view," unpublished paper, University of Tokyo, Faculty of Economics.
Hara, Akira 1998 "Japan: Guns Before Rice" in Mark Harrison (ed.), *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
Harrison, Mark (ed.) 1998 *The Economics of World War II*. Cambridge: Cambridge University Press.
Harrison, Robert 1997 *State and Society in Twentieth Century America*. London: Longman.
2004 *Progressive Reform and the New American State*. Cambridge: Cambridge University Press.
Harsch, Donna 1993 *German Social Democracy and the Rise of Nazism*. Chapel Hill: University North Carolina Press.
Hartford, Kathleen 1989 "Repression and communist success: the case of Jin-Cha-Ji, 1938–1943" in Hartford & Steven Goldstein (eds.), *Single Sparks: China's Rural Revolutions*, pp. 92–127. Armonk, NY: M. E. Sharpe.
Harvey, David 2003 *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
Hasegawa, Tsyuyoshi 1981 *The February Revolution*. Seattle: University of Washington Press.
Hata, Ikuhiko 1988 "Continental Expansion, 1905–1941" in Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*, pp. 271–304. Cambridge: Cambridge University Press.
Hautcoeur, Pierre-Cyrille 2005 "Was the Great War a watershed? The economics of World War I in France" in Broadberry & Harrison (eds.), *The Economics of World War I*, pp. 169–205. Cambridge: Cambridge University Press.
Hawks, Francis (ed.) 2005 *Commodore Perry and the Opening of Japan. The Official Report of the Expedition to Japan*. Stroud, Glos: Nonesuch.

Haydu, Jeffrey 1997 *Making American Industry Safe for Democracy: Comparative Perspectives on the State and Employee Representation in the Era of World War II.* Champaign: University of Illinois Press.

Hayes, Jack Jr. 2001 *South Carolina and the New Deal.* Columbia: University of South Carolina Press.

Headrick, Daniel 1981 *The Tools of Empire.* Oxford: Oxford University Press.

Healy, David 1963 *The United States in Cuba, 1898–1902: Generals, Politicians and the Search for Policy.* Madison, WI: University of Wisconsin Press.

Healy, Maureen 2004 *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hewitson, Mark 2004 *Germany and the Causes of the First World War.* Oxford & New York: Berg.

Hicks, Alexander et al. 1995 "The programmatic emergence of the social security state," *American Sociological Review,* **60**: 329–49.

1999 *Social Democracy and Welfare Capitalism: A Century of Income Security Politics.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Hidalgo, Julio 2002 "Cacique democracy and future politics in the Philippines" in Mcferson (ed.), *Mixed Blessing: The Impact of the American Colonial Experience on Politics and Society in the Philippines,* pp. 209–240. Westport, CT: Greenwood Press.

Higgs, Robert 1989 *Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government.* New York: Oxford University Press.

Hinton, James 1973 *The First Shop Stewards' Movement.* London: George Allen & Unwin.

Hinton, William 1966 *Fanshen: A Documentary of Revolution in a Chinese Village.* New York: Monthly Review Press.

Hirsch, Susan 2003 *After the Strike: A Century of Labor Struggle at Pullman.* Urbana, IL: University of Illinois Press.

Ho, Samuel Pao-San 1984 "Colonialism and Development: Korea, Taiwan and Kwantung" in Ramon Myers & Mark Peattie (eds.), *The Japanese Colonial Empire, 1895–1945.* Princeton: Princeton University Press.

Hobsbawm, Eric 1994 *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991.* London: Michael Joseph.

Hobson, John A. 1902 *Imperialism, A Study.* New York: James Pott and Co.

Hogan, Heather 1993 *Forging Revolution: Metalworkers, Managers, and the State in St. Petersburg, 1890–1914.* Bloomington, IN: Indiana University Press.

Holden, Robert 2004 *Armies Without Nations: Public Violence and State Formation in Central America 1821–1960.* Oxford: Oxford University Press.

Holquist, Peter 2002 *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis 1914–1921.* Cambridge: Harvard University Press.

Honey, Michael 1993 *Southern Labor and Black Civil Rights' Organizing Memphis Workers.* Urbana: University of Illinois Press.

Hong, Young-Sun 1998 *Welfare, Modernity and the Weimar State: 1919–1933.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hough, Jerry 1997 *Democratization and Revolution in the USSR, 1985–1991*. Washington, DC: Brookings Institute.

Howell, David 2002 *MacDonald's Party: Labour Identities and Crisis, 1922–1931*. Oxford: Oxford University Press.

Huang, Jing 2000 *Factionalism in Chinese Communist Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huang, Meizhen & Hanqing Yang 2001 "Nationalist China: Negotiating Positions During the Stalemate, 1938–1945" in David Barrett & Larry Shyu (eds.), *Chinese Collaboration with Japan, 1932–1945*. Stanford: Stanford University Press.

Huang, Philip 1985 *The Peasant Economy and Social Change in North China*. Stanford, CA: Stanford University Press.

1990 *The Peasant Family and Rural Development in the Yangtzi Delta, 1350–1988*. Stanford, CA: Stanford University Press.

2001 *Code, Custom and Legal Practice in China*. The Qing and the Republic Compared. Stanford, CA: Stanford University Press.

Huggins, Martha 1998 *Political Policing: The United States and Latin America*. Durham, NC: Duke University Press.

Hull, Isabel 2005 *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*. Ithaca: Cornell University Press.

Hunt, Richard 1970 *German Social Democracy, 1918–1933*. New Haven: Yale University Press.

Hunter, Holland 1988 "Soviet agriculture with and without collectivization, 1928–1940," *Slavic Review*, **47**: 203–16.

Huntington, Samuel 1991 *The Third Wave*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.

Hyam, Ronald 2001 "Trusteeship, Anti-Slavery and Humanitarianism" in Andrew Porter (ed.), *The Third Wave*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.

Ikegami, Eiko 1997 *The Taming of the Samurai Honorific Individualism and the Making of Modern Japan*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

2004 *Bonds of Civility: Aesthetic Networks and the Political Origins of Japanese Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Imlay, Talbot 2003 *Facing the Second World War: Strategy, Politics, and Economics in Britain and France 1938–1940*. New York: Oxford University Press.

Ingham, Geoffrey 1984 *Capitalism Divided?* London: Macmillan. 2009 *Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Inikori, Joseph 2002 *Africans and the Industrial Revolution in England: A Study in International Trade and Economic Development*. Cambridge: Cambridge University Press. International Labor Office 1938 *Industrial Labor in India*. Geneva: ILO.

Iriye, Akira 1974 "The failure of economic expansionism, 1918–1931" in Bernard Silberman & Harry Harootunian (eds.), *Japan in Crisis*, pp. 237–269. Princeton, NJ: Princeton University Press.

1987 *The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific*. London: Longman.

1997 *Japan and the Wider World: From the Mid-Nineteenth Century to the Present*. New York: Longman.

Irons, Janet 2000 *Testing the New Deal: The General Textile Strike of 1934 in the American South*. Urbana: University of Illinois Press.

Iyer, Lakshmi 2004 "The Long-term Impact of Colonial Rule: Evidence from India," unpublished paper: http://www.people.hbs.edu/liyer/iyer_colonial_oct2004. pdf

Jackson, Julian 2001 *France: The Dark Years, 1940–44*. New York: Oxford University Press.

2003 *The Fall of France: The Nazi Invasion of 1940*. New York: Oxford University Press.

Jacoby, Sanford 1997 *Modern Manors. Welfare Capitalism Since the New Deal*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

2004 "Economic ideas and the labor market: origins of the Anglo-American Model and prospects for global diffusion," Department of Sociology, UCLA, Theory and Research in Comparative Social Analysis, Paper No. 22.

Jahn, Hubertus 1995 *Patriotic Culture in Russia during World War I*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

James, Harold 2001 *The End of Globalization: Lessons From The Great Depression*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

2006 *The Roman Predicament: How the Rules of International Order Create The Politics of Empire*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

James, J. & M. Thomas 2000 "Industrialization and wage inequality in nineteenthcentury urban America," *Journal of Income Distribution*, **8**: 39–64.

Janos, Andrew & William Slottman (eds.) 1971 *Revolution in perspective : essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*. Berkeley: University of California Press.

Jenkins, Craig & Barbara Brents 1989 "Social Protest, Hegemonic Competition, and Social Reform: A Political Struggle Interpretation of the Origins of the American Welfare State," *American Sociological Review*, **54**: 891–909.

John, Richard 1997 "Government institutions as agents of change: rethinking American political development in the early Republic, 1787–1835," *Studies in American Political Development*, **11**: 347–80.

Johnson, Chalmers 1962 *Peasant Nationalism and Communist Power; The Emergence of Revolutionary China 1937–1945*. Stanford: Stanford University Press.

Jorda, Oscar et al. 2010 "Financial Crises, Credit Booms, and External Imbalances: 140 Years of Lessons," *NBER Working Paper*, No. 16567.

Jordan, Donald 1987 "The place of Chinese disunity in Japanese army strategy during 1931," *China Quarterly*, **109**: 42–63.

Kataoka, Tetsuya 1974 *Resistance and Revolution in China: The Communists and the Second United Front*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Katz, Michael B. 2001 *The Price of Citizenship: Redefining the American Welfare State*. New York: Metropolitan Books.

Katznelson, Ira 2005 *When Affirmative Action Was White: An Untold History of Racial Inequality in Twentieth-Century America*. New York: Norton. et al. 1993 "Limiting Liberalism: The Southern Veto in Congress, 1933–1950," *Political Science Quarterly*, **108**: 283–306.

Kaufman, Bruce 2003 "John R. Commons and the Wisconsin School on Industrial Relations Strategy and Policy," *Industrial and Labor Relations Review*, **57**: 3–30.

2006 "Industrial Relations and Labor Institutionalism: A Century of Boom and Bust," *Labor History*, **47**: 295–318.

Kay, Alex 2006 *Exploitation, Resettlement, Mass Murder: Political and Economic Planning for German Occupation Policy in the Soviet Union, 1940–1941.* New York: Berghahn Books.

Keegan, John 1978 *The Face of Battle.* Harmondsworth: Penguin.

Keene, Jennifer 2001 *Doughboys, the Great War, and the Remaking of America.* Baltimore: Johns Hopkins Press.

Keller, Morton 1994 *Regulating a New Society: Public Policy and Social Change in America, 1900–1933.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kenez, Peter 2006 *The History of the Soviet Union from the Beginning to the End.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kennedy, David 1999 *Freedom From Fear: The American People in Depression and War, 1929–1945.* New York: Oxford University Press.

Kerbo, Harold R. & Richard A. Shaffer 1986 "Unemployment and Protest in the United States, 1890–1940: A Methodological Critique and Research Note," *Social Forces* **64**: 1046–56.

Kershaw, Greet 1997 *Mau Mau from Below.* Athens: Ohio University Press.

Kershaw, Ian 1998 *Hitler, 1889–1936: Hubris.* New York: Norton.

2000 *Hitler, 1936–1945: Nemesis.* London: Allen Lane.

2007 *Fateful Choices. Ten Decisions that Changed the World 1940–1941.* London: Penguin Books.

2011 *The End, The Defiance and Destruction of Hitler's Germany, 1944–45.* London: Penguin Press.

Kersten, Felix, 1956 *The Kersten Memoirs, 1940–1945.* London: Hutchinson.

Kessler-Harris, Alice 2001 *In Pursuit of Equity: Women, Men, and the Quest for Economic Citizenship in 20th-Century America.* New York: Oxford University Press.

Keynes, John Maynard 1919 *The Economic Consequences of the Peace.* London: Macmillan.

1937 "The General Theory of Employment," *Quarterly Journal of Economics*, **51**: 209–23.

1973 *The General Theory of Employment Interest and Money.* London: Macmillan.

Khlevniuk, Oleg 2004 *The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror.* New Haven, CT: Yale University Press.

Kiernan, Kathleen et al. 1998 *Lone Motherhood in Twentieth Century Britain.* Oxford: Clarendon Press.

Kim, Duol & Ki-Joo Park 2005 "Colonialism and Industrialization: Manufacturing Productivity of Colonial Korea, 1913 – 1937," working paper.

2008 "Colonialism and Industrialisation: Factory Labour Productivity of Colonial Korea, 1913–37," *Australian Economic History Review*, **48**: 26–46.

Kindleberger, Charles 1986 *The World in Depression, 1929–1939.* Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Kirk-Greene, Anthony 2000 *Britain's Imperial Administrators, 1858–1966*. Basingstoke: Macmillan; New York: St. Martin's Press.

Kleppner, Paul 1982 *Who Voted? The Dynamics of Electoral Turnout, 1870–1980*. New York: Praeger.

Knox, MacGregor 2009 *To the Threshold of Power, 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships*, Volume 1. New York: Cambridge University Press.

Kocka, Juergen 1984 *Facing Total War: German Society 1914–1918*. Leamington Spa: Berg.

Kohli, Atul 2004 *State-Directed Development: Political Power and Industrialization in the Global Periphery*. Cambridge: Cambridge University Press.

Koistinen, Paul 1967 "The Industrial-Military Complex in Historical. Perspective: World War I," *Business History Review*, **41**: 378–403.

Kolko, Gabriel 1963 *The Triumph of Conservatism; A Re-Interpretation of American History, 1900–1916*. New York: Free Press of Glencoe.

Kornhauser, Arthur 1940 "Analysis of 'Class Structure' of Contemporary American Society" in George Hartman & Theodore Newcomb (eds.), *Industrial Conflict: A Psychological Interpretation*. New York: Cordon.

1952 *Detroit as the People See It: A Survey of Attitudes in an Industrial City*. Detroit: Wayne University Press.

Korstad, Robert 2003 *Civil Rights Unionism: Tobacco Workers and the Struggle for Democracy in the Mid-Twentieth-Century South*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Koshar, Rudy 1986 *Social Life, Local Politics and Nazism: Marburg, 1880–1935*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Kriegel, Annie 1969 *Aux origines du communisme francais, 1914–1920*. Paris: Flammarian.

Kroener, Bernard 2003 "Management of human resources, deployment of the population and manning the armed forces in the second half of the war, 1942–144" in Kroener et al. (eds.), *Organization and Mobilization of the German Sphere of Power, Part 2: Wartime Administration, Economy and Manpower Resources, 1942–144/45*, pp. 787–1140. Oxford: Clarendon Press.

LaFeber, Walter 1984 *Inevitable Revolutions: The United States in Central America*. New York: Norton.

1993 *The New Empire: An Interpretation of American Expansion, 1860–1898*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

1994 *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad since 1750*. New York: Norton.

Lal, Deepak 2004 *In Praise of Empires. Globalization and Order*. New York: Palgrave MacMillan.

Langley, Lester D. 1980 *The United States and the Caribbean: 1900–1970*. Athens, GA: University of Georgia Press.

Lemke, Douglas 2002 *Regions of War and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lenin, Vladimir I. 1939 *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism: A Popular Outline.* New York: International Publishers.
1947 "Left-Wing Communism, an Infantile Disorder," his *Selected Works.* Moscow: Progress Publishers.
Lenman, Bruce 2001a *England's Colonial Wars 1550–1688.* London: Longman. 2001b *Britain's Colonial Wars 1688–1783.* London: Longman.
Leonard, Thomas 1991 *Central America and the United States: The Search for Stability.* Athens, GA: University of Georgia Press.
Leuchtenberg, William 1963 *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932–1940.* New York: Harper & Row.
Leuchtenburg, William E. 1963 *Franklin D. Roosevelt and the New Deal.* New York: Harper Perennial.
Levine, Steven 1987 *Anvil of Victory: The Comnıunist Revolution in Manchuria, 1945–1948.* New York: Columbia University Press.
Levinson, Jerome & Juan de Onis 1970 *The Alliance That Lost Its Way.* Chicago: Quadrangle Books.
Levy, J. S. 1983 *War in the Modern Great Power System, 1495–1975.* Lexington, KY: University of Kentucky Press.
Levy, Jonah 2005 "Redeploying the State: Liberalization and Social Policy in France" in Wolfgang Streeck & Kathleen Thelen (eds.), *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies*, pp. 103–126. New York: Oxford University Press.
Lewin, Moshe 1985 *The Making of the Soviet System.* London: Methuen.
Lewis, George 2006 *Massive Resistance: The White Response to the Civil Rights Movement.* New York: Oxford University Press.
Lewis, Jane 1992 "Gender and the Development of Welfare Regimes," *Journal of European Social Policy*, **2**: 159–73.
Lewis, Jill 1983 "Red Vienna: Socialism in One City, 1918–27," *European History Quarterly*, **13**: 335–54.
Lewis, Joanna 2000 *Empire State-Building. War and Welfare in Kenya, 1925–52.* Athens, OH: Ohio University Press.
Li, Lincoln 1994 *Student Nationalism in China, 1924–1949.* Albany, NY: State University of New York Press.
Lichtenstein, Nelson 1992 *Labor's War at Home: The CIO in World War II.* Cambridge: Cambridge University Press.
2002 *State of the Union: A Century of American Labor.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
2003 *Labor's War at Home: The CIO in World War II.* Philadelphia: Temple University Press.
Lieberman, Robert C. 1998 *Shifting the Color Line: Race and the American Welfare State.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
Lieuwen, Edwin 1961 *Arms and Politics in Latin America.* New York: Praeger.

Lim, Taekyoon 2010 "The neoliberalisation of the Korean state: double-faced neoliberal reforms in the post-1997 economic crisis era," unpublished paper, UCLA Dept. of Sociology.
Lin, Justin Yifu & Peilin Liu 2008 "Development Strategies and Regional Income Disparities in China" in Guanghua Wan (ed.), *Inequality and Growth in Modern China*, pp. 56–78. Oxford: Oxford University Press.
Lin, Yi-Min 2001 *Between Politics and Market Firms, Competition and Institutional Change in Post-Mao China*. New York: Cambridge University Press.
Lindbom, Anders 2008 "The Swedish Conservative Party and the Welfare State: Institutional Change and Adapting Preferences," *Government and Opposition*, **43**: 539–60.
Lindert, Peter 1998 "Three centuries of inequality in Britain and America," Department of Economics, University of California at Davis, Working Paper Series No. 97–09.
2004 *Growing Public. Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
Linz, Juan 1976 "Some Notes Toward a Comparative Study of Fascism in Sociological Historical Perspective" in Walter Laquer (ed.), *Fascism. A Reader's Guide*, pp. 3–121. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
Lipset, Seymour Martin 1960 *Political Man*. New York: Doubleday. 1963 *Political Man*. London: Heinemann.
Lipset, Seymour Martin & Gary Marks 2000 *It Didn't Happen Here. Why Socialism Failed in the United States*. New York: Norton.
Lipset, Seymour & Stein Rokkan 1967 "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: an Introduction" in their *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. Glencoe, IL: The Free Press.
Little, Douglas 2002 *American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
Liu, Chang 2003 "Making revolution in Jiangnan. Communists and the Yangzi Delta countryside, 1927–1945," *Modern China*, **29**: 3–37.
Liulevicius, Vejas 2000 *War Land on the Eastern Front*. Cambridge: Cambridge University Press.
Lockwood, William 1954 *Economic Development of Japan*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
Logevall, Frederik 1999 *Choosing War: The Lost Chance for Peace and the Escalation of War in Vietnam*. Berkeley: University of California Press.
Lone, Stewart 2000 *Army, Empire and Politics in Meiji Japan. The Three Careers of General Katsura Tar*. New York: St. Martin's Press.
Long, Ngo Vinh 1998 "South Vietnam" in P. Lowe (ed.), *The Korean War*. Basingstoke: Macmillan.
López-Calva, Luis & Nora Lustig (eds.) 2010 *Declining Inequality in Latin America A Decade of Progress?* Washington: Brookings Institution Press and United Nations Development Programme.

López de Silanes, Florencio & Alberto Chong 2004 "Privatization in Latin America: What Does the Evidence Say?" *Economia*, **4**: 37–111.

Lotveit, Trygve 1979 *Chinese Communism 1931–1934. Experience in Civil Government*. London: Curzon.

Lowe, Peter 2000 *The Korean War*. Basingstoke: Macmillan.

Lowenthal, Abraham 1995 *The Dominican Intervention*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Lower, Wendy 2005 *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Luebbert, Gregory 1991 "Social Foundations of Political Order in Interwar Europe," *World Politics*, **39**: 449–78.

Lundestad, Geir 1998 *"Empire" by Invitation: The United States and European Integration, 1945–1997*. New York: Oxford University Press.

Lupher, Mark 1996 *Power Restructuring in China and Russia*. Boulder, CO: Westview Press.

Lynd, Michael 1999 *Vietnam: The Necessary War: A Reinterpretation of America's Most Disastrous Military Conflict*. New York: The Free Press.

Lynn, John 1997 *Giant of the Grand Siècle: The French Army, 1610–1715*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lynn, Martin 2001 "British Trade Policy and Informal Empire in the Mid-Nineteenth Century" in Andrew Porter (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. III: The Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.

Lyttleton, Adrian 1977 "Revolution and Counter-Revolution in Italy, 918–1922" in Charles L. Bertrand (ed.), *Revolutionary Situations in Europe, 1917–1922: Germany, Italy, Austria-Hungary*, pp. 63–81. Montréal: Centre interuniversitaire d'études europeénnes.

Ma, Debin 2006 "Shanghai-based industrialization in the early 20th century: a quantitative and institutional analysis," *Working Papers of the Global Economic History Network*, London School of Economics, No. 18/06.

Ma, Xiaoying & Leonard Ortolano 2000 *Environmental Regulation in China: Institutions, Enforcement, and Compliance*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

MacFarquhar, Roderick 1983 *The Origins of the Cultural Revolution. Vol II: The Great Leap, 1958–60*. New York: Columbia University Press.

Mackay, Robert 2002 *Half the Battle. Civilian Morale in Britain during the Second World War*. Manchester: Manchester University Press.

Maddison, Angus 1982 *Phases of Capitalist Development*. Oxford: Oxford University Press.

1998 *Chinese Economic Performance in the Long Run*. Paris: OECD Development Centre.

2001 *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris: OECD.

2007 *Contours of the World Economy, 1–2030 AD*. Oxford: Oxford University Press.

Mäher, Neu 2008 *Nature's New Deal: The Civilian Conservation Corps and the Roots of the American Environmental Movement*. New York: Oxford University Press.

Mahler, Vincent & David Jesuit 2006 "Fiscal redistribution in the developed countries: new insights from the Luxembourg Income Study," *Socio-Economic Review*, **4**: 483–511.

Mahoney, James 2001 *The Legacies of Liberalism: Path Dependence and Political Regimes in Central America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Maier, Charles 1987 "The two postwar eras and the conditions for stability in twentiethcentury Western Europe" in his *In Search of Stability*. Cambridge: Cambridge University Press.

Malesevic, Sinisa 2010 *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mamdani, Mahmood 1996 *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism*. Princeton: Princeton University Press.

Mandel, David 1983 *The Petrograd Workers and the Fall of the Old Regime: From the February Revolution to the July Days, 1917*. London: MacMillan.

Mann, Michael 1993 *The Sources of Social Power*, Vols. I & II. Cambridge: Cambridge University Press.

1988 "The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms and results" in M.

Mann (ed.), *States, War and Capitalism*. Oxford: Basil Blackwell. 1996 "The contradictions of continuous revolution" in Ian Kershaw & Moshe Lewin (eds.), *Stalinism and Nazism: Dictatorships in Comparison*, pp. 135–157. Cambridge: Cambridge University Press.

2004 *Fascists*. Cambridge: Cambridge University Press.

2005 The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing. New York: Cambridge University Press.

2006 "The sources of social power revisited: a response to criticism" in John Hall & Ralph Schroeder (eds.), *An Anatomy of Power. The Social Theory of Michael Mann*, pp. 343–396. Cambridge: Cambridge University Press.

2008 "Infrastructural power revisited," *Studies in Comparative International Development*, **43**: 355–65.

Manning, Jonathan 1997 "Wages and purchasing power" in Winter & Robert, (eds.), *Capital Cities at War, 1914–1919*, pp. 255–285. Cambridge: Cambridge University Press.

Manza, Jeff 2000 "Political sociological models of the U.S. New Deal," *Annual Review of Sociology*, **26**: 297–322.

Mares, David 2001 *Violent Peace: Militarized Interstate Bargaining in Latin America*. New York: Columbia University Press.

Marshall, Peter 2001 "Introduction," in P.J. Marshall (ed.),*The Oxford History of the British Empire, Vol. II: The Eighteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.

Marshall, T. H. 1963 "Citizenship and social class" in his *Sociology at the Crossroads*. London: Heinemann.

Martin, Benjamin 1999 *France and the Après Guerre 1918–1924: Illusions and Disillusionment*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Martin, Terry 2001 *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Marwick, Arthur 1991 *The Deluge: British Society and the First World War*. London: Macmillan.

Marx, Karl 1959 *Capital*, Vol. III. New York: International Publishers.

Marx, Sally 2002 *The Ebbing of European Ascendency: An International History of the World, 1914–1945*. Oxford: Oxford University Press.

Matsusaka, Yoshihisa 2001 *The Making of Japanese Manchuria, 1904–1932*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Maurin, Jules 1982 *Armée – Guerre – Societé: Soldats Languedociens, 1899–1919*. Paris: Sorbonne.

Mawdsley, Evan 1978 *The Russian Revolution and the Baltic Fleet: War and Politics, February 1917–April 1918*. London: Macmillan.

2005 *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941–1945*. London: Hodder Arnold.

May, Ernest 2000 *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*. New York: Hill and Wang.

Mayer, Joseph 1977 "Internal Crisis and War since 1870" in Charles L. Bertrand (ed.), *Revolutionary Situations in Europe, 1917–22*. Montreal: Concordia University Press.

McAuley, Mary 1991 *Bread and Justice: State and Society in Petrograd, 1917–1922*. Oxford: Clarendon Press.

McBeth, Brian 2001 *Gunboats, Corruption, and Claims: Foreign Intervention in Venezuela, 1899–1908*. Westport, Connecticut, and London: Greenwood Press.

McCammon, Holly 1993 "From Repressive Intervention to Integrative Prevention: The U.S. State's Legal Management of Labor Militancy, 1881–1978," *Social Forces*,**71**: 569–601.

McCrillis, Neal 1998 *The British Conservative Party in the Age of Universal Suffrage: Popular Conservatism, 1918–1929*. Columbus, OH: Ohio State University.

McKean, Robert 1990 *St. Petersburg Between the Revolutions: Workers and Revolutionaries, June 1907–February 1917*. New Haven, CT: Yale University Press.

McKercher, Brian 1999 *Transition of Power: Britain's Loss of Global Pre-eminence to the United States, 1930–1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

McKibbin, Ross 1984 "Why was there no Marxism in Great Britain?" *English Historical Review*, **49**: 297–331.

1998 *Classes and Cultures: England 1918–51*. Oxford: Oxford University Press.

McLean, David 1995 *War, Diplomacy and Informal Empire: Britain, France and Latin America, 1836–1852*. London: Tauris.

McLean, Iain 1983 *The Legend of Red Clydeside*. Edinburgh: John Donald Publishers.

McMillan, James 2004 "The Great War and Gender Relations the Case of French Women and the First World War Revisited" in Gail Braybon (ed.), *Evidence, History and the Great War: Historians and the Impact of 1914–1918*, pp. 135–153. Oxford: Berghahn Books.

Mead, Walter Russell 2001 *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York: Century Foundation/Knopf.

Meaker, Gerald 1974 *The Revolutionary Left in Spain 1914–1923*. Stanford: Stanford University Press.

Megargee, Geoffrey 2006 *War of Annihilation: Combat and Genocide on the Eastern Front, 1941*. Lanham: Rowan & Littlefield.

Melancon, Michael 1997 "The Left Socialist Revolutionaries and the Bolshevik Uprising" in Vladimir Brovkin (ed.), *The Bolsheviks in Russian Society: The Revolution and the Civil Wars*. New Haven: Yale University Press.

Merkl, Peter 1980 *The Making of a Stormtrooper*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Mettler, Suzanne 1999 *Dividing Citizens: Gender and Federalism in New Deal Public Policy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Metzler, Mark 2006 *Lever of Empire: The International Gold Standard and the Crisis of Liberalism in Prewar Japan*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Meyer, John et al. 1997 "World society and the nation-state," *American Journal of Sociology*, **103**: 144–81.

Middlebrook, Martin 1972 *The First Day on the Somme, 1 July 1916*. New York: Norton.

Middlemas, Keith 1979 *Politics in Industrial Society, The Experience of the British System Since 1911*. London, Andre Deutsch.

Migdal, Joel 1974 *Peasants Politics, and Revolution*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Milanovic, Branko, Peter Lindert, & Jeffrey Williamson 2011 "Measuring Ancient Inequality," *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No. 13550.

Miller, Edward 2007 *Bankrupting the Enemy: The US Financial Siege of Japan Before Pearl Harbor*. Annapolis, MD: Naval Institute Press.

Minami, Ryoshin 1994 *The Economic Development of Japan: A Quantitative Study*. Basingstoke, Hants: Macmillan.

Mink, Gwendolyn 1995 *The Wages of Motherhood: Inequality in the Welfare State, 1917–1942*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Misra, Maria 2003 "Lessons of Empire: Britain and India," *SAIS Review*, **23**: 133–53.

Mitchener, Kris & Marc Weidenmier 2008 "Trade and Empire," *Economic Journal*, **118**: 1805–34.

Mitter, Rana 2000 *The Manchurian Myth: Nationalism, Resistance, and Collaboration in Modern China*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Moeller, Robert 1986 *German Peasants and Agrarian Politics, 1914–1924: The Rhineland and Westphalia*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Mommsen, Hans 1996 *The Rise and Fall of Weimar Democracy*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Moore, Barrington 1967 *Origins of Dictatorship and Democracy*. Boston: Beacon Press.

1978 *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*. White Plains, NY: M. E. Sharpe.

Moore, Robin 2001 "Imperial India, 1858–1914" in *The Oxford History of the British Empire, Vol. III: The Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.

Morgan, David 1975 *The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917–1922*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Morgan, Stephen & Shiyung Liu 2007 "Was Japanese Colonialism Good for the Welfare of Taiwanese? Stature and the Standard of Living," *China Quarterly*, **192**: 990–1013.

Mosk, Carl 2001 *Japanese Industrial History: Urbanization, and Economic Growth*. London: M. E. Sharpe.

Moulton, Harold 1935 *The Formation of Capital*. Washington, DC: The Brookings Institution.

Moure, Kenneth 2002 *The Gold Standard Illusion: France, the Bank of France, and the International Gold Standard, 1914–1939*. New York: Oxford University Press.

Mouton, Michelle 2007 *From Nurturing the Nation to Purifying the Volk: Weimar and Nazi Family Policy, 1918–1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mueller, Rolf-Dieter 2003 "Speer and Armaments Policy in Total war" in Kroener et al. (eds.), *Organization and Mobilization of the German Sphere of Power, Part 2: Wartime Administration, Economy and Manpower Resources, 1942–144/45*, pp. 293–892 (sic). Oxford: Clarendon Press.

Murphy, David 2006 *What Stalin Knew: The Enigma of Barbarossa*. New Haven: Yale University Press.

Murphy, Kevin 2005 *Revolution and Counterrevolution: Class Struggle in a Moscow Metal Factory*. Oxford: Berghahn Books.

Myers, Ramon 1989 "The world depression and the Chinese economy 1930–1936" in Ian Brown (ed.), *The Economies of Africa and Asia in the Inter-war Depression*. London: Routledge.

Nakamura, Takafusa 1988 "Depression, recovery, and war, 1920–1945" in Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*, pp. 171–188. Cambridge: Cambridge University Press.

Nakamura, Yoshihisa & Ryoichi Tobe 1988 "The Imperial Japanese Army and Politics," *Armed Forces and Society*, **14**: 511–25.

Naoroji, Dadabhai 1887 *Essays, Speeches, Addresses and Writings*. Bombay: Caxton Printing Works.

Neiberg, Michael 2005 *Fighting the Great War: A Global History*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Nelson, Bruce 2003 *Divided We Stand: American Workers and the Struggle for Black Equity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Nelson, Daniel 1969 *Unemployment Insurance: The American Experience, 1915–1935*. Madison: University of Wisconsin Press.

2001 "The Other New Deal and Labor: The Regulatory State and the Unions, 1933–1940," *Journal of Policy History*, **13**: 367–90.

Ninkovich, Frank 1999 *The Wilsonian Century: U.S Foreign Policy since 1900*. Chicago: University of Chicago Press.

2001 *The United States and Imperialism*. New York: John Wiley. Nish, Ian (ed.) 1998 *The Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment*. Richmond, Surrey: Curzon Press.

2002 *Japanese Foreign Policy in the Interwar Period*. Westport, CT: Praeger.

Nolan, Michael 2005 *The Inverted Mirror: Mythologizing the Enemy in France and Germany*. New York: Berghahn Books.

Novak, William J. 2008 "The Myth of the 'Weak' American State," *American Historical Review*, **113**: 752–72.

Novkov, Julie 2001 *Constituting Workers, Protecting Women: Gender, Law and Labor in the Progressive Era and New Deal Years*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Nye, Joseph 2004 *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs.

O'Brien, Patrick 2004 "Colonies in a Globalizing Economy 1815–1948," LSE Department of Economic History, *Working Papers of the Global Economic History Network*, No. 08/04.

O'Brien, Patrick & Leandro Prados de la Escosura (eds.) 1998 "The Costs and Benefits for Europeans from their Empires Overseas," special issue of *Revista de Historia Economica*, i: 29–92.

O'Brien, Ruth 1998 *Workers' Paradox: The Republican Origins of New Deal Labor Policy, 1886–1935*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

O'Connor, Alice 2001 *Poverty Knowledge: Social Science, Social Policy and the Poor in Twentieth-Century U.S. History*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

O'Rourke, Kevin & Jeffrey G. Williamson 2002 "After Columbus: Explaining Europe's Overseas Trade Boom, 1500–1800," *Journal of Economic History*, **62**: 417–56.

Obstfeld, Maurice & Alan Taylor 2004 *Global Capital Markets: Integration, Crisis and Growth*. New York: Cambridge University Press.

Odaka, Konosuke 1999 "'Japanese-Style' Labour Relations" in Tetsuji Okazaki & Masahiro Okuno-Fujiwara (eds.), *The Japanese Economic System and its Historical Origins*. Oxford: Oxford University Press.

Offe, Claus & V. Ronge 1974 "Theses on the theory of the state" in Anthony Giddens & David Held (eds.), *Classes, Power and Conflict*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Offer, Avner 1989 *The First World War: An Agrarian Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.

1995 "Going to War in 1914: A Matter of Honor?" *Politics & Society*, **23**: 213–41.

Offner, John 1992 *An Unwanted War: The Diplomacy of the United States and Spain over Cuba, 1895–1898*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Ohlmeyer, Jane 2001 "Civilizinge of Those Rude Partes: Colonisation within Britain and Ireland, 1580–1640" in *The Oxford History of the British Empire, Vol. I: The Origins of Empire*. Oxford: Oxford University Press.

Olds, Kelly 2003 "The Biological Standard of Living in Taiwan under Japanese Occupation," *Economics and Human Biology*, **1**: 187–206.

Olson, James 1988 *Saving Capitalism: The Reconstruction Finance Corporation and the New Deal, 1933–1940*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Orren, Karen 1993 *Belated Feudalism: Labor, the Law, and Liberal Development in the United States*. New York: Cambridge University Press.

Overy, Richard 1999 *The Road to War*. London: MacMillan. Paige, Jeffrey 1997 *Coffee and Power: Revolution and the Rise of Democracy in Central America*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Pakenham, Thomas 1991 *The Scramble for Africa*. New York: Random House.

Pamuk, Sevket 2005 "The Ottoman economy in World War I" in Broadberry & Harrison (eds.), *The Economics of World War I*, pp. 112–136. Cambridge: Cambridge University Press.

Park, James 1995 *Latin American Underdevelopment: A History of Perspectives in the United States, 1870–1965*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Parker, Robert 1993 *Chamberlain and Appeasement: British Policy and the Coming of the Second World War*. London, Macmillian.

Parthasarathi, Prasannan 2001 *The Transition to a Colonial Economy: Weavers, Merchants and Kings in South India, 1720–1800*. Cambridge: Cambridge University Press.

Patterson, James 1967 *Congressional Conservatism and the New Deal*. Lexington: University of Kentucky Press.

Paulson, David 1989 "Nationalist guerillas in the Sino-Japanese War: the 'die-hards' of Shandong Province" in Hartford & Goldstein (eds.), *Single Sparks: China's Rural Revolutions*, pp. 128–150. Armonk, NY: M. E. Sharpe.

Paxton, Robert 2004 *The Anatomy of Fascism*. London: Penguin.

Peattie, Mark 1975 *Ishiwara Kanji and Japan's Confrontation with the West*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

1988 "The Japanese colonial empire, 1895–1945" in Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*, pp. 217–270. Cambridge: Cambridge University Press.

1996 "Nanshin: the Southward Advance, 1931–1941" in Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*, pp. 189–242. Cambridge: Cambridge University Press.

Pedersen, Susan 1993 *Family, Dependence and the Origins of the Welfare State: Britain and France, 1914–1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pedroncini, Guy 1967 *Les mutineries de 1917*. Paris: Presses Universitaires de France. Pepper, Suzanne 1999 *Civil War in China. The Political Struggle, 1945–1949*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Perez, Louis Jr. 1983 *Cuba Between Empires, 1878–1902*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.

1990 *Cuba and the United States: Ties of Singular Intimacy*. Athens, GA: University of Georgia Press.

1998 *The War of 1898: The United States and Cuba in History and Historiography*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Perkins, Dwight 1975 "Growth and changing structure of China's twentieth-century economy" in D. Perkins (ed.), *China's Modern Economy in Historical Perspective*. Stanford, CA: Stanford University Press.
Perkins, Frances 1946 *The Roosevelt I Knew*. New York: Harper.
Perry, Elizabeth 1980 *Rebels and Revolutionaries in North China, 1845–1945*. Stanford, CA: Stanford University Press.
1984 "Collective violence in China, 1880–1980," *Theory and Society*, **13**: 427–54.
1993 *Shanghai on Strike: The Politics of Chinese Labor*. Stanford, CA: Stanford University Press.
Piketty, Thomas & Emmanuel Saez 2003 "Income Inequality in the United States, 1913–1998," *Quarterly Journal of Economics*, **118**: 1–39.
Pipes, Richard 1990 *The Russian Revolution*. New York: Knopf.
Pirani, Simon 2008 *The Russian Revolution in Retreat, 1920–24: Soviet Workers and the New Communist Elite*. New York: Routledge.
Pletcher, David 1998 *Diplomacy of Trade and Investment: American Economic Expansion in the Hemisphere, 1865–1900*. Columbia: University of Missouri Press.
Plotke, David 1996 *Building a Democratic Political Order: Reshaping American Liberalism in the 1930s and 1940s*. New York: Cambridge University Press.
Polanyi, Karl 1957 *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
Pomeroy, William 1974 "The Philippines: a Case History of Neocolonialism" in Mark Selden (ed.), *Remaking Asia. Essays on the Use of American Power*. New York: Pantheon.
Porter, Andrew 2001 "Introduction," in Andrew Porter (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. III: The Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.
Porter, Bernard 2004 *The Lion's Share. A Short History of British Imperialism, 1850–2004*. Harlow: Longman.
2005 *The Absent-Minded Imperialists: What the British Really Thought About Empire*. Oxford: Oxford University Press.
2006 *Empire and Superempire: Britain, America and the World*. New Haven, CT: Yale University Press.
Post, Gaines Jr. 1993 *Dilemmas of Appeasement: British Deterrence and Defense, 1934–1937*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
Poulantzas, Nikos 1974 *Fascisme et dictature*. Paris: Seuil/Maspero.
Pratt, Edward 1999 *Japan's Proto-Industrial Elite: The Economic Foundations of the Gono*. Cambridge, MA: Harvard University Asia Center.
Procida, Mary 2002 *Married to the Empire: Gender, Politics and Imperialism in India, 1883–1947*. Manchester: Manchester University Press.
Prost, Antoine 1964 *La C.G.T., 1914–1939*. Paris: Colin.
Quadagno, Jill 1984 "Welfare capitalism and the Social Security Act of 1935," *American Sociological Review*, **49**: 632–47.
1994 *The Color of Welfare*. New York: Oxford University Press.

Rabinbach, Anson 1985 *The Austrian Socialist Experiment: Social Democracy and Austromarxism, 1918–1934*. Boulder, CO: Westview Press.

Rabinowitch, Alexander 2004 *The Bolsheviks Come to Power*. Chicago: Haymarket Books.

Raleigh, Donald 2003 *Experiencing Russia's Civil War: Politics, Society and Revolutionary Culture in Saratov 1917–1922*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Rappoport, Peter & Eugene White 1993 "Was There a Bubble in the 1929 Stock Market?" *The Journal of Economic History*, **53**: 549–74.

1994 "Was the Crash of 1929 Expected?" *American Economic Review*, **84**: 271–81.

Rawski, Thomas 1989 *Economic Growth in Prewar China*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Ray, Rajat Kanta 2001 "Indian Society and the Establishment of British Supremacy, 1765–1818" in P.J. Marshall (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. II: The Eighteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.

2003 *The Felt Community: Commonality and Mentality before the Emergence of Indian Nationalism*. New York: Oxford University Press. du Réau, Elisabeth 1993 *Edouard Daladier, 1884–1970*. Paris: Fayard.

Reid, Richard 2007 *War in Pre-Colonial Eastern Africa*. London & Nairobi: The British Institute.

Renton, David 2000 *Fascism: Theory and Practice*. London: Pluto.

Reynolds, Lloyd 1985 *Economic Growth in the Third World*. New Haven, CT: Yale University Press.

Richardson, David 2001 "The British Empire and the Atlantic Slave Trade 1660–1807" in P.J. Marshall (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. II: The Eighteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.

Richardson, Philip 1999 *Economic Change in China, c. 1800–1950*. Cambridge: Cambridge University Press.

Riddell, Neil 1999 *Labour in Crisis: The Second Labour Government, 1929–1931*. Manchester: Manchester University Press.

Riga, Liliana 2009 "The ethnic roots of class universalism: rethinking the 'Russian' revolutionary elite," *American Journal of Sociology*, **115**: 649–705.

Riley, Dylan 2005 "Civic Associations and Authoritarian Regimes in Interwar Europe: Italy and Spain in Comparative Perspective," *American Sociological Review*, **70**: 288–310.

2010 *The Civic Foundations Of Fascism In Europe: Italy, Spain, And Romania, 1870–1945*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Ritschl, Albrecht 2005 "The pity of peace: Germany's economy at war, 1914–1918 and beyond" in Broadberry & Harrison (eds.), *The Economics of World War I*, pp. 41–76. Cambridge: Cambridge University Press.

Robertson, David 2000 *Capital, Labor, and State: The Battle for American Labor Markets from the Civil War to the New Deal*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Robinson, David 2000 *Paths of Accommodation: Muslim Societies and French Colonial Authorities in Senegal and Mauritania, 1880–1920*. Athens: Ohio University Press.

Robinson, Robert 1984 "Imperial Theory and the Question of Imperialism after Empire" in Robert F. Holland & Gowher Rizvi (eds.), *Perspectives on Imperialism and Decolonization*. London: Frank Cass.

Roces, Mina 2002 "Women in Philippine Politics and Society" in Mcferson (ed.), *Mixed Blessing: The Impact of the American Colonial Experience on Politics and Society in the Philippines*, pp. 159–189. Westport, CT: Greenwood Press.

Rockoff, Hugh 1998 "The United States: from ploughshares to swords" in Mark Harrison (ed.), *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison*, pp. 310–343. Cambridge: Cambridge University Press.

2005 "Until it's over, over there: the US economy in World War I" in Broadberry & Harrison (eds.), *The Economics of World War I*, pp. 310–343. Cambridge: Cambridge University Press.

Rodgers, Daniel 1998 *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Romer, Christina 1990 "The great crash and the onset of the Great Depression," *Quarterly Journal of Economics*, **105**: 597–624.

1992 "What Ended the Great Depression?" *Journal of Economic History*, **52**: 757–84.

1993 "The nation in depression," *Journal of Economic Perspectives*, **7**: 19–39.

Roorda, Eric 1998 *The Dictator Next Door: The Good Neighbor Policy and the Trujillo Regime in the Dominican Republic, 1930–1945*. Durham, NC: Duke University Press.

Rosen, Nir 2010 *Aftermath*. New York: Perseus.

Rosenberg, Emily 1982 *Spreading the American Dream: American Economic and Cultural Expansion 1890–1945*. London: Macmillan.

1999 *Financial Missionaries to the World: The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rossino, Alexander 2003 *Hitler Strikes Poland: Blitzkrieg, Ideology and Atrocity*. Lawrence: University Press of Kansas.

Rossman, Jeffrey 2005 *Worker Resistance under Stalin: Class and Revolution on the Shop Floor*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rothenberg, Gunther 1977 "The Habsburg Army in the First World War: 1914–1918" in Robert Kann et al. (eds.), *The Habsburg Empire in World War I*, pp. 73–86. Boulder, CO: East European Quarterly.

Rothermund, Dietmar 1996 *The Global Impact of the Great Depression*. London: Routledge.

Routh, Guy 1980 *Occupation and Pay in Great Britain 1906–1979*. Basingstoke, Hants: Macmillan.

Roy, Tirthankar 1999 *Traditional Industry in the Economy of Colonial India*. Cambridge: Cambridge University Press.

2000 *The Economic History of India 1857–1947*. Delhi: Oxford University Press.

Roy, William 1997 *Socializing Capital: The Rise of the Large Industrial Corporation in America*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Roy, William & Rachel Parker-Gwin 1999 "How Many Logics of Collective Action?" *Theory and Society*, **28**: 203–37.

Rutherford, Malcolm 2006 "Wisconsin Institutionalism: John R. Commons and His Students," *Labor History*, **47**: 161–88.

Ryder, A. J. 1967 *The German Revolution of 1918: A Study of German Socialism in War and Revolt*. Cambridge: Cambridge University Press.

Salvatorelli, Luigi 1923 *Nazional-fascismo*. Turin: Gobetti.

Samuelson, Lennart 2000 *Plans for Stalin's War Machine: Tukhachevskii and Military-Economic Planning, 1925–1941*. Basingstoke, Hants: Macmillan.

Sanders, Elizabeth 1999 *Roots of Reform: Farmers, Workers and the American State, 1877–1917*. Chicago: University of Chicago Press.

Sarti, Roland 1971 *Fascism and the Industrial Leadership in Italy, 1919–1940: A Study in the Expansion of Private Power under Fascism*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Sato, Shigeru 1994 *War, Nationalism and Peasants*. London: M. E. Sharpe.

Saul, Norman E. 1978 *Sailors in Revolt: The Russian Baltic fleet in 1917*. Lawrence: Regents Press of Kansas.

Saul, S. B. 1960 *Studies in British Overseas Trade, 1870–1914*. Liverpool: Liverpool University Press.

Schlabach, Theron 1969 *Edwin Witte: Cautious Reformer*. Madison, WI: State Historical Society of Wisconsin.

Schlesinger, Arthur Jr. 1960 *The Age of Roosevelt: The Politics of Upheaval*. Vol. III. Boston: Houghton Mifflin.

Schmidt, Hans 1998 *Maverick Marine: General Smedley D. Butler and the Contradictions of American Military History*. Lexington: University Press of Kentucky.

Schmitt, Hans 1988 *Neutral Europe between War and Revolution, 1917–23*. Charlottesville: University Press of Virginia.

Schmitter, Philippe 1974 "Still the Century of Corporatism?" *Review of Politics*, **36**: 85–131.

Schoonover, Thomas 1991 *The United States in Central America, 1860–1911*. Durham, NC: Duke University Press.

2003 *Uncle Sam's War of 1898 and the Origins of Globalization*. Lexington: University Press of Kentucky.

Schoultz, Lars 1998 *Beneath the United States: A History of U.S. Policy Toward Latin America*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Schroeder, Ralph 2007 *Rethinking Science, Technology and Social Change*. Stanford: Stanford University Press.

2011 *An Age of Limits: Social Theory for the 21st Century*, unpublished ms.

Schultze, Max-Stephan 2005 "Austria-Hungary's economy in World War I" in Broadberry & Harrison (eds.), *The Economics of World War I*, pp. 77–111. Cambridge: Cambridge University Press.

Schumpeter, Joseph 1957 *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper.

1961 *The Theory of Economic Development*, New York: Oxford University Press.

1982 *Business Cycles*, 2 vols. Philadelphia: Porcupine Press.

Schwartz, Stuart (ed.) 2004 *Tropical Babylons: Sugar and the Making of the Atlantic World, 1450–1680*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Schwarz, Jordan 1993 *The New Dealers*. New York: Knopf.

Selden, Mark 1971 *The Yenan Way in Revolutionary China*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

1995 "Yan'an communism reconsidered," *Modern China*, **21**: 8–44.

Sen, Sudipta 2002 *Distant Sovereignty: National Imperialism and the Origins of British India*. New York: Routledge.

Service, Robert 1997 *A History of Twentieth-Century Russia*. London: Allen Lane, Penguin.

Shanin, Theodor (ed.) 1971 *Peasants and Peasant Societies*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin.

Sharkey, Heather 2003 *Living with Colonialism: Nationalism and Culture in the Anglo-Egyptian Sudan*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Shearer, David 1996 *Industry, State, and Society in Stalin's Russia, 1926–1934*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Shefter, Martin 1994 *Political Parties and the State: The American Historical Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Shils, Edward & Morris Janowitz 1948 "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II," *Public Opinion Quarterly*, **12**: 280–315.

Shimazu, Naoko 2009 *Japanese Society At War: Death, Memory and the Russo-Japanese War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shin, Gi-Wook et al. (eds.) 2006 *Rethinking Historical Injustice and Reconciliation in Northeast Asia: Korean Experience*. London: Routledge.

Shlaes, Amity 2008 *The Forgotten Man: A New History of the Great Depression*. New York: HarperCollins.

Shum, Kui-Kwong 1988 *The Chinese Communists' Road to Power: The Anti-Japanese National United Front, 1935–1945*. Oxford: Oxford University Press.

Siegelbaum, Lewis H. 1983 *The Politics of Industrial Mobilization in Russia, 1914–1917: A Study of the War-Industries Committees*. New York: St. Martin's Press.

Silbey, David 2005 *The British Working Class and Enthusiasm for War, 1914–1916*. London: Frank Cass.

Silver, Beverly 2003 *Forces of Labor: Workers' Movements and Globalization since 1870*. Cambridge: Cambridge University Press.

Simon, Matthew 1968 "The pattern of new British portfolio investment, 1865–1914" in A. R. Hall (ed.), *The Export of Capital from Britain 1870–1914*, pp. 15–44. London: Methuen.

Sinha, Mrinalini 1995 *Colonial Masculinity: The "Manly Englishman" and the "Effeminate Bengali" in the Late Nineteenth Century*. Manchester: Manchester University Press.

Sirianni, Carmen 1980 "Workers' Control in the Era of World War I: A Comparative Analysis of the European Experience," *Theory and Society*, **9**: 29–88.

Skidelsky, Robert 1983 *John Maynard Keynes: Hopes Betrayed*. London: Macmillan.

Sklar, Martin 1988 *The Corporate Reconstruction of American Capitalism, 1890–1916.* Cambridge: Cambridge University Press.

Skocpol, Theda 1979 *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

1980 "Political Response to Capitalist Crisis: Neo-Marxist Theories of the State and the Case of the New Deal," *Politics & Society*, **10**: 155–202.

1992 *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Skocpol, Theda & Edward Amenta 1985 "Did Capitalists Shape Social Security?" *American Sociological Review*, **50**: 572–75.

Skocpol, Theda & John Ikenberry 1983 "The Political Formation of the American Welfare State in Historical and Comparative Perspective," *Comparative Social Research*, **6**: 84–147.

Smil, Vaclav 2005 *Creating the Twentieth Century: Technical Innovations of 1867–1914 and their Lasting Impact*. Oxford: Oxford University Press.

Smiley, Gene 2000 "A Note on New Estimates of the Distribution of Income in the 1920s," *The Journal of Economic History*, **60**: 1120–8.

2002 *Rethinking the Great Depression*. Chicago: Ivan Dee.

Smith, Jason 2006 *Building New Deal Liberalism: The Political Economy of Public Works, 1933–1956.* New York: Cambridge University Press.

Smith, Jeffrey 2007 *A People's War: Germany's Political Revolution, 1913–1918*. Lanham, MD: University Press of America.

Smith, Jeremy 1999 *The Bolsheviks and the National Question, 1917–23.* New York: St. Martin's.

Smith, Robert 1989 *Warfare and Diplomacy in Pre-Colonial West Africa*. London: James Currey.

Smith, Steve 1983 *Red Petrograd: Revolution in the Factories, 1917–18.* Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Thomas 1988 *Native Sources of Japanese Industrialization, 1750–1920.* Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Smith, Timothy 2003 *Creating the Welfare State in France, 1880–1940.* Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.

Snyder, Jack 1991 *Myths of Empire*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Snyder, Timothy 2010 *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin.* New York: Basic Books.

Sombart, Werner 1976 *Why is There No Socialism in America?* New York: Sharpe.

Soucy, Robert 1992 *Le Fascisme français, 1924–1933.* Paris : Presses Universitaires de France.

St. Antoine, Theodore 1998 "How the Wagner Act came to be. A prospectus," *Michigan Law Review*, **96**: 2201–21.

Stacey, Judith 1983 *Patriarchy and Socialist Revolution in China*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Steckel, Richard 2002 "A History of the Standard of Living in the United States," *EH. Net Encyclopedia*, http://eh.net/encyclopedia/article/steckel.standard.living.us
Steinberg, Mark 2001 *Voices of Revolution, 1917*. New Haven, CT: Yale University Press.
Steindl, Frank 2005 "Economic Recovery in the Great Depression," *EH.Net Encyclopedia*, http://eh.net/encyclopedia/article/Steindl
Steiner, Zara 2005 *The Lights That Failed: European International History, 1919–1933*. Oxford: Oxford University Press.
Stepan-Norris, Judy & Maurice Zeitlin 2003 *Left Out: Reds and America's Industrial Unions*. New York: Cambridge University Press.
Stephens, John 1980 *The Transition From Capitalism to Socialism*. London: Macmillan.
Stoler, Anne 2002 *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
Stone, David 2000 *Hammer and Rifle: The Militarization of the Soviet Union, 1926–1933*. Lawrence, KS: University Press of Kansas.
Stone, Norman 1975 *The Eastern Front, 1914–1918*. New York: Scribner.
Stouffer, Samuel et al. 1949 *The American Soldier: Studies in Social Psychology in World War II. Vol II: Combat and Its Aftermath*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
Strachan, Hew 2001 *The First World War: To Arms*. New York: Oxford University Press.
Strauss, Julia 1998 *Strong Institutions in Weak Polities: State Building in Republican China, 1927–1940*. Oxford: Clarendon Press.
Stryker, Robin 1989 "Limits on the Technocratization of the Law: The Elimination of the National Labor Relations Board's Division of Economic Research," *American Sociological Review*, **54**: 341–58.
Subrahmanyam, Gita 2004 "Schizophrenic governance and fostering global inequalities in the British Empire: the UK domestic state versus the Indian and African colonies, 1890–1960," unpublished paper.
Sugihara, Kaoru 2000 "The East Asian Path of Economic Development: A Long-term Perspective," Discussion Papers in Economics and Business, 00–17, Graduate School of Economics, Osaka University.
2004 "Japanese imperialism in global resource history," *LSE Working Papers of the Global Economic History Network*, No. 07/04.
Sullivan, Patricia 1996 *Days of Hope: Race and Democracy in the New Deal Era*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
Sumner, William Graham 1899 "The Conquest of the United States by Spain," *Yale Law Journal*, January.
Summers, Lawrence 1986 "Some skeptical observations on real business cycle theory," *Federal Reserve Bank of Minnesota Quarterly Review*, No. 1043.
Suny, Ronald 1998 *The Soviet Experiment*. Oxford: Oxford University Press.
Swenson, Peter 2002 *Capitalists against Markets: The Making of Labor Markets and Welfare States in the United States and Sweden*. New York: Oxford University Press.
Szostak, Rick 1995 *Technological Innovation and the Great Depression*. Boulder, CO: Westview Press.

Taira, Koji 1988 "Economic development, labor markets, and industrial relations in Japan, 1905–1955" in Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan, Vol 6: The Twentieth Century*, pp. 606–653. Cambridge: Cambridge University Press.
Tampke, Jürgen 1978 *The Ruhr and Revolution*. Canberra, ACT: Australian National University.
Tanaka, Yuki 1996 *Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II*. Boulder, CO: Westview Press.
Tanzi, Vito 1969 *The Individual Income Tax and Economic Growth*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
Tanzi, Vito & Ludger Schuknecht 2000 *Public Spending in the 20th Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
Tarling, Nicholas 2001 *A Sudden Rampage: The Japanese Occupation of Southeast Asia, 1941–1945*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
Tauger, Mark 2001 *Natural Disaster and Human Action in the Soviet Famine of 1931–1933*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, CREES, Carl Beck Papers.
Temin, Peter 1976 *Did Monetary Forces Cause the Great Depression?* New York: Norton.
1981 "Notes on the causes of the great depression" in Brunner (ed.), *The Great Depression Revisited*, pp. 108–124. Boston: Mattinus Nijhoff.
1989 *Lessons from the Great Depression*. Cambridge, MA: MIT Press.
1997 "Two Views of the British Industrial Revolution," *Journal of Economic History*, **57**: 63–82.
Thébaud, Françoise 2004 "La Guerre et après?" in Evelyne Morin-Rotureau (ed.), *1914–1918: combats de femmes*. Paris: Autrement.
Thomas Leonard *The Search for Order, 1877–1920*. New York: Hill & Wang.
Thurston, Robert 1996 *Life and Terror in Stalin's Russia, 1934–1941*. New Haven, CT: Yale University Press.
Tilly, Charles 1990 *Coercion, Capital, and European States, AD 900–1990*. Oxford: Blackwell.
1993 *European Revolutions 1492–1992*. Oxford: Blackwell.
Tokes, Rudolf 1967 *Bela Kun and the Hungarian Soviet Republic*. New York: Praeger.
Toland, John 1970 *The Rising Sun: The Decline and Fall of the Japanese Empire, 1936–1945*. New York: Random House.
Tomlins, Christopher 1985 *The State and the Unions: Labor Relations, Law, and the Organized Labor Movement in America, 1880–1960*. New York: Cambridge University Press.
Tomlinson, B. R. 1993 *The Economy of Modern India, 1860–1970*. Cambridge: Cambridge University Press.
1999 "Economics and empire: the periphery and the imperial economy" in Andrew Porter (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol III: The Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.
Tooze, Adam 2006 *The Wages of Destruction: The Making and the Breaking of the Nazi Economy*. London: Allen Lane.

Topik Steven & Allen Wells 1998 *The Second Conquest of Latin America: Coffee, Henequen and Oil during the Export Boom, 1850–1930*. Austin: University of Texas Press.

Torpey, John 2000 *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State*. New York: Cambridge University Press.

Trotsky, Leon 1957 edition *History of the Russian Revolution*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Trubowitz, Peter 1998 *Defining the National Interest: Conflict and Change in American Foreign Policy*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Tsonuda, Jun 1994 "The final confrontation: Japan's negotiations with the United States, 1941" in James Morley (ed.), *Japan's Road to the Pacific War*, pp. 1–105. New York: Columbia University Press.

Tsutsui, William 1998 *Manufacturing Ideology*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Umbreit, Hans 2003 "German Rule in the Occupied Territories, 1942–1945" in Kroener et al. (eds.), *Organization and Mobilization of the German Sphere of Power, Part 2: Wartime Administration, Economy and Manpower Resources, 1942–144/45*, pp. 833–1070. Oxford: Clarendon Press.

Valocchi, Sreve 1990 "The Unemployed Workers Movement of the 1930s: A Reexamination of the Piven and Cloward Thesis," *Social Problems* **37**: 191–205.

van Creveld, Martin 1982 *Fighting Power: German and US Army performance, 1939–1945*. Westport, CT: Greenwood Press.

van de Ven, Hans 2003 *War and Nationalism in China, 1925–1945*. London: Routledge/Curzon.

Van Slyke, Lyman 1967 *Enemies and Friends, the United Front in Chinese Communist History*. Stanford, CA: Stanford University Press.

1986 "The Chinese communist movement during the Sino-Japanese war 1937–1945" in John Fairbank & Albert Feuerwerker (eds.), *The Cambridge History of China, Vol 13: Republican China 1912–1949*, Part 2. Cambridge: Cambridge University Press.

van Zanden et al. 2011 "The changing shape of global inequality 1820–2000: exploring a new data-set," *Universiteit Utrecht, CGEH Working Paper Series*, No. 1.

Vandervort, Bruce 1998 *Wars of Imperial Conquest in Africa, 1830–1914*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

Veeser, Cyrus 2002 *A World Safe for Capitalism: Dollar Diplomacy and America's Rise to Global Power*. New York: Columbia University Press.

Vellacott, Jo 2007 *Pacifists, Patriots and the Vote: The Erosion of Democratic Suffragism in Britain During the First World War*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Verhey, Jeffrey 2000 *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*. New York: Cambridge University Press.

Vermes, Gabor 1971, "The October Revolution in Hungary: From Károlyi to Kun" in Volgyes (ed.), *Hungary in Revolution, 1918–1919*, pp. 31–60. Lincoln: University of Nebraska Press.

Villacorte, Wilfriedo 2002 "The American influences on Philippine Political and Constitional Tradition" in Mcferson (ed.), *Mixed Blessing: The Impact of the*

American Colonial Experience on Politics and Society in the Philippines, pp. 135–154. Westport, CT: Greenwood Press.
Viola, L. 1996 *Peasant Rebels Under Stalin*. New York: Oxford University Press.
Voss, Kim 1994 *The Making of American Exceptionalism: The Knights of Labor and Class Formation in the Nineteenth Century*. Ithaca: Cornell University Press.
Wade, Rex 1984 *Red Guards and Workers' Militias in the Russian Revolution*. Stanford, CA: Stanford University Press.
2000 *The Russian Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
Walford, Cornelius 1878–1879 "The Famines of the World, Past and Present," Parts I and II, *Journal of the Statistical Society of London*, **41** & 42.
Walker, Samuel 1997 *Prompt and Utter Destruction: Truman and the Use of Atomic Bombs Against Japan*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
Wallace, Michael et al. 1988 "American labor law: its impact on working-class militancy, 1901–1980," *Social Science History*, **12**: 1–29.
Waller, Derek 1972 *The Kiangsi Soviet Republic: Mao and the National Congresses of 1931 and 1934*. University of California Berkeley, Center for Chinese Studies: China Research Monographs.
Wallerstein, Immanuel 1974 *The Modern World-System*. New York: Cambridge University Press.
Wallis, John & Wallace Oates 1998 "The Impact of the New Deal on American Federalism" in Bordo et al. (eds.), *The Defining Moment: The Great Depression and the American Economy in the Twentieth Century*, pp. 155–180. Chicago: University of Chicago Press.
Ward, John Manning 1976 *Colonial Self-Government: The British Experience, 1759–1856*. London: Macmillan.
Washbrook, D. A. 2001 "India 1818–1860: The Two Faces of Colonialism" in Andrew Porter (ed.), *The Oxford History of the British Empire, Vol. III: The Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.
Webber, Michael 2000 *New Deal Fat Cats: Business, Labor, and Campaign Finance in the 1936 Presidential Election*. New York: Fordham University Press.
Weber, Eugene 1964 *Varieties of Fascism*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
Weber, Max 1978 edition *Economy and Society*, 2 vols., ed., Gunther Roth & Claus
Wittich. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
1995 edition *The Russian Revolutions*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
2002 edition *The Protestant Ethic and "The Spirit of Capitalism."* Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
Weed, Clyde 1994 *The Nemesis of Reform: The Republican Party During the New Deal*. New York: Columbia University Press.
Wei, William 1989 "Law and order: the role of Guominfang security forces in the suppression of the communist bases during the soviet period" in Hartford & Goldstein (eds.), *Single Sparks: China's Rural Revolutions*, pp. 34–61. Armonk, NY: M. E. Sharpe.

Weinstein, James 1968 *The Corporate Ideal in the Liberal State, 1900–1918*. Boston: Beacon Press.

Weitz, Eric 2009 *Weimar Germany: Promise and Tragedy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Welch, Richard Jr. 1985 *Response to Revolution*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Wesseling, H. L. 1989 "Colonial wars: an Introduction" in J. A. de Moor & Wesseling (eds.), *Imperialism and War*: Essays on Colonial *Wars* in Asia and Africa. Leiden.

2005 "Imperialism and the roots of the Great War," *Daedalus*, **135**, Spring. Westermann, Edward 2005 *Hitler's Police Battalions: Enforcing Racial War in the East*. Lawrence: University Press of Kansas.

Wette, Wolfram 1998 "Militarist and pacifist ideologies in the last phase of the Weimar Republic" in Wilhelm Deist et al. (eds.), *Germany and the Second World War. Vol I: The Build-Up of German Aggression*, pp. 9–81. Oxford: Clarendon Press.

Wheare, J. 1950 *The Nigerian Legislative Council*. London: Faber & Faber.

Wheatcroft, Stephen & R. W. Davies 2004 *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–1933* London: Palgrave.

White, Eugene 1990 "The Stock Market Boom and Crash of 1929 Revisited," *The Journal of Economic Perspectives*, **4**: 67–83.

Whitney, Robert 2001 *State and Revolution in Cuba: Mass Mobilization and Political Change, 1920–1940*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Wiarda, Howard 1995 *Democracy and Its Discontents. Development, Interdependence and US Policy in Latin America*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

1999 "Introduction" and "Central America: The Search for Economic Development" in Leonard (ed.), *Central America and the United States: The Search for Stability*. Athens, GA: University of Georgia Press.

Wildman, Allan 1980 *The End of the Russian Imperial Army*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Wilensky, Harold 2002 *Rich Democracies: Political Economy, Public Policy, and Performance*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Williams, Gwyn 1975 *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Italian Communism, 1911–1921*. London: Pluto Press.

Williamson, Jeffrey 2006 *Globalization and the Poor Periphery Before 1950*. Cambridge, MA: MIT Press.

Williamson, Samuel Jr. & Ernest May 2007 "An Identity of Opinion: Historians and July 1914," *The Journal of Modern History*, **79**: 335–87.

Wilson, Sandra 1995 "The 'New Paradise': Japanese Emigration to Manchuria in the 1930s and 1940s," *The International History Review*, **17**: 249–86.

2002 *The Manchurian Crisis and Japanese Society, 1931–33*. London: Routledge.

Wimmer, Andreas & Yuval Feinstein 2010 "The rise of the nation-state across the world, 1816 to 2001," *American Sociological Review*, **75**: 764–90.

Winter, Jay 1986 *The Great War and the British People*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

1997 "Surviving the War: Life Expectation, Illness and Mortality Rates in Paris, London, and Berlin, 1914–1919" in Winter & Jean-Louis Robert (eds.), *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin, 1914–1919*, pp. 487–524. New York: Cambridge University Press.
Witte, Edwin 1962 *The Development of the Social Security Act*. Madison: University of Wisconsin Press.
Wolf, Eric 1969 *Peasant Wars of the Twentieth Century*. New York: Harper & Row.
Wolff, E. N. & M. Marley 1989 "Long-term trends in US wealth inequality: methodological issues and results" in R. Lipsey & H. S. Tice (eds.),*The Measurement of Saving, Investment and Wealth*, pp. 765–844. Chicago: University of Chicago Press.
Wong, Joseph 2004 *Healthy Democracies: Welfare Politics in Taiwan and South Korea*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
Wood, Bryce 1961 *The Making of the Good Neighbor Policy*. New York: Columbia University.
Wood, Elizabeth 1997 *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*. Bloomington: Indiana University Press.
Woodiwiss, Anthony 1992 *Law, Labour, and Society in Japan: From Repression to Reluctant Recognition*. London: Routledge.
Worley, Matthew 2005 *Labour Inside the Gate: A History of the British Labour Party Between the Wars*. London: Tauris.
Wright, Tim 1991 "Coping with the world depression: the Nationalist government's relations with Chinese industry and commerce, 1932–1936," *Modern Asian Studies*, **25**: 649–74.
2000 "Distant thunder: the regional economies of Southwest China and the impact of the great depression," *Modern Asian Studies*, **34**: 679–738.
Young, Crawford 1994 *The African Colonial State in Comparative Perspective*. New Haven, CT: Yale University Press.
Young, G. M. 1957 *Macaulay, Prose and Poetry*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
Young, Louise 1998 *Japan's Total Empire. Manchuria and the Culture of Wartime Imperialism*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
Young, Robert 1996 *France and the Origins of the Second World War*. London: Macmillan.
Zanasi, Margherita 2006 *Saving the Nation: Economic Modernity in Republican China*. Chicago: University of Chicago Press.
Zanetti, Oscar & Alejandro Garcia 1998 *Sugar and Railroads: A Cuban History, 1837–1959*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
Zeitlin, Maurice 1980 "On Classes, Class Conflict and the State: an Introductory Note" in M. Zetlin (ed.), *Classes, Class Conflict and the State*. Cambridge, MA: Winthrop.
Zeman, Zbynek 1961 *The Break-Up of the Habsburg Empire, 1914–1918: A Study in National and Social Revolution*. London: Oxford University Press.
Zieger, Robert 1995 *The CIO, 1935–1955*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Ziemann, Benjamin 2007 *War Experiences in Rural Germany, 1914–1923*. New York: Berg.
Zuber, Terence 2002 *Inventing the Schlieffen Plan: German War Planning, 1871–1914*. New York: Oxford University Press.
Zuckerman, Larry 2004 *The Rape of Belgium: The Untold Story of World War I*. New York: New York University Press.

Dizin

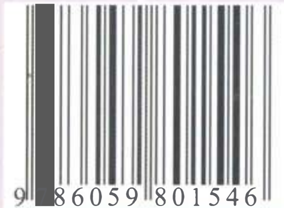
cilt III

michael mann

iktidarın tarihi

küresel imparatorluklar ve devrim 1890-1945

Michael Mann'ın, toplumları saran iktidar ilişkileri ağının dört tarihsel kaynağının izlerini sürdüğü İktidarın Tarihi serisinin 3. cildi, dünyanın yangın yerine döndüğü, iki dünya savaşının yaşandığı 1914 ile 1945 yılları arasındaki döneme odaklanıyor. Tarihte dönüm noktalarından birini temsil eden bu zaman diliminin ilk iki ciltte ele aldığı dönemlerden kökten farklı olmadığını, dingin bir denizin ortasında kargaşa içindeki bir ada gibi görülmemesi gerektiğini ileri süren Mann, bu doğrultuda on dokuzuncu yüzyılda küresel imparatorlukların ortaya çıkışını; kapitalizm, ulus devletler ve küresel imparatorluklar arasındaki karşılıklı ilişkileri; Batı ile dünyanın geri kalanı arasında meydana gelen büyük bölünmeyi; kapitalizm, sosyalizm ve faşizm arasındaki amansız mücadeleyi ve Büyük Buhran başta olmak üzere kapitalizmin ve Batı uygarlığının yinelenen krizlerini mercek altına alıyor. Bu dönemin krizlerinin, modern Batı uygarlığının yapısal eğilimlerinin zirveye varışının belirtileri olduğuna dikkat çeken ve bütün bu süreçte küreselleşmenin seyir halinde olduğunu savunan Mann, küreselleşmenin yekpare bir süreç olmadığını, toplumlardaki ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal iktidarın dünyanın dört bir yanındaki uzantılarından müteşekkil birden fazla küreselleşme sürecinin mevcut olduğunu, kendine has akıcı üslubuyla ortaya koyuyor.

www.phoenixyayinevi.com